

BHAṬṬÂKALANKA-DÊVA'S

KARṆÂṬAKA-ŚABDÂNUŚÂSANAM

WITH ITS VṚITTI OR GLOSS, NAMED

BHÂSHÂ-MAÑJARI,

AND VYÂKHYÂ OR COMMENTARY THEREON, CALLED

MAÑJARÎ-MAKARANDA.

ಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವ ಕೃತ

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಂ

ಭಾಷಾಮಞ್ಜರ್ಯಾಖ್ಯ ವೃತ್ತ್ಯಾ ಮಞ್ಜರೀಮಕರನ್ದಾಖ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ ಚ ಸಹಿತಂ.

EDITED BY

PRAKTANA-VIMARSA-VICHAKSHANA, RAO BAHADUR

R. NARASIMHACHAR, M.A., M.R.A.S.,

Honorary Correspondent of the Government of India, Archæological Department,
Membre Correspondant, Association Française des Amis De L'Orient, Paris,

Director of Archæological Researches in Mysore (Retd).

BANGALORE:
MYSORE GOVERNMENT CENTRAL PRESS
1923

DEDICATED

BY PERMISSION

TO

HIS HIGHNESS

SRI KRISHNA RAJA ODEYAR BAHADUR

G.C.S.I., G.B.E.,

MÀHARAJA OF MYSORE.

CONTENTS.

ವಿಷಯಸೂಚಿಕೆ.

PREFACE TO THE REVISED EDITION.

THE first edition of Bhaṭṭâkalankadêva's Karṇâṭaka-Śabdânuśâsanam was published by Mr. B. Lewis Rice, C.I.E., M.R.A.S., Director of Archæological Researches in Mysore, in 1890. The book having been out of print, I undertook the revision of it many years ago, but other exacting duties of my office did not allow of much time being devoted to this work. The task was a laborious and difficult one, and there being no competent hand in the office to give me the necessary help in the undertaking, the whole work, including even the collation of manuscripts and the reading of proofs, had to be done by myself. The printing alone has occupied several years. All this accounts for the delay in bringing out the work.

Details about the manuscripts used for this edition are given in the Introduction. It is unfortunate that no thoroughly accurate manuscript of the work has so far been procured. A few improvements have been introduced in the present edition which it is hoped, will be appreciated by the readers of the book. The size of the volume has been changed from quarto to octavo to make it more handy. The paras have been broken up into convenient lengths according to their subject matter and words in combination separated where necessary. The aid of punctuation marks has been largely availed of to make the meaning of the passages as clear as possible. The *sûtras* of the present work quoted in the commentary as well as the words taken up for explanation in it are printed in big type. The sources of other *sûtras* occurring in the commentary are indicated in brackets by their side, the

abbreviations *Pâ*, *Śâ* and *Kâ* being used for Pâṇini, Śâkaṭâyana and Kâtantra. Six Appendices and an Index of technical terms are added at the end. Other readings are given in the footnotes.

The text in Roman characters given in the previous edition has been left out, as it was of very little use to the Kannaḍa reading public. But the English translations of the *sûtras* and a few English notes have been retained after careful revision. The Essay on Kannaḍa literature, much of which has in the light of recent publications on the subject become out of date, has been omitted, fuller and more accurate information being available in the three volumes of my Kannaḍa work, the *Karṇâṭaka-Kavicharite* or *Lives of Kannaḍa Poets* and in the English work *Kanarese Literature* by E. P. Rice.

Some of the Appendices and the Index have been prepared under my direction by Pandit N. Nanjunda Sastri of the Archæological Office.

As stated in my Annual Archæological Report for 1922, this forms the second of the three items of work that I undertook to complete after retirement, as a patriotic duty. Though there has been some delay, I am thankful that it has been possible for me to bring the work to completion.

BANGALORE,
July 1923.

PREFACE TO THE FIRST EDITION.

THIS standard work, now offered to the public, has never before been printed. The collection of manuscripts, with a view to its publication, was commenced by me nearly twenty years ago, but multifarious changes and duties have prevented the design from being brought sooner to completion. Moreover it was a laborious and difficult undertaking, and the printing alone has occupied several years. No one can be more conscious than myself of my incompetence to do justice to such a treatise, and numerous flaws will no doubt be found in spite of all the efforts to avoid mistakes. But yet the responsibility of bringing it to public notice seemed in an especial manner to devolve upon me, from my official position for so many years in Mysore and my consequent duty in regard to its language and literature. Had I not availed of the opportunities which now offered of giving permanence to the work through the agency of the press, there seemed but slight probability that it would ever be rescued from the oblivion to which, with many works as worthy of notice, it has hitherto been undeservedly consigned. I have now the satisfaction of seeing it at last completed, and of leaving it as a legacy to the Kannaḍa people, in the hope that it may prove an incentive to a more scholarly study of their pithy (as their own early authors call it) and expressive language.

For manuscripts of the work I am indebted to Brahma Sûri Śâstrî of Śravaṇa Beḷgoḷa, to Brahma Sûri Paṇḍit of Châmarâjanagar and to B. Mallappa of Mysore. Also to the Rev. F. Kittel for a copy of the sûtras and vṛittis only, made for him at Mangalore. My sincere thanks are

due to the following, who have revised all the proofs in the vernacular character, and without whose aid I could never have accomplished the work:—Buruḍaguṇṭe Śrînivâs Ayyangâr and Chinchôḷi Vênkaṇṇ Âchâri, Pandits of my office; Bêgûr Mallappa, Head of the Mahârâjah's Kannaḍa School, Mysore; Dhanvantari Bhîmâchârya and Ayyâ Śâstri, Palace Pandit, both of Mysore. The transliteration into Roman characters was ably made many years ago by K. Rama Rao, of my office.

I would, in conclusion, express my acknowledgments to Mr. K. Sheshadri Iyer, C. S. I., the enlightened Dewan of His Highness the Mahârâjah of Mysore, for his interest in the undertaking, and bespeak for the publication the indulgence of Oriental scholars, who will be able to estimate the labour involved in bringing out the first edition of a book of this kind.

BANGALORE,
July 1890.

INTRODUCTION.

THE study of the science of grammar has always formed a very important branch of the ancient curriculum in India. It may be stated without any fear of contradiction that in no other country has this science been studied with so much zeal and carried to such perfection as it has been in India. "On the lowest calculation there are yet current in various parts of India nearly a dozen different schools of Sanskrit grammar, at least three hundred writers in the field including those that are known to us only from quotations, and more than a thousand separate treatises original as well as explanatory. And it is not merely the quantity but the quality of the work produced that has won for it a recognition and an honorable mention even at the hands of the rigorously scientific philologists of our own day."[1] Among the authors are not only Brâhmans but also Buddhists and Jainas.

Bôpadêva, a grammarian who flourished about the middle of the 13th century and wrote the *Mugdhabôdha*. enumerates in the following verse eight original authorities for Sanskrit grammar, namely, Indra, Chandra, Kâśakṛitsna, Âpiśali, Śâkaṭâyana, Pâṇini, Amara, and Jainêndra:—

Indraś Chandraḥ Kâśakṛitsn-Âpiśalî Śâkaṭâyanaḥ |
Pâṇiny-Amara-Jainêndrâ jayanty-ashṭ-âdi-śâbdikâḥ ||

Of these, Kâśakṛitsna and Âpiśali appear to be the chief founders of grammatical schools prior to Pâṇini. Pâṇini also refers to nine more authors that preceded him, namely, Kâśyapa, Gârgya, Gâlava, Châkravarmaṇa, Bhâradvâja, Śâkaṭâyana, Śâkalya, Sênaka and Sphôṭâyana. There were two Śâkaṭâyanas who flourished at different periods. The earlier one is quoted in the *Nirukta* and in Pâṇini's *Ashṭâdhyâyi*, while the later, who has used the *Jainêndra* grammar and the *Kâśikâ,* besides the works of

[1] *Systems of Sanskrit Grammar* by S. K. Belvalkar, p. 1.

Pâṇini, Kâtyâyana and Patañjali, is known as *Abhinava* (modern) Śâkaṭâyana and quoted under this appellation in Bôpadêva's *Kâmadhênu* and in Durgâdâsa's commentary on Bôpadêva's *Kavikalpadruma*. This Śâkaṭâyana was a Jaina and his grammar is known as *Śabdânuśâsana*. Of the other grammarians mentioned in Bôpadêva's verse quoted above, it has to be stated with regard to Jainêndra that it is the name of the work and not the name of the author. The author of the Jainêndra grammar was Pûjyapâda, a Jaina, who had also the other names Dêvanandi and Jinêndrabuddhi. Indra or Indragômin, the founder of the Aindra school of grammar, was, according to some scholars, later than Pâṇini, though others say that he preceded him. As his grammar agrees with the *Kâtantra* of Sarvavarma, some scholars are of opinion that they may be identical. The Tamil grammar, *Tolkâppiyam*, the oldest in that language, is stated to be based on the Aindra system. The *Kâtantra* goes back to the early centuries of the Christian era. Chandra or Chandragômin, the founder of the Chândra school, was a Buddhist who flourished in the 5th or 6th century. His grammar could not be later than A.D. 600 as it was known to the authors of the *Kâśikâ* (c. 650), Vâmana and Jayâditya.

Besides the schools referred to above, we have the later schools of grammar known as the Hêmachandra, the Sârasvata, the Bôpadêva, the Jaumara, the Saupadma and so forth. Hêmachandra, a Jaina who flourished in the 12th century, wrote at the request of king Siddharâja his grammar known as *Śabdânuśâsana*, which has fairly superseded the grammar of the same name by Śâkaṭâyana. The Sârasvata school came into existence in the 13th or 14th century. There is some doubt about the founder of this school: according to some he is Narêndrâchârya and according to others Anubhûtisvarûpâchârya. Bôpadêva's grammar, the *Mugdhabôdha*, has already been mentioned incidentally in connection with his verse quoted above. The Jaumara school of Kramadîśvara and the Saupadma school of Padmanâbhadatta are little known outside Bengal. The former derives its name from Jumaranandi, the most celebrated writer of the school, though he lived some time after its founder.

Though there have been so many schools of Sanskrit grammar, the unassailable pre-eminence which the school of Pâṇini has for centuries held has to a great extent

eclipsed all the others. Pâṇini is said to have been a native of Sâlâtura, which was identified by Cunningham with the present Lahaur in the Yuzufzai valley. His period is supposed to range from the 6th to the 4th century B.C.

The number of works relating to the grammars of the various schools noticed above in the shape of commentaries, recasts or digests is bewilderingly large. It will, however, suffice for our purpose to mention some important ones bearing on only a few of the schools, namely, the Pâṇinîya, the Kâtantra, the Jainêndra and the Śâkaṭâyana.

Works bearing on the *Ashṭâdhyâyi* of Pâṇini:—The *Vârtikas* of Kâtyâyana, the *Mahâbhâshya* of Patañjali, the *Vâkyapadîya* of Bhartṛihari, the *Kâśikâ* of Jayâditya and Vâmana, the *Kâśikâ-vivaraṇa-pañjikâ* (or Nyâsa on the *Kâśikâ*) of the Buddhist author Jinêndrabuddhi, the *Padamañjari* (another commentary on the *Kâśikâ*) of Haradatta, the *Pradîpa* (a commentary on the *Mahâbhâshya*) of Kaiyaṭa, the *Mañjarîmakaranda* (a commentary on the *Padamañjari*) of Ranganâtha, the *Rûpamâlâ* of Vimalasarasvati, the *Prakriyâkaumudi* of Râmachandra, the *Siddhântakaumudi* of Bhaṭṭôji, and the *Rûpâvatâra* of the Buddhist author Dharmakîrti.

Works bearing on the *Kâtantra* of Sarvavarma:—The *Kâtantravṛitti* of Durgasimha, the *Kâtantravistara* (a commentary on the *Kâtantravṛitti*) of the Jaina author Vardhamâna, the *Kâtantravṛitti-pañjikâ* (another commentary on the *Kâtantravṛitti*) of Trilôchanadâsa, and the *Kâtantrarûpamâlâ* of the Jaina author Bhâvasêna.

Works bearing on the *Jainêndra* of Pûjyapâda:—The *Prakriyâvatâra* of Guṇanandi, the *Jainêndravyâkaraṇamahâvṛitti* of Abhayanandi, the *Śabdârṇavachandrikâ* of Sômadêva, and the *Pañchavastu* of Srutakîrti. All the authors are Jainas.

Works bearing on the *Śabdânuśâsana* of Śâkaṭâyana:—The *Amôghavṛitti* of Śâkaṭâyana himself, the *Śabdânuśâsanavṛittivivaraṇa* (or Nyâsa on the *Amôghavṛitti*) of Prabhâchandra, the *Chintâmaṇi* of Yakshavarma, the *Rûpasiddhi* of Dayâpâla, the *Prakriyâsaṅgraha* of Abhayachandra, and the *Maṇiprakâśikâ* (a commentary on the *Chintâmaṇi*) of Ajitasêna. Here, too, all the authors are Jainas.

This brief survey of the grammatical literature of Sanskrit is necessary as our author Bhaṭṭâkaḷanka refers in

his work to several of the schools of grammar and many of the works mentioned above.

The form in which the grammatical rules of the old writers such as Pâṇini, Pûjyapâda, Śâkaṭâyana and others are set forth is that of *sûtras* or aphorisms, composed in great part of abbreviations and arbitrary symbols, the whole condensed to the utmost degree, so much so that the saving of half a short vowel in the construction of a *sûtra* was said to produce as much joy as the birth of a son. In this time-honoured form, regarded as specially appropriate to the science of grammar, has Bhaṭṭâkaḷaṅka, the author of the elaborate work now before us, the *Karṇâṭaka-Śabdânuśâsana*, concentrated the grammatical rules relating to the Karṇâṭaka or Kannaḍa language. The work consists of 592 *sûtras*, which are stated to be equal in extent to 101[1] *anushṭubh* verses. The *sûtras* which are in Sanskrit are expanded in a *vṛitti* or gloss named *Bhâshâmanjari*, also in Sanskrit, which is further expanded in a *vyâkhyâ* or commentary called *Manjarîmakaranda* which, too, is in Sanskrit. In calling the work *Śabdânuśâsana* our author has adopted a recognised name for an authoritative work on grammar, specially, as would appear from the examples of Śâkaṭâyana and Hêmachandra, affected by the Jainas. It is very probable that Haradatta's *Padamanjari* and its commentary *Manjarîmakaranda* by Ranganâtha may have suggested the names for our author's gloss and commentary.

The Author.

Before proceeding to give further details about the work, we may state here the facts that can be gathered about the author from this work and other sources. We learn from statements at the end of the work that Bhaṭṭâkaḷaṅka was the disciple of Akaḷaṅkadêva, who was the guru of the Jaina *maṭha* or monastery at Sangîtapura, a Sanskrit translation of Hâḍuvaḷḷi, a village in the South Kanara District; that he was an expert in the logic of the various schools, a skilful commentator and a proficient in the grammar of both the Kannaḍa and Sanskrit languages; that he on many occasions upheld the Jaina faith at

[1] A verse at the end of the *vṛitti* or gloss (p. 469), probably by a later writer, gives the number as 104.

the courts of kings; and that he completed the *Manjari-makaranda* in the cyclic year Sôbhakṛit corresponding to the Saka year 1526 (A. D. 1604). It is stated of his guru Akaḷankadêva that he was a regular descendant in the line of the disciples of Chârukîrti-Paṇḍita, who belonged to the Kuṇḍakunda line of the Pustaka-gachchha of the Dêśîya-gaṇa of the Mûla-sangha and was adorned with among others the titles of *Râyarâjaguru-maṇḍalâchârya*, *Mahâvâda-vâdîśvara*, *Râyavâdi-Pitâmaha*, emperor of the learned, and preserver of the life of Ballâḷa-Râya. Chârukîrti-Paṇḍita was the designation of the gurus of the Jaina *maṭha* at Śravaṇa Beḷgoḷa. With regard to the title, preserver of the life of Ballâḷa-Râya, it is stated in some inscriptions at Śravaṇa Beḷgoḷa[1] that one of the gurus of the Jaina *maṭha* there cured the Hoysaḷa king Ballâḷa I (1100-1106) of a terrible disease and thus acquired this title.

A copy of an inscription in the Biḷigi Taluk, dated 1592, found in the Madras Oriental Manuscripts Library, gives some interesting particulars about our author and the gurus that preceded him. In the line of the disciples of Chârukîrti-Paṇḍita, preserver of the life of Ballâḷa-Râya, was Śrutakîrti, at whose instance his lay disciple Aggaḷa wrote the *Chandraprabha-purâṇa*. This work was, as stated in it, composed in 1189. Śrutakîrti's disciple Vijayakîrti converted the Brâhman Abhayachandra into Jainism and procured sovereignty for king Indra of Sangîtapura. His disciple Śrutakîrti established his lay disciple Sangamabhûpa in power. His disciple Vijayakîrti built for his lay disciple Dêvarâyabhûpa the town Bhaṭakaḷa near the west coast. His disciples Akaḷanka and Chandraprabha imparted religious instruction to their lay disciples Timmabhûpa and Narasabhûpa at Śvêtapura. Akaḷanka's disciple was Vijayakîrti, whose disciple was Akaḷankadêva. The disciple of the latter, Bhaṭṭâkaḷanka, was a profound scholar well versed in logic, grammar, philosophy, rhetoric, mathematics, music, medicine, and astronomy. He obtained glory by reading, at the instance of the Vijayanagar king Śrî-Ranga-Râya (1573-1584), *Sâra-tritaya* and *Alankâra-tritaya*, and was a contemporary of Ghampêndra. His disciple was our author Bhaṭṭâkaḷanka, who was honored by Ghampêndra and flourished during the reign of the Vijayanagar king

[1] Nos. 254, of 1398, and 258, of 1432.

Venkaṭapati-Râya (1586-1615). We are also told that he caused this inscription to be written.

Dêvachandra says in his *Râjâvaḷîkathe*, which he wrote in 1838, that our author learnt all the sciences at Sudhâpura, was able to compose poetry in six languages, and acquired renown by writing his Kannaḍa grammar.

The Author's Predecessors in the Field.

Bhaṭṭâkaḷanka had two predecessors in Nâgavarma II and Kêśirâja, authors of works on Kannaḍa grammar, whom he names and quotes in his work. Nâgavarma II, who flourished in the middle of the 12th century, has written two works, the *Kâvyâvalôkana*[1], a standard Kannaḍa work on poetics, and the *Karṇâṭaka-Bhâshâbhûshaṇa*[1], a Sanskrit work on Kannaḍa grammar. The first chapter of the *Kâvyâvalôkana*, named *Śabdasmṛiti*, is devoted to a brief exposition of the grammar of the Kannaḍa language. It may be looked upon as the earliest Kannaḍa work extant on the grammar of the language, though incidentally a few grammatical points are touched upon in the earlier work *Kavirâjamârga*, which was probably written by the Râshṭrakûṭa king Nripatunga or Amôghavarsha I (815-877). The introductory portion of the first chapter deals with grammatical terminology, the subjects treated of in the following five sections being respectively euphonic combination, nouns, compounds, derivatives and verbs. The *Karṇâṭaka-Bhâshâbhûshaṇa* which, as stated before, is in Sanskrit, treats more exhaustively of the subject of Kannaḍa grammar than the *Śabdasmṛiti*, and is the earliest extant Sanskrit work on the grammar of the Kannaḍa language. Like our author's work, it is in *sûtras*, each *sûtra* being accompanied by an explanatory gloss and by illustrative examples. The work contains 269 *sûtras*, arranged in ten chapters, the subjects treated of in them being respectively terminology, euphonic combination, declension, uses of the cases, forms of pronouns and other words, compounds, derivatives, verbs, indeclinables, and particles. It will be seen that the order of the subjects dealt with is the same as that in the *Śabdasmṛiri*, though the present work contains more

[1] Both edited by me in 1903.

detailed information about nouns and verbs and additional chapters on indeclinables and particles. The *Kâvyâvalôkana* appears to have been written first, as it is quoted in this work.

About a century after Nâgavarma II, came Kêsirâja, the author of the *Śabdamaṇidarpaṇa*, the principal standard grammar of the Kannaḍa language, written, like the *Śabdasmṛiti*, in Kannaḍa verses which are styled *sûtras*. Each *sûtra* is accompanied by a gloss, also by the author, and illustrated by examples. The total number of *sûtras* is about 320, arranged in eight chapters, the subjects dealt with in them being respectively euphonic combination, nouns, compounds, derivatives, verbs, verbal roots, words corrupted from the Sanskrit, and indeclinables. These headings clearly show how closely Kêsirâja followed Nâgavarma II in the treatment of the subject, though in certain points he has gone beyond him. He has also largely availed himself of the quotations occurring in the *Kâvyâvalôkana* for illustrating his rules. The *Śabdamaṇidarpaṇa* may in fact be considered as an expansion of Nâgavarma II's grammatical works.

The Karṇâṭaka-Śabdânuśâsana.

Such then were the formal grammars, so far as known to us, that had been compiled before the time of the present work. But it was the ambition of our author to produce an original independent treatise which should be a final standard authority. This is evident from his describing it as *svôpajña-Śabdaśâsanam* (p. 1.), the very same term that he applies to Pâṇini's grammar (p. 434). He does not slavishly follow his predecessors but holds independent views on several important points. His work is not only more elaborate and exhaustive than the previous ones but also more methodical in the treatment of the subject. It may be said to be to Kannaḍa what the *Ashṭâdhyâyi* is to Sanskrit and its learned commentary, the *Mañjarîmakaranda*, in which all the objections of critics are anticipated and answered, may in a way be compared to the *Mahâbhâshya* of Patañjali. Considered as a whole, the work is one of the greatest interest and importance for the study of the Kannaḍa language, and an enduring monument to the erudition of the author.

As stated before, the work contains 592 *sûtras*, which

are arranged in four *pâdas*. The main subjects dealt with in each *pâda* are—

Pâda 1. The alphabet, definition of technical terms, indeclinables, euphonic combination, particles.

Pâda 2. Gender, words corrupted from the Sanskrit, case affixes.

Pâda 3. Compounds, uses of personal pronouns and of the singular and plural numbers and numerals, derivatives.

Pâda 4. Verbs and verbal affixes.

It will be seen that the general arrangement resembles the natural system of the older grammars and the Kaumudi simplifications of Pâṇini.

The motives which led our author to undertake the work are described in his Introduction, of which a brief summary is given in English at the end of it. His principal aim seems to have been to bring to the notice of the learned the claims of the Kannaḍa language and to promote its cultivation, along with precision and elegance in the use of it: in short, to revive the glories of the brilliant age of Kannaḍa literature which had been associated with the Jaina supremacy under the Ganga and Hoysaḷa dynasties of Mysore.

The origin of speech and the causes of the diversity of languages are explained by him in conformity with the views of the Jainas and with such light as his own speculations could throw on the subject. He grasps the fundamental idea that all languages have diverged from one common speech, which was divine in its origin, resembling at its birth no more than the inarticulate sounds of nature, but acquiring in its transmission from human lips both articulation and distinctiveness.

Under the head of languages he specifies those of Karṇâṭaka, Ândhra, Magadha and Mâḷava, but extends the term to embrace all the varieties of speeches of men and gods. He further states that there are recognised eighteen great languages (*mahâbhâshâḥ*) and seven hundred inferior languages (*kshullaka-bhâshâḥ*). These views it is unnecessary to dwell upon at greater length.

But a more interesting topic is his vindication of the claims of the Kannaḍa language. The objection is raised

by a supposed critic that the language of the Kârṇâṭikas is not, like Sanskrit, a language celebrated in all countries, employed in all sciences, and accepted by all the learned. As a speech of vulgar people (*pàmaràṇâm*) it needs no rules to be formulated for its use. In fact, it is not a suitable subject for an author to select. He should take for his theme what is acceptable to the learned, pleasing to the mind, and will add to his fame. Such, our author replies, is his very intention. For in whatever respects Sanskrit is deserving of a critical study, in just the same is the *bhásha* or a vernacular language deserving. If not, how could it form part of the body of divine speech? Moreover, its grammar has been treated of by venerable worthies before, and their example therefore it is permissible to follow. Nor is Karṇâṭaka, he continues, a language unused for literary purposes, or one that can boast of no literature. For in it was written the great work called *Chûḍâmaṇi*, 96,000 verse-measures in extent, a commentary on the *Tattvârtha-mahâśâstra*; besides works on *śabdâgama*, *yuktyâgama*, and *paramâgama*, as well as numberless books of poetry, the drama, rhetoric and the fine arts. It is thus entitled to the notice of the greatest scholars, if only for the excellence of its authors. Further, as the unlearned may corrupt the language through ignorance, it is desirable alike for them and for the learned that the rules of its grammar should be precisely laid down.

Nothing of the comparative method is of course to be looked for in the present work. In his commentary on *sûtra* 288, the author, however, mentions the northern and southern schools in Kannaḍa and refers the reader to Nṛipatunga's work, *i.e.*, the *Kavirâjamârga*, for detailed information about them. For his part he gives only one point of difference between them, namely, that of the two forms of the pronoun of the first person, *nân* is used by the poets of the north and *ân* by those of the south.[1] There are occasional touches of humour in the work which tend to relieve the scientific severity of the subject.

[1] See Introduction to my *Karṇâṭaka-Kavicharite*, Vol. II, pp. 16-17.

Authorities referred to by the Author.

The wide range from which our author derived materials for his work is evident from the following list of authorities mentioned or quoted by him :—

	Page
Akalanka	21
Amôghavṛitti	33, 136, 138
Âchâryâḥ	69,174, 434
Âptamîmâmsâ	381
Âptamîmâmsâlankâra	6
Bauddhakârikâ	8
Bhagavân	41, 74
Bhâshâbhûshaṇa	16
Bhâshyakâra	364
Chintâmaṇi	14
Chûḍâmaṇi	10
Darpaṇa	259
Darpaṇakâra, Darpaṇakṛit	76, 167, 233, 234, 252, 376
Dêvanandi	29, 152, 227, 289, 378
Gangêśa	14
Jainêndra, Jainêndraśâstra, Jainêndramata	29, 375, 376, 387
Kâśikâ	45
Kâtantraśâstra, Kâtantrasûtra	17, 20, 78, 103, 106, 157, 247, 252, 269, 282, 374, 376, 379, 385, 387, 394, 406
Kêśava, Kêśirâja	10[illegible], 117, 164
Mahâbhâshya	14
Mahâpurâṇa	10
Nâgavarma	16, 376
Nibandhanakâra	82
Nṛipatunga	263
Nyâsa	272, 364
Nyâsakâra, Nyâsakṛit	3, 20, 81, 364
Padmanandi	10
Pâṇini	20, 28, 29, 158, 347, 378, 387, 434
Pâṇinimata, Pâṇinîya	247, 350, 376, 377, 387, 434
Paramâgama	17
Paramâgamasûtrakâra	364

It will appear from the above list that our author, as already stated, refers to several schools of Sanskrit grammar and several treatises bearing on them besides a good number of other works. The schools of grammar mentioned are the Pâṇinîya, the Kâtantra, the Jainêndra, the Śâkaṭâyana and the Sârasvata. More than 50 *sûtras* are quoted from the *Śabdânuśâsana* of Śâkaṭâyana, about 36 from the *Ashṭâdhyâyi* of Pâṇini, about 30 from the *Kâtantra* of Sarvavarma, about 6 from the *Jainêndra* of Pûjyapâda, and 2 or 3 from the *Sârasavata* of Narêndrâchârya or Anubhûtisvarûpâchârya. For details about the quotations see Appendix III (pp. 513-519). Śâkaṭâyana is also referred to under the designation Âchâryâḥ on page 69 and under the designation Prâñchaḥ on pages 37 and 61, while his grammar is called *Sârvapârishada-vyâkaraṇa* on page 3. Pûjyapâda or Dêvanandi is referred to under the designation Bhagavân on page 41, and Sarvavarma under the designation Pûrvâchâryâḥ on page 36. The *Ashṭâdhyâyi* is styled *Śabdaśâsana* on page 434, and Pâṇini under the name of Śikshâkâra is quoted on page 82.

There are some more quotations from the *Pâṇinîya-śikshâ* without naming the work (Appendix III, p. 520).

Among the authors of works bearing on the *Ashṭâdhyâyi*, Kâtyâyana, the author of the *Vârtikas*, is quoted in one or two places under the designation Vârtikakâra; Patañjali, also styled Bhâshyakâra, the author of the *Mahâbhâshya*, in about ten places; and Vâmana, the joint author with Jayâditya of the *Kâśikâ*, in one place (p. 136). The *Kâśikâ*, too, is quoted in one or two places without naming the authors. And among the works bearing on the Śâkaṭâyana grammar, the *Amôghavṛitti* by Śâkaṭâyana himself, who is styled Vṛittikâra, is quoted in about six places, and the *Nyâsa* on it by Prabhâchandra, who is merely called Nyâsakâra or Nyâsakṛit, in about seven places. Abhayachandra's *Prakriyâsaṅgraha*, a recast of the *Śabdânuśâsana* of Śâkaṭâyana, is also quoted (p. 24) without naming either the work or its author. The details about these quotations are also given in Appendix III (pp. 519-521).

Kêśava or Kêśirâja, also styled Darpaṇakâra or Darpaṇakṛit, is the author of the Kannaḍa grammar *Śabdamaṇidarpaṇa*, called merely Darpaṇa by our author, who quotes fourteen *sûtras* from it (Appendix VI, A). Nâgavarma is the author of the *Karṇâṭaka-Bhâshâbhûshaṇa*, which is quoted in two places (pp. 16 and 376) by our author.

Of the other authorities in the list, Akalanka, who was a contemporary of the Râshṭrakûṭa kings Sâhasatunga or Dantidurga and Kṛishṇa I, was the guru who is said to have defeated the Buddhists in disputation at the court of king Himaśîtala of Kânchi. A verse is quoted from some work of his. Samantabhadra was the author of the *Âptamîmâmsâ* or *Dêvâgamastôtra*, which he prefixed to his commentary *Gandhahasti-mahâbhâshya* on the *Tattvârthasûtra* of Umâsvâti. Vidyânanda wrote the *Âptamîmâmsâlankâra* and the *Tattvârthaślôkavârtika*. He was also known as Pâtrakêsari. Bauddhakârikâ, Paramâgama, Pravachana and Sankhyânuyôga appear to be works treating of grammar either wholly or in part. The authors of the *Paramâgamasûtra* and the *Sankhyânuyôga* are honorably mentioned with the epithet Bhagavân, but no names are given. It is not clear who the Pravachanakâra is from whose work a Prâkṛit verse is quoted in part, though we know that Koṇḍakunda wrote a work called *Pravachanasâra*. *Chintâmaṇi*, mentioned

as the work of Gangêśa, is evidently the *Tattvachintâmaṇi* of Gangêśôpâdhyâya and not the *Chintâmaṇi* of Yakshavarma, which is a commentary on Śâkaṭâyana's grammar. *Chûḍâmaṇi* is stated to be a voluminous Kannaḍa commentary on the *Tattvârthamahâśâstra*; and we learn from the inscription Śravaṇa Belgoḷa 67 that it was written by Śrîvardhadêva who was eulogised by Daṇḍi. *Mahâpurâṇa* or *Âdipurâṇa* is the work of Jinasêna who completed his *Harivaṃśa* in 783. Nibandhanakâra is apparently some writer on grammar. Nṛipatunga or Amôghavarsha is the Râshṭrakûṭa king (815-877) who wrote the *Kavirâjamârga*, a Kannaḍa work on poetics. Padmanandi is the same as Koṇḍakunda, and Pûjyapâda the same as Dêvanandi. And finally, Umâsvâti, also known as Gṛidhrapiñchha, is the author of the *Tattvârthasûtra*.

A few words may be said here about the founders of the Jainêndra and Śâkaṭâyana schools of grammar and about a few treatises accessory to those schools. As already stated, Pûjyapâda wrote the Jainêndra grammar. From inscriptions at Śravaṇa Belgoḷa[1] we learn that he was at first named Dêvanandi by his guru, was afterwards known as Jinêndrabuddhi on account of his great intelligence and was called Pûjyapâda because his feet were worshipped by the forest deities. Besides the Jainêndra grammar, he also wrote a commentary on Pâṇini called *Śabdâvatâra*.[2] As Vâmana of the *Kâśikâ* mentions the Jainêndra grammar in his *Lingânuśâsana*, Pûjyapâda is earlier than the middle of the 7th century. He probably lived at the close of the 5th century. The name of his grammar *Jainêndra* is evidently derived from his name Jinêndrabuddhi. It is very probable that the Buddhist author of the *Nyâsa* on the *Kâśikâ* called himself Jinêndrabuddhi after that name of Pûjyapâda. A recast of the Jainêndra called *Prakriyâvatâra* was written by Guṇa-

[1] No. 64. yô Dêvanandi-prathamâbhidhânô |
buddhyâ mahatyâ sa Jinêndrabuddhiḥ ||
śrî-Pûjyapâdô' jani dêvatâbhir |
yat pûjitam pâdayugaṃ yadîyaṃ ||

No. 254. prâg abhyadhâyi guruṇâ kila Dêvanandî |
buddhyâ punar vipulayâ sa Jinêndrabuddhiḥ ||
śrî-Pûjyapâda iti chaisha budhaiḥ prachakhyê |
yat pûjitaḥ pada-yugê vana-dêvatâbhiḥ ||

[2] **Pâṇinîyakke ṭîkam baredaṃ.** *Vṛittavilâsa*, a Kannaḍa poet (*c.* 1160). **Pâṇinîyasya nyâsam Śabdâvatâram vyarachayat.** ***Epigraphia Carnatica*, VIII, Nagar 46.**

nandi who lived at about 900. This is clear from a verse at the end of the work which runs:

saishâ śrî-Guṇanandi-tânita-vapuḥ . . . . Prakriyâ.

He is mentioned along with Pûjyapâda (śrî-Pûjyapâdam amalaṃ Guṇanandidêvaṃ) by Sômadêva at the beginning of his *Śabdârṇavachandrikâ*, a gloss on the Jainêndra. The name Guṇanandi occurs in a quotation on page 169 of our author's work. But it is doubtful whether it refers to this author. The quotation also occurs under *sûtra* 24 of the *Śabdamaṇidarpaṇa*.

Professor K. B. Pathak[1] is of opinion that Śâkaṭâyana was a contemporary of the Râshṭrakûṭa king Amôghavarsha I (815-877), that he himself wrote the *Amôghavṛitti*, a commentary on his *Śabdânuśâsana*, selecting that title for the work in order to commemorate the reigning sovereign, and that the *Amôghavṛitti* was composed between the years 815 and 867. That Śâkaṭâyana himself wrote the *Amôghavṛitti* may be inferred from Yakshavarma's statement in his *Chintâmaṇi*, another commentary on Śâkaṭâyana's grammar, that he compiled his gloss from Śâkaṭâyana's more extensive commentary. And the fact is clearly stated in the *Munivaṃśâbhyudaya* of the Kannaḍa poet Chidânandakavi (*c.* 1680), who says that Śâkaṭâyana, having composed the *Śabdânuśâsana*, wrote on it (a gloss called) *Amôghavṛitti* equal in extent to 18,000 verse-measures.[2] But there are difficulties in accepting the other statements of the Professor. Prabhâchandra has written a *Nyâsa* or commentary called *Śabdânuśâsana-vṛitti-vivaraṇa* on the *Amôghavṛitti*. He is also the author of two more works, namely, *Pramêyakamalamârtaṇḍa* and *Nyâya-kumudachandrôdaya*.[3] The Professor himself has assigned this Prabhâchandra to the end of the 8th century.[4] Now, Jinasêna, who wrote the *Harivaṃśa* in 783, mentions in the introduction to his *Âdipurâṇa* this same Prabhâchandra, as is evidenced by the mention of his work *Nyâya-kumudachandrôdaya*, among the authors that preceded him. We learn from

---

1 *Indian Antiquary*, XLIII, 205.

2 vara-Śabdânuśâsanava rachisiy adak |
uru-Śâkaṭâyana-vesara ||
oredan Amôghavṛittiya padineṇṭu-sâ |
virada grantha-sankhyeyoḷu ||

3 *Epi. Car.*, VIII, Nagar 46. *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, XXIII, 20.

4 *Ibid.*, 21.

Guṇabhadra's *Uttarapurâṇa* that Jinasêna was the guru of king Amôghavarsha. Professor Pâthak once expressed the opinion that the *Amôghavṛitti* was written in 867,[1] though he subsequently changed the date into some time between 815 and 867. The question may be asked, how is it possible for Prabhâchandra, who lived at the end of the 8th century, to write a commentary on the *Amôghavṛitti* composed in 867 or between the years 815 and 867? Or to put the question in another way, how can a man who lived before Jinasêna, the guru of Amôghavarsha, comment on a work that was written by a contemporary of Amôghavarsha? I think there must be something wrong somewhere. Śâkaṭâyana's time has to be somewhat pushed back to suit the known facts. There is a manuscript copy of Prabhâchandra's *Nyâsa* in the Oriental Library, Mysore. The opening stanza runs thus:—

praṇamya Jayinaḥ prâpta-viśva-vyâkaraṇaśriyaḥ ।
Śabdânuśâsanasyâyaṃ Vṛittêr vivaraṇôdyamaḥ ॥

It may be of some interest to note that *sûtra* 10 of the *Śabdamaṇidarpaṇa*, namely,

vyâkaraṇadinde padam-â-।
vyâkaraṇada padadin artham arthade tattvâ-॥
lôkaṃ tattvâlôkadin ।
âkâṅkshipa muktiy akkum ade budharge phalaṃ ॥

is merely a translation of the following verse occurring in the *Nyâsa*:—

vyâkaraṇât pada-siddhiḥ ।
pada-siddhêr artha-nirṇayô bhavati ।
arthê tattva-jñânaṃ ।
tattva-jñânât paraṃ śrêyaḥ ॥

Quotations in our Author's work.

The quotations from grammatical treatises and from a few named authors such as Akalanka, Umâsvâti, Vidyânanda, Padmanandi and Samantabhadra have already

---

1. *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, XXIII, 281.

been referred to. There are, besides, a great number of quotations from unnamed authors, both Sanskrit and Kannaḍa (see Appendices IV and VI). Of these, about forty have been traced to their sources, five in Sanskrit and thirty-five in Kannaḍa. A quotation from the *Ashṭângahṛidaya* occurs on p. 26, another from the *Kâvya-prakâśa* on p. 63, one from the *Mêghasandêśa* and one from the *Anargharâghava-nâṭaka* on p. 350, and one from the *Raghuvamśa* on p. 432. For details see Appendix IV. Among the Kannaḍa quotations, one (p. 199) is from the *Kavirâjamârga* of Nṛipatunga (c. 850); one (p. 245) from some work of Guṇavarma I (c. 900); four (pp. 56,401,402 and 407) from the *Âdipurâṇa* and two (pp. 118 and 131) from the *Vikramârjunavijaya* of Pampa (941); one (p. 99) from the *Jinâksharamâle* of Ponna (c. 950); one (p. 120) from the *Chhandômbudhi* of Nâgavarma I (c. 990); two (pp. 57 and 84) from the *Gadhi-yuddha* of Ranna (993); one (p. 463) from the *Dharmâmṛita* of Nayasêna (1112); three (pp. 162, 316 and 407) from the *Râmâyaṇa* of Nâgachandra (c. 1100); one (p. 166) from the *Panchatantra* of Durgasimha (c. 1145); one (p. 263) from the *Dharmaparîkshe* of Vṛittavilâsa (c. 1160); three (pp. 87, 362 and 398) from the *Lilâvati* and one (p. 73) from the *Nêminâthapurâṇa* of Nêmichandra (c. 1170); one (pp. 132 and 316) from the *Jagannâthavijaya* of Rudrabhaṭṭa (c. 1180); three (pp. 166, 186 and 369) from the *Chandraprabhapurâṇa* of Aggala (1189); five (pp. 39, 56, 131 and 168) from the *Pushpadanta-purâṇa* of Guṇavarma II (c. 1235); one (pp. 372 and 378) from the *Kabbigarakâva* of Âṇḍayya (c. 1235); and one each (pp. 151 and 168) from the *Dharmanâthapurâṇa* and the *Gummaṭastuti* of Madhura (c. 1385). Further details about these quotations are given in Appendix VI.

There are, again, some Kannaḍa verses which also occur as quotations in other similar works, though their sources are not known. Thus, the verses quoted on pages 93 and 193 are found in the *Kâvyâvalôkana*; those on pages 82 and 116 in both the *Kâvyâvalôkana* and the *Śabdamaṇidarpaṇa*; those on pages 127, 169, 228, 277, 301, 333 and 401 in the *Śabdamaṇidarpaṇa*; and the one on page 102 in both the *Śabdamaṇidarpaṇa* and the *Kavirâjamârga*.

Of the remaining quotations, one on p. 320 in praise of Nṛipatunga, apparently the Râshṭrakûṭa king Amôgha-varsha I, is probably taken from an inscription of that

king or from some work written by a *protege* of his. Another on p. 379, which refers to Kṛishṇa and his lifting up the Gôvardhana mountain for protecting the cows, is apparently a quotation from some Nêminâtha-purâṇa. A third on p. 87, giving the definition of a *kanda* verse, is quoted from some unknown work on prosody. A fourth on p. 402, which refers to Arjuna's attack on a demon in the sky, may be from some Bhârata. A fifth on p. 362, which is in praise of Râma, may have been taken from some Râmâyaṇa. A man of the name of Pushkara is mentioned in a verse quoted on p. 239. It is not clear who he was. Lastly, a Sanskrit verse containing directions regarding the manner of rubbing oil on the head, quoted on p. 26, appears to have been taken from some medical work.

That our author Bhaṭṭâkaḷanka not only composed the *sûtras* but also the gloss *Bhâshâmanjari* and the commentry *Manjarîmakaranda* is clearly stated at the beginning and close of his work in the verses *svôpajña-Śabda-śâsana*, etc., and *yaḥ Karṇâṭaka-Śabdaśâsanam idaṃ*, etc., respectively. It is also stated on p. 2, and incidentally on p. 14 where it is said that owing to the identity of the authors of the *sûtras* and the *vṛitti* or gloss there can be no objection to the use of the expression *Śabdânuśâsanam ârabhyatê*. With regard to the writing of the *vṛitti*, our author has only followed the example of his illustrious predecessors such as Sâkaṭâyana, Hêmachandra, Nâgavarma II and Kêsirâja. The work bears unmistakable testimony to the author's profound erudition and proficiency in the grammatical lore of both the Sanskrit and Kannaḍa languages. In this connection it is necessary to notice a theory started by Pandit K. Varadachar of the Maharaja's College, Mysore, that the author of the *sûtras* was quite different from Bhaṭṭâkaḷanka, the author of the gloss and the commentary, that the former was a great scholar while the latter was an ignoramus incapable of understanding the meaning of the *sûtras*, and that Bhaṭṭâkaḷanka laid a false claim to the authorship of the *sûtras* also in order to obtain renown. This is not the place to enter into a controversy with the Pandit with regard to this matter. It may, however, be stated that such sweeping remarks based on what I believe to be insufficient grounds do not serve any useful purpose. The Pandit picks out some examples and portions of the commentary here and there and bases his criticisms on them.

For aught we know, the examples may be additions made by an ignorant scribe, and there may be doubtful passages in the commentary due to wrong readings, lacunae in the manuscripts used and so on. The printed book may not therefore be quite correct. Credit is no doubt due to the Pandit for his ingenuity and industry, and if he had only employed these in constructive instead of destructive criticism some good would have been done. If a thoroughly accurate manuscript of the work is obtained, it may take away the ground from all his criticisms. At any rate it is difficult to imagine that a man of our author's position and attainments could be a liar and an idiot.

A glance may now be permitted to the treatises on grammar in the sister languages of Tamil and Telugu. The oldest grammar extant in the Tamil language is the *Tolkâppiyam* by Triṇadhûmâgni who is generally known as Tolkâppiyar after the name of his work. The author is generally supposed to be a Brâhman, though some scholars are of opinion that he was a Jaina. According to Dr. Burnell the work represents itself to be full of the Aindra system and is closely related to the *Kâtantra* and Kachchâyana's Pâli grammar. Its period is supposed to be the early centuries of the Christian era. The next Tamil grammar in point of time is the *Vîraśôḷiyam* written by the Buddhist author Buddhamitra during the reign of the Chôḷa king Vîrarâjêndra I (1064-1070). It is stated in this work that the sage Agastya learnt Tamil under the Bôdhisatva Avalôkitêśvara. Two more grammars by Jaina authors are the *Nêminâtham* and the *Nannûl*. The former was written by Guṇavîrapaṇḍita, while the latter was composed by Pavaṇandi (Bhavanandi) at the instance of Śîyagangan Amarâbharaṇan, a vassal of the Chôḷa king Kulôttunga III (1178-1217). The *Nannûl*, though perhaps the latest chronologically, has well-nigh superseded all the previous treatises and is now looked upon as *the* Tamil grammar.

The oldest extant work on Telugu grammar, the *Ândhra-śabda-chintâmaṇi*, was written by a Brâhman named Nannayya-bhaṭṭa who flourished during the reign of the Eastern Châlukya king Râjarâja (1023-1063). His work, which consists of 82 Sanskrit verses in the *âryâ* metre, has been commented on both in Sanskrit and Telugu by several authors, namely, Appakavi, Ahôbalapaṇḍita, Nṛisiṁhapaṇḍita, Atharvaṇâchârya, Bâlasarasvati, Vâsudêva and Sûryappakavi. The next writer on grammar

was Kêtana, the author of the *Ándhra-Bhâshâbhûshaṇa*, who lived about the middle of the 13th century. Atharvaṇâchârya, who appears to have been a Jaina, also wrote an independent work on grammar named *Trilingaśabdânuśâsana*. He names the Jaina authors Pûjyapâda, Akalanka and Hêmachandra in his work called *Vikṛitivivêka*, and probably belongs to the 13th century.

The encomium by Dr. Burnell on the *Śabdamaṇidarpaṇa*, the only Kannaḍa grammar that had been made public at the time that he wrote, may be noted here: "The great and real merit of the *Śabdamaṇidarpaṇa* is that it bases the rules on independent research and the usage of writers of repute; in this way it is far ahead of the Tamil and Telugu treatises, which are much occupied with vain scholastic disputations." [1] And with regard to the *Karṇâṭaka-Śabdânuśâsana*, Dr. Kielhorn wrote: "The author was evidently a profound grammarian."

A word has to be said with regard to the Appendices to the *Karṇâṭaka-Śabdânuśâsana*. Appendix I gives the *sûtras* in the order in which they occur in the work, and Appendix II in their alphabetical order. Appendix III gives in alphabetical order in every case the *sûtras* quoted from the Pâṇinîya, the Śâkaṭâyana, the Kâtantra, the Jainêndra and the Sârasvata, grammars, and the quotations from the Kâśikâ, the Vârtikas, the Mahâbhâshya, the Pâṇinîyaśikshâ, the Amôghavṛitti and the Nyâsa on it[2]. Appendix IV gives in alphabetical order other quotations from Sanskrit works[3], and Appendix V the corresponding *sûtras* from the *Śabdamaṇidarpaṇa*, the *Kâvyâvalôkana* and the *Karṇâṭaka-Bhâshâbhûshaṇa*. Lastly, Appendix VI gives details about the verses quoted from Kannaḍa poets. To facilitate reference, an index of all the technical terms occurring in the work is supplied at the end.

The present edition of the *Karṇâṭaka-Śabdânuśâsana* is based on a collation of the following palm leaf manuscripts:—

(1) and (2). The Mysore Oriental Library manuscripts Nos. 141 and 142. In No. 141 the first leaf as well as a portion of the second is gone. Both the manuscripts

---

[1] *The Aindra School of Grammarians*, 58.

[2] The heading Ashṭâdhyâyi is wrongly continued on pp. 515-521.

[3] Four of our author's verses are included among the quotations by mistake.

begin with *sûtra* 3 followed by the commentary. No. 142 is more accurate than the other.

(3) A manuscript received from the late Mr. B. Mallappa of Mysore. This is incomplete though pretty correct as far as it goes. It wants five leaves at the beginning and goes only as far as *sûtra* 210. Further, it contains only the *sûtras* and the commentary, but not the *vṛitti* or gloss. No. 142 of the Oriental Library, referred to above, and this appear to be copies of the same original.

(4) A manuscript lent by Mr. B. Padmaraja Pandit of Châmarâjanagar. It contains only the *sûtras* and the *vṛitti* but not the commentary. This is complete but incorrect.

(5) A similar manuscript from the library of the Jaina *maṭha* at Śravaṇa Beḷgoḷa. This was consulted only from *sûtra* 210.

To conclude. I am perfectly conscious that this revised edition of the *Karṇâṭaka-Śabdânuśâsana* is not quite free from mistakes, but I have endeavoured to make it as accurate as the manuscripts at my disposal rendered it possible.

begin with *sûtra* 3 followed by the commentary. No. 142 is more accurate than the other.

(3) A manuscript received from the late Mr. B. Mallappa of Mysore. This is incomplete though pretty correct as far as it goes. It wants five leaves at the beginning and goes only as far as *sûtra* 210. Further, it contains only the *sûtras* and the commentary, but not the *vṛitti* or gloss. No. 142 of the Oriental Library, referred to above, and this appear to be copies of the same original.

(4) A manuscript lent by Mr. B. Padmaraja Pandit of Châmarâjanagar. It contains only the *sûtras* and the *vṛitti* but not the commentary. This is complete but incorrect.

(5) A similar manuscript from the library of the Jaina *maṭha* at Śravaṇa Belgoḷa. This was consulted only from *sûtra* 210.

To conclude. I am perfectly conscious that this revised edition of the *Karṇâṭaka-Śabdânuśâsana* is not quite free from mistakes, but I have endeavoured to make it as accurate as the manuscripts at my disposal rendered it possible.

ಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವ ಕೃತ

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಂ,

ಭಾಷಾಮಞ್ಜರೀ ನಾಮ ವೃತ್ತಿ ಸಹಿತಂ.

ನಮಃ ಶ್ರೀವರ್ದ್ಧಮಾನಾಯ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾವಭಾಸಿನೇ ।
ಸರ್ವಭಾಷಾಮಯೀ ಭಾಷಾ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಯನ್ಮುಖಾಮ್ಬುಜಾತ್ ॥

[Obeisance to the holy Vardhamâna, shining with all wisdom, from the lotus of whose mouth proceeded Speech in the form of every language.]

ಮಞ್ಜರೀಮಕರನ್ದ ನಾಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ.

ಶ್ರಿಯಂ ದೇಯಾದ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಭುವನಗುರೋರಾಸ್ಯಕಮಲಾ ।
ದು[1]ದೇತ್ಯೇಕಾ ಭಾಷಾ ಸ್ವಯಮಖಿಲಭಾಷಾವಪುರಪಿ ॥
ಪುನೀತೇ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಂ ಸಮಮಥ ಧುನೀತೇಽಖಿಲತಮಃ ।
ಸ ನೋ ದಿವ್ಯಾಮವ್ಯಾಹತತನುಮಪಿ ಶ್ರೀಜಿನವಿಭುಃ ॥

ಸ್ವೋಪಜ್ಞಶಬ್ದಶಾಸನವೃತ್ತೇರ್ಭಾಷಾದಿಮಞ್ಜರೀನಾಮ್ನಃ ।
ತನವಾನಿ ಮಞ್ಜರೀಮಕರನ್ದಾಖ್ಯಾಮಲ್ಪಶೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ॥

ಮದಬೋಧಾದಿಮರುತಾ ಯತ್ತದತ್ರಾಗತಂ ರಜಃ ।
ಪ್ರವರ್ತಧ್ವಂ ನಿವಾರ್ಯಾರ್ಯಾ ಜಲಧಾವಿವ ವೀಚಯಃ ॥

[May he grant us prosperity and a divine and unconfined body, the teacher of the three worlds, from whose lotus mouth issues one Speech, itself the embodiment of every language, which purifies the entire three worlds while driving away all darkness—even the holy lord Jina.

The vritti (or gloss), called Bhâshâ-mañjarî, of the S'abda-s'âsana composed from my own knowledge, will I extend a little by a vyâkhyâ (or commentary) called Mañjarî-makarandaḥ.

Whatever dust may here collect from the gusts of my ignorance, do ye, revered ones, enter upon the study, washing away as waves in the ocean.]

ಅಥಾತಃ ಶ್ರೀಮದನವದ್ಯಸ್ಯಾದ್ವಾದವಿದ್ಯಾಪ್ರಭಾವಪ್ರಘಟ್ಟವಿಘಟ್ಟಿತಸಕಲಸರ್ವಥೈಕಾಂತವಾದಪ್ರಘಟ್ಟೋ ಭಟ್ಟಾಕಲಂಕದೇವಃ ಸಕಲಶಿಷ್ಯಾನುಜಿಘೃಕ್ಷಾಪಾರತಂತ್ರ್ಯನಿಯಂತ್ರಿತನಿತಾಂತಕಾಂತಸ್ವಾಂತಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಇಹ ಲೋಕೇ ವಾಙ್ಮಲಗ್ರಸ್ತಾನಾಂ ಪ್ರವಕ್ತೄಣಾಂ ಶಿಷ್ಯಾನುಪಲಾಲ್ಯತ್ವಂ ಆತ್ಮಶಾಸನಶ್ರೋತೃಲಾಘವಕಾರಿತ್ವಂ ಚ ಅನಿಷ್ಟಂ ಫಲಂ ಪರಿಜಿಹೀರ್ಷುಃ,

---

[1]ದೀತ್ಯೈಕಾ.

ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಿದ್ಯಾಃ ಶಬ್ದನಿಬಂಧನಾಃ |

ಇತ್ಯಾದಿವಚನೈಃ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರದೀಪಭೂತಂ ವಾಙ್ಮಲಾನಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತರೂಪಂ ಪದಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥನಿರ್ಣಯತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ನಿಃಶ್ರೇಯಸಸಾಧನಂ ಚ ನಾಪರಂ ಲೋಕೇ ವ್ಯಾಕರಣಾದಿತ್ಯಾಕಲಯ್ಯ, ತತ್ರ ಸರಸಪರಿಷತ್ಪ್ರೌಢರೂಢವಿದ್ವತ್ಕವೀನಾಂ ಪೂರ್ಣಂ ಕರ್ಣಾಟನೇನ ತೂರ್ಣಂ ಚೇತಶ್ಚಮತ್ಕಾರಕಾರಿಣೀ ಚ ಕಾರ್ಣಾಟಕ್ಯೇವ ಗೀರ್ನಾನ್ಯೇತಿ ನಿರ್ಣೀಯ, ತದ್ವಿಷಯಕಾಃ ಭೂಯಸೋ' ಪಿ ಚಿರಂತನಾಃ ದುರಂತಚಿಂತಾಸಂತತಿದಂತುರಿತವಚಃಕಂಥಾಗ್ರಂಥಿಲಾಃ ಗ್ರಂಥಾಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವದುಪೇಕ್ಷಾವಿಷಯಾನವಮನ್ವಾನಃ, ಭೂತಲನೂತಪೂತನೂತನನಿಬಂಧನನಿರ್ಮಾಣೇಚ್ಛುರಪಿ ಅಪಶಬ್ದಪರಿಹಾರೇಣ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯವಿಭಾಗಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದನರೂಪ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾವಿಷಯಭೂತಾಃ ಸಿದ್ಧಾಃ ಶಬ್ದಾನನ್ವಾಖ್ಯಾತುಕಾಮಃ, ತತ್ರ ಲಕ್ಷಣಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತಿಪಕ್ಷಯೋಃ ಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತೇರಾನಂತ್ಯೇನ ಅನುಷ್ಠಾತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಲಕ್ಷಣೋಕ್ತಿರೇವ ಶ್ರೇಯಸೀ ಇತ್ಯಾಶ್ವಸ್ಯ, ಸ್ವಲ್ಪಗ್ರಂಥಂ ಸುಖೋಪಾಯಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಅನವದ್ಯಂ ಅನುಬಂಧಚತುಷ್ಟಯವತ್ಸಿದ್ಧಾಹೀತ್ಯಾದಿ [1]ದ್ವಿನವತ್ಯುತ್ತರಪಂಚಶತಸೂತ್ರಾತ್ಮಕಂ ಪಾದಚತುಷ್ಟಯವಿಶಿಷ್ಟಂ ಏಕೋತ್ತರಶತಾನುಷ್ಟುಪ್‌ಶ್ಲೋಕಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಮಿತಂ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಾಭಿಧಾನಂ ಗ್ರಂಥಂ ಶ್ರೋತೃಶರ್ಮಾವಹಂ ನಿರ್ಮಾಯ, ತಸ್ಯ ಗ್ರಂಥಸ್ಯ ಸಾರವದನಲ್ಪಾರ್ಥಸೂಚಕ ಸ್ವಲ್ಪಾಕ್ಷರರೂಪ ಸೂತ್ರಸಮುದಯಕಲ್ಪಿತಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ಶ್ರುತಪ್ರಕೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನುಮಿತೋ' ಲ್ಪಧಿಯಾಂ ಜ್ಞಾತುಮಶಕ್ಯ ಇತಿ ತದನುಜಿಘೃಕ್ಷಯಾ ಸ್ವಯಮೇವ ವಿವರಣರೂಪಾಂ ಭಾಷಾಮಞ್ಜರೀಸಮಾಖ್ಯಾಂ ವೃತ್ತಿಂ ಚಿಕೀರ್ಷುಃ ತದಾದೌ ಚಿಕೀರ್ಷಿತಸ್ಯ ಗ್ರಂಥಸ್ಯ [2]ನಿಃಪ್ರತ್ಯೂಹಪರಿಸಮಾಪ್ತ್ಯಾದಿಕಂ ಫಲಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರಪರಿಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸ್ವಕೃತಂ ಮಂಗಲಂ ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಾರ್ಥಂ ನಿಬಧ್ನಾತಿ—**ನಮಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರಪರಿಪ್ರಾಪ್ತ ಗ್ರಂಥಾದಿಕರ್ತವ್ಯತಾಕಂ ಪರಮಾತ್ಮಗುಣಾನುಸ್ಮರಣರೂಪಂ ಮಾನಸಿಕಂ ತತ್ಸಾಷ್ಟಾಂಗಾದಿನಮಸ್ಕಾರರೂಪಂ ಕಾಯಿಕಂ ವಾ ಮಂಗಲಂ ಅನಿಬದ್ಧಮೇವ ಮಲಗಾಲನಮಂಗಾದಾನೋಭಯಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಂ ಸತ್ ಪ್ರಾರಿಪ್ಸಿತಪ್ರತಿಬಂಧಕದುರಿತಾಪನೋದನೇ ತತ್ಪರಿಸಮಾಪಕಪುಣ್ಯಾಪಾದನೇ ಚ ಸಮರ್ಥಮಿತಿ ನಿರರ್ಥಕೋ ನಿಬದ್ಧಮಂಗಲಕರಣಪ್ರಯಾಸಃ ; ತಥಾಪಿ ತಂತ್ರಕಾರಸ್ಯ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರಪರಿಪಾಲಯಿತೃತ್ವಂ ನಾಸ್ತಿಕ್ಯಪರಿಹರ್ತೃತ್ವಂ ಉಪಕಾರಸ್ಮರ್ತೃತ್ವಂ ಚ ಪ್ರಕಾಶ್ಯ ಆಸ್ತಾಂ ಚ ಪ್ರಕಟೀಕರ್ತುಂ ನಿಬದ್ಧಮೇವ ಮಂಗಲಂ ಸಮರ್ಥಂ ನಾನ್ಯದಿತಿ ಸರ್ವೇ ' ಪಿ ತಂತ್ರಕಾರಾಃ ತದಾದೌ ತನ್ನಿಬಧ್ನಂತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ಮಂಗಲಪರಿಸಮಾಪ್ತ್ಯೋಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಂ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಸಹಕೃತಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಂ ನಿಶ್ಚಿನ್ವತಾಂ ವಿದುಷಾಂ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿರೂಪಕಾರ್ಯದರ್ಶನಾದೇವ ವಿಶುದ್ಧ್ಯತಿಶಯಾದಿಸಮಗ್ರಂ ಮಂಗಲಂ ಕೃತಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಯೋ' ಪಿ ಅಪರೇಷಾಮವಿದುಷಾಂ ತು—ಕಿಮಯಂ ಗ್ರಂಥಕಾರೋ ನಾಸ್ತಿಕಃ ಕೃತಘ್ನೋ ವಾ, ಯೇನಾನೇನ ಇಷ್ಟದೇವತಾನಮಸ್ಕಾರೋ ನ ಕೃತಃ—ಇತಿ ನ ತತ್ರ [3]ನಿಷ್ಕಂಪಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನಿಬದ್ಧಮಂಗಲಕರಣಮರ್ಥವದೇವೇತಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಂ.

[1] ದ್ವಾ. [2] ನಿಃಪ್ರ. [3] ನಿಃಕಂಪಾ.

ತನ್ನಿಬಂಧನಶ್ಲೋಕಶ್ಚಾಯಂ—

ನಮಃ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಾಯ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾವಭಾಸಿನೇ ।

ಸರ್ವಭಾಷಾಮಯೀ ಭಾಷಾ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಯನ್ಮುಖಾಂಬುಜಾತ್ ॥ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಶ್ಲೋಕೇ ಅಸ್ತು ಕರೋಮಿ ಇತಿ ವಾ ತಿಙಂತಂ ಪದಮಧ್ಯಾಹರ್ತವ್ಯಂ : ಗಮ್ಯಮಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾಕ್ಯೈಕದೇಶಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪೇಣೋಪಾದಾನಮಧ್ಯಾಹಾರಃ— ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯಥಾ ವಾಕ್ಯಮಪರಿಪೂರ್ಣಂ ಸ್ಯಾತ್ : ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಾಣಾಂ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಪದಾನಾಂ ನಿರಪೇಕ್ಷಃ ಸಮುದಾಯೋ ವಾಕ್ಯಂ— ಇತಿ ವಾಕ್ಯಲಕ್ಷಣಾಭಾವಾತ್. [1]ಸಾರ್ವಪಾರಿಷದೇ ವ್ಯಾಕರಣೇ ’ಪಿ— ತಿಙ್ ವಾಕ್ಯಂ (ಶಾ. 1-1-59) ಇತಿ ವಾಕ್ಯಲಕ್ಷಣಕಥನಾಚ್ಚ; ತಿಙಂತಸ್ಯೈವ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾಚ್ಚ. ತದುಕ್ತಂ—

ಪರಾರ್ಥೇ ಸ್ವಾರ್ಥನಿಕ್ಷೇಪಾದಪ್ರಧಾನಂ ವಿಶೇಷಣಂ ।

ವಿಶೇಷ್ಯಂ ತು ಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ವಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಪ್ರಕಾಶನಾತ್ ॥ ಇತಿ.

ಅತಃ ಕ್ರಿಯಾಪದಾಧ್ಯಾಹಾರಃ ಕರ್ತವ್ಯ ಏವ.

ಏವಂ ಚ ಅಧ್ಯಾಹೃತಾಸ್ತುಪದಸ್ಯ ಅಕರ್ಮಕಧಾತೂತ್ಪನ್ನತ್ವೇನ ಕರ್ಮಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾ ಅಭಾವೇ ’ಪಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವಾತ್ ಕಿಂ ಕರ್ತೃತಾಮಾಪನ್ನಂ ಇತ್ಯಪೇಕ್ಷಾ ಜಾಯತೇ. ಕರೋಮಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಚ— ಅಸ್ಮದ್ಯುತ್ತಮಃ (ಕಾ. 3-1-7, ಪಾ. 1-4-107.) ಇತ್ಯನೇನ ಅಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನೇ ’ಪ್ಯಸ್ಮತ್ಪದೇ ಸಾಧನಮಹಿಮ್ನೈವ ಅಹಮಿತಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತೀತೌ ಸತ್ಯಾಮಪಿ ಕರೋತೇಃ ಸಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಕಿಂ ಕರ್ಮ[2]ತಾಮಾಪನ್ನಂ ಇತ್ಯಪೇಕ್ಷಾ ಜಾಯತೇ. ಏನಾಮುಭಯೀಂ ಚ ಆಕಾಂಕ್ಷಾಮಾಪೂರಯನ್ನಾಹ—**ನಮಃ** ಇತಿ.

ನಮಶ್ಶಬ್ದೋ ’ಯಮವ್ಯಯಃ ಪ್ರಥಮಾಂತೋ ದ್ವಿತೀಯಾಂತೋ ವಾ; ಪೂಜಾವಚನಃ ಪ್ರಹ್ವೀಭಾವವಚನೋ ವಾ. ಯದ್ಯಪಿ ಅನವ್ಯಯೋ ’ಪಿ ನಮಶ್ಶಬ್ದೋ ’ಸ್ತಿ— ನಮೋ ವರಿವಸ್ತಪಸಃ [3]ಕ್ಯಚ್ (ಶಾ. 4-1-40) ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ತದುಭಯಸ್ಯಾಪಿ ನ್ಯಾಸಕೃತಾ ದರ್ಶಿತತ್ವಾತ್,

ತ್ವಾಮಂತರೇಣ ನಮಸಾಮವಸಾನಭೂಮಿಂ ।

ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾಚ್ಚ ; ತಥಾಪಿ ಅತ್ರಾಯಮವ್ಯಯ ಏವೇಷ್ಟವ್ಯಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಾಯೇತ್ಯಾದೌ ಚತುರ್ಥೀ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಾ ಸ್ಯಾತ್. ನನು ನೇಯಂ ಕಾರಕೀ ವಿಭಕ್ತಿಃ ಅಪಿ ತು ಔಪಪದಿಕೀ, ತತ್ರ ಚ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣ ನಮಶ್ಶಬ್ದಯೋಗಮಾತ್ರಂ ನಿಮಿತ್ತಮಭಿ[4]ಹಿತಂ ನ ತು ಅವ್ಯಯಾನವ್ಯಯವಿಶೇಷ ಇತಿ ಕಥಮಿಯಂ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತೇತಿ ಚೇನ್ನ ; ನಮಃ ಸ್ವಸ್ತಿ ಸ್ವಾಹಾ ಸ್ವಧಾಲಂ ವಷಡ್ಯೋಗೇ (ಕಾ. 2-4-26) ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ಅವ್ಯಯಸಾಹಚರ್ಯೇಣ ಪಾಠಾತ್ ನಮಶ್ಶಬ್ದೋ ’ಪಿ ಅವ್ಯಯ ಏವೇತಿ

[1] ಸರ್ವ. [2] ತಾಪನ್ನ. [3] ಕ್ಯಜಿತಿ [4] ಮತಂ.

ನಿರ್ಣಯಾತ್. ವೃತ್ತಿಕಾರೇಣಾಪಿ—ನನು ಇತ್ಯಾದಿಭಿರವ್ಯಯೈರ್ಯೋಗೇ—ಇತಿ ವಿವೃತತ್ವಾಚ್ಚ. ಅನವ್ಯಯನಮಶ್ಶಬ್ದಯೋಗೇ ತು ಯಥಾಯೋಗಂ ವಿಭಕ್ತಿರ್ಭವತಿ :

ತ್ವಾಮೇವ ಭೂಯಾಂಸಿ ನಮಾಂಸಿ ಯಾಂತಿ । ಇತಿ,

ತವಾಂಘ್ರ್ಯೋರ್ನಮಸೋ ದೇವ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ಕಿಮು ವರ್ಣ್ಯತೇ ।

ಇತಿ ಚ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾದಿತಿ.

ಕಸ್ಮೈ ಇತ್ಯಪೇಕ್ಷಾಯಾಮಾಹ —ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಾಯ ಇತಿ.

ಪುಣ್ಯವತಃ ಪುರುಷಾನ್ ಶ್ರಯತ ಇತಿ ಶ್ರೀಃ ಸಂಪತ್ತಿಃ: [1]ಶ್ರಿಞ್ ಸೇವಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಕ್ವಿಪೋ ವಿಧಾನಾತ್. ಸಮವಸರಣಾದಿಲಕ್ಷಣಾ ಬಹಿರಂಗಾ ಅನಂತಚತುಷ್ಟಯಸ್ವರೂಪಾ ಅಂತರಂಗಾ ಚ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಶ್ರೀರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ವರ್ಧಮಾನಶಬ್ದಃ ಪಶ್ಚಿಮತೀರ್ಥಕರೇ ರೂಢಃ; ವೀರಜಿನೇಶ್ವರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಶ್ರಿಯಾ ಉಪಲಕ್ಷಿತೋ ವರ್ಧಮಾನಃ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ಮಧ್ಯಮಪದಲೋಪೀ ಸಮಾಸಃ. ಮಯೂರವ್ಯಂಸಕಾದಿತ್ವಾತ್ (ಶಾ. 2-1-79) ಸಾಧುಃ. ಅಥವಾ ಶ್ರೀಶ್ಚಾಸೌ ವರ್ಧಮಾನಃ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಏವ ಸಮಾಸಃ, ಅಭೇದವಾಚಕತಯಾ ಕರ್ಮಧಾರಯಸ್ಯ ಪ್ರಬಲತ್ವಾತ್.

ನನು ಕರ್ಮಧಾರಯೇ ತು ಸಮಸ್ಯಮಾನಯೋಃ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣವಾಚಕಯೋಃ ಶಬ್ದಯೋಃ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ—ವಿಶೇಷಣಂ ವ್ಯಭಿಚಾರ್ಯೇಕಾರ್ಥಂ ಕರ್ಮಧಾರಯಶ್ಚ (ಶಾ. 2-1-54) ಇತಿ ವಚನಾತ್. ತಚ್ಚ ಪ್ರಕೃತೇ ನ ಘಟತೇ. ಭಿನ್ನಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಯೋಃ ಶಬ್ದಯೋಃ ಏಕತ್ರಾರ್ಥೇ ವೃತ್ತಿರ್ಹಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ. ಯಥಾ ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ. ತತ್ರ ಹಿ ನೈಲ್ಯೋತ್ಪಲತ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕಯೋಃ ನೀಲೋತ್ಪಲಶಬ್ದಯೋಃ ಏಕತ್ರ ನೀಲಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋತ್ಪಲಪಿಂಡರೂಪೇಽರ್ಥೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸಂಭಾವ್ಯತೇ: ತನ್ನಿಮಿತ್ತಯೋಃ ನೈಲ್ಯೋತ್ಪಲತ್ವಯೋಃ ಏಕತ್ರ ನೀಲೋತ್ಪಲೇ ವೃತ್ತ್ಯವಿರೋಧಾತ್, ನಿಮಿತ್ತವತಿ ಚ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾತ್.

ನನು ನೈಲ್ಯೋತ್ಪಲತ್ವಯೋರಪಿ ಕಥಮೇಕತ್ರ ವೃತ್ತ್ಯವಿರೋಧಃ ? ನೈಲ್ಯಸ್ಯ ನೀಲಗುಣ ಏವ ವೃತ್ತೇಃ, ಉತ್ಪಲತ್ವಸ್ಯ ಚ ಉತ್ಪಲ ಏವೇತಿ ನ ಹಿ ಭಿನ್ನಾಧಿಕರಣನಿಯತಂ ಜಾತಿದ್ವಯಮೇಕತ್ರ ಸಮವೈತಿ: ಸಾಂಕರ್ಯಪ್ರಸಂಗಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ದ್ರವತ್ವಖದಿರತ್ವಯೋರಪಿ ಏಕತ್ರ ವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ ಇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ—ನ ಹಿ ವಯಂ ಭಿನ್ನಾಧಿಕರಣನಿಯತಂ ಜಾತಿದ್ವಯಂ ಏಕತ್ರಾವಿರುದ್ಧವೃತ್ತಿ ಬ್ರೂಮಃ, ಯೇನೇದಂ ಸಾಂಕರ್ಯಾಪಾದನಂ ಶೋಭೇತ. ನೈಲ್ಯಂ ಚ ನ ಗುಣತ್ವಾವಾಂತರಜಾತಿಃ, ಯೇನ ನೀಲಗುಣವೃತ್ತಿನೈಯತ್ಯಾತ್ ಉತ್ಪಲವೃತ್ತಿರ್ವಿರುಧ್ಯೇತ. ಅಪಿ ತು ನೀಲಗುಣ ಏವ. ತಥಾಹಿ— ನೀಲಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಸ್ವಭಾವತೋ ಗುಣವಾಚಕಾ ಗುಣಿವಾಚಕಾಶ್ಚ ಭವಂತಿ. ತತ್ರ ಯೋ ನೀಲಶಬ್ದೋ ಗುಣವಾಚಕಃ ತದಾ ನೈಲ್ಯಂ ನಾಮ ನೀಲಗುಣವೃತ್ತಿಜಾತಿರೇವ. ಯಶ್ಚ ನೀಲಶಬ್ದೋ ನೀಲಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ಗುಣಿನಮಾಹ, ತದಾ ನೈಲ್ಯಂ ನಾಮ ನೀಲಗುಣ ಏವ ಗುಣವನ್ನಿಷ್ಠಾಸಾಧಾರಣಧರ್ಮೋ ನಾನ್ಯ ಇತಿ. ಏವಂ ಚ ಪ್ರಕೃತೇ ನೀಲಶಬ್ದೋ ನ ಗುಣವಾಚಕಃ, ಅಪಿ ತು ಗುಣಿವಾಚಕ ಏವ. ಅತ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನತಯಾ ನೀಲಮಿತಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಏವ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತ—

[1] ಶ್ರಿಞ್.

ಗುಣೇ ಶುಕ್ಲಾದಯಃ ಪುಂಸಿ ಗುಣಿಲಿಂಗಾಸ್ತು ತದ್ವತಿ । ಇತಿ ವಚನಾತ್.
ತಥಾಚ ನೀಲೋತ್ಪಲಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಯೋಃ ನೀಲಗುಣೋತ್ಪಲತ್ವಜಾತ್ಯೋಃ ಏಕತ್ರ ವೃತ್ತಿರವಿರುದ್ಧೈವ. ತಸ್ಮಾತ್ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಸಂಭವಾತ್ ನೀಲೋತ್ಪಲಮಿತಿ ಕರ್ಮಧಾರಯಃ ಸುಘಟಃ.

ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನ [1]ಇತ್ಯತ್ರ ತು ದುರ್ಘಟ ಏವ: ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾಸಂಭವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಶ್ರೀಶಬ್ದೋ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಮೇವ ಪ್ರವರ್ತತೇ ನ ವರ್ಧಮಾನೇ. ವರ್ಧಮಾನಶಬ್ದೋಽಪಿ ಪಶ್ಚಿಮತೀರ್ಥಕರ ಏವ ನ ಶ್ರಿಯಾಂ ಇತಿ ನೈಕಾರ್ಥೇ ಪ್ರವರ್ತನಂ: ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಯೋಃ ಶ್ರೀತ್ವವರ್ಧಮಾನತ್ವಯೋಃ ಭವತ್ವಿಂದಿರತ್ವವತ್ ಏಕಾಧಿಕರಣ್ಯಾಭಾವಾತ್. ನಹಿ ವರ್ಧಮಾನಃ ಶ್ರೀರ್ಭವತಿ, ಅಪಿ ತು ಶ್ರೀಮಾನ್. ಶ್ರೀರ್ವಾಪಿ ನ ವರ್ಧಮಾನಃ, ಅಪಿ ತು ವರ್ಧಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಇತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಕಥಮತ್ರ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಇತಿ.

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ—ಶ್ರೀಶಬ್ದ ಏವ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಸ್ವೋಪಲಕ್ಷಿತಮುಪಲಕ್ಷಯತೀತಿ ನ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿಃ. ಕ್ವಚಿತ್ ಶ್ರಿಯಾ ಉಪಲಕ್ಷಿತ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹೋಽಪಿ ಪೂರ್ವಪದೋಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ಥದ್ಯೋತನಾರ್ಥಃ: ವಿಗ್ರಹಸಮಾಸಯೋಃ ಸಮಾನಾರ್ಥತ್ವನಿಯಮಾತ್. ಅತ ಏವ ವೃತ್ತಿಕಾರೋಽಪಿ— ಉಷ್ಟ್ರಮುಖಃ ಪುರುಷಃ, ಪಿತೃಸ್ಥಾನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಉಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಮುಖಮಿವ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ, ಪಿತುಃ ಸ್ಥಾನಮಿವ ಸ್ಥಾನಂ ಯಸ್ಯ ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ಉಷ್ಟ್ರಶಬ್ದಃ ಉಷ್ಟ್ರಮುಖತುಲ್ಯೇ ವರ್ತತೇ, ಪಿತೃಶಬ್ದಶ್ಚ ಪಿತೃಸ್ಥಾನತುಲ್ಯೇ ಇತ್ಯೇಕಾರ್ಥ ಏವೇತ್ಯುವಾಚ. ಅತೋ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಸಂಭವಾತ್ ಕರ್ಮಧಾರಯೋ ನ ಕಾಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಶ್ರೀತದ್ವತೋಃ ಪರ್ಯಾಯಪರ್ಯಾಯಿಣೋಃ ಭೇದಾಭೇದೇ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ಸುಘಟಮೇವ. ಅತ್ಯಂತಮಭೇದೇ ಭೇದ ಏವ ವಾ ಘಟೋ ಘಟ ಇತಿವತ್ ಘಟಃ ಪಟ ಇತಿವಚ್ಚ ತದಸಂಭವಃ. ತಥಾಪಿ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಮುದ್ರಾಮುದ್ರಿತಸ್ಯ ವಸ್ತುಮಾತ್ರಸ್ಯ ಭೇದಾಭೇದಸಿದ್ಧಾವಪಿ ವೈಯಾಕರಣರೀತ್ಯಾ ಸಾರ್ವಜನಿಕವ್ಯವಹಾರಾನುಸರಣೇನ ಪ್ರಯೋಗಾನುಸರಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಏವಂ ಪ್ರತ್ಯವಾದಿ. ತದುಕ್ತಂ ವೃತ್ತೌ: ಸರ್ವಲಿಂಗಸಂಖ್ಯೇ ವಸ್ತುನಿ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಮನುಪತತಿ ಮುಖ್ಯೋಪಚರಿತಾರ್ಥಾನುಪಾತಿನಿ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ಮನಿ ರೂಢಿತಃ ತತ್ತಲ್ಲಿಂಗಸಂಖ್ಯೋಪಾದಾನವ್ಯವಸ್ಥಾ ಅನುಪಸರ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ.

ನನು ನಿರ್ವಿಘ್ನಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಮಿಚ್ಛತಾ ಮಂಗಲಮಾಚರಣೀಯಂ. ತಚ್ಚ ಮಂಗಲಂ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಪರಮಾತ್ಮನಮಸ್ಕಾರರೂಪಂ. ನ ತು ತದ್ವಿಶೇಷನಮಸ್ಕೃತಿರೂಪಮೇವೇತಿ ನಿಯಮಃ. ತಥಾ ಚ ತ್ರಿಕಾಲಸಂಭವಿಪರಮಜಿನೇಶ್ವರಸಮುದಾಯೇ ಸತ್ಯಪಿ ಕಿಂನಿಬಂಧನೋಽಯಂ ವರ್ಧಮಾನತೀರ್ಥಕರಸ್ಯೈವ ನಮಸ್ಕಾರ ಇತಿಚೇತ್ ಸತ್ಯಂ. ಐದಂಯುಗೀನಧರ್ಮತೀರ್ಥಪ್ರವರ್ತಕತ್ವೇನ ಸಾಕ್ಷಾದುಪಕರ್ತಾ ನಾನ್ಯ ಇತಿ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನತೀರ್ಥಕರೋ ನಮಸ್ಕೃತಃ; ಸಕಲಪರಮಾತ್ಮನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಅಸ್ಯೈವ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನತ್ವಾತ್, ಇತರೇಷಾಂ ದವಿಷ್ಠತ್ವಾತ್, ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತ್ಯೋಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿರ್ಗರೀಯಸೀ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್, ತಾವತೈವ ಚಾರಿತಾರ್ಥ್ಯಾಚ್ಚ.

---

[1] ಇತ್ಯತ್ರ ದುರ್ಘಟ.

ಯದಿ ಚ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ ತೇ’ ಪ್ಯವಶ್ಯಂ ನಮಸ್ಕಾರ್ಯಾ ಇತ್ಯಭಿನಿವೇಶಃ, ತರ್ಹಿ ತನ್ನಮಸ್ಕಾರೋ’ ಪಿ ಕೃತ ಏವ: ಅಸ್ಯೈವ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಶಬ್ದಸ್ಯ ಪಶ್ಚಿಮತೀರ್ಥಕರೇ ರೂಢಸ್ಯಾಪಿ ಯೋಗವಿಶೇಷಾವಲಂಬನಃ ಪರಮಜಿನೇಶ್ವರಸಮುದಯವಾಚಕತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಶ್ರಿಯಾ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಯಾ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ ವರ್ಧತೇ ಪ್ರತ್ಯಹಮೇಧತ ಇತಿ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಃ ಪರಮಜಿನೇಶ್ವರಸಮುದಯಃ; ಸಂತಾನಾಪೇಕ್ಷಯಾ ತೀರ್ಥಕರಸಮುದಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯಪ್ರವರ್ತಮಾನತ್ವಾತ್. ತದುಕ್ತಂ ಭಗವತ್ಸ್ವಾಮಿಸಮಂತಭದ್ರಪಾದೈಃ —

ಸರ್ವಜ್ಞೋ’ ನಾದಿಮಧ್ಯಾಂತಃ । ಇತಿ.

ಅಥವಾ ಶ್ರೀರ್ವರ್ಧಮಾನಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ.

ನನು ಏವಂ ವಿಗೃಹ್ಯ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಾಶ್ರಯಣೇ ವರ್ಧಮಾನಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣವಾಚಿತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ವನಿಪಾತನೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ — ವಿಶೇಷಣಸರ್ವಾದಿಸಂಖ್ಯಂ ಬಹುವ್ರೀಹೌ (ಶಾ. 2-1-110.) ಇತಿ ವಚನಾತ್. ತಥಾ ಚ ವರ್ಧಮಾನಶ್ರೀಕ ಇತ್ಯೇವ ಸಾಧುಃ ಸ್ಯಾತ್ ನ ತು ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ಇತಿಚೇತ್ ಸತ್ಯಂ. ಭಾರ್ಯೋಢಾದಿಷು (ಶಾ. 2-1-11) ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ವಿಶೇಷ್ಯವಚನಸ್ಯಾಪಿ ವಿಕಲ್ಪತಃ ಪೂರ್ವನಿಪಾತಸಂಭವಾತ್. ಯಥಾ ಊಢಭಾರ್ಯಃ ಭಾರ್ಯೋಢಃ, ಜಾತಪುತ್ರಃ ಪುತ್ರಜಾತಃ ಇತಿ ತಥಾ ಪ್ರಕೃತೇ’ ಪಿ ಶ್ರೀಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೂರ್ವನಿಪಾತಸಂಭವಾತ್ ನಾಸಾಧುತ್ವಮಿತಿ.

ಅಥವಾ ಅವ ಸಮಂತಾತ್ ಋದ್ಧಂ ಮಾನಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪೂಜಾ ವಾ ಯಸ್ಯಾಸಾ ಅವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ಸಿದ್ಧೇ ಪಶ್ಚಾತ್

ವಷ್ಟಿ ಭಾಗುರಿರಲ್ಲೋಪಮವಾಪ್ಯೋರುಪಸರ್ಗಯೋಃ ।

ಇತಿ ಅವಶಬ್ದಸ್ಯ ಅತೋ ಲೋಪಂ ವಿಧಾಯ ವರ್ಧಮಾನಶಬ್ದಂ ಪ್ರಸಾಧ್ಯ ತತಃ ಶ್ರೀಶಬ್ದೇನ ಪೂರ್ವಪದೇನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಸಮಾಸಾಶ್ರಯಣಾತ್ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಶಬ್ದಃ ಪರಮಜಿನೇಶ್ವರಸಮುದಯವಾಚಕೋ ವ್ಯುತ್ಪಾದನೀಯ ಇತಿ ತನ್ನಮಸ್ಕಾರಃ ಕೃತ ಏವ. ಅತ ಏವ ಭಗವದ್ವಿದ್ಯಾನಂದಸ್ವಾಮಿಪಾದಾಃ ಆಪ್ತಮೀಮಾಂಸಾಲಂಕಾರೇ ಶ್ರೇಯಃ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಸ್ಯ ಪರಮಜಿನೇಶ್ವರಸಮುದಯಸ್ಯ—ಇತಿ ವಿವೃತವಂತಃ.

ನನು ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ಪರಮಜಿನೇಶ್ವರಸಮುದಯಃ ಪಶ್ಚಿಮತೀರ್ಥಕರೋ ವಾ ನಮಸ್ಕಾರವಿಷಯಃ; ತಥಾಪಿ ಲೋಕೇ ಸಿದ್ಧಸ್ಯೈವ ನಮಸ್ಕಾರೋ ಯುಕ್ತೋ ನಾಸಿದ್ಧಸ್ಯ. ತತ್ಸಿದ್ಧಿಸ್ತು ಲಕ್ಷಣತಃ ಪ್ರಮಾಣತಶ್ಚ ಭವತಿ : ಲಕ್ಷಣಪ್ರಮಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವಸ್ತುಸಿದ್ಧಿಃ ಇತಿ ಸರ್ವವಾದಿಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್. ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಮತೇ ಪ್ರಮಾಣನಯನಿಕ್ಷೇಪಾನುಯೋಗೈರೇವ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಾಧಿಗಮೋ ನ ತು ಲಕ್ಷಣಪ್ರಮಾಣಮಾತ್ರಾತ್, ತಥಾಪಿ ಅನಂತಧರ್ಮಾತ್ಮಕತಯಾ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರತಿಪನ್ನೇ ವಸ್ತುನಿ ತದಂಶರೂಪೈಕೈಕಧರ್ಮಾಣ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಾಣ ಜಿಜ್ಞಾಸಮಾನೈಃ ಇಚ್ಛಾವಶಾತ್ ನಿರ್ದೇಶಾದಿಪೃಚ್ಛಾಯಾಮನುಯೋಕ್ತುಮಿಚ್ಛದ್ಭಿಶ್ಚ ಅವಶ್ಯಂ ವಸ್ತ್ವಂಶಧೀರೂಪನಯಾದೀನಾಮಪೇಕ್ಷಣೀಯತ್ವೇ’ ಪಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಸ್ತುಸಾಧನಂ ತು ಪ್ರಮಾಣಾದೇವ ಭವತಿ—

ಪ್ರಮಾಣಾದರ್ಥಸಂಸಿದ್ಧಿಃ । ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಸಿದ್ಧಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುನಃ ಕಥಂಚಿತ್ ಇತರಾಭಿನ್ನಸ್ಯಾಪಿ ಆವಶ್ಯಕೇತರಭೇದಸಿದ್ಧಿಸ್ತು ಅನುಯೋಗವಿಶೇಷರೂಪನಿರ್ದೇಶಾಪರಪರ್ಯಾಯಾಲ್ಲಕ್ಷಣಾದೇವ ಭವತೀತಿ ಲಕ್ಷಣಪ್ರಮಾಣಯೋರುಪಯೋಗಃ.

ತತ್ರ ನಮಸ್ಕಾರವಿಷಯಭೂತಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಕಿಂ ಲಕ್ಷಣಂ ಇತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ, ತಸ್ಯ ಅಶೇಷೇಭ್ಯೋ ಽಚೇತನೇಭ್ಯಶ್ಚೇತನೇಭ್ಯಶ್ಚ ಅಸರ್ವಜ್ಞೇಭ್ಯೋ ವ್ಯಾವರ್ತನೇನ ಅಸಾಧಾರಣಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣಪ್ರಣಯನಪರಂ ವಿಶೇಷಣಮಾಹ— ವಿಶ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ.

ವಿಶ್ವಂ ಸಮಸ್ತಂ ದ್ರವ್ಯಪರ್ಯಾಯಾತ್ಮಕಂ ಜೀವಾಜೀವಪ್ರಭೇದಂ ಅತೀತಾನಾಗತವರ್ತಮಾನತ್ರಿಕಾಲಗೋಚರಂ ಅನಂತಾನಂತಂ ವಸ್ತು ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ವಿದ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಂ, ವೇದಯತೀತಿ ವಾ ವೇದ್ಯತೇ ಅನಯೇತಿ ವಾ ವೇದನಮಾತ್ರಮಿತಿ ವಾ ವಿದ್ಯಾ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇಃ; ವಿದ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಕರಣೇ ಭಾವೇ ಚ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತೇಃ— ಕೃದ್ಬಹುಲಂ (ಶಾ. 4-3-58) ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಉಪಯೋಗಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಆತ್ಮದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಸಾಕಾರಗ್ರಹಣಲಕ್ಷಣಪರ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚ ಕಥಂಚಿತ್ ಭೇದಾಭೇದಲಕ್ಷಣತಾದಾತ್ಮ್ಯಸಂಬಂಧವಿಜೃಂಭಿತಾಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಾಧಕತಮತ್ವಾದಿಶಕ್ತಿವಿವಕ್ಷಾಯಾ ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್. ಅವಭಾಸತ ಇತ್ಯೇವಂಶೀಲೋ ಽವಭಾಸೀ, ಸಮಂತಾದುದ್ದ್ಯೋತನಶೀಲ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾ, ಯುಗಪತ್ಸರ್ವದ್ರವ್ಯಪರ್ಯಾಯವಿಷಯಕ್ರಮಕರಣವ್ಯವಧಾನಾತಿವರ್ತಿ ಕೇವಲಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ತಯಾ ಅವಭಾಸಿನೇ, ಅವಿಭಾಜ್ಯಭಾವಸಂಬಂಧೇನ ತದಾತ್ಮಕತಯಾ ದ್ಯೋತನಸ್ವಭಾವಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ: ಕೇವಲಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಾಯೇತಿ ಯಾವತ್ ಅತ್ರ ಚ ವಿದ್ಯಾಪದೇನ ಅಶೇಷಾಚೇತನವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ. ವಿಶ್ವಪದೇನ ಕಿಂಚಿಜ್ಜ್ಞನಿರಾಸಃ ಅವಭಾಸಿಪದೇನಾಪಿ ವ್ಯಕ್ತಾವಸ್ಥಾಭಿಧಾನೇತಿನಾ ಕೇವಲಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಕರ್ಮದ್ರವ್ಯಾವೃತತಚ್ಛಕ್ತಿಮತಾಂ ಕಿಂಚಿದ್ಜ್ಞಾನಾಮೇವ ನಿರಾಸಃ, ಜೀವದ್ರವ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯ ಕೇವಲಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಮತ್ತ್ವಾತ್. ಯದಿ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಸಾ ಶಕ್ತಿರ್ನ ಸ್ಯಾತ್, ತದಾವರಕಂ ಕರ್ಮ ಕಿಮಾವೃಣುಯಾತ್ ಇತಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿರಹಿತಂ ಅಖಿಲಪರಮಾತ್ಮವ್ಯಾಪಿತ್ವಾದವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಸಂಭವದೋಷಶಂಕಾತಂಕಶೂನ್ಯಂ ಕೇವಲಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕತ್ವಮೇವ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಲಕ್ಷಣಮುಪಲಕ್ಷಿತಂ, ತತ್ಸಹಭಾವಿನಾಮನಂತದರ್ಶನಸುಖವೀರ್ಯಾಣಾಂ ದಾನಲಾಭಭೋಗೋಪಭೋಗಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರಾಣಾಂ ಚ ತೇನೈವೋಪಲಕ್ಷಣಾತ್. ಅತೋ ಽನಂತಚತುಷ್ಟಯಸ್ಯ ನವಕೇವಲಲಬ್ಧೀನಾಂ ವಾ ಪರಮಾತ್ಮಲಕ್ಷಣತಯೋಪಲಕ್ಷಿತಾನಾಂ ಅ[1]ಕ್ಷುಣ್ಣಮೇವ ಲಕ್ಷಣಂ, ತತ್ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ಸಹಭಾವಿತ್ವಾದಿತಿ.

ನನು ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ನಮಸ್ಕಾರವಿಷಯಭೂತಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಲಕ್ಷಣಂ. ತಥಾಪಿ ತತ್ಸತ್ತ್ವೇ ಕಿಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಇತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ತತ್ಸತ್ತ್ವವೇದಕಪ್ರಮಾಣಪ್ರಣಯನಪರಂ ವಿಶೇಷಣಮಾಹ—**ಸರ್ವ** ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸರ್ವಭಾಷಾಮಯೀ ಭಾಷಾ ಯನ್ಮುಖಾಂಬುಜಾತ್ಪ್ರವೃತ್ತಾ ತಸ್ಮೈ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಾಯ ಇತಿ ಸಂಬಂಧಃ.

---

[1] ಕ್ಷೂಣ.

ನನು ಇದಮವಾಂತರವಾಕ್ಯಂ ಭವತಿ, ಕಥಮಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತ್ವೋಕ್ತಿಃ ? ವಿಶೇಷಣತ್ವೇ ಹಿ ವಿಶೇಷ್ಯಲಿಂಗಸಂಖ್ಯಾವಿಭಕ್ತಿಭಾಕ್ತ್ವನಿಯಮಾತ್ ; ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ತದಯೋಗಾತ್. ತದುಕ್ತಂ—

ಯಲ್ಲಿಂಗಂ ಯಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಯಾ ಚ ವಿಭಕ್ತಿರ್ವಿಶೇಷ್ಯವಚನಸ್ಯ ।
ತಲ್ಲಿಂಗಂ ಸಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಸಾ ಚ ವಿಭಕ್ತಿ ರ್ವಿಶೇಷಣಸ್ಯಾಪಿ ॥ ಇತಿ.

ತಸ್ಮಾತ್ಕಥಮಿದಂ ವಿಶೇಷಣಮಿತಿಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ—ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯತೇ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮತ್ತಯಾ ಅನುಭಾವ್ಯತ ಇತಿ ವಿಶೇಷ್ಯಂ. ವಿಶೇಷಯತಿ ವ್ಯಾವರ್ತಯತಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮತ್ತಯಾ ವಿಶೇಷ್ಯಮನುಭಾವಯತೀತಿ ವಿಶೇಷಣಂ—ಭೇದಕಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಭೇದ್ಯಂ ವಿಶೇಷ್ಯಂ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ತಥಾ ಚ ವಿಶೇಷಣತ್ವಾಭಿಮತಬೋಧಿತವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮತ್ತ್ವಂ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಂ, ವಿಶೇಷ್ಯಗತವ್ಯಾವೃತ್ತಿಬೋಧಕತ್ವಂ ವಿಶೇಷಣತ್ವಂ [1]ಇತಿ ಪರ್ಯವಸಿತಂ. ಏವಂ ಚ ಸತಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಧೀಜನಕತ್ವಮೇವ ವಿಶೇಷಣತಾಯಾಂ ತಂತ್ರಂ, ನ ತು ಪದತ್ವಂ ವಾಕ್ಯತ್ವಂ ವಾ. ಸಾ ಚ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಧೀಃ ಪದಾದಿವ ವಾಕ್ಯಾದಪಿ ಜಾಯತ ಏವೇತಿ ವಾಕ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ವಿಶೇಷಣತ್ವಮವ್ಯಾಹತಮೇವ. ಯದುಕ್ತಂ ಯಲ್ಲಿಂಗಮಿತ್ಯಾದಿ ತತ್ತು ವಿಷಯವಿಶೇಷಪರಂ. ತಥಾಹಿ—ವಿಶೇಷಣಂ ದ್ವೇಧಾ : ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ವ್ಯಧಿಕರಣಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಯತ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ವಿಶೇಷಣಂ ತದ್ವಾಚಿನ ಏವ ಪದಸ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯಲಿಂಗಸಂಖ್ಯಾವಿಭಕ್ತಿಭಾಕ್ತ್ವನಿಯಮೋ ನಾನ್ಯಸ್ಯ. ತದುಕ್ತಂ ಭಾದ್ರ[2]ಕಾರಿಕಾಯಾಂ—

ಯಾ ವಿಶೇಷ್ಯೇಷು ದೃಶ್ಯಂತೇ ಲಿಂಗಸಂಖ್ಯಾವಿಭಕ್ತಯಃ ।
ಪ್ರಾಯಸ್ತಾ ಏವ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಸಮಾನಾರ್ಥೇ ವಿಶೇಷಣೇ ॥ ಇತಿ.

ಏತದಪಿ ಅನಾವಿಷ್ಟವಿಷಯಕಂ ಬೋದ್ಧವ್ಯಂ. ಯಥಾ ರಕ್ತಃ ಪಟಃ ಶುಕ್ಲಾ ಶಾಟೀ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಸರ್ಜನರೂಪಂ. ಆವಿಷ್ಟವಿಶೇಷಣಂ ತು ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಮಪಿ ನಿಯತಲಿಂಗಮೇವ. ಯಥಾ ವೇದಾಃ ಪ್ರಮಾಣಂ, ಪ್ರಧಾನಂ ಭಾರ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತಏವ ಕಾರಿಕಾಯಾಂ ಪ್ರಾಯೋಗ್ರಹಣಂ. ವ್ಯಧಿಕರಣವಿಶೇಷಣೇ ತು ನೈವಂ ನಿಯಮಃ. ಜಟಾಭಿಸ್ತಾಪಸಃ, ಕಮಂಡಲುನಾ ಛಾತ್ರಮದ್ರಾಕ್ಷೀತ್ ಇತಿ,

ಶಿಖಯಾ ವಟುಮದ್ರಾಕ್ಷೀತ್ ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರೇಣ ಭೂಪತಿಂ ।
ಕೇಶವಂ ಶಂಖಚಕ್ರಾಭ್ಯಾಂ ತ್ರಿಭಿರ್ನೇತ್ರೈಃ ಪಿನಾಕಿನಂ ॥

ಇತಿ ಚ ಬಹುಲಮುಪಲಂಭಾತ್. ಅತೋ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತ್ವೇ ನ ಕಾಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ.

ತತ್ರ ಯತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುಖಮೇವಾಂಬುಜಂ ಮುಖಾಂಬುಜಮಿತಿ ಅವಧಾರಣಪೂರ್ವಪದಕರ್ಮಧಾರಯಃ. ವಿಶೇಷಣಂ (ಶಾ. 1-1-53) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಮಾಸಃ. ರೂಪಕಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಅಂಬುಜಶಬ್ದಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತಯಾ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್. ಅಥವಾ ಮುಖಮಂಬುಜಮಿವ ಮುಖಾಂಬುಜಮಿತಿ ಉಪಮಾನೋತ್ತರಪದಕರ್ಮಧಾರಯಃ. ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಭಿಃ (ಶಾ. 2-1-14) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಮಾಸಃ. ಯಸ್ಯ ಮುಖಾಂಬುಜಂ ಯನ್ಮುಖಾಂಬುಜಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಇತ್ಯಪಾದಾನೇ ಪಂಚಮೀ. ಅಯಮರ್ಥಃ—ಯಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಕ್ಷಪಕ

[1] ಇದಂ. [2] ಕಾಕೇರ.

ಶ್ರೇಣಿಸಮಾರೋಹಣಸಮಯೇ ಪ್ರಾಚೀಮುದೀಚೀಂ ವಾ ದಿಶಂ ಪಶ್ಯತ್ ನಿಯತಂ ಮುಖಮನುಸರತಃ ಶುಕ್ಲ[1]ಧ್ಯಾನಾಗ್ನಿನಿರ್ದಗ್ಧಘಾತಿಕರ್ಮೇಂಧನಸ್ಯ ಘಾತಿಕ್ಷಯಜಾತಿಶಯಮಹಿಮ್ನಾ ಚತುರ್ಮುಖತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಶ್ರೀಮುಖಕಮಲಾದಿತಿ.

ಪ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಸ್ಮ: ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಕಂಠೋಷ್ಠಾದಿಸ್ಥಾನಸಂವೃತವಿವೃತಾದಿಪ್ರಯತ್ನರೂಪನಿಮಿತ್ತನಿರಪೇಕ್ಷತಯಾ ಸ್ವಯಮೇವೋತ್ಪದ್ಯ, ಯುಗಪದೇವ ದೂರಾಸನ್ನದೇಶವರ್ತಿಸಕಲಶ್ರೋತೃಶ್ರೋತ್ರಪ್ರದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ, ತತ್ತದಭೀಷ್ಟವಸ್ತುತತ್ತ್ವಮಸಂದಿಗ್ಧಮವಿಪರ್ಯಸ್ತಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ, ನಿಖಿಲಲೋಕಚೇತಶ್ಚಮತ್ಕಾರಕರಣ[2]ಲಕ್ಷಣೇನೋತ್ಕರ್ಷೇಣ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಗಣಧರದೇವಾದೀನಾಂ ಹೃದಿ ಭಾವನಾವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರಚಕಾಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಏವಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಸಾ ಕಾ ಇತ್ಯತ ಆಹ — ಭಾಷಾ ಇತಿ.

ಭಾಷತ ಇತಿ, ಭಾಷ್ಯತೇ ಅನಯೇತಿ, ಭಾಷಣಮಿತಿ ವಾ ಭಾಷಾ ಸರಸ್ವತೀ ;

ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ತು ಭಾರತೀ ಭಾಷಾ ಗೀರ್ವಾಗ್ವಾಣೀ ಸರಸ್ವತೀ ॥ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.

ಅಯಮತ್ರ ಸಾಮಯಿಕೋಽರ್ಥಃ — ಅನೇಕದುಃಖದಾವಸ್ಕಂಧಾನುಬಂಧಸಂಸಾರಘೋರಾಟವೀಪರ್ಯಟನಪರಿಕ್ಲೇಶಪರೀಕ್ಷಿಪ್ಯಮಾಣವರಾಕೋದ್ಧರಣಪರಿಣತಾಂತಃಕರಣಸ್ವಭಾವಭಾವಿತವ್ಯಸ್ತಸಮಸ್ತದೃಗ್ವಿಶುದ್ಧ್ಯಾದಿಭಾವನಾಸಂಭಾವಿತ ತೀರ್ಥಂಕರ ಪುಣ್ಯಪ್ರಭಾವಾವಿರ್ಭಾವಿತ[3]ಶ್ರಾವ್ಯ[4]ನವ್ಯದಿವ್ಯವಾಣೀ ಇತಿ. ಪುನಶ್ಚ ಸಾ ಕೀದೃಶೀ ಇತ್ಯನುಯೋಗೇ ತಾಮೇವ ವಿಶಿನಷ್ಟಿ—ಸರ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸರ್ವಾಃ ಸಮಸ್ತಾಃ ಕರ್ಣಾಟಕಾಂಧ್ರಮಗಧಮಾಳವಾದಿನಾನಾಜನಪದವಿಕಲ್ಪೈಃ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿಜಾತಿವಿಕಲ್ಪೈಶ್ಚ ನಾನಾತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ. ಭಾಷಾಃ ಸಂಕೇತವಶಾತ್ ಪದಾರ್ಥಗೋಚರ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿರೂಪ ವ್ಯವಹಾರೋಪಯೋಗಿವಾಗ್ವಿಶೇಷಾಃ. ಸರ್ವಾಶ್ಚ ತಾಃ ಭಾಷಾಶ್ಚ ಸರ್ವಭಾಷಾಃ. ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಾನಾಜನಪದಾನಾಂ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದೀನಾಂ ಚ ವಾ ಭಾಷಾಃ ಸರ್ವಭಾಷಾಃ. ಪ್ರವಚನಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಅಷ್ಟಾದಶಮಹಾಭಾಷಾಃ, ಸಪ್ತಶತಕ್ಷುಲ್ಲಕಭಾಷಾಶ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ. ತಾಭಿಃ ನಿರ್ವೃತ್ತಾ ವಾ [5]ತದ್ಭೂಯಿಷ್ಠಾ ವಾ ತನ್ಮಯೀ ಭಗವದ್ವಾಣೀ ಇತಿ.

ನನು ಏಕಸ್ಯಾ ಏವ ಭಗವದ್ವಾಣ್ಯಾಃ ನಾನಾಭಾಷಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಕಥಮುಪಪದ್ಯತ ಇತಿ ಚೇತ್ ದಿವ್ಯಧ್ವನೇರಯಮಚಿಂತ್ಯಮಹಿಮಾ ಸ್ವಭಾವಃ. ಯಥಾ ಪ್ರಾವೃಟ್ಕಾಲೇ ನಭ[6]ಸ್ಥಲಾತ್ಪತಿತಮಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಜಲಂ ಏಕಮವ್ಯಕ್ತರಸಮಪಿ ಲವಣಕೃಷ್ಣೋಷರಾದಿಕ್ಷೇತ್ರಗತಂ ಸತ್ ತದೇವ ಲವಣಮಧುರಕಷಾಯರಸಭೇದಭಿನ್ನಂ ನಾನಾತ್ಮಕಮನುಭೂಯತೇ ; ಯಥಾ ಚ ಶರತ್ಕಾಲೇ ಸ್ವಾತೀಸ್ಥೇ ದಿವಾಕರೇ ಶುಭ್ರಾದಭ್ರಮೇಘಾತ್ ಪ್ರಭ್ರಷ್ಟಮಾಭ್ರಂ ಜಲಮೇಕಮೇವ ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀಶುಕ್ತಿಸಪ್ತಚಕ್ರದಾದ್ಯಧಿಕರಣಗತಂ ಸತ್ ಮೌಕ್ತಿಕಕರ್ಪೂರಾದ್ಯನೇಕಾಕಾರಪರಿಣತಮಖಿಲಧರಣೀಪ್ರಸಿದ್ಧಮನುಭೂಯತೇ ; ಯಥಾ ವಾ ವೃಕ್ಷವಾಟಿಕಾಯಾಂ ಕುಲ್ಯಾಜಲಮೇಕರಸಮೇಕಮೇವ ನಾನಾತರುವೀರುದ್ಗುಲ್ಮಾದಿಮೂಲದೇಶಕೃತಾಲವಾಲಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ, ತತ್ತದಂಘ್ರಿಪೀತಂ ಸತ್ [7]ತತ್ತತ್ಫಲಮಾಸಾದ್ಯ ಮಧು

[1]ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿ. [2]ಲಕ್ಷಣೋತ್ಕರ್ಷೇಣ. [3]ಶ್ರವ್ಯ. [4]ದಿವ್ಯನವ್ಯ. [5]ತದ್ಭೂಯಿಷ್ಠಂ. [6]ಸ್ಥಲಾ. [7]ತತ್ಫಲ.

ರಾಮ್ಲಕಟುಕಾದಿನಾನಾರಸಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣತಂ ಸತ್ ಅನೇಕವಿಧಮಖಿಲಜನಾನುಭವಸಾಕ್ಷಿಕಮಾಸ್ವಾದ್ಯತೇ. ತಥಾ ಭಗವದ್ಭಾಷಾಽಪಿ ಸ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಸಮಯೇ ಸಮುದ್ರಘೋಷವತ್ ಅವ್ಯಕ್ತೈಕಭಾಷಾರೂಪಾಪಿ ತತ್ತಚ್ಛ್ರೋತೃಶ್ರೋತ್ರದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಸತೀ ತತ್ತದ್ಭಾಷಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಮತಿ, ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿತ್ವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ತ್ರಿಭುವನೀಭವ್ಯಾನಾಮಭಿಮತಮಭಿದಧತೀ ಯುಗಪದಭಯಂಕರೀ ನ ಭವೇತ್. ತದುಕ್ತಂ ಭಗವತಾ ಪದ್ಮನಂದ್ಯಾಚಾರ್ಯೇಣ—

ಸಮುದ್ರಘೋಷಾಕೃತಿರರ್ಹತಿ ಪ್ರಭೌ ಯದಾ ತ್ವಮುತ್ಕರ್ಷಮುಪಾಗತಾ ಭೃಶಂ ।
ಅಶೇಷಭಾಷಾತ್ಮತಯಾ ತ್ವಯಾ ತದಾ ಕೃತಂ ನ ಕೇಷಾಂ ಹೃದಿ ಮಾತರದ್ಭುತಂ ॥ ಇತಿ.

ತಥಾ ಮಹಾಪುರಾಣೇಽಪಿ—

ದೇವಾ ದೈವೀಂ ನರಾ ನಾರೀಂ ಶಬರಾಶ್ಚಾಪಿ ಶಾಬರೀಂ ।
ತಿರ್ಯಂಚೋ ಪಿ ಚ ತೈರಶ್ಚೀಂ ಮೇನಿರೇ ಭಗವದ್ಗಿರಂ ॥ ಇತಿ.

ನನು ಭಗವದ್ವಾಣೀ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯೈಃ ಗಾಂಭೀರ್ಯಾದಿಚತುರ್ದಶಾಸಾಧಾರಣವಿಶೇಷಣವಿಶಿಷ್ಟತಯೈವಾಭಿಷ್ಟೂಯತೇ ; ಯಥಾ—

ಗಂಭೀರಂ ಮಧುರಂ ಮನೋಹರತರಂ ದೋಷವ್ಯಪೇತಂ ಹಿತಂ ।
ಕಂಠೋಷ್ಠಾದಿವಚೋನಿಮಿತ್ತರಹಿತಂ ನೋ ವಾತರೋಧೋದ್ಗತಂ ॥
ಸ್ಪಷ್ಟಂ ತತ್ತದಭೀಷ್ಟವಸ್ತುಕಥಕಂ [1]ನಿಶ್ಶೇಷಭಾಷಾತ್ಮಕಂ ।
ದೂರಾಸನ್ನಸಮಂ ಶಮಂ ನಿರುಪಮಂ ಜೈನಂ ವಚಃ ಪಾತು ನಃ ॥ ಇತಿ.

ತತ್ರ ಸರ್ವಾಣ್ಯಪಿ ವಿಶೇಷಣಾನ್ಯದಸ್ಯ ಸರ್ವಭಾಷಾತ್ಮಕತ್ವಮೇಕಮೇವಾಭಿವರ್ಣ್ಯತೇ ; ತತ್ಕಿಂನಿಬಂಧನಮಿತಿಚೇತ್, ಉಚ್ಯತೇ—ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಂ ಹಿ ಪ್ರಸ್ತುತಂ. ತತ್ರ ಚ ಅನುಶಾಸನವಿಷಯಭೂತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಕಾರ್ಣಾಟಕಾ ಏವ. ತೇ ಚ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದವತ್ ಸಕಲದೇಶಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರೋಪಯೋಗಿತಯಾ ಸಕಲಮಹಾಜನಪರಿಗ್ರಾಹ್ಯಾಶ್ಚ ನ ಭವಂತಿ, ಭಾಷಾವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಭಾಷಾಯಾಂ ಚ ಪಾಮರಾಣಾಮೇವಾಧಿಕಾರೋ ನ ಪಂಡಿತಾನಾಮಿತಿ ನೈತೇ ಅನುಶಾಸ್ಯಾಃ, ಪ್ರಯೋಗಾನರ್ಹತ್ವಾತ್—ಇತಿ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ಸಂಸ್ಕೃತಾಗ್ರಹಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತಾನಾಂ ಪಂಡಿತಂಮನ್ಯಾನಾಂ ಮನಸಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾಮನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಂ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾತುಮೇತದೇವ ವಿಶೇಷಣಮುಪವರ್ಣಿತವಾನ್ ಗ್ರಂಥಕಾರಃ.

ಇದಮತ್ರಾಕೂತಂ. ಯಥಾ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಾಃ ಸಾಧ್ವಸಾಧುವಿವೇಚನವಿಷಯತಯಾ ಅನುಶಾಸನಾರ್ಹಾಃ, ತಥಾ ಭಾಷಾಶಬ್ದಾ ಅಪಿ. ಯದಿ ಚ ಅಮೀ ನಾನುಶಾಸ್ಯಾಃ ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ಭಗವದ್ಭಾಷಾ ತನ್ಮಯೀ ಸ್ಯಾತ್ ? ನಹ್ಯಪಶಬ್ದಮಯೀ ಸಾ. ಕಥಂ ಚೈಷಾಂ ಸುಶಬ್ದಾಪಶಬ್ದವಿವೇಚನವಿಷಯಮನುಶಾಸನಂ ಭಗವಾನ್ನೋಪದಿಶೇತ್ ? ತದುಪದಿಷ್ಟಮೇವ ಹಿ ಪರಾಪರಗುರು [2]ಪರ್ವಕ್ರಮಾಯಾತಮನುಶಾಸನಂ ಸಾಂಪ್ರತಮಾಸ್ತೇ. ನ ಚೈಷಾ ಭಾಷಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಪಯೋಗಿನೀ, ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಮಹಾಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಷಣ್ಣವತಿ [3]ಸಹಸ್ರಪ್ರಮಿತಗ್ರಂಥಸಂದರ್ಭರೂಪಸ್ಯ ಚೂಡಾಮಣ್ಯಭಿಧಾನಸ್ಯ ಮಹಾಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಚ ಶಬ್ದಾಗಮಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಪರಮಾಗಮವಿಷಯಾಣಾಂ ತಥಾ ಕಾವ್ಯನಾಟಕಾಲಂಕಾರಕ

[1] ನಿಶ್ಶೇಷ. [2] ಪೂರ್ವ. [3] ಸಹಸ್ರ.

ಲಾಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಾಣಾಂ ಚ ಬಹೂನಾಂ ಗ್ರಂಥಾನಾಮಪಿ ಭಾಷಾಕೃತಾನಾಮುಪಲಭ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ಮಹಾಜನಪರಿಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ ಏತದ್ಗ್ರಂಥಕರ್ತೄಣಾಮೇವ ಮಹಾಜನತ್ವಾತ್. ಪಾಮರಾಣಾಮಪಶಬ್ದ[1]ಭೂಯಿಷ್ಠ ಏವ ವ್ಯವಹಾರಃ ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ತೇ ಪಂಡಿತಾ ಏವ ಸ್ಯುರಿತಿ ಭಾಷಾಶಬ್ದಾ ಅಪಿ ಅನುಶಾಸನಾರ್ಹಾ ಏವೇತಿ.

ಏವಮೇತಾವದರ್ಥಸಂದರ್ಭಗರ್ಭಿತಸ್ಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧಸ್ಯ ಅಯಂ ಪಿಂಡಿತೋಽರ್ಥಃ— ಸಕಲಪದಾರ್ಥಯುಗಪದವಬೋಧಕಸಕಲಭಾಷಾತ್ಮಕಪ್ರವಚನಕರ್ತ್ರೇ ಇತಿ.

ಅನೇನ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಸತ್ತ್ವೇ ಅನುಮಾನಂ ಪ್ರಮಾಣಮುನ್ನೀತಂ ಭವತಿ. ತಥಾಹಿ—ಪ್ರವಚನವಾಕ್ಯಾನಿ ಕರ್ತೃಜನ್ಯಾನಿ ವಾಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಕ್ಯವತ್ ಇತಿ. ದೃಷ್ಟಂ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಕ್ಯೇಷು ಕರ್ತೃಜನ್ಯತ್ವಂ. ತಥಾ ಪ್ರವಚನವಾಕ್ಯೇಷ್ವಪಿ ಕರ್ತೃಜನ್ಯತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ಯಸ್ತೇಷಾಂ ಕರ್ತಾ ಸ ಏವ ಕೇವಲಜ್ಞಾನೀತಿ.

ನನು ವಾಕ್ಯತ್ವಂ ಕರ್ತೃಜನ್ಯತ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ ಸತ್ ಕರ್ತಾರಮೇವಾಕ್ಷಿಪತಿ, ನ ತು ತಸ್ಯ ಕೇವಲಜ್ಞಾನಮಪಿ; ತದಭಾವೇ ಅನುಪಪತ್ತ್ಯಭಾವಾತ್— ಇತಿಚೇನ್ನ. ವಾಕ್ಯತ್ವೇನ ಹೇತುನಾ ಸಿಧ್ಯನ್ ಕರ್ತಾ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾಬಲಾತ್ ಕೇವಲಜ್ಞಾನೀ ಸಿಧ್ಯತಿ; ಇತರೇಷಾಂ ಪ್ರವಚನ ಕರ್ತೃತ್ವಾಯೋಗಾತ್. ಯಥಾ ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಪಕ್ಷಕಸಕರ್ತೃಕತ್ವಾನುಮಾನೇ ಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ಹೇತುನಾ ಸಿದ್ಧೇ ಕರ್ತರಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯಾದೀತಿ.

ಅಥವಾ —ಪ್ರವಚನವಾಕ್ಯಾನಿ ಸ್ವಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಗೋಚರಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವತ್ಪುರುಷಪ್ರಣೀತಾನಿ ಅಬಾಧಿತಾರ್ಥಬೋಧಕವಾಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯವತ್— ಇತ್ಯನೇನ ಯಃ ಪ್ರವಚನಪ್ರಣೇತಾ ಸ್ವಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಗೋಚರಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಾನ್ ಪುರುಷಃ ಸಿಧ್ಯತಿ ಸ ಏವ ಕೇವಲಜ್ಞಾನೀ; ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾನಾಂ ದೇಶಕಾಲಸ್ವಭಾವವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟಾನಾಂ ಸ್ವರ್ಗನರಕಾದಿಭೂತಭಾವಿಕಾಲವರ್ತಿಧರ್ಮಾಧರ್ಮಪರಮಾಣ್ವಾದೀನಾಂ ಕಿಂಚಿದ್ಜ್ಞಬೋಧಾಗೋಚರತ್ವಾತ್. ಅತ್ರ ಚ ವಾಕ್ಯತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸುಪ್ತೋನ್ಮತ್ತಾದಿಪ್ರಲಪಿತಾಬೋಧಕವಾಕ್ಯೇ, ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಕ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಚ ಭ್ರಾಂತಪ್ರತಾರಕಾದಿಪ್ರಯುಕ್ತಬಾಧಿತಾರ್ಥಬೋಧಕವಾಕ್ಯೇ, ಅರ್ಥಬೋಧಕತ್ವಸ್ಯ ಚ ತಾದೃಗರ್ಥಬೋಧಕಾಪ್ತಾಭಾಸೇ, ಅಬಾಧಿತಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯ ಚ ಯಥೋಕ್ತಾರ್ಥಬೋಧಕೇ ಪ್ರಣೇತರ್ಯೇವ ವ್ಯಭಿಚಾರಸಂಭವಾತ್ ಏವಂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಏವ ಹೇತುರುಕ್ತಃ; ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಹೇತುಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಸಾಧ್ಯಾಭಾವಾತ್.

ಯದ್ವಾ ಪ್ರವಚನಪ್ರಣೇತಾ ದೂರಾಂತರಿತಸೂಕ್ಷ್ಮಾದ್ಯರ್ಥಗೋಚರಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೀ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ತಾದೃಗರ್ಥಯಥಾರ್ಥೋಪದೇಷ್ಟೃತ್ವಾತ್. ಯೋ ಯಮರ್ಥಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಯಥಾರ್ಥಮುಪದಿಶತಿ ಸ ತದ್ಗೋಚರಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೀ; ಯಥಾ ಕಾಶೀ[2]ಕೋಸಲಾದಿದೇಶೋಪದೇಶಕಃ. ಸ್ವಾತಲತ್ರ್ಯೇಣ ತಾದೃಗರ್ಥಯಥಾರ್ಥೋಪದೇಷ್ಟಾ ಚಾಯಂ. ತಸ್ಮಾತ್ ತಾದೃಗರ್ಥಗೋಚರಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೀತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ದೃಷ್ಟಾನುಮಾನೇನ ಕೇವಲಿಸಿದ್ಧಿಃ. ಅತ್ರ ಚ ಉಪದೇಷ್ಟೃತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯ ಮಿಥ್ಯೋಪದೇಷ್ಟರಿ ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ ಯಥಾರ್ಥೇತಿ; ತಥಾಪಿ ಯತ್ಕಿಂಚಿದರ್ಥಯಥಾರ್ಥೋಪದೇಷ್ಟರಿ ಕಿಂಚಿದ್ಜ್ಞೇ ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ ತಾದೃಗರ್ಥೇತಿ; ತಥಾಪಿ ಭಗವದುಪದೇಶ[3]ಸಾಪೇಕ್ಷಗಣಧರದೇವಾದಾ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಇತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣೇತಿ ವ

[1] ಭೂಯಿಷ್ಠಮೇವ. [2] ಕೋಶಲಾ. [3] ಸಾಪೇಕ್ಷಿ.

ಚನಂ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಚ ಪರೋಪದೇಶನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯಂ. ಗಣಧರದೇವಾದೀನಾಂ ತು ಭಗವದುಪದೇಶಸಾಪೇಕ್ಷಮೇವ ತಾದೃಗರ್ಥಯಥಾರ್ಥೋಪದೇಷ್ಟೃತ್ವಂ ; ನ ತು ತನ್ನಿರಪೇಕ್ಷಮಿತಿ ಹೇತೋರೇವಾಭಾವಾತ್ ನ ತತ್ರ ವ್ಯಭಿಚಾರಃ.

ನನು ಇದಂ ಸಾಧ್ಯಮನುಮಾನಾತ್ಪ್ರಾಕ್ ಸಿದ್ಧಮಸಿದ್ಧಂ ವಾ ; ಯದಿ ಸಿದ್ಧಂ ತೇನೈವಾಲಂ ಕಿಮನೇನಾನುಮಾನೇನ ? ಯದಿ ಚ ನ ಸಿದ್ಧಂ ತರ್ಹಿ ಸಾಧ್ಯಾಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ವ್ಯಾಪ್ತೇರಗ್ರಹಣಾತ್ ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧೋ ಹೇತುಃ —ಇತಿಚೇನ್ನ. ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ದೃಷ್ಟಾನುಮಾನೇ ಸಾಧ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರನಂಗತ್ವಾತ್. ಯತ್ರ ತು ಪ್ರಕೃತಸಾಧ್ಯಹೇತ್ವೋರೇವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಃ ತತ್ರೈವ ತತ್ಸಿದ್ಧೇರಂಗತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ಕಶ್ಚಿತ್ಪುರುಷಃ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೀ, ತದ್ಗ್ರಹಣಸ್ವಭಾವತ್ವೇ ಸತಿ ಪ್ರಕ್ಷೀಣಪ್ರತಿಬಂಧಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್. ಯೋ ಯದ್ಗ್ರಹಣಸ್ವಭಾವತ್ವೇ ಸತಿ ಪ್ರಕ್ಷೀಣಪ್ರತಿಬಂಧಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ ತತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೀ. ಯಥಾ— ಅಪಗತತಿಮಿರಂ ಲೋಚನಂ ರೂಪಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಇತ್ಯಾದೀನಿ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯಪ್ರಣೀತಾನ್ಯನುಮಾನಾನಿ ಸ್ವಸಾಧ್ಯಸಾಧಕಾನಿ, ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಸಾಧ್ಯಾಪ್ರಸಿದ್ಧೇರದೋಷತ್ವಾತ್. ಅತಃ ಪ್ರಕೃತಾನುಮಾನಮನೂನಂ ಸ್ವಸಾಧ್ಯಸಾಧನಸಮರ್ಥಮಿತಿ ಭವತ್ಯೇವಾನೇನ ಪರಮಾತ್ಮಸಿದ್ಧಿರಿತಿ.

ನ ಚ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಮತೇ ಪ್ರವಚನಸ್ಯ ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವಾತ್ ಕಥಂ ಕರ್ತೃಜನ್ಯತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಕಥಂಚಿದಪೌರುಷೇಯತ್ವಸ್ಯ ಕಥಂಚಿತ್ಪೌರುಷೇಯತ್ವಾವಿರೋಧಾತ್ ; ಸರ್ವಥೈಕಾಂತಿನಾಮೇವ ತದ್ವಿರೋಧ ಇತಿ.

ನನು ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗನೇತೃತ್ವ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವಜ್ಞಾತೃತ್ವ ಕರ್ಮಭೂಭೃದ್ಭೇತ್ತೃತ್ವಾನಿ ಯಥಾಪೂರ್ವಂ ಕಾರಣಕಾರ್ಯರೂಪಾಣಿ ಯಥೋತ್ತರಂ ಚ ಸಾಧನಸಾಧ್ಯರೂಪಾಣಿ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಸಾಧಾರಣವಿಶೇಷಣಾನಿ ಪ್ರವಚನಪಾರಾವಾರಪಾರಗಾಮಿಭಿಃ ಭಗವದ್ವರ್ಧಮಾನಸ್ವಾಮಿಪಾದಾಚಾರ್ಯೈರುಪಪಾದಿತಾನಿ. ಯಥಾ—

ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಸ್ಯ ನೇತಾರಂ ಭೇತ್ತಾರಂ ಕರ್ಮಭೂಭೃತಾಂ ।
ಜ್ಞಾತಾರಂ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವಾನಾಂ ವಂದೇ ತದ್ಗುಣಲಬ್ಧಯೇ ॥ ಇತಿ.

ತತ್ಕಿಮಯಂ ಗ್ರಂಥಕಾರಃ ತಾನಿ ವಿಶೇಷಣಾನ್ಯನುಕ್ತ್ವಾ ಲಕ್ಷಣಪ್ರಮಾಣಪರಾಣ್ಯೇವ ಅವೀವದದಿತಿಚೇತ್ ; ಉಚ್ಯತೇ —ಆಪ್ತಾಭಾಸವ್ಯುದಾಸೇನ ಲಕ್ಷಣಪ್ರಮಾಣಾಭ್ಯಾಂ ಸಿದ್ಧಸ್ಯೈವ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ನಮಸ್ಕಾರೋ ಯುಕ್ತಿಪಥಮಧ್ಯಾಸ್ತೇ ಇತಿ ತಥೈವ ಅಚೀಕಥದಿತಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಂ.

ನ ಚ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗನೇತೃತ್ವಾದ್ಯಕಥನದೋಷೋಽಪಿ, ತೇಷಾಮಪಿ ತೈರೇವ ವಿಶೇಷಣೈರುಕ್ತತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಅತ್ರೈವ ಶ್ಲೋಕೇ ಪ್ರಥಮಚರಣೇನ ಕರ್ಮಭೂಭೃದ್ಭೇತ್ತೃತ್ವಸ್ಯ, ದ್ವಿತೀಯಚರಣೇನ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವಜ್ಞಾತೃತ್ವಸ್ಯ, ಉತ್ತರಾರ್ಧೇನ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗನೇತೃತ್ವಸ್ಯ ಚ ಪ್ರತಿಪಾದನಾತ್. ವರ್ಧ್ಯತೇ ಛಿದ್ಯತ ಇತಿ ವರ್ಧಃ, ವರ್ಧ ಚ್ಛೇದನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋರ್ನಿಷ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್. ಮಾನೋ ದ್ವಿತೀಯಃ ಕಷಾಯಃ, ಉಪಲಕ್ಷಣಾತ್ ಕ್ರೋಧಾದಿಕಷಾಯಾಣಾಂ ಘಾತಿಕರ್ಮಪ್ರಕೃತೀನಾಂ ಚ ಗ್ರಾಹಕಃ. ತಥಾ ಚ ವರ್ಧಶ್ಛಿನ್ನೋ ಮಾನೋ ಯೇನ ಯಸ್ಯ ವಾ ಸ ವರ್ಧಮಾನಃ. ಶ್ರಿಯಾ ವಿಶಿಷ್ಟೋ ವರ್ಧಮಾನಃ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಕರ್ಮಭೂಭೃದ್ಭೇತ್ತೃತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ; ಅಪಾಯಾತಿಶಯಶ್ಚ ಧ್ವನ್ಯತೇ ; ಕರ್ಮಾಪಾಯಸ್ಯೈವಾತಿಶಯತ್ವಾತ್. ದ್ವಿತೀಯಚರಣೇನ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವಜ್ಞಾ

ತೃತ್ವಂ ಸ್ಫುಟಮೇವೋಚ್ಯತೇ ; ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯತಿಶಯಶ್ಚ ಸೂಚಿತಃ ; ಕೇವಲಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತೇರೇವಾತಿಶಯತ್ವಾತ್. ಉತ್ತರಾರ್ಧೇನ ತು ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗನೇತೃತ್ವಮುಚ್ಯತೇ. ಪ್ರವಚನಕರ್ತೃತ್ವಂ ಹಿ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗನೇತೃತ್ವಮೇವ, ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಣಯನಾತ್. ವಾಗತಿಶಯೋ' ಪ್ಯತ ಏವಾನೇನ ಸೂಚಿತಃ. ನ ಹಿ ವಾಚೋ' ನ್ಯೋ'ತಿಶಯೋ'ಸ್ತಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಪ್ರತಿಪಾದನಾತ್. ಏವಂ ಪರಮಾತ್ಮನೋ' ಸಾಧಾರಣವಿಶೇಷಣತ್ರಯಮತಿಶಯತ್ರಯಂ ಚ ಅಶೇಷವಿಶೇಷಸಕಲಗುಣಾತಿಶಯೋಪಲಕ್ಷಕಮನೇನೈವ ವರ್ಣಿತಮಿತಿ [1]ಸರ್ವಂ ಶುದ್ಧಂ.

[The author, Bhaṭṭâkalaṅka Dêva, an adherent of the Syâdvâda-vidyâ, or that of the Jains, reckoning that for the acquisition of all the objects of human desire there is nothing in the world better than study of the science of language ; and convinced that for speedily acquiring skill in composition such as would fill the ears of learned poets with satisfaction on account of its taste and ripeness of style, no language was better than the Karṇâṭaka language ; with the view of softening the ruggedness of many of the older works, and desirous of establishing in the world a new and pure system entitled to praise, in order to fix the exact meanings of words and promote precision in the use of them, he resolved to write a little work (*svalpa grantham*) on a good plan, exhaustive and unimpeachable. This, called *S'abdânus'âsanam*, he composed in four parts, containing 592 sûtras, equal in extent to 101 anushṭuḍ s'lokas ; and for the explanation of the same wrote the collection of vrittis or glosses called Bhâshâ-mañjarî.

In the course of commenting word by word on the invocation, he explains "every language" as referring to Karṇâṭaka, Ândhra, Mâgadha, Mâḷava and all the varieties of speech of men and gods. He says there are recognized 18 great languages (*mahâ bhâshâ*) and 700 inferior languages (*kshullaka bhâshâ*). All issued from one celestial sound or speech. Just as water when it comes from the clouds is all one, but according as it falls on salt earth, dark clay or grass land, becomes saline, soft or hard ; or as the rain of the white cloud of autumn, when the sun is in Svâti (Arcturus), mingling with the shells of the Tâmraparṇî and certain plants acquires the form of pearls or camphor and thus becomes celebrated all over the world ; or as the stream of irrigation flows to various kinds of trees, bushes, creepers, herbs and marshy plants, and coming in contact with their roots produces fruits sweet, acid or pungent which are enjoyed by all people according to their taste ; so divine Speech, at its birth indistinct like the roaring of the sea, took form from the mode of utterance of its hearers.

He further meets the objection that Karṇâṭaka is not a language of the learned (*paṇḍitânâm*) like Sanskrit, but a language of ignorant people (*pâmarâṇâm*) who require no S'abdânus'âsanam to instruct them in the rules of its grammar. To which he replies that certain admiring pandits favour Sanskrit either because it is pleasing to the mind or because it is celebrated for its fame ; but he claims as much for this language. In whatever respects Sanskrit is deserving of a critical study in just the same is the Bhâshâ or vernacular language deserving. If not, how could it form part of the body of divine Speech ? It is therefore proper that its grammar should be reduced to rules. Nor is it a language that can boast of no literature. For in it was written the great work called *Chûḍâmaṇi*, containing 96,000 *granthas*, a commentary on the *Tattvârtha mahâ s'âstra*; also works on s'abdâgama, yuktyâgama, and paramâgama ; as well as numberless books of poetry, the drama, rhetoric, and the fine arts, and these by most learned authors. It is thus entitled to the notice of the greatest scholars. Moreover it is entirely free from the charge of being the language of an ignorant people. Else how could there have been such pandits as those who wrote these works ?].

[1] ಸರ್ವೈಶುದ್ಧಂ.

ಅಥ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಮಾರಭ್ಯತೇ । ಕೇಷಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಕಾರ್ಣಾಟಕಾನಾಂ॥

[Here begin the rules of the Karṇâṭaka language.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಏವಂ ಕೃತಮಂಗಲರಕ್ಷಾವಿಧಾನಃ ಸ್ವಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ— ಅಥ ಇತಿ. ಅಥಶಬ್ದೋ'ಯಮಾನಂತರ್ಯೇ. ಏವಂ ನಿಬದ್ಧಮುಖ್ಯಮಂಗಲಕರಣಾನಂತರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಂ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಾಖ್ಯೋ ಗ್ರಂಥಃ, ಆರಭ್ಯತೇ ಉಪಕ್ರಮ್ಯತೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತುಮಿತಿ ಶೇಷಃ. ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಸ್ಯ ಸೂತ್ರಕೃದಾರಬ್ಧತ್ವೇನ ವೃತ್ತಿಕೃತಸ್ತದಾರಂಭಣಾಸಂಭವಾತ್, ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಕೃತೋರಭೇದದ್ಯೋತನಾರ್ಥಂ ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗಃ. ಆರಭ್ಯತ ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗೋ'ಪಿ ಕರ್ತುರಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಔದ್ಧತ್ಯಪರಿಹಾರಾರ್ಥಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಕರ್ತುಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ ಅಹಮಾರಭ ಇತ್ಯೇವ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತ. ಆರಭ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗೇ ತು ಕರ್ತುಃ ಮಯೇತಿ ತೃತೀಯಾವಾಚ್ಯತ್ವೇನ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್ ಅನೌದ್ಧತ್ಯಂ ಸೂಚ್ಯತೇ. ಗ್ರಂಥಸ್ಯ ತು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಮೇವ, ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್; ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಾರಕೇ ಧಾತೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವಂತಿ ತತ್ಪ್ರಧಾನಂ ಅನ್ಯದಪ್ರಧಾನಮಿತಿ ವಚನಾತ್.

ನನು ಶ್ರೋತ್ರಗ್ರಾಹ್ಯೋ'ರ್ಥೋ ಹಿ ಶಬ್ದಃ. ಸ ಚ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ದ್ವೇಧಾ: ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕೋ'ನಕ್ಷರಾತ್ಮಕಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಮೇಘಧ್ವನಿಸಮುದ್ರಘೋಷಾದೀನಾಮನಕ್ಷರಾತ್ಮಕಾನಾಮವಾಚಕತ್ವಾತ್ ಅನುಶಾಸನಾನರ್ಹತ್ವೇ'ಪಿ ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕಾಃ ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಾಕೃತಾದಯೋ ವಾಚಕಾ ಅನುಶಾಸನಾರ್ಹಾ ಬಹವಃ ಸಂತಿ. ತತ್ರ ಪ್ರಕೃತಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿಷಯಭೂತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಕೇ ಇತಿ ಪೃಚ್ಛತಿ — ಕೇಷಾಂ ಇತಿ. ಉತ್ತರಮಾಹ **ಕಾರ್ಣಾಟಕಾನಾಂ** ಇತಿ. ಕರ್ಣಾಟೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ಕಾರ್ಣಾಟಕಾಃ ತೇಷಾಂ ಕಾರ್ಣಾಟಕಾನಾಂ. ತದ್ಭವತತ್ಸಮದೇಶ್ಯಪ್ರಭೇದೇನ ಆರಾತೀಯಮಹಾಕವಿಭಿಃ ಕರ್ಣಾಟವಿಷಯೇ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹತಯಾ ಸಮ್ಮತಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯತೇ ಚ ಉತ್ತರತ್ರ ಯಥಾಸ್ಥಾನಂ ತದ್ವಿಭಾಗಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸಾಂತಾಃ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಾ ಅಪಿ ಕರ್ಣಾಟಕಕಾವ್ಯನಾಟಕಾದೌ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹಾಃ, ತಥೈವ ಅರ್ಥವತ್ಸೂತ್ರೇ ಪ್ರತಿಪಾದನಾತ್; ತಥಾಪಿ ನೈತೇ ಅತ್ರಾನುಶಾಸ್ಯಾಃ, ಅಪಿ ತು ಅನ್ಯತ್ರಾನುಶಿಷ್ಟಾ ಏವ ಅತ್ರ ಪ್ರಯೋಗವಿಷಯಾ ಭವಂತೀತಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಂ.

ನನು ಕೇಷಾಮಿತಿ ಪ್ರಶ್ನೋ'ನುಪಪನ್ನಃ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯೇ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಮಿತಿ ಸಮಸ್ತತಯಾ ಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾತ್. ಯದಿ ತತ್ರ ಶಬ್ದಾನಾಮನುಶಾಸನಮಿತಿ ವ್ಯಸ್ತತಯಾ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತ, ಯುಜ್ಯತೇ ಹಿ ತತ್ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಕೇಷಾಮಿತಿ ಇತಿಚೇತ್ — ಸತ್ಯಂ. ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಿಗ್ರಹಕಾಲೀನವ್ಯಾಸಪ್ರಯೋಗಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗಸಂಭವಾತ್. ಅತ ಏವ ಮಹರ್ಷಿ ಪತಂಜಲಿರಪಿ ಮಹಾಭಾಷ್ಯೇ — ಅಥ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಂ ಕೇಷಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಲೌಕಿಕಾನಾಂ ವೈದಿಕಾನಾಂ ಚ ಇತಿ ಪ್ರಾಯುಙ್ಕ್ತ. ಸಮಸ್ತೈಕದೇಶಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗತಸ್ಯ ಕಂಠರವೇಣ ಕಥನೇ ದೋಷಾಭಾವಾತ್. ದೃಶ್ಯತೇ ಚ ತಥಾ ಚಿಂತಾಮಣೌ ಗಂಗೇಶಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗೋ'ಪಿ — ಏತದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಸಂದಿಗ್ಧವಿಪರ್ಯಸ್ತಾನ್ಯತರಂ ಪ್ರತಿ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ತಯೋಶ್ಚ ಪರಕೀಯಯೋರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾತ್ ಇತಿ.

ನ ಹಿ ಅತ್ರ ಸಂದಿಗ್ಧವಿಪರ್ಯಸ್ತಯೋರನ್ಯತರಂ ಪ್ರತಿ ಇತಿ ವ್ಯಸ್ತತಯಾ ನಿರ್ದೇಶಃ ಕೃತಃ, ಯತ್ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ತಯೋರಿತಿ ಸ್ಯಾತ್. ನ ಚ ತಯೋರಿತ್ಯನೇನ ಸನ್ದಿಗ್ಧವಿಪರ್ಯಸ್ತೌ ವಾ ಪರಾಮೃಶ್ಯೇತೇ, ತಥಾ ಸತಿ ಪರಕೀಯಯೋರಿತ್ಯನುಪಪನ್ನತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ತೌ ಪರಕೀಯೌ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೌ ವಾ, ಅಪಿ ತು ಪರೌ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೌ ಚ. ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಶಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ತದೇಕದೇಶಭೂತಧಾತ್ವರ್ಥರೂಪಸನ್ದೇಹವಿಪರ್ಯಾಸಾವೇವ ತತ್ಪರಾಮರ್ಶವಿಷಯೌ ಬೋದ್ಧವ್ಯೌ; ತಯೋರೇವ ಪರಕೀಯತ್ವೇನ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾದಿತಿ.

ನನು ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಮನ್ವಾಖ್ಯಾನಂ ವ್ಯಾಕರಣಂ; ತದನ್ವಾಖ್ಯಾನಂ ಚ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದನಂ; ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಚ ವಿಧೇಯನಿರೂಪಣಾಧೀನಂ; ವಿಧೇಯಂ ಚ ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶರೂಪಂ; ತದ್ವಿಧಾನಂ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಮನ್ತರೇಣ ಕರ್ತುಮಶಕ್ಯಂ, ಸಮುದ್ರತರಣೇ ತರಣಿರಿವ ಶಾಸ್ತ್ರಕರಣೇ ತದ್ವ್ಯವಹರಣೇ ಚ ಸಂಜ್ಞೈವ ಕರಣಮಿತಿ; ತತ್ಕರಣಂ ಚ [1]ನಿಯತಾನುಪೂರ್ವೀಕಾಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯಾಪೇಕ್ಷಂ; ತತಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಾವಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ, ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯೈರಪಿ ತಥೈವ ಕೃತತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯನುಯೋಗೇ — ನಾಸ್ಮಾಭಿರಪೂರ್ವತಯಾ ಕರ್ತವ್ಯೋಽಯಮಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯಃ, ಅನಾದಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಗ್ರನ್ಥಕಾರಾಭಿಪ್ರಾಯನಿವೇದಕಂ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯಾ[2]ದಿಮಂ ಸೂತ್ರಮರ್ಥಾಪಯಿತುಮಾಲಪತಿ **ಸಿದ್ಧಾ ಹಿ ಶುದ್ಧಕಾಃ** ಇತಿ.

[To the objection that he had described language to be sound as apprehended by the hearer, he replies that language is of two kinds, articulate and inarticulate. Thunder from the clouds or the roar of the sea is inarticulate; these are not capable of being reduced to a system of grammar. The articulate languages are Sanskrit Prâkrit &c,. In the present work the language to be grammatized is Karṇâṭaka Karṇâṭa he derives from *karṇa aṭa*, coming to the ears, or famous; and the language of Karṇâṭa is called Karṇâṭaka. This language composed of *tadbhava*, *tatsama* and ***dês'ya*** words, as used by the ancient great poets of the Karṇâṭa country, is the subject to be treated of.]

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಿದ್ಧಾ ಹಿ ಶುದ್ಧಕಾಃ ॥ 1 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾದಯೋ ವರ್ಣಾಃ ಶುದ್ಧಕಾಃ, ತೇ ಹಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಾ [3]ಹಿ ವೇದಿತವ್ಯಾಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅ ಇ ಉ ಋ ಌ ಏ ಐ ಓ ಔ; ಕ ಖ ಗ ಘ ಙ, ಚ ಛ ಜ ಝ ಞ, ಟ ಠ ಡ ಢ ಣ, ತ ಥ ದ ಧ ನ, ಪ ಫ ಬ ಭ ಮ, ಯ ರ ಲ ವ ಶ ಷ ಸ ಹ ಳ ೞ. ಸಾಮಾನ್ಯಾವಲಂಬನಾದ್ದೀರ್ಘಾದಿಪರಿಗ್ರಹಃ.

ಲೋಕೇ ಹಿ ಯಾವನ್ತೋ ವರ್ಣಾ ಯಾದೃಶಶ್ಚ ಸನ್ತಿ [4]ವೇಶಸ್ತದಾಶ್ರಯಣೇನೈವ ಇದಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರವೃತ್ತಮಿತಿ ಸೂಚನಾಯ ಸೂತ್ರಮಿದಮಾರಬ್ಧಂ.

[The letters, beginning with a, are *s'uddhaka.*]

---

[1] ನಿಯತಾನುಪೂರ್ವಿಕಾಕ್ಷರ. [2] ದಿಮಸೂತ್ರಂ. [3] ಏವ. [4] ವೇಶಾ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತ್ರಿಪದಮಿದಂ ಸೂತ್ರಂ. ಪದವಿಭಕ್ತಿಸವಿಧ್ಯರ್ಥೋದಾಹರಣಚಾಲನಾಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾಪನೈಃ ಸೂತ್ರಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ. ತತ್ರ ಪದಂ ಸುಪ್ತಿಙನ್ತರೂಪಂ ; ವಿಭಕ್ತಿಃ ಪ್ರಥಮಾದಿಕಲ್ಪಾ ಕಾರಕೋಪಪದಸಾಧ್ವನುಶಾಸನವಿಷಯಾ ; ಸವಿಧಿಃ ಸಮಾಸಃ ; ಅರ್ಥಃ ಸಮುದಾಯಾವಯವವಾಚ್ಯಾದಿವಿಕಲ್ಪಃ ; ಉದಾಹರಣಂ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ಸಮ್ಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ; ಚಾಲನಾ ಚೋದ್ಯಂ, ಉಕ್ತಾನುಕ್ತವಿಷಯಕಥಂತಾಪ್ರಧಾನಾನುಪಪತ್ತಿಚಿನ್ತನಂ ; ಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾಪನಂ ಪರಿಹಾರಃ, ನಯಪ್ರಮಾಣಸಾಚಿವ್ಯೇನ ಶ್ರುತಪ್ರಕೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನುಮಿತಾನಾಮರ್ಥಾನಾಮನುಪಪತ್ತಿಪರಿಹಾರೇಣ ಸಮರ್ಥನಂ ; ಏವಮೇತೈಃ ಸಪ್ತಭಿಃ ಪ್ರಕಾರೈಃ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಿಚಾರಃ ಕರ್ತವ್ಯ ಇತಿ. ತತ್ರ ಅವಯವಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿಪೂರ್ವಿಕಾ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿರಿತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಪದಾರ್ಥೋ ವಕ್ತವ್ಯೋ ತತ್ರಾಪಿ

ವರ್ಣೋ ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯೇ ಶುದ್ಧಕಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ ।

ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಷಯಭೂತವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯವಚನಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಸೂತ್ರಕೃತಾ ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯ ಶುದ್ಧಕಶಬ್ದಸ್ಯ ತಾವತ್ ಅರ್ಥಮಾಹ — **ಅಕಾರಾದಯಃ** ಇತಿ.

ಅ ಇತ್ಯೇವಮಾದಯೋ ನಿಯತಾನುಪೂರ್ವ್ಯೇಣ ಆಮ್ನಾಯಮಾನಾ ವರ್ಣಾಃ, ನ ಯಥಾಕಥಂಚಿದವಸ್ಥಿತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅನ್ಯಥಾ **ಕಾದಯೋ ವ್ಯಂಜನಂ,**[6] **ಮಾನ್ತಾಃ ಪಂಚ ಪಂಚ ವರ್ಗಾಃ**[7] ಇತ್ಯಾದೌ ನಿಯಮೋ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಅತ ಏವ ಭಾಷಾಭೂಷಣೇ ಅಕಾರಾದಯಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ವರ್ಣಾಃ ಇತಿ ನಾಗವರ್ಮಾ ’ಪ್ಯಸೂತ್ರಯತ್.

ನನು ವೃತ್ತೌ ಅಕಾರಾದಯ ಇತ್ಯತ್ರ ಕೋಯಮಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ ? ತಸ್ಯ ಪ್ರಕಾರಸಾಮೀಪ್ಯಾದಿಬಹ್ವರ್ಥಸಮ್ಭವಾತ್ ;

ಆದಿಃ ಪ್ರಕಾರಸಾಮೀಪ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾವಯವೇಷು ಚ ॥ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.

ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರಕಾರೇ, ಯಥಾ ವಸಿಷ್ಠಾದಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಇತಿ, ವಸಿಷ್ಠಪ್ರಕಾರಾಃ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಕ್ವಚಿತ್ಸಾಮೀಪ್ಯೇ, ಯಥಾ ನದ್ಯಾದೀನಿ ಕ್ಷೇತ್ರಾಣೀತಿ, ನದೀಸಮೀಪಗತಾನೀತಿ ಪ್ರತೀಯತೇ. ಕ್ವಚಿದ್ವ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಂ, ಯಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಯೋ ವರ್ಣಾ ಇತಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ವೈಶ್ಯಃ ಶೂದ್ರಶ್ಚ ಇತ್ಯೇವಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾ ಇತಿ ಪ್ರತೀಯತೇ. ಕ್ವಚಿದವಯವೇ, ಯಥಾ ಸ್ತಮ್ಭಾದಯೋ ಗೃಹಾ ಇತಿ, ಸ್ತಮ್ಭಾವಯವಾ ಇತಿ ನಿರ್ಣೀಯತೇ. ಇತಿ ಚೇತ್ — ಯಥಾವಿವಕ್ಷಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಂ ಸಮ್ಭವೇ ’ಪಿ ವ್ಯವಸ್ಥೈವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನೋಚ್ಯತೇ, ಅನ್ಯಥಾ ನಿಯತಾನುಪೂರ್ವೀಕಃ ಪಾಠಕ್ರಮೋ ನ ಲಭ್ಯೇತೇತಿ.

ಏವಂ ಶುದ್ಧಕಪದಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧಪದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯೇ, ಯದ್ಯಪಿ ಸಿದ್ಧಪದಸ್ಯಾಪಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಾಃ ಸಮ್ಭವನ್ತಿ — ಯಥಾ ಸಿದ್ಧೋ ಘಟಃ [1]ನಿಷ್ಪನ್ನ ಇತಿ ; ಸಿದ್ಧಂ ನಃ ಸಮೀಹಿತಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಿತಿ ; ಸಿದ್ಧೋ ’ಗ್ನಿರ್ಧೂಮಾತ್ ಉಪಲಬ್ಧ ಇತೀತಿ ; ತಥಾಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಮಾಹ **ಲೋಕ** ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಾರ್ವಜನಿಕವ್ಯವಹಾರಾನುಸಾರೇಣ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಯಥಾ ಪುರಾ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲೇ ಭಗವ[2]ತಾ ಆದಿಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಯಾಮಾನುಪೂರ್ವೀ

[1] ನೀಪನ್ನ. [2] ದಾದಿ.

ಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಉಪದಿಷ್ಟಾ ವರ್ಣಾಃ ತಥೈವ ಇದಾನೀಮಪಿ ಪ್ರವರ್ತಮಾನತ್ವಾತ್ ಅಪ್ರವರ್ತತಯಾ ನ ಕಿಂಚಿತ್ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಸೂತ್ರಕೃದಭಿಪ್ರಾಯೋ ಹಿ ಶಬ್ದೇನ ದ್ಯೋತ್ಯತೇ.

ಏವಂ ಸಿದ್ಧಾನ್ ವರ್ಣಾನುದಾಹೃತ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ — ಅ ಇ ಉ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಅಕಾರಾದಿಹಕಾರಾನ್ತಾ ವರ್ಣಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ, ಅತ್ರ ತು ೞಕಾರ ೞಕಾರಾವಧಿಕೌ ಪಠ್ಯೇತೇ ; ತತ್ಕಥಮಿತಿಚೇತ್ — ಉಚ್ಯತೇ. ವರ್ಣೀಯತ್ತಾ ಹಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಕೀ. ತಥಾಹಿ — ವರ್ಣಾಸ್ತಾವತ್ ದ್ವೇಧಾ, ಮೂಲವರ್ಣಾಃ ಸಂಯುಕ್ತವರ್ಣಾಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಮೂಲವರ್ಣಾಃ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ತ್ರೇಧಾ, ಸ್ವರ ವ್ಯಂಜನ ಯೋಗವಾಹಭೇದಾತ್.

ಯದ್ಯಪಿ ಯೋಗವಾಹಾನಾಂ, ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ವಿಸರ್ಜನೀಯಾನುಸ್ವಾರಯೋಃ ಸ್ವರತ್ವೇನ ವ್ಯಂಜನತ್ವೇನ ಚ ಅಙ್ಗೀಕಾರಾತ್ ಇತರಯೋಸ್ತು ವ್ಯಂಜನತ್ವೇನೈವ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾತ್, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಶಾಸ್ತ್ರೇ ತು ವ್ಯಂಜನೇಷ್ವೇವ ಪಾಠಾತ್, ನ ತಾರ್ತೀಯೀಕತಾ; ತಥಾಪಿ ಪರಮಾಗಮೇ ವ್ಯಂಜನತ್ವೇನ ತೇಷಾಂ ವ್ಯವಹಾರಾಭಾವಾತ್ ಯೋಗವಾಹತ್ವೇನ ಪಾರ್ಥಕ್ಯೇನೈವ ವ್ಯವಹಾರಾತ್ ತೃತೀಯತ್ವಂ.

ತತ್ರ ಸ್ವರಾಃ ಸಂಕ್ಷೇಪತೋ ನವ: ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಕಂ ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರಚತುಷ್ಟಯಂ ಚೇತಿ ; ನವಾದಿತಃ ಸ್ವರಾಃ ಇತಿ ಸಾರಸ್ವತೋಕ್ತೇಃ. ಮಧ್ಯಮತಸ್ತು ಚತುರ್ದಶ: ಸಮಾನದಶಕಂ ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರಚತುಷ್ಟಯಂ ಚೇತಿ ; ತತ್ರ ಚತುರ್ದಶಾದೌ ಸ್ವರಾಃ (ಕಾ. 1-1-2) ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರೋಕ್ತೇಃ. ವಿಸ್ತರತಸ್ತು ಸಪ್ತವಿಂಶತಿರ್ಭವನ್ತಿ, ಪೂರ್ವೋಕ್ತನವಸ್ವರಾಣಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಭೇದೈಃ ತಾವತ್ತ್ವಸಮ್ಭವಾತ್ ;

ಸತ್ತಾವೀಸಾ ತಹಾ ಸರಾ ಭಣಿಯಾ । ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಅತಿವಿಸ್ತರತಸ್ತು [1]ದ್ವಿಷಷ್ಟ್ಯುತ್ತರಶತಭೇದಾ ಭವನ್ತಿ. ತಥಾಹಿ-ಅವರ್ಣಸ್ತಾವತ್ ತ್ರಿಧಾ, ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಭೇದಾತ್. ತತ್ರ ಹ್ರಸ್ವಸಂಜ್ಞೋಽಕಾರ ಏಕ ಏವ ಉದಾತ್ತೋಽನುದಾತ್ತಃ ಸ್ವರಿತಶ್ಚೇತಿ ತ್ರೈಸ್ವರ್ಯಾತ್ ತ್ರೇಧಾ ; ಸ ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸಾನುನಾಸಿಕೋ ನಿರನುನಾಸಿಕಶ್ಚೇತಿ ದ್ವೇಧಾ ; ಇತಿ ಷೋಢಾ. ಏವಂ ದೀರ್ಘಪ್ಲುತಭೇದಾವಪೀತಿ ಅಷ್ಟಾದಶಪ್ರಭೇದೋ ಭವತಿ. ಏವಂ ಇ ವರ್ಣಾದೀನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಅಷ್ಟಾದಶಭೇದೈಃ [2]ದ್ವಿಷಷ್ಟ್ಯುತ್ತರಶತಭೇದಾಃ ಸಮ್ಭವನ್ತಿ ; ತಥೈವ ಪ್ರವಚನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನಾತ್. ವೇದೇ ಮನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ಚ ಉದಾತ್ತಾನುದಾತ್ತಸ್ವರಿತಪ್ರಚಯಭೇದೇನ ಚಾತುಸ್ಸ್ವರ್ಯಾತ್ ಅವರ್ಣಃ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಭೇದೋಽಪಿ ಭವತಿ. ಏವಂ ಇ ವರ್ಣಾದಯೋಽಪಿ.

ವ್ಯಂಜನಾನಿ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತ್: ತತ್ರ ವರ್ಗಾಕ್ಷರಾಣಿ ಪಂಚವಿಂಶತಿಃ, ಅವರ್ಗಾಕ್ಷರಾಣಿ ಅಷ್ಟಾ ಇತಿ. ಯವಲಾಸ್ತು ಸಾನುನಾಸಿಕನಿರನುನಾಸಿಕಭೇದಾತ್ ದ್ವೇಧಾ. ಯೋಗವಾಹಾಶ್ಚತ್ವಾರಃ. ಏವಂ ಸತಿ ಪರಮಾಗಮೇ ಮಧ್ಯಮವಿವಕ್ಷಯಾ ಮೂಲವರ್ಣಾಶ್ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಃ ;

ಚಉಸಟ್ಠಿ ಮೂಳವಣ್ಣಾಹು । ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಸಂಯುಕ್ತವರ್ಣಾಸ್ತು ಏಕದ್ವಿತ್ರ್ಯಾದಿಭೇದೇನ ರೂಪೋನಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಮಾತ್ರದ್ವಿಕಸಂವರ್ಗಪ್ರಮಾಣಾ ಭವನ್ತಿ ; ಸ ಚ ವರ್ಗಧಾರಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೋ ರಾಶಿರೇಕೋನಃ ರೂಪೋನ ಏವಂ ಕಂಠಮಾತ್ರಾಣ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ ಇತಿ ವಚನಾತ್.

[1] ದ್ವಾ.

ಸಂಸ್ಕೃತೇ ತು ಮಧ್ಯಮವಿವಕ್ಷಯಾ ಸ್ವರಾಸ್ತ್ರಯೋವಿಂಶತಿಃ; ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರಾಣಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಌವರ್ಣೋ ದೀರ್ಘೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ದ್ವಾವಿಂಶತಿರೇವ ಭೇದಾ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಅನುಕರಣವಿಷಯೇ ತಸ್ಯಾಪಿ ಸತ್ತ್ವಾತ್; ದೀರ್ಘೋ ನಾಸ್ತಿ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗಾಭಾವಪರತ್ವಾತ್. ವ್ಯಂಜನಾನಿ ಸಯೋಗವಾಹಾನಿ ಸಪ್ತತ್ರಿಂಶತ್. ಮಿಲಿತ್ವಾ ಷಷ್ಟಿರ್ಮೂಲವರ್ಣಾಃ; ಳಕಾರಸ್ಯ ಗ್ರಾಹಕಶಾಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ಪಾಠಾಭಾವೇಽಪಿ ಲಕ್ಷ್ಯೇಷು ಪ್ರಯೋಗೋ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ.

ಕರ್ಣಾಟಕೇ ತು ಸ್ವರಾಃ ಪಂಚವಿಂಶತಿಃ, ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರೇಷು ಐದೌತೋರೇವ ಹ್ರಸ್ವಾಭಾವಾತ್. ವ್ಯಂಜನೇಷು ತು ಅವರ್ಗ್ಯಾಸ್ತು ದಶ; ಱಕಾರ ೞಕಾರಯೋರಪಿ ಅಙ್ಗೀಕಾರಾತ್. ಯೋಗವಾಹಾಸ್ತು ಚತ್ವಾರ ಇತಿ ಮೂಲವರ್ಣಾಶ್ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಃ.

ನ ಚ ಕರ್ಣಾಟಕೇ ಳಕಾರಸ್ತ್ರೇಧಾ, ೞ ಕುಳ ಕ್ಷಳ ಭೇದಾತ್; ತಥಾ ಚ ಮೂಲವರ್ಣಾಃ ಷಟ್ಷಷ್ಟಿಃ ಸ್ಯುಃ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ೞ ಕ್ಷಳಯೋಃ ವರ್ಣಾನ್ತರತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಳಕಾರ ಏವ [1]ಸ್ಥಾನಿಭೇದಾತ್ ತಥಾ ಸಂಜ್ಞಾಂ ಲಭತೇ – ಲಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಆದಿಷ್ಟಃ ಕ್ಷಳ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾಂ, ಡಕಾರಾದೇಸ್ತು ೞ ಇತಿ. ನ ಹಿ ಆದಿಷ್ಟಮಾತ್ರಾದ್ವರ್ಣಾನ್ತರತ್ವಂ; ಅನ್ಯಥಾ ದಧ್ಯತ್ರ ವಧ್ವಾನನಂ ಇತ್ಯಾದಿಸಂಸ್ಕೃತೇ, ಪತಿಯೀತಂ ವಧುವೀಕೆ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ಣಾಟಕೇಽಪಿ, ಆದಿಷ್ಟ ಯಕಾರವಕಾರಾದಯೋ ವರ್ಣಾನ್ತರಾಣಿ ಸ್ಯುರಿತಿ ವರ್ಣಯಿತ್ರಾ ವ್ಯಾಹನ್ಯೇತ. ಯೇ ತು ಪೊಂಪುೞಿ ಪುಚ್ಚೞಿ ಪೞಿಗ ಕೇೞಿಕುೞಿ ಇತ್ಯಾದಿನಾಮಪದಸ್ಥಾಃ ಜಗುೞ್ ಮುಗುೞ್ ಇತ್ಯಾದಿಧಾತುರೂಪಸ್ಥಾಶ್ಚ ಕೇವಲಂ ಅನಾದಿಷ್ಟಾ ಳಕಾರಾ ೞಸಂಜ್ಞಿತಾಃ, ತೇಽಪಿ ನ ವರ್ಣಾನ್ತರತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ತಿ; ಮಾನಾಭಾವಾತ್, ಶ್ರುತಿವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಭಾವಾಚ್ಚ. ಕೇವಲಂ ಪ್ರಾಸಯಮಕಶ್ಲೇಷಾದಿಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಂ [2]ಆರಾತೀಯೈಃ ಸಂಜ್ಞಾನ್ತರಂ ವಿಹಿತಮಿತ್ಯೇತಾವತಾ ನ ವರ್ಣಾನ್ತರತ್ವಮಿತಿ.

ನನು ಏವಮಪಿ ನೋಕ್ತಾ ವರ್ಣಯಿತ್ರಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಮಿಯರ್ತಿ, ಅಚ್ಛಕರ್ಣಾಟಕವಿಷಯೇ ಋವರ್ಣ ಌವರ್ಣ ಶಕಾರ ಷಕಾರ ವಿಸರ್ಜನೀಯ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯೋಪಧ್ಮಾನೀಯಾನಾಂ ಏಕಾದಶಾನಾಂ ಅಭಾವೇನ ಮೂಲವರ್ಣಾನಾಂ ತ್ರಿಪಂಚಾಶತ್ಪ್ರಮಾಣತ್ವಾದಿತಿ ಚೇತ್ — ಮೈವಂ ಮಂಸ್ಥಾಃ. ತಸ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗೇಣ ಪ್ರಬನ್ಧರಚನಾಂ ಕುರ್ಮ ಇತಿ ಸಂಕೇತವಿಷಯತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಸಾಂಕೇತಿಕಕವಿತಾವಿಷಯೇ ಕೇಷಾಂಚಿದ್ವರ್ಣಾನಾಂ ಅನಭ್ಯುಪಗಮಮಾತ್ರೇಣ ವರ್ಣಯಿತ್ರಾ ವ್ಯಾಕೋಪಃ. ಅನ್ಯಥಾ ನಿರೋಷ್ಠ್ಯಕವಿತಾವಿಷಯೇ ಉವರ್ಣಪವರ್ಗೋಪಧ್ಮಾನೀಯಾ ನ ಸನ್ತೀತಿ ವರ್ಣಯಿತ್ರಾ ವ್ಯಾಕುಪ್ಯೇತ. ಅತಃ ಕರ್ಣಾಟಕೇ ಮೂಲವರ್ಣಾಃ [3]ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿರಿತ್ಯವಿವಾದಂ.

ತಸ್ಮಾದವರ್ಗಾಕ್ಷರೇಷು ಱಕಾರೞಕಾರಾವಪಿ ಅತ್ರ ವಿಷಯೇ ಸ್ತ ಇತಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಂ.

ಸಂಯುಕ್ತವರ್ಣಾಸ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಕರ್ಣಾಟಕೇ ಚ ಯಥಾಸ್ವಂ ಭವನ್ತೀತಿ ನ ತತ್ರೇಯತ್ತಾ ಚಿನ್ತ್ಯತೇ. ಅನುಸ್ವಾರವಿಸರ್ಜನೀಯಯೋಃ ಸ್ವರವ್ಯಂಜನೋಭಯಮಧ್ಯೇ ಪಾಠಃ ಉಭಯಸಂಜ್ಞಾವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಥಃ. ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯತೇ ಚ ಉತ್ತರತ್ರ ತದುಪಯೋಗಃ. ವಿಸರ್ಜನೀಯಗ್ರಹಣಾದೇವ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯೋಪಧ್ಮಾನೀಯಯೋರಪಿ ಗ್ರಹಣಂ ಭವತಿ; ತಸ್ಯ ಚ ತಯೋಶ್ಚ ಮೂಲಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧನಿಯತತ್ವಾದಿತಿ.

---

1 ಸ್ಥಾನ. 2 ಆರಾತೀಯೈಃ ಕೈಶ್ಚಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾಂತರಂ. 3 ಚತುಃಷಷ್ಟಿಃ.

ನನು ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯೇ ಅಕಾರಾದಯಃ ಪಂಚ ಹ್ರಸ್ವಾ ಏವ ಪಠಿತಾಃ. ಏಕಾರಾದಯಶ್ಚತ್ವಾರೋ ದೀರ್ಘಾ ಏವ. ತತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ದೀರ್ಘಾಃ ಪ್ಲುತಾಶ್ಚ, ಉತ್ತರೇಷಾಂ ತು ಪ್ಲುತಾಃ, ಏಚೋಶ್ಚೋಃ ಹ್ರಸ್ವಾ ಚ, ನ ಪಠಿತಾಃ. ತಥಾ ಉದಾತ್ತಾದಯಃ ಸಾನುನಾಸಿಕಾದಯಃ ತಥಾ ಯವಲೇಷು ಸಾನುನಾಸಿಕಾಶ್ಚ ನ ಪಠಿತಾ ಇತಿ ಕಥಮೇಷಾಂ ಗ್ರಹಣಂ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ ಸಾಮಾನ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಮಾನಾನಾಂ ಭಾವಃ ಸಾಮಾನ್ಯಂ, ಸದೃಶಪರಿಣಾಮೋ ಜಾತಿರಿತಿ ಯಾವತ್. [1]ತಸ್ಯಾವಲಂಬನಮಾಶ್ರಯಣಮಭ್ಯುಪಗಮಃ ತಸ್ಮಾತ್. ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ದ್ವೇಧಾ ಪದ್ಧತಿಃ : ಜಾತಿಪಕ್ಷೋ ವ್ಯಕ್ತಿಪಕ್ಷಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿಪಕ್ಷಸ್ಯ ಅತಿಗೌರವಗ್ರಸ್ತತ್ವಾತ್ ಜಾತಿಪಕ್ಷ ಏವ ಶ್ರೇಯಾನಿತಿ ತದಾಶ್ರಯಣಾದೇವ ದೀರ್ಘಾದಿಸಙ್ಗ್ರಹ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಇದಮತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ— ಯಥಾ ಭೂಭವನವರ್ಧಿತಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದದೃಷ್ಟಗೋಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಕ್ವಚಿದೇಕಂ ಕೃಷ್ಣಕುಬ್ಜತ್ವಾದಿಗುಣ [2]ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಸರ್ವಸ್ವವ್ಯಕ್ತಿಗತಗೋತ್ವಜಾತಿ [3]ನಿಷ್ಠಂ ಗಾಂ ಪುರಃ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯ ಅಯಂ ಗೌರಿತಿ ಸಂಕೇತೇ ಗ್ರಾಹಿತೇ ಅನ್ಯತ್ರ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಪ್ರಾಂಶುಧವಲತ್ವಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾನಾಂ ಗವಾಂ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ; ತಥಾ ಅತ್ರಾಪಿ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಹ್ರಸ್ವನಿರನುನಾಸಿಕತ್ವಾದಿಗುಣ [4]ವಿಶಿಷ್ಟೇ ಸರ್ವಸ್ವವ್ಯಕ್ತಿಗತಾವರ್ಣತ್ವಜಾತಿನಿಷ್ಠೇ ಅಕಾರೇ ಉಪದಿಷ್ಟೇ ಅನ್ಯತ್ರ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ದೀರ್ಘಾನುನಾಸಿಕತ್ವಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾನಾಮಪಿ ಅವರ್ಣಭೇದಾನಾಂ ಗ್ರಹಣಂ ಸಿದ್ಧಂ. ಏವಂ ಇವರ್ಣಾದಿಷ್ವಪಿ ಯೋಜ್ಯಮಿತಿ.

ನನು ಯದವಾದೀದ್ಭವಾನ್ ಸಿದ್ಧಾ ಹಿ 1 ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯಾದಿಮಂ ಸೂತ್ರಮಿತಿ ತದೇತತ್ತಾವದ್ವಿಚಾರ್ಯತೇ. ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಸೂತ್ರಾಣಿ ದಶಧಾ ಭವನ್ತಿ, ಸಂಜ್ಞಾನಿಯಮಾದಿಭೇದಾತ್. ತದುಕ್ತಂ—

ಸಂಜ್ಞಾನಿಯಮನಿಷೇಧಾಧಿಕಾರನಿತ್ಯಾಪವಾದವಿಧಿಪರಿಭಾಷಾಃ |
ಅತಿದೇಶವಿಕಲ್ಪಾವಿತಿ ಗತಯಃ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನೇ ಸೂತ್ರಾಣಾಂ || ಇತಿ.

ತತ್ರ ಇದಂ ನ ತಾವತ್ಸಂಜ್ಞಾಸೂತ್ರಂ, ಔತಃ ಸ್ವರಾಃ 2 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಸಂಜ್ಞಾಸಂಜ್ಞಿಸಮ್ಬನ್ಧಪ್ರತ್ಯಾಯಕತ್ವಾಭಾವಾತ್. ನಾಪಿ ನಿಯಮಸೂತ್ರಂ, ಲೋಽನ್ತಸ್ಥಾಯಾಂ 70 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಿದ್ಧೇ ಸತ್ಯಪಿ ಆರಮ್ಭಣಾಭಾವಾತ್. ನಾಪಿ ನಿಷೇಧಸೂತ್ರಂ, ನ ಸಮಾಸೇ 60 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ನಿಷೇಧಾಕಥನಾತ್. ನಾಪ್ಯಧಿಕಾರಸೂತ್ರಂ, ಶಿತ್ 357 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಉತ್ತರತ್ರ ತದಧಿಕೃತ್ಯ ಕಾರ್ಯಾಕರಣಾತ್. ನಾಪಿ ನಿತ್ಯಸೂತ್ರಂ, ಅದ್ವಿಃ ಕೃತ್ವಾ 62 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ವಿಕಲ್ಪತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ನಿತ್ಯತ್ವೇನ ವಿಧಾಯಕತ್ವಾಭಾವಾತ್. ನಾಪ್ಯಪವಾದಸೂತ್ರಂ, ರಾವ್ರೋರ್ವರ್ಕ್ 3. ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಮಪೋದ್ಯ ಅವಿಧಾಯಕತ್ವಾತ್. ನಾಪಿ ವಿಧಿಸೂತ್ರಂ, ಯಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ 3 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ವಿಧಾಯಕತ್ವಾಭಾವಾತ್. ನಾಪಿ ಪರಿಭಾಷಾಸೂತ್ರಂ, ಸಮರ್ಥಃ ಪದವಿಧಿಃ 292 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಶಾಸ್ತ್ರೈಕದೇಶೇ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಸರ್ವತ್ರ ಉಪಯೋಗಾಭಾವಾತ್. ನಾಪ್ಯತಿದೇಶಸೂತ್ರಂ, ವ್ಯಂಜನಸಸ್ವ್ಯನಜ್ಜಸನ್ತವಲ್ಲುಪ್ಚ ತಸ್ಯ 129 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪಾತಿದೇಶಕತ್ವಾಭಾವಾತ್. ನಾಪಿ ವಿಕಲ್ಪಸೂತ್ರಂ,

---

1 ತಸ್ಯಾಶ್ರಯಣಾ. 2 ವಿಶಿಷ್ಟ. 3 ನಿಷ್ಠಗಾಂ. 4 ವಿಶಿಷ್ಟ.

ವಾರಯೇಗ್ನಿಯಃ 56 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಾಪ್ರಾಪ್ತವಿಷಯವಿಕಲ್ಪಾಕಥನಾತ್. ತಸ್ಮಾತ್ಕಥಮಸ್ಯ ಸೂತ್ರತ್ವಂ ಇತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವರ್ಣತತ್ಸನ್ನಿವೇಶಾಶ್ರಯಣೇನ ಏತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರವೃತ್ತಮಿತಿ ಅಭಿಪ್ರೇತಾರ್ಥಸ್ಮಾರಕಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನುವಾದಕಮಿದಂ ಸೂತ್ರಂ, ಯಥಾ ಸಿದ್ಧೋ ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯಃ (ಕಾ. 1-1-1) ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಸೂತ್ರಂ, ಇತ್ಯಾಹ—ಲೋಕೇ ಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯಾವನ್ತಃ, ಯತ್ಪ್ರಮಾಣಮೇಷಾಂ ಯಾವನ್ತಃ. [1]ಸನ್ನಿವೇಶಃ ನಿಯತಾನುಪೂರ್ವ್ಯೇಣಾವಸ್ಥಾನಂ.

ನನು ಯದ್ಯೇವಂ [2]ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಮಾಶ್ರಯಣೇನೈವ ಶಾಸ್ತ್ರಕರಣಂ ಸುಘಟಂ ; ತರ್ಹಿ ಕಿಮರ್ಥಂ ಪಾಣಿನ್ಯಾದಿಭಿಃ ಅಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯಃ ಪೃಥಗಾರಬ್ಧ ಇತಿ ಚೇತ್, ಕಾರ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಬ್ರೂಮಃ. ತತ್ರ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದ್ಯನುವಾದೇನ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನಂ, ನ ತು ತ ಏವ ವರ್ಣಾಃ ಸ ಏವ ಸನ್ನಿವೇಶ ಇತಿ; ತತ್ರ ಅಪಠಿತಸ್ಯ ಳಕಾರಸ್ಯ ತಲ್ಲಕ್ಷ್ಯೇಷು ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಅತ ಏವ ತತ್ರ ಹಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರುಪದೇಶಃ. ಅತ ಏವ ಚ ಪತಂಜಲಿಃ ಪಠಿತಸ್ಯಾಪಿ ಌವರ್ಣಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಅಪಠಿತಾನಾಮಪಿ ಅಯೋಗವಾಹಾನಾಂ ಅಟ್ಸು ಉಪದೇಶಂ ಚ ಅಚೂಚುದತ್. ನಾತ್ರ ತಥಾ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದಿಪ್ರಯೋಜನಮಸ್ತಿ. ತಸ್ಮಾತ್ ನಾಪೂರ್ವತಯಾ ಅಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಯಥಾ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ಇತಿ ಸನ್ತೋಷ್ಟವ್ಯಂ.

ಅನುಸ್ವಾರ ವಿಸರ್ಜನೀಯಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯೋಪಧ್ಮಾನೀಯಾಃ ಯೋಗವಾಹಾ ಇತಿ ಅಯೋಗವಾಹಾ ಇತಿ ಚ ಉಭಯಥಾಪಿ ವ್ಯವಹರನ್ತಿ ಪ್ರಾಂಚಃ. ತತ್ರ ಆದ್ಯಸ್ಯ —

[3] ಚತ್ವಾರಿ ಜೋಗವಾಹಾ। ಇತಿ ಪ್ರವಚನಕಾರಾಃ.

ಯೋಗಂ ವರ್ಣಾನ್ತರಸಮ್ಬನ್ಧಂ ವಹನ್ತಿ ನಿಯಮೇನ ಧರನ್ತಿ ನ ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾಸ್ತಿಷ್ಠನ್ತೀತಿ ಯೋಗವಾಹಾ ಇತಿ ನ್ಯಾಸಕಾರಃ. ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ, ಅಯೋಗವಾಹಾನಾಂ ಅಟ್ಸು ಉಪದೇಶಃ ಕರ್ತವ್ಯ ಇತಿ ವಾರ್ತಿಕಕಾರಃ. ಕೇ ಪುನರಯೋಗವಾಹಾಃ ಅಂ ಅಃ ᳵಕಃ ᳵಪಃ, ಕಥಂ ಪುನರಯೋಗವಾಹಾ ಯದಯುಕ್ತಾ ವಹನ್ತಿ ಇತಿ ಸ್ವರೂಪಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿಷಯಪೃಚ್ಛಾಯಾಂ ಪತಂಜಲಿರಿತಿ.

ನನು ಏವಂ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ಷಮಂ ಅನವದ್ಯಂ ಅಖಿಲೋಪಕಾರಕಂ ಗ್ರನ್ಥಂ ಕುರ್ವನ್ ಅಯಂ ಗ್ರನ್ಥಕಾರಃ ಕಿಮರ್ಥಂ ನೇಷ್ಟದೇವತಾನಮಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕಂ ಮಂಗಲಮಕಾರ್ಷೀತ್ ? ತದಕರಣೇ ಹಿ ಸ್ವಯಂ ಶ್ರದ್ಧಾಗುಣಜ್ಞತಾಲಕ್ಷಣಪ್ರಯೋಜನನಿರಪೇಕ್ಷಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವದುಪೇಕ್ಷಾಪಾತ್ರತಯಾ ನಾಪ್ತಪಕ್ಷಪ್ರಕ್ಷೇಪ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ವಾಚಿಕಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಅಕರಣೇಽಪಿ ಕಾಯಿಕಾದೇರನಿರಾಕರಣಾತ್. ನ ಚ ವಾಚಿಕಸ್ಯಾಪಿ ಅಕರಣಂ, ಅನೇನೈವ ಸೂತ್ರೇಣ ತಸ್ಯಾಪಿ ಕೃತತ್ವಾತ್.

ನ ಚ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾರ್ಥಪರಮಿದಂ ಸೂತ್ರಂ ನ ಮಙ್ಗಲಪರಂ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ತನ್ತ್ರೋಪಾತ್ತತ್ವಾತ್. ಅರ್ಥದ್ವಯಪರತಯಾ ಸಕೃದುಚ್ಚಾರಣಂ ಹಿ ತನ್ತ್ರಂ. ತತೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾರ್ಥಪರಂ ಮಙ್ಗಲಪರಂ ಚ ಭವತಿ. ಅತ ಏವ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಚಕತಯಾ ಪ್ರಥಮ[4] ಪ್ರಯೋಜ್ಯಮಪಿ ಶುದ್ಧಕಪದಂ ಅನ್ತ್ಯಮುತ್ಸಾರ್ಯ ಮಙ್ಗಲವಾಚಕತ್ವಾತ್ ಸಿದ್ಧಪದ

---

[1] ಸನ್ನಿವೇಶಾಃ. [2] ಪ್ರಸಿದ್ಧ. [3] ಚತ್ವಾರಿ ಯೋ. [4] ಯೋಜ್ಯ.

ಸ್ಯೈವ ಪಾರಸ್ತ್ಯೈಃ ಪ್ರಯೋಗಃ. ತತಃ ಸೂತ್ರಮಿದಂ ಮಙ್ಗಲಪರತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯತೇ. ಶ್ರೂಯತಾಮವಧಾನೇನ.

ಸಿದ್ಧಪದಮಿದಂ ತಾವತ್ ಮಙ್ಗಲವಾಚಕಂ, ಷಿಧೂ ಗತ್ಯಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಮಾಂಗಲ್ಯೇ ಚೇತಿ ಧಾತೂತ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್. ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ವರೂಪಾವಾಪ್ತಿಃ, ಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ವಾತ್ಮೋಪಲಬ್ಧಿಃ ಇತಿ ಭಗವತ್ಪೂಜ್ಯಪಾದಸ್ವಾಮಿಭಿಃ ನಿರೂಪಿತತ್ವಾತ್. ತತ್ರ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಅನನ್ತಚತುಷ್ಟಯಂ [1]ಪರಮುಕ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಗುಣಾಷ್ಟಕಮೇವ ಸ್ವರೂಪಂ. ತದವಾಪ್ತಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಬನ್ಧಕಾವರಣಾಪಾಯೇ ಸಮ್ಯಗಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೇವ. ಅನ್ತಃಪ್ರವಿಷ್ಟಕಿಟ್ಟಾಪಾಯೇ ಸ್ವರ್ಣಸ್ಯ ಷೋಡಶವರ್ಣಪ್ರಾಪ್ತಿವತ್ ಸೈವ ಸಿದ್ಧಿರುಚ್ಯತೇ. ಸಿದ್ಧಿರಸ್ತ್ಯೇಷಾಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಃ, ಅಭ್ರಾದಿಭ್ಯಃ (ಶಾ. 3-3-142) ಇತಿ ಅಸ್ತ್ಯರ್ಥೇಽಯಂ ಅಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಪರಾಪರಪರಮಾತ್ಮಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಶುದ್ಧಾಃ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಮಲಕಲಙ್ಕರಹಿತಾಃ. ಶುದ್ಧಾ ಏವ ಶುದ್ಧಕಾಃ. ಸ್ವಾರ್ಥಿಕೋಽಯಂ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ, ಅರ್ಥಾನ್ತರಾವೃತ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕತ್ವನಿಯಮಾತ್. ಅಥವಾ ಶುದ್ಧಃ ನಿರ್ಮಲಃ ಪರಾಪರಮುಕ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತಾ ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶದುತ್ತರಶತೇನ ಚ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಭಿಃ ಅನಾಲಿಪ್ತಃ ಕೋ ನಿಜಾತ್ಮಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶುದ್ಧಕಾಃ;

ಮಾರುತೇ ವೇಧಸಿ ಬ್ರಧ್ನೇ ಪುಂಸಿ ಕಃ

ಇತಿ ಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಆತ್ಮವಾಚಕತಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್. ಅಥವಾ ಶುದ್ಧಿರತ್ಯನ್ತಾಪನಯಃ,

ಅತ್ಯನ್ತಾಪನಯೇ ಶೌಚೇ ಸ್ವಭಾವೇ ಶುದ್ಧಿರಿಷ್ಯತೇ । ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.

ತಥಾ ಚ ಶುದ್ಧಂ ಅತ್ಯನ್ತಂ ಅಪಗತಂ ಅಕಂ ಸಾಂಸಾರಿಕಂ ಸಹಜಾದಿವಿಕಲ್ಪಂ ದುಃಖಂ ಯೈರ್ಯೇಷಾಂ ವಾ ತೇ ಶುದ್ಧಕಾಃ, ದುಃಖರಹಿತಾ ಇತಿ ಯಾವತ್. ನ ಚ ಏವಂ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಶ್ರುತ್ಯಾ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಶಕಂಧ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ವಪರಯೋಃ ಸ್ಥಾನೇ ಪರರೂಪೈಕಾದೇಶವಿಧಾನಾತ್; ಯಥಾ ಶಕಸ್ಯ ಅಂಧುಃ ಶಕನ್ಧುಃ ಲವಸ್ಯ ಅಙ್ಗಂ ಲವಙ್ಗಮಿತಿ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ ಶ್ರೀಮದಕಲಙ್ಕಸ್ವಾಮಿನಃ—

ಉದ್ದೀಪೀಕೃತಧರ್ಮತೀರ್ಥಮಚಲಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ವಲತ್ಕೇವಲಾ ।
ಲೋಕಾಲೋಕಿತಲೋಕಲೋಕಂ. ಇತಿ.

ನ ಚ ಅತ್ರ [2]ವೀಪ್ಸಾಭಿಪ್ರಾಯಿಕೋಽಯಂ ದ್ವಿರ್ವಚನಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ಕೇವಲಾಲೋಕಸ್ಯ ಲೋಕಾಲೋಕವಿಷಯತ್ವನಿಯಮಾತ್. ನ ಚ ಏವಂ ಲೋಕಾಲೋಕ ಇತಿ ಮಾಭೂದಿತಿವಾಚ್ಯಂ; ಬಾಹುಲಕತ್ವಾತ್ಪರರೂಪಾದೇಶಸ್ಯೇತಿ. ಅಥವಾ ಶುದ್ಧಂ ಅತೀನ್ದ್ರಿಯಂ ಅನಾಪಾಧಿಕಂ ಆತ್ಮೋಪಾದಾನಸಿದ್ಧಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯಪ್ರಣೀತಾನೇಕಾಸಾಧಾರಣವಿಶೇಷಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ಕಂ ಸುಖಂ ಸಮಸ್ತಮೋಹನೀಯಪ್ರಕೃತಿನಿರವಶೇಷನಿರಸನಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಿಜಾನನ್ದಪರಿಣತಿರೂಪಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶುದ್ಧಕಾಃ; ಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಸುಖವಾಚಿತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್.

---

[1] ಪರಮಮುಕ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ. [2] ವೀಪ್ಸಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಯಂ.

ಏವಂ ಪರಾಪರಸಿದ್ಧಾಃ ಸಕಲಕರ್ಮಮುಕ್ತಾಃ ಸಕಲಗುಣಯುಕ್ತಾಃ ದುರನ್ತದುಃಖರಹಿತಾಃ ನಿರತಿಶಯನಿಜಾನನ್ದಸಹಿತಾಃ ಖಲು ಇತಿ ಪರಮಾತ್ಮಗುಣಗಣಕೀರ್ತನಸ್ಯೈವ ವಾಚಿಕಮಙ್ಗಲತ್ವಾತ್ ಏವಂ ಪರಮಾತ್ಮಗುಣಪ್ರಕಟನಪರವಚನನಿಬನ್ಧನೇನ ವಾಚಿಕಸ್ಯ, ತದ್ಗುಣಕೀರ್ತನಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಪ್ರವೃತ್ತತಾಲ್ವೋಷ್ಠಪುಟವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ ಕಾಯಕೃತತ್ವಾತ್ ಕಥಂಚಿತ್ಕಾಯಿಕಸ್ಯ, ಕೀರ್ತನಸ್ಯ ಚ ಕೀರ್ತನೀಯಗುಣಾನುಸ್ಮರಣಸಾಧ್ಯತ್ವೇನ ಕಥಂಚಿನ್ಮಾನಸಿಕಸ್ಯ ಚ, ಇತಿ ತ್ರಿವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ಮಙ್ಗಲಸ್ಯ ಕರಣಾತ್ ಕೃತಸಕಲಮಙ್ಗಲೋಽಯಂ ಗ್ರನ್ಥಕಾರಃ ಶ್ರದ್ಧಾಗುಣಜ್ಞತಾಲಕ್ಷಣಪ್ರಯೋಜನಸಾಪೇಕ್ಷಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತಾಮಪೇಕ್ಷಾವಿಷಯತಯಾ [1]ಅಕ್ಷುಣ್ಣಮಾಪ್ತಪರಿಷದಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಪರೀಕ್ಷಕೈಃ ಪ್ರಕ್ಷೇಪ್ಯ ಏವೇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕಥನಸಂಕ್ಷೇಪಃ.

[In the course of this disquisition on the letters of the alphabet, the author says that in Karṇâṭaka there are 25 vowels, namely,

a *i* *u* *ṛi* *ḷṛi* *e* *o*

each having 3 forms—short, long, and prolonged: with the diphthongs

ai *au*

each having only 2 forms—long and prolonged.

The classified consonants are 25, namely,

k	*kh*	*g*	*gh*	*ṅ*
ch	*chh*	*j*	*jh*	*ñ*
ṭ	*ṭh*	*ḍ*	*ḍh*	*ṇ*
t	*th*	*d*	*dh*	*n*
p	*ph*	*b*	*bh*	*m*

The unclassified consonants are 10, namely,

y *r* *l* *v* *ś* *sh* *s* *h* *ṟ* *ḻ*

The yôgavâha or medial letters are 4, namely,

anusvâra	visarga	jihvâmûlîya	upadhmânîya.
ṃ	ḥ	${}^{x}k$	^{oo}p

Being used both with vowels and consonants, these are generally placed between the two in the alphabet.

Altogether there are 64 letters. But if *ḷ* and *ḻ* were separately reckoned, there would be 66. The Karṇâṭaka *ḻ* must not however be counted as threefold on account of the differences of *ṟaḷa*, *kuḷa* and *kshaḷa*. For these are but varieties of *ḷ* (kuḷa), which is called kshaḷa when used in place of (Sanskrit) *l*, and ṟaḷa when used in place of (Sanskrit) *ḍ*.

In pure (*achchha*) Karṇâṭaka 11 of the above letters do not appear, namely, *ṛi* and *ḷṛi* in their three forms of short, long, and prolonged; *s'*, *sh*; visarga, jihvâmûlîya and upadhmânîya. But it must not therefore be concluded that the letters of its alphabet are only 53. For these letters are required for the introduction of Sanskrit words into composition.

The author also meets the objection that in a work of such magnitude, intended for the good of the world, he has not followed the usual practice of nvoking at the commen ment the aid of his *ishṭa-dêvatâ* or tutelary deity. To this he replies showing how the *sûtra* may be interpreted in two ways—one, as the invocation said to be wanting; the other, as referring to the letters of the alphabet. It is thus so composed as to subserve both purposes.]

[1] ಅಕ್ಷೂಣ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಔತಃ ಸ್ವರಾಃ ॥ 2 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆ ಔತಃ ಔತಃ, ಇತಿ ಅಭಿವಿಧೌ ಆಙಃ ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟನಿರ್ದೇಶಃ. ಅಕಾರಪ್ರಭೃತ್ಯೌಕಾರಪರ್ಯನ್ತಾ ವರ್ಣಾಃ ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅ ಇ ಉ ಋ ಌ ಏ ಐ ಓ ಔ. ದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾಶ್ಚ. ಸ್ವರಪ್ರದೇಶಾಃ—ಯಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ[35] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[From *a* to *au* are vowels.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯನಿರ್ಣಯಾನನ್ತರಂ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಾವಾರಪಾರಂ ಜಿಗಮಿಷೂಣಾಂ [1]ಪ್ರೋತಪ್ರಾಯಂ ಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಕರಣಂ ಪ್ರಾರಭತ ಇತ್ಯಾಹ—ಔತಃ ಸ್ವರಾಃ ಇತಿ. ಸಂಜ್ಞಾಸೂತ್ರಮಿದಂ.

ನನು ಸಂಜ್ಞಾಸಂಜ್ಞಿಸಮ್ಪ್ರತ್ಯಾಯನಪರಂ ಹಿ ಸಂಜ್ಞಾಸೂತ್ರಂ. ತಥಾ ಚ ಅತ್ರ ಔತ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಿನೋ ನಿರ್ದೇಶಃ, ಸ್ವರಾ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಃ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ; ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಧೇಯಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯನಿಯಮಾತ್. ತತ್ರ ಸ್ವರಾ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾನಿರ್ದೇಶೇ ಪಿ ಔತ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಿನಿರ್ದೇಶೋ'ನುಪಪನ್ನಃ ; ವಿಚಾರಾಸಹತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಇದಂ ತಾವದ್ವಿಚಾರ್ಯತೇ ಕಿಮಿದಂ ಔತ ಇತಿ ಪದಂ ಜಸನ್ತಂ ಶಸನ್ತಂ ಜಸ್ಯನ್ತಂ ಜಸನ್ತಂ ವಾ ಸ್ಯಾತ್ ; ಗತ್ಯನ್ತರಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಸಾರ್ವವಿಭಕ್ತಿಕತಸಿಮಾದಾಯ ಗತ್ಯನ್ತರಮಸ್ತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ಉಕ್ತವಿಕಲ್ಪದೂಷಣಗಣಾನತಿರೇಕಾತ್.

ತತ್ರ ನ ತಾವದಾದ್ಯಃ ಪಕ್ಷಃ, ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಸಂಜನಾತ್. ನ ಹಿ ಔಕಾರಾ ಏವ ಸ್ವರಾ ನಾನ್ಯೇ ಇತ್ಯಸ್ತಿ ನಿಯಮಃ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿರೋಧಾತ್. ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ ಸಂಜ್ಞಾಕರಣಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ತತ್ರೈವ ಸಾ ಸ್ಯಾತ್ ನಾನ್ಯತ್ರ, [2]ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ತರವಿರೋಧಸ್ಯ ಅದೋಷತ್ವಾದಿತಿ ; ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಅನ್ವರ್ಥತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ತರೇ ಟಿ ಘು ಭಾದಿಸಂಜ್ಞಾವತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ದುಸಂಜ್ಞಾವಚ್ಚ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಮಿಯಂ ಗ್ರನ್ಥಕೃತಾ ಸ್ವರುಚಿವಿರಚಿತಾ ; ಯೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಮಾತ್ರಪರ್ಯವಸಾಯಿನೀ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಸ್ವಯಂ ರಾಜನ್ತ ಇತಿ ಸ್ವರಾಃ ಇತಿ ಅನಾದಿಸಿದ್ಧಾನ್ವರ್ಥತಾಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಸ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವತಿ ಅಕಾರಾದೌ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಸರನ್ತಿ. ಅತ ಏವ ಸರ್ವನಾಮೇತ್ಯಾದಿವತ್ ಇಯಂ ಮಹತೀ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯತೇ ; ಅನ್ಯಥಾ ತದ್ವದೇವ ಲಘ್ವೀ ಸ್ಯಾತ್. ನ ಚ ಅನ್ವರ್ಥಾಪಿ ಇಯಂ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ಸಙ್ಕೋಚ್ಯತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಯಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ[35], ಸ್ವರಾದ್ವಃ ಪವರ್ಗಸ್ಯ[91], ಏ ವಾನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ[72] ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಭಿಃ ಅನ್ಯತ್ರ ಅವರ್ಣಾದಾವಪಿ ಸ್ವರತ್ವೇನ ಸ್ಥಾನಿನಿಮಿತ್ತನಿಯಮಾದಿಬಹುಪ್ರಯೋಜನಸ್ಯ ಸ್ವಯಮೇವ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದಿತಿ.

ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ, ಅನನ್ವಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಔಕಾರಾನ್ ಸ್ವರಾ ಇತಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾನ್ವಯೋ ಜಾಘಟೀತಿ ; ಸ್ವರಕರ್ತೃಕಕ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರತಿ ಔಕಾರಸ್ಯ ಅವಿಷಯತ್ವಾತ್. ನ ಚ ಅಧ್ಯಾಹಾರೇಣ ವಿಪರಿಣಾಮೇನ ವಾ ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್ ಅನ್ವಯಃ ಸಾಧನೀಯ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಅಧ್ಯಾಹಾರೋ ಹಿ ಪ್ರತೀತಪದಪ್ರತೀಯಮಾನಾರ್ಥಾನ್ವಯಬೋಧೇ ಪ್ರಕರಣಾದಿಬಲಾತ್

---

1 ನಾಕಾಪ್ರಾಯಂ. 2 ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ತರ್ಯ.

ಆಕಾಙ್ಕ್ಷಾಪೂರಕವಾಕ್ಯೈಕದೇಶಸ್ವರೋಪೋಪಾದಾನರೂಪಃ. ಯಥಾ ದೇವದತ್ತಃ ಕಾಷ್ಠೈಃ ಸ್ಥಾಲ್ಯಾಮೋದನಂ ಇತ್ಯತ್ರ ಪಚತೀತಿ. ಸ ಚ ಅತ್ರ ನ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತೇ, ಪದಾರ್ಥಾನ್ವಯಪ್ರತೀತೇರೇವ ಅಭಾವಾತ್. ವಿಪರಿಣಾಮಸ್ತು ವಿಕಲ್ಪಿತವಿಭಕ್ತಿಚತುಷ್ಟಯಾನ್ಯತಮರೂಪೋ ವಾ ಅತಿರಿಕ್ತವಿಭಕ್ತಿರೂಪೋ ವಾ. ನ ಪ್ರಥಮಃ, ಉಕ್ತವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದೋಷಗ್ರಾಸಾತ್. ನ ಚರಮಃ, ಕಾತ್ರ ಪರಿಣತಿವಿಷಯಭೂತಾ ತೃತೀಯಾ ಚತುರ್ಥೀ ಸಪ್ತಮೀ ವಾ ; ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಅಸಮ್ಬನ್ಧಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಔಕಾರಃ ಕರಣಂ ಸಮ್ಪ್ರದಾನಂ ಅಧಿಕರಣಂ ವಾ ಭವತೀತಿ.

ಅತ ಏವ ನ ತೃತೀಯೋ'ಪಿ. ತಥಾಹಿ—ಔತ ಇತಿ ಪಂಚಮೀ ತಾವತ್ ಅಪಾದಾನೇ ವಾಚ್ಯಾ. ನ ಹಿ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಔಕಾರೋ'ಪಾದಾನೀಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ; ಧ್ರುವಮಪಾಯೇ'ಪಾದಾನಂ (ಪಾ. 1-4-24) ಇತ್ಯಾದಿನಾನಾಪ್ರಕಾರೇಣಾಪಿ ತದಸಮ್ಭವಾದಿತಿ.

ನಾಪಿ ತುರೀಯಃ, ಅಸಮ್ಬದ್ಧತ್ವಾದೇವ. ನ ಹಿ ಔಕಾರಸ್ಯ ಸ್ವರಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಕಶ್ಚಿತ್ಸಮ್ಬನ್ಧೋ'ಸ್ತಿ. ನ ಚ ಭಾವಪ್ರಧಾನೋ'ಯಂ ನಿರ್ದೇಶಃ, ಔಕಾರಸ್ಯ ಸ್ವರತ್ವಮಿತಿ ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ಬಹುವಚನಾನುಪಪತ್ತೇಃ, ಭಾವಸ್ಯೈಕತ್ವಾತ್. ಅಸ್ತು ವಾ ಬಹುತ್ವಂ. ತಥಾಪಿ ತಾವನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸ್ವರತ್ವೇ ಪರೇಷಾಂ ಅಸ್ವರತ್ವೇನ ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೋಪನ್ಯಸ್ತಸಮಸ್ತದೋಷೋಪನಿಪಾತಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್.

ಅತಃ ಸಂಜ್ಞ್ಯನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಕಥಮಿದಂ ಸಂಜ್ಞಾಸೂತ್ರಂ ಸಾಧು ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿಚೇತ್—ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ : ಪಂಚಮ್ಯೇಕವಚನಾನ್ತಪಕ್ಷಸ್ಯೈವ ಕಕ್ಷೀಕರಣಾತ್ ನೋಕ್ತದೋಷಾವಕಾಶಃ. ನ ಚ ಉಕ್ತ್ಯೈವ ಅತ್ರಾಪಿ ಅಪಾದಾನಾನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ಮಾ ತಾಂ ವಿಸ್ಮಾರ್ಷೀರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನಾತ್ರ ಪಂಚಮೀ ಕಾರಕಲಕ್ಷಣಾ ವಿವಕ್ಷಿತಾ, ಯೇನ ಉಕ್ತಾನುಪಪತ್ತಿಂ ಸ್ಮಾರಯತಿ ಭವಾನ್ ; ಅಪಿ ತು ಉಪಪದನಿಮಿತ್ತೈವೇತಿ ನೋಕ್ತಾನುಪಪತ್ತಿಃ. ನ ಚ ಪಂಚಮ್ಯಾಪಾದಕಪದಾನ್ತರಾಶ್ರವಣಾತ್ ಕಥಂ ಔಪಪದಿ[1]ಕ್ಯೇವ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟನಿರ್ದೇಶಾರ್ಹಪದಾನ್ತರಾಭಾವೇ'ಪಿ ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟನಿರ್ದೇಶಾರ್ಹಸ್ಯ ಪಂಚಮ್ಯಾಗಮನನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಆಙ್ಪದಸ್ಯ ಸಮ್ಭವಾತ್, ಆಙಾ (ಶಾ. 1-3-157) ಇತ್ಯನೇನ ಸೂತ್ರೇಣ ತದ್ಯೋಗೇ ಪಂಚಮ್ಯಾ ವಿಹಿತತ್ವಾತ್. ಅತೋ ನೇದಂ ಸೂತ್ರಂ ದ್ವಿಪದಂ, ಕಿನ್ತು ತ್ರಿಪದಮೇವ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ [2]ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಅಶ್ರೂಯಮಾಣಂ ಆಙಂ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೋಚರೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ಆ ಔತಃ ಇತಿ. ಏವಂ ಆಙಃ ಶ್ರುತಿಗೋಚರತಾಂ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯ ಪುನಃ ಏಙಾಚ್ಯೈಚ್ (ಶಾ. 1-1-81) ಇತ್ಯನೇನ ಐಙಾದೇಶಕರಣಾತ್ ಪೃಥಗಶ್ರವಣಮಿತಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಔತಃ ಇತಿ.

ಏವಂ ಸಾಧಿತಸ್ಯ ಆಙೋ ವಿವಕ್ಷಿತಮರ್ಥಮಾಹ—ಅಭಿವಿಧೌ ಇತಿ. ಅಭಿವಿಧಿರಭಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ. ಆಙಃ ಇತಿ ಸಾನುಬನ್ಧಾಕಾರಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಇದಮತ್ರ ಐದಂಪರ್ಯಂ: ಆ ಇತಿ ಚಾದಿಗಣಪಠಿತೋ'ಯಂ ಅವ್ಯಯಶಬ್ದಃ. ಸ ಚ [3]ದ್ವಿಧಾ ವರ್ತತೇ, ನಿರನುಬನ್ಧಕಃ ಸಾನುಬನ್ಧಕಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಆದ್ಯಃ ಕೇವಲೋ ವಾಕ್ಯಸ್ಮರಣವಿಷಯಕಃ,

ವಾಕ್ಯಸ್ಮರಣಯೋರಙಿತ್ | ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು ಕವರ್ಗಪಂಚಮಾನುಬನ್ಧವಿಶಿಷ್ಟಃ ಸನ್ ಆಙ್ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ; ಯದ್ಯೋ-

[1] ಕೀ ವೇತಿ. [2] ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟ. [3] ದ್ವೇಧಾ.

ಗಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಪಂಚಮೀ ವಿಧೀಯತೇ. ತಸ್ಯ ಚ ಆಙಃ ಚತ್ವಾರೋ ಽರ್ಥಾಃ—ಈಷದರ್ಥೋ ಽಭಿವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ಮರ್ಯಾದಾ ಕ್ರಿಯಾಯೋಗಶ್ಚೇತಿ ;

ಆಙೀಷದರ್ಥೇ ಽಭಿವ್ಯಾಪ್ತೌ [1]ಸೀಮ್ನ್ಯರ್ಥೇ ಧಾತುಯೋಗಜೇ । ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್. ತತ್ರ ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಷಯೇ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಆಙಃ ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟನಿರ್ದೇಶಾತ್ ತ್ರಿಪದಮಿದಂ ಸೂತ್ರಂ ; ಅತೋ ನ ಸಂಜ್ಞಾನಿರ್ದೇಶಾನುಪಪತ್ತಿಃ.

ನನು ಯದ್ಯಪಿ ಏವಂ ಪಂಚಮೀಬಲಾದುನ್ನೀತಸ್ಯ ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ತಿವಾಚಕಸ್ಯ ಆಙೋ ಮಹಿಮ್ನಾ ಔಕಾರಪರ್ಯನ್ತಾ ಇತಿ ಅನ್ತ್ಯಾವಧಿರ್ನಿರ್ಣೀತಃ; ತಥಾಪಿ ಕಿಮಾರಭ್ಯ ಇತಿ [2]ಆದ್ಯಾವಧಿವಿಷಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ತಸ್ಯ ಚ ವಿಶಿಷ್ಯ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಥಮಾತಿಕ್ರಮೇ ಚ ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ ಅಕಾರ ಏವ ಆದ್ಯಾವಧಿರಭಿಮತ ಇತ್ಯಾಹ—[3]ಅಕಾರಪ್ರಭೃತಿ ಇತಿ.

ನನು ಪಠಿತಾನಾಮೇವ ಸಂಜ್ಞಾಕರಣಾತ್ ಅಪಠಿತಾನಾಂ ನ ಭವತೀತ್ಯತ ಆಹ—**ದೀರ್ಘ** ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಾಮಾನ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ತೇ ಽಪಿ ಪಠಿತಾ ಏವೇತಿ ಭಾವಃ. **ಚ**ಶಬ್ದೇನ ಏದೋತೋಃ ಹ್ರಸ್ವಾ ಅನುಕ್ತಾವಪಿ ಸಮುಚ್ಚೀಯೇತೇ.

ಸಂಜ್ಞಾಯಾಃ ಪ್ರಯೋಜನಪ್ರದೇಶಂ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—**ಸ್ವರ** ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರದೇಶಾಃ, ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವ್ಯವಹಾರವಿಷಯಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಃ. **ಯುಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ**[35] ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಷು ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಯುಗಾದಿಕಾರ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ವ್ಯವಹಾರಃ. ಏವಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತ್ಯಾತ್ಮಕವ್ಯವಹಾರಾಃ [4]ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಾ ವೇದಿತವ್ಯಾ ಇತಿ.

[This being a *saṃjñâ sûtra*, or one giving definitions, the author discusses the form and contents of such a rule.]

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಏಕ ದ್ವಿ ತ್ರಿ ಮಾತ್ರಾ ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಪ್ಲುತಾಃ ‖ 3 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಸ್ವರಾಃ ಇತ್ಯನುವರ್ತತೇ. ಏಕ ದ್ವಿ ತ್ರಿಮಾತ್ರಾಃ ಸ್ವರಾಃ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಪ್ಲುತಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಅ ೧ ಆ ೨ ಆ ೩, ಇ ೧ ಈ ೨ ಈ ೩. ಸಮವಚನೇ [5]ಯಥಾಸಜ್ಖ್ಯಶೈಲೀಯಂ ಸೂತ್ರಕೃತಃ.

ಸ್ವರಾ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಸಂಯುಕ್ತವ್ಯಂಜನದ್ವಯಾದೇರ್ಮಾಭೂತ್. ಸ್ವರಗ್ರಹಣಂ ಪೂರ್ವತ್ರ ಸ್ವರೂಪಪರಮಪಿ ಅತ್ರ ಅನುವರ್ತಮಾನಂ ಸಂಜ್ಞಾಪರಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ ; ಶಬ್ದಾಧಿಕಾರಾಶ್ರಯಣಾತ್. ಹ್ರಸ್ವಾದಿಪ್ರದೇಶಾಃ—ಹ್ರಸ್ವಾದೇರಸಮಾಸೇ[37], ದೀರ್ಘಃ ಸ್ವರೇ[135], ಪ್ಲುತಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ[41], ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[According as they are of one, two, or three *mâtrâ* (quantity in metre) they are *hrasva* (short), *dîrgha* (long), or *pluta* (prolonged).]

---

[1]ಸೀಮಾರ್ಥೇ. [2]ಆದ್ಯವಧಿ. [3]ಅಕಾರಾತ್ಪ್ರಭೃತಿ. [4]ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಿಕಾ. [5]ಯಥಾಸಂಖ್ಯಂ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಏಕಶಬ್ದೋ'ಸಹಾಯಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥೋ'ಪಿ ದ್ವ್ಯಾದಿಶಬ್ದಸನ್ನಿಧಾನಾತ್ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯವಚನಃ. ದ್ವಿ ತ್ರಿಶಬ್ದೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥೌ, ಯತ್ಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ನಿರ್ಣೀತತಾತ್ಪರ್ಯಃ ಪ್ರಥಮಃ.

ಮಾತ್ರಾಶಬ್ದಃ ಪರಿಮಾಣ [1]ವಾಚಕೋ'ಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಯಃ

ಮಾತ್ರಾಶೀ ಸರ್ವಕಾಲಂ ಸ್ಯಾತ್ ಮಾತ್ರಾಹ್ಯಗ್ನೇಃ ಪ್ರವರ್ತಿಕಾ | ಇತಿ
[ಅನ್ನಸಂರಕ್ಷಣೀಯವಿಧೌ ;

ಮಾತ್ರಾಂ ದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯಪೇಕ್ಷನ್ತೇ ಗುರೂಣ್ಯಪಿ ಲಘೂನ್ಯಪಿ | ಇತಿ
[ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಯವಚನಾತ್.

ಕ್ವಚಿತ್ ಕ್ಷೇತ್ರಾಶ್ರಯಃ—

ಪ್ರಥಮಾ ರವಿಮಾತ್ರೋಚ್ಚಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಸುಮಾತ್ರಿಕಾ |
ತೃತೀಯಾ ವೇದಮಾತ್ರೋಚ್ಚಾ. ಇತಿ ಕುಣ್ಡನಿರ್ಮಾಪಣವಿಧೌ ;

ಕರ್ತುರ್ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಾ ಮಧ್ಯಪರ್ವಣಿ |
ಆಯಾಮಃ ಪ್ರತತಿರ್ವಾ ಸ್ಯಾತ್ ಮಾತ್ರಾ. ಇತಿ ಕ್ಷೇತ್ರಾಶ್ರಯ
[ವಚನಾತ್.

ಕ್ವಚಿತ್ ಕಾಲಾಶ್ರಯಃ—

ಅವಕ್ತ್ರನಾಸಿಕಾಕ್ಲೇದಾದ್ದಶಾಷ್ಟೌ [2]ಷಟ್ಕಲಾದಿಷು |
ಮಾತ್ರಾಸಹಸ್ರಾಣ್ಯರುಜೇ ತ್ವೇಕಂ ಸ್ಕನ್ಧಾದಿಮರ್ದನೇ | ಇತಿ
[ಮೂರ್ಧತೈಲವಿಧೌ ;

ನಿಮೇಷೋನ್ಮೇಷಕಾಲೇನ ಸಮಂ ಮಾತ್ರಾ ತು [3]ಸಾ ಸ್ಮೃತಾ | ಇತಿ
[ಕಾಲಾಶ್ರಯವಚನಾತ್.

ಅತ್ರ ತು ಕಾಲಾಶ್ರಯಃ. ಉಪಾಧ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನಕಾಲವಿಶೇಷೋ ಹಿ ಮಾತ್ರಾಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ತತ್ರ ಚತುರಙ್ಗುಲಾನ್ತರಕರತಾಡನ ಜಾನುಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಙ್ಗುಲಿಸ್ಫೋಟನ ಲಘ್ವಕ್ಷರೋಚ್ಚಾರಣ ಚಟಕಾರಾವ ಕೃಕವಾಕುಪ್ರಥಮಸ್ವನಾದಯಶ್ಚ ತದುಪಾಧಯಃ. ತೇ ಚ ಅಮನ್ದಂ ಅಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಚ ಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಏವ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ. ತದುಕ್ತಂ—

ಚತುರಙ್ಗುಲಮಾನಾನ್ತರಾಲಕಂ ಕರತಾಡನಂ |
ಅಕ್ಷಿಪ್ರಮನ್ದಂ ಯತ್ತತ್ಸ್ಯಾತ್ ಮಾತ್ರಾ ಸೈವ ಲಘುರ್ಭವೇತ್ ||
ಜಾನುಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಯತ್ತತ್ ನ ದ್ರುತಂ ನ ವಿಲಮ್ಬಿತಂ |
ಅಙ್ಗುಲಿಸ್ಫೋಟನಂ ಯಾವತ್ಕಾಲೇ ಮಾತ್ರೇತಿ ಸೋಚ್ಯತೇ ||
ಸ್ವಸ್ಥೋ ಯುವಾ ಋಜುಶ್ಶ್ವಾಸ ಉಚ್ಚರತ್ಯಕ್ಷರಂ ಲಘು |
ಕಾಲೇನ ಯಾವತಾ ಸಾ ಸ್ಯಾನ್ಮಾತ್ರೇತಿ ಮುನಯೋ ವಿದುಃ ||

[1] ವಚನೋ'ಪಿ. [2] ಷಟ್ಕಲಾದಿಷು. [3] ಸಂ.

ಚಟಕೋ ರೌತ್ಯೇಕಮಾತ್ರಂ ದ್ವಿಮಾತ್ರಂ ರೌತಿ ವಾಯಸಃ ।
ತ್ರಿಮಾತ್ರಂ ತು ಶಿಖೀ ರೌತಿ ನಕುಲಸ್ತ್ವರ್ಧಮಾತ್ರಕಂ ॥
ಪ್ರಾತಃ ಪ್ರಾತಃ ಸಮುತ್ಥಾಯ ಕ್ರಮಾತ್ ತ್ರಿಃ ಶುದ್ಧಕನ್ಧರಃ ।
ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾನ್ ರೌತಿ ಕೃಕವಾಕುರನಾತುರಃ ॥ ಇತಿ.

ಏಕಾದೀನಾಂ ಕೃತದ್ವನ್ದ್ವಾನಾಂ ಮಾತ್ರಾಶಬ್ದೇನ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನಾ ವೃತ್ತಿಃ.

ಹ್ರಸ್ಯತೇ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲಮುಚ್ಚಾರ್ಯತ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವಃ. ದೃಣಾತಿ ಉಚ್ಚಾರಯಿತುರ್ಮುಖಬಿಲಂ ವಿದಾರಯತೀತಿ ದೀರ್ಘಃ. ಪ್ಲವತೇ ಭೂಯಾಂಸಂ ಕಾಲಮುಚ್ಚಾರಣವಿಷಯೋ ಭವತೀತಿ ಪ್ಲುತಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದತ್ವಾತ್ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನಪೇಕ್ಷಾಃ, ತಥಾಪಿ ನ ಟಿಘುಭಾದಿಸಂಜ್ಞಾವತ್ ಕಾಲ್ಪನಿಕಾಃ ; ಕಿನ್ತು ಅನಾದಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಅನ್ವರ್ಥಸಂಜ್ಞಾ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರ್ದರ್ಶಿತಾ. ಏವಮೇವ [1]ಸ್ವರವ್ಯಂಜನಾದಿಸಂಜ್ಞಾಸ್ವಪಿ. ಸ್ವಯಮೇವ ರಾಜನ್ತ ಇತಿ ಸ್ವರಾಃ, ವ್ಯಜ್ಯನ್ತ ಇತಿ ವ್ಯಂಜನಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ. ಹ್ರಸ್ವಾದೀನಾಂ ಇತರೇತರಯೋಗೇ ದ್ವನ್ದ್ವಃ. ಸಮವಚನತ್ವಾತ್ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಮನ್ವಯಃ : ಏಕಮಾತ್ರೋ ಹ್ರಸ್ವೋ ದ್ವಿಮಾತ್ರೋ ದೀರ್ಘ ಇತ್ಯಾದಿ. ತದುಕ್ತಂ—

ಏಕಮಾತ್ರೋ ಭವೇದ್ಧ್ರಸ್ವೋ ದ್ವಿಮಾತ್ರೋ ದೀರ್ಘ ಉಚ್ಯತೇ ।
ತ್ರಿಮಾತ್ರಸ್ತು ಪ್ಲುತೋ ಜ್ಞೇಯೋ ವ್ಯಂಜನಂ ತ್ವರ್ಧಮಾತ್ರಕಂ ॥ ಇತಿ.

ನನು ಏಕಾದಯೋ ಮಾತ್ರಾ ಏಷಾಂ ತ ಇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ನಿರ್ಣಯೇಽಪಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಅನಿರ್ಣಯಾತ್ ಕಥಮನ್ವಯಬೋಧ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಚಕಂ ಪದಂ ಸಾಕ್ಷಾದಶ್ರೂಯಮಾಣಮಪಿ ಅನುವರ್ತಮಾನಂ ಅನ್ವಯವಿಷಯೋ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—**ಸ್ವರಾಃ** ಇತಿ.

ಶ್ರುತ ಪ್ರಕೃತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನುಮಿತೋ ಹಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ. ತತ್ರ ಶ್ರುತಂ ಅಧಿಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ; ಪ್ರಕೃತಂ ಅಧ್ಯಾಹಾರ್ಯಂ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಗಮ್ಯಮಾನಂ. ಏವಮೇತೈಃ ಶ್ರುತಾದಿಭಿಃ ತ್ರಿಭಿಃ ಅನುಮಿತೋ ನಿರ್ಣೀತಃ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಇತಿ. ತತ್ರ ಸ್ವರಾ ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾದವಚನೇಽಪಿ ಶ್ರುತತ್ವಾತ್ ಅನ್ವಯವಿಷಯೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಅಥವಾ ಶ್ರುತಃ ಪ್ರಕೃತಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನುಮಿತಶ್ಚೇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ತ್ರಿವಿಧಃ. ತತ್ರ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛ್ರೂಯಮಾಣಪದಗೋಚರಃ ಶ್ರುತಃ ; ಸೂತ್ರಾನ್ತರಾನುವೃತ್ತಪದಗೋಚರಃ ಪ್ರಕೃತಃ ; ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಪದಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಬಲಲಭ್ಯಗೋಚರಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನುಮಿತಃ. ತತ್ರ [2]ಶ್ರೌತಾಭಾವೇಽಪಿ [3]ಪ್ರಾಕೃತಮಾದಾಯ ಅನ್ವಯಬೋಧೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ.

ಅನುವರ್ತತೇ ಇತಿ. **ಔತಃ ಸ್ವರಾಃ**[2] ಇತಿ **ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್** ಅನುವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅನುವೃತ್ತಂ ವಿಶೇಷಣೇನ ಅನ್ವೀಯ ದರ್ಶಯತಿ—**ಏಕದ್ವಿತ್ರಿಮಾತ್ರಾಃ ಸ್ವರಾಃ** ಇತಿ.

ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಇತಿ. ಯಥೇತ್ಯವ್ಯಯಸ್ಯ ಅನತಿಕ್ರಮಣಾರ್ಥೇ ಯಥಾಽಥಾಃ (ಶಾ. 2-1-19) ಇತಿ **ಅವ್ಯಯೀಭಾವಸಮಾಸಃ**. ಕ್ರಮಮನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಏಕಮಾತ್ರಃ ಸ್ವರೋ ಹ್ರಸ್ವಃ, ದ್ವಿಮಾತ್ರಃ ಸ್ವರೋ ದೀರ್ಘ ಇತ್ಯಾದಿ.

---

[1]ಸ್ವರಾದಿ. [2]ಶ್ರುತಾ. [3]ಪ್ರಕೃತ.

ನನು ಏಕಮಾತ್ರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಭಿಃ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯೇನಾನ್ವಯೋ ಽಪೇಕ್ಷಾಭಾವಾತ್ ವಿಪರೀತಾನ್ವಯೋ ವಾ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ಯಾಥಾಸಙ್ಖ್ಯಮೇವಾಹ—ಸಮವಚನೇ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯತ್ರ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಯೋಃ ಸ್ಥಾನಿನಿಮಿತ್ತಯೋಃ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಧೇಯಯೋರ್ವಾ ಸಮವಚನಂ ಶ್ರೂಯತೇ, ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಯಾಥಾಸಙ್ಖ್ಯಮೇವೇತಿ ಸೂತ್ರಕಾರಸ್ಯ ಭಾವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅಸೂತ್ರಯಚ್ಚ ಪಾಣಿನಿಃ—ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಮನುದೇಶಃ ಸಮಾನಾಂ (ಪಾ. 1.3-10) ಇತಿ.

ತಾನೇವ ಹ್ರಸ್ವಾದೀನುದಾಹರತಿ—**ಅ೧ ಆ೨ ಆ೩** ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಏಕಾ ಚ ದ್ವೇ ಚ ತಿಸ್ರಶ್ಚ ಮಾತ್ರಾ ಏಷಾಂ ತೇ ಇತ್ಯತ್ರ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥೈಃ ಅಕಾರಾದ್ಯೌಕಾರಪರ್ಯನ್ತೈಃ ವರ್ಣೈರಿತಿ ಭವಿತವ್ಯಂ. ನ ಹಿ ಅಯಮರ್ಥಃ ಸ್ವರಪದಾನುವೃತ್ತಾವಪಿ ಘಾಘಟೀತಿ ; ತಸ್ಯ ತದ್ವಚನಾಶಕ್ತತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ —ತದ್ಧಿ ತತ್ರ ಸಂಜ್ಞಾಮಾತ್ರಪ್ರತ್ಯಾಯನಶಕ್ತಂ, ಸಂಜ್ಞಿಪ್ರತ್ಯಾಯನಸ್ಯ ಪಿತಃಪದಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ; ತಯೋಃ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಸಮ್ಬನ್ಧಬೋಧಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾವಗಮರೂಪತಯಾ ಪದಾರ್ಥಾವಗಮಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್. ಅತೋಽಧಿಕೃತೇನಾಪಿ ಸ್ವರಪದೇನ ಅನ್ವಯಬೋಧೋ ನ ಭವತೀತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಸ್ವರಗ್ರಹಣಂ ಇತಿ. **ಪೂರ್ವತ್ರ**, ಪಿತಃ ಸ್ವರಾಃ ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಸ್ವರೂಪಪರಮಪಿ, ಸಂಜ್ಞಾಪರಮಪಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ನನು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೇ ಸಂಜ್ಞಾಪರಂ ಪದಂ ಉತ್ತರತ್ರ ಅನುವೃತ್ತಮಿತ್ಯೇತಾವತಾ ಕಥಂ ಸಂಜ್ಞಿಪರಂ ಭವತೀತ್ಯತ ಆಹ—ಶಬ್ದ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇದಮತ್ರ ಐದಂಪರ್ಯಂ : ಸ್ವರಪದಂ ಉತ್ತರಸೂತ್ರೇ ಸಾಕ್ಷಾದನಭಿವ್ಯಾಹೃತಮಪಿ ಅನುವರ್ತತ ಇತಿ ವಕ್ತುಃ ಕೋಽಭಿಪ್ರಾಯಃ ? ನಹಿ ಯಥಾ ಏಕತ್ರ ಅಸನ್ನೇವ ಘಟೋಽನ್ಯತ ಆನೀತೋ ಽನುಭೂಯತೇ ತಥಾ ಇದಮತ್ರ ಅಸದಪಿ ಅನ್ಯತ ಆಗತಮಿತಿ ವಕ್ತುಂ ಯುಕ್ತಂ ; ತದ್ವತ್ ಅಸ್ಯ ಅನ್ಯತೋಽನ್ಯತ್ರ ಆನಯನಾಸಮ್ಭವಾತ್.

ನ ಚ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪೌದ್ಗಲಿಕತ್ವೇನ ಕ್ರಿಯಾವತ್ತ್ವಾತ್ ಗಮನಾಗಮನಂ ಸಮ್ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ಶಬ್ದಪುದ್ಗಲಾನಾಂ ಅವ್ಯಾಪಿದ್ರವ್ಯತ್ವೇನ ಕ್ರಿಯಾವತ್ತ್ವಾದಿಸಮ್ಭವೇಽಪಿ ಅರ್ಥಾಪ್ರತ್ಯಾಯಕತ್ವಾತ್, ವರ್ಣಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣತಾನಾಂ ತು ಪ್ರತ್ಯಾಯಕತ್ವೇಽಪಿ ಸ್ಥಾನಪ್ರಯತ್ನಾದಿಕಾರಣಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇನ ತೇಷಾಂ ಚ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಂ ಭಿನ್ನತಯಾ ಉತ್ತರೋತ್ತರವರ್ಣಕಾಲೇ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವವರ್ಣಾನಾಂ ಅಭಾವೇನ ತತ್ಸಮುದಾಯರೂಪಾಣಾಂ ಪದಾನಾಂ ಆನಯನಾದ್ಯಸಮ್ಭವಾತ್.

ನ ಚ ಪದಾನಾಂ ಅನ್ಯತ್ರ ಗಮನಾಭಾವೇ ವಕ್ತೃಮುಖೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಶ್ರೋತೃಶ್ರೋತ್ರಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವೇನ ಶ್ರೋತೄಣಾಂ ತದರ್ಥಾವಗತಿಃ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ಪರಾಭಿಪ್ರಾಯಾಪರಿಜ್ಞಾನಾತ್. ನ ಹಿ ವಯಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅ[1]ಕ್ರಿಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀಮಃ, ಯೇನ ಇದಮಾಪಾದಯತಿ ಭವಾನ್. ಕಿನ್ತು ಸ್ಥಾನಪ್ರಯತ್ನಾದಿಸಹಕಾರಿಸಾನ್ನಿಧ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಾಯಕವರ್ಣಭಾವೇನ ಪರಿಣತಾನಾಂ ಕಿಂಚಿತ್ಕಾಲಾವಸ್ಥಾಯಿನಾಂ ತೇಷಾಂ ತಾದಾತ್ವಿಕನಿಮಿತ್ತವಾಯುವಶಾತ್ ಶ್ರೋತೃಶ್ರೋತ್ರಪ್ರದೇಶಪ್ರಾಪ್ತ್ಯವಿರೋಧೇಽಪಿ ಕೇವಲಂ ಏಕತ್ರ ವಾಕ್ಯೇ ಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಪದಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾನ್ತರಂ ಪ್ರತಿ ಗಮನಸ್ಯೈವ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ

[1] ಭಿಪ್ರಾಯಪರತ್ವಂ.

ಏಕತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಏಕಂ ಪದಂ ಏಕದೈವ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ, ಸ್ಥಲಾನ್ತರೇ ಸರ್ವತ್ರ ತೇನೈವ ಸಞ್ಚಾರಣಶೀಲೇನ ಕಾರ್ಯಕರಣಾತ್ ಉಚ್ಚಾರಣಪೌನಃಪುನ್ಯವೈಯರ್ಥ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅತ ಇದಮನುಸನ್ಧೇಯಮತ್ರ – ಸ್ವರಾ ಇತಿ ಪದಂ ಸ್ವರೂಪತೋ'ಧ್ಯಾಹರ್ತವ್ಯಮಿತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ಉಕ್ತಾನುಪಪತ್ತಿಗ್ರಸ್ತತಯಾ ಸೂತ್ರಂ ಅಬೋಧಕಮೇವ ಸ್ಯಾತ್.

ನ ಚ ಏವಂ ಅಧ್ಯಾಹಾರಸ್ಯಾಪಿ ಅಧ್ಯಾಹರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕತಯಾ ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಸತಿ ತಾವತೈವ ಚರಿತಾರ್ಥ್ಯಾತ್ ಲಾಘವಾಚ್ಚ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿರಿತಿ ಕಿಂ ಸ್ವರೂಪತೋ'ಧ್ಯಾಹಾರೇಣೇತಿ ವಾಚ್ಯಂ; [1]ಶಾಬ್ದೀ ಹ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಶಬ್ದೇನೈವ ಪೂರ್ಯತ ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಶಬ್ದಾಧ್ಯಾಹಾರಸ್ಯೈವ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ದ್ವಾರಮಿತ್ಯಾದಿಷು [2]ಅಪಿಧೇಹಿ ಇತ್ಯಾದಿಪದಾನಾಮೇವ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಇತಿ ರಾದ್ಧಾನ್ತಪದ್ಧತಿಃ; ಗಮ್ಯಮಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾಕ್ಯೈಕದೇಶಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಉಪಾದಾನಂ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್. ಏವಮೇವ ಸರ್ವತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೇ'ಪಿ ಅನುವೃತ್ತಿಪದೇನ ಸಮಾನಶ್ರುತಿಕಶಬ್ದಾಧ್ಯಾಹಾರಸ್ಯೈವ ಕಥನಾತ್; ಅನ್ಯಥಾ ಉಕ್ತಾನುಪಪತ್ತೇಃ [3]ದುಷ್ಪರಿಹರತ್ವಾತ್. ಪ್ರತಿಸೂತ್ರಂ ತತ್ಕರಣೇ ಗೌರವಭಯಾತ್ ಇಮಾಂ ರೀತಿಮಾಶ್ರಯನ್ತಿ ಲಾಘವಾದರಾಃ ಸೂತ್ರಕೃತಃ.

ನ ಚ ಏವಂ ಶ್ರುತೇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರಾರ್ಥತ್ರೈವಿಧ್ಯಭಙ್ಗಃ, ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯಾಪಿ ಅನುಮಿತರೂಪತ್ವಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸಮಾನಶ್ರುತಿಕಪದಾಧ್ಯಾಹಾರವಿಷಯಃ ಪ್ರಕೃತಃ; ಭಿನ್ನಶ್ರುತಿಕಪದೋಪಾದಾನಾರ್ಥಾನ್ತರಕಥನ ದ್ವಿಸೂತ್ರೀಕರಣ ತನ್ತ್ರಾನುಸರಣಾದಿಪ್ರಕಾರೇಣ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಬಲಲಭ್ಯಾರ್ಥಗೋಚರೋ'ನುಮಿತ ಇತಿ ತಯೋಃ ಭಿನ್ನವಿಷಯತ್ವಾತ್.

[4]ನನು ಏವಂ ಅಧ್ಯಾಹಾರೇ'ಪಿ ಉಕ್ತಾಶಙ್ಕಾ ದುರುತ್ತರಾ; ಅಧ್ಯಾಹೃತಸ್ಯಾಪಿ ಪದಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾಮಾತ್ರಪ್ರತ್ಯಾಯನಪರತ್ವೇನ ಸಂಜ್ಞಿಪ್ರತ್ಯಾಯನಶಕ್ತ್ಯಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಅಧ್ಯಾಹೃತಾನಿ ಇತ್ಯೇತಾವತಾ ಪದಾನಿ ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಯನಶಕ್ತಿಮಪಹಾಯ ಅರ್ಥಾನ್ತರಪ್ರತ್ಯಾಯನಶಕ್ತಿಭಾಞ್ಜಿ ಭವನ್ತಿ. ಅತ ಏವ ಮಹಾನ್ ಪಾಣಿನಿರಪಿ ವೃದ್ಧಿರಾದೈಚ್ (ಪಾ. 1-1-1) ಅದೇಙ್ಗುಣಃ (ಪಾ. 1-1-2) ಇತಿ ಸೂತ್ರಾನನ್ತರಂ ಇಕೋ ಗುಣವೃದ್ಧೀ (ಪಾ. 1-1-3) ಇತಿ ಪುನಃ ಗುಣವೃದ್ಧಿಗ್ರಹಣಂ ಕಣ್ಠತ ಏವ ಚಕಾರ. ಜೈನೇನ್ದ್ರೇ'ಪಿ ಆದೈಜ್ಮೈಪ್, ಅದೇಜೇಪ್ ಇತ್ಯನನ್ತರಂ ಇಕಸ್ತೌ ಇತಿ ತಚ್ಛಬ್ದಂ ಪ್ರಾಯುಙ್ಕ್ತ ಭಗವಾನ್ ದೇವನನ್ದೀ. ನ ಹಿ ತತ್ರ ಅಧ್ಯಾಹಾರಃ [5]ಕರ್ತುಮಶಕ್ಯಃ ಇತಿ ಚೇನ್ನ.

ಅಧ್ಯಾಹಾರಾತ್ಪ್ರಾಗೇವ ಔತಃ ಸ್ವರಾಃ ಇತಿ ಗ್ರಹಣಕಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ಸಂಜ್ಞಾಸಂಜ್ಞಿಸಮ್ಬನ್ಧಸ್ಯ ಗೃಹೀತತಯಾ ಅಧ್ಯಾಹೃತಪದಸ್ಯ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಪ್ರತ್ಯಾಯನೇ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ತದೇವೇದಂ ಪದಮಧಿಕೃತಂ ಯೇನೇದಂ ಪದಂ ಸ್ವರೂಪಪರಮುಚ್ಯತೇ, ಕಿನ್ತು ತತ್ಸಮಾನಶ್ರುತಿಕಂ ಗೃಹೀತಸಮ್ಬನ್ಧಂ ಪದಾನ್ತರಮಿತಿ ಅನ್ಯದೇವೇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಶಬ್ದಾಧಿಕಾರಸ್ಯ ಏವಮೇವ ಆಶ್ರಯಣೀಯತ್ವಾತ್.

ಇಕೋ ಗುಣವೃದ್ಧೀ ಇತ್ಯತ್ರ ತು, ನ ಹಿ ಅಧಿಕೃತಯೋಃ ಗುಣವೃದ್ಧಿಶಬ್ದಯೋಃ ಸಂಜ್ಞಿವಾಚಕತಾ ನೇತಿ ಪುನರ್ಗ್ರಹಣಂ; ಕಿನ್ತು ಯತ್ರ ಗುಣೋ ವೃದ್ಧಿರ್ವಾ ಗುಣತ್ವೇನ ವೃದ್ಧಿತ್ವೇನೈವ ಉಪಾದೀಯತೇ ತತ್ರೈವ ಇಕಃ ಸ್ಥಾನೇ ನಾನ್ಯಥಾ ಇತ್ಯೇ[6]ತದರ್ಥಂ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

---

[1] ಶಾಬ್ದಿಕೀ ಹ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾ. [2] ಅಪಿ ಪಿಧೇಹೀತ್ಯಾದಿ. [3] ದುಷ್ಪರಿಹಾರ್ಯತ್ವಾತ್. [4] ನ ಚ.
[5] ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯ. [6] ವಮರ್ಥಂ.

ಕಿಂಚ ಅತ್ರ ಅಧಿಕೃತಿರಪಿ ಕರ್ತುಮಶಕ್ಯಾ. ತಥಾಹಿ — ನ ಹಿ ತತ್ರ ಗುಣವೃದ್ಧಿಗ್ರಹಣಂ ಏಕಯೋಗಗತಂ, ಯೇನ ಉತ್ತರತ್ರ ತಯೋಃ ಸಹಾನುವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್; ಕಿನ್ತು ಭಿನ್ನಯೋಗಗತಮೇವ. ಅತಃ ಇಕಃ ಇತಿ ಇಯತ್ಯೇವ ಉಕ್ತೇ ಅನನ್ತರೋಕ್ತೋ ಗುಣಶಬ್ದ ಏವ ಅನುವರ್ತೇತ ನ ವೃದ್ಧಿಶಬ್ದಃ; ವ್ಯವಹಿತತ್ವಾತ್. ಅಥ ತದ್ಗ್ರಹಣಾರ್ಥಂ ಇಕೋ ವೃದ್ಧಿಃ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ತಸ್ಯೈವ ಉಪಾದಾನಂ ಸ್ಯಾತ್ ನ ಗುಣಸ್ಯ; ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿಷ್ಟೇನ [1]ಅಪರಸ್ಯ ಬಾಧನಾತ್. ಅತಃ ಉಭಯಗ್ರಹಣಾರ್ಥಂ ಪುನರುಪಾದಾನಮಿತಿ. ಇಕಸ್ತ್ವ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಏಷೈವ ಗತಿಃ. ಯತ್ರ ಅಧಿಕೃತಿಃ ಸುಕರಾ ತತ್ರ ತಯೈವ ನಿರ್ವಾಹೋ ಬಾಧಕಂ ವಿನೇತಿ.

ಏವಮೇತಾವನ್ತಮರ್ಥಂ ಹೃದಿ ನಿಧಾಯಾಹ **ಶಬ್ದಾಧಿಕಾರಾಶ್ರಯಣಾತ್** ಇತಿ. ಅಧಿಕಾರೋ'ಧ್ಯಾಹಾರಃ.

ಅತ್ರೇದಂ ವಿಚಾರ್ಯತೇ. ಕೋ ಯಮತ್ರ ಸ್ವರಪದಾನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ನಿರ್ಬನ್ಧಃ? ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಸ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯೋ'ಪಿ ಯೋಗ್ಯತಾಬಲಾತ್ ವಿಶೇಷಪರ್ಯವಸಾಯೀ ಭವತಿ. ತೇ ಚ ಅತ್ರ ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯಪ್ರಕರಣಬಲಾತ್ ವರ್ಣಾ ಏವ ಭವನ್ತಿ, ಇತರೇಷಾಂ ಅಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಏಕಾದಯೋ ಮಾತ್ರಾ ಯೇಷಾಂ ತ ಏವ ವರ್ಣಾ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಸಂಜ್ಞಾಮರ್ಹನ್ತಿ ನಾನ್ಯ ಇತಿ. ನ ಚ ಏವಂ ವ್ಯಂಜನೇಷ್ವಪಿ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ; ತೇಷಾಂ ಅರ್ಧಮಾತ್ರತ್ವನಿಯಮೇನ ಉಕ್ತಪ್ರಮಾಣಮಾತ್ರಾನರ್ಹತ್ವಾತ್. ನ ಚ ಸಂಯುಕ್ತವ್ಯಂಜನದ್ವಯಮಾದಾ ತತ್ಪ್ರಸಙ್ಗಃ; ತತ್ರ ಅವಿಲಮ್ಬಿತವ್ಯಂಜನದ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಅನ್ಯಸ್ಯೈಕಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಅವಿಲಮ್ಬೋಚ್ಚಾರಣಮಾತ್ರಾತ್ ವರ್ಣಾನ್ತರತ್ವಂ; ಮಾನಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಕಷಯೋಗೇ ಕ್ಷಃ (ಕಾ) ಇತಿ ವರ್ಣಾನ್ತರಮನುಭೂಯತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತತ್ರಾಪಿ ಅವ್ಯವಧಾನೋಚ್ಚಾರಿತಕಷದ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ವರ್ಣಾನ್ತರಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಕಷವರ್ಣಾ ಏಕೀಭಾವಪರಿಣತೌ, ಯೇನ ಇದಮಕ್ಷರಾನ್ತರಂ ಸ್ಯಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಕಾರ್ಯಾಣಾಂ ಪ್ರತಿನಿಯತಕಾರಣಜನ್ಯತ್ವನಿಯಮೇನ ಸ್ಥಾನಪ್ರಯತ್ನಾದೇರಪಿ [2]ಅನ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ವಕ್ತವ್ಯತಾಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವರಗ್ರಹಣಸ್ಯ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಾಭಾವಾತ್ ನಾತ್ರ ಅನುವೃತ್ತ್ಯವಶ್ಯಂಭಾವಃ.

ಯದಿ ವಾ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಸಂಜ್ಞಾಃ ಸ್ವರಾಣಾಮೇವ ನ ವ್ಯಂಜನಾನಾಮಿತಿ ಮನ್ದಾನ್ ಪ್ರತಿ ಅನ್ಯವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ಲಕ್ಷಣೀಯೇತಿ ವಿವಕ್ಷಾ, ತಥಾಪಿ ನ ಸ್ವರಾ ಇತ್ಯನುವರ್ತನೀಯಂ; ಉಕ್ತಾನೇಕಶಙ್ಕೋತ್ತರಚಿನ್ತಾಸಙ್ಕುಲನಕಲಙ್ಕೇನ ಮನ್ದಾನಾಂ ಬುದ್ಧಿಕ್ಷೋಭಕಾರಿತ್ವಾತ್. ಕಿನ್ತು ಔತಃ ಪದಮೇವ ಅನುವರ್ತನೀಯಂ. ತಥಾ ಸತಿ ಏಕದ್ವಿತ್ರಿಮಾತ್ರಾ ಔತಃ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತೀತಿ ಸುಖಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ಭವತೀತಿ.

ತಥಾಪಿ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಭೇದಭಿನ್ನವ್ಯಾಖ್ಯಾಮಾರ್ಗ[3]ವೈಚಿತ್ರ್ಯಪ್ರದರ್ಶನಾಯ ಸ್ವರಪದಾನುವೃತ್ತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ವಿವೃತವಾನ್ ವೃತ್ತಿಕಾರ ಇತಿ. ಅನುವೃತ್ತಿಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ— **ಸ್ವರಾ ಇತಿ ಕಿಂ** ಇತಿ.

[After giving the various meanings of the word *mâtrâ*, the author comes to its use as expressing time.

[1] ಅಪರಸ್ಯಾಬೋಧನಾತ್. [2] ಅನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಯ. [3] ವೈಚಿತ್ರೀ.

He goes on to say that a mâtrâ is equal in duration to the time required, for instance for striking one hand on the other holding them four inches apart, circling the hand round the knee, flipping the finger, uttering a short letter, the chirp of a hen sparrow, the first crow of a cock, &c. These must be neither too slow nor too quick.

The sparrow chirps one mâtrâ, the crow caws two mâtrâ, the peacock screams three mâtrâ, the mungoose squeaks half a mâtrâ. On the first appearance of dawn a healthy cock gives three crows with a clear throat ; these in regular order are short (*hrasva*), long (*dîrgha*), and prolonged (*pluta*).]

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ವರಸ್ಯ ॥ 4 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾಃ ಸ್ವಸಂಜ್ಞಯಾ ಶಿಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಸ್ಥಾನೇ ವೇದಿತವ್ಯಾಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಉಗು ಪುಗು ಕುಡು ತುಡೋರೊದ್ಧ್ರಸ್ವಃ 489. — ಒಕ್ಕಂ, ಪೊಕ್ಕಂ, ಕೊಟ್ಟಂ, ತೊಟ್ಟಂ. ಅಮೋ ನಃ 25. — ಕಲ್ಲಾನೇಱಿದಂ, ಬಿಲ್ಲಾನೇಱಿಸಿದಂ.

[Short, long and prolonged apply to vowels only].

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವವತ್ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಭವನ್ತೀತ್ಯಾಹ — ಹ್ರಸ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನ ಚ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೇಣೈವ ವಿಹಿತೇತಿ ಪುನಸ್ತದರ್ಥಮಾರಮ್ಭೋ ವ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನ ಹಿ ಇದಾನೀಂ ಸ್ವರಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಸಂಜ್ಞಾ ವಿಧೀಯತೇ, ಯೇನಾಯಂ ವ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಯತ್ರ ಉತ್ತರತ್ರ ಹ್ರಸ್ವಾದಯೋ ವಿಧೀಯನ್ತೇ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಸ್ಥಾನೇ [1]ಭವನ್ತಿ ನಾನ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಸ್ಥಾನಿನಿಯಮಾರ್ಥೋ'ಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿ ನ ವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ; ಯಥಾ ಇಕೋ ಗುಣವೃದ್ಧೀ, ಇಕಸ್ತು ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ನಾತ್ರ ಹ್ರಸ್ವಾದಯಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ನಾನ್ಯಸ್ಯೇತಿ ನಿಯಮೋ ಯುಕ್ತಃ, ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ದರ್ಶನಾತ್. ತಥಾಹಿ — ವಿಧೇಯತಾ ಹಿ ತ್ರೇಧಾ : ಆಗಮ ಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶ [2] ಭೇದಾತ್. ನ ಹಿ ತತೋ'ನ್ಯದ್ವಿಧೇಯಮಸ್ತಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯಾಪಿ ತಾವದರ್ಥತ್ವಾತ್. ನ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸಂಜ್ಞಾದಿಕಂ ಅನ್ಯದಪಿ ವಿಧೇಯಮಸ್ತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ತಸ್ಯಾಪಿ ತದರ್ಥತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಸಂಜ್ಞಾವಿಧೇಃ ಸ್ವತೋ'ರ್ಥವತ್ತ್ವಂ ; ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇ'ಪಿ ಭಾವ್ಯೋ'ಗ (ಶಾ. 1-1-1) ಇತ್ಯಾದೌ ಭಾವ್ಯೋ ವಿಧೇಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಕಾರಾಗಮರೂಪ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್,

ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶಾ ಉಪದೇಶಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ । ಇತಿ ವಚನಾಚ್ಚ.

ಅತಃ ತ್ರಯ ಏವ ವಿಧೇಯಾಃ ; ತೇ ಚ ವ್ಯಂಜನಸ್ಯಾಪಿ ದೃಶ್ಯನ್ತೇ. ಯಥಾ — ಇಂದ್ರ ಚಂದ್ರ ಮುಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದೌ **ಅಗಿಗುಗ್ವ್ಯಂಜನೇ ವ್ಯಂಜನಸ್ಯ** 117 ಇತಿ ದಕಾರ ಕಕಾರಾಣಾಂ ಅಗಾದ್ಯಾಗಮೋ ವಿಧೀಯತೇ : ಇಂದರ ಚಂದಿರ ಮುಕುತಿ ಇತಿ. ತಥಾ ಅಪ್

---

1 ಭವನ್ತೀತಿ. 2 ಭಾಗಾತ್.

ದಿಕ್ ಜಗತ್ ಇತ್ಯಾದೌ **ಉಗಬಾದೀನಾಂ** [135] ಇತಿ ಪಕಾರಾದೀನಾಂ ಉಗಾಗಮೋ ವಿಧೀಯತೇ : ಅಪ್ಪು ದಿಕ್ಕು ಜಗತ್ತು ಇತಿ. ತಥಾ ನಾಲ್ಕು ತೋಳ್ಗಳ್ ಆಮಂಗಾತಂ, ಕೊಂಕು ಪಲ್ ಆಮಂಗಾತಂ ಇತ್ಯಾದಿಬಹುವ್ರೀಹೌ **ಅಬ್ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ** [327] ಇತಿ [1]ಳಕಾರಲಕಾರಯೋಃ ಅಪ್ ಸಮಾಸಾನ್ತೋ ವಿಧೀಯತೇ : ನಾಲ್ದೋಳಂ ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ ಇತಿ. ತಥಾ ಕಂಪನುಣ್ಬುದು, ಮೀನಂ ಕೊಲ್ವುದು, ಇತ್ಯಾದೌ **ಇರುಣಃ ಕರ್ಮಣಿ** [16], **ಕೊಲ ಉದ್ಧ್ರಸ್ವಶ್ಚ** [547] ಇತಿ ಣಕಾರಲಕಾರಯೋಃ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧೀಯತೇ : ಕಂಪುಣಿ ಮೀಂಗುಲಿ ಇತಿ. ತಥಾ ಊಷ್ಮನ್ ಮಹಿಮನ್ ಇತ್ಯಾದೌ **ಊಷ್ಮಾದೀನಾಂ** [120] ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ಏಕಮಾತ್ರ ಎಕಾರೋ ವಿಧೀಯತೇ: ಊಷ್ಮೆ ಮಹಿಮೆ ಇತಿ. ಕ್ವಚಿತ್ ಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ. ಯಥಾ—ಆವುದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥಕ ನಿತುಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ **ಎದ್ವಿತೌ** [140] ಇತಿ ಏಕಮಾತ್ರ ಎಕಾರಾದೇಶೋ ವಿಧೀಯತೇ : ಎನಿತು ಇತಿ. ತಥೈವ ಆವುದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿವಿಷಯೇ **ಕೆತ್ವೇಚ್ಚ** [177] ಇತಿ ದೀರ್ಘ ಏಕಾರಾದೇಶೋ ವಿಧೀಯತೇ : ಏಕೆ ಇತಿ. ಏವಂ ಅನೇಕತ್ರವ್ಯಂಜನಸ್ಯ ಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪಿ ಹ್ರಸ್ವಾದಯೋ ವಿಧೀಯನ್ತ ಇತಿ ಕಥಮಯಂ ನಿಯಮ ಇತ್ಯತ ಆಹ—**ಸ್ವಸಂಜ್ಞಯಾ** ಇತಿ. ಹ್ರಸ್ವಾದಿಸಂಜ್ಞಯಾ ವಿಧೀಯಮಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಉಕ್ತಸ್ಥಲೇ ಸರ್ವತ್ರ ಅಗಾದೀನಾಂ ವಸ್ತುಗತ್ಯಾ ಹ್ರಸ್ವಾದಿತ್ವೇಽಪಿ ನ ಹ್ರಸ್ವಾದಿತಯಾ ತದ್ವಿಧಾನಂ ; ಕಿನ್ತು ಅಕ್ತ್ವಾದಿನೈವೇತಿ. ಯತ್ರ ತು ಹ್ರಸ್ವಾದಿತ್ವೇನೈವ ವಿಧೀಯನ್ತೇ ತತ್ರ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಭವನ್ತಿ ನಾನ್ಯಸ್ಯೇತಿ ನಿಯಮಃ.

ಅನೇಕಧರ್ಮಾತ್ಮಕೇ ವಸ್ತುನಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಕಶ್ಚಿದ್ಧರ್ಮೋ ನಿಯಾಮಕೋ ಭವತಿ; ವ್ಯಭಿಚಾರಾಭಾವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಾದಿಪ್ರದೇಶೇಷು ಅನವಚ್ಛೇದಕಧರ್ಮಮಾದಾಯ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಸ್ಯ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್. ಅತಃ ತಾದೃಶಂ ಸ್ಥಲಂ ಅನುಶಾಸನಪೂರ್ವಕಂ ಉದಾಹರತಿ —**ಉಗು** ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಗು ಸ್ರಂಸನೇ, ಪುಗು ಪ್ರವೇಶನೇ ಇತಿ ಧಾತುಃ. ತಸ್ಮಾತ್ **ಧಾತೋಃ** [442] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ತರಿ ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಅಮ್. **ದಪದಮ್** [146] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅತೀತಕಾಲೇ ದಪ್ರತ್ಯಯಃ. **ಗೋಃ ಕಃ** [185] ಇತಿ ಗುಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಕಾರಾದೇಶಃ. ತಥಾ ಚ ಉಕ್ ಇತ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಂ **ಉಗು** [189] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಒತ್ವಂ ವಿಧೀಯತೇ. ತಚ್ಚ **ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ** [22] ಇತಿ ಕಕಾರಸ್ಯೈವ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ. ಅತೋ ಹ್ರಸ್ವಗ್ರಹಣಂ. ಸ್ವಸಂಜ್ಞಯಾ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಸ್ಥಾನೇ ಭವತೀತಿ ಉಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಭವತೀತಿ. ತತೋ **ವರ್ಗಪ್ರಥಮಾತ್ಪೂರ್ವಃ** [503] ಇತಿ ದಕಾರಸ್ಯ ಕಕಾರಾದೇಶೇ ಒಕ್ಕಂ ಪೊಕ್ಕಂ ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ. ಏವಂ ಕೊಟ್ಟಂ ತೊಟ್ಟಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕುಡು ದಾನೇ, ತುಡು ಧಾರಣೇ ಇತಿ [2]ಧಾತೋಃ ಏವಮೇವ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ಕಿನ್ತು **ಗೋಃ ಕಃ** [185] ಇತ್ಯತ್ರ **ಡೋಷ್ಟಃ** [187] ಇತಿ ಟಾದೇಶೋ ವಿಶೇಷಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಪರಸ್ತಾವಾನ್ ॥ 5 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತಃ ಪರೋ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸೋಽಯಂ ತಪರಃ. ಸ ಚ ಇಹ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಯಾವಾನುಪಾತ್ತಃ ತಾವಾನೇವ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ.

1 ಲಕಾರಸ್ಯ. 2 ಧಾತ್ವೋಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಅತೋ ಮಗ್ಗದ್ದಿರಿ[57] —ಅಣ್ಣಂಗೆ, ತಮ್ಮಂಗೆ, ಅಣ್ಣಂದಿರ್, ತಮ್ಮಂದಿರ್. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಜ್ಯಾಗೆ, ಮಾಗೆ, ಜ್ಯಾದಿರ್, ಮಾದಿರ್. ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಗ್ರಹಣೇ ದೀರ್ಘಾದೀನಾಂ ಗ್ರಹಣಾಯ ಜಾತಿಪಕ್ಷಾವಲಮ್ಬನೇನ ಇದಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರವೃತ್ತಮಿತಿ ಸರ್ವತ್ರ ತಥಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸೂತ್ರಮಿದಮಾರಬ್ಧಂ.

[The rule for a vowel followed by t applies only to that vowel: (it must not be extended by analogy to other vowels)].

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನನು ತಪರ ಇತಿ ಅಯುಕ್ತೋ ನಿರ್ದೇಶಃ, ಅನುಶಾಸನಾಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಭಯಾದಿಗಣಂ ನಿಷ್ಠಾನ್ತಂ ಚ ವಿನಾ ಅನ್ಯೇನ ಸಹ ಪಞ್ಚಮ್ಯಾ ವೃತ್ತಿರಸ್ತಿ. ನ ಚ ಪರೋಽಯಂ ಭಯಾದಿರ್ನಿಷ್ಠಾನ್ತೋ ವಾ. ನ ಚ ಭಯಾದೇಃ ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್ ತಾದಪಿ ಪರಃ ತಪರ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಂ ಭವತಿ ಇತಿ ಅಮೋಘವೃತ್ತಾವುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಸಾಧುರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತಥಾಪಿ ಉತ್ತರತ್ರ ನ ಕುತ್ರಾಪಿ ತಾತ್ಪರತೋ ನಿರ್ದೇಶಾಭಾವಾತ್; ಅತೋ ಮಗ್ಗದಿರಿ[257], ಇತಃ ಪ್ಲೋಚಿ[57] ಇತ್ಯಾದೌ ತಾತ್ಪೂರ್ವಗತ ಏವ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಸಮಾಸಃ ಪಞ್ಚಮೀತತ್ಪುರುಷೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ, ಯೇನಾಯಂ ಅಯುಕ್ತಃ ಸ್ಯಾತ್; ಕಿನ್ತು ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ಯಪದಾರ್ಥೋ ಬಹುವ್ರೀಹಿರಿತ್ಯಾಹ—ತಃ ಪರೋ ಯಸ್ಮಾತ್ ಇತಿ.

ಯಾವಾನ್ ಇತಿ. ಏಕಮಾತ್ರೋ ದ್ವಿಮಾತ್ರೋ ವಾ ಯಾವನ್ಮಾತ್ರ ಉಪಾತ್ತಃ ತಾವನ್ಮಾತ್ರ ಏವ ಗ್ರಾಹ್ಯೋ ನಾನ್ಯ ಇತಿ ಅತತ್ಕಾಲೋ ವ್ಯುದಸ್ಯತೇ. ಸಾನುಶಾಸನಮುದಾಹರತಿ—ಅತಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಇಹ ಇತಿ. ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋದಾಹರಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಜ್ಯಾಗೆ—ಸ್ತ್ರಿಯೈ, ಮುಕ್ತ್ಯೈ ವಾ. ಮಾಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯೈ. ಜ್ಯಾದಿರ್—ಸ್ತ್ರಿಯ ಏವ. ಮಾದಿರ್—ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಃ. ಅದನ್ತತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಮಗಭಾವಃ.

ನನು ಅತತ್ಕಾಲಸ್ಯ ಅಪ್ರಸಕ್ತೇಃ ಆರಮ್ಭಣಾನರ್ಥಕ್ಯಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—ಅಕಾರಾದಿ ಇತಿ. ತಪರಕರಣನಿಯಮಾದನ್ಯತ್ರ ಜಾತಿರಾಶ್ರೀಯತ ಇತಿ ಸೂಚನಂ ಆರಮ್ಭಣಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿಯಾವತ್.

ನನು ತತೋಽನ್ಯತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ [1]ಜಾತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇ ವಿಧೇಯೇಷ್ವಪಿ ತದಾಶ್ರಯಣಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ನ ಹಿ ವಿಧೇಯಾಃ ತಪರಾ ನಿರ್ದೇಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ. ತಥಾ ಚ ಸರ್ವಮಿದಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್. ಅತೋಽತ್ರ ಭಾವ್ಯಶ್ಚ ಇತಿ ಯೋಗಾನ್ತರಮಾರಮ್ಭಣೀಯಂ. ತತಶ್ಚ ಭಾವ್ಯೋಽಪಿ ತಾವಾನೇವ ಗ್ರಾಹ್ಯ ಇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಅನತಿಪ್ರಸಕ್ತಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ; ಜಾತ್ಯಾಶ್ರಯಣಸ್ಯ ಸಿದ್ಧವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಸಿದ್ಧಾ ಹಿ ಶಬ್ದಕಾಃ[1] ಇತಿ ಅನಾದಿಸಿದ್ಧಮಾತೃಕಾಶ್ರಯಣಬಲೇನ ಸಿದ್ಧವಿಷಯಕಂ ಹಿ ತದಾಶ್ರಯಣಂ, ನ ಸಾಧ್ಯವಿಷಯಕಂ. ಸಿದ್ಧಂ ಚ ಸ್ಥಾನಿ ನಿಮಿತ್ತಂ ವಾ, ನ ಭಾವ್ಯಮಪಿ; ತಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್. ಸಿದ್ಧಂ ಕಿಂಚಿನ್ನಿಮಿತ್ತಮಾದಾಯ ಸಿದ್ಧಸ್ಯೈವ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಸಾಧ್ಯನ್ತೇ ಹಿ ಭಾವ್ಯಾಃ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ. ಅತೋ ಭಾವ್ಯಾ ಯಾವನ್ತ ಉಪಾತ್ತಾಃ ತಾವನ್ತ ಏವ ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ನಾನ್ಯ ಇತಿ ಅನುಪಾತ್ತಾನಾಂ ಅಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್ ತದ್ವ್ಯುದಾಸಾಯ ನ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ. ಕಿಂಚ ಜ್ಞಾಪಕಾಚ್ಚ ತತ್ರ ನ ತದಾಶ್ರಯಣಂ. ತಥಾಹಿ—ಆಮನ್ತ್ರಣವಿ

[1]ಜಾತ್ಯಾಶ್ರಯಣಪ್ರಸಂಗಃ. ಸರ್ವತ್ರ ಜಾತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇ.

ಷಯೋ ಏಚ್ಛಾವಮನ್ತ್ರಣೇ[252] ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವೈಕಾರಂ ವಿಧಾಯ ಪಶ್ಚಾತ್ ದೀರ್ಘಃ[254] ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ದೀರ್ಘೋ'ಪಿ ವಿಧೀಯತೇ. ಇದಮೇವ ಜ್ಞಾಪಕಂ ವಿಧೇಯೇಷು ಜಾತಿಃ ನಾಶ್ರೀಯತ ಇತಿ. ಯದಿ ಸಾ ತತ್ರ ಆಶ್ರೀಯೇತ ಲಾಘವಾತ್ ಸರ್ವತ್ರ ಹ್ರಸ್ವ ಏವ ಉಪಾದೀಯೇತ ನ ದೀರ್ಘಃ ; ತದಾಶ್ರಯಣೇನೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ವಿಧೀಯತೇ ಚ ದೀರ್ಘಃ[254] ಇತಿ. ಅತ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ—ವಿಧೇಯೇಷು ನ ಸಾ ಆಶ್ರೀಯತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕಾದಯೋ ವ್ಯಂಜನಂ ‖ 6 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕಕಾರಾದಯೋ ವರ್ಣಾ ವ್ಯಂಜನಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕ ಖ ಗ ಘ ಙ, ಚ ಛ ಜ ಝ ಞ, ಟ ಠ ಡ ಢ ಣ, ತ ಥ ದ ಧ ನ, ಪ ಫ ಬ ಭ ಮ, ಯ ರ ಲ ವ ಶ ಷ ಸ ಹ, ಱ ೞ. ವ್ಯಂಜನಪ್ರದೇಶಾಃ—ಸ್ವರಾದರೋ ವ್ಯಂಜನೇ[67] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[From *k* are consonants.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಆದಿಶಬ್ದೋ'ನೇಕಾರ್ಥೋ'ಪಿ ಅತ್ರ ವ್ಯವಸ್ಥಾವಚನೋ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ ; ಉತ್ತರತ್ರ ಮಾನ್ತಾ[7] ಇತ್ಯಾದಾ ಅವಧಿನಿರೂಪಣಸ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತೇಃ.

ನನು ಕಥಮತ್ರ ವ್ಯಂಜನಮಿತಿ ಏಕತ್ವನಿರ್ದೇಶಃ, ಸಂಜ್ಞಾಸಂಜ್ಞಿನೋಃ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಸಮಾನ [1]ಸಙ್ಖ್ಯಾತ್ವನಿಯಮಾತ್. ಅತೋ'ತ್ರ ಕರಣೀಯಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಬಹುವಚನಂ, ಹರಣೀಯಂ ವಾ ಸಂಜ್ಞಿನಿ ಇತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ಉಭಯಥಾಪಿ ದೋಷಾಭಾವಾತ್. ಪದಸಂಸ್ಕಾರಕಂ ವ್ಯಾಕರಣಂ ವಾಕ್ಯಸಂಸ್ಕಾರಕಂ ವ್ಯಾಕರಣಮಿತಿ ದ್ವಿವಿಧೋ ಹಿ ಪ್ರಾಚಾಂ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ತಥಾ ಚ ಯತ್ರ ವಾಕ್ಯಸಂಸ್ಕಾರಪಕ್ಷಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಪ್ರಥಮತಃ ಸಂಜ್ಞಿನಮನೂದ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾ ವಿಧೀಯತೇ, ತತ್ರೈವ ತಯೋಃ ಸಲಿಙ್ಗಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಭಕ್ತಿನಿಯಮಃ. ಯಥಾ—ಏಕಾರಾದೀನಿ ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ (ಕಾ. 1-1-8), ಕಾದೀನಿ ವ್ಯಂಜನಾನಿ (ಕಾ. 1-1-9) ಇತ್ಯಾದಿ. ಯತ್ರ ಪದಸಂಸ್ಕಾರಪಕ್ಷಾಶ್ರಯಣೇನ ಪ್ರಥಮಂ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಸಂಜ್ಞಾಮಭಿಧಾಯ ಪಶ್ಚಾತ್ ಸಂಜ್ಞಿಸ್ವರೂಪಬುಭುತ್ಸಾಯಾಂ ವಿಶೇಷತಃ ಸಂಜ್ಞಿನೋ ನಿರ್ದಿಶ್ಯನ್ತೇ ನ ತತ್ರ ತನ್ನಿಯಮಃ. ಯಥಾ—ಪಕ್ಷ್ಯಾದಾ ಘುಟ್ (ಕಾ. 2-1-3), ಶಿಡಿತಿ ಶಾದಯಃ (ಕಾ. 3-8-32) ಇತ್ಯಾದಿ; ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ಮಕೇ ವಸ್ತುನಿ ಯಥಾ ಬುಭುತ್ಸಂ ಕಥನೇ ದೋಷಾಭಾವಾತ್.

ಸ್ಯಾದೇತತ್. ನಾತ್ರ ಕಕಾರಸ್ಯ ವ್ಯಂಜನಸಂಜ್ಞಾ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ, ಸಂಜ್ಞಿಮಧ್ಯೇ ತಸ್ಯ ಅಗ್ರಹಣಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಕ ಆದಿರ್ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕಾದಯ ಇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ತದಿತರವರ್ಣಾನಾಮೇವ ಯತ್ಪದವಾಚ್ಯತ್ವೇನ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಸಂಜ್ಞಿತ್ವಂ, ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್. ನ ತು ಸಮಸ್ಯಮಾನಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ಕಕಾರಸ್ಯ. ಯಥಾ—ಚಿತ್ರಗುಮಾನಯ ಇತ್ಯಾದಾ ಚಿತ್ರಾ ಗಾವೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಭೂತಪುರುಷಸ್ಯೈವ ಆನಯನಂ, ನ ಚಿತ್ರಗವಾನಾಮಪಿ. ನ ಚ ಅಸ್ಯ ಅವ್ಯಂಜನತ್ವಮಿಷ್ಟಂ; ಅವಕ್ಕಾರ್ನ್ತೆಯರ್, ಇವಕ್ಕೆಲಟಯರ್ ಇತ್ಯಾದಾ ರೋ ದ್ವಿರ್ವ್ಯಂಜನಸ್ಯ[65] ಇತ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಾಭಾವಪ್ರಸಙ್ಗಾದಿತಿಚೇತ್—ನೈಷ ದೋಷಃ ; ತದ್ಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಬಹುವ್ರೀಹೇರಾಶ್ರಯಣಾತ್. ದ್ವಿವಿಧೋ ಹಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಃ—ತದ್ಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನೋ'ತದ್ಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನಶ್ಚೇತಿ. ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನತ್ವಾವಿಶೇಷೇ'ಪಿ

---

[1] ಸಙ್ಖ್ಯಾತ್ವ.

ಯತ್ರ ಸಮಸ್ಯಮಾನಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ಗುಣತ್ವೇನ ಅನ್ವಯಃ ಸ ತದ್ಗುಣ ಇತಿ ಸಂವಿಜ್ಞಾಯತೇ. ಯಥಾ—ಲಮ್ಬಕರ್ಣಮಾನಯ, ದೀರ್ಘಬಾಹುಮಾನಯ ಇತ್ಯಾದೌ ಲಮ್ಬಕರ್ಣಾದಿವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯೈವ ಆನಯನಂ, ನ ತದ್ವಿನಾಕೃತಸ್ಯ. ಯತ್ರ ತಸ್ಯ ತದನನ್ವಯಃ ಸೋ'ತದ್ಗುಣ ಇತಿ. ಯಥಾ—ಚಿತ್ರಗುಮಾನಯ, ಬಹುವನಮಾನಯ ಇತಿ. ಪ್ರಕೃತೇ'ಪಿ ತದ್ಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯಣಾತ್ ನಾಸಂಜ್ಞಿತ್ವಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಮಾನ್ತಾಃ ಪಞ್ಚ ಪಞ್ಚ ವರ್ಗಃ ‖ 7 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕಕಾರಾದಯೋ ಮಕಾರಪರ್ಯನ್ತಾ ವರ್ಣಾಃ ಪಞ್ಚ ಪಞ್ಚ ಭೂತ್ವಾ [1] ಪಞ್ಚೈವ ವರ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕ ಖ ಗ ಘ ಙ, ಚ ಛ ಜ ಝ ಞ, ಟ ಠ ಡ ಢ ಣ, ತ ಥ ದ ಧ ನ, ಪ ಫ ಬ ಭ ಮ. ವರ್ಗಪ್ರದೇಶಾಃ—ತದನ್ತ್ಯೋ ವಾ ವರ್ಗೇ 80—ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[To *m*, each five form a *varga* or group.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಮಾನ್ತಾ ಇತಿ ಅನ್ತ್ಯಾವಧಿನಿರೂಪಣಂ. ತಚ್ಚ ಆದ್ಯಾವಧಿಮನ್ತರೇಣ ಅನುಪಪನ್ನಂ ಸತ್ ತಮಾಕ್ಷಿಪತಿ. ಸ ಚ ಕಾದಯೋ ವ್ಯಂಜನಂ[6] ಇತ್ಯನನ್ತರಸೂತ್ರಾತ್ ಕಾದಿಪದಾನುವೃತ್ತ್ಯಾ ವ್ಯಂಜನಪದಾನುವೃತ್ತ್ಯಾ ವಾ ಕಕಾರ ಏವ ಭವತಿ ನಾನ್ಯಃ. ನ ಚ ವ್ಯಂಜನಪದಾನುವೃತ್ತೌ ಅನನ್ವಯಪ್ರಸಙ್ಗಃ, ಲಿಙ್ಗವಚನವಿಪರಿಣಾಮೇನ ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ. ನ ಚ ಅತ್ರ ವ್ಯಂಜನಾನ್ತರಸ್ಯ ಆದಿತ್ವಮಾದಾಯ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ, ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದ್ವ್ಯಂಜನಸ್ಯ ಆದಿತ್ವೇ ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾತ್. ಪ್ರಥಮಾತಿಕ್ರಮೇ ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ ಕಕಾರಸ್ಯೈವ ಆದಿತ್ವಂ ಸಿದ್ಧ್ಯತೀತಿ ಮನ್ವಾನೋ ವಿವೃಣೋತಿ—ಕಕಾರಾದಯಃ ಇತಿ.

ಪಞ್ಚ ಪಞ್ಚೇತಿ ವೀಪ್ಸಾಯಾಂ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಮಾನ್ತಾಃ ಪಞ್ಚಶೋ ವರ್ಗ ಇತಿ ವೀಪ್ಸಾರ್ಥೀಯೇನ ಶಸಾ ನಿರ್ದೇಶೋ ಲಘುಃ; ತಥಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪದಾಪೇಕ್ಷ್ಯಂ ಪ್ರಬಲಮಿತಿ ತಥಾಕರಣಂ. ವಿಚಿತ್ರಾ ಹಿ ಸೂತ್ರಗತಿಃ. ವರ್ಗಃ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಏಕವಚನಂ; ತತ್ಪಞ್ಚಕತ್ವಂ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಅರ್ಥವಲ್ಲಿಙ್ಗಂ ‖ 8 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಅರ್ಥೋ'ಭಿಧೇಯಃ. ಅರ್ಥವಚ್ಛಬ್ದರೂಪಂ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ನೆಲ, ಪೊಲ, ಘಟ, ಪಟ; ತಂಬುಲಿಗ, ಸರವಣ್ಣಿಗ, ಔಪಗವ, ಗ್ರೈವೇಯಕ; ಅರಮನೆ, ಸೂಳೆಗೇರಿ, ರಾಜಪುರುಷ, ಬಹುಧನ; ಕಾಣ್ಬೆ, ಪೂಣ್ಬೆ, ಕುಂಭಕಾರ, ಯಜಮಾನ. ಅರ್ಥವದಿತಿ ಕಿಂ? ವನಂ ಧನಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಅನರ್ಥಕಸ್ಯ ವನಧನಾದಿಭಾಗಸ್ಯಾಪಿ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ 53 ಇತಿ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ ಮಾಭೂತ್. ಲಿಙ್ಗಪ್ರದೇಶಾಃ—ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ 203 ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[The crude form of a substantive is *linga.*]

---

[1] ಪಂಚ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅರ್ಥಶಬ್ದಃ ಪ್ರಯೋಜನಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥೋಽಪಿ ಅಭಿಧೇಯವಚನ ಏವ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ ; ಪ್ರಯೋಜನಾದೇರಪಿ ಅಭಿಧೇಯತ್ವೇನ ಸರ್ವಾಭಿಧಾನವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾತ್. ಇತರಥಾ ತು ಕತಿಪಯಾನಾಮೇವ ಗ್ರಹಣಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹ–ಅರ್ಥೋಽಭಿಧೇಯಃ ಇತಿ. ಅರ್ಥೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಅರ್ಥವತ್ ಇತಿ [1]ಮತುಃ.

ನನು ಅತ್ರ ಕಃ ಸಮ್ಬನ್ಧೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ? ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕಭಾವಲಕ್ಷಣೋ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಲಕ್ಷಣೋ ವಾ. ನಾದ್ಯಃ, ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್ ; ಅಸ್ತಿ ಹಿ ತಸ್ಯಾಪಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವಮಿತಿ. ನಾನ್ತ್ಯಃ, ಗೌಣಲಾಕ್ಷಣಿಕಶಬ್ದಾನಾಂ ಅಲಿಙ್ಗತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಗೌಣೋ ಲಕ್ಷ್ಯೋ ವಾ ಅರ್ಥೋ ವಾಚ್ಯೋಽಸ್ತಿ, ಯೇನ ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಕಃ ಶಬ್ದೋ ವಾಚಕಃ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಅನ್ತ್ಯಪಕ್ಷಸ್ಯೈವ ಸ್ವೀಕಾರಾತ್. ನ ಚ ಉಕ್ತದೋಷಾನುಷಙ್ಗಃ, ಗೌಣಲಾಕ್ಷಣಿಕಯೋರಪಿ ವಾಚಕತ್ವನಿಯಮೇನ ವಾಚ್ಯ [2] ವಶ್ತಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಅವಾಚಕೋ ಲಕ್ಷಕಃ, ಅವಾಚ್ಯೋ ಲಕ್ಷ್ಯೋ ವಾ. ಯಲ್ಲಕ್ಷಕಂ ತದ್ವಾಚಕಂ, ಯಲ್ಲಕ್ಷ್ಯಂ ತದ್ವಾಚ್ಯಮಿತಿ ಚ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ; ಪದಾನ್ತರಮರ್ಥಾನ್ತರಂ ಚ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯ ಸರ್ವತ್ರ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವದರ್ಶನಾತ್. ವೃತ್ತ್ಯನ್ತರಕಲ್ಪನಾಯಾಮಪಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಾನುಪಪತ್ತಿರ್ಹಿ ಬೀಜಂ ; ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಬಾಧೇ ಸತಿ ನಿಮಿತ್ತೇ ಪ್ರಯೋಜನೇ ಚ ಉಪಚಾರಃ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಜಿತಂ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಾ ಇತಿ.

ನನು ಏವಂ ವಾಚಕಮಾತ್ರಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿನಾಂ ಧಾತೂನಾಮಪಿ ಸಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ. ಇಷ್ಟಾಪತ್ತೇಃ. ಇಷ್ಯತೇ ಹಿ ತೇಷಾಂ ಲಿಙ್ಗತ್ವಂ ; ಅನ್ಯಥಾ ತಿನ್ನಂ, ಉಣ್ಣಂ, ಕೊಲ್ಲಂ, ಬಯ್ಯಂ, ಇತ್ಯಾದೌ ನಕಾರಾದೀನಾಂ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯತ್ವಾಭಾವೇನ ದ್ವಿತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್.

ನ ಚ ಏವಂ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ [illegible] ಇತಿ ತತಃ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಶ್ಚ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿವಾಚ್ಯಂ ; ಧಾತೋಃ **ಅಮರಯಿರ್** [illegible] ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಶಾಸನವಿಶೇಷೇಣ ತೇಭ್ಯಃ ಲಿಙ್ಗೃತೋರೇವ ಉತ್ಪತ್ತೇಃ, ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ [illegible] ಇತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಅಪವಾದವಿನಿರ್ಮುಕ್ತವಿಷಯತಯಾ ನಾಮಲಿಙ್ಗಮಾತ್ರಪರ್ಯವಸಾಯಿತ್ವಾತ್.

ದ್ವಿವಿಧಂ ಹಿ ಲಿಙ್ಗಂ — ನಾಮರೂಪಂ ಧಾತುರೂಪಂ ಚೇತಿ. ನ ಚ ನಾಮ್ನೈವ ಲಿಙ್ಗಂ ನ ಧಾತುಃ ಇತ್ಯಸ್ತಿ ನಿಯಮಃ. ಲೀನಮರ್ಥಂ [3] ಗಮಯತೀತಿ ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ಯಥಾ ನಾಮ ಸಪ್ತಸು ವಿಭಕ್ತಿಷು ಏಕಾನೇಕವಚನೇಷು ಚ ಸಙ್ಖ್ಯಾಕಾರಕರೂಪಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವಿಶಿಷ್ಟಂ ಅವ್ಯಕ್ತಂ ಅನುಸ್ಯೂತಂ ಅರ್ಥಂ ಗಮಯತಿ, ತಥಾ ಪ್ರಥಮಾದಿಪುರುಷೇಷು ಏಕಾನೇಕವಚನೇಷು ಚ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಾದ್ಯಾಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವಿಶಿಷ್ಟಂ ಕಾಲತ್ರಯಸಾಧಾರಣಂ ಅನುಸ್ಯೂತಕ್ರಿಯಾಮಾತ್ರಂ ಅರ್ಥಂ ಧಾತುರಪೀತಿ.

ಯದಿ ಏವಂ ಧಾತೂನಾಮಪಿ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ಇಷ್ಯತೇ, ಕಿಮರ್ಥಂ ತರ್ಹಿ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯೈಃ —ಧಾತುವಿಭಕ್ತಿವರ್ಜಮರ್ಥವಲ್ಲಿಙ್ಗಂ (ಕಾ. 2-1-1) ಇತಿ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಂ ವಿದ

---

[1] ಮತುಪ್. [2] ವತ್ವ... [3] ಗಮಯಲ್ಲಿಂಗ.

ಧಾನ್ಯೈಃ ತದ್ವರ್ಜನಂ ಕೃತಮಿತಿಚೇತ್ — ಕಾಣ್ಡೇ ಕುಣ್ಡೇ ಇತ್ಯಾದಿನಾಮಪದೇಷು ಅಭವತ್ ಅಪಚತ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಖ್ಯಾತಪದೇಷ್ವಪಿ — ಸ್ವರೋ ಹ್ರಸ್ವೋ ನಪುಂಸಕೇ (ಕಾ. 2-4-52) ಇತಿ, ಲಿಙ್ಗಾನ್ತನಕಾರಸ್ಯ (ಕಾ. 2-3-56) ಇತಿ ಚ ಹ್ರಸ್ವಲೋಪಾದ್ಯನಿಷ್ಟವಾರಣಾರ್ಥಮಿತಿ ಬ್ರೂಮಃ. ನಾತ್ರ ತಥಾ ಅನಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಸಕ್ತಮಸ್ತಿ ಯದ್ವಾರಣಾಯ ಯತೇತ.

ನನು ಏವಂ ಅರ್ಥವನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗತ್ವೇ ವಿಭಕ್ತ್ಯನ್ತಾನಾಂ ಪದಾನಾಮಪಿ ಅರ್ಥವತ್ತಯಾ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ 213 ಇತಿ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ; ತಸ್ಯಾಪಿ ಅರ್ಥವತ್ತಯಾ ತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಪುನರಪಿ ತದುತ್ಪತ್ತಿರಿತಿ ಅನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್. ಅತೋಽತ್ರ ಅರ್ಥವದವಿಭಕ್ತಿ ಲಿಙ್ಗಂ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತಿವರ್ಜನಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿಚೇತ್ —ಇದಮತ್ರ ಭವಾನ್ ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯೋಽಸ್ತಿ : ವಿಭಕ್ತ್ಯನ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಮಾಪಾದಯತಾ ತ್ವಯಾ ಅಸ್ಯ [1] ಕೇನಾರ್ಥೇನ ಅರ್ಥವತ್ತಾ ವಿವಕ್ಷಿತಾ ? ಕಿಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥೇನ ಉತ ಅರ್ಥಾನ್ತರೇ[2]ಣ ಇತಿ. ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥೇನ ಚೇತ್ ತೇನಾರ್ಥೇನ ಅರ್ಥವತ್ಯಾಃ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸುಬುತ್ಪತ್ತೇರಿಷ್ಟತ್ವಾತ್. ಸಮುದಾಯಸ್ಯ ತು ನಾರ್ಥವತ್ತಾ, ತಸ್ಯ ತದವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್. ನಾಪಿ ಅರ್ಥಾನ್ತರೇಣ : ಕಿಂ ತದರ್ಥಾನ್ತರಮಪಿ ? ವಿಭಕ್ತ್ಯನ್ತಪದಸ್ವರೂಪಾದನ್ಯತ್ ತತ್ಸ್ವರೂಪಮೇವ ವಾ. ನಾದ್ಯಃ, ಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಅರ್ಥಸ್ಯ ಅಪ್ರತೀತೇಃ. ನ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗ ಏವ ತದರ್ಥ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ, ತಸ್ಯ ಸಂಸರ್ಗಮಹಿಮ್ನಾ ಭಾಸಮಾನತ್ವೇಽಪಿ ತದವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್. ಅಭಿಧಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವಿಷಯೋ ಹಿ ವಾಚ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ, ನ ಯಥಾ ಕಥಂಚಿದಪಿ. ಅನ್ಯಥಾ ಪದಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧಕೇ ಪದಸಮುದಾಯರೂಪೇ ವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಃ ಕಲ್ಪ್ಯೇತ. ನ ಚ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಃ : ಪದಶಕ್ತಿರ್ಹಿ ವೃತ್ತಿರುಚ್ಯತೇ,

ಅಭಿಧಾಲಕ್ಷಣಾಗೌಣೀವೃತ್ತಯಃ ಪದಸಂಶ್ರಿತಾಃ । ಇತಿ ವಚನಾತ್ ;

ವಾಕ್ಯೇ ವೃತ್ತಿಕಲ್ಪನಾಭಾವಾತ್ ಇತಿ ವಚನಾಚ್ಚ. ನ ಚ ಏವಂ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸಲಿಙ್ಗಾನಾಮಪಿ ಸಮುದಾಯರೂಪತ್ವಾತ್ ತದರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವತ್ ಅವಾಚ್ಯತಯಾ ಅರ್ಥವತ್ತಾ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿವಾಚ್ಯಂ— ತತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಸಮಾಸಯೋರೇವ ತದರ್ಥವಾಚಕತ್ವಾತ್. ತದುಕ್ತಂ—

ಯೋ ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಜಾತಃ ಸಮಾಸೋ ಯತ್ರ ವಾ ಭವೇತ್ ।
ಸ ಏನಂ ವಕ್ತಿ ಯುಞ್ಜಾನಸ್ತಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗೇನ ಸಙ್ಖ್ಯಯಾ ॥ ಇತಿ.

ನಾಪ್ಯನ್ತ್ಯಃ, ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣೇನ ಅರ್ಥೇನ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವೇ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾಃ ಸುಬುತ್ಪತ್ತೇಶ್ಚ ಇಷ್ಟತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ತಾದೃಶಾರ್ಥೇ ವಿವಕ್ಷಿತೇ ತಥಾ ಪ್ರಯುಕ್ತಃ ಶಬ್ದೋ ಗರ್ಹಿತಃ. ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಪ್ರಾಚಾಂ ಪ್ರಯೋಗಃ — ನ್ಯಾಸಃ ಪಿ ಠೀ ರಕ್ (ಶಾ. 1-1-144) ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾನ್ತಾದಪಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಃ, ದಿವಾ ಸದೇಃ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತಾದಪಿ ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತಶ್ಚೇತಿ.

ಕಿಂಚ ಅನಭಿಧಾನಾಚ್ಚ ನ ಸುಬನ್ತಾತ್ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಃ. ನ ಹಿ ಲಕ್ಷಣಮಸ್ತೀತಿ ಯಥೇಷ್ಟಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ, ಲಕ್ಷ್ಯಾನುಸಾರಿತ್ವಾಲ್ಲಕ್ಷಣೋಪದೇಶಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಶರಣಾ ವೈಯಾಕರಣಾ ಇತಿ ;

---

[1] ಕೇನಾರ್ಥವತ್ತಾ. [2] ಣ ವಾ ಇತಿ.

ನ ಹಿ ಲಕ್ಷಣಮಸ್ತೀತಿ ವಚಿರನ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ । ಇತಿ ಪತಂಜಲಿವಚನಾಚ್ಚ. ಅನ್ಯಥಾ [1] ಕರ್ಮಣ್ಯೋ'ಣ್ (ಶಾ. 4-4-185) ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಬಲೇನ ಕುಮ್ಭಕಾರ ಇತಿ ವತ್ ಗ್ರಾಮಗಾಮ ಇತ್ಯಪಿ ಸಾಧ್ಯೇತ. ನ ಚಾಸ್ತಿ ತತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ. ಅನಭಿಧಾನಾನ್ನ ಇತಿಚೇತ್, ಸಮಂ ಪ್ರಕೃತೇ'ಪಿ.

ನ ಚ ಏವಂ ಸುಬನ್ತಸ್ಯ ಅಲಕ್ಷ್ಯತ್ವೇ'ಪಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ, ಪರ್ಜನ್ಯವಲ್ಲಕ್ಷಣಪ್ರವೃತ್ತೇಃ, ಜಲೇ ವರ್ಷತಿ ಸ್ಥಲೇ ವರ್ಷತೀತಿ.

ತದೇತಲ್ಲಿಙ್ಗಂ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಸಾಧನಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಪರನಾಮಧೇಯಂ ಚತುರ್ವಿಧಂ, ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸನಾಮಭೇದಾತ್. ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸಸಂಜ್ಞಾಸ್ತು ಅಗ್ರೇ ವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ. ತತ್ರ ಕೃತ್ಸಂಜ್ಞಕಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಂ ಮೂಲೋತ್ತರಪ್ರಕೃತಿಭೇದಧಾತುಮಯಂ ಕೃಲ್ಲಿಙ್ಗಮುಚ್ಯತೇ. ಯಥಾ—ಪಾಡಿದ, ಬೇಡಿದ, ಪಾಡಿಸಿದ, ಬೇಡಿಸಿದ, ಇತ್ಯಾದಿ. ತದ್ಧಿತಸಂಜ್ಞಕಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಂ ಸುಬನ್ತರೂಪಪ್ರಕೃತಿಮಯಂ ತದ್ಧಿತಲಿಙ್ಗಂ. ಯಥಾ—ಮಡಿವಳ, ಮಾಲೆಗಾಱ, ಇತ್ಯಾದಿ. ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಕಥಂಚಿತ್ ಏಕಪದ್ಯಮಾಪನ್ನಂ ಸುಬನ್ತಸಮುದಾಯರೂಪಪ್ರಕೃತಿಮಯಂ ಸಮಾಸಾನ್ತಪ್ರತ್ಯಯೇನ ಅನ್ವಿತಂ ಅನನ್ವಿತಂ ವಾ ಸಮಾಸಲಿಙ್ಗಂ. ಯಥಾ—ಕುಡುವಿಲ್ಲ, ನಿಡುದೋಳ, ಅರಮಗ, ಮೊಗದಾವರೆ, ಇತ್ಯಾದಿ. ತದೇತತ್ತ್ರಿವಿಧಾಲ್ಲಿಙ್ಗಾದತಿರಿಕ್ತಂ ತದ್ಭವತತ್ಸಮದೇಶ್ಯಪ್ರಭೇದಾತ್ ತ್ರೈವಿಧ್ಯಮಾತ್ಮಸಾತ್ಕುರ್ವಾಣಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದಜಾತಂ ನಾಮಲಿಙ್ಗಮಿತಿ.

ಅತ್ರ ತದ್ಭವಶಬ್ದೇನ ಲಕ್ಷಣಂ ನಿಪಾತನಂ ವಾ ಆಶ್ರಿತ್ಯ ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಏಕದೇಶೇನ ವಾ ವಿಕೃತಿಮಾಪನ್ನಾಃ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಾ ಉಚ್ಯನ್ತೇ. ಯಥಾ—ಭಿಕ್ಷಾ, ಬಿಕ್ಕೆ ; ಮೀನ, ಮೀನ್; ಪ್ರಭಾ, ಪಬೆ; ಕದಮ್ಬ, ಕರಮ್ಬ; ಇತ್ಯಾದಿ. ತತ್ಸಮಶಬ್ದೇನ ತಥಾ ವಿಕೃತಿಂ ಅನಾಪನ್ನಾಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಭಾಷಾಯಾಂ ಚ ಸಮಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿಷಯಾಃ ಶಬ್ದಾ ಉಚ್ಯನ್ತೇ. ಯಥಾ—ಘಟ, ಪಟ, ಇತ್ಯಾದಿ. ದೇಶ್ಯಶಬ್ದೇನ ತು ಕೇವಲಂ ಅಸಂಸ್ಕೃತಾ ಏವ ದೇಶಭಾಷಾಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಕಥ್ಯನ್ತೇ. ಯಥಾ—ನೆಲ, ಪೊಲ, ಬೆಟ್ಟ, ಗಟ್ಟ, ಇತ್ಯಾದಿ.

ತದೇತಚ್ಚತುರ್ವಿಧಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಸಂಸ್ಕೃತೇ'ಪಿ ಸಮ್ಮತಂ, ತತ್ರಾಪಿ ಏವಂ ಚಾತುರ್ವಿಧ್ಯಾಙ್ಗೀಕಾರಾತ್. ಇಯಾಂಸ್ತು ಭೇದಃ : ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸೇಷು ಅವಿಶೇಷ ಏವ ; ನಾಮ್ನಿ ತು ಅಯಂ ವಿಶೇಷಃ – ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದಾಃ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾ ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾಶ್ಚೇತಿ ಪಕ್ಷದ್ವಯಂ. ತತ್ರಾಪಿ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪಕ್ಷೇ ನ ವಿಶೇಷಃ ; ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪಕ್ಷೇ ತು ಔಣಾದಿಕಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತತಯಾ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾ ಅಪಿ ತೇಷಾಂ ಕೃದನನ್ತಃಪಾತಿತ್ವೇನ ತದತಿರಿಕ್ತಾ ಏವೇತಿ. ತದೇವಂ ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಾತಿಪದಿಕಂ ಅತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹಂ, ತಥೈವ ಮಹಾಕವಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾದಿತಿ.

ತತ್ ದ್ವೇಧಾಪಿ ಚತುರ್ವಿಧಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಉದಾಹರ್ತುಕಾಮಃ ಪ್ರಥಮಂ ಪ್ರಚುರವಿಷಯಂ ನಾಮಲಿಙ್ಗಂ ಉದಾಹರ್ತಾ ಕಾರ್ಣಾಟಕಮುದಾಹರತಿ—ನೆಲ, ಪೊಲ, ಇತಿ. ತಥಾ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ನಾಮ ದರ್ಶಯತಿ—ಘಟ, ಪಟ, ಇತಿ. ಏವಂ ತದ್ಧಿತೇ ಸಮಾಸೇ ಕೃತಿ

[1] ಕರ್ಮಣ್ಯಣ್.

ಚ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಕರ್ಣಾಟಕಸಂಸ್ಕೃತಯೋಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಉದಾಹರಣದ್ವಯಂ ಇತಿ ಉದಾಹೃತಿಕ್ರಮೋ ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ.

ನನು ಅರ್ಥವದಿತಿ ವಿಶೇಷಣಂ ಅಯುಕ್ತಂ, ಅವ್ಯಾವರ್ತಕತ್ವಾತ್. ವ್ಯಾವರ್ತಕಂ ಹಿ ವಿಶೇಷಣಂ. ನಚೈತತ್ತಥಾ, ಅರ್ಥವದಿತಿ ಅಭಿಧೇಯವಾಚಿನೋ ಗ್ರಹಣೇನ ಸರ್ವಾಭಿಧಾನಸಙ್ಗ್ರಹಾತ್. ನ ಹಿ ಅನರ್ಥಕಃ ಶಬ್ದೋ’ಸ್ತಿ, ಶಬ್ದಮಾತ್ರಸ್ಯ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವನಿಯಮಾತ್. ಅತೋ ನೇನ ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ ಪೃಚ್ಛತಿ— ಅರ್ಥವದಿತಿ ಕಿಂ ಇತಿ. ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಫಲಕತ್ವಾತ್ ಇದಂ ಸಫಲಮಿತಿ ಮನ್ವಾನೋ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವನಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ವರ್ಧನಾದಿಭಾಗಾಃ ಕಥಮನರ್ಥಕಾಃ ? ನ ಹಿ ಅರ್ಥವದೇಕದೇಶೋ’ನರ್ಥಕಃ ; ಏಕದೇಶಾನಾಂ ಅನರ್ಥಕತ್ವೇ ಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಸಮೂಹೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ದೃಷ್ಟಃ. ತಸ್ಮಾತ್ ಏಕದೇಶೋ’ಪಿ ಅರ್ಥವಾನೇವ. ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಉದಕಶಬ್ದೈಕದೇಶೋ ದಕಶಬ್ದಃ ತದೇಕದೇಶಃ ಕಶಬ್ದೋ’ಪಿ ಉದಕವಾಚಕಃ. ಕ್ವಚಿದರ್ಥಾನ್ತರವಾಚಕಶ್ಚ. ಯಥಾ—ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಃ, ವಿಕ್ರಮಃ, ಕ್ರಮಃ ಇತಿ ; ಸುನಾಸೀರಃ, ನಾಸೀರಃ, ಸೀರಃ ಇತಿ ಚ —ಇತಿಚೇನ್ನ. ಯದರ್ಥವಾಚಕೋ ಯಚ್ಛಬ್ದಃ ತದ್ವಚನಶಕ್ತಿಃ ತಚ್ಛಬ್ದವೃತ್ತಿರೇವ ನ ತದೇಕದೇಶವೃತ್ತಿಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಘಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಟಇತ್ಯುಕ್ತೇ ವಾ ಘಟ ಇತಿ ಪ್ರತೀಯೇತ. ದಕಾದಯೋ ವಿಕ್ರಮನಾಸೀರಾದಯಶ್ಚ ಶಬ್ದಾಃ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾ ಏವ, ನ ಉದಕತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾದಿಶಬ್ದೈಕದೇಶಾಃ ; ಮಾನಾಭಾವಾತ್. ಸಮಾನಶ್ರುತಿಕತ್ವಾತ್ ತದ್ಭ್ರಾನ್ತಿಃ. ಸತ್ಯಾ ಭಾಮಾ–ಸತ್ಯಭಾಮಾ, ಭೀಮಃ ಸೇನಃ–ಭೀಮಸೇನಃ, ಇತ್ಯಾದೌ ತು—ನಾಮ್ನ್ಯುತ್ತರಪದಸ್ಯ ಚ (ಶಾ. 2-2-13(i) ಇತ್ಯನುಶಾಸನಬಲಾತ್ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಉತ್ತರಸ್ಯ ವಾ ಪದಸ್ಯ ಲೋಪ ಇತಿ ಅನ್ಯದೇತದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಹಾದಯಃ ॥ 9 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಇಹ ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇಹ, ಅಮುತ್ರ, ಪರತ್ರ, ಉಭಯತ್ರ, ಅಸ್ತಿ, ಸ್ವಸ್ತಿ, ನಾಸ್ತಿ, ವೃಥಾ, ಮುಧಾ, ಝಡಿತಿ—ಇತಿ ಇಹಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ. ನಿಷೇಧಯಿಷ್ಯತಿ ನಾವ್ಯಯ[10] ಇತಿ ; ತಸ್ಯಾಯಂ ಪುರಸ್ತಾದಪವಾದೋ ಯೋಗಃ. ಬಹುವಚನಂ ಆಕೃತಿತ್ವಸೂಚನಾರ್ಥಂ.

[It applies to *iha* and the words classed with it (see above).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇಹ ಅಮುತ್ರ ಪರತ್ರ ಇತ್ಯಾದೀನಿ ಸಖಣ್ಡಾನಿ, ಅಸ್ತಿ ಸ್ವಸ್ತಿ ನಾಸ್ತಿ ಇತ್ಯಾದೀನಿ ಅಖಣ್ಡಾನಿ ಚ ಅವ್ಯಯಾನಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಲುಪ್ತವಿಭಕ್ತಿಕತಯೈವ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹಾಣಿ ಅಥಾಪಿ ಅತ್ರ ಭಾಷಾಯಾಂ ಶ್ರೂಯಮಾಣವಿಭಕ್ತಿಕತಯೈವ ಕಾನಿಚಿತ್ ಪ್ರಯೋಗಮರ್ಹನ್ತಿ. ದೃಶ್ಯತೇ ಚ ಮಹತಾಂ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಚಂ ॥ ಇಹಪರಸಾಖ್ಯಮೆಂಬೆರಡುಮಿಲ್ಲದ ನಾಸ್ತಿಕಧರ್ಮದಿಂದಮೊಂ ।
ದಿಹಮನೆ ಖಲ್ವಬಿಲ್ವವಿಧಿಯಿಂದಿನಿಸೆಯ್ದಿಪ ಸಾಗತಾದಿದು ॥
ವ್ವಿರ್ಹಿತಕುಧರ್ಮದಿಂದಮಿಹಮಂ ಪರಮಂ ಬಗೆದನ್ತೆ ಮಾಳ್ಪ ಸ ।
ನ್ಮಹಿತಜಿನೇಂದ್ರಧರ್ಮಮಭಿವಾಞ್ಛಿತದಾಯಿಯೆನಿಪ್ಪುದೊಪ್ಪದೇ ॥

ಕಂ ॥ ವಾಸ್ತವಸುಖಮುಯುಮಪ್ಪ ।
ಸ್ವಸ್ತಿಯನಿಹಕಂ ಪರತ್ರೆಗಂ ಮಾಡುವ ಲೋ ॥
ಕಸ್ತುತಜಿನೇಂದ್ರಧರ್ಮ್ಮ ।
ಕ್ಕಾಸ್ತಿಕನಪ್ಪೊಲಱಿದು ನಾಸ್ತಿಕಂ ಮೆಚ್ಚುಗುಮೇ ॥ ಇತಿ.

ಏವಂ ಇತರೇಷಾಂ ಚ ಪ್ರಯೋಗೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ.

ಇಹಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾದೇವ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ಸಿದ್ಧೇತಿ ಪುನರಾರಮ್ಭಸ್ಯಾನರ್ಥಕ್ಯಮಾಶಙ್ಕ್ಯ ಸೂತ್ರಂ ಸಫಲಯತಿ—ನಿಷೇಧಯಿಷ್ಯತಿ ಇತಿ. ನಾವ್ಯಯಶತೃತ್ಯದಾದಿ 10 ಇತ್ಯನನ್ತರೋತ್ತರಸೂತ್ರೇಣ ಅವ್ಯಯಾದೀನಾಂ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ನಿಷೇತ್ಸ್ಯತೇ. ತಚ್ಚ ನಿಷೇಧನಂ ಇಹಾದಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾವ್ಯಯವಿಷಯಮಿತಿ ಪ್ರಾಗೇವ ಅನೇನ ಇಹಾದಯೋಽಪೋದ್ಯನ್ತೇ, ನ ಪುನರ್ಲಿಙ್ಗತಯಾ ವಿಧೀಯನ್ತ ಇತಿ ನಾನರ್ಥಕೋ ಯೋಗಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಾವ್ಯಯಶತೃತ್ಯದಾದಿ ॥ 10 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅವ್ಯಯಾನಿ ಶತ್ರನ್ತಾಃ [1]ತ್ಯದಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ನ ಭವನ್ತಿ. ಅವ್ಯಯಾನಿ ಇಹ ಶತೃತ್ಯದಾದಿಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ಸಂಸ್ಕೃತಾನ್ಯೇವ ಗೃಹ್ಯನ್ತೇ; ನಾಸಂಸ್ಕೃತಾನಿ. ತೇನ ಶ್ಲುಬವ್ಯಯಸ್ಯ 217 ಇತ್ಯಾದಾವಪ್ರಸಕ್ತಿದೋಷೋ ನಾವಕಾಶಂ ಲಭತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಉಚ್ಚೈಸ್, ನೀಚೈಸ್, ಸ್ವರ್, ಪ್ರಾತರ್; ರಣತ್, ಪಠತ್.

ತ್ಯದ್, ತದ್, ಯದ್, ಅದಸ್, ಏತದ್, ಕಿಮ್, ಯುಷ್ಮದ್, ಅಸ್ಮದ್, ಭವತ್, ಇತಿ ತ್ಯದಾದಿಃ.

[Not to indeclinables, nor to s'atri and *tyad* words (see above).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅವ್ಯಯಂ ಚ ಶತಾ ಚ ತ್ಯದಾದಿಶ್ಚೇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ಲಾಘವಾರ್ಥಂ ಏಕವದ್ಭಾವಃ ಕೃತಃ; ಸರ್ವೋ ದ್ವನ್ದ್ವೋ ವಿಭಾಷಯಾ ಏಕವದ್ಭವತೀತಿ.

ನನು ಶತೃಶಬ್ದಃ ಸಮ್ಪ್ರತಿಕಾಲವಾಚೀ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಧಾತುನಿಯತಃ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಶೇಷಃ. ಸ ಚ ಅತ್ರ ಭಾಷಾಯಾಂ ಸ್ವತ ಏವ ಅಪ್ರಯೋಗವಿಷಯ ಇತಿ ಕಿಂ ತನ್ನಿಷೇಧೇನೇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ, ನಾತ್ರ ಅಯಂ ಶತಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ವಕ್ತಿ; ಕಿನ್ತು **ಯೇನ ವಿಧಿಸ್ತದನ್ತಸ್ಯ** 28 ಇತಿ ನಿಯಮೇನ ತದನ್ತಂ ಶಬ್ದಜಾತಮಿತ್ಯಾಹ—ಶತ್ರನ್ತಾಃ ಇತಿ.

ಅವ್ಯಯಾದೀನಾಂ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ಅನೇನ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ. ನನು ಯದ್ಯೇವಂ ಅವ್ಯಯಾನಾಂ ಅಲಿಙ್ಗತಾ ಸ್ಯಾತ್ ಉತ್ತರತ್ರ ಅವ್ಯಯಾದ್ವಿಹಿತಾನಾಂ ಸುಪಾಂ **ಶ್ಲುಬವ್ಯಯಸ್ಯ** 217 ಇತಿ ಶ್ಲುಬ್ವಿಧಾನಂ ಅಸಙ್ಗತಂ ಸ್ಯಾತ್; ಲಿಙ್ಗಾದೇವ ಹಿ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಃ ನಾಲಿಙ್ಗಾತ್. ಅತೋ ಲೋಪ್ಯಾಭಾವೇ ಲೋಪಸ್ಯ ಪ್ರಸಙ್ಗ ಏವ ನಾಸ್ತೀತಿ ಅಪ್ರಸಕ್ತಿದೋಷಮಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ, ನಾತ್ರ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಅವ್ಯಯಮಾತ್ರಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ; ಕಿನ್ತು ಇಹಾದಿಗಣವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾನಾಂ ಸ್ವರ್ ಪ್ರಾತರ್ ಉಚ್ಚೈಸ್ ನೀಚೈಸ್ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ

[1] ತ್ಯದಾದಯಶ್ಚ ಲಿಂಗ.

ಸಂಸ್ಕೃತಾನಾಮೇವ ನಾಸಂಸ್ಕೃತಾನಾಮಿತ್ಯಾಹ—**ಅವ್ಯಯಾನಿ** ಇತಿ. ಅಸಂಸ್ಕೃತಾವ್ಯಯವ್ಯತಿರೇಚನಬೀಜಮಾಹ—**ಶತೃತ್ಯದಾದಿ** ಇತಿ. ನ ಹಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ಶತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ ತ್ಯದಾದಿಗಣೋ ವಾ ಪಠಿತೋಽಸ್ತಿ. ಅತಃ ತತ್ಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ಉಕ್ತವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸಂಸ್ಕೃತಾವ್ಯಯಾನ್ಯೇವೇತಿ.

ಅತ್ರ ಅವ್ಯಯಾದೀನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಪಿ ವ್ಯಸ್ತಾನಾಂ ಅನುಪಸರ್ಜನಭೂತಾನಾಮೇವ ನಿಷೇಧವಿಷಯತಾ, ನ ಸಮಸ್ತಾನಾಂ ಉಪಸರ್ಜನಭೂತಾನಾಂ ; ಪ್ರಿಯಸ್ವರ್, ಪ್ರಿಯಪ್ರಾತರ್ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಇಷ್ಟತ್ವಾತ್ ; ಪಾರ್ಶ್ವರ್ ಪ್ರಿಯಪ್ರಾತರರ್, ಯಾಜ್ಞಿಕರ್ ಪ್ರಿಯಸ್ವರರ್ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ತದುಕ್ತಂ ಕೇಶಿರಾಜೇನ—

ಕಂ ॥ ವಿದಿತಮೆನಿಪ್ಪವ್ಯಯಮುಮಂ ।
ತ್ಯದಾದಿಯುಮಂ ಶನ್ತೃಜಂತಮುಮಂ ಸಂಸ್ಕೃತದೊಳ್ ।
ಪದವಿಧಿಯಂ ನೆಱೆ ತಳೆದ ।
ಲ್ಲದೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಲಿಙ್ಗಮಾಗವು ನಿಜದಿಂ ॥ ಇತಿ.

ಪರಮೋಚ್ಚೈಸ್, ಪರಮನೀಚೈಸ್ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ತು ಸಮಸ್ತತ್ವೇಽಪಿ ಅನುಪಸರ್ಜನತ್ವೇನ ಅವ್ಯಯತ್ವಾತ್ ನಿಷೇಧ ಏವ, ವಿಧಿನಿಷೇಧಯೋಃ ಕಥಂಚಿದೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ ;

ವಿಧಿರ್ನಿಷೇಧಶ್ಚ ಕಥಂಚಿದಿಷ್ಟೌ । ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಅನೇಕಾನ್ತೇನೈವ ಇಷ್ಟಸಾಧನಾತ್. ಅಸೂತ್ರಯಚ್ಚ ಭಗವಾನ್—ಸಿದ್ಧಿರನೇಕಾನ್ತಾತ್ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದ್ವ್ಯಾದ್ಯಾದಶ್ನಃ ॥ 11 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದ್ವಿಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಭೃತಿ ದಶನ್ಶಬ್ದಪರ್ಯನ್ತಾಃ ಶಬ್ದಾ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ನ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದ್ವಿ, ತ್ರಿ, ಚತುರ್, ಪಂಚನ್, ಷಟ್, ಸಪ್ತನ್, ಅಷ್ಟನ್, ನವನ್, ದಶನ್. ದ್ವ್ಯಾದಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಏಕಮೆಂ, ಏಕದಿಂ. ಆದಶ್ನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಏಕಾದಶಮೆಂ, ದ್ವಾದಶಮೆಂ.

[Nor to numerals from two to ten.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದ್ವಿಶಬ್ದ ಆದಿರ್ಯಸ್ಯ ತತ್ ದ್ವ್ಯಾದಿ, ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದರೂಪಂ. ಆ ಇತಿ ಅಭಿವಿಧೌ ಆಙ್. ದಶ್ನ ಇತಿ ಆಙ್ಯೋಗೇ ಪಞ್ಚಮೀ. ನ ಚ ದಶನ್ಶಬ್ದಸ್ಯ ಬಹ್ವರ್ಥವಾಚಿತ್ವಾತ್ ಭ್ಯಸಾ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ, ಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶಪರತ್ವಾತ್. ಯಥಾ—ವಾಷ್ಟನಃ (ಶಾ. 1-2-118) ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ದ್ವಿ ದಶನ್ ಇತಿ ಸ್ವರೂಪೋಪಾದಾನಾತ್ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಾಃ ಸಂಸ್ಕೃತಾ ಏವ ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ನಾಸಂಸ್ಕೃತಾಃ ; ತೇಽಪಿ ಅಸಮಸ್ತಾ ಅಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾ ಏವ, ನ ಸಮಸ್ತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾ ವಾ, ಪ್ರಿಯತ್ರಿ ಪ್ರಿಯಚತುರ್ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ದ್ವಿಕ ತ್ರಿಕ ದ್ವಯ ತ್ರಯ ದ್ವಿತಯ ತ್ರಿತಯೇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಚ ಲಿಙ್ಗತಯಾ ಇಷ್ಟತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥೋ ಧಾತುಃ ॥ 12 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕ್ರಿಯಾ ವ್ಯಾಪಾರಃ ಪೂರ್ವಾಪರೀಭೂತಃ ಸಾಧ್ಯತಾಮಾಪನ್ನಃ, ಸೋಽರ್ಥೋಽಭಿಧೇಯೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಃ; ಸ ಶಬ್ದೋ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಡು, ಕುಡು, ಮಾಡು, ನೋಡು, ಅಡಿಸು, ಕುಡಿಸು, ಅಲಙ್ಕರ್, ತೊಡಙ್ಕರ್, ಪೂರೈಸು, ಬೋಳೈಸು.

ಧಾತುಪ್ರದೇಶಾಃ—ಧಾತೋರ್ಹೇತುಮತಿ [536] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[A verbal root is *dhâtu.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಈಹಾ ಚೇಷ್ಟಾ ವ್ಯಾಪಾರ ಇತಿ ಅನರ್ಥಾನ್ತರಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಲೋಕೇ ಕರೋತಿಃ ಅಪೂರ್ವಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಪ್ರಚುರಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ, ಯಥಾ —ಘಟಂ ಕರೋತಿ, ಪಟಂ ಕರೋತೀತಿ ; ತಥಾಪಿ ವ್ಯಾಪೃತಿಮಾತ್ರೇಽಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ ; ದೇವದತ್ತಃ ಕಿಂ ಕರೋತಿ ? ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ಆಸ್ತೇ, ತಿಷ್ಠತಿ, ಪಚತಿ, ಪಠತಿ, ಶೇತೇ, ತಿಗಚ್ಛ ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯಾಪೃತಿವಿಶೇಷೇಣ ಉತ್ತರದರ್ಶನಾತ್. ನ ಹಿ ಅನ್ಯವಿಷಯಕಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ಅನ್ಯವಿಷಯಮುತ್ತರಂ ಯುಕ್ತಂ, ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಯೋಃ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಭಾವೇನ ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವನಿಯಮಾತ್. ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಜ್ಞಾತೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಅಜ್ಞಾತೇ ಹಿ ಪ್ರಶ್ನಃ ; ನ ಸಾಮಾನ್ಯತೋಽಪಿ ಅಜ್ಞಾತೇ ವಿಶೇಷತೋಽಪಿ ಜ್ಞಾತೇ ವಾ. ಅತೋಽತ್ರ ಕರೋತಿಃ ವ್ಯಾಪೃತಿಮಾತ್ರವಾಚಕ ಇತ್ಯಾಹ - -ಕ್ರಿಯಾ ವ್ಯಾಪಾರಃ ಇತಿ.

ಸೋಽಪಿ ದ್ರವ್ಯಗತಕ್ರಮಿಕಾನೇಕಾವಾನ್ತರಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪರೂಪ ಏವ, ನ ತು ನಿರಂಶೈಕರೂಪ ಇತ್ಯಾಹ – ಪೂರ್ವಾಪರೀಭೂತಃ ಇತಿ. ದೇವದತ್ತಃ ಪಚತಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಅಧಿಶ್ರಯಣೋದಕಸೇಚನ ತಣ್ಡುಲಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೈಧೋಪಕರ್ಷಣ ದರ್ವೀಪರಿಘಟ್ಟನ ಮಣ್ಡಸ್ರಾವಣಾದ್ಯನೇಕಾವಾನ್ತರಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪರೂಪೋ ಹಿ ಪಾಕ ಉಪಲಭ್ಯತೇ, ನ ಚ ಉಕ್ತನಿರಪೇಕ್ಷೈಕರೂಪಃ; ಯಥಾ ಸಾಸ್ನಾಲಾಙ್ಗೂಲಕಕುದಖುರವಿಷಾಣಾದ್ಯವಯವಸಮುದಾಯರೂಪೋ ಗೌರಿತಿ.

ಅಥ ಏವಂರೂಪವ್ಯಾಪಾರವಾಚಿನಾಂ ಧಾತುತ್ವೇ ಭಾವವಿಹಿತಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಆಚಿವು, ಪಚಿವು, ಕಾಣ್ಕೆ, ಪೂಣ್ಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾನಾಮಪಿ ತತ್ಸ್ಯಾತ್ ; ತೇಷಾಮಪಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾತ್ರವಾಚಿತ್ವಾತ್. ನಾತ್ರ ಧಾತ್ವರ್ಥವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಅನ್ಯೋ ಭಾಸತೇ, ಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಧಾತ್ವರ್ಥರೂಪತ್ವಾತ್ ;

ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಕೇವಲಃ ಶುದ್ಧೋ ಭಾವ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ । ಇತಿ ವಚನಾತ್

ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಸಾಧ್ಯತಾಮಾಪನ್ನಃ ಇತಿ. ಅನೇನ ಕೃದನ್ತೇಷು ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ತಥಾಹಿ —ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ ಹಿ ದ್ವೌ ಸ್ವಭಾವೌ, ಸಾಧ್ಯತ್ವಂ ಸಿದ್ಧತ್ವಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಸಾಧ್ಯತ್ವಂ ಸಾಧನಾಯತ್ತತ್ವಂ. ತದವಸ್ಥ ಏವ ಹಿ ವ್ಯಾಪಾರೋ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ. ಸಿದ್ಧತ್ವಂ ತು ನಿಷ್ಪನ್ನರೂಪತ್ವಂ. ತದವಸ್ಥೋ ಹಿ ಕೃದನ್ತೇನ ಉಚ್ಯತೇ. ಅತ ಏವ —ಕೃದಭಿಹಿತೋ ಭಾವೋ ದ್ರವ್ಯವದ್ಭವತಿ—ಇತಿ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಃ. ತದುಕ್ತಂ—

ವ್ಯಾಪೃತೀನಾಮವಸ್ಥೇ ದ್ವೇ ಸಾಧ್ಯತಾ ಸಿದ್ಧತೇತಿ ಚ ।
ಸಾಧ್ಯತಾ ಸಾಧನಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಸಿದ್ಧತಾ ನಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮತಾ ॥
ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾ ಧಾತುವಾಚ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್ [1] ಕೃದ್ವಾಚ್ಯಾ ತು ಪರೋಚ್ಯತೇ ।
[2] ಅಧಿಕಾವಚನಾದ್ಭಾವೇ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕಾವೇವ ತಿಙ್ಕೃತೌ ॥
ತಿಙ್ಭಾವಂ ತತ್ತಯೈವಾಹ ದ್ರವ್ಯವದ್ಭಾವಮಾಹ ಕೃತ್ । ಇತಿ.

ತಸ್ಮಾತ್ ಕೃದನ್ತಾನಾಂ ಅಧಾತುತ್ವಮೇವ, ಕ್ರಿಯಾರ್ಥತ್ವಾಭಾವಾತ್.

ಅತಃ ಸಾಧ್ಯತಾಮಾಪನ್ನಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾಪರೀಭೂತಸ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ ಅಭಿಧಾಯಕೋ ಯಃ ಸ ಏವ ಧಾತುಃ ಇತ್ಯಾಹ—ಸ ಇತ್ಯಾದಿ. ಧಾತುಸ್ವರೂಪಮುದಾಹರತಿ ಅಡು, ಕುಡು, ಮಾಡು, ನೋಡು, ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ನ ಕೇವಲಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾ ನ ಚ ಕೇವಲಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ಸಮುದಾಯ ಏವ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ಮಾಡಿದಂ, ಬೇಡಿದಂ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಾದೇವ ಹಿ ಲೋಕೇ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ. ತಥಾ ಚ ಕಥಮಿದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ಮಾಡಿದಂ, ಮಾಡಿದರ್; ಬೇಡಿದಂ, ಬೇಡಿದರ್; ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗೇ ಮಾಡು, ಬೇಡು, ಇತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಭಾಗಸ್ಯೈವ ಧಾತುತ್ವಂ; ನ ಇದಂ ಇದರ್ ಇತ್ಯುತ್ತರಭಾಗಸ್ಯ, ಉಭಯಸ್ಯ ಸಮುದಾಯಸ್ಯ ವಾ ಇತಿ. ಶಕ್ಯತೇ ಹಿ ಸಾಧಯಿತುಂ ಉತ್ತರಭಾಗಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥತ್ವಂ, ಪೂರ್ವಭಾಗಸ್ಯ ಅತದರ್ಥತ್ವಂ ವಾ. ತಥಾ ಹಿ–ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಃ ಉತ್ತರಭಾಗಃ ಕ್ರಿಯಾವಚನಃ, ತದೇಕದೇಶತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ವಭಾಗವತ್. ಪೂರ್ವಭಾಗೋ ವಾ ನ ತದ್ವಚನಃ, ತತ ಏವ, ಉತ್ತರಭಾಗವತ್— ಇತ್ಯನುಮಾನತ ಇತಿ ಚೇತ್: ಉಚ್ಯತೇ. ಸದಸದ್ಭಾವಸಹಕೃತವ್ಯವಹಾರೇಣ ತದ್ವಚನಾತದ್ವಚನನಿರ್ಣಯಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಮಾಡಿದಂ, ಬೇಡಿದರ್ ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾತ್ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಸಮೂಹರೂಪಾಚ್ಛಬ್ದಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಕಾಲಕಾರಕಸಙ್ಖ್ಯಾಸಮುದಾಯರೂಪೋ'ರ್ಥಸ್ತಾವತ್ ಪ್ರತೀಯತ ಇತ್ಯವಿವಾದಂ. ತತ್ರ ಚ—ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಂ ಶಬ್ದನಿವೇಶಃ—ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಯಾವದರ್ಥಭಾಗಂ ಶಬ್ದಭಾಗಾಃ ಸಮ್ಬನ್ಧನೀಯಾಃ. ತತ್ರ ಚ ಸದಸದ್ಭಾವವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ನಾನ್ಯೋ'ಸ್ತಿ ಕಶ್ಚಿದುಪಾಯಃ. ತಥಾಹಿ—ಸದ್ಭಾವೋ'ನ್ವಯಃ. ಅಸದ್ಭಾವೋ ವ್ಯತಿರೇಕಃ. ತಾಭ್ಯಾಂ ಅಸ್ಯ ಅಯಂ ಅಭಿಧೇಯಃ ಅಸ್ಯ ಅಯಂ ಅಭಿಧಾಯಕಃ ಇತಿ ಊಹಾಪೋಹಸಚಿವವ್ಯವಹಾರೇಣ ವಿಷಯವಿಷಯಿಣೋಃ ಶಕ್ಯಶಕ್ತತಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಾ. ಕಥಂ ಚ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿಚೇತ್: ಬೇಡಿದಂ, ಬೇಡಿದರ್; ಬೇಡಿದಯ್, ಬೇಡಿದಿರ್; ಬೇಡಿದೆಂ, ಬೇಡಿದೆವು; ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಯೋಗೇಷು ಶಬ್ದಭಾಗಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ಬೇಡಿದ್ರೂಪೋ'ನುವರ್ತತೇ. ವ್ಯಾವರ್ತತೇ ಚ ಕಶ್ಚಿತ್ ಅಮಾದಿರೂಪಃ. ಅರ್ಥಭಾಗೋ'ಪಿ ಕಶ್ಚಿದನುವರ್ತತೇ, ಯಾಚನಾರೂಪಃ ಅತೀತಕಾಲರೂಪಶ್ಚೇತಿ. ವ್ಯಾವರ್ತತೇ ಚ ಕಶ್ಚಿತ್ ಪ್ರಥಮಾದಿಪುರುಷರೂಪಃ ಸಙ್ಖ್ಯಾರೂಪಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಕಶ್ಚಿತ್ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾನ್ ಶಬ್ದಃ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಅನುವೃತ್ತಿಮತ ಏವ ಅರ್ಥಸ್ಯ ವಾಚಕಃ; ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾಂಶ್ಚ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮತ ಇತಿ.

ನ ಚ ಬೇಡಿದಂ, ಬೇಡಿದರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಮಾದಿಭಾಗ ಏವ ಯಾಚನಾದಿವಾಚಕೋ'ಸ್ತು ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ಬೇಡಿದ್ರೂಪಮನ್ತರೇಣ ನೋಡಿದಂ, ಪಾಡಿದರ್ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ತತ್ಪ್ರತಿಭಾಸಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಚ ಏವಂ ಬೇಡಿದ್ಭಾಗ ಏವ ಯಾಚ್ಞಾಕಾಲಯೋಃ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಲ್ಪ್ಯೋ

[1] ಕೃದನ್ತೇನಾಪರೋಚ್ಯತೇ. [2] ಅಧಿಕಾ.

ತಾವಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ಬೇಡುವಂ, ಬೇಡುವರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಸತ್ಯಪಿ ದಕಾರೇ ಅತೀತಕಾಲಸ್ಯ, ನೋಡಿದಂ, ಪಾಡಿದರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಸತ್ಯಪಿ ಬೇಡೌ ಯಾಚ್ಞಾಯಾಶ್ಚ ಪ್ರತೀತಿಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತಸ್ಮಾತ್ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾನ್ ಯಾಚ್ಞಾರೂಪೋ ವ್ಯಾಪಾರಃ ಅನುವೃತ್ತಿಮತೋ ಬೇಡೋರೇವಾರ್ಥಃ, ಪರಿಶಿಷ್ಟೋ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾನ್ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮತಃ ಇತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ.

ಏವಂ ಕಾಲತ್ರಯಪುರುಷತ್ರಯಕರ್ತೃಕರ್ಮೈಕತ್ವಾನೇಕತ್ವಾದಿಷು ಚ ಸದಸದ್ಭಾವಸಚಿವವ್ಯವಹಾರೇಣ ಅಸ್ಯ ಅಯಮರ್ಥ ಇತಿ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯಃ; ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯಾಪಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹೌಪಯಿಕತ್ವಾತ್. ತದುಕ್ತಂ—

ಶಕ್ತಿಗ್ರಹಂ ವ್ಯಾಕರಣೋಪಮಾನಕೋಶಾಪ್ತವಾಕ್ಯಾದ್ವ್ಯವಹಾರತಶ್ಚ ।
ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಶೇಷಾದ್ವಿವೃತೇರ್ವದನ್ತಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯತಃ ಸಿದ್ಧಪದಸ್ಯ ವೃದ್ಧಾಃ ॥ ಇತಿ.

ಏವಂ ಚ ಯದುಕ್ತಂ ಅನುಮಾನದ್ವಯಂ ತದಪಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ ; ಬಾಧಾಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾದಿದೋಷದುಷ್ಟತ್ವಾದಿತಿ.

ಅಥ ಬೇಡಿದರ್, ನೋಡಿದರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಶಬ್ದಸಮುದಯೋ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಅರ್ಥಸಮುದಯಮಾಹೇತಿ ತಯೋರೇವ ಅಭಿಧಾನಾಭಿಧೇಯಭಾವಕಲ್ಪನಮುಚಿತಂ ; ಲಾಘವಾತ್, ಸುಖಪ್ರತಿಪತ್ತೇಶ್ಚ. ಕಿಮುಭಯತ್ರಾಪಿ ಅವಯವವಿಭಾಗಪೂರ್ವಕಾನುವೃತ್ತಿವ್ಯಾವೃತ್ತೀ ಕಲ್ಪನಾಕುಸೃಷ್ಟ್ಯಾ ? ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ತಥಾಕಲ್ಪನಾಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಶಕ್ಯತೇ ಹಿ ವಕ್ತುಂ ತತ್ರಾಪಿ ಪದಾರ್ಥಸಮುದಯರೂಪಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪದಸಮುದಯರೂಪಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಚ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಃ ಕಲ್ಪ್ಯತಾಮಿತಿ. ನ ಚ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಃ ; ಅವಿದಿತಪದಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಪುಂಸೋ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತೀತಿಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್, ಅಶ್ರುತಪೂರ್ವಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಅರ್ಥಾನವಬೋಧಪ್ರಸಙ್ಗಾಚ್ಚ. ಅಭಿಧಾ, ಲಕ್ಷಣಾ, ಗೌಣೀ, ವ್ಯಞ್ಜನಾ ಚೇತಿ ಏವಂ ವೃತ್ತಯೋಽಪಿ ಪದಗತಾ ಮಾಭೂವನ್ ಇತಿ ಚ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಸಾಮ್ಪ್ರದಾಯಿಕೋ ವ್ಯವಹಾರೋ ದತ್ತಜಲಾಞ್ಜಲಿಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನ ಕಿಂಚಿದೇತತ್. ಅಥ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ಪದಶಕ್ತಿಮವಧಾರ್ಯ ಸಮಯಗ್ರಹಣೋತ್ತರಕಾಲಮೇವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿ[1]ರಿತಿಚೇತ್— ಕಿಂನಿಬನ್ಧನೋಽಯಂ ಪ್ರಕೃತಪ್ರದ್ವೇಷಃ ? ಅತ್ರಾಪಿ ತಥೈವ ಸಾಮಞ್ಜಸ್ಯಾದಿತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥ ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ ಕಿಂ ಕ್ರಿಯಾ ಅರ್ಥೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ನಿರವಧಾರಣಃ, ಉತ ಕ್ರಿಯೈವ ಅರ್ಥೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ಸಾವಧಾರಣೋ ವಾ ? ನಾದ್ಯಃ, ಭಾವವಾಚಿನಾಂ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಮಪಿ ಧಾತುತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತೇ ಹಿ ಕ್ರಿಯಾಂ ಸಿದ್ಧತಯಾ ಪ್ರತಿಪಾದಯನ್ತೋಽಪಿ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಾ ಭವನ್ತಿ ; ಭಾವಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾರೂಪತ್ವಾತ್. ನಾನ್ತ್ಯಃ, ಓಡು, ಕಾಡು, ಮಾಡು, ಮಡಿ, ಮುಡಿ, ಉಡು, ಮಣಿ, ಮುನಿ, ಕಲ್ ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಧಾತುತಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಮಪಿ ಅಧಾತುತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ತೇ ಕ್ರಿಯಾಮಾತ್ರವಾಚಕಾಃ, ಕಿನ್ತು ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಾಃ ಸನ್ತೋಽಪಿ ಅರ್ಥಾನ್ತರವಾಚಕಾಶ್ಚ. ತಥಾಹಿ—ಓಡು ಪಲಾಯನೇ ಕಪಾಲೇ ಚ, ಕಾಡು ಪೀಡಾಯಾಂ ಅರಣ್ಯೇ ಚ, ಮಾಡು ಕರಣೇ ಗೃಹಾವಯವೇ ಚ, ಮಡಿ ಮರಣೇ ಧೌತವಸ್ತ್ರೇ ಚ, ಮುಡಿ ಪುಷ್ಪಧಾರಣೇ ಕಬರ್ಯಾಂ ಚ, ಉಡು ವಸ್ತ್ರಧಾರಣೇ ಗೋಧಾಯಾಂ ಚ, ಮಣಿ ನಮನೇ ರತ್ನೇ ಚ, ಮುನಿ ಕೋಪೇ ತಪಸ್ವಿನಿ ಚ, ಕಲ್ ಅಭ್ಯಾಸೇ

---

[1] ರಿತಿ.

ಪಾಷಾಣೇ ಚ, ಇತಿ ಕ್ರಿಯಾವಚನಾಃ ದ್ರವ್ಯವಚನಾಶ್ಚ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅನ್ತ್ಯಪಕ್ಷಸ್ಯೈವ ಸ್ವೀಕಾರಾತ್. ನ ಚ ಉಕ್ತದೋಷಾನುಷಙ್ಗಃ, ದ್ರವ್ಯವಾಚಿಭ್ಯಸ್ತೇಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿನಾಂ ಭಿನ್ನತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಏಕ ಏವ ಕ್ರಿಯಾಂ ದ್ರವ್ಯಂ ಚಾಹ, ಮಾನಾಭಾವಾತ್. ಅನುಭವ ಏವ ಮಾನಮಿತಿಚೇನ್ನ, ತಸ್ಯೈವ ಅಭಾವಾತ್. ಸಮಾನಶ್ರುತಿಕತ್ವಾತ್ ಏಕತ್ವಭ್ರಾನ್ತಿರೇವ, ನಾನುಭವಃ; ಅನ್ಯಥಾ—ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಂ ಶಬ್ದನಿವೇಶಃ—ಇತಿ ನಿಯಮೋ ಭಜ್ಯೇತ. ನಾನಾರ್ಥಕಶಬ್ದಾನಾಮಪಿ ಯಾವದರ್ಥಂ ಆವೃತ್ತ್ಯೈವ ಬೋಧಕತಾ ಇತಿ ರಾದ್ಧಾನ್ತಃ.

ಕಿಂಚ ಅಯಂ ಶಬ್ದಃ ಕ್ರಿಯಾಂ ದ್ರವ್ಯಂ ಚ ಅಭಿದಧತ್ ಕಿಂ ಏಕಯೈವ ಶಕ್ತ್ಯಾ ಅಭಿಧತ್ತೇ ಶಕ್ತ್ಯನ್ತರೇಣ ವಾ? ಏಕಯೈವ ಚೇತ್, ಕಿಂ ಕ್ರಿಯಾಭಿಧಾನಶಕ್ತ್ಯಾ ದ್ರವ್ಯಮಭಿಧತ್ತೇ ದ್ರವ್ಯಾಭಿಧಾನಶಕ್ತ್ಯಾ ಕ್ರಿಯಾಂ ವಾ? ಉಭಯಥಾಪಿ ಅನ್ಯತರ ಏವ ಶಿಷ್ಯೇತ, ನದ್ವಯಮಿತಿ. ಶಕ್ತ್ಯನ್ತರೇಣ ಚೇತ್: ಸಿದ್ಧಃ ಶಕ್ತಿಭೇದಃ, ಧರ್ಮಭೇದೇ ಧರ್ಮಿಭೇದಸ್ಯ ಆವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್. ಅಥ ಯಥಾ ಪ್ರದೀಪಃ ತೈಲಶೋಷಣಗೃಹಪ್ರಕಾಶನಾದಿವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಾಣಿ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತ್ಯಾ ಯುಗಪತ್ಕುರ್ವನ್ನಪಿ ಸ್ವಯಮೇಕೋ'ನುಭೂಯತೇ, ತಥಾ ಪ್ರಕೃತೇ'ಪಿ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತ್ಯಾತ್ಮಕಸ್ಯ ವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಕಾರಿಣೋ ನಾನಾತ್ವಸ್ಯೈವ ಇಷ್ಟತ್ವಾತ್,

ಧರ್ಮೋ ಧರ್ಮೋ'ನ್ಯ ಏವಾರ್ಥಃ । ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಧರ್ಮಿರೂಪೇಣ ಏಕ ಏವೇತಿ ಚೇತ್, ಅಹೋ ಮುಗ್ಧವಿಲಸಿತಂ ಬಾಲಸ್ಯ. ಸದ್ರೂಪೇಣ ಸಕಲಾರ್ಥಾನಾಂ ಏಕತ್ವಮಿಚ್ಛತಾಂ ಕಿಂ ದೀಪಮಾತ್ರೇ ಸಙ್ಕೋಚಃ?

ಸತ್ತಾಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ತು ಸರ್ವೈಕ್ಯಂ । ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ನ ಹಿ ಸಙ್ಗ್ರಹೇ ವಿಪ್ರತಿಪದ್ಯಾಮಹೇ, ಕಿನ್ತು ವ್ಯವಹಾರ ಏವ ವಿಚಾರಃ ಪ್ರವೃತ್ತ ಇತಿ.

ಅತೋ ದ್ರವ್ಯಾಭಿಧಾಯಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಯಾಭಿಧಾಯಿನಃ ಕಥಂಚಿತ್ ಭಿನ್ನಾ ಏವ. ಅತ ಏವ ತೇಷಾಂ ಗಣೇ ಪಾಠಃ. ಅನ್ಯಥಾ ತಥಾಪಾಠೋ ವ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್. ಅತ ಏವ ಚ—ಭೂವಾದಯೋ ಧಾತವಃ (ಪಾ. 1-3-1) ಇತ್ಯತ್ರ ಭೂ ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿನೋ ಗಣಪರಿಪಠಿತಾ ಧಾತವ ಇತಿ ಕಾಶಿಕಾಯಾಮಿತಿ.

ಅಸ್ತು ವಾ ಪೌರಸ್ತ್ಯಃ ಪಕ್ಷಃ. ನ ಚ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ, ತಸ್ಯ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಕ್ರಿಯಾವಚನತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಸಾಧ್ಯಾವಸ್ಥೋ ವ್ಯಾಪಾರೋ ಹಿ ಕ್ರಿಯಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ; ಸಿದ್ಧಾವಸ್ಥಸ್ಯ ತು ದ್ರವ್ಯವದ್ಭಾವತಯಾ ತದ್ವಾಚಿನಾಂ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥತ್ವಾಭಾವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದುರನ್ತ್ಯವ್ಯಂಜನಾದಿಃ ॥ 13 ॥

ವೃತ್ತಿಃ॥ಶಬ್ದರೂಪೇಷು ಅನ್ತ್ಯವ್ಯಂಜನಾದ್ಯವಯವೋ ದುಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದುಪ್ರದೇಶಾಃ—ದೋಃ ಕಳನೇಕತ್ವೇ [188] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[*Du* denotes the part beginning with the final consonant of a word.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾಮಧಾತುವಿಶೇಷನಿರಪೇಕ್ಷಶಬ್ದಮಾತ್ರಾವಸ್ಥಾಯಿವ್ಯಂಜನಮಧ್ಯೇ ಯದನ್ತ್ಯವ್ಯಂಜನಂ ತತ್ಪ್ರಭೃತೇಃ ಅವಯವಸ್ಯೈವ ಸಂಜ್ಞಿತ್ವಮಿತ್ಯಾಹ-ಶಬ್ದರೂಪೇಷು ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ದ್ವ್ಯನ್ತ್ಯವ್ಯಂಜನಾದಿ ಇತಿ ನಪುಂಸಕನಿರ್ದೇಶೋ ಲಘುಃ ; ತಥಾಪಿ ಉತ್ತರತ್ರ ದೋಃ ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇನೈವ ನಿರ್ದೇಕ್ಷ್ಯತೇ, ತದನುರೋಧಾತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ಪುನ್ನಿರ್ದೇಶ ಇತಿ.

ನ ಚ ಏತದನುರೋಧಾತ್ ತತ್ರಾಪಿ [1]ನಪಾ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ಸರ್ವತ್ರ ದುನ ಇತಿ ನಬ್ನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಅತ್ರ ಏಕತ್ರೈವ ಪುನ್ನಿರ್ದೇಶೋ ಲಘುರಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪಞ್ಚಮ್ಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪರಃ ॥ 14 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಇಹ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದಿಷ್ಟಾತ್ ಯೋ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ಪ್ರತ್ಯಯಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ. ಸ ಚ ತಸ್ಮಾತ್ಪರತ ಏವ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಓಕಾರಾನ್ತೇಭ್ಯಃ ಪುಃ 573_ಓಪು, ಕಾಪು, ಮೇಪು. ಅಟ್ತ್ರಾದ್ವರಾತ್ 328_ಮೆಲ್ಲಿದರ್ಯಂ, ಪೆರ್ವೆಣೆಯಂ.

ಪಞ್ಚಮ್ಯಾ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಆಗಮಾದೇಶಯೋರ್ಮಾಭೂತ್. ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರದೇಶಾಃ—ಪ್ರತ್ಯಯೇ [31] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[*Pratyaya* denotes what is predicated by a word in the fifth (ablative) case.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಪಞ್ಚಮ್ಯಾ ಇತಿ ಪದಸ್ವಾರಸ್ಯಾತ್ ಕಂಚಿದರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತುಕಾಮೋ, ನಚೇಯಂ ಪ್ರತಿಪಾದನರೀತಿರ್ಲೋಕೇ ಸರ್ವತ್ರ, ಕಿನ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ಇಹ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ಪಞ್ಚಮ್ಯಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಪಞ್ಚಮೀತಿಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪ್ರತ್ಯಾಯ್ಯತೇ. ಸ ಚ ಪ್ರಕೃತ್ಯವಿನಾಭಾವೀತಿ ಪ್ರಕೃತಿರಾಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ, ಅಸ್ತ್ಯತ್ರ ಯಾ ಕಾಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿರಿತಿ. ತಯಾ ಚ ತದವಯವಕಃ ಸಮುದಾಯಃ. ತಸ್ಯ ಚ ಇಯಂ ವಿಶೇಷಣತ್ವೇನ ಆಶ್ರೀಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಯೇನ ವಿಧಿಃ [28] ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ತದನ್ತವಿಜ್ಞಾನಂ ಭವತೀತಿ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಮನಸಿ [2]ಕೃತ್ವಾ ಪರ್ಯವಸಿತಮರ್ಥಮಾಹ—**ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದಿಷ್ಟಾತ್** ಇತಿ. ಇಹ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ವಿಧೀಯಮಾನಾಃ ತ್ರಯಃ—ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಕಾರ ಆಗಮಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಕಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯನುಯೋಗೇ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದಿಷ್ಟಾತ್ ಯೋ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ಜ್ಞಾತವ್ಯ ಇತಿ ಯಾವತ್.

ನನು ಅತ್ರ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶಾದೇವ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಾನ್ಯತ ಇತಿ ನಿಯಮಃ, ಉತ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಏವ ನಾನ್ಯ ಇತಿ ವಾ. ನಾದ್ಯಃ—**ಕವರ್ಗಾಣ್ಯಾಮ್** 204, **ಇಂ ಸಿದ್ಧಾ** 203, **ಗೆದಾಪ್ಯೇ ದೇಯ್ಯೈಃ** 213, ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರವಿಹಿತಾನಾಂ ಅಮಾದೀನಾಂ

---

1 ನಬ್ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಮಿತಿ. 2 ಕೃತ್ಯ.

ಅಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನಾನ್ತ್ಯಃ. ದೀರ್ಘಾದ್ಯತೋರುರದ್ವಾದೇಃ[46], ಸ್ವರಾದ್ವಃ ಪವರ್ಗಸ್ಯ[51] ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯಭಿನ್ನಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿನೋಽಪಿ ವಚನಾತ್—ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಕರ್ಮಣಿ[204] ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಿ ವರ್ತಮಾನಾಲ್ಲಿಙ್ಗಾದಿತಿ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶಾವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್. ದೀರ್ಘಾತ್[40] ಇತ್ಯಾದೌ ತು ನ ಹಿ ದೀರ್ಘಾತ್ ಸ್ವರಾದ್ವಾ ಕಿಂಚಿದ್ವಿಧೀಯತೇ, ಕಿನ್ತು ದೀರ್ಘಾತ್ ಸ್ವರಾಚ್ಚ ಪರಸ್ಯ ಋಯುತಃ ಪವರ್ಗಸ್ಯ ಇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯೈವ ವಿಧೀಯತ ಇತಿ ನ ಕೋಽಪ್ಯತಿಪ್ರಸಙ್ಗ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ಪರ ಇತ್ಯಯಂ ಆಪೇಕ್ಷಿಕೋಽರ್ಥಃ, ಕಂಚಿದವಧಿಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಹಿ ಕಶ್ಚಿತ್ಪರೋ ಭವತಿ. ಅತ್ರ ಚ ಪರೋ ಭವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋಽಪಿ ಅವಧಿಂ ಕಂಚಿದಪೇಕ್ಷತೇ. ಸ ಚ ಅವಧಿಃ ಪ್ರಕೃತಿರೇವ. ಯತೋಽಯಂ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ತತ ಏವ ಪರೋ ಭವತಿ; ಸನ್ನಿಧಾನಾತ್, ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅಸಮ್ಭವಾತ್ ಇತ್ಯಾಹ—**ಸ ಚ ತಸ್ಮಾತ್** ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ **ಪರತ ಏವ** ಇತಿ ನಿಯಮನಂ ಅಯುಕ್ತಂ, ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಾಪ್ರಸಕ್ತೇಃ. ಇತರನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಹಿ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಂ ಮಧ್ಯಂ ವಾ ಪ್ರಸಕ್ತಮಸ್ತಿ, ಯದ್ವ್ಯಾವರ್ತಯತ್ ಇದಂ ಅರ್ಥವತ್ಸ್ಯಾತ್. ನ ಚ ಯಥಾ ಸ್ವೈರಚಾರೀ ಸಾನನ್ದಮಾನಟನ್ ವತ್ಸೋ ಮಾತುಃ ಕದಾಚಿದಗ್ರೇ ಕದಾಚಿತ್ಪಾರ್ಶ್ವೇ ಕದಾಚಿತ್ಪೃಷ್ಠೇ ಚ ಪ್ರವರ್ತತೇ, ತಥಾಽಯಂ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಪಞ್ಚಮ್ಯಾ ಇತಿ ತಾವತ್ ಪಞ್ಚಮೀ ಶ್ರೂಯತೇ. ಸಾ ಚ ನ ಅಪಾದಾನಲಕ್ಷಣಾ, ಅವಧಿವಿಶ್ಲೇಷಾಭಾವಾತ್. ಕಿನ್ತು ದಿಗ್ಯೋಗಲಕ್ಷಣಾ ವಾಚ್ಯಾ. ಸಾ ಚ ಪೂರ್ವತ ಇತ್ಯಪಿ ಅರ್ಥವತೀ ಭವತಿ. ಅತಃ ಪರ ಏವ ನ ಪೂರ್ವ ಇತಿ ವ್ಯವಚ್ಛೇದಫಲಕತ್ವಾತ್ ಅರ್ಥವದಿತಿ.

ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಸಾನುಶಾಸನಮುದಾಹರತಿ—ಓಕಾವಮೋಭ್ಯಃ ಪುಃ[571] ಇತಿ. ಓ ಸ್ನೇಹೇ, ಕಾ ರಕ್ಷಣೇ, ಮೇ ತಿರ್ಯಗ್ಗ್ರಾಸೇ, ಇತಿ ಧಾತುಃ. [1]ತೇಭ್ಯಃ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶಾತ್ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಪುಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ [2]ಪ್ರತ್ಯೇಯ ಇತಿ. ಉದಾಹರಣಾನ್ತರಮಾಹ **ಅಟ್ತ್ವರಾತ್**[328] ಇತಿ. ಸ್ವರಾದಿತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ. ಅತೋ—**ಯೇನ ವಿಧಿಃ**[18] ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ತದನ್ತವಿಧಿರ್ಭವತಿ. ಪೂರ್ವತ್ರ ತು ಸ್ವರೂಪಗ್ರಹಣಾತ್ ನಾನ್ತವಿಧಿರಿತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ.

ಪದಪ್ರಯೋಜನಂ ಪೃಚ್ಛತಿ—**ಪಞ್ಚಮ್ಯಾ ಇತಿ ಕಿಂ?** ಇತಿ. ಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ—**ಆಗಮಾದೇಶಯೋರ್ಮಾಭೂತ್** ಇತಿ. ಪರಾನುಪಮರ್ದನೇನ ವಿಧೀಯಮಾನ ಆಗಮಃ, ತದುಪಮರ್ದನೇನ ತು ಆದೇಶ ಇತಿ ವಿಭಾಗಃ. ತಾವುಭಾವಪಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯೈವ ವಿಧೀಯೇತೇ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೃದಚಾದಿಃ ॥ 15 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ **ಅಚ್ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ**[543] **ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ ಯೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ ತೇ ಕೃತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ.**

---

1 ತೇಭ್ಯ ಇತಿ. 2 ಪ್ರತ್ಯೇಯಮಾನ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮಾಟ್ಪಂ, ನೋಟ್ಪಂ ; ಕಾಣ್ಕೆ, ಪೂಣ್ಕೆ. ಅಜಾದಿರಿತಿ ಕಿಂ ? ವಾಸಿಸಿದಂ, ಭಾಸಿಸಿದಂ. ಕೃತ್ಪ್ರದೇಶಾಃ—ಕೃತಿ[62] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[The *pratyayas* treated of in and after *ach kartṛi-karmaṇô* (sûtra 543) are *kṛit*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಕೃತ್ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾ. ಅಜಾದಿಃ ಇತಿ, ಅಚ್ ಆದಿರ್ಯಸ್ಯ ಸೋ'ಜಾದಿಃ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಿನಿರ್ದೇಶಃ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ವರ್ತತೇ, ಅಜಾದಿಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಪೂರ್ವಾವಧಿರುಕ್ತಃ ಚರಮಾವಧಿಸ್ತು ವಿಶಿಷ್ಯ ನೋಕ್ತ ಇತಿ ಆಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸರ್ವೇ'ಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಕೃತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ಅಚ್ಕರ್ತೃ[543] ಇತ್ಯಾದಿ.

ಮಾಟ್ಪಂ, ನೋಟ್ಪಂ ಇತಿ. ಮಾಡು ಕರಣೇ, ನೋಡು ದರ್ಶನೇ ಇತಿ ಚ ಧಾತುಃ. ತಾಭ್ಯಾಂ ಅಚ್ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ[543] ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಅಚ್. ಅಚ್ಕಿ[447] ಇತಿ ಭಾವಿಕಾಲೇ ವಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಪ್ರತ್ಯಯೇ[91] ಇತಿ ಡೋಃ ಟಕಾರಾದೇಶಃ. ಆದಿಷ್ಟಾದ್ರಟಃ[511] ಇತಿ ವಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಾದೇಶಃ. ಅರ್ಥವಲ್ಲಿಙ್ಗಂ[8] ಇತಿ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ. ತತೋ ಮುಕ್ತೇ[17] ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿರಿತಿ. ತಥಾ ಕಾಣ್ಕೆ, ಪೂಣ್ಕೆ ಇತಿ. ಕಾಣ್ ದರ್ಶನೇ, ಪೂಣ್ ಶಪಥೇ ಇತಿ ಚ ಧಾತುಃ. ತಾಭ್ಯಾಂ ಚ ನಲರಣಳುಭ್ಯಃ[557] ಇತಿ ಭಾವೇ ಕೆಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಮಮಿಮ್ಗೆದತ್ತಣಿಮದೊಳ್ ಸುಪ್ || 16 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಮ್, ಅಮ್, ಇಮ್, ಗೆ, ಅತ್ತಣಿಂ ಅದ್, ಒಳ್, ಏತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಸುಪ್ಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ. ಸುಪ್ಪ್ರದೇಶಾಃ—ಲಿಂಗಾತ್ಸುಪ್[203] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[*M*, *am*, *im*, *ge*, *attaṇim*, *ad*, *ol* (the case endings) are *sup*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಮಾದೀನಾಂ ಸಪ್ತಾನಾಂ ಸಂಜ್ಞಿನಾಂ ವ್ಯಾಸಃ ಸಮಾಸೋ ವಾ ನಿರ್ದೇಶಃ.

ನನು ಕಿಮರ್ಥಂ ಪಾರ್ಥಕ್ಯೇನ ಗ್ರಹಣಂ ? ಮಾದಿಃ ಸುಪ್ ಇತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ, ಲಾಘವಾತ್. ನ ಚ ಏವಂ ಕೇ ಕಿಯನ್ತ ಇತಿ ಸ್ವರೂಪೇಯತ್ತಾನವಬೋಧಾತ್ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಶಙ್ಕಾ, ಗಣಪಾಠೇನ ತದವಬೋಧನಾತ್ ; ಮಾದಿಗಣಪಠಿತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಸುಪ್ಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತೀತಿ. ಗಣಪಾಠಸ್ತು ಲೇಖನೀಯಃ, ಯಥಾ ಚ ಅದ್ವಾದಿಪ್ರಭೃತಯೋ ಗಣಾಃ. ನ ಹಿ ತತ್ರ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗದೋಷೋ'ಸ್ತಿ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಥಮಾದಿವ್ಯವಹಾರಾರ್ಥಂ ಆನುಪೂರ್ವೀ ಪ್ರದರ್ಶನೀಯೇತಿ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶಃ ; ಯತೋ ಮಾದೀನಾಂಸಪ್ತಾನಾಂ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿತೀಯೇತ್ಯಾದಿವ್ಯವಹಾರೋ'ಪೇಕ್ಷಿತಃ, ಸ ಚ ಆನುಪೂರ್ವೀನಿಯತ ಇತಿ. ಗಣಪಾಠೇ ತು ಇಯತ್ತಾಮಾತ್ರಪರಿಚ್ಛೇದೇ'ಪಿ ನಾನುಪೂರ್ವ್ಯಾ ಇತ್ಥಂಭಾವಃ ಸಿಧ್ಯತಿ, ಇತರಥೈ'ಪಿ ಅನಿಷ್ಟಾಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಅದ್ವಾದಿಪ್ರಭೃತಿಷು ಶಬ್ದಾನಾಂ ಆನುಪೂರ್ವೀಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಯೋಜನಮಸ್ತಿ, ಯಥಾ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯಪಠಿತತ್ವದಾದಿಪ್ರಭೃತಿಷ್ವಿತಿ. ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯವತ್ ಆನುಪೂರ್ವ್ಯೈನೈತರಥ್ಯೇ'ಪಿ

ಯತ್ನಃ ಕ್ರಿಯತಾಮಿತಿ. ತಥಾ ಪ್ರಯಾಸಾನುಭವಾತ್ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶಮಾತ್ರಕರಣಸ್ಯ ಅತ್ಯನ್ತಂ ಲಾಘವಾತ್. ನ ಚ ತೇಷಾಮಿವ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭೂಯಸ್ತತ್ಕೃತಂ ಪ್ರಯೋಜನಮಸ್ತೀತಿ.

ಗೆತಸ್ತಕಾರ ಅದೋ ದಕಾರಶ್ಚ ಗೆತಃ ಕ ಆದೇಃ 274, **ಯೋಗೇ'ದ,** 225 ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಾರ್ಥಃ. ಸುಬಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನಿರ್ದೇಶ ಇತಿ. ಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ—ಸುಪ್ಪ್ರದೇಶಾಃ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಅಮರಯಿರೆನೆವು ತಿಙ್ || 17 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅಮ್, ಅರ್, ಅಯ್, ಇರ್, ಎನ್, ಎವು, ಏತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ತಿಙ್ಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ. ತಿಙ್ಪ್ರದೇಶಾಃ—ಅಮುಕ್ಕೃತ್ತಿಙಾ 298—ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[*Am*, *ar*, *ay*, *ir*, *en*, *evu* (the personal endings of verbs) are *tiṅ*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅಮಾದೀನಾಂ ಷಣ್ಣಾಂ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವೇನ ಸಂಜ್ಞಿನಿರ್ದೇಶಃ. ಅತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಥಮಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಪುರುಷಭೇದೇನ ತ್ರಿಧಾ ವಿಭಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಏಕಾನೇಕತ್ವಭೇದೇನ ಷಟ್ತ್ವಮಾಪನ್ನಾನಾಂ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಅಮಾದೀನಾಂ ಆನುಪೂರ್ವೀಪ್ರದರ್ಶನಪರಂ ಪೃಥಙ್ನಿರ್ದೇಶಕರಣಂ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಾದಿಸಂಜ್ಞಾ ನ ಕೃತಾ ; ತದನುವಾದಪೂರ್ವಕಂ ವಿಧಾನಾಭಾವಾತ್, ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೇಕಾನೇಕತ್ವಾನುವಾದೇನೈವ ಕಾರ್ಯಕರಣಾತ್. ತಥಾಪಿ ಲೋಕಸಿದ್ಧಪ್ರಥಮಪುರುಷಾದಿವ್ಯವಹಾರೋ ನಾತಿಕ್ರಮ್ಯತೇ. ಆನುಪೂರ್ವೀ ತು ಆವಶ್ಯಕೀ ; ಅನ್ಯಥಾ ಅನ್ಯಾದಿಕ್ರಮೋ'ಪಿ ವೈಯುತ್ಯಸ್ಯಮಾಪದ್ಯೇತೇತಿ.

ತಿಜಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸುಬಿತಿ ತಿಜಿತಿ ವಾ ನ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರೋ'ಸ್ತಿ— ಸಂಜ್ಞಾ ತು ಕಾಲ್ಪನಿಕೀ ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಾ. ಸಾ ಚ ಯಥಾಕಥಂಚಿದಪಿ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಾ, ದೋಷಾಭಾವಾತ್—ತಥಾಪಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವ್ಯವಹಾರಾನುರೋಧೇನ ಸುಪ್, ತಿಙ್, ಇತ್ಯೇವ ಸಂಜ್ಞಾ ಕೃತಾ ; ಯಥಾ ಕೃತ್ಸಂಜ್ಞೇತಿ, ನಾತ್ರ ಪ್ರಾಚಾಮಪಿ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾಶ್ರಯಣಮಿತಿ. ಏಷಾಂ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಚ ವಿಭಕ್ತಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧಃ, ವಿಭಜ್ಯನ್ತೇ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಾದಯೋ'ರ್ಥಾ ಆಭಿರಿತಿ ವಿಭಕ್ತಯ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇಃ. ನ ಚ ಏವಂ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಮಪಿ ತತ್ಪ್ರಸಙ್ಗಃ, ತೇಷಾಮಪಿ ತದ್ವಿಭಾಜಕತ್ವಾತ್ ಇತಿವಾಚ್ಯಂ. ನ ಹಿ ವಯಮಿದಂ ವಿಭಕ್ತಿಲಕ್ಷಣಂ ಬ್ರೂಮಃ, ಯೇನ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷಃ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಅರ್ಥಾನುಗತಾ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರ್ದರ್ಶಿತೇತಿ. ನ ಹಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಗೌಃ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಶಯಾನಾಯಾಂ ಗವಿ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಗಚ್ಛತಿ ಪುರುಷೇ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ವಾ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯಾ, ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನಮಾತ್ರಪರತ್ವಾತ್. ಸಾ ತು ವ್ಯುತ್ಪಾದಿತಾರ್ಥಸಮ್ಭಾವನಾಮಾತ್ರತ ಏವ ಕೃತಾರ್ಥೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಸುಪ್ತಿಙನ್ತಂ ಪದಂ || 18 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸುಪ್ತಿಙನ್ಯತರಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಂ ಶಬ್ದರೂಪಂ ಪದಸಂಜ್ಞಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ **ಜಿನಂ, ಜಿನನಂ, ಜಿನನಿಂ, ಜಿನಂಗೆ, ಜಿನನತ್ತಣಿಂ, ಜಿನನ, ಜಿನನೊಳ್.** ಕಣ್ಣಿಂ, ಕಣ್ಣಿರ್ ; ಕಣ್ಣಿಯ್, ಕಣ್ಣಿರ್ ; ಕಣ್ಣಿಂ, ಕಣ್ಣಿವು. **ಅನ್ತಗ್ರಹಣಂ ಅನ್ಯತ್ರ ಸಂಜ್ಞಾವಿಧೌ ತದನ್ತವಿಧಿಃ ನ ಭವತೀತಿ ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಂ. ತೇನ ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಅಮರಯಿರೆನೆವು ತಿಙ್ 17. ಪದಪ್ರದೇಶಾಃ—ಕತಪಸ್ತೃತೀಯ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ 39—ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.**

[A word with *sup* or *tin* affixes is *pada.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ವಿಧಿಪರಿಭಾಷಾದ್ಯನಾತ್ಮಕಮಿದಂ ಸಂಜ್ಞಾ ಸಂಜ್ಞಿ ಸಮ್ಪ್ರತ್ಯಾಯನಪರಂ ಸಂಜ್ಞಾಸೂತ್ರಂ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯಾತ್ಮಕಂ ; ಸಂಜ್ಞಾಸಂಜ್ಞಿಪ್ರತ್ಯಾಯನಸ್ಯೈವ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಪ್ರತ್ಯಾಯನರೂಪತ್ವಾತ್. ಯಥಾ ಸಾಸ್ನಾದಿಮತೀ ಗೌಃ ಇತ್ಯನೇನ ಸಾಸ್ನಾದಿಮತೋ ಗೌರಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾ, ಸಾಸ್ನಾದಿಮತ್ತ್ವಂ ಗೋರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಚೇತಿ ಪ್ರತ್ಯಾಯ್ಯತೇ ; ತಥಾ ಸುಪ್ತಿಙನ್ತಂ ಪದಂ ಇತ್ಯನೇನಾಪಿ ನ ಕೇವಲಂ ಸಂಜ್ಞಾಸಂಜ್ಞಿಭಾವಃ, ಕಿನ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಭಾವೋ'ಪಿ ಪ್ರತ್ಯಾಯಿತವ್ಯಃ—ಸುಪ್ತಿಙನ್ತತ್ವಂ ಪದಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮಿತಿ.

ತತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಯಭೂತಂ ಪದಂ ದ್ವೇಧಾ—ನಾಮಪದಂ ಆಖ್ಯಾತಪದಂ ಚೇತಿ. ಸುಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಂ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸನಾಮಭೇದಚತುರ್ವಿಧಪ್ರಕೃತಿಕಂ ನಾಮಪದಂ ; ತಿಙ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಂ ಮೂಲೋತ್ತರಪ್ರಕೃತಿಭಿನ್ನದ್ವಿವಿಧಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಕಂ ಆಖ್ಯಾತಪದಂ; ತದುಭಯವಿಧಮಪಿ ಪದತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನಂ ಪದಂ ಅತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಭವತಿ. ತಸ್ಯ ಇದಂ ಲಕ್ಷಣಂ ಸುಪ್ತಿಙನ್ತಮಿತಿ. ತದಿದಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಲಕ್ಷಣದ್ವಯಪರಂ ಸಮುಚ್ಚಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಏಕಲಕ್ಷಣಪರಂ ವಾ. ನಾದ್ಯಃ—ಉಭಯೋಃ ಉಭಯತ್ರ ಅವ್ಯಾಪ್ತೇಃ ; ನ ಹಿ ಸುಬನ್ತಮಿತಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಆಖ್ಯಾತಪದಂ ತಿಙನ್ತಮಿತಿ ನಾಮಪದಂ ವಾ ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತಿ. ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ—ಲಕ್ಷ್ಯಮಾತ್ರೇ'ಪ್ಯಸಮ್ಭವಾತ್, ನ ಹಿ ಲೋಕೇ ಸುಪ್ತಿಙ್‌ಪ್ರತ್ಯಯದ್ವಯಾನ್ತಮೇಕಂ ಪದಮಸ್ತಿ. ಅತಃ ಕಥಮಿದಂ ಲಕ್ಷಣಂ ಸುಷ್ಠು ಭವೇದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ಯಥಾ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾತ್ರಾನುಸ್ಯೂತಂ ಉಕ್ತದೋಷಾನುಪ[1]ಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ಭವತಿ ತಥಾ ಅನ್ಯತರತ್ವಧರ್ಮಗರ್ಭಂ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಯಾಹ—ಸುಪ್ತಿಙನ್ಯತರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನ್ಯತರತ್ವಂ ಚೈತದುಭಯಾನ್ಯಾನ್ಯತ್ವಂ ಉಭಯಸಾಧಾರಣಂ ಅನುಸ್ಯೂತಮಿತಿ ನ ಕೋ'ಪಿ ದೋಷ ಇತಿ.

ಸುಬನ್ತಮುದಾಹರತಿ ಜಿನಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಜಿನಶಬ್ದಾತ್ ಯಥಾಯಥಂ ಕಾರಕೇ ಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಚ ಪ್ರಥಮಾದಯೋ ವಿಭಕ್ತಯಃ—ಜಿನ + ಮ್, ಜಿನ + ಅಮ್, ಜಿನ + ಇಮ್, ಜಿನ + ಗೆ, ಜಿನ + ಅತ್ತಣಿಮ್, ಜಿನ + ಅ, ಜಿನ + ಒಳ್, ಇತಿ. ಅತ್ರ ಚತುರ್ಥೀಂ ವಿನಾ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ **ನಕ್ ಸ್ವರೇ** 260 ಇತಿ ನಗಾಗಮಃ. ಚತುರ್ಥ್ಯಾಂ ತು **ಅತೋ ಮ್ಗೆದ್ದಿರಿ** 257 ಇತಿ ಮಗಾಗಮಃ. **ನಶ್ಚ ಬಿನ್ದುರನ್ಯತ್ರ** 79 ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಮಕಾರಸ್ಯ ಅನುಸ್ವಾರಾದೇಶಃ. **ಜಿನಂ, ಜಿನನಂ, ಜಿನನಿಂ, ಜಿನಂಗೆ, ಜಿನನತ್ತಣಿಂ, ಜಿನನ, ಜಿನನೊಳ್,** ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ.

[1] ಶ್ಲೇಷಂ.

ತಥಾ ತಿಙನ್ತಮುದಾಹರತಿ—ಕಣ್ಡಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಾಣ್ ದರ್ಶನೇ ಇತಿ ಧಾತುಃ. ತತೋ ಧಾತೋರೇಕಾನೇಕತ್ವೇ 'ಮರಯಿರೆನೆವವ್ರೋ'ನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮಾಸು ಕರ್ತರಿ 442 ಇತಿ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಕರ್ತರಿ ಅಮಾದಯಃ—ಕಾಣ್ + ಅಮ್, ಕಾಣ್ + ಅರ್, ಕಾಣ್ ಅಯ್, ಕಾಣ್ + ಇರ್, ಕಾಣ್ + ಎನ್, ಕಾಣ್ + ಎವು, ಇತಿ. **ದಪದವೆಂ ತಿಙೆ ಸದ್ಭೂತಭಾವಿನಿ** 446 ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಅತೀತಕಾಲೇ ದಪ್ರತ್ಯಯಃ. **ಉಣ್ಕೊಳ್ಕಾಣೋ ದೋ ಡಃ** 505 ಇತಿ ದಸ್ಯ ಡಾದೇಶಃ. ಕೀಲೇಟ'ಬೀಡಾಟ'ಕಾಣಃ 478 ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವಃ. ಏವಂ ಚ **ಕಣ್ಡಂ, ಕಣ್ಡರ್; ಕಣ್ಡಯ್, ಕಣ್ಡಿರ್; ಕಣ್ಡೆಂ, ಕಣ್ಡೆವು**; ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಅನ್ತಗ್ರಹಣಂ ಕಿಮರ್ಥಂ ? ತದನ್ತರೇಣಾಪಿ **ಯೇನ ವಿಧಿಃ** 28 ಇತ್ಯತ ಏವ ತದನ್ತವಿಜ್ಞಾನಾತ್. ಅತೋ'ತ್ರ ಸುಪ್ತಿಙ್ಪದಂ ಇತ್ಯೇತಾವದೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ ನಾರ್ಥಕಂ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—**ಅನ್ತಗ್ರಹಣಂ** ಇತಿ. ಅಯಮಾಶಯಃ—ಯದ್ಯಪಿ **ಯೇನ ವಿಧಿಃ** 28 ಇತ್ಯನೇನ ತದನ್ತವಿಜ್ಞಾನಂ ಭವತ್ಯೇವ ; ತಥಾಪಿ ಯಥಾ ತತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದಿ ಕಾರ್ಯವಿಧೌ ಸರ್ವತ್ರ ಉಪಯುಜ್ಯತೇ, ನ ತಥಾ ಸಂಜ್ಞಾವಿಧಾವಪಿ ಸರ್ವತ್ರ ; ಕಿನ್ತು ಪದಸಂಜ್ಞಾವಿಧಿಮಾತ್ರ ಏವ ನಾನ್ಯತ್ರ. ಯದಿ ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿಷ್ಯೇತ ನಾತ್ರ ಅನ್ತಗ್ರಹಣಂ ಕ್ರಿಯೇತ. ಕೃತಂ ಚ ತತ್. ಅತ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ—ಅನ್ಯತ್ರ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ತದನ್ತವಿಧಿರ್ನ ಭವತೀತಿ. ತದಭವನಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ—ತೇನ ಇತಿ. ಇಹ, **ಅಮರಯಿರೆನೆವು ತಿಙ್** 17 ಇತ್ಯತ್ರ. ಯದ್ಯತ್ರ ಅನ್ತವಿಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್, ಅಮಾದಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಮೇವ ತಿಙ್ ಸ್ಯಾತ್, ನತು ಅಮಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಏವಂ **ಕೃದಜಾದಿಃ** 15, **ಅರ್ಥವಲ್ಲಿಙ್ಗಂ** 8 ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ವುದುಮಾದ್ಯವ್ಯಯಂ ‖ 19 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಅನ್ತಮಿತಿ ವರ್ತತೇ. ವುದುಮಾದಿಗಣಪಠಿತಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಂ ಶಬ್ದರೂಪಂ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಬಪ್ಪುದುಂ, ತಪ್ಪುದುಂ; ಬಪ್ಪಿನಂ, ತಪ್ಪಿನಂ; ಬಂದು, ತಂದು.

ವುದುಮ್, ಎ, ವನ್ನಮ್, ವನ್ನೆಗಮ್, ವಿನಮ್, ವಿನೆಗಮ್, ಉತೆ, ಉತ್ತೆ, ಉತುಮ್, ಉತ್ತುಮ್, ದೊಡೆ, ವೊಡೆ, ಅದೆ, ಅದು, ಅತ್, ಆತ್, ಅಲ್, ಇತ್, ದು, ಎವರಂ, ಎವರೆಗಂ, ವೋಲ್, ವೊಲ್, ಬೋಲ್, ವೊತ್, ತುಟು, ತ, ತು—ಇತಿ ವುದುಮಾದಿ.

ಅವ್ಯಯಪ್ರದೇಶಾಃ—ಶಲ್ಲಬವ್ಯಯಸ್ಯ 247—ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[Words ending in *vudum* and other affixes classed with it (for which see above) are *avyaya* (indeclinables).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವುದುವ್ ಆದಿರ್ಯಸ್ಯ ತತ್ ವುದುವಾದಿ ಶಬ್ದರೂಪಂ. ಅನೇನ ಸಂಜ್ಞೀ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ. ಅವ್ಯಯಮಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾ. ಅನ್ವರ್ಥಸಂಜ್ಞಾವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಇಯಂ ಮಹತೀ ಕೃತಾ — ನ ವ್ಯೇತಿ ನ ಚಲತಿ ಸರ್ವಲಿಙ್ಗಸಂಖ್ಯಾವಿಭಕ್ತಿಷು ಸ್ವರೂಪಾನ್ನ ಚ್ಯವತ ಇತಿ ಅವ್ಯಯಮಿತಿ. ತದುಕ್ತಂ—

ಸದೃಶಂ ತ್ರಿಷು ಲಿಙ್ಗೇಷು ಸರ್ವಾಸು ಚ ವಿಭಕ್ತಿಷು ।
ವಚನೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಯನ್ನ ವ್ಯೇತಿ ತದವ್ಯಯಂ ॥ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ವುದುವಾದಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಯೋಗಾನರ್ಹಾಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯವಿನಾಭಾವಿನಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಕಾಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯುತ್ತರತ ಏವ ಪ್ರಯೋಗನಿಯತಾ ಇತ್ಯೇವಂ ಪರ್ಯಾಲೋಚನಯಾ ಯೇನ ವಿಧಿಸ್ತದನ್ತಸ್ಯ 28 ಇತ್ಯೇವಂನಿಯಮೇನ ವಾ, ವುದುವಾದಿ ಇತ್ಯನೇನ ವುದುವಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥೋ ಲಭ್ಯತ ಏವ ; ತಥಾಪಿ ಅನನ್ತರಪೂರ್ವಸೂತ್ರೇ ಅನ್ತಗ್ರಹಣಮನ್ತರೇಣಾಪಿ ಅನ್ತವಿಜ್ಞಾನೇ'ಪಿ ಅನ್ತಗ್ರಹಣಾಧಿಕ್ಯಾತ್ ತದನ್ತವಿಧಿಃ ಅನ್ಯತ್ರ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ನೇತ್ಯುಕ್ತಂ. ಅತೋ'ತ್ರ ಅನ್ತರಾ ಯತ್ನಂ ಅನ್ತವಿಜ್ಞಾನಂ ನ ಇತ್ಯನ್ತಪದಾನುವೃತ್ತಿಂ ಚಿನ್ತಯನ್ನಾಹ—ಅನ್ತಮಿತಿ ವರ್ತತೇ ಇತಿ.

ಗಣಂ ಲಿಖತಿ—ವುದುವ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ವುದುವ್—ನಡೆವುದುಂ, ನುಡಿವುದುಂ. ಎ—ನಡೆಯೆ, ನುಡಿಯೆ. ವನ್ನವ್—ನಡೆವನ್ನಂ, ನುಡಿವನ್ನಂ. ವನ್ನೆಗವ್—ನಡೆವನ್ನೆಗಂ, ನುಡಿವನ್ನೆಗಂ. ವಿನವ್—ನಡೆವಿನಂ, ನುಡಿವಿನಂ. ವಿನೆಗವ್—ನಡೆವಿನೆಗಂ, ನುಡಿವಿನೆಗಂ. ವುದುವೆ ವನ್ನಂ ವನ್ನೆಗಂ ವಿನಂ ವಿನೆಗಂ 583 ಇತಿ.

ಉತೆ—ನಡೆಯುತೆ, ನುಡಿಯುತೆ. ಉತ್ತೆ—ನಡೆಯುತ್ತೆ, ನುಡಿಯುತ್ತೆ. ಉತುವ್—ನಡೆಯುತುಂ, ನುಡಿಯುತುಂ. ಉತ್ತುಂ—ನಡೆಯುತ್ತುಂ, ನುಡಿಯುತ್ತುಂ. [1]ಉತೆದುತ್ತೆದುತುವಮುತ್ತುಂ ಸತ್ಯಚಕೋ ವಾ 514 ಇತಿ.

ದೊಡೆ—ನಡೆದೊಡೆ, ನುಡಿದೊಡೆ. ಭೂತೇ ದೊಡೆದ್ವಾ 589 ಇತಿ.

ವೊಡೆ—ನಡೆವೊಡೆ, ನುಡಿವೊಡೆ. ವೊಡೆತ್ ಸದ್ಭಾವಿನಿ 590 ಇತಿ.

ಅದೆ—ನಡೆಯದೆ, ನುಡಿಯದೆ. ಅದೆತ್ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ 582 ಇತಿ.

ಅದು—ಆಗದು. ಅತ್—ಆಗ. ಆತ್—ಆಗಾ. ಅದ್ವದಾದಾಗೋರನರ್ಹತ್ವೇ 584 ಇತಿ. ಅತ್ರ ಅದಿತಿ ಸಾನುಬನ್ಧಪಾಠಾತ್ ನಿರನುಬನ್ಧಸ್ಯ ಸಾಲ್ಬಾನೋರ್ನಿಮೀಭ್ಯೋ'ಹುಪಿಹಾಃ 5.. ಇತಿ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ನ ಗ್ರಹಣಂ, ಸಾಲಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನವ್ಯಯತ್ವಾತ್.

ಅಲ್—ನೋಡಲ್, ನುಡಿಯಲ್ ; ನೋಡಲೊಡಂ, ನುಡಿಯಲೊಡಂ ; ನೋಡಲೊಡನೆ, ನುಡಿಯಲೊಡನೆ. ಅಲರ್ಹಾರ್ಥೇ 5.. ಇತಿ. ಅತ್ರ ವುದುವಾದೀನಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್ ಅಲ್ಲ ಅಲ್ಲ ದ್ವಾವಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾವೇವ ಗ್ರಾಹ್ಯೌ, ನ ತು ತಸ್ಮಿನ್ನದಲೌ 526 ಇತಿ ವಿಹಿತೌ ಶಿಷ್ಟಾದೇಶೌ. ನೋಡಬೇಡಂ, ನೋಡಲ್ವೇಡಂ; ನುಡಿಯಬೇಡಂ, ನುಡಿಯಲ್ವೇಡಂ;

[1] ಉತ್ತೆದುತೆದುತ್ತುಮುತುಂ.

ಇತ್ಯಾದಿಷು ನೋಡ, ನೋಡಲ್, ನುಡಿಯ, ನುಡಿಯಲ್ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಅನವ್ಯಯತ್ವಾತ್, ತಿಙನ್ತಾನಾಂ ಅನವ್ಯಯತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ಬೇಡಂ, ಬೇಡ, ಇತ್ಯನಯೋಸ್ತು ಅಣಮಾದಿತ್ವಾತ್ ಅವ್ಯಯತ್ವಂ.

ಇತ್—ನೋಡಿ, ಬೇಡಿ. **ಇದುತೋ ಲಘ್ವಾದಿದ್ವಿಸ್ವರಾತ್** 581 ಇತಿ. ಇದಿತಿ ಸಾನುಬನ್ಧಸ್ಯೈವ ಪಾಠಾತ್ ಇರುಣಃ **ಕರ್ಮಣಿ** 516 ಇತಿ ನಿರನುಬನ್ಧ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ನ ಗೃಹ್ಯತೇ; ಕೆಂಪುಣಿ, ಬಂಡುಣಿ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಅನವ್ಯಯತ್ವಾತ್.

ದು—ನಡೆದು, ನುಡಿದು. **ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲೇ ದುಸ್ತ್ವೈಕಕರ್ತೃಕಾತ್** 580 ಇತಿ. ತ ಏತೇ ಸರ್ವೇ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ. ಅತ್ರ ದು ಇತಿ ಅವಿಶೇಷೇಣ ಪಾಠಾತ್ **ಕಾಲೇ ದುಃ** 438 ಇತಿ ತದ್ಧಿತೋಽಪಿ ಗೃಹ್ಯತೇ; ಅಂದು, ಇಂದು, ಇತ್ಯಾದೀನಾಮಪಿ ಅವ್ಯಯತ್ವಾತ್.

ಇತಃ ತದ್ಧಿತಾ ಏವ ಪಠ್ಯನ್ತೇ. ಎವರಮ್—ಅನ್ನೆವರಂ, ಇನ್ನೆವರಂ. ಎವರೆಗಮ್—ಅನ್ನೆವರೆಗಂ, ಇನ್ನೆವರೆಗಂ. **ಎವರಮೆವರೆಗಂ ಕಾಲಸ್ಯ ನಶ್ಚ** 436 ಇತಿ.

ವೋಲ್—ಮುನಿಯವೋಲ್, ಗಿಳಿಯವೋಲ್. ವೊಲ್—ಮುನಿಯವೊಲ್, ಗಿಳಿಯವೊಲ್. **ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯೇ ವೋಲ್ ವೊಲೌ** 445 ಇತಿ.

ಬೋಲ್—ಇಂದ್ರಂಬೋಲ್, ಚಂದ್ರಂಬೋಲ್. **ವಾತೋ ಬೋಲ್** 446 ಇತಿ.

ವೊತ್—ಒವ್ವೊರ್, ಇವ್ವೊರ್. **ಸಙ್ಖ್ಯಯಾ ವೊದ್ವಾರೇ** 433 ಇತಿ. ವೊತ್ ಇತಿ ಅವಿಶೇಷೇಽಪಿ ತದ್ಧಿತಮಧ್ಯೇ ಪಾಠಾತ್ ಅಯಂ ತದ್ಧಿತ ಏವ ಗೃಹ್ಯತೇ. **ಒಲ್ನಲ್ಕೂ ಭ್ಯೋರ್ವೊತ್** 571 ಇತಿ ಕೃನ್ನ ಗೃಹ್ಯತೇ, ಒಲ್ಮೆ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಅನವ್ಯಯತ್ವಾತ್. ದುಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತು ಉಭಯಮಧ್ಯೇ ಪಾಠಾತ್ ಉಭಯಾತ್ಮಕೋ ಗೃಹೀತ ಇತಿ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ತುಟು—ಅಂತುಟು, ಇಂತುಟು. ತೆ—ಅಂತೆ, ಇಂತೆ. ತು—ಅಂತು, ಇಂತು. **ಪ್ರಕಾರೇ ತುಟು ತೆ ತವಃ** 437 ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಾನುಬನ್ಧಗ್ರಹಣೇ ನಿರನುಬನ್ಧಸ್ಯಾಗ್ರಹಣಂ, ನಿರನುಬನ್ಧಗ್ರಹಣೇ ತು ಸಾನುಬನ್ಧಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಂ ಅನಿಷಿದ್ಧಂ, ವ್ಯಾಪ್ಯವ್ಯಾಪಕಭಾವಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್; ತಥಾ ಚ ಅತ್ರ ತೆ ಇತಿ ನಿರನುಬನ್ಧಸ್ಯ ಪಾಠಾತ್ ಸಾನುಬನ್ಧಃ **ತೆದನೇಕಸ್ವರಾತ್** 559 ಇತಿ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋಽಪಿ ಸಙ್ಗೃಹೀತುಂ ಶಕ್ಯತ ಇತಿ ನೆಗೞ್ತೆ, ಪೊಗೞ್ತೆ ಇತ್ಯಾದೀನಾಮಪಿ ಅವ್ಯಯತ್ವಂ ಶಕ್ಯಶಙ್ಕಂ. ತಥಾಪಿ ತದ್ಧಿತಮಧ್ಯೇ ಪಾಠಾತ್ ಅಯಂ ತದ್ಧಿತ ಏವೇತಿ ಕೃನ್ನ ಗೃಹ್ಯತ ಏವ; ನೆಗೞ್ತೆ, ಪೊಗೞ್ತೆ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಅನವ್ಯಯಮೇವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಣಮೊದಯಃ ॥ 20 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಣಮೊದಿಗಣಪಠಿತಾಃ ಶಬ್ದಾ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಣಂ, ಆಣಂ; ಆವಗಂ; ನೀಡುಂ, ಕರಂ, ಆದಂ, ಕೆನ್ನಂ, ಪೀನಂ; ಎಲ್ಲಂ; ಅಲ್ಲಂ, ಇಲ್ಲಂ; ಚೆಚ್ಚರಂ, ಬೆಚ್ಚರಂ; ನಿರ್ನೆರಂ, ಸೋಡಂಬಾಡಂ; ಏಗಂ, ವೆರಂ, ವೆಲಂ, ವೆಲ್ಲಂ, ವೆೞಂ; ಬೞಿಕಂ,

ಬೞಿಕ್ಕಂ, ಬೞಿಯಂ; ಬೇಡಂ; ಗಡಂ, ಗಳಂ; ಬೆಳ್ಪೞಂ, ಬೆಳ್ಪಡಂ; ಉಸಿಕಂ; ಬಡಂ, ನಿಕ್ಕುವಂ; ತೇನಂ, ತೇನತೇನಂ; ಆನುಂ; ಪೊೞ್ತಡಂ, ಸವೆಳ್ತಡಂ; ಹುಂ; ಅಂ, ಉಂ; ಪಿರಿದುಂ; ಮುನ್; ಇನ್; ಪಿರಿದು, ನೀಡು; ನಿನ್ನೆಗರ; ಬೇಡ; ಬಡನೆ; ನಾಳೆ, ನಾಡಿದು; ಮತ್ತೆ; ಮತ್ತಿನ; ಬೇಱೆ; ಏಱ್; ಏಗುವೆನ್, ಏವೆನ್; ಮೇಣ್; ದಲ್; ಭೋಂಕಲ್; ಅಂತೆ, ಅಂತಿರೆ, ಅಂತೆವೊಲ್, ಅಂತಿರೆವೊಲ್, ಅಂತೆವೋಲ್, ಅಂತಿರೆವೋಲ್; ವೃತ್—ಗಡ, ಗಳ; ಅಲ್ತು, ಅಲ್ಲ, ಇಲ್ಲ; ಇಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ಲದೆ; ಆಗಡ, ಈಗಡ, ಪೊೞ್ತಡ; ತಡಬಡ; ಅಕ್ಕಟ, ಅಕಟ; ಅಹಹ; ಬೞಿಕೆ, ಬೞಿಕ್ಕೆ; ಭೋಂಕನೆ, ಚೆಕ್ಕನೆ, ಭೋರನೆ, ಪಯ್ಕನೆ, ಬಯ್ಕನೆ; ಪಾವನೆ, ಪಾವಗೆ; ನೆಟ್ಟನೆ, ನೆಟ್ಟಗೆ; ತೊಟ್ಟನೆ, ತೊಟ್ಟಗೆ; ಆಯ್ಕನೆ, ಆಯ್ಕಗೆ; ತಿಱ್ರನೆ; ತಿಱ್ರಗೆ; ಗಿಱ್ರನೆ, ಗಿಱ್ರಗೆ; ಸುಮ್ಮನೆ, ಸುಮ್ಮಗೆ: ಬಿಮ್ಮನೆ, ಬಿಮ್ಮಗೆ; ಮೆಲ್ಲನೆ, ಮೆಲ್ಲಗೆ; ಕಮ್ಮನೆ, ಕಮ್ಮಗೆ; ತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣಗೆ; ನುಣ್ಣನೆ, ನುಣ್ಣಗೆ;—ಇತಿ ಅಣಮಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Ayam* and words classed with it are *avyaya* (indeclinables).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಣಂ ಆದಿರ್ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಣಮಾದಯಃ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾ ಗಣಪರಿಪಠಿತಾಃ ಸಂಜ್ಞಿನಃ. ಅವ್ಯಯಮಿತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ಲಿಙ್ಗವಚನವಿಪರಿಣಾಮೇನ ಸಮ್ಬಧ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಃ ಇತಿ.

ಗಣಂ ಲಿಖತಿ—ಅಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅಣಂ, ಆಣಂ—ಅಪಿಶ್ವರಸ್ಕೇಷದರ್ಥಾವೇತೌ. ಗುಣಮಣಮಿಲ್ಲ, ಕಾರ್ಯಮಾಣಮಿಲ್ಲ. ಗುಣಲೇಶೋಽಪಿ ನಾಸ್ತಿ, ಕಾರ್ಯಲೇಶೋಽಪಿನಾಸ್ತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಆವಗಂ—ಅಜಸ್ರಾರ್ಥಃ. [1] ಆದಿದೇವನೀಗಾವಗಮೆಮ್ಮ ಬೇಳ್ಪ ವರಮಂ.

ನೀಡುಂ, ಕರಂ, ಆದಂ, ಕೆನ್ನಂ, ಪೀನಂ—ಅಧಿಕಾರ್ಥಾ ಏತೇ. ನೀಡುಂ ನೋಡಿದಂ, ಕರಂ ಭಾವಿಸಿದಂ, ಆದಮೋದಿದಂ, ಕೆನ್ನಂ ಮನ್ನಿಸಿದಂ, ಪೀನಂ ಜಾನಿಸಿದಂ.

ಎಲ್ಲಂ—ಉಕ್ತಾರ್ಥಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಶ್ಚ. ಎಲ್ಲಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ, ರಿಪುಗಳನೆಲ್ಲಂ ತವೆ ಗೆಲ್ದಂ.

ಅಲ್ಲಂ, ಇಲ್ಲಂ—ಪರ್ಯುದಾಸಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಾವೇತೌ. ನೀತಿಯಲ್ಲಂ, ಗುಣಮಿಲ್ಲಂ.

ಚೆಚ್ಚರಂ, ಬೆಚ್ಚರಂ—ವ್ಯಕ್ತಾರ್ಥಾವೇತೌ. ಚೆಚ್ಚರಂ ನುಡಿದಂ, ಬೆಚ್ಚರವೊಪ್ಪಿದಂ.

ನಿನ್ನೆಗರಂ—ನಿನ್ನಿಗಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ನಿನ್ನೆಗರಂ ಕೊಂದಂ.

ಸೋಡಂಬಾಡಂ—ಉಕ್ತಾರ್ಥೋ ಬಹುಲಾರ್ಥಶ್ಚ. ಸೋಡಂಬಾಡಂ ಮುಳಿದಂ.

ಸೋಡಂಬಾಡಂ ತನು [2] ನೀ।
ಳ್ದೋಡಿತು।

---

[1] ಆದ. [2] ನೀರೋಡಿತು.

ಏಗಂ, ವರಂ, ವಲಂ, ವಲ್ಲಂ, ವೆಱಂ— ಸ್ಫುಟಾರ್ಥಾ ಏತೇ. ಏಗಂ ನುಡಿದಂ; ವರಂ ನುಡಿದಂ; ಜಿನನಾಥ ನೀನೆ ಪೇೞ್ದಂತೆ ವಲಂ;

ವಲ್ಲಂ ತೋೞ್ಕರ್ಗಂ ತತ್ತ್ವಮಿ।
ದೆಲ್ಲಂ ಜಿನ ನಿನಗೆ;
ವೆಱಮಾರ್ ಬಲ್ಲರ್ ತತ್ತ್ವದ।
ತೆಱನಂ ನೀನಲ್ಲದುೞಿಯೆ.

ಬೞಿಕಂ, ಬೞಿಕ್ಕಂ, ಬೞಿಯಂ – ಪಶ್ಚಾದರ್ಥಾ ಏತೇ. ಬೞಿಕಂ ಬಂದಂ, ಬೞಿಕ್ಕಂ ಕಂಡಂ ಬೞಿಯಂ ಪೋದಂ.

ಬೇಡಂ—ನಿವಾರಣಾರ್ಥಃ. ಬಯ್ಯಲ್ಬೇಡಂ.

ಗಡಂ, ಗಳಂ – ಕಿಲಾರ್ಥಾವೇತೌ. ಬಂದಂ ಗಡಂ ಫಲ್ಗುಣಂ, ಅಂಗಜಂ ಗಳಮಂಗಂ ತನಗಾಣಮಿಲ್ಲ ಗಳಂ.

ಬೆಳ್ವಳಂ, [1]ಬೆಳ್ವಡಂ –ಭಯಚಕಿತಾರ್ಥೌ. ಬೆಳ್ವಳಂಬೋದಂ, [1]ಬೆಳ್ವಡಂ ನುಡಿದಂ.

ಉಸಿಕಂ—ಮೌನಾರ್ಥಃ. ಉಸಿಕಮಿರ್ದ್ದಂ. ಮೌನ್ಯರ್ಥೇ ತು ಅನವ್ಯಯಮೇತತ್ – ಉಸಿಕನೊಳೇಕೆ ಮಾತು?

ಒಡಂ, ನಿಕ್ಕುವಂ—ನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥೌ. ಒಡಂ ನುಡಿದಂ, ನಿಕ್ಕುವಂ ಪೇೞ್ದಂ.

ತೇನಂ, ತೇನತೇನಂ– ಅದೃಢಾರ್ಥಾವೇತೌ. ತೇನಂ ನುಡಿದಂ, ತೇನತೇನಮಾದುದು ಕಜ್ಜಂ.

ಆನುಂ – ದಿಗ್ದೇಶಕಾಲಸಙ್ಖ್ಯಾಪ್ರಕಾರಪಕ್ಷಾನ್ತರಾರ್ಥಃ. ದಿಕ್—ಮೂಡಲಾನುಂ, ಬಡಗಲಾನುಂ. ದೇಶೇ – ಅಲ್ಲಿಯಾನುಂ, ಇಲ್ಲಿಯಾನುಂ. ಕಾಲೇ – ಅಂದಾನುಂ, ಇಂದಾನುಂ. ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾಂ—ಒಂದಾನುಂ, ಎರಡಾನುಂ. ಪ್ರಕಾರೇ—ಅಂತಾನುಂ, ಇಂತಾನುಂ.

ಪೊೞ್ತಡಂ, ಸವಳ್ತಡಂ – ಪ್ರಭಾತಾರ್ಥೌ. ಪೊೞ್ತಡಮೆೞ್ದಂ, ಸವಳ್ತಡಮೆೞ್ದಂ.

ಹುಂ - ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಃ. ಹುಂ ಮತ್ತಮೇನಾಯ್ತು?

ಅಂ, ಉಂ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಾವೇತೌ. ಆತಂಗಮಾಕೆಗಂ, ಆತನುಮಾಕೆಯುಂ.

ಪಿರಿದುಂ – ಬಹುಲಾರ್ಥಃ. ಪಿರಿದುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ. ಸರ್ವೇಽಪ್ಯೇತೇ ಮಾನ್ತಾಃ.

ಮುನ್ – ಪುರಾರ್ಥಃ. ಮುಂ ಬಿಸಜೋದ್ಭವಂ ಪಡೆದಂ.

ಇನ್ –ಪಶ್ಚಾದರ್ಥಃ. ಇನ್ನೇಕಾತನ ಚಿಂತೆ? ನಾನ್ತಾವೇತೌ.

ಪಿರಿದು, ನೀಡು —ಆಧಿಕ್ಯಾರ್ಥೌ. ಪಿರಿದುಂಡಂ, ನೀಡು ನಿದ್ದೆಗೆಯ್ದಂ.

ನಿಸ್ಸೆರ—ನಿಶ್ಶಙ್ಕಿತಾರ್ಥಃ. ನಿಸ್ಸೆರ [2] ಪೋದಂ.

ಬೇಡ – ನಿವಾರಣಾರ್ಥಃ. ಪೊಯ್ಯಲ್ಬೇಡ.

ಒಡನೆ—ಸಹಾರ್ಥಃ. ತಂದೆಯೊಡನೆ.

---

[1] ಬೆಳ್ಭ. [2] ಪೋದಂ.

ನಾಳೆ, ನಾಡಿದು—ದ್ವಾವೇತೌ ಶ್ವಃಪರಶ್ವೋ'ರ್ಥೌ. ನಾಳೆಯೊ ನಾಡಿದೊ ಕಾಲನ ಧಾಳಿ.

ಮತ್ತೆ—ಪುನರರ್ಥಃ. ಮತ್ತೇಕೆ ಸ್ತುತಿಪ್ಪೆಂ ?

ಮತ್ತಿನ—ಇತರಾರ್ಥಃ. ಮತ್ತಿನ ಸುತ್ತಿನ ಮಾತನಾಡುವೈ.

ಬೇಱೆ—ಪೃಥಗರ್ಥಃ. ಬೇಱೆ ಪೋದ ಪೊಲನಂ.

ಏನ್—ಕಿಮರ್ಥಃ. ಏಂ ಕಾರಣಂ ಬಂದೆ ?

ಏಗುವೆಂ, ಏವೆಂ—ಕಿಂ ಕರವಾಣೀತ್ಯರ್ಥೌ.

ಏಗುವೆನಿದಕ್ಕಿನ್ನಿದಂ ಸಲೆ ।
ನೀಗುವೆನಿನ್ನೇವೆನೆಂದು ಖಳಸಂಸ್ಕೃತಿಯುಂ ॥

ಮೇಣ್—ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥಃ. ಇಂದ್ರಂ ಮೇಣ್ ಚಂದ್ರಂ ಮೇಣ್.

ದಲ್—ನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥಃ. ಆತನೆ ದಲಿವಂ.

ಭೋಂಕಲ್—ಅವ್ಯವಧಾನಾರ್ಥಃ.

ಶ್ರೀನಾರೀಪತಿ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೊಳಲೊಡಂ ಭೋಂಕಲ್ ಮನಃಪರ್ಯಯ ।
ಜ್ಞಾನಂ ಪುಟ್ಟಿದುದು.

ಅಂತೆ, ಅಂತಿರೆ ; ಅಂತೆವೊಲ್, ಅಂತಿರೆವೊಲ್ ; ಅಂತೆವೋಲ್, ಅಂತಿರೆವೋಲ್ — ಉಪಮಾನಾರ್ಥಾ ಏತೇ. ಬಪ್ಪೆಂತೆ ಬಂದತ್ತಿಭಂ, ಕರಿಯಂತಿರೆ ಭದ್ರಲಕ್ಷಣಂ, ಗಜದಂತೆವೊಲಧಿಕದಾನಿ, ಅಂತಕನಂತಿರೆವೊಲುಗ್ರಂ, ರವಿಸುತನಂತೆವೋಲಧಿಕದಾನಿ, ರವಿಯಂತಿರೆವೋಲಧಿಕ ಪ್ರತಾಪಿ.

ವೃತ್ತಿಕರಣಂ ಗಡಾದೇಃ ಅಣಾಮಾದ್ಯನ್ತರ್ಗಣತ್ವಸೂಚನಾರ್ಥಂ. ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚ ವೈಭಾಷಿಕಪ್ರಕೃತಿಭಾವಲಕ್ಷಣಂ. ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಗಡಾದಿಃ 49 ಇತಿ.

ಗಡ, ಗಳ—ಕಿಲಾರ್ಥಾವೇತೌ. ಅಂಗಜಂ ಗಡ, ಅಂಗಜಂ ಗಳ.

ಅಲ್ತು, ಅಲ್ಲ, ಇಲ್ಲ—ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಾಃ. ತಾನಲ್ತು, ನೀನಲ್ಲ, ಆನಿಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ಲದೆ—ವಿನಾರ್ಥಾವೇತೌ. ಅಕ್ಕರಮಿಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕರಕ್ಕುಮೇ ? ಜಿನನಲ್ಲದೆ ದೇವರೊಳರೆ ?

ಆಗಡ, ಈಗಡ, ಪೊೞ್ತಡ—ಕ್ರಮತಃ ತದೇದಾನೀಂಪ್ರಾತರರ್ಥಾಃ. ಆಗಡ ಬಂದಂ, ಈಗಡ ಕಂಡಂ, ಪೊೞ್ತಡ ಪೋಪಂ.

ತಡಬಡ—ವಾಕ್ಕುಂಠನಾರ್ಥಃ. ತಡಬಡ ನುಡಿದಂ.

ಅಕ್ಕಟ, ಅಕಟ—ಖೇದಾರ್ಥೌ.

ಅಕ್ಕಟ ಖಳನಂ ಜವನೇ ।
ಕಿಕ್ಕನೊ ತುತ್ತಾಗಿ.

ಅಕಟ ಖಳಂ ಚಿರಾಯು.

ಅಹಹ—ಉತ್ಕಾರ್ಥ ಆಶ್ಚರ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ. ಅಹಹ ಕಾಲದೋಷಮಿದಲ್ತೆ ? ಅಹಹ ಗಾಡಮುಂ ನೀಳ್ಪು ನಿಂದಂ ಮುನೀಂದ್ರಂ.

ಬೞಿಕೆ, ಬೞಿಕ್ಕೆ — ಪಶ್ಚಾದರ್ಥೌ. ಜನನೀಸ್ತನ್ಯಮನುಭೂನಾಂ ಬೞಿಕೆ ನೀಂ, ಬೞಿಕ್ಕೆ ಯವ್ವನಂ ಮೊಳೆವುದುಮಾರುಮಂ ಬಗೆಯದೆ.

ಭೋಂಕನೆ, ಚೆಕ್ಕನೆ, ಭೋರನೆ, ಪಯ್ಕನೆ, ಬಯ್ಕನೆ—ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಾ ಏತೇ. ಭೋಂಕನೆ ಪೋದಂ, ಚೆಕ್ಕನೆ ಬಂದಂ, ಭೋರನೆ ಸಾರ್ದ್ದಂ, ಪಯ್ಕನೆ ರಥಂ ಪರಿದತ್ತು, ಬಯ್ಕನೆ ಬಂದುದೈಕಿಲ್. ಪಞ್ಚೈತೇ ನೋಪಧಾಃ. ಇತ ಉಪರಿ ಗೋಪಧಾಶ್ಚ.

ಪಾವನೆ, ಪಾವಗೆ—ಭಯಾಕಸ್ಮಿಕಾರ್ಥೌ. ಪಾವನೆರ್ದೆ ಪಾಱಿತು.

ನೆಟ್ಟನೆ, ನೆಟ್ಟಗೆ; ತೊಟ್ಟನೆ, ತೊಟ್ಟಗೆ; ಆಯ್ಕನೆ, ಆಯ್ಕಗೆ—ನಿರ್ಭರಾರ್ಥಾಃ. ನೆಟ್ಟನೆ ಬಂದಂ, ತೊಟ್ಟನೆ ಕಂಡಂ, ಆಯ್ಕನೆಪ್ಪಿದಂ.

ತಿಱ್ರನೆ, ತಿಱ್ರಗೆ; ಗಿಱ್ರನೆ, ಗಿಱ್ರಗೆ—ಪರಿಭ್ರಮಣಾರ್ಥಾಃ. ತಿಱ್ರನೆ ಪರಿದುದು ಪಾಱುಂ ಬಳೆ, ಗಿಱ್ರನೆ ರಂಗದೊಳ್ ಭ್ರಮರಿಯಂ [1]ಮೆಱೆಯಿಸಿದಂ.

ಸುಮ್ಮನೆ, ಸುಮ್ಮಗೆ; ಬಿಮ್ಮನೆ, ಬಿಮ್ಮಗೆ—ತೂಷ್ಣೀಮರ್ಥಾಃ. ಸುಮ್ಮನೆ ಪೋದಂ, ಬಿಮ್ಮನೆ ಬಂದಂ.

ಮೆಲ್ಲನೆ, ಮೆಲ್ಲಗೆ—ಅಕ್ಷಿಪ್ರಾರ್ಥೌ. ತನ್ನ ಶರಾಸನಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದಂ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕರಶಾಖೆಯಂ.

ಕಮ್ಮನೆ, ಕಮ್ಮಗೆ—ಘ್ರಾಣತರ್ಪಣಾರ್ಥೌ. ಕಮ್ಮನೆ ಬಂದುದು ಮಂದಮಾರುತಂ.

ತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣಗೆ—ಶೀತಸ್ಪರ್ಶಾರ್ಥೌ. ತಣ್ಣನೆ ತೀಡಿತ್ತೆಲರ್.

ನುಣ್ಣನೆ, ನುಣ್ಣಗೆ—ಮೃದುಸ್ಪರ್ಶಾರ್ಥೌ. ನುಣ್ಣನೆ ನೋಣೆದಂ —

ಇತಿ ಅಣಮಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

ಬಹುವಚನಂ ಆಕೃತಿತ್ವಸೂಚನಾರ್ಥಂ. ತೇನ ತಳೆಸಲ್—ಪ್ರಭಾತವಾಚೀ; ತಳಮಳಂ—ನಿರ್ಣಯವಾಚೀ; ಇಸ್ಸಿ—ಜುಗುಪ್ಸಾವಾಚೀ; ಅಣಿಯರಂ, ಅಗುಂದಲೆ, ನೂಳದು, ಉರ್ವಿನಂ, ಆರ್ವಿನಂ, ಇತಿ ಆಧಿಕ್ಯವಾಚಿನಃ; ಈವಱು—ಈಷದ್ಭೂತಕಾಲವಾಚೀ; [2]ಮೊನೆಯಿಾಡು—ಭೂತಕಾಲವಾಚೀ; ಆಗಳಿಂಗೆ, ಈಗಳಿಂಗೆ, ಆಗಡಿಂಗೆ, ಈಗಡಿಂಗೆ, ಆಗಳಿನ, ಈಗಳಿನ, ಆಗಡಿನ, ಈಗಡಿನ, ಆಗಳುಂ, ಈಗಳುಂ, ಆಗಡುಂ, ಈಗಡುಂ, ಈವಱಿಂಗೆ, ಈವಱಿನ, ಮೊನೆಯಿಾಡಿಂಗೆ, ಮೊನೆಯಿಾಡಿನ, ನಿನ್ನಿನ, ಮೊನ್ನಿನ, ನಾಳಿನ, ನಾಡಿಬನ, ಇತ್ಯಾದಯಃ ಸುಬನ್ತಪ್ರತಿರೂಪಕಾಃ ಕಾಲವಿಶೇಷವಾಚಕಾಶ್ಚ; ಅನ್ಯೇಽಪಿ ಅವ್ಯಯವಿಶೇಷಾಶ್ಚ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಉಪಸಂಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ.

ಭೋಂಕನೆ, ಭೋರನೆ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಕ್ರಿಯಾನುಕರಣಶಬ್ದಾಃ ಅತ್ರ ವಿಷಯವ್ಯಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಕತಿಚಿದುದಾಹೃತಾಃ; ನ ಹಿ ಅನುಕರಣಶಬ್ದಾನಾಂ ಇಯತ್ತಾಸ್ತಿ. ತೇನ ಚಕಚಣ್ಣನೆ ದಣಿದಂ, ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದಂ, ಝುಂಮನೊಸದ್ದು, ಸಿಗ್ಗನೆ ಸಿಗಿದು, ಬಿಱ್ರನೆ ಬೀಗಿ, ಡಱ್ರನೆ ತೇಗಿ, ಸುಱ್ರನೆ ಸುರಿದು, ಘುಳುಮ್ಮನೆ ಮುೞುಂಗಿ, ಇತ್ಯಾದಯೋ ನಾನಾವಿಧಕ್ರಿಯಾನುಕರಣಶಬ್ದಾಃ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಅನುಸರ್ತವ್ಯಾಃ.

---

[1] ಮೆಱೆದಂ [2] ಮೊನೆಯಿಡು, ಮೊನೆಯೇಡು.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎಮಾದಯೋ ನಿಪಾತಾಶ್ಚ ॥ 21 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಎಮಾದಿಗಣಪಠಿತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞಾಶ್ಚ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಮ ; ನಾಡೆ ; ಎಡೆ ; ನೆಱೆ, ಮಿಗೆ, ಕಡು ; ಅಃ, ಆಃ; ಅ, ಆ ; ಉಃ, ಊಃ ; ಉ, ಊ ; ಎ, ಏ ; ಹೋ, ಅಹೋ, ಓಹೋ, ಹೋಹೋ ; ಅಯ್ಯೊ, ಅಯ್ಯೋ ; ಎಲೆ, ಎಲೇ, ಎಲವೊ, ಎಲವೋ ; ಅರೆ ; ಅರಮೆ, ಅರೆಉಱಿ ; ಅಲ್ತೆ, ಅಲ್ತೇ ; ಚಿಃ, ಚೀಃ ; ನಿನ್ನೆ ; ಮೊನ್ನೆ ; ಗಡಾ, ಗಳಾ ; ಅಕ್ಕಟಾ ; ಇತಿ ಎಮಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

ನಿಪಾತಪ್ರದೇಶಾಃ—ನಿಪಾತಾಃ[44] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[*Ema* and words classed with it (for which see above) are both *avyaya* (indeclinables) and *nipâta* (particles).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅವ್ಯಯಮಿತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ಅತ್ರ ಚಕಾರೇಣ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ಎಮಾದೀನಾಂ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೈವ ಸ್ಯಾತ್, ನ ತು ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ. ತಥಾ ಚ ಏತೇಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ಸುಪಃ ಶ್ಲುಬ್ನ ಸ್ಯಾತ್. ಅತೋಽತ್ರ ಉಭೇ ಅಪಿ ಸಂಜ್ಞೇ ಅಙ್ಗೀಕಾರ್ಯೇ ಇತ್ಯಾಹ— ಎಮಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಯೋಜನಂ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಾದಿಃ, ವಕ್ಷ್ಯತೇ ನಿಪಾತಾಃ[44] ಇತ್ಯಾದಿ.

ಎಮ—ಅಭ್ಯುಪಗಮಾರ್ಥಃ. ನಾಡೆ—ಬಾಹುಲ್ಯಾರ್ಥಃ. ಎಡೆ—ಅವಕಾಶಾರ್ಥಃ. ನೆಱೆ, ಮಿಗೆ, ಕಡು—ಆಧಿಕ್ಯಾರ್ಥಾಃ. ಅಃ, ಆಃ—ಖೇದವಿಸ್ಮಯವಿಡಮ್ಬನೇಷು. ಅ, ಆ—ಕಿಲಾರ್ಥೌ ; ಅತ್ರ ಆದ್ಯೋಽವಧಾರಣಾರ್ಥಶ್ಚ. ಉಃ, ಊಃ—ವ್ಯಥಾರ್ಥೌ. ಉ, ಊ—ಅಸಹ್ಯಾರ್ಥೌ. ಎ, ಏ—ವಿಶಙ್ಕಾವಧಾರಣಾನುಮತಿಷು. ಹೋ, ಅಹೋ, ಓಹೋ, ಹೋಹೋ—ವೇದನಾನಿವಾರಣಯೋಃ. ಅಯ್ಯೊ, ಅಯ್ಯೋ—ಖೇದವಿಡಮ್ಬನಯೋಃ. ಎಲೆ, ಎಲೇ, ಎಲವೊ, ಎಲವೋ,—ಸ್ಮರಣವಿಚಾರಾಮನ್ತ್ರಣೇಷು. ಅರೆ—ಭಾಗಾರ್ಥಃ. ಅರಮೆ, ಅರೆಉಱಿ—ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷಾರ್ಥೌ. ಅಲ್ತೆ, ಅಲ್ತೇ—ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥೌ. ಚಿಃ. ಚೀಃ—ಕುತ್ಸನಾರ್ಥೌ. ನಿನ್ನೆ—ಪೂರ್ವೇದ್ಯುಃ. ಮೊನ್ನೆ—ಪ್ರಪೂರ್ವೇದ್ಯುಃ. ಗಡಾ, ಗಳಾ—ಕಿಲಾರ್ಥೌ. ಅಕ್ಕಟಾ—ಖೇದಾರ್ಥಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಎಮಾದಯೋಽಣಮಾದಯಶ್ಚ ಅನೇಕಾರ್ಥಾಃ, ಅವ್ಯಯಾನಾಂ ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾತ್ ; ತಥಾಪಿ ನಿದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಏಕೈಕೋಽರ್ಥೋ ದರ್ಶಿತಃ. ಅರ್ಥವಿಶೇಷಸ್ತು ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಅವಗನ್ತವ್ಯಃ. ಉದಾಹರಿಷ್ಯನ್ತೇ ಚ ಏತೇ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವನಿರೂಪಣಪ್ರಸ್ತಾವೇ ಇತಿ ನಾತ್ರೋದಾಹೃತಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ ॥ 22 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ಥಾನೇಯೋಗಾ ಯಾ ಷಷ್ಠೀ ತನ್ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸ್ಯ ಯದ್ವಿಧೀಯತೇ ತತ್ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವತೀತಿ ವೇದಿತವ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸಖ್ಯುರಸಂಬುದ್ಧೌ[128]—ಸಖಾಯೌ, ಸಖಾಯಃ. ಊಷ್ಮಾದೀನಾಂ[120]—ಊಷ್ಮೈ, ಊಷ್ಮಃ. ಸ್ಥಾನ ಇತಿ ಕಿಂ? ಯತ್ರ ಅವಯವಾವಯವಿಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಷಷ್ಠೀ ತತ್ರ ಮಾಭೂತ್.

[Change predicated of a word in the sixth (genitive) case refers to its termination.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಃ ಷಷ್ಠೀ. ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಇತ್ಯನೇನ ಷಷ್ಠೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಿನಾಭಾವಿಪ್ರಕೃತೇಃ ಯೇನ ವಿಧಿಃ[28] ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ತದನ್ತಸ್ಯೇತಿ ಲಾಭೇ ತತೋಽಪಿ ಉಪಚಾರವೃತ್ತ್ಯಾ ತದರ್ಥಲಾಭೋ ಭವತೀತಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಸ್ಯೇತಿ ಲಭ್ಯತೇ; ತತ್ರೈವ ಕಾರ್ಯಸಮ್ಭವಾದಿತಿ.

ನನು ಕಿಮರ್ಥಮತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತತಯಾ ಗರಿಷ್ಠೋ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಷಷ್ಠೀಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯೇವೋಚ್ಯೇತ; ಇಹ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಷಷ್ಠೀಸ್ಥಾನೇ ಯೋ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ತಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವತೀತಿ ಪರ್ಯಾಪ್ತೇಃ. ನ ವಕ್ತವ್ಯಂ ವಾ ಷಷ್ಠೀತ್ಯಪಿ. ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯೇತಾವತಾಪಿ ಚರಿತಾರ್ಥ್ಯಾತ್; ಇಹ ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಥಾನೇ ಯೋ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ತಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವತೀತಿ. ಮಾಸ್ತು ವಾ ಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಪಿ. ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯೇತಾವಾನೇವ ಅಲಂ, ಇಹ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಯದ್ವಿಧೀಯತೇ ತತ್ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವತೀತಿ ವೇದಿತವ್ಯಮಿತಿ. ನ ಚ ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಯೋರಪಿ ತಥಾಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಶಕ್ಯಶಙ್ಕಃ; ಕಿದನ್ತ್ಯಃ[25], ಙ್ಯಾಪ್ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾತ್ ... ಪಞ್ಚಮ್ಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪರಃ[14], ಇತ್ಯಾಪವಾದಿಕಾನುಶಾಸನಬಲೇನ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಾನವಕಾಶಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ.

ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಇತ್ಯನುಚ್ಯಮಾನೇ ಷಷ್ಠೀಸ್ಥಾನ ಇತಿ ವ್ಯಸ್ತಂ ಸಮಸ್ತಂ ವೇತಿ ಸನ್ದೇಹಃ ಸ್ಯಾತ್. ಅಸ್ತ್ವನ್ಯತರತ್, ಕೋ ದೋಷ ಇತಿ ಚೇನ್ನ; ಉಭಯಥಾಪಿ ಅಸಾಧುತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ನ ತಾವದ್ವ್ಯಾಸಃ ಶ್ರೇಯಾನ್; ಅತ್ರ ತು ಸ್ಥಾನೇ ವಿಹಿತಾ ಯಾ ಕಾಪಿ ಷಷ್ಠೀ ಸಾ ಸರ್ವಾಪಿ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಸ್ಥಾನೇ ಕಾಚಿತ್ ಷಷ್ಠೀ ವಿಧೀಯತೇ, ಕಾ ವಾ ಅತ್ರ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವೇದಿತಿ. ನಾಪಿ ಸಮಾಸಃ ಸಾಧುಃ, ಷಷ್ಠೀಸ್ಥಾನೇ ವಿಧಾನಾಭಾವಾತ್. ನಾತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಷಷ್ಠೀಸ್ಥಾನೇ ವಿಧೀಯತೇ. ನ ಚ ನ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನ ಇತಿ ವ್ಯಾಸಾತ್ ಷಷ್ಠೀಸ್ಥಾನ ಇತಿ ಸಮಾಸೇ ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತಿ, ವಿಗ್ರಹಸಮಾಸಯೋಃ ಐಕಾರ್ಥ್ಯನಿಯಮಾತ್. ನ ಹಿ ರಾಜ್ಞಃ ಪುರುಷ ಇತ್ಯತೋ ರಾಜಪುರುಷ ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನಾತ್ರ ಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯೇತತ್ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಇತ್ಯನೇನ ಸಮ್ಬಧ್ಯತೇ, ಯೇನ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀ ವಿಗ್ರಹಪ್ರದರ್ಶನಪರಾ ಸ್ಯಾತ್; ಕಿನ್ತು ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯನೇನೈವ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ವಿಧಿಃ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಭವತೀತಿ. ನಾಪಿ ವಿಗ್ರಹಸಮಾಸಯೋಃ ಐಕಾರ್ಥ್ಯನಿಯಮೋಽಪಿ—ರಾಜ್ಞಃ ಪುರುಷೋ, ರಾಜ್ಞೋಃ ಪುರುಷೋ, ರಾಜ್ಞಾಂ ಪುರುಷೋ ವಾ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹೇ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಶೇಷಪ್ರತಿಭಾಸಾತ್; ರಾಜಪುರುಷ ಇತ್ಯತ್ರ ತು ಅಭಿನ್ನೈಕತ್ವವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ವಿಶೇಷಾಪ್ರತಿಭಾಸಾದಿತಿ. ಅತಃ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಇತಿ ಭಿನ್ನತಯೈವ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಂ. ಉತ್ತರಾರ್ಥಶ್ಚ ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಶಿತ್ಸರ್ವಸ್ಯ, ತಿಜಾದ್ಯಾದೇಃ[24] ಇತ್ಯುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಇತಿ ಭವಿತವ್ಯಮಿತಿ.

ನಾಪಿ ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತಃ; ಕಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಕಿಂ ವಾ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವತೀತಿ ಸಾಕಾಂಕ್ಷತಯಾ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾಪರಿಸಮಾಪ್ತೇಃ. ನ ಚ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಸ್ಥಾನಮಾತ್ರವಿಹಿತೋ ವಿಧಿಃ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾದಿತಿವಾಚ್ಯಂ. ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತ್ಯೇ

ಕಾರ್ಥಃ. ತಥಾ ಚ ಸ್ಥಾನಮಾತ್ರವಿಹಿತಃ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತೇ ಮಧ್ಯೇ ಪೂರ್ವಂ ವಾ ನ ಕೋಽಪಿ ವಿಧಿಃ ವಿಧೇಯಃ ಸ್ಯಾತ್. ವಿಧೀಯತೇ ಚ ತಥಾ ತತ್ರ ತತ್ರ: **ಗೇತಃ ಕ ಆದೇಃ**[274], **ಅಮಃ ಪ್ರಾಗಮಃ**[291] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಚತುರ್ಥೀಪ್ರಥಮಾವಯವಸ್ಯ ಕಕಾರಃ, ದ್ವಿತೀಯಾತಃ ಪೂರ್ವಂ ಉಮಃ ಪ್ರಯೋಗನಿಯಮಶ್ಚ. ನೆಲಕೆ, ಪೊಲಕೆ, ಇತಿ; ಆತನುಮನ್ನಾಕೆಯುಮಂ ಇತಿ ಚ. ನ ಚಾತ್ರ ಆದೇಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಇತಿ ಚ ವಿಶೇಷವಚನಾತ್ ಏವಂ ಸಿದ್ಧಿಃ. ಯತ್ರ ತು ಸಂಮುಗ್ಧೋ ವಿಧಿಃ ತತ್ರ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯೇವ ಇತಿ ಚೇನ್ನ; **ಶಷೋರ್ವಾ ಸಃ**[158], **ಯೋ ಜಃ**[111], **ಲೋ ಳಃ**[183] ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ [1]ಸಸಿ, ಸಂಜೆ, ಲಳಿತ, ಇತ್ಯಾದೌ ಅನಿಯಮೇನ ಆದೌ ಮಧ್ಯೇ ಅವಸಾನೇ ಸರ್ವತ್ರ ವಾ ಯಥೇಷ್ಟಂ ವಿಧಾನದರ್ಶನಾತ್. ನಾತ್ರ ದೇಶವಿಶೇಷನಿಯಾಮಕಂ ವಚನಮಸ್ತಿ, ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯೈವ ನಿಯಾಮಕತ್ವಾದಿತಿ.

ನಾಪಿ ವ್ಯಾಸ್ತು ವಾ ಸ್ಥಾನ ಇತಿ ಚರಮಃ ಪಕ್ಷಃ. ತತ್ರ ಕೇವಲಂ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯೇತಾವದೇವ, ಉತ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಇತ್ಯಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ ವಾ. ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ವಿಧೇಯವಿಶೇಷಾವಚನಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಯಃ ಕೋಽಪಿ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಸ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಸ್ಯಾತ್. ತತ್ರ ಚ ಉಕ್ತ ಏವ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥಃ ಪ್ರತೀಯತೇ ; ನ ಸ ಕೋ ವಾ ಇತಿ ವಿಶಿಷ್ಯ ನಿರ್ಣಯಃ. ಅನೇಕಧಾ ಖಲು ಷಷ್ಠೀ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ— **ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮೋ ವರ್ಗಾಣಾಂ**[142] ಇತಿ ಅವಯವಸಮ್ಬನ್ಧೇ, **ನಿನೋ ವಿಶೇಷಣಸ್ಯ**[215] ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಸಮ್ಬನ್ಧೇ, **ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯೇ**[123] ಇತಿ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶೇ, **ಬೋಧಾಶನಾಮನತೀನಾಂ ವಾ**[206] ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗನಿಯಮೇ ಚೇತಿ. ಸ್ಥಾನಗ್ರಹಣೇ ತು ಸ್ಥಾನಲಕ್ಷಣೈವ ಅತ್ರ ಷಷ್ಠೀ ನಾನ್ಯೇತಿ ಅರ್ಥಾನ್ತರವ್ಯಾವೃತ್ತಿರ್ಭವತೀತಿ.

ತಥಾ ಚ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಯಾ ಷಷ್ಠೀ ತದನ್ತಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ ಏವಂ ಸರ್ವಮಾಕಲಯ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ—**ಸ್ಥಾನೇಯೋಗಾ** ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ಥಾನೇ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಲಕ್ಷಣೇ ಪ್ರಸಙ್ಗೇ ಯೋಗಃ ಸಮ್ಬನ್ಧೋ ಯಯಾ ಉಚ್ಯತೇ ಸಾ ಸ್ಥಾನೇಯೋಗಾ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ.

ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಮುದಾಹರತಿ—**ಸಖ್ಯುಃ**[123] ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಃ ಸಖಿಶಬ್ದಃ. ತಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಅಜ್ ಆಯಶ್ಚ ತದನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಇಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಭವತೀತಿ. ಉದಾಹರಣಾನ್ತರಮಾಹ—**ಊಷ್ಮಾದೀನಾಂ**[120] ಇತಿ. ಅರ್ಧೈಕಾರಾದೇಶೇ ಊಷ್ಮನ್ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ನಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಸತಿ, **ಲುಬನಾಮಹಾನಾ**[36] ಇತಿ ಪೂರ್ವಾಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪೇ ಊಷ್ಮೈ ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಶಿತ್ಸರ್ವಸ್ಯ ॥ 23 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಶಿದಾದೇಶಃ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಭವತಿ.

---

1 ಸೇಸೆ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಬಳಃ ಶಲ್ಲಿಃ 277—ಗೃಹದಲ್ಲಿ, ವನದಲ್ಲಿ. ಬಳ್ಕಶ್ಚಾತೋ ದಿಗರ್ಥಾಚ್ಛಿ ಲ್ಲಿ ಬ 281—ಮೂಡಲ್, ಪಡುವಲ್. ಶಿದಿತಿ ಕಿಂ? ಏದಾತಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ 318—ಮಾಲೆ, ಬಾಲೆ.

[*S'it* denotes a substitute for the whole of a word in the sixth (genitive) case.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಶಕಾರ ಇತ್ ಯಸ್ಯ ಸ ಶಿತ್. ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನ ಆದೇಶೋ ಭಾವರೂಪೋ'ಭಾವರೂಪೋ ವಾ ಯದಿ ಶಾನುಬನ್ಧಃ ಸ್ಯಾತ್, ಸ ನ ಪೂರ್ವವತ್ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವತಿ. ಕಿನ್ತು ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಭವತೀತಿ ಅನ್ತ್ಯಾದೇಶಾಪವಾದೋ' ಯಮಿತ್ಯಾಹ—ಶಿದಾದೇಶ ಇತಿ.

ಉದಾಹರತಿ—ಬಳಃ ಶಲ್ಲಿಃ 277 ಇತಿ. ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇತಿ. ಗೃಹ ಇತಿ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಅಧಿಕರಣವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಬಳ್. ದಗಿವಾದೌ ನಪಿ 2 1 ಇತಿ ದಗಾಗಮಃ. ಬಳಃ ಶಲ್ಲಿಃ 277 ಇತಿ ಶಾನುಬನ್ಧೋ'ಲ್ಲಿರಾದೇಶೋ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ನ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಬಳೋ ಳಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ. ಕಿನ್ತು ಸರ್ವಸ್ಯ ಸ್ಥಾನ ಇತಿ ಭಾವರೂಪಃ. ಏವಂ ಶಲ್ಲ ಬವ್ಯಯಸ್ಯ 247 ಇತ್ಯಾದ್ಯಭಾವರೂಪೋ'ಪಿ ವಿಜ್ಞೇಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ತಿಙದ್ವಾದೇಃ || 24 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ತಿಙಃ ಅದ್ವಾದೇಶ್ಚ ಯದ್ವಿಧೀಯತೇ ತತ್ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ನಪ್ರ್ಯದುಃ 454—ಮಾಡಿದುದು, ಕೂಡಿದುದು. ಅರಃ 157—ಮಾಡಿದುವು, ಕೂಡಿದುವು. ಆದೀದೂದದ್ವಿದಾದೇಃ 310—ಆ ಮಾಱ್ಕೆ, ಈ ಮಾಱ್ಕೆ, ಊ ಮಾಱ್ಕೆ. ಆವುದೋರಾರ್ 174—ಆರಂ, ಆರಿಂ.

ಅದು, ಇದು, ಉದು, ಆವುದು, ಎಲ್ಲ, ಪೆಱತು—ಇತಿ ಅದ್ವಾದಿಃ. ಅಶಿದರ್ಥೋ ಯೋಗಃ ||

[What is predicated of *tiṅ*, and *adu* &c. (see above) is a substitute for the whole of a word in the sixth (genitive) case.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವೇ'ಪಿ ಲಾಘವಾರ್ಥಂ ಪುಂನಿರ್ದೇಶಃ; ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರೇ ಲಕ್ಷಣವ್ಯಭಿಚಾರಸ್ಯ ಅದೋಷತ್ವಾತ್. ಅಸ್ತಿ ಚ ತಥಾ ಪ್ರಾಚಾಂ ಪ್ರಯೋಗಃ—ಏಕದ್ವಿಬಹೌ (ಶಾ. 1-3-93), ಶ್ವಲ್ಯುಸ್ತು ನಾಂತರೇ (ಶಾ. 1-2-71) ಇತ್ಯಾದಿ. ತಿಙಾ ಸಹಿತೋ ದ್ವಾದಿರಿತಿ [1]ಮಧ್ಯಮಪದಲೋಪೀ ಸಮಾಸೋ ವಾ. ತಿಙಃ, ಅದ್ವಾದೇಶ್ಚ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಯದ್ವಿಧೀಯತೇ ತತ್ ಅಶಾನುಬನ್ಧೋ'ಪಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ಭವತಿ.

ತಿಙಃ ಸಾನುಶಾಸನಮುದಾಹರತಿ—ನಪ್ರ್ಯದುಃ 454 ಇತಿ. ಮಾಡು ಕರಣೇ ಇತಿ ಧಾತುಃ. ತತೋ ಧಾತೋರೇಕಾನೇಕತ್ವೇ 442 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ತರಿ ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಅಮ್. ದಪಪವಂ 446 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅತೀತಕಾಲೇ ದಃ. ಇದುತಃ 176 ಇತಿ ಉಕಾರಸ್ಯ ಇಕಾರಾದೇಶಃ.

---

[1] ಮಧ್ಯಪದ.

ನಪ್ಪುದುಃ[451] ಇತ್ಯನೇನ ವಿಧೀಯಮಾನ ಉದುರಾದೇಶಃ ಶಾನುಬನ್ಧರಹಿತೋ'ಪಿ ಅಮುಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಭವತೀತಿ ಮಾಡಿದುದು ಇತಿ ಭವತಿ. ಅರಃ[457] ಇತ್ಯಪಿ ತಿಙ ಏಪ್ಸ್ವೋದಾಹರಣಂ. ತಥೈವ ಅನೇಕತ್ವೇ ಅರ ಉವುರಾದೇಶಃ—ಮಾಡಿದುವು ಇತಿ.

ಅದ್ವಾದೇರುದಾऽರತಿ —ಆದೀತ್'[370] ಇತ್ಯಾದಿ. ಮಾಡು ಕರಣೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಭಾವೇ ಕೆತಿ, ಡೋಃ ಱಕಾರೇ ಜಕ, ಮಾಱ್ಕೆ ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ. ಪಶ್ಚಾತ್ ಅದು ಮಾಱ್ಕೆ ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ, ಆದೀತ್ [370] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅದುಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನ ಆಕಾರಃ ಸರ್ವಾದೇಶೋ ಭವತಿ. ಏವಂ ಇದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಈದಾದೇಶಃ, ಉದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಊದಾದೇಶಃ, ಆವುದು ಶಬ್ದಸ್ಯ ಆರಾದೇಶಃ.

ಅದ್ವಾದಿಗಣಂ ಲಿಖತಿ—ಅದು, ತದಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಇದು, ಇದಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಉದು, ಏತದಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಆವುದು, ಕಿಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಎಲ್ಲ, ಸರ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಪೞತು, ಅನ್ಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ತಿಜೋ'ದ್ವಾಸೇಶ್ಚ ಉತ್ತರತ್ರ ವಿಧೇಯೋ ಸರ್ವತ್ರ ಕಿತ್ಕರಣೇ ಗೌರವಮಿತಿ ಆರಮ್ಭಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ — ಅಶಿದರ್ಥೋ ಯೋಗಃ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಿದನ್ತ್ಯಃ ॥ 25 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಿದ್ಯಸ್ಯ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯಾವಯವೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಯಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ[35]—ಮುನಿ + ಈತಂ, ಮುನಿಯಿಾತಂ; ಯತಿಯಿಂದಂ. ರಾವೋರ್ವಕ್[37]—ವಧುವಿಂ, ಪಿತೃವಿಂ.

[*Kit* is an augment at the end of a word in the sixth (genitive) case.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕಕಾರಃ ಇತ್ ಯಸ್ಯ ಸ ಕಿತ್. ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಕಾನುಬನ್ಧೋ ವಿಧಿಃ ನಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ನ ವಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ; ಅಪಿ ತು ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಯಂ ಅನ್ತ್ಯಾವಯವೋ ಭವತಿ. ಅತ ಏವ ಅಯಂ ಪರಾನುಪಮರ್ದನೇನ ಭವನ್ ಆಗಮ ಉಚ್ಯತೇ. ಮುನಿ + ಈತಂ — ಇತಿ ಸ್ಥಿತೇ ಯಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ [35] ಇತಿ ಮುನಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಯಕ್ ಆಗಮೋ ಭವತಿ. ಈತಂ ಇತಿ—ಆತೇತೋಽಂ ಪುಂಸ್ತ್ರಿಯೋರ್ದ್ವಿರೂಪೋಃ [162] ಇತಿ ಪುಂಸ್ತ್ವೇ ಈತಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ॥ 26 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದೇಶೇನ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಪೂರ್ವಸ್ಯೈವ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಯಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ[35]—ಮುನಿಯಿಾತಂ, [1]ಸತಿಯುವಳ್, ಪತಿಯಿಾತಂ. ಆತ ಓಷ್ಠ್ಯೇ[38]—ಆವೂರ್, ಆವೊಲೆ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗ್ರಹಣಂ ಆನನ್ತರ್ಯಾರ್ಥಂ. ತೇನ ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಅರಲಿದು, ಸರಲಿದು.

[1] ಸತಿಯಿವಳ್.

[What is predicated of a word in the sixth (genitive) case by a word in the seventh (locative) case, applies to the prior (word or letter).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಕಥಮಯಂ ನಿರ್ದೇಶಃ ? ಯತಃ ತಚ್ಛಬ್ದಃ ಪೂರ್ವಂ ಪರಾಮೃಶತಿ. ಪೂರ್ವಂ ಚ ಅತ್ರ ಅನನ್ತರಂ ಕಿತ್, ಅನ್ತರಿತಂ ಚ ತಿಙ್ ಆದ್ಯಾದಿರ್ವಾ ಭವತಿ. ನಾತ್ರ ಕಿತಃ ತಿಙೋ'ದ್ಯಾದೇರ್ವಾ ಪರಾಮರ್ಶ ಉಪಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತಾರ್ಥಾಭಿನಾಯಕೋ'ಯಂ ತಚ್ಛಬ್ದಪ್ರಯೋಗಃ ; ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಾನಾಂ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾಚಕತ್ವನಿಯಮೇನ ಪೂರ್ವಪರಾಮರ್ಶನಿಯಮಾಭಾವಾತ್. ಅತ ಏವಾಹುಃ — ಪ್ರಕ್ರಾನ್ತಪ್ರಸಿದ್ಧಾನುಭೂತಾರ್ಥಸ್ತಚ್ಛಬ್ದೋ ಯಚ್ಛಬ್ದೋಪಾದಾನಂ ನಾಪೇಕ್ಷತೇ — ಇತಿ. ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತಾರ್ಥೋ ಹಿ ಅತ್ರ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಭಾತಃ. ಸೋ'ಭಿನೀಯತೇ [1]ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಇತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ಇತಿಕರಣಂ ಅಭಿನಯನದ್ಯೋತಕಂ ಪ್ರಾಯುಙ್ಕ್ತ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ — **ಸಪ್ತಮೀ** ಇತ್ಯಾದಿ, ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತಪದೇನ ನಿರ್ದೇಶಃ ಕಥನಂ ತೇನೇತಿ ವಿಶೇಷಣೇ ತೃತೀಯಾ. ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಇತಿ ತು ವರ್ತತೇ. ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತಾರ್ಥೇನ ವಿಶೇಷಣೇನ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಪೂರ್ವಸ್ಯೈವ ಭವತಿ ನೋತ್ತರಸ್ಯೇತಿ.

ವಕ್ಷ್ಯತಿ **ಯಣ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ**[35] ಇತಿ. ತತ್ರ ವಿಧೀಯಮಾನಸ್ಯ ಯಣಃ ಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಃ ಸ್ಥಾನೀ. ತಸ್ಯ ಚ ಇದಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಸ್ವರೇ ಇತಿ. ತತ್ರ ಸ್ವರೇ ಇತಿ ಸಪ್ತಮೀ ಶ್ರೂಯತೇ. ಸಾ ತಾವತ್ ಅಧಿಕರಣೇ ವಾಚ್ಯಾ ; ನಿಮಿತ್ತಾನ್ತರಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್. ಅಧಿಕರಣಂ ತು ಚತುರ್ಧಾ ಭವತಿ — ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕಂ, ವೈಷಯಿಕಂ, ವ್ಯಾಪಕಂ, ಸಮೀಪಗತಂ ಚೇತಿ. ತದುಕ್ತಂ —

ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕವೈಷಯಿಕವ್ಯಾಪಕಾಸತ್ತಿಭೇದತಃ ।
ಚತುರ್ಧಾ''ಧಾರ ಆಖ್ಯಾತಃ ಕಟಾಕಾಶತಿಲಾ ನದೀ ॥ ಇತಿ.

ತತ್ರ ತಾವತ್ ಇಯಂ ಸಪ್ತಮೀ ನೋಪಶ್ಲೇಷೇ. ಉಪಶ್ಲೇಷೋ ಹಿ ಔತ್ತರಾಧರ್ಯಂ. ಯಥಾ ಕಟೇ ಆಸ್ತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತಿ. ನಾತ್ರ ಸ್ವರಂ ಅಧರೀಕೃತ್ಯ ಯಣ್ ಆಸ್ತೇ : ಯಥಾ ಕಟಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ. ನಾಪಿ ವಿಷಯಭಾವೇ. ಸ ಹಿ ಮಹತಿ ನಿರ್ವಿಕಾರಿಣಿ ವಾ ಅರ್ಥೇ ಕ್ರಿಯಾಗೋಚರತಾಮಾತ್ರಃ, ಯಥಾ ಗಗನೇ ಪಕ್ಷೀ ಇತಿ. ನಾತ್ರ ಸ್ವರೋ ಯಣೋ ಗೋಚರಮಾತ್ರಃ : ಯಥಾ ಗಗನಂ ಪಕ್ಷಿಣಃ. ನಾಪಿ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಸಾ ಹಿ ಯಾವದಾಶ್ರಯಂ ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ಯ ಅವಸ್ಥಾನಂ, ಯಥಾ ತಿಲೇ ತೈಲಮಿತಿ. ನಾತ್ರ ಸ್ವರಮಭಿವ್ಯಾಪ್ಯ ಯಣ್ ಆಸ್ತೇ : ಯಥಾ ತಿಲಂ ತೈಲಂ. ಅತೋ'ತ್ರ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಏವ ವಾಚ್ಯಾ. ತಚ್ಚ ದೇಶಕೃತಾ ಕಾಲಕೃತಾ ವಾ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿರೇವ. ತದತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಯೇವ ಉತ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ಅವಿಶಿಷ್ಟಮಿತಿ ಅನಿಯಮೇನ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಪೂರ್ವಸ್ಯೈವ ನೋತ್ತರಸ್ಯೇತಿ ನಿಯಮ್ಯತೇ.

ಅಸ್ತು ವಾ ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕಮೇವ ಅಧಿಕರಣಂ. ಉಪಶ್ಲೇಷಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಮಾತ್ರಮೇವ. ನ ಔತ್ತರಾಧರ್ಯಂ. ಅಸ್ತು ವಾ ತತ್. ವರ್ಣೇಷು ಔತ್ತರಾಧರ್ಯಂ ಚ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಮೇವೇತಿ.

ಉದಾಹರತಿ — ಮುನಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಸತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಯೋಗೇ ಮುನಿ + ಈತಂ ಇತಿ ಸ್ಥಿತೇ, ಸ್ವರೇ ಸಮೀಪಗತೇ ಉಪಶ್ಲಿಷ್ಟೇ ವಾ ಸ್ವರಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಯಣ್ ಇಕಾರಸ್ಯ ಉತ ಈಕಾರಸ್ಯ ವಾ ಇತಿ ಸನ್ದಿಹ್ಯೇತ; ವಿಪರ್ಯಸ್ಯೇದ್ವಾ ಉತ್ತರಸ್ಯ [2]ಉಭಯೋರಪೀತಿ ವಾ ಇತಿ ಉಭ

[1] ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ. [2] ಉಭಯೋರಪಿ ವೇತಿ.

ಯೋರಪಿ ಸಾಮೀಪ್ಯಂ ಉಪಶ್ಲೇಷೋ ವಾ ನ ವಿಶಿಷ್ಯತ ಇತಿ. ಅತೋ'ತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಯೈವ ನೋತ್ತರಸ್ಯೇತಿ ನಿಯಮಾರ್ಥೋ ಯೋಗಃ. ಅತ ಏವ ಉತ್ತರತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವರೇ ಇತ್ಯಾದಿಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದೇಶೇ ಪರೇ ಇತಿ ವಿವರಣಮಿತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗ್ರಹಣಂ ಕಿಮರ್ಥಂ ? ತದನ್ತರಾಪಿ ಚಾರಿತಾರ್ಥ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—**ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗ್ರಹಣಂ** ಇತಿ. ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಯಕ್ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಭವತೀತಿ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವ ವ್ಯವಚ್ಛೇದಃ ; ನ ಪೂರ್ವಸ್ಯೈವ ವ್ಯವಹಿತಸ್ಯ. ತಥಾ ಚ—ಅರಲ್ + ಇದು ಇತ್ಯತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ರೇಫಾದುತ್ತರಸ್ಯ ವಾ ಅಕಾರಸ್ಯಾಪಿ ಯಕ್ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗ್ರಹಣೇ ತು ಅನನ್ತರಸ್ಯೈವ ಭವತಿ ನ ತು ಅನ್ತರಿತಸ್ಯೇತಿ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಸ್ಮಾದುತ್ತರಸ್ಯ ॥ 27 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶೇನ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಯತ್ಕಾರ್ಯಂ ವಿಧೀಯತೇ ತತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದೀರ್ಘಾದೃತೋರುರದ್ವಾದೇಃ40—[1]ಆರುಷಿ, ಈರುತು. ರೋ ದ್ವಿರ್ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯಾಹಾದೇಃ65—ಇವಬ್ಬೃನ್ದರ್, ಅವಪ್ಪ್ರೇದರ್. ಉತ್ತರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ವ್ರತಂ, ತ್ರಾಸಂ. ಅತ್ರಾಪಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗ್ರಹಣಾನುವೃತ್ತೇಃ ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಇವರ್ಕ್ಷತ್ರಿಯರ್, ಅವರ್ಸ್ವಚ್ಛನ್ದರ್.

[What is predicated of a word in the sixth (genitive) case by a word in the fifth (ablative) case, applies to the subsequent (word or letter).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವವತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ತಾರ್ಥಾಭಿನಾಯಕಃ ತಸ್ಮಾದಿತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಇತೀತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಇತಿ ಚ ವರ್ತತೇ, ತಸ್ಮಾದಿತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೇ ಉತ್ತರಸ್ಯೇತಿ. ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ತಾರ್ಥೇನ ವಿಶೇಷಣೇನ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವ ಭವತಿ, ನ ಪೂರ್ವಸ್ಯೇತ್ಯಾಹ—ಪಞ್ಚಮೀ ಇತ್ಯಾದಿ.

ವಕ್ಷ್ಯತಿ **ರೋ ದ್ವಿರ್ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯಾಹಾದೇಃ**65 ಇತಿ. ತತಶ್ಚ ದ್ವಿರ್ಭಾವಲಕ್ಷಣಂ ಕಾರ್ಯಂ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ವಿಧೀಯತೇ. ತತ್ರ ರ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ತಾರ್ಥೋ ವಿಶೇಷಣಂ. ತತ್ರ ರ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮೀ ನ ತಾವತ್ ಅಪಾದಾನೇ ವಿಹಿತಾ, ತಲ್ಲಕ್ಷಣಾಭಾವಾತ್. ಕಿನ್ತು ದಿಕ್ಶಬ್ದಾನ್ಯಾರ್ಥಾರಾದ್ಬಹಿರಿತರೈಃ (ಶಾ. 1-3-161) ಇತಿ ದಿಗ್ಯೋಗಲಕ್ಷಣಾ ವಾಚ್ಯಾ. ಸಾ ಚ ಉತ್ತರಸ್ಯೇವ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಮಾನಾ ಇತ್ಯವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ನಿಯಮ್ಯತೇ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವ ನ ಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ. ಇವಬ್ಬೃಂದರ್, ಇತ್ಯತ್ರ ರೇಫಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಬಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ. ಅಸತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಯೋಗೇ ವ್ರತಂ, ತ್ರಾಸಂ ಇತ್ಯತ್ರ ರೇಫಾತ್ಪೂರ್ವಯೋಃ ವಕಾರತಕಾರಯೋರಪಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಅನಿಷ್ಟಂ ದರ್ಶಯತಿ—**ಉತ್ತರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ?** ಇತಿ.

ಉತ್ತರೋತ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ಉತ್ತರತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯಾಪಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗ್ರಹಣಾದೇವ ನ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿ. **ಇಹ**, ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋದಾಹರಣೇ. ಇವರ್ಕ್ಷತ್ರಿಯರ್, ಅವರ್ಸ್ವಚ್ಛಂದರ್, ಇತ್ಯತ್ರ ರೇಫಾತ್ಪರಯೋಃ ಕಕಾರಸಕಾರಯೋರೇವ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ ; ಷಕಾರವಕಾರಯೋಸ್ತು ವ್ಯವಹಿತತ್ವಾತ್ ನ ಭವತೀತಿ.

1 ಆರುತು.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಯೇನ ವಿಧಿಸ್ತದನ್ತಸ್ಯ ॥ 28 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯೇನ ವಿಶೇಷಣೇನ ವಿಧಿರ್ವಿಧೀಯತೇ ತತ್ ತದನ್ತಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಜಾತಿಶಬ್ದಾದಿತ್ರಿಃ[190]—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿತಿ, ಶೂದ್ರಿತಿ. ಕೃತೋಽಱುರುತಃ[266]—ಮಾಱ್ಪುದಱಿಂ, ನೋಱ್ಪುದಱಿಂ. ಯೇನೇತಿ ವಿಶೇಷಣಸ್ಯ ಮಾಭೂತ್

[An attribute with which a rule is laid down denotes its termination.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇಹ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ವಿಧೀಯತೇ. ತತ್ರ ಸ್ಥಾನಿ ನಿಮಿತ್ತಂ ವಾ ಕ್ವಚಿತ್ ಕೇವಲಮೇವ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ : ಯಥಾ ಯಙ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ[35] ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ವಚಿತ್ ವಿಶೇಷಣಾನ್ತರವಿಶಿಷ್ಟಂ : ಯಥಾ ದೀರ್ಘಾದೃತೋ ರುಃ[40] ಇತ್ಯಾದಿ. ತಥಾ ಚ ಯತ್ರ ಸ್ಥಾನಿ ನಿಮಿತ್ತಂ ವಾ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ, ತತ್ರ ಯೇನ ವಿಶೇಷಣೇನ ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ವಿಧೀಯತೇ, ತತ್ರ ತದ್ವಿಶೇಷಣಂ ತದನ್ತಸ್ಯ ಗ್ರಾಹಕಂ ಭವತೀತ್ಯಾಹ— ಯೇನ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಿಧೀಯತ ಇತಿ ವಿಧಿಃ ಕಾರ್ಯಂ. ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಜಾತಿಶಬ್ದಾದಿತ್ರಿಃ[190] ಇತಿ. ಅತ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅನ್ವೀಯಮಾನಂ ತದನ್ತಸ್ಯ ಗ್ರಾಹಕಮಿತಿ ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಜಾತಿಶಬ್ದಾತ್ ಇತಿ ಲಭ್ಯತೇ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿತಿ ಇತಿ. ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಾತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವಿಷಯೇ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಲುಬನಾಮಹಾನಾಂ[36] ಇತಿ ಲೋಪಃ.

ತಥಾ ಕೃತೋಽಱುರುತಃ[266] ಇತಿ. ಉತ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣೇನ ಕೃತ್ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ— ಉಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಇತಿ. ಮಾಱ್ಪುದಱಿಂ. ಮಾಡು ಕರಣೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಭಾವೇ ವುದುಃ. ತಸ್ಮಾಚ್ಚ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಕರಣೇ ಇಮಿ, ತಸ್ಯ ಚ ಉದನ್ತಸ್ಯ ಕೃದನ್ತಸ್ಯ ಅಱುರಾದೇಶಃ. ಏವಂ ನೋಱ್ಪುದಱಿಂ ಇತಿ. ನೋಡು ದರ್ಶನೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಏವಮೇವ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪ್ರತ್ಯಯೋಽಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ॥ 29 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದೇಶವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಿಷಯೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ತದನ್ತಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಪ್ಸ್ಮಾತ್ 194—ನಿಡುಗಣ್ಣೆ, ನಿಡುವೆರಲಿ, ಬಡಕಿ, ಮುದುಕಿ. ಅನೆಯುಸ್ಯ[185]—ಬಂದನೆಯುಳ್, ಎರಡನೆಯುಳ್. ಅಸಪ್ತಮ್ಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ಗಳನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ[332]. ಸುಬಂತ ಇತಿ ಮಾಭೂತ್. [1]ಅವಿಶೇಷಣಾರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ.

[An affix when not indicated by a word in the seventh (locative) case, denotes its termination.]

---

[1] ವಿಶೇಷಣಾರ್ಥೋ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನನ್ತರಯೋಗೇ ವಿಶೇಷಣಂ ಸರ್ವಂ ತದನ್ತಸ್ಯ ಗ್ರಾಹಕಂ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ. ತಥಾ ಚ ಕ್ವಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ'ಪಿ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಉಪಾದೀಯತೇ. ಯಥಾ—ಅಪ್ರಾನ್ತ್ 194, ನಿತೋರ್ಬಃ 171 ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೋ'ಪಿ ಅವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವತ್ರ ತದನ್ತಸ್ಯ ಗ್ರಾಹಕ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ. ತಚ್ಚ ಕ್ವಚಿದನಿಷ್ಟಂ, ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ. ಅತೋ ಯತ್ರ ಅನಿಷ್ಟಂ ತದ್ವಿಹಾಯ ಇತರತ್ರೈವ ತದನ್ತಗ್ರಾಹಕಂ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—ಸಪ್ತಮೀ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತಪದೇನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೋ ಭವತಿ ತತೋ'ನ್ಯತ್ರೈವ ಅಯಂ ಅನ್ತಗ್ರಾಹಕಃ. ಯಥಾ—ಅಪ್ರಾನ್ತ್ 94 ಇತಿ, [1]ಅಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾದಿತಿ. ಯಥಾ ವಾ—ನಿತೋರ್ಬಃ 171 ಇತಿ, ನಿತುಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾದಿತಿ. ಯತ್ರ ತು ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ—ಗಳನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ 232 ಇತ್ಯಾದಿ, ನ ತತ್ರ ಅನ್ತಗ್ರಾಹಕಃ ಸುಬನ್ತ ಇತಿ, ಕಿನ್ತು ಸ್ವರೂಪಮೇವ ಗೃಹ್ಯತೇ : ಸುಪ್ಸಂಜ್ಞಕೇ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ಇತಿ. ನಿಯಾಮಕೋ ನಿಷೇಧಕೋ ವಾ ಅಯಂ ಯೋಗೋ ನ ವಿಧಾಯಕಃ. ತಥಾಹಿ—ಅಜ್ಞಾತಜ್ಞಾಪಕೋ ಹಿ ವಿಧಿಃ. ನ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಅನ್ತಗ್ರಾಹಕತ್ವಂ ಅನೇನ ವಿಧೀಯತೇ, ಯೇನ ವಿಧಿಃ 28 ಇತ್ಯನೇನೈವ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್. ಕಿನ್ತು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೇಣ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತ ಸತ್ಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯರೂಪಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದೇಶವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಿಷಯ ಏವೇತಿ ಅನೇನ ನಿಯಮ್ಯತೇ : ಸಿದ್ಧೇ ಸತ್ಯಾರಮ್ಭೋ ನಿಯಮಾಯ ಇತಿ. ಅಥವಾ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತೋ'ನ್ತಗ್ರಹಣವಿಧಿಃ ಅಸಪ್ತಮ್ಯಾಮಿತ್ಯನೇನ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ ಇತಿ ವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಯಸ್ಮಿಂಸ್ತದಾದೇರ್ವರ್ಣಗ್ರಹಣೇ ॥ 30 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯೋ ವರ್ಣಃ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನೋ ವಿಶೇಷಣಂ, ಸ ತದಾದೇಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಶಕ್ಕಿ ೪೧೮ 408—ಅಕ್ಕುಂ, ಅಕ್ಕೆ. ಣಿಗ್ದಿ 175—ಪಣ್ಣಿದಂ, ಪಣ್ಣಿದುದು. ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಕಿಂ ? ಷಷ್ಠೀನಿರ್ದೇಶೇ ಮಾಭೂತ್. ವರ್ಣಗ್ರಹಣ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪನ್ನೊಂದಾ 361—ಪನ್ನೊಂದು. ಒಂದುಶಬ್ದಾದೌ ಮಾ ಭೂತ್.

[Whatever letter is affirmed in a seventh (locative) case includes the letters which follow.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತನಿರ್ದೇಶಮಾತ್ರಾಭಿನಾಯಕೋ'ಯಂ ನಿರ್ದೇಶಃ. ವರ್ಣಶಬ್ದೋ'ಕ್ಷರವಾಚೀ. ಗೃಹ್ಯತ ಇತಿ ವಾ ಗ್ರಹಣಮಾತ್ರಂ ವಾ ಗ್ರಹಣಂ. ಯತ್ರ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ನಿರ್ದೇಶೇನ ವರ್ಣೋ ಗೃಹ್ಯತೇ, ಯತ್ರ ವಾ ವರ್ಣಗ್ರಹಣವಿಷಯೇ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಸಪ್ತಮೀ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ, ತತ್ರ ತಥಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೋ ವರ್ಣಃ ತಾದೃಗ್ವರ್ಣನಿರ್ದೇಶೋ ವಾ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅನ್ವೀಯಮಾನಃ ತದಾದೇಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಭವತಿ. ನ ತನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯ. ಯತ್ರ ತು ತಥಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೋ'ಪಿ ವರ್ಣೋ ವಿಶೇಷ್ಯತಯಾ ಉಪಾದೀಯತೇ ನ ತತ್ರ ತದನ್ತಸ್ಯೇತಿ, ಅಪಿ ತು ಸ್ವಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವೇತಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಫಲಿತಾರ್ಥಮೇವಾಹ—ಯೋ ವರ್ಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

---

1 ಅಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾದಿತಿ.

ನ ಚ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ವಿಶೇಷಣಪದಾಗ್ರಹಣಾತ್ ಕಥಂ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥೋ ಘಟತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಯೇನ ವಿಧಿಃ[25] ಇತ್ಯತ ಏವ ತದರ್ಥಲಾಭಾದಿತಿ.

ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಶಕ್ಕ[495] ಇತಿ. ತತ್ರ ಕಿ ಇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ ಕಕಾರಃ ತದಾದೇರ್ಗ್ರಾಹಕೋ ಭವತಿ : ಕಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ. ಅಕ್ಕಂ, ಅಕ್ಕೆ ಇತಿ. ಆಗು ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಅಮ್, ಏಕತ್ರ ಅಮರೋರ್ಗುಮ್[163] ಇತಿ ಗುಮ್, ಅಪರತ್ರ ಚ ಆಶೀರ್[435] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಗೆ, ವಾಗುಪ್ರೋಗ್ವಸುಬ್ರುಳನಣೋಗಃ ಕಃ[72] ಇತಿ ಗಕಾರಸ್ಯ ಕಾದೇಶೇ, ಶಕ್ಕಿ[495] ಇತಿ ಆಗೋಃ ಶಕಿ ಚ, ಸಿದ್ಧಂ ರೂಪಂ.

ತಥಾ ಣಿಗ್ಗಿ[475] ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ದಿ ಇತಿ ದಕಾರಾದೌ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಪಣ್ಣಿದಂ ಇತಿ. ಪಣ ನಿಯೋಗೇ ಫಲ [1]ಪರಿಪಾಕೇ ಚ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಪೂರ್ವವತ್ ಅಮ್, ದಪದವಂ[446] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅತೀತಕಾಲೇ ದಪ್ರತ್ಯಯೇ, ಣಿಗ್ದಿ[475] ಇತಿ ಪಣಧಾತೋಃ ಣಿಗಾಗಮೇ ಚ, ಸಿದ್ಧಂ ರೂಪಂ. ಪಣ್ಣಿದುದು ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಏವಮೇವ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ಕಿನ್ತು ನಪ್ಯದುಃ[454] ಇತಿ ಅಮಃ ಉದುರಾದೇಶೋ ವಿಶೇಷಃ.

ಪದಕೃತ್ಯಂ ಚಿನ್ತಯತಿ—ಯಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ. ಷಷ್ಠೀನಿರ್ದೇಶೇ ಇತಿ. ಯೋ ಜಃ[141] ಇತ್ಯಾದೌ ಯಃ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀನಿರ್ದೇಶೇ ಯಕಾರಸ್ಯ ಇತ್ಯೇವಾರ್ಥೋ ನ ತು ಯಕಾರಾದೇರಿತಿ. ಷಷ್ಠೀ ಇತಿ ಅಸಪ್ತಮ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಂ. ತೇನ ಒಂಬತ್ತುಪತ್ತೋಸ್ತಾದಿಮ್[173] ಇತ್ಯತ್ರ ತಾ ಇತಿ ತೃತೀಯಾನಿರ್ದೇಶೇ ಪಿ ತಕಾರೇಣ ಇತ್ಯೇವಾರ್ಥೋ ನ ತು ತಕಾರಾದಿನೇತಿ. ತಥಾ ರೋ ದ್ವಿರ್ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯಾಹಾದೇಃ[6] ಇತ್ಯತ್ರ ರಃ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶೇ'ಪಿ ರೇಫಾತ್ ಇತ್ಯೇವಾರ್ಥೋ ನ ರೇಫಾದೇರಿತಿ. ಓ ನಿಪಾತೇ[5] ಇತ್ಯಾದೌ ಅಃ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾನಿರ್ದೇಶೇ'ಪಿ ಅವರ್ಣ ಇತ್ಯೇವಾರ್ಥೋ ನ ತು ಅವರ್ಣಾದಿರಿತಿ. ಠಿ[42] ಇತ್ಯತ್ರ ತು ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದಿಷ್ಟೋ'ಪಿ [2]ಋಕಾರೋ ನ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಉಪಾದಿಷ್ಟಃ ; ಕಿನ್ತು ವಿಶೇಷ್ಯತಯೈವೇತಿ ನ ತದಾದೇರ್ಗ್ರಾಹಕ ಇತಿ ವಿಜ್ಞೇಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ಥಾನಿವದಾದೇಶಃ ॥ 31 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಯೋ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ಸ್ಥಾನೀ. ಇತರ ಆದೇಶಃ. ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭವತ್ಯಾದೇಶಃ, ಸ್ಥಾನ್ಯಾಶ್ರಯೇ ಕಾರ್ಯೇ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಸ್ಥಾನಿಕಾರ್ಯಂ ಭಜತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒಳಃ ಶಲ್ಲಿಃ[277]—ಮನೆಯಲ್ಲಿ. ಶಲ್ಪ[280]—ಮೊದಲ್. ಸುಪ್ತಿಬನ್ತಂ ಪದಂ[13] ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಸಿದ್ಧಾ ಭವತಿ. ಅಚಃ[75]—ಮಾಱ್ಪುದಱಿಂ, ನೋಱ್ಪುದಱಿಂ. ಕೃತೋ'ಮುರುತಃ[266] ಇತಿ ಕೃತ್ಕಾರ್ಯಂ ಸಿದ್ಧಂ ಭವತಿ.

[What applies to the original form applies to its substitute.]

---

1 ಸಂಪಾಕೇ. 2 ಋುಕಾರೋ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಥ ಕಿಮರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ ? ಸ್ಥಾನಿಕಾರ್ಯಂ ಆದೇಶೇಽಪಿ ಯಥಾ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯೇವಮರ್ಥಃ. ತತ್ರ ಕಃ ಪುನಃ ಸ್ಥಾನೀ ? ಕೋ ವಾ ಪುನರಾದೇಶಃ ? ಇತ್ಯನಯೋ ರ್ಯುಕ್ತಯೋಃ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಯೋಃ ಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪಯನ್ ಆದೌ ತಾವತ್ ಸ್ಥಾನಪದಾರ್ಥ ಮಾಹ—ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಇತಿ. ಪ್ರಸಞ್ಜನಂ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ, ಸ್ಥಾನಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಸ್ಥಾನೀ ಪ್ರಸಙ್ಗೀ ಇತಿ ವಕ್ತುಮಾಹ—ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ಸಮುದಾಯಸ್ಯ ವಾ—ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರೇ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅಸಮ್ಭವಾತ್—ಯೋ ವರ್ಣಃ ಸ ಮುದಾಯೋ ವಾ ಶ್ರುತಿಗೋಚರೋ ಭಾವಾತ್ಮಾ ಲುಬಾದಿರೂಪೋ ವಿರಹಾತ್ಮಾ ವಾ ವಿ ಧೀಯತೇ ಸಃ ಯಸ್ಯೇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತನಿರ್ದೇಶವಿಷಯತಯಾ ಉದ್ದಿಷ್ಟಃ ಸ್ಥಾನೀ. ಇತರಃ ಯ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ತನಿರ್ದೇಶವಿಷಯತಯಾ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಭಾವರೂಪೋ ವಿರಹರೂಪೋ ವಾ ವಿಧೇಯಃ ಆದೇಶ ಉಚ್ಯತೇ. ಆದಿಶ್ಯತೇ ಆಹತ್ಯ ಕ್ರಿಯತೇ ಪರೋಪಮ ರ್ದನೇನ ವಿಧೀಯತ ಇತ್ಯಾದೇಶ ಇತಿ.

ನನು ಶಬ್ದಪ್ರವಾಹೋ ಹಿ ಲೋಕೇ ಅನಾದಿವ್ಯವಹಾರಾನುಪಾತಿಸ್ವಸ್ವವಿಷಯೇ ಪ್ರ ಯೋಗಮರ್ಹ ಸಿದ್ಧ ಏವ ನಾಪೂರ್ವತಯಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ವಿಧಾತುಂ ಶಕ್ಯಃ. ತಥಾ ಚ ಕಥಂ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಕರಣಲಕ್ಷಣಃ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವೋ ಭಾವೀ, ಗೋಃ ಸ್ಥಾನೇ ಅಶ್ವಸ್ಯೇವ ಇತಿಚೇತ್—ನಾತ್ರ ಕಶ್ಚಿತ್ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಶಬ್ದಾತ್ಮನಃ ತದಾತ್ಮಾ ಅಧುನಾತನಃ ಚಿ[1] ರಂತನಸ್ಯ ನಿಹತ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಸ್ವಯಮಭಿಷಿಚ್ಯತೇ ; ಯೇನ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಕರಣ ಮೇತದುಚ್ಯೇತ. ಕಿನ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಹಿ ಲಾಘವಕಾಮಾಃ ಶಾಸ್ತ್ರಕೃತಃ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಾ ತ್ಮಕಮೇವ ಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ. ತತ್ರ ಸಾಮಾನ್ಯೋಪದೇಶಾತ್ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಕ್ತಾ ಬುದ್ಧಿರೇವ ವಿಶೇಷೋಪದೇಶತಃ ಕ್ವಚಿತ್ ಸತಿ ವಿಷಯೇ ನಿವರ್ತತೇ. ಯಥಾ ಘಟು, ಪಟು, ಯತಿ, ಪತಿ, ಭಾನು, ಧೇನ್ವಾದೀನಾಂ ಸ್ವರಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಯಥಾಶ್ರುತಮೇವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವಿಷಯೇ ಸಾಧುತ್ವೇಽಪಿ ಋಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ವಿಶೇಷಂ ನ್ಯರೂಪತ್—ಋ ತೋಽರಃ[122] ಇತಿ : ಋದನ್ತಾನಾನ್ತು ನ ಯಥಾಶ್ರವಣಮೇವ ಕಿನ್ತು ಅರಶ್ರುತ್ಯಾ ಭಾ ವ್ಯಂ ಪಿತರಂ ಮಾತರಮಿತೀತಿ. ಅನೇನ ಸ್ವರಾನ್ತಮಾತ್ರೇ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಯಥಾಶ್ರುತಿಬುದ್ಧಿಃ ಋದನ್ತೇ ನಿವರ್ತತೇ. ತಥಾ—ಋದಾರಾ ತುಃ[1..] ಇತಿ ವಿಶೇಷೋಪದೇಶೇನ ಋದನ್ತಸಾಮಾನ್ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾಪಿ ಅರಬುದ್ಧಿಃ ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತರೂಪೇ ಋದನ್ತವಿಶೇಷೇ ನಿವರ್ತತೇ : ನಾತ್ರ ಅರಶ್ರುತಿಃ ಅಪಿ ತು ಆರಶ್ರುತಿರಿತಿ. ತಥಾ—ದಾತು ರಚ್[125] ಇತಿ ವಿಶೇಷೋಪದೇಶೇನ ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಸಾಮಾನ್ಯೇಽಪಿ ನಿಶ್ಶಙ್ಕಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾಪಿ ಆರಬುದ್ಧಿಃ ದಾತೃಶಬ್ದರೂಪೇ ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತವಿಶೇಷೇ ನಿವರ್ತತೇ : ನಾತ್ರ ಕೇವಲಂ ಆರಬುದ್ಧಿಃ ಅಪಿ ತು ದಾತಂ ಇತ್ಯದನ್ತಬುದ್ಧಿಶ್ಚೇತಿ. ಏವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇ ಷೋಪದೇಶಬಲಾಧಾನಾ ಬುದ್ಧಿರೇವ ಯಥಾಯಥಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ನಿವರ್ತತೇ ಚ ಇತಿ ಬುದ್ಧಿಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತ್ಯಾತ್ಮಕಪ್ರಸಙ್ಗರೂಪ ಏವ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವಃ. ಅತ ಏವ ಆಖ್ಯ ತ್ ಪ್ರಥಮಮೇವ—ಸ್ಥಾನಂಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಇತಿ.

ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಶಬ್ದೋ ವೈಯಾಕರಣಸಮ್ಪ್ರದಾಯೇ ರೂಢಿತಃ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯೈ ವ ಪ್ರಸಙ್ಗಮಾಹ ನಾನ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಂ, ಸ್ಥಾನಿಶಬ್ದೋಽಪಿ ಷಷ್ಠೀನಿರ್ದಿಷ್ಟಮೇವ ಪ್ರಸಙ್ಗಿನಂ

1 ಚಿರಂತನಸ್ಯ.

ನಾನ್ಯಂ ; ಆದೇಶಶಬ್ದೋ'ಪಿ ತಸ್ಯೈವ ವಿಧೀಯಮಾನಂ ನಾನ್ಯದಿತಿ. ಅತೋ'ತ್ರ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಸಜ್ಗ ಇತಿ ಪ್ರಸಜ್ಗವಿಶೇಷ ಏವ ವಿವಕ್ಷಿತೋ ಯೇನ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವವ್ಯವಸ್ಥಾ ನ [1]ಸಾಧಾರಣೀ ಇತಿ ನಾತಿಪ್ರಸಜ್ಗಃ.

ಏವಂ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪ್ಯ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಮಾಹ— **ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭವೇತ್ಯಾದೇಶಃ** ಇತಿ.

ನನು ಇದಮಸಜ್ಗತಂ ಆದೇಶಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿವದ್ವಚನಂ, ಅನ್ಯಥೈವ ಅನುಭವಾತ್. ನ ಹಿ ಆದೇಶೇ ಕೃತೇ'ಪಿ ಸ್ಥಾನೀ ಪೂರ್ವವದೇವೇತಿ ಯುಕ್ತಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಆದೇಶಕರಣವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಜ್ಕ್ಯ—ನಾತ್ರ ವತಿಃ ಸ್ವರೂಪಾತಿದೇಶೇ ; ಸ್ವರೂಪತಃ ಸಾದೃಶ್ಯಾಭಾವಾತ್, ಸಾದೃಶ್ಯಸ್ಯ ಭೇದಗರ್ಭಿತತ್ವಾತ್. ಕಿನ್ತು ಸ್ಥಾನಿನಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಯತ್ಕಾರ್ಯಂ ಭವತಿ ತತ್ ಆದೇಶಮಾಶ್ರಿತ್ಯಾಪಿ ಭವತೀತಿ ಕಾರ್ಯಾತಿದೇಶ ಏವೇತ್ಯಾಹ—**ಸ್ಥಾನ್ಯಾಶ್ರಯೇ** ಇತ್ಯಾದಿ.

ಒಳ್ಃ ಶಲ್ಲಿಃ 277 ಇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶಲ್ಲಿರಾದೇಶಃ. [2]ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ವನದಲ್ಲಿ ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ. **ಶಲ್ಲ** ಇತಿ **ಒಳ್ಕ್ರಿಶ್ಚಾತೋ ದಿಗರ್ಥಾಚ್ಚಲ** 280 ಇತಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯಪ್ರತೀಕಃ. [3]ಮೂಡಲ್, ತೆಂಕಲ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿಧ್ಯತಿ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ವನದಲ್ಲಿ, ಮೂಡಲ್, ತೆಂಕಲ್ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ—**ಸುಪ್ತಿಙನ್ತಂ ಪದಂ** 18 ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾ. ತತ್ರ **ಮೆಮಿಮ್ಗೆದತ್ತಣಿಮದೊಳ್ ಸುಪ್** 16 ಇತಿ ಮಾದೀನಾಂ ಸಪ್ತಾನಾಮೇವ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ಸುಪ್ಸಂಜ್ಞಾ. ನ ಹಿ ಮಾದಿಷು ಶಲ್ಲಿಃ ಶಲ್ ವಾ ಪಠಿತಃ. ಅತೋ'ತ್ರ ಕಥಂ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಸ್ಥಾನಿವದಾದೇಶ ಇತಿ ಒಳೋ ವಿಹಿತಂ ಸುಪ್ತ್ವಂ ತದಾದೇಶಸ್ಯ ಶಲ್ಲೇಃ ಶಲೋ'ಪಿ ಭವತ್ಯೇವ, ಆದೇಶಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿವತ್ತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಸುಪ್ತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ಸುಬನ್ತತ್ವಾತ್ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಭವತೀತಿ.

ಅಚಃ 455 ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಉದುರಾದೇಶೋ ವಿಹಿತಃ. ಮಾಳ್ಪುದು, ನೋಳ್ಪುದು ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ. ತತೋ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಕರಣಾದಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ—**ಇಂ ಕರಣೇ** 300 ಇತಿ ಇಮ್, **ಕೃತೋ'ಉರುತಃ** 266 ಇತಿ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಉಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಅಱುರಾದೇಶೋ ವಿಧೀಯತೇ, ಮಾಳ್ಪುದಱಿಂ, ನೋಳ್ಪುದಱಿಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಚ **ಕೃದಜಾದಿಃ** 15 ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ಅಜಾದೀನಾಮೇವ ಕೃತ್ಸಂಜ್ಞಾ. ಉದುಸ್ತು ನಾಜಾದಿಃ. ತಥಾಪಿ ಅಚಃ ಕೃತ್ತ್ವಾತ್ ತದಾದೇಶಃ ಉದುರಪಿ ಸ್ಥಾನಿವತ್ ಕೃದೇವೇತಿ ಕೃತ್ಕಾರ್ಯಂ ಅಱುರಾದೇಶಃ ಸಿದ್ಧ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ನಾದೇಶಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ, ಸ್ಥಾನಿವತ್ ಇತ್ಯೇತಾವತೈವ ಪರ್ಯಾಪ್ತೇಃ. ಸಸಮ್ಬನ್ಧಿಕಯೋಃ ಅಪರಗ್ರಹಣಾತ್ ಇತರಗ್ರಹಣಂ ಅನುಕ್ತಸಿದ್ಧಂ ಭವತಿ. ಯಥಾ ಪಿತೃವದ್ಭಾತಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಪುತ್ರ ಇತಿ, ಗುರುವದಾಚರತಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಶಿಷ್ಯ ಇತಿ ; ತಥಾ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭವತಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಆದೇಶ ಏವ ನಾನ್ಯ ಇತಿ; ಅತ ಏವಾಹುರಾಚಾರ್ಯಾಃ—ಸ್ಥಾನೀವಾ'ನಲಾಶ್ರಯೇ (ಶಾ. 1-1-48) ಇತಿ. ತಥಾಪಿ ಬಾಲಾನುರೋಧಾರ್ಥಂ ಆದೇಶಗ್ರಹಣಂ ಕೃತಂ ; ಯಥಾ—ಸ್ಥಾನಿವದಾದೇಶೋ'ನಲ್ವಿಧೌ (ಪಾ. 1-1-56) ಇತ್ಯಾದೀತಿ.

---

1 ಸಾಧಾರಣಾ. 2 ತೇನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ. 3 ತೇನ ಚ ಮೂಡಲ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಪ್ರಯೋಗೀತ್ ॥ 32 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಇಹ ಉಪದಿಷ್ಟೋ ವರ್ಣೋ ಯಃ ಪ್ರಯೋಗೇ ನ ದೃಶ್ಯತೇ ಸ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ಅಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಾಭಾವಃ ಸಿದ್ಧಃ. ಉಪದೇಶಸ್ತು ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ರಾವ್ರೋರ್ವರ್ಕ್[37]. ಬಳಿಃ ಶಲ್ಲಿಃ[27]. ಕಶಾವಿತೌ. ಇತ್ಪ್ರದೇಶಾಃ—ಶಿತ್ಸರ್ವಸ್ಯ[23] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[A letter not in ordinary use is *it*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಅಪ್ರಯೋಗೀ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞೀ. ಇತ್ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾ.

ನನು ಅತ್ರ ಅಪ್ರಯೋಗಿಣಃ ಸಂಜ್ಞಿತ್ವಮುಚ್ಯತೇ. ಅಪ್ರಯೋಗಿತ್ವಂ ಚ ಪ್ರಯೋಗಾಭಾವ ಏವ. ತಥಾಹಿ ಅಪ್ರಯೋಗಿತ್ವಂ ತಾವತ್ [1]ಪ್ರಯೋಗಿತ್ವಭಿನ್ನತ್ವಂ. ಪ್ರಯೋಗಿತ್ವಂ ಚ [2]ಪ್ರಯೋಗವದ್ವೃತ್ತಿರಸಾಧಾರಣೋ ಧರ್ಮಃ; ಪ್ರಯೋಗಿಣೋ ಭಾವಃ ಪ್ರಯೋಗಿತ್ವಮಿತಿ. ಸ ಚ ಪ್ರಯೋಗ ಏವ, ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನುಪಸ್ಥಾನಾತ್; ಯಥಾ ದಣ್ಡಿತ್ವಂ ಲೋಕೇ ದಣ್ಡವನ್ನಿಷ್ಠೋ ಧರ್ಮೋ ದಣ್ಡ ಏವೇತಿ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಉಚ್ಚಾರಣಂ, ಪ್ರಯೋಜನಂ ಪ್ರಯೋಗಃ. ಪ್ರಯೋಗೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಯೋಗೀ, ನ ಪ್ರಯೋಗೀ ಅಪ್ರಯೋಗೀ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇಃ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗರಹಿತಃ ಶಬ್ದ ಇತಿ ಫಲಿತೋಽರ್ಥಃ. ಪ್ರಯೋಗಸ್ತು ಉಭಯತ್ರೈವ ಲೋಕೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಚೇತಿ. ಅತ್ರ ಅಪ್ರಯೋಗೀ ಇತ್ಯನೇನ ಲೋಕೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಚ ಇತಿ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗಾಭಾವೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ, ಉತ ಅನ್ಯತರತ್ರ ವಾ? ಯದಿ ಉಭಯತ್ರ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ಸಂಜ್ಞ್ಯಭಾವ ಏವ ಸ್ಯಾತ್. ನ ಹಿ ಲೋಕೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಚ ಅಪ್ರಯುಕ್ತಃ ಕಶ್ಚಿಚ್ಛಬ್ದೋಽಸ್ತಿ. ಕಸ್ಯ ವಾ ಇಯಂ ಸಂಜ್ಞಾ ವಿಧೀಯೇತೇತಿ. ಅಥ ಅನ್ಯತರತ್ರಚೇತ್ ತತ್ರಾಪಿ ಕಿಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಲೋಕೇ ವಾ? ಯದಿ ತಾವಚ್ಛಾಸ್ತ್ರೇ ತದಾಪಿ ಉಕ್ತದೋಷೋಽನುಷಜ್ಯತೇ. ನ ಹಿ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಅಪ್ರಯೋಗಿಣಃ ಸಂಜ್ಞಿತ್ವಂ ಘಟತೇ; ಸಂಜ್ಞಿನಮನೂದ್ಯೈವ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸಂಜ್ಞಾಕರಣಾತ್. ಅತಃ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರಯೋಗೀ ಲೋಕೇ ಚ ಅಪ್ರಯೋಗೀ ಯಃ ಸ ಏವಾತ್ರ ಸಂಜ್ಞೀ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಃ. ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ [3]ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತೇಃ ಏತದೇವೇತಿ ಏವಂ ಮನ್ವಾನ ಆಹ— ಇಹ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಹ, ಅಸ್ಮಿನ್ ಶಾಸ್ತ್ರೇ.

ನನು ಇದಮಸಙ್ಗತಂ ಉಪದಿಷ್ಟಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಾದರ್ಶನಂ, ಉಪದೇಶಸ್ಯೈವ ಪ್ರಯೋಗರೂಪತ್ವಾತ್. ಯದಿ ಉಪದಿಷ್ಟಃ ಪ್ರಯೋಗೇ ದೃಷ್ಟ ಏವ. ಯದಿ ಚ ನ ಪ್ರಯೋಗೇ ದೃಷ್ಟಃ ನೋಪದಿಷ್ಟ ಏವ. [4]ಉಪದಿಷ್ಟಶ್ಚ ಪ್ರಯೋಗೇ ನ ದೃಷ್ಟಶ್ಚೇತಿ ವ್ಯಾಹತಮೇತತ್ ಇತಿ ಚೇತ್—ನಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಶಬ್ದೇನ ಉಚ್ಚಾರಣಮಾತ್ರಂ ವಿವಕ್ಷಿತಂ, ಯೇನ ವ್ಯಾಹತಿಃ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಸ್ವಾಭಿಧೇಯಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಲೋಕೇ ಪ್ರಚುರಮುಚ್ಚಾರ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ ಕಾವ್ಯನಾಟಕಾದಿಲೌಕಿಕಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ ಏವ

---

[1] ಪ್ರಯೋಗಿಭಿನ್ನತ್ವಂ. [2] ಪ್ರಯೋಗಿವೃತ್ತಿ. [3] ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತ್ಯೈ. [4] ಉಪದಿಷ್ಟಃ.

ವಿವಕ್ಷಿತಃ. ತತ್ರ ತು ನ ದೃಶ್ಯತ ಏವ, ಲೋಕೇ ಸ್ವಾಭಿಧೇಯಾಭಾವಾತ್. ಶಾಸ್ತ್ರೇ ತು ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಂ ಉಪದಿಶ್ಯತ ಇತಿ ಭಿನ್ನ ವಿಷಯತ್ವಾತ್ ನ ವ್ಯಾಹತಿಃ. ಸಮಾನವಿಷಯೇ ಖಲು ವ್ಯಾಹತಿರುಚ್ಯತೇ—

ದ್ವೈಯಾತ್ಮ್ಯಮೇಕಾರ್ಪಣಯಾ ವಿರುದ್ಧಂ । ಇತಿ.

ಅತ ಏವಾಹ—ಅತ ಏವ ಚ ಅಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಾಭಾವಃ ಸಿದ್ಧಃ. ಉಪದೇಶಸ್ತು ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಃ—ಇತಿ.

ಇತ್ಸ್ವರೂಪಮುದಾಹರತಿ—ರಾವ್ರೋಃ[37] ಇತ್ಯಾದಿ. ಪಿತೃವಿಂ, ಗ್ಲೌವಿಂ, ವಧುವಿಂ, ಇತ್ಯಾದೌ ಲೋಕೇ ವಕಾರ ಏವ ಶ್ರೂಯತೇ, ನ ಕಕಾರಃ. ಗೃಹದಲ್ಲಿ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಲ್ಲಿರೇವ ಶ್ರೂಯತೇ ನ ಶಕಾರಃ. ಅತಸ್ತು ಇತೌ ಇತ್ಯಾಹ—ಕಶಾವಿತೌ ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ರಾವ್ರೋರ್ವರ್ಗ್ [47] ಇತ್ಯತ್ರ ಅಕಾರೋ'ಪಿ ಅಪ್ರಯೋಗೀ ಭವತಿ; ತಥಾಪಿ ಯಥಾ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಕಕಾರಃ—ಕಿದನ್ತ್ಯಃ [25] ಇತಿ ದೇಶವಿಧ್ಯರ್ಥಃ ; ಶಕಾರಃ—ಶಿತ್ಸರ್ವಸ್ಯ[13] ಇತಿ ಸರ್ವಾದೇಶಾರ್ಥಃ ; ನ ತಥಾ ಅಕಾರಃ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಃ. ಕಿನ್ತು ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥ ಏವೇತಿ ತಮುದಸ್ಯ ಕಶೌ ಇತಿ ದ್ವಿತ್ವನಿರ್ದೇಶಃ. ಆರವ್ಧುಣಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ—ಇತ್ಪ್ರದೇಶಾಃ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ಪರ್ಧೇ ಪರಂ ॥ 33 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತುಲ್ಯಬಲಯೋರ್ವಿಧಾನಯೋಃ ಏಕತ್ರ ಸನ್ನಿಪಾತಃ ಸ್ಪರ್ಧಃ. ತತ್ರ ಪರಂ ಕಾರ್ಯಂ ಬಲೀಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅತ ಓಷ್ಠ್ಯೇ[12]—ಅವ್ರೂರ್, ಅವ್ರುದಕಂ. ಆದೇ[13]—ಆ ಅರಸಂ, ಆ ಅಂಚೆ. ಆ [1] ಔತ್ತರ್ಯಂ ಇತ್ಯತ್ರ ವಕ್ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಯೋಃ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಪರತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ; ವ್ರೋ ನ ಭವತಿ.

[Where two rules apply, the later to be followed.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪರ್ಧನಂ ಸ್ಪರ್ಧಃ ಸಙ್ಘರ್ಷಃ. ಸ ಚ ನೈಕಾಶ್ರಯಃ, ದ್ವಿತೀಯಾಭಾವೇ ಸ್ಪರ್ಧಾಭಾವಾತ್. ಕಃ ಕಸ್ಮೈ ಸ್ಪರ್ಧೇತ ? ಏಕಾರ್ಥಸ್ಪೃಹಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಯೋಃ ಉಭಯೋಃ ಖಲು ಸ್ಪರ್ಧ ಇತಿ ಅತ್ರಾಪಿ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ದ್ವಿತ್ವನಿರ್ದೇಶೇನಾಹ—ವಿಧಾನಯೋಃ ಇತಿ. ವಿಧೀಯೇತೇ ಇತಿ ವಿಧಾನೇ, ತಯೋಃ ಕಾರ್ಯಯೋರಿತ್ಯರ್ಥಃ. ದ್ವಯೋರಪಿ ನ ಪ್ರಬಲದುರ್ಬಲಯೋಃ ಸ್ಪರ್ಧಃ, ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಪ್ರಬಲೇನ ಬಾಧಾತ್. ಅತಃ ಸಮಬಲಯೋರೇವ ಸ್ಪರ್ಧ ಇತ್ಯಾಹ—ತುಲ್ಯಬಲಯೋಃ ಇತಿ. ಅತ್ರ ತುಲ್ಯಬಲತ್ವಂ ಅನ್ಯತ್ರ ಚರಿತಾರ್ಥತ್ವಂ : ಪರಸ್ಪರಾನವಷ್ಟಮ್ಭೇನ ಸ್ವತನ್ತ್ರತಯಾ ವಿಷಯಾನ್ತರೇ ಸಾವಕಾಶತ್ವಮಿತಿ ಯಾವತ್. ಅನ್ಯತ್ರ ನಿರವಕಾಶಯೋಸ್ತು ಏಕತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತಾವಪಿ ನ ಸ್ಪರ್ಧಃ; ಕಿನ್ತು ವಚನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾತ್ ವಿಕಲ್ಪಃ ಸಮುಚ್ಚಯೋ ವಾ ಸ್ಯಾತ್. ತದುಕ್ತಂ—

1 ಔತ್ತರ್ಣ್ಯಂ.

ಅನ್ಯತ್ರಾನವಕಾಶೌ ದ್ವಾವೇಕತ್ರ ಸ್ತೋ ಯದಾ ವಿಧೀ ।
ವಿರೋಧೇ'ತ್ರ ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾದವಿರೋಧೇ ಸಮುಚ್ಚಯಃ ॥ ಇತಿ.

ತುಲ್ಯಬಲಯೋರಪಿ ವಿಷಯಭೇದೇ ಸತಿ ನ ಸ್ಪರ್ಧಃ, ಅವಿರೋಧಾತ್ ; ಸ್ವಸ್ವನಿಮಿತ್ತವಶಾತ್ ಸ್ವಸ್ವಕಾರ್ಯಕರಣೇ ಸ್ಪರ್ಧಾಭಾವಾತ್. ತದುಕ್ತಂ—

ಸ್ವಂ ಸ್ವಂ ನಿಮಿತ್ತಮಾದಾಯ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸ್ವಗೋಚರೇ ।
ಸ್ವಕಾರ್ಯಂ ಕುರ್ವತೋರತ್ರ ಸ್ಪರ್ಧಾ ನೈವಾವಿರೋಧತಃ ॥ ಇತಿ.

ಅತಃ ಸಮಾನವಿಷಯ ಏವ ಸ್ಪರ್ಧ ಇತ್ಯಾಹ—ಏಕತ್ರ ಇತಿ. ಏಕತ್ರ ವಿಷಯೇ ತತ್ರಾಪಿ ನಿಮಿತ್ತಕ್ರಮಮಾದಾಯ ಭಿನ್ನಕಾಲಪ್ರವೃತ್ತಯೋರಪಿ ನ ಸ್ಪರ್ಧಃ ; ಕಿನ್ತು ಸಮಕಾಲ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ಸನ್ನಿಪಾತಃ ಇತಿ. ಸನ್ನಿಪಾತೋ ಯುಗಪತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ; ಸಹ ನಿಪತನಂ ಸನ್ನಿಪಾತ ಇತಿ.

ಏವಂ ಚ ಉಭಯನಿಮಿತ್ತವಶಾತ್ ಉಭೇ ಸಮಬಲೇ ಕಾರ್ಯೇ ಯದಿ ಏಕತ್ರ ಏಕದಾ ಪ್ರಾಪ್ನುತಃ ತತ್ರ ಕಿಂ ವಾ ಕರಣೀಯಮಿತಿ ವಿಹಸ್ತತಾಯಾಮಾಹ—ಪರಂ ಇತಿ. ಪರತ್ವಮಾಪೇಕ್ಷಿಕಂ. ಲೋಕೇ ಕಶ್ಚಿತ್ ಕಂಚಿದಪೇಕ್ಷ್ಯೈವ ಪರಃ ಪೂರ್ವೋ ವಾ ಭವತೀತಿ ಅವಧಿರಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ. ಸ ಚ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರಕ್ರಮವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ನಾನ್ಯ ಉಪತಿಷ್ಠತೀತಿ ಸೂತ್ರಕ್ರಮಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಯತ್ಪರಂ ಕಾರ್ಯಂ ತದೇವ ಕರ್ತವ್ಯಂ, ಪರತ್ವಾನ್ತರಾಸಮ್ಭವಾತ್ ಇತಿ ತಾದೃಶಮುದಾಹರತಿ—ಆತೆ ಓಷ್ಠ್ಯೇ[33] ಇತ್ಯಾದಿ. ಅ + ಊರ್, ಅ ಉದಕಂ, ಇತಿ ಸ್ಥಿತೇ, ಆತ ಓಷ್ಠ್ಯೇ[34] ಇತ್ಯನೇನ ಯುಗಪವಾದೋ ವಗ್ವಿಧೀಯತೇ : ಅವ್ವೂರ್, ಅವುದಕಮಿತಿ. ನಾತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿರಸ್ತಿ ಇತ್ಯತೋ ವಕ್ ಸಾವಕಾಶಃ. ತಥಾ ಅ + ಅರಸಂ, ಅ + ಅಂಚೆ, ಇತಿ ಸ್ಥಿತೇ, ಅದೇ[43] ಇತ್ಯನೇನ ಯುಗಪವಾದಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ವಿಧೀಯತೇ : ಅಅರಸಂ, ಅಅಂಚೆ, ಇತಿ. ನಾತ್ರ ವಗಾಗಮಸ್ಯ ವಿಧ್ಯನ್ತರಸ್ಯ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಿರಸ್ತಿ; ಅತಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ ಸಾವಕಾಶಃ. ಅ + [1]ಔತ್ಕಟ್ಯಂ, ಅ + ಔಗು ಇತ್ಯತ್ರ ತು ಅನ್ಯತ್ರ ಸಾವಕಾಶತಯಾ ತುಲ್ಯಬಲಯೋಸ್ತಯೋಃ ವಕ್ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಯೋಃ ಯುಗಪತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ದೃಶ್ಯತೇ. ಅತ್ರ ಸಹಕರಣಂ ನ ಘಟತೇ, ವಿರೋಧಾತ್. ಕ್ರಮಕರಣಮಪಿ ದುರ್ಘಟಂ, ಸಮರ್ಥಯೋರುಭಯೋಃ ಅಹಂಪೂರ್ವಿಕಯಾ ಸನ್ನದ್ಧತ್ವಾತ್. ಅತೋ'ತ್ರ ಪಾಠಾಪೇಕ್ಷಃ ಪರೋ ವಿಧಿಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಏವ ಕರ್ತವ್ಯೋ ನ ಪ್ರಾಚೀನೋ ವಗಾಗಮ ಇತಿ.

ಸ್ಯಾದೇತತ್ ಏವಂ ಸ್ಪರ್ಧೇ ಸತಿ ಪರಂ ಕಾರ್ಯಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ. ಉದಾಹರಣನ್ತು ನೋಪಪದ್ಯತೇ ಅ [1]ಔತ್ಕಟ್ಯಮಿತಿ. ತಥಾಹಿ—ತುಲ್ಯಬಲಯೋರಪಿ ಉಭಯೋಃ ನಿಮಿತ್ತವಶಾದೇವ ಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ವಾಚ್ಯಾ ; ಅಸತಿ ನಿಮಿತ್ತೇ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ಯೇತ ಇತ್ಯತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್. ನಾತ್ರ ಉಭಯಂ ನಿಮಿತ್ತಮಸ್ತಿ, ವಗಾಗಮನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಓಷ್ಠ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇ'ಪಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಅವರ್ಣಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್. ಇತಿ ಚೇತ್— ಸತ್ಯಂ. ಅವರ್ಣಸ್ಯಾಪಿ ಸತ್ತ್ವಾದಿತಿ ಪ್ರಪಞ್ಚಯಿಷ್ಯತೇ ಚ ಏತದುತ್ತರತ್ರ ಇತ್ಯುಪರಮ್ಯತೇ.

---

1 ಔತ್ಕಟ್ಯ.

ನನು ತುಲ್ಯಬಲಾನಾಂ ವಿಧೀನಾಂ ತಾವತ್ ಏವಂ ಯತ್ನಃ ಕೃತಃ. ಅತೋ'ತ್ರ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ಸಿದ್ಧಾ. ಅತುಲ್ಯಬಲಾನಾಂ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಾನ್ತರಙ್ಗಬಹಿರಙ್ಗಲಕ್ಷಣಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತಾನಾಂ ತು ಕಥಮತ್ರ ವ್ಯವಸಾ ? ಪ್ರಯತ್ನಾಭಾವಾತ್. ಅತೋ'ತ್ರಾಪಿ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಯತ್ನ ಇತಿ ಚೇತ್—ನಾತ್ರ ವ್ಯವಸ್ಥಾರ್ಥಂ ಯತಿತವ್ಯಂ, ವ್ಯವಸ್ಥಾಯಾ ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಹಿ—ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಯೋಃ ನಿತ್ಯೋ ವಿಧಿರ್ಬಲವಾನ್ ; ಕೃತಾಕೃತಪ್ರಸಙ್ಗೀ ಹಿ ನಿತ್ಯೋ ನಿರಪೇಕ್ಷಃ; ಕೃತೇ ಪ್ರಸಙ್ಗೀ ಅಕೃತೇ ಚ ಅಪ್ರಸಙ್ಗೀ ಇತಿ ಅನಿತ್ಯಃ ಸಾಪೇಕ್ಷಃ ; ಸಾಪೇಕ್ಷನಿರಪೇಕ್ಷಯೋಃ ನಿರಪೇಕ್ಷೋ ವಿಧಿರ್ಬಲವಾನಿತಿ. ತಥಾ ಅನ್ತರಙ್ಗಬಹಿರಙ್ಗಯೋಃ ಅನ್ತರಙ್ಗೋ ವಿಧಿರ್ಬಲವಾನ್ ; ಅವಯವಾಶ್ರಿತೋ ಹಿ ಅನ್ತರಙ್ಗಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಃ ; ಸಮುದಾಯಾಶ್ರಿತೋ ಹಿ ಬಹಿರಙ್ಗೋ ವ್ಯಾಪ್ತಃ ; ವ್ಯಾಪ್ತಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಯೋಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನೋ ಬಲವಾನಿತಿ. ತಥಾ ಲಕ್ಷಣಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತಯೋಃ ಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತೋ ವಿಧಿರ್ಬಲವಾನ್ ; ಔತ್ಸರ್ಗಿಕಃ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯೋ ಹಿ ಲಕ್ಷಣೋಕ್ತಃ ಸಾವಕಾಶಃ ; ಆಪವಾದಿಕೋ ವಿಶೇಷವಿಷಯ ಇತಿ ಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತೋ ನಿರವಕಾಶಃ ; ಸಾವಕಾಶನಿರವಕಾಶಯೋಸ್ತು ನಿರವಕಾಶೋ ಬಲವಾನಿತಿ. ನಿತ್ಯಾನ್ತರಙ್ಗಪ್ರತಿಪದವಿಧಯಃ ಪ್ರಬಲಾಃ ಸನ್ತೋ ದುರ್ಬಲಾನಿತರಾನ್ ಬಾಧನ್ತೇ. ನಿತ್ಯಾದಿಷು ಚ ಉತ್ತರೋತ್ತರಂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ. ತದುಕ್ತಂ—

[1] ಪರಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪೂರ್ವಪರಯೋರ್ನಿತ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪರನಿತ್ಯಯೋಃ ।
ನಿತ್ಯಾತ್ತಥಾನ್ತರಙ್ಗಂ ಸ್ಯಾತ್ ತತೋ'ಪ್ಯನವಕಾಶಕಂ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸನ್ಧೌ ॥ 34 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಧಿಕಾರೋ'ಯಂ. ಪರಃ ಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ ಸನ್ಧಿಃ. ಯದಿತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಅನುಕ್ರಮಿಷ್ಯಾಮಃ ತತ್ಸನ್ಧಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಭವತೀತಿ ವೇದಿತವ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ವಕ್ಷ್ಯತಿ—ಯಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ[3]. ಮುನಿಯಿಾತಂ, ಯತಿಯಿಾತಂ. ಸನ್ಧಾವಿತಿ ಕಿಂ ? ಮುನಿ, ಈತಂ. ಯತಿ, ಈತಂ.

ಅರಮಗನಿಪ್ಪ ಓಲಗದ ಓಲಗ [2]ಕಾತ್ತಿಯರೆಲ್ಲರೊಪ್ಪಿದರ್ ।
ಪದೇ ತು ಸಂಹಿತಾ ನಿತ್ಯಾ ನಿತ್ಯಾ ಧಾತೂಪಸರ್ಗಯೋಃ ।
ನಿತ್ಯಾ ಸಮಾಸೇ ವಾಕ್ಯೇ ತು ಸಾ ವಿವಕ್ಷಾಮಪೇಕ್ಷತೇ ॥

['In sandhi' to be understood before each of the rules to the end of this *pâda* (or chapter.)]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಿಧಿಪರಿಭಾಷಾದ್ಯನಾತ್ಮಕೋ'ಯಂ [3]ಯತ ಉತ್ತರತ್ರ ಅಧಿಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಅಧಿಕಾರ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ಅಧಿಕಾರೋ'ಯಂ ಇತಿ. ಆಪಾದಪರಿಸಮಾಪ್ತೇರಿತಿ ಶೇಷಃ. ಸನ್ಧಿಶಬ್ದೋ ಹಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಃ, ಗುಣಪ್ರತೀಕಪರ್ವಾದಿಷ್ವಪಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಅತೋ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಮಾಹ—ಪರಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಾತ್ಮಾ. ಸ ಚ ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಅವಿಶಿಷ್ಟ ಇತಿ ತಮೇವ ವಿಶಿನಷ್ಟಿ—ಪರಃ ಇತಿ. ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಉತ್ಕರ್ಷಶ್ಚ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವರ್ಣಾನಾಂ ಅವಿರಾಮೇಣ ಉಚ್ಚಾರಣಲಕ್ಷಣಃ. ಸನ್ಧಿಃ ಸನ್ಧಾನಂ, ಸಂಹಿತೇತಿ ಯಾವತ್. ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ.

---

[1] ಪರಃ ಸ್ಯಾತ್. [2] ಗಾತ್ರಿ. [3] ಇತ.

ಯೋಗೋ'ಯಂ ನ ಸ್ವಾರ್ಥಃ, ಸ್ವಯಮರ್ಥವತ್ತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಸ ಖಲು ಸ್ವಾರ್ಥಃ, ಯಃ ಸ್ವತನ್ತ್ರ ಏವ ವಿಧೇರ್ನಿಷೇಧಸ್ಯ ವಾ ಕಾರಕಃ. ನ ಚಾಯಂ ತಥಾ. ಅತಃ ಪರಾರ್ಥ ಏವ; ಯತಃ ಪರತ್ರೈವ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಸಮರ್ಪ್ಯ ಉಪಕುರ್ವನ್ ಉಪಕಾರಕ ಇತಿ. ಪರಶ್ಚ ಏತದುಪಕಾರ್ಯಃ ಕಿಂ ಭೂತೋ ಭವನ್ ಭಾವೀ ವಾ ? ನ ತಾವದ್ಭೂತಃ, ಸಿದ್ಧಾ ಹೀತ್ಯತ ಆಸ್ಪದ್ಯರ್ಥಸೂತ್ರಂ ಏತದಪೇಕ್ಷಾಭಾವಾತ್. ನಾಪಿ ಭವನ್, ಸ್ವಯಮನ್ತರೇಣ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್. ಅತಃ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಭಾವ್ಯೇವ ಇತ್ಯವಧಾರ್ಯಾಹ . ಯಙ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಙ್ ಯಗಾದಿಕಾರ್ಯಂ, ಇತೋ'ಸ್ಮಾತ್ಸೂತ್ರಾತ್, ಊರ್ಧ್ವಂ ಉಪರಿ ಆಪಾದಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ, ಅನುಕ್ರಮಿಷ್ಯಾಮೋ ಯಙ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ 35 ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೈರ್ವಕ್ಷ್ಯಾಮಃ. ಸೂತ್ರಸ್ಯ ತದೇಕತ್ವೇ'ಪಿ—ದ್ವ್ಯಾಚಾಸ್ತ್ರದೋ'ವಿಶೇಷಣೇ (ಶಾ. 1.3-95) ಇತ್ಯನೇನ ಬಹುತ್ವನಿರ್ದೇಶಃ. ತತ್ಸರ್ವಂ ಸನ್ಧಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ವಿವಕ್ಷಿತಾಯಾಮೇವ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಾವಿವಕ್ಷಿತಾಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ನನು ಇತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಅನೇಕೈಃ ಸೂತ್ರೈಃ ಆಪಾದಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಾಂ ಕಾರ್ಯಾಣಾಂ ಅನೇಕತ್ವಾತ್ ಕಥಂ ಯತ್ತದಿತಿ ಏಕವಚನನಿರ್ದೇಶ ಇತಿಚೇನ್ನ ; ಯತ್ತದೋರುಭಯೋರಪಿ ಅವ್ಯಯಯೋರುಪಾದಾನಾತ್. ಅಸ್ತು ವಾ ಇದಂ ದ್ವಯಮನವ್ಯಯಂ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ ತಥಾನಿರ್ದೇಶಘಟನಾತ್. ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷರೂಪೋ ಹಿ ಸರ್ವೋ ಭಾವಃ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ಮಾ [1]ತದರ್ಥೋ ವಿಷಯಃ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅತ ಏವ ಭಗವಾನ್ ಸಙ್ಖ್ಯಾನುಯೋಗೇ ಸಕಲಭಾವಾನಾಮಪಿ [2]ಐಕಧ್ಯ ದ್ವೈಧ್ಯ ತ್ರೈಧ್ಯ ಚಾತುರ್ಧ್ಯ ಷಾಡ್ಧ್ಯಾದಿಕಂ ಆನೈಕಧ್ಯಂ ಅಧ್ಯಗೀಷ್ಟ, ನಾನಾನಯಾರ್ಪಣಯಾ ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ; ನಯದರಿದ್ರಾಣಾಮೇವ ಹಿ ತದ್ದುರ್ಘಟಮಿತಿ.

ಸಾನುಶಾಸನಮುದಾಹರಣಂ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಅವಿವಕ್ಷಿತಾಯಾಂ ಯಙ್ ನ ಭವತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರತಿ —ಮುನಿ, ಈತಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಂಹಿತಾಯಾ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವವ್ಯವಸ್ಥಾಂ ಪೂರ್ವಸನ್ಮತ್ಯಾ ದರ್ಶಯತಿ—ಪದೇ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪದಗ್ರಹಣಂ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಮಾತ್ರೋಪಲಕ್ಷಣಂ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಯಙ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ ‖ 35 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ ಯಙ್ಭವತಿ. ಙಕಾರೋ'ನ್ತ್ಯವಿಧ್ಯರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಜ್ಯಾ + ಒಳ್, ಜ್ಯಾಯೊಳ್. ಏವಂ ಆಯಿರವು, ಸತಿಯಿವಳ್, ಪತಿಯಿಾತಂ, ಸ್ತ್ರೀಯಿಾಕೆ, ಶ್ರೀಯಿರವು, ಸೀತೆಯಿಂದಂ, ಮಾತೆಯಿಂದಂ, ತೇಯಿಂದಂ, ಬೇಯಿಂದಂ, ರೈಯೊದವಿತ್ತು, ಸುರೈಯೊಪ್ಪಿದಂ. ಸ್ವರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪತಿ ನೋಡಿದಂ, ಸತಿ ಕೂತ್ತಗಳ್. ಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ಅರಲಿದು, ಸರಲಿದು.

[A vowel takes *y* before a following vowel.]

[1] ತದರ್ಥಾವಿಷಯಃ. [2] ಐಕವಿಧ್ಯ ದ್ವೈವಿಧ್ಯ ತ್ರೈವಿಧ್ಯ ಚಾತುರ್ವಿಧ್ಯ ಷಾಡ್ವಿಧ್ಯಾದಿಕಂ ಆನೈಕವಿಧ್ಯಂ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ[25] ಇತ್ಯನೇನ ಸ್ವರೇ ಇತಿ ಸಪ್ತ ಮ್ಯನ್ತಾರ್ಥಃ ಪರೋ ಭವತಿ, ಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಸ್ತು ಪೂರ್ವೋ ಭವತೀ ತ್ಯಾಹ—ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ ಇತಿ. ಯಗಿತಿ ಕಕಾರಃ ಕಿದನ್ತ್ಯಃ[26] ಇತಿ ದೇಶ ವಿಧ್ಯರ್ಥ ಇತ್ಯಾಹ—ಕಕಾರಃ ಇತಿ.

ಅಪವಾದವಿನಿರ್ಮುಕ್ತೋಽಸ್ಯ ವಿಷಯ ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣವಿಶೇಷವಿಷಯವರ್ಜಂ ಉ ತ್ಸರ್ಗವಿಷಯಮೇವ ಉದಾಹರತಿ— ಜ್ಯಾ + ಒಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಜ್ಯಾ ಉರ್ವೀ, ಮೌರ್ವೀ ಪಾ. ಒಳ್ ಇತಿ ಸಪ್ತಮೀ. ಅಸಿದ್ಧಪ್ರದರ್ಶನಮಿದಂ. ಜ್ಯಾಯೊಳ್ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಪ್ರದರ್ಶನಂ. ಮಾತೆ ಇತಿ. ಮಾತೃಶಬ್ದಸ್ಯ ಊಷ್ಮಾದಿತ್ಯಾತ್ ಪಾಕ್ಷಿಕೋ ದೀರ್ಘಕಾರಾದೇಶಃ. ತೇಯೆಂದಂ, ಬೇಯೆಂದಂ ಇತಿ. ತೇ ಮರ್ದನೇ, ಬೇ ದಾಹೇ ಇತಿ ಧಾತುಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಆಶೀರಾದಿವಿಷ ಯಕಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನಸ್ಯ ವಾ ಅನುಕರಣಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಲುಬನಾಮಹಾನೌ ॥ 36 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲೋಪನಂ ಲುಪ್. ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ ಲುಬ್ಭವತಿ, ನಚೇಲ್ಲೋಪೇ ನಾಮಹಾನಿಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎನ್ನ + ಅರಸಂ, ಎನ್ನರಸಂ. ಏವಂ ತನ್ನಾಳ್, ಗುಣದಿ ರವು, ಸುಖದೊಡೆಯಂ, ಮನೆಯುಲ್ಲಿದ್ದಂ, ಕೂಡುಣ್ಗುಂ, ಕಣ್ದೆವಿದಂ, ಕೂಡಿ ದಳ್, ಕ್ರಮದಾಯು, ಲೇಸಿಂಗೊಡೆಯಂ. ಅನಾಮಹಾನಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಸತಿ ಯಿವಳ್, ಪತಿಯಿಾತಂ. ನಾಮಹಾನ್ಯಹಾನೀ ಚ ಶಿಷ್ಟಪ್ರಯೋಗಾದವಗನ್ತವ್ಯೇ.

[A vowel, before a following vowel, is dropped, if the meaning be not destroyed.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಲುಪ್ ಇತಿ ಲುಪಧಾತೋರ್ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪಿ ಸಿದ್ಧಂ ರೂಪಮಿತ್ಯಾಹ— ಲೋಪನಂ ಲುಪ್ ಇತಿ. ಅದರ್ಶನಮಿತಿ ಯಾವತ್. ನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ಅರ್ಥಸ್ಫುರಣಂ. ನಾಮ್ನೋ ಹಾನಿಃ ನಾಮಹಾನಿಃ, ಪ್ರತೀತಿವೈಕಲ್ಯಂ. ಅನಾಮಹಾನಿರಿತಿ ಪ್ರತೀತಿಸಾಕಲ್ಯ ಮೇವೋಚ್ಯತೇ. ಯತೋಽತ್ರ ನಞ್ ಉತ್ತರಪದಾರ್ಥಪ್ರತಿದ್ವನ್ದ್ವಿವಚನಃ, ನ ತದನ್ಯ ಮಾತ್ರವಚನಃ ತದಭಾವಮಾತ್ರವಚನೋ ವಾ, ಯಥಾ ಅಸುರಾಃ, ಅವಿದ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದೌ. ತಸ್ಯಾಮಿತಿ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ; ಅನಾಮಹಾನಿವಿಷಯೇ ಲೋಪ ಏವೇತಿ. ನಞರ್ಥಮು ಲ್ಲಿಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಮಾಹ—ನಚೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಎನ್ನ + ಅರಸಂ ಇತಿ ಅಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಯಾದೃಗರ್ಥಃ ಪ್ರತೀಯತೇ, ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಪೂರ್ವಸ್ವರಸ್ಯ ಲೋಪೇ ಎನ್ನರಸಂ ಇತ್ಯ ತ್ರಾಪಿ ನ ತತ್ಪ್ರತೀತಿಃ ಹೀಯತ ಇತಿ.

ಕ್ರಮದೆ ಇತಿ. ಕ್ರಮಶಬ್ದಾತ್ ಕರಣೇ ಇಮ್, ಎಶ್ಯಾತೋ ನಪಿ[273] ಇತಿ ಇಮಃ ಎಶಾದೇಶೇ, ದಗಿಮೋದೌ ನಪಿ[261] ಇತಿ ದಕಿ ಸತಿ, ಸಿದ್ಧಂ ರೂಪಂ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರತಿ— ಸತಿ ಯಿವಳ್, ಪತಿಯಿಾತಂ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಲುಪಂ ವಿಧಾಯ ಸತಿವಳ್, ಪತೀತಂ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ನಾಮ ಹೀಯತ ಇತಿ ನ ಲುಬ್ಭವತಿ; ಕಿನ್ತು ಯಗೇವೇತಿ.

ನನು ತದೇವ ನ ವಿದ್ಮೋ ವಯಂ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಯತ್ರ ಇದಂ ನಾಮ ಹೀಯತೇ ಯತ್ರ ವಾ ಇದಂ ನ ಹೀಯತ ಇತ್ಯನುಯುಞ್ಜಾನಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಾಹ—ನಾಮಹಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿ: ಪ್ರಯೋಗಶರಣಾ ವೈಯಾಕರಣಾ ಇತಿ.

ನನು ಅನಾಮಹಾನಿವಿಷಯೇ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ ಲುಬೇವ ಭವತಿ. ನಾಮಹಾನಿವಿಷಯೇ ತು ಔತ್ಸರ್ಗಿಕೋ ಯಕ್ ಆಪವಾದಿಕೋ ವಗಾದಿಃ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ಇತಿ ಪರ್ಯವಸಿತಂ. ತಥಾ ಚ ಲುಬನಾಮಹಾನೌ[36] ಇತ್ಯಯಮೇವ ಯೋಗಃ ಪ್ರಥಮತೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ, ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಯಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ[35] ಇತ್ಯಯಂ ತು ಪಶ್ಚಾದೇವ ವಕ್ತವ್ಯಃ, ವಿಶೇಷವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಉಕ್ತಂ ಚ ತಥಾ ದರ್ಪಣಕಾರೇಣ—

ಕಂ ॥ ಸ್ವರಮಿದಿರೊಳಿರೆ ವಿಭಕ್ತಿ ।
ಸ್ವರಕಂ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕಮಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ ॥
ವರಸಂಸ್ಕೃತಕರ್ಣಾಟಕ ।
ದೊರಡಱೊಳಂ ನಾಮರೂಢಿಯೞಿಯದ ಪಕ್ಷಂ ॥ ಇತಿ;

ತಥಾ—

ಆತ್ವದಿನಿವರ್ಣ್ಣಾದಿಂ ಮ ।
ತ್ತೊತ್ವದಿನೈತ್ವದಿನೆವರ್ಣ್ಣಾದಿಂ ಮುಂದಕ್ಕುಂ ।
ಯತ್ವಂ. ಇತಿ;

ಇತಿಚೇನ್ನ. ಯಕೋಽಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ ಯಗ್ಭವತಿ, ಅನಾಮಹಾನಿವಿಷಯೇ ಲುಬ್ಭವತೀತಿ. ಸೂಚಿತಂ ಚ ಏವಂ ದರ್ಪಣಕೃತಾ—ನಾಮರೂಢಿಯೞಿಯದ ಪಕ್ಷಂ ಇತಿ. ಕಿಂ ಚ ಸನ್ಧಿಕಾರ್ಯವಿಷಯೇ ಪ್ರಥಮಮೇವ ಲೋಪಪ್ರದರ್ಶನಂ ಅಮಙ್ಗಲಮಿತಿ ಚ ತನ್ನ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರಥಮತಃ. ಯಗಾಗಮಸ್ತು ಭಾವರೂಪತ್ವಾತ್ ತತ್ರಾಪಿ—ಮಿತ್ರವದಾಗಮಃ—ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ಪ್ರಥಮತೋ ವಕ್ತವ್ಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ರಾವ್ರೋರ್ವಕ್ ॥ 37 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಋವರ್ಣ ೠವರ್ಣ ಔಕಾರ ಉವರ್ಣಾನಾಂ ವಗ್ಭವತಿ ಸ್ವರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಹೋತೃ + ಇಂ, ಹೋತೃವಿಂ. ಏವಂ ಮಾತೃವಿಂ, ಗ್ರ್ಯಾವಿಂ, ಗ್ರ್ಯಾವಿನ, [1]ೠವೆಂದಂ, ೡವೆಂದಂ, [2]ನಾವಿದು, ಗ್ಲೌವಿದು, ವಧುವಿವಳ್, ಗುರುವೀತಂ, ಭ್ರೂವಿದು, [3]ಪೂವೊಳ್ಕೃತು. ರಾವ್ರೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಸತಿಯು, ಪತಿಯು. ಲುಬನಾಮಹಾನೌ [36] ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೇಃ ತತ್ರ ತು ಲುಬೇವ ಭವತಿ. ಕಣ್ಡೆವಿದಂ, ಮಾಡಿದಳ್.

[Ṛi, ṛī, lṛi, lṛī, au, u and ū take v before a following vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಋಶ್ಚ ೠಶ್ಚ ಔಶ್ಚ ಉಶ್ಚೇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವೇ ಲಾಘವಾರ್ಥಂ ಪುಂನಿರ್ದೇಶಃ;

---

1 ಋಂದಂ, ೡಂದಂ. 2 ನಾವಿಂದಂ, ಗ್ಲೌವಿಂದಂ. 3 ಪೂವೊತ್ತು.

ಮರ್ಯಾದಾಭಿವಿಧೌ ಚ ಯಃ ।

ಇತ್ಯಾದೌ ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಋುವರ್ಣಸ್ಯ ಌವರ್ಣೇ ಪರೇ—ದೀರ್ಘಃ (ಶಾ. 1-1-75) ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ವೈತ್ಸರ್ಗಿಕೋ ದೀರ್ಘಾದೇಶಃ. ಯೇಷಾನ್ತು ದೀರ್ಘಃ ಸವರ್ಣವಿಷಯಕ ಏವ, ತನ್ಮತೇಽಪಿ ಋುಌವರ್ಣಯೋಃ ಸಾವರ್ಣ್ಯಾಙ್ಗೀಕಾರಾತ್ ದೀರ್ಘೋ ಭವತ್ಯೇವ. ತತ ಔಕಾರೇ ಯಣಾದೇಶೇ ತತ ಉವರ್ಣೇ ಆವಾದೇಶೇ ಉವರ್ಣಯೋಗೇ ರಾವುಶ ಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿರಿತಿ. ಌವರ್ಣಃ ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟೋಽಸ್ತಿ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಹ: ಋುವರ್ಣ ಌವರ್ಣ ಔಕಾರ ಉವರ್ಣಾನಾಂ ಇತಿ.

ಕ್ರಮೇಣ ಉದಾಹರತಿ – ಹೋತೃ + ಌಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಗೄ ಇತಿ ಗೄ ನಿಗರಣೇ ಇತಿ ಧಾತುಸ್ವರೂಪಂ. ಌ ೡ ಇತ್ಯನುಕರಣಂ.

ಅನಾಮಹಾನಿವಿಷಯೇ ತು ಲೋಪ ಏವ ಪ್ರಬಲ ಇತ್ಯಾಹ– ಲುಪ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ತತ್ರ ತು ಇತಿ ಅನಾಮಹಾನಿವಿಷಯೇ ತು ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆತ ಓಷ್ಠ್ಯೇ ॥ 38 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಓಷ್ಠ್ಯೇ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಆಕಾರಸ್ಯ ವಗ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆ + ಉದಕಂ, ಆವುದಕಂ. ಏವಂ ಆವೂರ್, ಆವೊಲ್, ಆವೋಲೆ. ಕಣ್ಠ್ಯೌಷ್ಠ್ಯೇಽಪಿ ಓಷ್ಠ್ಯಗ್ರಹಣೇನ ಗೃಹ್ಯತೇ. ಓಷ್ಠ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ! ಆಯಿರವು, ಆಯೆಲ್ಲಂ. ಆತ ಇತಿ ಕಿಂ? ಈಯೂರ್, ಈಯೊಕ್ಕಲ್.

[Á takes v before a following labial vowel (u, ú, o, ô).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಓಷ್ಠೇ ಭವಃ ಓಷ್ಠ್ಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಓಷ್ಠ್ಯೇ ಇತಿ ಸ್ವರ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ. ಅಷ್ಟೌ ಹಿ ವರ್ಣಾನಾಂ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಾನಿ ಭವನ್ತಿ --

ಅಷ್ಟೌ ಸ್ಥಾನಾನಿ ವರ್ಣಾನಾಮುರಃ ಕಣ್ಠಃ ಶಿರಸ್ತಥಾ ।
ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಂ ಚ ದನ್ತಾಶ್ಚ ನಾಸಿಕೋಷ್ಠೌ ಚ ತಾಲು ಚ ॥ ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ನ ಚ ಶಾಬ್ದಿಕಮತೇ ವರ್ಣಾನಾಂ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ಕಥಮತ್ರ ಉತ್ಪತ್ತಿವಚನಂ ಶೋಭತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ದ್ರವ್ಯಪರ್ಯಾಯಾತ್ಮನಾಂ ತೇಷಾಂ ಶಬ್ದಪುದ್ಗಲದ್ರವ್ಯಾತ್ಮನಾ ನಿತ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಪರ್ಯಾಯಾತ್ಮನಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್ತ್ವಾವಿರೋಧಾತ್; ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಅನ್ತರಙ್ಗಬಹಿರಙ್ಗಸಾಮಗ್ರೀಸನ್ನಿಧಾನೇ ಭಾಷಾ[1]ವರ್ಗಣಾಯಾಂ ವರ್ಣಪರಿಣಮನಯೋಗ್ಯಾನ್ ಅನನ್ತಪ್ರದೇಶಾನ್ ಪುದ್ಗಲಸ್ಕನ್ಧಾನುಪಾದಾಯ ತತ್ರ ತತ್ರ ಸ್ಥಾನೇ ತತ್ತದಸಾಧಾರಣಪ್ರಯತ್ನಾದಿಸಾಮಗ್ರೀಬಲೇನ ತತ್ತದ್ವರ್ಣಪರ್ಯಾಯಾತ್ಮನಾ ಸೃಜತೀತಿ ಕಥಂಚಿದುತ್ಪತ್ತಿಮತ್ತ್ವಾತ್.

ತತ್ರ ಅವರ್ಣ ಕವರ್ಗ ಹಕಾರ ವಿಸರ್ಜನೀಯ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯಾಃ ಕಣ್ಠ್ಯಾಃ. ಹಕಾರ ವಿಸರ್ಜನೀಯೌ ಉರಸ್ಯೌ; ಕವರ್ಗೋ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯಶ್ಚ ಜಿಹ್ವ್ಯೌ;

1 ವರ್ಗಗಣನಾಯಾಂ.

ಸರ್ವಮುಖಸ್ಥಾನೋ'ವರ್ಣ ಇತ್ಯೇಕೇ. ಇವರ್ಣ ಏದೈಚ್ಚವರ್ಗ ಯಕಾರ ಶಕಾರಾಃ ತಾಲವ್ಯಾಃ. ಏದೈತೌ ಕಣ್ಠ್ಯತಾಲವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ. ಉವರ್ಣ ಓದೌತ್ಪವರ್ಗೋಪಧ್ಮಾನೀಯಾ ಓಷ್ಠ್ಯಾಃ. ಓದೌತೌ ಕಣ್ಠ್ಯೋಷ್ಠ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ. ಋವರ್ಣ ಟವರ್ಗ ರೇಫ ಷಕಾರಾ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾಃ. ರೇಫೋ ದನ್ತಮೂಲಪ್ರಭವ ಇತ್ಯೇಕೇ. ೡವರ್ಣ ತವರ್ಗ ಲಕಾರ ಸಕಾರಾ ದನ್ತ್ಯಾಃ. ವಕಾರೋ ದನ್ತ್ಯೋಷ್ಠ್ಯಃ; ಸೃಕ್ವಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯೇಕೇ. ನಾಸಿಕ್ಯೋ'ನುಸ್ವಾರಃ; ಕಣ್ಠ್ಯನಾಸಿಕ್ಯ ಇತ್ಯೇಕೇ. ಏವಂ ವಿಭಿನ್ನಶಿಕ್ಷಾಕಾರಮತಾಶ್ರಯಣೇನ ಅಸ್ಯೇದಂ ಸ್ಥಾನಮಿತಿ ಸಿದ್ಧೇ ಯೇ ಸ್ವರಾ ಓಷ್ಠ್ಯಾಃ ಉವರ್ಣ ಓಕಾರ ಔಕಾರೋ ಭಾಷಾವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಅರ್ಧೌಕಾರಶ್ಚ ತೇಷು ಪರತಃ ಆಕಾರಸ್ಯ ವಗಾಗಮೋ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—ಓಷ್ಠ್ಯೇ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಉದಾಹರತಿ – ಆ + ಉದಕಂ ಇತಿ. ಅದು + ಉದಕಂ ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ಕೃತ್ಸ್ನಾ ಜ್ಯೇದ್ವಾದಿಗುಣೋಕ್ತಿಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಚ [294] ಇತ್ಯಧಿಕೃತ್ಯ, ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ [309] ಇತಿ ಸಮಸ್ಯ, ಸೂಕ್ತಂ ಪೂರ್ವಂ [297] ಇತಿ ಅದುಶಬ್ದಂ ಪೂರ್ವಂ ನಿಪಾತ್ಯ, ಆದೀದೂದದ್ವಿದೂದೋಃ [370] ಇತಿ ಆದಾದೇಶೇ ಕೃತೇ ಅತ ಓಷ್ಠ್ಯೇ [38] ಇತಿ ವಗಾಗಮಃ. [1]ಆನ್ರೊಲೆ, ಆವೋಲೆ, ಇತ್ಯತ್ರ ಒ ಓ ಇತ್ಯನಯೋಃ ಕಣ್ಠ್ಯೋಷ್ಠ್ಯತ್ವಾತ್ ಕಥಮೋಷ್ಠ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ— ಕಣ್ಠ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಣ್ಠ್ಯೋಷ್ಠ್ಯತ್ವೇ'ಪಿ ಓಷ್ಠ್ಯತ್ವಾವರ್ಜನಾದಿತಿ. ಮತಭೇದಾದ್ವಾ ಓಷ್ಠ್ಯತ್ವಂ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಈಯೂರ್, ಈಯೊಕ್ಕಲ್, ಇತ್ಯತ್ರ ಕೇಚಿತ್ ಅನನ್ತರೋತ್ತರಸೂತ್ರಗತಬಹುಲಗ್ರಹಣಂ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನರೀತ್ಯಾ ಅತ್ರಾಪಿ ಇಚ್ಛನ್ತಿ. ಈವೂರ್, ಈವೊಕ್ಕಲ್, ಇತಿ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ಕಂ ॥ ಮಾವುಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯುಂ ಕರ।
ಮಾವರಿಸಿದ ಕತದಿನೆಸೆವುದೀಕ್ಷಿಸುವರ ಕ ॥
ಣ್ಗೀವುದ್ಯಾನಂ ಸರಸವಿ।
ಟೀವಿಟಶಯ್ಯಾನಿವಾಸಮಂ ನೆನೆಯಿಸುತುಂ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒದೋ ಬಹುಲಂ ॥ 39 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಒವರ್ಣಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ವಗ್ಭವತಿ ಸ್ವರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒ + ಎಂದಂ, ಒವೆಂದಂ. ಏವಂ ಓವೆಂದಂ, ನೋವೆಂದಂ, ಗೋವಿಂದಂ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾದಿಹ ನ ಭವತಿ—ನೋಯಿಸಿದಂ, ತೋಯಲ್. ದಕಾರೋ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ.

[O and ó generally take v before a following vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಭಾಷಾವಿಷಯೇ ಹ್ರಸ್ವಾವಪಿ ಏದೋತೌ ಅಙ್ಗೀಕ್ರಿಯೇತೇ. ಅತೋ'ತ್ರ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಸಾಧಾರಣ ಏವ ವಗಾಶ್ರಯ ಇತ್ಯಾಹ – ಒವರ್ಣಸ್ಯ ಇತಿ; ವರ್ಣಗ್ರಹಣೇ ಸವರ್ಣಗ್ರಹಣಂ ಕಾರಗ್ರಹಣೇ ಕೇವಲಗ್ರಹಣಂ ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಮತಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ಬಹುಲಂ, ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ.

---

1 ಆ ಒಲೆ, ಆ ಓಲೆ.

ಋವೆಂದಂ, ವರ್ಣಾನುಕರಣಂ. ಓವೆಂದಂ, ನೋವೆಂದಂ, ಧಾತ್ವನುಕರಣಂ ವರ್ಣಾನುಕರಣಂ ವಾ ; ಅನುಕರಣೇ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಸ್ಯ ವೈಭಾಷಿಕತ್ವಾತ್. ಗೋವಿಂದಂ — ಗೋಶಬ್ದಾತ್ ಕರಣೇ ಇಮ್, ಇವಃ 272 ಇತಿ ದವಸ್ಥಾಗಮಃ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ — ಬಹುಲ ಇತ್ಯಾದಿ. ನೋಯಿಸಿದಂ — ನೋಧಾತೋಃ ಹೇತುಮತಿ ಇಸುಬನ್ತರೂಪಂ. ತೋಯಲ್ — ತೋಧಾತೋಃ ಅರ್ಹಾರ್ಥೇ ಅಲ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ; ಆಶೀರಾದಿಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯಕಃ ತಿಬಾದೇಶೋ ವಾ.

ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಋಕಾಂ ನಿತ್ಯದೀರ್ಘತಯಾ ಋ ಇತ್ಯೇಕಮಾತ್ರಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್ ತತೋ ಋಸನ್ತನಿರ್ದೇಶೋ ¹ದುಷ್ಕರ ಇತಿ ದಕಾರೋಪಾದಾನಮಿತ್ಯಾಹ — ದಕಾರಃ ಇತಿ. ತಕಾರೋಪಾದಾನೇ ತು ತಪರಸ್ತ್ವಾನ್⁵ ಇತಿ ಭ್ರಾನ್ತ್ಯೇತೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ದೀರ್ಘಾದೃತೋ ರುರದ್ವಾದೇಃ ‖ 40 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ದೀರ್ಘಾನ್ತಾತ್ ²ಅದ್ವಾದೇರ್ಗಣಾತ್ಪರಸ್ಯ ಋುಕಾರಸ್ಯ ರುಶಬ್ದ ಆದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಆ + ಋುತು, ಆರುತು. ಏವಂ ಆ ರುಷಿ, ಆ ರುಣ, ಈ ರುಷಿ, ಈ ರುತು, ಊ ರುತು, ಎಲ್ಲಾ ರುತುಗಳ್, ಎಲ್ಲಾ ³ರುಷಿಯರ್, ದೀರ್ಘಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಅದು ಋುತು, ಇದು ಋುಣ, ಎಲ್ಲ ಋುತುಗಳ್. ಅದ್ವಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ ? ದೇವಾ ಋುಷಿಯರಂ ನೋಡು, ಪಿತೃಗಳಾ ಋುಣಂ. ಋುತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಆ ಋಾಕಾರಂ, ಈ ಋಾಕಾರಂ.

[After *â*, *î*, *û* in the sense of *adu* &c, and *ellâ*, *ri* changes to *ru*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಯೇನ ವಿಧಿಸ್ತದನ್ತಸ್ಯ²⁸ ಇತ್ಯನೇನ ದೀರ್ಘಾದಿತಿ ವಿಶೇಷಣಂ ತದನ್ತಗ್ರಾಹಕಮಿತ್ಯಾಹ — ದೀರ್ಘಾನ್ತಾತ್ ಇತಿ. ತಸ್ಮಾದುತ್ತರಸ್ಯ²⁷ ಇತ್ಯನೇನ ಋುತ ಇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಂ ಉತ್ತರಮೇವ ಸ್ಥಾನೀತ್ಯಾಹ — ಪರಸ್ಯ ಇತಿ. ತಪರಕರಣಪ್ರಯೋಜನಂ ಋುಕಾರಸ್ಯೇತಿ, ಕಾರಗ್ರಹಣೇ ಕೇವಲಗ್ರಹಣಮಿತಿ. ಉಕಾರಸಹಿತೋ ರೇಫಪಿಣ್ಡ ಏವ ಆದೇಷ್ಟವ್ಯ ಇತ್ಯಾಹ — ರುಶಬ್ದಃ ಇತಿ. ಅದ್ವಿದಮದೂನಾಂ ಆವೀದೂತ್370 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಆದೀದೂದಾದೇಶಃ. ಎಲ್ಲಶಬ್ದಸ್ಯ — ಆಗೆಲ್ಲಸ್ಯ ವಾ 371 ಇತಿ ಆಗಾಗಮಃ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ತು — ರಿ⁴³ ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸೂತ್ರೇಣ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಪ್ಲುತಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ‖ 41 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಪ್ಲುತಸಂಜ್ಞಕಾ ವರ್ಣಾಃ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠನ್ತಿ: ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸನ್ಧಿಲಕ್ಷಣಕಾರ್ಯಭಾಜೋ ನ ಭವನ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಅಕ್ಕಾ ೩ ಇಲ್ಲಿ ಬಾ, ಅಣ್ಣಾ ೩ ಇತ್ತ ಬಾ. ಪ್ಲುತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಚಿತ್ತೈಸೆಂದು, ಸೂನುವಿತ್ತ ಬಾ.

---

¹ ದುಃಕರ. ² ಅದ್ವಾದೇರ್ಗಣಾನ್ತಾತ್ಪರತಃ. ³ ರುಷಿಗಳ್.

[A *pluta* (prolonged) vowel retains its form before a following vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಏವಂ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸ್ವರಸನ್ಧಿಮುಕ್ತ್ವಾ ಸರ್ವತ್ರ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಸನ್ಧಿ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಕ್ವಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಂ ನಿರೂಪಯತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ ಪ್ಲುತಃ ಇತಿ ಲಾಘವಾರ್ಥಂ ಏಕತ್ವನಿರ್ದೇಶಃ ಕೃತಃ ; ತಥಾಪಿ ಲೋಕೇ ಯಾವನ್ತ್ಯಃ ಪ್ಲುತವ್ಯಕ್ತಯಃ ತಾಃ ಸರ್ವಾ ಅಪಿ ಅತ್ರ ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ಇತಿ ಬಹುತ್ವೇನ ವಿವೃಣೋತಿ ಪ್ಲುತಸಂಜ್ಞಕಾಃ ಇತಿ.

ನನು ವರ್ಣಾಸ್ತಾವತ್ ಪ್ರತಿನಿಯತಸ್ಥಾನಕರಣಾದಿಸಾಮಗ್ರ್ಯಾ ಯದಾತ್ಮನಾ ಉತ್ಪನ್ನಾಃ ತದಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಕಾಲೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವ ತಿಷ್ಠನ್ತಿ, ನ ವಿಕೃತಿಮಾಪ್ನುವನ್ತಿ ; ಅರ್ಥಪರ್ಯಾಯಸ್ಯ ಅತ್ರ ಅನುಪಯೋಗಾತ್. ಅತಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋಪದೇಶೋ ನಿರರ್ಥಕ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ—ನಾತ್ರ ಅರ್ಥವ್ಯಞ್ಜನಪರ್ಯಾಯರೂಪಃ ಪರಿಣಾಮಾನ್ತರಲಕ್ಷಣೋ ವಿಕೃತಿಭಾವೋ ನಿವಾರ್ಯತೇ, ಕಿನ್ತು ಯದುಕ್ತಂ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ ಯಗಾದಿಕಾರ್ಯಂ ತದೇವ ನಿವಾರ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಪೂರ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅಕ್ಕಾ ೩ ಇತಿ. ದೂರಾದಾಹ್ವಾನೇ ಬಹುಲಂ[100] ಇತಿ ತ್ರಿಮಾತ್ರಾದೇಶಃ. ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ಯವ್ಯಯಂ. ಬಾ ಇತಿ. ಬರ್ ಆಗಮನೇ ಇತ್ಯತೋ ಧಾತೋರೇಕಾನೇಕತ್ವೇ[112] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ತರಿ ಯುಷ್ಮದೇಕತ್ವೇ 1ಅ ಸಿ. ಅಯೋಲ್ಲು ಪಾ[168] ಇತಿ ಅಯಃ ಸರ್ವಲೋಪಃ. ತರ್ಬರೋಲುರ್ಬಲ್ಲಿಪ್ಪೇಯಿ[519] ಇತಿ ಧಾತೋರನ್ತ್ಯಲೋಪೇ, ದೀರ್ಘಃ[520] ಇತಿ ದೀರ್ಘೇ ಚ, ಸಿದ್ಧಂ ರೂಪಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ೧ ॥ 42 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಋವರ್ಣೇ ಌವರ್ಣೇ ಚ ಪರೇ ಸ್ವರಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಯನದ ಋತು, ಆ ಋಕಾರಂ, ಮುನಿ ಋದ್ಧಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಸ್ತ್ರೀ ಋತುಮತಿ, ಕ್ರತು ಋತ್ವಿಜಗ್ಗೆ, ಭ್ರೂ ಋಜುವೆಲ್ತು, ಪಿತೃ ಋಣಿ, ಋಷಿಗೆ ಋದ್ಧಿ, ರೈ ಋದ್ಧಂ, ಗೋ ಋಷಿಗೆ, ಗ್ಲೌ ಋಷಪತಿ; ಎನ್ನ ಌಕಾರಂ, ಆತನ ಌಕಾರಂ. ಅಪ್ಲುತಾರ್ಥೋಯಮಾರಮ್ಭಃ.

[A vowel retains its form before *ṛi*, *ṛī*, *ḷri*, *ḷrī* following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಋಶ್ಚ ಌಶ್ಚ ಋೣ ತಸ್ಮಿನ್ ೧, ಇತಿ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೋ ನಿರ್ದೇಶ ಇತ್ಯಾಹ—ಋವರ್ಣೇ ಌವರ್ಣೇ ಚ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ೧ ಇತಿ ಪರನಿಮಿತ್ತಮುಕ್ತಂ, ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಸ್ತು ಕಸ್ಯೇತಿ ನ ಜ್ಞಾಯತೇ ವಿಶಿಷ್ಯ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಶಙ್ಕಾ ; ತಥಾಪಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಸ್ವರಸ್ಯೈವೇತಿ ನಿರ್ಣಯಃ. ತಥಾಹಿ—ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ಹಿ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಸನ್ಧಿಕಾರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸತ್ಯಾಮೇವ ನಾಸತ್ಯಾಂ. ಸನ್ಧಿಕಾರ್ಯಂ ಚಾತ್ರ ಯಗಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ವರವಿಷಯಕಮೇವ ನಾನ್ಯವಿಷಯಕಂ. ನ ಹಿ

1 ಅಯಿ.

ಋುವರ್ಣೇ ಌವರ್ಣೇ ಚ ಪರೇ ಸ್ವರಾದನ್ಯಸ್ಯ ಯಣಾದಿಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಸ್ತಿ. ಅತಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ಭವತಿ, ವಚನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾಹ—ಸ್ವರಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ ಇತಿ. ಅತ ಏವ [1]ಅಕಾರಾತ್ಪ್ರಭೃತಿ ಔಕಾರಪರ್ಯನ್ತಂ ಕ್ರಮೇಣೋದಾಹರತಿ— ಅಯನದ ಋುತು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಌವರ್ಣಾನ್ತಃ ಶಬ್ದೋ’ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತ್ಯೇತಾವತಾ ನ ದರ್ಶಿತೋ ನ ವಿಶೇಷೋ’ಸ್ತಿ ಇತಿ. ಌವರ್ಣೇ ಪರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಎನ್ನ ಌಕಾರಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಏವಂ ಆ ಌ ಕಾರಂ, ಈ ಌ ಕಾರಂ, ಊ ಌ ಕಾರಂ, ಇತ್ಯಾದ್ಯೌಕಾರಪರ್ಯನ್ತಾನ್ಯುದಾಹರಣಾನಿ ಊಹ್ಯಾನಿ. ಅನನ್ತರಸೂತ್ರೇ ಪ್ಲುತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ದರ್ಶಿತಃ. ಅಯಂ ತು ಅಪ್ಲುತಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾಹ — ಅಪ್ಲುತ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಆದೇ ‖ 43 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಆಕಾರಃ ಅವರ್ಣೇ ಪರೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಆ ಅರಸಂ, ಆ ಅಂಚೆ, ಮೃಡನಾ ಅರ್ಧೇಂದು, ಸತಿಯಾ ಆಯಲ್ಲಕಂ. ಐದೌತೋಃ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಾವರ್ಣತ್ವಾತ್ ತತ್ರೈವ ಭವತಿ— ಆ ಐಶ್ವರ್ಯಂ, ಆ ಐಲಬಿಲಂ, ಆ ಔನ್ನತ್ಯಂ, ಆ ಔಗು.

[*A* retains its form before *a*, *á*, *ai*, or *au* following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದಿಷ್ಟೋ’ಪಿ ಅವಿಶೇಷಣತ್ವಾತ್ ಅವರ್ಣಃ ತದಾದಿಗ್ರಾಹಕೋ ನ ಭವತೀತಿ ಸ್ವರೂಪಮೇವ ನಿರ್ದಿಶತಿ — ಅವರ್ಣೇ ಇತಿ. ಆ ಅರಸಂ ಇತಿ. ಆತಂ ಅರಸಂ, ಅವಂ ಅರಸಂ, ಇತಿ ವಾ ವಿಗೃಹ್ಯ, ಆದೀತ್ [370] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಆದಾದೇಶಃ; ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾಶ್ರಯಣೇನ ಆತಾವಯೋರಪಿ ಅದುರೂಪತ್ವಾತ್. ಮೃಡನಾ, ಸತಿಯಾ. ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಅದಃ [255] ಇತಿ ಪಾಕ್ಷಿಕೋ ದೀರ್ಘಾದೇಶಃ. ಆಯಲ್ಲಕಂ, ರಣರಣಕಂ ಅವಸ್ಥಾವಿಶೇಷಃ, ಸೀಮನ್ತೋ ವಾ.

ನನು ಚ ಅತ್ರ ವಿಧೌ ಐದೌತೋಶ್ಚ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ನ ಹಿ ಆಕಾರೋ’ವರ್ಣಮಾತ್ರೇ ಪರತಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ, ಕಿನ್ತು ಐಕಾರೇ ಔಕಾರೇ’ಪಿ ಚ; ಆ ಐಶ್ವರ್ಯಂ, ಆ ಐಲಬಿಲಂ, ಆ [2]ಐದೆ, ಆ ಐರಣೆ, ಆ ಐಕಿಲ್, ಆ [3]ಔತ್ಕಟ್ಯಂ, ಆ ಔನ್ನತ್ಯಂ, ಆ ಔಗು, ಆ ಔಳಿ, ಆ ಔಡು, ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋಪಲಮ್ಭಾತ್. ನಾತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಬೋಧಕಂ ಅನುಶಾಸನಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಉಪಾಯಾನ್ತರಂ ವಾ ಅಸ್ತಿ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅತ ಏವ ಯೋಗಾತ್ಸಿದ್ಧೇಃ ನಾಪೂರ್ವತಯಾ ವಚನೀಯಂ. ತಥಾಹಿ—ಏಕಾರಾದೀನಾಂ ಚತುರ್ಣಾಮಪಿ ಅರ್ಧಮಾತ್ರಾಕಾರವತ್ತಯಾ ಅಙ್ಗೀಕಾರಾತ್. ನ ಚ ಏತದಸಾಮ್ಪ್ರದಾಯಿಕಂ, ಸಕಲಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಪ್ರದಾಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಅಜ್ಭಕ್ತಿಮಧ್ಯಗತರೇಫಂ ಋುವರ್ಣಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ; ಅಜ್ಭಕ್ತಿಮಧ್ಯಗತಲಕಾರಂ ಌವರ್ಣಂ; ಅಜ್ಭಕ್ತಿಪುರೋಗತಾಕಾರಾ ಏಚಃ—ಇತಿ ನ್ಯಾಸಕಾರಃ. ತಥಾ ಏಕಾರಾದೀನಿ ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ (ಕಾ. 1-1-8) ಇತ್ಯತ್ರ ಸನ್ಧಿವಿಶಿಷ್ಟಾನ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ ಇತಿ ಅನ್ವರ್ಥಸಂಜ್ಞಾ. ತತ್ರ ಅಕಾರಸ್ಯ

---

1 ಅಕಾರಪ್ರಭೃತಿ. 2 ಐರೆ. 3 ಔತ್ಕಣ್ಠ್ಯಂ.

ಇಕಾರೇಣ ಯೋಗೇ ಸತಿ ಏಕಾರಃ, ತೇನ ಚ ಐಕಾರಃ; ಉಕಾರೇಣ ಓಕಾರಃ, ತೇನ ಚ ಔಕಾರ ಇತಿ ಚತ್ವಾರೋಽಪಿ ಗೂಢಸನ್ಧಿಕಾಃ. ಅತ ಏವ ಚ ತೇಷಾಂ ಕಣ್ಠೋಷ್ಠ್ಯತ್ವಂ ಕಣ್ಠ್ಯತಾಲವ್ಯತ್ವಂ ಚೇತಿ ದ್ವಿಸ್ಥಾನಕತ್ವಮಿತಿ ನಿಬನ್ಧನಕಾರಃ. ಗೂಢಸನ್ಧಿತ್ವೇ ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ಕಂ ॥ ವರಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರದನ್ತಿರೆ ।
ಗುರು ದೀರ್ಘಂ ಗೂಢಸನ್ಧಿಯೆನೆ ತೋರ್ಪ ನಾಲ್ಕುಂ ॥
ಕರಮೆಸೆದಿರ್ಕ್ಕುಂ ಪದ್ಮೋ ।
ದರಂಗೆ ಶಂಖಾಸಿಚಕ್ರಶಾರ್ಙ್ಗಸಮೇತಂ ॥ ಇತಿ.

ಶಿಕ್ಷಾಕಾರಸ್ತು—ಏಚಃ ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ. ತೇಷಾಂ ಚ ದ್ವಯೋರಂಶಾಃ: ಪೌರಸ್ತ್ಯ ಅಕಾರಾಃ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಾ ಇದುದೇದೋತಃ. ತತ್ರ ಏದೋತೌ ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟವರ್ಣೌ ಇತ್ಯಶ್ರುತಿಃ, ಐದೌತೌ ತು ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟವರ್ಣಾವಿತಿ ಅರ್ಧಮಾತ್ರಾಕಾರಶ್ರುತಿಃ—ಇತ್ಯಾಹ. ಏವಂ ಸಮ್ಪ್ರದಾಯಾನುರೋಧಾತ್ ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರೇಷು ಪರೇಷು ಅವರ್ಣಪರತ್ವಂ ಅನವರ್ಣಿತಂ ನಿರ್ಣೀಯ ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟವರ್ಣೌ ಏದೋತೌ ವಿಹಾಯ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟವರ್ಣಯೋಃ ಐದೌತೋಃ ಪರತೋಽಪಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ವಿಧೀಯತ ಏವೇತ್ಯಾಹ- ಐದೌತೋಃ ಇತಿ. ಏದೋತೋಃ ಅವರ್ಣಃ ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮೋ ನ ಭವತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಿಪಾತಾಃ ॥ 44 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಿಪಾತಾಃ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅರಮೆ ಅರಲ್ದ ತಾವರೆ, ಅರೆ ಎಡೆ ಹಸ್ತಿಶಿಕ್ಷಣವಿಚಕ್ಷಣರ್, ಎಲೆ ಇದಲ್ತೆ ತುಹಿನಕ್ಷೋಣೀಧ್ರಂ, ಅಯ್ಯೊ ಇದೇಕಿಂತಾದುದು, ರಯ್ಯಮಾವುದೊ ಅದಱಿಂ, ಓಹೋ ಇರಲಿಂ ಪೆಱವೆಱ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ, ಅಯ್ಯೋ ಇಂದ್ರಂಗೆ ಕೇಡಾಯ್ತು, [1]ಹೋಹೋ ನಿಮಗಮಿಂತಾಯ್ತೇ, [2]ಎಂತೆಂತೋ ಅಃ ಕಬ್ಬಮೊಳ್ಳಿತಾಯ್ತು, ಏನೇನೋ ಓದಿನ ಪರಿ ಲೇಸು ಲೇಸು, ಎಡಱಿದನೋ ಅವನ ನೊಸಲಕ್ಕರಂ ತೊಡೆದುದು, ಮುತ್ತಿದನೋ ಇಂದುಕೋಂಟೆ ಧೂಳೀಪಟ್ಟಂ, ನಿನಗಕ್ಕೆಮ ಅಬ್ಜಗರ್ಭನಾಯುಂ ಶ್ರೀಯುಂ, ಸಿಂಗಮಕ್ಕೆಮ ಅಂಜೆಂ, ಆನಾ ಇಮ್ಮಡಿಯಾ ಎರಡ್ಕುದುರೆಯಾ [3]ಇರ್ವರ್ಗ್ಗರಟ್ಟಿಕ್ಕಿದುವಾ, ಪಾಲಾ ಅಮರ್ದಾ ಇನ್ನೇಂ, ಆನೆಯೋ ಅದ್ರಿಯೋ, ನಿಜಮನಃಪ್ರಿಯನಪ್ಪವನೋ ಅಗಲ್ದನೋ, ಆತನೇ ಇಂದ್ರಂ, ಆತನೇ ಈತಂ, [4] ಈತನೇ ಈವಂ.

ನಿಪಾತಾ ಇತಿ ಕಿಂ? ಅಕ್ಕಟಕ್ಕ [5]ಟಿಂತಾದುದೇ, ಅಹಹೆಂದಟ್ಟಿಳ್ಸಿತೆ.

[Particles retain their form before a vowel following.]

---

[1] ಓಹೋ. [2] ಅಃ ಎಂತೆಂತೋ. [3] ಈವ. [4] ಈವನೇ. [5] ಟಿಂತಾ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ವಿಧೀಯಮಾನೇ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಲಕ್ಷಣೇ ಕಾರ್ಯೇ ಕಿಮಪಿ ನಿಮಿತ್ತಂ ನ ಸಾಕ್ಷಾದುಪಾತ್ತಂ, ನ ವಾ ಅನುವೃತ್ತಮಸ್ತಿ ; ತಥಾಪಿ ಅರ್ಥಾದವಗಮ್ಯತೇ. ತಥಾಹಿ—ನಿಪಾತಾನಾಂ ಹಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ವಿಧೀಯತೇ. ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಶ್ಚ ಸನ್ಧಿಕಾರ್ಯ ನಿಷೇಧರೂಪಃ ; ಸನ್ಧಿಕಾರ್ಯಂ ಅಭಜತಾಮೇವ ಪ್ರಕೃತ್ಯವಸ್ಥಾಯಿತ್ವಾತ್. ನಿಷೇಧಶ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ತಿಪೂರ್ವಕಃ ; ಅಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ನಿಷೇಧಾಯೋಗಾತ್. ಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ಚ ನಿಮಿತ್ತಪೂರ್ವಿಕಾ ; ಅಸತಿ ನಿಮಿತ್ತೇ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವಾತ್. ನಿಮಿತ್ತೇನ ಚ ಸ್ವರೇಣೈವ ಭವಿತವ್ಯಂ ನಾನ್ಯೇನ ; ನಿಪಾತಾನಾಂ ಸ್ವರಾನ್ತತಯಾ ಸ್ವರೇಷು ಪರೇಷ್ವೇವ ಸನ್ಧಿಕಾರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತೇಃ.

ನ ಚ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತತಯಾಪಿ ಕೇಚನ ಶಬ್ದಾಃ ಕರವಟ್ಟಾದಿಷು ನಿಪಾತ್ಯನ್ತ ಇತಿ ಕಥಂ ನಿಪಾತಾನಾಂ ಸ್ವರಾನ್ತತಾನಿಯಮ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತಥಾಪಿ ತೇಷಾಂ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞಾಭಾವಾತ್ ; ಎಮಾದಿಗಣಪಠಿತಾನಾಮೇವ ಅತ್ರ ನಿಪಾತಪದೇನ ಉಪಾದಾನಾತ್.

ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ ಅತ್ರಾಪಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಾನ್ತಾಃ ಕೇಚಿತ್ಸನ್ತೀತಿ ಕಥಂ ಸ್ವರಾನ್ತತೈಕಾನ್ತ ಇತಿ. ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯಾಪಿ ಕಥಂಚಿತ್ ಸ್ವರತ್ವಾತ್. ಅಸ್ತು ವಾ ತಸ್ಯ ಅಸ್ವರತ್ವಂ. ತಥಾಪಿ ತೇಷು ಕಾರ್ಯಾಪ್ರಸಕ್ತೇಃ. ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಹಿ ಪ್ರತಿಷಿಧ್ಯತೇ. ಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ಚ ಸ್ವರವಿಷಯೈವೇತಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧಂ ನಿಮಿತ್ತಮಾಹ – ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಇತಿ.

ಉದಾಹರತಿ—ಅರಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಶ್ಚ ಏತೇ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಸ್ತಾವ ಇತಿ ಅತ್ರ ಯಥಾಯೋಗ್ಯಂ ಅರ್ಥೋ'ನುಸನ್ಧೇಯಃ. ಇರಲಿಂ ಇತಿ. ಇರ್ ಧಾತೋಃ, ಕರ್ತರಿ ಯುಷ್ಮದನೇಕತ್ವೇ ಇರ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೇ, ಇನ್ [467] ಇತಿ ತಸ್ಯ ಇಮಾದೇಶೇ ಪ್ರಾಕ್ಪ್ರಯೋಗೇ ಚಾವಿಕೃತಾತ್ [529] ಇತಿ ಇಮಃ ಪ್ರಾಕ್ ಲಿ ಚ ಸತಿ, ಸಿದ್ಧಂ ರೂಪಂ. ಮಾ ತಿಷ್ಠತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ತೊಡೆದುದು ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗೋ'ಯಂ; ಕೃತಿ ವಾ [531] ಇತಿ ಪಡುಧಾತೋಃ ಅನುಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಪಾಕ್ಷಿಕತ್ವಾತ್. ಲಲಾಟಲಿಪಿರ್ಲುಪ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಓ ನಿಪಾತೇ ॥ 45 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅವರ್ಣೋ ನಿಪಾತಸ್ವರೇ ಪರೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆತನ ಎ, ಅವಳ ಎ, ಆತನ ಎ ತೋರ ತೊಡೆಗಳ್, ಕಂತುವ ಆಃ ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲನೀತಂ ಮುಳಿದಂ, ಸತಿಯಾ ಆಃ ಕಣ್ಣ ಬೆಳಗು ಬೆಳಗಿದುದಿಳೆಯುಂ, ಎನ್ನಾ ಉಃ ಪಾಪಫಲಂ. ಅ ಇತಿ ಕಿಂ ? ವನಿತೆಗೆಯುಃ ಇಂತು ಪೋದುವೇ ತನುಮನಗಳ್, ಗ್ಲಾವಃ ಕರಮೊಪ್ಪಿದಂ ನಭೋಮಂದಿರದೊಳ್. ನಿಪಾತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಬುಧರ್, ಸುರರ್. ಅನಿಪಾತಾರ್ಥೋ ಯೋಗಃ.

[*A* and *ā* retain their form before a vowel following when it is a particle.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ನಿಪಾತಪದಂ ನಿಪಾತಸ್ವರಪರಂ. ನ ಹಿ ಅವರ್ಣಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಾಪ್ತಮಸ್ತಿ ; ಯದ್ಬಾಧಕಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಉಪದಿಶ್ಯೇತ ಇತ್ಯಾಹ—ನಿಪಾತ

ಸ್ವರೇ ಇತಿ. ಆತನ ಎ. ಯಕ್ ನ ಭವತಿ. ಕಂತುವ ಅಃ. ಲುಪ್ ನ ಭವತಿ. ಎನ್ನಾ ಉಃ. ವಕ್ ನ ಭವತಿ. **ಅನಿಪಾತಾರ್ಥೇ** ಇತಿ, ನಿಪಾತಾನಾಂ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ.

ಅತ್ರ ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ತನ್ ನಿನ್ ಎನ್ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅವಧಾರಣವಾಚಿನಿಪಾತೇ ಪರೇ ಕ್ವಚಿತ್ ಯಗಾಗಮೋ'ಙ್ಗೀಕ್ರಿಯತೇ : ತನ್ನಯ್ಯು, ತನ್ನಯೆ ; ನಿನ್ನಯ್ಯು, ನಿನ್ನಯೆ; ಎನ್ನಯ್ಯು, ಎನ್ನಯೆ ; ಇತಿ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ನಯನದೊಳಮೆರ್ದೆಯೊಳಂ ನಿ ।
ನ್ನಯ ರೂಪಿರ್ದಪುದು ನಿನ್ನ ಮಾತಿರ್ದಪುದೆ ॥
ನ್ನಯ ಕಿವಿಯೊಳಗಿನಸುತ ಕೇಳ್ ।
ವಿಯೋಗಮೆಂತಾದುದಯ್ಯ ಎನಗಂ ನಿನಗಂ ॥ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪೊಸತ್ವಾದಿಃ ॥ 46 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಪೊಸತ್ವಾದಿಃ ಅಕಾರಾನ್ತಃ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೊಸ ಅಡಕೆ, ಪೊಸ ಆನೆ, ಎಳ **ಅಂಚೆ**, **ಪೊಱ ಅಡಿ**, ಬಳ ಆಳ್, ಪೞ ಅಲಗು. ಪೊಸತ್ವಾದಿರಿತಿ ಕಿಂ? ಬಳ್ಳ್ಯಾಕಳ್, ಎಲ್ಲಂಗನೆಯರ್. ಅ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪೊಸತಡಕೆ, ಪೞದಲಗು.

ಪೊಸತು, ಪೊಱಗು, ಬಳಗು, ಪೞದು, ಎಳದು, ಇತಿ **ಪೊಸತ್ವಾದಿಃ.**

[*Posatu* and such words (see above) ending in *a* retain their form before a vowel following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೊಸತ್ವಾದಿಃ ಅರಸ್ವಾದ್ಯನ್ತರ್ಗಣಃ. ಅಕಾರಾನ್ತ ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಅನನ್ತರಸೂತ್ರಾತ್ ಅನುವರ್ತಮಾನೇನ ಅ ಇತ್ಯನೇನ ವಿಶಿಷ್ಯಮಾಣಃ ಪೊಸತ್ವಾದಿಃ ಯೇನ ವಿಧಿಃ ೨೨ ಇತಿ ಅವರ್ಣಾನ್ತ ಇತ್ಯೇವ ಭವತಿ ನ ತು ಅಕಾರಾನ್ತ ಇತಿ, ತಪರಕರಣಾಭಾವಾತ್ ; ತಥಾಪಿ ಪೊಸತ್ವಾದೌ ದೀರ್ಘಾದ್ಯಭಾವಾತ್ ಅಕಾರಾನ್ತ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ.

ನ ಚ ಪೊಸತ್ವಾದೀನಾಂ ಪಕ್ಷ್ಯಾಣಾಮಪಿ ಉಕಾರಾನ್ತತ್ವಾತ್ ಕಥಂ ಅಕಾರಾನ್ತ[1]ತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಅರಸ್ವಾದೀನಾಂ **ದೋರ್ಲುಗುತ್ತರಪದೇ** 332 ಇತ್ಯನೇನ ಸಮಾಸೇ ದುಲೋಪೇ ಸತಿ ಅದನ್ತತ್ವಸಿದ್ಧೇಃ. ಅತ ಏವ ತೇಷಾಂ ಅರಸ್ವಾದೌ ಪಾಠಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಸ್ವೃದ್ಗಣೋಕ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣೈಕಾರ್ಥೇ 333 ಇತಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯ ಸ್ವರಸ್ಯಾಪಿ ಲೋಪಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನೇರದೆ ॥ 47 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅದೆ ಇತಿ ಅವಿಭಕ್ತಿಕೋ'ಯಂ ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದೇಶಃ. ಅದೆ ಶಬ್ದೇ ಪರೇ ಇರ್ ಇತ್ಯಯಂ ಧಾತುಃ ಅಕಾರಾನ್ತೋ ವಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ.

[1] ತ್ವಂ ವೇತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇರ ಅದೆ, ಇರದೆ. ಅದೆ ಇತಿ ಕಿಂ? ನೀನಿರಿಲ್ಲಿ. ಅ ಇತಿ ಕಿಂ? ಇರದೆ. ಇರ್ ಗ್ರಹಣಂ ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥಂ.

[The root *ir* ending in *a* either combines with *ade* following or retains its form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ **ಅದೆತ್ಪ್ರತಿಷೇಧೇ** [582] ಇತ್ಯನೇನ ಉತ್ತರಕಾಲಕ್ರಿಯಯಾ ಸಹ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ಅದೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋಽಗ್ರೇ ವಕ್ಷ್ಯತೇ. ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರತ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಅದೆ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಮಾತ್ರಂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮಿತ್ಯಾಹ–ಅವಿಭಕ್ತಿಕೋಽಯಂ ಸಪ್ತಮ್ಯಾನಿರ್ದೇಶಃ ಇತಿ. **ಅಕಾರಾನ್ತಃ** ಇತಿ. **ವಾಕ್ಬೇರಃ** [583] ಇತ್ಯನೇನ ಇರ್‌ಧಾತೋಃ ವಿಭಾಷಯಾ ಅಗಾಗಮೋ ವಿಧೀಯತೇ. ತದವಸ್ಥಾಯಾಂ ಇರ್ ಧಾತುಃ ಅಕಾರಾನ್ತೋ ಭವನ್ ವಾ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಂ ಭಜತಿ : ಇರ ಅದೆ, ಇರದೆ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅದೆತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಧಾತುಭ್ಯ ಏವ ವಿಹಿತೋ ನಾನ್ಯತ ಇತಿ ಧಾತೂಪಸ್ಥಿತಿಃ; ಅಕಾರಾನ್ತತ್ವಂ ಚ ಅಗಾಗಮವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ನಾಸ್ತಿ ; ಅಗಾಗಮಶ್ಚ ಇರ್‌ಧಾತೋರೇವ ನಾನ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಅತ್ರ ನೇರ್‌ಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ; ಅಕಾರಾನ್ತೋ ಧಾತುಃ ಅದೆತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ವಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಅರ್ಥಾತ್ ಇರ್‌ಧಾತುರೇವ ಭವತಿ. ತಥಾಪಿ ವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಇರ್‌ಗ್ರಹಣಂ ಕೃತಮಿತ್ಯಾಹ––ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕರೆದಲಿ ॥ 48 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಕರೆ ಇತ್ಯಯಂ ಧಾತುಃ ಅಲ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ವಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ. ತಕಾರೋ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕರೆ ಅಲ್, ಕರೆಯಲ್ ; ಕರೆ ಅಲಿಂ, ಕರೆಯಲಿಂ ; ಕರೆ ಅಲೊಡಂ, ಕರೆಯಲೊಡಂ. ಕರೆ ಇತಿ ಕಿಂ? ತಗೆಯಲ್, ಬಗೆಯಲ್. ಅಲಿತಿ ಕಿಂ? ಕರೆಯದೆ.

[*Kare* either combines with *al* following or retains its form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಲ್‌ಗ್ರಹಣಂ ತಿಙ್‌ಕೃತ್ಸಾಧಾರಣಂ. ಪ್ರತ್ಯಯಪದಂ ತು ಕೃತಿ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಾಚುರ್ಯದ್ಯೋತನಪರಂ, ನ ತಿಙಾದೇಶವ್ಯಾವರ್ತನಪರಂ ; ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾತ್. ಅತ ಏವ ಉದಾಹರಣಂ ಉಭಯಥಾಪಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಕರೆ ಅಲ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ತತ್ರ ಆದ್ಯದ್ವಯಂ ತಿಙಃ ಅಪರದ್ವಯಂ ತು ಕೃತ ಇತಿ ವಿವೇಕಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗಡಾದಿಃ ॥ 49 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಗಡಾದಿಃ ಅಣಮೊದ್ಯನ್ತಗಣಃ. ಗಡಾದಿಗಣಪಠಿತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ವಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೀನಲ್ಲದೆ ಆವನಧಿಕನಿಳೆಯೊಳ್ ಜಿನಪಾ, ನೀನಲ್ಲದಾವನಧಿಕನಿಳೆಯೊಳ್ ಜಿನಪಾ ; ತಾಂ ಗಡ ಅಂಗಜಂ ಗಡ ಅಶೋಕಶರಂ ಗಡ

ಅಂಚೆಯುಂ ಗಡಾ, ತಾಂ ಗಡಂಗಜಂ ಗಡಶೋಕಶರಂ ಗಡಂಚೆಯುಂ ಗಡಾ; ಚಕ್ಕನೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಾಱಿದುವು, ಚಕ್ಕನಿಲ್ಲಿ ಪಾಱಿದುವು. ಗಡಾದಿರಿತಿ ಕಿಂ? ಬೇ. ಱಿಟ್ಟುದು, ಪಿರಿದಾದುದು.

ಗಡ, ಗಳ; ಅಲ್ತು, ಅಲ್ಲ, ಇಲ್ಲ; ಇಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ಲದೆ; ಆಗಡ, ಈಗಡ, ಪೊಲ್ತಡ; ತಡಬಡ; ಅಕ್ಕಟ, ಅಕಟ; ಅಹಹ; ಬೞಿಕ್ಕೆ, ಬೞಿಕೆ; ಭೋಂಕನೆ, ಚಕ್ಕನೆ, ಭೋರನೆ, ಪಯ್ಕನೆ, ಬಯ್ಕನೆ; ಪಾವನೆ, ಪಾವಗೆ; ನೆಟ್ಟನೆ, ನೆಟ್ಟಗೆ; ತೊಟ್ಟನೆ, ತೊಟ್ಟಗೆ; [1]ಆಯ್ಕನೆ, ಆಯ್ಕಗೆ; ಗಿಱ್ರನೆ, ಗಿಱ್ರಗೆ; ತಿಱ್ರನೆ, ತಿಱ್ರಗೆ; ತಿಟ್ಟನೆ, ತಿಟ್ಟಗೆ; ಸುಮ್ಮನೆ, ಸುಮ್ಮಗೆ; ಬಿಮ್ಮನೆ, ಬಿಮ್ಮಗೆ; ಮೆಲ್ಲನೆ, ಮೆಲ್ಲಗೆ; ಕಮ್ಮನೆ, ಕಮ್ಮಗೆ; ತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣಗೆ; ನುಣ್ಣನೆ, ನುಣ್ಣಗೆ; ಡೊಕ್ಕನೆ, ಡೊಕ್ಕಗೆ; ಪಕ್ಕನೆ, ಪಕ್ಕಗೆ—ಇತಿ ಗಡಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Gaḍa* and words classed with it (see above) either combine with a vowel following or retain their form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇತತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧಂ ॥ 50 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಶ್ಲೋಕಃ ಛನ್ದೋಬದ್ಧಂ ಕನ್ದವೃತ್ತಾದಿ. ತಸ್ಯಾರ್ಧಂ ಸಮಭಾಗಃ. ಸ್ವರಾನ್ತಂ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧಂ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ವಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥

ಕಂ ॥ ದೇವಾ ಕೇಳ್ ಬಿನ್ನವಿಪೆಂ ।
ಶ್ರೀವೀರಜಿನೇಂದ್ರಸಮವಸರಣಂ ಬಂದೀ ॥
ಆವಾಸದ ಪಿತ್ತಿಲ ವನ ।
ದೋವರಿಯೊಳ್ ನೆಲಸಿತಖಿಲಸುರಗಣಸಹಿತಂ ॥

ಪಕ್ಷೇ—ಸಮವಸರಣಂ ಬಂದೀ ॥ ಯಾವಾಸದ.

ಕಂ ॥ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಲರ್ವಕ್ಕಿಯು ।
ತಿಬ್ಬಂ ಬಲಿದತನು ಪೂಸರಂ[2]ಗಳನಿಸಲಾ ॥
ಉಬ್ಬೆಗೆ ಕೊಬ್ಬಿದ ಪೆಣ್ಣಂ ।
ತಬ್ಬಿದೊಡದಱುಬ್ಬು ನಿಲ್ಕುಮಿಂತಿದು ಸುಖಮೋ ॥

ಪಕ್ಷೇ—ನಿಸಲಾ ॥ ಯುಬ್ಬೆಗೆ.

ಶ್ಲೋಕ [3]ಗ್ರಹಣಂ ಗದ್ಯಾದಾ ಮಾಭೂದಿತಿ.

[A vowel at the end of a half s'lôka optionally retains its form before a vowel following.]

---

[1] ಅಯ್ಕನೆ, ಅಯ್ಕಗೆ. [2] ಗಳ್. [3] ಗ್ರಹಣಾದ್ಗದ್ಯಾದಾ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಶ್ಲೋಕಶಬ್ದೋ ಲೋಕೇ ಅನುಷ್ಟುಬ್ವಿಷಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತಿ ತದೇಕಾನ್ತಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯನ್ ಅಭಿಪ್ರೇತಾರ್ಥಮಾಹ—ಶ್ಲೋಕಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಛನ್ದೋಬದ್ಧಂ, ವರ್ಣಗಣಮಾತ್ರಾನಿಯತ್ಯಾಯತ್ತಶಬ್ದಸಮುದಾಯಸನ್ದರ್ಭರೂಪಂ. ಕನ್ದವೃತ್ತಾದಿಃ ಕನ್ದಂ ನಾಮ * ಚತುರ್ಮಾ [1]ತ್ರಿಕ ತ್ರಿಪಞ್ಚಗಣಪ್ರಮಿತೌಜಾನೋಜಪಾದದ್ವಯಂ ಅನೋಜಗಜಂ ಅನೋಜಾಙ್ಘ್ರಿಮಧ್ಯಾನ್ತಗಜನಸಮಂ ಅಙ್ಗೀಕೃತಪ್ರಾಸರಚನಂ ವಾಙ್ಮಯ * ಮುಚ್ಯತೇ. ವೃತ್ತಂ ನಾಮ ಉಕ್ತಾದಿಷಡ್ವಿಂಶತಿಪ್ರಭೇದಚ್ಛನ್ದಸ್ಸ್ವಚ್ಛನ್ದಸನ್ದರ್ಭಗರ್ಭಂ ಸಮಾರ್ಧಸಮವಿಷಮತ್ರಿಭೇದಮಪಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರಮನೇಕಪ್ರಭೇದಂ ಪ್ರಾಙ್ಗೀಕೃತಪ್ರಾಸರಚನಂ ವಾಙ್ಮಯಮುಚ್ಯತೇ. ಆದಿಶಬ್ದೇನ ತು ಮಾಲಾಲಲಿತ್ಯಾಲಾ [2]ಗೀತ್ಯಕ್ಕರಮದನವತಿತ್ರಿಚತುಃಷಟ್ಪದಾರ್ಯಾದ್ಯನೇಕಭೇದಭಿನ್ನಂ ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತಜಾತಂ ವಾಙ್ಮಯಮುಚ್ಯತೇ. ಅರ್ಧಶಬ್ದೋ ನೈಕದೇಶವಾಚೀ, ಕಿನ್ತು ಸಮಾಂಶವಾಚೀ ಇತ್ಯಾಹ ಸಮಭಾಗಃ ಇತಿ ಸನ್ಧಿಕಾರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಸ್ವರವಿಷಯಾ ಇತ್ಯಾಹ - ಸ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಉದಾಹರತಿ —ದೇವಾ ಕೇಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಶ್ಲೋಕಪದಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ- ಗದ್ಯಾದಾ ಇತಿ. ಗದ್ಯಂ ವಾಕ್ಯಕದಮ್ಬಕಂ ನ ಛನ್ದೋಬದ್ಧಂ. ಯದ್ಯಪಿ ತಾಲವೃತ್ತಚತುರ್ದಣ್ಡಕಾದಯಃ ಛನ್ದೋಬದ್ಧಾ ಅಪಿ ಗದ್ಯವಿಶೇಷಾಃ ಸನ್ತಿ; ತಥಾಪಿ ನ ತದನ್ತೇ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಇತಿ. ಆದಿಶಬ್ದೇನ ರಘಟಾದಿಪರಿಗ್ರಹಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅನುಕರಣಂ ॥ 51 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ವರಾನ್ತಂ ಅನುಕರಣಂ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ವಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಯುಕ್ತೋ ಯಾಪ್ಯಪಸ್ತಾದೃಶೋ ।

ಬಲಿ ಎಂಬುಕ್ತಿಗೆ ದುರ್ನಿದಗ್ಧರೆ ವಲಂ ನೋಂತರ್ ಪೆಱರ್ ನೋಂತರೇ ॥

ಪಕ್ಷೇ—ತಾದೃಶೋ ಬಲಿಯೆಂಬುಕ್ತಿಗೆ.

ಸಮಣೋ ಅಮೋಹವೆಯಣೋ ಎನಿಸಿದ ಮಾರ್ಗಂ.

ಪಕ್ಷೇ—ಸಮಣೋ ಅಮೋಹವಯಣೋಯೆನಿಸಿದ ಮಾರ್ಗಂ.

[3]ಎತ್ತು ಮೆಟ್ಟಿತ್ತು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಯ್ತು ಎಂಬಿನಂ.

ಪಕ್ಷೇ—ಎತ್ತು ಮೆಟ್ಟಿತ್ತು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಯ್ತೆಂಬಿನಂ.

ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[The final vowel of a saying or quotation optionally retains its form before a vowel following.]

---

* ಒಂದು ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂದಂ ನಾಮ ಎಂಬುದರ ಮುಂದೆಯೂ, ಎರಡು ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಙ್ಮಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪಣದ ಹಾಗೂ, ಈ ಪದ್ಯವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ :—

ಕಂ ॥ ಅಸಮಾಙ್ಘ್ರಿಗೆ ಮೂಱು ಗಣಂ । ಮಸಾನ್ತಜನಮಧ್ಯದಿಂ ಸಮಕ್ಕಯ್ದುಗಣಂ ॥
ಬೆಸನೆಡೆಗಜಗಣನಿಯಮದಿ । ನೆಸೆವುದು ಕನ್ದಂ ಚತುಃಕಲದ್ವ್ಯಷ್ಟಗಣಂ ॥

[1] ತ್ರಿಕ. [2] ಗೀತ್ಯಕ್ಷರ. [3] ಎತ್ತ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನುಕ್ರಿಯತ ಇತ್ಯನುಕರಣಂ. ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಅನ್ಯದ್ವಾ ಸ್ವೋಕ್ತಂ ಪರೋಕ್ತಂ ವಾ ಯತ್ ಪುರಾ ಉಕ್ತಂ ಅನೂದ್ಯತೇ ತತ್ ಅನುಕರಣಂ. ತಚ್ಚ ಅನನ್ತರೋತ್ತರಯೋಗೇ ವಿಕೃತ್ಯಾ ಅಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷಕಥನಾತ್ ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿವಿಕೃತಿ ಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ ಸ್ವರಾನ್ತಮಾತ್ರಂ ಉಪಸಙ್ಗೃಹೀತಮಿತ್ಯಾಹ—**ಸ್ವರಾನ್ತಂ** ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಯಕ್ಷೋ ಯಾದೃಶಸ್ತಾದೃಶೋ ಬಲಿಃ ಇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಾನ್ತಮಿದಂ; ತಥಾಪಿ **ಲುಬನವ್ಯಯಾನುಕರಣಸ್ಯ ವಿಸರ್ಗಸ್ಯ** 81 ಇತ್ಯನೇನ ವಿಸರ್ಜನೀಯಲೋಪೇ ಸ್ವರಾನ್ತತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಿತಿ. ಸಮಣೋ ಅಮೋಹವಯಣೋ ಇತಿ ಸ್ವಭಾವತ ಏವ ಸ್ವರಾನ್ತತ್ವಂ.

ಯದ್ಯಪಿ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧಾನುಕರಣಂ ಇತಿ ಏಕಯೋಗಕರಣಂ ಲಘು ಭವತಿ; ತಥಾಪಿ **ಅದ್ವಿಕೃತ್ಯಾ** 52 ಇತಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಅನುಕರಣಪದಾನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ಪೃಥಕ್ಕರಣ ಮಿತ್ಯಾಹ—**ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಧಃ** ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅದ್ವಿಕೃತ್ಯಾ ॥ **52** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಿಕೃತ್ಯಾ ಅಕಾರಾನ್ತಂ ಅನುಕರಣಂ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ನಿತ್ಯಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಷ್ಠತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದಂಭೈರ್ವಿನಾ ಯಃ ಕ್ರಿಯತೇ ಸ ಧರ್ಮ ಎಂ ।
ದಂಭೋಜಗಬ್ಬ೯ಂ ನುಡಿದಂ ಸುಮಾರ್ಗ೯ವಂ ॥

ಮೂಲಸ್ಯ ನಾಶೋ ಬಲವದ್ವಿರೋಧ ಎಂ ।
ದೀಲೋಕದೊಳ್ ಪೇಳ್ವರಿದೇನನರ್ಥ೯ [1]ವೋ ॥

ಅದಿತಿ ಕಿಂ? ವರ್ಣಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಗುರು ಎಂಬುಕ್ತಿಗೆ, ವರ್ಣಾ ನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಗುರುವೆಂಬುಕ್ತಿಗೆ.

ವಿಕೃತ್ಯೇತಿ ಕಿಂ?

ಮಾಂ ರಕ್ಷ ರಕ್ಷ ಎನುತೆ ವಿ ।
ದಾಂರಮಣಂಗೆಱಗಿ ನುತಿಸಿದಂ ಪಲತೆಱದಿಂ ॥

ಮಾಂ ರಕ್ಷ ರಕ್ಷನುತ್ತೆ ವಿ ।
ದಾಂರಮಣಂಗೆಱಗಿ ನುತಿಸಿದಂ ಪಲತೆಱದಿಂ ॥

ಯೋಗವಿಭಾಗೋ ನಿತ್ಯಾರ್ಥಃ.

---

[1] ಘಂ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಿಕೃತಿಃ ವಿಕಾರ ಆದೇಶಃ ತಯಾ. ವಿಕೃತ್ಯಾ ಅದನ್ತತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಅನುಕರಣತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೇ ಸಿದ್ಧೇ ಯೋಗಾನ್ತರಕರಣಂ ಅನರ್ಥಕಂ ಸತ್ ಕಿಂಚಿದಿಷ್ಟಂ ಸೂಚಯತಿ. ನಾತ್ರ ಪೂರ್ವವತ್ ವೈಭಾಷಿಕಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ ; ಕಿನ್ತು ನಿತ್ಯ ಏವ. ಅನರ್ಥಕಾನಿ ವಚನಾನಿ ಕಿಂಚಿದಿಷ್ಟಂ ಸೂಚಯನ್ತಿ ಇತಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯಾತ್ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ನಿತ್ಯಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಹ್ರಸ್ವಾನ್ನಣಲಯಳತಟೋಽನವ್ಯಯಸ್ಯ
ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ದ್ವಿಃ ಸ್ವರಾಣಾಮಾದೇಃ ॥ 53 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ವರಾಣಾಮಾದೇಃ ಸ್ವರಾತ್ ಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಉತ್ತರೇಷಾಂ ಅನವ್ಯಯಸ್ಥಾನಾಂ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯಾನಾಂ ನಣಲಯಳತಟಕಾರಾಣಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ ಸ್ವರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬೆನ್ + ಅಂ, ಬೆನ್ನಂ. ಏವಂ ಎನ್ನಂ, ಪೊನ್ನುಳ್ಳಂ, ಕಿಸುವೊನ್ನಂ, [1]ಚೆಂಬೊನ್ನಂ, ಪೆಣ್ಣೊಳ್ಳಿತ್ತು, ಮಣ್ಣಿದು, ಕಣ್ಣೊಳ್, ಅಲರ್ಗಣ್ಣೊಳ್, ನಿಡುಗಣ್ಣಾಲಿ, ಕಲ್ಲಿಲ್ಲಂ, [2]ಪುಲ್ಲೊಳ್, ಬಿಲ್ಲಿದು, ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲಂ, ಕುಡುವಿಲ್ಲನೊಳ್, ಮೆಯ್ಯೊಳ್, ಕಯ್ಯೊಳ್, ಪೊಯ್ಯೆ, ನಾಲ್ಗಯ್ಯಂ, ನಿಡುವೆಯ್ಯಂ, ಬೆಳ್ಳಡಕಿಲ್, ಮುಳ್ಳೊತ್ತಿತ್ತು, ಕಳ್ಳುಣಿ, [3]ತೆಳ್ಗಳ್ಳೊಳ್, ಕಿತ್ತಡಿ, ಕಿತ್ತಿಳಿ, ಕಿತ್ತಡಕಿಲ್, ನಟ್ಟಡವಿ, ನಟ್ಟಿರುಳ್.

ಹ್ರಸ್ವಾದಿತಿ ಕಿಂ ? ಬಾನಂ, ಗೋಣಂ, ಕೋಲಂ, ಬಾಯುಂ, ಬಾಳಂ, ಆತಂ, ಓಟಂ. ಆದೇರಿತಿ ಕಿಂ ? ಶರಣರ್, ಪವಣಿಲ್ಲ. ಸ್ವರಾಣಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವಪಿ ಯಥಾ ಸ್ಯಾತ್. ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ವನಂ, ಪಣಂ, ಜಲಂ, ನಯಂ, ಗಳಂ, ಸುತಂ, ಪಟಂ. ನಣಲಯಳತಟ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಅಡಂ, ಸುಡಂ, ಉಗಂ, ಮಿಗಂ. ಅನವ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? [4]ದಲಿವಂ, ಪಳವಂ, ಹೋ ಹೋ ಪಳ್ಪಳವಂ ಜಗದ್ವ್ಯತಿಕರಕ್ರೀಡಾವಿನೋದಂ ಜಿನಂ.

[The final *n*, *ṇ*, *l*, *y* *ḷ*, *t* or *ṭ*, of the crude form of monosyllabic words which are not indeclinables, when preceded by a short vowel, are doubled before a vowel following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಅತ್ರ ನಕಾರಾದೀನಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಹಿ ವಿಧೇಯಃ. ಸ ಚ ಯತ್ರ ಕ್ವಾಪಿ ತೇಷಾಂ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತೋ ಮಾಭೂದಿತಿ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ—ಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಇತಿ. ಏವಂ ಚ ತಸ್ಮಾದುತ್ತರಸ್ಯ[27] ಇತ್ಯನೇನ ಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಪರೇಷಾಮೇವ ತೇಷಾಂ ನಾನ್ಯೇಷಾಮಿತಿ ಭವತಿ. ಏವಮಪಿ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ಧ್ರಸ್ವಾತ್ ಪರೇಷಾಮಪಿ ಸ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗೋ ಮಾ ಭೂದಿತಿ ಹ್ರಸ್ವೋ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ — ಆದೇಃ ಇತಿ. ಆದಿಭೂತೋ ಯೋ ಹ್ರಸ್ವಃ ತಸ್ಮಾದೇವ, ನ ತು ಅನಾದೇರಿತಿ. ಏವಂ ಚ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಕಾ ಯೇ ಶಬ್ದಾಃ ಎರ್, ಉಣ್, ಇತ್ಯಾದಯಃ ತ ಏವ ಗೃಹ್ಯೇರನ್ ; ನ

1 ಚೆಂಬೊನ್ನುಳ್ಳಂ. 2 ಪುಲ್ಲಿದು. 3 ತೆಳ್ಳೊಳ್ 4 ವಲಿವಂ.

ವ್ಯಞ್ಜನಾದಿಕಾ ಬೆಟ್, ಕಣ್, ಇತ್ಯಾದಯಃ. ತದರ್ಥಂ ಆದಿರಪಿ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ–ಸ್ವರಾಣಾಂ ಇತಿ: ಸ್ವರಾಣಾಂ ಆದಿಭೂತೋ ಯೋ ಹ್ರಸ್ವಃ ತಸ್ಮಾದೇವೇತಿ. ಏವಂ ಚ ಅಕಾರಾದೀನಾಮೇವ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಗ್ರಹಣಂ ಸ್ಯಾತ್; ನ ಹಿ ಅಕಾರವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಆದಿರನ್ಯೋಽಸ್ತೀತಿ. ಹ್ರಸ್ವಗ್ರಹಣಂ ಅನರ್ಥಕಂ ಚ ಸ್ಯಾತ್; ನ ಹಿ ಸ್ವರಾಣಾಮಾದಿಃ ದೀರ್ಘಃ ಪ್ಲುತೋ ವಾಸ್ತಿ, ಅಕಾರಸ್ಯೈವ ತದಾದಿತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಚೇತ್—ನಾತ್ರ ಸ್ವರಾಣಾಮಾದಿರಿತಿ ಮಾತೃಕಾಪಾಠಾಪೇಕ್ಷಂ ಆದಿತ್ವಂ ವಿವಕ್ಷಿತಂ; ಯೇನ ಅಕಾರಾದೀನಾಮೇವ ಗ್ರಹಣಂ ಹ್ರಸ್ವಗ್ರಹಣಾನರ್ಥಕ್ಯಂ ಚ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪೇಷು ಸತಾಂ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಆದಿಃ ಯೋ ಹ್ರಸ್ವಃ ತತಃ ಇತ್ಯೇವಂ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್. ವಿವಕ್ಷಾಯತ್ತಾ ಹಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅರ್ಥವತ್ತಾ. ಅತ ಏವಾತ್ರ ಷಷ್ಠೀ ಚ ನಿರ್ಧಾರಣೇ; ಯಥಾ ಗವಾಂ ಕೃಷ್ಣಾ ಇತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ಸ್ವರಾಣಾಮಾದೇಃ ಇತಿ ವ್ಯಸ್ತತಯಾ ನಿರ್ದೇಶಃ, ನಿರ್ಧಾರಣೇ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸಮಾಸಾಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಗವಾಂ ಕೃಷ್ಣಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಗೋಕೃಷ್ಣಾ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗಃ. ಷಷ್ಠ್ಯಯತ್ನಾತ್ (ಶಾ. 2-1-43) ಇತ್ಯನುಶಾಸನೇನ ವಿಶೇಷಯತ್ನಮನ್ತರಾ ಸಮ್ಬನ್ಧಮಾತ್ರವಿಹಿತಾಯಾ ಏವ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸಮಾಸವಿಧಿಃ; ನ ತು ಯತ್ನಷಷ್ಠ್ಯಾಃ. ಸ್ವರಾಣಾಮಿತಿ ಇಯಂ ಚ ಯತ್ನಷಷ್ಠೀ; ನಿರ್ಧಾರಣೇ ಚ (ಶಾ. 2-4-36) ಇತಿ ವಿಶೇಷಯತ್ನಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಲಾಘವಾತ್ ಸ್ವರಾದೇಃ ಇತಿ ಸಮಸ್ತತಯೈವ ನಿರ್ದಿಶ್ಯೇತ ಇತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವಮಾಕಲಯ್ಯಾಹ–ಸ್ವರಾಣಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಮನ ಪಣಾದಿಶಬ್ದಗತನಕಾರಾದೀನಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಮಾ ಪ್ರಸಾಙ್ಕ್ಷೀದಿತಿ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಶೇಷಣಮುಪಾತ್ತಂ. ತಥಾ ಚ ದ್ವಿರ್ಭಾವಭಾಜೋ ನಕಾರಾದಯೋ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯಾ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಪರಾಶ್ಚೇತಿ ವಿಶೇಷಣದ್ವಯಪರ್ಯಾಲೋಚನಾಯಾಂ ತಥಾವಿಧಾಃ ಶಬ್ದಾ ಏಕಸ್ವರಾ ಏವ ಪರ್ಯವಸ್ಯನ್ತಿ. ನ ಹಿ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವೇ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯನಕಾರಾದೀನಾಂ ಆದಿಸ್ವರಪರತ್ವಂ ಘಟತೇ. ತಥಾ ಚ ಕಥಮಿದಂ ಸ್ವರಾಣಾಮಿತಿ ಬಹುವಚನಂ? ನಿರ್ಧಾರಣೇಽಪಿ ಅನೇಕಾಸು ಗೋವ್ಯಕ್ತಿಷು ಸತೀಷ್ವೇವ ಗವಾಮಿತಿ ಬಹುತ್ವನಿರ್ದೇಶೋ ಘಟತೇ ಇತಿ ಚೇತ್—ನಾತ್ರ ಸ್ವರಾಣಾಮಿತ್ಯನೇನ ಲಕ್ಷ್ಯಭೂತಶಬ್ದಾನಾಂ ಬಹುಸ್ವರತ್ವಂ ಅಭಿಪ್ರೇತಂ, ಅಸಮ್ಭಾವಿತತ್ವಾತ್. ಕಿನ್ತು ಅನೇಕಸ್ವರಾ ಯೇ ಶಬ್ದಾಃ ಶರಣ್, ಪವಣ್, ಪರಲ್, ಕೊರಲ್, ಮುಗುಳ್, ಪುಗುಳ್, ಇತ್ಯಾದಯಃ, ತತ್ರ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಅನ್ತ್ಯಾತ್ ಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಪರೇಷಾಂ ನಕಾರಾದೀನಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನ ಭವತಿ ಇತ್ಯತ್ರೈವ ತಾತ್ಪರ್ಯಾತ್.

ನ ಚ ಏವಂ ಪಡಿವ್ರೊಙ್, ಬಿಡುಗಣ್, ಕುಡುವಿಲ್, ನಿಡುಮೆಯ್, ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಅನೇಕಸ್ವರಾಣಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ನಕಾರಾದೇಃ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನ ಸ್ಯಾತ್, ಆದಿಹ್ರಸ್ವಸ್ವರಪರತ್ವಾಭಾವಾತ್—ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಏಷಾಂ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಂ ಸಮಾಸಾಪೇಕ್ಷಮೇವ, ನ ವ್ಯಾಸಾಪೇಕ್ಷಂ. ಉತ್ತರಪದಾಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಸರ್ವೇಽಪ್ಯಮೀ ಶಬ್ದಾ ಏಕಸ್ವರಾ ಏವ. ಏಕತ್ವೇ ತು ತಸ್ಯೈವ ಆದಿತ್ವಂ ಅನ್ತ್ಯತ್ವಂ ಚ, ಆದ್ಯನ್ತವದೇಕಸ್ಮಿನ್ (ಪಾ. 1-1-21) ಇತಿ ವ್ಯಪದೇಶಿವದ್ಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಸಮಸ್ತಂ ಪದಂ ಸರ್ವಥಾ ಏಕಂ ಭವತಿ, ಕಥಂಚಿದ್ವೈಕಪದ್ಯಂ ಸಮಾಸ ಇತಿ ವಚನಾತ್—ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ವ್ಯಸ್ತಂ ಸಮಸ್ತಂ ಚ ಉದಾಹೃತ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ–ಬೆನ್ನಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಬೆನ್ನಂ, ಎನ್ನಂ. ಬೆನ್, ಎನ್, ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಕರ್ಮಣಿ ಅಮ್. ಪೊನ್ನುಳಂ. ಪದದ್ವಯಮಿದಂ. ಉಳಶಬ್ದೋಽಯಂ ತದ್ವತಿ ರೂಢಃ. ಕಿಸುಪ್ಪೊನ್ನಂ, ಚೆಂಬೊನ್ನಂ.

ಕೆಚ್ಚನೆ + ಪೆಣ್ ಆವಂಗೆ ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ, ಕೃದ್ಗುಣೋಕ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣೈಕಾರ್ಥ್ಯೇ [333] ಇತಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪೇ, ಕೆಚ್ಚ್ಬ್ವಿ ಚ್ಚ್ಬೆ ಚ್ಚ್ಬ ಶ್ಬಾ ಮಃ [341] ಇತಿ ಮಕಾರಾದೇಶೇ, ಏಕತ್ರ ಎತೇಸುಬೆರ್ಮಶ್ಬ್ವೋಯರ್ಾದಿಷು ಚ [343] ಇತಿ ಎಮು ಇಸ್ವಾದೇಶೇ, ಅಪರತ್ರ ಕೆಮಃ ಕಶ್ಬ್ವೋ ವಾ [342] ಇತಿ ಕಕಾರಸ್ಯ ಚಕಾರಾದೇಶೇ, ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದ್ವಾನಾದೇಶಾತ್ [92] ಇತಿ ಪಕಾರಸ್ಯ ವಕಾರಾದೇಶೇ, ಅಬ್ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ [327] ಇತಿ ಸಮಾಸಾನ್ತೇ'ಪಿ ಚ ಸತಿ, ಸಿದ್ಧಮಿದಂ ದ್ವಯಂ. ನಿಡುಗಣ್ಣಾಲಿ. ನಿಡಿದು + ಕಣ್ ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ, ಕೃದ್ಗುಣೋಕ್ತೇಃ [333] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪೇ, ಕಿಋಶ್ಬ ಕುರ್ವ್ಯಞ್ಜನೇ [340] ಇತಿ ಕುರಾಗಮಃ. ಕುಡುವಿಲ್ಲನೊಳ್. ಕೊಂಕು + ಬಿಲ್ ಆವಂಗೆ ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ, ಕೊಂಕೋಃ ಕುಡುಃ [372] ಇತಿ ಕುಡ್ವಾದೇಶಃ. ನಿಡುಮೆಯ್ಯಂ ನಿಡಃ ಕುರಾಗಮಃ. ಕಿತ್ತಡಿ, ಕಿತ್ತೀಳೆ, ಕಿತ್ತಡಕಿಲ್. ಸರ್ವತ್ರ ಕಿಋಸ್ತಃ [337] ಇತಿ ತಕಾರಾದೇಶಃ. ನಟ್ಟಡವಿ. ನಟ್ಟಿರುಳ್. ನಡೋರ್ದೋ ಲ್ಯೋಷ್ಟಃ [338] ಇತಿ ಟಕಾರಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ನೆಯುಯ್ಸುಯ್ಬಯಃ ‖ 54 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ನೆಯ್ ಇತ್ಯೇತದಾದೀನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಯಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ ಸ್ವರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ನೆಯ್ + ಅಲ್, ನೆಯ್ಯಲ್. ಏವಂ ಉಯ್ಯಲ್, ಸುಯ್ಯಲ್, ಬಯ್ಯಲ್. ಪ್ರತಿಷೇಧಾಪವಾದೋ'ಯಂ.

[The *y* of the verbal roots *ney*, *uy*, *suy*, *bay*, is doubled before a vowel following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನೆಯ್ ತನ್ತುಸನ್ತಾನೇ, ಉಯ್ ನಯನೇ, ಸುಯ್ ಉಚ್ಛ್ವಾಸೇ, ಬಯ್ ಆಕ್ರೋಶೇ.

ಯದ್ಯಪಿ ಏಷಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ; ತಥಾಪಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಕೃತಿ [62] ಇತ್ಯನೇನ ಕೃತಿ ಪರೇ ಧಾತೂನಾಂ ನಕಾರಾದೇಃ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನಿಷೇತ್ಸ್ಯತೇ, ಯೋ ವಾಲಿ [64] ಇತಿ ಅಲಿ ಪರೇ ಯಕಾರಮಾತ್ರಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಯಿಷ್ಯತೇ ಚ. ತದಪವಾದಕತ್ವಾತ್ ಅಯಂ ಬಾಧಕಬಾಧನ ಇತ್ಯಾಹ—ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರತಿಷೇಧಪದಂ ವಿಕಲ್ಪಸ್ಯಾಪಿ ಉಪಲಕ್ಷಣಂ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕಮ್ಕುಮಿ ‖ 55 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಸ್ವರಾಣಾಮಾದೇಃ ಸ್ವರಾತ್ ಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಉತ್ತರೇಷಾಂ ನಣಳಕಾರಾಣಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ ಕಮಿ ಕುಮಿ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕಮ್ ನಣಃ [346]—ಪೊನ್ನಂಗಲ್, [1]ಬೆನ್ನಂಮಣೆ, ಕಣ್ಣಂದೊಟಲಿ, ಕಣ್ಣಂ [2]ಬಾಳೆ. ಳಃ ಕುಮ್ [347]—ಬೆಳ್ಳುಂಬಟ್ಟೆ, ತೆಳ್ಳುಂಬಸಿಱು.

---

[1] ಚಿನ್ನಂ. [2] ಬಾವಿ.

ಹ್ರಸ್ವಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಪೊನಂಬುಱು, ಗೇಣಂಜುರಿಗೆ, ಸೀಳಂಗಲ್ಲಂ, ಬೀೞಂದಾಣಂ. ಆದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಪವಣಂಬಟ್ಟೆ, ಮುಗುಳಂಬುಗುಳ್. ಸ್ವರಾಣಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ಅನ್ಯಥಾ ಇಹೈವ ಸ್ಯಾತ್. ಇನ್ನಂಮೂವು, ಬಳ್ಳಂಗಂನಡಂ. ಅಲಿಙ್ಗನಾನ್ತ್ಯರ್ಥೋ'ಯಮಾರಮ್ಭಃ.

[The final n, $ṇ$, or $ḷ$ of monosyllabic words, when preceded by a short vowel, are doubled before *am* and *um*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಮಾಸವಿಷಯೇ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ **ಕಮ್ ನಣಃ** [346], **ಳಃ ಕುಮ್** [347] ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ನಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಣಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಚ ಕಮಾಗಮಃ, ಳಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ತು ಕುಮಾಗಮೋ ವಿಧೀಯತೇ. ತಯೋಃ ಕಮ್ಕುಮೋಃ ಪರಯೋಃ ನಕಾರಾದೇಃ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ'ನೇನ ವಿಧೀಯತೇ. ತತ್ರ ಲಯತಟಕಾರಾಣಾಂ ಅಸಮ್ಭವಾತ್ ಸಮ್ಭಾವಿತಾನೇವಾಹ—**ನಣಳಕಾರಾಣಾಂ** ಇತಿ. ಬೆಳ್ಳಂಬಟ್ಟೆ, ತೆಳ್ಳಂಬಸಿಱು, ಇತಿ. ಬಿಳಿದು +[1]ಬಟ್ಟೆ, [2]ತಿಳಿತು + ಬಸಿಱು, ಇತ್ಯತ್ರ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪೇ, ಎದೇಸ್ತಾನಿನಾದೇಃ [334] ಇತಿ ಇಕಾರಸ್ಯ ಎಕಾರಾದೇಶಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಇತಿ, ಸ್ವರಾಣಾಂ ಇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಇಹೈವ ಇತಿ. ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇ ಸ್ವರಾದಾವೇವ ನ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉದಾಹೃತಸ್ಥಲ ಇತಿ ಏವಕಾರಾರ್ಥಃ. ಪರಾನುಪಮರ್ದನೇನ ವಿಹಿತೌ ಕಮ್ಕುಮಾವೇವ ಲಿಙ್ಗಾನಾನ್ತ್ಯವಿತಿ ನಕಾರಾದೇಃ ಅತತ್ತ್ವೇ'ಪಿ ದ್ವಿತ್ವವಿಧಾನಾರ್ಥಮಾರಮ್ಭ ಇತ್ಯಾಹ—ಅಲಿಙ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಾರಯ್ಗೆಯಃ ॥ 56 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆರಯ್, ಗೆಯ್, ಇತ್ಯನಯೋರ್ಧಾತ್ವೋಃ ಯಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಾ ಭವತಿ ಸ್ವರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆರಯ್ಯಲ್, ಆರಯಲ್; ಆರಯ್ಯೆ, ಆರಯೆ; ಆರಯ್ಯಿಂ, ಆರಯಿಂ; ಗೆಯ್ಯಲ್, ಗೆಯಲ್; ಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ, ಗೆಯುತ್ತುಂ.

[The y of the verbal roots *âray* and *gey* is optionally doubled before a vowel following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಾ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಾಪ್ರಾಪ್ತೋಭಯವಿಷಯಕೋ'ಯಂ ವಿಭಾಷಾವಚನಃ. ತಥಾಹಿ—ಆರಯ್, ಗೆಯ್, ಇತ್ಯನಯೋರ್ಧಾತ್ವೋಃ ಯಕಾರದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ತಿಙಿ ಪೂರ್ವೇಣ ನಿತ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೋ'ನೇನ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ; ಕೃತಿ ತು ಕೃತಿ 62 ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸೂತ್ರೇಣ ನಿಷೇಧಾತ್ ಅಪ್ರಾಪ್ತೋ ವಿಕಲ್ಪತೋ ವಿಧೀಯತ ಇತಿ.

ನ ಚ ಕೃತಿ 62 ಇತ್ಯತ್ರ ಸಙ್ಕೋಚೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ ಧಾತುಮಾತ್ರಸ್ಯ ಕೃನ್ಮಾತ್ರೇ ನಿಷೇಧ ಏವ, ತಿಙ್ಯೇವ ಅನಯೋರ್ವಿಕಲ್ಪ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವಿಭಾಷೈವೇಯಂ ನ ತು ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ ಚ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಕೃತ್ಯಪಿ ಅನಯೋಃ ಯತ್ವದ್ವಿತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್—

1 ಪಟ್ಟೆ. 2 ತೆಳ್ಳಿತು.

ಕಂ || ಆರಯ್ಯೆ ಸರ್ವಭೂತಾ |
ಧಾರಂ ಮಱೆಯುಂ ನೃಪಾಲರುಂ ಮಱೆಗಾಲಂ ||
ಬಾರದೊಡಂ ಜೀವಿಸಲಹು |
ದಾರುಂ ನೃಪರಿಲ್ಲದಂದದೇಂ ಜೀವಿಪರೇ || ಇತಿ,

ತಥಾ —

ಕಂ || ಕೋಗಿಲೆವಱಿ ಮಾಮರದೊಳ್ |
ಕಾಗೆಯ [1]ಕೊತ್ತಱಿಯೊಳಿಬ್ದು ಪೋಗಲುಮಿರಲುಂ ||
ಕೂಗಲುಮೊಮೊದೆಱೆದಿಕ್ಕಲು |
ಮೇಗೆಯ್ಯಲುಮಾತ್ತುದಿಲ್ಲ ಬನದೊಳ್ ಪೆಳಱಿಂ || ಇತಿ ಚ.

ಅತ ಏವ ಆರಯ್ಯಲ್, ಆರಯಲ್ ಇತ್ಯುದಾಹೃತ್ಯಾಪಿ ಅಯಂ ಅಲ್ ತ್ರಿಜ್ಕೃತ್ಸಾಧಾರಣ ಇತಿ ಅಪರಿತೋಷಾತ್ ತ್ರಿಜಿ ಕೃತಿ ಚ ಅಸಾಧಾರಣಮುದಾಹರತಿ—ಆರಯ್ಯೆ, ಆರಯೆ; ಆರಯ್ಯಿಂ, ಆರಯಿಂ ಇತಿ. ಏವಂ ಗೆಯೋಽಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ. ಏತಾದೃಕ್ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯೈವ ಮಾನತ್ವಾತ್ ಕೃತಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಸಙ್ಕೋಚಃ ಶ್ರಯಣೀಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಇತಃ ಪೋಽಚಿ || 57 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಇಕಾರಾತ್ಪರಸ್ಯ ಪಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಾ ಭವತಿ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತರಿಪ್ಪಂ, ತರಿಪಂ; ಬರಿಪ್ಪಂ, ಬರಿಪಂ; ಮಾಡಿಪ್ಪಂ, ಮಾಡಿಪಂ. ಇತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಆಪಂ, ಪೋಪಂ. ಪ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮುಗಿವಂ, ಸುಗಿವಂ. ಅಚಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮಾಡಿಪುದು, ಕೂಡಿಪುದು. ಪುದುರಯಂ ಭಾವೇ.

[*P* preceded by *i*, is optionally doubled before an *ach* affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಹೇತುಮತಿ ವಾ ಇಸುಬನ್ತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಕರ್ತರ್ಯಚಿ, ಅಚಿ 147 ಇತಿ ಭಾವಿಕಾಲೇ ವಪ್ರತ್ಯಯೇ, ಸೋರ್ಬಹುಸ್ವರಸ್ಯ 503 ಇತಿ ದೋರ್ಲೋಪೇ, ಲುಪ್ತದೋಃ 515 ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶೇ ಚ ಸತಿ, ತದವಸ್ಥೋಽಸ್ಯ ವಿಷಯೋ ಜ್ಞೇಯ ಇತಿ ತಾದೃಶಮೇವ ಉದಾಹರತಿ — ತರಿಪ್ಪಂ, ತರಿಪಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಪಂ, ಪೋಪಂ ಇತಿ. ಆಗು, ಪೋಗು, ಇತ್ಯನಯೋಃ ಕರ್ತರ್ಯಚಿ, ಭಾವಿನಿ ವಪ್ರತ್ಯಯೇ, ತಾಗೋಶ್ಚ ವಿ ವಾ 502 ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕೇ ದುಲೋಪೇ, ಲುಪ್ತದೋಃ 515 ಇತಿ ಪಾದೇಶೋ ಜ್ಞೇಯಃ. ಮಾಡಿಪುದು, ಕೂಡಿಪುದು ಇತಿ. ಅಚಃ 455 ಇತಿ ಉದ್ವಾದೇಶೇ, ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾತ್ ಅಚ್ತ್ವೇ, ಕಥಮಿದಂ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣಂ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ— ಪುದುರಯಂ ಭಾವೇ ಇತಿ. ನಾತ್ರ ಅಚ್ಪರತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಕೋ ದಪಶ್ಚ ತ್ರಿಜಿ || 58 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಇಕಾರಾತ್ಪರಸ್ಯ ಪಕಾರಸ್ಯ ಕಕಾರಸ್ಯ ದಪಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಚ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಾ ಭವತಿ [2] ತ್ರಿಜ್ವಿಷಯೇ.

1 ಕೊಟ್ಟಱಿ. 2 ತ್ರಿಜ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಿಕ್ಕುಂ, ಮಾಡಿಕುಂ; ಮಾಡಿಕ್ಕೆ, ಮಾಡಿಕೆ; ಮಾಡಿಪ್ಪೆಂ, ಮಾಡಿಪೆಂ; ಮಾಡಿದಪ್ಪೆಂ, ಮಾಡಿದಪೆಂ; ತರಿಪ್ಪಯ್, [1] ತರಿಪಯ್.

[*K* and *p* preceded by *i*, and the *p* in the termination *dapa*, are optionally doubled in verbs.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇತಃ ಪಃ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಿಜಿ ಇಕಾರಾತ್ಪರಸ್ಯ ಪಕಾರಸ್ಯ ಕಕಾರಸ್ಯ ದಪಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಚ ಅನೇನ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಿಧೀಯತೇ. [2] ತತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಪಕಾರಕಕಾರಯೋರಿವ ದಪಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ದ್ವಿತ್ವಂ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ; ತಥಾಪಿ ಚಕಾರಸ್ಯ ತ್ವರ್ಥಾಶ್ರಯಣಮಹಿಮ್ನಾ ಪ ಇತ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ದಪಃ ಪ ಇತಿ ಪಕಾರಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನ ದಪಃ ಸರ್ವಶರೀರಸ್ಯೇತಿ ಜ್ಞೇಯಂ. ತಿಜಿ ಇತಿ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ: ತಿಜ್ವಿಷಯ ಇತಿ; ನ ತಿಜಿ ಪರೇ ಇತಿ. ನ ಹಿ ತಿಜಿ ಪರೇ ಪಕಾರದಪಪ್ರತ್ಯಯಾವಿವ ಕಕಾರೋ ಭಿನ್ನೋಽಸ್ತಿ. ಮಾಡಿಕುಂ, ತರಿಕುಂ ಇತ್ಯಾದೌ **ಅಮೆರೋರ್ಗುಂ** 463 ಇತಿ ಗುಮಾದೇಶೇ, **ಮಾಗುಪ್ರೋಗ್ವಿಸುಬ್ರುಲಳನಣೋ ಗಃ ಕಃ** 472 ಇತಿ ಗಸ್ಯ ಕಾದೇಶೇ, ಕಿ 504 ಇತಿ [3] ದೋರ್ಲೋಪೇ, ಇತಃ ಪರಃ ಕಕಾರೋ ಲಭ್ಯತೇ. ಸ ಚ ತತ್ರ ತಿಜವಯವ ಏವ ನ ತಿಜಿ ಪರೇ ಸ್ವಯಮನ್ಯ ಇತಿ. ಕರಿಕಂ, ಬಿಳಿಕಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಇಕಾರಾತ್ಪರೋಽಪಿ ಕಕಾರೋ ನ ತಿಜ್ವಿಷಯ ಇತಿ ನ ದ್ವಿರ್ಭವತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತೋರ್ನಪಃ ॥ 59 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತುಶಬ್ದಾನ್ತಸ್ಯ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಸ್ಯ ಸಮ್ಬನ್ಧಿನಃ ತಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಾ ಭವತಿ ಸ್ವರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒಳ್ಳಿತ್ತು, ಒಳ್ಳಿತು; ಮೆಲ್ಲಿತ್ತು, ಮೆಲ್ಲಿತು; ಮಾಡಿತ್ತು, ಮಾಡಿತು; ಕೂಡಿತ್ತು, ಕೂಡಿತು. ತೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಕರಿದು, ಬಿಳಿದು. ನಪ ಇತಿ ಕಿಂ? ಒಳ್ಳಿದಂ, ಮೆಲ್ಲಿದಳ್.

[*T* in *tu* at the end of words in the neuter gender, is optionally doubled before a vowel following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ಸ್ಥಾನೀ ನೋಪಾತ್ತಃ; ತಥಾಪಿ ನಣಲಯುಳತಟ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತತ್ರ ನಕಾರಾದೇಃ ಅಸಮ್ಭವಾತ್ ತಕಾರ ಏವ ಸ್ಥಾನೀತ್ಯಾಹ— ತಕಾರಸ್ಯ ಇತಿ.

ನ ಚ ನಣಲಯುಳತಟ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗೇವ ನಿವೃತ್ತತ್ವಾತ್ ಕಥಮತ್ರ ಅನುವೃತ್ತಿರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಮಣ್ಡೂಕಪ್ಲುತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ಅತ್ರ ಅನುವೃತ್ತೇಃ. ವಿಚಿತ್ರಾ ಹಿ ಅಧಿಕಾರಗತಿರಿತಿ.

ನ ಚ ಏವಂ ಎನಿತು, ಅನಿತು, ಇತ್ಯತ್ರ ತಕಾರಸ್ಯೇವ ನಕಾರಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಭವಾತ್ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಇತಃ 57 ಇತ್ಯನುವೃತ್ತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ತತ್ರ ಇತಃ ಪರತ್ವಾಭಾವಾತ್.

---

[1] ತರಿಪಯ್; ತಂದಪ್ಪಯ್, ತಂದಪಯ್. [2] ಅತ್ರ. [3] ಸೋರ್ಲೋಪೇ.

ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ ಇನಿತು ಇತ್ಯತ್ರ ತಸ್ಯಾಪಿ ಭಾವಾತ್ ದ್ವಿತ್ವಂ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತೇತಿ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತೋ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ನ ಹಿ ಸನ್ದೇಹಾದಲಕ್ಷಣಂ ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಾಶ್ರಯಣೇನ ತುಶಬ್ದಾನ್ತೋ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೋ ಯಃ ಶಬ್ದಃ ತಸ್ಯ ದೋರ್ನಕಾರಾದೇರಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್. ಅತ ಏವ ಚ, ಸ್ಥಿತಿಗೊಂಡಿತು, ಮಿತಿಮಾಡಿತು, ವಿತರಣಿಸಿತು, ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಥಮತಕಾರೋ ನ ದ್ವಿರ್ಭವತಿ.

ನನು ಏಷಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪರಿಭಾಷಾ ಹಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಾರ್ಥವಿಶೇಷೇ ಲಿಙ್ಗವತಿ ವಕ್ತವ್ಯಾ. ಅನ್ಯಥಾ ಯತ್ಕಿಂಚಿದುಕ್ತ್ವಾಪಿ ಏಷಾ ಸಮಾಶ್ರೀಯೇತ ಇತ್ಯತಿಪ್ರಸಜ್ಯೇತೇತಿ. ನ ಚ ಏವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಲಿಙ್ಗಮಸ್ತಿ. ಅತಃ ಕಥಮೇಷಾ ಸಮಾಶ್ರೀಯತೇ ಇತಿಚೇತ್— ಅನನ್ತರೋತ್ತರಸೂತ್ರಸ್ಯೈವ ತಲ್ಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ —**ನ ಸಮಾಸೇ** [60] ಇತಿ ಸಮಾಸೇ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ. ಅತ್ರ ಚ ನಿಷೇಧಃ ಇದಮಾಕೂತಂ ಜ್ಞಾಯತೇ: ತುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ತಕಾರೋ ಯದಿ ಸಮಾಸವಿಷಯೇಽಪಿ ದ್ವಿರುಚ್ಯೇತ ; ತದಾ ಅರಸ್ವಾದೀನಾಂ ದೋರ್ಲುಬುತ್ತರಪದೇ [332] ಇತಿ ದುಲೋಪಾತ್ ಏಕಸ್ಯ ತಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪೇಽಪಿ ಅಪರಸ್ತಕಾರೋಽವಶಿಷ್ಯತೇ. ನ ಚ ತಲ್ಲೋಪೇ ಯತ್ನಾನ್ತರಮಸ್ತಿ. ಭವಿತವ್ಯಂ ಚ ತಸ್ಯಾಪಿ ಲೋಪೇನ ; ತಥೈವ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ನ ಚ **ಕೃದ್ಗಣೋಕ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣೈಕಾರ್ಥೇ** [333] ಇತಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪೇ ತಸ್ಯಾಪಿ ಲೋಪೋ ಭವತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ದ್ವಿತ್ವಕರಣೇ ತಸ್ಯೈವ ಅಸಮ್ಭವಾತ್. ನ ಹಿ ಬಳ್ಳಿತು, ಮೆಲ್ಲಿತು, ಇತ್ಯಾದೌ ತಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೇ ದೋಃ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ವರಃ ಸಮ್ಭವತಿ; ತಕಾರಸ್ಯೈವ ಸಮ್ಭವಾತ್. ಅತಃ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೋತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ದೋಃ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ವರೇಣೈವ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ದೋಸ್ತಕಾರೋ ನ ದ್ವಿರ್ಭವೇದಿತ್ಯೇವ ಅಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿ. ದ್ವಿತ್ವವಿಧಿಃ ದುವಿಷಯ ಏವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ನ ಸಮಾಸೇ ‖ 60 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತುಶಬ್ದಾನ್ತಸ್ಯ **ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಸ್ಯ** ಸಮ್ಬನ್ಧಿನಃ ತಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನ ಭವತಿ ಸಮಾಸವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ **ಮೆಲ್ಲಡಿ, ಬಳ್ಳಾಳ್**, ತೆಳ್ಗದಪು.

[But not when part of a compound word.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇತತ್ ; ಉದ್ಘಾಟಿತೈದಂಪರ್ಯಂ ಚ ಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಅಳ್ಕಳುಳಃ ‖ 61 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಅಳ್, ಕಳ್, ಉಳ್, ಏತೇಷಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಳಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನ ಭವತಿ ಸ್ವರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಅಳ್ + ಅಂ, ಅಳಂ. ಏವಂ ಅಳರ್; ಕಳಂ, ಕಳರ್; ಉಳಂ, ಉಳರ್; ಬಳಂ, ಬಳರ್. ಏತೇಷಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಕೊಳ್ಳಂ, ಕೊಳ್ಳರ್.

[*Ḷ* in the verbal roots *aḷ*, *kaḷ*, *uḷ*, is not doubled before a vowel following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಿಙ್ವಿಷಯಕೋ'ಯಂ ಏಷಾಂ ನಿಷೇಧಃ ; ಕೃತಿ ತು ಧಾತುಮಾತ್ರಸ್ಯ ನಿಷೇಧೋ ವಕ್ಷ್ಯತ ಇತಿ. ಉಳ್ಧಾತೋಃ ಯಾವದರ್ಥವಿಷಯಕ ಏವ ನಿಷೇಧೋ ನ ತು ಅರ್ಥವಿಶೇಷವಿಷಯಕ ಇತಿ ಹಲವಿಲೇಖನೇ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಚ ಉದಾಹರತಿ—ಉಳಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೃತಿ ॥ 62 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ವರಾದೌ ಕೃತಿ ಪರೇ ನಣಲಯಳತಟಕಾರಾಣಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಿನ್+ಇಸು, ತಿನಿಸು. ಏವಂ ತಿನುತ್ತಂ; ಉಣಿಸು, ಉಣುತ್ತಂ; ಮೆಲಿಸು, ಮೆಲುತ್ತಂ; ಕೊಲೆ, ಪೊಯೆ; ಗೆಯೆ; ಬಳವಿ; ಬೆಳಸು; ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ, ಮರಕುಟಿಗಂ. ಕೃತಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ತಿನ್ನಂ, ಉಣ್ಣಂ.

[Before a *krit* affix beginning with a vowel, *n*, *ṇ*, *l*, *y*, *ḷ*, *t*, *ṭ* are not doubled.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಕೃತಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವಪ್ರಾಪ್ತೇರೇವ ಅಭಾವಾತ್ ನಿಷೇಧೋ'ನುಪಪನ್ನ ಇತ್ಯಾಹ—ಸ್ವರಾದೌ ಇತಿ. ತಿನಿಸು. ಇಸುಪ್ ತಿನಃ 578 ಇತಿ ಭಾವೇ ಇಸುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ತಿನುತ್ತಂ, ಉಣುತ್ತಂ, ಮೆಲುತ್ತಂ. ಉತೆದುತ್ತೆತ್ 544 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಮ್ಪ್ರತಿ ಉತ್ತಂ. ಕೊಲೆ. ಕೊಲ್ನಗೋರೆತ್ 577 ಇತಿ ಎತ್. ಪೊಯೆ, ಗೆಯೆ. ವೃದುಮೆವನ್ನಂ 5‥ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಭಾವಲಕ್ಷಣೇ ಎಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಬಳವಿ, ಬೆಳಸು. ಬಳೆಬೆಳೆತೋರವ್ಯಸೂ 563 ಇತಿ ಅವಿಃ ಅಸುಶ್ಚ. ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ, ಮರಕುಟಿಗಂ. ಕುಟೋ್ಟೇರಿಗೋ ದುಲುಪ್ಚ 518 ಇತಿ ಇಗಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಸುಪಿ ॥ 63 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ನಣಲಯಳತಟಕಾರಾಣಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಿನಿಸಿದಂ, ಉಣಿಸಿದಂ, ಕೊಲಿಸಿದಂ, ಬಯಿಸಿದಂ, ಉಳಿಸಿದಂ, ನುತಿಸಿದಂ, ನಟಿಸಿದಂ, ಹನಿಸಿದಂ, ಕಿನಿಸಿದಂ, ಇತ್ಯಾದಿ.

[Before an *isu* affix, *n*, *ṇ*, *l*, *y*, *ḷ*, *t*, *ṭ* are not doubled.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇಸುಪಃ ಕೃತಿ ಅಭಾವಾತ್ ಪೃಥಗ್ಯೋಗಃ. ತಿನಿಸಿದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಧಾತೋರ್ಹೇತುಮತಿ 536 ಇತಿ ಇಸುಪ್. ನುತಿಸಿದಂ. ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ 535 ಇತಿ ಇಸುಪ್. ನಟಿಸಿದಂ. ಇಸುಪ್ ತತ್ಕರೋತಿ 533 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಇಸುಪ್. ಹನಿಸಿದಂ, ಕಿನಿಸಿದಂ. ಭುಂಜಾದೇಃ 539 ಇತಿ ಇಸುಪ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಯೋ ವಾಲಿ ॥ 64 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಲ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ಯಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಾ ನ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೊಯ್ + ಅಲೊಡಂ, ಪೊಯಲೊಡಂ, ಪೊಯ್ಯಲೊಡಂ. ಏವಂ ಬಯಲೊಡಂ, ಬಯ್ಯಲೊಡಂ; ಗೆಯಲೊಡಂ, ಗೆಯ್ಯಲೊಡಂ. ಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ತಿನಲೊಡಂ, ಉಣಲೊಡಂ. ಅಲಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪೊಯುತ್ತೆ, ಗೆಯುತ್ತೆ. ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಕಲ್ಪವಿಧಾನಾತ್ ತಿಙಲಿ ನಿತ್ಯಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಏವ ಭವತಿ. ಪೊಯ್ಯಲ್ವೇಡ, ಬಯ್ಯಲ್ವೇಡ.

[*Y*, before the affix *al*, is optionally not doubled.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಲಹಾರ್ಥೇ[585] ಇತ್ಯಾದಿಭಿರ್ಯೋಗೈಃ ವಿಹಿತಃ ಕೃದಾತ್ಮೈವ ಅಯಂ ಅಲ್ ನ ತಿಙಾತ್ಮಾ ಇತಿ ವಿಜ್ಞೇಯಃ. ಅತ ಏವ ಕೃತಿ[62]ಇತಿ ನಿತ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ನಿಷೇಧ ಏವ ಅನೇನ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ವಾ ನ ಭವತಿ ಇತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ತು ವಾ ಭವತಿ ಇತ್ಯೇವೋಚ್ಯೇತ; ವಿಕಲ್ಪಸ್ಯ ಉಭಯಥಾಪಿ ಅವಿಶೇಷಾತ್. ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಚ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಕಲ್ಪವಿಧಾನಾತ್ ಇತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ಉದಾಹರಣೇಷು ಅಲಃ ಕೃತ್ತ್ವದ್ಯೋತನಾರ್ಥಂ ಒಡಂ ಶಬ್ದಾನುಪ್ರಯೋಗಪ್ರದರ್ಶನಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯೇತವ್ಯಂ.

ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರತಿ—ಪೊಯುತ್ತೆ, ಗೆಯುತ್ತೆ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಪೊಯುತ್ತೆ ಇತ್ಯೇವ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣಂ; ಗೆಯುತ್ತೆ ಇತ್ಯತ್ರ ವಾರಯೋರ್ಗ್ಯಃ[56] ಇತಿ ಪಾಕ್ಷಿಕೋ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋಽಪಿ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತ ಇತಿ. ಅಲಿ ವಿಕಲ್ಪಸ್ಯ ವಿಷಯನಿರ್ಣಯಂ ಕುರ್ವನ್ ವಿಷಯಾನ್ತರೇ ತು ನ ವಿಕಲ್ಪ ಇತ್ಯಾಹ—ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪೊಯ್ಯಲ್ವೇಡ, ಬಯ್ಯಲ್ವೇಡ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಅಲಃ ತಿಙ್ವಿಷಯತ್ವದ್ಯೋತನಾರ್ಥೋ ಬೇಡಶಬ್ದಾನುಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ರೋ ದ್ವಿರ್ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯಾಹಾದೇಃ ॥ 65 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ರೇಫಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಹಕಾರಾದಿವರ್ಜಿತಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕುಳಿರ್ + ಕೋಡುಗುಂ, ಕುಳಿರ್ಕ್ಕೋಡುಗುಂ. ಏವಂ ಇವರ್ಕ್ಕಂಡಿಸಿದರ್, ಊರ್ಗ್ಗಳ್, ಸುರರ್ಗ್ಗನಮುಹಿಮರ್, ಜಿನರ್ಜ್ಜವನ ಪಂಡಿತರ್, ಬುಧರ್ಚ್ಚದುರರ್, ಇವರ್ಚ್ಛತ್ರರ್, ಸುರರ್ಜ್ಜಯಿಸಿದರ್, ಅಲರ್ಝ್ಝಷಕೇತನಂಗೆ, ಅವರ್ಞ್ಞಕಾರಮನುಚ್ಚರಿಸಿದರ್, ಬುಧರ್ಟ್ಟೀಕಿಸಿದರ್, ಭಟರ್ಠ್ಠಾಣದೊಳ್, ಬಡಗರ್ಡ್ಡಂಬರ್, ನುಡಿವರ್ಢ್ಢಾಳಕರ್, ಅವರ್ಣ್ಣಕಾರಂ [1]ಬೇಟ್ದರ್, [2]ಸೂತರ್ತ್ತಂದರ್, ಪರರ್ತ್ಥಟ್ಟ್ಯುತಾಪಾದರ್, ನೃಪರ್ದ್ದಾನಶೂರರ್, ವಣಿಜರ್ದ್ಧನವಂತರ್, ಪಂಡಿತರ್ನ್ನೀತಿವಂತರ್, ಇವರ್ಪ್ಪಂಡಿತರ್, ಅಲರ್ಫ್ಫಲಮಾದುದು, ಬಂದರ್ಬ್ಬಟ್ಟೆಗರ್, ಸತಿಯರ್ಭ್ಭೀರುಗಳ್, ಚಪಲೆಯು

---

1 ಬರೆದರ್. 2 ಸುತ.

ವರ್ಮ್ಮನಿನಿಯರ್, ಪೂರ್ವ್ವಯರ್ಯ್ಯಾಜಕರ್, ವಿದ್ವಾಂಸರ್ಲ್ಲಾಕ್ಷಣಿಕರ್, ಗಾಯಕರ್ವ್ವಾದಕರ್, ಕ್ಷತ್ರಿಯರ್ಶ್ಶೂರರ್, ನಪುಂಸಕರ್ಷ್ಷಂಡರ್, ಋಷಿಯರ್ಸ್ಸಾಧುಗಳ್.

ರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕಯ್ಕೊಂಡಂ, ಮೆಯ್ಗಲಿ. ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಆಱರಿದು, ಎಱಕೊಳ್. ಅಹಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಬಂದರ್ಹನುಮಂತರ್, ಇವರ್ಱೋಡಿದರ್, ಕಂನಡಿಗರ್ೞಕಾರಮನೊಡಂಬಟ್ಟರ್.

ರೇಫಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತರ್ಭಾವೇನ ಯದ್ವ್ಯಞ್ಜನಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ತತ್ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿಷ್ಟೇನ ನಿಮಿತ್ತಭಾವೇ[1]ನ ಬಾಧ್ಯತ ಇತಿ ನ ದ್ವಿರುಚ್ಯತೇ ರೇಫಃ. ಇವರ್ ರಮಣಿಯರ್, ಅವರ್ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ್.

[A consonant following after *r* is doubled, except *h*, *ṟ*, and *ḻ*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಹ್ರಸ್ವಾನ್ನಣಲಯಳತಟಃ[53] ಇತ್ಯತೋ ದ್ವಿಃ ಇತಿ ವರ್ತ್ತತೇ, ಸ ಚ ಕ್ವಚಿದ್ವಿಕಲ್ಪಿತಃ ಕ್ವಚಿನ್ನಿವಾರಿತೋಽಪಿ ವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರಯೋಗಿತಯಾ ಚ ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಏವ; ತಥಾಪಿ ರೇಫಾತ್ಪರಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ನಿತ್ಯತಯಾ ದ್ವಿರ್ಭಾವಬೋಧನಾರ್ಥಂ ಪುನಃ ದ್ವಿರ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ.

ಕ್ರಮೇಣ ಉದಾಹರತಿ—ಕುೞ್ಕೊರ್ಗ್ಗೇಡುಗುಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕುೞ್ಕೊರ್ಗ್ಗೇಡುಗುಂ, ಶೀತೀಭವತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಕುೞಿರ್ ಇತ್ಯಯಂ ಏತಾವಾನೇವ ಧಾತುಃ ಶೈತ್ಯವಾಚೀ, ಕೋಡು ಇತ್ಯಪಿ ಶೈತ್ಯವಾಚಿ ಧಾತ್ವನ್ತರಂ, ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್—

ಕಂ॥ ಮಿೞಿರ್ವ್ವೆಳದೞಿರ್ದ್ದೊಂಗಲ ಬಿ।
ಜ್ಜೞಿಗೆಯ ಸುೞಿಸುೞಿದು ಪಾಱುವೆಳಗಿೞಿಗಳ ಸು॥
ಕ್ಕುರ್ೞಿಗೊಂಡೆಱಂಕೆಯೆಲರಿಂ।
ಕುೞಿರ್ದ್ದುದು ಮೆಯ್ ಬನದೊಳೊಯ್ಯನಾ ಅರಮಗನಾ॥

ತಥಾ—

ತೀಡುವ ತಣ್ಣನಪ್ಪ ನೆಱುಗಂಪಿನೆಲರ್ಗ್ಗದಿರಾಂತು ತಣ್ಣೆಱ।
ಲ್ಗೂಡಿ ಕುೞಿರ್ವ್ವ ನುಣ್ಬೞಿಲೊಳೊಯ್ಯನೆ ಮೆಯ್ಯನಮರ್ಚ್ಚಿ ತುಂಬಿ ತು॥
ೞ್ಕಾಡುವ ಮಾಡುಪೊಚ್ಚಗಳ ಕೋಡುವ ನೀರ್ಗ್ಗೞನೆಂಟ ಮಿಂದು ಮು।
ೞ್ಕಾಡಿ ಬೞಿಕ್ಕೆಯುಂ ಕಳಿವರಾವಗಮಿಟ್ಟಳಮಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಗರ॥ ಇತಿ;

ತಥಾಪಿ ಸಹಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ—

ಇನಿತಾನುಂ ಕಾಲಮೋರಂತಿರೆಯುಗಣಿತಜನ್ಮಾಟವೀಮಧ್ಯದೊಳ್ ಕೆ।
ಮ್ಮನೆ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟನ್ಯಮಾರ್ಗ್ಗಾಚರಣವಿಧಿಗಳೊಳ್ ಪೊರ್ದ್ದಿ ದುರ್ಬ್ಭಾವದಿಂದಂ॥
ಘನಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾಗ್ನಿ ದಳ್ಳಿಂದಡರ್ದ್ದು ಸುಡುವಿನಂ ಬೆಂದೆನಾಂ ಮುನ್ನ ಮೀಗಳ್।
ಜಿನಪಾದಾಂಭೋಜಯುಗ್ಮಂ ನೆಲಸಿ ನಿಲೆ ಕುೞ್ಕೊರ್ಗ್ಗೇಡಿತೆನ್ನಂತರಂಗಂ॥ ಇತಿ.

1 ನಾಬಾಧ್ಯತೇತಿ.

ಅಥವಾ ಕುಳಿರ್ ಇತ್ಯಯಂ ನ ಧಾತುಃ ; ಕಿನ್ತು ಹಿಮಾಖ್ಯದ್ರವ್ಯವಚನಃ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ಮುಸುಱಿದ ಕುಳಿರೊಳ್ ದೆಸೆಯಾ ।
ಗಸಮಿಳಿ ಬೆಟ್ಟಡವಿಯೆಂಬಿವೆಂತಾನುಂ ಕಾ ॥
ಣಿಸಲಾರ್ತ್ತುವಿಲ್ಲಮೆನೆ ಮಾ ।
ಮಸಗಿರ್ದ್ದುದು ಮಾಗೆ ಮಾಗೆ ಸೆಕೆವೆಸರಿಳಿಯೊಳ್ ॥ ಇತಿ.

ಕುಳಿರ್ಕೊಂಡು ಇತಿ ಅಖಣ್ಡ ಏವ ಧಾತುರಿತ್ಯನ್ಯೇ.

ಜಿನರ್ಜ್ಜವನಪಣ್ಡಿತರ್ ಇತಿ. ಜವನಂ ಝಾವಃ ಶಬ್ದ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. [1]ಜು ಶಬ್ದೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ [2]ಅನದನ್ತಃ ಪ್ರಯೋಗಃ. ದಿವ್ಯಧ್ವನಿರಿತಿ ಯಾವತ್. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ಜವನಂ ಭಾವಲಯಂ ಸಿಂ ।
ಹವಿಷ್ಟರಂ ಚಮರಮಮರತೂರ್ಯ್ಯಮಶೋಕಂ ॥
ಧವಳಚ್ಛತ್ರಂ ಸುರಪು ।
ಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ ಜಿನನಾಥ [3]ನಿನ್ನೊಳೆಸೆವುದು ನಿಚ್ಚಂ ॥ ಇತಿ.

ಬುಧರ್ಟ್ಟೆಕಿಸಿದರ್ ಇತಿ. ಟೇಕಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಭೋಗಾದಿತ್ವಾತ್ ಇಸುಪಿ ನ ದುಲೋಪಃ.

ಪರರ್ತ್ಥಟ್ಟಿತಾಙ್ಘ್ರಾದರ್. ಶತ್ರವಃ ತಿರ್ಯಗೂರ್ಧ್ವಂ ಚ ಪತಿತ್ವಾ ಮೃತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಭಾಷಾಯಾಂ ತಾಱುಂಬೞಿಯುಂ, ಪಾಸುಪೊಕ್ಕುಂ ಇತಿ ವಾ.

ಧನವಂತರ್. ಧನವಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಜಸನ್ತವದ್ರೂಪಾತಿದೇಶೇ ಧನಶಬ್ದಾತ್ ವನ್ತುಪ್ರತ್ಯಯೇ ವಾ ಸತಿ ಅರ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ.

ನೀತಿವಂತರ್. ನೀತಿಶಬ್ದಾತ್ ವನ್ತುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಅರೇವ. ನ ಜಸನ್ತವದ್ರೂಪಾತಿದೇಶಃ; ನೀತಿಮನ್ತರಿತಿ ಮಕಾರಶ್ರುತ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್.

ರೇಫಾದುತ್ತರಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಹಿ ಅನೇನ ವಿಧೀಯತೇ. [4]ತತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಅಹಾದೇರಿತಿ ಹಕಾರಾದಿವರ್ಜನಂ ಕೃತಮಸ್ತಿ ; ರೇಫವರ್ಜನಂ ತು ನ ಕೃತಂ ; ಹಕಾರಾದಿಷು ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ಉಪಾಯಾನ್ತರಸ್ಯ ಚ ಅಭಾವಾತ್. ಅತೋ ರೇಫಾತ್ಪರೋ ರೇಫೋಽಪಿ ದ್ವಿರುಚ್ಯೇತ ಇತ್ಯನಿಷ್ಟಮಾಶಙ್ಕ್ಯ ಪರಿಹರತಿ —ರೇಫಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತರ್ಭಾವೇನ ಇತಿ, ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನತಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ವ್ಯಞ್ಜನಕಾರ್ಯಂ ಇತಿ, ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಕಾರ್ಯಂ ವಿಧಾನಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಯಾವತ್. ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿಷ್ಟೇನ ಇತಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅವ್ಯವಧಾನಂ ಶಿಷ್ಟಂ ಉಪದಿಷ್ಟಂ ತೇನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಅತ್ರ ಇದಮಾಕೂತಂ—ದ್ವಿರ್ಭಾವಲಕ್ಷಣಂ ಕಾರ್ಯಂ ಅನೇನ ವಿಧೀಯತೇ. ತಚ್ಚ ಸ್ಥಾನಿನಂ ನಿಮಿತ್ತಂ ಚ ಅಪೇಕ್ಷತೇ. ತತ್ರ ರೇಫೋ ನಿಮಿತ್ತಂ; ವ್ಯಞ್ಜನಂ ತು ಸ್ಥಾನಿ. ತಥಾ ಚ ಇವರ್ ರಮಣಿಯರ್, ಅವರ್ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ್, ಇತ್ಯಾದೌ ರೇಫಾತ್ಪರಸ್ಯ ರೇಫಸ್ಯಾಪಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ. ಸ ಚ ಅನಿಷ್ಟಃ; ತಾದೃಕ್ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಅಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್. ಅತಃ

---

1 ಜುಙ್ ಶಬ್ದೇ. 2 ಅನಡನ್ತಃ. 3 ನಿಮ್ಮೊ. 4 ಅತ್ರ.

ಕಥಮತ್ರ ಸಮಾಧಿರಿತ್ಯತ್ರ ಉಚ್ಯತೇ—ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ರೇಫ ಏವ ಸ್ಥಾನೀ ನಿಮಿತ್ತಂ ಚೇತಿ ಧರ್ಮಿತಯಾ ಭೇದೋ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ; ತಥಾಪಿ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಪ್ರಯೋಜಕೋ ಧರ್ಮೋ ರೇಫತ್ವಮೇವ, ನ ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಂ. ಸ್ಥಾನಿತ್ವಪ್ರಯೋಜಕಸ್ತು ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಮೇವ, ನ ರೇಫತ್ವಮಿತಿ ಅಸ್ತಿ ಧರ್ಮಭೇದಃ; ಅನೇಕಧರ್ಮಾತ್ಮಕೇ ವಸ್ತುನಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಕಶ್ಚಿದ್ಧರ್ಮಃ ಪ್ರಯೋಜಕೋ ಭವತೀತಿ. ತತ್ರ ರೇಫತ್ವಂ ಅಸಾಧಾರಣಂ ತನ್ಮಾತ್ರವೃತ್ತಿ ವ್ಯಾಪ್ಯಂ. ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಂ ತು ಸಾಧಾರಣಂ ತದತದ್ವೃತ್ತಿ ವ್ಯಾಪಕಂ. ವ್ಯಾಪ್ಯಂ ಬಲೀಯೋ ವ್ಯಾಪ್ತಿರೂಪಬಲವತ್ತಯಾ ಸಾಧಕತ್ವಾತ್. ವ್ಯಾಪಕಂ ತು ಅಬಲಂ ತದ್ರಾಹಿತ್ಯೇನ ಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್. ಏವಂ ಚ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಂ ಪ್ರಬಲಧರ್ಮಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅವ್ಯವಹಿತಂ; ರೇಫತ್ವಾತ್ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಂ ಇತ್ಯತ್ರ ವ್ಯವಧಾನಾಭಾವಾತ್. ಸ್ಥಾನಿತ್ವಂ ತು ಅಬಲಧರ್ಮಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಅಸಾಕ್ಷಾತ್ ವ್ಯವಹಿತಂ; ರೇಫತ್ವಾತ್ ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಂ ತಸ್ಮಾಚ್ಚ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯವಧಾನಾತ್. ಸಾಕ್ಷಾದಸಾಕ್ಷಾದುಭಯಮಧ್ಯೇ ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ಪ್ರಬಲಂ. ಅತೋ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಂ ಬಾಧ್ಯತ ಇತಿ ರೇಫೋ ನ ದ್ವಿರ್ಭವತೀತಿ.

ಅಥವಾ ರೇಫಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಭಾವಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಃ; ರ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಗೋಚರತ್ವಾತ್, ವಾಚ್ಯವಾಚಕಯೋಃ ಅಭೇದೋಪಚಾರಾತ್. ಸ್ಥಾನಿಭಾವಸ್ತು ಅನುಮೇಯಃ: ರೇಫೋ ದ್ವಿತ್ವಸ್ಥಾನೀ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ, ರೇಫಾತ್ಪರತ್ವೇ ಹಾದಿಭಿನ್ನತ್ವೇ ಚ ಸತಿ ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಾತ್, ಕಕಾರಾದಿವತ್—ಇತಿ. ಅನುಮೇಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಪ್ರಬಲಂ; ಅನುಮಿತಿಸಾಮಗ್ರೀತಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಾಮಗ್ರ್ಯಾಃ ಪ್ರಬಲತ್ವಾತ್; ಸಂಶಯೋತ್ತರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಲೇ ತಥಾ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್. ತನ್ನಿರ್ಣಯಸ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ತರವಿಷಯ ಇತಿ ನೇಹ ಪ್ರಪಞ್ಚ್ಯತೇ. ಪ್ರಬಲೇನ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಬಾಧೋ ನ್ಯಾಯ್ಯ ಇತಿ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಸ್ಯ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ ನ ದ್ವಿರುಚ್ಯತೇ ರೇಫ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಲಳೋಽನನ್ತಸ್ಥಾಯಾಶ್ಚ ‖ 66 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಅನ್ತಸ್ಥಾ ಯರಲವಾಃ. ಲಕಾರಾತ್ ಳಕಾರಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಅನ್ತಸ್ಥಾವರ್ಜಿತಸ್ಯ ಹಕಾರಾದಿವರ್ಜಿತಸ್ಯ ಚ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕಲ್ + ಕಡಿಯಾದುದು, ಕಲ್ಕ್ಕಡಿಯಾದುದು. ಏವಂ ನಿಲ್ತ್ತಂ, ಬಲ್ತ್ತಂ, ಬಲ್ಸ್ಸಾಹಸಿ, ಮುಳ್ದ್ದೊಂಗಲ್, ಆಳ್ತ್ತನಂ, ಕಳ್ಗ್ಗಡಿದಂ.

ಲಳ ಇತಿ ಕಿಂ? ಆನ್ತಂ, ನೋನ್ತಂ. ಅನನ್ತಸ್ಥಾಯಾ ಇತಿ ಕಿಂ? ಬಲ್ಯತನಂ, ಮೇಲ್ರನ್ನಂ, ಬಲ್ಲಂಡಂ, ಕಲ್ವಾಟೆ, ಪೊಗೞ್ಯಶವಂ, ಇವಳ್ರಮಣಿ, ಪೇೞ್ಲಕ್ಷಣಮಂ, ತೆಳ್ವಸಿಱು. ಅಹಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಬಲ್ಹಂಸೆ, [1] ಬಲ್ಱಕಾರಂ, ಮರುಳ್ೞೋಡಗಂ. ಅನ್ತಸ್ಥಾಗ್ರಹಣಂ ಯರವಾರ್ಥಂ, ಲಕಾರಸ್ಯ ಪೂರ್ವವದಪಿ ಸಿದ್ಧೇಃ. ಚಕಾರಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ; ಅನ್ಯಥಾ ಅನನ್ತಸ್ಥಾಯಾ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ನ ತು ಅಹಾದೇರಿತಿ.

[A consonant following after *l* or *ḷ* is doubled, except *y*, *r*, *l*, *v*, *h*, *ṟ* and *ḻ*.]

1 ಬೞ್ಱಕಾರಂ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನ್ತಸ್ಥಾ ಇತಿ ಯರಲವ ಇತ್ಯೇಷಾಂ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧಸಂಜ್ಞೇತಿ ತದರ್ಥಮಾಹ—**ಅನ್ತಸ್ಥಾ ಯರಲವಾಃ** ಇತಿ.

ನನು ಕಥಮಯಂ ನಿರ್ದೇಶೋ'ನನ್ತಸ್ಥಾಯಾ ಇತಿ; ಯತೋ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಸ್ಯೇದಂ ವಿಶೇಷಣಂ. ತಥಾ ಚ ಅನನ್ತಸ್ಥಸ್ಯ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ; ಲಕಾರಾತ್ ಳಕಾರಾಚ್ಚ ಪರಸ್ಯ ಅಹಾದೇಃ ಅನನ್ತಸ್ಥಸ್ಯ ಚ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವೇ ರೂಪೇ ಭವತ ಇತಿ ಇತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ದ್ವಿವಿಧೋ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ: ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಃ, ಪರ್ಯುದಾಸಪ್ರತಿಷೇಧಶ್ಚೇತಿ. ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಸ ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಃ—ಯಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ನಾನಯ ಇತಿ. ಯತ್ರ ತು ತಸ್ಯ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಸ ಪರ್ಯುದಾಸಪ್ರತಿಷೇಧಃ—ಯಥಾ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಾನಯ ಇತಿ. ತದುಕ್ತಂ—

ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ವಿಧೇರ್ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪ್ರಧಾನತಾ ।
ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧೋ'ಯಂ ಕ್ರಿಯಯಾ ಸಹ ಯತ್ರ ನಞ್ ॥
ಪ್ರಧಾನತ್ವಂ ವಿಧೇರ್ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ'ಪ್ರಧಾನತಾ ।
ಪರ್ಯುದಾಸಃ ಸ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಯತ್ರೋತ್ತರಪದೇನ ನಞ್ ॥ ಇತಿ.

ತಾರ್ಕಿಕಾಸ್ತು ಏನದೇವ ಪ್ರತಿಷೇಧದ್ವಯಂ ಅತ್ಯನ್ತಾಭಾವೋ ನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ ಇತಿ ಚ ವ್ಯವಹರನ್ತಿ. ಪ್ರಕೃತೇ ತು ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಏವಂ ನಿರ್ದೇಶಃ—ಲಕಾರಳಕಾರಾಭ್ಯಾಂ ಪರಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ; ನಾನ್ತಸ್ಥಾಯಾ ಇತಿ.

ನ ಚ ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಸಮಾಸೋ ನ ಘಟತೇ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾತ್; ಸಮರ್ಥೋ ಹಿ ಪದವಿಧಿರಿತಿ ಇತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ. ಅಸಮರ್ಥಸಮಾಸಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾಚಾಂ ಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್. ಯಥಾ—ಅಸೂರ್ಯಂ ಪಶ್ಯನ್ತಿ ರಾಜದಾರಾ ಇತಿ. ನಾತ್ರ ಸೂರ್ಯಭಿನ್ನಂ ಪಶ್ಯನ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ, ಕಿನ್ತು ಸೂರ್ಯಂ ನ ಪಶ್ಯನ್ತೀತಿ. ಏವಂ ಪ್ರಸಜ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮಪಿ ಏತತ್ ಅರ್ಥಾತ್ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಪರ್ಯವಸ್ಯತೀತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ—**ಅನ್ತಸ್ಥಾವರ್ಜಿತಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ** ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಲಕಾರವರ್ಜನಂ ಅಕರ್ತವ್ಯಂ; ಯತೋ'ತ್ರ ಲಕಾರೋ ನಿಮಿತ್ತತಯಾ ಉಪಾದೀಯತೇ; ತತೋ'ಸ್ಯ ಪೂರ್ವರೀತ್ಯೈವ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಬಾಧನಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಅನ್ತಸ್ಥಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಅನ್ತಸ್ಥಾಗ್ರಹಣೇನ ಚತುರ್ಣಾಂ ಉಪಾದಾನಾತ್ ಲಕಾರವರ್ಜನಮಪಿ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ; ತಥಾಪಿ ನ ಯರವಾಣಾಮಿವ ಅನೇಸ್ಯೈವೇತಿ ನಿಯಮಃ, ಗತ್ಯನ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ಭಾವಾತ್ ಇತಿ ಅಪೇರರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರೇ ಸಮುಚ್ಚಯವಾಚೀ ಚಕಾರೋ ಯದಿ ನೋಪಾದೀಯೇತ, ತದಾ ಅನ್ತಸ್ಥಾಮಾತ್ರಮೇವ ವ್ಯುದಸ್ಯೇತ, ನ ಹಕಾರಾದರಿತಿ ಅನಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ ಇತ್ಯಾಹ—**ಚಕಾರಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ವರಾದರೋ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ॥ 67 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ವರಾದುತ್ತರಸ್ಯ ರೇಫವರ್ಜಿತಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬರಿಸಿ + ಪ್ರಧಾನರಂ, ಬರಿಸಿಪ್ಪ್ರಧಾನರಂ. ಏವಂ ಕಂಡುಕ್ಕ್ಷತ್ರಿಯರಂ, ಇದುಸ್ಸ್ವಾದು, ಅದುವ್ವ್ಯವಸಾಯಂ. ಸ್ವರಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಕ್ಷತ್ರಿಯರ್, ಪ್ರಧಾನರ್. ಕಪಯೋರ್ಮಾಭೂತ್. ಅರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಇವ ಕರ್ನ್ನಾಟಕಿಯರ್, ಆವರ್ಸ್ನಾತಿಯರ್. ರೇಫಸ್ಯ ಮಾಭೂತ್. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪ್ರದಾನಂ, ಪ್ರಧಾನಂ. ದಧಯೋರ್ಮಾಭೂತ್.

[A consonant other than *rēpha* following on a vowel is doubled, when combined with any other consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ಅರ ಇತ್ಯನೇನ ವಿಶಿಷ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ— ರೇಫವರ್ಜಿತಸ್ಯ ಇತಿ.

ನನು ಕಥಮಿದಮುದಾಹರಣಂ ಸಮ್ಮತಂ— ಬರಿಸಿ ಪ್ಪ್ರಧಾನರಂ, ಕಂಡು ಕ್ಕ್ಷತ್ರಿಯರಂ, ಇತ್ಯಾದಿ. ಯತೋ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ದ್ವೇಧಾ— ಭಿನ್ನಪದಗತಂ ಅಭಿನ್ನಪದಗತಂ ಚೇತಿ. ಯತ್ರ ಸ್ಥಾನೀ ನಿಮಿತ್ತಂ ಚ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಪದೇ ವರ್ತತೇ, ಬಳ್ವಾಳಂ, ತಳ್ವಾದೆ, ಇತ್ಯಾದಿ; ತತ್ ಅಭಿನ್ನಪದಗತಂ ಅವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ. ಯತ್ರ ತು ತದ್ದ್ವಯಂ ವ್ಯಸ್ತತಯಾ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದದ್ವಯಗತಂ— ಬರಿಸಿಪ್ಪ್ರಧಾನರಂ ಇತ್ಯಾದಿ, ತತ್ ಭಿನ್ನಪದಗತಂ ಕಥಂ ಸುಷ್ಠುತಯಾ ಅಭಿಮನ್ಯತೇ? ಕೇಷಾಂಚಿದೇವ ಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್. ನಾಭಿಮನ್ಯನ್ತೇ ಚ ಕೇಚಿತ್; ಯತೋ ನಿಷೇಧತಿ ಸ್ಮ ಕೇಶವಃ—

ಕಂ ॥ ಪರಪದಪೂರ್ವ್ವಂ ದ್ವಿತ್ವಾ।
ಕ್ಷರಮಾಗಿರೆ ಪೂರ್ವಪದದ ಚರಮಂ ಹ್ರಸ್ವಾ॥
ಕ್ಷರಮಾಗೆ ಸಸ್ಥಿದೋಷಂ।
ಸರೇಫಮಿದಿರಾಗೆ ಶಿಥಿಲಮೆಂದನುಸರಿಸ ರ ॥ ಇತಿ.

ಉದಾಹೃತಂ ಚ ತೇನೈವ—

ಕಂ ॥ ಬರಿಸಿ ಪ್ರಧಾನರಂ ಕು।
ಳ್ಳಿರಿಸಿ ಪ್ರಿಯಕುಶಲವಾರ್ತೆಯಂ ನೆಱೆ ಕೇಳ್ದು॥
ಸ್ಥಿರಮಿರ್ದ್ದ್ ಪ್ರಭು ನುಡಿಯೆ।
ಪ್ರರೂಢ[1]ಮುದನಾದನಾತನೆಂಬುದಮಾರ್ಗಂ ॥ ಇತಿ—

ಇತಿಚೇನ್ನ. ಕವಿತಾವಿಷಯ ಏವಾಯಂ ದೋಷೋ ನ ಶಬ್ದಶಾಸನವಿಷಯಃ. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ಕವಿತಾಲಕ್ಷಣಂ ಉಪಕ್ರಾನ್ತಂ, ಯೇನಾಯಂ ದೋಷಃ ಸ್ಯಾತ್. ಸುಶಬ್ದಾಪಶಬ್ದವಿವೇಕೋ ಹಿ ವ್ಯಾಕರಣಸ್ಯ ವಿಷಯೋ ನೈತಾದೃಶಃ, ಅಲಙ್ಕಾರವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಸೂಚಿತಂ ಚ ಏತತ್ ಅಮಾರ್ಗಮಿತ್ಯನೇನ, ಮಾರ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿಃ ಅಲಙ್ಕಾರ ಏವ ನಾತ್ರೇತಿ.

ಅತ್ರೇದಂ ವಿಚಾರ್ಯತೇ. ನನು ಅತ್ರ ಸ್ವರಾತ್ಪರಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ ದ್ವಿರ್ಭಾವಲಕ್ಷಣಂ ಕಾರ್ಯಂ ಅತೋ ಯೋಗಾದ್ವಿಧೀಯತೇ. ತತ್ರ ಸ್ವರಾದಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನಾತ್ ದೀರ್ಘಪ್ಲುತಯೋರಪಿ ಗ್ರಹಣಂ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಚ ಅಳ್ವರಿ, ಕೇಳ್ವೆ, ಆಪ್ರಕಾರಂ, ಈಸ್ತೋತ್ರಂ, ಇತ್ಯಾದೌ ದೀರ್ಘಾತ್ಪರಸ್ಯ; ತಥಾ ಮಗನೇ ಮಗನೇ ತ್ವರಿತಂ ಮಾಡು, ಮಗಳೇ ಮಗಳೇ ಪ್ರಾಕೃತಮನೋದು, ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ಲುತಾತ್ಪರಸ್ಯಾಪಿ, ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ

1 ಮನ.

ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಪುತ್ರಂಗೆ, ಮಿತ್ರಂಗೆ, ಇತ್ಯಾದೌ ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯ ; ಉಃ ಕೆಟ್ಟಿಂ, ಬಿಃ ಪೆಣ್ ನಾದೆಂ, ಇತ್ಯಾದೌ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯಾಪಿ, ದ್ವಿತ್ವಂ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ ; ಅನುಸ್ವಾರವಿಸರ್ಜನೀಯಯೋಃ ವ್ಯಞ್ಜನರೂಪತ್ವಾತ್. ತಥಾ ತೆಙ್ಕಲ್, ಬಿಙ್ಕಂ, ಅಞ್ಚೆ, ಮಞ್ಞೆಗೆ, ತೊಣ್ಣು, ಬಣ್ಣು, ತನ್ದಲ್, ಕನ್ದಲ್, ಕಮ್ಬಿ, ಇಮ್ಬು, ಇತ್ಯಾದೌ ಅನುನಾಸಿಕಾನಾಂ ಚ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಚಕ್ಕುಲಿ, ದೆಕ್ಕಾಳಂ, ಸುಗ್ಗಿ, ಬಗ್ಘರಣೆ, ಅಚ್ಚು, ಮಚ್ಛಂ, ಸಜ್ಜುಕಂ ಮಜ್ಝು, ಕಟ್ಟಳೆ, ಅಟ್ಠವಣೆ, ಅಡ್ಡಿಕೆ, ಬಡ್ಢರಂ, ಕೊತ್ತಳಿ, ಕತ್ಥಳಂ, ಸದ್ದು, ಮದ್ಧಳೆ, [1]ದುಪ್ಪಟಿ, ಪೊಪ್ಫಳಿ, ಕಬ್ಬಿ, ಅಬ್ಭರಣೆ, ಇತ್ಯಾದೌ ಸ್ವತೋ ದ್ವಿತ್ವಮಾಪನ್ನಾನಾಂ ಕಕಾರಾದೀನಾಂ ಪುನಶ್ಚ ದ್ವಿತ್ವಂ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ. ತಥಾ ಬಯ್ತಲೆ, ಅಯ್ಕಿಲ್, ಉದ್ರ್ಬಿ, ಮದ್ರ್ಬ, ನಿಲ್ಕೆ, ನಲ್ಮೆ, ಕವ್ವರಿ, ಅವ್ವಳಿ, ಇತ್ಯಾದೌ ಅನ್ತಸ್ಥಾಕ್ಷರಾಣಾಂ ಚ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್. ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಉಕ್ತನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಅವಿಶೇಷಾತ್. ಕಿಂಚ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ಯದಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ ದ್ವಿತ್ವಾನವಸ್ಥಾಪಿ ಸ್ಯಾತ್, ಸರ್ವತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಸುಲಭತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಚೇತ್—

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ. ಯಸ್ಮಾದ್ವತ್ ದೀರ್ಘಾತ್ ಪ್ಲುತಾಚ್ಚ ಪರಸ್ಯಾಪಿ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಲಕ್ಷಣ ಉದ್ಭಾವಿತೋಽತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ ನ ಸಮ್ಭವ್ಯಃ. ಯತೋಽತ್ರ ಪ್ರಾಚಾಂ ಪಕ್ಷದ್ವಯಂ ಉಪಢೌಕತೇ: ಅಭ್ಯುಪಗಮೋಽನಭ್ಯುಪಗಮಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಯೇಷಾ. ಮಿಷ್ಟಿಃ ನ ತತ್ರ ದುಷ್ಟಿಃ, ಯೇಷಾಂ ತು ನೇಷ್ಟಿಃ ನೇಹ ಅನುಶಿಷ್ಟಿರಿತಿ. ಯದಿ ವಾ ಸೋಽಪಿ ಪಕ್ಷೋಽತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್, ತದಾ ಹ್ರಸ್ವಾತ್ 53 ಇತ್ಯತೋ ಹ್ರಸ್ವಾಧಿಕಾರ ಆಶ್ರೀಯತ ಇತಿ.

ಯಚ್ಚ ಅನುಸ್ವಾರವಿಸರ್ಜನೀಯಯೋಃ ದ್ವಿತ್ವಾಪಾದನಂ ತದಪಿ ನ ; ಅನುಸ್ವಾರವಿಸರ್ಜನೀಯಯೋಃ ಸ್ವರತ್ವೇನ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ನ ಹಿ ಅನಯೋಃ ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವೈಕಾನ್ತಃ, ಕಥಂಚಿತ್ ಸ್ವರತ್ವೇಽನಾಙ್ಗೀಕಾರಾತ್[2] ; ಯದರ್ಥಃ ತಯೋಃ ಸ್ವರವ್ಯಞ್ಜನೋಭಯಮಧ್ಯೇ ಪಾಠ ಇತಿ.

ಯಚ್ಚಾನ್ಯತ್ ಅನುನಾಸಿಕಾನಾಂ ದ್ವಿತ್ವಾಪಾದನಂ ತದಪಿ ಅನೇನೈವ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ. ಯತೋಽನುನಾಸಿಕಾ ಬಿನ್ದುಸ್ಥಾನಿಕಾಃ ಕಥಂಚಿದ್ಬಿನ್ದುರೂಪಾಃ ಯಥಾ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯೋಪಧ್ಮಾನೀಯೌ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಥಾನಿಕೌ ತದಾತ್ಮಕೌ ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ; ಬಿನ್ದುಶ್ಚ ನೈಕಾನ್ತತೋ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ಮಾ, ಅಪಿ ತು ಸ್ವರಾತ್ಮಾ ಚೇತಿ.

ಯದಪಿ ಅನ್ಯದುಕ್ತಂ—ಚಕ್ಕುಲಿ, ದೆಕ್ಕಾಳಂ, ಇತ್ಯಾದೌ ಸ್ವತ ಏವ ದ್ವಿತ್ವಮಾಪನ್ನಾನಾಂ ಕಕಾರಾದೀನಾಂ ಪುನಶ್ಚ ದ್ವಿತ್ವಪ್ರಸಞ್ಜನಂ ತದಪಿ ನ ಲಗತಿ; ವ್ಯಞ್ಜನಾನಾಂ ತ್ರಿರ್ಭಾವಕರಣೇ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಂ ಹಿ ತತ್ಕರಣಂ. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಸರೂಪಾಣಾಂ ಶ್ರುತಿರನುಭೂಯತೇ. ದ್ವಿತ್ವಂ ತು ಪ್ರಾಗೇವ ಶ್ರೂಯತೇ. ತ್ರಿತ್ವಕರಣೇಽಪಿ ನ ವಿಲಕ್ಷಣಾ ಶ್ರುತಿರಸ್ತಿ. ಅತೋಽತ್ರ ನ ಕಾದೀನಾಂ ಪುನರ್ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ, ಪಿಷ್ಟಪೇಷಣಪ್ರಸಙ್ಗಾದಿತಿ.

ಯತ್ತು ಉಕ್ತಂ ಅನ್ತಸ್ಥಾಕ್ಷರಾಣಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವಪ್ರಸಙ್ಗ ಇತಿ, ತತ್ರ ರೇಫಸ್ತಾವತ್ ಸ್ವತ ಏವ ನಿರಾಕೃತಃ ; ಅರೆ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಾತ್. ಲಕಾರಸ್ತು ಅನ್ತಸ್ಥಾಯಾಮೇವ ಪರ

[1] ದುಪ್ಪಟೆ. [2] ನಾಸ್ತ್ಯಬೀಕಾರಾತ್.

ತೋ ದ್ವಿರ್ಭವತಿ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ಉತ್ತರತ್ರ ನಿಯಮ್ಯತೇ. ವಕಾರಸ್ಯ ತು ದ್ವಿತ್ವಮಿಷ್ಯತ ಏವ; ಎನ್ನವ್ಯವಸಾಯಂ, ತನ್ನವ್ಯಾಪಾರಂ, ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಸಾಧುತ್ವೇನ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ಯಕಾರ ಏಕಃ ಪರಂ ಅವಶಿಷ್ಯತೇ. ಸ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ಸೂತ್ರಾತ್ ಸಮುಚ್ಚಯವಾಚಿನಃ ಚಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನುಷಙ್ಗಾತ್ ವ್ಯುದಸ್ಯತೇ—ರೇಫವರ್ಜಿತಸ್ಯ ಯಕಾರವರ್ಜಿತಸ್ಯ ಚೇತಿ. ಅತೋ ಯಕಾರೋ ನ ದ್ವಿರ್ಭವತಿ. ಅಥವಾ ಅನುಷಕ್ತಃ ಚಕಾರೋ ಬಹುಲಾರ್ಥಕೋ ಙ್ಗೀಕ್ರಿಯತೇ. ತೇನ ಚ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ವಿಭಾಷಾವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾನ್ಯಕರಣಲಕ್ಷಣಚಾತುರ್ವಿಧ್ಯಾಙ್ಗೀಕಾರೇಣ ನ ಕಾಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ.

ಕಿಂ ಚ ಅನಭಿಧಾನಾಚ್ಚ ನ ಭವತಿ; ಲಕ್ಷ್ಯಾನುಸಾರಿತ್ವಾತ್ ಲಕ್ಷಣೋಪದೇಶಸ್ಯೇತಿ. ನ ಹಿ ಪ್ರಾಪ್ತೋಽಪಿ ಕುಮ್ಭಕಾರ ಇತಿವತ್ ಗ್ರಾಮಗಾಮ ಇತಿ ಸಾಧಯನ್ತೀತಿ.

ಅನವಸ್ಥಾದೋಷೋಽಪಿ ಅನೇನೈವ ಪರಿಹೃತಃ; ಪ್ರಯೋಗಶರಣಾ ವೈಯಾಕರಣಾ ಇತಿ; ಸಾಧಕಬಾಧಕಯೋಃ ಸಕೃದೇವ ಪ್ರಸಕ್ತೇಶ್ಚ. ತದುಕ್ತಂ—

ಸಾಧನಂ ಬಾಧನಂ ವಾಪಿ ಸಕೃದೇವ ಹಿ ನಾಸಕೃತ್ ।
ಕೃತಸ್ಯ ಕರಣಾಭಾವಾತ್ ಮೃತಸ್ಯ ಮರಣಂ ಯಥಾ ॥ ಇತಿ.

ಕಪಯೋರ್ಮಾಭೂತ್ ಇತಿ, ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಇತಿ ಶೇಷಃ. ಅರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಇತಿವತ್ ಅಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಇತಿ ಚ ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ; ಬಯ್ತಲೆ, ಅಯ್ಕಿಲ್, ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರ್ತವ್ಯಂ ಚ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮೋಃ ॥ 68 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮುಶಬ್ದಾತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮು + ಕೊಡೆ, ಮುಕ್ಕೊಡೆ. ಏವಂ ಮುಗ್ಗಡ್ಡೆ, ಮುಚ್ಚವಡಿ, ಮುಚ್ಚೋಟು. ಮೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಮೂಲೋಕಂ, ಮೂಗಾವುದಂ. ಮುಕುಂದಂ, ಮುಳಿಸು, ಇತ್ಯಾದೌ ಅರ್ಥವದ್ಗ್ರಹಣೇ ನಾನರ್ಥಕಸ್ಯ ಇತಿ ನ ಭವತಿ. ಸ್ವರೇಽಪಿ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಅಯಮಾರಮ್ಭಃ.

[A consonant following on *mu* is doubled.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ಇತ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ; ನ ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತ್ಯಪಿ. ಸ್ವರೇ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ವಾ ಪರೇ ಮುಶಬ್ದಾತ್ ಪರಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಇತ್ಯೇವ ಪರ್ಯಾಪ್ತೇಃ ನಾತ್ರ ಪರನಿಯಮಃ; ಮುಚ್ಛತ್ರಂ, ಮುಕ್ಕೊಡೆ, ಇತ್ಯಾದೌ ಸ್ವರಸ್ಯ, ಮುಕ್ಕ್ರೋಶಂ, ಮುಪ್ಪ್ರದೇಶಂ ಇತ್ಯಾದೌ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ಚ ಪರತ್ವಸಮ್ಭವಾತ್. ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ಇತ್ಯೇತದಪಿ ಆರ್ಥಿಕಂ, ಮುಶಬ್ದಾತ್ ಪರತೋ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯೈವ ಸಮ್ಭವಾತ್; ನ ವ್ಯಾವರ್ತಕಂ, ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಾಭಾವಾತ್.

ನನು ಕಥಂ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಾಭಾವಃ? ಯತೋಽಯಂ ಮುಶಬ್ದೋ ಮೂಱು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಮಾಸೇ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ, ಮೂಱುರೋಃ[352] ಇತಿ ದೋರ್ಲೋಪೇ, ಹ್ರಸ್ವಸ್ತತ್ರ ವಾ[353] ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೇ ಚ ಕೃತೇ, ಸಮ್ಭವತಿ. ನಾತ್ರ ಉತ್ತರಪದಂ ವ್ಯಞ್ಜನಾದಿಕಮೇವೇತಿ ಅಸ್ತಿ ನಿಯಮಃ; ಸ್ವರಾದೇರಪಿ ಅನಿರಾಕರಣಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಸ್ವರಾದೌ

ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ಸ್ವರೇ ಮುಯ್ಯುಕ್ಕಾಟೋಃ 360 ಇತಿ ಮುಯಾದೇಶಸ್ಯ ಆವಶ್ಯಕತಯಾ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯೈವ ಸಮ್ಭವಾದಿತಿ.

ಮುಚ್ಚವಡಿ ಇತಿ. ಮೂಜು ಸವಡಿ ಇತಿ ಸಮಾಸೇ, ಸಶ್ಚೋ ಬಹುಲಮೆಲ ಯುಃ 93 ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ಚಕಾರಾದೇಶಃ.

ನನು ಮೋಃ ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನಾತ್ ಯತ್ರ ಕ್ವಾಪಿ ಮು ಇತ್ಯೇವಂರೂಪಾತ್ ಪರಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ. ಏವಂ ಚ ಮುಕುಂದಂ, ಮುಳಿಸು, ಇತ್ಯಾದೌ ಕಕಾರಾದೇರಪಿ ತತ್ಪ್ರಸಙ್ಗ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಯುಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ಮುಶಬ್ದೋಽಭಿಪ್ರೇತಃ, ಕಿನ್ತು ಅರ್ಥವಾನೇವೇತಿ ಅರ್ಥವನ್ನ್ಯಾಯಾನುಸರಣಾತ್ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗ ಇತ್ಯಾಹ_ಮುಕುಂದಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುಕುಂದಾದಿಶಬ್ದೇಷು ಮುಶಬ್ದೋ ನಾರ್ಥವಾನ್, ಕಿನ್ತು ಅನರ್ಥಕ ಏವ. ಪ್ರಪಞ್ಚಿತಂ ಚೈತತ್ ಅರ್ಥವತಸ್ಸೂತ್ರ ಇತಿ ನೇಹ ತನ್ಯತೇ.

ಯದ್ಯಪಿ ಮುಗಿಲ್, ಮುಳಿಸು, ಇತ್ಯಾದಿರೇವ ಏತದ್ವಿಷಯಃ, ಮುಕುಂದಶಬ್ದಸ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಇತಿ ನಾತ್ರ ವಿಚಾರವಿಷಯಃ; ತಥಾಪಿ ಮುಕುಂದೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿತ್ಪುರುಷ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಭಾಷಾವಿಷಯೋಽಪಿ ಭವತೀತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಮಿತಿ ಜ್ಞೇಯಂ.

ಯದಿ ಚ ಮುರಿತ್ಯೇವಂನಾಮಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ತದಾ ಅರ್ಥವನ್ನ್ಯಾಯಾನುಸರಣೇಽಪಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗೋ [1] ದುಷ್ಪರಿಹಾರ್ಯಃ, ತದಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪರಿಭಾಷಾಶ್ರಯಣಾತ್ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಪರಿಹರಣೀಯಃ.

ಮುಯ್ಯಾಳ್, ಮುಯ್ಯೇಱು, ಮುಯ್ಯಾಱಡಿ, ಮುಯ್ಯೀರಡಿ ಇತ್ಯಾದೌ ತು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪರಿಭಾಷಾಶ್ರಯಣೇನ ವಾ ಹ್ರಸ್ವಾನ್ನಣಲಯಳತಟಃ 3 ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಧಿತೋ ವಾ ಯಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಜ್ಞೇಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಉಕಿ ‖ 69 ‖

ವೃತ್ತಿಃ‖ ಉಗಾಗಮೇ ಪರೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮನಸ್ + ಉ, ಮನಸ್ಸು. ಏವಂ ವಯಸ್ಸು, ಯಶಸ್ಸು, ಪಯಸ್ಸು, ನಭಸ್ಸು, ರಜಸ್ಸು.

[A consonant followed by the augment *u* is doubled.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಅತ್ರ ಅಯಂ ವಿಶೇಷಃ_ಯತ್ರ ಆಗಮಾನ್ತರಮನ್ತರೇಣ ಉಗ್ಮಾತ್ರವಿಧಾಯಕೈಃ ಉಗಲೋಪೇ 133, ಉಗಬಾದೀನಾಂ 135 ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೈಃ ಉಗ್ವಿಧೀಯತೇ, ತತ್ರೈವ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ. ಯತ್ರ ತು ಆಗಮಾನ್ತರವಿಧಾಯಿನಾ ಅಗಿಗುಗ್ವ್ಯಞ್ಜನೇ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ 147 ಇತ್ಯನೇನ ವಿಧೀಯತೇ ನ ತತ್ರ ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಇತಿ. ಯದಿ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ಕಮ್ಮುಮಿ 55 ಇತಿ ಕಮಾಗಮೇ ಕುಮಾಗಮೇ ಚ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಿಹಿತಃ, ತತ್ರೈವ ಲಾಘವಾತ್ ಕಮ್ಮುಮುಕಿ ಇತ್ಯೇಕಮೇವ ಸೂತ್ರಂ ಕ್ರಿಯೇತ; ನ ಉಕಿ ಇತಿ ಯೋಗಾನ್ತರಮಿತಿ.

---

1 ದುಃ ಪರಿಹರಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಲೋಽನ್ತಸ್ಥಾಯಾಂ ॥ 70 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನ್ತಸ್ಥಾಯಾಂ ಪರತೋ ಲಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಲ್ + ಯತನಂ, ಬಲ್ಲ್ಯತನಂ. ಏವಂ [1]ಮೆಲ್ಲ್ರನ್ನಂ, ಬಲ್ಲ್ಲಂಡಂ, ಕಲ್ಲ್ವಾಟೆ. ಸಿದ್ಧೇ ಸತ್ಯಾರಮ್ಭೋ ನಿಯಮಾರ್ಥಃ. ಲಕಾರಸ್ಯ ಯದಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ ಅನ್ತಸ್ಥಾಯಾಮೇವೇತಿ. ತೇನ ಇಹ ನ ಭವತಿ—ನಿಲ್ತಂ, ಕಲ್ತಂ.

[*L* is doubled before *y*, *r*, *l*, and *v*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನ್ತಸ್ಥಾಶಬ್ದೋ [2] ನಿಗದಾರ್ಥಃ. ತಸ್ಯಾಂ ಪರತೋ ಲಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಸ್ವರಾದರೋ ವ್ಯಞ್ಜನೇ 67 ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧ ಇತಿ ಪುನರಾರಮ್ಭಣಂ ಆನರ್ಥಕಮಾಶಙ್ಕ್ಯ, ನೈಷ ಯೋಗೋ ವಿಧಾಯಕಃ, ಕಿನ್ತು ಸಿದ್ಧೇ ಸತ್ಯಾರಮ್ಭೋ ನಿಯಮಾರ್ಥ ಇತಿ ಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿತ್ಕಾರ್ಯೇ ಸ್ಥಾನಿನಿಮಿತ್ತನ್ಯೈಪ್ರಲ್ಯವಿಷಯತಯಾ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೇ ಸತ್ಯಪಿ ಪುನರಾರಮ್ಭಃ ತತ್ಸಙ್ಕೋಚಕವಿಷಯತಯಾ ನಿಯಾಮಕ ಏವೇತಿ ತದಾನರ್ಥಕ್ಯಂ ಪರಿಹೃತ್ಯ ತನ್ನಿಯಮೋಽಪಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಯಥಾಕಥಂಚಿದಪಿ ಅತ್ರ ನಾನ್ತಸ್ಥಾಯಾಂ ಪರತೋ ಲಕಾರಸ್ಯೈವ ದ್ವಿತ್ವಮಿತಿ ಸ್ಥಾನಿವಿಷಯಕಃ, ವರ್ಣಾನ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ಅನಿಷೇಧಾತ್ ; ಕಿನ್ತು ಲಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿತ್ವಂ ಅನ್ತಸ್ಥಾಯಾಮೇವ ಪರತೋ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ನಿಮಿತ್ತವಿಷಯಕ ಏವೇತ್ಯಾಹ— ಲಕಾರಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಏವಂ ಅನ್ತಸ್ಥಾಯಾಂ ಪರತೋ ಯದಿ ಲಕಾರೋ ದ್ವಿರುಚ್ಯೇತ, ತದಾ ಕಲ್ಯಾಣಂ, ಪಲ್ಯಯನಂ, ಹಲ್ರಾಣಿ, ಶುಲ್ರಜತಂ, ಗಲ್ಲಂ, ಫುಲ್ಲಂ, ಪಲ್ವಲಂ, ಬಿಲ್ವಂ, ಇತ್ಯಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ತಥೋಚ್ಯೇತ ; ಉಕ್ತನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಅವಿಶೇಷಾತ್ ಇತಿಚೇತ್— ಇದಮಪಿ ತ್ವಂ ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ. ಕಿಮತ್ರ ಲಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಪ್ರಯೋಗಸಮ್ಮತೋ ನ ಭವತೀತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಅನಿಷ್ಟತಯಾ ದ್ವಿತ್ವಮಾಪಾದಯಸಿ, ಕಿಂ ವಾ ಸಮ್ಮತೋಽಪ್ಯೇಷ ತತ್ರಾಪಿ ಅತ ಏವ ಯೋಗಾತ್ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಕಥಯಸೀತಿ. ನಾದ್ಯಃ. ತತ್ರ ಅನಾದಿಸಿದ್ಧಪ್ರಯೋಗಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್ ಲಕಾರದ್ವಿತ್ವಂ ಇಷ್ಯತ ಏವೇತಿ ನ ಕಿಂಚಿದನಿಷ್ಟಮಿತಿ. ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ. ತೇಷಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತರೂಪತಯಾ ಸ್ಥಾನಿನಿಮಿತ್ತಯೋಃ ಉಭಯೋರಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತಗತತ್ವೇನ ಸ್ವರಾದ್ವ್ಯಞ್ಜನಮಸ್ವರ ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯೈವ ವಿಷಯೋಽಯಂ ವಿಧಿಃ ನೈತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಃ. ಯತ್ರ ಸ್ಥಾನೀ ನಿಮಿತ್ತಂ ಚೇತಿ ದ್ವಯಂ ಅನ್ಯತರದ್ವಾ ಭಾಷಾಶಬ್ದಗತಂ, ತತ್ರೈವ ಅಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ. ಏತಚ್ಚ ಉಕ್ತೇಷು ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇಷು ಚ ಸರ್ವತ್ರ ಅನುಸನ್ಧೇಯಂ ಅನ್ಯತ್ರ ತದ್ಭವವಿಧಾನಾತ್. ತದ್ಭವವಿಧೌ ತು ನೈವಂ. ತತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತೇಷ್ವೇವ ಶಬ್ದೇಷು ಯಥಾಯಥಂ ಆಗಮವಿಕಾರವಿಪರ್ಯಯಲೋಪಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ; ತಥೈವ ವಕ್ಷ್ಯತೇ, ಯತಃ ತತ್ರ ಭವಃ ತದ್ಭವ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಳಃ ॥ 71 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನ್ತಸ್ಥಾಯಾಂ ಪರತೋ ಳಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಭವತಿ.

---

1 ಮೇ 2 ನಿಗದಿತಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಳ್ + ಯುತನಂ. ಬಳ್ಳ್ಯುತನಂ. ಏವಂ ಬಳ್ಳ್ರನ್ನಂ, ಬಳ್ಳ್ವವೆಣಿಗೆ. ಅಸ್ಯಾಪಿ [1] ನಿಯಮಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಇಹ ನ ಭವತಿ. ಕಳ್ಗುಡಿದಂ, ಮುಳ್ಕಿಟ್ಟಿದಂ. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[*L* is doubled before *y*, *r*, *l*, and *v*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನನ್ತರಯೋಗವತ್ ನಿಯಾಮಕ ಏವಾಯಂ ನಾತ್ರ ವಿಶೇಷ ಇತ್ಯಾಹ— ಅಸ್ಯಾಪಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಳ್ಗುಡಿದಂ ಇತಿ. ಕಳ್ಳಂ ಕುಡಿದಂ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹಃ. ಅಮುಕ್ತ್ರಿಜಾ [2] ಇತಿ ಸಮಾಸಃ. ಏವಂ ಮುಳ್ಕಿಟ್ಟಿದಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಿ ವಾನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ॥ 72 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅವಯವೋ ಯೋ ಳಕಾರಃ ತಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಾ ಭವತಿ ವಕಾರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಸಳ್ + ವೆಳ್, ಎಸಳ್ವೆಳ್; ಎಸಳ್ಳ್ವೆಳ್. ಏವಂ ನುಸುಳ್ವಾಗಿಲ್, ನುಸುಳ್ಳ್ವಾಗಿಲ್. ವಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ನುಸುಳ್ಮವೆಣಿಗೆ. ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮುಳ್ವಾಗಿಲ್.

[*L*, when forming part of a polysyllabic word, is optionally doubled before *v* following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಳ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಸ್ಯ ಚ ಇದಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ. ತಚ್ಚ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ಅಸಮ್ಭವಿ. ನ ಹಿ ಏಕೋ ಳಕಾರಃ ಸ್ವಯಂ ಅನೇಕಸ್ವರೋ ಭವತಿ ಇತ್ಯತೋ ವ್ಯಧಿಕರಣಮೇವೇದಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ತತ್ರ ಚ ಅನೇಕೇ ಸ್ವರಾ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಃ ಶಬ್ದ ಏವ ನಾನ್ಯಃ; ಅಸಮ್ಭವಾತ್. ತಸ್ಯ ಚ ಳಕಾರಸ್ಯ ಚ ಸಮ್ಬನ್ಧಶ್ಚ ಅವಯವಾವಯವಿಭಾವಲಕ್ಷಣ ಏವ ನಾನ್ಯಃ ಸಮ್ಭವತಿ ಇತ್ಯೇವಮಾಕಲಯ್ಯಾಹ — ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅವಯವೋ ಯೋ ಳಕಾರಃ ಇತಿ. ವಾ ಇತಿ ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ ವಿಭಾಷೇಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನ ಲಘ್ವಾದಿಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯಾದಲೋ ಗದವಜೋ ವೃತ್ತೌ ॥ 73 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ತತಯಾ ವಿಪರಿಣಮ್ಯತೇ. ವೃತ್ತಯಃ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸಾಃ. ತದ್ಧಿತಸಮಾಸಸಂಜ್ಞೇ ಚ ವಕ್ಷ್ಯೇತೇ. ಲಘ್ವಕ್ಷರಾದೇಃ ಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯಾತ್ ಅನೇಕಸ್ವರಾತ್ ಅಲಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಪರೇಷಾಂ ಗದವಜಕಾರಾಣಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನ ಭವತಿ ವೃತ್ತೌ ವಿಷಯೇ.

---

[1] ನಿಯಮಾರ್ಥಾತ್ ಇಹ. [2] ಅನೇಕಃ ಸ್ವರೋ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೃತಿ ತಾವತ್—ಉಸಿರ್+ದಂ, ಉಸಿರ್ದಂ. ಏವಂ ಉಸಿರ್ದನಂ; ಉಸಿರ್ವಂ, ಉಸಿರ್ವನಂ; ಬಿದಿರ್ದಂ, ಬಿದಿರ್ದನಂ. ಪೊಗೞ್ದಂ, ಪೊಗೞ್ದನಂ; ಮಗುೞ್ದಂ, ಮಗುೞ್ದನಂ; ಅದಿರ್ದಂ, ಅದಿರ್ದನಂ; [1]ಅದಿರ್ದೊಡೆ; ಜಗುೞ್ದಂ, ಜಗುೞ್ದನಂ; ಜಗುೞ್ದೊಡೆ, ಜಗುೞ್ವನಂ, ಜಗುೞ್ವನಂ.

ತದ್ಧಿತೇ—ಉಸಿರ್ಗಂ, ಬೆಮರ್ಗಂ, ನೆಗೞ್ಗಂ, ಅಗೞ್ಗಂ, ಕದಿರ್ವಳಂ, ಬಿದಿರ್ವಳಂ, ಮುಗುೞ್ವೋಲ್, ನೆಗೞ್ವೋಲ್.

ಸಮಾಸೇ—ತಳಿರ್ಗೆಂಪು, ಬೆಳರ್ಗೆಂಪು, ಮುಗುೞ್ಗಾಯ್, ಎಸೞ್ಗಂದಂ, ಅಲರ್ದೋಂಟಂ, ಬಿದಿರ್ದಟ್ಟಿ, ಮುಗುೞ್ದಂಗಲ್, ಎಸೞ್ದಣಂ, ಬೆಮರ್ವನಿ, ಪೊಗರ್ವಟ್ಟೆ, ಅಮೞ್ವಾಸು, ಎಸೞ್ವಸೆ, ಅಲರ್ಜೊಂಪಂ, ಕದಿರ್ಜೊನ್ನಂ, ಅಮೞ್ಜಂತ್ರಂ, ಎಸೞ್ಜಡೆ.

ಲಘ್ವಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ನೇಸರ್ವ್ವೋಲ್, ಬಾಸುಟ್ವ್ವೋಲ್, ನೇಸರ್ದ್ದಣಂ, ಬಾಸುಟ್ಗ್ಗಂಟು. ಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಪೊಱಮಾರ್ಗ್ಗಂಟೆ, ಪೊಱಮಾರ್ದ್ದನಂ, ಗಡೆಗೂಡ್ [2]ಜ್ಜಾರಿ, ಬಳನಾಡ್ಜ್ಜಗಳಂ. ಅನೇಕಸ್ವರಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಇರ್ದ್ದ, ಬಗೆರ್ಗ್ಗೆಱೆ, ಮುಳ್ಗ್ಗೊಂಚಲ್, ಅಗಡ್ದ್ದು. ಅಲ ಇತಿ ಕಿಂ? ಅರಲ್ದ್ದು, ಅರಲ್ದ್ದೋಂಟಂ. ಗದವಜ ಇತಿ ಕಿಂ? ಚಿಗುರ್ತ್ತು, ಬಿಗುರ್ತ್ತು, ಮುಗುೞ್ತ್ತು, ಅಗಡ್ತ್ತೆ. ವೃತ್ತಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಮೀನಪೊಣರ್ಗ್ಗಂಗೆಯೊಳ್, ಅವಳ್ಗ್ಗಾಡಿಕಾರ್ತ್ತಿ, ಇವರ್ದ್ದಕ್ಷರ್, ಇವಳ್ದ್ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ, ಬುಧರ್ವ್ವಿಶಿಷ್ಟರ್, ಪೊಗಟ್ವ್ವ್ಯಾಸವನಂ, ಕುಡಿದರ್ಜೊನ್ನಮಂ, ಪೊಗಟ್ಜ್ಜಾನಕಿಯುಂ.

[G, d, v, j, following on polysyllabic words which begin with and have for their penultimate a short letter and do not end in l, are not doubled before verbal, derivative or compound affixes.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಗದವಜ ಇತಿ ಗಕಾರಾದೀನಾಂ ದ್ವಿತ್ವನಿಷೇಧೋ ವಿಧೀಯತೇ. ಸ ಚ ಯತ್ರ ಕ್ವಾಪಿ ಸ್ಥಿತಾನಾಮಪಿ ತೇಷಾಂ ಅವಿಶೇಷಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗವಾರಣಾರ್ಥಂ ಲಘ್ವಾದಿಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯಾತ್ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಂ. ಲಘುಃ ಆದಿರ್ಯಸ್ಯ ಸ ಲಘ್ವಾದಿಃ. ಲಘುಃ ಉಪಾನ್ತ್ಯೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯಃ. ಲಘ್ವಾದಿಶ್ಚಾಸೌ ಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯಶ್ಚೇತಿ ಕರ್ಮಧಾರಯಃ. ತಸ್ಮಾತ್ ಪರೇಷಾಮಿತಿ. ತಥಾಪಿ ಇರ್, ಕಳ್, ಇತ್ಯಾದ್ಯೇಕಸ್ವರೇಭ್ಯಃ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಪರೇಷಾಮಪಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ ಅನೇಕಸ್ವರಾತ್ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಅನೇಕಸ್ವರಾದಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ; ಯತೋಽನನ್ತರಯೋಗಾತ್ ಅನುವರ್ತಮಾನಂ ಅನೇಕಸ್ವರಗ್ರಹಣಂ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಮಪಿ ಅರ್ಥವಶಾದ್ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣಾಮ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ತತಯಾ ವಿಪರಿಣಮಮಾನಂ ಅನ್ವೀಯತ ಇತ್ಯಾಹ— ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

[1] ಅದಿರ್ವೊಡೆ. [2] ಬಾರಿ.

ನನು ಕಿಮರ್ಥಮಿಯಮನುವೃತ್ತಿಃ ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣತಿರ್ವಾ ಆಶ್ರೀಯತೇ? ಲಘ್ವಾದ್ಯುಪಾನ್ತ್ಯೇ ಇತ್ಯೇವಂ ನಿರ್ದೇಶಾದೇವ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾ ಹಿ— ಲಘುಶ್ಚ ಲಘುಶ್ಚ ಲಘೂ. ಆದಿಶ್ಚ ಉಪಾನ್ತ್ಯಶ್ಚ ಆದ್ಯುಪಾನ್ತ್ಯೇ. ಲಘೂ ಆದ್ಯುಪಾನ್ತ್ಯೇ ಯಸ್ಯ ಸ ಲಘ್ವಾದ್ಯುಪಾನ್ತ್ಯಃ. ತಸ್ಮಾತ್ ಇತಿ ದ್ವನ್ದ್ವಗರ್ಭಬಹುವ್ರೀಹ್ಯಾಶ್ರಯಣೇ ಸಕೃದೇವ ಲಘುಶಬ್ದೋಪಾದಾನಾತ್ ಲಾಘವಂ ಭವತಿ. ಲಘ್ವಾದಿತ್ವಂ ಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯತ್ವಂ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಂ ಚ ಲಭ್ಯತೇ. ನ ಹಿ ಏಕಸ್ವರೇಷು ಇರ್, ಕಳ್, ಇತ್ಯಾದಿಷು ಲಘೂ ಆದ್ಯುಪಾನ್ತ್ಯೇ ಯಸ್ಯೇತಿ ದ್ವನ್ದ್ವಘಟಿತೋ ವಿಗ್ರಹಃ ಸಮ್ಭವತಿ; ಯೋ ಲಘುಃ ಆದಿಃ ಸ ಏವ ಉಪಾನ್ತ್ಯ ಇತಿ ಆದ್ಯುಪಾನ್ತ್ಯಯೋಃ ಭೇದಾಭಾವಾತ್, ಸಮಸ್ಯಮಾನಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಭೇದೇ ಸತ್ಯೇವ ದ್ವನ್ದ್ವಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ. ಅತೋಽರ್ಥಾತ್ ಅನೇಕಸ್ವರೇಷ್ವೇವ ಏಷ ವಿಗ್ರಹಃ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತ ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ ನಾನುವೃತ್ತಿಃ ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣತಿರ್ವಾ ಅನುಸರ್ತವ್ಯಾ ಇತಿಚೇನ್ನ—

ಏವಮಪಿ ಲಘ್ವಾದಿತ್ವಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯತ್ವಯೋಃ ಲಾಭೇಽಪಿ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಸ್ಯ ಅಲಾಭಾತ್. ನ ಹಿ ಏಕಸ್ವರೇಷು ಇರ್, ಕಳ್, ಇತ್ಯಾದಿಷು ಶಬ್ದೇಷ್ವಪಿ ಉಕ್ತವಿಗ್ರಹಾನ್ತಃಪಾತಿನೋ ದ್ವನ್ದ್ವಸ್ಯ ಅಸಮ್ಭವಃ; ಆದ್ಯುಪಾನ್ತ್ಯಯೋಃ ಧರ್ಮಿಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ಧರ್ಮಭೇದಮಾದಾಯ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮ್ಭವಾತ್. ನ ಹಿ ಸಮಸ್ಯಮಾನಪದಾರ್ಥಭೇದೇ ಸತ್ಯೇವ ದ್ವನ್ದ್ವ ಇತ್ಯೇಕಾನ್ತಃ; ಪದಾರ್ಥತಾವಚ್ಛೇದಕಧರ್ಮಭೇದೇಽಪಿ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮ್ಭವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮೇಯಪ್ರಮಾತೃಪ್ರಮಿತೀನಾಂ ಇತ್ಯಾದೌ ದ್ವನ್ದ್ವೋ ನ ಸಮ್ಭಾವ್ಯೇತ; ಸಕಲಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಪ್ರಮೇಯತ್ವೇನ ಧರ್ಮಿಭೇದಾಭಾವಾತ್. ಅತಃ ಪ್ರಮಾಣತ್ವಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮಭೇದ ಏವ ದ್ವನ್ದ್ವ ಇತಿ. ಅಸ್ತು ವಾ ಧರ್ಮಿಭೇದ ಏವ ದ್ವನ್ದ್ವಃ; ಧರ್ಮಭೇದೇ ಧರ್ಮಿಭೇದಸ್ಯ ಆವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್,

ಧರ್ಮೇ ಧರ್ಮೇಽನ್ಯ ಏವಾರ್ಥೋ ಧರ್ಮಿಣೋಽನನ್ತಧರ್ಮಣಃ ।

ಇತಿವಚನಾತ್; ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾಕೃತಿಜಾತಯಃ ಪದಾರ್ಥಾ ಇತಿ ಪರನಯಸ್ಯಾಪಿ ಕಥಂಚಿತ್ ಅಙ್ಗೀಕಾರಾಚ್ಚ. ತತ್ಪ್ರಪಞ್ಚಸ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ತರವಿಷಯ ಇತಿ ನೇಹ ತನ್ಯತೇ. ಅತೋ ದ್ವನ್ದ್ವಾಶ್ರಯಣೇಽಪಿ ಉಕ್ತಾನುಪಪತ್ತಿಃ ದುರುತ್ತರೇತಿ ದ್ವನ್ದ್ವಗರ್ಭಂ ಬಹುವ್ರೀಹಿಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಂ ಗೌರವಂ ನ ದೋಷಾಯೇತಿ [1]ಗೌರವದೋಷಮನಾದೃತ್ಯ ಲಘುಶಬ್ದಂ ದ್ವಿರುಪಾದದಾನಸ್ಯ ಸೂತ್ರಕೃತೋ ಬಹುವ್ರೀಹಿಗರ್ಭಃ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಏವ ಸಮ್ಮತ ಇತಿ. ಏಕಸ್ವರೇಷು ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ಅನೇಕಸ್ವರಾನುವೃತ್ತಿಬಲಾದೇವ ಪರಿಹರತಾ ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣತಿಃ ಅವಶ್ಯಮಙ್ಗೀಕರ್ತವ್ಯಾ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಾಮಙ್ಗೀಚಕಾರೇತಿ.

ವೃತ್ತಿಶಬ್ದೋ ಜೀವನಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥೋಽಪಿ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರೇ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸವಚನಃ; ಕೃದ್ವೃತ್ತಿಃ ತದ್ಧಿತವೃತ್ತಿಃ ಸಮಾಸವೃತ್ತಿರಿತಿ ಸಕಲಶಾಬ್ದಿಕವ್ಯವಹಾರಪ್ರಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯಾಹ— ವೃತ್ತಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ತತ್ರ ಕೃದಜಾದಿಃ [15] ಇತಿ ಕೃತ್ಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ಅವಶಿಷ್ಟದ್ವಯಂ ಉತ್ತರತ್ರ ವಾದ್ಯಾತ್ತದ್ಧಿತಃ [401], ಸುಪ್ಸುಪಾ ಸಮಾಸಃ [293] ಇತಿ ಚ ವಕ್ಷ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ— ತದ್ಧಿತ ಇತ್ಯಾದಿ. ಏವಂ ಉಪಸ್ಕೃತ್ಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ— ಲಘು ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೂತ್ರೇ ವೃತ್ತಾ ಇತಿ ಸಪ್ತಮೀ ನೋಪಶ್ಲೇಷಾದಿಲಕ್ಷಣಾ, ಅಸಮ್ಭವಾತ್; ಕಿನ್ತು ವಿಷಯಲಕ್ಷಣೈವೇತ್ಯಾಹ— ವೃತ್ತೌ ವಿಷಯೇ ಇತಿ.

---

[1] ಗೌರವಂ ದೋಷ.

ಕೃದಾದಿಷು ಕ್ರಮೇಣ ಉದಾಹರಣಾನಿ ಪ್ರದರ್ಶಯನ್ ಪ್ರಥಮತಃ ಕೃತಿ ದರ್ಶಯತಿ ಇತ್ಯಾಹ—ಕೃತಿ ತಾವತ್ ಇತಿ. ಉಸಿರ್ದಂ. ಉಸಿರ್ ಭಾಷಣೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಅಚ್. ತದ್ಧಿತೇ. ಉಸಿರ್ಗಂ ಇತ್ಯತ್ರ ಉಸಿರ್ ಇತ್ಯಯಂ ನ ಧಾತುಃ; ಕಿನ್ತು ಉಚ್ಛ್ವಾಸವಾಯುದ್ರವ್ಯವಾಚಕಂ ನಾಮೈವ. ತತಶ್ಚ ತೇನ ಜೇವತಿ ಗವೇಣಿಗಾ [115] ಇತಿ ಗಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಕದಿರ್ವಳಂ ಇತಿ. ಕಣಿಶವಾಚಕಾತ್ ಕಿರಣವಾಚಕಾದ್ವಾ ಕದಿರ್‌ಶಬ್ದಾತ್ [1] ವಳವಳ್ಳೌ [126] ಇತಿ ತತ್ರಾಧಿಕೃತೇ ವಳಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಸಮಾಸೇ. ತಳಿರ್ಗೆಂಪು ಇತಿ. ತಳಿರ ಕೆಂಪು ಕ್ರೀಲ್ ಕೆಂಪು ಇತಿ, ತಳಿರ ಕೆಂಪು ಇತಿ ವಾ ವಿಗೃಹ್ಯ ಸಮಾಸಃ. ಎಸಳ್ಗಂದಂ. ಗಂದ ಇತಿ ತದ್ಭವಶಬ್ದೇನ ಸಮಾಸಃ; ಅನ್ಯಥಾ ಅಸಮ್ಭವಾತ್. ಬಿದಿರ್ದಟ್ಟಿ ಇತಿ. ತಟ್ಟಿ ಶಬ್ದಃ ಕಟವಾಚೀ. ವೇಣುಕಟ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಸರ್ವತ್ರ ರೋರ್ದ್ವಿವ್ಯರ್ಣಾಜ್ಜನಸ್ಯಾಹಾದೇಃ [65] ಇತಿ, ಳಳೋಽನನ್ತಸ್ಥಾಯಾಶ್ಚ [66] ಇತಿ ಚ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ.

ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇಷು ಪೊಱಮಾಗ್ಗಂಟಿ ಇತಿ. ಪೊಱಮಾಱಿನ ಗಂಟಿ ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ, ಱುಡೋರ್ದೋರ್ರೇಫೌ [82] ಇತಿ ಱುಶಬ್ದಸ್ಯ ರೇಫಾದೇಶೇ, ರೋರ್ದ್ವಿಃ [6] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ. ಏವಂ ಪೊಱಮಾರ್ದ್ದನಂ ಇತಿ ತದ್ಭವೇನ ದ್ರವಿಣವಾಚಿನಾ ದೇಶೀಯೇನ ಗೋವಾಚಿನಾ ವಾ ದನಶಬ್ದೇನ ಸಮಾಸಃ. ಬಳನಾಱ್ಜಗಳಂ ಇತಿ. ಬಳನಾಡುಶಬ್ದಸ್ಯ ದೋಃ ಱಕಾರಾದೇಶೇ ಳಳೋಽನನ್ತಸ್ಥಾಯಾಶ್ಚ [66] ಇತಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ವಾ ಗೆಗಳ್ದದಪವಗುಮಿ ‖ 74 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಇಹ ಪ್ರತಿಷೇಧಸ್ಯ ಅಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್ ವಿಧಿರೇವಾಯಂ ವಿಕಲ್ಪೋಽವಸೀಯತೇ. ಲಘ್ವಕ್ಷರಾದೇಃ ಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯಾತ್ ಅನೇಕಸ್ವರಾತ್ ಅಲಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಪರೇಷಾಂ ಗೆ, ಗಳ್, ದ, ದಪ, ವ, ಗುಮ್, ಇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರತ್ಯಯನಿಷ್ಠಾನಾಂ ಗ, ದ, ವ, ಕಾರಾಣಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕೊನರ್ + ಗೆ, ಕೊನರ್ಗೆ; ಕೊನಗ್ಗೆ. ಏವಂ ಅದಿರ್ಗೆ, ಅದಿಗ್ಗೆ; ಎಸಳ್ಗೆ, ಎಸಳ್ಗ್ಗೆ; ಪೊಗಱ್ಗೆ, ಪೊಗಱ್ಗ್ಗೆ; ಸುರರ್ಗಳ್, ಸುರಗ್ಗಳ್; ಎಸಳ್ಗಳ್, ಎಸಳ್ಗ್ಗಳ್; ಉಸಿರ್ದರ್, ಉಸಿದ್ದರ್; ಅಗುಱ್ದಯ್, ಅಗುಱ್ದ್ದಯ್; ಉಸಿರ್ದಪಂ, ಉಸಿದ್ದಪಂ; ಪೊಗಱ್ದಪಂ, ಪೊಗಱ್ದ್ದಪಂ; ಕಿಸುರ್ವಯ್, ಕಿಸುವ್ವಯ್; ತೆಗಱ್ವೆಂ, ತೆಗಱ್ವ್ವೆಂ; ಬಸಿರ್ಗುಂ, ಬಸಿಗ್ಗುಂ; ಮುಗುಱ್ಗುಂ, ಮುಗುಱ್ಗ್ಗುಂ.

ಲಘ್ವಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ತಾಯ್ವಿಗ್ಗೆ, ತಾಯ್ವಿಗ್ಗಳ್; [2]ಕಣ್ಮಲದ್ದಯ್, [2]ಕಣ್ಮಲದ್ದಪಯ್; [2]ಕಣ್ಮಲವ್ವಯ್, [2]ಕಣ್ಮಲಗ್ಗುಂ; ಬಾಸುಱ್ಗ್ಗೆ, ಬಾಸುಱ್ಗ್ಗಳ್; ಸೂರುಳ್ಗ್ಗೆ, ಸೂರುಳ್ಗ್ಗುಂ. ಲಘೂಪಾನ್ತ್ಯಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಪೊಱಮಾಗ್ಗೆ, ಪೊಱಮಾಗ್ಗಳ್; ಬಳಸೋಗ್ಗೆ, ಬಳಸೋಗ್ಗಳ್; ಬಳಸೋಗ್ಗುಂ, ಬಳಸೋದ್ದಪಂ, ಬಳಸೋದ್ದಯ್, ಬಳಸೋವ್ವೆಂ, ಬಳಸೋ

[1] ವಳವಳ್ಳೌ, ತತ್ರಾಧಿಕೃತ ಇತಿ ವಳಪ್ರತ್ಯಯಃ. [2] ತಣ್ಮ.

ಗ್ಗುಂ; ನೆಲದಾಳ್ಗ್ಗೆ, ನೆಲದಾಳ್ಗ್ಗಳ್; ನೆಲೆಬಾಟ್ಗ್ಗೆ, ನೆಲೆಬಾಟ್ಗ್ಗಳ್, ನೆಲೆಬಾಟ್ದ್ದಂ, ನೆಲೆಬಾಟ್ದ್ದಪಂ, ನೆಲೆಬಾಟ್ವ್ವಂ, ನೆಲೆಬಾಟ್ಗ್ಗುಂ. ಅನೇಕಸ್ವರಾದಿತಿ ಕಿಂ ? ಮುಳ್ಗ್ಗೆ, ಮುಳ್ಗ್ಗಳ್; ಕಳ್ಗೆ, ಕಳ್ಗಳ್; ಕಳ್ದ್ದಂ, ಕಳ್ದ್ದಪಂ, ಕಳ್ವ್ವಂ, ಕಳ್ಗ್ಗುಂ. ಅಲ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಬಿಸಿಲ್ಗ್ಗೆ, ಬಿಸಿಲ್ಗಳ್; ಕವಲ್ಗ್ಗೆ, ಕವಲ್ಗ್ಗಳ್; ಕವಲ್ದ್ದುದು, ಕವಲ್ದ್ದಪುದು, ಕವಲ್ವ್ವಂ, ಕವಲ್ಗುಂ. ಗೆಗಳ್ದದಪವಗುಮಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಅಲಗ್ರ್ಗೇರಟೆಯಾ, ಪೊಗಟ್ಗ್ಗಾಂಗೇಯನಂ, ಪಾರ್ವ್ವದಾರ್ದ್ದನಪ್ರಿಯರ್, ಮುಗುಳ್ದ್ದಾಳಂಬದ, ಜಿನರ್ವ್ವಂದ್ಯರ್.

[*G*, *d*, *v*, of the affixes *ge*, *gaḷ*, *da*, *dapa*, *va*, *gum*, following on such words are optionally doubled.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನನ್ತರಯೋಗೇ ನ ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾನ್ನಿಷೇಧ ಉಕ್ತಃ. ತತ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನ ದ್ವಿಃ ಇತ್ಯುಪಸ್ಥಿತಃ. ಅತ್ರತ್ಯೋ ವಾ ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪಃ ಕಿಂ ನೇತ್ಯನೇನ ಸಮ್ಬಧ್ಯತೇ, ಉತ ದ್ವಿರಿತ್ಯನೇನ ವಾ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ನಿಷೇಧೋ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ, ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಗೆ ಗಳ್ ದ ದಪ ವ ಗುಮಿ ನಿಷೇಧಃ ಪೂರ್ವೇಣ ನಿತ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಃ. ಕೋ ವಾತ್ರ ವಿಕಲ್ಪ್ಯೇತ ? ನಿಷೇಧೋ ಹಿ ವೃತ್ತಿವಿಷಯಕಃ, ವೃತ್ತೌ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್. ಗೆ ಪ್ರಭೃತಯಸ್ತು ಕೇವಲಂ ಪದವಿಷಯಾ ಏವ, ನ ವೃತ್ತಿವಿಷಯಾಃ ; ಗೆಗಳೋಃ ಸುಪಿ ದಾದೀನಾಂ ತು ತಿಙಿ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ತಿಙ್ವಿಷಯೋಽಪಿ ಭವತಿ, ತಥಾಪಿ ನ ವೃತ್ತಿವಿಷಯ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಪ್ರಸಕ್ತೇಃ ಅಭಾವಾತ್ ವಿಧಿರೇವ ನಿತ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಇಹ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಉಭಯಥಾಪಿ ನ ಫಲಭೇದಃ, ವಿಧೇಃ ವಿಕಲ್ಪೇ ಪಕ್ಷೇ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಸ್ಯತು ವಿಧಿಃ ಇತಿ ಪಕ್ಷದ್ವಯಸ್ಯಾಪಿ ಅವಿಶೇಷಾತ್ ; ತಥಾಪಿ ವಾ ಇತಿ ಕಿಂ ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ ವಿಭಾಷಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವಾ ? ಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ಚ ಕಿಂ ವಿಧೇಃ ನಿಷೇಧಸ್ಯ ವಾ ಇತಿ ಮಾರ್ಗಭೇದಶ್ಚಿನ್ತ್ಯತೇ. ಸ ಖಲು ಅವಶ್ಯಂ ಮೃಗ್ಯಃ, ಯತೋ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಾರ್ಗಚಿನ್ತಾ ಪರ್ಯವಸಾಯಿನೀತಿ.

ಗ, ದ, ವ, ಜ, ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಮಾನೀಯ ಗೆ ಗಳ್ ದ ದಪ ವ ಗುಮಿ ಇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತೇನ ವಿಶೇಷಣೇನ ಸಮ್ಬಧ್ಯ ತತ್ರಾಪಿ ಅಸಮ್ಭಾವಿತಂ ಜಕಾರಂ ವಿಹಾಯ ಸಮ್ಭಾವಿತಾನ್ ಗದವಕಾರಾನೇವ ಆದಾಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ—ಏತತ್ಪ್ರತ್ಯಯನಿಷ್ಠಾನಾಂ ಗದವಕಾರಾಣಾಂ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಗೆ ಇತಿ ಸುಪ್ತಿಙ್ಸಾಧಾರಣಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ; ಏಕತ್ರ ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಗಳ್ಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ಸುಬೇವ ನ ತಿಙ್ ಇತಿ ನಿಯಮ್ಯೇತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ಗಳಃ ತಥಾ ನಿಯಮನಶಕ್ತ್ಯಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಗಳ್ ಸ್ವಯಂ ಸುಬಾತ್ಮಾ, ಯೇನ ಆತ್ಮಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ಅಪರಂ ಸ್ವಾತ್ಮತಯಾ ನಿಯಮಯೇತ್ ; ಅಪಿ ತು ಸುಬ್ನಿಮಿತ್ತಕ ಇತ್ಯೇತಾವತ್. ಅತಃ ಸಮಾನಶ್ರುತಿಕತ್ವಾತ್ ಸಾಧಾರಣ ಏವೇತಿ ಮನ್ವಾನಃ ಉಭಯಥಾಪಿ ಉದಾಹರತಿ—ಕೊನರ್ಗೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೊನರ್ ಇತಿ ಅಙ್ಕುರವಾಚಕಂ ನಾಮ. ತತಃ ಸಮ್ಪ್ರದಾನೇ ಚತುರ್ಥೀ. ಅದಿರ್ ಇತಿ ಕಮ್ಪನವಾಚೀ ಧಾತುಃ. ತತ ಆಶೀರಾದೌ ಗೆತ್. ಏವಂ ಉಪರಿ ಸರ್ವತ್ರ ನಾಮಧಾತುವಿಭಾಗೇನ ಸುಪ್ತಿಙ್ವಿಭಾಗೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕಾದಲರಃ ‖ 75 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕಾದಲರ್ ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಾತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯ ಗೆ, ಗಳ್, ಇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರತ್ಯಯನಿಷ್ಠಸ್ಯ ಗಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕಾದಲರ್ಗೆ, ಕಾದಲಗ್ಗೆ. ಏವಂ ಕಾದಲರ್ಗಳ್, ಕಾದಲಗ್ಗಳ್.

[When *kâdalar* is followed by the affix *ge* or *gal*, the *g* is optionally doubled.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಅತ್ರ ಕಾದಲರ್ ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಾದರ್ದಿರಿವಿರ್ ಬಹುಲಂ 230 ಇತಿ ಅರಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತೋ ರಮಣವಾಚಕಃ ಕಾದಲಶಬ್ದೋ ಗೃಹ್ಯತೇ. ತತಶ್ಚ ದಪಾದೀನಾಂ ಅಸಮ್ಭವಾತ್ ಗೆಗಳೋರೇವ ಸಮ್ಭವ ಇತಿ ಫಲಿತಮೇವಾರ್ಥಮಾಹ— ಕಾದಲರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತರವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರೂಪೋಪಾದಾನಂ. ತೇನ ಕಾದಲೆಯರ್ ಇತಿ ಅರನ್ತಸ್ಯ ರಮಣೀವಾಚಕಸ್ಯ ಕಾದಲೆಶಬ್ದಸ್ಯ, ಕಾದಲದಿರ್, ಕಾದಲವಿರ್ ಇತಿ ದಿರ್ವಿರನ್ತಸ್ಯ ಕಾದಲಶಬ್ದಸ್ಯ ಚ, ನ ಗ್ರಹಣಮಿತಿ ತತಃ ಪರಸ್ಯ ಗಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿತ್ವಂ ನ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ: ಕಾದಲೆಯಗ್ಗೆ, ಕಾದಲೆಯಗ್ಗಳ್; ಕಾದಲದಿಗ್ಗೆ, ಕಾದಲದಿಗ್ಗಳ್; ಕಾದಲವಿಗ್ಗೆ, ಕಾದಲವಿಗ್ಗಳ್ ಇತಿ ನಿತ್ಯ ಏವ ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಬರ್ದಿಲಾದಯಃ ‖ 76 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಬರ್ದಿಲಾದಿಗಣಪಠಿತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ದ್ವಿರ್ಭಾವರಹಿತಾ ನಿಪಾತ್ಯನ್ತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಬರ್ದಿಲಂ, ಗರ್ದುಗು, ಅದಿಮರ್ಮುತ್ತೆ, ಕರ್ದುಕು, ಕರ್ದುಂಕು, ಬರ್ದುಕು, ಬರ್ದುಂಕು, ಅಮರ್ದು, ಅಮರ್ದುವಳ್ಳಿ, ಎರ್ದೆ ಇತಿ ಬರ್ದಿಲಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Bardila* and the other words classed with it (see above) are irregular and have not double *d* or *m*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇತತ್. ಬರ್ದಿಲಂ, ಸ್ವರ್ಗಃ. ಗರ್ದುಗು, ಕುಬೇರಾಕ್ಷೀ. ಅದಿಮರ್ಮುತ್ತೆ, ವಸನ್ತದೂತೀ. ಕರ್ದುಕು, ಕರ್ದುಂಕು, ಚಞ್ಚುಕ್ರಿಯಾ. ಬರ್ದುಕು, ಬರ್ದುಂಕು, ಜೀವನಕ್ರಿಯಾ. ಅಮರ್ದು, ಅಮೃತಂ. ಅಮರ್ದುವಳ್ಳಿ, ಸೋಮಲತಾ. ಎರ್ದೆ, ಹೃದಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಮೋ ನಃ ಸ್ವರೇ ‖ 77 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಸ್ವರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಜಿನಮ್ + ಈತಂ, ಜಿನನೀತಂ. ಏವಂ ಸುಜನನಭಿವಂದ್ಯಂ, ಅಕ್ಕನೀಕೆ, ಅಮ್ಮನಿವಳ್. ಸ್ವರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಅಣ್ಣಂ ಬಂದಂ, ಅಕ್ಕಂ ಪೋದಳ್.

[*M* (final), before a vowel following, becomes *n*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಅತ್ರ ಕಃ ಸ್ಥಾನೀ ಕೋ ವಾ ಆದೇಶ ಇತಿ ನ ಜ್ಞಾಯತೇ ; ಮೋ ನ ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಥಮಾನ್ತನಕಷಷ್ಠ್ಯನ್ತರೂಪಯೋಃ ಅವಿಶೇಷಾತ್. ಯದ್ಯಪಿ ನಾತ್ರ ಉಭಯತ್ರ ಏಕಾ ವಿಭಕ್ತಿಃ, ಅನನ್ವಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್ ; ಕಿನ್ತು ಏಕತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಥಮಯಾ ಚ ಭವಿತವ್ಯಂ, ಅನ್ಯಥಾ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವಯೋಜನಾಘಟನಾತ್.

ನ ಚ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಪಕ್ಷೇ'ಪಿ ನಾನನ್ವಯಃ, ಅಸ್ಯ ಇದಂ ಇತಿ ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯಾವತ್ ಇದಮಿದಂ ಭವತೀತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇ'ಪಿ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವಘಟನಾತ್ ; ಯದೋಚುಃ ಪ್ರಾಞ್ಚೋ ಬಿರಾತ್ (ಶಾ. 1-2-24), ಬಸಿರಾತ್ (ಶಾ. 2-1-21) ಇತ್ಯಾದಿ— ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನ ಹಿ ತದ್ವತ್ ಅತ್ರ ಅಭೇದನಯಂ ಪರಿಣಾಮವಾದಂ ವಾ ಆಶ್ರಿತ್ಯ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವೋ ನಿರೂಪ್ಯತೇ. ಕಿನ್ತು ಶ್ರೋತೄಣಾಂ ಆಶು ಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಭೇದನಯಪ್ರಧಾನ್ಯೇನೈವ ಅಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ.

ತಥಾಪಿ ಕುತ್ರ ಷಷ್ಠೀ ಕುತ್ರ ವಾ ಪ್ರಥಮಾ ಇತಿ ವಿವಿಚ್ಯ ಜ್ಞಾತುಂ ಉಪಾಯಾಭಾವಾತ್— ಇತಿಚೇನ್ನ.

ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಃ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಇತಿ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರರೀತ್ಯಾ ಪ್ರಥಮೋದ್ದಿಷ್ಟ ಏವ ಸ್ಥಾನೀ ಅನನ್ತರೋದ್ದಿಷ್ಟ ಆದೇಶ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ, ಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಾತ್ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತತ್ವಂ ನ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ತ ಇತಿ ಸುವ್ಯಕ್ತಮಾಹ— ಮಕಾರಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪದಾನ್ತವಿಷಯಕಮಿದಂ, ಪದಾನ್ತೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯೈವ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಾದೇಶೋ ನ ಅಪದಾನ್ತಸ್ಯೇತಿ. ತೇನ ಬಿಮುರ್, ತೆಮುರ್, ಮೊಳಿಗೆ, ಮಂಚಿಗೆ ಇತ್ಯಾದೌ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ನ ಚ ಪದಾನ್ತ ಇತಿ ಅನುಕ್ತೇಃ ಅನನುವೃತ್ತೇಶ್ಚ ಕಥಮೇವಂ ನಿರ್ಣಯ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪರಿಭಾಷಾಶ್ರಯಣಾತ್ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತೋ ಹಿ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪತ್ತಿರಿತಿ.

ನನು ಚ ಅಸ್ಯಾಃ ಪರಿಭಾಷಾಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಾರ್ಥವಿಶೇಷೇ ಲಿಙ್ಗವತ್ತ್ವನಿಯಮೋ ನ ಉಪದರ್ಶಿತಾರ್ಥ[1] ವಿಶೇಷೇ ಲಿಙ್ಗಾಭಾವಾತ್ ಕಥಮೇವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನಪ್ಯಾಮಿ ಚ 259 ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯೋಗಸ್ಯೈವ ತಲ್ಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್. ಯದಿ ಅಪದಾನ್ತೇ'ಪಿ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಾದೇಶಃ ಸ್ಯಾತ್, ತರ್ಹಿ ಅಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೇ ಅಮಿ ಪರೇ ಅತೋ ಯೋಗಾತ್ ಮಾಗಾಗಮೋ ನೋಪದಿಶ್ಯೇತ ; ಕೃತೇ'ಪಿ ಮಕಾರೇ ನಕಾರಾದೇಶಾವಶ್ಯಂಭಾವೇನ ಮಗ್ವಿಧೇಃ ಅಫಲತ್ವಾತ್. ನ ಚ ನಕಾರಾರ್ಥಮೇವ ತದುಪದೇಶಃ; ಅನ್ಯಥಾ ಕಸ್ಯ ವಾ ನಕಾರ ಆದಿಶ್ಯೇತ ಇತಿ ನಾನರ್ಥಕ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನಕ್ ಸ್ವರೇ 260 ಇತ್ಯುತ್ತರಸೂತ್ರೇಣೈವ ಚಾರಿತಾರ್ಥ್ಯಾತ್. ಅತ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ : ಅಪದಾನ್ತೇ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಾದೇಶೋ ನ ಭವತೀತಿ.

ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸವಿಷಯಕಮಿದಂ ; ನಪುಂಸಕೇ— ನಪಿ ವಾ 78 ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್. ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಮುದಾಹರತಿ —ಜಿನನೀತಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಜಿನಶಬ್ದಾತ್ ಪ್ರಥಮಾ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಮುದಾಹ

[1] ವಿಶೇಷೇ ಚ.

ರತಿ—ಅಕ್ಕನೀಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಅಣ್ಣಂ ಬಂದಂ, ಅಕ್ಕಂ ಪೋದಳ್ ಇತಿ ತದನ್ಯೋನ್ಯೇ ವಾ ವರ್ಗೇ 80 ಇತಿ ವೈಭಾಷಿಕೋ ಬಿನ್ದುರಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಪಿ ವಾ ॥ 78 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಸ್ವರೇ ಪರೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೆಲಮ್ + ಇದು, ನೆಲನಿದು. ಏವಂ ಪೊಲನಿದು, ನೆಲನೊಳ್ಳಿತ್ತು, ಪೊಲನೊಳ್ಳಿತ್ತು. ವಾಶಬ್ದೋಽಯಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾರ್ಥಃ. ತೇನ ಇಹ ನ ಭವತಿ—ವೃಕ್ಷಮಿದು, ಪ್ಲಕ್ಷಮಿದು, ನೀದ್ರಾರ್ಣಂ ಮಿಸೆದುದು, ಕಾರ್ಗಮೊಪ್ಪಿತ್ತು. ನಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಜನಕನೀತಂ, ಅಕ್ಕನಿವಳ್.

[In the neuter gender it is optional.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಮೋ ನಃ ಸ್ವರೇ 77 ಇತಿ ಯತ್ ತದೇವ ನಪಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ ನಾನ್ಯದಿತಿ ಪದಾನ್ತವಿಷಯಕಮೇವೇದಂ ನಾಪದಾನ್ತವಿಷಯಕಮಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ.

ನನು ವಿಕಲ್ಪೇ ಸತಿ ನೆಲನಿದು, ಪೊಲನಿದು ಇತ್ಯತ್ರ ಪಕ್ಷೇ ನೆಲಮಿದು, ಪೊಲಮಿದು ಇತಿ ಮಕಾರಶ್ರುತ್ಯಾಪಿ ಭವಿತವ್ಯಮಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ, ನಾತ್ರ ವಾಶಬ್ದೋ ವಾ ಗೆ ಗಳ್ [1] ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಕೇವಲಂ ವಿಭಾಷಾವಚನಃ, ಕಿನ್ತು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾವಚನಃ. ವಿಭಾಷಾ ಹಿ ದ್ವೇಧಾ : ಕೇವಲವಿಭಾಷಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾ ಇತಿ. ಯತ್ರ ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ ವಿಷಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿಭೇದಾತ್ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಂ ಸಾ ಕೇವಲವಿಭಾಷಾ. ಯತ್ರ ತು ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ಭಿನ್ನೇ ವಿಷಯೇ ಸಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ; ವಿವಿಧಂ ಅವಸ್ಥಾ ವ್ಯವಸ್ಥೇತಿ. ಅತ್ರ ತು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾವಚನ ಇತ್ಯಾಹ — ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಉದಾಹೃತ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ —ವೃಕ್ಷಮಿದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಮಶ್ರುತೇಃ ಸಂಸ್ಕೃತ ಏವ ವಿಷಯ ಇತಿ ಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯನ್ ಕಾರ್ಣಾಟಕಮಪ್ಯುದಾಹರತಿ — ನೀದ್ರಾರ್ಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಥಾಶಿಷ್ಟಪ್ರಯೋಗಂ ವಿಷಯವಿಭಾಗೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಶ್ಚ ಬಿನ್ದುರನ್ಯತ್ರ ॥ 79 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಸ್ಯ ಚ ಬಿನ್ದುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದನ್ಯತ್ರ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾಮ್ + ಯಜಮಾನರ್, ತಾಂ ಯಜಮಾನರ್. ಏವಂ ನೀಂ ರಸಿಕರ್, ಆಂ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರ್, ಎಸೆಗುಂ ವಧುಗಳ್, ತಾಂ ಶಠಂ, ನೀಂ ಷಣ್ಮುಖಂ, ಆಂ ಸಾಧು, ಅವೊಂ ಹರಿಹಯಂ.

[1] ಮೆನಿಸಿದುದು.

ಅಕೃತ್ವಾ ವ್ಯಞ್ಜನಗ್ರಹಣಂ ಅನ್ಯತ್ರಗ್ರಹಣಂ ವಿರಾಮೇಽಪಿ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ. ತೇನ ಪೋದರ್ ತಾಂ, ಬಂದಿರ್ ನೀಂ, ಕಂಡೆನಾಂ, ಅಟ್ಟುಂ ತಾಂ, ಇಕ್ಕಿದಯ್ ನೀಂ, ಉಂಡೆನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಂ ಭವತಿ.

[*M* and *n* (finals) become *bindu* (*anusvâra*), except before a vowel following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪದಾನ್ತವಿಷಯಕಮೇವ [1] ಏತದಪಿ ಇತಿ ಊಹ್ಯಂ ಪದಾನ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ. ಚಶಬ್ದೇನ ಮ ಇತ್ಯೇತತ್ ಸಮುಚ್ಚೀಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಮಕಾರಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನ್ಯತ್ರಶಬ್ದಃ ಸಾಪೇಕ್ಷಕಃ; ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಯತ್ಕಿಂಚಿದಪೇಕ್ಷ್ಯೈವ ಅನ್ಯತ್ವಸಮ್ಭವಾತ್. ಅಪೇಕ್ಷ್ಯಶ್ಚ ಅತ್ರ ನಾನ್ಯೋಽನುಭೂಯತೇ; ಅನುಪಸ್ಥಾನಾತ್. ಅತ ಉಪಸ್ಥಿತಃ ಸ್ವರ ಏವೇತ್ಯಾಹ—**ಸ್ವರಾತ್** ಇತಿ.

ವರ್ಗಾಕ್ಷರೇಷು ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಅವರ್ಗಾಕ್ಷರಪರಾಣ್ಯೇವ ಉದಾಹರಣಾನಿ ದರ್ಶಯತಿ—ತಾಂ ಯಜಮಾನರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ತಸ್ನಿನಿನೋ ಮನೇಕತ್ವೇ [illegible] ಇತಿ ಮಕಾರಾದೇಶಃ. ನಕಾರಸ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—ತಾಂ ಶಠಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಸ್ವರಾದನ್ಯಚ್ಚ ವ್ಯಞ್ಜನಮೇವ. ನಾನ್ಯದಸ್ತಿ. ತಥಾ ಚ ವಿಧಿಮುಖತೋ ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತ್ಯೇವ ವಕ್ತುಮುಚಿತಂ, ಲಘುಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ; ನ ಅನ್ಯತ್ರೇತಿ ನಿಷೇಧಮುಖತಃ, ವಿಲಮ್ಬಿತಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ; ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ತಥಾನಿರ್ದೇಶಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ—ಅಕೃತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ವ್ಯಞ್ಜನಗ್ರಹಣೇ ವಿರಾಮೇ ನ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ ಭಾವಃ, ಯತಃ ಪರವರ್ಣಾಭಾವೇ ವಿರಾಮ ಇತಿ.

ಇದಮಪಿ ಜ್ಞಾಪಕಂ ಪದಾನ್ತ ಇತ್ಯತ್ರ. ನ ಹಿ ಅಪದಾನ್ತೋ ಮಕಾರೋ ವಿರಾಮೇ ಸಮ್ಭವತಿ, ಪ್ರಕೃತಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಾನರ್ಹತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತದನ್ತ್ಯೋ ವಾ ವರ್ಗೇ ॥ 80 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ [2] ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಸ್ಯ ಚ ವರ್ಗಾಕ್ಷರೇ ಪರೇ ತದನ್ತ್ಯವರ್ಣಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಮ್ + ಕುಲೀನರ್, ಆಙ್ಕುಲೀನರ್; ಆಂ ಕುಲೀನರ್. ಏವಂ ನೀಙ್ಗಾಡಿಕಾಱಂ, ನೀಂ ಗಾಡಿಕಾಱಂ; ತಾಞ್ಚಲಚಿತ್ತರ್, ತಾಂ ಚಲಚಿತ್ತರ್; ಆಞ್ಜಗನ್ನುತಂ, ಆಂ ಜಗನ್ನುತಂ; ತಾಣ್ಟಕ್ಕಿಗರ್, ತಾಂ ಟಕ್ಕಿಗರ್; ನೀಣ್ಡಾಳಕಂ, ನೀಂ ಡಾಳಕಂ; ತಾನ್ತನ್ದೆಗಳ್, ತಾಂ ತಂದೆಗಳ್, ಆನ್ಧರ್ಮ್ಮಜ್ಞಂ, ಆಂ ಧರ್ಮ್ಮಜ್ಞಂ; ಅಕ್ಕುಮ್ಭದ್ರಂ, ಅಕ್ಕುಂ ಭದ್ರಂ; ಆವೊಮ್ಮಹಿತಂ, ಆವೊಂ ಮಹಿತಂ. ವರ್ಗ ಇತಿ ಕಿಂ? ಆಂ ಯಜಮಾನರ್, ನೀಂ ಲಂಚಗುಳಿ.

ತೆಙ್ಕಲ್, ತೆಂಕಲ್ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಸಾನುನಾಸಿಕತ್ವೇನ ಸಬಿನ್ದುತ್ವೇನ ಚ ಘಟಿಕುಮ್ಭಾದಿವತ್ ಅಖಣ್ಡಾ ಏವ ಶಬ್ದಾ ಇತಿ ನಾತ್ರ ಅನ್ವಾಖ್ಯಾಯನ್ತೇ.

---

1 ಏತದಪೀತ್ಯಾಹ. 2 ಮಕಾರಸ್ಯ ಚ.

[*M* and *n* (finals), before a *varga* (or classified) consonant, optionally become the last letter (the nasal) of that *varga*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಅತ್ರ ವರ್ಗ ಇತ್ಯಯಂ ಅಸಮ್ಭಾವಿತೋ ನಿಮಿತ್ತನಿರ್ದೇಶಃ, ಯತಃ ಕಚಟತಪಾದಯಃ ಪಞ್ಚ ಪಞ್ಚ ವರ್ಣಾಃ ಖಲು ವರ್ಗಪದವಾಚ್ಯಾಃ. ನ ಹಿ ಯತ್ರ ಕ್ವಾಪಿ ಲಕ್ಷ್ಯೇ ವರ್ಗಃ ಪರೋ ಭವತಿ ; ಏಕೈಕಾಕ್ಷರಸ್ಯೈವ ಪರತ್ವಸಮ್ಭವಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ವರ್ಗಶಬ್ದೋ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ, ಕಿನ್ತು ಉಪಚಾರವೃತ್ತ್ಯಾ ತದವಯವಭೂತೈಕೈಕವರ್ಣಮಿತ್ಯಾಹ--ವರ್ಗಾಕ್ಷರೇ ಇತಿ. ತದನ್ತ್ಯ ಇತಿ, ಯದ್ವರ್ಗೀಯಃ ಪರೋ ಭವತಿ ತದ್ವರ್ಗಾನ್ತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಪಕ್ಷೇ ತು ಪೂರ್ವೇಣ ಬಿನ್ದುರೇವ.

ಕವರ್ಗಾದಿಷು ಕ್ರಮೇಣ ಮನಕಾರಯೋಃ ಉದಾಹರತಿ—ಆಙ್ಕಲೀನರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಮ್ರೇಡಿತಂ ಇತಿ ಆಮ್ರೋನಾವಾ ಚೈಕತ್ವೇ 175 ಇತಿ ಆವುದೋಃ ಆಮ್ರೊನ್ನಾದೇಶಃ.

ನನು ಪದಾನ್ತವಿಷಯಕಮಿದಂ ಇತ್ಯುಪದರ್ಶಿತಂ. ತಥಾ ಚ ತೆಙ್ಕಲ್, ತೆಂಕಲ್ ; ಬಿಙ್ಕಂ, ಬಿಂಕಂ. ಏವಂ ವಙ್ಗಡಂ, ವಂಗಡಂ ; ಮಞ್ಚಿಗೆ, ಮಂಚಿಗೆ ; ಕುಞ್ಚಿಗೆ, ಕುಂಚಿಗೆ; [1] ಅಞ್ಜಿಕೆ, ಅಂಜಿಕೆ; ಪುಞ್ಜ, ಪುಂಜ ; ಸಞ್ಜೆ, ಸಂಜೆ ; ಗೆಣ್ಟು, ಗೆಂಟು ; ಎಣ್ಟು, ಎಂಟು; ತೊಣ್ಡಿಲ್, ತೊಂಡಿಲ್ ; ಸೊಣ್ಡಿಲ್, ಸೊಂಡಿಲ್ ; ಉನ್ತೆ, ಉಂತೆ; ಅನ್ತುಕಂ, ಅಂತುಕಂ; ಕನ್ದಲ್, ಕಂದಲ್ ; ತನ್ದಲ್, ತಂದಲ್ ; ಸೊಮ್ಪು, ಸೊಂಪು ; ಕಮ್ಪು, ಕಂಪು ; ಅಮ್ಬಲಿ, ಅಂಬಲಿ ; ತಮ್ಬುಲಂ, ತಂಬುಲಂ ; ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಅಪದಾನ್ತೇಽಪಿ ಸಾನುನಾಸಿಕಾಃ ಸಬಿನ್ದುಕಾಶ್ಚ ಶಿಷ್ಟೈಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯನ್ತೇ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ಕಂ ॥ ಬಿಙ್ಕಂ [2]ಬೆತ್ತಸೆವಂಚೆಯು ।
ಸಙ್ಕುಳಮುಂ ತೊಂಡುಗೆಡೆವ ಶುಕಶಾರಿಕೆಯುಂ ॥
ಸೊಙ್ಕೆ ಬಲವನ್ದು ತೀಡುವ ।
ತೆಙ್ಕಣಗಾಳಿಯುಮುದೇಂ [3]ಮನಚೊಙ್ಗಳಿಸಿದುವೋ ॥ ಇತಿ.

ಅತಃ ಕಥಮೇತೇ ಅನುಶಿಷ್ಯನ್ತ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಏತೇ ಅನುಶಿಷ್ಯನ್ತೇ ; ರೂಢತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯವಿಭಾಗಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕಪ್ರಕ್ರಿಯಾಪ್ರತಿಪಾದನಮಸ್ತಿ ; ರೂಢಾನಾಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್.

ತ್ರಿವಿಧಾ ಹಿ ನಾಮಭೇದಾಃ : ಅನ್ವರ್ಥಾ ಅಙ್ಕಿತಾ ರೂಢಾಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಯೇ ಅರ್ಥಾನುಗತಾ ಅರ್ಥಗತ್ಯರ್ಥವನ್ತಃ ಕೆಂಪಂ, ಕರಿಕಂ, ಮುದುಕಂ, ಬಿಳಿಕಂ ಇತ್ಯಾದಯಃ ತೇ ಅನ್ವರ್ಥಾಃ. ಯೇ ತು ಕತಿಪಯವ್ಯವಹಾರೋಪಯೋಗಿನಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪರಿಕಲ್ಪಿತಾಃ ಕಾಚಂ, ಪೋಚಂ, ತಿಪ್ಪಂ, ಬೊಪ್ಪಂ ಇತ್ಯಾದಯಃ ತೇ ಅಙ್ಕಿತಾಃ. ಯೇ ತು ದೇಶಾವಚ್ಛೇದೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿರೂಪಸಕಲಜನವ್ಯವಹಾರಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ಬೆಟ್ಟಂ, ಗಟ್ಟಂ, ನೆಲಂ, ಪೊಲಂ ಇತ್ಯಾದಯಃ ತೇ ಹಿ ರೂಢಾಃ.

ಅತ್ರ ಅನ್ವರ್ಥಾ ಏವ ಶಬ್ದಾ ಯಥಾಯೋಗಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷಾಃ. ಅಙ್ಕಿತಾ ರೂಢಾಶ್ಚ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನಪೇಕ್ಷಾ ಏವೇತಿ ಸದೃಷ್ಟಾನ್ತಮಾಹ—ತೆಙ್ಕಲ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

[1] ಅಞ್ಚಿಕೆ, ಅಂಚಿಕೆ. [2] ಗೆಟ್ಟಿಸೆ. [3] ಮನಮುಙ್ಗಿಸಿದುವೋ.

ಬಿನ್ದೂತ್ತರತೋ ಮಹಾಪ್ರಾಣಾ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಇತಿ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣೋಪದರ್ಶನಂ, ನ ತು ನಿಷಿದ್ಧಾ ಇತಿ ; ಇಂಘೋರಿಗೆ, ಕಂಧಾಯಂ, ಅಂಘವಣೆ, ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಬಹುಲಮುಪಲಮ್ಭಾತ್. ಪುಙ್ಖಶಬ್ದೋಽಪಿ ನ ರಾಶಿವಾಚೀ ಸಂಸ್ಕೃತಃ, ಕಾರ್ಣಾಟಕಾನುಶಾಸನಾವಿಷಯತ್ವಾತ್ ; ಕಿನ್ತು ಪುಂಸ್ಕುಕ್ಕುಟವಾಚೀ ಭಾಷಾಶಬ್ದ ಏವೇತಿ ವಿಚಾರವಿಷಯ ಏವ. ಅಂಗಾಲ್, ಮೇಂಗಯ್, ಮುಂಜೂಲ್, ಪೊಂಜೆಳೆ, ಪಂಡಾಣೆ, ಪೊಂಡವಕೆ, ಪಂದಲೆ, ಬೆಂದೊವಲ್, ಬೆಂಬಳಿ, ಪೊಂಬುಸಿೞು, ಇತ್ಯಾದಿಷು ಮಕಾರನಕಾರಯೋಃ ಅಪದಾನ್ತತ್ವೇಽಪಿ ಆನ್ತರಾಳಿಕಸುಬಪೇಕ್ಷಯಾ ಪದಾನ್ತತ್ವಸಮ್ಭವಾತ್ ತದನ್ಯೋನ್ಯಂ ವಾ ವರ್ಗೇ ಇತ್ಯೇತದ್ವಿಷಯತ್ವೈವೇತಿ.

ನನು ಘಟಕುಮ್ಭಾದಿವತ್ ಇತಿ ವಿಷಮೋ ದೃಷ್ಟಾನ್ತಃ ; ಯತಃ ತೇ ಸಂಸ್ಕೃತಾ ಔಣಾದಿಕಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತತಯಾ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾ ಏವೇತಿ ನ ಅಖಣ್ಡಾ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದಾ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾ ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾಶ್ಚೇತಿ ಅನಾದಿಶಾಬ್ದಿಕಸಂಸಿದ್ಧಪಕ್ಷದ್ವಯೇ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪಕ್ಷೇ ದೃಷ್ಟಾನ್ತತ್ವಸಮ್ಭವಾತ್. ಕುಮ್ಭಶಬ್ದ ಏಕ ಏವ ಪ್ರಕೃತೇ ದೃಷ್ಟಾನ್ತತಯಾ ಉಪದರ್ಶಿತಃ; ತಸ್ಯೈವ ಸಾನುನಾಸಿಕತಯಾ ಸಬಿನ್ದುಕತಯಾ ಚ ಸದೃಶತ್ವಾತ್. ಘಟಶಬ್ದಸ್ತು ಅಬಿನ್ದುಕಾಶ್ಚ ಸನ್ತೀತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಉಪದರ್ಶಿತಃ. ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸನ್ತೀತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಸಂಸ್ಕೃತೋಪದರ್ಶನಂ.

ಇದಂ ಚ ಸಬಿನ್ದುಕಾಬಿನ್ದುಕಶಬ್ದದ್ವಯೋಪದರ್ಶನಂ ದ್ವಿರ್ಭಾವತದಭಾವಯೋರಪಿ ಉಪಲಕ್ಷಣಂ ; ಕೇಚನ ಶಬ್ದಾಃ ಸ್ವಭಾವತ ಏವ ದ್ವಿರ್ಭೂತಾಕ್ಷರಾಃ ಕೇಚನ ಶಿಥಿಲಾಕ್ಷರಾಶ್ಚೇತಿ. ತದುಕ್ತಂ ಕೇಶಿರಾಜೇನ—

ಕಂ ॥ ಕೆಲವು ನಿಜಬಿಂದುಗಳ್ ಕೆಲ |
ಕೆಲವು ವಿಕಲ್ಪಿತಬಿಂದುಗಳ್ ದ್ವಿತ್ವಂಗಳ್ ॥
ಕೆಲವಾಶಿಥಿಲದ್ವಿತ್ವಂ |
ಕೆಲವುಭಯಮುಮಾಗಿ ಕೆಲವು ಪದನೆಱ್ವುದವಂ ॥ ಇತಿ.

ಕೇಚನ ಶಬ್ದಾ ನಿತ್ಯಬಿನ್ದುಕಾಃ—ತೊಡಂಬೆ, ಕೊಡಂತಿ, ಕಡುಂಬು, [1] ಸಿಡುಂಬು, ತುಱುಂಬು, ಕುೞುಂಬಂ, ಕುಸುಂಬೆ, ಪಸುಂಬೆ, ಪೊಸಂತಿಲ್, ಮೆಂಟೆ, [2] ಬೇಂಟೆ, ಕೊಂಟು, ಕೂಂಟಣಿ, [3] ಬಂಟ, ಇತ್ಯಾದಯಃ. ಕೇಚನ ವಿಕಲ್ಪಿತಬಿಂದವಃ—ಕದಂಪು, ಕದಪು; ಕೊಡಂಕೆ, ಕೊಡಕೆ; ಬಣ್ಣಂಜು, ಬಣ್ಣಜು; ನೊರಂಜು, ನೊರಜು; ಕಣ್ಣಂಜು, ಕಣ್ಣಜು; ಕೞುಂಕೆ, ಕೞುಕೆ; ಇೞುಂಪೆ, ಇೞುಪೆ; ಅಣ್ಣಂಬೆ, ಅಣ್ಣಬೆ; ಇತ್ಯಾದಯಃ. ಕೇಚನ ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಾಃ— ಮುಬ್ಬುರ್, ಪುಬ್ಬುರ್, ತೆಬ್ಬುರ್, ಕೊಬ್ಬುರ್, ಸೊಬ್ಬುರ್, ಉದ್ದುರ್, ಮುದ್ದುರ್, ಗುದ್ದುರ್, ಗದ್ದರ್, ಎಕ್ಕರ್, ಉಕ್ಕುರ್, ಪುೞ್ಗು, ಪೞ್ತು, ತೊೞ್ತು, ಎೞ್ತು, ಕೞ್ತೆ, ಕೞ್ತಲೆ, ಇತ್ಯಾದಯಃ. ಕೇಚನ ಶಿಥಿಲಾಕ್ಷರಾಃ ಬದಿಗಲಾದಯಃ ಪ್ರದರ್ಶಿತಾಃ. ಕೇಚಿತ್ ಉಭಯರೂಪಾಃ ಅದಿಮುರ್ತ್ತು, ಅದಿಮ್ಮುರ್ತ್ತು ಇತ್ಯಾದಯಃ. ಸರ್ವಾಣ್ಯಪಿ ಏತಾನಿ ನಾಮಾನ್ಯೇವ. ಧಾತವಶ್ಚ ಏವಂವಿಕಲ್ಪಾಃ ಸನ್ತಿ. ಅಡಂಗು, ಕಡಂಗು, ತೊಡಂಕು, ದಾಂಟು, ದೂಂಟು, ಇತ್ಯಾದಯೋ ನಿತ್ಯಬಿನ್ದುಕಾಃ. ಕುಱುಂಕು, ಕುಱುಕು; ಇಱುಂಕು, ಇಱುಕು; ಕಲಂಕು, ಕಲಕು; ಮಲಂಗು, ಮಲಗು; ಇತ್ಯಾದಯೋ ವಿಕಲ್ಪಿತಬಿನ್ದುಕಾಃ.

---

1 ಸಿಡುಂಬು. 2 ಬೆಂಟೆ. 3 ವಂಟೆ.

ಉಕ್ಕ್ಱ್, ಸೊಕ್ಕ್ಱ್, ಉಬ್ಬ್ಱ್, ಸೊಬ್ಬ್ಱ್, ಕೊಬ್ಬ್ಱ್ ಇತ್ಯಾದಯೋ ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಾಃ ಕದಱ್ಕು, ಕದಱಂಕು; ಬದಱ್ಕು, ಬದಱಂಕು; ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಿಥಿಲಾಕ್ಷರಾಃ. ತೆವಳ್ದು, ತೆವುಳ್ದುದು; ಅಗುೞ್ದು, ಅಗುೞ್ದುದು; ಇತ್ಯಾದಯ ಉಭಯರೂಪಾಃ. ಸರ್ವೇಽಪಿ ಏತೇ ಅಖಣ್ಡಾ ಏವ ಧಾತವ ಇತಿ.

ಉದಾಹೃತಾಸ್ತೇ ಮೀ ನಾಮಭೇದಾ ಧಾತುಭೇದಾಶ್ಚ ಸ್ವಭಾವತ ಏವ ಏವಂ ವಿಧಾ ಸಕಲಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರರೂಢಾ ಇತಿ ನಾತ್ರ ಅನ್ವಾಖ್ಯಾಯನ್ತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಲುಬನವ್ಯಯಾನುಕರಣಸ್ಯ ವಿಸರ್ಗಸ್ಯ ॥ 81 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಿಸರ್ಗಾನ್ತಸ್ಯ ಅವ್ಯಯಾತಿರಿಕ್ತಾನುಕರಣಸ್ಯ ವಾ ಲುಬ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಃ ಕೇನಾರ್ಥೀ ಕೋ ದರಿದ್ರಃ [1] ಎನುತುಮೆನಿತುಮಂ ಧರ್ಮ್ಮಜಂ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟಂ; ಕಃ ಕೇನಾರ್ಥೀ ಕೋ [2] ದರಿದ್ರ ಎನುತುಮನಿತುಮಂ ಧರ್ಮ್ಮಜಂ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟಂ. ವರ್ಣಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಗುರುಃ ಎಂಬ ವಚನಂ; ವರ್ಣಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಗುರು [3] ವೆಂಬ ವಚನಂ. ಯಕ್ಷೋ ಯಾದೃಶಸ್ತಾದೃಶೋ ಬಲಿಃ ಎಂಬುಕ್ತಿಗೆ; ಯಕ್ಷೋ ಯಾದೃಶಸ್ತಾದೃಶೋ ಬಲಿ [4] ಯೆಂಬುಕ್ತಿಗೆ. ವಿಸರ್ಗಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ?

ಮಾಂ ರಕ್ಷ ರಕ್ಷ ಎನುತೆ ವಿ ।
ದಾಂರಮಣಂಗೆಱಗಿ ನುತಿಸಿದಂ ಪಲತೆಱದಿಂ ॥

ಅನವ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಉಃ ಎಂದಂ, ಚೀಃ ಎಂದಂ, ಆಃ ಎಂದಂ. ಅನುಕರಣಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? [5] ಉಃ ಕಷ್ಟಮಾಯ್ತು, ಚೀಃ ಕಷ್ಟಮಾಯ್ತು.

[The final *visarga* of a quotation which is not an indeclinable is optionally dropped.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಅತ್ರ ಅನುಕರಣಸ್ಯೇತಿ ಕೋಽಯಂ ಶಬ್ದಃ? ಭಾವಸಾಧನಃ ಕರ್ಮಸಾಧನೋ ವಾ. ನಾದ್ಯಃ—ಅನುಕೃತಿರನುಕರಣಂ. ಅನವ್ಯಯಸ್ಯ ಅನುಕರಣಂ ಅನವ್ಯಯಾನುಕರಣಂ. ತಸ್ಯ ವಿಸರ್ಗಸ್ಯ ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಷಯವಿಷಯಿಭಾವ ಏವ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ. ನ ಹಿ ಅನುಕೃತಿಕ್ರಿಯಾಯಾ ವಿಸರ್ಗಸ್ಯ ಚ ತೇನ ವಿನಾ ಅನ್ಯಃ ಸಮ್ಬನ್ಧೋಽಸ್ತಿ. ತಥಾ ಚ ಕಃ ಕೇನಾರ್ಥೀ ಕೋ ದರಿದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಕ್ತನಸ್ಯಾಪಿ ವಿಸರ್ಗಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ; ವಿಷಯತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್. ನಾನ್ತ್ಯಃ—ತತ ಏವ. ತಥಾ ಹಿ—ಅನುಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಅನುಕರಣಂ ಶಬ್ದಃ. ತಸ್ಯ ಚ ವಿಸರ್ಗಸ್ಯ ಚ ಅವಯವಾವಯವಿಭಾವ ಏವ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ. ನ ಹಿ ಶಬ್ದವಿಸರ್ಗಯೋಃ ಏನಮನ್ತರೇಣ ಅನ್ಯೋಽಸ್ತಿ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ. ತಥಾ ಚ ಸ ದೋಷಃ ತದವಸ್ಥ ಏವ. ಅವಯವತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್— ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಅನ್ತ್ಯಪಕ್ಷಸ್ಯೈವ ಸ್ವೀಕಾರಾತ್. ನ ಚ ಉಕ್ತದೋಷಾನುಷಙ್ಗಃ. ಅನುಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ ಇದಂ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅಭಿಮನ್ಯತೇ ವಿಸರ್ಗಸ್ಯೇತಿ. ತಥಾ ಚ ಯೇನ ವಿಧಿಸ್ತದನ್ತಸ್ಯ [23] ಇತಿ ವಿಸರ್ಗಾನ್ತಸ್ಯೇತಿ ಲಭ್ಯತೇ. ತಸ್ಯ

---

1 ಎನಿತು. 2 ದರಿದ್ರೋಯೆನಿತು. 3 ಎಂಬ. 4 ಎಂಬುಕ್ತಿಗೆ. 5 ಕಟ್ಟಃ ಕಟ್ಟಃ ಎಂದಂ.

ಲೋಪ ಇತ್ಯತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ [12] ಇತಿ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಭವತಿ, ನಾನ್ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ— ವಿಸರ್ಗಾನ್ತಸ್ಯ ಇತಿ. ಅನವ್ಯಯಾನುಕರಣಸ್ಯ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ನ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸಃ, ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾಘಟನಾತ್; ಕಿನ್ತು ಕರ್ಮಧಾರಯ ಏವೇತಿ ನಿಶ್ಚೇತವ್ಯಂ.

ವಿಸರ್ಜನೀಯಲೋಪೇ ಕಃ ಕೇನಾರ್ಥೀ ಕೋ ದರಿದ್ರ ಇತ್ಯಾದೌ ಅದ್ವಿಃಕೃತ್ವಾ [52] ಇತಿ ನಿತ್ಯಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ. ಇತರತ್ರ ವರ್ಣಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ[1] ಗುರು ಇತ್ಯಾದೌ ಅನುಕರಣಂ [51] ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕೋ ವಿಜ್ಞೇಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಱೞೋರ್ದೋರ್ರಳಂ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ॥ 82 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಱು ೞು ಇತ್ಯೇವಮಾತ್ಮನೋಃ ದೋಃ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ರೇಫಳಕಾರೌ ಆದೇಶೌ ವಾ ಭವತೋ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೇಸಱು + ಬಟ್ಟು, ನೇಸರ್ಬಟ್ಟು. ಏವಂ ಬೇಸಱು + ನುಡಿ, ಬೇಸರ್ನುಡಿ; ನೂಱು + ಸಾಸಿರಂ, ನೂರ್ಸಾಸಿರಂ; ಕಾೞು + ಕಿಚ್ಚು, ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚು; ಕೋೞು + ಮೊನೆ, ಕೋಳ್ಮೊನೆ; ಬೇೞು + ತಾಣ,[2] ಬೇಳ್ತಾಣಂ. ಱೞೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಪಾಱುವೆಣ್, ತಾಱುವಂ,[3] ಸೂಡಿಗಂಟು, ಕೋಡಿನೀರ್. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ? ನೇಸಱೊಳ್, ಕಾೞೊಳ್. ದುಗ್ರಹಣಂ ಅನ್ತ್ಯಾದೇಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ॥

[*Ṛa* and *ḍa* optionally become respectively *répha* and *ḷ* before a consonant following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಱೞೋರ್ದೋಃ ಇತಿ ಕಥಮತ್ರ ನಿರ್ದೇಶಃ? ಱು ೞು ಇತ್ಯೇವಮಾತ್ಮಕಸ್ಯ ದೋರಿತಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೋ ವಾ, ಱೞೋಃ ಸಮ್ಬನ್ಧೀ ಯೋ ದುಃ ತಸ್ಯೇತಿ ವ್ಯಧಿಕರಣೋ ವಾ. ನಾದ್ಯಃ, ಅಸಮ್ಭವಾತ್. ನ ಹಿ ಱು ೞು ಇತ್ಯೇತಾವದ್ವರ್ಣಾತ್ಮಕೋ ದುಃ ಸಮ್ಭವತಿ, ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ವರಾದ್ಯವಯವಸ್ಯೈವ[4] ದುಸಂಜ್ಞತ್ವಾತ್. ನಾನ್ತ್ಯಃ, ಱುೞು ಇತ್ಯೇವಂರೂಪಃ ಚರಮಭಾಗೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮಾಱುಡು, ಪಾಱುಡು, ಸೀಱುಡು, ಬೆದಱುಡು, ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ತದೀಯಸ್ಯ ದೋರೇವ ಸ್ಥಾನಿತ್ವೇನ ಕೇವಲಂ ಱುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ೞುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ಚ ದೋಃ ಸ್ಥಾನಿತ್ವೇನ ಅಗ್ರಹಣಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಕಿಂ ಚ ತಾದೃಶಸ್ಯಾಪಿ ದೋಃ ಏಕಸ್ಯೈವ ರೇಫಳಕಾರೌ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಆದಿಶ್ಯೇಯಾತಾಮಿತ್ಯಪಿ ಅನಿಷ್ಟಮಾಪದ್ಯೇತ. ಯದಿ ಚ ಱೞೋಃ ಇತಿ ನ ಅಖಣ್ಡಸ್ವರೂಪಗ್ರಹಣಂ, ಕಿನ್ತು ಱುಶ್ಚ ೞುಶ್ಚೇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಱೋಃ ೞೋಶ್ಚೇತಿ ವಿವಕ್ಷಾ; ತಥಾಪಿ ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧೀ ನಾನ್ಯೋ ದುರಸ್ತಿ ಸ್ವಸ್ಯೈವ ದುತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಚೇತ್—

ನಾತ್ರ ಱುೞು ಇತಿ ಅಖಣ್ಡಗ್ರಹಣಂ, ಸಖಣ್ಡತ್ವೇಽಪಿ ನ ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧಿನೋ ದೋಃ ಇತಿ ವ್ಯಧಿಕರಣನಿರ್ದೇಶೋ ವಾ; ಯೇನ ಉಕ್ತಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಸಮಾನಾಧಿ

1 ಗುರುಃ. 2 ಬೇಳ್ತಾಣಂ. 3 ತಾಱು. 4 ದುಸಂಜ್ಞತ್ವಾತ್.

ಕರಣ ಏವ ನಿರ್ದೇಶಃ. ತತ್ರ ಚ ಏಕಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಅನ್ಯದ್ವಿಶೇಷ್ಯಂ, ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣಭಾವಸ್ಯ ಕಾಮಚಾರತಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇರಿತಿ. ತಥಾ ಚ ದುಸಂಜ್ಞಾವಿಶಿಷ್ಟಯೋಃ ಱು, ಡು, ಇತ್ಯನಯೋರ್ವಾ ಱು, ಡು, ಇತ್ಯೇವಂ ರೂಪಯೋಃ ದುಸಂಜ್ಞಕಯೋರ್ವಾ ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಿನೋಃ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ರೇಫಳಕಾರೌ ಆದೇಶೌ ಭವತ ಇತಿ ನ ಕಶ್ಚಿದ್ದೋಷ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ, ಮನ್ದಾನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಮನುಸೃತ್ಯ, ಪುರಃಸ್ಫೂರ್ತಿಕತಯಾ ಪ್ರಥಮೋದ್ದಿಷ್ಟಸ್ಯ ಱುಡೋಃ ಇತಿ ಪದಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಹ—ಱು ಡು ಇತ್ಯೇವಮಾತ್ಮನೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನೇಸರ್ಬಟ್ಟು, ಸೂರ್ಯಮಣ್ಡಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ನೂರ್ಚಾಸಿರಂ, ಸಹಸ್ರಾಯುತಾಂ ಛಃ [14] ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ಛಕಾರಾದೇಶಃ. ಕೋರ್ಕೊಮ್ಮನೆ, ಶೃಙ್ಗಾಗ್ರಂ. [1] ಬೀರ್ತಣಂ, ಶಿಬಿರಂ. ಪಾರ್ವೆಣ್, ಕಲಹಶೀಲಾ ಸ್ತ್ರೀ. [2] ತಾರ್ಮರಂ, ವಿಭೀತಕವೃಕ್ಷಃ. ಸೂಳ್ಗಂಟು, ಪ್ರತಿಗ್ರನ್ಥಿಃ. ಕೋಳ್ನೀರ್, ತಟಾಕಪ್ರಾನ್ತೋದಕಂ.

ನನು ಕಿಮರ್ಥಮತ್ರ ದುಗ್ರಹಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ? ಱುಡೋರ್ರಳಂ ಇತ್ಯೇತಾವತೈವ ಪರ್ಯಾಪ್ತೇಃ. ನ ಚ ಏವಂ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ [22] ಇತಿ ಉಕಾರಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ದೋಃ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಽಪಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತತ್ವಾವಿಶೇಷೇಣ ತಥಾ ಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ದುಗ್ರಹಣಂ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ [22] ಇತ್ಯಸ್ಯ ಬಾಧಕಮಿತಿ ಚೇನ್ನ. ಱು, ಡು, ಇತ್ಯೇವಂ ಪಿಣ್ಡಮಾತ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಾರ್ಥಂ ಹಿ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ. ಯದಿ ಅನ್ತ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ದುಗ್ರಹಣಂ ಅನರ್ಥಕಮೇವ ಸ್ಯಾತ್. ಅತೋ ದುಗ್ರಹಣಮಹಿಮ್ನಾ ದೋಃ ಸರ್ವಶರೀರಸ್ಯೈವ ಭವತಿ, ನ ಅನ್ತ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯೇತ್ಯಾಹ—ದುಗ್ರಹಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಸಮಾಸ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ, ಯತೋಽಯಂ ನಿಯಮಃ ಸಮಾಸ ಏವ ದೃಶ್ಯತೇ. ಉದಾಹರಣಾನ್ಯಪಿ ಸಮಾಸ ಏವ ಪ್ರದರ್ಶಿತಾನಿ. ಅನ್ಯಥಾ ದೋಱು ಪುಟ್ಟಿತು, ಅಳಱು ಪೆರ್ಚಿತು, [3] ಕೋಡು ಮುಱಿದುದು, [4] ಕೋಡು ಮೂಡಿತು, ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ದೋಃ ರಳಾದೇಶಃ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ. ಅಸಮಾಸೇಽಪಿ ನೇಸರ್ಮೂಡಿತ್ತು, ಬೇಸರ್ತೊಲಗಿತ್ತು, ನಾರ್ಕೆಟ್ಟುದು, ಬಾಳ್ಸಿವಿಯಾದುದು, ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ವೃ || ಮಗಮಗಿಸಿತ್ತು ತೋಳ ಮೊದಲಾನನಮೊಳ್ಪಲರಾಯ್ತು ಕಣ್ಮಲರ್ |
ಮಿಗೆ ನಿಡಿದಾಯ್ತು ಮೂಡಿದುವು ಪೇರುರದೊಳ್ ಮುಕುಳಸ್ತನಂಗಳೂ ||
ದುಗಳಿಡೆ ನುಣ್ಪನಾಳ್ದುದು ಬಸಿರ್ಬಡವಾದುದು ಬಾಸೆ ನೀಳ್ದುದಾ |
ಕೆಗೆ ಬೞೆ ಜವ್ವನಂ ಬೞಿಕೆ ಬಂದುದು ಕಾಮನ ಕಯ್ಗೆ ಕಾರ್ಮುಕಂ ||

ತಥಾ

ವೃ || ಪರಹಾಸಕ್ಕೊಂದೆರಡ್ಡಿಕ್ಕರಿರದನಕೆರೞ್ಮೂಱು ನಾಕಾಧಿನಾಥ |
ದ್ವಿರದಕ್ಕಂ ಮೂಱುನಾಲ್ಕಿಂದುವಿನ ರುಚಿಗೆ ನಾಲ್ಕಯ್ದು ದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿಗಯ್ದಾ ||
ಅರವಿಂದಕ್ಕಾತ್ತಲಾಪೇಱುಮರನದಿಗಮೇೞೆಣ್ಟು ಕೈಲಾಸಧಾತ್ರೀ |
ಧರಕೆಂಟೊಂಬತ್ತು ಮೇಲಾಯ್ತೆನೆ ಪಸರಿಸಿದಂ ಕೀರ್ತಿಯಂ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಂ || ಇತಿ.

1 ಬೀಱುದ್ದೆಣಂ. 2 ತಾಱಿ. 3 ಕೊಱಡು. 4 ಕೋಡು.

ಅತ್ರ ಬಸಿಱ್ಱಡವಾದುದು, ಬಂದೆರೞ್ದುಕ್ಕರಿ, ಇತಿ ವ್ಯಾಸವಿಷಯೇ ಹಿ ಮಹತಾಂ ಪ್ರಯೋಗಃ. ಉದಾಹರಣಪ್ರದರ್ಶನಂ ತು [1]ಸಮಾಸೇ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ ದೂಱು ಪುಟ್ಟಿತು ಇತ್ಯಾದೌ ತು ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಬೆಸೆಕೋಲಾದಿತ್ವಾದ್ವಾ ಅನಭಿಧಾನಾದ್ವಾ ನ ಭವತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಬಹುಸ್ವರಸ್ಯ ॥ 83 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಬಹುಸ್ವರಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಱುಡೋಃ ದೋಃ ರೇಫಳಕಾರಾದೇಶೌ ವಾ ಭವತೋ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬೆದರ್ಗ್ಗಂಟಿ, ಬೆದಱುಗಂಟಿ; ಕೆದರ್ತ್ತಲೆ, ಕೆದಱುದಲೆ; ಮುದುಳ್ಗಂಟು, ಮುದುಡುಗಂಟು; ಕವೆಳ್ಗೋಲ್, ಕವೆಡುಗೋಲ್. ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣನಿಷೇಧಬಾಧನಾರ್ಥೋ ಯೋಗಃ.

The same in the case of polysyllabic words.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಱುಡೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಅನೇನ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ಬಾಧಿತಮಿತಿ ವ್ಯಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಯೋಜಯತಿ—ಬಹುಸ್ವರಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಇತಿ. ಬೆದರ್ಗ್ಗಂಟಿ, ಚಕಿತಗವೀ ಮುದುಳ್ಗಂಟು, [2]ಅಮೂಲಾಗ್ರಗ್ರನ್ಥಿಃ. ಱುಡೋರಿತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧೇ ಪೃಥಗಾರಮ್ಭಣಂ ಅನರ್ಥಕಮಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ. ನಿಷೇತ್ಸ್ಯತೇ ಹ್ರಸ್ವಾದೇರಸಮಾಸೇ [87] ಇತಿ. ತಸ್ಯ ಅಯಂ ಪಾರಸ್ತ್ಯೇಽಪವಾದೋ ಜ್ಞೇಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ॥ 84 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಱುಡೋಃ ದೋಃ ರೇಫಳಕಾರಾದೇಶೌ ನಿತ್ಯಂ ಭವತೋ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ. ಯೋಗವಿಭಾಗಾತ್ ಉತ್ತರತ್ರ ವಾಗ್ರಹಣಾಚ್ಚ ನಿತ್ಯೋಽಯಂ ವಿಧಿಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತೋಱು + ಕೆ, ತೋರ್ಕೆ. ಏವಂ ತೋರ್ಕ್ಕಂ; ಮಾಳ್ಕೆ, ಮಾಳ್ಕಂ. ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವಿತಿ ಕಿಂ? ತೋಱಂ, ಮಾಡಂ.

[Ṛu and ḍu always become respectively *rēpha* and ḷ before an affix beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತೇನ ಚ ಅಯಂ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಇತಿ. ತತ್ರ ಚ ಯಸ್ಮಿಂಸ್ತದಾದೇಃ [50] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತದಾದಿತ್ವಂ ಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ— ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಇತಿ. ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೇ ಪುನರಾರಮ್ಭಣಾನರ್ಥಕ್ಯಮಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ— ಯೋಗವಿಭಾಗಾತ್ ಇತಿ.

ನನು ನಾತ್ರ ಯೋಗವಿಭಾಗಾವತಾರಃ. ತತ್ರೈವ ಸೋಽವತರೇತ್ ಯತ್ರ ಉತ್ತರಮಪಿ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಏಕಯೋಗೀಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಮಪಿ ವಿಭಜ್ಯ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ; ಯಥಾ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧಾನುಕರಣಂ ಇತ್ಯೇವ ನಿರ್ದೇಷ್ಟುಂ ಶಕ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧಂ [50], ಅನು

---

[1] ಸಮಾಸ. [2] ಅ.

ಕರಣಂ 51 ಇತಿ ವಿವೇಚನಂ. ನಾತ್ರ ತಥಾ ಇತಿ ಅರುಚ್ಯಾ ಯುಕ್ತ್ಯಂತರಮಾಹ—ಉತ್ತರತ್ರ ವಾಗ್ರಹಣಾತ್ ಇತಿ. ವಾ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಅನುವರ್ತತೇ. ಯದಿ ಅತ್ರಾಪಿ ವಾನುವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್, ಉತ್ತರತ್ರ ವಾಗ್ರಹಣಂ ಅನರ್ಥಕಮೇವ ಸ್ಯಾತ್. ಅತ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ಅತ್ರ ನಿತ್ಯ ಏವ ವಿಧಿರಿತಿ.

ತೋೞ್ಕೆ, ತೋೞು ದರ್ಶನ ಇತ್ಯತ ಆಶೀರಾದೌ ಗೆತ್. ತೋೞ್ಕುಗಂ, ತತ ಏವ ಧಾತೋಃ ಅಮರೋಗ್ರುಗಂ 163 ಇತಿ ಗುಮ್. ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ವಾಗುಪ್ರೋಗು 172 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕಕಾರಾದೇಶಃ. ಏವಂ ಮಾೞ್ಕೆ, ಮಾೞ್ಕುಂ, ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ವಾ ಗಿ || 85 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಱುಡೋಃ ದೋಃ ರೇಫೞಕಾರಾದೇಶೌ ವಾ ಭವತೋ ಗಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತೋರ್ಗ್ಗಳ್, ತೋಱುಗಳ್. ಏವಂ ತೋರ್ಗ್ಗುಂ, ತೋಱುಗುಂ; ಮಾರ್ಗೆ, ಮಾಱುಗೆ; ನೋೞ್ಗೆ, ನೋಡುಗೆ; ಮಾೞ್ಗುಂ, ಮಾಡುಗುಂ; ಮೂೞ್ಗುಂ, ಮೂಡುಗುಂ; ಕೋೞ್ಗುಂ, ಕೊಡುಗುಂ. ಗಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಾೞ್ಕುಂ, ತೋೞ್ಕೆ.

Ṟu and *ḍu* optionally become respectively *rêpha* and *ḻ* before an affix beginning with *g*.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಸ್ಯ ಇದಂ ಗಿ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಮಿತ್ಯಾಹ—ಗಕಾರಾದೌ ಇತಿ. ಪೂರ್ವೇಣ ನಿತ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪರವಾ ಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ನ ವಿ ಮುಖ್ಯೇ || 86 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಱುಡೋಃ ದೋಃ ರೇಫೞಕಾರಾದೇಶೌ ನ ಭವತೋ ಮುಖ್ಯವಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತೋಱುವಂ, ತೋಱುವಿನಂ; ಬೀಱುವನ್ನಂ, ಬೀಱುವುದು, ಬೀಱುವೊಡಂ; ಮಾಡುವಂ, ಮಾಡುವಿನಂ, ಮಾಡುವನ್ನಂ, ಮಾಡುವುದು, ಮಾಡುವೊಡಂ. ವಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ತೋೞ್ಕುಗಂ, ತೋೞ್ಕೆ; ಮಾೞ್ಪಂ, ಮಾೞ್ಪೆ. ಮುಖ್ಯಗ್ರಹಣಂ ಮಾೞ್ಪಂ, ತೋರ್ಪಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಆತಿದೇಶಿಕೇ ಮಾಭೂದಿತಿ.

Ṟu and *ḍu* do not become *rêpha* and *ḻ* before an affix beginning with *v* integral.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ನನು ಅತ್ರ ಮುಖ್ಯ ಇತಿ ಅನುವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ, ಉತ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ವಾ? ನೋಭಯಥಾಪಿ ಘಟತೇ; ಪ್ರತ್ಯಯೇ ವರ್ಣಮಾತ್ರೇ ವಾ ಮುಖ್ಯಗೌಣವಿಕಲ್ಪಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಯಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಯೋ

ವರ್ಣ ಆದಿಶ್ಯತೇ ತತ್ರ ಆದಿಷ್ಟೋ ವರ್ಣಃ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವೋಪಚಾರೇಣ ಪೂರ್ವವರ್ಣಾತ್ಮಾಪಿ ಭವತೀತಿ ವರ್ಣೇ ಗುಣಭಾವಃ ಸಮ್ಭವತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾಪಿ ಏವಂ ಗುಣಭಾವಸ್ಯ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವೇನ ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾತ್ — ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ, ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವೋಪಚಾರೇಣ ಗುಣಭಾವೋ ವರ್ಣಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸಮಾನ ಏವ, ತಥಾಪಿ ವರ್ಣಸ್ಥಾನೇ ಆದೇಶೋ ವರ್ಣತ್ವೇನೈವ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಥಾನೇ ತು ನ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವೇನ ಕಿನ್ತು [1]ಆದೇಶಸ್ವರೂಪೇಣೈವೇತಿ ವರ್ಣವತ್ ನ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಗುಣಮುಖ್ಯವಿಕಲ್ಪ ಇತಿ ವರ್ಣಸ್ಯೈವ ವಿಶೇಷಣಂ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ — ಮುಖ್ಯವಕಾರಾದೌ ಇತಿ.

ಮಾಳ್ಪಂ, ತೋರ್ಪ್ಪಂ ಇತ್ಯಾದೌ ವಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಪಕಾರೋಽಪಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾತ್ ವಕಾರೋ ಭವತಿ. ತಥಾಪಿ ನ ಮುಖ್ಯ ಇತಿ ನಿಷೇಧಾಭಾವಃ.

ಅಸ್ತು ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೈವ ವಿಶೇಷಣಂ ವಕಾರಾದೌ [2]ಮುಖ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ. ಮಾಳ್ಪಂ, ತೋರ್ಪ್ಪಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಆದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನ ಮುಖ್ಯ ಇತ್ಯಪಿ ನ ದೋಷ ಇತಿ. ಮುಖ್ಯಪದಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ — ಮುಖ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಆತಿದೇಶಿಕೇ, ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವೋಪಚರಿತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಹ್ರಸ್ವಾದೇರಸಮಾಸೇ ‖ 87 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಸಮಾಸಕೃತಂ ಯಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಾದಿತ್ವಂ ನಾಸ್ತಿ ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧಿನೋ ಱುಡೋಃ ದೋಃ ರೇಫಳಕಾರಾದೇಶೌ ನ ಭವತೋ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕಿಱು + ಕೋಲ್, ಕಿಱುಗೋಲ್. ಏವಂ ತುಱುಗಾಡು, ಕುಱುಗಂಟು, ಕುಡುಗೋಲ್, ಕಡುಗಂಪು, ನಿಡುಸೂಲ್. ಹ್ರಸ್ವಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ತೋಱ್ತ್ರಣಂ, ಮಾರ್ಗ್ಗಂಟು, ಬೀೞ್ತ್ರಣಂ, ಮಾಡ್ತ್ರಳ್. ಅಸಮಾಸ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪೊಱಮಾರ್ಗ್ಗಂಟು, ಪೊಸಮಾಳ್ಕಟ್ಟು.

[*Ru* and *ḍu* of words with a short penultimate vowel, if it be not due to samāsa, do not change to *rêpha* and *ḷ* before a consonant following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನನು ಅತ್ರ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಃ ಯಃ ಶಬ್ದಃ ತದೀಯಸ್ಯ ಱುಡೋಃ ದೋಃ ರೇಫಳಕಾರಾದೇಶೋ ನ ಭವತಿ ಅಸಮಾಸ ಇತಿ ಯೋಜನಾಯಾಂ ಸಮಾಸೇ ತು ಭವತೀತಿ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಚ ಕಿಱುಗೋಲ್, ಕುಱುಗಂಟು, ನಿಡುದೋಳ್, ಕಡುಚಾಗಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್; ಸಮಾಸತ್ವಾತ್. ಅಥ ಅಸಮಾಸೇ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಃ ಯಃ ಶಬ್ದಃ ತದೀಯಸ್ಯೈವ ಱುಡೋಃ ರಳಂ ನ ಭವತೀತಿ ಅನ್ವಯಃ, ತಥಾಪಿ ಎಳದುಱುಪಿಂಡು, ಪೊಸಬಿಡುಮುತ್ತು, ಇತ್ಯಾದೌ ಸಮಾಸೇ ಹ್ರಸ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ಆದೇಶಃ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ಅತೋಽತ್ರ ಕಥಮನ್ವಯ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ಅರ್ಥಮಾಹ — ಸಮಾಸಕೃತಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯೇ ಶಬ್ದಾಃ ಸಮಾಸಾದೇವ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಕಾ ನ ಸ್ವಭಾವತಃ ತದತಿರಿಕ್ತೋ ಯಃ ಸಮಸ್ತೋ ವ್ಯಸ್ತೋ ವಾ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಃ ಶಬ್ದಃ ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧಿನ ಏವ ಱುಡೋಃ ದೋಃ ರಳಾದೇಶೋ

1 ಆದೇಶತ್ವ. 2 ಮುಖ್ಯೇ.

ನ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ತಥಾ ಚ ಎಳಗೞು, ಪೊಸಮುಡು, ಇತ್ಯಾದೇಃ ಕೇವಲಸ್ಯಾಪಿ ಹ್ರಸ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ನ ತದೀಯಸ್ಯ ದೋಃ ಆದೇಶಃ. ಪೊಱವಮಾೞು, ಪೊಸಬೀಡು ಇತ್ಯಾದೇಸ್ತು ಸಮಾಸಕೃತಮೇವ ಹ್ರಸ್ವಾದಿತ್ವಂ, ನ ಸ್ವಭಾವಕೃತಮಿತಿ ನ ತಸ್ಯ ತನ್ನಿಷೇಧಃ. ಅತ ಏವ ಚ ಬಾೞ್ಬುೞುವಿಂಡು, ಸಾಲ್ಗೞುದಾಣಂ, ನೀರ್ಮ್ಗಡುದಾಣಂ, ಕಾೞ್ಗುಡುವೇೞ್, ಇತ್ಯಾದೌ ಸಮಾಸಾತ್ ದೀರ್ಘಾದಿತ್ವೇಽಪಿ ಸ್ವಭಾವತೋ ಹ್ರಸ್ವಾದಿತ್ವಮಿತಿ ನಾದೇಶಃ. ಬದರ್ಗಂಟಿ, ಮುದುೞ್ಗಂಟು, ಇತ್ಯಾದೌ ತು ಹ್ರಸ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ನಿಷೇಧಪ್ರಾಪ್ತಾವಪಿ ಬಹುಸ್ವರತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಗೇವ ಅಪವಾದಃ ಕೃತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆಱುಮೂಱೋಃ ॥ 88 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಱು, ಮೂಱು, ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ದೋಃ ರೇಫಾದೇಶೋ ನ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಱು + ಗಾವುದಂ, ಅಱುಗಾವುದಂ ; ಮೂಱು + ಗಾವುದಂ, ಮೂಱುಗಾವುದಂ.

[*Ṟu* in *āṟu* and *mūṟu* does not become *rēpha* before a consonant following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಕಥಮತ್ರ ನಿರ್ದೇಶಃ ? ಯತೋ ಮೂಱುಶಬ್ದಃ ಪ್ರಥಮಂ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಃ, ಸಙ್ಖ್ಯಾಲ್ಪಾ ಸಮಾಸೇ (ಶಾ. 2-1-122) ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅತೋ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಕರಣಾತ್ ಅಸ್ತ್ಯತ್ರವಿಶೇಷಃ - ಮೂಱುಶಬ್ದಸ್ಯ ದೋಃ ನಿಷೇಧಃ ಕ್ವಾಚಿತ್ಕ ಇತಿ ; ಮೂವ್ವರ್, ಮೂವ್ವಡಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್—

ಕಂ ॥ ಕೂರ್ವರಯಿನಾಮುನಿಯುಂ ಕಂ ।
ತಾರ್ಮ್ವರಂ ಸೀನಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಪೞುತೆಂದರಸಂ ॥
ಮೂರ್ವರ್ ಬಲವಂದು ನುತಿಸಿ ಪ ।
ಲರ್ವರ್ ತುೞುಲ್ಗೆಯ್ದು ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬೆಸಗೊಂಡಂ ॥ ಇತಿ.

ಅಱುಗಾವುದಂ ಇತಿ, ಆಱೋಃ 355 ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕೋ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕತಪಸ್ತೃತೀಯ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ ॥ 89 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉತ್ತರಪದಸ್ಯ ಆದಿಭೂತಾನಾಂ ಕಕಾರ, ತಕಾರ, ಪಕಾರಾಣಾಂ ತೃತೀಯವರ್ಣಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೞದು + ಕನ್ನಡಂ, ಪೞಗನ್ನಡಂ. ಏವಂ ಗೞಿಗೊಟ್, ತಣ್ಗದಿರ್, ನುಣ್ಗದಪು, ನುಣ್ಗೞ, ಕರ್ಣ್ದೞವಿ, [1] ಉಡಿದೊವಲ್, ಬಾಯ್ದೞ, ಮೆಯ್ದೊವಲ್, ಕರ್ಣ್ಬೊಲಂ, ತಣ್ಬುೞಲ್, ನುಣ್ಬೊಗರ್, ಕರ್ಣ್ಬಾಪೆ.

ಕತಪ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕಡುಚಾಗಿ, ಕಣ್ಬೞ್ಲಂ, ಕಡುಟಕ್ಕು, ಪೊಸಟೊಪ್ಪಿಗೆ. ಉತ್ತರಪದಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ ? [2] ತಣ್ಗದಿರ್, ಕರ್ಣ್ಬೊಲಂ : ತಕಾರಕ

[1] ಉಡೆ. [2] ತಣ್ಪಂದಂ.

ಕಾರಯೋರ್ವರ್ಣಾಭೂತ್. ಆದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಪೊಸಸಕ್ಕರೆ, ಮನೆಸರಕು : ಕಕಾರಯೋರ್ವರ್ಣಾಭೂತ್. ಉತ್ತರಪದತ್ವಂ ಚ ಸಮಾಸ ಏವೇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ನ ಭವತಿ. ಕಣ್ಣ ಕಡೆ, ರನ್ನದ ಕಣಿ, ಪೊನ್ನ ತಗಡು, ಅಲತೆಗೆಯ ಪಡಲಂ.

[Initial *k*, *t*, *p* of a following word, become the third of their respective *vargas* (that is, *g*, *d*, *b*).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ ಇತಿ ಉತ್ತರಪದಪ್ರಭೃತೇಃ ಇತ್ಯೇವಂ ಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯನ್ನಾಹ – ಉತ್ತರಪದಸ್ಯ ಇತಿ. ಆದಿಭೂತಾನಾಂ, ಪ್ರಥಮಾವಯವಭೂತಾನಾಂ. ದ್ವಿತೀಯತೃತೀಯಾದಿವ್ಯವಹಾರೋ ಲೋಕೇ ಸಜಾತೀಯಾಪೇಕ್ಷಯೈವ, ನ ತು ವಿಜಾತೀಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಇತ್ಯಾಹ – ತೃತೀಯವರ್ಣಾದೇಶಃ ಇತಿ. ತೃತೀಯತ್ವಂ ಚ ನ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪಸನ್ನಿವೇಶಾಪೇಕ್ಷಂ ; ಕಿನ್ತು ಸಿದ್ಧಮಾತೃಕಾಪಾಠಾಪೇಕ್ಷಮೇವ. ತತ್ರಾಪಿ ನ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ತೃತೀಯವರ್ಣಾದೇಶಃ, ಸನ್ನಿಹಿತಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಬೀಜಾಭಾವಾತ್. ಅತೋಽನ್ತರತಮರೀತ್ಯಾ ತತ್ತತ್ತೃತೀಯ ಏವ ವಿಜ್ಞೇಯಃ. ಪೞಗನ್ನಡಂ. ಪೞದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಅರಸ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ದುಲೋಪಃ.

ನನು ಉತ್ತರತ್ರ ಸ್ಥಿತಂ ಪದಂ ಉತ್ತರಪದಂ. ತತ್ತು ವಾಕ್ಯೇ ಸಮಾಸೇ ವಾ ಭವತಿ. ತಥಾ ಚ ಕಣ್ಣ ಕಡೆ, ರನ್ನದ ಕಣಿ, ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ–ಉತ್ತರಪದತ್ವಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಮಾಸೇ ಸುಪ್ಸುಪಾ ಸಮಾಸಃ [291] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಯತ್ಪದಂ ಯೇನ ಪದೇನ ಸಮಸ್ಯತೇ, ವಾಚ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪೂರ್ವಂ [297] ಇತಿ ಪ್ರಥಮಂ ನಿಪತತಿ, ತಯೋರೇವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದತ್ವನಿಯಮಃ. ವಾಕ್ಯೇ ತು ನೈವಂ ನಿಯಮಃ, ವೈಪರೀತ್ಯೇಽಪಿ ದೋಷಾಭಾವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಾದಿಷ್ಟಾದ್ರೞಃ ॥ 90 ॥

ವೃತ್ತಿಃ॥ ಆದಿಷ್ಟಾತ್ ರೇಫೞಕಾರಾತ್ ಪರೇಷಾಂ ಉತ್ತರಪದಾದಿಭೂತಾನಾಂ ಕಕಾರ, ತಕಾರ, ಪಕಾರಾಣಾಂ ತೃತೀಯವರ್ಣಾದೇಶೋ ನ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮೂಱು + ಕೋಲ್, ಮೂರ್ಕೋಲ್. ಏವಂ ಬೇರ್ತಡೆ, ಬೇರ್ಪಟ್ಟಂ, ಕಾೞ್ಕಿಚ್ಚು, ನಾೞ್ತೊಲೆ, ನಾೞ್ಪಗರಣಂ, ಬಿರ್ಕ್ಕಯ್ದೆ, ಇರ್ಪ್ಪನಿ, ಕೀೞ್ಪೊಟ್ಟೆ. ಆದಿಷ್ಟಾದಿತಿ ಕಿಂ? ನೀರ್ಗ್ಗಂಡಿ, ಕೂರ್ಗ್ಗಲಿ, ಕೂರ್ಗಟ್ಟೆ, ಬಾೞ್ದಾಣಂ. ರೞ ಇತಿ ಕಿಂ? ತೊಮ್ಬತ್ತು.

[Initial *k*, *t*, *p* following on *rêpha* or *ḻ* the result of permutation, do not change to the third of their respective vargas.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವೇಣ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ. ಆದೇಶೋಽಪಿ ಯಥಾಕಥಂಚಿದೇವ, ನ ಋಡೋಃ [82] ಇತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮಃ.

ಮೂರ್ಕೋಲ್ ಇತಿ. ಪ್ರತಿಪ್ರಯೋಗವಾಚಿನೋ ಮೂಱುಶಬ್ದಸ್ಯ ದೋಃ ರೇಫಾದೇಶೇ ಮೂರ್ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಃ. ಶತ್ರುಣಾ ಪ್ರಥಮಪ್ರಯುಕ್ತಬಾಣವಿಚ್ಛೇದಾರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಪ್ರಯು

ಕ್ತೋ ಬಾಣೋ ಮಾರ್ಕ್ಕೋಲ್ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ಸ್ವಭಾವತೋ ರೇಫಾನ್ತಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ವ್ಯಾಮವಾಚೀ ಮಾರ್‌ಶಬ್ದೋಽಸ್ತಿ. ತತ್ರ ತು ಮಾರ್ಗ್ಗೋಲ್ ಇತ್ಯೇವ, ಅನಾದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ರೇಫಸ್ಯ. ಒಕ್ಕರ್ಯಮೆ, ಇಪ್ಪರ್ನಿ. ಅತ್ರ ಒಂದು, ಎರಡು ಇತ್ಯನಯೋಃ ಒರೊಂದೋಃ[358], ಎರಡೋರಿರ್[359] ಇತಿ ಒರ್ ಇರ್ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ; ತದಧಿಕಾರಾತ್ ಸರ್ವಸ್ಯ. ಕೀೞ್ಪೊಟ್ಟೆ ಇತ್ಯತ್ರ ಕೆೞಗೊಃ ಕೀೞ್ಕಿನಾ[360] ಇತಿ ಕೀೞಾದೇಶಃ.

ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ನೀರ್ಗ್ಗಂಡಿ ಇತಿ ಜಲನಿರ್ಗಮನದ್ವಾರಂ. ಲುಪ್ ಕೀಲವಿಧಾನಕೀರನೀರಕೂರಸ್ಯ[115] ಇತ್ಯನೇನ ನೀರಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯಲೋಪೇ ನೀರ್ ಇತಿ ಅವಶಿಷ್ಟ ಏವ ನಾದಿಷ್ಟಃ. ಕೂರ್ಗ್ಗಲಿ ಇತಿ. ಕೂರಿದಂ + ಕಲಿ ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪೇ ಕೂರ್ ಇತಿ ಅವಶಿಷ್ಟ ಏವ, ನ ತು [1]ಕೂರಶಬ್ದಸ್ಯ ಆದಿಷ್ಟಃ ಕೂರ್ ಇತಿ. ತಥಾ ಸತಿ ಕೂರ್ಕ್ಕಲಿ ಇತ್ಯೇವ ಸಿಧ್ಯತಿ ನ ಕೂರ್ಗ್ಗಲಿ ಇತಿ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ಕಂ ॥ ಜೀರ್ಕ್ಕೆಯ್ದುರೆಬರನವರೊಳ್ ।
ಕೂರ್ಕ್ಕಲಿಗಳನಾತ್ಮನಿಕಟದೊಳ್ ಮಿಕ್ಕವರಂ ॥
ತಾರ್ಕ್ಕಣಿಸಿ ಸಮರಕೇಳಿಗೆ ।
ನೂರ್ಕ್ಕಡಿಗಡಿದಂ ನೃಪಾಲಕಂ ರಿಪುಬಲಮಂ ॥ ಇತಿ.

ಕೊೞ್ಗಟ್ಟೆ ಇತಿ. ಕೂೞ್ ಇತಿ ಓದನವಾಚೀ ೞಕಾರಾನ್ತೋಽಯಂ ಅಖಣ್ಡೋ ದೇಶ್ಯಃ ಶಬ್ದಃ; ನ ತು ಓದನವಾಚಿನಃ ಕೂರಶಬ್ದಸ್ಯ **ಕರಂಬಾದಯಃ**[160] ಇತಿ ನಿಪಾತಿತಃ, ಕೂಡುಶಬ್ದಸ್ಯ ದೋಃ ೞಕಾರಾದೇಶಾತ್ ಸಾಧಿತೋ ವಾ ಇತಿ. ಏವಂ ಬಾೞ್ವೆಣಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಜೀವನವಾಚೀ ಖಡ್ಗವಾಚೀ ವಾ ಬಾಳ್ ಇತಿ ಅಖಣ್ಡ ಏವ ಶಬ್ದಃ; ನ ತು ಮಾಂಸವಾಚಿನಃ ಶಾಕವಾಚಿನೋ ವಾ ಬಾಡುಶಬ್ದಸ್ಯ ದೋಃ ಆದೇಶಾತ್ ಸಾಧಿತಃ. ತೊಮ್ಬತ್ತು ಇತಿ. **ಒಂಬತ್ತೋಸ್ತೊಮ್ ಪತ್ತೌ**[361] ಇತಿ ತೊಮಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ವರಾದ್ವಃ ಪವರ್ಗಸ್ಯ ॥ 91 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ವರಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಉತ್ತರಪದಾದಿಭೂತಸ್ಯ ಪವರ್ಗಸ್ಯ ವಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಳದು + ಪೆಱೆ, ಎಳವೆಱೆ. ಏವಂ ಬೆಳ್ವೊಲಂ, ಮಾವಣ್ಣಂ, ನಸುವಿರಿದು, ಮರವಸೆ, ಪೞವಾನಿಸಂ. ಸ್ವರಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಸೀಳ್ಪೊಟ್ಟೆ, [2]ಕಾಪ್ಪೊಡೆ. ಪವರ್ಗಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಪೊಸಬಾವಡಿ, ಪೊಸಜವಳಿ.

[Initial letters of the *pa-varga* (*p*, *ph*, *b*, *bh*, *m*) become *v*, when following on a word ending with a vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇತತ್. ಮಾವಣ್ಣಂ. ಮಾಱುಶಬ್ದಸ್ಯ **ಮೊಱೆಱೊಃ**[252] ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕೋ ದುಲೋಪಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ ಇತಿ ಅನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಸಮಾಸ ಏವ ಅಯಂ ವಿಧಿಃ, ತಥಾಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಅಸಮಾಸೇಽಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ—

1 ಕ್ರೂರ. 2 ಕಾೞ್ಪೊಟ್ಟೆ.

ದಿವದಿಂ ಭರದಿಂ ಕೆಲಸ |
ಕ್ಕೆ ಪರ್ವ ದೇವಾಂಗನಾಜನಂ ಕರವೆಸೆಗುಂ ||

ತಥಾ—

ಕಂ || ಅವಧಾನವೆುಚ್ಚ್ಕುಱಿಂದುಲಿ |
ವ ವಂದಿಸಂದೋಹದುಲಿಯನಾಲಿಸುತುಂ ವಾ ||
ಸವಲೀಲೆಯಿನಾನೆಯ ಬೆಂ |
ಗೆ ವಂದನುದಯಾದ್ರಿಗೆಯ್ದುವಿನನನ್ತ್ರಿ ಅರಸಂ || ಇತಿ.

ಅತ್ರ ವ.ಯೋರಭೇದಪಕ್ಷಾದಿಗತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯ, ಸಿಂಹಾವಲೋಕನರೀತ್ಯಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಬಹುಲಾಧಿಕಾರಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ವಾ ನಿರ್ವಹಣೀಯಂ. ನೀಳ್ಗೊಟ್ಟು, [1] ಕಾಯ್ದೊಡೆ ಇತಿ. ವ್ಯಞ್ಜನಾದ್ವಾ'ನಾದೇಶಾತ್ [2] ಇತಿ ಉತ್ತರಯೋಗವಿಷಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ವ್ಯಞ್ಜನಾದ್ವಾ'ನಾದೇಶಾತ್ || 92 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅನಾದೇಶಾತ್ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಉತ್ತರಪದಾದಿಭೂತಸ್ಯ ಪವರ್ಗಸ್ಯ ವಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕಯ್ + ಪೊಯ್ದು, ಕಯ್ವೊಯ್ದುಂ. ಏವಂ ನೀರ್ವೊಯ್ದುಂ, ಬೇರ್ವರಸಿ, ಮೇಲ್ವಣ್ಣಂ, ಮೇಲ್ವಾತು, ಸೂಳ್ವಾತು. ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಪೊಳ್ಮನೆ, ಬಾಪ್ಪೆಂದಲ್, ನೀಲ್ಪೆಗ್ಗೆ, ಬಾಂಬಟ್ಟೆ. ವ್ಯಞ್ಜನಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಎಳವೆಱ ಪೊಸಪೇಟಂ. ಅನಾದೇಶಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಇರ್ಬ್ಬಾಳ್, ಇರ್ಪ್ಪೊನ್.

(After a consonant, if it be not the result of permutation, the change is optional.)

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಆದಿಶ್ಯತ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ ಇತಿ ಕರ್ಮಸಾಧನಃ. ಆದಿಷ್ಟ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ತದತಿರಿಕ್ತೋ ನಾದೇಶಃ. ತಸ್ಮಾತ್ ಅನಾದೇಶಾತ್ ಅನಾದಿಷ್ಟಾತ್ ಇತಿ ಯಾವತ್ ; ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿಧಾನಸ್ಯಾಘಟನಾತ್. ಕಯ್ವೊಯ್ದುಂ, ಬೇರ್ವರಸಿ, ಇತ್ಯಾದೌ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ ಪಕ್ಷಾನ್ತರೇಣಾಪಿ ಭವಿತವ್ಯಂ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಅನಾದೇಶಗ್ರಹಣಂ ಅಕರ್ತವ್ಯಂ, [2] ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ ಇತ್ಯೇವ ಪರ್ಯಾಪ್ತೇಃ; ತಥಾ ಹಿ —ಆದೇಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಹಿ ತತ್. ಸಾ ಚ ವಿನಾ ಚೈವಂ ಸಿಧ್ಯತಿ, ಯತೋ'ಯಂ ವಾಶಬ್ದೋ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾವಚನಃ. ತತೋ'ನಾದೇಶಾದಪಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯ ಪವರ್ಗಸ್ಯ ವಶ್ರುತಿಃ ಕ್ವಚಿದೇವ ಇಷ್ಯತೇ ನ ಸರ್ವತ್ರ ; ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಇತ್ಯೇವ ವ್ಯವಸ್ಥಿತರೂಪತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಚ ಯತ್ರ ವಶ್ರುತಿಃ ನೇಷ್ಟಾ ತತ್ರೈವ ಆದೇಶಪಕ್ಷೋ'ಪಿ ನಿಕ್ಷೇಪ್ತುಂ [3] ಶಕ್ಯತ ಇತಿ. ತಥಾಪಿ ಆದೇಶಾತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯ ಪವರ್ಗಸ್ಯ ವಶ್ರುತಿಃ ನೇಷ್ಯತ ಏವ ; ಅನಾದೇಶಾದಪಿ ಕ್ವಚಿದೇವ ಇಷ್ಟಾ ಕ್ವಚಿತ್ತು ನೇಷ್ಟೈವ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಾಚುರ್ಯತದಭಾವವಿಷಯಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

---

1 ಕಾಯ್ಪೊಟ್ಟೆ. 2 ವ್ಯಞ್ಜನಾದ್ವಾ ಇತ್ಯೇವ. 3 ಶಕ್ಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಶ್ಚೋಽಬಹುಲಮಲಯಃ ॥ 93 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಕಾರ ಯಕಾರವರ್ಜಿತಾತ್ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಉತ್ತರ ಪದಾದಿಭೂತಸ್ಯ ಸಕಾರಸ್ಯ ಚಕಾರಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ—ಇನಿದು + ಸರಂ, [1] ಇಂಚರಂ. ಏವಂ ಇರ್ಚವಡಿ, ಇರ್ಚಾವಡಿ, ಇರ್ಚೆಱಂಗು, ಬಿಚ್ಚೆಱೆಗಣ್.

ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿಃ—ಕಣ್ಸೋಲಂ, ಮುಳ್ಸೆಱಂಗು, ಕಳ್ಸವಿಗೆ, ಕೀೞ್ಸೊಲ್ಲಿಗೆ.

ಕ್ವಚಿದ್ವಿಭಾಷಾ—ನುಣ್ಚರಂ, ನುಣ್ಸರಂ; ಬೆಳ್ಚರಿ, ಬೆಳ್ಸರಿ; [2] ಮುಳ್ಚೆಱೆ, ಮುಳ್ಸೆಱೆ.

ಕ್ವಚಿದನ್ಯದೇವ—ಮುಂಜೂರ್, ಪೊಂಜುರಿಗೆ, ಮುಂಜೆಱಂಗು, ಕಣ್ಜಡರ್, ಪೊಂಜೆಳೆ, ಪಿಂಜೆಱಂಗು.

ಸ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕಣ್ಮಲರ್, ಪೊಂದಗಡು, ಇಮ್ಮಾವು. ಅಲಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಬೞ್ಸೋನೆ, ಕಲ್ಸರಿ, ಬಾಯ್ಸವಿ, ಮೆಯ್ಸವಿ.

ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕ್ವಚಿದ್ವಿಭಾಷಾ ಕ್ವಚಿದನ್ಯದೇವ ।
ವಿಧೇರ್ವಿಧಾನಂ ಬಹುಧಾ ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಚತುರ್ವಿಧಂ ಬಾಹುಲಕಂ ವದನ್ತಿ ॥

[Initial *s* generally changes to *ch* when following on any consonant except *l* and *y*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ಅಲಯ ಇತಿ ವಿಶಿಷ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಲಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಬಹುಲಂ, ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ. ವೈಯಾಕರಣಾನಾಂ ಇಯಂ ರೀತಿಃ – ಯತ್ರ ವಿಧಿನಿಷೇಧೌ ಏಕತ್ರ ವಿಷಯೇ ಸಮಶೀಲಂ ವರ್ತೇತೇ ತತ್ ವೈಕಲ್ಪಿಕಂ. ಯತ್ರ ತು ಕ್ವಚಿತ್ ವಿಧಿರೇವ ಕ್ವಚಿತ್ ನಿಷೇಧ ಏವ ಇತಿ ವಿಷಯಭೇದವ್ಯವಸ್ಥಯಾ ತತ್ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ. ಯತ್ರ ತು ಲಕ್ಷ್ಯಾನುರೋಧಾತ್ ಉಕ್ತಾನ್ಯಕರಣಂ ತದುಭಯಂ ಚ ತತ್ ಬಾಹುಲಕಮಿತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ವಿಭಾಷಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾ ಅನ್ಯಕರಣಂ ಚೇತಿ ತ್ರಿವಿಧಮೇವ, ತಥಾಪಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾಯಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಪ್ರವೃತ್ತ್ಯೋಃ ಭಿನ್ನವಿಷಯತಯಾ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಚಾತುರ್ವಿಧ್ಯಕಥನಂ. ವಿಷಯವಿವೇಚನೇ ತು ಶಿಷ್ಟಪ್ರಯೋಗ ಏವ ನಿಯಾಮಕ ಇತಿ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ಸ್ವರಾತ್ಪರಸ್ಯಾಪಿ ಭವತಿ. ತೇನ ಪೊಸ ಚಿಗುರ್, ಕಡು ಚೋಜಿಗಂ, ನಿಡು ಚಾಲ್, ಮುಚ್ಚಾವಡಿ, ಮುಚ್ಚೆಱಂಗು ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಂ ಭವತಿ. ಮುಚ್ಚವಡಿ,

ಇಂಚರಂ ಇತಿ. ಸ್ವರಶಬ್ದಸ್ಯ ಸೋ ವಃ 151 ಇತಿ [3] ವಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಾತ್ ಶರಶಬ್ದಸ್ಯ ಶಷೋರ್ವಾ ಸಃ 139 ಇತಿ ಶಕಾರಸ್ಯ ಸಕಾರಾದೇಶಾದ್ವಾ ಸರ ಇತಿ ತದ್ಭವಃ ಶಬ್ದಃ. ಇನಿದು + ಸರಂ ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದಿಲೋಪೇ, ಇಂಚರಂ ಇತಿ ಮಧುರಸ್ವರೋ ಮಧುರಾಸ್ತ್ರಂ ವಾ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸೇ ತು ಇಂಚರಂ ಕೋಕಿಲೋ ಮನ್ಮಥೋ ವಾ.

---

[1] ಈಂಚರಂ. [2] ಮುಳ್ಚೀರೆ, ಮುಳ್ಸೀರೆ. [3] ವಕಾರಲೋಪಾತ್,

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಲ ಯ ಕಾರವರ್ಜನಂ ಅಕರ್ತವ್ಯಂ, ಬಹುಲಗ್ರಹಣೇನ ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಇತಿ ಪಕ್ಷನಿಕ್ಷೇಪೇಣೈವ ಚಾರಿತಾರ್ಥ್ಯಾತ್; ತಥಾಪಿ ಲಯಾಭ್ಯಾಂ ಪರಃ ಸಕಾರೋ ನ ಕ್ವಾಪಿ ವಿಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ದ್ಯೋತನಾರ್ಥಂ ತದ್ವರ್ಜನಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾಂ ಛಃ ॥ **94** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲ ಯ ಕಾರವರ್ಜಿತಾತ್ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಉತ್ತರಪದಾದಿಭೂತಸ್ಯ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಿನಿ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಸಕಾರಸ್ಯ ಛಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಣ್ಟು + ಸಾಸಿರಂ, ಎಣ್ಛಾಸಿರಂ. ಏವಂ ಇಱ್ಛಾಸಿರಂ, ಬಱ್ಛಾಸಿರಂ, ನೂಱ್ಛಾಸಿರಂ. ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಬಱ್ಬಂಗು, ಇಱ್ಬವಡಿ. ಅಲಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ನಾಲ್ಸಾಸಿರಂ, ಆಯ್ಸಾಸಿರಂ. ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಎರಪ್ಸಾಸಿರಂ, ಏಪ್ಸಾಸಿರಂ, ಪಯಿಂಜಾಸಿರಂ.

[In numerals to *chh*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಅಯಂ ಅನಾರಮ್ಭಣೀಯಃ, ಅನನ್ತರಯೋಗಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ : ತಥಾಪಿ—ಸ್ಥಾನಿನಿಮಿತ್ತಯೋಃ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರಾತ್ ಅವಿಶೇಷ ಏವ. ಪರಂ ತು ಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಷಯೇ ಛಕಾರಾದೇಶಮಾತ್ರಂ. ತತ್ತು ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಅನ್ಯಕರಣಾದಪಿ ಸಿಧ್ಯತಿ—; ತಥಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗಭೂಯಿಷ್ಠತಾಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಪೃಥಗ್ಯೋಗ ಇತಿ; ಪೂರ್ವಸ್ಯೈವ ಪ್ರಪಞ್ಚೋ ವಾ. ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ಮುಚ್ಛಾಸಿರಂ, ಮುಚ್ಛಟ್ಟು, [1]ಮುಚ್ಛೋಡಸಂ, ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿಧ್ಯತಿ.

ಎಣ್ಛಾಸಿರಂ. ಎಣ್ಟುನಾಲ್ಕಯೋರ್ದ್ವೇಃ [351] ಇತಿ ದುಲೋಪಃ. ನೂಱ್ಛಾಸಿರಂ. ಱುಡೋಃ [82] ಇತಿ ರೇಫಾದೇಶಃ. ಏಪ್ಸಾಸಿರಂ. ಲುಪ್ತಾಸಿರ್ಯೆಟಿನೋಃ [356] ಇತಿ ಲೋಪಃ. ಪಯಿಂಜಾಸಿರಂ. ಪಯಿನ್ ಪತ್ತೋಃ [363] ಇತಿ [2]ಪಯಿನ್ನಾದೇಶಃ ; ಕ್ವಚಿದನ್ಯದೇವ ಇತಿ ಜಕಾರಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಣೋ ನೋ ಣಃ ॥ **95** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಣಕಾರಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಉತ್ತರಪದಾದಿಭೂತಸ್ಯ ನಕಾರಸ್ಯ ಣಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಣ್ಣಿತು + ನೀರ್, ತಣ್ಣೀರ್. ಏವಂ [illegible]ಚಿಲ್, ಕಣ್ಣೀರ್, ಪುಣ್ಣಾಟಿ. ಣ ಇತಿ ಕಿಂ? ಇನಿದು + ನಗೆ, ಇ[illegible] ಅರಲ್ನನೆ. ನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತಣ್ಗದಿರ್, ತಣ್ಬಟಿಲ್. ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಇಹ ನ ಭವತಿ—[3]ಗೇಣ್ನೆೞಂ, ಕಣ್ನೆಯ್ದಿಲ್, [4]ಗೋಣ್ನಾಟಿ.

[Initial *n*, following on *ṇ*, becomes *ṇ*.]

---

1 ಮುಚ್ಛೋಡಿಸಂ. 2 ಪಯಿನಾದೇಶಃ. 3 ಗೇಣ್ನೆಲಂ. 4 ಗೋಣ್ಣಾಟಿ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಮಾಸ ಏವ ಅಯಂ ವಿಧಿಃ. ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ಅಸಮಾಸೇಽಪಿ ಭವತಿ. ಕಣ್ಣೊಂದಪುದು, ಕಣ್ನೊಂದಪುದು ; ಪುಣ್ಣಾಱಿವೋದುದು, ಪುಣ್ನಾಱಿವೋದುದು ; ಜಾಣ್ಣಿನ್ನು, ಜಾಣ್ನಿನ್ನು ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಕಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ॥ 96 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಗಾಗಮಾತ್ ಉತ್ತರೇಷಾಂ ಉತ್ತರಪದಾದಿಭೂತಾನಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವ ಅವಸ್ಥಾನಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎತ್ತುವುದು+ಕೋಲ್, ಎತ್ತುವ ಕೋಲ್. ಏವಂ ಪೊತ್ತುವ ಕೊಡು, ಸುರ್ಕುವ ಕುರುಳ್, ತೂಗುವ ತೊಟ್ಟಿಲ್, ಉಕ್ಕುವ ತೊಱೆ, ತೊಳಗುವ ತಳಿಗೆ, ಆಡುವ ಪೊಲಂ, ಓದುವ ಪೊತ್ತಗೆ, ಪೊಣ್ಮುವ ಬಣ್ಣಂ, ಸೊರ್ಕುವ ಬೆಲೆವೆಣ್, ಪೊಯ್ವ ಮಟೆ, ಕೂಗುವ ಮಾರಿ, ತೂಗುವ ಸೊಡರ್, ಕೇಗುವ ಸೋಗೆ, ಕುಣಿವ ಸಾಸಿರಕುದುರೆ.

ಅಕ ಇತಿ ಕಿಂ? ಎತ್ತುಂಗೋಲ್, ತೂಗುಂದೊಟ್ಟಿಲ್, ಆಡುಂಬೊಲಂ, ಏಱಾನೆಂಬುಱು.

[The initial letters of words following on the augment *a* retain their form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಮಾಸವಿಷಯೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇಃ ಲೋಪೇ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ಅಗ್ಬಹುಲಂ 345 ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸೂತ್ರೇಣ ಅಗಾಗಮೋ ವಿಧೀಯತೇ. ತಸ್ಮಾತ್ ಅಕಃ ಪರೇಷಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ಅನೇನ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ವಿಧೀಯತೇ.

ನನು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ನಾಮ ಸ್ವಭಾವಾವಸ್ಥಾನಂ. ತಚ್ಚ ಅವಿಧೇಯಮೇವ. ಯತಃ ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯವಿಕಾರಾಃ ಖಲು ವಿಧೇಯಾಃ, ನಾತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಆಗಮ್ಯತೇ ಪ್ರತೀಯತೇ ವಿಕ್ರಿಯತೇ ವಾ; ಕಿಂ ವಾ ಅತ್ರ ವಿಧೀಯತೇ ?—ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ವಭಾವಾವಸ್ಥಿತಿರೇವ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ಭವತಿ; ತಥಾಪಿ ಸೈವ ಕ್ವಚಿತ್ ವಿಧೇಯಾ ಭವತಿ. ತಥಾಹಿ—ನಿಮಿತ್ತವಶಾತ್ ವಿಕ್ರಿಯಾಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸತ್ಯಾಮಪಿ ತನ್ನಿಷೇಧದ್ವಾರಾ ಸ್ವಭಾವಾವಸ್ಥಿತೇಃ ಪರಿಪಾಲನಮೇವ ವಿಧೇಯತಾ. ಯಥಾ ಪ್ರಾಗಭಾವಪರಿಪಾಲನಂ ಮೋಕ್ಷ ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯ ಅನಾದಿತ್ವೇನ ಅಸಾಧ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನಾತ್ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಜನನಶಕ್ತಿವಿಘಟನೇನ ತಾದ್ರೂಪ್ಯಪರಿಪಾಲನಮೇವ ಸಾಧ್ಯತ್ವಮಿತಿ. ಸನ್ತಿ ಚ ಅತ್ರ ವಿಕ್ರಿಯಾನಿಮಿತ್ತಾನಿ. ಸತ್ಸ್ವಪಿ ತೇಷು, ಅಕಃ ಪರೇ ವರ್ಣಾಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಕಾರ್ಯಭಾಜೋ ನ ಭವನ್ತಿ; ಕಿನ್ತು ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವ ತಿಷ್ಠನ್ತೀತಿ ಕಾರ್ಯನಿಷೇಧಾತ್ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋಽಪಿ ವಿಧೇಯ ಏವೇತಿ.

ತತ್ರ ಎತ್ತುವ ಕೋಲ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಕತಪಸ್ತೃತೀಯ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ 89 ಇತಿ ತೃತೀಯವರ್ಣಾದೇಶಸ್ಯ, ಪೊಣ್ಮುವ ಬಣ್ಣಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಸ್ವರಾದ್ವಃ ಪವರ್ಗಸ್ಯ 91 ಇತಿ ವಕಾರಾದೇಶಸ್ಯ, ತೂಗುವ ಸೊಡರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಸಶ್ಚೋ ಬಹುಲಮಲಯಃ 93 ಇತಿ ಚತ್ವಸ್ಯ, ಕುಣಿವ ಸಾಸಿರಕುದುರೆ ಇತ್ಯಾದೌ ಸಜಶ್ಛ್ರಯಮಾಂ ಛಃ 94 ಇತಿ ಛತ್ವಸ್ಯ,

ಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ತನ್ನಿಷೇಧೇನ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಉಚ್ಯತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ಚತ್ವಭತ್ವೇ ವ್ಯಞ್ಜನ ಪರಸ್ಯೈವ ಸಕಾರಸ್ಯ, ತಥಾಪಿ ಬಹುಲವಿಷಯತಯಾ ಸ್ವರಪರಸ್ಯಾಪಿ ಭವತೀತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಮ್ಭಾವನೇತಿ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ತು ಎತ್ತುಂಗೋಲ್, ತೂಗುಂದೊಟ್ಟಿಲ್ ಇತ್ಯಾದೌ **ಕೃತೋ ಮೋ ಗದಬಜ್ಯನಕಿ** 344 ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಮಕಾರಾದೇಶ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಅಯಂ ವಿಶೇಷಃ: ಎತ್ತುವ, ಪೊತ್ತುವ, ನೋಡುವ, ಬೇಡುವ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಸಾಮ್ಪ್ರತಿಕಕ್ರಿಯಾದ್ಯೋತಕಾಃ, ಎತ್ತಿದ, ಪೊತ್ತಿದ, ನೋಡಿದ, ಬೇಡಿದ ಇತ್ಯಾದಯೋ' ತೀತಕ್ರಿಯಾದ್ಯೋತಕಾಶ್ಚ ಶಬ್ದಾಃ ವಿಶೇಷಣವಾಚಿನೋ ಽಪಿ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಮಸ್ತಾ ಏವ ಇತಿ ಏಕಃ ಪಕ್ಷಃ. ವ್ಯಸ್ತಾ ಏವ ಅರ್ಥಾನುಗುಣತಯಾ ಸಮ್ಬನ್ಧನೀಯಾ ಇತಿ ಅಪರಃ ಪಕ್ಷಃ. ಪಕ್ಷದ್ವಯಮಪಿ ಸಾಮ್ಪ್ರದಾಯಿಕಮೇವ; ಉಭಯಥಾಪಿ ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ತತ್ರ ಆದ್ಯಸ್ಯ—

ಪಾಡುವ ತುಂಬಿ ತೀಡುವೆಲರಾಡುವ ಸೋಗೆ ಕೊಳಂಗಳೊಳ್ ತುಳುಂ ।
ಕಾಡುವ ಬಾಳೆ ಕೋಡುವ ಪುಳಿಲ್ ಸಲೆ ಕೂಡುವ ಕೊಂಚೆ ಮುಟ್ಟಿ ಮು ॥
ದ್ಪಾಡುವ ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ ನಲಿದಾಡುವ ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿ ಮುದ್ದುಮಾ ।
ತಾಡುವ ಜಾಣವಕ್ಕಿ ನಡೆ [1]ನೋಡುವರಲ್ತಿಯನುಂಟುಮಾಡುಗುಂ ॥ ಇತಿ.

ತಥಾ—

ನನೆಯಂಬಿಂ ಕಂತುವಿಂದಂ ಬಿಸುಡಿಸಿದಲರ್ಗಣ್ ಚಂದ್ರಬಿಂಬೋದಯಪ್ರಾ ।
ರ್ಥನೆಯಂ ಕನ್ನೆಯ್ದಿಲಿಂ ಪಿಂಗಿಸಿ ಕಳೆದ ಮೊಗಂ ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯಮಂ ಭೂ ॥
ಜನನೇತ್ರಾನೀಕದಿಂದಯ್ದಿಸಿದನುಪಮಸೌಂದರ್ಯಮೊಳ್ಕಂಡರಂ ಬ ।
ದ್ದಿರ್ನ ಬಲ್ಪಿಂ ಗಂಡುದೊಟ್ಟಿಲ್ಸಕದ ಸೊಬಗಿನಾಡ ಪೆಣ್ಡಿರ್ಗ್ಗೆ ಸಾಜಂ ॥ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಪಾಡುವ ಇತ್ಯಾದಿಸಾಮ್ಪ್ರತಿಕಕ್ರಿಯಾವಾಚಿನಃ ಬಿಸುಡಿಸಿದ ಇತ್ಯಾದ್ಯತೀತಕ್ರಿಯಾದ್ಯೋತಿನಶ್ಚ ಶಬ್ದಾಃ ತುಂಬಿ, ಅಲರ್ಗಣ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯವ್ಯವಹಿತೋತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಸಮಸ್ತಾ ಏವ ; ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಸಮ್ಬದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ.

ತಥಾ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ—

ಅರೆಲ ಸರಲ್ಗದಾರ ಮನಮಂ ಗುಱಿಮಾಡದೊ ನಾಡ ಸೀಱುವೆಂ ।
ಡಿರ [2]ನಡೆದೊಪ್ಪುವಪ್ಪುವೊಡಗೂಡುವ ನೋಡುವ ಸುತ್ತುವೃತ್ತುವಾ ॥
ದರಿಪೊಲಿಪೊಲ್ವ ಗೆಲ್ವ ಬಸದಾಗಿಪ ಭೋಗಿಪ ಪೊಯ್ವ ಬಯ್ವ ನಾ ।
ಣ್ಗೆರವೆಱೆವಿಂಬುಕೆಯ್ಸುವೊಳಕೆಯ್ಸುವನೇಕವಿಚಿತ್ರಚೇಷ್ಟೆಗಳ್ ॥ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಒಪ್ಪುವ, ಅಪ್ಪುವ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ವ್ಯಸ್ತಾ ಏವ ನ ಸಮಸ್ತಾಃ, ಪೂರ್ವೋತ್ತರಯೋಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾತ್; ಒಪ್ಪುವ ಚೇಷ್ಟೆ, ಅಪ್ಪುವ ಚೇಷ್ಟೆ ಇತಿ ಉತ್ತರಸ್ಥಚೇಷ್ಟಯೈವ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್. ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಾಕ್ಯ ಏವ ನ ಸಮಾಸ ಇತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಚಕಂ ಪದಂ ಉತ್ತರತ್ರೈವೇತಿ ನ ನಿಯಮಃ, ಕ್ವಚಿತ್ ಪೂರ್ವತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗಃ—

---

[1] ನೋಡುವರ್ಗಲ್ತಿ. [2] ನಡೆಪ್ಪ.

ಶ್ರೀರಾಮಾನಟಿ ಕೌಸ್ತುಭದ್ಯುತಿಕಿರತ್ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಕ್ಷೇಪವ ।
ಕ್ಷೀರಂಗಸ್ಥಿತೆಯಾದ ಪಾದನಖರೋಚಿರ್ಗ್ಗಂಗೆ ಪೃಥ್ವೀಶಕೋ ॥
ಟೀರವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸಂದ ಚಕ್ರರವಿ ದೈತ್ಯಧ್ವಾಂತಮಂ ಗೆಲ್ದ ಭೂ ।
ಭಾರಚ್ಛೇದವಿನೋದಿ ಕೃಷ್ಣನೆಮಗೀಗಾನಂದಸಂದೋಹಮಂ ॥ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಆದ ಶ್ರೀರಾಮಾನಟಿ, ಸಂದ ಪಾದನಖರೋಚಿರ್ಗ್ಗಂಗೆ, ಗೆಲ್ದ ಚಕ್ರರವಿ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರೈವ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ ; ಪದಾನಾಂ ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್ ಅವಸ್ಥಾನೇಽಪಿ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾಯಾ ಏವ ನಿಯಾಮಕತ್ವಾತ್.

ಏವಂ ಪಕ್ಷದ್ವಯೇ ಸಮಾಸಪಕ್ಷ ಏವ ಸಮನ್ವಯೇನ ಸುಬೋಧ ಇತಿ ಸೂತ್ರಕೃದಭಿಪ್ರೇತಃ ; ನ ವ್ಯಾಸಪಕ್ಷಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಅಕಃ ಪರಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋಪದೇಶೋ ನಿರರ್ಥಕಃ ಸ್ಯಾತ್. ಕಾರ್ಯಾನ್ತರಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸತ್ಯಾಮೇವ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ವಿಧೇಯಃ. ಸಾ ಚ ಸಮಾಸ ಏವ ನಾನ್ಯಥೇತಿ.

ನ ಚ ಏವಂ ವ್ಯಾಸಪಕ್ಷಸ್ಯ ಅನಙ್ಗೀಕಾರೇ ಪ್ರದರ್ಶಿತಪ್ರಯೋಗೇಷು ಕಾ ಗತಿಃ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ಉತ್ತರತ್ರ ಅಗ್ಬಹುಲಂ[345] ಇತಿ ಅಗಾಗಮವಿಧಾನಸ್ಥಲೇ ಪಕ್ಷಾನ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ಸೂಚಯಿಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅವಿಕೃತೇಃ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾಃ ॥ 97 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅವಿಕೃತಾತ್ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಿನಃ ಪರೇಷಾಂ ಉತ್ತರಪದಾದಿಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಅವಸ್ಥಾನಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒಂದುಕಣ್ಣಂ, ಮೂಱುಕಯ್ಯಂ, ನಾಲ್ಕುತಲೆಯಂ, ಅಯ್ದುತಲೆಯಂಗೆ. ಅವಿಕೃತೇರಿತಿ ಕಿಂ ? ಮೂಗಯ್ಯಂ, ನಾಲ್ದಲೆಯಂ. ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕುಱುಗಯ್ಯಂ, ನಿಡುದಲೆಯಂ.

[The initial letters of words following on an unchanged numeral retain their form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಿಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ವಿಕೃತಿಃ ಇತಿ ಕರ್ಮಸಾಧನೋ ವಿಕೃತಿಶಬ್ದೋ ವಿಕ್ರಿಯಮಾಣವಚನಃ ; ಕೃದ್ಬಹುಲಂ (ಶಾ. 4-3-58) ಇತಿ ವಚನಾತ್. ವಿಕಾರೋ ವಿಕೃತಿಃ ಇತಿ ಭಾವಸಾಧನೋ ವಾ. ಭಾವಭಾವಿನೋಃ ಅಭೇದೋಪಚಾರಾತ್ ವಿಕೃತ್ಯಾಕ್ರಿಯಮಾಣವಚನಃ. ಅಥವಾ ನಾಸ್ತಿ ವಿಕೃತಿಃ ವಿಕಾರೋ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ [1]ಅವಿಕೃತಿಃ ವಿಕಾರರಹಿತಾ ತಸ್ಯಾಃ ಅವಿಕೃತೇಃ ಇತ್ಯಾಹ— ಅವಿಕೃತಾತ್ ಇತಿ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾತ್ ಇತಿ ಯಾವತ್.

ಒಂದುಕಣ್ಣಂ, ಏಕಾಕ್ಷಃ. ಮೂಱುಕಯ್ಯಂ, ತ್ರಿಹಸ್ತಃ. ನಾಲ್ಕುತಲೆಯಂ, ಚತುಶ್ಶಿರಾಃ. ಅಯ್ದುತಲೆಯಂಗೆ, ಪಞ್ಚಶಿರಸೇ. ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಸಮಾಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಬಹುವ್ರೀಹಿರಪೇಕ್ಷಿತಾ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒಮ್ಬತ್ತುಪತ್ತೋರ್ವರೋ ವ್ರೋ ಬಃ ॥ 98 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಒಮ್ಬತ್ತು, ಪತ್ತು ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಪರಸ್ಯ ವರ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಮ್ಬನ್ಧಿನೋ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

---

[1] ಅವಿಕೃತಿರಿತಿ ವಿಕಾರರಹಿತಾ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒಂಬದಿಂಬರ್, ಪದಿಂಬರ್, ತೊಂಬರ್, ಪಯಿಂಬರ್. ಒಮ್ಬತ್ತು ಪತ್ತೋಃ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮೂವರ್, ನಾಲ್ವರ್. ವರ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಒಂಬತ್ತು [1]ವರುಷಂ, ಪತ್ತು ವಂಗಡಂ. ವ ಇತಿ ಕಿಂ? ರೇಫಸ್ಯ ಮಾ ಭೂತ್.

[*V* in the affix *var* becomes *b* when following on *ombattu* or *pattu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಾತ್ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸವಿಷಯೇ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾ ವರ [241] ಇತಿ ವರ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಕ್ಷ್ಯತೇ. ತದೀಯಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಇತ್ಯಾಹ — ಸಮ್ಬನ್ಧಿನಃ ಇತಿ. ಒಂಬದಿಂಬರ್, ಪದಿಂಬರ್ — ಒಮ್ಬತ್ತುಪತ್ತೋಸ್ತು ದಿನ್ [173] ಇತಿ ತಕಾರಾದೇಶಃ ದಿಮಾದೇಶಃ. ತೊಂಬರ್ — ಒಂಬತ್ತೋಸ್ತೊಂ ಪತ್ತ್ [361] ಇತಿ ತೊಮಾದೇಶಃ. ಪಯಿಂಬರ್ — ಪಯಿರ್ ಪತ್ತೋಃ [363] ಇತಿ ಪಯುನ್ನಾದೇಶಃ.

ನನು ಒಮ್ಬತ್ತುಪತ್ತೋಃ ಇತಿ ಅವಿಕೃತಸ್ವರೂಪೋಪಾದಾನಾತ್ ಕಥಂ ತದ್ವಿಕೃತ್ಯೋಃ ತೊಮ್, ಪಯುನ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಗ್ರಹಣಂ ? ಇತಿ ಚೇನ್ನ ; ತದಾದೇಶಸ್ತದ್ವತ್ ಇತಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾತ್ ತಯೋರಪಿ ಗ್ರಹಣಾತ್.

ನ ಚ ಏವಂ ಒಮ್ಬಯಿರೂಪಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ಒಮ್ಬಯೋ ನ [100] ಇತಿ ಉತ್ತರಸೂತ್ರೇಣ ನಿಷೇಧಾದಿತಿ.

ವಗ್ರಹಣಂ ಸ್ಥಾನಿನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ [..] ಇತಿ ರೇಫಸ್ಯೈವ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾಹ — ವ ಇತಿ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎಣ್ಟೋಃ ॥ 99 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಎಣ್ಟುಶಬ್ದಾತ್ ಪರಸ್ಯ ವರ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಮ್ಬನ್ಧಿನೋ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಣ್ಬರ್.

ಯೋಗವಿಭಾಗೋ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ.

[Also when following on *entu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವರೋ ವ್ತೋ ಬಃ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಮ್ಬದ್ಧಃ.

ನನು ಕಿಮರ್ಥಂ ಪೃಥಗ್ಯೋಗಃ ? ಪೂರ್ವಸೂತ್ರ ಏವ ಅಯಂ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತಾಮಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾನಾ ಪೂರ್ವತ್ರ ನಿರ್ದೇಷ್ಟುಂ ಶಕ್ಯಃ, ಸನ್ಧಿಕಾರ್ಯಾಘಟನಾತ್. ಯತೋಽತ್ರ ಎಣ್ಟು ಒಮ್ಬತ್ತು ಇತಿ ಏಕಾರೌಕಾರಾ ಏಕಮಾತ್ರೌ, ತೌ ಚ ನಾಚಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪಠಿತಾ ; ಏಚಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾಭಾವಾತ್. ಅತೋ ಯಣಾದಿಕಾರ್ಯಾಘಟನಾತ್ ಪೃಥಗೇವ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ — ಯೋಗವಿಭಾಗೋ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒಮ್ಬಯೋ ನ ॥ 100 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಒಮ್ಬಯ ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಾತ್ ಪರಸ್ಯ ವರ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಮ್ಬನ್ಧಿನೋ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಕಾರಾದೇಶೋ ನ ಭವತಿ.

---

[1] ವರ್ಷಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒಂಬಯ್ವರ್.

[Not when following on *ombay.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇದಮೇವ ನಿಯಾಮಕಂ **ಒಮ್ಬತ್ತು** ಪತ್ತೊ ೀಃ 98 ಇತಿ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೇ ತದಾದೇಶಾನಾಮಪಿ ಗ್ರಹಣಮಿತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ಒಮ್ಬಯಃ ಪರಸ್ಯ ನಿಷೇಧಾಘಟನಾತ್ : ಪ್ರಾಪ್ತಿಪೂರ್ವಕೋ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಬೆಸೆಕೋಲಾದಯಃ ॥ 101 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಬೆಸೆಕೋಲಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ನಿಪಾತ್ಯನ್ತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬೆಸೆಕೋಲ್, ತಲೆಕಟ್ಟು, ಒಳಕಯ್, ಮೊಱಕಯ್, ಪೊಱಕಯ್ ಒಳಕೋಟೆ, ಪೊಱಕೋಟೆ, ಪೊಱಕಟ್ಟು, ಬಱಿಕಾಲ್, ಪೊಸತೊಲೆ, ಒಳತೋಟಂ, ಪೊಸತೋಟಂ, ಕಯ್ಪಱೆ, ಕತ್ತುರಿಮಿಗಂ, ಸೊಸೆಮುದ್ದು, ನಸುಮುಳಿಸು, ಇಕ್ಕೋಡಿ, ಇತ್ತಡಿ, ಇಪ್ಪಾನಿ, ಒಕ್ಕೋಲ್, ಒಕ್ಕಯ್, ಒಕ್ಕಣ್ಣಂ, ಮುಕ್ಕಣ್ಣಂ, [1] ಮುಕ್ಕೊಡೆ, ಮುಕ್ಕೋಡಿ, ಮುತ್ತಡೆ, ಮುಕ್ಕುಪ್ಪೆ ಇತಿ ಬೆಸೆಕೋಲಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Beseḱ ōl* and the words grouped with it (see above) are exceptions to the rules.]

ಇತಿ [2] ಶ್ರೀ ಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಭಾಷಾಮಞ್ಜರೀಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನವೃತ್ತೌ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಬೆಸೆಕೋಲಾದಿಗಣಪಠಿತಾಃ ಶಬ್ದಾ ಯಥೋಪದೇಶಂ ಸಾಧವೋ ಭವನ್ತೀತ್ಯಾಹ—ಬೆಸೆಕೋಲ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ನಿಪಾತ್ಯನ್ತೇ, ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ಅನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಲಕ್ಷಣನಿರಪೇಕ್ಷಂ ಉಚ್ಚಾರ್ಯನ್ತೇ. ಬೆಸೆಕೋಲ್, ತಲೆಕಟ್ಟು ಇತ್ಯಾದೌ ಕತಪಸ್ಥ್ರೀಯಃ 31 ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಮಾಭೂದಿತಿ ಅಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಸ್ವೋಪಜ್ಞಶಬ್ದಾನುಶಾಸನವೃತ್ತೇಃ ಭಾಷಾಮಞ್ಜರ್ಯಾಃ ಟೀಕಾಯಾಂ ಮಞ್ಜರೀಮಕರನ್ದಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ.

---

1 ಮುಕ್ಕೋಟೆ. 2 ಶ್ರೀಮದ್ಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕ.

ದ್ವಿತೀಯಪಾದ ಪ್ರಾರಮ್ಭಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ತ್ರ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ತ್ರೀ ॥ 102 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನಾರಿ ಕೂರ್ತ್ತಳ್, ಸತಿ ನೋಡಿದಳ್, ಕಾಮಿನಿ ಕೂಡಿದಳ್, ರಂಭೆ ನರ್ತ್ತಿಸಿದಳ್, [1]ಅಚ್ಚರಸಿ ಪಾಡಿದಳ್, ಅವಳ್ ಬಂದಳ್, ಇವಳ್ ಪೋದಳ್. ಅರ್ಥಗ್ರಹಣಂ ಪರ್ಯಾಯಗ್ರಹಣಾರ್ಥಂ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಪ್ರದೇಶಾಃ—ಅಳವಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ[103] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[Words denoting females are of the feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಖಲು [2]ಉತ್ತರತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಳುಕ್ಚ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ[161], ಆತೇತೋತಂ ಪುಂಸ್ವದ್ವಿದೂದೋಃ[162], ದಗಿವೊದಾ ನಪಿ[231] ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೈಃ ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೋದ್ದೇಶೇನ ಳುಗಾದಿಕಾರ್ಯಾಣಿ ವಿಧೀಯನ್ತೇ. ತತ್ರ ಉದ್ದೇಶ್ಯಲಿಙ್ಗಸ್ವರೂಪಾಜ್ಞಾನೇ ಕಾರ್ಯಾಣಾಂ ವಿಧಾತುಂ ಅಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಉದ್ದೇಶ್ಯಂ ಅವಶ್ಯಂ ಜ್ಞಾತವ್ಯಮಿತಿ ಲಿಙ್ಗಾನುಶಾಸನಸ್ಯ ಆರಮ್ಭಣೀಯತಾಯಾಂ, ಯದ್ಯಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಲಿಙ್ಗಸ್ವರೂಪಂ ಉಪದಿಶ್ಯೈವ ವಿಶೇಷತೋ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಂ, ತಥಾಪಿ ಲಿಙ್ಗಸಾಮಾನ್ಯೋದ್ದೇಶೇನ ವಿಧೀಯಮಾನಕಾರ್ಯಾಭಾವಾತ್ ತದ್ವಿಶೇಷಾನೇವ ಅಭಿದಧಾನಃ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಂ ತಾವತ್ ನಿರ್ದಿಶತಿ—ಸ್ತ್ರ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ತ್ರೀ ಇತಿ.

ಸಾಮಾನ್ಯಂ ತು ಯಾವದ್ವಿಶೇಷಾನುಸ್ಯೂತಂ ತದತಿರಿಕ್ತಪ್ರಸ್ಯೂತಂ ವಸ್ತುನಃ ಸ್ವರೂಪಮೇವ. ಕಿಂ ತದಿತಿಚೇತ್, ಇವಳ್ ಇವಂ ಇದು ಇತಿ ಶಬ್ದವ್ಯವಸ್ಥಾ[3]ಹೇತುಃ ಲಿಙ್ಗಾರ್ಥಧರ್ಮ ಇತಿ ಬ್ರೂಮಃ; ಯದಾಲಮ್ಬ್ಯ ಲೋಕೇ ಶಬ್ದಾಃ ಕ್ವಚಿತ್ ಇವಳ್ ಇತಿ—ಯಥಾ ಸತಿಯಿವಳ್, ಸುತೆಯಿವಳ್, ಪೆಣ್ಡತಿಯಿವಳ್, ಮಗಳಿವಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ, ತಥಾ ಕ್ವಚಿತ್ ಇವಂ ಇತಿ—ಯಥಾ ಪತಿಯಿವಂ, ಸುತನಿವಂ, ಗಣ್ಡನಿವಂ, ಮಗನಿವಂ ಇತ್ಯಾದಿ, ತಥಾ ಕ್ವಚಿತ್ ಇದು ಇತಿ—ಯಥಾ ಲತೆಯಿದು, ವೃಕ್ಷವಿದು, ವನವಿದು, ಬಳ್ಳಿಯಿದು, ಮರನಿದು, ಬನವಿದು ಇತ್ಯಾದಿಸ್ವರೂಪೇಣ; ತಥಾ ಬಂದಳ್, ಬಂದಂ, ಬಂದುದು, ಪೋದಳ್, ಪೋದಂ, ಪೋದುದು ಇತ್ಯಾದಿಸ್ವರೂಪೇಣ ಚ ವ್ಯವತಿಷ್ಠನ್ತೇ. ತದೇತದ್ವ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಃ ಕಾರ್ಯಭೂತಾಯಾಃ ಕಾರಣಭೂತೋ ಯೋ ಲಿಙ್ಗಾರ್ಥಗತೋ ಧರ್ಮಃ ತಲ್ಲಿಂಗಮಿತಿ.

ನ ಚ ಲಿಙ್ಗಸ್ವರೂಪಂ ಅಜಾನಾನಾನ್ಪ್ರತಿ ಲಿಙ್ಗಾರ್ಥಧರ್ಮೋ ಲಿಙ್ಗಂ ಇತ್ಯುಪದೇಶೋ ನ ಯುಕ್ತಃ, ಜ್ಞಪ್ತಾ ಆತ್ಮಾಶ್ರಯದೋಷದುಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಲಿಙ್ಗಶಬ್ದೋ ಹಿ ಅತ್ರ ಅರ್ಥವಚ್ಛಬ್ದರೂಪಪ್ರಾತಿಪದಿಕವಚನೋ ನ ಪ್ರತ್ಯೇತವ್ಯವಾಚೀ. ಪ್ರತ್ಯೇತವ್ಯಂ ಚ ಲಿಙ್ಗಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಾದಿ. ಪ್ರತೀತಂ ಚೈತತ್ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಪರಾಖ್ಯಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಅನ್ಯದಿತಿ ಅನಯೋರ್ಭೇದಾತ್ ನಾತ್ಮಾಶ್ರಯಃ.

---

1 ಅಚ್ಚರೆ. 2 ಉತ್ತರಶಾಸ್ತ್ರೇ. 3 ಹೇತುಲಿಙ್ಗಾರ್ಥ.

ನನು ಇದಮಯುಕ್ತಂ ಅರ್ಥಧರ್ಮೋ ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ, ಯತೋ ಲಿಙ್ಗಾಧೀನಪ್ರಕ್ರಿಯಯಾ ಶಬ್ದಾ ಏವ ವಿಕ್ರಿಯನ್ತೇ—ಇವಳ್ ಅವಳ್ ಉವಳ್ ಇವಂ ಅವಂ ಉವಂ ಇದು ಅದು ಉದು ಇತಿ, ತಥಾ ಬಂದಳ್ ಬಂದಂ ಬಂದುದು ಪೋದಳ್ ಪೋದಂ ಪೋದುದು ಇತಿ ಚ. ವಿಕ್ರಿಯಾ ಚ ಸ್ವಗತಹೇತುಸಾಧ್ಯಾ. ನ ಹಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಹೇತೌ ಅನ್ಯತ್ರ ವಿಕ್ರಿಯಾ ಉಪಪದ್ಯತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ಘೋಷಘಟೀಗತೇನ ಉದಶ್ವಿತಾ ಪುರಿ ಶರಾವಗತಪಯಸೋ ಘನೀಭಾವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅತಃ ಶಬ್ದಧರ್ಮ ಏವ ಲಿಙ್ಗಂ ನಾರ್ಥಧರ್ಮಃ; ಯಥಾಹ ವಾಮನಃ-ಇಯಮಯಮಿದಮಿತಿ ಶಬ್ದವ್ಯವಸ್ಥಾಹೇತುಃ ಶಬ್ದಧರ್ಮೋ ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ—ಇತಿ ಚೇನ್ನ.

ಶಬ್ದಧರ್ಮತ್ವಂ ಲಿಙ್ಗಸ್ಯ ಕಿಂ ಉಪಚಾರವೃತ್ತ್ಯಾ ಉಚ್ಯತೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ವಾ? ನಾದ್ಯಃ, ಇಷ್ಟಾಪತ್ತೇಃ; ಇಷ್ಯತೇ ಹಿ ವಾಚ್ಯಧರ್ಮಸ್ಯ ವಾಚಕೇಷು ಉಪಚಾರಾತ್ ತದ್ಧರ್ಮತ್ವಮಿತಿ. ನ ದ್ವಿತೀಯಃ, ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ಲಿಙ್ಗಸ್ಯ ಶಬ್ದಧರ್ಮತ್ವೇ ಗುಣವಚನಾನಾಂ ಕೃತ್ಸಙ್ಖ್ಯಾವಚನಾದೀನಾಂ ಚ ಆಶ್ರಯಲಿಙ್ಗತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ. ತಥಾಹಿ—ಕರಿಯಳ್ ಪಾರ್ವತಿ, ಕರಿಯಂ ಕೃಷ್ಣಂ, ಕರಿದು ಕತ್ತುರಿ; ಬಿಳಿಯಳ್ ಸರಸತಿ, ಬಿಳಿಯಂ ಬಗ್ಗಂ, ಬಿಳಿದು ಕಪ್ಪುರಂ; ನಾಲ್ವರ್ ಗಂಡರ್, ನಾಲ್ವರ್ ಪೆಂಡಿರ್, ನಾಲ್ಕು ಸಮುದ್ರಂಗಳ್; ಅಯ್ವರ್ ಪುರುಷರ್, ಅಯ್ವರ್ ಸತಿಯರ್, ಅಯ್ದು ಗಿರಿಗಳ್; ಪಾಡಿದಂ ಗಾಯಕಂ, ಪಾಡಿದಳ್ ಗಾಯಿಕೆ, ಪಾಡಿತ್ತು ಭೃಂಗಂ; ಓದಿದನರಸಂ, ಓದಿದಳರಸಿ, ಓದಿದುದರಗಿಳಿ; ಇತ್ಯಾದೌ ನ ಹಿ ಕರಿದು ಬಿಳಿದು ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾನಾಂ ಕೃಷ್ಣಶ್ವೇತಾದಿಗುಣಾನಾಂ ಪಾರ್ವತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಸ್ವರೂಪಂ ಆಶ್ರಯಃ, ಯೇನ ಆಶ್ರಯಲಿಙ್ಗತ್ವಂ ಏಷಾಂ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಪಾರ್ವತ್ಯಾದಿಪದವಾಚ್ಯಾ ಏವ ಆಶ್ರಯಾ ಇತಿ ಅರ್ಥಧರ್ಮತ್ವ ಏವ ತಲ್ಲಿಙ್ಗತ್ವಂ ಉಪಪದ್ಯತ ಇತಿ ಅರ್ಥಧರ್ಮ ಏವ ಲಿಙ್ಗಂ ನ ಶಬ್ದಧರ್ಮಃ. ತದುಕ್ತಂ ಅಮೋಘವೃತ್ತೌ—ಇಯಮಯಮಿದಮಿತಿ ಶಬ್ದವ್ಯವಸ್ಥಾಹೇತುರುಪದೇಶಗಮ್ಯಃ; ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥಧರ್ಮೋ ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ. ತ್ರಿಕಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇಽಪಿ—

ಜಾತಿರ್ವ್ಯಕ್ತಿಶ್ಚ ಲಿಙ್ಗಂ ಚ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥೋಽಭಿಧೀಯತೇ ।
ಸಙ್ಖ್ಯಾ ಚ ಕಾರಕಂ ಚೈವ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥೋ ನಿಗದ್ಯತೇ ॥ ಇತಿ—

ತತ್ರಾಪಿ ಲಿಙ್ಗಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥ ಇತ್ಯೇವೋಕ್ತಂ ನ ತು ಪ್ರಕೃತಿಧರ್ಮ ಇತಿ; ಅರ್ಥಧರ್ಮಸ್ಯಾಪಿ ಅರ್ಥತ್ವಾತ್. ಪಞ್ಚಕಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಅವಿಶೇಷ ಏವ.

ಯದುಕ್ತಂ ವಿಕ್ರಿಯಾ ಹಿ ಸ್ವಗತಹೇತುಸಾಧ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ನೈತಚ್ಚಾರು; ವಿಕ್ರಿಯಾತದ್ಧೇತ್ವೋಃ ಐಕಾಧಿಕರಣ್ಯನಿಯಮಾಭಾವಾತ್. ದ್ವಿವಿಧೋ ಹಿ ಹೇತುಃ—ಆನ್ತರೋ ಬಾಹಿರಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಯೋಽಯಂ ಆನ್ತರೋ ಹೇತುಃ ಕಾರ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣತಾ ಯೋಗ್ಯತಾಪರನಾಮಾ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷಃ ತಸ್ಯೈವ ಕಾರ್ಯೈಕಾಧಿಕರಣ್ಯನಿಯಮೋ ನ ಬಾಹಿರಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಾಪರನಾಮಧೇಯಸ್ಯ ಹೇತುಮಾತ್ರಸ್ಯ. ಅನ್ಯಥಾ ದಣ್ಡಚಕ್ರತುರೀವೇಮಾದೀನಾಂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಾನಾಮಪಿ ಘಟಪಟಾದಿಕಾರ್ಯಾಶ್ರಯಮೃತ್ಪಿಣ್ಡತನ್ತ್ವಾದ್ಯುಪಾದಾನವೃತ್ತಿತ್ವೇನೈವ ಕಾರಣತಾಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್. ನಿಮಿತ್ತಂ ಚೈತತ್ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಾದಿ. ಅತೋಽಸ್ಯ ನ ಕಾರ್ಯೈಕಾಧಿಕರಣ್ಯನಿಯಮಃ. ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಸ್ತು ಸಮ್ಬನ್ಧವಶಾದೇವ ಪರಿಹರಣೀಯಃ. ಸಮ್ಬನ್ಧಶ್ಚ ಅತ್ರ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಲಕ್ಷಣೋ ನಿರರ್ಗಳೋಽಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ. ಕಿಂ ಚ ನಾತ್ರ ವಿಕಾರ

ವಿಕಾರಿಭಾವೋಽಪಿ, ಯೇನ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಯೋಃ ಐಕಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ಚಿನ್ತ್ಯೇತ; ನ ಹಿ ಚಕ್ರಾದಿಸಾಮಗ್ರ್ಯಾ ಮೃದಾದಿವತ್ ಲಿಙ್ಗಾದಿಸಾಮಗ್ರ್ಯಾ ಶಬ್ದಾಃ ವಿಕ್ರಿಯನ್ತೇ; ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನಾದಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್, ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನ್ವಾಖ್ಯಾನಂ ವ್ಯಾಕರಣಂ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಪ್ರತಿಪಾದನಂ ತು ಕಥಮೇತೇ ಶಬ್ದಾಃ ಸಾಧವಃ ಇತಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೂನ್ ಶಿಷ್ಯಾನ್ ಪ್ರತಿ ರೇಖಾಗವಪ್ರದರ್ಶನದ್ವಾರಾ ಸತ್ಯಗವಪ್ರತ್ಯಾಯನವತ್ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯವಿಭಾಗಪರಿಕಲ್ಪನಯಾ ಸಾಧುತ್ವಬೋಧನಪರಮಿತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ.

ನನು ಚ ಏವಂ ಲಿಙ್ಗಾನಾಂ ಅರ್ಥಧರ್ಮತ್ವಕಲ್ಪನಾಯಾಂ ಸಕಲಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಪ್ರದಾಯಸಿದ್ಧೋ ವ್ಯವಹಾರೋ ವಿರುಧ್ಯೇತ. ತಥಾಹಿ— ಅಯಂ ಶಬ್ದಃ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಃ ಅಯಂ ಚ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಃ ಇತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವ್ಯವಹಾರೋ ಹಿ ಅಶೇಷಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯಪ್ರಸಿದ್ಧಃ. ನ ಹಿ ಲಿಙ್ಗರಹಿತೇ ಶಬ್ದೇ ಅಯಮೇತಲ್ಲಿಙ್ಗಃ ಇತಿ ವ್ಯವಹರ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ; ವಿಶೇಷಣಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಸತ್ಯೇವ ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರೋಪಪತ್ತೇಃ, ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ಇತ್ಯಾದೌ ತಥೈವ ದರ್ಶನಾತ್. ಕಿಂ ಚ ಕಲತ್ರದಾರಸಜ್ಜನಾದಿಶಬ್ದಾಃ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ; ಇದು ಕಲತ್ರಂ, ಇದು ದಾರಂ, ಇದು ಸಜ್ಜನಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ನಾತ್ರ ಕಲತ್ರಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಅರ್ಥಸ್ಯ ನಪುಂಸಕತ್ವಮಸ್ತಿ, ಸ್ತ್ರೀತ್ವೇನೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾ ಕೇಚನ ಶಬ್ದಾಃ ಪುನ್ನಪುಂಸಕಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ; ಸೂರ್ಯ್ಯನಿವಂ, ಸೂರ್ಯ್ಯನಿದು, ಚಂದ್ರನಿವಂ, ಚಂದ್ರನಿದು ಇತ್ಯಾದಿ. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ಸೂರ್ಯ್ಯಚನ್ದ್ರಾದೀನಾಂ ನಪುಂಸಕತ್ವಂ; ಪುಂಸ್ತ್ವೇನೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ಶಬ್ದಧರ್ಮತ್ವೇ ತು ನೈಷಾ ಅನುಪಪತ್ತಿಃ. ಶಬ್ದಾನಾಂ ಏಷ ಸ್ವಭಾವೋ ಯದೇಕದ್ವಿತ್ರಿಲಿಙ್ಗವತ್ತಯಾ ತದಾಯತ್ತಪ್ರಕ್ರಿಯಾವಿಷಯಾಃ ತಥಾ ತಥಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಮರ್ಹಾಃ ಇತಿ ಶಬ್ದಧರ್ಮ ಏವ ಲಿಙ್ಗಂ ಇತಿ ಚೇನ್ನ—

ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಾನಾಂ ಅದು ಇದು ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾಚಕತಾ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ. ತತ್ರ ಯದಾ ಬುದ್ಧೌ ಕಚಕುಚಾದಿಸ್ತ್ರೀವ್ಯಞ್ಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ಥೋ ಭಾಸತೇ ತದೈವ ಅವಳ್ ಇವಳ್, ಆಕೆ ಈಕೆ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗಃ. ಯದಾ ತು ಶ್ಮಶ್ರುಕೂರ್ಚಾದಿಪುಂವ್ಯಞ್ಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ಥೋ ಭಾಸತೇ ತದಾ ಅವಂ ಇವಂ, ಆತಂ ಈತಂ ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಯೋಗಃ. ಯದಾ ತು ತದುಭಯವ್ಯಞ್ಜನವ್ಯತಿರಿಕ್ತಧರ್ಮೋಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ಥೋ [1]ಭಾಸತೇ ತದೈವ ಅದು ಇದು ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಯೋಗನಿಯಮೋ ದೃಶ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಬುದ್ಧೌ ತಾದೃಗರ್ಥಭಾನ ಏವ ತಥಾಪ್ರಯೋಗೇ ಶಬ್ದಧರ್ಮಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಇಚ್ಛನ್ ಏಷ ತ್ವಂ ಕಿಮತ್ರ ವಿನಿಗಮಕಂ ವದೇಃ? ಇತರಥಾಪಿ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್. ಅಥ ಲಿಙ್ಗಸ್ಯ ಶಬ್ದಧರ್ಮತ್ವೇಽಪಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಏಷ ಸ್ವಭಾವೋ ಯತ್ ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸಕವ್ಯಞ್ಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ಥಭಾನ ಏವ ತತ್ತಲ್ಲಿಙ್ಗಾಧೀನಪ್ರಕ್ರಿಯಾವಿಷಯತಾ [2]ನಾನ್ಯದೇತಿ ಕಥಯೇಃ, ತದಾ ಭಙ್ಗ್ಯನ್ತರೇಣ ಮದುಕ್ತಮೇವ ಅವಾದೀರಿತಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ಅರ್ಥಧರ್ಮ ಏವ ಲಿಙ್ಗಂ ನ ಶಬ್ದಧರ್ಮಃ. ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೋಽಯಂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೋಽಯಂ ಶಬ್ದಃ ಇತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವ್ಯವಹಾರಸ್ತು ವಾಚ್ಯಧರ್ಮಸ್ಯ ವಾಚಕೇಷು ಉಪಚಾರಾತ್ ಅವಸೇಯಃ. ಕಲತ್ರದಾರಾದಿಷ್ವಪಿ ನ ಕಲತ್ರಾದಿಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವೈಕಾನ್ತಃ; ಕಥಂಚಿತ್ ಪುಂಸ್ತ್ವನಪುಂಸಕತ್ವಯೋರಪಿ ಸಮ್ಭವಾತ್. ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಸ್ತ್ರೀಣಾಮಪಿ ಕದಾಚಿತ್ ಪಾಂಸ್ನೋ ಭಾವಃ, ಕದಾ

---

[1] ಭಾತಃ. [2] ನಾನ್ಯಥೇತಿ.

ಚಿತ್ ಪುಂಸಾಮಪಿ ಸ್ತ್ರೈಣಾಃ, ಕದಾಚಿತ್ ಉಭಯೇಷಾಂ ಉಭಯಾತಿರಿಕ್ತಶ್ಚೇತಿ ದ್ರವ್ಯಭಾವಾತ್ಮಾ ಸರ್ವೋ ವೇದಃ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಸಾಮಗ್ರೀನಿಯತಃ ಉದೇತೀತಿ. ಇದಂ ಚ ಭವದ್ವಚನಾನುಗುಣಂ ಆಭ್ಯುಚ್ಚಯಿಕಮೇವ ವಚನಂ, ನೈತಾವತಾ ಲಿಙ್ಗಂ ಚಿದ್ದ್ರವ್ಯಸ್ಯೈವ ಧರ್ಮೋ ನ ಅಚಿದ್ದ್ರವ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಭ್ರಾಮ್ಯೇತ್ ಭವಾನ್. ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮಪಿ ಚಿದಚಿತ್ಸಾಧಾರಣೋ ಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಗಮ್ಯೋ ಧರ್ಮವಿಶೇಷ ಏವ ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ.

ನ ಚ ಏವಂ ಸರ್ವಂ ವಾಚ್ಯಂ ಸರ್ವಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ವಾಚಕಸ್ಯ ತಥಾ ಪ್ರಸಕ್ತೌ ಯುಗಪತ್ ಅನೇಕಲಿಙ್ಗತಾಯಾಂ ಪ್ರಯೋಗಾನುಪಪತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸರ್ವವಾಚಕಾನಾಂ ಉಪಚರಿತವೃತ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವಲಿಙ್ಗತ್ವೇಽಪಿ ಕೇಚಿತ್ ಏಕಲಿಙ್ಗಾಃ ಕೇಚಿತ್ ದ್ವಿಲಿಙ್ಗಾಃ ಕೇಚಿತ್ ತ್ರಿಲಿಙ್ಗಾಃ ಇತಿ ಅನಾದಿಸಿದ್ಧಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರೇಣ ಲಿಙ್ಗವ್ಯವಸ್ಥೋಪಪತ್ತೇಃ. ತದುಕ್ತಂ ಅಮೋಘವೃತ್ತೌ—ಸರ್ವಲಿಙ್ಗಸಙ್ಖ್ಯೇ ವಸ್ತುನಿ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಮನುಪತತಿ ಮುಖ್ಯೋಪಚರಿತಾರ್ಥಾನುಪಾತಿನಿ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ಮನಿ ರೂಢಿತಃ ತತ್ತಲ್ಲಿಙ್ಗಸಙ್ಖ್ಯೋಪಾದಾನವ್ಯವಸ್ಥಾ ಅನುಸರ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ.

ತದೇತಲ್ಲಿಙ್ಗಂ ಷೋಢಾ : ಶುದ್ಧಂ, ಮಿಶ್ರಂ, ಸಙ್ಕೀರ್ಣಂ, ಉಪಸರ್ಜನಂ, ಆವಿಷ್ಟಂ, ಅವ್ಯಕ್ತಂ ಚೇತಿ.

ತತ್ರ ನಿಯತೈಕಸಂಸ್ಕಾರೋಪಗ್ರಾಹಿ ಲಿಙ್ಗಂ ಶುದ್ಧಂ. ತತ್ ತ್ರೇಧಾ : ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಂ. ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಂ, ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಂ ಯಥಾ- ಅಕ್ಕನಿವಳ್, ತಂಗೆಯೀಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಂ ಯಥಾ—ಅಣ್ಣನಿವಂ, ತಮ್ಮನೀತಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ ಯಥಾ—ನೆಲನಿದು, ಪೊಲನಿದು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಸ್ಕಾರದ್ವಯೋಪಗ್ರಾಹಿ ಮಿಶ್ರಂ. ತದಪಿ ತ್ರೇಧಾ: ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಲಿಙ್ಗಂ, ಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ, ಪುನ್ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಲಿಙ್ಗಂ ಯಥಾ—ತೊೞ್ತಿವಳ್, ತೊೞ್ತೀತಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ ಯಥಾ—ದೇವತೆಯಿವಳ್, ದೇವತೆಯಿದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಪುನ್ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ ಯಥಾ—ಸೂರ್ಯ್ಯನೀತಂ, ಸೂರ್ಯ್ಯನಿದು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಸ್ಕಾರತ್ರಯೋಪಗ್ರಾಹಿ ಸಙ್ಕೀರ್ಣಂ. ತತ್ ಏಕಧೈವ. ದೈವತಮಿವಳ್, ದೈವತಮೀತಂ, ದೈವತಮಿದು ಇತ್ಯಾದಿ.

ವಿಶೇಷಣಂ ಸತ್ ವಿಶೇಷ್ಯಲಿಙ್ಗಾಯತ್ತಸಂಸ್ಕಾರೋಪಗ್ರಾಹಿ ಉಪಸರ್ಜನಂ. ತತ್ತು ಸಪ್ತಧಾ : ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಂ, ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಂ, ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ, ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಲಿಙ್ಗಂ, ಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ, ಪುನ್ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ, ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಆದ್ಯಂ ಯಥಾ—ಇನಿಯಳ್ ಕಾದಲೆ, ಇನಿಯಳ್ ಅಂಗನೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ದ್ವಿತೀಯಂ ಯಥಾ—ಇನಿಯಂ ಕಾದಲಂ, ಇನಿಯಂ ಕಾಂತಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ತೃತೀಯಂ ಯಥಾ—ಇನಿದು ಘೃತಂ, ಇನಿದು ಪಾಲ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಚತುರ್ಥಂ ಯಥಾ—ಕಿಱಿಯಳ್ ತೊೞ್ತು, ಕಿಱಿಯಂ ತೊೞ್ತು ಇತ್ಯಾದಿ. ಪಞ್ಚಮಂ ಯಥಾ—ಬೆಟ್ಟಿದಳ್ ದೇವತೆ, ಬೆಟ್ಟಿತು ದೇವತೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಷಷ್ಠಂ ಯಥಾ—ಪಿರಿಯಂ ಸೂರ್ಯ್ಯಂ, ಪಿರಿದು ಸೂರ್ಯ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಪ್ತಮಂ ಯಥಾ—ಒಳ್ಳಿದಳ್ ದೈವತಂ, ಒಳ್ಳಿದಂ ದೈವತಂ, ಒಳ್ಳಿತು ದೈವತಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ವಿಶೇಷಣಂ ಸದಪಿ ವಿಶೇಷ್ಯಲಿಙ್ಗಾನಧೀನಂ ನಿಯತಸಂಸ್ಕಾರೋಪಗ್ರಾಹಿ ಆವಿಷ್ಟಂ. ತದಪಿ ತ್ರೇಧಾ: ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಂ, ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಂ, ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಯಥಾ—ಅರಸಂ ಜಗಕ್ಕೆ ತಾಯ್, ಗುರುವೆ ಜಗಕ್ಕೆ ಮಾತೆ ಇತ್ಯಾದಿ, ದ್ವಿತೀಯಂ ಯಥಾ—ಸತ್ಯಮೇ ತಂದೆ, ಸ್ಮರಣೆಯೇ ಬಂಧು ಇತ್ಯಾದಿ. ಚರಮಂ ಯಥಾ—ಈಯೆಡೆಯೊಳೆಮಗೆ ಗುರುವೇ ಪ್ರಮಾಣಂ, ಅಂಗನೆ ಮದನನ ಕೈಪಿಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಲಿಙ್ಗಾಯತ್ತಸಂಸ್ಕಾರಾನುಪಗ್ರಾಹಿ ಅವ್ಯಕ್ತಂ. ನಾತ್ರ ಭೇದಃ. ಯಥಾ—ನೀಂ ತಾಯ್, ನೀಂ ಮಗಳ್, ನೀಂ ತಂದೆ, ನೀಂ ಮಗಂ, ನೀಂ ಮರಂ, ನೀಂ ಗಿಡು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಏವಂ ಸಙ್ಗ್ರಹನಯಾತ್ ಲಿಙ್ಗಂ ಏಕವಿಧಮಪಿ ಪರಾಪರವ್ಯವಹಾರನಯಾತ್ ಸಂಕ್ಷೇಪೇಣ ತ್ರಿವಿಧಂ, ಮಧ್ಯಮತಃ ಷಡ್ವಿಧಂ, ವಿಸ್ತರತಸ್ತು ಅಷ್ಟಾದಶಭೇದಮಪಿ ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗತ್ರಿಭೇದಾವಲಮ್ಬನಮೇವೇತಿ ತೇಷಾಮೇವ ಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪಯನ್ ಆದೌ ಸ್ತ್ರೀಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪಯತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಞ್ಜನರಹಿತಾಃ ಕುಟೀ ಕುಮ್ಭೀ ಇತ್ಯಾದಯೋಽಪಿ ಶಬ್ದಾಃ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಾಃ ಪುಂವ್ಯಞ್ಜನರಹಿತಾಃ ಸ್ತಮ್ಭಕುಮ್ಭಾದಯೋಽಪಿ ಶಬ್ದಾಃ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಾಃ ಇತಿ ಅನ್ಯಥೈವ ತದನುಶಾಸನಂ; ತಥಾಪಿ ನಾತ್ರ ಭಾಷಾವಿಷಯೇ ತಥಾ. ಕಿನ್ತು ತತ್ತದ್ವ್ಯಞ್ಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ಥವಾಚಕಾ ಏವ ತತ್ತಲ್ಲಿಙ್ಗಾಃ ಇತ್ಯಾಹ ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಾ ಇತ್ಯಾದಿಃ

ಉದಾಹರತಿ—ನಾರಿ ಕೂರ್ತ್ತಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ನಾರೀಶಬ್ದಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವೋಽನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ [15] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಃ. ನಾರಿ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ್ಯೋತನಾರ್ಥಂ ಕೂರ್ತ್ತಳ್ ಇತ್ಯಾದಿಕ್ರಿಯಾಪದಪ್ರಯೋಗಃ; ಅಳ್ಮಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ [158] ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗ ಏವ ಅಳಾದೇಶವಿಧಾನಾತ್.

ಯದ್ಯಪಿ ಅರ್ಥಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿಧಾನೇ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ಶಬ್ದಸ್ಯೈವ ತದ್ವಿಧಾನಂ ಭವತಿ; ತಥಾಪಿ ಅರ್ಥಶಬ್ದಾಭಾವೇ ಸ್ತ್ರೀಶಬ್ದಮಾತ್ರ ಏವ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್, ನ ತದ್ವಾಚಕಾಃ ಇತರೇ ಶಬ್ದಾಃ; ಅತಃ ಸ್ತ್ರೀಪರ್ಯಾಯಗ್ರಹಣಾರ್ಥಂ ಅರ್ಥಶಬ್ದೋಪಾದಾನಂ ಇತ್ಯಾಹ—ಅರ್ಥಗ್ರಹಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪುಮಾನ್ ಪುಮರ್ಥಃ ॥ 103 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪುರುಷವಾಚಕಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮದನನೆಚ್ಚಂ, ಕಾಮಿ ನೊಂದಂ, ಬಿದಿ ಸೃಜಿಸಿದಂ, ಜಿನಂ ಜಗಮನುದ್ಧರಿಸಿದಂ, ಸುರರ್ ಪೂವಡೆಗಱೆದರ್. ಪುಂಪ್ರದೇಶಾಃ—ಆತ್ರೇತೋತಂ ಪುಂಸ್ಯದ್ವಿದೂದೋಃ [162] ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[Words denoting males are of the masculine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪುಂವ್ಯಞ್ಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ಥಃ ಪುಮಾನ್; ಸೋಽರ್ಥೋಽಭಿಧೇಯೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಪುಮರ್ಥ ಇತ್ಯಾಹ—ಪುರುಷವಾಚಕಾ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ತ್ರೀಪುಮರ್ಥೌ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಾ ಇತಿ ಏಕಯೋಗಕರಣೇ ಅರ್ಥಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಕೃದೇವ ಉಪಾದಾನಾತ್ ಲಾಘವಂ ; ತಥಾಪಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಾತ್ ಪೃಥಗರ್ಥಗ್ರಹಣಾಚ್ಚ ಅಯಮರ್ಥೋ ಲಭ್ಯತೇ : ಸ್ತ್ರ್ಯರ್ಥ ಏವ ಸ್ತ್ರೀ, ಪುಮರ್ಥ ಏವ ಪುಮಾನ್ ಇತಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಗತ್ಯೈವಕಾರವತ್ತಯಾ ಸಾವಧಾರಣಾತ್ ಇತರವ್ಯವಚ್ಛೇದಃ; ನ ತು ಸ್ತ್ರ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ತ್ರ್ಯೇವ, ಪುಮರ್ಥಃ ಪುಮಾನೇವ ಇತಿ ವಿಧೇಯಗತ್ಯೈವಕಾರವತ್ತಯಾ ಅವಧಾರಣಾತ್ ಇತರವ್ಯವಚ್ಛೇದಃ ; ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷವಾಚಕಾನಾಮಪಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತರವತ್ತ್ವಾವಿರೋಧಾತ್, ತಥೈವ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ನಬನ್ಯತ್ ‖ 104 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷವಾಚಕಾತ್ ಅನ್ಯತ್ ಶಬ್ದರೂಪಂ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮುಗುಳ್ತ್ತುದು, ಮೊಗ್ಗೆ ಪೂತುದು, ಪಿಶಾಚಂ ಪೀಡಿಸಿತ್ತು, ಭೂತಂ ಪಿಡಿದುದು. ನಪ್ಪ್ರದೇಶಾಃ—ನಪ್ಯಾಮಿ ಚ ಬಹುಲಂ 259 ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[Words which do not denote females or males are of the neuter gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನನು ಸ್ತ್ರ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ತ್ರೀ 102, ಪುಮಾನ್ ಪುಮರ್ಥಃ 103 ಇತಿವತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ನಬರ್ಥೋ ನಪ್ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ ಕಿಂ ನಬನ್ಯತ್ ಇತಿ ಅನ್ಯಥಾನುಶಾಸನಂ ಕ್ರಿಯತೇ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ, ನಾತ್ರ ಪೂರ್ವವತ್ ನಿರ್ದೇಷ್ಟುಂ ಶಕ್ಯತೇ; ಘಟ, ಪಟ, ನೆಲ, ಗೋಲ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಅಸಙ್ಗ್ರಹಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಏತೇಷಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅರ್ಥಾಃ ನಪುಂಸಕವ್ಯಞ್ಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಾಃ, ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸಕವ್ಯಞ್ಜನಾನಾಂ ಚೇತನಧರ್ಮತ್ವಾತ್; ಅತಃ ಸರ್ವಸಙ್ಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಅನ್ಯಥಾ ಉಕ್ತಂ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ, ತತ್ರ ಅನ್ಯತ್ವಂ ಆಪೇಕ್ಷಿಕಮೇವ, ಯತ್ಕಿಂಚಿದಪೇಕ್ಷ್ಯೈವ ಅನ್ಯತ್ವಸಮ್ಭವಾತ್; ತಚ್ಚ ಅತ್ರ ಸನ್ನಿಧಾನಾತ್ ಸ್ತ್ರ್ಯರ್ಥಂ ಪುಮರ್ಥಂ ಚ ಶಬ್ದಜಾತಮೇವ, ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅಸಮ್ಭವಾತ್ ಇತ್ಯಾಹ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷವಾಚಕಾತ್ ಅನ್ಯತ್ ಇತಿ.

ನನು ತದನ್ಯೇಷಾಂ ಘಟಪಟಾದಿಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಏತದ್ವಿಧಾನಂ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರಂ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಶಬ್ದರೂಪಂ ಇತಿ.

ಉದಾಹರತಿ—ಮಲ್ಲಿಗೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಮೊಗ್ಗೆ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ[1] ನಪುಂಸಕತ್ವವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಮುಗುಳ್ತ್ತುದು, ಪೂತುದು ಇತ್ಯಾದಿಕ್ರಿಯಾಪದಾಭಿವ್ಯಾಹಾರಃ. ನಪ್ಪ್ರಗಃ 154 ಇತಿ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗ ಏವ ಅಮ ಉದುರಾದೇಶ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕಲತ್ರಾದಯಃ ‖ 105 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕಲತ್ರಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕಲತ್ರಮೊಳ್ಳಿತ್ತು, ಕೂಸು ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತು, ಗೃಹಂ ಬಂದುದು.

1 ನಪುಂಸಕವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ.

ಕಲತ್ರ, ದಾರ, ಗೃಹ, ಅಪತ್ಯ, ತೋಕ, ಶಿಶು, ಕೂಸು, ಪಸುಳೆ, ಮಗು ಇತಿ ಕಲತ್ರಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Kalatra* and the words grouped with it (see above) are of the neuter gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಪಿತಿ ಅನುವರ್ತಮಾನೇನ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ.

ನನು ಅತ್ರ ಗಣೇ ಕಲತ್ರ ದಾರ ಗೃಹ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕತ್ವಾತ್ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಪ್ರಾಪ್ತೌ ನಪ್ತ್ವವಿಧಾನಾರ್ಥಂ ಸಙ್ಗತಃ ಪಾಠಃ. ಅಪತ್ಯಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ತು ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿಧಾಯಕತ್ವಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯೇ ನಪುಂಸಕತ್ವಂ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಕಿಮರ್ಥಂ ಪಾಠಃ ಇತಿ ನಾಶಙ್ಕನೀಯಂ; ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಸದಪಿ ವಿಶೇಷಪರ್ಯವಸಾಯಿ, ನಿರ್ವಿಶೇಷಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಾತ್. ಅತಃ ತೈರಪಿ ವಸ್ತುತಃ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಾನ್ಯತರದೇವ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಾನ್ಯತರಪ್ರಾಪ್ತೌ ನಪ್ತ್ವವಿಧಾನಾರ್ಥಂ ಪಾಠಸ್ತು ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಇತಿ.

ಮಗು ಇತಿ. ಮಗಶಬ್ದಸ್ಯ ಉಕ್ ಸಾಮಾನ್ಯೇ [187] ಇತಿ ಉಗಾಗಮಃ.

ಬಹುವಚನಾತ್ ಆಕೃತಿಗಣೋಽಯಂ. ಆಕೃತಿಃ [2]ವರ್ಣ್ಣಿಕಾಪ್ರಕಾರಃ. ತತ್ಪ್ರದರ್ಶನಪರೋಽಯಂ ಗಣೋ ನ ತು ಶಬ್ದಾನಾಂ ಇಯತ್ತಾಪರಿಚ್ಛೇದನಪರಃ. ತೇನ ಭೂತ, ಪ್ರೇತ, ಪಿಶಾಚ, ಶಾಕಿನೀ, ಡಾಕಿನೀ ಇತ್ಯಾದಯಃ; ಮಾರಿ, ಮಸಣಿ, ಬಳಹರಿ, ಚೌಡಿ, ಚೆಳೆ ಇತ್ಯಾದಯೋಽಪಿ ಶಬ್ದಾಃ ಉಪಸಙ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಏಕತ್ವೇ ಜನೋ ' ಕುಸುದುಃಪರಃ ॥ 106 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಏಕತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನೋ ಜನಶಬ್ದೋ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೋ ಭವತಿ; ನ ಕು ಸು ದುಃಭ್ಯಃ ಪರಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಜನಂ ಪೇೞ್ದುದು, ಸ್ತ್ರೀಜನಮಿರ್ದ್ದುದು, ಮಹಾಜನಂ ಮೆಚ್ಚಿದುದು, ಬಹುಜನಮಂಗೀಕರಿಸಿತ್ತು. ಏಕತ್ವ ಇತಿ ಕಿಂ? ಜನಂಗಳ್ ಪೇೞ್ವರ್, ಮಹಾಜನಂಗಳುಪದೇಶಿಸಿದರ್. ಅಕುಸುದುಃಪರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕುಜನನೀತಂ, ಸುಜನಂ ಪೇೞ್ದಂ, ದುರ್ಜ್ಜನನಜ್ಞಂ.

[*Jana* in the singular is of the neuter gender; but not when *ku*, *su*, or *duh* is prefixed.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಏಕತ್ವಂ ನಾಮ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಶೇಷಃ. ತತ್ರ ಚ ಏಕಶಬ್ದಸ್ಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ; ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದತ್ವಾತ್. ಜನಶಬ್ದಸ್ತು ಕಥಮತ್ರ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಏಕತ್ವಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ, ಕಿನ್ತು ಏಕತ್ವಸಙ್ಖ್ಯಾವತಿ ಅರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನ ಇತಿ ವಿವಕ್ಷಿತ ಇತ್ಯಾಹ ಏಕತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನೇಕತ್ವೇ ತು ಜನರ್, ಜನರಂ, ಜನರಿಂ ಇತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ ಅನಪುಂಸಕತ್ವಮೇವೇತಿ.

ಉದಾಹರಣೇ ತು ಯದ್ಯಪಿ ಕೇವಲಾತ್ ವಿಶಿಷ್ಟೋ ಭಿನ್ನಃ ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀಜನಮಹಾಜನಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಸಮಸ್ತಾನಾಂ ಅಪ್ರಸಙ್ಗ ಇತಿ ಶಙ್ಕಾ; ತಥಾಪಿ ಸೂತ್ರೇ ಅಕು ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕುಸುದುಃಪರಸ್ಯ ನಿಷೇಧಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಇತರಪರಸ್ಯ ಅನಿಷೇಧ ಇತಿ ಸಮಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರದರ್ಶನಮಿತಿ.

---

1 ಮಗವು. 2 ವರ್ಗ್ಗಿಕಾ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಜ್ಜನಃ ಕುಲಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ॥ 107 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕುಲಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಅರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಃ ಸಜ್ಜನಶಬ್ದೋ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇದು ಸಜ್ಜನಂ, ಇವು ಸಜ್ಜನಂಗಳ್. ಸಜ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ? ಇವಳ್ ಸತಿ, ಇವಳ್ ಸಾಧ್ವಿ. ಕುಲಸ್ತ್ರಿಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ಸಜ್ಜನರ್, ಸತ್ಪುರುಷಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

[*Sajjana*, when meaning respectable woman, is of the neuter gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ಏಕತ್ವನಿಯಮಃ, ಅಪಿ ತು ಸಾಮಾನ್ಯತ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸತಃ ಕುಲಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಇತ್ಯೇವ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಂ, ಲಾಘವಾತ್; ಯತೋ ಜನಶಬ್ದಃ ಅನುವರ್ತಮಾನಃ ಸತಃ ಪರ ಇತ್ಯೇವಂ ಸಮ್ಬದ್ಧಃ ಸಜ್ಜನ ಇತಿ ಫಲತಿ. ತಥಾಪಿ ಕುಲಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಅಯಂ ಅಖಣ್ಡೋ ರೂಢ ಇತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಃ ತಥಾನಿರ್ದೇಶಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಸಂಶ್ಚಾಸೌ ಜನಃ ಸಜ್ಜನ ಇತಿ ಯೌಗಿಕೋಽಪಿ ಗೃಹ್ಯೇತ. ಗೃಹ್ಯತಾಂ ಕೋ ದೋಷಃ? ಅರ್ಥಾನ್ತರೇಽತಿಪ್ರಸಙ್ಗಸ್ತು ಕುಲಸ್ತ್ರೀಪದಾದೇವ ವ್ಯುದಸ್ಯತ ಇತ್ಯಪಿ ನ ಸಮ್ಯಕ್. ಏವಂ ಲಕ್ಷ್ಯಸಿದ್ಧಾವಪಿ ಸ್ವರೂಪಾವೇದನಾತ್. [1]ವೇದಿತವ್ಯಂ ಚ ಅವಶ್ಯಂ ತತ್; ಏಕಃ ಶಬ್ದಃ ಸಮ್ಯಗ್ವಿದಿತಃ ಸುಷ್ಠು ಪ್ರಯುಕ್ತಃ ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಕಾಮಧುಗ್ಭವತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗ್ರಹಾರ್ಥಃ ಪುಮಾಂಶ್ಚ ॥ 108 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಗ್ರಹಾಃ ಸೂರ್ಯಾದಯಃ ತದ್ವಾಚಕಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಾ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಾಶ್ಚ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸೂರ್ಯ್ಯನುದಯಿಸಿದಂ, ಸೂರ್ಯ್ಯನುದಯಿಸಿತ್ತು; ರವಿ ಮೂಡಿದಂ, ರವಿ ಮೂಡಿತ್ತು; ವಿಧುವೆಸೆದಂ, ವಿಧುವೆಸೆದತ್ತು; ಚಂದ್ರಂ ಬೆಳಗಿದಂ, ಚಂದ್ರಂ ಬೆಳಗಿತ್ತು; ಈತಂ ಮಂಗಳಂ, ಇದು ಮಂಗಳಂ. ಗ್ರಹಾರ್ಥ ಇತಿ ಕಿಂ? ಇದು ಪಿಶಾಚಂ, ಇದು ಭೂತಂ.

[Names of the planets are of both masculine and neuter gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಗೃಹ್ಣನ್ತೀತಿ ಗ್ರಹಾಃ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಭೂತಪ್ರೇತಾದೀನಾಮಪಿ ಸಙ್ಗ್ರಹೋ ಮಾ ಭೂದಿತಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮರ್ಥಮಾಹ—ಗ್ರಹಾಃ ಸೂರ್ಯಾದಯ ಇತಿ.

ನನು ಕಿಮರ್ಥಂ ಅತ್ರ ಪುಂಗ್ರಹಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ? ಯತಃ ಸೂರ್ಯಾದಯಃ ಪುಮಾಂಸೋಽತಸ್ತದ್ವಾಚನಾಃ ಸ್ವತ ಏವ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಾ ಇತಿ ಚೇತ್—ನಾತ್ರ ಏಷಾಂ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗವಿಧಾನಾಯ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ, ಕಿನ್ತು ಅನುವರ್ತಮಾನೇನ ನಪಾ ಸಹ ಸಮುಚ್ಚಯಾಯೈವ: ಗ್ರಹಾರ್ಥಾಃ ಶಬ್ದಾ ನ ಕೇವಲಂ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಾ ಅಪಿ ತು ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಾಶ್ಚೇತಿ. ಉತ್ತರಾರ್ಥಂ ಚ; ವಕ್ಷ್ಯತೇ ಹಿ ಮಸನ್ತಾದಯಃ 109 ಇತಿ. ತತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ ದ್ವಯಮಪೀತಿ.

---

[1] ವೇತ್ತವ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಸನ್ತಾದಯಃ ॥ 109 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಸನ್ತಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಾ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಾಶ್ಚ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ವಸಂತಂ ಬಂದಂ, ವಸಂತಂ ಬಂದುದು ; ಮಲಯಾನಿಲಂ ತೀಡಿದಂ, ಮಲಯಾನಿಲಂ ತೀಡಿತ್ತು ; ಚೈತ್ರನೊಪ್ಪಿದಂ, ಚೈತ್ರವೊಪ್ಪಿತ್ತು. ವಸನ್ತಾದಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಗ್ರೀಷ್ಮಂ ಬಂದುದು, ಶಿಶಿರಂ ಪೋದುದು.

ವಸಂತ, ಚೈತ್ರ, ಮಲಯಾನಿಲ, ಮಂದಮಾರುತ, ಮಧು, ಚೈತ್ರಾನಿಲ [ಇತಿ] ವಸನ್ತಾದಯಃ ಪ್ರಯೋಗಗಮ್ಯಾಃ.

[*Vasanta* and the other words grouped with it (see above) are of both masculine and neuter gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಸನ್ತಾದೀನಾಂ ಅಚೇತನತ್ವಾತ್ ನಪ್ತ್ವೈಕಾನ್ತೇ ಪುಂಸ್ತ್ವಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಂ ಅಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದೇವತಾದಯೋ [1]ನಪ್ಸ್ತ್ರಿ ॥ 110 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದೇವತಾದಿಗಣಪಠಿತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಾಃ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಾಶ್ಚ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದೇವತೆ ವರಮನಿತ್ತಳ್, ದೇವತೆ ವರಮನಿತ್ತುದು ; ಸರಸ್ವತಿ ಕಯ್ಸೆರವಾಗಿ ಪೇೞ್ದಪಳ್, ಸರಸ್ವತಿ ಕೂರ್ತು ನಿಂದುದಾತನ ಮುಖದೊಳ್ ; ಸಿರಿ ಕೂರ್ತಳ್, ಸಿರಿ ಕೂರ್ತುದು. ದೇವತಾದಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ದೇವಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ, ಶಚಿ ಕೂರ್ತಳ್.

ದೇವತೆ, ಶ್ರೀ, ಸಿರಿ, ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಣಿ, ಪೆಣ್, ಪೆಣ್ಡತಿ, ತೊೞ್ತು ಇತಿ ದೇವತಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Dêvate* and the words grouped with it (see above) are of both neuter and feminine gender,

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಪ್ ಚ ಸ್ತ್ರೀ ಚ ನಪ್ಸ್ತ್ರಿ ಇತಿ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವನಿರ್ದೇಶಃ.

ನನು ಅತ್ರ ಕಿಮರ್ಥಂ ನಪ್ಸ್ತ್ರಿಯೋಃ ಉಪಾದಾನಂ? ಯತೋ ನಬಿತಿ ಅನುವರ್ತತ ಏವ, ಸ್ತ್ರೀತ್ವಂ ತು ತೇಷಾಂ ದೇವತಾದಿಗಣಪಠಿತಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾನಾಂ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧಮೇವೇತಿ ಕಿಮನೇನ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಕಿಮಸಮ್ಭಾವ್ಯಂ? ಸರ್ವಂ ವಾಕ್ಯಂ ಸರ್ವಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ವಾಚಕಸ್ಯ ಸರ್ವಲಿಙ್ಗತಾಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅತಃ ಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರಾನುರೋಧಾತ್ ಅಸ್ಯ ಇದಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಇತಿ ನಿಯಮಾರ್ಥಂ ಅನುಶಾಸನಂ ಆವಶ್ಯಕಂ. ತತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಉಭಯಾನುವೃತ್ತೌ ಪುನ್ನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ನಬ್ಗ್ರಹಣಂ, ತಾವತ ಏವ ಉಪಾದಾನೇ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಮಪಿ ನಿಷಿದ್ಧಂ ಸ್ಯಾತ್ ; ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿಷ್ಟೇನ ಅಪರಸ್ಯ ಬಾಧನಾತ್. ಅತಃ ಸ್ತ್ರೀಗ್ರಹಣಮಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಉಭಯೋಪಾದಾನಮಿತಿ.

---

1 ನಪ್ಸ್ತ್ರೀ.

ಯದ್ಯಪಿ ದೇವತಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಜಿನಂ ದೇವತೆ, ಇಂದ್ರಂ ದೇವತೆ ಇತ್ಯಾದಿಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾತ್ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಮಪಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಯತೇ ; ತಥಾಪಿ ದೇವತೆ ಬಂದಳ್, ದೇವತೆ ಪೋದುದು ಇತ್ಯಾದಿಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವತ್ ದೇವತೆ ಬಂದಂ, ದೇವತೆ ಪೋದಂ ಇತಿ ತಿಙನ್ತಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವ್ಯವಹಾರಾದರ್ಶನಾತ್ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಸ್ಯ ನೋರರೀಕರಣಮಿತಿ. ದೈವತಶಬ್ದಸ್ಯ ತು ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ ತ್ರಿಲಿಙ್ಗತ್ವಮಿಷ್ಯತೇ. ಅತ ಏವ ಅಸ್ಯ ಅತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವತ್ರ ಚೇತಿ ಉಭಯತ್ರ ಪಾಠ ಇತಿ. ತೊಱ್ತುಶಬ್ದಸ್ತು ಸೇವ್ರೋಪಜೀವ್ಯರ್ಥವಾಚೀ. ಸ ಚೇತ್ಪುಂವ್ಯಞ್ಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಃ ಪುಮಾನ್, ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಞ್ಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಃ ಸ್ತ್ರೀ ಇತಿ ಔತ್ಸರ್ಗಿಕಮೇವ ಅಸ್ಯ ಉಭಯಂ ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ನ ವಿಶಿಷ್ಯ ಅನುಶಾಸನಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಭೇದ್ಯವದ್ಭೇದಕಂ ॥ **111** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಭೇದ್ಯಂ ವಿಶೇಷ್ಯಂ; ಭೇದಕಂ ವಿಶೇಷಣಂ. ವಿಶೇಷಣವಾಚಿನೋ ಯೇ ಶಬ್ದಾಃ ತೇ ವಿಶೇಷ್ಯವಲ್ಲಿಙ್ಗಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಯ್ವರ್ ಪುರುಷರ್, ಅಯ್ವರ್ ಸತಿಯರ್, ಅಯ್ದುಗಿರಿಗಳ್ ; ಎಣ್ಬರ್ ಪುತ್ರರ್, ಎಣ್ಬರ್ ಪುತ್ರಿಯರ್, ಎಂಟು ಕೂಸುಗಳ್ ; ಆವರ್ ದೇವರ್, ಇವರ್ ದೇವಿಯರ್, ಅವು ಕಲ್ಪಂಗಳ್ ; ಈತನೊಳ್ಳಿದಂ, ಈಕೆಯೊಳ್ಳಿದಳ್, ಇದೊಳ್ಳಿತ್ತು ; ಇನಿಯಂ ನಲ್ಲಂ, ಇನಿಯಳ್ ನಲ್ಲಳ್, ಇನಿದು ಪಾಲ್; ಕರಿಯಳ್ ಪಾರ್ವತಿ, ಕರಿಯಂ ಕೃಷ್ಣಂ, ಕರಿದು ಕತ್ತುರಿ.

ಕಂ ॥ [1]ಪಾಡುವುವಂ ತುಂಬಿಗಳಂ ।
[2]ಕೂಡುವುವಂ ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳನತಿಬಿನದಂ ॥
[3]ಮೂಡುವುವಂ ಪುಲ್ಲೆಗಳಂ ।
ನೋಡಿದನರಸಂ ವಿವೇಕನಿಧಿ ಸಂತಸದಿಂ ॥

[A qualifying word is of the same gender as the noun it qualifies.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಭಿದ್ಯತೇ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯತ ಇತಿ ಭೇದ್ಯಂ ವಿಶೇಷ್ಯಂ. ಭೇದಯತಿ ವಿಶೇಷಯತಿ ವ್ಯಾವರ್ತಯತೀತಿ ಭೇದಕಂ ವಿಶೇಷಣಂ. ಕೃತ್ಸಂಖ್ಯಾಗುಣವಚನಾದ್ಯುಪಸರ್ಜನಂ ಪ್ರಧಾನಾನುಯಾಯೀತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಲಿಙ್ಗಾಭಾವಾತ್ ವಿಶೇಷ್ಯವಲ್ಲಿಙ್ಗಮುಚ್ಯತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪರವದ್ದ್ವನ್ದ್ವಃ ॥ **112** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸಃ ಪರವಲ್ಲಿಙ್ಗೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇವು ಮರಗಿಡುಗಳ್, ಆನೆಕುದುರೆಬಂಟರ ಬಂದರ್, ಮಾವ ಭಾವ ತಂಗೆಯರಿರ್ದ್ದರ್.

[A *dvandva* compound word is of the gender of the last word.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸಸ್ಯ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನತ್ವೇಽಪಿ ಉತ್ತರಪದಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸುಪ್ಸಮ್ಬನ್ಧೋಽಸ್ತೀತಿ ಪರವಲ್ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ.

1 ಪಾಡುವವಂ 2 ಕೂಡುವವಂ 3 ಮೂಡುವವಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಂಶಿಸಮಾಸಃ ॥ **113** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಂಶಿಸಮಾಸಃ ಪರವಲ್ಲಿಙ್ಗೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇದು ಮೇಂಗಾಲ್, ಅದು ಮುಂಗಯ್.

[An *ams'i* compound word (or one specifying a part) is of the gender of the last word.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯತ್ರ ಅಂಶಾಂಶಿವಾಚಿನೋಃ ಪದಯೋಃ ಅಂಶಿನಾ ಭಿನ್ನೇನ 306 ಇತಿ ಸಮಾಸಃ ಸೋಽಂಶಿಸಮಾಸ ಉಚ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ, ತಥಾಪಿ ಉತ್ತರಪದಸ್ಯೈವ ಸುಪ್ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್ ತದ್ವಲ್ಲಿಙ್ಗತ್ವಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಿನೆನ್ತನಲಿಙ್ಗಂ ॥ **114** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಿನ್, ಎನ್, ತನ್—ಏತೇ ಶಬ್ದಾ ಅಲಿಙ್ಗಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೀಂಗಳ್ ತಂದೆಯರ್, ನೀಂಗಳ್ ತಾಯ್ದಿರ್, ನೀಂಗಳ್ ಮರಂಗಳ್; ಆಂ ತಂದೆ, ಆಂ ತಾಯಿ, ಆಂ ಮರಂ; ತಾಂ ಮಾಡಿದಂ, ತಾಂ ಮಾಡಿದಳ್, ತಾಂ ಮಾಡಿತ್ತು.

[*Nin*, *en*, *tan*, have no gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ನಿನಾದೀನಾಂ ಕಥಮಲಿಙ್ಗತ್ವಂ? ಯತೋ ವಾಚ್ಯಧರ್ಮಾ ಹಿ ವಾಚಕೇಷು ಉಪಚರ್ಯನ್ತೇ. ನ ಹಿ ನಿನಾದೀನಾಂ ವಾಚ್ಯಮಲಿಙ್ಗಂ; ಸರ್ವಂ ವಾಚ್ಯಂ ಸಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ನಿಯಮಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ—ಅತ್ರ ಅಲಿಙ್ಗಪದೇನ ಲಿಙ್ಗಾನಾಶ್ರಯತ್ವಮುಚ್ಯತೇ. ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ಶಬ್ದಮಾತ್ರಂ ಅಲಿಙ್ಗಂ; ಲಿಙ್ಗಸ್ಯ ಅರ್ಥಧರ್ಮತ್ವಾತ್. ಉಪಚಾರವೃತ್ತ್ಯಾ ತು ಸರ್ವೇ ಸರ್ವಲಿಙ್ಗಾಃ; ಉಪಚಾರೇ ದಾರಿದ್ರ್ಯಾಭಾವಾತ್. ತಥಾಪಿ ಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರಮನುಸೃತ್ಯ ಯಃ ಶಬ್ದೋ ಯಲ್ಲಿಙ್ಗಾಧೀನಪ್ರಕ್ರಿಯಾವಿಷಯಃ ಸ ತಲ್ಲಿಙ್ಗ ಉಚ್ಯತೇ. ನ ಹಿ ನಿನಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ [1] ಕಿಂಚಿಲ್ಲಿಙ್ಗಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಉಚ್ಯತೇ. ಸಪ್ತಸ್ವಪಿ ವಿಭಕ್ತಿಷು ಏಕಾನೇಕವಚನೇಷ್ವಪಿ ಲಿಙ್ಗಾನಾಯತ್ತೈವ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಇತಿ ಅಲಿಙ್ಗಪದೇನ ಅವ್ಯಕ್ತಲಿಙ್ಗತ್ವೈವ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಅವ್ಯಯಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ: ನಿನೆನ್ತನವ್ಯಯಮಲಿಙ್ಗಂ ಇತಿ. ಅವ್ಯಯಂ ಚ ಇತಿ ಭಿನ್ನೋ ವಾ ಯೋಗಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ; ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ತಸ್ಯಾಪಿ ಅಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಚೇತ್ - ಸತ್ಯಂ. ನಾತ್ರ ಅವ್ಯಯಾನಾಂ ಸಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್ ಅಗ್ರಹಣಂ, ಕಿಂತು ಅಲಿಙ್ಗತ್ವೇಽಪಿ ಅವ್ಯಯತ್ವಾದೇವ; ತದಪಿ ಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ. ತಥಾ ಹಿ—ಏಕಯೋಗೇ ಭಿನ್ನಯೋಗೇ ವಾ ಅವ್ಯಯಮಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ಅವ್ಯಯತ್ವಮನೂದ್ಯೈವ ಅಲಿಙ್ಗತಾ ಜ್ಞಾಪನೀಯೇತಿ ಅನುವಾದ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಆವಶ್ಯಕಂ; ಉದ್ದೇಶ್ಯಜ್ಞಾನಾಭಾವೇ ವಿಧಾನಾಘಟನಾತ್. ತತ್ರಾಪಿ ನ ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್ ತದ್ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಯೋಜಕಂ; ಉದ್ದೇಶ್ಯತ್ವೇನ ಉದ್ದೇಶ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ವಿಧಾನೋಪಯೋಗಿತ್ವಾತ್, ಅನ್ಯಥಾ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತಚ್ಚ ಅವ್ಯಯತ್ವಂ ಇಹ ಸರ್ವಲಿಙ್ಗವಿಭಕ್ತಿವಚನೇಷು ಅವಿಕಾರಿತ್ವಲಕ್ಷಣಂ ಕೌಟಸ್ಥ್ಯಮೇವ. ತದುಕ್ತಂ—

---

[1] ಕಿಂಚಿತ್ಸ್ವಾಚಲ್ಲಿಙ್ಗ.

ಸದೃಶಂ ತ್ರಿಷು ಲಿಙ್ಗೇಷು ಸರ್ವಾಸು ಚ ವಿಭಕ್ತಿಷು ।
ವಚನೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಯನ್ನ ವ್ಯೇತಿ ತದವ್ಯಯಂ ॥ ಇತಿ.

ತಥಾಚ ನ ಕೇವಲಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾ ನ ಚ ಕೇವಲಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ಸಾಧುತ್ವಮಾತ್ರಪ್ರಯೋಜನಾಯ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ [203] ಇತಿ ಸುಬಾಗತ್ಯ ಅಪ್ಲುಬವ್ಯಯಸ್ಯ[247] ಇತಿ ಲುಪ್ಯತೇ. ನ ಹ್ಯತ್ರ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ವಿಧೀಯತ ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರಕ್ರಿಯೈವ ನಾಸ್ತಿ, ಕಿಮುತ ಲಿಙ್ಗಾಧೀನೇತಿ ವಿಶೇಷಪ್ರಸಙ್ಗಃ ? ಅತೋ'ವ್ಯಯತ್ವಾದೇವ ತೇಷಾಂ ಅಲಿಙ್ಗತ್ವಮಿತಿ ನ ಪೃಥಗ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಹ್ರಸ್ವೋ'ನೇಕಸ್ವರಸ್ಯಾಸಮಾಸೇ'ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ॥ 115 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಸಮಾಸಕೃತಂ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಂ ನಾಸ್ತಿ ತಸ್ಯ ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ಸ್ವರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನದಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ನಾರಿ, ಸರಸ್ವತಿ, ವಧು, ಅಲಾಬು, ಸರಯು, ಕುಹು, ಪ್ರಿಯಙ್ಗು. ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ಶ್ರೀ, ಹ್ರೀ, ಭೀ, ಧೀ, ಈ, ನೀ, ಭ್ರೂ, ಭೂ, ಊ, [141] ಪೂ, ಗ್ಲಾ, ಖಮೂ, ರೈ, ಗೋ, ನೌ, ಗ್ಲೌ. ಅಸಮಾಸ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಹಾಶ್ರೀ, ಪುಣ್ಯಸ್ತ್ರೀ, ಸುಭ್ರೂ, ಪ್ರಿಯಙ್ಗೂ, ಅತಿಹ್ರೀ, ಸುರೈ, ಸುದ್ಯೋ, ಶರದ್ಗ್ಲೌ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಮಹಾನದಿ [1]ಇತ್ಯಾದೌ ತು ಸ್ವತ ಏವ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಾತ್ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಃ. ಅಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ನದೀಪತಿ, ಗಂಗಾಜಲಂ, ವಧೂವರರ್.

[The final vowel of a word which contains more than one vowel, but not as a result of composition, and ends in a vowel, becomes short ; not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಏವಂ ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಾನುಶಾಸನಂ ಸಂಕ್ಷೇಪೇಣ ಉಪದಿಶ್ಯ ಅನನ್ತರಂ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ [203] ಇತಿ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಸಾಧನಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಪರಾಖ್ಯಂ ಲಿಙ್ಗಂ ನಿರ್ದೇಕ್ಷ್ಯನ್ ಯಾವತ್ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಾನ್ ಭಾಷಾವಿಷಯತಯಾ ಲಿಙ್ಗೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶಯನ್ ಸಮಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿಷಯೇಷು ಘಟ, ಪಟ, ಸ್ತಮ್ಭ, ಕುಮ್ಭಾದಿಶಬ್ದೇಷು ವಿಶೇಷಾಭಾವಾತ್ ಏಕದೇಶತಃ ಸಾಕಲ್ಯತೋ ವಾ ವಿಕೃತಿಂ ಆಪ್ತವತ್ಸು ತದ್ಭವೇಷ್ವೇವ ವಿಶೇಷಾನ್ ಪ್ರಕಟಯನ್ ಆದೌ ಸ್ವರಾನ್ತೇಷು ವಿಶೇಷದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಇದಮುಸೂತ್ರಯದಿತಿ ಸೂತ್ರಕಾರಹೃದಯಂ ಸ್ವಹೃದಯೇ ನಿಧಾಯ ತದೇವ ಸೂತ್ರಂ ವ್ಯಾಕರ್ತುಂ ಪಠತಿ—ಹ್ರಸ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ಇತಿ ಸ್ಥಾನೀ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ. ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಆದೇಶಃ. ತತ್ರ ಅಸಮಾಸ ಇತಿ ಇದಂ ಸ್ಥಾನಿನೋ ವಿಶೇಷಣಂ ಆದೇಶಸ್ಯ ವಾ ? ನೋಭಯಥಾಪಿ ಸಙ್ಗಚ್ಛತೇ. ತಥಾ ಹಿ—ಯದಿ ಇದಂ ಸ್ಥಾನಿನ ಏವ ಸ್ಯಾತ್, ತದಾ ಅಸಮಾಸೇ ಅನೇಕಸ್ವರಾಯೇ ಶಬ್ದಾಃ ತೇಷಾಮೇವ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ನ ಸಮಾಸೇ ಅನೇಕಸ್ವರಾಣಾಮಿತಿ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಚ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಮಹಾನದಿ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಸಮಾಸೇ ಅನೇಕಸ್ವರಾಣಾಂ ಹ್ರಸ್ವೋ ನ

1 ಇತ್ಯಾದೌ ಸ್ವತ.

ಸ್ಯಾತ್. ಯದಿ ಚ ಇದಂ ಆದೇಶಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್, ತದಾಽಪಿ ಅನೇಕಸ್ವರಾ ಯೇ ಶಬ್ದಾಃ ತೇಷಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನ ಸಮಾಸವಿಷಯ ಇತಿ ಅತ್ರಾಪಿ ಸ ಏವ ದೋಷಃ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾತ್— ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಅಸಮಾಸೇ ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಅಸಮಾಸಪದೋಪಾದಾನಾತ್ ಸಮಾಸೇ ಅನೇಕಸ್ವರಾಃ ಶಬ್ದಾ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯನ್ತೇ. ಯೇನ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವೋ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿಂತು ಅನೇಕಸ್ವರಪದೋಪಾದಾನಾತ್ ಅಸಮಾಸೇ ಏಕಸ್ವರಾ ಯೇ ಶಬ್ದಾಃ ಶ್ರೀ, ಹ್ರೀ, ಭೂ, ಭ್ರೂಪ್ರಭೃತಯಃ ತ ಏವ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯನ್ತೇ ಇತಿ ನೋಕ್ತದೋಷಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಪದದ್ವಯಗತೋಭಯನಞ್ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಸಮಾಸೇ ಏಕಸ್ವರಾ ಇತಿ ತಾರ್ತೀಯೀಕೋಽಪಿ ಪಕ್ಷಃ, ತಥಾಪಿ ಸಮಾಸಸ್ಯ ಅನೇಕಪದಸಾಧ್ಯತ್ವೇನ ತತ್ರ ಏಕಸ್ವರಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಪ್ರಾಯೋ ನ ಸಮ್ಭವನ್ತ್ಯೇವ. ಯದಿ ಚ ಅಜ್ಮಾತ್ರಪದಸಮಾಸಾತ್ ಕಥಂಚ ನ ಸಮ್ಭವನ್ತೋಽಪಿ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯನ್ತ ಏವೇತಿ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ಅಸ್ತು ವಾ ಸಮಾಸೇ ಅನೇಕಸ್ವರವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ. ತಥಾಪಿ ನ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇತ್ಯಾದಾ-ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ; ತೇಷಾಂ ಅಸಮಾಸೇಽಪಿ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಾತ್. ಯೇ ತು ಸಮಾಸ ಏವ ಅನೇಕಸ್ವರಾಃ ಸ್ವಯಂ ಏಕಸ್ವರಾಃ ಸನ್ತೋಽಪಿ ಸಮಾಸಕೃತಮೇವ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಮಾಪನ್ನಾಃ ಪುರಶ್ರೀ, ಪುಣ್ಯಸ್ತ್ರೀ, ಶುಚಿಭೂ, ಸುಭ್ರೂಪ್ರಭೃತಯಃ ತಏವ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯನ್ತೇ ನ ಸ್ವಯಂ ಅನೇಕಸ್ವರಾ ಇತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವಮಾಕಲಯ್ಯ ಸೂತ್ರಕೃತ್ತಾತ್ಪರ್ಯಮೇವ ಉದ್ಘಾಟಯತಿ — ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಇತಿ, ವ್ಯಸ್ತತಯಾ ಸಮಸ್ತತಯಾ ವಾ ಪ್ರಯೋಗವಿಷಯೀಭವತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಸಮಾಸಕೃತಂ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಂ ನಾಸ್ತಿ ಇತಿ, ಸ್ವಭಾವತ ಏವ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಂ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಸ್ವರಾನ್ತಸ್ಯ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಅಯಮಭಿಪ್ರಾಯಃ— ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ಸ್ವರಾನ್ತಸ್ಯೇತಿ ನ ವರ್ತತೇ ನಾನುವರ್ತತೇ ಚ, ತಥಾಪಿ ಅತ್ರ ಹ್ರಸ್ವೋ ಭವತೀತಿ ಹ್ರಸ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ ಸ್ವರಸ್ಯ ಇತ್ಯೇತದುಪತಿಷ್ಠತೇ; ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾಃ ಸ್ವಸಂಜ್ಞಯಾ ಶಿಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಸ್ಥಾನೇ ವೇದಿತವ್ಯಾ ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್. ತಚ್ಚ ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ಇತಿ ಸ್ಥಾನಿವಿಶೇಷಣತಯಾ ಸಮ್ಬಧ್ಯಮಾನಂ ಸತ್ ಯೇನ ವಿಧಿಸ್ತದನ್ತಸ್ಯ [28] ಇತಿ ತದನ್ತತಯಾ ಸಮ್ಬಧ್ಯತ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ದೀರ್ಘಾನ್ತಸ್ಯ ಇತ್ಯಪಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ, ತಸ್ಯೈವ ಹ್ರಸ್ವವಿಧಾನಾತ್; ತಥಾಪಿ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೇ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ದೀರ್ಘಸ್ಯೇತಿ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಪೃಥಗವಚನಮಿತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ.

ಯತ್ತು ಉದಾಹರಣೇ ನದಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಇತ್ಯಾದಿಸಂಸ್ಕೃತಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಶಬ್ದಾನಾಮೇವ ಪ್ರದರ್ಶನಂ ತತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಮಾತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈವ, ನ ತು ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗನಿಷೇಧಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ. ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇಽಪಿ ಕ್ಷೀರಪಂ, ಸೋಮಪಂ, ಯವಕ್ರಿ, ಸೇನಾನಿ, ಖಲಪು, ಶರಲು ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾಹರಣಾನಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾನಿ.

ಪ್ರಿಯಗ್ರಾಶಬ್ದೋಽತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಉದಾಹರಣೇ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಚ ದರ್ಶಿತಃ: ತತ್ರ ಉದಾಹರಣೇ ದರ್ಶಿತಸ್ತು ಪ್ರಿಯಂ ಗೃಣಾತೀತಿ ಪ್ರಿಯಗ್ರೀರಿತಿ ಯವಕ್ರೀ, ಸೇನಾನೀ ಇ-

ತ್ಯಾದಿಶಬ್ದವತ್ ಅಸಮಾಸೇ ಅನೇಕಸ್ವರೋ ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ತು ಕೇವಲಂ ದ್ವಿಕಸ್ವರೋ ಗ್ರಾಶಬ್ದಃ ಪ್ರಿಯುಕ್ತಾಸಾ ಗ್ರಾಶ್ಚೇತಿ ಕರ್ಮಧಾರಯಾಸಮಾಸಾದೇವ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದ್ಭಿನ್ನ ಏವ. ಯದ್ಯಪಿ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಧಾತೂಪಪದಯೋಃ ಧಾತೂಪಸರ್ಗಯೋರಪಿ ಸಮಾಸವ್ಯವಹಾರೋऽಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಿಯಂ ಗೃಹ್ಣಾತೀತಿ ಪ್ರಿಯಗ್ರಾರಿತ್ಯೇಷೋऽಪಿ ಸಮಸ್ತ ಏವೇತ್ಯನುಯೋಗಃ, ತಥಾಪಿ ಅತ್ರ ಸಮಾಸಗ್ರಹಣಂ ಸುಪ್ಸುಪಾ ಸಮಾಸಃ 203 ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಸಮಾಸಪರಮಿತಿ ನಾತ್ರ ಅನುಪಪತ್ತಿಃ. ಕ್ಷೀರಪಾದಿಶಬ್ದೇಷ್ವಪಿ ಏಷೈವ ಗತಿಃ ಅನುಸರ್ತವ್ಯೇತಿ. ಏವಂ ಸಮಾಸವಿಶೇಷಮವಗತ್ಯೈವ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ಇತ್ಯೇತದಪಿ ಸೂಚಿತಂ[1] ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಇತ್ಯನೇನೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕರುಣಾದೀನಾಂ ‖ 116 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕರುಣಾದಿಗಣಪಠಿತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಭೂತಾನಾಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕರುಣಂ, ಉಪತ್ಯಕಂ, ಅಧಿತ್ಯಕಂ. ಅಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಕರುಣಾಶರಧಿ, ದಂಷ್ಟ್ರಾಮೂಲಂ.

ಕರುಣಾ, ಖಟ್ವಾ, ಉಪತ್ಯಕಾ, ಅಧಿತ್ಯಕಾ, ದಂಷ್ಟ್ರಾ, ವಾಲುಕಾ, ಕನ್ಧರಾ, ಮೋಚಾ ಇತಿಕರುಣಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[The final vowel of *karuṇā* and the words grouped with it (see above) becomes short; not when they are the prior words of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಯದ್ಯಪಿ ಏಷಾಂ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಃ ಸಿಧ್ಯತಿ; ತಥಾಪಿ ಏದಾತಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ 118 ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಧ್ಯೈಕಾರಾದೇಶಬಾಧನಾರ್ಥೋऽಯಮಾರಮ್ಭಃ. ಆಕೃತಿಗಣೋऽಯಂ. ತೇನ ಮನ್ದುರಾ, ಘೃಣಾ, ಪಥ್ಯಾ, ಪಾಟಲಾ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಉಪಸಙ್ಗ್ರಹ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ರಮ್ಭಾಯಾಃ ಕದಲ್ಯಾಂ ‖ 117 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕದಲ್ಯರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ರಮ್ಭಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ರಂಭಂ, ರಂಭಂಗಳ್. ಕದಲ್ಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ರಂಭೆ ಕೇಳಿಕೆಯುಂ ಪೆಕ್ಕಣಮುಂ. ಅಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ರಂಭಾಸ್ತಂಭಂಗಳ್.

[The final vowel of *rambhā* used in the sense of *kadalī* (plantain tree) becomes short: not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಕದಲೀ ವನಸ್ಪತಿವಿಶೇಷಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ. ಅಯಮಪಿ ಬಾಧಕಬಾಧನಾರ್ಥೋ ಯೋಗಃ.

[1] ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಸ್ಯೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಏದಾತಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ॥ 118 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಸಮಾಸೇ ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಆಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅರ್ಧೈಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಲೆ, ಬಾಲೆ, ಶಾಲೆ, ಶಯ್ಯೆ, ಕಾಂತೆ, ವನಿತೆ. ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ಜ್ಯಾ, ಮಾ, ಪ್ತಾ, ಸಾ. ಅಸಮಾಸ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮಹಾಜ್ಯಾ, ಪರಮಾ, ಪಿಶಂಗಪ್ತಾ, ಪರಮಸಾ. ಆತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ನದಿ, ವಧು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಕ್ಷೀರಪಂ, ಸೋಮಪಂ. ಅಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ಬಾಲಾಸ್ತನಂಗಳ್, ಕಾಂತಾಕಟಾಕ್ಷಂಗಳ್.

[The final *â* of a word which contains more than one vowel, but not as a result of compo sition, and is of the feminine gender, becomes *e* short; not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನೇಕಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಅಸಮಾಸ ಇತಿ ಚ ವರ್ತತೇ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಿತ್ಯೇತಚ್ಚ ಸಂಸ್ಕೃತರೀತ್ಯೈವ ನ ಭಾಷಾರೀತ್ಯಾ; ಭಾಷಾಯಾಂ ಮಾಲಾಶಾಲಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ನಪುಂಸಕತ್ವೇನ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಪ್ತಾ, ಜಟಾ ; ಸಾ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ. ಜನಾಮ್ಬಾ, ಜಗದಮ್ಬಿಕಾ ಇತ್ಯಾದೌ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀತ್ಯಾದಿವತ್ ಸ್ವತ ಏವ ಅನೇಕಸ್ವರತ್ವಾತ್ ಅರ್ಧೈಕಾರಃ. ಪೂರ್ವೇಣ ಹ್ರಸ್ವಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪಾತ್ರಸ್ಯ ಭಾಣ್ಡೇ ವಾ ॥ 119 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಭಾಣ್ಡೇಽರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಪಾತ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ಅರ್ಧೈಕಾರಾವೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ. ಪಕ್ಷೇ ಯಥಾಯೋಗಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಾತ್ರೆ, ಪಾತ್ರೆಗಳ್; ಪಾತ್ರಂ, ಪಾತ್ರಂಗಳ್. ಭಾಣ್ಡ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪಾತ್ರಂ, ಯೋಗ್ಯೋ ನರ್ತಕೀ ವಾ. ಪಾತ್ರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ಭಾಜನಂ.

[The final vowel of *pâtra* used in the sense of *bhâṇḍa* (a pot) optionally becomes *e* short, though in a few cases when used in other senses also; not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಭಾಣ್ಡಂ ಉಪಕರಣಂ. ತದ್ವಾಚಿನ ಏವೇತಿ ಯದ್ಯಪಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ, ತಥಾಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ—

ಕಂ ॥ ದಯೆಯುಂ ಸೈರಣೆಯುಂ ಶ್ರ ।
ದ್ಧೆಯುಮಱಿವುಂ ಶಕ್ತಿಯುಂ ವದಾನ್ಯತೆಯುಂ ಭ ॥
ಕ್ತಿಯುಮೆಂಬೀಯೆೞುಂ ಪಾ ।
ತ್ರೆಯನಿಕ್ಕುವ ದಾತೃಗೊಪ್ಪುವಮಲಗುಣಂಗಳ್ ॥ ಇತಿ.

ತದುಪಸಙ್ಗ್ರಹಾಯ ವಾಶಬ್ದೋ ಬಹುಲಾರ್ಥಕೋಽಙ್ಗೀಕಾರ್ಯಃ. ಅಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೇತ್ಯೇವ. ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ತು ಪಾತ್ರನಿಕರಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಊಷ್ಮಾದೀನಾಂ ॥ 120 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಊಷ್ಮಾದಿಗಣಪಠಿತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅರ್ಧೈಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಭೂತಾನಾಂ. ಪಕ್ಷೇ ಯಥಾಯೋಗಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಊಷ್ಮೆ, ಊಷ್ಮಂ; ಗ್ರೀವೆ, ಗ್ರೀವಂ; ದರ್ಭೆ, ದರ್ಭಂ; ಮಾತೆ, ಮಾತರಂ, ಮಾತೃ.

ಊಷ್ಮನ್, ದರ್ಭ, ಅಕ್ಷತ, ಹಂಸ, ಶಾಣ, ಫಲಕ, [1]ಘಟಿಕ, ಕಾಕ, ಘೂಕ, ಪ್ರಹರಣ, ಜೀರಕ, ಅನ್ದುಕ, ಕಲಮ, ಊಹ, ಪ್ರಶ್ನ, ಉದಾಹರಣ, ಕೋಣ, ವಧ, ಅಭಿಲಾಷ, ಕನ್ಧರಾ, ಗ್ರೀವಾ, ಭಿಕ್ಷಾ, ಅನ್ವೀಕ್ಷಾ, ಕುಮ್ಭಾ, ಆಖ್ಯಾ, ಆಹ್ವಾ, ನಾಸಿಕಾ, ಉತ್ಕಣ್ಠಾ, ಉತ್ಕಲಿಕಾ, ವನ್ಯಾ, ಮಾತೃ, ಅಮುತ್ರ, ಪರತ್ರ, ಉಭಯತ್ರ, ಸರ್ವತ್ರ ಇತಿ ಊಷ್ಮಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[The final vowel of *ûshmâ* and the words grouped with it (see above) optionally becomes *e* short : not when they are the prior words of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಾ ಇತಿ ಅತ್ರ ವಿಭಾಷಾವಚನ ಏವ. ಸ ಚ ಊಷ್ಮಾದಿಷು ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ ಕನ್ಧರಾದಿಷು ಆದನ್ತೇಷು ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಚೇತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ. ಪಕ್ಷೇ ಯಥಾಯೋಗಮಿತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣವಿಧ್ಯನುಸಾರೇಣ.

ಊಷ್ಮೆ ಇತಿ. ಊಷ್ಮನ್ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನೇನ ಅನ್ತ್ಯಾದೇಶೇ ಲುಬನಾಮಹಾನೌ 36 ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ವರಲೋಪಃ. ಊಷ್ಮಂ. ನೋ'ಶ್ವಪಥಿಮಥಃ 130 ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯೋಗೇನ ಅನ್ತ್ಯದರ್ಶನಂ. ಮಾತೆ. ಅನೇನೈವ ಅನ್ತ್ಯಾದೇಶಃ. ಮಾತರಂ, ಮಾತೃ. ಋತೋ'ರಃ 122 ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕೋ'ರಾದೇಶಃ.

ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್ ಪೃಥಿಮನ್, ದ್ರಾಘಿಮನ್, ಗರಿಮನ್, ಲಘಿಮನ್ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಇಮನ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಸಙ್ಗ್ರಹಃ ;

ವೃ ॥ ಗರಿಮೆಯುಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕಣಿಮೆಯುಜ್ಞತೆಗರ್ಚ್ಯಜಿನೇಶ್ವರಾರ್ಚನಾ ।
ಪರಿಕರವೃದ್ಧಿಯೊಳ್ ಮಹಿಮೆಯಾಶ್ರಿತೆ ತತ್ಪರಿಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಿ ॥
ತ್ತರಿಸುವ ಕಾಮರೂಪತೆ ಸುಭೃತ್ಯವಶಿತ್ವಮದೊಪ್ಪೆ ವಿಶ್ರುತಂ ।
ಬರತಲಯಾನದೊಳ್ ಲಘಿಮೆಯಾಖ್ಯೆಯೊಳಾಪ್ತಿ ಸುರಂ ವಿರಾಜಿಪಂ ॥

ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉದ್ರೂಪಸ್ಯ ॥ 121 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ರೂಪಶಬ್ದಸ್ಯ ಉಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ರೂಪು, ರೂಪುಗಳ್; ರೂಪಂ, ರೂಪಂಗಳ್.

[The final vowel of *rûpa* optionally becomes *u* : not when it is the prior word of a compound.]

1 ಘಟಿಕ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಕಾರೋऽಸನ್ದೇಹಾರ್ಥಃ. ರೂಪು ವಿಚಾರಿಪಂದನ ಪಮಂ ಶ್ರೀರೂಪಕಂ ದರ್ಪ್ಪನಾ, ರೂಪಂ ವಿಚಿತ್ರಾಂಗಿಯೂ ಇತಿ. ದ್ವ್ಯಾಬಿರುದಶಬ್ದಯೋರಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ —

ಕಂ ॥ ತಡೆಯದೆ ಮುಂ ಕಿರಿದ ಶಿರಂ ।
ಜಡೆಗಟ್ಟಲ್ಬಾರಡೆಂದು ಜೋಟಿಸಿ ಬೋಧಂ ॥
ಕುಡೆ ಕೊಂಡನವಂ ತಪಮಂ ।
ಗೆಡೆಗೊಂಡಿರೆ ದಂಡು ಬೂದಿ ಸೂರೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಂ ॥

ತಥಾ —

ನಿರವಿಸಿದುದಸೇವ್ಯತೆಯುಂ ।
ಸೂರೆ ಭಸ್ಮಂ ಸ್ವಪದವೃತ್ತಿಯುಂ ದಂಡು ವಿನಿ ॥
ಷ್ಮರದಂಡಧರತೆಯುಂ ತಾಂ ।
ಧರಿಯಿಸೆ ರೌದ್ರಾಕ್ಷನೆಂಬುದಂ ರುದ್ರಾಕ್ಷಂ ॥

ತಥಾ —

ನೆರೆಯುಱಿಯದ ಪೊರೆಯುಱಿಪುದ ।
ಬಿರುದಗಳೇಕೆಮಗೆ ಕೃತಿಯನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮಿಗೆ ಮ ॥
ಚ್ಚರಿಸುವ ಕವಿಯೆರ್ದೆ ಬಿಕ್ಕನೆ ।
ಬಿರಿದೊಡದೇ ಬಿರುದು ಮಿಕ್ಕ ಬಿರುದಂ ಬಿರುದೇ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಋತೋऽರಃ ॥ 122 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಋಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅರ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಿತರಂ, ಪಿತೃ ; ಮಾತರಂ, ಮಾತೃ ; ಭ್ರಾತರಂ, ಭ್ರಾತೃ ; ಜಾಮಾತರಂ, ಜಾಮಾತೃ. ಋತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪ್ರಿಯಗೃಹಾ.

[Final *ṛi* of a word optionally becomes *ara* : not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಯೋಗಃ —

ಕಂ ॥ ಮಾತರರುಂ ಪಿತರರುಮಾ ।
ಭ್ರಾತರರುಂ ಸತಿಯರುಂ ನಿಜಾತ್ಮಜರುಂ ಜಾ ॥
ಮಾತರರುಮೆಲ್ಲರುಂ ಸಚೆ ।
ಸ್ಯೈತಿರ್ಪ್ಪರ್ ಜನನನಾರಮೋಂ ಬಾರಿಪರೇ ॥ ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ತಕಾರೋऽತತ್ಕಾಲಂ ವ್ಯಾವೃತ್ಯತಿ ಇತಿ ಪ್ರಿಯಗೃಹಾಶಬ್ದಃ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹೃತಃ. ತತ್ರ ಯದಿ ಪ್ರಿಯಶ್ಚಾಸೌ ಗೃಹಶ್ಚ ಇತ್ಯೇವಂ ಸಮಾಸಃ, ತದಾ ಸಮಾಸಕೃತಾನೇಕಸ್ವರತಯಾ ಹ್ರಸ್ವಾಭಾವಾತ್ ದೀರ್ಘಾನ್ತ ಏವೇತಿ ಮಾಭೂದರಾದೇಶಃ. ಯದಿ ತು ಪ್ರಿಯಂ ಗೃಹಾತೀತಿ ಪ್ರಿಯಗೃಹಿತಿ ಉಪಪದಸಮಾಸಃ, ತದಾ ಹ್ರಸ್ವೋऽನೇಕಸ್ವರಸ್ಯ 115 ಇತ್ಯ

ನೇನ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೇ ಋತೋಽರ ಇತಿ ಪುನಃ ಅರಾದೇಶಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ-ಸಂಸ್ಕೃತಾನ್ಯೇವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನಿ ಅತ್ರ ಭಾಷಾವಿಷಯೇ ಲಿಙ್ಗೀಕ್ರಿಯನ್ತ ಇತಿ ತೇಷಾಮೇವ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಂ. ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೇ ತು ಏಕದೇಶತೋ ವಿಕೃತಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ತದ್ಭವ ಇತಿ ಕರ್ಣಾಟಕ ಏವಾಸೌ ನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಇತಿ ನ ಅರಾದೇಶ ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಪ್ರಿಯಗ್ರ್ವಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಥಂ ಸಾಧುತ್ವಂ? ಪ್ರಿಯಂ ಗೃಣಾತೀತಿ ನಿರುಕ್ತ್ಯಾ ಗ್ರೄನಿಗರಣೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಋಕಾರಾನ್ತತ್ವೇನ ಅನ್ತ್ಯೋಪಾನ್ತ್ಯೇತ್ತ್ವಾರ್ಥಂ (ಶಾ. 4-1-169) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಇರಾದೇಶೇ ತತಃ ಸುಪಿ ಇಗ್ದೀರ್ಘೇ ಚ ಪ್ರಿಯಗೀರಿತ್ಯೇವ ಸಿಧ್ಯತೀತಿಚೇತ್— ಸತ್ಯಂ. ಇತರತ್ರ ತಥಾತ್ವೇಽಪಿ ದೇವನನ್ದಿಮತೇ ಇರಾದೇಶಸ್ಯ ವೈಭಾಷಿಕತಯಾ ಋಕಾರಾನ್ತತ್ವೇನ ಪ್ರಿಯಗ್ರ್ವಾಃ ಪ್ರಿಯಗ್ರೌ ಪ್ರಿಯಗ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್ ಸಾಧುತ್ವಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಋದಾರೌ ತುಃ ॥ **123** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಋಕಾರ ಆರಶ್ಚ ಆದೇಶೌ ಭವತೋ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಭರ್ತೃ, ಭರ್ತಾರಂ; ಹರ್ತೃ, ಹರ್ತಾರಂ; ಸ್ಮರ್ತೃ, ಸ್ಮರ್ತಾರಂ; ಧರ್ತೃ, ಧರ್ತಾರಂ. ತುಃ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪಿತರಂ, ಪಿತೃ; ಮಾತರಂ, ಮಾತೃ. ಋತಃ ಋದ್ವಿಧಾನಂ ಅರಾದೇಶಬಾಧನಾರ್ಥಂ.

[The final affix *tṛ* of a word becomes *ṛ* or *âra*: not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಾಶಬ್ದೋ ಯಾವತ್ಪೂರ್ವಯೋಗಂ ಅನುವೃತ್ತೋಽಪಿ ಅತ್ರ ನಾನುವರ್ತತ ಇತ್ಯಾಹ—ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ಇತಿ. ತುಃ ಇತ್ಯೇತತ್ ವಿಶೇಷಣಂ ಸತ್ ತದನ್ತಗ್ರಾಹಕಂ ಭವತೀತ್ಯಾಹ-ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಸ್ಯ ಇತಿ. ತಕಾರಃ ಸುಖನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ.

ನನು ಅತ್ರ ಕಿಮರ್ಥಂ ಋದ್ಗ್ರಹಣಂ? ವಾನುವೃತ್ತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ತುರಾರ ಇತ್ಯೇವ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಂ, ತಾವತೈವ ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಆರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತೀತಿ ಭರ್ತೃ, [1] ಭರ್ತಾರಂ ಇತಿ ಉಭಯರೂಪಸ್ಯಾಪಿ ಸಿದ್ಧೇಃ ಇತಿಚೇನ್ನ— ಋತೋಽರಃ 122 ಇತಿ ಅರಾದೇಶೋಽಪಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ [2] ಭರ್ತರಮಿತಿ ಅನಿಷ್ಟರೂಪಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಚ ಆರೋಪದೇಶಾತ್ ಅರಾದೇಶೋ ಬಾಧ್ಯತ ಇತಿ ನಾನಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನಾತ್ರ ಆರೋ ನಿತ್ಯತಯಾ ಉಪದಿಶ್ಯತೇ ಯೇನ ಅಯಂ ಅರಾದೇಶಬಾಧಕಃ ಸ್ಯಾತ್, ಕಿಂತು ವಿಕಲ್ಪಿತ ಏವೇತಿ ಆರಾಭಾವಪಕ್ಷೇ ಅರಾದೇಶಸ್ಯ ಬಾಧಾಭಾವಾತ್; ವೈಶೇಷಿಕಾಪ್ರಾಪ್ತೌ ಔತ್ಸರ್ಗಿಕಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾತ್. ನ ಚ ಕೃತೇಽಪಿ ಋದ್ಗ್ರಹಣೇ ಸ ದೋಷಸ್ತದವಸ್ಥಃ; ಋದ್ಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದೇವ ತನ್ನಿವಾರಣಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ತತ್ಕರಣಮನರ್ಥಕಮೇವ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಅರಾದೇಶಬಾಧನಾರ್ಥಮೇವ ತತ್ಕರಣಮಿತ್ಯಾಹ— ಋತಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ವಸ್ರಾದೇಃ ॥ **124** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ವಸ್ರಾದಿಗಣಪಠಿತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಋಕಾರ ಆರಶ್ಚ ಆದೇಶೌ ಭವತೋ ನ [3] ಪೂರ್ವಪದಭೂತಾನಾಂ.

1 ಭರ್ತಾರ ಇತಿ. 2 ಭರ್ತರ ಇತಿ. 3 ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸ್ವಸೃ, ಸ್ವಸಾರಂ; ನಪ್ತೃ, ನಪ್ತಾರಂ; ನೇಷ್ಟೃ, ನೇಷ್ಟಾರಂ; ತ್ವಷ್ಟೃ, ತ್ವಷ್ಟಾರಂ. ಸ್ವಸ್ರಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ ? ಮಾತರಂ, ಭ್ರಾತರಂ.

ಸ್ವಸೃ, ನಪ್ತೃ, ನೇಷ್ಟೃ, ತ್ವಷ್ಟೃ, ಕ್ಷತ್ತೃ, ಹೋತೃ, ಪೋತೃ, ಪ್ರಶಾಸ್ತೃ ಇತಿ ಸ್ವಸ್ರಾದಿಃ.

ಸ್ವಸ್ರಾದೌ ನಪ್ತ್ರಾದೀನಾಂ ಗ್ರಹಣಂ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದಾನಾಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪಕ್ಷೇ ನಿಯಮಾರ್ಥಂ ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪಕ್ಷೇ ವಿಧ್ಯರ್ಥಂ.

[The final *ṛi* of *svasṛi* and the words grouped with it (for which see above) becomes *ṛi* and *âra:* not when they are the prior words of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಕಿಮರ್ಥಂ ಅತ್ರ ಸ್ವಸ್ರಾದೌ ನಪ್ತ್ರಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಪಠ್ಯನ್ತೇ ? ಸೂತ್ರಂ ವಾ ಕಿಮಿತಿ ಸ್ವಸ್ರಾದೇಃ ಇತಿ ? ಸ್ವಸುಃ ಇತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ; ನಪ್ತ್ರಾದೀನಾಂ ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತತಯಾ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಇತಿ ಚೇತ್—ಇದಮಪಿ ತ್ವಂ ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ. ಕಿಮತ್ರ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದಾ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾ ಇತಿ ಅಙ್ಗೀಕುರ್ವನ್ ಏವಂ ಬ್ರವೀಷಿ ? ಕಿಂ ವಾ ಪುನಃ ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾ ಇತಿ. [1] ಯದಿ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾಃ ತದಾ ನಪ್ತ್ರಾದಿವತ್ ಪಿತ್ರಾದೀನಾಮಪಿ ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ ಕಿಮಿತಿ ಆರಾದೇಶಂ ನಾಙ್ಗೀಕುರ್ಯಾಃ ? ಯದಿ ಪುನಃ ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾಃ ತದಾ ನಪ್ತ್ರಾದೀನಾಂ ವಾ ಕಥಂ ಆರಾದೇಶಂ ಸಾಧಯೇಃ ? ಇತ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ತಃ ಕಿಮುತ್ತರಂ ದೇಯಾ ಇತಿ. ಅಥೈವಂ ಬ್ರೂಯಾಃ : ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾ ಅಪಿ ಏತ ಏವ ಆರಾದೇಶಭಾಜೋ ನಾನ್ಯ ಇತಿ ನಿಯನ್ತವ್ಯಾಃ. ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಏತ ಏವ ತದನ್ತತಯಾ ಸಾಧನೀಯಾ ಇತಿ. ತರ್ಹಿ ನಿಯಮಾರ್ಥಂ ವಿಧ್ಯರ್ಥಂ ವಾ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ ಅವಶ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಮೇವೇತ್ಯಾಹ—ಸ್ವಸ್ರಾದೌ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದಾತುರಶ್ಚ ॥ 125 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದಾತೃಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಕಾರ, ಋಕಾರ, ಆರಶ್ಚ ಆದೇಶಾ ಭವನ್ತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದಾತಂ, ದಾತೃ, ದಾತಾರಂ.

[The final *ṛi* of *dâtṛi* becomes *a*, *ṛi*, and *âra*: not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚಶಬ್ದಾತ್ ಋದಾರೌ ಸಮುಚ್ಚೀಯೇತೇ ಇತಿ ದಾತುಃ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಂ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ವೃ ॥ ಈತಂ ಪುಟ್ಟಿದಮುನ್ನಮುರ್ವ್ವರೆಗೆ ಕರ್ಣ್ಣಂ ದಾತೃ ಮಾಂಧಾತನುಂ ।
ದಾತಂ ಸಂದ ದಧೀಚಿಯುಂ ಕರಮೆ ದಾತಾರಂ ದಲೆಂದಾಯ್ತು ಮ ॥
ತ್ರೇತಂ ಪುಟ್ಟೆ ಬಳಿಕ್ಕಮಾತನಿದಿರೊಳ್ ದಾತೃತ್ವಮಾರ್ಗ್ಗಂಟು ಬ ।
ದ್ಯೋತಂಗೆಗ್ಗರುಳಿಲ್ಲದಕ್ಕರನಿದಿರೊಳ್ ಮೊಯ್ವೊಕ್ಕೆರೆಯೋನಾರ್ಕ್ಕರಮೇ ॥ ಇತಿ.

[1] ಯದಿ ತೇ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮಾನ್ಧಾತಂ ॥ 126 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮಾನ್ಧಾತೃಶಬ್ದೋ ಮಾಂಧಾತ ಇತಿ ಅದನ್ತತಯಾ ನಿಪಾತ್ಯತೇ, ನ ಪೂರ್ವಪದಭೂತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಚಾಗದೊಳೀತಂ ಮಾಂಧಾತಂ. ಪೂರ್ವಪದೇ ತು ನ ಭವತಿ—ಮಾಂಧಾತೃಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ.

[*Mândhâtṛi* becomes *Mândhâta*: not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಮಾನ್ಧಾತೃಶಬ್ದಃ ತೃಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತೋ ರೂಢೋ ವಾ ಸ್ಯಾತ್. ನಾಸ್ಯ ಋಕಾರೋ ರ ಆರೋ ವಾ ಆದಿಶ್ಯತೇ ; ಕಿನ್ತು ಅದನ್ತೈಕರೂಪೇಣೈವ ಯಥಾಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಉಚ್ಚಾರ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ನಿಪಾತ್ಯತೇ ಇತಿ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದಸ್ವರೂಪೋಚ್ಚಾರಣಂ ನಿಪಾತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವೇಧಸಿ ಋದ್ರೌ ವಿಧಾತುಃ ॥ 127 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವೇಧಸ್ಯರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ವಿಧಾತೃಶಬ್ದಸ್ಯ ಋಕಾರೋ ರಶಬ್ದಶ್ಚ ಆದೇಶೌ ಭವತೋ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ವಿಧಾತೃ, ವಿಧಾತ್ರಂ. ವೇಧಸಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ವಿಧಾತೃ, ವಿಧಾತಾರಂ. ವಿಧಾಯಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ವಿಧಾತುರಿತಿ ಕಿಂ? ಧಾತೃ, ಧಾತಾರಂ. ಋದ್ಗ್ರಹಣಂ ಆರಾದೇಶಬಾಧನಾರ್ಥಂ.

[The final *ṛi* of *Vidhâ'ṛi* in the sense of *Vêdhas* (Brahmâ) becomes *ṛi* and *ra*: not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ವಿಪೂರ್ವಸ್ಯೈವ ಧಾತೃಶಬ್ದಸ್ಯ ಋಕಾರೋ ರಶಬ್ದಶ್ಚ ಆದಿಷ್ಟೌ ; ತಥಾಪಿ ಕೇಚಿತ್ ಕೇವಲಸ್ಯಾಪಿ ಇಚ್ಛನ್ತಿ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ಆತ್ರಿದಿವದಾಯುರಬ್ಧಿಯ ।
ನಾತ್ರಿದಶಂ ತೀರ್ಚೆ ಕೂಡೆ ಬಯಲಾದುದೆನಲ್ ।
ಧಾತ್ರಂ ಮಾಡಿದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ।
ಸೂತ್ರಮನಾರ್ ಮೀಱಲಾಪ್ಪರವನೀತಳದೊಳ್ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಖ್ಯುರದಾಯೌ ॥ 128 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಖಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಕಾರ ಆಯಶ್ಚ ಆದೇಶೌ ಭವತೋ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸಖಂ, ಸಖಾಯಂ. ಸಖ್ಯುರಿತಿ ಸಖೀಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಾ ಭೂತ್.

[The final vowel of *sakhi* becomes *a* and *âya*: not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಸಖಿಶಬ್ದಸ್ಯೇತಿ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶೇ ಸಖೇಃ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ, ಉಕಾರಾದೇಶಸ್ಯ ಅನಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್—ಯಥಾ ರಾಜನ್ ಸಖೇಃ (ಶಾ. 2-1-169) ಇತಿ ; ತಥಾ

ಪಿ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶ ಏವ ಉಕಾರಾದೇಶ ಇತಿ ನಿಯಮಾಭಾವಾತ್ ತಥಾನಿರ್ದೇಶಃ—ಯಥಾ ಸಖ್ಯುರಸಮ್ಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. 7-1-92) ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಗ್ನಿಸಖ, ವಾಯುಸಖ ಇತ್ಯಾದಾ ಸಮಾಸಾನ್ತವಿಧಾನೇನ ಸಖಿರೂಪಾಭಾವಾತ್ ನ ಅದಾಯಾದೇಶಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯಾನಪ್ಜಸನ್ತವಲ್ಲುಪ್ತ್ಚ ತಸ್ಯ ॥ 129 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೇ ಜಸನ್ತಸ್ಯೇವ ರೂಪಂ ಅತಿದಿಶ್ಯತೇ. ತಸ್ಯ ಚ ಲೋಪೋ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸುವಾಚ್, ಸುವಾಚಂ. ಏವಂ ಗುಣಭಾಜಂ, ಆಶ್ವಯುಜಂ, ಋತ್ವಿಜಂ, ದೇವೇಜಂ, ಮರುತಂ, ಭಗವಂತಂ, ಮಹಾಂತಂ, ಅಗ್ನಿಮಥಂ, ಸೂತ್ರಗ್ರಥಂ, ದ್ವಿಪಾದಂ, ಚತುಃಪಾದಂ, ವೀರುಧಂ, ತತ್ವಬುಧಂ, ಕಕುಭಂ, [1]ಪ್ರಶಾಮಂ, ಪ್ರಿಯಚತ್ವಾರಂ, ದಿವಂ, ವಿಶಂ, ತಾದೃಶಂ, ತ್ವಿಷಂ, ರತ್ನಮುಷಂ, ಗೋದುಹಂ, ಮಧುಲಿಹಂ, ಅನಡ್ವಾಹಂ, ಪ್ರಷ್ಠವಾಹಂ.

ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಘಟಂ, ಪಟಂ. ಅನಪ್ಗ್ರಹಣಂ ಗುಣಭಾಜಾದೀನಾಂ ಗುಣಭಾಕ್ಷ್ಯಾದಿಕಂ ಮಾ ಭೂದಿತಿ. ತಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಂ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಸ್ಯೈವ ಲೋಪನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ. ಅಪೂರ್ವಪದಕೃತ್ಯಂ ಪೂರ್ವವತ್.

[A word ending in a consonant and not of the neuter gender, takes the termination of the (Sanskrit) first (nominative) case plural omitting the *visarga*: not when it is the prior word of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ವರಾನ್ತೇಷು ವಿಶೇಷಮುಕ್ತ್ವಾ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತೇಷು ದರ್ಶಯನ್ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಸಾಮಾನ್ಯೇ ತಾವದಾಹ— ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅತ್ರ ಅನಪ್ಜಸನ್ತವತ್ ಇತಿ ವತಕರಣೇನ ಅತಿದೇಶಃ ಸೂಚ್ಯತೇ—ಜಸನ್ತಸ್ಯ ಯಥಾ ತಥೇತಿ. ತತ್ರ ಕಿಂ ಕಾರ್ಯಾತಿದೇಶಃ ಸ್ವರೂಪಾತಿದೇಶೋ ವಾ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ, ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾತಿದೇಶೋ ಘಟತೇ; ಅಸಮ್ಭವಾತ್. ತಥಾ ಹಿ—ಕಾರ್ಯಂ ಹಿ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಾ ಸ್ಯಾತ್. ಉಭಯಮಪಿ ಜಸಾಶ್ರಿತಮೇವೇತಿ ನಾತ್ರ ಸಮ್ಭವತಿ. ಅತೋ ಜಸನ್ತೇ ಯಾದೃಶಂ ಸ್ವರೂಪಂ ತಾದೃಶಂ ಸ್ವರೂಪಮೇವ ಅತಿದಿಶ್ಯತ ಇತಿ ಸ್ವರೂಪಾತಿದೇಶ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ರೂಪಂ ಅತಿದಿಶ್ಯತೇ ಇತಿ.

ನ ಚ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ತಥಾ ಸ್ವರೂಪಮತಿದಿಶ್ಯೇತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನಾತ್ರ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವ ಉಚ್ಯತೇ; ಯೇನ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ಕಿನ್ತು ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಜಸನ್ತವದ್ರೂಪಂ ಭವತೀತಿ ಸಮುದಾಯಸ್ಯ ಸಮುದಾಯಾತಿದೇಶೋ ವಿಧೀಯತೇ; ಆದೇಶರೂಪತ್ವೇ ವತ್ಕರಣವೈಯರ್ಥ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾದಿತಿ.

ನಪುಂಸಕವ್ಯಾವೃತ್ತಿಪ್ರಯೋಜನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅನಪ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ತಸ್ಯ ಇತಿ ಆದಿಷ್ಟಂ ರೂಪಮೇವ ಪರಾಮೃಶ್ಯತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯೈವ ಜಸನ್ತವದ್ರೂಪಾತಿದೇಶೋ ಲೋಪಾದೇಶಶ್ಚ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಭವೇತಾಮಿತಿ ಅನಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾದಿತ್ಯಾಹ—ತಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

---

1 ಪ್ರದಾಮಂ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ನೋಽಶ್ವಪಥಿಮಥಃ ‖ 130 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಲುಬಿತಿ ವರ್ತತೇ. ಶ್ವನ್ ಪಥಿನ್ ಮಥಿನ್ ವರ್ಜಿತಸ್ಯ ನಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಲುಬ್ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ರಾಜ, ರಾಜಂ. ಏವಂ ಮೂರ್ಧಂ, ಪೂಷಂ, ಅರ್ಯಮಂ, ಕರಿ, ದಂಡಿ, ಹಸ್ತಿ, ವ್ರತಿ. ನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಗುರುತ್ಮಂತಂ, ಗುಣವಂತಂ. ಅಶ್ವಪಥಿಮಥ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಶ್ವಾನಂ, ಪಂಥಾನಂ, ಮಂಥಾನಂ.

[Words ending in *n* drop it, except *śvan, pathin,* and *mathin*: not when they are the prior words of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಅತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಸರ್ವವರ್ಮಾಚಾರ್ಯಮತೇ ಪನ್ಥಿಮನ್ಥೀತ್ಯೇತಾವಿಕಾರಾನ್ತಾವೇವ ; ಪನ್ಥಿಮನ್ಥಿಋಭುಕ್ಷೀಣಾಂ ಸೌ (ಕಾ. 2-2-35) ಇತಿ ವಚನಾತ್. ತಥಾ ಚ ನಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ವಿಹಿತೋ ವಿಧಿಃ ತಯೋಃ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ ತದ್ವರ್ಜನಮಯುಕ್ತಂ. ತಥಾಪಿ ಶಾಕಟಾಯನಾಚಾರ್ಯಾದಿಮತೇ ತು ಪಥಿನ್ ಮಥಿನ್ ಇತಿ ನಕಾರಾನ್ತಾವೇತೌ; ನಃ ಪಥಿಮಥಿ ಋಭುಕ್ಷಃ (ಶಾ. 1-2-108) ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅತಃ ತನ್ಮತಾಶ್ರಯಣೇನ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತೋ ವಿಧಿಃ ಇಹ ನಿಷಿಧ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಶ್ವನ್ ಪಥಿನ್ ಮಥಿನ್ ವರ್ಜಿತಸ್ಯ ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಶ್ವನ್ ಪ್ರಭೃತಿವರ್ಜಿತಸ್ಯ ನಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಲೋಪವಿಧಿಃ ಅಪೇಕ್ಷಿತಃ. ನಾತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ಲೋಪಗ್ರಹಣಮಸ್ತಿ. ಕೇವಲಂ ಸ್ಥಾನಿಮಾತ್ರಮೇವ ಉಪದಿಷ್ಟಂ ; ನ ವಿಧೇಯಸ್ವರೂಪಂ. ಅತೋ ವಿಧೇಯಾಜ್ಞಾನೇ ಕಥಂ ವಿಧಾನಂ ಪ್ರವರ್ತೇತ ? ನ ಚ ಅನನ್ತರಯೋಗಾತ್ ಲುಪೋಽನುವೃತ್ತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ತದ್ವಿಧಾನಮಿತಿವಾಚ್ಯಂ ; ತತಃ ತಸ್ಯ ಅತ್ರ ಅನುವರ್ತಯಿತುಂ ಅಶಕ್ಯತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ ತತ್ರ ಖಲು ಜಸನ್ತವದ್ರೂಪಾತಿದೇಶೋ ಲೋಪಶ್ಚೇತಿ ಉಭೌ ವಿಹಿತೌ. ನ ಹಿ ತಯೋಃ ಏಕೋಽನುವರ್ತಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಃ; ಅಪರಸ್ಯಾಪಿ ಅನುವೃತ್ತಿಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್, ತಯೋಃ ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ; ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟಾನಾಂ ಸಹ ವಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸಹ ವಾ ನಿವೃತ್ತಿಃ ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಅನಯೋಃ ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟತಾ, ತತ್ರ ಖಲು ಸಾ ಇಷ್ಯತೇ ಯತ್ರ ಏಕತ್ರ ಏಕಜಾತೀಯೇ ದ್ವೇ ಕಾರ್ಯೇ. ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯದ್ವಯಂ ವಿಹಿತಮಸ್ತಿ. ಜಸನ್ತವಲ್ಲುಪ್ಚ ತಸ್ಯ 129 ಇತ್ಯನೇನ ವಿಸರ್ಜನೀಯವಿನಾಕೃತೋ ಜಸನ್ತರೂಪಾತಿದೇಶ ಏಕ ಏವ ವಿಧೀಯತ ಇತಿ. ಅಸ್ತು ವಾ ಕಾರ್ಯದ್ವಯಂ ಅತಿದೇಶೋ ಲೋಪಶ್ಚೇತಿ. ತಥಾಪಿ ನ ತಾವೇಕಜಾತೀಯೌ; ಅತಿದೇಶೋ ಹಿ ಭಾವಜಾತೀಯೋ ಲೋಪಸ್ತು ಅಭಾವಜಾತೀಯ ಇತಿ ವಿಜಾತೀಯತ್ವಾತ್. ಸಜಾತೀಯಯೋರೇವ ಹಿ ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟತೇತಿ.

ನನು ಸಾಜಾತ್ಯಂ ವೈಜಾತ್ಯಂ ವಾ ವಿಧೇಯತಾಪಯಿಕಮೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ ; ನಾನಾಪಯಿಕಂ. ವಿಧೇಯತಾ ಹಿ ತ್ರೇಧಾ : ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶಭೇದಾತ್. ತತ್ರ ಅತಿದೇಶೋಽಪಿ ಆದೇಶರೂಪ ಏವ. ಆದೇಶ ಏವ ವತ್ಕರಣಾಧಿಕ್ಯಾತ್ ಅತಿದೇಶ ಉಚ್ಯತೇ; ನಾತಿರಿಕ್ತಾತ್ಮಾ. ಅನ್ಯಥಾ ವಿಧೇಯಾಧಿಕ್ಯಾತ್

ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶಾ ಉಪದೇಶಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ।

ಇತಿ ವ್ಯಾಕುಪ್ಯೇತೇತಿ. ಲೋಪೋಽಪಿ ಆದೇಶ ಏವೇತಿ ಅವಿವಾದಂ. ತಥಾ ಚ ಆದೇಶತ್ವೇನ ತೌ ಏಕಜಾತೀಯಾವೇವ ನ ಭಿನ್ನಜಾತೀಯೌ ; ಭಾವಾಭಾವಜಾತಿತ್ವೋಃ ಪ್ರಕೃತಾ

ನುಪಯೋಗಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಅತಿದೇಶಸ್ಯ ಅನಾದೇಶರೂಪತ್ವಾತ್. ಯದ್ಯಯಂ ಆದೇಶ ಏವ ಸ್ಯಾತ್, ಅಶಿತ್ತ್ವಾತ್ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ಯಾತ್ ನ ಸರ್ವಸ್ಯ. ವತ್ಕರಣಂ ಅನರ್ಥಕಂ ಚ ಸ್ಯಾತ್. ನ ಹಿ ಆದೇಶೇ ವತ್ಕರಣಂ. ನ ಚ ಸರ್ವಾದೇಶಾರ್ಥಮೇವ ವತ್ಕರಣಮಿತಿ ಯುಕ್ತಂ, ಕಾರ್ಯಾತಿದೇಶೇಽಪಿ ತಥಾ ಪ್ರಸಙ್ಗಾದಿತಿ. ಅತೋ ನೈವಾತ್ರ ಅನಯೋಃ ಸಾಜಾತ್ಯಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶಾನಾಮಪಿ ಏಕಜಾತೀಯತಾಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್. ವಿಧೇಯತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸ್ತು ಪ್ರಾಚಾರ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ ಮನ್ತವ್ಯಮಿತಿ.

ಅಸ್ತು ವಾ ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಸಾಜಾತ್ಯಂ. ತಥಾಪಿ ನ ತಾವೇಕವಿಷಯತಾ. ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಸ್ಯ ಹಿ ಅತಿದೇಶಃ, ಅತಿದಿಷ್ಟಸ್ಯ ಹಿ ಲೋಪ ಇತಿ ಭಿನ್ನವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ತಸ್ಯೇತಿ ಅನರ್ಥಕಂ ಸ್ಯಾತ್. ಅಸ್ತು ವಾ ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್ ಏಕವಿಷಯತಾ. ತಥಾಪಿ ನ ಕಾಪಿ ಕ್ಷತಿಃ. ನ ಚ ಉಕ್ತ್ಯೈವ ಸಹಪ್ರವೃತ್ತಿಲಕ್ಷಣಾ ಕ್ಷತಿಃ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟಯೋಃ ಸಹಭಾವೇ ನಿರ್ಬನ್ಧಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟಾನಾಂ ಸಹ ವಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸಹ ವಾ ನಿವೃತ್ತಿರಿತಿ ಇಯಂ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್; ಯೇನ ಅಪಾಯಭಯಾತ್ ಅನುಲ್ಲಙ್ಘ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಸ್ವಾಭಿಪ್ರೇತಪ್ರಕ್ರಿಯಾನಿರ್ವಹಣಾಯ ವೈಯಾಕರಣಪರಿಕಲ್ಪಿತಪರಿಭಾಷಾಮಾತ್ರಮೇವೇತಿ ನ ತತ್ಸರ್ವೈರಙ್ಗೀಕರ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಸ್ತಿ ನಿಯಮಃ. ಯಥಾ ಸಮಾನಃ ಸವರ್ಣೇ ದೀರ್ಘೀಭವತಿ ಪರಶ್ಚ ಲೋಪಂ (ಕಾ. 1-2-1) ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಸೂತ್ರೇ ದೀರ್ಘಪರಲೋಪಯೋಃ ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟತ್ವೇಽಪಿ ಅವರ್ಣ ಇವರ್ಣೇ ಏ (ಕಾ. 1-2-2) ಇತ್ಯಾದ್ಯುತ್ತರಸೂತ್ರೇಷು ಪರಲೋಪಮಾತ್ರಮನುವರ್ತತೇ; ನ ದೀರ್ಘ ಇತಿ. ಅತೋಽನುವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತೀ ಲಕ್ಷ್ಯಾನುರೋಧಾತ್ ಯಥಾಪೇಕ್ಷಂ ಕಕ್ಷೀಕಾರ್ಯೇ. ತಥಾ ಚ ಅತ್ರ ಅತಿದೇಶೋ ನಾನುವರ್ತತೇ; ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ಲೋಪಸ್ತು ಅನುವರ್ತತೇ; ಪ್ರಯೋಜನಸದ್ಭಾವಾತ್ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಲುಬಿತಿ ವರ್ತತೇ ಇತಿ.

ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಗರುತ್ಮಂತೌ ಇತಿ ತಕಾರಾನ್ತಃ ಶಬ್ದಃ. ನಕಾರಾನ್ತೋ ಗರುತ್ಮನ್ಶಬ್ದೋಽಪ್ಯಸ್ತಿ—

ಸ ಗರುತ್ಮೇವ ಮಹೇನ್ದ್ರಮಾಪ ಕೋಪಾತ್

ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ತತ್ರ ತು ಲುಬೇವ ಗರುತ್ಮಂ ಇತಿ. ಗುಣವಂತ ಇತ್ಯಪಿ ಗುಣವಚ್ಛಬ್ದಃ ತಕಾರಾನ್ತೋ ನ ವನ್ತಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತೋ ಗುಣಶಬ್ದ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಋಭುಕ್ಷಯುವಾಧ್ವಮಘವಜಗತೋ ವಾ ॥ 131 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಋಭುಕ್ಷಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಲೋಪೋ ವಾ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಭೂತಾನಾಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಋಭುಕ್ಷ, ಋಭುಕ್ಷಂ, ಋಭುಕ್ಷಾಣಂ. ಏವಂ ಯುವಂ, ಯುವಾನಂ; ಅಧ್ವಂ, ಅಧ್ವಾನಂ; ಮಘವಂ, ಮಘವಾನಂ; ಜಗಂ, ಜಗತ್ತು. ಜಗಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಅಭ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ಪಕ್ಷೇ ಉಗಾಗಮಃ.

[*Ribhukshan, yuvan, adhvan, Maghavan, jagat* optionally drop their final letter: not when they are the prior words of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಮುಮುಕ್ಷೇತಿ ನಕಾರಾನ್ತಮುಮುಕ್ಷುಶಬ್ದೋ ನ ತು ಸರ್ವವರ್ಮಾಭಿಪ್ರೇತಮುಮುಕ್ಷಶಬ್ದಃ. ಮಘವೇತ್ಯಪಿ ನಕಾರಾನ್ತೋ ಮಘವನ್‌ಶಬ್ದಃ, ನ ತು ಮಘವಚ್ಛಬ್ದಃ ; ಚಕಾರದ್ವಯಶ್ರವಣಾಭಾವಾತ್. ವಾ ಇತಿ ಮುಮುಕ್ಷಯುವಾಧ್ವವಘೋನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವಿಭಾಷಾ, ಜಗತಸ್ತು ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ ಇತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ. ಜಗತ್ತು ಇತಿ ಕಥಂ ದ್ವಿತ್ವೋದನ್ತತಾ ಇತ್ಯತ ಆಹ — ಜಗತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಗಬಾದೀನಾಂ [135] ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸೂತ್ರೇಣ ಉಗಾಗಮೇ ಉಕಿ [69] ಇತಿ ದ್ವಿತ್ವಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸೋಽವಸಃ ॥ 132 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಸ್‌ಪ್ರತ್ಯಯರಹಿತಸ್ಯ ಸಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಲೋಪೋ ವಾ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮನಸ್, ಮನಂ. ಏವಂ ಪಯಂ, ಯಶಂ, ಶಿರಂ, ಧನು, ಸರ್ಪಿ, ಚಂದ್ರಮಂ, ಪುರೂರವಂ, ರಜಂ, ಅಂಗಿರಂ, ಉಶನಂ. ಸ ಇತಿ ಕಿಂ? ಅಶ್ವಯುಜಂ, ಗುಣಭಾಜಂ. ಅವಸ ಇತಿ ಕಿಂ? ವಿದ್ವಾಂಸಂ, ಪೇಚಿವಾಂಸಂ.

[Words ending in *s*, provided it is not *vas*, optionally drop their final letter: not when they are the prior words of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಅವಸ ಇತ್ಯತ್ರ ವಸ್‌ಗ್ರಹಣಂ ಯದ್ಯಪಿ ಪಾಣಿನಿಮತೇ ವಿದ್ವಸ್ಪ್ರಭೃತಿಷು ಆದೇಶರೂಪ ಏವ ; ವಿದೇಃ ಲಟಿ ಶತುಃ ವಸಾದೇಶವಿಧಾನಾತ್. ಪೇಚಿವಸ್ಪ್ರಭೃತಿಷ್ವೇವ ಪ್ರತ್ಯಯರೂಪಃ ; ಲಿಟಃ ಸರ್ವತ್ರ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾನಾತ್. ತಥಾಪಿ ಶಾಕಟಾಯನಮತೇ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯರೂಪ ಏವೇತಿ ತನ್ಮತಾನುಸಾರೇಣಾಹ — ವಸ್‌ಪ್ರತ್ಯಯರಹಿತಸ್ಯ ಇತಿ. ವಸ ಇತ್ಯೇವಂ ರೂಪಂ ಸರ್ವತ್ರ ಅನುಗತಮಿತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಲೋಪೋ ವಿಭಾಷಯಾ ಅಭಿಧೀಯತೇ ; ತಥಾಪಿ ಲೋಪಾಭಾವಪಕ್ಷೇ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಲೋಪಪಕ್ಷಮೇವ ಅತ್ರ ಉದಾಹರತಿ — ಮನಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಿಷಯವ್ಯಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಅನೇಕಪ್ರದರ್ಶನಂ. ವಸ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತೇಷು ಜಸನ್ತವದ್ರೂಪಮಿತಿ ಶೋನ್ತ್ಯಲೋಪಸ್ಯೇತಿ ಔತ್ಸರ್ಗಿಕಮೇವ ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯಾಹ — ಅವಸ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉಗಲೋಪೇ ॥ 133 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಸ್‌ಪ್ರತ್ಯಯರಹಿತಸ್ಯ ಸಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಲೋಪಾಭಾವಪಕ್ಷೇ ಉಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮನಸ್ಸು, ಪಯಸ್ಸು, ಯಶಸ್ಸು, ಶಿರಸ್ಸು, ಧನುಸ್ಸು, ಸರ್ಪಿಸ್ಸು, ಚಂದ್ರಮಸ್ಸು, ಪುರೂರವಸ್ಸು, ಅಂಗಿರಸ್ಸು, ಉಶನಸ್ಸು. ಅಲೋಪಗ್ರಹಣಂ ಉಗ್ಲೋಪೋಃ ವಿಷಯವಿಭಾಗಾರ್ಥಂ.

[Words ending in *s*, provided it is not *vas*, when they do not drop their final letter take the augment *u* : not when they are the prior words of a compound]

ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ॥ ಯತ್ಪೂರ್ವತ್ರ ಸೋ'ವಸಃ 132 ಇತಿ ಲೋಪೋ ವಿಕಲ್ಪಿತಃ ತತ್ರ ಯದಾ ಲೋಪಃ ತದಾ ನ ಕೋಽಪಿ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ಪ್ರಾಗೇವ ಉದಾಹಾರಿ. ಯದಾ ತು ನ ಲೋಪಃ ತದಾ ಸರ್ವತ್ರ ಉಗಾಗಮೋ ವಿಶೇಷ ಇತ್ಯಾಹ—ಲೋಪಾಭಾವಪಕ್ಷೇ ಇತಿ. ಉದಾಹರಣೇ ಸರ್ವತ್ರ ಉಕಿ 69 ಇತಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ.

ಅತ್ರ ಅಲೋಪ ಇತಿ ಅನುಕ್ತೌ ಲೋಪ ಉಗಾಗಮಶ್ಚೇತಿ ದ್ವಾವಪಿ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಪ್ರವರ್ತೇಯಾತಾಂ. ಅತಃ ತೌ ತಥಾ ಮಾ ಭವೇತಾಮಿತಿ ಅನೇನ ವಿಷಯವಿಭಾಗೋ ದರ್ಶಿತ ಇತ್ಯಾಹ—ಅಲೋಪ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಈಯಸಃ ॥ 134 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಈಯಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಲೋಪಾಭಾವಪಕ್ಷೇ ಉಗಾಗಮೋ ವಾ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಶ್ರೇಯಸ್, ಶ್ರೇಯಂ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸು, ಶ್ರೇಯಾಂಸಂ. ಏವಂ ಜ್ಯಾಯಂ, ಜ್ಯಾಯಸ್ಸು, ಜ್ಯಾಯಾಂಸಂ; ಕನೀಯಂ, ಕನೀಯಸ್ಸು, ಕನೀಯಾಂಸಂ; ಲಘೀಯಂ, ಲಘೀಯಸ್ಸು, ಲಘೀಯಾಂಸಂ. ಈಯಸ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮನಂ, ಮನಸ್ಸು.

[Words ending in *īyas*, when they do not drop their final letter, optionally take the augment *u* : not when they are the prior words of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ॥ ಸೋ'ವಸಃ 132 ಇತಿ ಪ್ರಾಗೇವ ಲೋಪೋ ವಿಕಲ್ಪಿತಃ. ತತ್ರ ಉಗಲೋಪೇ 133 ಇತಿ ಯತ್ ತದಪಿ ಈಯಸನ್ತೇ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತ ಇತಿ ಉಭಯವಿಕಲ್ಪಾತ್ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಂ ಭವತಿ.

ಅತ್ರ ಜಸನ್ತರೂಪಾತಿದೇಶಪಕ್ಷಃ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗವಿಷಯಕ ಏವೇತಿ ಕೇಚಿತ್. ತಥಾಪಿ ನಪಿ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ —

ಕಂ ॥ ಜ್ಯಾಯಾಂಸನೆಂದದೇವಗಂ ।
ಶ್ರೇಯಾಂಸಮೆ ತನಾಧನಾಂಗನಾವಿಷಯಸುಖಂ ॥
ಸ್ಥೇಯಾಂಸ[1] ವಲ್ತೆಂದು ಕ ।
ನೀಯಾಂಸಂಗಿಳೆಯನಿತ್ತು ದೀಕ್ಷೆಗೆ ಪೂಣ್ದರ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉಗಬಾದೀನಾಂ ॥ 135 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಬಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಉಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ನ ಪೂರ್ವಪದಭೂತಾನಾಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಪ್, ಅಪ್ಪು. ಏವಂ ವಿಯತ್ತು, ಸಂಯತ್ತು, ಜಗತ್ತು. ಪುನಃ ಉಗ್ರಹಣಂ ನಿತ್ಯಾರ್ಥಂ.

ಅಪ್, ವಿಯತ್, ಸಂಯತ್, ವಿದ್ಯುತ್, ಜಗತ್, ದ್ಯುತ್, ಪುರೀತತ್, ಅಗ್ನಿಚಿತ್, ಯಜುಸ್, ಸದಸ್, ತಟಿತ್ ಇತಿ ಅಬಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Ap* and the words grouped with it (for which see above) take the augment *u* : not when they are the prior words of a compound.]

1 ವಲ್ತೆಂದು.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇತತ್. ಉಗಲೋಪೇ 133 ಇತ್ಯತಃ ಉಗಿತಿ ವರ್ತತೇ. ಕಿಮತ್ರ ಉಗ್ಗ್ರಹಣೇನೇತ್ಯತ ಆಹ—ಪುನಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಾಗಾದೀನಾಂ ಸ್ವನ್ತವಚ್ಚ ॥ 136 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಾಚ್ ಇತ್ಯೇವಮಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸ್ವನ್ತವತ್ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನವತ್ ರೂಪಂ ಅತಿದಿಶ್ಯತೇ ಉಗಾಗಮಶ್ಚ ಭವತಿ, ನ ಪೂರ್ವಪದಭೂತಾನಾಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ವಾಚ್, ವಾಕ್ಕು. ಏವಂ ದಿಕ್ಕು, ತ್ವಕ್ಕು, ಋಕ್ಕು, ಉಷ್ಣಿಕ್ಕು, ಕ್ಷುತ್ತು, ಪ್ರತಿಪತ್ತು, ಪರಿಷತ್ತು.

ವಾಚ್, ತ್ವಚ್, ಋಚ್, ಕ್ಷುಧ್, ವೀರುಧ್, ಸಮಿಧ್, ಸಂಪದ್, ಪ್ರತಿಪದ್, ಪರಿಷದ್, ವಿಪದ್, ಉಷ್ಣಿಹ್, ರುಚ್, ಸ್ರಜ್, ದ್ವಿಷ್, ದಿಶ್, ವಿಶ್ ಇತಿ ವಾಗಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Vách* and the words grouped with it (for which see above) take the *su* form of the (Sanskrit) first (nominative) case singular, with the augment *u*: not when they are the prior words of a comp ound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚಕಾರೇಣ ಉಕ್ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ. ಸ್ವನ್ತವತ್ ಇತ್ಯತ್ರ ಸು ಇತಿ ಸಾನುಬನ್ಧವಿವಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನಮುಚ್ಯತೇ. ವಾಗಾದೀನಾಂ ನ ಕೇವಲಂ ಅಬಾದೀನಾಮಿವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯೈವ ಉಗಾಗಮಃ, ಕಿನ್ತು ಪ್ರಥಮೈಕವಚನಾನ್ತವತ್ ರೂಪಾತಿದೇಶ ಉಗಾಗಮಶ್ಚೇತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ವಾಚ್ಚು, ತ್ವಚ್ಚು ಇತ್ಯಾದ್ಯನಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾದಿತಿ.

ನನು ಏವಂ ಅತಿದೇಶೇನ ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನಾಂ ವ್ಯಕ್ಷರಶ್ರುತಿಲಕ್ಷಣಂ ಅನಿಷ್ಟಂ ವಾರ್ಯತೇ; ತಥಾಪಿ ನ ಕೇವಲಂ ಅತ್ರ ಏಷಾಂ ಚರಮೈಕರೂಪತಾ, ಕಿನ್ತು ಜಶನ್ತರೂಪಾನ್ತರಮಪೀತಿ ವಾಗ್ಗು, ತ್ವಗ್ಗು ಇತ್ಯಾದ್ಯನಿಷ್ಟಂ ಕಿಂ ನ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ವಾಗಾದೀನಾಂ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನೇ ವಾಕ್, ತ್ವಕ್, ದಿಕ್, ಉಷ್ಣಿಕ್, ದ್ವಿಟ್, ವಿಟ್, ಕ್ಷುತ್, ಸಮಿತ್, ಕಕುಪ್ ಇತಿ ಕಟತಪಶ್ರುತಿರೇವ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕೀತಿ ತಥಾರೂಪಮೇವ ಅತಿದಿಶ್ಯತೇ. ವಾಗ್, ತ್ವಗ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಗಡದಬಶ್ರುತಿಸ್ತು ನ ತಥೇತಿ ತದ್ರೂಪಂ ನಾತಿದಿಶ್ಯತೇ. ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾನುಯಾಯೀ ಹಿ ವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ.

ಅಥವಾ ಸು ಇತಿ ನಿರನುಬನ್ಧವಿವಕ್ಷಯಾ ಸಪ್ತಮೀಬಹುವಚನಮುಚ್ಯತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಪರತೋ ಯದ್ರೂಪಂ ತದ್ವದ್ರೂಪಂ ಅತಿದಿಶ್ಯತ ಇತಿ. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ಗಡದಬಪ್ರಸಙ್ಗಲೇಶೋಽಪಿ ಇತಿ ಏತತ್ಸರ್ವಮಾಲೋಚ್ಯಾಹ—ಸ್ವನ್ತವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ವನ್ತವದಿತ್ಯಸ್ಯೈವ ವಿವರಣಂ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನವದಿತಿ. ಅಥವಾ ಸಪ್ತಮೀಬಹುವಚನವತ್ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನವದ್ವಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ನ ಚ ಅತ್ರ ಸಪ್ತಮೀಬಹುವಚನವದ್ರೂಪಾತಿದೇಶೇ ವಾಕ್ಷು, ತ್ವಕ್ಷು ಇತಿ ಸಮುದಾಯಾತಿದೇಶಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸುಃ ಅನ್ತೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸ್ವನ್ತಮಿತಿ ಅತದ್ಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನಬಹುವ್ರೀಹ್ಯಾಶ್ರಯೇಣ ಕಟತಪಾನ್ತಸ್ಯ ಅವಯವಸ್ಯೈವ ಅತಿದೇಶೋ ನ ಸಮುದಾಯಸ್ಯೇತಿ.

ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್ ನಭ್ರಾಜ್, ಜಲಮುಚ್, ಭುಜಙ್ಗಭುಜ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಸಙ್ಗ್ರಹಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮಹದಾದೀನಾಂ ನಪಿ ॥ 137 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮಹದಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸ್ವನ್ತವತ್ ರೂಪಮತಿದಿಶ್ಯತೇ ಉಗಾಗಮಶ್ಚ ಭವತಿ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ, ನ ಪೂರ್ವಪದಭೂತಾನಾಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಹತ್, ಮಹತ್ತು. ಏವಂ ಬೃಹತ್ತು, ಪ್ರಾಕ್ಕು, ಅವಾಕ್ಕು, ಸಮ್ಯಕ್ಕು. ನಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಹಾಂತಂ, ಪ್ರಾಂಚಂ, ಪ್ರತ್ಯಂಚಂ.

ಮಹತ್, ಬೃಹತ್, ಪ್ರಾಚ್, ಅವಾಚ್, ಪ್ರತ್ಯಚ್, ಉದಚ್, ತಿರ್ಯಚ್, ವಿಷ್ವಚ್, ನ್ಯಚ್, ಅಮುಮುದ್ರ್ಯಚ್, ಅದದ್ರ್ಯಚ್, ಅಮುಮುಯಚ್, ಅದಮುಯಚ್, ಸಧ್ರ್ಯಚ್, ಸಮ್ಯಚ್ ಇತಿ ಮಹದಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Mahat* and the words grouped with it (for which see above) take the *su* form of the (Sanskrit) first (nominative) case singular, and the augment *u*, in the neuter gender : not when they are the prior words of a compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ " ಸ್ವನ್ತವತ್ " ಇತ್ಯೇವ. ಅಬಾದಯೋ ವಾಗಾದಯಶ್ಚ ಶಬ್ದಾಃ ಸ್ವತನ್ತ್ರವಸ್ತುವಾಚಕಾ ಇತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾ ನಿಯತಲಿಙ್ಗಾಶ್ಚ ಭವನ್ತೀತಿ ನ ತತ್ರ ವಿಶೇಷಃ. ಮಹದಾದಯಸ್ತು ನ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾಃ, ಕಿನ್ತು ವಿಶೇಷಣವಚನಾ ಇತಿ ವಿಶೇಷ್ಯಾಯತ್ತಾ ಏವ. ಅತ ಉಪಸರ್ಜನಲಿಙ್ಗಾ ಭವನ್ತಿ. ತತ್ರ ಯದಾ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೇ ವರ್ತನ್ತೇ ತದೈವ ಸ್ವನ್ತವದತಿದೇಶಃ ಉಗಾಗಮಶ್ಚ ಸ್ಯಾತ್. ಅನ್ಯದಾ ತು ಔತ್ಸರ್ಗಿಕೋ ಜಸನ್ತರೂಪಾತಿದೇಶ ಏವೇತ್ಯಾಹ —ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ ಇತಿ.

ಆಕೃತಿತ್ವಾತ್ ಏವಂ ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನಾ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಾ ಉಪಸಙ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಶಷೋರ್ವಾ ಸಃ ॥ 138 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಿವೃತ್ತಂ ಅಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೇತಿ. ಶಕಾರಷಕಾರಯೋಃ ಸಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಶಶಿ, ಸಸಿ ; ಶಿಶು, ಸಿಸು ; ಶಂಕೆ, ಸಂಕೆ ; ಶಂಬರ, ಸಂಬರ; ಸಂಶಯ, ಸಂಸಯ; ವೇಷ, ವೇಸ; ದೋಷ, ದೋಸ; ರೋಷ, ರೋಸ; ದೂಷಣ, ದೂಸಣ; ಅನಿಮಿಷ, ಅನಿಮಿಸ; ಕಷಾಯ, ಕಸಾಯ.

[*S'* and *sh* optionally become *s*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಏವಂ ಸ್ವರಾನ್ತಾನಾಂ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಾನಾಂ ಚ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನ್ತಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನಂ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷಮುಕ್ತ್ವಾ ಇತಃ ಆದಿಮಧ್ಯಾವಸಾನರೂಪಂ ವ್ಯಾಸಸಮಾಸವಿಷಯರೂಪಂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕೇವಲಪದರೂಪಂ ವಾ ವಿಶೇಷಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಕೇವಲಂ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗತಾನಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ಆಗಮಾದೇಶಾದರ್ಶನಾನಿ ಉಪದರ್ಶಯನ್ನಾಹೇತ್ಯಾಹ— ನಿವೃತ್ತಂ

ಅಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಇತಿ. ಇತಃ ಆ ಕರಂಬಾದಿ[160] ಸೂತ್ರಂ ಯದ್ವಕ್ಷ್ಯತೇ ತತ್ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಉತ್ತರಸ್ಯ ಉಭಯಸ್ಯ ಕೇವಲಸ್ಯ ವಾ ಪದಸ್ಯ ಆದೌ ಮಧ್ಯೇ ಅವಸಾನೇ ವಾ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ. ತತ್ರ ತಾವತ್ ಶಕಾರಷಕಾರಯೋಃ ತಾಲವ್ಯಮೂರ್ಧನ್ಯಯೋಃ ಊಷ್ಮಣೋಃ ಸಕಾರೋ ದನ್ತ್ಯ ಊಷ್ಮಾ ಸರ್ವತ್ರ ವಿಕಲ್ಪೇನ ಆದಿಶ್ಯತೇ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಉದಾಹರಣೇ ವ್ಯಸ್ತಾನ್ಯೇವ ಪ್ರದರ್ಶಿತಾನಿ. ತತ್ತು ಭೂಯಿಷ್ಠಂ ಲಕ್ಷ್ಯಪ್ರದರ್ಶನಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈವ, ನ ತು ಸಮಸ್ತಪ್ರತಿಷೇಧಮನಸೇತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ; ಸಸಿಸೇಖರಂ, ಶಶಿಸೇಖರಂ, ಸಸಿಶೇಖರಂ, ಶಶಿಶೇಖರಂ ಇತಿ ಚ ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್.

ನ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಉತ್ತರಸ್ಯ ವಾ ಏಕಸ್ಯ ಏವಂ ಆದೇಶೇ ಅಪರಃ ಸಂಸ್ಕೃತ ಏವೇತಿ ಕಥಮನಯೋಃ ಸಮಾಸಃ? ಸಂಸ್ಕೃತಾಸಂಸ್ಕೃತಯೋಃ ಸಮಾಸವಿಧಾನಾಭಾವಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನಾತ್ರ ಕೃತಾದೇಶಸ್ಯ ಪದಸ್ಯ ಉತ್ತರೇಣ ಸಮಾಸಃ, ಕಿನ್ತು ಕೃತಸಮಾಸಯೋರೇವ ತಯೋಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಉತ್ತರಸ್ಯ ವಾ ಆದೇಶ ಇತಿ.

ನ ಚ ಏವಂ ಯತ್ರ ಕ್ವಾಪಿ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಪದಸ್ಯ ಏವಂ ಆದೇಶಕರಣೇನೈವ ನಿರ್ವಾಹೇ ಅರಿಸಮಾಸಪ್ರಸಙ್ಗ ಏವ ಉಚ್ಛಿದ್ಯೇತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸಮಸ್ತಮಪಿ ನಾನ್ಯೈವ ಏವಂ ನಿರ್ವಾಹ್ಯತೇ ನಾನ್ಯದಿತಿ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಲೋ ಳಃ ॥ 139 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಕಾರಸ್ಯ ಳಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಜಲ, ಜಳ; ತಿಲ, ತಿಳ; ಫಲ, ಪಳ; ಕುಲ, ಕುಳ; ಅಲಿ, ಅಳಿ; ಸಲಿಲ, ಸಳಿಳ.

[L optionally becomes ḷ.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವವತ್ ಅವಿಶೇಷೇಣ ವಿಕಲ್ಪೋಽವಗನ್ತವ್ಯಃ. ಅಯಮೇವ ಕ್ಷಳವ್ಯಪದೇಶಭಾಕ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಡೋ ಬಹುಲಂ ॥ 140 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಡಕಾರಸ್ಯ ಳಕಾರಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಗುಡ, ಗುಳ; ವಿಡಂಗ, ವಿಳಂಗ; ಗಾಡಿ, ಗಾಳಿ; ನಾಡೀ, ನಾಳ; ಖಡ್ಗ, ಖಳ್ಗ; ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ, ಷಾಳ್ಗುಣ್ಯ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಕಾಂಡಪಟ, ಮುಂಡನ, ಮುಂಡಿತ, ಮಂಡನ, ಮಂಡಿತ, ಕಡಾರ, ಗಡುಲ.

[D often becomes ḷ.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಂ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದಿಚಾತುರ್ವಿಧ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕಂ. ತದಪಿ ಲಕ್ಷ್ಯಾನುರೋಧಾದೇವ ಉಪಲಕ್ಷಿತಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ-ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಇತಿ. ತತ್ರ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ—ಗಾಳಿ, ವಿಳಂಗಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿಃ—ಮೃಡಂ, ಕುಂಡಂ,

ಕಾಂಡಪಟಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ವಚಿದ್ವಿಭಾಷಾ—ಬಡ್ಗಂ, ಖಳ್ಗಂ; ಗುಡಂ, ಗುಳಂ; ಜಡಂ, ಜಳಂ; ಬಿಡಾಲು, ಬಿಳಾಳಂ; ಇತ್ಯಾದಿ. ಏವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಉಪರಿ ಚಿನ್ತನೀಯಂ

ಅಯಮೇವ ೞವ್ಯಪದೇಶಭಾಕ್. ಅತ್ರ ಕಿಂಚಿದುಚ್ಯತೇ—ಯದ್ಯಪಿ ಸಕಲಭಾವಾನಾಂ ಏಕಾನೇಕಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ವರ್ಣಾನಾಮಪಿ ತದಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮೇವ. ತಥಾಪಿ ಪ್ರಯೋಜನವಶಾತ್ ವರ್ಣವಿಶೇಷೇ ೞಕಾರೇ ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ. ತದ್ಯಥಾ: ಇಹ ಕರ್ಣಾಟವಿಷಯೇ ೞಕಾರಸ್ತಾವತ್ ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಏಕ ಏವ; ಸಙ್ಗ್ರಹನಯಾರ್ಪಣಯಾ ಭೇದಾಭಾವಾತ್. ವಿಶೇಷೇಣ ತು ವಿಹಿತೋಽವಿಹಿತಶ್ಚೇತಿ ದ್ವೇಧಾ; ಪರಾಪರವ್ಯವಹಾರನಯಸ್ಯ ಭೇದವಿಷಯತ್ವಾತ್. ತತ್ರ ವಿಹಿತಸ್ತ್ರೇಧಾ: ಆಗತಃ ಪ್ರತೀತ ಆದಿಷ್ಟಶ್ಚೇತಿ; ಆಗಮಃ, ಪ್ರತ್ಯಯಃ, ಆದೇಶ ಇತಿ ವಿಧಾನಸ್ಯ ತ್ರೈವಿಧ್ಯಸಮ್ಭವಾತ್,

ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶಾ ಉಪದೇಶಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ।

ಇತಿ ವಚನಾತ್. ತತ್ರ ೞುಕ್ಚ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ [181], ಅಡ್ಡಾದ್ಗಣಾಚ್ಚ [182] ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೈಃ ಯತ್ರ ೞಕಾರ ಆಗಮರೂಪೇಣ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ಆಗತಃ. ಯಥಾ: ಒರ್ವರ್ೞ್, ಮೆಲ್ಲಿದರ್ಪರ್ೞ್, ಪೆಱುವಣೆಯೞ್, ಅಲ್ಲಿದೞ್, ಇಲ್ಲಿದೞ್, ಮೂಡಣೞ್, ಪಡುವಣೞ್, ಬಂದೞ್, ಪೋದೞ್, ಇವೞ್, ಅವೞ್, ಕರಿಯೞ್, ಬೆಳಿಯೞ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯತ್ರ ತು ಗಳನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ [232], ವಳವಳ್ಳೌ [426], ಕುೞಸ್ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯೇ [515] ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೈಃ ಪ್ರತ್ಯಯರೂಪೇಣ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ಪ್ರತೀತಃ. ಯಥಾ: ಘಟಂಗೞ್, ಪಟಂಗೞ್, ನೆಲಗೞ್, ಪೊಲಗೞ್, ಮಡಿವೞಂ, ಪಡೆವೞಂ, ಅಡಪವಳ್ಳಂ, ಸೆಜ್ಜೆವಳ್ಳಂ, ಅಂಜುಕುೞಿ, [1]ಓಡುಕುೞಿ, ಜೂದಾೞಿ, ಮಾತಾೞಿ, ಲಂಚಂಗುೞಿ, ಆಟಂಗುೞಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ೞಕಾರಮಾತ್ರಸ್ಯ ನ ಪ್ರತ್ಯಯತಯಾ ವಿಧಿಃ ತಥಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವತ್ವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವ್ಯಪದೇಶ ಇತಿ. ಯತ್ರ ಪುನಃ ಲೋ ೞಃ [139], ಡೋ ಬಹುಲಂ [140] ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೈಃ ಆದೇಶರೂಪೇಣ ವಿಧೀಯತೇ ಸ ಆದಿಷ್ಟಃ. ಸ ಚ ದ್ವೇಧಾ: ಲಕ್ಷಣಸಿದ್ಧೋ ನಿಪಾತಸಿದ್ಧಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಆದ್ಯಸ್ತು ಉಕ್ತಸೂತ್ರೈರೇವ ಲಕ್ಷಿತಃ. ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು ಕರಂಬಾದಿ [160] ಸೂತ್ರೇಣ ನಿಪಾತಿತಃ. ಯಥಾ: ನಾೞಿ, ಗಾೞಿ, ವಿೞಂಗಂ, ಪೞಿಕು, ದಾೞಿಂಬಂ, ಕುಂಬೞಂ, ಪೞುಹತ್ತಂ, ಮೊೞಸು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಏವಂ ತ್ರಿವಿಧೇಷು ವಿಹಿತವಿಕಲ್ಪೇಷು ಯಸ್ತು ಆಗತಃ ಪ್ರತೀತೋ ವಾ ೞಕಾರಃ, ಸ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಆರಾತೀಯಮಹಾಕವಿಭಿಃ ಕುೞ ಇತ್ಯೇವ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟಃ. ನಾತ್ರ ವ್ಯಪದೇಶಾನ್ತರಂ. ಯಥಾ ಪ್ರಾಗುದಾಹೃತ ಏವ. ಯಸ್ತು ಲಕ್ಷಣತೋ ನಿಪಾತನಾದ್ವಾ ಆದಿಷ್ಟಃ ಸ ತ್ರೇಧಾ ವಿಕಲ್ಪಿತಃ: ಕ್ಷೞೋ ೞಃ ಕುೞಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗತಲಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಯ ಆದಿಷ್ಟಃ ಸ ಕ್ಷೞ ಏವ. ನಾತ್ರ ವ್ಯಪದೇಶಾನ್ತರಂ. ಯಥಾ: ಬೞಂ, ತಿೞಂ, ಮೞಂ, ಜೞಜಂ, ಕಮೞಂ, ಮರಾೞಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಸ್ತು ಡಕಾರಾದೀನಾಂ ಸ್ಥಾನೇ ಆದಿಷ್ಟಃ ಸ ಪ್ರಾಯೇಣ ೞಃ. ಕ್ವಚಿತ್ ಕುೞಶ್ಚ ಭವತಿ. ಸ್ಥಾನೀ ಚ ಅತ್ರ ಪ್ರಾಯೇಣ ಡಕಾರಃ. ಟ ಠ ತ ರೇಫಕ್ಷೞಾಶ್ಚ ಕ್ವಚಿತ್ ಸ್ಥಾನಿನೋ ಭವನ್ತಿ. ತತ್ರ ಟ ಠ ತ ರೇಫಾಃ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗತಾ ಏವ ನ ಭಾಷಾಶಬ್ದಗತಾಃ. ಕ್ಷೞಸ್ತು ಕಾರ್ಣಾಟಕ ಏವ, ಸಂಸ್ಕೃತೇ ತದಭಾವಾತ್. ಡಕಾರಸ್ತು ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಉಭಯಗತೋಽಪಿ ಸ್ಥಾನೀ ಭವತಿ. ತತ್ರ ದಾಡಿಮಾದಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಡಕಾರಸ್ಯ,

[1] ಓದುಕುೞಿ.

ಸ್ಫಟಿಕಾದಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಟಕಾರಸ್ಯ, ಠಕಾರತಕಾರರೇಫಾಣಾಂ ಕ್ಷಳಸ್ಯ ಚ ಸ್ಥಾನೇಷು ಆದಿಷ್ಟೋ ೞ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ಡಕಾರಸ್ಯ ತಾವತ್ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಯಥಾ—ನಾಡಿ, ನಾೞು; ಗೌಡಿ, ಗೌೞು; ವ್ರೀಡಾ, ವ್ರೀೞೆ; ಈಡಿತಂ, ಈೞಿತಂ; ಚೂಡಾ, ಚೂೞಂ; ಕ್ರೀಡಾ, ಕೇೞು; ಷಡ್ಗಂ, ಷೞ್ಗಂ; ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯಂ, ಷಾೞ್ಗುಣ್ಯಂ; ಇತ್ಯಾದಿ. ಭಾಷಾಯಾಂ ಯಥಾ—ಕಾೞ್ಕಿಚ್ಚು, ಪಾೞ್ಕಟ್ಟು, ಕೋೞ್ಮಿನ್, ಎರೞ್ಮಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ; ಉಡೋದೋರ್ಗೆರೞಂ[2] ಇತ್ಯನೇನ ಡಕಾರಸ್ಯ ಆದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್. ಟಕಾರಸ್ಯ ಯಥಾ-ಘಟಿಕಾ, ಗೞಿಗೆ; ಘೋಟಿಕಾ, ಗೋೞಿಗೆ; ಪರ್ಪಟಂ, ಹಪ್ಪೞಂ; ವರಾಟಂ, ವರಾೞಂ; ಧಾಟಿ, [1] ದಾೞಿ; ಪಾಟಿ, ಪಾೞು; ಲಾಟಂ, ಲಾೞಂ; ಘೋಟಾರೂಢಂ, ಘೋೞಾಯ್ಲಂ; ಆಕ್ಷೋಟಂ, ಆಕ್ಷೋೞಂ; ಇತ್ಯಾದಿ. ಠಕಾರಸ್ಯ ಯಥಾ—ಪೀಠಿಕಾ, ಪೀೞಿಗೆ; ಮಠಿಕಾ, ಮೞಿಗೆ; ಮಾಠರಂ, ಮಾೞಲಂ; ಪಾಠೀನಂ, ಪಾೞಿಲ್; ಇತ್ಯಾದಿ. ತಕಾರಸ್ಯ ಯಥಾ—ಪ್ರತಿಹಸ್ತಂ, ಪೞಿಹತ್ತಂ; ಪ್ರತಿಪಾದುಕಾ, ಪೞಿವಾಪ್ಪುಗೆ; ಅತಿಪಾತಂ, ಅೞಿವಾದಂ; ಇತ್ಯಾದಿ. ರೇಫಸ್ಯ ಯಥಾ—ಝಲ್ಲರಿ, ಜಲ್ಲೞಿ; ಮರಿಚಂ, ಮೆೞಸು; ವಾಗುರಾ, ಬಾಗುೞು; ಭೃಙ್ಗಾರಿ, ಬಿಂಗೞಿ; ಅಙ್ಗಾರಂ, ಇಂಗೞಂ; ಕ್ರೂರಂ, ಕೂೞ್; ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ಷಳಸ್ಯ ಯಥಾ—ಪುಳಿನಂ, ಪುೞಿಲ್; ಕಳಮಂ, ಕೞವೆ; ಅರ್ಗಲಂ, ಅಗುೞು; ಮಾನ್ಯಾಳಿ, ಮನ್ನೞಿ; ವಾಹ್ಯಾಳಿ, [2] ವೈಹೞಿ; ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಕ್ಷಳಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನೋಕ್ತಂ; ತಥಾಪಿ ಕರಂಬಾದಿ 160 ಸೂತ್ರೇಣ ಅರ್ಗಲಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಅಗುೞೀತ್ಯಾದಿನಿಪಾತನಮುಹಿಮ್ನಾ ತತ್ಸ್ಥಾನಿತ್ವಂ ಉನ್ನೀಯತೇ.

ನನು ಅರ್ಗಲಶಬ್ದಸ್ಯೈವ ಮಧ್ಯಪಿಣ್ಡೇ ರೇಫಸ್ಯ ಅದರ್ಶನಂ ಅಕಾರಸ್ಯ ಉಕಾರಃ ಚರಮಪಿಣ್ಡೇ ಲಕಾರಸ್ಯ ಳಕಾರಃ ಅಕಾರಸ್ಯ ಇಕಾರಶ್ಚ ನಿಪಾತ್ಯತ ಇತಿ ತತ್ರ ಕ್ಷಳಸ್ಯೈವ ಅಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ತತ್ಸ್ಥಾನಿತ್ವೋನ್ನಯನಂ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಲಕಾರಸ್ಯ ಲೋ ಳಃ 133 ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಳತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ಅನೇನ ನಿಪಾತನೇ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ಲಕ್ಷಣೇನ ಅಸಿದ್ಧಾವೇವ ಹಿ ನಿಪಾತನಂ ಅರ್ಥವದಿತಿ.

ನ ಚ ಳತ್ವಸ್ಯ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಿದ್ಧಾವಪಿ ಅನ್ಯತ್ ಅನೇನ ನಿಪಾತ್ಯತ ಇತಿ ಅರ್ಥವದೇವೇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತಥಾ ಸತಿ ಸ ಏವ ಳಕಾರಃ ಕ್ಷಳಃ ಸಮ್ಪನ್ನ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮೇವ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಂ.

ನ ಚ ಅಸ್ಯ ಕ್ಷಳತ್ವೇಽಪಿ ನ ತತ್ಸ್ಥಾನೇ ಕಿಂಚಿತ್ ಆದಿಶ್ಯತ ಇತಿ ಕಥಂ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಂ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಕ್ಷಳಸ್ಯ ಸತೋಽವಸ್ಥಾನೇ ತತ್ಸಹಚರಿತವರ್ಣಾನಾಂ ಯಥಾವಸ್ಥಾನನೈಯತ್ಯೇನ ವಿಕೃತಿಭಾವಾಭಾವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತಥಾ ಚ ಅರ್ಗಲಮಿತ್ಯೇವ ಶ್ರೂಯೇತ ನ ಅಗುೞು ಇತಿ. ಅತೋ ವರ್ಣಾನ್ತರೇ ವಿಕೃತಿಮಿಚ್ಛತಾ ಕ್ಷಳಸ್ಯಾಪಿ ಳಕಾರ ಆದೇಷ್ಟವ್ಯಃ. ಸ ಏವಾತ್ರ ೞ ಉಚ್ಯತೇ. ಏವಂ ಪುೞಿಲ್, ಕೞವೆ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ. ತದುಕ್ತಂ ಕೇಶವೇನಾಪಿ—

ಕಂ॥ ಕೃತಿಮಾರ್ಗ್ಗದೊಳಂತು ಟಕಾ।
ರತಕಾರಠಕಾರರೇಫದೆಡೆಗಂ ಬಹುಳ॥
ಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಕ್ಷಳಕಮಪಭ್ರಂ।
[3] ಶತೆಯಿಂ ಸುಕವೀಂದ್ರರಿಂದೆ [4] ೞಮಾದೇಶಂ॥ ಇತಿ.

[1] ಧಾೞಿ. [2] ವೈಯಾೞಿ. [3] ಶತೆಯೊಳ್. [4] ೞದಾದೇಶಂ.

ದಾಡಿಮಸ್ಫುಟಿಕಾದ್ಯೋಃ ಡಕಾರಟಕಾರಯೋಃ ಆದಿಷ್ಟ್ಯೋರಪಿ ಕುಳ ಏವ. ಯಥಾ— ದಾಳಿಂಬಂ, ಕುಂಬಳಂ, ಗೌಳಂ, ಗುಳಂ, ಝುಗಳೆ, ವಿಳಂಗಂ, ಪಳಿಕು, ಪೇಳಿಗೆ, [1]ವೀಳೆಯಂ, ಗುಳಿಗೆ, ವರಾಳಂ, ರಗಳೆ, ಪೋಳಿಗೆ, ಲಂಪಳಿಕೆ ಇತಿ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ಕಂ॥ ಪಳಿಕಂ ಮುತ್ತಂ ಬಿದಿ ಕುಂ।
ಬಳಬಿತ್ತಿನತೆಱದೆ ಕೊಱೆದು ಸೇರಿಸಲಧರಂ॥
ಪೊಳೆಯಲ್ ದಾಡಿಮಬೀಜಂ।
ಗಳ ತೆಱದಿಂ [2]ಮೆಱೆದುವವಳ ಮೊನೆಕೆಂಬಲ್ಗಳ್॥ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಸಗೂತಳಕಾರಚತುಷ್ಟಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಟಕಾರಾದಿಷ್ಟೋ ದ್ವಿತೀಯೋ ಡಕಾರಾದಿಷ್ಟಃ ತಾವುಭಾವಪಿ ಕುಳಾವೇವ. ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಕುಳಾಭ್ಯಾಂ ಇತರಾಭ್ಯಾಂ ಸಹ ಪ್ರಾಸಸ್ಥಾನೇ ಮಾಪ್ರಯುಜ್ಯೇಯಾತಾಮಿತಿ. ಏವಂ ವಿಹಿತವಿಭಾಗಃ.

ಅವಿಹಿತಸ್ತು ನಿಸರ್ಗಸಿದ್ಧೋ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಅನಾದಿಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಧಾತ್ವವಯವೇ ನಾಮಾವಯವೇ ವಾ ಯೋ ಳಕಾರಃ ಸ ದ್ವೇಧಾ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟಃ— ಱಃ ಕುಳಶ್ಚೇತಿ. ನಾತ್ರ ಕ್ಷಳಃ ತಸ್ಯ ವಿಹಿತತ್ವನಿಯಮಾತ್. ತತ್ರ ಕುಱ್ಯಾದಿಧಾತ್ವವಯವೇಽವಗಱಯಾದಿನಾಮಾವಯವೇ ಯೋ ಳಕಾರಃ ಸ ಱಃ ಉಚ್ಯತೇ. ಅತಿರಿಕ್ತಃ, ಸರ್ವೋ ಧಾತುಗತೋ ನಾಮಗತೋ ವಾ ಕುಳ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಕುಱ್ಯಾದಿಗಣೋ ಧಾತುಪ್ರಕರಣೇ ಪ್ರದರ್ಶಿತ ಇತಿ ತತ್ರೈವ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ.

ಅವಗಱಯಾದಿಗಣಸ್ತು ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ. ಯಥಾ—ಅವಗಱಯ, ಆಱಾಱಗ, ಬೋಱತರ, ದಂಡುಱಗ, ಜೇಕ್ಕೊಱವಿ, ದಱವೆಱ, ಉಱಕಱ, ಕಱಕುಱ, ರಾಱಕಱ, ಬಱವಱ, ಪಱಯಿಗೆ, [3]ತೋಱಲಿಕಲ್, ಅದವಱಲ್, ತುಱಕಲ್, ಗುಱಕಲ್, ಉಱಕಲ್, ನೋಱಕಾಲ್, [2]ಱಯಂ, ಬಱಕಂ, ಬಱಕ್ಕಂ, ಗೞಪ, ಕೇಱವ, ಪೆಱವ, ಉಱಲ, ಪಱಗ, ಪಱಪ, ಬಾಱಕ, [4]ದಲ್ಲಿಱ, ಅಱ್ಕಱ, ನೆಱ್ಕಱ, ಅಱ್ಕಜ, ಕೊಱ್ತಱ, ತೊಱ್ತಱ, ಘಟ್ಟುಱ, ಮುಂಮುಱ, ಮುಣ್ಕುಱ, ಚಪ್ಪಱ, ಪುಚ್ಚಱ, ಸೊಂಪುಱ, ಪೊಂಪುಱ, ಜಲ್ಲಱ, ಮಲ್ಲಱ, ಕೊಲ್ಲಱ, ಉಂಬಱ, ಬೆಂಬಱ, ಕಂಬಱ, ಅಗುಱ, ಕೋಱವಿ, ಉಱುಗು, ಬೆಱಗು, ನೋಱಗು, ಪೆಱಕು, ಪೊಱಕು, ಪಱಪು, ಪುಱಪು, ಎಱದು, ಪಱದು, ಗೆಱಸು, ಗೊಱಸು, ಸೆಱಸು, ಎಱವು, ಸೆಱವು, ಪೆಱವು, ನೋಱವು, [5]ಪೊಱ್ತಱು, ಅಱ್ಕಱು, ಎಱ್ಗಱು, ಬಱಕೆ, ಬಱಕ್ಕೆ, ಕಱ್ತಲೆ, ಬಱ್ತಲೆ, ಜಾಱಗೆ, ಜೋಱಗೆ, ಸಾಱಗೆ, ಏಱಗೆ, ಈಸುಱ್, ಬಾಸುಱ್, ತಿಪ್ಪುಱ್, ತುಪ್ಪುಱ್, ಇಕ್ಕುಱ್, ಪೊಕ್ಕುಱ್, ಕಾಂಕುಱ್, ನೆಗಱ್, ಮುಗುಱ್, ನೆಮುಱ್, ತೆಮುಱ್, ಎಸಱ್, ತಮುಱ್, ಪಸಱ್, ತುಱಲ್, ತಱಲ್, ಮಱಲ್, ಕಱಲ್, ಕೊಱಲ್, ಪೊಱಲ್, ಬಿಱಲ್, [6]ಬೀಱಲ್, ನೇಱಲ್, ನಾಱಲ್, ಪೋಱಲ್, ಖೂಱ, ಬೋಱ, ನಾಱ, ಕೆಱ, ಗುಱ, ಮೊಱ, ಕುಱ, ತೆಱ, ಮುಱ್ತ, ಎಱ್ತ, ಬಱ್ತ, ಎಱ್ಗ, ಪೆಱ್ಗ, ಗಿಱ, ಆಱ, ಉಱ, ಬಱ, ಪಱಿ, ತಱಿ, ಚಱಿ, [7]ಕುಱಿ, ಸುಱಿ, ಇಱಿ, ಆಱಿ, ಪಾಱಿ, ಕೇಱಿ, ನಾಱಿ, ಮೂಱಿ, ಬೋಱಿ, ಪುಱ್ಗಿ, ಮಱಿ, ಅಱ್ತಿ, ಪಱ್ತಿ, ಮೆಱ್ತಿ, ಕಱ್ತಿ, ತೊಱ್ತಿ, ಎಱ್ತಿ, ಪೆಱ್ತಿ, ಉಱ್ಕಿ, ಬಿಱ್ಕಿ, ತೋಱು, ಏಱು, ಪೋಱು, ತಾಱು, ಕಾಱು, ಕುಱು, ಪುಱು, ಬಱೆ, ಎಱೆ, ಮೆಱೆ,

---

[1] ವೀಳೆಗೆ. [2] ಮೆಱವೆವು. [3] ತೋಱರಿಕಲ್ [4] ದಲ್ಲಱ. [5] ಪೊಱ್ತಱೆ. [6] ಬೀಱಿಲ್.
[7] ತುಱಿ.

ಮೞೆ, ಮೊೞೆ, ತೞೆ, ತೊೞೆ, ಕೆೞೆ, ಬೊೞೆ, [1]ಜೆೞೆ, ಕೞ್ತೆ, ಬಾೞ್ತು, ಆೞ್ತೆ, ಅೞ್ತೆ, ಅೞ್ಕೆ, ಬಿೞ್ಕೆ, ಕೞ್ಕೆ, ಎೞ್ಕೆ, ಪಾೞ್, ಪೇೞ್, ತೋೞ್, ಗೋೞ್, ಚಾೞ್ ಬಾೞ್, ತಾೞ್, ಕೀೞ್, ಗೀೞ್, ಬೀೞ್, ಸೂೞ್ ಇತಿ ಅವಗೞಿಯಾದಯಃ.

ಘುೞಿಲನೆ, ಫೞಿಲನೆ, ಘುೞುಮ್ಮನೆ, ಧೞಮ್ಮನೆ ಇತ್ಯಾದಯೋ ಮಹಾಪ್ರಾಣವದನುಕರಣಗತಾ ನಿತ್ಯೞಾಃ; ಚಳಿಲನೆ, ಕಿಳಿಲನೆ, ಗಳಗಳನೆ, ಕಿಳಕಿಳನೆ ಇತ್ಯಾದಯೋಽಲ್ಪಪ್ರಾಣವದನುಕರಣಗತಾ ವಿಕಲ್ಪಿತೞಾಃ; ಪಕ್ಷೇ ತು ಕುಳಾಃ. ಇತೋಽತಿರಿಕ್ತಾಃ ಓಕುಳಿ, ಸೂಕುಳಿ, ಈಳಿಗೆ, [2]ಮಾಳಿಗೆ, ತಳಿಗೆ, ಅಳಿಯ, ಮೇಳ, ಜೋಳ, ಪುಳಿ, ಕಳಿ ಇತ್ಯಾದಿನಾಮಗತಾಃ, ಬಳಿ, ನಳಿ, ಮುಳಿ, ತಿಳಿ, ಬೇಳ್, ಸೀಳ್, ತೂಳ್, ಕೇಳ್, ಉರುಳ್, ಸುರುಳ್ ಇತ್ಯಾದಯೋ ಧಾತುಗತಾಶ್ಚ ನಿಸರ್ಗಸಿದ್ಧಾ ಳಕಾರಾಃ ಕುಳವ್ಯಪದೇಶಭಾಜಃ.

ಇತಿ ಅವಿಹಿತವಿಭಾಗಃ.

ಏವಂ ವಿಹಿತಾವಿಹಿತವಿಭಾಗೇನ ೞಕುಳಕ್ಷಳವಿಭಾಗೋ ವಿಜ್ಞೇಯಃ. ಅತ್ರ ಅಯಂ [3]ನಿಷ್ಕರ್ಷಃ : ಲಕಾರಸ್ಥಾನಿಕಾಃ ಕ್ಷಳಾಃ; ಅದಾಡಿಮಸ್ಫಟಿಕಾದ್ಯನ್ಯಸ್ಥಾನಿಕಾ ಗಣಪರಿಪಠಿತಾಶ್ಚ ೞಾಃ; ಶೇಷಾಃ ಸರ್ವೇ ಕುಳಾ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅಯಂ ವಿಭಾಗಃ ಶಬ್ದಸಿದ್ಧ್ಯನಿಬನ್ಧನತ್ವಾತ್ ವ್ಯಾಕರಣವಿಷಯೋ ನ ಭವತೀತಿ ಸೂತ್ರಕೃತಾ ನೋಪದಿಷ್ಟ ಇತಿ ವೃತ್ತಿಕೃತಾಪಿ ನೋಪದರ್ಶಿತಃ ; ತಥಾಪಿ ಕವಿತಾವಿಷಯೇ ಪ್ರಾಸಾದಿಷು ಉಪಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಮಯಾ ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಪಞ್ಚಿತಃ. ಕಂದವೃತ್ತಾದಿಚ್ಛನ್ದೋನಿಬದ್ಧಪ್ರಬನ್ಧೇಷು ಪ್ರಾಸಸ್ಥಾನೇ ಯಃ ಪ್ರಥಮಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಃ ಸ ಏವ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಆರಾತೀಯಮಹಾಕವೀನಾಂ ಸಮ್ಪ್ರದಾಯಃ. ತಥಾ ಚ ತತ್ಪ್ರಯೋಗಾಃ. ೞಸ್ಯ ತಾವತ್—

ಕಂ || [4]ದಾೞಿಯೊಳರಿಗಳನಳೞಿಸಿ ।
ಪಾೞಿಯೊಳಳವಡಿಸಿ ನೆಲನನೞಿನಂಕೞಿವಾ ||
ಕೇೞಿಯೊಳ್ ನಲಿದು ತನ್ನಯ ।
ಪೀೞಿಗೆಯಂ ನೆೞೆಯೆ ನಿೞಿಸಿದಂ ಧರಣೀಶಂ ||

ತಥಾ ಕುಳಸ್ಯ—

ಕಂ || ತಿಳಿವೆಳಗಿನ ತೆಳ್ವೆಳಗಿನ ।
ಬಳಿವೆಳಗಿನ ಬಳ್ಳಿವೆಳಗಿನೊಳ್ವೆಳಗಿನ [5]ಬೆಳ್ ||
ವೆಳಗಿನ ಬೆಳಸಿನ ಸಿರಿಯೆನೆ ।
ತೊಳತೊಳತೊಳಗಿದುದು ಮೂರ್ತಿ ಚಂದ್ರಪ್ರಭನಾ ||

ತಥಾ ಕ್ಷಳಸ್ಯ—

ಕಂ || ಚಳದಳಕಂ ಹರ್ಷೋದ್ಗತ ।
ಪುಳಕಂ ನಖಮುಖವಿದಾರಿತೋಗ್ರೇಭಶಿರಃ ||
ಫಳಕಂ ಮೃಗತಿಳಕಂ ಪಿಂ ।
ಗಳಕಂ ಪೋಗೆಂದು ಕಳಿಪಿದಂ ದಮನಕನಂ || ಇತಿ.

[1] ಚೆೞೆ. [2] ಮೋಳಿಗೆ. [3] ನಿಃಕರ್ಷಃ. [4] ಧಾೞಿ. [5] ಬಳ್.

ಇದಂ ಚ ಏಕೇನೈವ ಳಕಾರೇಣ ನಿರ್ವಹಣೀಯಮಿತಿ ನಿರ್ವಾಹಲಕ್ಷಣಗುಣವಿವಕ್ಷಾಯಾಮೇವೇತಿ ಲಕ್ಷಣೀಯಂ. ತದವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ತು ನೈವಂ ನಿಯಮಃ ; ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ತ್ರಿಭಿರ್ವಾ ಕಥನೇऽಪಿ ಶ್ರುತಿವೈಗುಣ್ಯಾಭಾವೇನ ದೋಷಾಭಾವಾತ್. ತಥೈವ ದೃಶ್ಯನ್ತೇ ಹಿ ಮಹತಾಂ ಪ್ರಯೋಗಾಃ. ತತ್ರ ಱಕುಳಯೋರ್ಯಥಾ—

ಕಂ॥ ದೞವುೞನಾಱಡಿ ಸೆಱೆಯದ ।
ವೞಲೞಲೆಡೆರುಂಚಲಿಂಚೆ ಮಂಚಲುಲಂಚಂ ॥
ಕಳವು ಪಿಸುಣ್ ಪಸವು ಬೞಂ ।
ಪೞವೞವಲಸೊಲಸು ಕುತ್ತುವಿಲ್ಲಾನಾಡೊಳ್ ॥ ಇತಿ.

ಱಕ್ಷಳಯೋರ್ಯಥಾ—

ಕಂ ॥ ವ್ರೀೞೆಯಿನೆೞಗಲ್ ಕಣ್ಗಳ್ ।
ಪಾೞಲ್ಯೊಣರಂತೆ ಪೊಳೆಯೆ ನಖದೊಳ್ ಭಯದಿಂ ॥
ದಾಳಿಯನಪ್ಪುವ ವಧು ಭೂ ।
ಪಾಳಕನೊಳ್ ಮಾಡಿದಳ್ ನರಸ್ಮಿತಕೃತಿಯಂ ॥ ಇತಿ.

ಕುಳಕ್ಷಳಯೋರ್ಯಥಾ—

ಕಂ ॥ ತೊಳಗುವ ನಭದೊಳ್ ಪಿತ್ತಾ ।
ವಿಳದೃಷ್ಟಿಗೆವಿದ್ಯಮಾನಮೇಚಕರುಚಿಯೊಂ ॥
ದೆಳಸಿ ಮಿಗೆ ತೋರ್ಪ್ಪ ತೆಱದಿಂ ।
ಖಳಂಗೆ ಪೊಲನಲ್ತೆ ಕೃತಿಯೊಳಿಲ್ಲದ ದೋಷಂ ॥ ಇತಿ.

ತ್ರಯಾಣಾಂ ಯಥಾ—

ಕಂ ॥ [1] ತಳಥಳಿಪ ಪದಾರ್ತ್ಥಮನೇಂ ।
ಗೆಳ ಕಾಣ್ಬನೆ ದೋಷದೃಷ್ಟಿ ದುಷ್ಕ್ರಮ್ರ್ಗತಿ ಗಡದೇಂ ॥
ತಿಳಿವನೆ ಗುಣಸಂತತಿಯಂ ।
ಖಳಂಗಡೆಂತುಂ ರಸಂಗಳೊಳ್ ಪೊರೆದಪನೇ ॥ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಱಾದೀನಾಂ ವ್ಯಪದೇಶಭೇದೇऽಪಿ ಶ್ರುತ್ಯಾನುಗುಣ್ಯಮಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಾಸಕರಣಮಿತಿ.

ಲಕಾರಳಕಾರಯೋಃ ರೇಫಱಕಾರಯೋಶ್ಚ ಪ್ರಾಸನಿಯಮೋ ಯದ್ಯಪಿ ದರ್ಪಣಕೃತಾ ನ್ಯಷೇಧಿ, ಯಥಾ—

ಕಂ ॥ ಅತಿಪೀಡನದಿಂ ರೇಫಾ ।
ಶ್ರಿತಮಾದ ಱಕಾರಮುಂ ಸಮಂತು ಡಕಾರಾ ॥
ಶ್ರಿತಮಾದ ಱನುಮಂಗೀ ।
ಕೃತಪದಲತ್ವಕ್ಕೆ ಸಮನೆ ಸಲ್ಲದ ಕುಳನುಂ ॥

[1] ತಳದಳಿಸಿ.

ಇವು ವರ್ಣ್ಣಾರ್ಗವೃತ್ತಿಗೆ ಸ ।
ಲ್ಲುವು ಸಂದುಂ ಪ್ರಾಸವೆಡೆಗೆ ಸಲ್ಲವು ಯಮಕ ॥
ವ್ಯವಹೃತಿಗಾಗವು ದೇಶೀ ।
ಯವೆನಿಪುವಾ ಹ್ರಸ್ವಮೆನಿಸಿದೇಱುಸಹಿತಂ ॥ ಇತಿ,

ತಥೈವ ದೂಷ್ಯತಯಾ ಉದಾಹಾರಿ ಚ ; ಯಥಾ—

ಕಂ ॥ ನೆಲನಂ ಫುಗೆ ಪಗೆ ಫಣಿಯು ಕ್ರೊ ।
ಲೊಳಪೊಕ್ಕಳಱಿಸಿದನೆಂಬ ನಿಯಮಮಂ ದೂಷ್ಯಂ ॥ ಇತಿ,

ಕಂ ॥ ಧುರದೊಳ್ ಪಱಿಮಱಿಯಾಡುವ ।
ತೆಱದಿಂದುಱದಿಱಪನೆಂಬ ನಿಯಮಮಂ ದೂಷ್ಯಂ ॥ ಇತಿ ಚ.

ತಥಾಪಿ ಆರಾತೀಯಾಸ್ತು ಪ್ರಾಯುಙ್ಕ್ಷತೈವ. ಯಥಾ—

ವೃ ॥ ಓಲಗಸಾಲೆ ಪೂಗಿಡುಗಳೋಳಿಗೆ ಜೇವಣಸಾಲೆ ಮತ್ತಭೃಂ ।
ಗಾಳಿಗೆ [1] ಜನ್ಮಶಾಲೆ ಕುಸುಮೇಷುಗೆ ಸಾರಭಶಸ್ತ್ರಶಾಲೆ ತಂ ॥
ಗಾಳಿಗೆ ನಾಟ್ಯಶಾಲೆ ಕುಸುಮಾಪಚಯಪ್ರಚರತ್ಸುರಾಂಗನಾ ।
ಲೋಲಕಟಾಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆನಲೊಪ್ಪುವುವಲ್ಲಿಯ ಪುಷ್ಪವಾಟಿಗಳ್ ॥ ಇತಿ.

ತಥಾ—

ವೃ ॥ ಅಲರ್ಗಣೆ ತುಂಬಿದಂಬುಜದ ಮೊಗ್ಗೆಯ ಮುಡಿಗೆ ಸೀಳ್ದ ಕೇತಕೀ ।
ದಳದಲಗಾಮ್ರದೊಳ್ದಳಿರ ಕಯ್ಪೊಡೆ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ ತದಗ್ರದೊಳ್ ॥
ಮಿಳಿರ್ವ ತಮಾಲಪಲ್ಲವದ ಚಾಮರದುಪ್ಪರವಟ್ಟಮೊಪ್ಪೆ ಬಂ ।
[2] ದಲೆದಿಸುವಂ ಬನಂಬಿಡಿದು ಪಾಂಥರನಾಪರಿಪಂಥಿ ಮನ್ಮಥಂ ॥ ಇತಿ ಚ.

ತಥಾ—

ವೃ ॥ ಮುಱಿಗೆಂದುಂ ಕೋಡದುಗ್ರಾತಪಕೆ ಸೆಡೆಯದುದ್ಯದ್ಧನುಕ್ಕಳ್ಕದೋರಂ ।
ತೊಲವಿಂ ಸವ್ಯಕ್ತಪೋಮಾರ್ಗ್ಗದೊಳೊದವಿದವಂಗಕ್ಷಯಶ್ರೀಕರಂ ಕ ॥
ಯ್ಪೊಳಗಪ್ಪಳ್ ತಪ್ಪದೆಂದುರ್ವ್ವರೆಗನುವಿಸುವಂತಾವಗಂ ತೋಱುವೀ ನಿ ।
ಶ್ಚಲಮೂರ್ತ್ತಿಶ್ರೀಯ ಸಾಮರ್ತ್ಥ್ಯಮನಱಿಮರುಳರ್ ಬಲ್ಲರೇ ಗುಮ್ಮ
ಟೇಶಾ ॥ ಇತಿ.

ತಥಾ—

ವೃ ॥ ತಿಳಿಗೊಳನೆಂಬ ಮಂದಿರದೊಳಂಬುಜಶೈಶವಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಾ ।
ರ್ದ್ದಲುಗುವ ವೀಚಿ ತೂಗೆ ಸಲೆ ನಿದ್ರಿಸಲೊಲ್ಲದೆ ಚಂಚರೀಕಸಂ ॥
ಕುಳರವದಱ್ಕೆಯಿಂದೆ ನಳಿನೀರಜದೊಳ್ ಪೊರಳುತ್ತೆ ಕರ್ಣ್ಣಿಕಾ ।
ದಳನಯನೋದಕಂ ತುಳುಂಕೆ ಬಂದುದು ಬಾಲಕನಂತೆ ಮಾರುತಂ ॥ ಇತಿ.

ತಥಾ ರೇಫಱಕಾರಯೋಶ್ಚ—

ಕಂ ॥ ತೆ ಱೆದುಗುವ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಿ ।
ನೆಱಂಕೆಗಳ್ ನಾಂದು ಮಗುಱೆ ವಿರಹಾನಲನಿಂ ॥

1 ಜೇನಸಾಲೆ 2 ದೆಱೆ.

ನೇಱಿಲೆ ಬೆಱಿಲೆವು ಪಾಱಿಲೆ ಪಡುನೇ |
ಸಱಿಲೊಳಿರ್ದ್ದಂದಗಲ್ದು ಚಕ್ರವಾಕದ್ವಂದ್ವಂ || ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಏಷಾಂ ಅಯಮಾಶಯಃ—ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಾಸಸ್ಥಾನೇ ಶ್ರುತ್ಯಾನುಗುಣ್ಯಾಯ ಸಮಾನಪಿಣ್ಡಾ ಏವ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾಃ; ತಥಾಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಪ್ರಾಸಸ್ಥಲೇ ಅತ್ಯನ್ತಂ ಶ್ರುತಿವೈಗುಣ್ಯೇ ಸ್ಥಾನಾದಿಭೇದೇಽಪಿ ಏಕತ್ರ ರೇಫಯುಕ್ತೋಽನ್ಯತ್ರ ಱಯುಕ್ತೋ ಮಹಾಕವಿಭಿಃ ನಿಶ್ಶಙ್ಕಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ಯಥಾ—

ಕಂ || ಒಕ್ಕಡಿತನೀರ್ಗ್ಗ ಪಱಿವ |
ಟ್ಟಿಕ್ಕಿರ್ಯಪಣ್ಣಲೆಯ ಮುಱಿಗೆ ದೇಸಿಗರಂ ದೇ ||
ವಕ್ಕಳ್ಗೊಡೆಯರ್ಮ್ಮಾರ್ಱ್ಪರ್ |
ನೀಕ್ಕರಿಸಿದ ನಿಮ್ಮ[1] ದೊರೆಯ ಬೋಱಿಯರೊಳರೇ || ಇತಿ.

ತಥಾ—

ವೃ || ಬಱ್ಪುದು ಬಳ್ಳವಾಱಿ[2] ಸಲೆ ನಂಬಿದ ದಾರುಹತಂ ಜಿನೇಂದ್ರನಂ|
ತಿರ್ದ್ದ ಮಹಾನುಭಾವರ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ತಥಾ—

ಕಂ || ಖಱ್ಗಕರನಾಗಿ ಪಿರಿದುಂ|
ಸಿಱ್ಗರ ಸೂಳೆಯರ ಸಂಗದಿಪ್ಪುದು ಭೂದೇ ||
ವರ್ಗ್ಗದು ತಕ್ಕುದೆ ನಿಜನಿಜ|
ಮಾರ್ಗ್ಗದೊಳಿರವೇಱ್ಪು ದಾವನುಂ ದ್ವಿಜತಿಲಕಾ || ಇತಿ

ಕಂ || ಚುಱ್ಚಿದಪೊಲ್ ಬಿಸಿಲಳುರೆ ಕಿ |
ಮುಱ್ಚಿದ ತಳಿರಂತೆ ನೊಂದು ಗುಣನಂದಿ... || ಇತ್ಯಾದಿ.

ನೈವಂ ರೇಫಱಕಾರಾದೌ ವೃಗುಣ್ಯಾಮುಷ್ಟ್ಯ. ಸ್ಥಾನಾದೇಃ ಸಾದೃಶ್ಯಾದಿತಿ

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಪ್ರಾಸಭೇದಾಃ[3] ಶಾನ್ತೋಪನತಸಮೀಪಗತಾದಿಭೇದಾತ್ ದಶಧಾ, ತೇ ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತುರಙ್ಗಮಯೂರಾದಿಭೇದಾತ್ ದಶಧಾ ಇತಿ ಆಹತ್ಯ ಶತಂ ಭೇದಾಃ ಸಮ್ಭವನ್ತಿ; ತತ್ಸರ್ವಂ ಆಲಙ್ಕಾರಿಕಾಣಾಮೇವ ವಿಷಯೋ ನ ವೈಯಾಕರಣಾನಾಂ ಇತ್ಯುಪರಮ್ಯತೇ.

ಸೂತ್ರಂ || ಯೋ ಜಃ || 141 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಬಹುಲಮಿತಿ ವರ್ತತೇ. ಯಕಾರಸ್ಯ ಜಕಾರಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಯಾಗ, ಜಾಗ; ಯೋಗಿ, ಜೋಗಿ; ಯುದ್ಧ, ಜುದ್ಧ; ಯಾವಕ, ಜಾವಕ; ದುರ್ಯೋಧನ, ದುರ್ಜೋದನ; ಯುವೆ, ಜವೆ.

[Y often becomes *j*.]

[1] ದೊರೆಗೆ. [2] ನೆಱಿ. [3] ಸಾನ್ತೋಪನತ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಯ, ಭಯ, ಜಯ, ನ್ಯಾಯ, ಪ್ರಾಯ ಇತ್ಯಾದೌ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಜಕಾರೋ ನ ಭವತಿ. ಅತ್ರ ಪೂರ್ವತ್ರ ಉತ್ತರತ್ರ ವಾ ಸರ್ವತ್ರ [1] ವರ್ಣಾನ್ತರೇ ಕಾರ್ಯಂ ಉಕ್ತಾತ್ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾದ್ವಾ ಅವಗನ್ತವ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮೋ ವರ್ಗಾಣಾಂ ॥ 142 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವರ್ಗಾಣಾಂ [2] ದ್ವಿತೀಯವರ್ಣಸ್ಯ ಪ್ರಥಮವರ್ಣಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಖದಿರ, ಕದಿರ ; ಖಲ, ಕಳ ; ಖಣ್ಡ, ಕಂಡ ; ಖಾಸ, ಕಾಸ ; ನಖ, ನಕ ; ಛನ್ದ, ಚಂದ ; ಛಿನ್ನ, ಚಿನ್ನ ; ಛವಿ, ಚವಿ ; ಛಾನ್ದಸ, ಚಾಂದಸ ; ಛನ್ನ, ಚನ್ನ ; ಕಣ್ಠಿಕೆ, ಕಂಟಿಕೆ ; ಸುಣ್ಠಿ, ಸುಂಟಿ ; ಮಠ, ಮಟ ; ಕುಣ್ಠ, ಕುಂಟ ; ಕಣ್ಠ, ಕಂಟ ; ಕಥೆ, ಕತೆ ; ಕನ್ಥೆ, ಕಂತೆ ; ಪನ್ಥ, ಪಂತ ; ಮಿಥಿಲೆ, ಮಿತಿಳೆ ; ಪಥ, ಪತ ; ಫಲ, ಪಳ ; ಫಾಲ, ಪಾಳ ; ಫಣಿ, ಪಣಿ ; ಕಫ , ಕಪ ; ಗುಮ್ಫನ, ಗುಂಪನ.

ವರ್ಗಗ್ರಹಣಂ ಪಾಠಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಮಾಭೂದಿತಿ.

[The second letter of a *varga* often becomes the first.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನ್ತರತಮನ್ಯಾಯೇನ ವರ್ಗಾನ್ತರೀಯಸ್ಯ ಅಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ವರ್ಗಗ್ರಹಣಾಭಾವೇ ಪಾಠಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಅತಿಪ್ರಸಜ್ಯೇತ ಇತ್ಯಾಹ—ವರ್ಗಗ್ರಹಣಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತೃತೀಯಃ ಪ್ರಥಮಚತುರ್ಥಯೋಃ ॥ 143 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವರ್ಗಾಣಾಂ ಪ್ರಥಮಾನಾಂ ಚತುರ್ಥಾನಾಂ ಚ ತೃತೀಯವರ್ಣಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪ್ರಥಮಸ್ಯ—ವಾಸುಕಿ, ವಾಸುಗಿ ; ಡಮರುಕಂ, ಡಮರುಗಂ , ಆಕರ, ಆಗರ ; ಮಲ್ಲಿಕೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ ; ಜೀರಕೆ, ಜೀರಗೆ ; ಸೂಚಿ, ಸೂಜಿ ; ಮೋಚನ, ಮೋಜನ ; ವಚೆ, ಬಜೆ ; ವಾಚನೆ ಬಾಜನೆ ; ಸಂಚಯ, ಸಂಜಯ ; ಕೋಟೆ, ಗೋಡೆ ; ಮಕುಟ, ಮಗುಡ ; ಅಟವಿ, ಅಡವಿ ; ಮಾಟ, ಮಾಡ ; ತಟ [3] ದಡ ; ಜಾತಿ, ಜಾದಿ ; ವಸತಿ, ಬಸದಿ ; ಚತುರ, ಚದುರ , ದೂತಿ, ದೂದಿ ; ಕೈತವ, ಕೈದವ.

ಚತುರ್ಥಸ್ಯ—ಘಂಟೆ, ಗಂಟೆ ; ಘಟೆ, ಗಟೆ ; ಓಘ, ಓಗ ; ಮಾಘ, ಮಾಗ ; ಸಙ್ಘ, ಸಂಗ ; ಝಂಕೆ, ಜಂಕೆ ; ಝಕಟ, ಜಗಳ ; ಝಂಪೆ, ಜಂಪೆ ; ಝಡಿತಿ, ಜಡಿತಿ ; ಝಷ, ಜಸ ; ಢಕ್ಕೆ, ಡಕ್ಕೆ ; ಗಾಢ, ಗಾಡ ;

1 ವರ್ಣಾನ್ತರಕಾರ್ಯಂ. 2 ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ. 3 ತಡ.

ರೂಢಿ, ರೂಡಿ; ಷಣ್ಢ, ಸಂಡ; ದೃಢ, ದಿಡ; ಧನ, ದನ; ಧರ್ಮ, ದಮ್ಮ; ಧರೆ, ದರೆ; ನಿಧಿ, ನಿದಿ; ಸಾಧಕ, ಸಾದಕ, ಭೈರವ, ಬೈರವ; ಭೋಗಿ, ಬೋಗಿ; ಭಯ, ಬಯ; ಶಮ್ಭು, ಸಂಬು; ಶೋಭೆ, ಸೋಬೆ.

[The first and fourth often become the third.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇತತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಬಮೋರ್ವಃ ॥ 144 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಬಕಾರಮಕಾರಯೋಃ ವಕಾರಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಬಲ, ಕವಳ; ಶಿಬಿಕೆ, ಸಿವಿಕೆ; ಶಮ್ಬ, ಸಂವೆ; ಬನ್ಧನ, ವಂದನ; ವಿಬಾಧ, ವಿವಾದ; ಕಾಮ, ಕಾವ; ಭೀಮ, ಬೀವ; ಗ್ರಾಮ, ಗಾವ; ಯಾಮ, ಜಾವ; ಕುಙ್ಕುಮ, ಕುಂಕುವ.

[B and m often become v.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗತ ಏವ ವರ್ಣಃ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ಥಾನೀ. ಮಕಾರಸ್ತು ಕಾರ್ಣಾಟಿಕೋಽಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಸ್ಥಾನೀ ಭವತೀತಿ ತಸ್ಯಾಪಿ ವಕ್ಷ್ಯತಿಂಷ್ಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ಅವಧರಿಪುದು ವಿಬುಧರ್ ದೋ ।
ಷವಿದೂರೋಳೇನಾನುವಮುಳ್ಳೊಡಂ ಪ್ರಿಯದಿಂ ತಿ ॥
ದ್ದುವುದು ಗುಣಯುಕ್ತಮುಂ ದೋ ।
ಷವಿದೂರಮುಮಾಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ವುದಿದಂ ॥ ಇತಿ;

ತಥಾ—

ಅವಧಾರಣೆಯು ನಿಯೋಗ ।
ವ್ಯವಹೃತಿಯಿಂದಿರೆ ನಿಪಾತವಿಷಯದೊಳಲ್ಪ ॥
ತ್ಥವನಾಳ್ದರೆ ವಸ್ತುವಿನ ।
ರ್ಥವನುಸಿರುತ್ತಿರೆ ತಗುಳ್ಪುವುದು ಸಂಹಿತೆಯುಂ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪೋ ಹಶ್ಚ ॥ 145 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪಕಾರಸ್ಯ ಹಕಾರಾದೇಶಃ ಚಕಾರಾತ್ ವಕಾರಾದೇಶಶ್ಚ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಗೋಪುರ, ಗೋಹುರ; ಪರವಶ, ಹರವಸ; ಪಟ್ಟಿಕೆ, ಹಟ್ಟಿಗೆ; ಪೀವರ, ಹೀವರ; ಕಪಿ, ಕವಿ; ದೀಪಿಕೆ, ದೀವಿಗೆ; ಚಾಪಲ, ಜಾವಳ; ಸೂಪ, ಸೂವ; ಕೂಪ, ಕೂವ.

[P often becomes h and v.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚೇನ ವಃ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವೋ ಬಃ ॥146॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಕಾರಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ವಸೆ, ಬಸೆ; ವೇಗ, ಬೇಗ; ವ್ಯಞ್ಜನೆ, ಬಂಜನೆ; ವಸನ್ತ, ಬಸಂತ; ವೀಣೆ, ಬೀಣೆ.

[*V* often becomes *b*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಗಿಗುಗ್ವ್ಯಞ್ಜನೇ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ॥ 147 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ ಅಗಾಗಮ ಇಗಾಗಮ ಉಗಾಗಮಶ್ಚ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಯತ್ನ, ಯತನ; ಇನ್ದ್ರ, ಇಂದರ; ಪ್ರಶ್ನ, ಪರಸ ನ; ವ್ರತ, ಬರತ; ಶ್ರಮ, ಸರಮ; ವರ್ಷ, ಬರಿಸ; ಚನ್ದ್ರ, ಚಂದಿರ; ಮನ್ದ್ರ, ಮಂದಿರ; ಶ್ರೀ, ಸಿರಿ; ಹ್ರೀ, ಹಿರಿ; ಮುಕ್ತಿ, ಮುಕುತಿ; ಯುಕ್ತಿ, ಯುಕುತಿ; ಅಲ್ಪ, ಅಲುಪ; ಯುಗ್ಮ, ಜುಗುಮ; ಅರ್ಹ, ಅರುಹ.

[When a consonant follows another consonant *a*, *i*, or *u* often comes between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಏಕೋ ದ್ವೌ ತ್ರಯೋ ವಾ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಭವನ್ತಿ. ಅನೇಕಪ್ರಾಪ್ತೌ ಯುಗಪದ್ವಿರೋಧಾತ್ ಪರ್ಯಾಯೋಽವಗನ್ತವ್ಯಃ.

ಏಕಸ್ಯ ತಾವತ್ ಅಕಃ — ನೂತ್ನಂ, ನೂತನಂ; ಕುಧ್ರಂ, ಕುಧರಂ; ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಕಃ — ವರ್ಷಂ, ಬರಿಸಂ; ಹರ್ಷಂ, ಹರಿಸಂ; ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಕಃ — ಪದ್ಮಂ, ಪದುಮಂ; ಸದ್ಮಂ, ಸದುಮಂ; ಇತ್ಯಾದಿ. ದ್ವಯೋಸ್ತಾವತ್ ಆದ್ಯಯೋಃ — ಚನ್ದ್ರಂ — ಚಂದರಂ, ಚಂದಿರಂ; ಮನ್ದ್ರಂ — ಮಂದರಂ, ಮಂದಿರಂ; ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನ್ತ್ಯಯೋಃ — ಅರ್ಹಂ — ಅರಿಹಂ, ಅರುಹಂ; ಸರ್ಷಪಂ — ಸರಿಸಪಂ, ಸರುಸಪಂ; ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದ್ಯನ್ತ್ಯಯೋಃ — ಮುಕ್ತಿ — ಮುಕತಿ, ಮುಕುತಿ; ಭುಕ್ತಿ — ಬುಗತಿ, ಬುಗುತಿ; ಇತ್ಯಾದಿ. ತ್ರಯಾಣಾಂ — ಅರ್ಹನ್ತಂ — ಅರಹಂತಂ, ಅರಿಹಂತಂ, ಅರುಹಂತಂ; ತನ್ದ್ರಿ — ತಂದರಿ, ತಂದಿರಿ, ತಂದುರಿ; ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸರ್ವತ್ರ ಆಗಮಾದಿಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ಉಕಿ ನ ಉಕಿ (1) ಇತಿ ದ್ವಿಭಾವಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಲುಪ್ ಕೀಲಮೀನಕೀರನೀರಕೂರಸ್ಯ ॥ 148 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೀಲಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಲೋಪೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೀಲ, ಕೀಲ್; ಮೀನ, ಮೀನ್; ಕೀರ, ಕೀರ್; ನೀರ, ನೀರ್; ಕೂರ, ಕೂರ್.

[*Kīla*, *mīna*, *kīra*, *nīra*, *kūra* often drop their final vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ " ಕೂಲಸ್ಯಾಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ : ಕೂಲ್, ಕೂಲ್ಗೆ, ಕೂಲೊಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಸ್ಥಾನಿಭೂತಃ ಕೂಲಶಬ್ದಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿಷು ದಾರ್ಢ್ಯಾರ್ಥಂ ಪಿಠರನ್ಯಪ್ರವೇಶ್ಯಭಾಗವಚನೋ ನ ನದೀಕೂಲಾದಿವಚನಃ ; ತತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಾದರ್ಶನಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ || ಸ್ಸ್ಥಿ || 149 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸಕಾರಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಲುಬ್ಭವತಿ ಥಕಾರೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ | ಸಂಸ್ಥೆ, ಸಂತೆ ; ಸ್ಥಾನ, [1]ತಾಣ ; ಸ್ಥಿತಿ, ತಿತಿ ; ಸ್ಥಣ್ಡಿಲ, ತಂಡಿಲ ; ಅವಸ್ಥೆ, ಅವತೆ.

[S is often dropped before th following in the same word.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ " ಏಕಪದವಿಷಯಮಿದಂ. ಯತ್ರ ಸ್ಥನಿಮಿತ್ತೇ ಭಿನ್ನಪದಗತೇ ನ ತತ್ರ ಲೋಪಃ ; ಅಪ್ಪಸ್ಥುಟನಂ, ಸಂಸ್ಫೋಟಂ ಇತ್ಯಾದೌ ತದಭಾವಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ || ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಷು || 150 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಗಣಪಠಿತಶಬ್ದೇಷು ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಸಕಾರಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಲುಬ್ಭವತಿ

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಸ್ಪರ್ಶ, ಪರುಸ ; ಸ್ಫಟಿಕ, ಪಟಿಕ ; ಸ್ಪಿಕ್ಕೆ, ಹಿಕ್ಕೆ ; ಸ್ತುತಿ, ತುತಿ.

ಸ್ಪರ್ಶ, ಸ್ಫಟಿಕ, ಸ್ಫೋಟಕ, ಸ್ಪಿಕ್ಕಾ, ಸ್ಖಾಲನ, ಸ್ಪನ್ದನ, ಸ್ಕನ್ಧ, ಸ್ಕನ್ದನ, ಸ್ತಮ್ಭ, ಸ್ತಮ್ಭನ, ಸ್ತೋಭ, ಸ್ತೋಭನ, ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತವನ, ಸ್ತಿಮಿತ, ಸ್ತೋಮ, ಸ್ತವ, ಸ್ಫುರಣ, ಸ್ಮರಣ, ಸ್ಫುರ—ಇತಿ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Spars'a* and the words grouped with it (for which see above) often drop their *s*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ " ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ಸೋ ವಃ || 151 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸಕಾರಾತ್ ಪರಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಲುಬ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಸ್ವರ್ಗ, ಸಗ್ಗ ; ಸ್ವಾಮಿ, ಸಾಮಿ ; ಸ್ವಯಮ್ಭು, ಸಯುಂಬು; ಸ್ವಭೂ, ಸಬು; ಸ್ವರ, ಸರ; ತಪಸ್ವಿ, ತಪಸಿ ; ಶ್ವಾನ, [3]ಸೋನ; ಶ್ವೇತ, ಸೇತ ; ಶಾಶ್ವತ, ಸಾಸತ ; ಈಶ್ವರ, ಈಸರ ; ಪರಿಷ್ವಙ್ಗ, ಹರಿಸಂಗ ; ಅಭಿಷ್ವಙ್ಗ, ಅವಿಸಂಗ.

[*V* following on *s* is often dropped.]

---

[1] ತಾನ. [3] ಸಾನ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಸಕಾರವಕಾರಯೋಃ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶಭಾವಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯಿತುಂ ಸಕಾರಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದ್ಧಿ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ. ಅತ್ರ ಸ ಇತಿ ಅಹಿತಾನಾಹಿತ ಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ ನಿಮಿತ್ತೋಪಾದಾನಂ ತೇನ ಶಶ್ವತೇಶ್ವರಾಭಿಷ್ವಙ್ಗಪರಿಷ್ವಙ್ಗಾದೌ ಸಾನ್ಯೋ ದಾಹೃತ್ಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ; ಶಕಾರಷಕಾರಯೋಃ ಸತ್ವಕರಣಾನನ್ತರಂ ಅನೇನೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ, ಶಷೋರ್ವಾ ಸಃ[138], ಲೋ ಳಃ[139] ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಸಾವರ್ತ್ರಿಕತ್ವಾತ್ ಅತ ಏವ ಅನಯೋಃ ಡೋ ಬಹುಲಂ[140] ಇತಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಪ್ರಾಗೇವ ನಿರೂಪಣಮಿತ್ಯ ಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಾನಪಿ ಉದಾಹೃತವಾನಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಧೋ ವಿನ್ಧ್ಯವನ್ಧ್ಯಸನ್ಧ್ಯಧ್ಯಾನೇ ॥ 152 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಿನ್ಧ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಧಕಾರಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಲು ಭ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ವಿನ್ಧ್ಯ, ಬಿಂಜ ; ವನ್ಧ್ಯ, ಬಂಜೆ ; ಸನ್ಧ್ಯ, ಸಂಜೆ; ಧ್ಯಾನ, ಜಾನ.

[*Vindhya*, *vandhyá*, *sandhyá*, *dhyána* often drop their *dh*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ರೋ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ॥ 153 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ರೇಫಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಲುಬ್ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ವರ್ಗ್ಗ, ವಗ್ಗ ; ದುರ್ಗ್ಗ, ದುಗ್ಗ ; ವರ್ತ್ತಿ, ಬತ್ತಿ ; ಕರ್ತ್ತರಿ, ಕತ್ತರಿ ; ಮರ್ಕ್ಕಟ, ಮಕ್ಕಡ. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ರಾಶಿ, ರತ್ನಂ.

[*Répha* is often dropped before a consonant following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಅತ್ರ ಕಥಂ ವಗ್ಗ ದುಗ್ಗೇತ್ಯಾದೀನಿ ಉದಾಹರಣಾನಿ ಸಿದ್ಧ್ಯೇಯುಃ? ಯತೋ ವರ್ಗ್ಗದುರ್ಗ್ಗೇತ್ಯಾದೌ ರೇಫಸ್ಯ ಲೋಪೇ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕೋ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋಽಪಿ ಲುಪ್ಯ ತೇ ; ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವೇ ನೈಮಿತ್ತಿಕಸ್ಯಾಪಿ ಅಭಾವ ಇತಿ. ತಥಾ ಚ ವಗ ದುಗೇತ್ಯಾದಿಕಂ ಅ ನಿಷ್ಟಮೇವ ಸಿಧ್ಯೇತ್ ಇತಿಚೇತ್ — ನ ವಯಂ ಏಷಾಂ ಅತ್ರ ರೇಫಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತತಾಂ ದ್ವಿರ್ಭಾ ವಸ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕತಾಂ ವಾ ಸಂಚಕ್ಷಾಣಾಃ, ಕಿನ್ತು ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಮೇವ ತೇ ಷಾಂ ಕೇವಲಂ ರೇಫಮಾತ್ರಮೇವ ಲುಪ್ಯಾಮ ಇತಿ ತಾವತೈವ ತೃಪ್ಯಾಮಃ : ನಿಮಿತ್ತನೈ ಮಿತ್ತಿಕಭಾವೇ ತು ಪ್ರಾಚಾಮೇವ ವಾಚೋಯುಕ್ತಿರಿತಿ.

ಕಿಂಚ ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವೇ ನೈಮಿತ್ತಿಕಸ್ಯಾಪಿ ಅಭಾವ ಇತಿ ನೇಯಂ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕೀ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ; ಪಿತರಿ ಮೃತೇ ಪುತ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಮರಣಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್, ಪ್ರಾಗಭಾವಾದೇಃ ಪ್ರಕೃತಾ ನುಪಯೋಗಾತ್. ಕಿನ್ತು ಪ್ರಕ್ರಿಯಾನಿರ್ವಾಹಾರ್ಥಂ ಆಚಾರ್ಯೈರೇವ ಕೈಶ್ಚಿತ್ ಪರಿಭಾಷಿ ತಮಿತಿ ನ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವರ್ತತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ಸಮಾನಃ ಸವರ್ಣೇ ದೀರ್ಘೀಭವತಿ ಪರಶ್ಚ

1 ಸಾನ್ಯ.

ಲೋಪಂ (ಕಾ. 1-2-1) ಇತ್ಯಾದೌ ಸವರ್ಣಲೋಪೇ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕೋ ದೀರ್ಘೋऽಪಿ ಲುಪ್ಯೇತ ಇತಿ ತೇಷಾಂ ತವಾಭ್ಯದಯೇತ್ಯಾದೀನಿ ನ ಸಿದ್ಧ್ಯೇಯುರಿತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ಏತತ ಜ್ಞಾಪಕಂ ಪತಞ್ಜಲಿನಾ ನಹೀದಂ ವಚನಂ ನಾಪಿ ನ್ಯಾಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಪೂರ್ವಶ್ಚ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ ‖ 154 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯ ರೇಫಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಪೂರ್ವವರ್ಣಾದೇಶಶ್ಚ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ದ್ರೋಣಿ, ದೋಣಿ ; ಕ್ರೇಣಿ, ಕೇಣಿ ; ಶ್ರೋಣಿ, ಸೋಣಿ ; ಚಕ್ರ, ಚಂದ, ಪ್ರಭು, ಹಬು ; ಪ್ರಸರ, ಹಸರ ; ಮುದ್ರಿಕೆ, ಮುದ್ದಿಗೆ ; ನಿದ್ರೆ, ನಿದ್ದೆ ; ಪತ್ರಿಕೆ, ಹತ್ತಿಗೆ ; ವೇತ್ರ, ಬೆತ್ತ ; ವಪ್ರ, ಬಪ್ಪ.

[*Rêpha* following a consonant is often dropped ; it is also often changed into the letter preceding it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಚಕಾರೇಣ ಲೋಪಃ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ಪೂರ್ವಾದೇಶ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ನ ಲೋಪ ಇತಿ

ಯದ್ಯಪಿ ಪೂರ್ವತ್ವಮಾಪೇಕ್ಷಿಕಂ, ತಚ್ಚ ಅವಧ್ಯವಚನೇ ದುರ್ಜ್ಞೇಯಂ; ತಥಾಪಿ ಅರ್ಥಾದವಗಮ್ಯತೇ : ರೇಫೋ ಹಿ ಸ್ಥಾನೀ. ಸ ಚ ಯತಃ ಪರತೋऽಸ್ತಿ ಸ ಏವ ಪೂರ್ವ ಇತಿ.

ಲೋಪಪೂರ್ವಾದೇಶಯೋಃ ಯುಗಪದ್ವಿರೋಧಾತ್ ಪರ್ಯಾಯೇಣಾವಗನ್ತವ್ಯೌ ;
ವಿರೋಧೇ ತು ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾತ್ ।

ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಷಃ ಕಃ ‖ 155 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕಕಾರಾತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯ ಷಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಪೂರ್ವವರ್ಣಾದೇಶಶ್ಚ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕ್ಷಾರ, ಕಾರ ; ಕ್ಷೀರ, ಕೀರ ; ಭೈಕ್ಷ, [1]ಬೈಕೆ ; ದೀಕ್ಷೆ, ದೀಕೆ ; ಕ್ಷೇಪಣ, ಕೇವಣ ; ರಕ್ಷೆ, ರಕ್ಕೆ ; ಅಕ್ಷರ, ಅಕ್ಕರ ; ಭಿಕ್ಷೆ, ಬಿಕ್ಕೆ ; ಲಕ್ಷಣ, ಲಕ್ಕಣ ; ಪಕ್ಷ, ಪಕ್ಕ.

[*Sh* following on *k* is often dropped ; it is also often changed into the letter preceding it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಕ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮೀತ್ಯಾಹ—ಕಕಾರಾತ್ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಹ್ರಸ್ವಃ ಸ್ವರಾಣಾಮಾದೇಃ ‖ 156 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಆದಿಭೂತಸ್ಯ ಸ್ವರಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

---

1 ಬೈಕ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸಾಕ್ಷಿ, ಸಕ್ಕಿ; ಪ್ರೇಕ್ಷಣ, ಪೆಕ್ಕಣ; ಕಾಞ್ಚೀ, ಕಂಚಿ; ರಾಕ್ಷಸ, ರಕ್ಕಸ; ಕಾಣ್ಡಪಟ, ಕಂಡಪಟ; ಕಾರ್ಯ, ಕಜ್ಜ; ಆರ್ಯ ಅಜ್ಜ.

[The first vowel of a word is often shortened.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಇತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೇರಪಿ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋಽನರ್ಥಕ ಇತಿ ದೀರ್ಘಸ್ಯೇತಿ ಲಭ್ಯತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒದುತಃ ॥ 157 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಆದಿಭೂತಸ್ಯ ಉಕಾರಸ್ಯ ಅರ್ಧೌಕಾರಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕುಣ್ಡ, ಕೊಂಡ; ಕುನ್ತ, ಕೊಂತ; ತುವರಿ, [1] ತೊವರಿ; ಭುಜಙ್ಗ, ಬೊಜಂಗ; ಸುಖ, ಸೊಗ; ಸುಭಗ, ಸೊಬಗ.

[When the first vowel is *u* it often becomes *o* short.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಆದೇರಿತ್ಯೇವ. ತೇನ ವಿಧು, ಮಧು ಇತ್ಯಾದೌ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇದೃತಃ ॥ 158 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಆದಿಭೂತಸ್ಯ ಋಕಾರಸ್ಯ ಇಕಾರಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತೃಣ, ತಿಣ; ದೃಢ, ದಿಡ; ಭೃಙ್ಗ, ಬಿಂಗ; ಶೃಙ್ಗ, ಸಿಂಗ; ಕೃಷ್ಣ, [2] ಕಿಷ್ಣ, ಮೃಗ, ಮಿಗ.

[When the first vowel is *ṛi* it often becomes *i*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇದಮಪಿ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಆದೇರೇವ. ತೇನ ಅಮೃತ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಪ್ರಾಕೃತ, ಸರೀಸೃಪಾದೌ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ರಿರನುತ್ತರಸ್ಯ ॥ 159 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕುತಶ್ಚಿದ್ವರ್ಣಾತ್ ಅನುತ್ತರಸ್ಯ ಋಕಾರಸ್ಯ [3] ರಿಶಬ್ದ ಆದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಋಷಿ, ರಿಸಿ; ಋಣ, ರಿಣ; ಋತು, ರಿತು; ಋದ್ಧಿ, ರಿದ್ಧಿ; ಋಷಭ, ರಿಸಬ. ಅನುತ್ತರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಶೃಙ್ಗಾರ, ಸಿಂಗಾರ; ಭೃಙ್ಗಾರ, ಬಿಂಗಾರ.

[Initial *ṛi* often becomes *ri*.]

[1] ತೊಗರಿ. [2] ಕಿಸ್ಣ. [3] ರಿಶಬ್ದಾದೇಶೋ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಋುತ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಸ್ಯೇದಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಅಸುತ್ತರಸ್ಯ ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಕಥಂ ನಿರ್ದೇಶಃ ? ಕಿಂ ನಾಸ್ತಿ ಉತ್ತರೋ ಯತ ಇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಃ ? ಕಿಂ ವಾ ನೋತ್ತರೋ'ನುತ್ತರ ಇತಿ ತತ್ಪುರುಷಃ ? ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಬಹುವ್ರೀಹಿಃ ಶಙ್ಕ್ಯಃ, ಋುತ ಉತ್ತರಂ ವರ್ಣಾಭಾವೇ ಸ್ವಯಮೇವ ಅನ್ತ್ಯಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಋುದನ್ತವಿಧಿನೈವ ಗತಾರ್ಥತ್ವಾತ್. ಅತಃ ತತ್ಪುರುಷ ಏವ ವಕ್ತವ್ಯಃ. ತತ್ರಾಪಿ ಅವಧ್ಯಪೇಕ್ಷಾಸ್ತೀತ್ಯಾಹ— ಕುತಶ್ಚಿತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪೇ ಸ್ವಯಂ ಆದಿಭೂತಸ್ಯೇತಿ ಯಾವತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕರವ್ಬಾದಯಃ ॥ 160 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕರವ್ಬ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಕದವ್ಬಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಬಹುಲಂ ನಿಪಾತ್ಯನ್ತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕದವ್ಬ, ಕರಂಬ. ಅತ್ರ ದಕಾರಸ್ಯ ರೇಫೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ. ಅಪ್ಸರಸ್, ಅಚ್ಚರಸೆ. ಅತ್ರ ಪಕಾರಸಕಾರಯೋಃ ಚಕಾರಾದೇಶಃ ಅನ್ತ್ಯಸಕಾರಸ್ಯ ಅರ್ಧೈಕಾರಾಗಮಶ್ಚ ನಿಪಾತ್ಯತೇ. ಗಹನ, ಗಾನ. ಅತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಕಾರಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ಹಶಬ್ದಸ್ಯ [1] ಲೋಪಶ್ಚ ನಿಪಾತ್ಯತೇ. ಪ್ರಗ್ರಹ, ಹಗ್ಗ. ಅತ್ರ ಪ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ಲೋಪಃ ರೇಫಸ್ಯ ಪೂರ್ವರೂಪತಾ ಹಕಾರಗಕಾರಯೋಃ ವಿಪರ್ಯಾಸಶ್ಚ [2] ನಿಪಾತ್ಯತೇ.

ಏವಂ ಉತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಯಥಾಯಥಂ ವರ್ಣಾಗಮವಿಕಾರಾದರ್ಶನವಿಪರ್ಯಯೈಃ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ ಬಹುಲಂ ಅವಗನ್ತವ್ಯಾ—ತುಲಸಿ, ತೊಳಚಿ ; ಕಾಂಸ್ಯ, ಕಂಚು ; ನರ್ತಕಿ, ನಚ್ಚಣಿ ; ವತ್ಸಲಾ, ಬಚ್ಚಳ ; ನಿತ್ಯ, ನಿಚ್ಚ ; ಕುಹಕ, ಕುಯುಕ ; ಸಿಂಹ, ಸಿಂಗ ; ಸಂನಾಹ, ಸನ್ನಣ ; ಶುಕ್ತಿ, ಸುತ್ತಿ ; ಯುಕ್ತಿ, ಜುತ್ತಿ ; ವಿಸ್ತಾರ, ಬಿತ್ತರ ; ಕಸ್ತೂರಿ, ಕತ್ತುರಿ ; ಪುಸ್ತಕ, ಹೊತ್ತಗೆ ; ಕುಸ್ತುಂಬುರು, [3] ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ; ಗುಪ್ತ, ಗುತ್ತ ; ಚಿಹ್ನ, ಚಿನ್ನ, ಪುಷ್ಕರಿಣಿ, [4] ಹೊಕ್ಕರಿಣೆ ; ಮಸ್ಕರಿ, ಮಕ್ಕರಿ ; ಶಷ್ಕುಲಿ, ಚಕ್ಕುಲಿ ; ಉತ್ಪಟ, ಉತ್ತಡ ; ಉತ್ಪಾಟ, ಉಬ್ಬಟೆ ; ರತ್ನ, ರನ್ನ ; ಕರ್ಣಾಟ, ಕನ್ನಡ ; ಉನ್ಮತ್ತ, ಉಮ್ಮತ್ತ ; ಉಜ್ಜ್ವಲ, ಉಜ್ಜಳ ; ಪ್ರಜ್ವಲ, ಪಜ್ಜಳ ; ಬಿಲ್ವಪತ್ರ, ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ; ಸತ್ವಕ, [5] ಸತ್ತುಗ ; ಅನ್ಯಾಯ, [6] ಅನ್ನೆಯ ; ಕನ್ಯಕಾ, ಕನ್ನಿಕೆ ; ಪಲ್ಯಯನ, ಪಲ್ಲಣ ; ಮೃತ್ಯು, ಮಿತ್ತು—ಮಿಟ್ಟು ಇತಿ ಚ ; ಕಾವ್ಯ, ಕಬ್ಬ ; ಲೇಪ್ಯ, ಲೆಪ್ಪ ; ಅಗ್ನಿ, [7] ಅಗ್ಗಿ ; ಲಾಗ್ನಿಕ, ಲಗ್ಗಿಗ ; ಪಾದುಕಾ, [8] ಹಾವುಗೆ ; ಗದಾ, ಗದೆ ; ದನ್ತ, ಜಂತ ; ಮದನ, ಮಯಣ ; ಪದ, ಪಯ ; ಯಶೋದಾ, ಜಸೋಯೆ ; ಅಮರಿ, ಅವರೆ ; ದಂಷ್ಟ್ರಾ, ದಾಡೆ ;

---

[1] ಲೋಪೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ಚ. [2] ನಿಪಾತ್ಯನ್ತೇ. [3] ಕೊತ್ತುಂಬುರಿ. [4] ಬಕ್ಕರಣೆ. [5] ಸತ್ತುಕ. [6] ಅನ್ನಯ. [7] ಹಗ್ಗಿ. [8] ಪಾವುಗೆ.

ಕಾಹಳ, ಕಾಳೆ ; ಹೃಷ್ಟ, ಹೆಟ್ಟು ; ಹೃದಯ, ಹಿದಯ—ಎರ್ದೆ ಇತಿ ಚ; ಶೃಙ್ಖಲಾ, ಸಂಕಲೆ ; ಕೃತಕ, ಗತಕ ; ಪ್ರಾಕೃತ, ಪಾಗದ ; ಸಂಸ್ಕೃತ, ಸಕ್ಕದ ; ಪ್ರಾಕಾರ, ಪಾಗರ—ಪಾಕಳ ಇತಿ ಚ ; ಅಮೃತ, ಅಮರ್ದು; ಮೃದ್ವೀಕಾ, ಮಿದ್ದಿಗೆ ; ಅಙ್ಗುಷ್ಠ, ಉಂಗುಟ ; ತ್ವರಿತ, ತುರಿಹ ; ವಿಜ್ಞಾಪನ, ಬಿನ್ನಹ ; ಸಂಜ್ಞಾ, ಸನ್ನೆ ; ಶೂನ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ ; ಯಜ್ಞ, ಜನ್ನ ; ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ಜೊನ್ನ ; ಆಜ್ಞಾ, ಆಣೆ ; ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋೞಿ ; ಕುಮಾರ, ಕೋರ—ಕುವರ ಇತಿ ಚ ; ಮಯೂರ, ಮೋರ ; ಕುರಣ್ಟ, [1] ಗೋರಂಟೆ ; ಮೂಢ, ಮೋಡ ; ಕೂಟ, ಕೋಡು; ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ, ಸೊರಟ ; ಸೌಭಾಗ್ಯ, ಸೋಬಗು ; ಕ್ರೌಞ್ಚ, ಕೊಂಚೆ ; ಕೌಪೀನ, ಕೋವಣ ; ವ್ಯಾಘ್ರ, ಬಗ್ಗ ; ತಾತ, ತಂದೆ ; ತೀಕ್ಷ್ಣ, ತಿಕ್ಕ ; ವಿನಾಯಕ, ಬೆನಕ ; ಚೇಲ, ಸೇಲೆ ; ಶಿಲಾ, ಸಿಲೆ ; ನಿಯಮ, ನೇಮ ; ಜಟಾ, ಜಡೆ ; ಶಯ್ಯಾ, ಸೆಜ್ಜೆ ; ವ್ಯಞ್ಜನ, ಬೆಂಜನ ; ವ್ಯತಿರೇಕ, ಬೆತಿರೇಕ ; ವ್ಯಥಾ, ಬೆತೆ ; ವ್ಯವಹಾರ, ಬೇಹಾರ; ಸೈನ್ಧವ, ಸೆಂದವ ; ವೈದ್ಯ, ಬೆಜ್ಜ ; ವೈಶಾಖ, ಬೇಸಗೆ ; ವೈರ, ಬೇರ; ಹಿಂಗು, ಇಂಗು ; ಸಿನ್ದೂರ, [3] ಸೆಂದುರ ; ದಿವಸ, ದೆವಸ ; ದಿಶಾ, ದೆಸೆ; ಮುಕುಲ, ಮುಗುಲ ; ಆಕಾಶ, ಆಗಸ ; ಶಲಾಕಾ, ಸಲಗೆ ; ತಾಮ್ಬೂಲ, ತಂಬುಲ ; ಆರಾಮ, ಆರವೆ ; ವಿಲಾಸ, ಬಿಳಸ ; ಬನ್ಧೂಕ, ಬಂದುಗೆ ; ಗೋಧೂಮ, ಗೋದುವೆ ; ಖರ್ಜೂರ, ಜೊಬ್ಬುಲಿ ; ಕೂರ್ಪಾಸ, ಕುಪ್ಪಸ; ಶ್ಮಶಾನ, ಮಸಣ ; ಪ್ರಯಾಣ, ಪಯಣ ; ಅಶೋಕ, ಅಸುಗೆ ; ಕಠೋರ, ಕಟುರ ; ಉದ್ಯೋಗ, ಉಜ್ಜುಗ ; ಉದ್ಯಾಪನ, ಉಜ್ಜವಣೆ ; ಆಯುಷ್ಯ, [4] ಆಯಸ ; ಜ್ಯೋತಿಷ, ಜೋಯಿಸ ; ಮಾನುಷ, ಮಾನಿಸ ; ಅಲೇಖ, ಅಳಕೆ ; ರಸಾಯನ, ರಸಯಣ ; ಸಾಹಸ, ಸಾಸ ; ಸಹಜ, ಸಾಜ ; ವಾಹಳಿ, ವಾಳಿ ; ಮಹಿಮ, ಮೆಹಿಮೆ ; ಬಾಹ್ಯಾಳಿ, [5] ವೈಯಾೞಿ ; ಯಮುನಾ, ಜಗುನೆ ; ಜಲೂಕಾ, ಜಿಗುಳೆ ; ಶೀಕರ, ಸೀವರ ; ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಅದ್ದಿಕ ; ಉತ್ಕಟ, ಉಗ್ಗಡ ; ಅಗಸ್ತ್ಯ, ಅಗಸೆ ; ಸಙ್ಘಾತ, ಸಂಗಡ ; ಖನಿ, ಕಣಿ ; ಸ್ಥಾನ, ತಾಣ ; ಪಿಶುನ, ಹಿಸುಣ ; ವಿಜ್ಞಾನ, ಬಿನ್ನಣ ; ನರ್ತನ, ನಚ್ಚಣ ; ಶುನಕ, ಸೊಣಗ ; ಕುಸುಮ್ಭ, [6] ಕುಸುಂಬೆ ; ಧೂಮ, ದೂವೆ ; ಕಮ್ಬಲ, ಕಂಬಳಿ ; ಪಾಟಲಾ, ಪಾದರಿ ; ಅರ್ಗಲ, ಅಗುೞಿ ; ಕುದ್ದಾಲ, ಗುದ್ದಲಿ ; ಕಾಚ, ಗಾಜು ; ಅಕ್ಷ, ಅಚ್ಚು ; ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಲಚ್ಚಿ ; ದಾಮರ್ಣ, ದಾವು ; ದ್ಯೂತ, ಜೂದು; ಪಿಷ್ಟ, ಹಿಟ್ಟು ; ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಅಚ್ಚರಿ ; ಕಪಿಞ್ಜಲ, ಕವಿಂಜ ; ಗ್ರಹಣ, ಗಹಣ ; ಗ್ರಾಮಣಿ, ಗಾವಿಲ ; ದ್ವೀಪ, ದೀವಿ ; ದ್ವಾರಪಟ್ಟ, ದಾರಪಟ್ಟು;

---

[1] ಗೋರಟೆ. [2] ಸೇಲೆ. [3] ಸಿಂದುರ. [4] ಆಯಿಸ. [5] ವೈಹಾೞಿ. [6] ಕುಸುಂಬೆ.

ಧ್ವನಿ, ದನಿ ; ಜ್ವರ, ಜರ ; ಸ್ನುಷಾ, ಸೊಸೆ ; ಸಸ್ಯ, ಸಸಿ ; ಆಲಸ್ಯ, ಅಲಸು ; ಮಾಣಿಕ್ಯ, ಮಾಣಿಕ ; ನ್ಯೂನ, ನೂನ ; ನ್ಯಾಯ, ನಾಯ ; ರಾಜ್ಞ, ರಾಯ ; ಕುಟಜ, ಕೊಡಸಿಗೆ ; ಲಾಮಜ್ಜಕ, ಲಾವಂಚ ; ಮುಂಜ, ನೊದೆ ; ವಲ್ಲಭ, ಬಲ್ಲಹ ; ಕುಠಾರ, ಕೊಡಲಿ ; ವರ್ಧಕಿ, ಬಡಗಿ ; ವಿದ್ಯಾ, ಬಿಜ್ಜೆ ; ಕಾಷ್ಠ, ಕಡ್ಡಿ ; ನಿಷ್ಠಾ, ನಿಟ್ಟೆ ; ಗೋಷ್ಠಿ, ಗೊಟ್ಟಿ ; ಕೋಷ್ಠ, ಕೊಟ್ಟ ; ಮಞ್ಜಿಷ್ಠಾ, ಮಂಜಿಟಿಗೆ ; ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಹದಿಟೆ ; ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ, ಜೆಟ್ಟೆ ; ಸೃಷ್ಟಿ, ಸುಟ್ಟಿ ; ಕಷ್ಟ, ಕಟ್ಟ ; ಮುಷ್ಟಿಕಾ, ಮುಟ್ಟಿಗೆ ; ಇಷ್ಟಕಾ, ಇಟ್ಟಿಗೆ ; ದಾಡಿಮ, ದಾಳಿಂಬ ; ಕೂಶ್ಮಾಣ್ಡ, ಕುಂಬಳ ; ಮರ್ಕಟ, ಮಂಕಡ ; ಕ್ರಮುಕ, ಕವುಂಗು ; ಲಾಞ್ಛನ, ಲಚ್ಚಣ ; ಉಜ್ಜಯಿನೀ, [1]ಉಜ್ಜನಿ ; ನಿರೂಪ, ನಿರವ ; ಪ್ರಸಾಧನ, ಹಸದನ ; ಉತ್ತರೀಯ, ಉತ್ತರಿಗೆ ; ವರ್ಧಮಾನ, ಬದ್ದವಣ ; ಆಟರೂಷ, ಆಡಸೋಗೆ ; ಮರುವಕ, ಮರುಗ ; ಖದಿರ, ಕೈರ ; [2]ಶ್ರೇಯ, ಸಯ ; ವಕ್ರ, ವಂಕ ; ಪಾನೀಯ, ಪಾಣಿಯ ; ಕಣ್ಟಕ, ಕಂಟಿಯ ; ಪ್ರಾಣ, [3]ಪರಣ ; ತ್ರಾಸ, ತರಸ ; ಮುಖ, ಮೊಗ ; ಯುಗ, ನೊಗ ; ಮತ್ಸ್ಯ, ಮಚ್ಚ ; ಸ್ವಚ್ಛ, ಸೊಚ್ಚ ; ವಿಚ್ಛನ್ದ, ಬಿಚ್ಚಂದ ; ಛುರಿಕಾ, ಸುರಿಗೆ ; ಘಟಿಕಾ, ಗಱಿಗೆ ; ವೀಟಿಕಾ, ವೀಳಯ ; ಘುಟಿಕಾ, ಗುಳಿಗೆ ; ಪೇಟಿಕಾ, ಪೇಳಿಗೆ ; ತುರಮ್ಬ, ತುರುಂಬು ; ಮೂತ, ಮೂಡೆ ; ಸನ್ಧಿ, ಸಂದು ; ಗ್ರನ್ಥಿ, ಗಂಟು ; ಮಾನ್ಯತಾ, ಮನ್ನಣೆ ; ಸ್ಫೋಟಕ, ಪೊಳಿಗೆ ; ಸ್ಫಟಿಕ, ಪಳಕು ; ರಘಟಾ, ರಗಳೆ ; ಲಾಮ್ಪಟ್ಯ, [4]ಲಂಪಳಿಗೆ ; ಬ್ರಹ್ಮನ್, ಬೊಮ್ಮ—ಬಮ್ಮನ್ ಇತಿ ಚ ; ಪ್ರಮಾಣ, ಪವಣ ; ಮುಕುಲ, ಮುಗುಳ್ ; ಶುಲ್ಬ, ಸುಲ್ ; ಕೂರ, ಕೂಟ ; ಪ್ರತಿಪತ್, ಪಾಡಿವ ; ದ್ವಿತೀಯಾ, ಬಿದಿಗೆ ; ತೃತೀಯಾ, ತದಿಗ ; ಚತುರ್ಥೀ, ಚೌತಿ ; ಪಞ್ಚಮಿ, ಪಂಚಮಿ ; ಷಷ್ಠಿ, ಚಟ್ಟಿ ; ಸಪ್ತಮಿ, ಸತ್ತವೆ ; ಅಷ್ಟಮಿ, ಅಟ್ಟವೆ ; ನವಮಿ, ನೌಮಿ ; ದಶಮಿ, ದಸಮ ; ಏಕಾದಶಿ, ಏಯಾರಸೆ ; ದ್ವಾದಶಿ, [5]ಬಾರಸೆ ; ತ್ರಯೋದಶಿ, ತೇರಸೆ ; ಚತುರ್ದಶಿ, ಚೌದಸೆ ; [6]ಪೌರ್ಣಮೀ, ಹುಣ್ಣಿವೆ ; ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ, ಅವಸೆ ; ಇತ್ಯಾದಯೋ ಯಥಾಪ್ರಯೋಗಂ ಅನುಸರ್ತವ್ಯಾಃ.

[*Karamba* often takes the form of *kadamba*, and so on with the other words here given.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಏವಂ ಅತ್ರ ಯಾವಲ್ಲಕ್ಷ್ಯಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ ಲಕ್ಷಣೋಕ್ತ್ಯೈವ ಕಾರ್ಯಮುಕ್ತ್ವಾ ಇತಃ ತಲ್ಲಕ್ಷ್ಯಸ್ತ್ವಾತ್ ಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತಿರೇವ ಲಕ್ಷ್ಯಸ್ಯೇತಿ ತಥ್ಯತ್ವೇ ಪದೇಷ್ವಪಿ ಪ್ರತಿಲಕ್ಷ್ಯಂ ಸೂತ್ರಕರಣೇ ಗ್ರನ್ಥಗೌರವಭಯಾತ್ ಸರ್ವಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಸಙ್ಗೃಹ್ಯ ಗಣಪಾಠತೋ ನಿಪಾತನೇನ ಲಕ್ಷಯತೀತ್ಯಾಹ—ಕರಮ್ಬ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಇತಿ. ದೃಶ್ಯತೇ

[1] ಉಜ್ಜೇಣಿ. [2] ಶ್ರೀ, ಸೀಯ. [3] ಪರಣ. [4] ಲಂಪಳಿಕೆ. [5] ಬಾದಸೆ. [6] ಪೂರ್ಣಿಮಾ.

ಹಿ ಏಷಾ ಪೂರ್ವೇಷಾಮಪಿ ರೀತಿಃ ; ಯಥಾ ಪೃಷೋದರಾದಯಃ (ಶಾ. 2-2-172) ಇತ್ಯಾದಿ
ಕರವಪ್ಪು ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಸ್ವರೂಪಾಣಿ ಕೇಷಾಂ ನಿಪಾತ್ಯನ್ತ ಇತ್ಯತ ಆಹ—ಕದವಪ್ಪುದಿ
ನಾಂ ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಸಮುದಾಯಸ್ಯೈವ ನಿಪಾತನಂ ಅವಯವಸ್ಯ ವಾ ? ನಾದ್ಯಃ ; ಕದವಪ್ಪು
ಇತ್ಯಾದೌ ದಕಾರವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಇತರವರ್ಣಾನಾಂ ತದವಸ್ಥತಯಾ ನಿಪಾತನೇನ ಪ್ರಯೋ
ಜನಾಭಾವಾತ್. ನ ದ್ವಿತೀಯಃ. ಅಪ್ಸರಸ್ ಇತ್ಯಾದೌ ವಿಧೀಯಮಾನಕಾರ್ಯಾಣಿ ಕಿಂ
ಯುಗಪದೇವ ವಿಧೀಯನ್ತೇ ಕ್ರಮೇಣ ವಾ ? ನಾದ್ಯಃ ; ಯುಗಪದನೇಕಕಾರ್ಯಾಣಾಂ ಕ
ರ್ತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್. ನಾನ್ತ್ಯಃ, ಏಕತ್ರ ಏಕಕಾರ್ಯಕರಣಮಾತ್ರಾತ್ ಏಕೃತ್ಯಾಪತ್ತ್ಯೈ
ಲಾಪಕ್ಷಸ್ಯೈವ ಸ್ವೀಕಾರಾತ್. ನ ಚ ಉಕ್ತದೋಷಾನುಷಙ್ಗಃ. ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾಣಿ ಪರಾ
ಪರ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಿ ಭವನ್ತಿ ; ಯೇನ ಪ್ರಬಲದುರ್ಬಲವಿಭಾಗೇನ ಇದಂ ಪ್ರಥಮಂ
ಇದಂ ಪಶ್ಚಾದಿತಿ ಕಲ್ಪನಾಯಾಂ ಉಕ್ತಾನುಪಪತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ; ಕಿನ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯಾನುರೋಧಾತ್
ಸ್ವಸ್ವವಿಷಯೇ ತಾನಿ ತಾನಿ ಪ್ರವರ್ತನ್ತ ಇತಿ ನಾತ್ರ ಕ್ರಮಯೌಗಪದ್ಯವಿಕಲ್ಪಾವಕಾಶಃ. ನ ಹಿ
ಆಪಣಾದೌ [1] ಅನೇಕೇ ಪುರುಷಾಃ ಸ್ವಸ್ವನಿಮಿತ್ತವಶಾತ್ ಸಹ ಕ್ರಮೇಣ ವಾ ಸಮಾಗತಾಃ ಸ್ವ
ಸ್ವಸ್ಥಾನೇ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾನಿ ಸಾಧಯನ್ತೋ ವಿಪ್ರತಿಪದ್ಯನ್ತೇ. ಯಥಾ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇ
ಷು ಮಹತ್ಯಾಂ ರಾತ್ರೀತಿ ಮಯೂರಃ, ಷಡ್ಭಿರಧಿಕಾ ದಶ ಷೋಡಶ ಇತ್ಯಾದೌ ನ ಕ್ರಮಯೌ
ಗಪದ್ಯಚಿನ್ತಾ, ತಥಾ ಪ್ರಕೃತೇಽಪೀತಿ.

ಅಸ್ತು ವಾ ಸಮುದಾಯಾದೇಶಃ. ನ ಚ ಅತ್ರಾಪಿ ಕಾಚಿತ್ ಕ್ಷತಿಃ. ಯಥಾ ಪೂರ್ವಶಾ
ಸ್ತ್ರೇ ಪಾದದನ್ತಾದೀನಾಂ ಪದ್ದನ್ನಿತ್ಯಾದಯ ಇತಿ ಇತ್ಯಾಹ—ಅತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರತಿಶ
ಬ್ದಂ ಏವಂ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಯೋಜನೀಯಮಿತ್ಯಾಹ— ಯಥಾಯಥಂ ಇತಿ. ವರ್ಣಾಗ
ಮ ಇತ್ಯಾದಿ. ತದುಕ್ತಂ—

ವರ್ಣಾಗಮೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಶ್ಚ ದ್ವೌ ಚಾಪರೌ ವರ್ಣವಿಕಾರನಾಶೌ ।
ಧಾತೋಸ್ತದರ್ಥಾತಿಶಯೇನ ಯೋಗ ಸ್ತದುಚ್ಯತೇ ಪಞ್ಚವಿಧಂ ನಿರುಕ್ತಮ್ ॥ ಇತಿ.

ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಲಕುಮಿ ; ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಲಕುಮಣ ; ವ್ಯಾಧಿ, ಬಿಯದಿ ;
ವ್ಯಾಧ, ಬಿಯದ : ವ್ಯಾಳ, ಬಿಯಳ ; ವ್ಯಾಸಙ್ಗ, ಬಿಯಸಂಗ ; ಝುಞ್ಝು, ಜಂಜು ; ಛತ್ರಿ
ಕಾ, ಸತ್ತಿಗೆ ; ಮಠಿಕಾ, ಮಟಿಗೆ ; ಪೇಠಿಕಾ, ಪೇಟಿಗೆ ; ಪಾಠೀನ, ಪಾಟಿಲ್ ; ಮಾಠರ, ಮಾ
ಟರ : ಗಾಥಾ, ಗಾಹೆ ; ಪುತ್ರಿಕಾ, ಪುತ್ತಳಿ ; ಪ್ರಕ್ಷಾಲನ, ಪಕ್ಖಳನ ; ಆಕ್ಷೋಟ, [2] ಅಕ್ಕೋ
ಳ ; ಕ್ರಕಚ, ಕರಗಸ ; ಚಿಪ್ಪಿಕ, ಚಿಪ್ಪಿಗ ; ಶಿಖರಿ, ಚಿಕರಿ ; ನಿಶ್ಚಲ, ನಿಚ್ಚಳ ; ಸನ್ನಾಹ,
ಸನ್ನಣ ; ಸತ್ಫಲ, ಸಪ್ಪಳ ; ವೃಷಭ, ಬಸವ ; ಸುವಾಸಿನಿ, [3] ಸೋವಾಸಿಣಿ ; ತೈಲಿಕ,
ತೆಲ್ಲಿಗ ; ಹಿಂಗೂಳಕ, ಇಂಗಲಿಕ ; ಅಯೋಗ್ರ, ಅಯೋಗ ; ಮಹಿಷಿ, ಮೈಸಿ ; ಪತ್ತನ,
ಪಟ್ಟಣ ; ಆಷಾಢ, ಆಸಡಿ ; ಮನ್ಥನಿ, ಮಂತಣಿ ; ಫಲ್ಗುನ, ಪಲುಗುಣ ; ಅರ್ಜುನ, ಅಂಗಣ ;
ಅಙ್ಗಾರ, ಇಂಗಲಿ ; ಶೃಙ್ಗಾರ, ಸಿಂಗರ ; ಗೋಪಾಲ, ಗೋವಳ ; ಸುರಪರ್ಣಿ, ಸುರಹೊ
ನ್ನೆ ; ಚಿಕಿತ್ಸಾ, [4] ಚಿಕಿಚ್ಚೆ ; ಉಚ್ಚ, ಉದ್ದ ; ವಂಶ, ಬಂಚೆ ; ಹಂಸ, ಅಂಚೆ ; ಹಾರ, ಆರ ;

[1] ಅನೇಕಪುರುಷಾಃ [2] ಅಕ್ಕೋಳ. [3] ಸೋವಾಸಿನಿ. [4] ಚಿಕಿಚ್ಚೆ.

ಊಷ್ಟ್ರ, ಉಬ್ಚೆ; ಇಲಾ, ಎಳೆ; ದೈವ, ದೆವ್ವ; ಕುಕ್ಷಿ, ಕುಕ್ಕೆ; [1] ಮೇಢಿ, ಮೇಂಟ; ಅರ್ಕ, ಎಕ್ಕೆ—ಎಙ್ಕೆ ಇತಿ ಚ; ಭಿಕ್ಷು, ಬಿಙ್ಕು; ಕಕ್ಷ, ಕಙ್ಕ; ಚರ್ಮ, ಸಮ್ಮ; ಚೂರ್ಣ, ಸುಣ್ಣ; ಸ್ವರ್ಣ, ಸೊನ್ನೆ; ಮಾಘ, ಮಾಗಿ; ಇತ್ಯಾದಯೋ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಉಪಸಙ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಪಿಂದುಮುಂದೋರ್ದಸ್ತಃ || 161 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಪಿಂದು, ಮುಂದು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ದಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಾದೇಶೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪಿಂದು, ಪಿಂತು; ಮುಂದು, ಮುಂತು. ದ ಇತಿ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಮಾಭೂತ್.

[*Pindu* and *mundu* often optionally change their *d* to *t*.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಏವಂ ಏತೈರ್ಯೋಗೈಃ ತದ್ಭವಲಿಙ್ಗಸ್ವರೂಪಮುದ್ಭಾವ್ಯ ತತ್ರಮೇಷು ವಿಶೇಷಾಭಾವಾತ್ ಇತೋ ದೇಶ್ಯಲಿಙ್ಗಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪಯಿತುಕಾಮಃ ತತ್ರಾಪಿ ಲಿಙ್ಗತ್ರಯವರ್ತಿಷು ಶಬ್ದೇಷು [2] ಅದ್ವಾದ್ಯಾದಿಷು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪುಂಸಿ ಚ ವಿಶೇಷಂ ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯಂಸ್ತಾವತ್ ನಿತ್ಯನಪುಂಸಕಯೋಃ ಪಿಂದುಮುಂದು ಶಬ್ದಯೋಃ ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತೀತ್ಯಾಹ—ಪಿಂದು ಮುಂದು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಬಹುಲಂ ಭವತಿ ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪತೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಅತೀತೋತಂ ಪುಂಸ್ಯದ್ವಿದೂದೋಃ || 162 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಬಹುಲಮಿತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಅದು, ಇದು, ಉದು ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಂ ಅತ, ಈತ, ಊತ ಇತ್ಯೇತೇ ಆದೇಶಾ ಭವನ್ತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಆತಂ, ಈತಂ, ಊತಂ; ಆತನಂ ಈತನಂ, ಊತನಂ. ಪುಂಸಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಅದು ಇದು, ಉದು.

[*Adu*, *idu*, *udu* become respectively *ata*, *īta*, *ūta* in the masculine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಯದಿತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಅನುಕ್ರಮಿಷ್ಯಾಮಃ ತನ್ನಿತ್ಯಮೇವ ನ ಬಹುಲಂ ಇತಿ ವಕ್ತುಂ ಅದ್ಯ ಯಾವದನುವೃತ್ತಮಪಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಂ ಇತೋ ನ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಾಹ—ಬಹುಲಮಿತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಪೂರ್ವತ್ರೈವ ಏತತ್ ನಿವೃತ್ತಂ. ಕರಮ್ಬಾದಿ [160] ಷ್ವೇವ ತತ್ಕಾರ್ಯದರ್ಶನಂ, ಪಿಂದುಮುಂದೋಃ [161] ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಕಲ್ಪಮಾತ್ರಮೇವೇತಿ; ತಥಾಪಿ ತತ್ರ ವಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ. ತಚ್ಚ ಗೌರವಂ ಭವತೀತ್ಯತೋ ಬಹುಲಾನುವೃತ್ತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ತಸ್ಯೈವ ವಿಭಾಷಾವಾಚಿತ್ವಾಶ್ರಯಣಮೇವ ಲಾಘವಮಿತಿ ತದನುವೃತ್ತಿರಿತಿ.

---

[1] ಮೇಢಿ [2] ಅದ್ವಾದಿಷು

ಅದ್ವಾದೀನಾಂ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದವತ್ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾಚಕತ್ವಾತ್ ಲಿಙ್ಗತ್ರಯವೃತ್ತೌ ಪುಂಸಿ ವಿಷಯೇ ಭವನ್ತು ಆತಾದಯಃ ತ್ರಿಜದ್ವಾದೇಃ [24] ಇತಿ ಸರ್ವಸ್ಯೈವ ಭವನ್ತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಾಕೇದೀಕೇದೂಕೇತ್ ॥ 163 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅದು, ಇದು, ಉದು ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಂ ಆಕೆ, ಈಕೆ, ಊಕೆ ಇತ್ಯಾದೇಶಾ ಭವನ್ತಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಕೆ, ಈಕೆ, ಊಕೆ; ಆಕೆಯುಂ, ಈಕೆಯುಂ, ಊಕೆಯುಂ. ಅತ್ರ ತಕಾರಾ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಾಃ.

[*Adu, idu, udu* become respectively *āke, īke, ūke*, in the feminine gender].

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ತಪರಕರಣಂ ಕಿಮರ್ಥಂ ಅತತ್ಕಾಲಾವ್ಯವಚ್ಛೇದಕತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ — ತಕಾರಾ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಾಃ ಇತಿ. ಆಕೆ, ಈಕೆ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಠಿ ಅಭಾವಾತ್ ವಿಸನ್ಧಿದೋಷ ಇತಿ ತಕಾರೋಪಶ್ಲೇಷೇಣ ನಿರ್ದೇಶಃ ಕ್ರಿಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಯದ್ಯಪಿ ನಾತ್ರ ಸನ್ಧ್ಯಕರಣಂ ದೋಷಃ, ಯತಃ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾವಪಿ ಅನ್ತರೇಣ ನಿಷೇಧಕಂ ತದಕರಣಮೇವ ದೋಷೋ ನಾಪ್ರಾಪ್ತಾವಿತಿ; ತಥಾಪಿ ಸುಖನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಮೇವ ತತ್ಕರಣಮಿತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದೋರ್ವಃ ॥ 164 ॥

ವೃತ್ತಿಃ । ಅದು, ಇದು, ಉದು ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ದೋಃ ವಶಬ್ದ ಆದೇಶೋ ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ । ಅವಂ, ಇವಂ, ಉವಂ; ಅವನಂ, ಇವನಂ, ಉವನಂ; ಅವಳ್, ಇವಳ್, ಉವಳ್; ಅವಳಂ, ಇವಳಂ, ಉವಳಂ. ದುಗ್ರಹಣಂ ಸರ್ವಾದೇಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ.

[*Adu, idu, udu* change their *du* to *va* in the masculine and feminine genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಕಥಮತ್ರ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪುಂಸಿ ಚೇತಿ ಘಟತೇ? ಯತಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಿತ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ, ನ ಪುಂಸೀತಿ; ತಸ್ಯ ಅನನ್ತರಮೇವ ನಿವರ್ತನಾತ್ — ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ತತ್ರ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಿತಿ ವಿಶೇಷವಚನಾತ್ ಅಪ್ರವೃತ್ತಾವಪಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಅನುವೃತ್ತೌ ಬಾಧಾಭಾವಾತ್.

ನ ಚ ತದುಲ್ಲಙ್ಘ್ಯ ಕಥಮುತ್ತರತ್ರ ವರ್ತನಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಮಣ್ಡೂಕಪ್ಲುತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ತಥಾ ಅನುವರ್ತನಾತ್. ವಿಚಿತ್ರಾ ಹಿ ಅಧಿಕಾರಗತಿಃ, ಸರ್ವತ್ರ ವಿವಕ್ಷೈವ ನಿಯಾಮಿಕೇತಿ.

ಅವಳ್ ಇವಳ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಅತೋಽನೇಕತ್ವೇ ಚಾದ್ವಾದಿಗುಣೋಕ್ತೇಃ [184] ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸೂತ್ರೇಣ ಳಾಗಮಃ. ತ್ರಿಜದ್ವಾದೇಃ [24] ಇತಿ ಸರ್ವಾದೇಶೋ ಮಾ

ಪ್ರಸಾಂಕ್ಷೇದಿತಿ ದುಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯಾಹ—ದುಗ್ರಹಣಂ ಇತಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧಂ ಚ ತತ್ ಒಂಬತ್ತು ಪತ್ತೊಸ್ತು ದಿಂ[173] ಇತಿ ಯಾವತ್. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪುಂಸಿ ಚೇತಿ ಆವ್ರೊನಾವೌ ಚೈಕತ್ವೇ[175] ಇತಿ ಯಾವತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪೆಱತೋರ್ಲುಪ್ ॥ 165 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದೋಃ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಪೆಱತು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ದೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೆಱಂ, ಪೆಱನಂ ; ಪೆಱಳ್, ಪೆಱಳಂ.

[*Peratu* drops its final syllable in the masculine and feminine genders.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅದ್ಗುಣೋಕ್ತೇಃ ॥ 166 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಗುಣವಚನಾನಾಂ ದೋಃ ಅದಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕರಿಯಂ, ಕರಿಯನಂ ; ಇನಿಯಂ, ಇನಿಯನಂ ; ನಿಡಿಯಂ, ನಿಡಿಯನಂ ; ಕಿಱಿಯಂ, ಕಿಱಿಯನಂ: ಕರಿಯಳ್, ಕರಿಯಳಂ ; ಇನಿಯಳ್, ಇನಿಯಳಂ ; ನಿಡಿಯಳ್, ನಿಡಿಯಳಂ ; ಕಿಱಿಯಳ್, ಕಿಱಿಯಳಂ

The final syllable of adjectives changes to *a* in the masculine and feminine genders.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಕಾರಃ ಸುಖನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ. ಗುಣದ್ವಾರಾ ಗುಣಿನಿ ವರ್ತಮಾನಾ ಉಕ್ತಿರೇವ ಗುಣೋಕ್ತಿಃ, ಕರಿದು, ಬಿಳಿದು ಇತ್ಯಾದಿಃ. ಯಥಾ ನೀಲಾದಿಶಬ್ದಃ. ನ ಕೇವಲಂ ಗುಣಮಾತ್ರೋಕ್ತಿಃ; ಕರ್ಪು, ಬೆಳ್ಪು ಇತ್ಯಾದೀನಾಮಪಿ ತದುಕ್ತಿತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್.

ನ ಚ ಕರಿದು, ಕರ್ಪು ಇತಿ; ಬಿಳಿದು, ಬೆಳ್ಪು ಇತಿ ಚ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಾವೇವ ನಾನಯೋಃ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಕರಿದು, ಬಿಳಿದು ಇತ್ಯಾದಯೋ ಹಿ ಶಬ್ದಾಃ ಕೃಷ್ಣಶ್ವೇತಾದಿಗುಣಾನ್ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟಂ ದ್ರವ್ಯಮಾಹುಃ; ಕರಿದು ಕತ್ತುರಿ, ಕರಿದು ಕೋಗಿಲೆ, ಬಿಳಿದು ಕಪ್ಪುರಂ, ಬಿಳಿದು ಮುತ್ತು ಇತ್ಯಾದಿಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಯಥಾ ನೀಲಮುತ್ಪಲಂ, ಶುಕ್ಲಃ ಪಟ ಇತ್ಯಾದಯಃ. ಕರ್ಪು, ಬೆಳ್ಪು ಇತ್ಯಾದಯಸ್ತು ಕೇವಲಂ ಗುಣಮೇವ ಅಭಿದಧತೇ, ನ ಕದಾಪಿ ಗುಣಿನಂ. ಯಥಾ ನೈಲ್ಯಂ, ಶೌಕ್ಲ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಯ ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ನೈಲ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾ ಅಪಿ ನ ಗುಣಮೇವ ಅಭಿದಧತ ಇತಿ ನಿಯಮಃ, ಕದಾಚಿತ್ ಜಾತಿಮಪ್ಯಾಹುರಿತಿ; ತಥಾಪಿ ಕದಾಪಿ ದ್ರವ್ಯಂ ನಾಹುರೇವೇತಿ.

ಕರಿಯಂ, ಕರಿಯನಂ ಇತ್ಯಾದೌ ದೋಃ ಅದಾದೇಶೇ ಯಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ[3] ಇತಿ ಯಗಾಗಮಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತೋರ್ದಃ ॥ 167 ॥

ವೃತ್ತಿಃ । ಗುಣವಚನಾನಾಂ ದೋಃ ತುಶಬ್ದಸ್ಯ ದಶಬ್ದಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

---

[1]ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೂರಿದಂ, ಕೂರಿದನಂ ; ನೇರಿದಂ, ನೇರಿದನಂ ; ಕೂರಿದಳ್, ಕೂರಿದಳಂ ; ನೇರಿದಳ್, ನೇರಿದಳಂ. ತೋಃ ಇತಿಕಿಂ ? ನಿಡಿಯಂ, ನಿಡಿಯಳ್.

[The final syllable *tu* of adjectives becomes *da* in the masculine and feminine genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಗುಣೋಕ್ತೇಃ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ತೋಃ ಇತ್ಯೇತತ್ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಸಮ್ಬಧ್ಯ ಯೇನ ವಿಧಿಃ। ಇತಿ ತದನ್ತಲಾಭೇ ತುಶಬ್ದಾನ್ತಾಯಾ ಗುಣೋಕ್ತೇಃ ದೋಃ ದಶಬ್ದಾದೇಶ ಇತ್ಯೇವಮನ್ವಯೇಽಪಿ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿರ್ಭವತ್ಯೇವ ; ತಥಾಪಿ ದೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಯೈವ ಇದಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಇತ್ಯೇವಂ ಯೋಜನಾಯಾಮಪಿ ಪ್ರಕೃತಸಿದ್ಧಿರ್ಭವತೀತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತತ್ರ ಮಾತು, ಬೂತು ಇತ್ಯಾದೌ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗವಾರಣಾಯ ಗುಣೋಕ್ತೇಃ ಇತ್ಯೇತದಪಿ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅಭಿನೀಯ ಫಲಿತಮಾಹ—ಗುಣವಚನಾನಾಂ ದೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎಳದು ಪೞದೋರೆಯಃ ॥ 168 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಎಳದು, ಪೞದು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ದೋಃ ಎಯ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಳೆಯಂ, ಎಳೆಯನಂ ; ಪೞೆಯಂ, ಪೞೆಯನಂ ; ಎಳೆಯಳ್, ಎಳೆಯಳಂ ; ಪೞೆಯಳ್, ಪೞೆಯಳಂ.

The final syllable of *eḷadu* and *paḷadu* becomes *eya* in the masculine and feminine genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅದ್ಗುಣೋಕ್ತೇಃ [167] ಇತ್ಯಸ್ಯ ಅಯಂ ಅಪವಾದಃ. ಎಳೆಯಂ, ಪೞಿಯಂ. ಉಬನಾಮಹಾನೌ [36] ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ವರಸ್ಯ ಲೋಪಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪೊಸತೋರಂಬಃ ॥ 169 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪೊಸತು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ದೋಃ ಅಂಬ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೊಸಂಬಂ, ಪೊಸಂಬನಂ ; ಪೊಸಂಬಳ್, ಪೊಸಂಬಳಂ.

[The final syllable of *posatu* becomes *amba* in the masculine and feminine genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತೋರ್ದಃ [167] ಇತ್ಯಸ್ಯ ಅಯಂ ಅಪವಾದಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೆಲವುಪಲವ್ರೋರದಬೌ ಚ ॥ 170 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೆಲವು, ಪಲವು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ದೋಃ ಅತ್, ಅಬ ಇತ್ಯೇತೌ ಆದೇಶೌ ಭವತಃ ಚಕಾರಾತ್ ಅಂಬಶ್ಚ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕೆಲರ್, ಕೆಲರಂ ; ಕೆಲಬರ್, ಕೆಲಬರಂ ; ಕೆಲಂಬರ್, ಕೆಲಂಬರಂ ; ಪಲರ್, ಪಲರಂ ; ಪಲಬರ್, ಪಲಬರಂ ; ಪಲಂಬರ್, ಪಲಂಬರಂ. ಏವಂ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ.

[The final syllable of *kelavu* and *palavu* becomes *a*, *aba* and also *amba* in the masculine and feminine genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ [1]ತಕಾರೋ'ಸಂದೇಹಾರ್ಥಃ. ಚಕಾರಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ. ತೇನ ಅಂಬಃ ಸಮುಚ್ಚೀಯತ ಇತ್ಯಾಹ —ಚಕಾರಾತ್ ಅಂಬಶ್ಚ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ನಿತೋರ್ಬಃ ‖ 171 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ನಿತು ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ದೋಃ ಬ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಅನಿಬರ್, ಅನಿಬರಂ ; ಇನಿಬರ್, ಇನಿಬರಂ ; ಎನಿಬರ್, ಎನಿಬರಂ.

[The final syllable of words ending in *nitu* becomes *ba* in the masculine and feminine genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಅದ್ವಿದೂದೋರ್ನಿತುಃ ಪರಿಮಾಣೇ ದೋರ್ಲುಕ್ಚ [13] ಇತಿ ನಿತುರ್ವಿಧಾಸ್ಯತೇ. ತದನ್ತಸ್ಯೇತ್ಯಾಹ—ನಿತುಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಸ್ಯ ಇತಿ. ನಾತ್ರ ತೋರ್ದಃ [167] ಇತಿ ದಾದೇಶಾವಕಾಶಃ ತಸ್ಯ ಗುಣೋಕ್ತಿವಿಷಯತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಬಱಿದೋರುವುಂಬೌ ‖ 172 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಬಱಿದು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ದೋಃ ಉವ, ಉಂಬ ಇತ್ಯಾದೇಶೌ ಭವತಃ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಬಱುವಂ, ಬಱುವನಂ ; ಬಱುಂಬಂ, ಬಱುಂಬನಂ ; ಬಱುವಳ್, ಬಱುವಳಂ ; ಬಱುಂಬಳ್, ಬಱುಂಬಳಂ.

[The final syllable of *baridu* becomes *uva* and *umba* in the masculine and feminine genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇತತ್.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಒಂಬತ್ತುಪತ್ತ್ವೋಸ್ತ್ತು ದಿಮ್ ‖ 173 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಒಂಬತ್ತು, ಪತ್ತು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ದೋಃ ತಕಾರೇಣ ಸಹ ದಿಮಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಒಂಬದಿಂಬರ್, ಒಂಬದಿಂಬರಂ ; ಪದಿಂಬರ್, ಪದಿಂಬರಂ. ಏವಂ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ.

[The final syllable *ttu* of *ombattu* and *pattu* becomes *dim* in the masculine and feminine genders.]

---

1 ತಕಾರಃ ಸನ್ಧ್ಯರ್ಥಃ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಾನಾಂ ಅವ್ಯಕ್ತಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್ ಕಥಂ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಲಿಙ್ಗಯೋರ್ದಿವಾದೇಶ ಇತಿ ಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ದ್ವಿವಿಧಾ ಹಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಾಃ—ಸಙ್ಖ್ಯಾನವಾಚಿನಃ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯವಾಚಿನಶ್ಚೇತಿ; ಆದಶತಃ ಸಙ್ಖ್ಯಾಃ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯೇ, ಅತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಸಂಙ್ಖ್ಯಾನೇ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯೇ ಚ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಯದ್ಯಪಿ ಆದಶತ ಇತಿ ದಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಅವಧಿ ವಚನಾತ್ ಏಕದ್ವ್ಯಾದೀನಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಾನಾಮೇವ ಅಯಂ ವಿಭಾಗೋ ನ ಭಾಷಾಶಬ್ದಾನಾಂ, ಭಾಷಾಯಾಂ ದಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್; ತಥಾಪಿ ತದರ್ಥಕಾನಾಂ ಒಂದು, ಎರಡು ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಪತ್ತುಶಬ್ದಪರ್ಯನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯವಾಚಿತ್ವಂ ಅತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಪನ್ನೊಂದು, ಪನ್ನೆರಡು ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಸಙ್ಖ್ಯಾನಸಙ್ಖ್ಯೇಯೋಭಯವಾಚಿತ್ವಮಿತಿ ಏವಮರ್ಥಪ್ರದರ್ಶನಪರಂ ತದ್ವಚನಮಿತಿ.

ಏವಂ ಚ ಸಙ್ಖ್ಯಾನವಾಚಿನಾಮೇವ ತೇಷಾಂ ಲಿಙ್ಗಾಯತ್ತಪ್ರಕ್ರಿಯಾಭಾವಾತ್ ಅವ್ಯಕ್ತಲಿಙ್ಗತಾ. ಸಙ್ಖ್ಯೇಯವಾಚಿನಾಂ ತು ತದಾಯತ್ತಪ್ರಕ್ರಿಯಾವಿಷಯತ್ವಾತ್ ವ್ಯಕ್ತಲಿಙ್ಗತೈವೇತಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಾ ಅಪಿ ಕಥಂಚಿತ್ ವ್ಯಕ್ತಲಿಙ್ಗಾ ಭವನ್ತಿ; ಸಿದ್ಧಿರನೇಕಾನ್ತಾತ್ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಯಥಾ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ತಿಸ್ರಃ ತ್ರಯಃ ತ್ರೀಣಿ; ಚತಸ್ರಃ ಚತ್ವಾರಃ ಚತ್ವಾರಿ ಇತಿ. ತಥಾ ಚ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯವಾಚಿನೋಃ ಒಂಬತ್ತು, ಪತ್ತು ಇತ್ಯನಯೋಃ ದೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪುಂಸಿ ಚ ದಿವಾದೇಶಃ ಸಙ್ಗಚ್ಛತ ಏವೇತಿ.

ತಾ ಇತಿ ಸಹಾರ್ಥೇ ತೃತೀಯೇತ್ಯಾಹ—ತಕಾರೇಣ ಸಹ ಇತಿ. ತಕಾರಸಹಿತಸ್ಯ ದೋಃ ಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಅನ್ತ್ಯತಕಾರಾದೇರೇವ ದುಸಂಜ್ಞತ್ವಾತ್ ಅಪರಸ್ತಕಾರೋಽವಶಿಷ್ಯೇತ. ಇದಂ ಚ ತಾ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಂ ಒಂಬತ್ತು, ಪತ್ತು ಇತಿ ದ್ವಿತಕಾರಕಶಬ್ದಾಪೇಕ್ಷಂ. ಒಂಬತು, ಪತು ಇತ್ಯೇಕತಕಾರಾವಪಿ ಶಬ್ದೌ ಸ್ತಃ ತತ್ರ ಕೇವಲಂ ದೋರಿತ್ಯೇವ ಸಮ್ಬಧ್ಯತೇ, ನ ತಾ ಇತಿ; ದುವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ತಕಾರಾನ್ತರಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ಕಂ ॥ ನಂದನನುತ್ಸಂಗದೊಳಿ ।
ರ್ದೊಂದಯ್ದುರಡೊಂಬತೆಂದು ತೊದಳಿಸೆವಿನವೋ ॥
ರೊಂದಕಿ ಕುಡಿವೆರಲಿಂದವು ।
ದೆಂದೆಣಿಸುಗುಮೆನ್ನ ಕೊರಲ ಹಾರದ ಮುತ್ತಂ ॥ ಇತಿ.

ಒಂಬದಿಂಬರ್, ಪದಿಂಬರ್ ಇತಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾ ವರ್ ॥ ಇತಿ ವರ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಒಂಬತ್ತು ಪತ್ತೋರ್ವರೇ ವೋ ಬಃ ॥ ಇತಿ ಬಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆವುದೋರಾರ್ ॥ 174 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದೋಃ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಆವುದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಆರ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆರ್, ಆರಂ, ಆರಿಂ.

[The word *Āvudu* becomes *Ār* in the masculine and feminine genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ರ ಅವುದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯೈವ ಆದೇಶೋ ನ ದುಮಾತ್ರಸ್ಯೇತಿ ತನ್ನಿವೃತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ದೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅದ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಆವೊನಾವಾ ಚೈಕತ್ವೇ || 175 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅವುದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಆವೊ, ಆವ ಇತ್ಯಾದೇಶೌ ಭವತಃ ಚಕಾರಾತ್ ಆರ್ ಚ ಏಕತ್ವೇ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಆವೊ, ಆವೊನಂ; ಆವಂ, ಆವನಂ; ಆರ್, ಆರಂ; ಆವೊಳ್, ಆವೊಳಂ; ಆವಳ್, ಆವಳಂ; ಆರ್, ಆರಂ.

[The word *âvudu* becomes *âvon*, *âva* and also *âr* in the singular number masculine and feminine genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಚಕಾರಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥೋऽತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷಿತಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಅವುದೋಃ ಏಕತ್ವವಿಷಯೇ ಆರ್ ಬಾಧ್ಯೇತ ಇತ್ಯಾಹ—ಚಕಾರಾತ್ ಆರ್ ಚ ಇತಿ.

ಆವೊಳ್, ಆವೊಳಂ ಉಪ್ಪ್ನಃ ಇತಿ ಳಾಗಾಗಮೋ ನ ಲೋಪಶ್ಚ.

ಸೂತ್ರಂ || ವಾ ನಪ್ಯೇತುಃ || 176 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅವುದು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಏತುಃ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಏತುಂ, ಅವುದುಂ; ಏತು, ಅವುದು; ಏತುತ್ತಣಿಂ, ಅವುದುತ್ತಣಿಂ; ಏತುಱೊಳ್, ಅವುದುಱೊಳ್. ನಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಆವನಿಂ, ಆವಳಂ.

[*Avudu* optionally becomes *êtu* in the singular number neuter gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ನಪಿ ಇತಿ ವಚನಾತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪುಂಸಿ ಚ ಆರೇವ ಉದಾಹರಣೇ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ಚತುರ್ಥೀಷು ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಅಪ್ರದರ್ಶನಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ಕೇತ್ಯೇಚ್ಚ || 177 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅವುದು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಏಕಾರಃ ಚಕಾರಾತ್ ಏತುಶ್ಚ ಆದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇ ಕೇತಿ ಪರೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಏಕೆ, ಏತಕ್ಕೆ, ಅವುದಕ್ಕೆ.

[*Avudu* optionally becomes *ê* and *êtu* in the singular before the affix *ke* in the neuter gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ತಕಾರೋ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ; ಅನ್ಯಥಾ ಕೆ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತನಿರ್ದೇಶಾಪತ್ತೇಃ. ಚಕಾರಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ. ವಾ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತೇನ ಏಕಾರಾದೇಶ ಏತ್ವಾದೇಶಶ್ಚ ಇತಿ ದ್ವಾವಪಿ ವಿಕಲ್ಪತೋ ಭವತ ಇತ್ಯುಭಯವಿಕಲ್ಪೇ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಏಕೆ, ಏತಕ್ಕೆ, ಅವುದಕ್ಕೆ ಇತಿ.

ನನು ಏತಕ್ಕೆರ್, ಆವುದಕ್ಕೆರ್ ಇತ್ಯುಭಯತ್ರಾಪಿ ಅದ್ವ್ಯಾದೇಃ ಕಿತ್ [269] ಇತಿ ಅಙಿ ಸತಿ, ಜೋರ್ವಿರ್ಕೃತಾತ್ [27] ಇತಿ ಗೆತೋ ಗಕಾರಸ್ಯ ಕಾದೇಶೋಽಭಿಮತಃ. ಏಕೆ ಇತ್ಯತ್ರ ತು ಕಾದೇಶಪ್ರಾಪ್ತೇರೇವ ಅಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ನಿರ್ದೇಶಃ ? ನ ಚ ಗೆತಃ ಕ ಆದೇಃ [274] ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಧಾನಾತ್ ತತ್ಸಿದ್ಧಿಃ. ತಸ್ಯ ಅದನ್ತವಿಷಯತ್ವಾತ್—ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅತ ಏವ ನಿರ್ದೇಶಬಲಾತ್ ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ. ಯದ್ಯತ್ರ ಕಾದೇಶೋ ನಸ್ಯಾತ್ ಕೆತಿ ಇತಿ ನ ನಿರ್ದಿಶೇತ್. ನಿರ್ದಿದೇಶ ಚ, ಅತೋಽತ್ರ ಕಾದೇಶೋಽಸ್ತೀತಿ ಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಏನ್ಮಮೋಃ ॥ 178 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆವುದು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಏನ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇ ಮಿ ಅಮಿ ಚ ಪರೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಏನ್, ಆವುದು ; ಏನಂ, ಆವುದಂ. ಮಮೋರಿತಿ ಕಿಂ ? ಏತಱಿಂ, ಆವುದಱಿಂ.

[*Âvudu* optionally becomes *ên* in the singular before the affixes *m* and *am* in the neuter gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಾ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಮಮೋಃ ಇತಿ ನ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ ; ಅಪಿ ತು ಪರಸಪ್ತಮೀತ್ಯಾಹ—ಮಿ ಅಮಿ ಚ ಪರೇ ಇತಿ. ಏನ್, ಆವುದು. ಮೇಃ [251] ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾ ಲೋಪಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒನಚಃ ॥ 179 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಚ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಒನ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಿದೊಂ, ಮಾಡಿದೊಳ್ ; ಮಾಡಿದಂ ಮಾಡಿದಳ್ ; ಕೂಡಿದೊಂ, ಕೂಡಿದೊಳ್ ; ಕೂಡಿದಂ, ಕೂಡಿದಳ್. ಅಚ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮಾಡಿದಂ, ಮಾಡಿದಳ್ ; ಕೂಡಿದಂ, ಕೂಡಿದಳ್.

[The verbal affix *a* optionally becomes *on* in the singular.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಚ್ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ [543] ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಕೃತ್ಸಂಜ್ಞಕಃ ಅಚ್ ವಿಧಾಸ್ಯತೇ. ಸ ಚ ಅತ್ರ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅನ್ತಗ್ರಾಹಕೋ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—ಅಚ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಸ್ಯ ಇತಿ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಮಾಡಿದಂ. ಧಾತೋಃ [142] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅಮ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಮಾಡಿದಳ್. ಅಳಮಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ [453] ಇತಿ ಅಳಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒಂದೋಃ ಪುಂಸ್ಯೋರ್ವ್ವಶ್ ॥ 180 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಒಂದು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಒರ್ವ್ವಶ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ನಿತ್ಯಂ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ. ಶಕಾರಃ ಸರ್ವಾದೇಶಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒರ್ವಂ, ಒರ್ವನಂ, ಒರ್ವನಿಂ.

[*Ondu* becomes *orvva* in the singular number masculine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ನ ಏಕತ್ವ ಇತೀತ್ಯಾಹ—**ನಿತ್ಯಂ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇ** ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಏಕತ್ವಾನುವೃತ್ತಿಃ ಇಹಾರ್ಥಾ ಕಿಮುತ್ತರಾರ್ಥಾ ವಾ ? ನಾದ್ಯಃ, ಅಫಲತ್ವಾತ್. ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಫಲಕಂ ಹಿ ವಿಶೇಷಣಂ. ನಾತ್ರ ಇದಂ ಫಲವತ್ ; ಒಂದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಏಕತ್ವಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟವಾಚಿತ್ವನೈಯತ್ಯೇನ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸ್ವಯಂ ಅಪ್ರವರ್ತನಾತ್. ನ ದ್ವಿತೀಯಃ. ಯತ್ರ ಕಾರ್ಯಂ ತತ್ರೈವ ವೃತ್ತಿಃ[1] ಯುಕ್ತಿಮತೀ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ. ನ ಚ ಅತ್ರ ನಿವೃತ್ತಂ ಉತ್ತರತ್ರ ಕಥಂ ಪ್ರವರ್ತೇತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನ ಹಿ ಅಧಿಕಾರಾಣಾಂ ನದೀಸ್ರೋತೋವತ್ ಅವ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನಾ ಗತಿರೇಕೈವ ಇತಿ ನಿಯಮಃ ; ಮಣ್ಡೂಕಪ್ಲುತಿವತ್ ಉತ್ಪ್ಲುತ್ಯೋತ್ಪ್ಲುತ್ಯಾಪಿ ಅನುವರ್ತನಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ವಂ ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ತೇತ. ಕುತ್ರ ಕಃ ಕಿಂ ನ ಸಾಧಯೇದಿತಿ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ ಇತಿಚೇನ್ನ.

ಉಭಯಥಾಪಿ ದೋಷಾಭಾವಾತ್. ತಥಾಹಿ —ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ತಾವತ್, ಒಂದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯವಾಚಿನ ಏವ ಏಕತ್ವನಿಯಮಃ ; ಕತಿಪಯವಾಚಿನಸ್ತು ಅನೇಕತ್ವ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿದರ್ಶನಾತ್. ದೃಶ್ಯತೇ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ —

ಕಂ ॥ ಒರ್ವರ್ ಜಡಾತ್ಮವಾದಿಗ ।
ಳೊರ್ವರ್ ಕ್ಷಣಿಕಾತ್ಮವಾದಿಗಳ್ ದುರ್ದ್ಧರ್ಷರಿಂ ॥
ತೊರ್ವರ್ ವಿಭುತ್ವವಾದಿಗ ।
ಳೊರ್ವರುಮೊಕ್ಕೊರಲೊಳಾಡರಾತ್ಮನ ತೆಱನಂ ॥ ಇತಿ.

ನನು ಏವಮನೇಕತ್ವೇಽಪಿ ಒರ್ವರೂಪಾಙ್ಗೀಕಾರೇ ಏಕತ್ವಾನುವೃತ್ತಿರ್ನಾಲಂ. ಅನೇಕತ್ವೇ ಚ ಇತ್ಯಪಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್—ಇತಿಚೇನ್ನ. ತತ್ರ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾ ವರ್ ೨॥ ಇತಿ ವರ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಒರೊನ್ದೋಃ ೫ ಇತಿ ಒರಾದೇಶೇ ಚ ತಥಾರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತೇಃ. ನಾತ್ರ ತಥಾಸಮ್ಭವೋ ವರ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಅನೇಕತ್ವವಿಷಯತ್ವಾತ್.

ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷೇಽಪಿ ನೋಕ್ತದೋಷಃ ; ಯತ್ರ ಕಾರ್ಯಂ ತತ್ರೈವ ವೃತ್ತಿರಿತಿ ನಿಯಮಾಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಕಾರ್ಯಂ ಏಕತ್ರ ಕೃತವತೋಽನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕರಿಷ್ಯತೋ ಮಧ್ಯೇ ವೃತ್ತಿರ್ನಿಷಿದ್ಧಾ ; ಬದ್ಧದಾರುಗತಯೋ ಹ್ಯಧಿಕಾರಾ ಇತಿ. ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ನದೀತರಣೇ ಪರಾಪರ[2] ತೀರೇ ತರಣಿತಾರಣಕಾರಿಣೋ ದಾರುಣೋ ಮಧ್ಯೇ ಕ್ಷೇಪಣೀಸಾಧ್ಯೇ ಗಾಧವಾರಿಣಿ ಸ್ವಯಂ ಅಕಾರ್ಯಕಾರಿಣೋಽಪಿ ತರಣ್ಯಾ ಸಹ ಬನ್ಧ ಇತಿ. ಅಥವಾ[3] ಮದ್ಗುಗತಿಃ ಅಯಮಧಿಕಾರಃ. ಯಥಾ ಜಲಾಶಯೇ ಮದ್ಗುಃ ಏಕತ್ರ ಕಾರ್ಯಂ ಕೃತ್ವಾ ನಿಮಜ್ಜ್ಯ ಅನ್ಯತ್ರೋತ್ಥಾಯ ಕಾರ್ಯಕಾರೀ ದೃಷ್ಟಃ. ನಾತ್ರ ನಿಮಜ್ಜನಮಾತ್ರಾತ್ ನಿವೃತ್ತಃ ತಿರೋಹಿತ ಏವ ಅನುವೃತ್ತ ಇತಿ. ತಥಾ ಅಯಮಪಿ ಇತಿ. ವಿಚಿತ್ರಾ ಹಿ ಅಧಿಕಾರಗತಿಃ. ತದುಕ್ತಂ —

---

1 ಯುಕ್ತಾ. 2 ತೀರ 3 ಮದ್ಗುರ.

ಗೋಯೂಥನದೀಸ್ರೋತೋಮಣ್ಡೂಕಪ್ಲವನಬದ್ಧದಾರುಕವತ್ ।
ತಿಲತಣ್ಡುಲ [1] ಮದ್ಗುಗತೀ ಗತಯಃ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನೇ ಸೂತ್ರಾಣಾಂ ॥ ಇತಿ

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಳುಕ್ಚ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ॥ 181 ॥

ವೃತ್ತಿಃ॥ ಒಂದು [2] ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಒರ್ವಶ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಳುಗಾಗಮಶ್ಚ ಏಕತ್ವೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ. ಉಕಾರಃ ಸುಖಮುಖೋಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಃ. [3] ಶಕಾರೋ ದೇಶವಿಧ್ಯರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒರ್ವಳ್, ಒರ್ವಳಂ, ಒರ್ವಳಿಂ.

[*Ondu* becomes *orvu* and takes the augment *ḷ* in the singular number feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚಕಾರಾತ್ ಒರ್ವಶಃ ಸಮುಚ್ಚಯಃ. ಸಮುಚ್ಚಯೋಽಯಂ ವಿಧಿಃ; ಆಗಮಾದೇಶಯೋಃ ಅವಿರೋಧಾತ್,

ಅವಿರೋಧೇ ಸಮುಚ್ಚಯಃ । ಇತಿವಚನಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಡ್ದಾಣಾಚಃ ॥ 182 ॥

ವೃತ್ತಿಃ॥ ಅಟ್, ದ, ಅಣ, ಅಚ್ ಇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಳುಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಟಃ–ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಯಳ್, ನುಣ್ಗೊಡೆಯಳ್, ಪೆಱವೆಣೆಯಳ್. ದಸ್ಯ–ಅಲ್ಲಿದಳ್, ಇಲ್ಲಿದಳ್, ಎಲ್ಲಿದಳ್. ಅಣಸ್ಯ–ತೆಂಕಣಳ್, ಬಡಗಣಳ್, ನಡುವಣಳ್, ಕಡೆಯಣಳ್. ಅಚಃ–ನೋಡಿದಳ್, ಬೇಡಿದಳ್, ಕಾಡಿದಳ್, ಕೂಡಿದಳ್. ಏಷಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಲಂಚಕಂಗುಳಿ, ಅಡುಕುಳಿ.

[Words ending with *aṭ*, *da*, *aṇa* or *ach* affixes take the augment *ḷ* in the singular number feminine gender. (*At* denotes the final *a* of a compound word, *da* and *aṇa* denote derivatives, *ach* is verbal.)]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಟ್ ಸ್ವರಾತ್ [328] ಇತಿ ಅಟ್ ಸಮಾಸಾನ್ತಃ ದಶ್ಚೇತಃ [422] ಇತಿ, ದಿಕ್ಪಾಬ್ದಾದಣಃ [421] ಇತಿ ಚ ದಾಣೌ ತದ್ಧಿತೌ. ಅಚ್ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ [513] ಇತಿ ಅಚ್ಕೃತ್. ತೇ ಚ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅನ್ತಗ್ರಾಹಕಾ ಇತ್ಯಾಹ—ಏತತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಇತಿ. ಳುಗೇವ ವರ್ತತೇ ನ ಒರ್ವಶಿತಿ.

ಲಂಚಕಂಗುಳಿ. ಗುಳಿಗ್ರ್ರಹ್ಣಾತಿ [414] ಇತಿ ಗುಳಿಸ್ತದ್ಧಿತಃ. ಅಡುಕುಳಿ. ಕುಳಿಸ್ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯೇ [545] ಇತಿ ಕುಳಿಃ ಕೃತ್

1 ಮದ್ಗುರವದ್ಗತಯಃ. 2 ಇತ್ಯಸ್ಯ. 3 ಶಕಾರೋಽನ್ತ್ಯವಿಧ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಳುಕ್ಚ ನಃ ॥ 183 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಲೋಪೋ ಭವತಿ ಳುಗಾಗ ಮಶ್ಚ ಏಕತ್ವೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆವೊಳ್, ಮಾಡಿದೊಳ್, ಮಾಡುವೊಳ್, ಮಾಱಿದ್ಪಾಳ್.

[Words ending in *n*, drop it and take the augment *l* in the singular number feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚಶಬ್ದೇನ ಳುಕ್ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ. ಆವೊಳ್ ಇತಿ. ಆವೊನಾವಾ ಚೈಕತ್ವೇ 170 ಇತಿ ಆವೊನ್ನಾದೇಶಾತ್ ನಾನ್ತತಾ. ಮಾಡಿದೊಳ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಒನಳಃ 375 ಇತಿ ಒನ್ನಾದೇಶಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅತೋಽನೇಕತ್ವೇ ಚಾದ್ವ್ಯಾದಿಗುಣೋಕ್ತೇಃ ॥ 184 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಅದ್ವ್ಯಾದೀನಾಂ ಗುಣವಚನಾನಾಂ ಚ ಳು ಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇಽನೇಕತ್ವೇ ಚ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅವಳ್, ಇವಳ್, ಉವಳ್, ಆವಳ್, ಪೆಱಳ್, ಕರಿಯಳ್, ಬಿಳಿಯಳ್, ಇನಿಯಳ್, ತೋರಿದಳ್, ನೇರಿದಳ್, ಪಿರಿಯಳ್, ಕಿಱಿಯಳ್: ಅವಳ್ದಿರ್, ಇವಳ್ದಿರ್, ಉವಳ್ದಿರ್, ಆವಳ್ದಿರ್, ಪೆಱಳ್ದಿರ್, ಕರಿಯಳ್ದಿರ್, ಬಿಳಿಯಳ್ದಿರ್. ಅತ ಇತಿ ಕಿಂ? ಆಕೆ, ಈಕೆ.

[*Adu*, *idu*, *udu*, and adjectives ending in *a*, take the augment *l* in the singular and plural numbers feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ ಇತಿ ಅದ್ವ್ಯಾದೇಃ ಗುಣೋಕ್ತೇಶ್ಚ ವಿಶೇಷಣಂ. ತತ್ರ ಅದ್ವಿದೂದೂ ನಾಂ ದೋಃ ವಾದೇಶಾತ್ ಅದನ್ತತಾ ; ಆವುದೋಃ ಆವಾದೇಶಾತ್, ಪೆಱತೋಃ ದುಲೋಪಾ ತ್, ಗುಣೋಕ್ತೀನಾಂ ದೋಃ ಅದಾದೇಶಾದಿತಿ. ಚಕಾರಾತ್ ಏಕತ್ವಸಮುಚ್ಚಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅನೆಯಸ್ಯ ॥ 185 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನೆಯಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಳುಗಾಗಮೋ ಭವ ತಿ ಏಕತ್ವೇಽನೇಕತ್ವೇ ಚ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪತ್ತನೆಯಳ್, ಪತ್ತನೆಯಳ್ದಿರ್ ; ಎರಡನೆಯಳ್, ಎರಡ ನೆಯಳ್ದಿರ್ ; ಮೂಱನೆಯಳ್, ಮೂಱನೆಯಳ್ದಿರ್.

[Words ending in the affix *aneya* take the augment *l* in the singular and plural numbers feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪರಿಮಾಣಾಚ್ಚಾನೆಯಃ ಪೂರಣೇ 434 ಇತಿ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಃ ತ ದನ್ತಸ್ಯೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮಗಸ್ಯ ॥ 186 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮಗಶಬ್ದಸ್ಯ ಳುಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇಽನೇಕತ್ವೇ ಚ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಗಳ್, ಮಗಳ್ದಿರ್ ; ಮಗಳಂ, ಮಗಳ್ದಿರಂ.

[*Maga* takes the augment *l* in the singular and plural numbers feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಮಗಶಬ್ದೋಽಪತ್ಯವಾಚೀ. ತತ್ರ ಸ್ತ್ರ್ಯಪತ್ಯವಿಷಯೇ ಳುಕ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉಕ್ ಸಾಮಾನ್ಯೇ ॥ 187 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮಗಶಬ್ದಸ್ಯ ಉಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಏಕತ್ವೇ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ [1] ಮಗು.

[*Maga* takes the augment *u* in the singular number common gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ತ್ರೀ ಪುಮಾನಿತಿ ವಿಶೇಷಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಅಪತ್ಯಮಾತ್ರವಿವಕ್ಷಾಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಅನೇಕತ್ವೇ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಏಕತ್ವಪರ್ಯವಸಾನಮಿತ್ಯಾಹ—ಏಕತ್ವೇ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದೋಃ ಕ್ಕಳನೇಕತ್ವೇ ॥ 188 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮಗಶಬ್ದಸ್ಯ ದೋಃ ಕ್ಕಳಾಗಮೋ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯೇ. ಕ್ಕಳಿತಿ ದ್ವಿಕಕಾರಕೋ ನಿರ್ದೇಶಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಕ್ಕಳ್, ಮಕ್ಕಳಂ.

[The final syllable of *maga* becomes *kkal* in the plural number common gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಅನೇಕತ್ವ ಇತಿ ವರ್ತತೇ, ತಥಾಪಿ ತತ್ರೈವೇತಿ ನಿಯಮಾರ್ಥಂ ಪುನರುಪಾದಾನಂ. ಕಕಾರದ್ವಿತ್ವೇ ಯತ್ನಾನ್ತರ ಮಾಕರ್ತವ್ಯಂ ; ನಿರ್ದೇಶಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯಾಹ – ದ್ವಿಕಕಾರಕಃ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಾರ್ವಿರಿ ॥ 189 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅರಿ ವಿರಿ ಚ ವಿಷಯೇ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಳುಗಾಗಮೋ ನ ಭವತಿ

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅವರ್, ಇವರ್, ಇನಿಯರ್, ಕೂರಿದರ್. ಅರ್ವಿರಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಅವಳ್ದಿರ್, ಇವಳ್ದಿರ್.

[The affixes *ar* and *vir* in the feminine gender do not admit the augment *l* before them.]

1 ಮಗವು.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ರ ನ ಇತಿ ನಿಷೇಧ ಉಚ್ಯತೇ. ಸ ಚ ನಿಷೇಧ್ಯಾಪೇಕ್ಷಃ, ಅಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವನಿಯಮಾತ್. ನಿಷೇಧ್ಯಶ್ಚ ಅತ್ರ ನ ಸಾಕ್ಷಾದಭಿಹಿತಃ. ಅತಃ ಕಿಂ ಭೂತೋ ಭಾವೀ ವರ್ತಮಾನೋ ವಾ ಇತಿ ಮೃಗ್ಯತೇ. ತತ್ರ ನ ತಾವದ್ಭಾವೀ, ಅಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್; ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೈವ ನಿಷೇಧಾತ್. ನಾಪಿ ವರ್ತಮಾನಃ, ತಸ್ಯಾಭಾವಾತ್. ನಾತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಂ ನಿಷೇಧಂ ಚ ವಿನಾ ಅನ್ಯದುಚ್ಯತೇ. ನ ಚ ತ್ರಿಪದಕಲ್ಪನಯಾ ಅತ್ರ ಅರೇವ ನಿಷಿಧ್ಯತಾಮಿತಿವಾಚ್ಯಂ. ಅರ್ ದಿರ್ ವಿರ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ಪರ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತಿಶೀಲತಯಾ ಯುಗಪತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಸ್ವತ ಏವ ವಿರುದ್ಧೇತಿ ಆರಮ್ಭಣಾನರ್ಥಕ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್;

ವಿರೋಧೇ ತು ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಇತಿವಚನಾತ್.

ಅತೋಽತ್ರ ಅರಪಿ ನಿಮಿತ್ತಮೇವೇತಿ ದ್ವಿಪದಮೇವೈತದಿತಿ. ತತಃ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಭೂತ ಇತ್ಯೇವ ಏಷಿತವ್ಯಂ. ತತ್ರ ಚ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನೋ ಳುಗೇವ ನಾನ್ಯದಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ— **ಅರಿ ವಿರಿ ಚ ವಿಷಯೇ ಳುಗಾಗಮೋ ನ ಭವತಿ ಇತಿ.** **ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಾದರ್ ದಿರ್ ವಿರ್** 230 ಇತಿ ಅರಾದಯಃ ಸ್ತ್ರೀವಿಷಯೇ ವಿಧಾಸ್ಯನ್ತೇ. ಳುಗಾಗಮಸ್ತು ವಿಹಿತ ಏವ. ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ಸಮಾನವಿಷಯೇ ಯುಗಪದ್ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ಅರಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಅರಿ ವಿರಿ ಚ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ. ದಿರಿ ತು ನ ನಿಷೇಧಃ. ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾದಿತಿ :

ಅವಳ್ದಿರೊಳವಂದಿರಂ ವಿಕೃತರೂಪರಂ ಮಾಡಿದಂ | ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಜಾತಿಶಬ್ದಾದಿತಿಃ || 190 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅತ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಜಾತಿವಾಚಕಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಇತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || **ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿತಿ, ಪಾರ್ವ್ವತಿ, ಕ್ಷತ್ತ್ರಿಯಿತಿ, ಅರಸಿತಿ.** ಏವಂ **ಒಕ್ಕಲಿಗಿತಿ, ಗಾಣಿಗಿತಿ, ಅಸಗಿತಿ, ಕನ್ನಡಿಗಿತಿ, ಕೊಂಕಣಿಗಿತಿ.**

[Words denoting a caste (or race), ending in *a*, take the affix *iti* in the feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಇತಃ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರತ್ಯಯಾ ವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ. ತತ್ರ ತಾವತ್ ಇತಿಃ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಜಾತಿಶಬ್ದಾದಿತಿ ಪ್ರಕೃತೇಃ. ಜಾತಿಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಾದಿಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ; **ಜಾತೇಃ** ಇತ್ಯೇತಾವತೈವ ತಲ್ಲಾಭಾತ್. ನಹಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧಾತುಂ ಶಕ್ಯಃ; ಸರ್ವತ್ರ ಶಬ್ದಾದೇವ ತದ್ವಿಧಾನಾತ್. ತಥಾಪಿ ಯಥಾ ಅಗ್ನೇರ್ಢಕ್ (ಪಾ. 4-2-33) ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಅಗ್ನಿರೂಪಾರ್ಥಸ್ಯ ಬಾಧಾತ್ ಆಗ್ನೇಯ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದ ಏವ ಗೃಹ್ಯತೇ. ತಥಾ ಅತ್ರಾಪಿ ಜಾತೇಃ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಜಾತಿರಿತ್ಯೇಷ ಏಕ ಏವ ಶಬ್ದೋ ಗೃಹ್ಯೇತ ನ ಜಾತಿವಾಚಕಃ ಶಬ್ದಃ. ಅತಃ ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಾಧಿಕ್ಯಾತ್ ಜಾತಿವಾಚಕಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವೇನ ಲಭ್ಯನ್ತ ಇತ್ಯಾಹ—**ಜಾತಿವಾಚಕಾತ್** ಇತಿ. ತಥಾಪಿ **ಕಾರು, ಚಕ್ರಿ, ದಿವಾಕೀರ್ತಿ** ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗವಾರಣಾರ್ಥಮಾಹ—**ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್** ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ತದಭಾವಾತ್ ಕೌತಸ್ಕುತೋ'ಯಮಿತ್ಯತ ಆಹ—ಅತ ಇತಿ ವರ್ತತೇ ಇತಿ. ಅತೋ'ನೇಕತ್ವೇ ಚಾದ್ವಾದಿಗುಣೋಕ್ತೌ[184] ಇತ್ಯತ ಅತ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ಅನೆಯಸ್ಯ[185] ಇತ್ಯೇವಮಾದೌ ತಥಾತ್ವೇ ಪ್ರಯೋಜನಸ್ಯಾಭಾವೇ'ಪಿ ಆಯತ್ಯಾಂ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಅನ್ವೀಯಮಾನಂ ಅತ್ರ ಅರ್ಥವಶಾದ್ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣಾಮಃ ಇತಿ ಸ್ವಯಂ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಮಪಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ತತಯಾ ವಿಪರಿಣಮ್ಯತ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ.

ಇದಂ ಚ ಸಂಸ್ಕೃತಕಾರ್ಣಾಟಕಸಾಧಾರಣಮಿತಿ ಉಭಯಥಾಪ್ಯುದಾಹರತಿ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿತಿ, ಪಾರ್ವಿತಿ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಿತಿ, ಅರಸಿತಿ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಅರಸಶಬ್ದಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿವಚನ ಏವ, ನ ಕೇವಲಂ ರಾಜವಚನಃ ಒಕ್ಕಲಿಗಿತಿ, ಗಾಣಿಗಿತಿ. ಅತ್ರ ಒಕ್ಕಲಿಗಶಬ್ದಃ ಶೂದ್ರವಚನಃ. ಗಾಣಿಗಶಬ್ದಃ ತಿಲನ್ತುದವಚನಃ. ಉಭಾವಪ್ಯೇತಾ ಅಖಣ್ಡೌ. ನ ತು ಒಕ್ಕಲ್ ಗಾಣ ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತೌ ವಡಿಗೇಗೊಳಗಾತ್[199] ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯೋಗಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ಕನ್ನಡಿಗಿತಿ, ಕೊಂಕಣಿಗಿತಿ. ಅತ್ರ ಕನ್ನಡಿಗ ಕೊಙ್ಕಣಿಗ ಶಬ್ದೌ ಕಾರ್ಣಾಟಕ ಕೌಙ್ಕಣಿಕಶಬ್ದಯೋಃ ಕರಮ್ಯಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಪಾತಿತೌ. ನತು ಇಗನ್ತೌ ಕನ್ನಡ ಕೊಙ್ಕಣಶಬ್ದೌ; ಇಗನ್ತತ್ವಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ಏವಂ ಕನ್ನಡಿತಿ, ಕೊಂಕಣಿತಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಕನ್ನಡ ಕೊಙ್ಕಣಶಬ್ದೌ ಜಾತಿವಾಚಿನಾವೇವ; ನ ಕೇವಲಂ ದೇಶವಾಚಿನಾವಿತಿ ಮನ್ತವ್ಯೌ. ಅಕ್ಕಸಾಲಿತಿ, ಸೆಟ್ಟಿತಿ, ಒಕ್ಕಲಿತಿ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಅದನ್ತತ್ವಾಭಾವೇ'ಪಿ ಅರಸ್ಯಾದಯಃ[202] ಇತಿ ನಿಪಾತನಾತ್ ಸಿದ್ಧಿರವಗನ್ತವ್ಯಾ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪುಂಯೋಗೇ ॥ 191 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಪುಂಯೋಗೇ'ರ್ಥೇ ಇತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅರಸನ ಪೆಂಡತಿ, ಅರಸಿತಿ. ಏವಂ ಪ್ರಧಾನಿತಿ, ತಳವಱಿತಿ, ಸುಂಕಿಗಿತಿ, ತೋಟಿಗಿತಿ.

[Words ending in *a*, whose meaning implies a husband, take the affix *iti* in the feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಪುಂಶಬ್ದೋ ಧವವಾಚೀ; ನ ಕೇವಲಂ ಪುಂವ್ಯಞ್ಜನೋಪಲಕ್ಷಿತಾರ್ಥವಾಚೀ.

ನನು ಅತ್ರ ಪುಂಯೋಗ ಇತಿ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶ ಏವ ಕೃತೋ ನ ಪ್ರಕೃತಿನಿರ್ದೇಶಃ. ತಥಾ ಚ ಕುತಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿರಿತಿಚೇತ್—ಪುಂಯೋಗೇ ಸತಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವರ್ತಮಾನೋಯಃ ಪುಂವಾಚೀ ಶಬ್ದಃ ತತ ಇತ್ಯಯಮರ್ಥಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಲ್ಲಭ್ಯತೇ. ತಥಾಹಿ—ಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾನಬಲಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರಕೃತಿರನ್ವೀಯತೇ. ಅರ್ಥವಿಶೇಷೋಪಾದಾನಾತ್ ವಿಶೇಷೇಣ ನಿರ್ಣೀಯತೇ. ಆಕೆ ಬಸುಱಿ, ಈಕೆ ಬಾಣತಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಬಸುಱಿ ಬಾಣತಿಶಬ್ದೌ ಪುಂಯೋಗೇ ಸತ್ಯೇವ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವರ್ತೇತೇ. ನ ಹಿ ಪುಂಯೋಗಾಭಾವೇ ಸ್ತ್ರಿಯಾಃ ಗರ್ಭಃ ಪ್ರಸವೋ ವಾಸ್ತೀತಿ. ತಥಾಪಿ ನ ತೌ ಪುಂವಾಚಕಾವಿತಿ ನ ತಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಆಕೆ, ಈಕೆ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ತು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವೃತ್ತಿಃ ಸ್ವಭಾವಾದೇವ ನ ಪುಂಯೋಗಾತ್.

ಅರಸಿತಿ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಿತಿ, ಒಕ್ಕಲಿಗಿತಿ, ಶೂದ್ರಿತಿ ಇತ್ಯಾದಾ ಅರಸ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ಒಕ್ಕಲಿಗ, ಶೂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಪುಂವಾಚಿನೋಽಪಿ ಅರಸನ ಪೆಂಡತಿ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಪೆಂಡತಿ ಇತ್ಯೇವಂ ಧವಯೋಗೇ ವಿವಕ್ಷಿತೇ ಸ್ತ್ರೀವೃತ್ತಯೋ ಭವನ್ತೀತಿ ತೇಭ್ಯ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ತ್ಪತ್ತಿಃ. ವಿಚಿತ್ರಾ ಹಿ[1] ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ.

ಅರಸಿತಿ. ಸ್ವಯಂ ಅಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿರಪಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಭಾರ್ಯಾ ; ಜಾತೌ ತು ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ಪ್ರಧಾನಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಸ್ತು ಪುಂಯೋಗ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ನಾತ್ರ ಜಾತಿಃ ಶಙ್ಕ್ಯಾ ; ಪ್ರಧಾನತ್ವಾದಿಜಾತೇರಭಾವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಡಿಗೇಗೋಳಗಾತ್ ॥ 192 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಡಿಗ, ಇಗ, ಉಳಗ ಇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಇತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ವಡಿಗ—ಪಾವಡಿಗಿತಿ, ಪೂವಡಿಗಿತಿ, ಮಾಲೆವಡಿಗಿತಿ. ಇಗ—ಸರವಂದಿಗಿತಿ, ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗಿತಿ, ಗಂದಿಗಿತಿ. ಉಳಗ—ದೇವುಳಗಿತಿ, ಪಾಕುಳಗಿತಿ, ಕೆಯ್ದುಳಗಿತಿ.

[Words ending in the affixes *vadiga*, *iga* or *uliga*, take the affix *iti* in the feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಡಿಗೋ ಜಾತೌ 416, ಇಗಃ ಷಷ್ಠ್ಯಾಂ 405, ಕುರ್ವತ್ಯುಳಗಶ್ಚ 410 ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೈಃ ವಡಿಗಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾ ವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ. ತೇ ಚ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅನ್ತಗ್ರಾಹಕಾ ಭವನ್ತೀತ್ಯಾಹ—ವಡಿಗ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪಾವಡಿಗಿತಿ. ಇದಂ ಚ ಜಾತಿಪುಂಯೋಗಸಾಧಾರಣಂ. ಸ್ವಯಂ ಅಹಿತುಣ್ಡಿಕಜಾತ್ಯುತ್ಪನ್ನಾ ವಾ, ಯತ್ಕಿಂಚಿಜ್ಜಾತಿಸಮ್ಭವಾಪಿ ಅಹಿತುಣ್ಡಿಕಸ್ಯ ಭಾರ್ಯಾ ವಾ. ಏವಂ ಉಪರಿ ಸರ್ವತ್ರ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ. ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಸ್ತು ತದ್ಧಿತಪ್ರಕರಣೇ ವಕ್ಷ್ಯತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗೋಗಾದಿಶ್ಚ ॥ 193 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಗಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ ಉಗಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾಚ್ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಚಕಾರಾತ್ ಇತಿಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮೊತುಗಿ, ಮೊತುಗಿತಿ ; ಬೂತುಗಿ, ಬೂತುಗಿತಿ ; ಲಂಚಗಿ, ಲಂಚಗಿತಿ ; ನಾರುಗಿ, ನಾರುಗಿತಿ ; ಬೇರುಗಿ, ಬೇರುಗಿತಿ ; ತಾಱುಗಿ, ತಾಱುಗಿತಿ.

[Words ending in the affixes *ga* or *uga* take the affix *i* and also *iti* in the feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತೇನ ಜೀವತಿ ಗವಣಿಗಾ 415, ವ್ಯಞ್ಜನಾದುಗಃ 424 ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಗಪ್ರತ್ಯಯ ಉಗಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ವಿಧಾಸ್ಯೇತೇ. ತದನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಇಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚೇತ್ಯಾಹ—ಗ ಇತ್ಯಾದಿ.

[1] ಶಬ್ದವೃತ್ತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಜಾತಿಶಬ್ದಾದಿತಿಃ 190 ಇತ್ಯನನ್ತರಂ ಜಾತ್ ಇತಿಕರಣೇ ಪ್ರತ್ಯಯೋಽನ್ವೇತೀತಿ ಲಾಘವಂ, ಅತ್ರ ಕರಣೇ ತು ಪ್ರತ್ಯಯನಿರ್ದೇಶಾದ್ಗೌರವಂ; ತಥಾಪಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾನಾರ್ಥಂ ಅತ್ರಾಪಿ ಜಾತ್ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಃ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯೇತಿ ಅತ್ರೈವ ಉಪಾದಾನಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಿಃ ॥ 199 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಱಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಸ್ತ್ರೀಯಾಂ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕುಂಬಱತಿ, ಕಂಮಱತಿ. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[Words ending in the affix *ṟa* take the affix *ti* in the feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಕೃತಿರುಪಾತ್ತೈವೇತ್ಯಾಹ— ಱ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಳವಳ್ಳಾಲ್ಲುಪ್ಚ ॥ 200 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಳ, ವಳ್ಳ ಇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದರೂಪಾತ್ ತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ. ತಯೋಃ ಲೋಪಶ್ಚ ಸ್ತ್ರೀಯಾಂ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಡಿವಳ್ತಿ, ಸೆಜ್ಜೆವಳ್ತಿ, ಅಡಪವಳ್ತಿ, ಪಡೆವಳ್ತಿ.

[Words ending in the affixes *vaḷa* or *vaḷḷa* take the affix *ti*, dropping their last syllable, in the feminine gender,]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಳವಳ್ಳೌ 196 ಇತ್ಯೇತೌ ಅಧಿಕೃತೇಽರ್ಥೇ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ವಕ್ಷ್ಯೇತೇ. ತದನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಲೋಪಶ್ಚ. ಅತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶಯೋರವಿರೋಧಾತ್ ಸಮುಚ್ಚಯವಿಧಿಃ. ಅತೋಽತ್ರ ವಳವಳ್ಳಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಯೋರೇವ ಲೋಪ ಇತ್ಯಾಹ- ತಯೋಃ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಲೋಪೇ ತು ಅಯಂ ವಿಶೇಷಃ : ವಳಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ ತಿಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪ್ರಕೃತೇರನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಲೋಪಃ. ವಳ್ಳಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ತು ಪ್ರಕೃತೇಃ ದೋರ್ಲೋಪೋ ನಾನ್ತ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯೇತಿ. ನನು ಅತ್ರ ನ ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ಗಮಕಂ ಅತಃ ಕಥಮೇಷ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ಚೇತ್— ಅನನ್ತರೋತ್ತರಸೂತ್ರಗತಸ್ಯ ದೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನರೀತ್ಯಾ ಅತ್ರಾಪಿ ಸಮ್ಬನ್ಧಾದಿತಿ. ನಚೈವಂ ವಳಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತೇಽಪಿ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ ; ಲಕ್ಷ್ಯಾನುಸಾರಿತ್ವಾತ್ ಲಕ್ಷಣೋಪದೇಶಸ್ಯೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಾಱಗಾಱಾದ್ದೋರಶ್ಚ ॥ 201 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಾಱಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ ಗಾಱಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾಚ್ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ. ತಯೋಃ ದೋಃ ರೇಫಾದೇಶಶ್ಚ ಸ್ತ್ರೀಯಾಂ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನಗೆಕಾರ್ತಿ, ನುಡಿಕಾರ್ತಿ, ಬಗೆಕಾರ್ತಿ, ಆಟಕಾರ್ತಿ, ಬೇಟಕಾರ್ತಿ ; ಬಱೆಗಾರ್ತಿ, ಮೋಲೆಗಾರ್ತಿ, ಬಳೆಗಾರ್ತಿ, ಜೂಜುಗಾರ್ತಿ.

[Words ending in the affixes *kâṟa* or *gâṟa* take the affix *ti*, changing their final syllable to *rêpha*, in the feminine gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕಾಱಃ ಪ್ರವೇಣವ್ಯಾಪೃತಯೋಃ[123], ಗಾಱೋ ಜಾತೌ[141] ಇತಿ ಕಾಱಗಾಱೌ ವಕ್ಷ್ಯೇತೇ. ತದನ್ತಾತ್ ತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ದೋಃ ರೇಫಾದೇಶಶ್ಚ. ಅಕಾರಸ್ತು ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥ ಇತಿ.

ನನು ತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪೂರ್ವತ್ರ ಚಾನುಕೃಷ್ಟಃ ಕಥಮತ್ರ [1]ಅನುವರ್ತತ ಇತಿ ಚೇತ್ ನೈಷ ಪೂರ್ವತ್ರ ಚಾನುಕೃಷ್ಟಃ, ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತರಸ್ಯ ಅವಚನಾತ್. ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತರಸನ್ನಿಧೌ ಹಿ ಚಕಾರಃ ಪೂರ್ವಾನುಕರ್ಷಕಃ, ಯಥಾ ಗೋಗಾದಿಶ್ಚ[193] ಇತ್ಯಾದೌ. ನಾತ್ರ ತಥಾ. ಕಿನ್ತು ವಳವಳ್ಳಾತ್ ತಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಲೋಪಶ್ಚೇತಿ ಚಕಾರೇಣ ಲೋಪ ಏವ ಸಮುಚ್ಚಿತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅರಸ್ಯಾದಯಃ ॥ 202 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅರಸ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ನಿಪಾತ್ಯನ್ತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅರಸಿ, ಹಾರ್ವ್ವತಿ, ಒಕ್ಕಲಿತಿ, ಸೆಟ್ಟಿತಿ, ಗೆಣ್ತಿ, ಜೋಗಿತಿ, ಕಣಿತಿ ಇತಿ ಅರಸ್ಯಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Arasi* and the other words classed with it (for which see above) are irregular.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅರಸಿ ಇತಿ. ಅರಸಶಬ್ದಾತ್ ಅರಸುಶಬ್ದಾದ್ವಾ ಜಾತೌ ಪುಂಯೋಗೇ ತತ್ಕಾರ್ಯಕರಣೇ ವಾ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ; ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್.

ಕಂ ॥ [2]ಅರಸರೊಳೆಲಗೇ ಸರಸವು ।
ಸರಸಿಯುಮೋಲಾಡುತಿರ್ಪ್ಪ ನಿನಗಿದು ಗುಣವೇ ॥
ಅರಸರ್ ಸರಸಮುನಱಿವರ ।
ಸರಸಮುನಾಡರಸರಲ್ಲದವರೊಳ್ ಮಗಳೇ ॥ ಇತಿ.

ಏವಂ ಹಾರ್ವ್ವತಿ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಪ್ರಯೋಗಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾಃ. ಆಕೃತಿಗಣೋಽಯಂ. ತೇನ ಹಾರ್ವ್ವಂತಿ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿತಿ, ಪಟ್ಟಸಾಲಿತಿ ಇತ್ಯಾದಯ ಉಪಸಙ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ ॥ 203 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಕಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ॥

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಏಗಂ, ಮರಂ, ಮಲಂ, ಅಯ್ಯೋ, ಓಹೋ, ಅಹೋ.

[Words in the crude form have *sup* affixes.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಏವಂ ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಶೇಷೇಣ ತದ್ಭವ, ತತ್ಸಮ, ದೇಶ್ಯ ಪ್ರಭೇದಂ ಲಿಙ್ಗಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪ್ಯ ಇದಾನೀಂ ತತಃ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಕ್ರಿಯಾಂ ದರ್ಶಯಿತು ಕಾಮಃ, ಕರ್ಮಾದಿಕಾರಕವಿಶೇಷೇಷು ಸುಬ್ವಿಶೇಷಾನ್ ಕರ್ಮಣ್ಯಾಮ್[204] ಇತ್ಯಾದಿಯೋಗೈಃ ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯಂಸ್ತಾವತ್ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ತದುತ್ಪತ್ತಿಮಾಹೇತ್ಯಾಹ—ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಕಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

---

[1] ಅನುವರ್ತ್ಯ ಇತಿಚೇತ್. [2] ಅರಸರೊಳೆಲಗೀ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅಯಮಧಿಕಾರಃ, ಉಪರಿ ಯಾವದ್ವಿಶೇಷಮಧಿಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್; ತಥಾಪಿ ಕಥಂಚನ ವಿಧಿರಪಿ ಭವತಿ. ಅವ್ಯಯಾನಾಂ ವಿಕ್ರಿಯಾಭಾವೇಽಪಿ ಪದತ್ವಮಾತ್ರನಿರ್ವಹಣಾಯ ವಿಭಕ್ತಿರಪೇಕ್ಷಿತಾ. ತತ್ರ ಚ ಉತ್ತರೇಷಾಂ ಕರ್ಮಾದಿವಿಶೇಷಕಥನೋಪಯೋಗಾತ್ ಅಯಮೇವ ವಿಧಾಯಕ ಇತಿ. ಅತ ಏವ ಉದಾಹರಣೇಷು ತಾನ್ಯೇವ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ಏಗಂ, ವರಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್ ॥ 204 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕ್ರಿಯಾವ್ಯಾಪ್ಯಂ ಕರ್ಮ. ತಸ್ಮಿನ್ ಅನುಕ್ತೇ ಕಾರಕೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಅಮ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಘಟಮಂ ಮಾಡಿದಂ ಕುಲಾಲಂ, ಮನೆಯುಂ ಮಾಡಿದಂ ಬಡಗಿ, ಕೋಟಿನಟ್ಟಂ ಬಾಣಸಿಗಂ ; ಬಿಲ್ಲಂ ಕೇಸಿದಂ ಬಡಗಿ, ಪೞುವಂ ಕಡಿದನೊಕ್ಕಲಿಗಂ; ಊರನೆಯ್ದಿದಂ ಪಥಿಕಂ, ನೇಸಱಂ ನೋಡಿದಂ ಪೂರ್ವ್ವಂ.

[The object of a verb takes with its crude form the affix *am*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕರ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನ್ಯತ್ರ ಉತ್ಕ್ಷೇಪಣಾದಿಕ್ರಿಯಾವಾಚಿತ್ವೇಽಪಿ ಅತ್ರ ಕರ್ಮಕರಣಾದಿಕಾರಕಪ್ರಕರಣತ್ವಾತ್ ಧಾತುವಾಚ್ಯಕ್ರಿಯಾವಿಷಯಭೂತವಸ್ತುವಾಚಿತ್ವಮೇವೇತ್ಯಾಹ—ಕ್ರಿಯಾವ್ಯಾಪ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಇತಿ. ಮುಕ್ತೇ 217 ಇತಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಉಕ್ತೇ ಕಾರಕೇ ಪ್ರಥಮಾಯಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಅನುಕ್ತ ಇತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಲ್ಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ – ಅನುಕ್ತೇ ಕಾರಕೇ ಇತಿ. ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಾರಕೇ ಧಾತೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧೀಯತೇ ತದುಕ್ತಂ ಅನ್ಯದನುಕ್ತಮಿತಿ.

ನನು ಕಥಂ ಕರ್ಮಾದೇಃ ಕಾರಕತ್ವಂ ; ಯತಃ ಕರೋತೀತಿ ಕಾರಕಮಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಕರ್ತುರೇವ ಕಾರಕತಾ. ಕರ್ಮಾದೀನಾಂ ತು ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಕರ್ಮ, ಕ್ರಿಯತೇಽನೇನೇತಿ ಕರಣಂ, ಸಮ್ಪ್ರದೀಯತೇಽಸ್ಮಾ ಇತಿ ಸಮ್ಪ್ರದಾನಂ, ಅಪಾದೀಯತೇಽಸ್ಮಾದಿತ್ಯಪಾದಾನಂ, ಅಧಿಕ್ರಿಯತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಧಿಕರಣಂ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಕರ್ತೃಸಾಧನಕಾರಕಪದೇನ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾಭಾವಾದಿತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ಕ್ರಿಯಾ ಹಿ ದ್ವೇಧಾ : ಮುಖ್ಯೋಪಸರ್ಜನಭೇದಾತ್. ತತ್ರ ಯಾ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧಾತುನೋಚ್ಯತೇ ಸಾ ಮುಖ್ಯಾ. ಯಾ ತು ನಾನ್ತರೀಯಕಸಿದ್ಧಾ ಸಾ ಉಪಸರ್ಜನಾ. ಯಥಾ ದೇವದತ್ತಃ ಕಾಷ್ಠೈಃ ಸ್ಥಾಲ್ಯಾಮೋದನಂ ಪಚತೀತ್ಯತ್ರ ದೇವದತ್ತಃ ಪಚತಿ, ಕಾಷ್ಠಾನಿ ಜ್ವಲನ್ತಿ, ಸ್ಥಾಲ್ಯಮ್ಭೋ ಧತ್ತೇ, ಓದನಂ ವಿಕ್ಲಿದ್ಯತೇ, ಏವಂ ಪಚ್ಯಾದಿಕ್ರಿಯಾಭಾವೇ ಪಚಿಃ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧಾತುನೋಚ್ಯತೇ. ಜ್ವಲನಾದಯಸ್ತು ನಾನ್ತರೀಯಕತಯಾ ಭಾಸನ್ತೇ. ತದಭಾವೇ ಪಚೇರೇವ ಅಭಾವಾತ್. ತಥಾ ಚ ಜ್ವಲನಾದಿಕ್ರಿಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಕಾಷ್ಠಾದೀನ್ಯಪಿ ಕರ್ತೄಣ್ಯೇವೇತಿ ಕಾರಕವ್ಯಪದೇಶಮರ್ಹನ್ತಿ;

ಕ್ರಿಯಾಂ ಕುರ್ವದ್ಧಿ ಕಾರಕಂ [1] ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ನ ಚ ಏವಂ ಕಾರಕಮಾತ್ರಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವೇ ದೇವದತ್ತಸ್ಯೈವ ಕಥಂ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ನಿರ್ದೇಶ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಕಾರಕಮಾತ್ರಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವೇಽಪಿ ವಿಶೇಷೇಣ ತು ಯದ್ವ್ಯಾಪಾರಾಮುಕ್ತೇ ಕಾರಕಾನ್ತರಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತೀ ಸಕಲಕಾರಕಸಾಕಲ್ಯಸಾಧ್ಯಾಯಾಂ

---

[1] ಕ್ರಿಯಾಪ್ಯಂ.

ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಯತ್ ಸ್ವತನ್ತ್ರತಯಾ ಕಾರಕಾನ್ತರಸ್ಯ ಯಥಾಸ್ವಂ ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರವರ್ತಕಂ ನಿವರ್ತಕಂ ವಾ ಸ್ವಯಂ ಕೇನಚಿತ್ ಅಪ್ರಯುಕ್ತಮಿತಿ ಅಪರತನ್ತ್ರಂ ತತ್ ಕರ್ತೃಕಾರಕಮುಚ್ಯತೇ; ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ ಕರ್ತಾ (ಪಾ. 1-4-54) ಇತಿವಚನಾತ್. ಇತರತ್ ಸಾಧಕತಮತ್ವಾದಿಧರ್ಮವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಕರಣಾದಿವ್ಯಪದೇಶಭಾಗ್ಭವತಿ. ತದುಕ್ತಂ—

ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರೇಷು ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸರ್ವತ್ರೈವಾಸ್ತಿ ಕಾರಕೇ ।
ವ್ಯಾಪಾರಭೇದಾಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ಕರಣತ್ವಾದಿಸಮ್ಭವಃ ॥ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಮೇರುವಿದ್ದರ್ಷದು, ರಥಂ ಪೋದಪುದು ಇತ್ಯಾದೌ ಕಾರಕಾನ್ತರಸ್ಯ ಅಪ್ರಯೋಕ್ತರಿ ಅಚೇತನೇ ಮೇರ್ವಾದೌ, ಚೇತನೇಽಪಿ ವಾ ಅಡಿಸಿದನನ್ನುಮಂ ದೇವದತ್ತನಿಂ ಜಿನದತ್ತಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಜಿನದತ್ತಾದಿಪ್ರಯುಕ್ತೇ ದೇವದತ್ತಾದಾವಸ್ವತನ್ತ್ರೇ ಸ್ವತನ್ತ್ರೇಽಪಿ ವಾ ದೇವದತ್ತಂ ನಿದ್ರಿಸಿದಂ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆಗಸಿದಂ, ಸತ್ತಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುಕೂಲಯತ್ನಂ ಕಾರಕಾನ್ತರಪ್ರಯೋಗಂ ಚ ಅಕುರ್ವತಿ ಚ, ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ಶಙ್ಕೋತ್ತರಚಿನ್ತಾಜ್ವಲನೇನ ಬಹು ವಕ್ತವ್ಯಮಸ್ತಿ. ತಥಾಪಿ ತತ್ಪ್ರಪಞ್ಚಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ತುಲ್ಯವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯೈವ ವಿಷಯೋ ನಾಸ್ಯ ಗ್ರನ್ಥಸ್ಯ ಬಾಲಾಧಿಕಾರಿಕಸ್ಯೇತಿ ಗ್ರನ್ಥಗೌರವಭಯಾತ್ ನ ಪ್ರತನ್ಯತೇ.

ತದೇವಂಭೂತಸ್ಯ ಕರ್ತುಃ ಕ್ರಿಯಯಾ ಯದಾಪ್ಯತೇ ವ್ಯಾಪ್ಯತೇ ವಿಷಯವಿಷಯಿಭಾವೇನ ಅನುಷಜ್ಯತೇ ತತ್ ಕರ್ಮಕಾರಕಂ ಭವತಿ.

ನ ಚ ಏವಂ ಕರಣಾದೀನಾಮಪಿ ಕರ್ಮತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಃ; ಸರ್ವಾಣ್ಯಪಿ ಕಾರಕಾಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜಿತಾನ್ಯೇವ ನಿಜನಿಜವ್ಯಾಪಾರಮಭಿನಿರ್ವರ್ತಯನ್ತೀತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಕ್ರಿಯಾವ್ಯಾಪ್ತೇಃ — ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಇಷ್ಟಾಪತ್ತೇಃ. ನ ಹಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಷಯತ್ವೇಽಪಿ ಕರ್ಮತ್ವಂ ನೇಷ್ಯತ ಇತಿ ಬ್ರೂಮಃ; ಕಾಷ್ಠಾನಿ ಜ್ವಾಲಯತಿ. ಸ್ಥಾಲೀಮನ್ನೇ ಧಾರಯತಿ ಇತ್ಯಬಾಧಿತಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಕಿನ್ತು ಸಾಧಕತಮತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾನ್ತರವಿವಕ್ಷಾಯಾಮೇವ ಕರಣತ್ವಾದಿರೂಪತಾ. ವಸ್ತುಮಾತ್ರಸ್ಯ ಷಟ್ಕಾರಕಾತ್ಮಕತ್ವೇಽಪಿ ವಿವಕ್ಷಾತೋ ಹಿ ಕಾರಕವ್ಯವಸ್ಥೇತಿ.

ತಚ್ಚ ಕರ್ಮ ತ್ರಿವಿಧಂ—ನಿರ್ವರ್ತ್ಯಂ, ವಿಕಾರ್ಯಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಯನ್ನಿರ್ವರ್ತ್ಯತೇ ಪ್ರಾಕ್ ಅಸದವಸ್ಥಂ ಸತ್ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ್ಯತೇ ತನ್ನಿರ್ವರ್ತ್ಯಂ. ಯಥಾ ಕುಮ್ಭಂ ಕರೋತಿ, ನಗರಂ ಕರೋತೀತಿ ಅತ್ರ ಹಿ ಕುಮ್ಭಾದಯಃ ಪ್ರಾಗಸನ್ತ ಏವ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ್ಯನ್ತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ಮೃದಾದಿರೂಪೇಣ ಸನ್ತ ಏವ; ತಥಾಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಪರ್ಯಾಯೇಣ ಅಸನ್ತ ಇತಿ, ಸದಸದಾತ್ಮಕತ್ವಾದ್ವಸ್ತುನ ಇತಿ.

ಯದ್ವಿಕ್ರಿಯತೇ ಸದೇವ ಅವಸ್ಥಾನ್ತರಂ ನೀಯತೇ ತದ್ವಿಕಾರ್ಯಂ. ತದ್ದ್ವೇಧಾ— ಉಪಮೃದ್ಯ ತದ್ರೂಪಂ ಅನುಪಮೃದ್ಯ ತದ್ರೂಪಂ ಚೇತಿ. ಆದ್ಯಂ ಯಥಾ—ಕಾಷ್ಠಂ ದಹತೀತಿ. ಅತ್ರ ಪೂರ್ವರೂಪಸ್ಯ ಉಪಮರ್ದಃ. ದ್ವಿತೀಯಂ ಯಥಾ—ಸುವರ್ಣಂ ಕುಣ್ಡಲಯತಿ. ಅತ್ರ ಪೂರ್ವರೂಪಸ್ಯ ಅನುಪಮರ್ದಃ.

ಯತ್ತು ನ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯತೇ ನಾಪಿ ಅನ್ಯಥಾಕ್ರಿಯತೇ ಅಪಿತು ಸದೇವ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ವಿಷಯೀಕ್ರಿಯತೇ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಂ. ಯಥಾ—ವೇದಮಧೀತೇ, ಸೂರ್ಯಂ ಪಶ್ಯತಿ ಇತಿ. ಅತ್ರ ವೇದಃ ಸೂರ್ಯೋ ವಾ ನೋತ್ಪಾದ್ಯತೇ ನಾಪಿ ಅನ್ಯಥಾಕ್ರಿಯತೇ ಅಪಿತು ಅಧ್ಯಯನಾದಿನಾ ತದವಸ್ಥ ಏವ ವಿಷಯೀಕ್ರಿಯತೇ

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥಿಕಪರ್ಯಾಯಾರ್ಥಿಕನಯಪ್ರಚಾರೇಣ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಉತ್ಪಾದವ್ಯಯಧ್ರೌವ್ಯರೂಪತಯಾ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯಮಪಿ ವಿಕಾರ್ಯಂ ವಿಕಾರ್ಯಮಪಿ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯಂ ತದುಭಯಮಪಿ ಪ್ರಾಪ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಮಪಿ ತದುಭಯಂ ಉಪಮರ್ದೋಽಪ್ಯನುಪಮರ್ದಃ ಅನುಪಮರ್ದೋಽಪ್ಯುಪಮರ್ದಃ ತದವಸ್ಥೋಽಪ್ಯತದವಸ್ಥಃ ಅತದವಸ್ಥೋಽಪಿ ತದವಸ್ಥ ಇತಿ ಭವತಿ. ತಥಾಪಿ ಸಙ್ಗ್ರಾಹಕವಿಭಾಜಕನಯವಿಷಯೀಭೂತತತ್ತದ್ಧರ್ಮವಿವಕ್ಷಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಬುದ್ಧ್ಯನುಸಾರಿಣೀ ಹಿ ವಸ್ತೂನಾಮಿಯತ್ತಾ. ವಸ್ತುತಸ್ತು ಸಙ್ಖ್ಯಾನುಯೋಗೇ ಸರ್ವಮಪಿ ವಸ್ತು ಏಕಾದ್ಯೇಕೋತ್ತರಕ್ರಮೇಣ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯಾಸಙ್ಖ್ಯೇಯಾನನ್ತಪ್ರಭೇದಂ ದೇಶಸಕಲಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರಮಿತಿ.

ತದೇವಂ ಅನೇಕಭೇದಭಿನ್ನಮಪಿ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯಾದಿಭೇದತ್ರಯಂ ನಾತಿಕ್ರಾಮತೀತಿ ತದೇವ ತ್ರಿವಿಧಮುದಾಹರತಿ—ಘಟಮಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಘಟಮಂ ಮಾಡಿದಂ ಕುಲಾಲಂ, ಮನೆಯಂ ಮಾಡಿದಂ ಬಡಗಿ, ಕೂಱನಟ್ಟಂ ಬಾಣಸಿಗಂ, ಇದಂ ತ್ರಯಂ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯಸ್ಯ; ಬಿಲ್ಲಂ ಕೀಸಿದಂ ಬಡಗಿ, ಪಱುವಂ ಕಡಿದನೊಕಲಿಗಂ, ಇದಂ ದ್ವಯಂ ವಿಕಾರ್ಯಸ್ಯ; ಊರನೆಯ್ದಿದಂ ಪಥಿಕಂ, ನೇಸಱಂ ನೋಡಿದಂ ಪಾರ್ವಂ, ಇದಂ ದ್ವಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಭಾಗಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗತಿಶಬ್ದಾರ್ಥಾಕರ್ಮಕಾಣಾಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯೇ ಕರ್ತರಿ ॥ 205 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಗತ್ಯರ್ಥಾನಾಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾನಾಂ ಅಕರ್ಮಕಾಣಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಸಮ್ಬನ್ಧಿನಿ ಪ್ರಯೋಜ್ಯೇಽನುಕ್ತೇ ಕರ್ತರಿ ಅಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಗತ್ಯರ್ಥೇ—ಅರಸಂ ಭೃತ್ಯನನೂರ್ಂನೆಯ್ದಿಸಿದಂ, ಗೋವಳಂ ತುಱುಗಳಂ ಮನೆಯಂ ಪುಗಿಸಿದಂ, ಚೋದನರಸನನಾನೆಯನೇಱಿಸಿದಂ.

ಶಬ್ದಾರ್ಥೇ—ಅರಸಂ ಕಾಂತೆಯಂ ಸವಿಮಾತಂ ನುಡಿಯಿಸಿದಂ, ಪಿತರಂ ಪುತ್ರನಂ[1] ತೊದಲ್ನುಡಿಯನೆನಿಸಿದಂ, ಅರಸಿಯರಗಿಳಿಯಂ ಮೆಲ್ನುಡಿಯಂ ನುಡಿಯಿಸಿದಳ್.

ಅಕರ್ಮಕೇ—ನಾಯಕಂ ಕೆಳದಿಯಂ ನಾಣ್ಚಿಸಿದಂ, ಕಾಂತೆಯನರಸಂ ತಲ್ಪದೊಳ್ ಮಲಗಿಸಿದಂ, ಇಂದ್ರಂ ಜಿನನಂ ಮೇರುವಿನೊಳ್ ಮಿಸಿಸಿದಂ.

[1] ತೊದಲ್ನುಡಿಯಂ ನುಡಿಸಿದಂ.

ಏಷಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ಪುರೋಹಿತನರಸನಿಂ ದಾನಮಂ ಕುಡಿಸಿದಂ, ಅರಸಂ ಗೌಂಡನಿಂ ಪೊಲಮನುೞಿಸಿದಂ. ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಊರನೆಯ್ದಿದಂ ಪಥಿಕಂ, ಕಾಂತೆ ನುಡಿಯಂ ನುಡಿದಳ್.

ಕರ್ತೃಕ್ರಿಯಾಪದದ್ವಂದ್ವಾತ್ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಾ ಯದಾ ಭವೇತ್ ।
ತದಾ ಸಕರ್ಮಕೋ ಧಾತುಃ ವಿಪರೀತಸ್ತ್ವಕರ್ಮಕಃ ॥

[The indirect object of verbs expressive of going and sounding, and of intransitive verbs, takes the affix *am*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ। ಗತಿಶಬ್ದಪದಯೋಃ ಕೃತದ್ವಂದ್ವಯೋಃ ಅರ್ಥಪದೇನ ಅಭಿಧೇಯವಾಚಿನಾ ಬಹುವ್ರೀಹಿರಿತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸಂಬಂಧಃ. ತತಶ್ಚ ಅಕರ್ಮಪದೇನ ದ್ವಂದ್ವ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ— ಗತ್ಯರ್ಥಾನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಕರ್ಮಣಾಮಿತಿ ನಿತ್ಯಾಕರ್ಮಕಾಣಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ಧಾತವೋ ಹಿ ದ್ವೇಧಾ - ಸಕರ್ಮಕಾ ಅಕರ್ಮಕಾಶ್ಚೇತಿ. ಯೇಷಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ಕರ್ತೃಪದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರೇಽಪಿ ಕರ್ಮಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಜಾಯತೇ ತೇ ಸಕರ್ಮಕಾಃ — ಮಾಡು ನೋಡು ಇತ್ಯಾದಯಃ. ಅತ್ರ ದೇವದತ್ತಂ ಮಾಡಿದಂ, ಯಜ್ಞದತ್ತಂ ನೋಡಿದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ತೃಕ್ರಿಯಾಪದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರೇಽಪಿ ಶ್ರೋತುಃ ಕರ್ಮಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಜಾಯತೇ.... ಏನಂ ಇತಿ. ಪುನಶ್ಚ ಘಟಮಂ, ಪಟಮಂ ಇತ್ಯಾದಿಕರ್ಮಪದಶ್ರವಣಾತ್ ಸಾ ನಿವರ್ತತ ಇತಿ ಸಕರ್ಮಕಾಃ.

ಯೇಷಾಂ ತು ಪ್ರಯೋಗೇ ಸಾ ನ ಜಾಯತೇ ತೇ ಹಿ ಅಕರ್ಮಕಾಃ. ತದಾಕಾಂಕ್ಷಾವಿರಹಸ್ತು ಕ್ವಚಿತ್ ಸ್ವಭಾವತಃ ಕ್ವಚಿತ್ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿಶೇಷತಃ ಕ್ವಚಿತ್ ಅರ್ಥಾಂತರವೃತ್ತಿತಃ ಕ್ವಚಿತ್ ಅವಿವಕ್ಷಾತಶ್ಚ ಭವತಿ. ತಥಾ ಹಿ ಇರ್, ಬರ್ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ಆತನಿರ್ದ್ದಂ, ಈತಂ ಬಂದಂ ಇತ್ಯಾದಿತದುಭಯಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರೇ ಎಲ್ಲಿ, ಎತ್ತಣಿಂ ಇತಿ ಕಾರಕಾಂತರಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಮಪಿ ಕರ್ಮಾಕಾಂಕ್ಷಾ ನ ಜಾಯತ ಏವೇತಿ ಸ್ವಯಂ ಅಕರ್ಮಕಾಃ. ಕ್ವಚಿತ್ ಕೊಳ್, ಕರ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ಧನಮಂ ಕೊಂಡಂ, ಸತಿಯಂ ಕರೆದಂ ಇತಿ ಸ್ವಯಂ ಸಕರ್ಮಕತ್ವೇಽಪಿ ದೊರೆಕೊಳ್, ಮಯ್ಗರ ಇತ್ಯೇವಂ ಉಪಪದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರೇ ಅಕರ್ಮಕತ್ವಮೇವ; ಸಿರಿ ದೊರಕೊಂಡುದು, ತಾಂ ಮಯ್ಗರೆದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ಮಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾ ಅಭಾವಾತ್. ತಥಾ ಕ್ವಚಿತ್ ಉೞ್, ಸರಿ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ಪೊಲನನುೞ್ತಂ, ಮಣಿಯಂ ಸರಿದಂ ಇತಿ ಹಲವಿಲೇಖನಸೂತ್ರಪ್ರವೇಶನಾದ್ಯರ್ಥೇಷು ಸಕರ್ಮಕತ್ವೇಽಪಿ ಆತನೊಳ್ಗಂ, ಅವರೊಳ್ಗರ್, ಈತಂ ಸರಿದಂ, ಇವರ್ ಸರಿದರ್ ಇತಿ ಸತ್ತಾಪಲಾಯನಾದ್ಯರ್ಥೇಷು ಅಕರ್ಮಕತ್ವಮೇವ; ತತ್ರಾಪಿ ತದಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾ ಅಭಾವಾತ್. ತಥಾ ಕ್ವಚಿತ್ ಅಡು, ಉಣ್ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ತುಯ್ಯಲನಟ್ಟಂ, ತುಪ್ಪಮನುಂಡಂ ಇತಿ ಸಕರ್ಮಕತ್ವೇಽಪಿ ಆಮಿನ್ನುಮಟ್ಟುಂಡು ಬರ್ಮಕುಗೆಯ್ವುದು ದಿಟಮೇ ಇತ್ಯಾದಿಷು ಅಕರ್ಮಕತ್ವಮೇವ; ಅತ್ರ ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭವಶಾತ್ ಪಾಕಭೋಜನಕ್ರಿಯಾಮಾತ್ರಸ್ಯ ನಿಷೇಧಾತ್ ತದ್ವಿಷಯಭೂತಕರ್ಮವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸುತರಾಂ ಅವಿವಕ್ಷೈವೇತಿ ಸ್ವಯಂ ಸದಪಿ ಕರ್ಮ ನ ಬುದ್ಧಿಮಧ್ಯಾಸ್ತೇ; ವಿಚಿತ್ರಾ ಹಿ ಶಬ್ದಗತಿರಿತಿ.

ಅತ್ರ ಅವಿವಕ್ಷಿತಕರ್ಮಕಾ ಧಾತವಃ ಅನಿತ್ಯಾಕರ್ಮಕಾಃ, ಇತರೇ ನಿತ್ಯಾಕರ್ಮಕಾ ಇತಿ ವಿಭಾಗಃ.

ಪ್ರಯೋಜ್ಯೇ ಇತಿ. ಅಯಮರ್ಥಃ - ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುಕೂಲವ್ಯಾಪಾರವಾನ್ ಕರ್ತಾ. ಸ ದ್ವೇಧಾ—ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ ಪರತನ್ತ್ರಶ್ಚೇತಿ. ಯಃ ಪರೈರಪ್ರಯುಕ್ತ ಏವ ಕರ್ಮಾದಿಕಾರಕಾಣಿ ನಿಜನಿಜವ್ಯಾಪಾರೇ ಪ್ರಯುಞ್ಜಾನೋ ಧಾತ್ವರ್ಥಂ ನಿರ್ವರ್ತಯತಿ ಸ ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ—ಯಥಾ ಆತನಟ್ಟಂ, ಈತನುಂಡಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಸ್ತು ಪ್ರೇಷಣಾಧ್ಯೇಷಣಾದಿನಾ ತ್ವಮೇವಂ ಕುರು ಇತಿ ಅನ್ಯೇನ ನಿಯೋಜಿತ ಏವ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಸ ಪರತನ್ತ್ರಃ—ಯಥಾ ಬಾಣಸಿಗ ನೀಂ ಬೋನಮನಡು, ಗುರುಗಳ್ ನೀಮೆಮಗೆ ತತ್ತ್ವಮಂ ದಯೆಗೆಯ್ಯಿಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಪಾಚಕೋ ಗುರುರ್ವಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಏವ ಪಾಕೇ ಉಪದೇಶೇ ವಾ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತಿ. ಸೋಽತ್ರ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ. ಯಸ್ತು ಪ್ರಯೋಜಕಃ ಸೋಽಪಿ ಕರ್ತೇತಿ ವಕ್ಷ್ಯತೇ.

ತತ್ರ ಪ್ರಯೋಜ್ಯೇ ಕರ್ತರಿ ಇತಿ ಕ್ರಮೇಣ ಉದಾಹರತಿ—ಅರಸಂ ಭೃತ್ಯನನೂರನೆಯ್ದಿಸಿದಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಭೃತ್ಯನೂರನೆಯ್ದಿದಂ ಇತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಗಃ ಭೃತ್ಯೋ ಗ್ರಾಮಮಗಚ್ಛತ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಯದಾ ತಂ ಪ್ರಾಯುಙ್ಕ್ತ ರಾಜಾ, ತದಾ ಎಯ್ದು ಇತ್ಯತೋ ಧಾತೋರ್ಹೇತುಮತ್ಯರ್ಥೇ ಇತಿ ಇಸುಪಿ ಎಯ್ದಿಸಿದಂ ಇತಿ, ಭೃತ್ಯಃ ಕರ್ತಾಪಿ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಇತಿ ಭೃತ್ಯಶಬ್ದಾತ್ ಅಮ್ ಭವತಿ. ಏವಂ ಗೋವಳಂ ತುಱುಗಳಂ ಮನೆಯಂ ಪುಗಿಸಿದಂ. ಅತ್ರ ತುಱುಗಳ್ ಮನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕುವು ಇತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಗಃ. ಗಾವೋ ಗೃಹಂ ಪ್ರಾವಿಶನ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ತಾಃ ಪ್ರಾಯುಙ್ಕ್ತ ಗೋಪಾಲ ಇತಿ ಇಸುಪಿ ಪುಗಿಸಿದಂ ಇತಿ, ಗವಾಂ ಕರ್ತೃತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಾತ್ ತುಱುಗಳಂ ಇತಿ ಅಮ್ ಭವತಿ. ಏವಮುತ್ತರ ಸರ್ವತ್ರ ಊಹ್ಯಂ. ಮಿಸಿಸಿದಂ, **ವೇಸ್ಮಿಯಃ** ಇತಿ ಮಿಾ ಧಾತೋಃ ಇಸುಪಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕ ಇಸಾದೇಶಃ.

ನನು ಅಯಂ ಯೋಗೋ ನಾರಮ್ಭಣೀಯಃ; ಯತೋ ರಾಜಾದಯೋ ಹಿ ಅತ್ರ ಪ್ರಯೋಜಕಾಃ ಕರ್ತಾರೋ ಭವನ್ತೀತಿ ತದೀಯಯಾ ನಿಯೋಜನಕ್ರಿಯಯಾ ಭೃತ್ಯಾದಯೋ ವಿಷಯೀಕ್ರಿಯನ್ತ ಇತಿ ಕ್ರಿಯಾವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್ ಇತ್ಯೇವ ದ್ವಿತೀಯಾಸಿದ್ಧೇಃ—ಇತಿಚೇನ್ನ, ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ ಪಾರತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ ವಾ ಯಃ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುಕೂಲಕೃತಿಮಾನ್ ತತ್ಕ್ರಿಯಾವ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮತ್ವೇನ ಪ್ರಯೋಜಕಕ್ರಿಯಾವಿಷಯಸ್ಯ ಕರ್ಮತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಪುರೋಹಿತನರಸನಿಂ ದಾನಮಂ ಕುಡಿಸಿದಂ, ಅರಸಂ ಗೌಂಡನಿಂ ಪೊಲನನುೞಿಸಿದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಪುರೋಹಿತೇನ ರಾಜ್ಞಾ ವಾ ನಿಯೋಜಿತೇ ರಾಜ್ಞಿ ಗೌಂಡೇ ವಾ ಕರ್ತರಿ ತೃತೀಯಾ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಅತ ಏವ ತಥೈವ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರತೀತಿ.

ಸಕರ್ಮಕಾಕರ್ಮಕವಿಭಾಗಂ ಪೂರ್ವಸಮ್ಮತ್ಯಾ ದೃಢಯತಿ—ಕರ್ತೃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಯದಾ ತದಾ ಇತಿ ಕಾಲಘಟಿತತಯಾ ಲಕ್ಷಣಕಥನಾತ್ ಅಯಮರ್ಥಃ ಸೂಚ್ಯತೇ—ಯದಾ ಅಕರ್ಮಕಾ ಅಪಿ ಧಾತವಃ ಸೋಪಸರ್ಗಾಃ ತದಾ ಸಕರ್ಮಕಾ ಭವನ್ತಿ; ಯಥಾ

ಸುಖಮನುಭವತಿ, ಗುರುಮತಿಶೇತೇ ಇತಿ. ಯದಾ ಸಕರ್ಮಕಾ ಅಪಿ ಅವಿವಕ್ಷಿತಕರ್ಮಕಾಃ ತದಾ ಅಕರ್ಮಕಾ ಭವನ್ತಿ : ಯಥಾ ನೇಹ ಪಚ್ಯತೇ, ನೇಹ ಭುಜ್ಯತೇ ಇತಿ. ನಾತ್ರ ಪಾಕೋ ನಾತ್ರ ಭೋಗ ಇತ್ಯರ್ಥ ಇತಿ.

ಹೇತುಕರ್ತೃ 209 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ತರಿ ತೃತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಬೋಧಾಶನಾವನತೀನಾಂ ವಾ ॥ 206 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಬೋಧಾದ್ಯರ್ಥಾನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯೇ ಕರ್ತರಿ ಅಮ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಗುರು ಶಿಷ್ಯನಂ ವ್ಯಾಕರಣಮನೋದಿಸಿದಂ, ಶಿಷ್ಯನಿಂ ಇತಿ ವಾ. ಉಪಾಧ್ಯಾಯಂ ಮಾಣವಕನಂ ವೇದಮಂ ಪಠಿಸಿದಂ, ಮಾಣವಕನಿಂ ಇತಿ ವಾ. ಪಿತೃ ಪುತ್ರನಂ ಕಥೆಯಂ ಪೇೞಿಸಿದಂ, ಪುತ್ರನಿಂ ಇತಿ ವಾ. ಜನನಿ ಕೂಸಂ ಪಾಯಸಮನುಣಿಸಿದಳ್, ಕೂಸಿಂ ಇತಿ ವಾ. ನಂದಗೋಪನಚ್ಯುತನಂ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ತಿನಿಸಿದಂ, ಅಚ್ಯುತನಿಂ ಇತಿ ವಾ. ದಾದಿ ಪಸುಳೆಯಂ ಪಾಲಂ ಕುಡಿಯಿಸಿದಳ್, ಪಸುಳೆಯಿಂ ಇತಿ ವಾ. ತಂದೆ ಮಗನಂ [1] ಗುರುಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಂ, ಮಗನಿಂ ಇತಿ ವಾ. ಗುರು ಶಿಷ್ಯನಂ ಜಿನಂಗೆಱಗಿಸಿದಂ, ಶಿಷ್ಯನಿಂ ಇತಿ ವಾ. ಅಬ್ಬೆ [2] ಕೂಸನಿಂದುಗೆ ಪೊಡಮಡಿಸಿದಳ್, ಕೂಸಿಂ ಇತಿ ವಾ.

[The indirect object of verbs expressive of teaching, eating or honouring optionally takes the affix *am*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಬೋಧೋ ಜ್ಞಾನಂ ಅಶನಮಾಹಾರೋ'ವನತಿರಭಿವಾದಃ. ನ ಹಿ ಬೋಧಾದಯೋ ಧಾತವಃ. ಕಥಮೇಷಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ಕರ್ತರಿ ಅಮ್ ವಿಧೀಯತ ಇತ್ಯತ ಆಹ--ಬೋಧಾದ್ಯರ್ಥಾನಾಂ ಇತಿ. ವಾಚ್ಯವಾಚಕಯೋಃ ಅಭೇದೋಪಚಾರಾತ್ ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಏವಮಪಿ ಬೋಧಾಶನಾವನತಿಶಬ್ದಾನಾದಾಯ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್ ಅತ ಆಹ-- ಧಾತೂನಾಂ ಇತಿ

ನನು ಏವಮಪಿ ನ ಧಾತೂನಾಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಃ ಸ್ವತನ್ತ್ರೋ ವಾ ಕರ್ತಾಸ್ತಿ ; ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇವ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಾದಿಕಾರಕವ್ಯವಸ್ಥೋಪಪತ್ತೇಃ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಬೋಧಾದ್ಯರ್ಥಾನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ತದ್ವಾಚ್ಯಕ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರತಿ ಯಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಃ ಕರ್ತಾ [3] ತತ್ರ ಇತ್ಯೇವಂಪರತಯಾ ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಾತ್. ವಾ ಭವತಿ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಕರ್ತರಿ ತೃತೀಯಾ.

ಗುರು ಶಿಷ್ಯನಂ ವ್ಯಾಕರಣಮನೋದಿಸಿದಂ ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಓದು ಇತ್ಯಯಂ ಧಾತುಃ ಪಾಠಾರ್ಥೋ ನ ಬೋಧಾರ್ಥಃ, ತಥಾಪಿ ಪಾಠಸ್ಯಾಪಿ ಬೋಧಕಾರಣತ್ವಾತ್ ಬೋ

[1] ಗುರುವಿಂಗೆ. [2] ಕೂಸನಿಂದುವಿಂಗೆ. [3] ತತ್ರೈವಂಪರತಯಾ.

ಧಕಾರ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಬೋಧಾರ್ಥತ್ವಮಿತಿ. ಪಱಿಸಿದಂ ಇತಿ. ಪಱನಶಬ್ದಾತ್ ಇಸುಪ್ತತ್ಕರೋತಿ[533] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಇಸುಪಿ ದುಲೋಪೇ ಚ ಸತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ ಉಬನಾವಮುಹಾನ[536] ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ವರಸ್ಯ ಲೋಪೇ ಪಱಿಸು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋರ್ಹೇತುಮತಿ[536] ಇತಿ ಪುನಃ ಇಸುಪಿ ಇಸುಪೀಸುಪಃ ಶ್ಲುಬಸ್ವಾರ್ಥೇ[541] ಇತಿ ಇಸುಪಃ ಶ್ಲುಪಿ ಧಾತೋರೇಕಾನೇಕತ್ವೇ[442] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಅವಿ ದಪದವಂ[446] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅತೀತಕಾಲೇ ದಪ್ರತ್ಯಯೇ ಇದುತಃ[476] ಇತಿ ಇಕಾರಾದೇಶೇ ಚ ಸಿದ್ಧಂ ರೂಪಂ. ಅಪಾಠಯತ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಏವಂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಊಹ್ಯಂ. ಅನಮಸ್ಯತ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಾಲಾಧ್ವನೋರಮ್ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ॥ 207 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಾಲೋ ಮುಹೂರ್ತಾದಿಃ. ಅಧ್ವಾ ಗನ್ತವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಂ ಕ್ರೋಶಾದಿ. ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಸ್ವೇನ[1] ಸಮ್ಬನ್ಧೇನ ಅತ್ಯನ್ತಸಂಯೋಗಃ. ಕಾಲೇ ಚ ಅಧ್ವನಿ ಚ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಅಮ್ ಭವತಿ ವ್ಯಾಪ್ತೌ[2] ದ್ಯೋತ್ಯಮಾನಾಯಾಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಾಲೇ—ಅಯ್ದುದಿಂಗಳಂ[3] ತಳ್ವಿದಂ, ಜಾವಮಂ ತೊಱೆದಂ. ಅಧ್ವನಿ—ಅರೆಗಾವುದಮಂ ಪರಿದಂ, ಗಾವುದಮನೋಡಿದಂ. ವ್ಯಾಪ್ತಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಮಾಸದೊಳೋದಿದಂ, ಗಾವುದದೊಳೋಡಿದಂ. ಅತ್ರ ಸ್ವಮಾತ್ರಂ ಗಮ್ಯತೇ ನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ. ಪುನಃ ಅಮ್ಗ್ರಹಣಂ ನಿತ್ಯಾರ್ಥಂ.

[Words expressive of an uninterrupted space of time or distance, add to their crude form the affix *am*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವರ್ತನಾಲಕ್ಷಣಃ ಕಾಲಃ. ಸ ದ್ವೇಧಾ—ನಿಶ್ಚಯರೂಪೋ ವ್ಯವಹಾರರೂಪಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ನಿಶ್ಚಯರೂಪೋऽಣುಪುಞ್ಜಾತ್ಮಾ ಅನಸ್ತಿಕಾಯೋ ನ ವಿವಕ್ಷಿತಃ; ವ್ಯವಹಾರಾವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಅತೋ ವ್ಯವಹಾರರೂಪ ಏವ ವಿವಕ್ಷಿತ ಇತ್ಯಾಹ—ಮುಹೂರ್ತಾದಿಃ ಇತಿ. ಆದಿಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಹರದಿನಮಾಸಾದಿಪರಿಗ್ರಹಃ.

ಅಧ್ವಾಪಿ ದ್ವೇಧಾ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥೂಲಭೇದಾತ್. ತತ್ರ ಸೂಕ್ಷ್ಮಃ ಪರಮಾಣ್ವವಷ್ಟಬ್ಧ[4] ಯೋಗ್ಯಪ್ರದೇಶರೂಪೋ ನಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತಃ; ವ್ಯವಹಾರಾವಿಷಯತ್ವಾದೇವ. ಕಿನ್ತು ಸ್ಥೂಲ ಏವ ವಿವಕ್ಷಿತ ಇತ್ಯಾಹ—ಕ್ರೋಶಾದಿ ಇತಿ.

ವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ಯದ್ಯಪಿ ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್ಮಾ, ತಥಾಪಿ ನ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸಮ್ಬನ್ಧರೂಪಾ, ಕಿನ್ತು ವಿಶೇಷತ ಏವ; ವಿಶೇಷೇಣ ಆಪ್ತಿಃ ವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತಿ. ಅತೋ ವಿವಕ್ಷಿತವಿಶೇಷಮಾಹ—ಅತ್ಯನ್ತಸಂಯೋಗಃ ಇತಿ. ದ್ರವ್ಯಗುಣಕ್ರಿಯಾಭಿರವಿಚ್ಛಿನ್ನಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ ತಸ್ಯಾಂ ದ್ಯೋತ್ಯಮಾನಾಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ.

---

[1] ಸಂಬನ್ಧಿನಾ, ಸಂಬನ್ಧಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ. [2] ಗಮ್ಯೇ. [3] ಕಱುದಂ. [4] ಯೋಗ್ಯಃ.

ಆಱುದಿಂಗಳಂ ತಳ್ವಿದಂ—ಷಣ್ಮಾಸಾನಗಮಯತ್, ಜಾವಮಂ ತೊೞಲ್ದಂ—ಯಾಮಮಧ್ಯಾವತ್. ಏವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಕ್ರಿಯಯಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ. ಕ್ವಚಿತ್ ಗುಣೇನಾಪಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿರಸ್ತಿ. ಗಾವುದವಂ ಕೊಂಕಿ ಪರಿವುದಾಪೊೞೆ ಸತತಂ. ಅತ್ರ ವಕ್ರಿವ್ಯೈವ ಗುಣಃ. ಪ್ರಚ್ಛಾದಿತರೂಪರೊಂದುಬಱಸನುನಿರ್ದ್ವರ್. ಅತ್ರ ಅಚ್ಛಾದಿತರೂಪತ್ವಂ ಗುಣಃ. ಏವಂ ದ್ರವ್ಯೇಣಾಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ.

ಇದಾನೀಂ ಅತ್ರ ಅಸ್ತಿ ಇತ್ಯಬಾಧಿತಪ್ರತೀತ್ಯಾ ಕಾಲಾಧ್ವನೋಃ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇನ ಸಪ್ತಮೀಪ್ರಾಪ್ತೌ ವಚನಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಮ್ ಸಿದ್ಧೌ ॥ 208 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಿದ್ಧಿಃ ಕ್ರಿಯಾಫಲನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ. ತಸ್ಯಾಂ ಗಮ್ಯಮಾನಾಯಾಂ ಕಾಲಾಧ್ವನೋಃ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಇಮ್ ಭವತಿ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ದ್ಯೋತ್ಯಮಾನಾಯಾಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಸದಿಂ ವ್ಯಾಕರಣಂ ಪೂರ್ಣ್ಣಮಾದುದು, ಬರಿಸದಿಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಮುಗಿದುದು, ಕ್ರೋಶದಿಂ ವೇದಮನೋದಿದಂ, ಗಾವುದದಿಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮಂ ಪಠಿಸಿದಂ. ಸಿದ್ಧಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಮಾಸಮಂ ವ್ಯಾಕರಣಮನೋದಿದಂ, ಕ್ರೋಶಮಂ ಗದ್ಯಮನೋದಿದಂ. ಅತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಮಾತ್ರಂ ಗಮ್ಯತೇ ನ ಸಿದ್ಧಿಃ. ವ್ಯಾಪ್ತಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಮಾಸದೊಳೋದಿದಂ, ಕ್ರೋಶದೊಳೋದಿದಂ. ಅತ್ರ ಸಿದ್ಧಿಮಾತ್ರಂ ಗಮ್ಯತೇ ನ ನೈರನ್ತರ್ಯಂ.

[Words expressive of a certain time or distance in which a work was completed, add to their crude form the affix *im*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಿದ್ಧಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಜ್ಞಪ್ತಿಲಾಭಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮರ್ಥಮಾಹ—ಕ್ರಿಯಾಫಲನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ ಇತಿ. ಅನೇನ ಕ್ರಿಯಾವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ದರ್ಶಿತಾ; ತತ್ರೈವ ಅಯಂ ವಿಧಿಃ ನ ದ್ರವ್ಯಗುಣವ್ಯಾಪ್ತ್ಯೋರಿತಿ. ಅತ ಏವ ಉದಾಹೃತೌ ಸೈವ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ತು ಸಿದ್ಧಿಪದವ್ಯಾವರ್ತ್ಯೇ ಮಾಸಮಂ ವ್ಯಾಕರಣಮನೋದಿದಂ ಇತ್ಯತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಮಾತ್ರಂ ಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಯುಕ್ತಂ; ತದ್ಗಮಿಕಾಯಾ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಃ ಶ್ರವಣಾತ್. ವ್ಯಾಪ್ತಿಪದವ್ಯಾವರ್ತ್ಯೇ ಮಾಸದೊಳೋದಿದಂ ಇತ್ಯತ್ರ ಸಿದ್ಧಿಮಾತ್ರಂ ಗಮ್ಯತ ಇತ್ಯತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ನ ಕಿಂಚಿತ್ ಸಾಧಕಮಸ್ತಿ, ತಥಾಪಿ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ತದ್ವಚನಮಿತಿ. ನೈರನ್ತರ್ಯಂ ತು ನಾಸ್ತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧಿಸ್ತತ್ರ ಅಸ್ತು ಮಾಸ್ತು ವಾ ಇತಿ. ಪೂರ್ವೇಣ ದ್ವಿತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತಾವಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಹೇತುಕರ್ತೃಕರಣೇತ್ಥಂಭೂತಲಕ್ಷಣೇ ॥ 209 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಫಲಸಾಧನಯೋಗ್ಯಃ ಪದಾರ್ಥೋ ಹೇತುಃ. ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ ಕರ್ತಾ ತತ್ಪ್ರಯೋಜಕಶ್ಚ. ಸಾಧಕತಮಂ ಕರಣಂ. ಇಮಂ ಕಂಚಿ

ತ್ಪ್ರಕಾರಮಾಪನ್ನ ಇತ್ಥಂಭೂತಃ. ಸ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಯೇನ ತತ್ ಇತ್ಥಂಭೂತಲಕ್ಷಣಂ. ಹೇತ್ವಾದ್ಯರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಇಮ್ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಹೇತೌ—ಧನದಿಂ ಕುಲಂ, ಬಿಜ್ಜೆಯಿಂ ಜಸಂ, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂ ಮೋಕ್ಷಂ. ಕರ್ತರಿ—ಕುಂಬಱನಿಂ ಮಡಕೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು, ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯಿಂ ಪದಕಂ ಗೆಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟುದು, ಅರಸನಿಂ ಬಾಣಸಿಗನಿನನ್ನಂ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು, ಹರಿಯಿಂದರ್ಜುನನಿಂ ಕರ್ಣಂ ಕೊಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂ. ಕರಣೇ—ಕೊಡಲಿಯಿಂ ಕಡಿದಂ, ಕುಡುಗೋಲಿಂ ಕೊಯ್ದಂ. ಇತ್ಥಂಭೂತಲಕ್ಷಣೇ—ಕಮಂಡಲುವಿಂ ಛಾತ್ರನಂ ಕಂಡಂ, ಚಂಡಿಕೆಯಿಂ ವಟುವನಱಿದಂ.

[Words denoting cause, maker, instrument, or characteristic, add to their crude form the affix *im*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಹಿನೋತಿ ಗಚ್ಛತಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಕಾರಣತಯಾ ಜ್ಞಾಪ್ಯಂ ಜ್ಞಾಪಕತಯೇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಹೇತುರ್ದ್ವಿವಿಧಃ—ಕಾರಕೋ ಜ್ಞಾಪಕಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಕಾರಕಪ್ರಕರಣತ್ವಾತ್ ಸ ಏವ ವಿವಕ್ಷಿತೋ ನ ಜ್ಞಾಪಕ ಇತ್ಯಾಹ—ಫಲಸಾಧನಯೋಗ್ಯಃ ಇತಿ. ಕಾರ್ಯನಿಷ್ಪಾದನಸಮರ್ಥಾರ್ಥಜಾತೀಯಃ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ್ಯಮಕುರ್ವತೋಽಪಿ ತಜ್ಜಾತೀಯಸ್ಯ ಹೇತುತ್ವೇನ ಸಙ್ಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಯೋಗ್ಯಪದೋಪಾದಾನಂ.

ನನು ಯದ್ಯೇವಂ ಹೇತೌ ತೃತೀಯಾ ಸ್ಯಾತ್ ಕಾರಕಮಾತ್ರೇಽಪಿ ಸಾ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ನ ಹಿ ಅಹೇತುಭೂತಂ ಕಾರಕಮಸ್ತಿ, ಸರ್ವಮಪಿ ಕಾರಕಂ ಹೇತುರೇವೇತಿ. ನ ಚ ಏವಂ ಉತ್ಸರ್ಗತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾಪಿ ಸಾ ಸಮ್ಪ್ರದಾನಾದೌ ಚತುರ್ಥ್ಯಾದಿವಿಧಾನಾತ್ ಅಪೋದ್ಯತ ಇತಿ ನ ಕಶ್ಚಿದ್ದೋಷ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಏವಮಪಿ ಕರ್ತೃಕರಣಯೋಃ ಪೃಥಗುಪಾದಾನಂ ಅನರ್ಥಕಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ ಹೇತುಪದೇನೈವ ಗತತ್ವಾತ್—ಇತಿ ಚೇತ್. ನ ಹೇತುಮಾತ್ರಮೇವ ಕಾರಕಂ; ಯೇನ ಉಕ್ತದೋಷಃ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಕ್ರಿಯಾಂ ಕುರ್ವದ್ಧಿ ಕಾರಕಂ ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಫಲಜನನೇನ ಕ್ರಿಯಾನ್ಯೇವ ಕಾರಕಾಣಿ ಭವನ್ತಿ; ಹೇತುಸ್ತು ಯೋಗ್ಯತಾಮಾತ್ರೇಣಾಪಿ ಭವತೀತಿ ತಯೋಃ ಕಥಂಚಿದ್ಭೇದಾತ್. ಅಸ್ತು ವಾ ಹೇತುರೇವ ಕಾರಕಂ. ನೈತಾವತಾ ದೋಷಃ; ಧರ್ಮ್ಯಭೇದೇಽಪಿ ಧರ್ಮಭೇದಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್. ಧರ್ಮನಿಬನ್ಧನಾ ಹಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ. ನ ಹಿ ಧನದಿಂ ಕುಲಂ ಇತ್ಯಾದೌ ತೃತೀಯಾ ಧನಮಾಚಷ್ಟೇ, ತಸ್ಯ ಧನಶಬ್ದೇನೈವ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್. ಕಿನ್ತು ತದ್ಗತಂ ಹೇತುತ್ವಮೇವೇತಿ. ಏವಂ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಾದಿಕಾರಕೇಷು ವಿಹಿತಾಪಿ ವಿಭಕ್ತಿಃ ಕರ್ತೃತ್ವಕರ್ಮತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾನೇವ ಆಚಷ್ಟೇ. ಕರ್ತೃಕರ್ಮಾದಯಸ್ತು ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಾ ಏವ, ಸುಬ್ವಿಭಕ್ತೀನಾಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಗತಸ್ವಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವನಿಯಮಾದಿತಿ. ಏವಂ ಚ ಹೇತುತ್ವಾತ್ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಕಂ ಭಿನ್ನಮೇವೇತಿ ಕರ್ತೃತ್ವಕರಣತ್ವಯೋಃ ತೃತೀಯಯಾ ಅಭಿಧಾಪನಾರ್ಥಂ ತಯೋರುಪಾದಾನಮಿತಿ.

ಕರ್ತೃಪದಾರ್ಥಃ ಪ್ರಾಗೇವ ವಿಚಾರಿತಃ, ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ ಕರ್ತೇತಿ. ಯಸ್ತಂ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ ಸೋಽಪಿ ಕರ್ತೇತ್ಯಾಹ—**ತತ್ಪ್ರಯೋಜಕಶ್ಚ** ಇತಿ ಸ ತ್ರೇಧಾ ಪ್ರೇಷಕೋಽ

ಧ್ಯೇಷಕ ಅನುಕೂಲ್ಯ[1] ಭಾಕ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಯಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಕರ್ತಾರಂ ಪ್ರೇಷತೇ ಪ್ರಭುತ್ವೇನ ನಿಯುಙ್ಕ್ತೇ ಸ ಪ್ರೇಷಕಃ. ಯೋಽಧ್ಯೇಷತೇ ಸತ್ಕಾರಪೂರ್ವಕಂ ನಿಯುಙ್ಕ್ತೇ ಸೋಽಧ್ಯೇಷಕಃ. ಯಸ್ತು ನ ಪ್ರೇಷತೇ ನಾಧ್ಯೇಷತೇ ಪರಂತು ಆನುಕೂಲ್ಯಮಾತ್ರಂ ಭಜತೇ ಸ[2] ಆನುಕೂಲ್ಯಭಾಗಿತಿ.

ಕರಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಇನ್ದ್ರಿಯಾದ್ಯರ್ಥಾನ್ತರವೃತ್ತಿಂ ವಾರಯನ್ ವಿವಕ್ಷಿತಮಾಹ—**ಸಾಧಕತಮಂ** ಇತಿ. ಅತಿಶಯಿತಂ ಸಾಧಕಂ ಸಾಧಕತಮಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಕಾರಣಂ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ನನು ಕೋ ನಾಮ ಕಾರಣಸ್ಯ ಪ್ರಕರ್ಷಃ? ನ ತಾವತ್ ವ್ಯಾಪಾರಭೂಯಸ್ತ್ವಂ, ಕರ್ಮಾಧಿಕರಣಯೋರತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಃ. ತಥಾ ಹಿ—ಪಚನಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ತಾವತ್ ದೇವದತ್ತಃ ಕರ್ತಾ ತಣ್ಡುಲಾಃ ಕರ್ಮ ಕಾಷ್ಠಾನಿ ಕರಣಂ ಸ್ಥಾಲೀ ಅಧಿಕರಣಮಿತಿ ಅವಿವಾದಂ. ತತ್ರ ಯಥಾ ಕಾಷ್ಠಾನಿ ಆಪಾಕಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ನಿರನ್ತರಂ ಚೇಷ್ಟಮಾನಾನಿ ಭೂಯೋವ್ಯಾಪಾರಾಣಿ ದೃಶ್ಯನ್ತೇ, ತಥೈವ ಸ್ಥಾಲೀ ತಣ್ಡುಲಾಶ್ಚೇತಿ. ದರ್ವ್ಯಾದೀನಾಂ ಕರಣತಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಅತತ್ತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾಚ್ಚ. ನಾಪಿ ಅವ್ಯವಧಾನೇನ ಕಾರ್ಯಕಾರಿತ್ವಂ, ಅಸಮ್ಭವಾತ್. ವ್ಯಾಪಾರವದ್ಧಿ ಕರಣಂ ಇತಿನ್ಯಾಯೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಕರಣಾನಾಂ ಕಾಷ್ಠಾದೀನಾಮಪಿ ಜ್ವಲನಾದಿವ್ಯಾಪಾರವ್ಯವಧಾನೇನೈವ ಕಾರ್ಯಕಾರಿತ್ವದರ್ಶನಾತ್. ಜ್ವಲನಾದೇರವಾನ್ತರವ್ಯಾಪಾರರೂಪತ್ವಾತ್ ನ ವ್ಯವಧಾಯಕತಾ, ಸ್ವಾಙ್ಗಮವ್ಯವಧಾಯಕಂ ಇತಿವಚನಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಕರ್ತ್ರಾದೇರಪಿ ದರ್ವೀಪರಿಘಟ್ಟನಾದಿಕಂ ಅವಾನ್ತರವ್ಯಾಪಾರ ಏವೇತಿ ವ್ಯವಧಾನಾಭಾವೇನ ಕರಣತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನಾಪಿ ಅವಿಲಮ್ಬೇನ ಕಾರ್ಯಕಾರಿತ್ವಂ, ಕಾರಣಾನ್ತರವಿರಹದಶಾಯಾಂ ಅಸಮ್ಭವಾತ್; ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪ್ಯೇತರಸಕಲಸಮವಧಾನದಶಾಯಾಂ ತು ಕಾರಕಾನ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನಾಪಿ ಧಾತ್ವರ್ಥಾಶ್ರಯಾನುಪ್ರವೇಶಃ, ಅವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾತ್; ಕುಠಾರಾದೌ ಛಿದ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯದ್ರವ್ಯಾನುಪ್ರವೇಶೇಽಪಿ ಕಾಷ್ಠಾದೌ ಪಚ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯದ್ರವ್ಯಾನನುಪ್ರವೇಶಾತ್. ಅತಃ ಪ್ರಕರ್ಷಸ್ಯ ವಕ್ತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಕಥಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಕಾರಕಂ ಕರಣಮುಚ್ಯೇತ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಕ್ರಿಯಾಸಿದ್ಧೌ ಸತ್ಸ್ವಪಿ ಅನೇಕೇಷು ಸಾಧಕೇಷು ಕ್ವಚಿತ್ ಕಶ್ಚಿದತಿಶಯೋಽನುಭೂಯತೇ. ಯತ ಏವಂ ವ್ಯವಹರನ್ತಿ ವೃದ್ಧಾಃ—ಸುಷ್ಠ್ವೇತೇ ತಣ್ಡುಲಾ ಏತೈರೇವ ಪಾಕೋ ನಿರ್ವೃತ್ತ ಇತಿ. ತಥಾ ಸುಷ್ಠ್ವೇತಾನಿ ಕಾಷ್ಠಾನಿ, ಸುಷ್ಠ್ವೇಷಾ ಸ್ಥಾಲೀ, ಸುಷ್ಠ್ವೇಷಾ ದರ್ವೀತಿ. ಸೋಽಯಂ ವ್ಯವಹಾರವಿಷಯಃ ಸಾಧನವ್ಯಾಪಾರನಿಷ್ಠಃ ಕಾರ್ಯಾನುಕೂಲೋಽತಿಶಯ ಏವ ಪ್ರಕರ್ಷಃ. ಸ ಏಷ ಪ್ರಕರ್ಷೋ ಯತ್ರ ವಿವಕ್ಷ್ಯತೇ ತದೇವ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಕಾರಕಂ ಕರಣಮುಚ್ಯತೇ. ನ ಚ ಏವಂ ಸರ್ವತ್ರಾತಿಶಯೇ ಸರ್ವಮಪಿ ಕರಣಂ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತರತಮಭಾವೇನ ಕ್ವಚಿದೇವಾತಿಶಯೋ ನ ಸರ್ವತ್ರೇತಿ. ನ ಚ ಸರ್ವತ್ರ ಸಾಮ್ಯೇ ತಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿವಾಚ್ಯಂ, ವಿವಕ್ಷಿತಸ್ಯೈವ ತಥಾತ್ವಂ ನೇತರಸ್ಯೇತಿ. ನ ಚ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ವಿವಕ್ಷಾ, ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದಿತಿ.

ಇತ್ಥಂಭೂತಪದಾರ್ಥಮಾಹ—**ಇಮಂ ಕಂಚಿತ್** ಇತ್ಯಾದಿ. ಛಾತ್ರತ್ವಾದಿಕೋ ಧರ್ಮಃ ಪ್ರಕಾರಃ ತಮಾಪನ್ನಸ್ಯ ಕಮಣ್ಡಲ್ವಾದಿ ಲಕ್ಷಣಂ; ಯತಃ ಕಮಣ್ಡಲ್ವಾದಿನಾ ಛಾತ್ರಾದಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ.

---

[1] ಭಾಗೀ ಚೇತಿ. [2] ಆನುಕೂಲ್ಯಭಾಗೀತಿ.

ನನು ಕಿಮರ್ಥಮತ್ರ ಇತ್ಥಂಭೂತಲಕ್ಷಣಗ್ರಹಣಂ ? ಸಹಾರ್ಥೇನಾಪ್ರಧಾನೇ ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯತೇ. ತೇನೈವ ಅತ್ರ ತೃತೀಯಾ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ ; ಕಮಂಡಲುವಿಂ ಕೂಡಿ ಛಾತ್ರನಂ ಕಂಡಂ, ಜಂಡಿಕೆಯಿಂ ಬೆರಸಿ ವಟುವನಱಿದಂ ಇತಿ. ನ ಚ ಅತ್ರ ಸಹಾರ್ಥಕಶಬ್ದಯೋಗಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ತೃತೀಯೇತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ ; ಶಬ್ದಯೋಗ ಏವ ತೃತೀಯೇತಿ ನಿಯಮಾಭಾವಾತ್, ತದರ್ಥಯೋಗೇಽಪಿ ತದ್ವಿಧಾನಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದಿತಿಚೇತ್— ಸತ್ಯಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸಹಾರ್ಥಯೋಗಃ ಸಮ್ಭವತಿ, ತದ್ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ತೃತೀಯಾ ಚ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ ; ತಥಾಪಿ ತದವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಭಾವವಿವಕ್ಷಾಯಾಮಪಿ ಯಥಾಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ತದುಪಾದಾನಂ. ಅನ್ಯಥಾ ತತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯೇವ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾದಿತಿ ಕ್ರಮೇಣೋದಾಹರತಿ—ಧನದಿಂ ಕುಲಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪ್ರಯೋಜಕಕರ್ತರ್ಯಪಿ ತೃತೀಯಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅರಸನಿಂ ಬಾಣಸಿಗನಿಂ ಹರಿಯಿಂದರ್ಜ್ಜುನನಿಂ ಇತಿ. ಅರ್ಜ್ಜುನಂ ಕರ್ಣ್ಣನಂ ಕೊಂದಂ ಇತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಗಃ. ತಂ ಹರಿಃ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ. ಹರಿಯರ್ಜ್ಜುನನಿಂ ಕರ್ಣ್ಣನಂ ಕೊಲಿಸಿದಂ ಇತಿ ಇಸುಬನ್ತಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಗಃ. ಅತ್ರ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತುಃ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಅರ್ಜ್ಜುನನಿಂ ಇತಿ ತೃತೀಯಾ. ತತ್ರ ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಕರ್ಮಣ್ಯನುಪಡುಃ 530 ಇತಿ ಪಡುಧಾತೋಃ ಅನುಪ್ರಯೋಗೇ ಕೊಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂ ಇತಿ ಕರ್ಮಣ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕರ್ಣ್ಣಂ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾ. ಉಭಯೋರಪಿ ಕರ್ತ್ರೋಃ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ತೃತೀಯೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಯದ್ಭೇದಾತ್ತದ್ವದಾಖ್ಯಾ || 210 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಭೇದಃ ಪ್ರಕಾರಃ. ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕಾರಾತ್ ತದ್ವತಃ ಪ್ರಕಾರಿಮತೋಽರ್ಥಸ್ಯ ಆಖ್ಯಾ ಭವತಿ ತದ್ವಾಚಿನೋ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಇಮ್ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕಣ್ಣಿಂ ಕುರುಡಂ, ಕಾಲಿಂ ಕುಂಟಂ, ಕಯ್ಯಿಂ ಮೋಟಂ, ಜಾತಿಯಿಂ ಪಾರ್ವ್ವಂ, ಪ್ರಕೃತಿಯಿನೊಳ್ಳಿದಂ. ಯದ್ಗ್ರಹಣಂ ಸ್ಥಾನಿನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಂ. ಭೇದಗ್ರಹಣಂ ಕಿಂ ? ಯಷ್ಟಿಗಳಂ ಪುಗಿಸು, ಕುಂತಂಗಳಂ ಬರಿಸು. ತದ್ವದಾಖ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ಕಣ್ ಕುರುಡೀತಂಗೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂ ಜಾತಿಯೀತಂಗೆ. ಆಖ್ಯಾಗ್ರಹಣಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಂ. ತೇನ ಕಣ್ಣಿಂ ದೀರ್ಗ್ಘಂ ಇತಿ ನ ಭವತಿ.

[Words denoting a differentiating sign or mark add *im* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಭೇದೋ ವಿಧಾ ಪ್ರಕಾರ ಇತಿ ಅನರ್ಥಾನ್ತರಮಿತ್ಯಾಹ—ಭೇದಃ ಪ್ರಕಾರಃ ಇತಿ. ಯದ್ಭೇದ ಇತ್ಯತ್ರ ಯೋ ಭೇದೋ ಯದ್ಭೇದ ಇತಿ ನ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಃ ಸಮಾಸೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ. ಕಿನ್ತು ಯಸ್ಯ ಭೇದೋ ಯದ್ಭೇದ ಇತಿ ವ್ಯಧಿಕರಣ ಏವ. ತಥಾ ಚ ಯತ್ಪದೇನ ಪ್ರಕಾರವಾನರ್ಥೋ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ ಸೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ತದ್ವಾನ್ ಇತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕಾರವದರ್ಥವಾನುಚ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಪ್ರಕಾರಿಮತಃ ಇತಿ. ಆಖ್ಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ. ತದ್ವಾಚಿನಃ ಪ್ರಕಾರವದ್ವಾಚಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಕಣ್ಣಿಂ ಕುರುಡಂ ಇತಿ. ಕಣ್ ಶಬ್ದೇನ ಅಕ್ಷಿ ಕಥ್ಯತೇ. ಕುರುಡಂ ಇತಿ ಕಾಣತ್ವಂ ಅಕ್ಷ್ಣಃ ಪ್ರಕಾರಃ. ತಸ್ಮಾದಿತಿ. ಅಕ್ಷಿ ಖಲು ನಾನಾಪ್ರಕಾರಂ ಕಾಣಮಕಾಣಂ ಪಿಲ್ಲಮಪಿಲ್ಲಂ ದೀರ್ಘಮದೀರ್ಘಂ ಚೇತಿ, ತದ್ವತಃ ಕಾಣಾಕ್ಷಿಮತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಆಖ್ಯಾ. ತದ್ವಾಚಿನಃ ಕಣ್‌ಶಬ್ದಾತ್ ತೃತೀಯಾ ಭವತೀತಿ ಏವಂ ಕಾಲಿಂ ಕಯ್ಯಿಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಯೋಜ್ಯಂ. ಜಾತಿಃ ಸಾಮಾನ್ಯಂ. ತದ್ಭೇದೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂ ಪಾರ್ವ್ವತನಶಬ್ದೇನ ಕಥ್ಯತೇ. ಧರ್ಮಿಪರತ್ವಾತ್ ತತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಅಪ್ರಯೋಗಃ. ಏವಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸ್ವಭಾವಃ, ತದ್ಭೇದಃ ಸಾಮಾಜೀನ್ಯಂ ಒಳ್ಳಿತು ಶಬ್ದೇನ ಕಥ್ಯತೇ. ಅತ್ರ ಯದ್ಗ್ರಹಣಾಭಾವೇ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿರಾಲಮ್ಬಃ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಕೃತೇರನಿರ್ದೇಶಾದಿತ್ಯಾಹ—ಯದ್ಗ್ರಹಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ವಾರ್ಥನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ಭೇದಗ್ರಹಣಂ ಕಿಂ ? ಯಷ್ಟಿಗಳಂ ಪುಗಿಸು, ಕುಂತಂಗಳಂ ಬರಿಸು ಇತ್ಯತ್ರ ಯಷ್ಟಿಕುಂತಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಉಪಚಾರವೃತ್ತ್ಯಾ ಯಷ್ಟಿಕುನ್ತಧರಾಃ ಪುರುಷಾ ಏವೋಚ್ಯನ್ತೇ. ನ ತತ್ರ ಕಶ್ಚಿದ್ಭೇದ ಇತಿ ನ ತತಸ್ತೃತೀಯಾ. ತದ್ವದಿತ್ಯಭಾವೇ ಕಣ್ ಕುರುಡೀತಂಗೆ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕಣ್‌ಶಬ್ದಾತ್ ತೃತೀಯಾ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ಆಖ್ಯಾಗ್ರಹಣಾಭಾವೇ ಕಣ್ಣಿಂ ದೀರ್ಘಂ ಇತ್ಯಪಿ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತ. ಆಖ್ಯಾಗ್ರಹಣೇ ತು ತಥಾಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಭಾವಾತ್ ಕಣ್ ದೀರ್ಘಮೀತಂಗೆ ಇತ್ಯೇವ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಹಾರ್ಥೇನಾಪ್ರಧಾನೇ ॥ 211 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಹಾರ್ಥೈಃ ಶಬ್ದೈರ್ಯೋಗೇ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರತಿಯೋಗಿನಿ ಅಪ್ರಧಾನೇಽರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಇಮ್ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಗಸಿಂ ಕೂಡಿ ಬಂದಂ ತಂದೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂ ಬೆರಸಿ ಹರಿಯೊಪ್ಪಿದಂ, ಉಮೆಯಿಂ ಸಂಗಡಿಸಿ ಮೆಱೆದನಾ ಪೆಱೆದಲೆಯುಂ. ಅಪ್ರಧಾನ ಇತಿ ಕಿಂ ? [1] ಮಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಮೆಱೆದಂ ಬ್ರಹ್ಮಂ. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಮಾ ಭೂತ್.

[Words connected by an expression implying, 'along with,' if not the principal subject, add *im* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಹ ಇತಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ಸಹಾರ್ಥಃ. ತುಲ್ಯಯೋಗಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಹಿತ್ಯಂ. ಸಹಸ್ಯ ಅರ್ಥ ಇವ ಅರ್ಥೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಸಹಾರ್ಥಃ ಶಬ್ದಃ—ಕೂಡಿ, ಬೆರಸಿ, ಸಂಗಡಿಸಿ ಇತ್ಯಾದಿಃ. ಅಥವಾ ಸಹಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ಸಹಾರ್ಥೋ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ಸಾಹಿತ್ಯಂ ತೇನ ಯೋಗ ಇತಿ. ತದರ್ಥಮಾತ್ರೇ ದ್ಯೋತ್ಯೇ ವಾ ತದರ್ಥಕಶಬ್ದಯೋಗೇ ವಾ ತೃತೀಯಾ. ನ ಶಬ್ದಯೋಗ ಏವೇತಿ ನಿರ್ಬನ್ಧಃ.

ನನು ತುಲ್ಯಯೋಗೋ ನಾಮ ಪ್ರಧಾನಾಪ್ರಧಾನಸಾಧಾರಣಃ ಕ್ರಿಯಾಸಮ್ಬನ್ಧ ಇತಿ ಸಾಹಿತ್ಯಮುಭಯನಿರೂಪ್ಯಂ. ತದ್ಯೋಗಶ್ಚ ಉಭಯತ್ರ ಚ ಸಮಾನ ಇತಿ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ತೃತೀಯಾ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರತಿಯೋಗಿನಿ ಅಪ್ರಧಾನೇ ಇತಿ. ಪ್ರತಿಯೋಗೀ ನಿರೂಪಕಃ. ಅಪ್ರಧಾನಂ ಅಮುಖ್ಯಂ. ಯೋ ಮುಖ್ಯತಯಾ ವಿವಕ್ಷಿತಃ ತದಿತರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಮಗನಿಂ ಕೂಡಿ ಬಂದಂ ತಂದೆ ಇತಿ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ.

1 ಮಗನಿಂ.

ನನು ಅಯಂ ಯೋಗೋ ನಾರಪ್ಪಣೀಯಃ. ತಥಾ ಹಿ–ಮಗನಿಂ ಕೂಡಿ ಬಂದಂ ತಂದೆ. ಅತ್ರ ಧಾತುನಾ ತಾವತ್ ಆಗಮನಕ್ರಿಯಾ ಕಥ್ಯತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ತದಾಗಮನಕರ್ತೃತ್ವಂ ಪಿತಾಪುತ್ರಯೋರುಭಯೋರಪಿ ಸಮಾನಮೇವ; ತಥಾಪಿ ಬಂದಂ ಇತಿ ಕರ್ತ್ರೇಕತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾನಾತ್ ಏಕಃ ಕರ್ತಾ ಉಕ್ತ ಇತಿ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಾ. ಅಪರಸ್ತು ಅನುಕ್ತ ಇತಿ ಅನುಕ್ತೇ ಕರ್ತರಿ ತೃತೀಯಾ. ಅನುಕ್ತಂ ಅಪ್ರಧಾನಂ ಅನಭಿಹಿತಂ ಉಪಧಿರಿತಿ ಅನರ್ಥಾನ್ತರಮೇವ. ಏವಂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂ ಬೆರಸಿ ಹರಿಯೊಪ್ಪಿದಂ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ–ಇತಿಚೇನ್ನ. ಬಾಧಕಬಾಧನಾರ್ಥತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಹಿ—ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ತೃತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತೌ; ತಥಾಪಿ ಯತ್ರ ತು ಮಗನಿಂ ಕೂಡಿ ತಂದೆಯ ಬರವು, ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂ ಬೆರಸಿ ಹರಿಯೊಪ್ಪುಗೆ ಏವಮಾದೌ ಭಾವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ತತ್ರ ಉಭಯೋರಪಿ ಆಗಮನಾದಿಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃತ್ವೇ ಸತ್ಯಪಿ ತಿಙಾದ್ಯನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ತೃತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತೌ ತದಪವಾದಕತಯಾ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ ಭಾವೇ [226] ಇತಿ ಷಷ್ಠೀ ವಿಧಾಸ್ಯತೇ. ಸಾ ಚ ಕೃದ್ಯೋಗಲಕ್ಷಣಾ ಷಷ್ಠೀ ಸಹಾರ್ಥಯೋಗೇ ಅಪ್ರಧಾನೇ ಮಾಭೂದಿತ್ಯೇವಮರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒಡನೆ ನ ॥ 212 ॥

ವೃತ್ತಿಃ॥ ಒಡನೆ ಶಬ್ದೇನ ಯೋಗೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಇನ್ ನ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಗನೊಡನೆ ಬಂದಂ, ಗುರುವಿನೊಡನೆ ಪೋದಂ ॥

[But when connected by *odane*, they do not take *in*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಒಡನೆ ಇತಿ ಅವಿಭಕ್ತಿಕಂ ತೃತೀಯಾನಿರ್ದೇಶಂ ಮನ್ವಾನ ಆಹ—ಒಡನೆಶಬ್ದೇನ ಇತಿ. ಪೂರ್ವೇಣ ತೃತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತೌ ನಿಷೇಧಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗೆದಾಪ್ಯೇ ದೇಯೈಃ ॥ 213 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದೇಯೈರಾಪ್ಯೇ ಕಾರಕೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗೆದ್ಭವತಿ. ತಕಾರೋ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂಗೆ ಗೋವಂ ಕೊಟ್ಟಂ, ಯತಿಗೆ ಭಿಕ್ಷಮನಿಕ್ಕಿದಂ, ಬಸದಿಗೆ ಪೂಮಾಲೆಯನಿತ್ತಂ.

[The object of a gift adds *ge* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದೇಯೈರಿತಿ ಜಾತೌ ಬಹುವಚನಂ. ದಾತುಮಿಷ್ಟಂ ದೇಯಂ. ಕರ್ತ್ರಾ ದಾತುಮಿಷ್ಟೇನ ವಸ್ತುನಾ ಯದಾಪ್ಯಂ ಸಮ್ಪ್ರದಾನಮಿತಿ ಯಾವತ್ ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಚತುರ್ಥೀತಿ. ಅತ್ರ ದೇಯೈರಿತಿ ಅಸತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ದಾನಕ್ರಿಯಯಾ ದೇಯಮಪಿ ಆಪ್ಯಮೇವೇತಿ ತತ್ರಾಪಿ ಚತುರ್ಥೀ ಸ್ಯಾತ್. ಸತಿ ತು ತಸ್ಮಿನ್ ತದ್ದೇಯಂ ಕ್ರಿಯಾಪ್ಯಮಪಿ ನ ದೇಯೈರಾಪ್ಯಂ; ಸ್ವಯಂ ದೇಯತ್ವೇನ ದೇಯಾನ್ತರಾಭಾವಾದಿತಿ ನಾತ್ರ ಚತುರ್ಥೀ.

ತತ್ಸಮ್ಪ್ರದಾನಂ ತ್ರಿವಿಧಂ—ಪ್ರೇರಕಂ ಅನುಮನ್ತೃ ಅನಿರಾಕರ್ತೃ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಯದ್ದೇಹೀತಿ ಭಣಿತ್ವಾ ದಾತಾರಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ತತ್ಪ್ರೇರಕಂ. ಯದ್ದದಾನೀತ್ಯುಕ್ತೇ ತಥಾ 1 ಕುರ್ವಿತಿ ಅನುಮನ್ಯತೇ ತದನುಮನ್ತೃ. ಯನ್ನ ಪ್ರೇರಯತಿ, ನಾನುಮನ್ಯತೇ, ಅಪಿತು ನ ನಿರಾಕರೋತಿ ತದನಿರಾಕರ್ತೃ. ತತ್ತ್ರಿವಿಧಮಪಿ ಯಥಾಕ್ರಮಮುದಾಹರತಿ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂಗೆ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂಗೆ ಗೋವಂ ಕೊಟ್ಟಂ, ಯತಿಗೆ ಭಿಕ್ಷಮನಿಕ್ಕಿದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಗವಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದ್ಯರ್ಥಂ ಭವತಿ; ಗವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಭಿಕ್ಷಯಾ ಯತೇಶ್ಚ ಉಪಕಾರಾತ್. ಏವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮ್ಪ್ರದಾನೇ ದೇಯೈರ್ವಸ್ತುಭಿಃ ಆಪ್ಯಸ್ಯ ಉಪಕಾರಾತ್ ತಾದರ್ಥ್ಯೇ 217 ಇತ್ಯೇವ ಚತುರ್ಥೀ ಭವತೀತಿ ಕಿಮರ್ಥೋ'ಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿಚೇತ್—ಉಚ್ಯತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ತಾದರ್ಥ್ಯಂ ಸಮ್ಭವತಿ, ತದ್ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ ಚ ಚತುರ್ಥೀ; ತಥಾಪಿ ನ ತದತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತಂ. ಕಿನ್ತು ಸಮ್ಪ್ರದಾನಮೇವೇತಿ.

ಕಿಂಚ ನ ಸರ್ವತ್ರ ದೇಯಂ ಆಪ್ಯೋಪಕಾರಮೇವೇತಿ ನಿಯಮಃ; ಛಾತ್ರಂಗೆ ಚಪೇಟೆಯಂ ಕೊಟ್ಟಂ ಇತ್ಯಾದೌ ತದಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಛಾತ್ರಸ್ಯ ಉಪಕಾರಿಕಾ ಚಪೇಟಿಕಾ. ದುಃಖೋತ್ಪಾದನೇನ ಅಪಕಾರಿಕೈವೇತಿ. ನ ಚ ತದಾತ್ವೇ'ಪಕಾರೇ'ಪಿ ಆಯತ್ಯಾಮುಪಕಾರೋ'ಸ್ತೀತಿ ಉಪಕಾರಿಕೈವೇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಉಪಕಾರಾಪಕಾರಯೋಃ ತಾದಾತ್ವಿಕಯೋರೇವ ಪ್ರಕೃತೋಪಯೋಗಿತಯಾ ವಿವಕ್ಷಣೀಯತ್ವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ದುರ್ದಾನವಿಷಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂಗೆ ಛಾಗಮಂ ಕೊಟ್ಟಂ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯಂಗೆ ಅನಡ್ವಾಹಮನಿತ್ತಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಸಮ್ಪ್ರದಾನಮನಿಚ್ಛತಾ ತಾದರ್ಥ್ಯಚತುರ್ಥೀ ಕಥಮತ್ರ ಸಮರ್ಥ್ಯೇತ? ಆಯತ್ಯಾಂ ಬಲವದನಿಷ್ಟಕಾರಿತ್ವೇನ ತತ್ಕೃತೋಪಕಾರಾಭಾವಾತ್. ಅಸ್ತು ವಾ ಚಪೇಟಿಕಾದೇಃ ಅನನ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇನ ತಾದರ್ಥ್ಯಂ. ತಥಾಪಿ ನ ತತ್ರ ತತ್ಪ್ರತೀಯತೇ, ಸಮ್ಪ್ರದಾನಸ್ಯೈವ ಪ್ರತೀತೇರಿತಿ.

ನನು ಕಥಮತ್ರ ಸಮ್ಪ್ರದಾನಮುಚ್ಯತೇ? ದೇಯಸ್ಯೈವ ಅಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಚಪೇಟಿಕೈವ ದೇಯಾ. ಯತಃ ಸಾ ಕರ್ತುರನಪೇತಾ ಸತೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಗೌರಿವ ಛಾತ್ರಂ ನಾಪ್ನೋತಿ, ಅಧ್ಯಾಪಕ ಏವಾಸ್ತೇ; ತದವಯವತ್ವಾತ್—ಇತಿಚೇನ್ನ. ನ ಹಿ ಸರ್ವತ್ರ ದೇಯಂ ಕರ್ತುರಪೇತಮೇವ ಆಪ್ಯಮಾಪ್ನೋತೀತಿ ನಿಯಮಃ. ಶಿಷ್ಯಂಗೆ ವಿದ್ಯೆಯಂ ಕೊಟ್ಟಂ, ಭೃತ್ಯಂಗೆ ಭಾಗ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟಂ, ಕೊಲ್ವಂಗೆ ಬೆನ್ನಂ ಕೊಟ್ಟಂ, ಬಯ್ವಂಗೆ ಕಿವಿಯಂ ಕೊಟ್ಟಂ, ತಪಕ್ಕೆ ತನುವಂ ಕೊಟ್ಟಂ, ಇನಿಯಳ್ಗೆ ಮನಮಂ ಕೊಟ್ಟಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಅನಪೇತಸ್ಯಾಪಿ ದೇಯತ್ವದರ್ಶನಾತ್. ಅಥವಾ ಅತ್ರ ಚಪೇಟಾಶಬ್ದೇನ ತತ್ಕೃತಂ ತಾಡನಮೇವ ವಿವಕ್ಷಿತಂ. ತತ್ತು ತಮಾಪ್ನೋತ್ಯೇವೇತಿ ಭವತ್ಯೇವ ಸಮ್ಪ್ರದಾನಂ. ತಸ್ಯ ಚ ಚತುರ್ಥ್ಯ ಅಭಿಧಾಪನಾರ್ಥೋ'ಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಶಕ್ತಿರುಚೀಷ್ರ್ಯಾಸೂಯಾದ್ರೋಹಕ್ರೋಧ
ಮತ್ಸರಭೀತ್ಯನ್ನತಿಸ್ವಭಾವಾವನತೀಷ್ಟಾನಿಷ್ಟ
ಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರತಿನಿಧ್ಯರ್ಥೈಃ ॥ 214 ॥

1 ಕುರುಷ್ವೇತಿ.

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಶಕ್ತಿಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ, ರುಚಿಃ ಪ್ರೀತಿಃ, ಅಕ್ಷಾನ್ತಿರೀರ್ಷ್ಯಾ, ಗುಣೇಷು ದೋಷಾವಿಷ್ಕರಣಂ ಅಸೂಯಾ, ಅಪಕಾರೋ ದ್ರೋಹಃ, ಅಮರ್ಷಃ ಕ್ರೋಧಃ, ಅನ್ಯಶುಭದ್ವೇಷೋ ಮತ್ಸರಃ, ಭೀತಿರ್ಭಯಂ, ಉನ್ನತಿರಾಧಿಕ್ಯಂ, ಸ್ವಭಾವಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ, ಅವನತಿರಭಿವಾದಃ, ಇಷ್ಟಂ ಹಿತಂ, ಅನಿಷ್ಟಮಹಿತಂ, ಸಾದೃಶ್ಯಮುಪಮಾನಂ, ಪ್ರತಿನಿಧಿಃ ಪ್ರತಿಕಲ್ಪಃ. ಶಕ್ತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಕ್ಯೈಃ ಶಬ್ದೈರ್ಯೋಗೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಶಕ್ತ್ಯರ್ಥೇ—ಮಲ್ಲಂಗೆ ಮಲ್ಲಂ ಶಕ್ತಂ, ಆತಂಗೀತಂ ಸಮರ್ಥಂ.

ರುಚ್ಯರ್ಥೇ—ಧಾರ್ಮಿಕಂಗೆ ಧರ್ಮ್ಮಂ ರುಚಿಯಕ್ಕುಂ, ಬೆಸಕಂ ಗುಂಡಲಿಗೆಯುಱ್ತು.

ಈರ್ಷ್ಯಾರ್ಥೇ—ಕವಿಗೆ ಕವಿಯಿರ್ಷ್ಯೆಗೆಯ್ವಂ, ಕುಜನಂ ಸುಜನಂಗೆ ಸೈರಿಸಂ.

ಅಸೂಯಾರ್ಥೇ—ಧರ್ಮ್ಮಂಗೆ ಕೌರವನಸೂಯೆಗೆಯ್ದಂ, ರಾಮಂಗೆ ರಾವಣಂ ದೋಷಮನಾರೋಪಿಸಿದಂ.

ದ್ರೋಹಾರ್ಥೇ—ಅರಸಂಗೀತಂ ದ್ರೋಹಿ, ಒಡೆಯಂಗಪಕಾರಿ ದಾಸಂ.

ಕ್ರೋಧಾರ್ಥೇ—ಕಳ್ಳಂಗರಸಂ ಮುನಿವಂ, ನಲ್ಲಂಗಿಸಿಯಳ್ ಕಂಟಿಸಿದಳ್.

ಮತ್ಸರಾರ್ಥೇ—ಅಜ್ಜಂಗಜ್ಜಂ ಮಚ್ಚರಿಪಂ, ಸವತಿಗೆ ಸವತಿ ಪುರುಡಿಪಳ್.

ಭೀತ್ಯರ್ಥೇ—ಪಾಪಕ್ಕಂಜುಗುಂ ತಕ್ಕಂ, ಪುಲಿಗಳ್ಗುಗುಂ ಪೇಡಿ.

ಉನ್ನತ್ಯರ್ಥೇ—ಲೋಕಕ್ಕೀತನುನ್ನತಂ, ಹರಿಗೆ ಹರನಧಿಕಂ.

ಸ್ವಭಾವಾರ್ಥೇ—ಕಪಿಗೆ ಚಪಲತೆ ಸಾಜಂ, ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ಶೌರ್ಯ್ಯಂ ಪ್ರಕೃತಿ.

ಅವನತ್ಯರ್ಥೇ—ಜಿನಂಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಂ, ತಂದೆಗೆ ಪೊಡಮಟ್ಟಂ.

ಇಷ್ಟಾರ್ಥೇ—ಯಾಜ್ಞಿಕಂಗೆ ಸ್ವರ್ಗ್ಗಮಿಷ್ಟಂ, ಪಶುವಿಂಗೆ ಹಿತಂ ತೃಣಂ.

ಅನಿಷ್ಟಾರ್ಥೇ—ಲೋಕಕ್ಕನಿಷ್ಟಂ ಬಱಂ, ಮಲ್ಲಂಗೊಳ್ಳಿತಲ್ತು ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿ.

ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥೇ—ಗೋವಿಂಗೆ ಗವಯಂ ಸದೃಶಂ, ಚಂದ್ರಂಗೆ ಸಮಾನಂ ಮುಖಂ.

ಪ್ರತಿನಿಧ್ಯರ್ಥೇ—ಜೇನತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಸಲ್ವುದು, ಪುಷ್ಕರಕ್ಕೇರಂಡಮುಕ್ಕುಂ.

ಶಕ್ತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥೈರಿತಿ ಕಿಂ? ದೇವದತ್ತನ ಮಗಂ, ಯಜ್ಞದತ್ತನ ಕಮಂಡಲು.

[The object towards which is directed power, desire, jealousy, detraction, injury, anger, envy, fear, superiority, natural disposition, obeisance, like, dislike, comparison, or substitution, adds the affix *ge* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪದಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿಪೂರ್ವಿಕಾ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿರಿತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಪದಾರ್ಥಮಾಹ—ಶಕ್ತಿಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ—ಶಕ್ತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥೈಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರಾಯಂ ವಿಶೇಷಃ : ಶಕ್ತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥೈರ್ಯೋಗೇಽಪಿ ಯಂ ಪ್ರತಿ ಶಕ್ತಿಃ ತತ್ರೈವ ಚತುರ್ಥೀ; ನ ತು ಯತ್ರ ಶಕ್ತಿಃ ತತ್ರ ಚತುರ್ಥೀತಿ. ಏವಂ ಯಂ ಪ್ರತಿ ರುಚಿಃ ತತ್ರೈವ; ನ ತು ಯತ್ರ ರುಚಿಃ ತತ್ರೇತಿ. ಏವಂ ಈರ್ಷ್ಯಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ ಅನ್ಯತ್ರ ಸ್ವಭಾವಾತ್. ಸ್ವಭಾವೇ ತು ಯತ್ರ ಸ್ವಭಾವಃ ತತ್ರೈವ ಚತುರ್ಥೀತಿ. ಕಪಿಗೆ ಚಪಲತೆ ಸಾಜಂ. ಅತ್ರ ಸಾಜಮಿತಿ ಸ್ವಭಾವಃ ಕಥ್ಯತೇ. ಸ ಚ ಕಪಾವೇವೇತಿ ಕಪಿಶಬ್ದಾದೇವ ಚತುರ್ಥೀತಿ.

ನನು ರುಚಾವಪ್ಯೇವಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ಧಾರ್ಮಿಕಂಗೆ ಧರ್ಮಂ ರುಚಿ, ಜನಕಂ ಗುಂಡಲಿಗೆಯುಚ್ಚು ಇತ್ಯಾದೌ ರುಚಿಃ ಧಾರ್ಮಿಕಾದಾವೇವ ನಾನ್ಯತ್ರ. ಯತೋ ರುಚಿಃ ಪ್ರೀತಿರಾತ್ಮಧರ್ಮ ಇತಿ. ತಥಾ ಚ ಯತ್ರ ರುಚಿಃ ನ ತತ್ರ ಚತುರ್ಥೀತಿ ಅಯುಕ್ತಂ ಇತಿ ಚೇನ್ನ ರುಚಿಃ ಪ್ರೀತಿರಿತಿ ರೋಚಮಾನತಾ ಸಾ ತು ನ ಧಾರ್ಮಿಕೇ ಅಪಿ ತು ಧರ್ಮ ಏವ. ಧರ್ಮಃ ಖಲು ರೋಚತೇ ಧಾರ್ಮಿಕಂ ಪ್ರತಿ ಇತಿ. ಅತೋ ಯಂ ಪ್ರತಿ ರುಚಿರಿತ್ಯೇವ ಯುಕ್ತಂ ನ ಯತ್ರ ರುಚಿರಿತಿ. ಏವಂ ಯಾಜ್ಞಿಕಂಗೆ ಸ್ವರ್ಗಮಿಷ್ಟಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಇಷ್ಟಿಃ ಸ್ವರ್ಗೋ ಯಾಜ್ಞಿಕ ಏವೇತಿ ಯತ್ರೇಷ್ಟಂ ತತ್ರೈವ ಚತುರ್ಥೀತಿ ನ ಶಙ್ಕನೀಯಂ. ಇಷ್ಟಮಿತಿ ಇಚ್ಛಾವಿಷಯತ್ವಂ. ತಚ್ಚ ಸ್ವರ್ಗ ಏವ ನ ಯಾಜ್ಞಿಕೇ. ಯಾಜ್ಞಿಕಂ ಪ್ರತಿ ಇಷ್ಟೋ ಭವತಿ ಸ್ವರ್ಗ ಇತಿ ತತ್ರಾಪಿ ಯಂ ಪ್ರತಿ ಇತ್ಯೇವ ಯುಕ್ತಂ ನ ಯತ್ರೇತಿ ಏವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಊಹ್ಯಂ. ಸ್ವಭಾವೇ ತು ಉಕ್ತಮೇವ. ಅಸ್ತು ವಾ ತತ್ರಾಪಿ ಯಂ ಪ್ರತಿ ಇತ್ಯೇವ. ಸ್ವಭಾವ ಇತಿ ಸ್ವಭಾವತ್ವಕಲ್ಪನಾ ಉಪೇಕ್ಷ್ಯತ ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಯಂ ಪ್ರತಿ ಇತ್ಯೇವ. ಅನ್ಯಥಾ ದೇವದತ್ತನ ಶಕ್ತಿ, ಯಜ್ಞದತ್ತನ ರುಚಿ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಚತುರ್ಥೀ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ನಾತ್ರ ಯಂ ಪ್ರತಿ ಇತಿ ವಿವಕ್ಷಾ, ಕಿನ್ತು ಸಮ್ಬನ್ಧಮಾತ್ರ[1] ವಿವಕ್ಷಯಾ ಷಷ್ಠೀತಿ.

---

[1] ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆಶಿಷ್ಯುದ್ದೇಶ್ಯೇ ॥ 215 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಾಶಂಸನಮಾಶೀಃ. ಯದುದ್ದಿಶ್ಯ ವಿಧಿಃ ತದುದ್ದೇಶ್ಯಂ. ಉದ್ದೇಶ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಆಶಿಷಿ ಗಮ್ಯಮಾನಾಯಾಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದೇವದತ್ತಂಗೆ ಭದ್ರಮಕ್ಕೆ, ಜಿನದತ್ತಂಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುವಕ್ಕೆ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸುಖಮಕ್ಕೆ, ಪ್ರಜೆಗಳ್ಗೆ ಸ್ವಸ್ತಿಯಕ್ಕೆ. ಆಶಿಷಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ದೇವದತ್ತನ ಸುಖಂ, ಗುರುದತ್ತನ ಭದ್ರಂ. ಉದ್ದೇಶ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ದೇವದತ್ತಂಗೆ ಕುಶಲಮಕ್ಕೆ. 1 ಆಶಾಸ್ಯಸ್ಯ ಮಾಭೂತ್.

[The object to which is directed a benediction adds the affix *ge* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಶತ್ರುಗೆ ನಾಶಮಕ್ಕೆ, ಆತಂಗೆ ಕೇಡಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಾದೌ ನಾಶಾದೇರನಿಷ್ಟತ್ವೇನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಾಶಂಸನಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ಶತ್ರುಪ್ರಭೃತಿಶಬ್ದಾತ್ ಚತುರ್ಥೀ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ನಾಶಮಾತ್ರಸ್ಯ ಅನಿಷ್ಟತ್ವೇಽಪಿ ಶತ್ರುನಾಶ ಇಷ್ಟ ಏವೇತ್ಯಾಶಾಸ್ಯತೇ. ಶತ್ರುಗೆ ಇತಿ ಚತುರ್ಥೀ ತು ನಾಶಿಷಿ, ಕಿನ್ತು ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ 231 ಇತಿ ಸಮ್ಬನ್ಧ ಏವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ವಾಹಾಸ್ವಧಾವಷಡ್ಭಿಃ ॥ 216 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ವಾಹಾದಿಭಿರ್ಯೋಗೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗೆರ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಂ, ಪಿತೃಗಳ್ಗೆ ಸ್ವಧಾಕಾರಂ, ಇಂದ್ರಂಗೆ ವಷಟ್ಕಾರಂ.

[The object of the ritual invocations *svâhâ*, *svadhâ* and *vashat* adds *ge* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಷಟ್ ಇತ್ಯವ್ಯಯಂ. ತದ್ಯೋಗಾತ್ ಸ್ವಾಹಾ ಸ್ವಧಾ ದ್ವಯಮಪಿಅವ್ಯಯಮೇವ ಗೃಹ್ಯತೇ. ಅನವ್ಯಯಯೋಗೇ ತು ನ ಚತುರ್ಥೀತಿ ನಿಯಮೋ ಯಥಾಯೋಗಂ ವಿಭಕ್ತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರಿತಿ. ಅಸ್ತಿ ಚ ತದ್ದ್ವಯಮನವ್ಯಯಂ ಚ—

ಶಚ್ಯಾ ಸಹಾಗತಃ ಶಕ್ರಃ ಸ್ವಾಹಯಾ ಚ ಧನಂಜಯಃ ।
ಸ್ವಧಯಾ ಶ್ರಾದ್ಧದೇವಶ್ಚ ನೈರೃತ್ಯಾ ನಿಕಷಾತ್ಮಜಃ ॥ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್, ತಥಾ

ತರ್ಪಣಂ ಪ್ರೀಣನಂ ಪ್ರೀತಿಃ 2 ಸ್ವಧಾ ಸಾಹಿತ್ಯಮಿತ್ಯಪಿ ॥ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾಚ್ಚ.

ನನು ಸ್ವಾಹಾದೀನಾಂ ಅವ್ಯಯಾನಾಂ ನಾವ್ಯಯ 10 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾನಿಷೇಧಾತ್ ಭಾಷಾವಿಷಯೇ ಪ್ರಯೋಗ ಏವ ನಾಸ್ತೀತಿ ಯದ್ಯೋಗೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಧೀಯತ

1 ಆಶಾಸ್ಯೇ. 2 ಸ್ವಾಹಾ.

ಇತಿಚೇತ್ — ಸತ್ಯಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಕೇವಲಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಪ್ರಯೋಗೋ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ, ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾ ನಿಷೇಧಾತ್ ; ತಥಾಪಿ ನ ಸಮಸ್ತಾನಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ವಾ ನಿಷೇಧ ಇತಿ ಪ್ರಾಗೇವ ಪ್ರಪಞ್ಚಿತಮಿತಿ ಅಸ್ತ್ಯೇವ ಪ್ರಯೋಗವಿಷಯತೇತಿ. ಅತ ಏವ ಉದಾಹರಣೇಽಪಿ ತಥೈವ ಪ್ರದರ್ಶನಂ ; ಸ್ವಾಹಾಕಾರಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಾರ ಇತಿ ಕಾರಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಸ್ವಾಹೈವ ಸ್ವಾಹಾಕಾರ ಇತಿ. ಘಞನ್ತಃ ಶಬ್ದೋ ವಾ ಸ್ವಾಹಾಕರಣಂ ಸ್ವಾಹಾಕಾರ ಇತಿ. ಏವಂ ಇತರತ್ರಾಪಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಾದರ್ಥ್ಯೇ ॥ 217 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತದರ್ಥಭಾವೇ ದ್ಯೋತ್ಯೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗೆದ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಂ, ಕುಂಡಲಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನಂ, ಅವಘಾತಕ್ಕೊನಕೆ, ತೇರ್ಗೆ ಮರಂ.

[The object denoting purpose, adds *ge* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸೋಽರ್ಥೋ ಯಸ್ಯ ತತ್ ತದರ್ಥಂ.[1] ತಸ್ಮಾ ಇತಿ ವಾ ತದರ್ಥಂ. ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ತಾದರ್ಥ್ಯಂ. ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೋತ್ಯೇ. ಲಿಙ್ಗಾತ್. ತದಿತಿ ತಚ್ಛಬ್ದನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾರ್ಯವಾಚಕಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಅತ್ರ ಕಾರಣಂ ಚ ನಿಮಿತ್ತೋಪಾದಾನಸಾಧಾರಣಂ. ಅತ ಏವ ಉಭಯಥಾಪಿ ಉದಾಹರತಿ — ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಂ ಹಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಂ. ಸುವರ್ಣಂ ತು ಕುಣ್ಡಲಸ್ಯ ಉಪಾದಾನಂ. ತತ್ಕಾರ್ಯಂ ಮೋಕ್ಷಃ ಕುಣ್ಡಲಂ ಚೇತಿ ತತಶ್ಚತುರ್ಥೀ. ಏವಂ ಇತರತ್ರಾಪಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉತ್ಪಾತೇನ ಜ್ಞಾಪ್ಯೇ ॥ 218 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉತ್ಪಾತೇನ ಜ್ಞಾಪ್ಯಮಾನೇಽರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗೆದ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ [2] ಬಱಕ್ಕೆ ಬೆಳ್ಕುಂಚು, ಲೋಕನಾಶಕ್ಕೆ ಕಪ್ಪಿಯ ಚಂಡಿಕೆ, ಬಿಱುವಿಸಿಲ್ಗೆ ಕೆಂಮಿಂಚು.

ಉತ್ಪಾತೇನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಅರಸನ ಸತ್ತಿಗೆ, ಗುರುಗಳ ಕಮಂಡಲು. ಜ್ಞಾಪ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಲೋಕನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾಕಂ ಬಿಳಿದಾದುದು. ಕಾಕಶಬ್ದಾತ್ ಮಾಭೂತ್.

[The object indicated by a portent adds *ge* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಉತ್ಪಾತೋ ನಾಮ ಭಾವ್ಯನಿಷ್ಟಸೂಚಕಂ ಭೌಮನಾಭಸಾದಿಭೇದಂ ಮಣ್ಡೂಕಶಿಖಾದಿ, ತೇನ ಜ್ಞಾಪ್ಯಮಾನಂ ಚ ಲೋಕಾನಿಷ್ಟಂ ಕ್ಷಾಮಡಾಮರಾದಿ.

---

1 ತಸ್ಮೈ ಚ. 2 ಬಱಹಿಂಗೆ.

ತತ್ರ ಚ ಚತುರ್ಥೀ ತಾದರ್ಥ್ಯೇ[217] ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿಧ್ಯತಿ ; ಉತ್ಪಾತಾನಾಂ ಅನಿಷ್ಟಾರ್ಥತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಚ ವ್ಯರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿ ಚೇನ್ನ — ಅತ್ರ ತಾದರ್ಥ್ಯಸ್ಯೈವ ಅಭಾವಾತ್. ತದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಏವ ನಾನ್ಯತ್ರ. ಅರ್ಥಶಬ್ದೋ ಹಿ ಪ್ರಯೋಜನವಾಚೀ. ಪ್ರಯೋಜನಂ ತು ಕಾರ್ಯಮೇವೇತಿ ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಃ ಸಮ್ಭವತಿ. ನ ಹಿ ಮಣ್ಡೂಕಶಿಖಾದಿಃ ಲೋಕಾನಿಷ್ಟಸ್ಯ ಕ್ಷಾಮಡಾಮರಾದೇಃ ನಿಮಿತ್ತಂ ಉಪಾದಾನಂ ವಾ ಭವತಿ. ಕೇವಲಂ ಅಗ್ನೇಃ ಧೂಮ ಇವ ಜ್ಞಾಪಕ ಏವೇತಿ ಜ್ಞಾಪ್ಯಜ್ಞಾಪಕಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಷಷ್ಠ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ತದಪವಾದಕತಯಾ ಚತುರ್ಥೀವಿಧಾನಾರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಬಗೆತಃ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ ಯತೋಽವಜ್ಞಾ ॥ 219 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯಸ್ಮಾತ್ ಅವಜ್ಞಾ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾಯತೇ ತಸ್ಮಾತ್ ಬಗೆಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್[3] ಗೆದ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅವನನಾತಂ ತೃಣಕ್ಕೆ ಬಗೆದಂ, ತೃಣಮಂ ಇತಿ ವಾ. ಖರನಂ ಸಾಮಿತ್ರಿ ಪುಳಿತ ಕವಡೆಗೆ ಬಗೆದಂ, ಪುಳಿತ ಕವಡೆಯುಂ ಇತಿ ವಾ. ನೀನಾತನನೊಂದಡಕೆಗೆ ಬಗೆದಯ್, ಒಂದಡಕೆಯುಂ ಇತಿ ವಾ. ತೃಣಾದಿಭ್ಯೋ ನಿಕೃಷ್ಟಂ ಮನ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಬಗೆತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಅವನಂ ಪುಲ್ಲಂ ತಿಳಿದಂ. ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಸ್ಮರಂ ಹರನಂ ಪುಲ್ಗೆ ಬಗೆದಂ. ಸ್ಮರಶಬ್ದಾತ್ ನ ಭವತಿ. ಯತ ಇತಿ ಕಿಂ? ರಾಮಂ ರಾವಣನನೊಂದು ಕಡ್ಡಿಗೆ ಬಗೆದಂ. ರಾವಣಶಬ್ದಾತ್ ನ ಭವತಿ. ಅವಜ್ಞೇತಿ ಕಿಂ ? ಭೀಮಂ ಧರ್ಮಜನನೆಸೆವ ಹರಿಯುಂ ಬಗೆದಂ. ಹರೇರಪಿ ಅಧಿಕಂ ಮನ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರಶಂಸಾ.

[The object used for disrespectful comparison along with the root *bage* (to think or compare), optionally adds *ge* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಬಗೆತಃ ಕರ್ಮಣ್ಯವಜ್ಞಾಯಾಂ ಇತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ ; ಲಾಘವಾತ್. ಕಿಂ ಯತೋಽವಜ್ಞೇತೀತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ? ತಥಾ ಸತಿ ಅವಜ್ಞಾಯಾಂ ದ್ಯೋತ್ಯಮಾನಾಯಾಂ ಬಗೆತಃ ಕರ್ಮಣಿ ಚತುರ್ಥೀ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಚ ಅವನಂ ಪುಲ್ಗೆ ಬಗೆದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಅವನಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಚತುರ್ಥೀ ಸ್ಯಾತ್ ; ತತ್ಕರ್ಮತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್. ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ತು [4] ಯದುಪಾದಾಯ ಅನ್ಯದವಜ್ಞಾಯತೇ ತತ ಏವ ಚತುರ್ಥೀ ನ ತು ಅವಜ್ಞಾಯಮಾನಾದಿತ್ಯಾಹ — ಯಸ್ಮಾತ್ ಅವಜ್ಞಾ ಅನ್ಯಸ್ಯೇತಿ. ಪಕ್ಷೇ ತು ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್[204] ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ.

---

3 ಗೆದ್ಭವತಿ ವಾ. 4 ಯದುಪಾಯಾಬನ್ಯ.

ಸೂತ್ರಂ || ಹೇತಾವತ್ತಣಿಂ || 220 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಹೇತೌ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಅತ್ತಣಿಂಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ದಾನದತ್ತಣಿಂ ಭೋಗಂ, ಜ್ಞಾನದತ್ತಣಿಂ ಮೋಕ್ಷಂ, ಉಜ್ಜುಗದತ್ತಣಿಂ ಸಿರಿ, ಕಿಚ್ಚಿನತ್ತಣಿಂ ಪೊಗೆ. ಹೇತಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಮೋಕ್ಷದ ಸುಖಂ.

[The cause or means adds the affix *attanim* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಮೇತತ್.

ಸೂತ್ರಂ || ಅವಧಾವಪಾಯೇ || 221 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅಪಾಯೋ ವಿಶ್ಲೇಷೋ ವಾಸ್ತವಃ ಪ್ರಾತೀತಿಕೋ ವಾ. ತಸ್ಮಿನ್ಗಮ್ಯಮಾನೇ ಯದವಧಿಭೂತಂ ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಅತ್ತಣಿಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮರದತ್ತಣಿಂ ಪಣ್ ಬೀೞ್ದುದು ; ಗಿರಿಯತ್ತಣಿಂ ಕಲ್ಲುರುಳ್ದುದು ; ಊರತ್ತಣಿಂ ಬಂದಂ ; ಪುಲಿಯತ್ತಣಿಂ ಭೀತಿ ; ಪಾಪದತ್ತಣಿಂ ಪೆಳಱು ; ಚಿತ್ತಸಂಕ್ಷೋಭಪೂರ್ವಕಂ ತತೋ ನಿವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಉಪಾಧ್ಯಾಯನತ್ತಣಿಂ ಮಱೆಯಾದಂ ; ಗುರುಗಳತ್ತಣಿಂ ಕೆಲಂಬೊಕ್ಕಂ ; ತತೋ'ದೃಶ್ಯತಯಾ ಅಪಯಾತೀತಿ. ಬೀಜದತ್ತಣಿಂದಂಕುರಮಾವುದು ; ತಸ್ಮಾದಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರತಿಲಭಮಾನೋ ನಿಸ್ಸರತೀತಿ. ಮುಗಿಲತ್ತಣಿಂ ಮಿಂಚು ಮಿಂಚಿತ್ತು ; ತತೋ ನಿಸ್ಸೃತ್ಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ್ಯೋತತೇ ವಿದ್ಯೋತಮಾನಂ ವಾ ತತೋ ನಿರ್ಧಾವತೀತಿ. ಉಪಾಧ್ಯಾಯನತ್ತಣಿಂ ವಿದ್ಯೆಯನಿಕರ್ಱುಗೊಂಡಂ ; ತದುಪದಿಷ್ಟಂ......... ಪಾಪದತ್ತಣಿಂ ರಕ್ಷಿಸಿದಂ ; [1] ಬಱದತ್ತಣಿಂ ಸಲಹಿದಂ ; ತದುಪಘಾತಪ್ರತೀಕಾರೇಣ ತತೋ ನಿವರ್ತಯತೀತಿ. ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದತ್ತಣಿಂ ಗಂಗೆ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು ; ನಿಷಧದತ್ತಣಿಂ ಸೀತೆ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು ; ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಮುಪಲಭ್ಯಮಾನಾ ತತೋ ನಿಸ್ಸರತೀತಿ ; ಸನ್ತತತ್ವಾತ್ ನ್ಯಾತನ್ತಾಪಕ್ರಮಃ. ಅಧರ್ಮ್ಮದತ್ತಣಿಂ ಪೇಸಿದಂ ; ಪಾಪದತ್ತಣಿಂ ಮೋಹಿಸಿದಂ ; ಜುಗುಪ್ಸಾದಿಪೂರ್ವಕಂ ತತೋ ಭಯೇನಾಪ್ಯೇತೀತಿ. ಅರ್ಜ್ಜುನನತ್ತಣಿಂ ವಾಸುದೇವನಧಿಕಂ ; ನಕುಲನತ್ತಣಿಂ ಸಹದೇವಂ ಕಿಱಿಯಂ ; ಆತನತ್ತಣಿಂದೀತಂ ಪಟು [2] ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ವಾಸುದೇವಾದಯೋ'ರ್ಜು

---

1 ಬಱಿವಿನತ್ತಣಿಂ. 2 ಇತ್ಯತ್ರ.

ನಾದಿಭಿಃ ಆಧಿಕ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಾಃ ತೇಭ್ಯೋ'ತಿಶಾಯನಾದಿನಾ ಧರ್ಮೇಣ ವಿಭಕ್ತಾಃ ಪ್ರತೀಯನ್ತ ಇತಿ ಬಾಧ್ಯೋ'ಪಾಯಃ

[That from which anything comes or is separated, whether mentally or materially, adds the affix *attanim* to the crude form.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಪಾಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯೂಹಪ್ರಮಾದಾಭಾವಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥತ್ವೇ'ಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮರ್ಥಮಾಹ—ಅಪಾಯೋ ವಿಶ್ಲೇಷ ಇತಿ.

ನನು ವಿಶ್ಲೇಷೋ ವಿಭಾಗಃ. ಸ ಚ ಪೂರ್ವಂ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಸ್ಯೈವ ಸಮ್ಭವತಿ ನಾನ್ಯಸ್ಯ. ತಥಾ ಚ ಕಥಂ ಪುಲಿಯತ್ತಣಿಂ ಭೀತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾಹರಣಾನಿ ಸಙ್ಗಚ್ಛನ್ತೇ? ತತ್ರ ವಿಶ್ಲೇಷಾಭಾವಾತ್—ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಅಪಾಯೋ ವಸ್ತುಕೃತ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಃ, ಕಿನ್ತು ಬುದ್ಧಿಕೃತೋ'ಪಿ ಸಙ್ಗಚ್ಛತ ಇತ್ಯಾಹ—ವಾಸ್ತವಃ ಪ್ರಾತೀತಿಕೋ ವಾ ಇತಿ.

ತಸ್ಮಿನ್ ಅಪಾಯೇ ದ್ಯೋತ್ಯೇ ಯದವಧಿಭೂತಂ ಕಾರಕಂ ಅಪಾದಾನಮಿತಿಯಾವತ್ ತತ್ರ ಅತ್ತಣಿಮ್ ಭವತೀತಿ. ಏತೇನ ಅಪಾಯಾವಧಿರಪಾದಾನಮಿತಿ ಲಕ್ಷಣಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ. ತೇನ ಧ್ರುವಮಪಾಯೇ'ಪಾದಾನಂ (ಪಾ. 1–4–24) ಇತಿಲಕ್ಷಣವತ್ ಅತ್ರ ಧಾವತೋ'ಶ್ವಾತ್ಪತತಿ, ಅಪಸರತೋ ಮೇಷಾನ್ಮೇಷೋ'ಪಸೃತ ಇತ್ಯಾದೌ ಧ್ರೌವ್ಯನಿರ್ವಹಣಾಯ ನಿರ್ವಚನಪ್ರಯಾಸೋ ನಾನುಭೋಕ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಸೂಚಿತಂ.

ತದಪಾದಾನಂ ದ್ವೇಧಾ: ಚಲಮಚಲಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಅಚಲಮುದಾಹರತಿ—ಮರದತ್ತಣಿಂ ಪಣ್ ಬೀೞ್ದುದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ತರುಗಿರಿಗ್ರಾಮೋ ವಾ ಫಲಾದೀನಾಮಪಾಯೇ ಸ್ವಯಮವಧಿರಪಿ ಸ್ಥಾಸ್ನುರೇವ. ನ ಚಲತೀತಿ ಅಚಲಮುಚ್ಯತೇ. ಚಲಸ್ಯ ತು ಓಡುವ ಕುದುರೆಯತ್ತಣಿಂ ಬೀೞ್ದಂ, ಪರಿವ ಬಂಡಿಯತ್ತಣಿಂದುರುಳ್ದಂ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾಹರಣಾನಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾನಿ. ಅತ್ರ ವೃಕ್ಷಾದಿಷು ಪ್ರಾಕ್ ಸ್ಥಿತಮೇವ ಫಲಾದಿಕಂ ತತೋ'ಪೇತಮಿತಿ ವಾಸ್ತವ ಏವ ಅಪಾಯಃ.

ಪ್ರಾತೀತಿಕಮುದಾಹರತಿ—ಪುಲಿಯತ್ತಣಿಂ ಭೀತಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ನಾತ್ರ ತರೋಃ ಫಲಸ್ಯೇವ ವಾಸ್ತವೋ'ಪಾಯ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ಭಯಹೇತುರಯಮಿತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ತತೋ ನಿವೃತ್ತಿರೇವ ಪ್ರಾತೀತಿಕೋ'ಪಾಯ ಇತ್ಯಾಹ—ಚಿತ್ತಸಂಶ್ಲೇಷೋಽಭ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನೇನ ಭೀತ್ರಾರ್ಥಾನಾಂ ಭಯಹೇತುಃ (ಪಾ. 1-4-25) ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಚ ನ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಸೂಚಿತಂ ಭವತಿ. ತಥಾ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನತ್ತಣಿಂ ಮಱೆಯಾದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿವತ್ ಭಯಾಭಾವೇ'ಪಿ ನಾಹಮೇತದ್ದೃಗ್ಗೋಚರೋ ಭವಾಮೀತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ತಿರೋಧಾನಮೇವ ಅಪಾಯ ಇತ್ಯಾಹ—ತತೋ'ದೃಶ್ಯತಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನೇನಾಪಿ ಭೀತ್ರಾರ್ಥಾನಾಂ (ಪಾ. 1–4—25) ಇತ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣಂ ನ ಪ್ರಣೇಯಮಿತಿ ಸೂಚಿತಮಿತಿ. ತಥಾ ಬೀಜದತ್ತಣಿಂದಂಕುರಮಾದುದು ಇತ್ಯಾದೌ ತತೋ ವಿಶ್ಲೇಷಾಭಾವೇ'ಪಿ ತತ್ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟತಯಾ ಆತ್ಮನೋ ನಿಸ್ಸರಣಮೇವ ಅಪಾಯ ಇತ್ಯಾಹ—ತಸ್ಮಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನೇನ ಜನಿಕರ್ತುಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ (ಪಾ. 1–4–30) ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಮಪಿ ನ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಸೂಚಿತಂ. ತಥಾ ಮುಗಿಲತ್ತಣಿಂ

ಮಿಂಚು ಮಿಂಚಿತ್ತು ಇತ್ಯಾದೌ ತತ್ರ ಜ್ಯೋತಿಷಃ ಪ್ರಾಕ್ಸಮ್ಬನ್ಧಾಭಾವೇಽಪಿ ತತ್ಪ್ರಣಿಧೌ ಮೇಘಾನ್ನಿಸ್ಸೃತ್ಯ ದ್ಯೋತನಂ ವಾ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯೈವ ತತೋ ನಿಸ್ಸರಣಂ ವಾ ಅಪಾಯ ಇತ್ಯಾಹ—ತತೋ ನಿಸ್ಸೃತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನೇನ ಲಕ್ಷಣಮಪಿ ನ ಕಥಿತವ್ಯಮಿತಿ ಸೂಚಿತಂ. ತಥಾ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನತ್ತಣಿಂ ವಿದ್ಯೆಯನಿಕ್ಕುಗೊಂಡಂ ಇತ್ಯಾದೌ ತದಿದಮುಪಾದೇಯಮಿತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ನಿಯಮಪೂರ್ವಮುಪಾದಾನಮೇವ ಅಪಾಯ ಇತ್ಯಾಹ—ತದುಪದಿಷ್ಟಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನೇನ ಆಖ್ಯಾತೋಪಯೋಗೇ (ಪಾ. 1 4-29) ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಮಪಿ ನೋಪದೇಷ್ಟವ್ಯಮಿತಿ ಸೂಚಿತಮಿತಿ. ತಥಾ ಪಾಪದತ್ತಣಿಂ ರಕ್ಷಿಸಿದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಪಾಪಾದೇರನಿಷ್ಟಕಾರಿತ್ವಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತದಪಾಕರಣಬುದ್ಧ್ಯಾ ತತೋ ನಿವರ್ತನಮೇವ ಅಪಾಯ ಇತ್ಯಾಹ—ತದುಪಘಾತ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನೇನಾಪಿ ಭೀತ್ರಾರ್ಥಾನಾಂ (ಪಾ. 1–4–25) ಇತ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ನ ಲಕ್ಷಣೀಯಮಿತಿ ಸೂಚಿತಮಿತಿ. ತಥಾ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದತ್ತಣಿಂ ಗಂಗೆ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು ಇತ್ಯಾದೌ ತತ್ರ ಪ್ರಥಮೋಪಲಮ್ಭವಿಷಯತಯಾ ತತಃ ಪ್ರವಹಣಮೇವ ಅಪಾಯ ಇತ್ಯಾಹ—ತತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. ನನು ಅತ್ರ ಅಪಾಯೋ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ ಏವ, ನಿಸ್ಸರಣಸ್ಯ ವಿಭಾಗರೂಪತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಸನ್ತತತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ನ ಹಿ ವೃಕ್ಷಫಲಯೋರಿವ ಹಿಮವದ್ಗಙ್ಗಯೋಃ ಕದಾಪಿ ವಿಶ್ಲೇಷೋ। ನಿತ್ಯಸಮ್ಬದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ. ಅನೇನ ಭುವಃ ಪ್ರಭವಃ (ಪಾ 1–4–31) ಇತ್ಯಪಿ ಲಕ್ಷಣಂ ನೋಪಸಜ್ಜೇಯಮಿತಿ ಸೂಚಿತಮಿತಿ. ತಥಾ ಅರ್ಜುನನತ್ತಣಿಂ ವಾಸುದೇವನಧಿಕಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಆಧಿಕ್ಯಪಾಟವಾದಿಧರ್ಮೈಃ ಏಕವರ್ಗೀಕರಣಂ ಸಂಸೃಷ್ಟಿಃ, ಅತಿಶಯನಾದಿರ್ನರ್ಮೇಣ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಿಭಜನಮೇವ ಅಪಾಯ ಇತ್ಯಾಹ—ವಾಸುದೇವಾದಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಏವಂ ದ್ವಿಃ ಬುದ್ಧಿಕೃತಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಒಳ್ಧಿಕರಣೇ ‖ 2 2 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯಸ್ಯ ಕರ್ತುಃ ತತ್ಕರ್ಮಣೋ ವಾ ಯ ಆಧಾರಃ ತತ್ ಅಧಿಕರಣಂ. ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಒಳ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ‖ ಪಾಸಿನೊಳ್ ಮಲಗಿದಂ, ಗದ್ದುಗೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ್ದಂ; ಆಗಸದೊಳ್ ಪಕ್ಕಿ, [3] ಮಂದಿರದೊಳ್ ತುಱುಗಳ್; ಎಳ್ಗೊಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಪಾಲೊಳ್ ಮಧುರಂ; ಗಂಗೆಯೊಳ್ ಘೋಷಂ, ಪೊಳೆಯೊಳ್ ಗರ್ದ್ದೆ.

[For location ol.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಅಧಿಕರಣಶಬ್ದೋಽನೇಕಾರ್ಥಃ. ಕ್ವಚಿದಧ್ಯಾಯವಚನಃ—

ಪರಿಚ್ಛೇದೋಽಧಿಕರಣಮಧ್ಯಾಯಃ ಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯಪಿ । ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.

ಕ್ವಚಿತ್ ಪ್ರಸ್ತರವಾಚೀ—

ಪ್ರಸ್ತರಃ ಶಾಯಿಕಾಸ್ತೀರ್ಣಂ ಶಯ್ಯಾಧಿಕರಣಂ ಛದಿಃ । ಇತಿವಚನಾತ್.

ಕ್ವಚಿತ್ ಮೀಮಾಂಸಾಧಿಕರಣವಾಚೀ—

---

1 ಸಮ್ಬನ್ಧತ್ವಾದಿತಿ. 2 ಅರ್ಜುನಾದಯಃ. 3 ಮರದೊಳ್.

ವಿಷಯೋ ವಿಶಯಶ್ಚೈವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತಥೋತ್ತರಂ ।
ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚ ಪಞ್ಚೈತೇ ಪ್ರಾಞ್ಚೋಽಧಿಕರಣಂ ವಿದುಃ ॥ ಇತಿ.

ತತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತಮರ್ಥಮಾಹ—**ಕ್ರಿಯಾ** ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಕರ್ತುಃ ಕರ್ಮಣೋ ವಾ ಯ ಆಧಾರಃ ತತ್ ಅಧಿಕರಣಂ ಇತ್ಯೇವಾಲಂ; ನ ಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯಸ್ಯ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಂ, ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಾಭಾವಾತ್—ನ ಹಿ ಕ್ರಿಯಾನಾಶ್ರಯಂ ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮ ವಾ ಸಮ್ಭವತೀತಿ. ತಥಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯಃ ಕರ್ತಾ ಕರ್ಮ ಚೇತಿ ದ್ವಯಮೇವ ನಾನ್ಯದಿತಿ ಸೂಚಯಿತುಂ ತದ್ವಿಶೇಷಣಂ. ತಥಾ ಹಿ—ಕ್ರಿಯಾ ದ್ವೇಧಾ : ಸಕರ್ಮಕಾಕರ್ಮಕಧಾತುವಾಚ್ಯತ್ವಭೇದಾತ್. ತತ್ರ ಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ಅಕರ್ಮಕಧಾತುವಾಚ್ಯಾ ಸಾ ಕರ್ತೃಸ್ಥೈವ. ಯಾ ತು ಸಕರ್ಮಕಧಾತುವಾಚ್ಯಾ ಸಾ ಕರ್ಮಸ್ಥಾ ಭವತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಾಪಿ ಕಥಂಚಿತ್ ಕರ್ತೃಸ್ಥಾ—ದೇವದತ್ತ ಓದನಂ ಪಚತಿ, ಕಾಷ್ಠಂ ಛಿನತ್ತಿ—ಇತ್ಯಾದೌ ಪಚಿಚ್ಛಿದಿರ್ವಾ ಪೂರ್ವಾಪರೀಭೂತನಾನಾಕ್ರಿಯಾಪ್ರಚಯರೂಪೈವ, ನಾಖಣ್ಡೈಕಾ. ತತ್ರ ಜಲಸೇಚನತಣ್ಡುಲಪ್ರಕ್ಷೇಪಣಾದಿಕಾ ಕುಠಾರೋದ್ಯಮನಿಪಾತನಾದಿರೂಪಾ ವಾ ಕರ್ತೃಸ್ಥೈವ, ನ ಕರ್ಮಸ್ಥೇತಿ. ತಥಾಪಿ ವಿಕ್ಲಿತ್ತಿರೂಪಾ ದ್ವೈಧೀಭಾವರೂಪಾ ಚ ಫಲೀಭೂತಾ ಕ್ರಿಯಾ ತಣ್ಡುಲಕಾಷ್ಠಾದಿ[4] ಕರ್ಮಸ್ಥ್ಯೇವೇತಿ ಕರ್ಮಸ್ಥೋಚ್ಯತೇ. ಅತಃ ಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯಃ ಕರ್ತಾ ಕರ್ಮ ಚೇತಿ ದ್ವಯಮೇವೇತಿ.

ತದಧಿಕರಣಂ ಚತುರ್ಧಾ—ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕಂ, ವೈಷಯಿಕಂ, ವ್ಯಾಪಕಂ, ಸಾಮೀಪಿಕಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರಾಮೀಷಾಮುದಾಹರತಿ—ಪಾಸಿನೊಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಚತುರ್ಣಾಮಪಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಉದಾಹರಣದ್ವಯಂ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಯತೋ ನಿರ್ಧಾರಣಂ ॥ 223 ॥

ವೃತ್ತಿಃ॥ ಜಾತಿಗುಣಕ್ರಿಯಾಭಿಃ ಸಮುದಾಯಾದೇಕದೇಶಸ್ಯ ಪೃಥಕ್ಕರಣಂ ನಿರ್ಧಾರಣಂ. ಯತೋ ನಿರ್ಧಾರಣಂ ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಒಳ್ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಜಾತ್ಯಾ—ಮಾನವರೊಳ್ ಪುರುಷರುತ್ತಮರ್, ಪುರುಷರೊಳ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ್ ಶೂರರ್. ಗುಣೇನ—ತುಱುಗಳೊಳ್ ಕಾರಾಕಳ್ ಪಾಲುಳ್ಳುದು, ವಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳ್ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟೆಯೊಳ್ಳಿತ್ತು. ಕ್ರಿಯಯಾ—ಅವರೊಳೋಡುವಂ ಕಾಲ್ವೇಗಿ, ಪಣ್ಗಳೊಳ್ ಬೀೞ್ವುದು ತನಿವಣ್. ಕ್ವಚಿತ್ ದ್ರವ್ಯೇಣಾಪಿ—ಅವರೊಳಾತಂ ಕಲಿ, ಇವರೊಳೀತನೆಮ್ಮಾತಂ. ಯತ ಇತಿ ನಿರ್ಧಾರ್ಯೇ ಮಾಭೂತ್.

[The collection from which an individual is distinguished, by race, quality or action, adds *ol* to the crude form.]

---

[4] ಕರ್ಮಸ್ಥೈವೇತಿ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಿರ್ಧಾರಣಶಬ್ದ ಏವಕಾರಾರ್ಥೇ ಪ್ರಚುರಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ತಾಂ ಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯಿತುಂ ತದರ್ಥಮಾಹ- **ಜಾತಿ** ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಮುದಾಯಾದೇಕದೇಶಸ್ಯ ಪೃಥಕ್ಕರಣಂ ನಿರ್ಧಾರಣಂ. ತತ್ರ ಜಾತ್ಯಾದಯೋ ಹಿ ಅವಚ್ಛೇದಕಾ ವಿವೇಚನೀಯತ್ವಸಮನಿಯತಾಃ. ತಥಾ ಹಿ—ಮಾನವರೊಳ್ ಪುರುಷರುತ್ತಮರ್. ಅತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಸಾಧಾರಣಮನುಷ್ಯಸಮುದಾಯಾತ್ ಪುಂಲಕ್ಷಣೈಕದೇಶಃ ಪೃಥಕ್ಕ್ರಿಯತೇ. ತತ್ರ ಪುರುಷತ್ವಂ ಜಾತಿರವಚ್ಛೇದಿಕಾ. ಏವಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಸಾಧಾರಣವರ್ಣಸಮೂಹಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಲಕ್ಷಣೈಕದೇಶಃ ಪೃಥಕ್ಕ್ರಿಯತೇ. ತತ್ರ ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಂ ಜಾತಿರವಚ್ಛೇದಿಕಾ. ಏವಂ ಗುಣಕ್ರಿಯಯೋರಪಿ ಯೋಜ್ಯಂ.

ಕ್ವಚಿತ್ ದ್ರವ್ಯೇಣಾಪಿ ಇತಿ. ಅತ್ರ ದ್ರವ್ಯಶಬ್ದಃ ತದಸಾಧಾರಣಸ್ವರೂಪಪರೋ ನ ಗುಣ[1]ಪರ್ಯಾಯವದ್ದ್ರವ್ಯಮಿತ್ಯೇವಂಪರಃ, ತಸ್ಯ ಅನವಚ್ಛೇದಕತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಹಿ—ಇವರೊಳೀತನೆಮ್ಮಾತಂ ಇತಿ. ಏಷು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕೃತೇಷು ಅಯಂ ಮದೀಯ ಇತ್ಯತ್ರ ಅಯಮಿತಿ ವಿವಕ್ಷಿತೈಕವ್ಯಕ್ತಿರೇವ ವಿವಿಚ್ಯತೇ. ತತ್ರ ನ ತಾವಜ್ಜಾತಿಃ, ಏಕವ್ಯಕ್ತಿಮಾತ್ರನಿಷ್ಠಜಾತೇರಭಾವಾತ್. ಗುಣಃ ಕ್ರಿಯಾ ವಾ ಯದ್ಯಪಿ ಸಮ್ಭವತಿ, ತಥಾಪಿ ಅಯಮಿತಿಶಬ್ದೇನ ನಾಭಿಧೀಯತೇ. ಅಯಮಿತಿ ಚ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕೃತಃ ಪಿಣ್ಡ ಏವೋಚ್ಯತೇ. ತತ್ರ ದ್ರವ್ಯತ್ವಂ ವಿವೇಚನೀಯಾವಿವೇಚನೀಯಸಾಧಾರಣಂ. ವಿವಕ್ಷಿತವ್ಯಕ್ತಿಸ್ತು ದ್ರವ್ಯಂ ಸದಪಿ ವಿವೇಕ್ತವ್ಯಮೇವ ನ ತನ್ನಿಷ್ಠೋ ಧರ್ಮಃ. ಅತೋ'ತ್ರ ದ್ರವ್ಯಶಬ್ದಃ ತದಸಾಧಾರಣಸ್ವರೂಪಮೇವ ಆಹೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥೈಃ ಪೂಜ್ಯೇ ॥ 224 ॥

ವೃತ್ತಿಃ॥ ಸಾಧು, ನಿಪುಣ ಇತ್ಯೇತದರ್ಥೈಃ ಶಬ್ದೈರ್ಯೋಗೇ ಪೂಜ್ಯವಾಚಿನಿ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಒಳ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾಯೊಳ್ ಸಾಧು, ತಾಯೊಳೊಳ್ಳಿದಂ, ವಿದ್ಯೆಯೊಳ್ ನಿಪುಣಂ, ಚಿತ್ರದೊಳ್ ಕುಶಲಂ.

ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥೈರಿತಿ ಕಿಂ ? ತಂದೆಯ ಧನಂ, ತಾಯ ಮೊಲೆಯ ನುಂಡಂ. ಪೂಜ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಕಳವಿನ ಜಾಣಂ.

[Anything praiseworthy, when coupled with words denoting goodness or skill, adds the affix *ol* to the crude from.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಾಯೊಳ್ ಸಾಧು, ತಾಯೊಳೊಳ್ಳಿದಂ. ಮಾತರಿ ಸುಷ್ಠು ವರ್ತತ ಇತಿ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಶಂಸಾ ಗಮ್ಯತೇ. ಮಾತ್ರಾದಯೋ ಹಿ ಪೂಜ್ಯಾಃ. ಪುತ್ರಾದಯಃ ಪೂಜಕಾಃ. ಪೂಜ್ಯೇಷು ಸುಷ್ಠು ವರ್ತನಂ ಪೂಜಕಾನಾಂ ಶ್ಲಾಘ್ಯಮೇವ. ತತ್ರ ಪೂಜ್ಯವಾಚಕಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಅನೇನ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಧೀಯತೇ.

---

1 ಪರ್ಯಾಯ.

ಯದ್ಯಪಿ ಪುತ್ರಗತಸಾಧುತ್ವಾದೇಃ ಮಾತ್ರಾದಿರ್ವಿಷಯೋ ಭವತಿ — ತಾಯೊಳ್ ಸಾಧು ಇತಿ ಮಾತರಿ ವಿಷಯೇ ಸಾಧುರಯಮಿತಿ ಪ್ರತೀತೇಃ, ಇಯುಂ ವಿಷಯಸಪ್ತಮ್ಯೈವೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ; ತಥಾಪಿ ವಿಷಯವಿಷಯಿಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೀ ಮಾ ಭೂದಿತಿ ಸಫಲೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ. ಅತ ಏವ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ತಾಮೇವ ದರ್ಶಯತಿ— ಕಳವಿನ ಜಾಣಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಯೋಗೇಽದ ॥ 225 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯೋಗಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ. ಸ ಚ ಅನೇಕವಿಧಃ. ತಸ್ಮಿನ್ವಿವಕ್ಷಿತೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಅಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅರಲ ಕಂಪು, ಕಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪು; ಊರೊಡೆಯಂ, ಮರದ ಕೊಂಬು.

[For connection *a* (the sixth or possessive case).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯೋಜನಂ ಯುಕ್ತಿರ್ಯೋಗ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಯೋಗಶಬ್ದಃ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸಮ್ಬನ್ಧವಚನಃ. ಸ ಚ ಅವಯವಾವಯವಿಭಾವಲಕ್ಷಣೋ ಗುಣಗುಣಿಭಾವಲಕ್ಷಣೋ ಜ್ಞಾಪ್ಯಜ್ಞಾಪಕಭಾವಲಕ್ಷಣಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಲಕ್ಷಣಃ ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವಲಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕವಿಧ ಇತ್ಯಾಹ—ಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಿವಕ್ಷಿತ ಇತಿ, ವಿಶೇಷಾನಾಶ್ಲೇಷೇಣ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವಿವಕ್ಷಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಸಮ್ಬನ್ಧೋ ಹಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಃ. ನ ಹಿ ಅಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಧಿರಸ್ತಿ, ಕರ್ಮಕರಣಾದಿಕಾರಕಾಣಾಮಪಿ ಸತ್ಯೇವ ಸಮ್ಬನ್ಧೇ ವ್ಯಾಪಾರಾತ್. ತತ್ರ ಕ್ರಿಯಾವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾ ಸಾಧಕತಮತ್ವಾದಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ತೃತೀಯೇತ್ಯಾದಿಯಾವದಪವಾದಪರಿಹಾರೇಣ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಮಾತ್ರವಿವಕ್ಷಾಯಾಮೇವ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿರ್ಭವತೀತಿ.

ನನು ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ಅಪವಾದವಿನಿರ್ಮುಕ್ತ ಏವಾಸ್ಯ ವಿಷಯಃ. ತಥಾಪಿ ಸಮ್ಬನ್ಧಸ್ಯ ಉಭಯನಿರೂಪ್ಯತ್ವಾತ್ ಮರದ ಕೊಂಬು ಇತ್ಯಾದಾ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಷಷ್ಠೀ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ ಯದ್ಯಪಿ ಸಮ್ಬನ್ಧೋ ದ್ವ್ಯಾಶ್ರಯಃ, ತಥಾಪಿ ಕೊಂಬು, ಕಂಪು ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೈಃ ಅವಯವೋ ಗುಣೋಽನ್ಯೋ ವಾ ಪ್ರತೀಯಮಾನಃ ಕಸ್ಯಾಯಮಿತಿ ಅವಯವಿನೋ ಗುಣಿನೋಽನ್ಯಸ್ಯ ವಾ ಆಕಾಂಕ್ಷಾಮುತ್ಪಾದಯತೀತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಭೇದಕಾದೇವ ಷಷ್ಠೀತಿ ನೋಭಯತ್ರ. ತದುಕ್ತಂ—

> ಭೇದ್ಯಭೇದಕಯೋಃ ಶ್ಲಿಷ್ಟಿಃ ಸಮ್ಬನ್ಧೋಽನ್ಯೋನ್ಯಮಿಷ್ಯತೇ ।
> ದ್ವಿಷ್ಠೋ ಯದ್ಯಪಿ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ ಷಷ್ಠ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸ್ತು ಭೇದಕಾತ್ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ ಭಾವೇ ॥ 226 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಭಾವೇ ವಿಹಿತೋ ಯಃ ಕೃತ್ ತದ್ಯೋಗೇ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಕಾರಕೇ ಅದ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದೇವದತ್ತನ ಘಟದ ಮಾಳ್ಕೆ, ದೇವದತ್ತನ ಇರವು, ಯಜ್ಞದತ್ತನ ನಿದ್ರೆ. ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಕಿಂ ? ಮನೆಯೊಳಿರವು, ಪೊಲದೊಳಿರ್ಕೆ. ಕೃತಿ ಇತಿ ತದ್ಧಿತೇ ಮಾಭೂತ್. ಭಾವ ಇತಿ ಕಿಂ ? ದೇವದತ್ತನಿಂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು, ದೇವದತ್ತಂ ಘಟಮಂ ಮಾಡಿದಂ.

[Also in the case of the subject and the object when connected with verbal nouns.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕಾಲಕಾರಕಾದ್ಯನಾಶ್ಲಿಷ್ಟಃ ಕೇವಲೋ ಧಾತ್ವರ್ಥೋ ಭಾವ ಉಚ್ಯತೇ. ತತ್ರ ವಿಹಿತೋ ಯಃ ಕೃತ್ ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗೇ ಸತಿ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಕಾರಕೇ ತೃತೀಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಚ ಅಪೋದ್ಯ ಷಷ್ಠೀ ಭವತೀತಿ ವಿಧಾನಾರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ಅತ್ರ ಕೃದ್ಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ. ತಥಾಹಿ—ಭಾವೋ ಹಿ ವೈಯಾಕರಣೈಃ ಉಭಯಥಾ ನಿರೂಪ್ಯತೇ : ಏಕಃ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಲಕ್ಷಣಃ ; ಭವತೋಽಸ್ಮಾದಭಿಧಾನಪ್ರತ್ಯಯಾವಿತಿ ಭಾವಃ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅಪರೋ ಧಾತ್ವರ್ಥಲಕ್ಷಣಃ ;

ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಕೇವಲಃ ಶುದ್ಧೋ ಭಾವ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ । ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ತತ್ರ ಆದ್ಯಃ ತದ್ಧಿತವಾಚ್ಯೋ ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು ಕೃದ್ವಾಚ್ಯಃ. ತತ್ರ ಅಯಂ ವಿಶೇಷಃ—ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವಃ ತದ್ಧಿತವಾಚ್ಯ ಇತಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಭಾಷಾಯಾಂ ಚ ಸಾಧಾರಣಃ ; ಸಂಸ್ಕೃತೇ ತ್ವತಲಾದಿನಾ ಭಾಷಾಯಾಂ ತನಾದಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಯೇನ ತದಭಿಧಾನಾತ್. ಧಾತ್ವರ್ಥಲಕ್ಷಣಸ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಆಖ್ಯಾತವಾಚ್ಯಃ ಕೃದ್ವಾಚ್ಯಶ್ಚ ಭವತಿ. ತತ್ರ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಭಾವೇ ಸರ್ವಸ್ಮಾಚ್ಚ ಕರ್ತರಿ ಭವನ್ತಿ ; ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಸ್ತು ಸರ್ವೇಷ್ವಪಿ ಕಾರಕೇಷು ಭಾವೇ ಚ ಭವನ್ತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ಭಾಷಾಯಾಂ ತು ನೈವಂ ತತ್ರ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಇತಿ ಉಭಯತ್ರೈವ. ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಸ್ತು ಭಾವೇ ಚ ಭವನ್ತೀತಿ ಭಾವಃ ಕೃದ್ವಾಚ್ಯ ಏವ ನಾಖ್ಯಾತವಾಚ್ಯಃ. ತಥಾಚ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ಕೃತಿ ಇತಿ ಅನರ್ಥಕಮೇವ; ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ತದ್ಧಿತವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ತತ್, ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೇ ಭಾವೇ ತದ್ಧಿತಸ್ಯ ಅವಿಧಾನಾತ್. ತಥಾಪಿ ಧಾತ್ವರ್ಥಲಕ್ಷಣ ಏವಾಯಂ ಭಾವೋ ನಾನ್ಯ ಇತಿ ದ್ಯೋತನಾರ್ಥಂ ತದುಪಾದಾನಮಿತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ಭಾವ ಇತಿ ಧಾತ್ವರ್ಥೋ ವಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ವೇತಿ ಸನ್ದಿಹ್ಯೇತೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮುಕ್ತೇ ॥ 227 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತಿಙಾದ್ಯುಕ್ತಯೋಃ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಮಕಾರಃ ಸುಬ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದೇವದತ್ತನಿರ್ದಪಂ, ಯಜ್ಞದತ್ತಂ ಪೋದಪಂ. ಉಕ್ತೇ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಕುಲಾಲನಿಂ ಘಟಂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು, ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯಿಂ ಪದಕಂ ಗೆಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಕರ್ಮಣಿ ಮಾಭೂತ್. ಕುಲಾಲಂ ಘಟಮಂ ಮಾಡಿದಂ ; ಸಕರ್ಮಕೇ ಮಾಭೂತ್.

[The subject of a verb takes *m* (the first or nominative case-affix).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಉಕ್ತಮಭಿಹಿತಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಕಥಿತಮನುಪಧಿರಿತಿ ಅನರ್ಥಾನ್ತರಂ. ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಾರಕೇ ಧಾತೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಹಿತಃ ತದುಕ್ತಂ ಅನ್ಯದನುಕ್ತಮುಚ್ಯತೇ. ಉಕ್ತಿಶ್ಚ ನ ಋತೇ ವಕ್ತಾರಂ ವರ್ತತೇ. ವಕ್ತಾ ಚ ವಿಹಿತಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಏವ; ಯೋ ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಜಾತಃ ಸ ಏನಂ ವಕ್ತೀತಿ. ಸ ಚ ತಿಙ್ಕೃತೋರನ್ಯತರ ಏವ ನಾನ್ಯಃ. ನ ಚ ಅತ್ರ ಧಾತೋರನ್ಯೋ ವಿಧೀಯತೇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ತಿಙಾದ್ಯುಕ್ತಯೋಃ ಇತಿ. ಆದಿಶಬ್ದೇನ ಕೃತಃ ಪರಿಗ್ರಹಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಸೂತ್ರೇ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ವಾ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚೇತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ವಾ [1] ಉಕ್ತೇ ಇತ್ಯೇಕತ್ವನಿರ್ದೇಶಃ; ತಥಾಪಿ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಇದಂ ವಿಶೇಷಣಮಿತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಉಕ್ತಯೋಃ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ.

ನನು ಚ ಅಯಮನಾರಮ್ಭಣೀಯೋ ಯೋಗಃ, ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಅರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಯನಾರ್ಥಂ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧೇಯಃ. ಯತ್ರಾರ್ಥೇ ಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಹಿತಃ ಸ ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಾಯಕ ಇತಿ. ನಾತ್ರ ಕಸ್ಯಚಿದರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಾಯಕೋಽಯಂ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರ್ಮಣೋ ವಾ ಅಯಂ ಪ್ರತ್ಯಾಯಕಃ, ತಯೋಃ ತಿಙಾದಿನೈವ ಪ್ರತ್ಯಾಯಿತತ್ವಾತ್; ಯತಃ ತಿಙಾ ಕೃತಾ ವಾ ಉಕ್ತ ಏವ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ ಅಯಂ ವಿಧೀಯತ ಇತಿ. ತೇ ಅನ್ಯಲಭ್ಯೇ ಏವ, ಅನನ್ಯಲಭ್ಯೋ ಹಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ. ಅತೋಽತ್ರ ಪ್ರಥಮಾ ನ ಕಿಂಚಿತ್ಕರೋತೀತಿ.

ನನು ಚ ಏವಂ ತಿಙಾದೇರಪಿ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರತ್ವಂ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ. ತಥಾಹಿ—ಕುಲಾಲಂ ಘಟಮಂ ಮಾಡಿದಂ, ಕುಲಾಲನಿಂ ಘಟಂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಪ್ರಯೋಗೇ ತಾವತ್ ಕುಲಾಲಃ ಕರ್ತಾ ಘಟಃ ಕರ್ಮೇತಿ ಅವಿವಾದಂ. ತತ್ರ ಚ ಕರ್ತೃಕರ್ಮರೂಪಾರ್ಥೌ ಕುಲಾಲಘಟೌ ಕುಲಾಲಘಟಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮೇವ ಉಚ್ಯೇತೇ, ನ ತಿಙಾ ಕೃತಾ ವೇತಿ ಅನ್ಯಲಭ್ಯತ್ವಾತ್ ನ ತತ್ರ ತಿಙ್ಕೃತೌ ಕಿಂಚಿತ್ಕುರುತ ಇತಿ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರಾವೇವ ಇತಿ ಚೇನ್ನ.

ಸಮಯಗ್ರಹಣೇ ಯದವಚ್ಛೇದೇನ ಶಕ್ತಿರ್ಗೃಹ್ಯತೇ ತದವಚ್ಛೇದೇನೈವ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಃ. ಕುಲಾಲಘಟಶಬ್ದಯೋರ್ಹಿ ಕುಲಾಲಘಟಾತ್ಮನೋರರ್ಥಯೋಃ ಸಮಯೇ ಗೃಹ್ಯಮಾಣೇ ಕುಲಾಲತ್ವಘಟತ್ವೇ ಹಿ ವಾಚ್ಯತಾವಚ್ಛೇದಕೇ. ಅತೋಽತ್ರ ಕುಲಾಲಘಟಶಬ್ದೌ ಕುಲಾಲತ್ವಘಟತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನಾವೇವ ಅರ್ಥಾವಾಹತುಃ ನ ಕರ್ತೃತ್ವಕರ್ಮತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನೌ; ತಯೋಃ ತದಾನೀಂ ಭಾನಾಭಾವಾದಿತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ಕುಲಾಲಘಟಶಬ್ದಶ್ರವಣಾತ್ ಕುಲಾಲತ್ವಘಟತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರಿಕೈವ ಪ್ರತೀತಿಃ ನ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರಿಕೇತಿ. ಕರ್ತೃತ್ವಾದ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಯನಾರ್ಥೇ ಹಿ ತಿಙಾದಿವಿಧಿರಿತಿ ನೇಮಾವಕಿಂಚಿತ್ಕರೌ; ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರಕಪ್ರತ್ಯಯಜನಕತ್ವಾತ್.

ನ ಚ ಏವಂ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ತಿಙಾದಿನೈವ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕುಲಾಲಘಟಪದಯೋಃ ಆನರ್ಥಕ್ಯಂ. ಕುಲಾಲಃ ಕರ್ತಾ ಘಟಃ ಕರ್ಮೇತಿ ಏವಂ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಪ್ರತ್ಯ

---

1 ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಏಕತ್ವ.

ಯಸ್ಯ ಕುಲಾಲಘಟಾದಿಪದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಸಾಧ್ಯತ್ವೇನ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ಇತಿಚೇತ್— ಸತ್ಯಂ. ವಿಭಕ್ತಯೋ ಹಿ ತ್ರೇಧಾ : ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿಃ ಉಪಪದವಿಭಕ್ತಿಃ ಸಾಧ್ವನುಶಾಸನ ವಿಭಕ್ತಿಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಯಾ ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್[204] ಇತ್ಯಾದಿಯೋಗೈಃ ಕರ್ಮಾದಿಕಾರಕೇ ವಿಧೀಯತೇ ಸಾ ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿಃ. ಯಥಾ ಘಟಮಂ ಮಾಡಿದಂ, ಕುಡುಗೋಲಿಂ ಕೊಯ್ದಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಾ ತು ಸ್ವಾಹಾಸ್ವಧಾವಷಡ್ಭಿಃ[216] ಇತ್ಯಾದಿಯೋಗೈಃ ಪದಾನ್ತರಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಂ ನಿಮಿತ್ತಮಾಸಾದ್ಯ ವಿಧೀಯತೇ ಸಾ ಉಪಪದವಿಭಕ್ತಿಃ. ಯಥಾ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಂ, ಪಿತೃಗಳ್ಗೆ ಸ್ವಧಾಕಾರಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಾ ತು ನ ಕಾರಕೇ ನಾಪಿ ಪದಾನ್ತರಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರೇ ಕಿನ್ತು ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವಾರ್ಥಮೇವ ವಿಧೀಯತೇ ಸಾ ಸಾಧ್ವನುಶಾಸನವಿಭಕ್ತಿಃ. ತತ್ರ ಇಯಂ ಪ್ರಥಮಾ ಸಾಧ್ವನುಶಾಸನವಿಭಕ್ತಿರೇವ. ತಥಾ ಹಿ—ನ ತಾವದಿಯಂ[1] ಕಾರಕೇ, ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಅನುಕ್ತಯೋಃ ತೃತೀಯಾದ್ವಿತೀಯಯೋರೇವ ಉಪಯೋಗಾತ್. ಉಕ್ತಯೋಸ್ತು ಕೃತಕರಣಪ್ರಸಙ್ಗೇನ ವಕ್ತ್ರನ್ತರಾನಪೇಕ್ಷಣಾತ್; ಅನ್ಯಥಾ ಅನವಸ್ಥಾನಾತ್. ನಾಪಿ ಉಪಪದೇ, ತಾದೃಗುಪಪದಂ ನಿಮಿತ್ತಮಾದಾಯ ವಿಧಾನಾಭಾವಾತ್. ಅತೋ ಘಟಮಂ ಮಾಡಿದಂ, ಕುಲಾಲನಿಂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಉಕ್ತತ್ವೇಽಪಿ ತದ್ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಕುಲಾಲಘಟಾದಿಶಬ್ದಾ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ.

ತತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ತತ್ತದರ್ಥಾಭಿಧಾಯಕಶಕ್ತಿಃ, ತಥಾಪಿ ನ ಕೇವಲಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾ, ನ ಚ ಕೇವಲಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ನಿಯಮೇನ ವಿಭಕ್ತಿರಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಪದತ್ವಸಾಧನೇ ಯಾ ಕಾಚಿದ್ವಿಭಕ್ತಿರಪಿ ಸಮರ್ಥಾ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ಅನಿಯಮೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ದ್ವಿತೀಯಾದೀನಾಂ ಕರ್ಮಾದಿಷು ವಿಧಾನೇನ ಸಾವಕಾಶತಯಾ ಚರಿತಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ಅವಿಹಿತಾ ಪ್ರಥಮೈವ ನಿರವಕಾಶಾ ಅವಶಿಷ್ಟಾ ಅಸ್ತೀತಿ ಇತರನಿವೃತ್ತ್ಯಾ ಅನೇನ ಪ್ರಥಮೈವ ವಿಧೀಯತೇ. ತಯೈವ ಸಾಧುತ್ವಂ ನಾನ್ಯಥೇತಿ. ಇದಮೇವ ಹಿ ತ್ರಿಷ್ವಾಖ್ಯಕಾರಕಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾಭಿಧೇಯತ್ವಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ, [2]ಯಥಾ ಭಗವಾನ್ ದೇವನಸ್ಥೀ—ಮಿಷ್ಟ್ವಕಾರ್ಥೇ ವಾ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆಮನ್ತ್ರಣೇ ॥ 228 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಾರ್ಯಾನ್ತರವ್ಯಾಪೃತಸ್ಯ ಸ್ವಾಭಿಮುಖೀಕರಣಂ ಆಮನ್ತ್ರಣಂ. ತಸ್ಮಿನ್ ವಿವಕ್ಷಿತೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಮಕಾರಃ ಸುಪ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದೇವ ಬಿನ್ನಪಂ, ಸತಿ ಕೇಳ್, ಎಲೆ [3] ದೇವ, ಎಲೆ ಭೂಪ.

[In addressing or calling to any one the *m* (nominative) case-affix is added to the crude form (but by sûtra 252 it is again dropped).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಮನ್ತ್ರಣಂ ಸಮ್ಮುಖೀಕರಣಂ. ಪ್ರಾಗೇವ ಕೃತಸಾಮ್ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ನ ತತ್ಸಮ್ಭವತೀತ್ಯತ ಆಹ—ಕಾರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಇದಂ ಚ ಚೇತನಾಭಿಪ್ರಾ

[1] ಕಾರಕೇ. [2] ಯದುಪ. [3] ದೇವದತ್ತ.

ಯೋಃ. ತಳಿತ್ತಿರ್ದರು ಮರನೆ ಇತಿ ಅಚೇತನೇ ವೃಕ್ಷಾದೌ ಔಪಚಾರಿಕಮೇತತ್. ಸಮ್ಬನ್ಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ಷಷ್ಠ್ಯಪ್ರಾಪ್ತೌ ವಚನಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಯಸ್ಯ ಭಾವೋ ಭಾವಲಕ್ಷಣಂ ॥ **229** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಭಾವಃ ಕ್ರಿಯಾ. ಯಸ್ಯ ಭಾವೋ ಭಾವಾನ್ತರಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ ಜ್ಞಾಪಕಂ ಭವತಿ ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಮಕಾರಃ ಸುಬ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಶುಕಱೆಯಲ್ ಬಂದಂ, ರಮಣಿನೋಡಲ್ ಬಂದಂ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಂ. ಭಾವ ಇತಿ ಕಿಂ? ತಾಪಸಂಗೆ ಜಡೆಯಿಂದಮೂಟಂ. ಭಾವಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಕಿಂ? ಅವಂಗೂಟಮಾತಂ ದೇವದತ್ತಂ.

[The object towards which is directed an act which is habitual, or implied in its nature, takes the affix of the first (nominative) case, (but by sûtra 251 it is again dropped).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಭಾವಶಬ್ದಃ ಸ್ವಭಾವಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥೋಽಪಿ ಅತ್ರ ಕ್ರಿಯಾವಚನ ಇತ್ಯಾಹ—ಭಾವಃ ಕ್ರಿಯಾ ಇತಿ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧೇನ ಹಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಲಕ್ಷಣೀಯಂ. ಪಶುಕಱೆಯಲ್ ಬಂದಂ. ಅತ್ರ ಗೋದೋಹಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವಃ ಕಾಲತಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ. ತೇನ ಚ ದೇವದತ್ತಾದೇಃ ಆ[1]ಗಮನಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ. ರಮಣಿನೋಡಲ್ ಬಂದಂ. ಅತ್ರ ರಮಣ್ಯಾಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವಃ ಸ್ನೇಹಾನುಬನ್ಧತಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ. ತೇನ ಪ್ರಿಯಾ [1]ಗಮನ ಲಕ್ಷಣೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಭಾವೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ. ಕಱೆಯಲ್, ನೋಡಲ್ ಇತಿ. ಯೋ ಭಾವೋ ಭಾವಲಕ್ಷಣಃ[587] ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಅಲ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಯಸ್ಯೇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಕುತಃ ಪ್ರಥಮಾ ಸ್ಯಾತ್? ಅತೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರಕೃತಿರ್ನಿರ್ದಿಶ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ತಾಪಸಂಗೆ [2]ಜಡೆಯಿಂದಮೂಟಂ. ಅತ್ರ ಜಟಾ ಹಿ ದ್ರವ್ಯಂ ನ ಕ್ರಿಯೇತಿ ನ ತಾಪಸಶಬ್ದಾತ್ ಪ್ರಥಮಾ. ಅವಂಗೂಟಮಾತಂ ದೇವದತ್ತಂ. ಅತ್ರ ಭೋಜನಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾತ್ವೇಽಪಿ ಲಕ್ಷಣೀಯೋ ದೇವದತ್ತೋ ದ್ರವ್ಯಮೇವ ನ ಕ್ರಿಯೇತಿ ಅವಂಗೆ ಇತ್ಯತ್ರ ನ ಪ್ರಥಮಾ. ಇತ್ಥಂಭೂತಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ ತೃತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತೌ ಅಯಮಪವಾದಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಿಶೇಷಣಾದ್ವಾ ॥ **230** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಿಶೇಷಣವಾಚಿನೋ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಮಕಾರಃ ಸುಬ್ವಾ ಭವತಿ. ಪಕ್ಷೇ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಭಕ್ತಿರೇವ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಧೀರನುದಾರಂ ಕಲಿ ಗಂ |
ಭೀರಂ ಭೂಪತಿಕುಮಾರಕಂಗಾದುದಯಂ ॥

ಪಕ್ಷೇ ಧೀರಂಗೆ, ಉದಾರಂಗೆ, ಕಲಿಗೆ, ಗಂಭೀರಂಗೆ.

---

[1] ಗಮು, [2] ಜಡೆ.

[Qualifying adjectives aptionally take the affix of the first (nominative) case : otherwise that of the word they qualify.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ವಿಶೇಷಣಂ ವಿಶೇಷ್ಯಾಯತ್ತಂ ನ ಸ್ವತನ್ತ್ರಮಿತಿ ವಿಶೇಷ್ಯವದ್ವಿಭಕ್ತಿವಚನಂ ಅನುಕ್ತಸಿದ್ಧಂ ಭವತೀತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಪಕ್ಷ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇದಂ ಚ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಿಶೇಷಣಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈವ. ವ್ಯಧಿಕರಣವಿಶೇಷಣೇ ತು ನೈವಂ. ಕಿನ್ತು ಯಥಾಯೋಗಂ ಭವತಿ. ತಿಙನ್ತವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಸಕಲಕಾರಕಾಣಾಂ ವಿಶೇಷಣತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ || 231 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸುಪಾಂ ಬಹುಲಂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತತ್ರ ಬಳವೋಮಕಾರಃ—ಪರಿಯಣದೊಳುಂಡಂ, ಪರಿಯಣಮುಂಡಂ ; ಘಟಮಮಂ ಮಾಡಿದಂ, ಘಟಂಮಾಡಿದಂ.

ಮಿವೆಗ್ರತ್ವಮ್—ದೇವದತ್ತನಿದ್ದಗಂ, ದೇವದತ್ತನನಿದ್ದಗಂ ; ಪೂವಿಂ ದಚಿಗಿಸಿದಂ, ಪೂವನಚಿಗಿಸಿದಂ ; ಲೋಕಕ್ಕಧಿಕಂ, ಲೋಕಮನಧಿಕಂ.

ಅತ್ತಣಿಮಿಮ್—ಮರದತ್ತಣಿಂದೆಲೆ ಬಿಳ್ದುದು, ಮರದಿಂದೆಲೆ ಬಿಳ್ದುದು.

ಬಳಮತ್ತು ಗೆತ್—ಎಳ್ಳೊಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಎಳ್ಗೆಣ್ಣೆ ; ಶಿಷ್ಯನಂ ಕಲ್ಪಿಸಿದಂ, ಶಿಷ್ಯಂಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿದಂ ; ಜಗದೊಡೆಯಂ, ಜಗಕ್ಕೊಡೆಯಂ.

ಇಮವೋರತ್ತಣಿಂ—ಕೊಡಲಿಯಿಂ ಕಡಿದಂ, ಕೊಡಲಿಯತ್ತಣಿಂ ಕಡಿದಂ ; ಆತನಂ ಬೆಸಗೊಂಡಂ, ಆತನತ್ತಣಿಂ ಬೆಸಗೊಂಡಂ.

ಬಳ್ಕಮನ್ವದ್—ಎಳ್ಳೊಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ; ನೀಂ ಬಂದಯ್, ನಿನ್ನ ಬಂದಯ್ ; ಎನ್ನಂ ಮಱೆದಂ, ಎನ್ನ ಮಱೆದಂ.

ಬಳಿಮಿ—ಕುಡುಗೋಲಿಂ ಕೊಯ್ದಂ, ಕುಡುಗೋಲೊಳ್ ಕೊಯ್ದಂ.

[One case is often used for another : (namely—
the 2nd and 6th for the 1st ;
the 1st, 4th, 5th and 6th for the 2nd ;
the 2nd, 5th and 7th for the 3rd ;
the 2nd for the 4th ;
the 3rd for the 5th ;
the 4th for the 6th ;
the 1st, 4th and 6th for the 7th).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್[204] ಇತ್ಯಾದಿಯೋಗೈಃ ಕರ್ಮಾದಿಷು ಕಾರಕೇಷು ದ್ವಿತೀಯಾದಯೋ ವಿಭಕ್ತಯೋ ವಿಹಿತಾಃ. ತಾಸಾಂ ಬಹುಲಂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ದೃಶ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಕಾ ಕುತ್ರ ವ್ಯತ್ಯೇತೀತ್ಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾದಯಃ ಸರ್ವಾಃ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯತಿಯನ್ತೀತಿ ಕ್ರಮೇಣ ದರ್ಶಯತಿ—ತತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಬಳಸೋರ್ಮಕಾರ ಇತಿ. ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ಚ ಪ್ರಥಮಾ ದೃಶ್ಯತೇ. ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ತಾವತ್ ಪರಿಯಣಮುಂಡಂ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಪರಿಯಣಂ ಭುಕ್ತಿಪಾತ್ರಂ. ಭುಜಿಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಪಾತ್ರಸ್ಯ ಅಧಿಕರಣತ್ವಾತ್ ಸಪ್ತಮೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತತ್ರ ಪರಿಯಣಮಿತಿ ಪ್ರಥಮಾ 1 ವಿನಾ ವಿಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯ ಉಚ್ಯತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಪ್ರಕಾರಾನ್ತರೇಣಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗನಿರ್ವಾಹಃ ಶಕ್ಯತೇ ಕರ್ತುಮಿತಿ ನ ವ್ಯತ್ಯಯಃ. ತಥಾ ಹಿ—ಪರಿಯಣಶಬ್ದೇನ ನ ಪಾತ್ರಮುಚ್ಯತೇ. ಕಿನ್ತು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತ್ಯಾ ತತ್ಪಾತ್ರೇ ಭೋಕ್ತಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ. ತತಶ್ಚ ಮುಕ್ತೇ[227] ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾ ನ್ಯಾಯ್ಯೈವ. ಅಥವಾ ಪರಿಯಣಮಿತಿ ನೇಯಂ ಪ್ರಥಮಾ. ಕಿನ್ತು ಪರಿಯಣಶಬ್ದೇನ ತತ್ಪಾತ್ರಸ್ಥಮನ್ನಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ. ತಸ್ಯ ಚ ದ್ವಿತೀಯಾನ್ತಸ್ಯ ಉಂಡಮಿತಿ ಉತ್ತರೇಣ ತಿಙನ್ತಪದೇನ ಅಮುಕೃತ್ತ್ರಿಜ್ಞಾ[298] ಇತಿ ಕ್ರಿಯಾಸಮಾಸೇ ಮಗಾಗಮೇ ಸತಿ ಪರಿಯಣಮುಂಡಂ ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ. ತಥಾಪಿ ಪರಿಯಣಮುಂಡಂ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಪಾತ್ರಸ್ಯ ಅಧಿಕರಣತ್ವವಿವಕ್ಷಾಯಾಮಪಿ ಪ್ರಥಮಾ ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯ ಉಚ್ಯತೇ. ತಥಾ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ಘಟಂ ಮಾಡಿದಂ, ಅತ್ರ ಮಾಡುಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಘಟಮಂ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯೈವ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ, ಘಟಮಿತಿ ಪ್ರಥಮಾ. ಅತ್ರಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾಸಮಾಸಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಪ್ರಯೋಗನಿರ್ವಾಹೇಽಪಿ ಕರ್ಮಣ್ಯೇವ ಪ್ರಥಮೇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ.

ಮಿಮೃತ್ಸ್ವಪ್ಸು ಇತಿ. ಪ್ರಥಮಾತೃತೀಯಾಚತುರ್ಥೀಷು ದ್ವಿತೀಯೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಪ್ರಥಮಾಯಾಂ ದೇವದತ್ತನನಿರ್ದ್ದಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಇರ್ ಧಾತೋಃ ಅನ್ತರ್ಭಾವಿತೇ ಸುಬಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ಹೇತುಕರ್ತರಿ ಇರಿಸಿದಂ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಸತಿ ಕರ್ಮಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾಪಿ ನ್ಯಾಯ್ಯೈವ. ತಥಾಪಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗೇ ಕರ್ತರ್ಯೇವ ದ್ವಿತೀಯೇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ. ತೃತೀಯಾಯಾಂ ಪೂವನರ್ಚಿಸಿದಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಅರ್ಚನಾ ನಾಮ ದೇವತಾಯೈ ದಾನಂ. ತತ್ರ ದೇಯಭೂತಂ ಪುಷ್ಪಂ ಕರ್ಮೈವೇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ಅರ್ಚನಂ ಪೂಜಾ, ತತ್ರ ಪುಷ್ಪಂ ಕರಣಮಿತಿ ಏವಂ ವಿವಕ್ಷಾಯಾಮಪಿ ದ್ವಿತೀಯೇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ. ಚತುರ್ಥ್ಯಾಂ ಲೋಕಮನಧಿಕಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಆಧಿಕ್ಯಂ ಸಾವಧಿಕಮಿತಿ ಕಿಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಇತ್ಯಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ಲೋಕಮಂ ಕುಱಿತು ಇತ್ಯನುಸನ್ಧಾನೇ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಸ್ಯ ಅಧ್ಯಾಹೃತಸ್ಯ ವಾ ಕುಱಿತು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಲೋಕಮಂ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ತದಪವಾದಕತಯಾ ಶಕ್ತಿರುಚಿ[214] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಉನ್ನತ್ಯರ್ಥಕಶಬ್ದಯೋಗೇ ಚತುರ್ಥೀಪ್ರಾಪ್ತಾವಪಿ ದ್ವಿತೀಯೇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ.

ಅತ್ತಣಿಮಿಮ್. ಪಞ್ಚಮ್ಯಾಂ ತೃತೀಯೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಮರದಿಂದೆಲೆ ಬೀೞ್ದುದು. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಪತ್ರಪತನೇ ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಕಾರಣತ್ವಾತ್ ಹೇತೌ ತೃತೀಯಾ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ಪತನಮಪಾಯಃ ತತ್ರ ವೃಕ್ಷೋಽವಧಿರಿತಿ ಅಪಾದಾನವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಪಞ್ಚಮೀಪ್ರಾಪ್ತಾವಪಿ ತೃತೀಯೇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ.

---

1 ವಿನಾದವಿಧಿಂ,

ಬಳಮೆತ್ತು ಗೆತ್. ಸಪ್ತಮೀದ್ವಿತೀಯಾಷಷ್ಠೀಷು ಚತುರ್ಥೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ಎಳ್ಗಣ್ಣೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ತೈಲಂ ತಿಲಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವ ಇತಿ ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ [illegible]ಗೆ ಚಪಲತೆ ಇತಿವತ್ ಚತುರ್ಥೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ಅತ್ರ ವ್ಯಾಪಕಾಧಿಕರಣ[1]ವಿವಕ್ಷಯಾ ಸಪ್ತಮೀಪ್ರಾಪ್ತಾವಪಿ ಚತುರ್ಥೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ. ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ಶಿಷ್ಯಂಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿದಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಕಲ್ಪನಾ ನಿಯೋಗಃ ತ್ವಮೇವಂ ಕುರ್ವಿತಿ. ಸ ಚ ಶಿಷ್ಯಾರ್ಥಃ ತತ್ಕೃತಪ್ರಯೋಜನಂ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯೈವೇತಿ ತಥಾ ಚ ತಾದರ್ಥ್ಯೇ 217 ಇತಿ ಅತ್ರ ಚತುರ್ಥೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ಕಲ್ಪನಾ ನಿರ್ವರ್ತನಂ; ಘಟಂ ಕಲ್ಪಯತೀತ್ಯತ್ರ ಘಟಂ ನಿರ್ವರ್ತಯತೀತಿ ಪ್ರತೀತೇಃ. ತತ್ರ ಚ ಶಿಷ್ಯಃ ಕರ್ಮೇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತಾ ಚತುರ್ಥೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ. ಷಷ್ಠ್ಯಾಂ ಜಗಕ್ಕೊಡೆಯಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಒಡೆಯ ಇತಿ ಅಧಿಪತಿರುಚ್ಯತೇ; ಆಧಿಪತ್ಯಂ ಚ ಔನ್ನತ್ಯಮಿತಿ ಶಕ್ತಿರುಚಿ 214 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಚತುರ್ಥೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ಅಧಿಪತಿಃ ಸ್ವಾಮೀತಿ ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವಸಂಬಂಧವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೀಪ್ರಾಪ್ತಾ ಚತುರ್ಥೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ.

ಇಮಮೋರತ್ತಣಿಂ. ತೃತೀಯಾದ್ವಿತೀಯಯೋಃ ಪಂಚಮೀತ್ಯರ್ಥಃ. ತೃತೀಯಾಯಾಂ ಕೊಡಲಿಯತ್ತಣಿಂ ಕಡಿದಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಛಿದಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಕುಠಾರೋ ಹೇತುರಿತಿ ಹೇತೌ ಪಂಚಮೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ಛಿದೌ ಕುಠಾರಸ್ಯ ಸಾಧಕತಮತ್ವವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ತೃತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತಾ ಪಂಚಮೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ. ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ಆತನತ್ತಣಿಂ ಬೆಸಗೊಂಡಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಯತ್ಪೃಚ್ಛತಿ ತದುತ್ತರಂ ವಕ್ತುಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಪ್ರಷ್ಟುಃ ಕರ್ಣದೇಶಮಾಗಚ್ಛತೀತಿ ಅಪಾಯಾವಧಿ[1]ವಿವಕ್ಷಯಾ ಪಂಚಮೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ಪೃಚ್ಛೇಃ ದ್ವಿಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ವಕ್ತುರಪಿ ಕರ್ಮತ್ವೇನ ದ್ವಿತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತಾ ಪಂಚಮೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ.

ಬಳ್ಕೆಮಪ್ಪುದ್. ಸಪ್ತಮೀಪ್ರಥಮಾದ್ವಿತೀಯಾಸು ಷಷ್ಠೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ತಿಲಸ್ಯ ತೈಲಮಿತಿ ಸಂಬಂಧವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ವ್ಯಾಪಕಾಧಿಕರಣ[1]ವಿವಕ್ಷಯಾ ಸಪ್ತಮೀಪ್ರಾಪ್ತಾ ಷಷ್ಠೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ. ಪ್ರಥಮಾಯಾಂ ನಿನ್ನ ಬಂದಯ್. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋಃ ಆಶ್ರಯಾಶ್ರಯಿಭಾವಸಂಬಂಧವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾ ಕರ್ತುರುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಮುಕ್ತೇ 227 ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾಪ್ರಾಪ್ತಾ ಷಷ್ಠೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ. ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ಎನ್ನ ಮಱೆದಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ವಿಸ್ಮರಣಕ್ರಿಯಾತದ್ವಿಷಯಯೋಃ ವಿಷಯವಿಷಯಿಭಾವಸಂಬಂಧವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಷಯಸ್ಯ ಕರ್ಮತ್ವ[1]ವಿವಕ್ಷಯಾ ದ್ವಿತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತಾ ಷಷ್ಠೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ

ಬಳಿಪಿ. ತೃತೀಯಾಯಾಂ ಸಪ್ತಮೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಕುಡುಗೋಲೊಳ್ ಕೊಯ್ದಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಛಿದ್ಯಾಶ್ರಯಮುಪಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ಸದೇವ ಕುಠಾರಂ ಛಿದಿಮುತ್ಪಾದಯತೀತಿ ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕಾಧಿಕರಣವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಸಪ್ತಮೀ ನ್ಯಾಯ್ಯಾ. ತಥಾಪಿ [2] ಛಿದ್ಯಾಶ್ರಯಸ್ಯ ಛಿದಿಕರಣತ್ವ [1] ವಿವಕ್ಷಯಾ ತೃತೀಯಾಪ್ರಾಪ್ತಾ ಸಪ್ತಮೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯಃ.

---

[1] ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ. [2] ದಾತ್ರಸ್ಯ.

ಏವಂ ಉದಾಹೃತಪ್ರಯೋಗದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಪ್ರಥಮಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾಷಷ್ಠ್ಯೌ, ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾಚತುರ್ಥೀಪಞ್ಚಮೀಷಷ್ಠ್ಯಃ, ತೃತೀಯಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾಪಞ್ಚಮೀಸಪ್ತಮ್ಯಃ, ಚತುರ್ಥ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾ, ಪಞ್ಚಮ್ಯಾಂ ತೃತೀಯಾ, ಷಷ್ಠ್ಯಾಂ ಚತುರ್ಥೀ, ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾಚತುರ್ಥೀಷಷ್ಠ್ಯಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯನ್ತೇ. ನಾತ್ರ ಕಿಂಚಿನ್ನಿಯಾಮಕಂ ಆರಾತೀಯಮಹಾಕವಿಪ್ರಯೋಗಾದನ್ಯತ್ರೇತಿ ಸ ಏವ ಪ್ರಮಾಣಂ; ಪ್ರಯೋಗಶರಣಾ ವೈಯಾಕರಣಾ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗಳನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ॥ **232** ॥

ವೃತ್ತಿ ॥ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನಯನಂಗಳ್, ನಯನಂಗಳಂ, ನಯನಂಗಳಿಂ, ನಯನಂಗಳ್ಗ, ನಯನಂಗಳತ್ತಣಿಂ, ನಯನಂಗಳ, ನಯನಂಗಳೊಳ್. ಏವಂ ಕೇಶಂಗಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

[In the plural *gaḷ* precedes the case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಏವಂ ನಿರ್ಣೀತಸ್ವರೂಪಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಯಥಾಯೋಗಂ ಸುಪಾಮುದ್ಭಾವ್ಯ ಇತೋ ಗಳನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಇತ್ಯಾದಿಯೋಗೈಃ ಯಥಾಯಥಂ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರರೂಪ್ಯತೇ.

ನನು ಅತ್ರ ಅನೇಕತ್ವ ಇತೀದಂ ವಿಧೇಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ ಉತ ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ವಾ? ನಾದ್ಯಃ. ತತ್ರ ಹಿ ಸುಪಿ ಪರೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗಳ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವವಿವಕ್ಷಾಯಾಮಿತಿ ಪರ್ಯವಸ್ಯತೀತಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾಗಳ ಏವ ಅರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್ ನ ವಿಭಕ್ತೇಃ. ತಥಾ ಚ

ಸಙ್ಖ್ಯಾ ಚ ಕಾರಕಂ ಚೇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥೋ ನಿಗದ್ಯತೇ।

ಇತ್ಯೇತತ್ ವ್ಯಾಕುಪ್ಯೇತೇತಿ. ನ ಚ ಗಳೋಽಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್ ನ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥತಾವ್ಯಾಕೋಪ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಪ್ರತ್ಯಯಶಬ್ದೇನ ವಿಭಕ್ತೇರೇವ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್, ಅನ್ಯಥಾ ಘಟಃ, ಪಟಃ ಇತ್ಯಾದೌ ಸಙ್ಖ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಾಯಕಾಭಾವಾತ್ ಸಾ ನ ಪ್ರತೀಯೇತೇತಿ. ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ. ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ ಸದಪಿ ಅನುವೃತ್ತಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗಾದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ ಉತ ಸುಪೀತಿ ಸಾಕ್ಷಾದುಕ್ತಸ್ಯ ಪರಸ್ಯ ವಾ? ನಾದ್ಯಃ. ತತ್ರ ಹಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗಳ್ ಭವತಿ ಸುಪಿ ಪರೇ ಇತಿ ಪರ್ಯವಸಿತಃ. ತಥಾ ಚ ಅನೇಕತ್ವಸಙ್ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಗತ್ವೇನೈವ ಭಾಸತ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥೋ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಉಕ್ತ ಏವ ದೋಷಃ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾತ್. ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ. ತತ್ರ ಚ ಲಿಙ್ಗಾತ್ ಗಳ್ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ವಿಹಿತೇ ಸುಪಿ ಪರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಚ ಅನೇಕತ್ವಸಙ್ಖ್ಯಾ ವಿಭಕ್ತೇರೇವ ಪ್ರತೀತೇತಿ ಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿರರ್ಥಕಃ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ನಿಮಿತ್ತವಿಶೇಷಣತ್ವಪಕ್ಷಸ್ಯೈವ ಕಕ್ಷೀಕರಣಾತ್. ನ ಚ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಉತ್ತರಸ್ಯ ವಾ ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪೋಕ್ತದೋಷಃ; ಪಞ್ಚಕಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತ್ರಿಕಂ

ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಉತ್ತರಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಮಿತಿ ಉಭಯಥಾಪಿ ದೋಷಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಗಳೋ ನೈರರ್ಥಕ್ಯಮಪಿ; ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾ ಅನೇಕತ್ವಸ್ಯ ಸ್ಫೋರಕಃ ಸನ್ ಶಬ್ದಸಂಸ್ಕಾರಕತ್ವೇನ ಉಪಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್. ನ ಚ ಘಟಂ, ಪಟಂ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ಯತರವಾಚ್ಯೈಕತ್ವಸಙ್ಖ್ಯಾಸ್ಫೋರಕತ್ವೇನ ಗಳ್‌ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಸಙ್ಗ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಅನೇಕತ್ವಸ್ಯೈವಾಯಂ ಸ್ಫೋರಕೋ ನ ತ್ವೇಕತ್ವಸ್ಯೇತಿ. ಅಸ್ತು ವಾ ವಿಧೇಯವಿಶೇಷಣಂ; ಅನೇಕತ್ವಸ್ಯ ಗಳರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ದೋಷಾಭಾವಾತ್.

ನ ಚ ಉಕ್ತ ಏವ ವಿಭಕ್ತೇಃ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಿತ್ವಾಭಾವೋ ದೋಷ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ವಿಭಕ್ತಿವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಸತೋಽಪಿ ತಸ್ಯ ಅನೇಕತ್ವಪ್ರಕಾರಕಪ್ರತೀತಿವಿಷಯತ್ವಾರ್ಥಂ ಗಳೋ ವಿಧಾನಾತ್. ವಿಭಕ್ತಿರ್ಹಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾತ್ವೇನೈವ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾ ಬೋಧಿಕಾ, ನಾನೇಕತ್ವಪ್ರಕಾರೇಣೇತಿ. ಅನೇನ ಪಞ್ಚಕಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇಽಪಿ ದೋಷಃ ಪರಿಹೃತಃ; ಪ್ರಕೃತೇರಪಿ ಅನೇಕತ್ವಪ್ರಕಾರೇಣ ಸಙ್ಖ್ಯಾಬೋಧಕತ್ವಾಭಾವಾತ್.

ಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತು ಅನೇಕತ್ವೇ ವಿಹಿತ ಇತಿ ತತ್ತ್ವೇನೈವ ಬೋಧಯತೀತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಸರ್ವಾಸು ವಿಭಕ್ತಿಷು ಪ್ರಯುಜ್ಯ ದರ್ಶಯನ್ ದ್ವಿತ್ವೇ ದರ್ಶಯತಿ—ನಯನಂಗಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ತಥಾ ಬಹುತ್ವೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಕೇಶಂಗಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಏಕವಚನದ್ವಿವಚನಬಹುವಚನವಿಭಾಗಃ ಸಂಸ್ಕೃತ ಏವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ; ಪುರುಷಃ ಪುರುಷೌ ಪುರುಷಾಃ, ಪಚತಿ ಪಚತಃ ಪಚನ್ತಿ ಇತಿ ನಾಮಸು ಆಖ್ಯಾತೇಷು ಚ ಏಕತ್ವದ್ವಿತ್ವಬಹುತ್ವವಾಚಕಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾನಾತ್. ಭಾಷಾಯಾಂ ತು ಪುರುಷಂ ಬಂದಂ, ಪುರುಷರ್ ಬಂದರ್ ಇತಿ ನಾಮನಿ ಆಖ್ಯಾತೇ ಚ ಏಕವಚನಬಹುವಚನಯೋರೇವ ವ್ಯವಹಾರೋ ನ ದ್ವಿವಚನಸ್ಯ; ತಸ್ಯ ತು ಔಚಿತ್ಯಾದೇವ ವಿಜ್ಞೇಯತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ನಯನಂಗಳ್ ಇತ್ಯತಃ ಕೇಶಂಗಳ್ ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಶೇಷಭಾಸಕಮಸ್ತಿ; ಗಳೋ ದ್ವಿತ್ವಬಹುತ್ವಸಾಧಾರಣ್ಯಾತ್. ಉಕ್ತಂ ಚ ದರ್ಪಣಕೃತಾ—

> ಕಂ || ಏಕದ್ವಿತ್ವಬಹುತ್ವಮ |
> ನೇಕದ್ವಿಬಹುತ್ವಮಸ್ತು [1] ಗಳೊಳುಚರಿಪರ್ |
> ಸ್ವೀಕಾರಂ ಕನ್ನಡದೊಳ |
> ಗೇಕಬಹುತ್ವಂ ದ್ವಿವಚನಮನುಚಿತದ ಬಳ್ಕೆಗಂ || ಇತಿ.

ತಥಾ ಚ ಕಥಂ ದ್ವಿತ್ವಪ್ರದರ್ಶನೋಕ್ತಿಃ ಸಙ್ಗಚ್ಛತ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಏಕತ್ವಬಹುತ್ವಯೋರಿವ ದ್ವಿತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುಧರ್ಮತ್ವೇನ ತದ್ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಭಾಷಾಯಾಮಪಿ ಅವರ್ಜನೀಯತ್ವಾತ್. ನ ಚ ನಯನಂಗಳ್, ಕೇಶಂಗಳ್, ಪಾದಂಗಳ್, ನಖಂಗಳ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಗಳಃ ಸಾಧಾರಣ್ಯಾತ್ ಕಥಂ ದ್ವಿತ್ವಬಹುತ್ವವಿಶೇಷಪ್ರತೀತಿರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪಿ ಅಗ್ನಯಃ, ಸಮುದ್ರಾಃ, ಪಾಣ್ಡವಾ ಇತ್ಯಾದೌ ಜಸೋಽಪಿ ಸಾಧಾರಣ್ಯಾತ್ ಕಥಂ ತ್ರಿತ್ವ ಚತುಷ್ಟ್ವ ಪಞ್ಚತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಪ್ರತೀತಿರಿತ್ಯಪಿ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್.

---

[1] ಗಳ್ಗ ಚರಿಪರ್.

ತ್ರಿತ್ವಾದೀನಾಂ ಬಹುತ್ವೇನ ಕ್ರೋಡೀಕರಣಾತ್ ನ ತದ್ವಿಭೇದ ಇತಿ ಚೇತ್, ದ್ವಿತ್ವಾದೀನಾಮಪಿ ಅನೇಕತ್ವೇನ ಕ್ರೋಡೀಕರಣಾತ್ ನ ತದ್ವಿಭೇದ ಇತ್ಯಪಿ ಸುವಚತ್ವಾತ್. ನ ಚ ಏವಂ ದ್ವಿತ್ವಸ್ಯ ಅನೇಕತ್ವಪ್ರಕಾರಕಬೋಧವಿಷಯತ್ವೇಽಪಿ ನ ದ್ವಿತ್ವತ್ವಪ್ರಕಾರಕಬೋಧವಿಷಯತಾ, ಅನೇಕತ್ವ ಏವ ಗಳೋ ವಿಧಾನಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತ್ರಿತ್ವಾದೀನಾಮಪಿ ಬಹುತ್ವಪ್ರಕಾರಕಬೋಧವಿಷಯತ್ವೇಽಪಿ ನ ತ್ರಿತ್ವತ್ವಾದಿ ಪ್ರಕಾರಕಬೋಧವಿಷಯತಾ; ಬಹುತ್ವ ಏವ ಜಸೋ ವಿಧಾನಾದಿತಿ. ನ ಚ ಜಸಾ ಬಹುತ್ವಪ್ರಕಾರಕ ಏವ ಬೋಧಃ. ತ್ರಿತ್ವತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರಕಸ್ತು ತ್ರಯೋಽಗ್ನಯಶ್ಚತ್ವಾರಃ ಸಮುದ್ರಾಃ ಪಞ್ಚ ಪಾಣ್ಡವಾ ಇತ್ಯಾದಿಪದಾನ್ತರಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಸಾಧ್ಯ ಏವೇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಗಳಾ ಅನೇಕತ್ವಪ್ರಕಾರಕ ಏವ ಬೋಧಃ. ದ್ವಿತ್ವತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರಕಸ್ತು ಎರಡು ನಯನಂಗಳ್ ಇತ್ಯಾದಿಪದಾನ್ತರಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಸಾಧ್ಯ ಏವೇತ್ಯಪಿ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್. ಕಿನ್ತು ದ್ವಿತ್ವತ್ವಪ್ರಕಾರಕೋ ಬೋಧಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಪದಾನ್ತರಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರನಿರಪೇಕ್ಷೋ ಭಾಷಾಯಾಂ ತು ತತ್ಸಾಪೇಕ್ಷ ಇತಿ ಏತಾವಾನೇವ ಭೇದೋ ನ ದ್ವಿವಚನಮೇವ ನಾಸ್ತೀತಿ. ಅತೋ ದ್ವಿತ್ವೋಕ್ತಿಃ ಸಙ್ಗಚ್ಛತ ಏವೇತಿ. ಸೂಚಿತಂ ಚೈತತ್ ದರ್ಪಣಕೃತಾಪಿ—

ಏಕದ್ವಿತ್ವಬಹುತ್ವಮ | ನೇಕದ್ವಿಬಹುತ್ವವಸ್ತು [1] ಗಳೊಳಾಚರಿಪರ್ || ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ನಾಡ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಕಳುಬ್ವಾ || **233** ||

ವೃತ್ತಿಃ || ನಾಡು ಇತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಕಳುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ. ಉಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಃ. ಪಕಾರಃ ಕಳುಪ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ನಾಟ್ಕಳ್, ನಾಡುಗಳ್, ನಾಟ್ಗಳ್; ಕೋಟ್ಕಳ್, ಕೋಡುಗಳ್, ಕೋಟ್ಗಳ್; ಬೀಟ್ಕಳ್, ಬೀಡುಗಳ್, ಬೀಟ್ಗಳ್. ನಾಡ್ವಾದಯಃ ಪ್ರಯೋಗಗಮ್ಯಾಃ.

[*Nāḍu* and other words grouped with it (for which see below) optionally take *kaḷ*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ರ ಕಳ್ ಇತ್ಯೇತಾವಾನೇವ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಉಕಾರಪಕಾರೌ ನ ಪ್ರತ್ಯಯಶರೀರತಯಾ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾವಿತ್ಯಾಹ—ಉಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿ. ನಾಟ್ಕಳ್. ಱಡೋರ್ದೀರ್ಘರಟಿಂ ವ್ಯಞ್ಜನೇ [82] ಇತಿ ಟಕಾರಾದೇಶಃ. ನಾಡುಗಳ್, ನಾಟ್ಗಳ್ ಇತಿ. ವಾ ಗಿ [85] ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪಃ. ಪ್ರಯೋಗಗಮ್ಯಾ ಇತಿ. ಆಕೃತಿಗಣ ಇತಿ ಯಾವತ್. ತೇನ ಕಾಡು, ತೋಡು, ಸೇಡು, ಊರ್, ಬೇರ್, ನಾರ್ ಇತ್ಯಾದಯ ಉಪಸಙ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಎಲ್ಲಾದ್ವುಃ || **234** ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಎಲ್ಲಶಬ್ದಾತ್ ವು ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಎಲ್ಲವು, ಎಲ್ಲವಂ, ಎಲ್ಲವಱಿಂ.

---

1 ಗಳ್ಗಾಚರಿಪರ್.

[*Ella* takes *vu* in the plural before the case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಎಲ್ಲಶಬ್ದೋ ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ವಯಂ ಅನೇಕಾರ್ಥವಾಚೀತಿ ಪುನಃ ಅನೇಕಾರ್ಥವಾಚಿಪ್ರತ್ಯಯಂ ನಾಪೇಕ್ಷತೇ; ತಥಾಪಿ ಯಥಾ ಸರ್ವಶಬ್ದಃ ಸ್ವಯಂ ಸರ್ವಾರ್ಥವಾಚಿತ್ವೇಽಪಿ ಸರ್ವ, ಸರ್ವಸ್ವ, ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಸರ್ವದರ್ಶನ ಇತ್ಯಾದೌ ಕ್ವಚಿದೇವ ಅಬಾಧಿತತ್ವೇನ ಅನ್ಯತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯವಹಾರೇ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ ವಿವಕ್ಷಿತಸರ್ವಪರ ಇತಿ ಏಕಾನೇಕತ್ವಪ್ರತ್ಯಾಯಕಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಯೋಗಭಾಗ್ಭವತಿ, ತಥಾ ಅಯಮಪೀತಿ ಮನ್ತವ್ಯಮಿತಿ. ಎಲ್ಲಶಬ್ದಸ್ಯ ಅದ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯೋಗೇನ ದುಲೋಪೋ ಮಾಭೂದಿತಿ ಪೃಥಗ್ವಚನಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅದ್ವಾದೇರ್ದೋರ್ಲುಕ್ಚ ॥ 235 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅದ್ವಾದೇರ್ಗಣಾತ್ ವು ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ, ದೋರ್ಲೋಪಶ್ಚ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅವು, ಇವು, ಉವು, ಆವುವು, ಪೆಱವು.

[*Adu* and the other words of that class take the affix *vu*, at the same time dropping their final syllable, in the plural before a case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವುಃ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗೇ ದೋರ್ಲೋಪಶ್ಚ ಭವತಿ. ದೋರಿತಿ ವ್ಯಸ್ತನಿರ್ದೇಶ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಮಸ್ತೈಕದೇಶಸ್ಯಾಪಿ ಅನುವೃತ್ತಿರ್ದೃಶ್ಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್ ತಥಾಪಿ ಅಯಂ ಸುಕರ ಇತಿ

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗುಣೋಕ್ತೇರ್ಯಶ್ಚ ॥ 236 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಗುಣವಚನೇಭ್ಯೋ ವು ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ, ದೋಃ ಯಶಬ್ದಾದೇಶಶ್ಚ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇನಿಯವು, ಪಿರಿಯವು, ಕಡಿಯವು, ನಿಡಿಯವು, ಕಿಱಿಯವು, ಬಿಳಿಯವು, ಕರಿಯವು.

[Adjectives take the affix *vu*, at the same time substituting *ya* for their final syllable, in the plural before a case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದೋರಿತ್ಯೇವ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ. ಯ ಇತಿ ಅನುಕ್ತತ್ವಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯತಿ—ಯಶಬ್ದ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತೋ ದಃ ॥ 237 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಗುಣವಚನಾನಾಂ ದೋಃ ತಕಾರಸ್ಯ ದಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಳ್ಳಿದುವು, ಮೆಲ್ಲಿದುವು, ತೆಳ್ಳಿದುವು, ಬೆಟ್ಟಿದುವು.

[The *t* of the final syllable of adjectives becomes *d* in the plural before a case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಗುಣವಚನೋ ಹಿ ದ್ವೇಧಾ : ದುಶಬ್ದಾನ್ತಃ ತುಶಬ್ದಾನ್ತಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಪೂರ್ವಯೋಗಾದ್ವಿಹಿತೋ ಯಶಬ್ದಃ ಸಾಮಾನ್ಯತ ಉಪದಿಷ್ಟೋऽಪಿ ದುಶಬ್ದಾನ್ತಸ್ಯೈವ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ. ತುಶಬ್ದಾನ್ತಸ್ಯ ತು ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ದೋಃ ತಕಾರಸ್ಯ ದಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—ಗುಣ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ದ ಇತಿ ಅಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥೋ ನ ಪೂರ್ವವದ್ವಿಧೇಯಾವಯವಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ನಾನಿತ್ವಾದಿಭ್ಯಃ || 238 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅನಿತ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶಬ್ದೇಭ್ಯೋऽನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ ಯದುಕ್ತಂ ತನ್ನ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಅನಿತು, ಇನಿತು, ಎನಿತು, ಏಸು, ಐಸು. ಅನಿತ್ವಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Anitu* and the words grouped with it (for which see below) do not undergo these changes.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅನಿತ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ನ ಇತಿ ನಿಷೇಧ ಉಚ್ಯತೇ. ಸ ಚ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೈವ ಭವತಿ. ಪ್ರಾಪ್ತಿಶ್ಚಾತ್ರ ಪ್ರಕರಣವಶಾತ್ ಅನೇಕತ್ವೇ ವಿಹಿತೋ ಗಳಾದಿರೇವ ನಾನ್ಯ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಅನಿತ್ವಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್ ಉನಿತು, ಈಸು, ಎಷ್ಟು, ಅಷ್ಟು, ಇಷ್ಟು ಇತ್ಯಾದಯ ಉಪಸಙ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಾದರ್ ದಿರ್ ವಿರ್ ಬಹುಲಂ ||239 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಾತ್ ಪುರುಷವಾಚಕಾಚ್ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ಅರ್, ದಿರ್, ವಿರ್ ಏತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಬಹುಲಂ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಭವನ್ತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಅರ್—ಸ್ತ್ರೀಯರ್, ಅತ್ತೆಯರ್, ಸೊಸೆಯರ್, ಸುತೆಯರ್, ಪುರುಷರ್, ಸುತರ್, ಅವರ್, ಇವರ್, ಉವರ್, ಎಲ್ಲರ್, ಇನಿಯರ್, ಬೞುವರ್, ಪೊಸಂಬರ್.

ದಿರ್—ಅತ್ತೆದಿರ್, ಸೊಸೆದಿರ್, ತಾಯಿದ್ರ್, ತಂಗಿದಿರ್, ತಂದೆದಿರ್, ಮಾವಂದಿರ್, ಭಾವಂದಿರ್, ಅಣ್ಣಂದಿರ್, ತಮ್ಮಂದಿರ್.

ವಿರ್—ಅತ್ತೆವಿರ್, ಸೊಸೆವಿರ್, ತಾಯ್ವಿರ್, ತಂಗಿವಿರ್, ತಂದೆವಿರ್, ಭ್ರಾತೃವಿರ್.

ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ಗಳಪಿ ಭವತಿ—ತಾಯ್ಗಳ್, ತಂದೆಗಳ್, ಅತ್ತೆಗಳ್, ಸೊಸೆಗಳ್. ಕ್ವಚಿತ್ ಗಳೇವ ನಾನ್ಯತ್—ನೀಂಗಳ್, ತಾಂಗಳ್, ಆಂಗಳ್.

[Words relating to women and men often take the affix *ar*, *dir* or *vir* in the plural before a case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಎಲ್ಲಾದ್ವಃ 234 ಇತ್ಯಾದಿಯೋಗೈಃ ಅದ್ವಾದೀನಾಂ ಗುಣವಚನಾನಾಂ ಚ ಅನೇಕತ್ವೇ ಯದ್ವಿಹಿತಂ ಯಚ್ಚ ನಾನಿತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ 238 ಇತಿ ನಿಷಿದ್ಧಂ ಸ ವಿಧಿರ್ನಿಷೇಧೋ ವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯ ಏವ ನ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸವಿಷಯಕಃ. ತತ್ರ ತು ಅರಾದಯ ಏವ ಭವನ್ತಿ ನಾಮೀ ಗಳಪವಾದಾಃ, ನ ವಾ ಏಷಾಂ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಯೋಃ ಅಸ್ತ್ಯಯಮಿತಿ ನಿಯಮಃ, ನಾಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತಕರ್ಣಾಟಕವಿಷಯವಿಭಾಗಶ್ಚೇತಿ ಸೂಚಯಿತುಂ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಂ ಕೃತಮಿತಿ ತದರ್ಥಮಾಹ—ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತೊೞ್ತುಪೆಂಡಾದಿರ್ ॥ **240** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತೊೞ್ತು, ಪೆಂಡ ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಇರ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತೊೞ್ತಿರ್, ಪೆಂಡಿರ್. ಏತಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಗೌಡಿಯರ್, ಪೆಂಡತಿಯರ್.

[*Toḷtu* and *peṇḍa* take the affix *ir* in the plural before a case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಅಯಮನಾರಮ್ಭಣೀಯಃ, ಯತಃ ಪೂರ್ವತ್ರ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಂ ಕೃತಮಿತಿ ಅಸ್ಯೈವ ಕ್ವಚಿದನ್ಯದೇವೇತಿ ವಿಷಯತಯಾ ಅಯಂ ಸಿಧ್ಯತಿ ; ತಥಾಹಿ—ಅರಾದೀನಾಂ ಕ್ವಚಿತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ : ಸತಿಯರ್, ಸುತೆಯರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿಃ : ನೀಂಗಳ್, ತಾಂಗಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ವಚಿದ್ವಿಭಾಷಾ : ಅತ್ತೆಯರ್, ಅತ್ತೆಗಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ವಚಿದನ್ಯದೇವ : ತೊೞ್ತಿರ್, ಪೆಂಡಿರ್ ಇತ್ಯೇಷಾಂ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ. ತಥಾಪಿ ಇರ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ತೊೞ್ತು, ಪೆಂಡ ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಮೇವ ನಾನ್ಯತ ಇತಿ ಸೂಚಯಿತುಂ ಅಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾ ವರ್ ॥ **241** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷವಾಚಕೇಭ್ಯಃ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಕೇಭ್ಯಃ ವರ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇರ್ವ್ವರ್, ಮೂವರ್, ನಾಲ್ವರ್, ನೂರ್ವ್ವರ್, ಸಾಸಿರ್ವ್ವರ್, ಒಂಬದಿಂಬರ್, ಪದಿಂಬರ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

[Numerals relating to women or men take the affix *var* in the plural before a case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಾದಿತಿ ವರ್ತತೇ. ತೇನ ಚ ಅಯಂ ವಿಶಿಷ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಸ್ತ್ರೀ ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಕ್ತಯುಕ್ತ್ಯಾ ಸಫಲೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ. ಪೂರ್ವಸ್ಯೈವ ಪ್ರಪಞ್ಚೋ ವಾ ಅಯಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತೇಭ್ಯಃ ಕಳ್ ವಾ ॥ 242 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತೇಭ್ಯೋऽರಾದಿಭ್ಯಃ ಪರಃ ಕಳ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅತ್ತೆಯಕ್ಕಳ್, ಅತ್ತೆಯರ್; ಅತ್ತೆದಿಕ್ಕಳ್, ಅತ್ತೆದಿರ್; ಅತ್ತೆವಿಕ್ಕಳ್, ಅತ್ತೆವಿರ್; ತಂದೆಯಕ್ಕಳ್, ತಂದೆಯರ್; ತಂದೆದಿಕ್ಕಳ್, ತಂದೆದಿರ್; ತಂದೆವಿಕ್ಕಳ್, ತಂದೆವಿರ್; ಮೂವಕ್ಕಳ್, ಮೂವರ್; ನಾಲ್ವಕ್ಕಳ್, ನಾಲ್ವರ್. ತೇಭ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ತಾಯ್ಗಳ್, ತಂದೆಗಳ್.

[*Ar* and the others before mentioned (*dir*, *vir*, *ir*, *var*) optionally take *kal* after them in the plural before a case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಚ್ಛಬ್ದಃ ಸರ್ವನಾಮತ್ವಾತ್ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾಚಕಃ. ಬುದ್ಧೌ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಪಞ್ಚ ಅರಾದಯಃ ಪ್ರಕಾಸತೀತಿ ತ ಏವ ಪರಾಮೃಶ್ಯನ್ತ ಇತ್ಯಾಹ— ತೇಭ್ಯೋऽರಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಅನೇಕತ್ವಸ್ಯ ಅರಾದಿನೈವ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ಅಯಮವಾಚಕಃ, ತಥಾಪಿ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕತಯಾ ಪ್ರಯೋಗನಿಯತ ಇತಿ ಸಫಲೋऽಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಂಸ್ಕೃತಾದಿರ್ ಚ ॥ 243 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತೇಭ್ಯಃ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಪರಃ ಕಳ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇರ್ ಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ವಾ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸ್ತ್ರೀಯಕ್ಕಳ್, ಸ್ತ್ರೀಯರಿರ್, ಸ್ತ್ರೀಯರ್; ಪುರುಷಕ್ಕಳ್, ಪುರುಷರಿರ್, ಪುರುಷರ್; ಪಂಡಿತಕ್ಕಳ್, ಪಂಡಿತರಿರ್, ಪಂಡಿತರ್.

[Sanskrit words (relating to women and men) with the affixes *ar* and the others (see 242) optionally take in addition *kal* or *ir* in the plural before a case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತೇಭ್ಯ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ಅರ್ಥವಶಾದ್ವಚನವಿಪರಿಣಾಮ ಇತಿ ಏಕವಚನಾನ್ತತಯಾ ವಿಪರಿಣಮ್ಯತೇ ಅಥವಾ ತದನುರೋಧಾತ್ ಅಸ್ಯೈವ ಬಹುವಚನಾನ್ತತಯಾ ವಿಪರಿಣಮನಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಅರಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಚಕಾರೇಣ ಕಳ್ ಸಮುಚ್ಚೀಯತ ಇತಿ ಉಭಯವಿಕಲ್ಪಾತ್ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಂ. ಉದಾಹರತಿ—ಸ್ತ್ರೀಯಕ್ಕಳ್, ಸ್ತ್ರೀಯರಿರ್, ಸ್ತ್ರೀಯರ್ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗಳದ್ವಾದೇಃ ॥ 244 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ ಅದ್ವಾದೇರ್ಗಣಾತ್ ಪರೋ ಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅವರ್ಗ್ಗಳ್, ಅವರ್; ಇವಂದಿರ್ಗ್ಗಳ್, ಇವಂದಿರ್; ಆಕೆವಿರ್ಗ್ಗಳ್, ಆಕೆವಿರ್; ಈಕೆವಿರ್ಗ್ಗಳ್, ಈಕೆವಿರ್.

[*Adu* and the words of that class having the affixes *ar* and the others (see 242), optionally take in addition *gal* in the plural before a case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತೇಭ್ಯ ಇತ್ಯೇವ ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಮೇವ. ಅವರ್ಗ್ಗಳ್, ಅವರ್ಕ್ಕಳ್, ಅವರ್; ಇವಂದಿರ್ಗ್ಗಳ್, ಇವಂದಿರ್ಕ್ಕಳ್, ಇವಂದಿರ್; ಈಕೆವಿರ್ಗ್ಗಳ್, ಈಕೆವಿರ್ಕ್ಕಳ್, ಈಕೆವಿರ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಿನೋ ವಿಶೇಷಣಸ್ಯ ಕಯ್‌ಕಿರೇಕಾನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಃ ॥**245**॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ನಿನೋ ವಿಶೇಷಣವಾಚಕಂ ಯತ್ ಶಬ್ದರೂಪಂ ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧಿನ ಏಕತ್ವಾನೇಕತ್ವಯೋಃ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಸುಪೋ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಕಯ್, ಕಿರ್ ಇತ್ಯೇತಾವಾಗಮೌ ವಾ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೀಂ ಪಂಡಿತನಯ್, ನೀಂ ಪಂಡಿತಂ; ನೀಂ ಜಾಣನಯ್, ನೀಂ ಜಾಣಂ; ನೀಂಗಳ್ ಪಂಡಿತರಿರ್, ನೀಂಗಳ್ ಪಂಡಿತರ್; ನೀಂಗಳ್ ಜಾಣರಿರ್, ನೀಂಗಳ್ ಜಾಣರ್. ನಿನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತಾಂ ಜಾಣಂ, ತಾಂ ಜಾಣರ್. ವಿಶೇಷಣಗ್ರಹಣಂ ನಿನೋ ಮಾಭೂದಿತಿ

[A word attributively connected with *nin* optionally takes after the case affix the augments *ay* in the singular and *ir* in the plural.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಿನ್ ಇತಿ ಯುಷ್ಮದರ್ಥವಾಚಕೋಽಯಂ ಶಬ್ದಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ನಿನೋ ವಿಶೇಷಣಸ್ಯ ಇತ್ಯೇತತ್ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವೇನ ವಿವಕ್ಷಿತ್ವಾ ಸುಪ ಇತ್ಯೇತಚ್ಚ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅನ್ವೀಯ ಸುಬನ್ತಂ ಯನ್ನಿನೋ ವಿಶೇಷಣವಾಚಕಂ ತಸ್ಯೈಕಾನೇಕತ್ವವಿಷಯೇ ಕಯ್, ಕಿರ್ ಇತ್ಯೇತಾವಾಗವೌ ವಾ ಭವತ ಇತ್ಯೇವಮಪಿ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ. ತಥಾಪಿ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಃ ಕಾಮಚಾರತ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಸುಪ ಇತ್ಯೇತದೇವ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವೇನಾಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ನಿನ ಇತ್ಯಾದಿ. ಉತ್ತರತ್ರ ಸುಪ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವೇನ ಅನುವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ವಾ ತಥಾ ವಿವಕ್ಷಾ. ವಿಶೇಷಣಂ ಚ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪಂ ಸಂಸ್ಕೃತಕರ್ಣಾಟಕಸಾಧಾರಣಮಿತಿ ಉಭಯಥಾಪಿ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ನೀಂ ಪಂಡಿತನಯ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ನೀಂಗಳ್ ಪಂಡಿತರಿರ್. ಅತ್ರ ಅನೇಕತ್ವಾಭಿವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಮೇವ ಗಳಃ ಪ್ರಯೋಗೋ ನ ತು ತತ್ಸನ್ನಿಧಾವೇವೇತಿ; ತದಭಾವೇಽಪಿ ನೀಂ ಪಂಡಿತರಿರ್ ಇತ್ಯಪಿ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್. ಕಕಾರೋ ದೇಶವಿಧ್ಯರ್ಥಃ.
ಕೇಚಿದತ್ರ ಕಯಃ ಸ್ಥಾನೇ ಕೈ ಇತಿ ಐಕಾರಮಾತ್ರಮಪಿ ಆಗಮಮಿಚ್ಛನ್ತಿ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ಶ್ರೀಕಾಂತಜಿನಸ್ಮರಣದಿ ।
ವಾಕರಕೆರಣದಿನಲರ್ಪ್ಪ ಕತದಿಂ ಸಿರಿಯಿ ।
ದ್ದಾರ್ ಕತದಿಂ ನೀಂ ಪುಷ್ಕರ ।
ನೈ ಕವಿತತಿವಿನುತಧಾಮ ಸಾರ್ತ್ಥಕನಾಮಾ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎನಃ ಕೆನ್ [1]ಕೆವು ॥ 246 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಎನೋ ವಿಶೇಷಣವಾಚಕಕಂ ಯತ್ ಶಬ್ದರೂಪಂ ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧಿನ ಏಕತ್ವಾನೇಕತ್ವಯೋಃ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಸುಪೋ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಂ ಕೆನ್, [1] ಕೆವು ಇತ್ಯೇತಾವಾಗಮೌ ವಾ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಂ ಪಂಡಿತನೆಂ, ಆಂ ಪಂಡಿತಂ ; ಆಂ ಪಂಡಿತರೆವು, ಆಂ ಪಂಡಿತರ್.

[A word attributively connected with *en* optionally takes after the case affix the augments *en* in the singular and *evu* in the plural.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಎನ್ ಇತಿ ಅಸ್ಮದರ್ಥವಾಚಕಃ ಶಬ್ದಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಶ್ಲುಬವ್ಯಯಸ್ಯ ॥ 247 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಅವ್ಯಯಾದ್ವಿಹಿತಸ್ಯ ಸುಪಃ ಶ್ಲುರ್ಭವತಿ. ಶಕಾರಃ ಸರ್ವಾದೇಶಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅರಮೆ ಕಂಡಂ, ಅರಮೆ ಇರ್ದಂ, ಅರಮೆ ಅರಸಂ, ನಿನ್ನೆರಂ ನುಡಿದಂ, ನಿನ್ನೆರಂ [2]ಕೊಂದಂ. ಅವ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಸುರರಂ, ಸುರರಿಂ, ಸುರರ್ಗೆ.

[Adverbs drop the case affixes.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವವತ್ ಅಯಮಪಿ ವೈಭಾಷಿಕ ಇತಿ ಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯತಿ— ವಾ ಇತಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ನಾವ್ಯಯ 10 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಷೇಧಾತ್ ಅವ್ಯಯಾನಾಂ ಅಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿರೇವ ನಾಸ್ತೀತಿ ಕಸ್ಯಾಯಂ ಶ್ಲುರ್ವಿಧೀಯತೇ ? ನ ಹಿ ಅಜಾತೋ ಮ್ರಿಯತೇ ; ಲೋಕೇ ವಿನಾಶಸ್ಯ ವಿನಾಶ್ಯಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ನಿಷೇಧೋಽಯಂ ಸಂಸ್ಕೃತವಿಷಯ ಏವ ನ ಭಾಷಾವಿಷಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಗೇವ ಪ್ರಪಞ್ಚಿತತ್ವಾದಿತಿ.

ಅರಮೆ ಇರ್ದ್ದಂ, [3] ಅರಮೆ ಅರಸಂ. ನಿಪಾತಾಃ 44 ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವೃತ್ತೇಃ ॥ 248 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವೃತ್ತ್ಯನ್ತರ್ಭೂತಸ್ಯ ಸುಪಃ ಶ್ಲುರ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಂಡನನುಣ್ಬುದು, ಬಂಡುಣಿ ; ಮೀನಂ ಕೊಲ್ವಂ, ಮೀಂಗುಲಿ ; ಕಲ್ಲಂ ಕುಟ್ಟುವಂ, ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ ; ಮಣಿಯಂ ಮಾಡುವಂ,

---

1 ಕೆವ್. 2 ಕೊಂಡಂ, 3 ಅರಮೆ ಅರಸಂ. ಇತ್ಯತ್ರ.

ಮಣಿಗಾಱಂ ; ಕಾಲೂರೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಂ, ಕಾಲುರಿಚಂ ; ಸುಂಕದೊಳ್ ನಿಯುಕ್ತಂ, ಸುಂಕಿಗಂ ; ಅರಸಿನ ಮಗಳ್, ಅರಮಗಳ್ ; [1] ಸೂಳೆಯ ಕೇರಿ, ಸೂಳೆಗೇರಿ ; ಮನದಿಂ ಮುಟ್ಟಿದಂ, ಮನಮುಟ್ಟಿದಂ. ವೃತ್ತೇರಿತಿ ಕಿಂ ? ಜನಂಗಳಿಂ, ಬನಂಗಳಿಂ.

[A word combined with another to form a derivative, drops the case affixes.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ನನು ವೃತ್ತಯಃ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸಾಃ. ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧಿನಃ ಸುಪೋ ಯದಿ ಲುಕ್ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ಕಾಣ್ಕೆ, ಪೂಣ್ಕೆ ಇತ್ಯಾದೇಃ ಕೃಲ್ಲಿಙ್ಗಾತ್ ತಂಬುಲಿಗ, ಸರವಾದಿಗ ಇತ್ಯಾದೇಃ ತದ್ಧಿತಲಿಙ್ಗಾತ್ ಅರಮನೆ, ಸೂಳೆಗೇರಿ ಇತ್ಯಾದೇಃ ಸಮಾಸಲಿಙ್ಗಾಚ್ಚ ವಿಹಿತಸ್ಯಾಪಿ ಸುಪಃ ಲುಕ್ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಸರ್ವೋ ವ್ಯವಹಾರೋ ವಿರುಧ್ಯೇತ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ವೃತ್ತೇರಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧೀ ಸುಪ್ ವಿವಕ್ಷಿತಃ, ಯೇನ ಕೃದಾದಿಲಿಙ್ಗಾದ್ವಿಹಿತಸ್ಯಾಪಿ ಲುಕ್ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ಕಿನ್ತು ಕೃದಾದಿವೃತ್ತೇಃ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೋ ಯಃ ಸುಪ್ ಸ ಏವ ವಿವಕ್ಷಿತ ಇತಿ ತಸ್ಯೈವ ಲುಕ್ ನಾನ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯಾಹ—ವೃತ್ತ್ಯನ್ತರ್ಭೂತಸ್ಯ ಇತಿ. ಕೃದಾದಿಲಿಙ್ಗಾದ್ವಿಹಿತಸ್ತು ನ ವೃತ್ತ್ಯನ್ತರ್ಭೂತೋ ವೃತ್ತಿಸಿದ್ಧ್ಯನನ್ತರಂ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ಲಿಙ್ಗತ್ವೇ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ 203 ಇತಿ ತದನನ್ತರಭಾವಿತ್ವಾತ್ ವೃತ್ತಿಬಹಿರ್ಭೂತ ಏವೇತಿ ಭಾವಃ.

ಬಾಡುಣಿ, ಮೀಂಗುಲಿ, ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕೃತಿ ಇರುಣಃ ಕರ್ಮಣಿ 546, ಕೊಲ ಉದ್ಧ್ರಸ್ವಶ್ಚ 547, ಕುಟ್ಟ್ರೇರಿಗೋ ದುಲುಪ್ಚ 588 ಇತಿ ಸುಪ್ನಿಮಿತ್ತಕ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ತದ್ಧಿತಸಮಾಸಯೋಸ್ತು ಸುಪ್ಸ್ಥ ಏವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ನವೋಲ್ವೊಲಿ || 249 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಸುಪಃ ಲುಙ್ನ ಭವತಿ ವೋಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ವೊಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಇಂದ್ರನವೋಲ್, ಇಂದ್ರನವೊಲ್ ; ಚಂದ್ರನವೋಲ್, ಚಂದ್ರನವೊಲ್. ವೋಲ್ವೊಲಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಇಂದ್ರಂಬೋಲ್, ಚಂದ್ರಂಬೊಲ್.

[A word ending in *a* does not drop the case affixes when followed by the affixes *vôl* or *vol*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯೇ ವೋಲ್ವೊಲೌ 428 ಇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾತ್ ಏತೌ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ವಿಧಾಸ್ಯೇತೇ. ತಯೋಃ ಪರಯೋಃ ಸುಪಃ ಲುಙ್ನಿಷಿಧ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಅನಕಾರಾನ್ತೇ ವಿಭಾಷಾಯಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಅಯಂ ಅಕಾರಾನ್ತ ಏವ ನಿಷೇಧಃ ಪರ್ಯವಸ್ಯತೀತ್ಯಾಹ—ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪೂರ್ವೇಣ ಲುಕಃ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಅಯಮಾರಮ್ಭಃ.

---

1 ಸೂಳೆಯರ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅನತೋ ವಾ ॥ 250 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಸುಪಃ ಶ್ಲುರ್ವಾ ನ ಭವತಿ ವೋಲ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೇ ವೊಲ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಹರಿಯುವೋಲ್, ಹರಿವೋಲ್ ; ಹರಿಯುವೊಲ್, ಹರಿವೊಲ್ ; ವಿಧುವವೋಲ್, ವಿಧುವೋಲ್ ; ವಿಧುವವೊಲ್, ವಿಧುವೊಲ್ ; ಪಿತೃವವೋಲ್, ಪಿತೃವೋಲ್ ; ಪಿತೃವವೊಲ್, ಪಿತೃವೊಲ್.

[A word not ending in *a* optionally does not drop the case affixes when followed by the affixes *vōl* or *vol*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾದೇವ ಅನತೋಃ ವಿಧಾನಾತ್ ಪಕ್ಷೇ ಷಷ್ಠೀಶ್ರುತಿರೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮಃ ॥ 251 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಮಕಾರಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಸುಪಃ ಶ್ಲುರ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಹಾಜ್ಞಾ, ಪುಣ್ಯಸ್ತ್ರೀ, ನದಿ, [1]ವಧು, ಗೌ, ನೌ, ಪೊರ್ಕ್, ಮಣ್, ಕಲ್, ಮರುಳ್, ಕೊಳಂಗಳ್, ಮೂವಂದಿರ್, ಅತ್ತೆಯರ್. ಅನತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಘಟಂ, ಪಟಂ, ಸ್ತಂಭಂ, ಕುಂಭಂ. ಮ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಗಿರಿಯುಂ, ನದಿಯುಂ, ಅರಲಂ, ಮರುಳಂ.

[A word not ending in *a* drops the first (nominative) case affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಾಗೇವ ಶ್ಲುಬಿತಿ ವರ್ತತೇ ; ಅನನ್ತರಯೋಗಾಚ್ಚ ಅನತ ಇತ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ, ನ ವಾ ಇತ್ಯಪೀತಿ. ಅತೋ ನಿತ್ಯ ಏವಾಯಂ ಶ್ಲುಪ್. ಅತ್ರ ಅನತ ಇತಿ ಅನಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದರೂಪಾತ್ ಉತ್ತರತ್ರ ಅವಸ್ಥಾನಮಾತ್ರಂ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ನ ತು ಅನಕಾರಾನ್ತಾದ್ವಿಹಿತತ್ವಂ ; ಅಕಾರಾನ್ತಾದ್ವಿಹಿತಸ್ಯಾಪಿ ಮಕಾರಸ್ಯ ಗಳಾದೇಃ ಉತ್ತರತ್ರ ಅವಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಶ್ಲುಪ ಇಷ್ಟತ್ವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಕೊಳಂಗಳ್, ಮೂವಂದಿರ್, ಅವರ್, ಇವರ್, ಪಂಡಿರ್, ಬರ್ವ್ವರ್, ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಥಮಾಶ್ಲುಬರ್ಥಂ ಪೃಥಕ್ಪ್ರಯತೇತೇತಿ ತಾನಪ್ಯುದಾಹರತಿ—ಕೊಳಂಗಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎಚ್ಚಾಮನ್ತ್ರಣೇ ॥ 252 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಮನ್ತ್ರಣೇ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಮಃ ಶ್ಲುಪ್ ಎದಾದೇಶಶ್ಚ ಭವತಿ.

---

1 ಮಧು

ಪ್ರಯೋಗಃ || ದೇವ ಬಿನ್ನಪಂ, ದೇವನೆ ಬಿನ್ನಪಂ ; ಅರಸ ಕೇಳ್, ಅರಸನೆ ಕೇಳ್ ; ಎಲೆ ವಧು, ಎಲೆ ವಧುವೆ ; ಗುರುಗಳ್, ಗುರುಗಳೆ ; ಮೂವಂದಿರ್, ಮೂವಂದಿರೆ.

[In addressing (the vocative) the case affix is dropped and also the augment *e* is added.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ನನು ಅತ್ರ ಚಶಬ್ದಂ ವಿಹಾಯ ವಾಶಬ್ದ ಏವ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಃ, ಯತಃ ಶ್ಲುಬಿತಿ ವರ್ತತೇ. ಆಮನ್ತ್ರಣೇ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಮಃ ಎದ್ವಾ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತೇ ಪಕ್ಷೇ ಪೂರ್ವೇಣ ಶ್ಲುಪ್ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯತ ಏವ. ತಥಾ ಚ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಯೋರ್ಯೋಗಯೋಃ ಉಪಕಾರಶ್ಚ ಕೃತೋ ಭವತಿ. ಪೂರ್ವಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಮಧ್ಯಗತತ್ವಾತ್ ನಿತ್ಯತ್ವಮುಪಕಾರಃ. ಉತ್ತರಸ್ಯ ವಾಶಬ್ದಾಕರಣಾತ್ ಲಾಘವಮುಪಕಾರ ಇತಿ. ನ ಚ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ವಾಶಬ್ದಾಧಿಕ್ಯಾತ್ ಗೌರವಮಪಿ ; ಚಶಬ್ದಸ್ಥಾನೇ ವಾಶಬ್ದೋಪಾದಾನಾತ್—ಇತಿಚೇನ್ನ. ವಾಗ್ರಹಣೇ ಪಕ್ಷೇ ಶ್ಲುಪಃ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವಾತ್. ಸ ಚ ಮ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ; ತಸ್ಯ ಅನಕಾರಾನ್ತವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಎದಾದೇಶೋ ಹಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯ ಇತಿ. ಚಶಬ್ದಕರಣೇ ತು ತೇನ ಸಮುಚ್ಚೀಯಮಾನಃ ಶ್ಲುಪ್ ಸಮಾನವಿಷಯ ಏವ ಭವತೀತಿ ನ ವಿಷಯವೈಷಮ್ಯಮಿತಿ. ನಾಪಿ ಲಾಘವಮಪಿ. ಯತಃ ಚಶಬ್ದಾತ್ ವಾಶಬ್ದೋ ಮಾತ್ರಾಧಿಕ ಇತಿ.

ದೇವನೆ ಬಿನ್ನಪಂ, ಅರಸನೆ ಕೇಳ್. ಅತ್ರ ನಕ್ ಸ್ವರೇ 260 ಇತಿ ನಗಾಗಮಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಮೇರೋಽನೇಕತ್ವೇಽವುಕಳುಪಃ || 253 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅನೇಕತ್ವೇ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಮಃ ಇರ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಆಮನ್ತ್ರಣವಿಷಯೇ, ನ ವುಕಳುಬ್ಭ್ಯಾಂ ಪರಸ್ಯ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಬುಧರಿರ, ಬುಧರ್ ; ಲತೆಗಳಿರ, ಲತೆಗಳ್ ; ಮೂವಂದಿರಿರ, ಮೂವಂದಿರ್ ; ಅತ್ತೆವಿರಿರ, ಅತ್ತೆವಿರ್ ; ಪಂಡಿತರ್ಕಳಿರ, ಪಂಡಿತರ್ಕಳ್. ಅವುಕಳುಪ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಇನಿಯವು, ಇನಿಯವೆ ; ನಾಱ್ಕಳ್, ನಾಱ್ಕಳೆ.

[In the plural the augment *ira* is optionally added, except when it ends in *vu* or *kal.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ವಾ ಇತಿ ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ ವಿಭಾಷಾ. ಆಮನ್ತ್ರಣಂ ಹಿ ಏಕಾನೇಕವಿಷಯಕಂ. ತತ್ರ ಏಕಾಮನ್ತ್ರಣಂ ವಿಹಾಯ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಯಾ ಇರ ಇತ್ಯಾದೇಶೋಽನೇನ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ. ನ ಸ ಪೂರ್ವಂ ನಿತ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ. ಪಕ್ಷೇ ತು ಪೂರ್ವೇಣ ಎದಾದೇಶಃ ಶ್ಲುಪ್ ಚ ಭವತೀತಿ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಮಪಿ. ಉದಾಹೃತೌ ತದನುಪದರ್ಶನಂ ಔದಾಸೀನ್ಯಾದೇವ, ನ ಅಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಇತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ.

ಅವುಕಳುಪ ಇತಿ. ಎಲ್ಲಾದ್ವಃ 234 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಹಿತಾತ್ ವುಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ ನಾಡ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಕಳುಬ್ವಾ 233 ಇತಿ ವಿಹಿತಾತ್ ಕಳುಪಶ್ಚ ಉತ್ತರಸ್ಯ ನ ಭವತೀತಿ ಪ್ರಸಜ್ಯ ಇತ್ಯಾಹ--ನ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ದೀರ್ಘಃ || 254 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅತ್ರ ದೀರ್ಘಶ್ರುತ್ಯಾ ಸ್ವರಸ್ಯ ಇತ್ಯೇತತ್ಪದಮುಪತಿಷ್ಠತೇ. ತೇನ ಚ ಮ ಇತ್ಯನುವರ್ತಮಾನಂ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ. ಸ್ವರಾನ್ತಸ್ಯ ಮಕಾರಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಸುಬನ್ತಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಆಮನ್ತ್ರಣವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ದೇವಾ ಬಿನ್ನಪಂ, ದೇವ ಬಿನ್ನಪಂ ; ದೇವನೇ ಬಿನ್ನಪಂ, ದೇವನೆ ಬಿನ್ನಪಂ ; ದೇವರೇ ಬಿನ್ನಪಂ, ದೇವರೆ ಬಿನ್ನಪಂ ; ದೇವರ್ಕ್ಕಳೇ ಬಿನ್ನಪಂ, ದೇವರ್ಕ್ಕಳೆ ಬಿನ್ನಪಂ ; ದೇವರಿರಾ ಬಿನ್ನಪಂ, ದೇವರಿರ ಬಿನ್ನಪಂ ; ದೇವರ್ಕ್ಕಳಿರಾ ಬಿನ್ನಪಂ, ದೇವರ್ಕ್ಕಳಿರ ಬಿನ್ನಪಂ. ಸ್ವರಸ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? [1]ದೇವರ್ ಕೇಳಿಂ, ಗುರುಗಳ್ ಪೇೞಿಂ.

[The final vowel of the vocative may optionally be long.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಯದ್ಯಪಿ ಮ ಇತಿ ವರ್ತತೇ, ಸ್ವರಾನ್ತಸ್ಯೇತಿ ನ ಘಟತೇ ; ಅನುಪಾದಾನಾತ್ ಅನನುವೃತ್ತೇಶ್ಚ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ತತ್ರ ಉಪಪತ್ತಿಮಾಹ—ಅತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ವರಸ್ಯ [4] ಇತಿಸೂತ್ರೇಣ ಹ್ರಸ್ವಾದಯಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಸ್ಥಾನೇ ಭವನ್ತಿ ನಾನ್ಯಸ್ಯೇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ಸ್ವರಸ್ಯ ಇತ್ಯುಪಸ್ಥಿತಂ ಸತ್ ಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅನ್ವೀಯತ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಸ್ವರಾನ್ತಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಎಚ್ಚಾಮನ್ತ್ರಣೇ [252] ಇತ್ಯನೇನ ಯತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಯಾ ಲೋಪಃ ಏದಾದೇಶೋ ವಾ ಸ್ಯಾತ್, ಯತ್ರ ವಾ ವೇರೋ'ನೇಕತ್ವೇ'ಪ್ಯರ್ಕಳುಪಃ [253] ಇತಿ ಇರಾದೇಶಃ ತತ್ರ ಸ್ವರಾನ್ತತ್ವಮಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ

ಸೂತ್ರಂ || ಅದಃ || 255 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅದಿತ್ಯೇತತ್ಸುಬನ್ತಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಜಿನನಾ, ಜಿನನ ; ಗುರುಗಳಾ, ಗುರುಗಳ ; ಗಂಗೆಯಾ, ಗಂಗೆಯ ; ವಧುವಾ, ವಧುವ.

[The final vowel of the sixth (genitive) case may optionally be long.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ಅಮೋ ನಃ || 256 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ನಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಅಮನ್ತಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕಲ್ಲನೇಱಿದಂ, ಕಲ್ಲಾನೇಱಿದಂ ; ಬಿಲ್ಲನೇಱಿಸಿದಂ, ಬಿಲ್ಲಾನೇಱಿಸಿದಂ ; ಪಾಲನೀಂಟಿದಂ, ಪಾಲಾನೀಂಟಿದಂ.

---

1 ದೇವರ್ಕ್ಕಳ್ ಪೇೞಿಂ.

ವೃ ॥ ಎನಿತ್ತನಿತ್ತಂಬುಜಪತ್ರನೇತ್ರೆಯಾ ।
ಘನಸ್ತನಂಗಳ್ ಬಳಯಲ್ ಕಿರಾತೆಯಾ ॥
ಅನಿತ್ತನಿತ್ತಂ ವನದೊಳ್ ವನೇಚರಂ ।
ತನತ್ತು ಬಿಲ್ಲಾನದ [1] ನೆಂತು ಕೀಸುವಂ ॥

ಅಮ ಇತಿ ಕಿಂ? ದೇವನಿವಂ, ಜಿನನೀತಂ. ನ ಇತಿ ಕಿಂ? ದೇವನಂ ಕಂಡಂ, ಕಂಡಂ ದೇವನಂ.

[The vowel of the second (accusative) case affix ending in *n* may optionally be long.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಮೋ ನಃ ಸ್ವರೇ 77 ಇತಿ ಯತ್ರ ಅಮೋ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರ ಆದಿಶ್ಯತೇ ತತ್ರ ಅಮನ್ತಸ್ಯ ನಕಾರಾನ್ತತ್ವೇ ಸತಿ ಅಯಂ ವಿಧಿರಿತ್ಯಾಹ—ನಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕಲ್ಲಾನೇಱಿದಂ. ಅತ್ರ ದೀರ್ಘೋ ವಿಧೀಯಮಾನೋಽಪಿ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಸ್ಥಾನೇ ಭವತೀತಿ ಅನ್ತ್ಯಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಭವತಿ. ನ ನಕಾರಸ್ಯ ನ ವಾ ಪೂರ್ವಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅತೋ ಮಗ್ಗೆದ್ದಿರಿ ॥ 257 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಅಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಗೆತಿ ದಿರಿ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಕ್ಕಂಗೆ, ಅಣ್ಣಂಗೆ, ತಮ್ಮಂಗೆ, ಮಾವಂಗೆ, ಭಾವಂಗೆ, ಮಗಂಗೆ; ಅಕ್ಕಂದಿರ್, ಅಣ್ಣಂದಿರ್, ಮಾವಂದಿರ್, ಭಾವಂದಿರ್. ಅತ ಇತಿ ಕಿಂ? ಅತ್ತೆಗೆ, ಸೊಸೆಗೆ; ಅತ್ತೆದಿರ್, ಸೊಸೆದಿರ್. ಗೆದ್ದಿರಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪಂಡಿತರ್, ಮಂಡಿತರ್.

[When a word ending in *a* takes the affixes *ge* or *dir*, *m* is inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಮಗಾಗಮಸ್ಯ ನಿತ್ಯತಾಮಿಚ್ಛನ್ನಾಹ—ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗಳ ॥ 258 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಗಳ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಕ್ಕಂಗಳ್, ಅಮ್ಮಂಗಳ್, ಮಾವಂಗಳ್, ಭಾವಂಗಳ್. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[When a word ending in *a* takes the affix *gaḷ*, *m* is inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

1 ನೆಂತೆ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಪ್ಯಮಿ ಚ ಬಹುಲಂ ॥ 259 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಗಾಗಮೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ ಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಅಮಿ ಚ ಪರೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಟ್ಟಮಂ, ಗಟ್ಟಮಂ, ಸಾಲಮಂ, ಸೋಲಮಂ. ಕ್ವಚಿದ್ವಿಕಲ್ಪಃ—ಕೊಳಂಗಳ್, ಕೊಳಗಳ್ ; ಮರಂಗಳ್, ಮರಗಳ್. ಸಂಸ್ಕೃತೇಷು ನಿತ್ಯಂ—ಫಲಂಗಳ್, ಜಲಂಗಳ್, ಜನಂಗಳ್ ; ಫಲಮಂ, ಜಲಮಂ, ಜನಮಂ. ಕ್ವಚಿದನ್ಯದಪಿ ಭವತಿ—ನೆಲನಂ, ಪೊಲನಂ. ಕ್ವಚಿದನ್ಯತ್ರಾಪಿ—ವೃಕ್ಷಮೇ, ಪ್ಲಕ್ಷಮೇ.

[When a word ending in *a* takes the affixes *gal* or *am*, *m* is generally inserted between in the neuter gender.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚಶಬ್ದೇನ ಗಳ್ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ. ಸಂಸ್ಕೃತೇಷು ನಿತ್ಯಮೇವೇತಿ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿರನ್ಯಸ್ಯೈವ ವಿಷಯಃ. ಕ್ವಚಿದನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಇತ್ಯಪಿ ಬಾಹುಲಕಪ್ರಪಞ್ಚ ಏವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಕ್ ಸ್ವರೇ ॥ 260 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಪಿ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ಉತ್ತರತ್ರ ನಗ್ರಹಣಾತ್. ಅಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ನಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಜಿನನೇ, ಜಿನನಂ, ಜಿನನಿಂ, ಜಿನನತ್ತಣಿಂ, ಜಿನನ, ಜಿನನೊಳ್ ; ಅಕ್ಕನೇ, ಅಕ್ಕನಂ, ಅಕ್ಕನಿಂ, ಅಕ್ಕನತ್ತಣಿಂ, ಅಕ್ಕನ, ಅಕ್ಕನೊಳ್. ಸ್ವರ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಅಕ್ಕಂ, ಅಣ್ಣಂ.

[When a word ending in *a* takes a case-ending beginning with a vowel, *n* is inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದಿ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವೇಣ ನಪಿ ಇತಿ ವರ್ತೇತ ನೋತ್ತರತ್ರ ನಗ್ರಹಣಂ ಕ್ರಿಯೇತ [1] ಆನರ್ಥಕ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹ—ನಪಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದಗಿಮಾದೌ ನಪಿ ॥ 261 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ದಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಇಮಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಫಲದೆ, ಫಲದಿಂ, ಫಲದತ್ತಣಿಂ, ಫಲದ, ಫಲದೊಳ್. ಇಮಾದೌ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಫಲಮಂ. ಸ್ವರಾದೌ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಫಲಕ್ಕೆ.

[When a word ending in *a* takes a case-ending of the third (instrumental) or following cases beginning with a vowel, *d* is inserted between.]

---

[1] ಆನರ್ಥಕ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ವರೇ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನಂ ಇಮಾದೌ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಅನ್ವೀಯ ಆಹ—ಸ್ವರಾದೌ ಇಮಾದೌ ಇತಿ. ಫಲದೆ ಇತಿ. ಏಶ್ಚಾತೋಽನಪಿ 273 ಇತಿ ಇಮು ಏಶಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಋವ್ವೋಃ ಕಿನ್ ವಾ || 262 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಋವರ್ಣ ಉವರ್ಣ ಔಕಾರ ಓಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಕಿನಾಗಮೋ ವಾ ಭವತಿ ಇಮಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪಿತೃವಿನಿಂ, ಪಿತೃವಿಂ; ಗ್ರಾವಿನಿಂ, ಗ್ರಾವಿಂ; ಮಧುವಿಂಗೆ, ಮಧುಗೆ; ಪೂವಿಂಗೆ, ಪೂಗೆ; ಗ್ಲೌವಿನ, ಗ್ಲೌವ; ಗೋವಿನೊಳ್, ಗೋವೊಳ್. ಋವ್ವೋರಿತಿ ಕಿಂ? ತಂದೆಯಿಂ, ತಂದೆಗೆ; ಮುನಿಯಿಂ, ಮುನಿಗೆ.

[When words ending in *ṛi*, *(ṛî)*, *u*, *(û)*, *au* or *ô* take the endings of the third (instrumental) and following cases, *in* is optionally inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || [1] ಋ ಚ, ಉಶ್ಚ, ಔಶ್ಚ, ಓಶ್ಚೇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವೇಽಪಿ ಲಾಘವಾರ್ಥಂ ಋವ್ವೋಃ ಇತಿ ಪುಂನಿರ್ದೇಶ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಹ—ಋವರ್ಣ ಇತ್ಯಾದಿ. ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೇ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೇ [2] ನಮಾಗಮೇ ಚ ಸತಿ ಋವ್ವಣ ಇತ್ಯೇವ ಸಿಧ್ಯೇತ' ತಥಾ ಚ ಗುರುರಿತಿ.

ನನು ಏವಮಪಿ ಕಥಮೇಷ ಸಾಧುಃ ಸ್ಯಾತ್? ಯತೋಽಯಂ ಋವ್ವೋರಿತಿ ಓಕಾರಾನ್ತಪ್ರಕೃತೇಃ ಷಷ್ಠ್ಯೇಕವಚನಾನ್ತೋ ನಿರ್ದೇಶಃ. ತತ್ರ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ಓಕಾರಾನ್ತಪ್ರಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಗೋಶ್ಚ (ಕಾ. 2-1-59) ಇತಿಸೂತ್ರೇಣ ಗೋಶಬ್ದಾತ್ ಪರಯೋಃ ಙಸಿಙಸೋಃ ಅಕಾರಲೋಪಂ ವಿಧಾಯ ಗೋರಿತಿ ಪ್ರಸಾಧ್ಯ ಉತ್ತರತ್ರ [3] ದ್ಯೌರ್ಗೋವದ್ವಿಭಕ್ತೌ ಇತಿ ದ್ಯೋಶಬ್ದಸ್ಯ ಏಕಸ್ಯೈವ ಗೋವತ್ಕಾರ್ಯಾತಿದೇಶೋಪದೇಶಾತ್ ಇತರೇಷಾಮವಿಶೇಷಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಕ್ರಿಯೈವೇತಿ ಅಪಾದೇಶಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಋವವ ಇತ್ಯೇವ ಸಿಧ್ಯೇತ್ ನ ಋವ್ವೋರಿತಿ ಇತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ತಥೋಪದೇಶೇಽಪಿ ಶಾಕಟಾಯನಾದಿಮತೇ ಸಾಮಾನ್ಯತ ಏವ ಏಙೋ ಲುಕ್ (ಶಾ. 1-2-105) ಇತಿ ಏಙನ್ತಾದೇವ ಪರಯೋಃ ಙಸಿಙಸೋಃ ಅಕಾರಲೋಪವಿಧಾನಾತ್ ಏವಂನಿರ್ದೇಶಃ. ಪಾಣಿನಿಮತೇ ತು ಗೋತಃ (ಪಾ. 7-1-90) ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಗೋರಿತಿ ಓಕಾರಾನ್ತೋಪಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ವಿವೃತತ್ವಾಚ್ಚ ನ ವಿಶೇಷ ಇತಿ.

ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಕತೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಮತಾನ್ತರೇಣ ರೂಪಾನ್ತರಸಿದ್ಧಿಃ. ಯಥಾ—ಶಾಕಟಾಯನಮತೇ ಪ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ಏಷೈಷ್ಯಯೋಃ ಪರಯೋಃ ಪರರೂಪಾದೇಶಬಾಧನಾತ್ ಐಜಾದೇಶೋಪದೇಶಾತ್ ಪ್ರೈಷಃ ಪ್ರೈಷ್ಯ ಇತಿ ರೂಪಂ; ಈಷೇಷ್ಯಯೋಸ್ತು ಪರಯೋಃ ಏಙಾದೇಶೋಪದೇಶಾತ್ ಪ್ರೇಷಃ ಪ್ರೇಷ್ಯ ಇತ್ಯೇವ. ಕಾತನ್ತ್ರಮತೇ ತು ಈಷೇಷ್ಯ

---

1 ಋುಚ, ಋುಶ್ಚ. 2 ನುಮಾಗಮೇ. 3 ದ್ಯೋ.

ಯೋರೇವ ಪರಯೋಃ ಏಕಾದೇಶಬಾಧನಾತ್ ವೃದ್ಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ಪ್ರೈಷಃ ಪ್ರೈಷ್ಯ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ; ಏಷೈಷ್ಯಯೋಸ್ತು ಪರರೂಪಾದೇಶಾತ್ ಪ್ರೇಷಃ ಪ್ರೇಷ್ಯ ಇತ್ಯೇವೇತಿ.

ಅತ್ರ ಇಮಾದಾವಿತ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ ನ ಸ್ವರ ಇತಿ. ಅತ ಏವ ಮಧುವಿಂಗೆ ಮಧುಗೆ ಇತ್ಯಪಿ ಉದಾಹರಣಪ್ರದರ್ಶನಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪಗಲಿರುಳಃ ॥ 263 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪಗಲ್, ಇರುಳ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಶಬ್ದಯೋಃ ಕಿನಾಗಮೋ ವಾ ಭವತಿ ಇಮಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಗಲಿನಿಂ, ಪಗಲಿಂ ; ಇರುಳಿನಿಂ, ಇರುಳಿಂ ; ಪಗಲಿಂಗೆ, ಪಗಲ್ಗೆ ; ಇರುಳಿಂಗೆ, ಇರುಳ್ಗೆ.

[When the words *pagal* and *iruḷ* take the endings of the third (instrumental) and following cases, *in* is optionally inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆಗಳೀಗ[1] ಳೋ ನಿತ್ಯಂ ॥ 264 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಗಳ್, ಈಗಳ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ನಿತ್ಯಂ ಕಿನಾಗಮೋ ಭವತಿ ಇಮಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಗಳಿನಿಂ, ಈಗಳಿನಿಂ ; ಆಗಳಿಂಗೆ, ಈಗಳಿಂಗೆ.

[When *âgaḷ* and *îgaḷ* take the endings of the third (instrumental) and following cases, *in* is always inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ದ್ವಿತೀಯ ಇದಾನೀಮರ್ಥಃ. ಪ್ರಥಮಃ ತದೇತ್ಯರ್ಥೋಽಪಿ ಸರ್ವದೇತ್ಯರ್ಥೋಽಪಿ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ಆಗಳುಮೆಮಗೆ ಜಿನಾಗಮ |
ರಾಗಂ ನಮನಿಸುಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಕರಮಿ ॥
ತ್ಯಾಗಮದುಬ್ಬಾರ್ವನೆಯುಣ |
ಮಾಗದೆ ಗುರುಜನರ ಪೇಳ್ದ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಂ ॥ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ನಿತ್ಯಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ, ಯೋಗವಿಭಾಗಾದೇವ ತದರ್ಥಸಿದ್ಧೇಃ; ತಥಾಪಿ ವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಉತ್ತರಾರ್ಥಂ ಚ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಣ್ ದಿಕ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ॥ 265 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದಿಗ್ವಾಚಕಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಕಣಾಗಮೋ ಭವತಿ ಇಮಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

1 ಳೋರ್ನಿತ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮೂಡಣಿಂ, ಮೂಡಣ್ಗೆ ; ತೆಂಕಣಿಂ, ತೆಂಕಣ್ಗೆ ; ಪಡುವಣಿಂ, ಪಡುವಣ್ಗೆ ; ಬಡಗಣಿಂ, ಬಡಗಣ್ಗೆ ; ಅತ್ತಣಿಂ, ಅತ್ತಣ್ಗೆ ; ಇತ್ತಣಿಂ, ಇತ್ತಣ್ಗೆ ; ನಡುವಣಿಂ, ನಡುವಣ್ಗೆ ; ಕಡೆಯಣಿಂ, ಕಡೆಯಣ್ಗೆ.

[When words showing direction take the endings of the third (instrumental) and following cases, *aṇ* is inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಹಿ ಕಣಾಗಮೋ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಕಸ್ಯೇತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ದಿಶ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಯದ್ಯಪಿ ಅರ್ಥಸ್ಯ ಆಗಮೋತ್ಪತ್ತ್ಯಯೋಗ್ಯತ್ವಾತ್ ಶಬ್ದಸ್ಯೈವ ಭವತಿ ; ತಥಾಪಿ ದಿಕ್ಛಬ್ದಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ಭವೇತ್ ನ ತತ್ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಸ್ಯ. ಅರ್ಥಗ್ರಹಣೇ ಕೃತೇಽಪಿ ಮೂಡ, ತೆಂಕ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ದಿಗ್ವಿಶೇಷವಾಚಿನಾಂ ಸಙ್ಗ್ರಹೇಽಪಿ ನಡು, ಕಡೆ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ದೇಶವಿಶೇಷವೃತ್ತೀನಾಂ ಅಸಙ್ಗ್ರಹಃ ಸ್ಯಾತ್. ಅತಃ ತತ್ಸಙ್ಗ್ರಹೋಽಪಿ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಂ. ದಿಶಿ ದೃಷ್ಟಃ ಶಬ್ದೋ ದಿಕ್ಛಬ್ದಃ ತಸ್ಯೇತಿ. ಏವಂ ಚ ನಡು, ಕಡೆ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ದೇಶವಿಶೇಷವೃತ್ತಿತ್ವೇಽಪಿ ದಿಶ್ಯಪಿ ದರ್ಶನಾತ್ ದಿಕ್ಛಬ್ದವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಕಣಾಗಮಃ : ನಡುವಣಿಂ, ಕಡೆಯಣಿಂ ; ನಡುವಣ್ಗೆ, ಕಡೆಯಣ್ಗೆ ಇತಿ. ತದವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ತು ನಡುವಿಂ, ಕಡೆಯಿಂ, ನಡುಗೆ, ಕಡೆಗೆ ಇತ್ಯೇವ ಸ್ಯಾತ್ ನಾತ್ರ ಕಣಾಗಮ ಇತಿ ವಿಶೇಷೋಽವಗನ್ತವ್ಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೃತೋಽಱುರುತಃ ॥ 266 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಉಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅಱುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಇನಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾೞ್ಪುದಱಿಂ, ಮಾೞ್ಪುದರ್ಕೆ ; ಕೂಡುವುದಱಿಂ, ಕೂಡುವುದರ್ಕೆ. ಉತ ಇತಿ ಕಿಂ ? [1] ಓದುಕುೞಿಯಿಂ, ಬಂಡುಣಿಯಿಂ. ಕೃತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮದ್ದಿಗನಿಂ, ಮದ್ದಿಗಂಗೆ ; ಬೆಳ್ಪನಿಂ, ಬೆಳ್ಪಂಗೆ.

[When words ending in verbal affixes with final *u* take the endings of the third (instrumental) and following cases, *aṟu* is inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಹಿ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪಮೇವ ವಿಶೇಷ್ಯಂ. ಕೃತ ಇತಿ ಉತ ಇತಿ ಚ ಉಭಯಮಪಿ ವಿಶೇಷಣಮೇವ ನಾನ್ಯತರದಪಿ ವಿಶೇಷ್ಯಮಿತಿ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ತದನ್ತಲಾಭ ಇತಿ ಮನ್ವಾನ ಆಹ—ಕೃದನ್ತಾನಾಂ ಉಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಇತಿ.

ಮಾೞ್ಪುದಱಿಂ. ಮಾಡು ಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಅಚಕ್ಕೃತ್ಕರ್ಮಣೋಃ [543] ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಅಚಿ, ಅಚಿ [447] ಇತಿ ಭಾವಿಕಾಲೇ ವಾ ಸತಿ ವೋ ವಾ [448] ಇತಿ ಸತಿ ಕಾಲೇ ವಾ ವಪ್ರತ್ಯಯೇ, ಱುಡೋರ್ದೋರೞಂ ವ್ಯಞ್ಜನೇ[82] ಇತಿ ಡುಶಬ್ದಸ್ಯ ೞಕಾರಾದೇಶೇ, ಆದಿಷ್ಟಾದ್ರ್ಯಃ [514] ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶೇ, ಅಚಃ [455] ಇತಿ ಅಚ ಉದ್ವಾದೇಶೇ ಚ ಸತಿ ಮಾೞ್ಪುದು ಇತಿ ಕೃದನ್ತತ್ವಂ ಉದಂತತ್ವಂ

1 ಓಡುಕುೞಿ.

ಚ ಭವತಿ. ತತಃ ಅರ್ಥವಲ್ಲಿಙ್ಗಂ 8 ಇತಿ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ, ಹೇತುಕರ್ತೃಕರಣೇತ್ಥಂಭೂತಲಕ್ಷಣೇ 209 ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಇಮಿ, ಕೃತೋ ಉುರುತಃ ಇತಿ ಅಱ್ವಾದೇಶೇ ಮಾಳ್ಪುದಱಿಂ ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ. ಕುರ್ವತಾ ಕರಿಷ್ಯತಾ ವಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಏವಂ ಉತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಯಥಾಯಥಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಭಾವೇ ವುದೋಃ ॥ 267 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಭಾವೇ ವಿಹಿತೋ ಯೋ ವುದುಃ ತದನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಱುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಇಮಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬರ್ಪುದಱಿಂ, ಬರ್ಪುದಕ್ಕೆ; ಪೋಪುದಱಿಂ, ಪೋಪುದಕ್ಕೆ.

ಸಿದ್ಧೇ ಸತ್ಯಾರಮ್ಭೋ ನಿಯಮಾಯ. ಯದಿ ಭಾವವಾಚಿನಾಂ ಉತಾಂ ಅಱುರ್ಭವತಿ ತದಾ ವುದೋರೇವೇತಿ. ತೇನ ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಕಾಪಿನಿಂ, ಕಾಪಿಂಗೆ; ಪಸಿವಿನಿಂ, ಪಸಿವಿಂಗೆ; ತಿನಿಸಿನಿಂ, ತಿನಿಸಿಂಗೆ.

[When a word used as a noun with the abstract affix *vudu* takes the endings of the third (instrumental) and following cases, *aṟu* is inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವುದುಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಕೃತ್ತ್ವಾತ್ ಉದನ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಆರಮ್ಭಣಾನರ್ಥಕ್ಯಮಾಶಙ್ಕ್ಯ ಪರಿಹರತಿ—ಸಿದ್ಧ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಹ, ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋದಾಹರಣೇ. ಕಾಪಿನಿಂ, ಕಾಪಿಂಗೆ. ಓಕಾಮೇಭ್ಯಃ ಪುಃ 573. ಪಸಿವಿನಿಂ, ಪಸಿವಿಂಗೆ. ಪಸಸ್ಯಾದೇರ್ವುಃ 566. ತಿನಿಸಿನಿಂ, ತಿನಿಸಿಂಗೆ. ಇಸುಪ್ ತಿನಃ 578. ಸರ್ವತ್ರ ಉಕ್ತನಿಮಿತ್ತೇಽಪಿ ಕಿನೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾಪರಿಮಾಣಗುಣೋಕ್ತೇಃ ॥ 268 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾದಿವಾಚಿನಾಂ ಉಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅಱುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಇಮಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪತ್ತಱಿಂ, ಪತ್ತಕ್ಕೆ; ನೂಱಱಿಂ, ನೂಱಕ್ಕೆ; ಅನಿತಱಿಂ, ಅನಿತಕ್ಕೆ; ಇನಿತಱಿಂ, ಇನಿತಕ್ಕೆ; ಬಿಳಿದಱಿಂ, ಬಿಳಿದಕ್ಕೆ; ಕರಿದಱಿಂ, ಕರಿದಕ್ಕೆ.

[When words of number, measure or quality with final *u* take the endings of the third (instrumental) and following cases, *aṟu* is inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಕೃತ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಅಯೋಗ್ಯತ್ವಾತ್ ಉತ ಇತ್ಯೇವ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಸಙ್ಖ್ಯಾದಿವಾಚಿನಾಂ ಉಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಇತಿ. ಕರ್ಪು, ಬೆಳ್ಪು ಇತ್ಯಾದೌ ಗುಣೋಕ್ತಿ ಪ್ರಕೃತಿಕತ್ವೇಽಪಿ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತತ್ವಾತ್ ಅಱುರ್ಭವತಿ ಕಿನೇವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಅದ್ವಾದೇಃ ಕಿತ್ || 269 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಉದನ್ತಾನಾಂ ಅದ್ವಾದೀನಾಂ ಅಱುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ; ಸ ಚ ಕಿದ್ವದ್ಭವತಿ ಇಮಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಅದಱಿಂ, ಅದಱ್ಕೆ ; ಇದಱಿಂ, ಇದಱ್ಕೆ ; ಆವುದಱಿಂ, ಆವುದಱ್ಕೆ ; ಏತಱಿಂ, ಏತಱ್ಕೆ. ಕಿದ್ಗ್ರಹಣಂ ಸರ್ವಾದೇಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ.

[When *adu* and the words grouped with it having final *u* take the endings of the third (instrumental) and following cases, *aṟu* is inserted between (operating like *kit*, sûtra 25).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ರ ಉದನ್ತಾನಾಮಿತಿ ಸಮ್ಭಾವನಾಮಾತ್ರಮೇವ. ನ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಫಲಕಂ. ಅನುದನ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಎಲ್ಲಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಱುರ್ಭವತ್ಯೇವ ; ಎಲ್ಲಱಿಂ, ಎಲ್ಲಱ್ಕೆ, ಎಲ್ಲಱ, ಎಲ್ಲಱೊಳ್ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ || ವೋಃ || 270 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ವುಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಱುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಇಮಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಎಲ್ಲವಱಿಂ, ಎಲ್ಲವಱ್ಕೆ, ಎಲ್ಲವಱ, ಎಲ್ಲವಱೊಳ್.

[When a word ending in the affix *vu* takes the endings of the third (instrumental) and following cases, *aṟu* is inserted between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ನನು ಅಯಂ ಯೋಗೋ ಮಾರಮ್ಭಣೀಯಃ. ಯತೋಽತ್ರ ವೋಃ ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತಾವಪಿ ಯಾವಾನ್ ವುಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತೋ ನ ತಾವತೋಽಪಿ ವಿಷಯತಾ; ಅಱಿವು, ಸುಱಿವು ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪಸ್ಯಾದೇರ್ವುಃ 566 ಇತಿ ಭಾವವಿಹಿತಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಭಾವೇ ವುದೋಃ 267 ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ಅಱೋಃ ಅವಿಷಯತಯಾ ಕೃತೋ ಱುರುತಃ 266 ಇತಿ ಕಿನ ಏವ ವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಅವು, ಇವು ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಅನೇಕತ್ವವಿಹಿತಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಅಱುವಿಷಯತ್ವೇಽಪಿ ಅದ್ವಾದೇಃ ಕಿತ್ 269 ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ನ ಚ ಅತ್ರಸೂತ್ರೇ ಪೂರ್ವಯೋಗಾತ್ ಉತೋಽನುವೃತ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಅದ್ವಾದೇರ್ದೋರ್ಲುಗಪ್ಚ 235 ಇತ್ಯತೋ ವುಪ್ರತ್ಯಯಸನ್ನಿಧಾನೇ ದುಲೋಪಸ್ಯ ಅವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್ ಅನುದನ್ತತಯಾ ಪೂರ್ವೇಣ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿವಾಚ್ಯಂ. ತದನುವೃತ್ತೇಃ ಅನುಪಕಾರಾತ್ ಅನಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್. ಆವಶ್ಯಕತಾಗ್ರಹೇಽಪಿ ಭೂತಪೂರ್ವಗತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ಉದನ್ತತ್ವಾಚ್ಚ. ಕಿನ್ತು ಎಲ್ಲಾದ್ವುಃ 234 ಇತಿ ಅನೇಕತ್ವವಿಹಿತಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಃ ಎಲ್ಲವು ಇತ್ಯಯಂ ಏಕ ಏವ ಶಬ್ದಃ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ ; ತಸ್ಯ ತು ಅದ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ಉಕ್ತಯುಕ್ತ್ಯಾ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಇತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ಅದ್ವಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ಏಕತ್ವೇಽನೇಕತ್ವೇಽಪಿ ಭವನ್ ಅಱುಃ ಎಲ್ಲಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನೇಕತ್ವ ಏವ ಭವತಿ ನೈಕತ್ವೇ. ತತ್ರ

ತು ಎಲ್ಲಿಂದಂ, ಎಲ್ಲಕೆ, ಎಲ್ಲತ್ತಣಿಂ, ಎಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇತ್ಯೇವ ಇತಿ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛನ್ತಿ. ತನ್ಮತೇ ಅದ್ವಾದೇಃ ಕಿತ್ 269 ಇತ್ಯತ್ರ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗವಾರಣಾರ್ಥಂ ಉತೋ'ನುವೃತ್ತಿರಾವಶ್ಯಕೀ. ತಥಾ ಚ ಎಲ್ಲಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನೇಕತ್ವೇ'ಪಿ ಅಧುರಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ; ಅನುದನ್ತತ್ವಾತ್. ಅತಃ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಅಯುವಾರಮ್ಭಣೀಯ ಏವ. ಯನ್ಮತೇ ತದೇಕತ್ವೇ'ಪಿ ಅಧುರಿಷ್ಟಃ ತತ್ರ ಉತೋ'ನುವೃತ್ತ್ಯಭಾವಮಾತ್ರಾದೇವ ಸರ್ವಂ ಸುಸ್ಥಮಿತಿ ಅಯುಮನಾರಮ್ಭಣೀಯ ಏವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ವಾತ್ತಣಿಮೋ ದೆಗ್ದಮೌ ‖ 271 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಪರಸ್ಯ ಅತ್ತಣಿಮೋ ದೆಕ್ ದಮ್ಕ್ ಇತ್ಯೇತಾವಾಗಮೌ ವಾ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಫಲದತ್ತಣಿಂದೆ, ಫಲದತ್ತಣಿಂದಂ, ಫಲದತ್ತಣಿಂ ; ಗಿರಿಯತ್ತಣಿಂದೆ, ಗಿರಿಯತ್ತಣಿಂದಂ, ಗಿರಿಯತ್ತಣಿಂ.

[When *attaṇim* (the fifth case ending) follows the crude form of a word, it optionally takes the augments *de* or *dam*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನನು ಅತ್ರ ದರ್ಪಣಕೃತಾ ಅದಿತ್ಯೇವ ಪಞ್ಚಮೀ ನಿರ್ದಿಶ್ಯ ಅತ್ತಣಿಮಾದೇಶಃ ಕೃತಃ. ಯಥಾ—

ಕಂ ‖ ಅತ್ತಣಿಮೆಂದು ನಿಮಿಂಚುರ್ಬವ ।
[1] ರೆತ್ತಮುದೆಂದುಸಿರ್ವರ್ ಪಂಚಮಿಯನಲ್ಲಿ ಕೆಲರ್ ‖
ಪತ್ತಿಸುವರ್ ಮೂದೆಮನಂ ।
ಪೆತ್ತ ತೃತೀಯೆಯುನೆಕಾರಮುಂ ಪರಿಹರಿಪರ್ ‖ ಇತಿ.

ಇಹ ತು ಅತ್ತಣಿಮಿತಿ ಪಞ್ಚಮೀಸ್ವರೂಪಮೇವ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ. ಕಿಮತ್ರ ತತ್ತ್ವಮಿತಿಚೇತ್ —ನ. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಅತ್ತಣಿಂರೂಪಮಪಹಾಯ ಅದಿತಿ ನಿರ್ದೇಶಕರಣೇ ಬೀಜಾಭಾವಾತ್. ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಂ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ವಾ ಕ್ವಚಿತ್ ಕಿಂಚಿತ' ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ. ನಾತ್ರ ಅದಿತಿ ಪಞ್ಚಮೀ ಕುತ್ರಾಪಿ ಶ್ರೂಯತೇ ; ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಅತ್ತಣಿಮಿತ್ಯೇವ ಶ್ರವಣಾತ್. ನ ಚ ಯಥಾ ಕ್ಷತ್ರಾದ್ಘಃ (ಶಾ. 2–4–96· ಪಾ. 4–1–138.), ಕುಲಾತ್ಖಃ (ಶಾ. 2–4–90. ಪಾ· 4–1–139) ಇತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಕ್ಷತ್ರಕುಲಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯೋ ಘಖಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ಶ್ರವಣಾಭಾವೇ'ಪಿ ಉಪದೇಶಃ ತಥಾ ಅತ್ರಾಪಿ ಅಸ್ತು ಉಪದೇಶ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತತ್ರ ಶ್ರವಣಾಭಾವೇ'ಪಿ ಘಿತ್ವಖಿತ್ವಾದಿಪ್ರಯುಕ್ತಕಾರ್ಯಾನ್ತರವತ್ತ್ವೇವ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ತಥೋಪದೇಶೋ ನಾನ್ಯತ್ರ. ಅತ ಏವ ತಥಾಪ್ರಯೋಜನರಹಿತೇ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ಕ್ಷತ್ರಾದಿಯಃ, ಕುಲಾದಿನ ಇತ್ಯೇವ ಉಪದೇಶಃ. ನಾತ್ರ ಅದುಪದೇಶಾತ್ ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಯೋಜನಮಸ್ತೀತಿ ಯಥೋಪದೇಶ ಏವ ಶ್ರೇಯಾನಿತಿ.

---

[1] ರೆತ್ತಂದಾಗಿರ್ದ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಮಃ ॥ 272 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಪರಸ್ಯ ಇಮೋ ದೆಗ್ದಮೌಕ್ ವಾ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಫಲದಿಂದೆ, ಫಲದಿಂದಂ, ಫಲದಿಂ. ಏವಂ ಪೂವಿಂದೆ, ಪೂವಿಂದಂ, ಪೂವಿಂ ; ಮಧುವಿನಿಂದೆ, ಮಧುವಿನಿಂದಂ, ಮಧುವಿನಿಂ. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[When *im* (the third or instrumental case ending) follows the crude form of a word it optionally takes the augments *de* or *dam.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಏಶ್ಚಾತೋ ನಪಿ ॥ 273 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಇಮ ಏಶಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ, ಚಕಾರಾತ್ ದೆಗ್ದಮೌಕ್ ಚ ಭವತೋ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಫಲದೆ, ಫಲದಿಂದೆ, ಫಲದಿಂದಂ, ಫಲದಿಂ ; ಮರದೆ, ಮರದಿಂದೆ, ಮರದಿಂದಂ, ಮರದಿಂ. ಅತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ನದಿಯಿಂದೆ, ನದಿಯಿಂದಂ, ನದಿಯಿಂ. ನಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಜಿನನಿಂದೆ, ಜಿನನಿಂದಂ, ಜಿನನಿಂ.

[When a word with final *a* in the neuter gender takes the ending of the third (instrumental) case, *e* is optionally substituted ; also the augments *de* and *dam* are added.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಅತೋ ನಪಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಯಿಕಮೇವ ; ಅನತೋಽಪಿ ಅನಪ್ಯಪಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್—

ಕಂ ॥ ಮುನಿಪತಿಯೆ ಪೇೞೆಪಟ್ಟುದು ।
ಜನಪತಿಯ ಭವಪ್ರಪಂಚಮದುಗೇಳ್ದಾತಂ ॥
ಜಿನಪತಿಯಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ ।
ಮುನಿವೇಷಂದಳೆದನುದಿತನಿರ್ವೇಗಭರಂ ॥ ಇತಿ

ಉತ್ತರಾರ್ಥೋ ವಾ ಏವಂ ನಿರ್ದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗೆತಃ ಕ ಆದೇಃ 274 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಪರಸ್ಯ ಗೆತಃ ಪ್ರಥಮಾವಯವಸ್ಯ ಕಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೆಲಕೆ, ಪೊಲಕೆ, ಫಲಕೆ, ಪುಷ್ಪಕೆ. ಅತ ಇತಿ ಕಿಂ? ಗಿರಿಗೆ, ಗಿಡುಗೆ. ನಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಜಿನಂಗೆ, ಶಿವಂಗೆ.

[A word with final *a* of the neuter gender in taking *ge*, the ending of the fourth (dative) case, substitutes *k* for the first letter.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ನೆಲಕೆ, ಪೊಲಕೆ, ಆತಂಗೆ, ಈತಂಗೆ ಇತ್ಯಾದೌ ಚತುರ್ಥ್ಯಾಂ ಏಕತ್ರ ಕಕಾರೋ'ನ್ಯತ್ರ ಗಕಾರ ಇತಿ ಅವಿವಾದಂ. ತತ್ರ ದರ್ಪಣಕೃತಾ ಕಕಾರಂ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವಮಭಿಧಾಯ ಅಸ್ಯೈವ ಕ್ವಚಿತ್ ಗತ್ವಮಭಿಹಿತಂ. ಇಹ ತು ವಿಪರೀತಮುಪದಿಶ್ಯತೇ. ಕಿಮತ್ರ ಬೀಜಮಿತಿಚೇತ್—ಉಚ್ಯತೇ. ದ್ವಯಮಿದಂ ತಾವತ್ ಶ್ರೂಯತೇ. ತತ್ರ ಏಕಂ ಪ್ರಕೃತಂ ಅಪರಂ ವಿಕೃತಮಙ್ಗೀಕಾರ್ಯಂ. ತತ್ರ ಅಕಾರಾನ್ತೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಮಾತ್ರೇ ವಿಕೃತಱುಶಬ್ದೇ ಚ ಕಶ್ರುತಿಃ ಇತರತ್ರ ಸ್ವರಾನ್ತೇ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತೇ ಚ ಲಿಙ್ಗತ್ರಯೇ'ಪಿ ಗಶ್ರುತಿರಿತಿ ಗಕಾರ ಏವ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಃ ಪ್ರಾಕೃತಃ. ಕಕಾರಸ್ತು ಕ್ವಾಚಿತ್ಕೋ ವೈಕೃತೋ'ಭಿಮನ್ತವ್ಯೋ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾದಿತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಗೆತಃ ಕೋ ಗ ಇತ್ಯುಕ್ತೌ ಲಾಘವಂ ಆದಿಗ್ರಹಣೇ ತು ಗೌರವಂ; ಅಥಾಪಿ ಆದೇಶಃ ಸರ್ವತ್ರ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಥಾನಿಕೋ ಕ್ವಚಿತ್ ಆದಿಸ್ಥಾನಿಕೋ'ಪ್ಯಸ್ತೀತಿ ಆಹತ್ಯ ಬೋಧನಾರ್ಥಂ ಏವಂ ನಿರ್ದೇಶ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಱೋರ್ವಿಕೃತಾತ್ ॥ 275 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಿಕೃತೋ ಯೋ ಱುಶಬ್ದಃ ತಸ್ಮಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಗೆತಃ ಪ್ರಥಮಾವಯವಸ್ಯ ಕಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮೂಱ್ಪುದರ್ಕೆ, ಬೇಱ್ಪುದರ್ಕೆ, ಅವರ್ಕೆ, ಇವರ್ಕೆ, ಏತರ್ಕೆ, ಆವುದರ್ಕೆ. ಱೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಮೂಡಣ್ಗೆ, ಪಡುವಣ್ಗೆ. ವಿಕೃತಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಕಱುಗೆ, ತುಱುಗೆ. ಏಕೆ ಇತ್ಯತ್ರ ತು ಕೆತ್ಯೇಚ್ಚ 177
ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಾದೇವ ಭವತಿ.

[A word with final *ṟu* which changes to *rēpha*, on taking *ge*, the ending of the fourth (dative) case, substitutes *k* for the first letter.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಕೃತಾದನ್ಯತ್ ವಿಕೃತಂ ಆದಿಷ್ಟಾದಿ. ಯದ್ಯಪಿ ತಾದೃಶೋ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ ಱುಶಬ್ದಃ, ತಸ್ಮಾತ್ತಾದೇಶಾದೇರಭಾವಾತ್ ; ತಥಾಪಿ ತದೇಕದೇಶಸ್ತದ್ವತ್ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ವಿಕೃತ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ವಿಕೃತೋ ಱುಶಬ್ದ ಇತಿ ಅಱೋರವಯವ ಏವ ನಾನ್ಯಃ. ತಥಾ ಚ ಅಱೋರಿತ್ಯೇವ ಸೂತ್ರಕರಣಂ ಲಘು ಭವತಿ. ತಥಾಪಿ ಕಱು, ನೇಸಱು ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಅಱುರೂಪಸಮ್ಭವಾತ್ ತದಾದಾಯ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗವಾರಣಾರ್ಥಂ ಅರ್ಥವನ್ನ್ಯಾಯಾನುಸರಣಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪರಿಭಾಷಾಶ್ರಯಣಂ ಆದೇಶಗ್ರಹಣಂ ವಾ ಕರಣೀಯಂ. ತಥಾ ಚ ಗೌರವಂ. ತತೋ ವರಂ ಏವಂಕರಣಮೇವೇತಿ.

ಆವುದುಶಬ್ದಸ್ಯ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ ಚತುರ್ಥ್ಯಾಂ ಆವುದರ್ಕೆ, ಏತರ್ಕೆ, ಏಕೆ ಇತಿ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಂ ಸಮ್ಭವತಿ. ತತ್ರ ಆದ್ಯಯೋಃ ಅಱ್ವಾದೇಶೇ ನಿಮಿತ್ತವಶಾತ್

ಕಾದೇಶೋ ಭಾವೀ ; ಅನ್ಯಸ್ಯ ತು ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ಕಾದೇಶ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ತತ್ರ ಹಿ **ಕೇತ್ಯೇಚ್ಚ** 177 ಇತಿ ಕೃತಾದೇಶಾಂ ಚತುರ್ಥೀಂ ನಿಮಿತ್ತಮಾಸಾದ್ಯ **ಆವುದೋ**ರಾದೇಶಃ ಕ್ರಿಯತೇ. ಯದಿ ತತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಂ ನೇತಿ ಕಾದೇಶೋ ನ ಭಾವೀ ಕಥಂ ಕಾರಂ ತನ್ನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಆದೇಶಮುಪದಿಶೇತ್ ? ಅತೋऽತ್ರ ಕೇತಿ ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಬಲಾದೇವ ಕಾದೇಶ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯ ಇತ್ಯಾಹ—ಏಕೆ ಇತ್ಯತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಆವುದೋಃ ಅಜ್ವಾದೇಶಾನನ್ತರಮೇವ ಗೆತಃ ಕಾದೇಶಃ. ಪಶ್ಚಾತ್ ಏದಾದೇಶಃ. ಸ ಚ ಅಕಿತ್ತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಸ್ಯ ಭವನ್ ಅಜೋರಪಿ ಭವತಿ ; ತಸ್ಯ ಕಿತ್ತ್ವಾತ್ ಆಗಮವತ್ ಅವಯವರೂಪತ್ವಾತ್ ಇತಿವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ. ತಥಾಪಿ **ಕೇತ್ಯೇಚ್ಚ** 177 ಇತಿ ಚಕಾರೇಣ ಆವುದೋಃ ಏತ್ಯುಶ್ಚ ಆದೇಶೋ ವಿಧೀಯತೇ. ತತ್ರ ಚ ಅಜ್ವಾದೇಶೋऽವಶ್ಯಂ ಭವನ್ ಏತ್ಯಪಿ ಭವೇದಿತಿ ಅತಿಪ್ರಸಜ್ಯತೇ.

ನ ಚ ಏತೋಃ ಉದನ್ತತ್ವಾತ್ ಅಜುರ್ಭವತಿ ಏತಸ್ತು ತದಭಾವಾತ್ ನ ಭವತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಉದನ್ತತ್ವಸ್ಯ ಅನಾವಶ್ಯಕತ್ವಾತ್. ತತ್ತ್ವೇ ವಾ ಪ್ರಾಕ್ತನೀಮವಸ್ಥಾಮಾದಾಯ ಸಮ್ಭವಾಚ್ಚೇತಿ ಅನಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾತ್. ಅತೋ ನಿರ್ದೇಶಬಲಾದಿತ್ಯೇವ ಯುಕ್ತಮಿತಿ.

ನನು ಏವಂ ಭವತು ನಿರ್ದೇಶಬಲಾದೇವ ಕಾದೇಶಃ. ತಥಾಪಿ ಏತೋऽದ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ಅಜ್ವಾದೇಶಃ ಕುತೋ ನ ಭವೇತ್ ? ಯದ್ಯಸ್ಯ ನ ಭವೇತ್ ಏತೋರಪಿ ನ ಭವೇತ್ ಅವಿಶೇಷಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅಸ್ತಿ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷಃ. ಯದಿ ಅತ್ರಾಪಿ ಅಜ್ವಾದೇಶಃ ಸ್ಯಾತ್ ಕೇತಿ ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಕರಣಂ ಅನರ್ಥಕಮೇವ ಸ್ಯಾತ್. ಏತಾವಿವ ಅತ್ರಾಪಿ ಅಜೋರ್ವಿಕೃತಾದಿತಿ ನಿಮಿತ್ತವಶಾದೇವ ಕಾದೇಶಸಮ್ಭವಾತ್. ಅತೋऽತ್ರ ಅನಿಮಿತ್ತಕಂ ನೈರ್ದೇಶಿಕಮೇವ ಕಾದೇಶಂ ನಿಮಿತ್ತಮಾಸಾದ್ಯ ಏದಾದೇಶಕರಣಾತ್ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ನಾತ್ರ ಅಜ್ವಾದೇಶ ಇತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕುಗ್ವಾ ॥ 276 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯ ಗೆತಃ ಪ್ರಥಮಾವಯವಸ್ಯ ಕುಗಾಗಮೋ ವಾ ಭವತಿ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ. ಉಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮರಕ್ಕೆ, ಮರಕೆ ; ಫಲಕ್ಕೆ, ಫಲಕೆ ; ಪುಷ್ಪಕ್ಕೆ, ಪುಷ್ಪಕೆ.

[A word with final *a* of the neuter gender, on taking the ending of the fourth (dative) case, optionally inserts *k* between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತೋ ನಪಿ ಇತಿ ಚ ವರ್ತತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ಅನನ್ತರಸೂತ್ರೇ ಅತ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ; ಅಥಾಪಿ ತಿರೋಧಾನಮಾತ್ರಮೇವ ನ ನಿವೃತ್ತಿರಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—**ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್** ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪೂರ್ವತ್ರ ಕಾದೇಶೋ'ತ್ರ ಕುಗಾಗಮಃ. ತೌಚ ಏಕವಿಷಯಾವಪಿ ಅವಿರುದ್ಧೌ; ಆಗಮಾದೇಶರೂಪತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ಏಕದೈವ ಭವತಃ,

ಅವಿರೋಧೇ ಸಮುಚ್ಚಯಃ । ಇತಿವಚನಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒಳಃ ಅಲ್ಲಿಃ ॥ 277 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಪರಸ್ಯ ಒಳಃ ಅಲ್ಲಿರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ಮನೆಯೊಳ್; ಗೃಹದಲ್ಲಿ, ಗೃಹದೊಳ್; ಕಲ್ಲಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಲೊಳ್; ಕುರುಳ್ಗಳಲ್ಲಿ, ಕುರುಳ್ಗಳೊಳ್; ಕೇಶಂಗಳಲ್ಲಿ, ಕೇಶಂಗಳೊಳ್.

[*Ol* (the ending of the seventh (locative) case), following on the crude form of a word, optionally changes to *alli*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ. ಅಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲಿ, ಆವಲ್ಲಿ ಇತ್ಯಾದಯೋ ಹಿ ಅವ್ಯಯ ವಿಶೇಷಾ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಲ್ಲುಬುತಃ ಕಾಲಾರ್ಥಾತ್ ॥ 278 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಕಾಲವಾಚಿನಃ ಪರಸ್ಯ ಒಳಃ ಲ್ಲುಬ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಂದು, ಅಂದಿನೊಳ್, ಅಂದಿನಲ್ಲಿ; ಇಂದು, ಇಂದಿನೊಳ್, ಇಂದಿನಲ್ಲಿ. ಉತ ಇತಿ ಕಿಂ? ಸಂಜೆಯೊಳ್, ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ; ಬಯ್ಗಯೊಳ್, ಬಯ್ಗಯಲ್ಲಿ. ಕಾಲಾರ್ಥಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಮಡುವಿನೊಳ್, ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ.

[Words relating to time with final *u*, optionally drop *ol* (the ending of the seventh (locative) case).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಯಂ ಚ ಅನನ್ತರಶ್ಚ ದ್ವಾವಪಿ ವಿಕಲ್ಪಿತ ಇತಿ ಉಭಯವಿಕಲ್ಪಾತ್ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಂ ಉದಾಹರತಿ—ಅಂದು, ಅಂದಿನೊಳ್, ಅಂದಿನಲ್ಲಿ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಮಃ ॥ 279 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಕಾಲವಾಚಿನಃ ಪರಸ್ಯ ಅಮಃ ಲ್ಲುಪ್ ನಿತ್ಯಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಂದು ಕಳೆದಂ, ಇಂದು ಕಳೆದಂ. ಯೋಗವಿಭಾಗೋ ನಿತ್ಯಾರ್ಥಃ.

[Words relating to time with final *u*, always drop *am* (the ending of the second (accusative) case.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಯೋಗವಿಭಾಗಾದಯಂ ನಿತ್ಯ ಇತ್ಯಾಹ—ನಿತ್ಯಂ ಭವತಿ ಇತಿ. ಅಂದು ಕಳೆದಂ, ತಂ ಕಾಲಮತೀತವಾನ್. ಏವಂ ಇಂದು, ಇಮಂ ಕಾಲಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಒಳ್ಮಶಾ ತೋ ದಿಗರ್ಥಾಚ್ಚಲ್ ಚ || 280 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ದಿಗ್ವಾಚಿನಃ ಪರಸ್ಯ ಒಳೋ ಮೋ ' ಮಶ್ಚ ಶಲಾದೇಶೋ ಭವತಿ. ಚಕಾರಾತ್ ಶಲ್ಲುಪ್ ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮೂಡಲ್ ಸೂರ್ಯ್ಯನುದಯಿಸಿದಂ, ಮೂಡ ಸೂರ್ಯ್ಯನುದಯಿಸಿದಂ. ಏವಂ ಮೇರುವಿಂ ತೆಂಕಲ್ ಭರತಕ್ಷೇತ್ರಂ, ಮೇರುವಿಂ ತೆಂಕ ಭರತಕ್ಷೇತ್ರಂ. ಮೂಡಲ್ ನೋಡಿದಂ, ಮೂಡ ನೋಡಿದಂ—ಪ್ರಾಚೀಮುಪಶ್ಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಬಡಗಲೊಪ್ಪಿದುದು, ಬಡಗೊಪ್ಪಿದುದು—ಉದೀಚೀ ಜಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಅತ್ತಲಿರ್ದ್ದಗಂ, ಅತ್ತಿರ್ದ್ದಗಂ—ತಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯತಿಷ್ಠದಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಅತ್ತಲ್ ಕಂಡಂ, ಅತ್ತ ಕಂಡಂ—ತಾಂ ದಿಶಮುಪಶ್ಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಅತ್ತಲ್ ನಡೆಯೆಪಟ್ಟುದುದು, ಅತ್ತ ನಡೆಯೆಪಟ್ಟುದು—ಸಾ ದಿಗ್ಗಮ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಅತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮೂಲೆಯೊಳ್, ಮೂಲೆಯಂ, ಮೂಲೆ. ದಿಗರ್ಥಾದಿತಿ ಕಿಂ ? ಫಲದೊಳ್, ಫಲಮಂ, ಫಲಂ.

[Words relating to direction with final *a*, on taking *oḷ* (the ending of the seventh (locative) case), *m* (that of the first (nominative) case), or *am* (that of the second (accusative) case), substitute *al*, and also drop it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಚಶಬ್ದೌ ಉಕ್ತಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥೌ. ತತ್ರ ಆದ್ಯೇನ ಅಮ್ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ; ಅನ್ತ್ಯೇನ ತು ಶಲ್ಲುಬಿತಿ ನ ವ್ಯತ್ಯಯಪ್ರಸಙ್ಗಃ, ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಪದಾರ್ಥಸಜಾತೀಯಸ್ಯೈವ ಸಮುಚ್ಚಯಾತ್. ನ ಚ ಏವಮಪಿ ಅನ್ತ್ಯೇನ ಶಲ್ಲೋಃ ಸಮುಚ್ಚೀಯತಾಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತಸ್ಯ ವ್ಯವಹಿತತ್ವಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ || ಎಶೋಽತಃ || 281 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಉಕಾರಾನ್ತಾತ್ ದಿಗ್ವಾಚಿನಃ ಪರಸ್ಯ ಒಳಃ ಮಃ ಅಮಶ್ಚ ಎಶಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ. ಪಕ್ಷೇ ಯಥಾಯೋಗಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಒಳಗೆ, ಒಳಗಿನೊಳ್, ಒಳಗಿನಲ್ಲಿ ; ಒಳಗೆ, ಒಳಗಂ ; ಒಳಗೆ, ಒಳಗು.

[Words relating to direction with final *u*, on taking *oḷ* (the ending of the seventh (locative) case), *m* (that of the first (nominative) case), or *am* (that of the second (accusative) case), optionally substitute *e*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಒಳಗು, ಪೊಱಗು ಇತ್ಯಾದಯೋ ಯದ್ಯಪಿ ದಿಗ್ದೇಶಕಾಲವರ್ತಿನಃ ತಥಾಪಿ ದಿಗ್ವಾಚಿನ ಇತ್ಯೇತತ್ ದಿಗರ್ಥಾದಿತಿ ಅವ್ಯವಹಿತಾನುವೃತ್ತಿಮಾತ್ರೇಣೈವ, ನ ತು

ಕಾಲಾದಿವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮನಸಾ ; ತತ್ರಾಪಿ ಏವಮೇವ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಅತಃ ಕಾಲಾದ್ಯರ್ಥಾದಿತ್ಯಪಿ ಅನುವರ್ತನೀಯಮೇವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತನ್ನಿನೆನೋ ಮನೇಕತ್ವೇ ॥ 282 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತನ್, ನಿನ್, ಎನ್ ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಮಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾಮ್, ನೀಮ್, ಆಮ್ ; ತಮಗೆ, ನಿಮಗೆ, ಎಮಗೆ. ಅನೇಕತ್ವ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತಾನ್, ನೀನ್, ಆನ್.

[*Tan, nin, en,* on taking the case endings in the plural, substitute *m.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಏವಂ ತದ್ಭವತತ್ಸಮದೇಶ್ಯಪ್ರಭೇದತ್ರಿವಿಧಲಿಙ್ಗಾನಾಂ ಲಿಙ್ಗತ್ರಯೇಽಪಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪ್ಯ ಇದಾನೀಂ ದೇಶ್ಯವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಅಲಿಙ್ಗಾನಾಂ ತನಾದೀನಾಂ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರಪಞ್ಚಯತಿ—ತನ್, ನಿನ್, ಎನ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ತನ್ ಇತಿ ಆತ್ಮವಾಚಕಃ ಸ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಶಬ್ದಃ. ನಿನ್, ಎನ್ ಶಬ್ದೌ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥೌ. ತ್ರಯೋಽಪಿ ಏತೇ ಸ್ವಯಮವ್ಯಕ್ತಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್ ಲಿಙ್ಗಾಧೀನಪ್ರಕ್ರಿಯಾನರ್ಹಾ ಅಪಿ ಲಿಙ್ಗತ್ರಯಸಾಧಾರಣೀಂ ಇತರಾಸಾಧಾರಣೀಂ ಚ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಮರ್ಹನ್ತೀತಿ ತನ್ನಿರೂಪಣಮರ್ಥವದಿತಿ.

ಅನೇಕತ್ವ ಇತಿ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ. ಯದ್ಯಪಿ ಇದಂ ಪ್ರಕೃತಿವಿಶೇಷಣಮಿತ್ಯುಕ್ತೇಽಪಿ ನ ದೋಷಃ, ಅನೇಕತ್ವೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ತನಾದೇಃ ಮಾದೇಶ ಇತಿ ; ಪಞ್ಚಕಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾ ಅಪಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್. ತಥಾಪಿ ತ್ರಿಕಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಪಕ್ಷಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥತ್ವಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಶೇಷಣಮಿತಿ ಮನ್ವಾನ ಆಹ—ಅನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ ಪರೇ ಇತಿ.

ತಾಮ್, ನೀಮ್. ಮಿ ದೀರ್ಘಃ 287 ಇತಿ ದೀರ್ಘಾದೇಶಃ. ಆಮ್. ಆದೇನ 288 ಇತಿ ಆದಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮೋ ಮಕ್ ಸ್ವರೇ ॥ 283 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ತನ್, ನಿನ್, ಎನ್ ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಮಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಮ್ಮಂ, ನಿಮ್ಮಂ, ಎಮ್ಮಂ ; ತಮ್ಮಿಂ, ನಿಮ್ಮಿಂ, ಎಮ್ಮಿಂ ; ತಮ್ಮ, ನಿಮ್ಮ, ಎಮ್ಮ ; ತಮ್ಮೊಳ್, ನಿಮ್ಮೊಳ್, ಎಮ್ಮೊಳ್. ಮ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತನ್ನಂ, ನಿನ್ನಂ, ಎನ್ನಂ. ಸ್ವರ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತಮಗೆ, ನಿಮಗೆ, ಎಮಗೆ.

[When *tan, nin, en,* with final *m,* take a case-ending beginning with a vowel, they insert *m* between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಮ ಇತಿ ತನಾದೇಃ ವಿಶೇಷಣಂ ಸತ್ ಅನ್ತಗ್ರಾಹಕಮಿತ್ಯಾಹ— ಮಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಇತಿ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ತನ್ನಂ, ನಿನ್ನಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಹ್ರಸ್ವಾನ್ನಣಲಯುಳತಟೇಃ 53 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಅಕ್ ತುತ್ತುಗೆತಿ || 284 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ತನ್, ನಿನ್, ಎನ್ ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಅಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ತುತ್ತುಗೆತ್ಸು ಪರೇಷು.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತನತು, ತನತ್ತು; ನಿನತು, ನಿನತ್ತು; ಎನತು, ಎನತ್ತು; ತನಗೆ, ತಮಗೆ; ನಿನಗೆ, ನಿಮಗೆ; ಎನಗೆ, ಎಮಗೆ.

[When *tan, nin, en* take the affixes *tu, ttu* or *ge* they insert *a* between]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ನಿನತು, ನಿನತ್ತು ಇತ್ಯಾದೌ ಅಕಿ ತಸ್ಯೈವ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯತ್ವಾತ್ ನಕಾರೋ ನ ದ್ವಿರ್ಭವತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ವಾದಸ್ತುತ್ತೂ || 285 ||

ವೃತ್ತಿ || ತನ್, ನಿನ್, ಎನ್ ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ಅದಃ ತುತ್ತೂ ಇತ್ಯೇತೌ ಆದೇಶೌ ವಾ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತನತು, ತನತ್ತು, [1] ತನ್ನ; ನಿನತು, ನಿನತ್ತು, [2] ನಿನ್ನ; ಎನತು, ಎನತ್ತು, [3] ಎನ್ನ. ಏವಂ ಬಹುತ್ವೇऽಪಿ ವಾ . ದ್ವಿತ್ವಮಪಿ. ತನ್ನದು, ತಮ್ಮದು; ನಿನ್ನದು, ನಿಮ್ಮದು; ಎನ್ನದು, ಎಮ್ಮದು.

[When *tan, nin, en* are followed by *ad* (the ending of the sixth (genitive) case), it optionally changes to *tu* or *ttu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಯದ್ಯಪಿ ತನ್ನಿನೆನ ಇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಂ ಪದಮನುವರ್ತತೇ. ತಸ್ಯ ತಥಾತ್ವೇऽಪಿ ನಾನುಪಪತ್ತಿಃ, ತನ್ನಿನೆನೈಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಿನೋऽದಃ ತುತ್ತೂ ಆದಿಶ್ಯೇತೇ ಇತ್ಯಪಿ ಅನ್ವಯಸಮ್ಭವಾತ್. ತಥಾಪಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ತವಿವಕ್ಷಯಾ ವಿವೃಣೋತಿ—ತನ್, ನಿನ್, ಎನ್ ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ಇತಿ.

ನನು ಏವಮಾದೇಶಕರಣೇ ತನತು, ನಿನತು, ಎನತು ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸ್ವಸ್ಯ ತವ ಮಮ ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಸಮ್ಬನ್ಧಪ್ರಧಾನಾಃ ಸನ್ತಃ ತನ್ನ, ನಿನ್ನ, ಎನ್ನ ಇತ್ಯೇವಮರ್ಥಾ ಏವ ಸ್ಯುಃ; ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಏವ ರೂಪಾನ್ತರತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಚ ದರ್ಪಣವಿರೋಧಃ ಸ್ಯಾತ್. ತತ್ರ ಹಿ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಸಮ್ಬನ್ಧಿವಸ್ತುವಾಚಕತಯೈವ ಏತೇ ವ್ಯುತ್ಪಾದಿತಾಃ. ತಥಾ ಚ ನೈತೇ ತನ್ನ, ನಿನ್ನ, ಎನ್ನ ಇತ್ಯೇವಮರ್ಥಾಃ. ಕಿನ್ತು ತನ್ನದು, ನಿನ್ನದು, ಎನ್ನದು ಇತ್ಯೇವಂಪರಾ ಏವ ಭವನ್ತಿ. ಉಕ್ತಂ ಚ—

---

1 ತನದು. 2 ನಿನದು. 3 ಎನದು.

ಕಂ || ನಿನತೆನತು ತನತೆನಿಪ್ಪಿವು |
ಜನಿಯಿಸುಗುಂ ನಿನ್ನದೆನ್ನ[1] ದುಂ ತನ್ನದೆನಿ |
ಪ್ಪಿನಿತಱೊಳಂ ಮೇಣ್ ದ್ವಿತ್ವದಿ |
ನನೇಕದೊಳ್[2] ನತ್ವದೆಡೆಗೆ ಮತ್ವಂ ಬರೆಯುಂ || ಇತಿ.

ನ ಚ ಏತಾವತಾ ಕೋಽಪಿ ವಿಶೇಷಃ? ಸಮ್ಬನ್ಧಿನೋಽಪಿ ಸಮ್ಬನ್ಧರೂಪತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯಾಪಿ ತದಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಣೋಃ ಅತ್ಯನ್ತಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ಶಬ್ದವ್ಯುತ್ಪಾದನಸ್ಯ ಭೇದನಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಸ್ವಸ್ಯ ತವ ಮಮ ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯಃ ಸ್ವೀಯಂ ತ್ವದೀಯಂ ಮದೀಯಂ ಇತ್ಯೇಷಾಂ ಅವಿಶೇಷಃ ಸ್ಯಾತ್. ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಭಾಷಾಯಾಮಪಿ ತನ್ನ, ನಿನ್ನ ಎನ್ನ ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯಃ ತನ್ನದು, ನಿನ್ನದು, ಎನ್ನದು ಇತ್ಯೇಷಾಂ ವಿಶೇಷಃ; ಪ್ರತೀತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಅದುಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣಂ ಅನರ್ಥಕಂ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಸಮ್ಬನ್ಧಿಪರತಯಾ ವ್ಯುತ್ಪಾದನೇ ತನತು, ನಿನತು, ಎನತೂನಾಂ ಸ್ವೀಯತ್ವದೀಯಮದೀಯಾನಾಮಿವ ತದ್ಧಿತಾನ್ತತ್ವಕಲ್ಪನಾಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಕಲ್ಪ್ಯತಾಂ ಕೋ ದೋಷ ಇತಿಚೇನ್ನ. ತದ್ಧಿತಾನ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾಯೇಣ ವಾಚ್ಯಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್ ಪ್ರವಚನತ್ವಾಚ್ಚ ಲಿಙ್ಗತ್ರಯೇಽಪಿ ಪ್ರಥಮಾದಿಷು ಏಕಾನೇಕವಚನೇಷು ಚ ರೂಪಾನ್ತರಸಿದ್ಧಿಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಚೈತದಸ್ತಿ; ತನತ್ತು ಮಗಳ್, ತನತ್ತು ಮಗಂ, ತನತ್ತು ಮನೆ ಇತಿ ಲಿಙ್ಗಭೇದೇ, ತನತ್ತು ಗುಣಂ, ತನತ್ತು ಗುಣಂಗಳ್ ಇತಿ ವಚನಭೇದೇ, ತನತ್ತು ಗುರುಗಳಂ, ತನತ್ತು ಗುರುಗಳಿಂ, ತನತ್ತು ಗುರುಗಳ್ಗೆ ಇತ್ಯಾದಿವಿಭಕ್ತಿಭೇದೇಽಪಿ ಏಕರೂಪಸ್ಯೈವ ದರ್ಶನಾತ್.

ನ ಚ ಅವಿಷ್ಟತ್ವಂ ಅವಚನತ್ವಂ ನಿಪಾತತ್ವಂ ವಾ ಕಲ್ಪ್ಯತ ಇತಿ ನೈಷ ದೋಷ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಅದೃಷ್ಟನಾನಾಕಲ್ಪನಾಪೇಕ್ಷಯಾ[3] ಷಷ್ಠೀವಿಕಲ್ಪಕಲ್ಪನಾಯಾ ಏವ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವಾತ್. ತನತ್ತು ಬಿಲ್ಲಾನದ[4] ನೆಂತು ಕೀಸುವಂ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗೇಽಪಿ ತನ್ನ ಬಿಲ್ಲಂ ಇತ್ಯೇವ ಪ್ರತೀಯತೇ, ನ ತು ತನ್ನದಂ ಬಿಲ್ಲಂ ಇತಿ.

ಕಿಂ ಚ ತದ್ಧಿತಾನ್ತತ್ವಕಲ್ಪನಾಯಾಮಪಿ ತನಾದಿಭ್ಯಃ ಕಲ್ಪ್ಯಮಾನೌ ತುತ್ತುಪ್ರತ್ಯಯೌ ಅತು ಅತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯೌ ವಾ ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ಅಕಾರಾಭಾವಾತ್ ತನ್ತು, ನಿನ್ತು, ಎನ್ತು ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷೇ ನಕಾರದ್ವಿಭಾವಾತ್ ತನ್ನತು, ತನ್ನತ್ತು ಇತಿ ಉಭಯಥಾಪಿ ಅನಿಷ್ಟಮೇವ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾತ್.

ನ ಚ ಅಖಣ್ಡನಿಪಾತತ್ವಕಲ್ಪನಯಾ ನ ಕೋಽಪಿ ದೋಷ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನಿಪಾತತ್ವಕಲ್ಪನಾಯಾಮಪಿ ನ ಕರಂಬಾದಿವತ್ ನಿಪಾತತ್ವಮಾತ್ರಂ ಕಲ್ಪ್ಯಂ. ಸರ್ವಲಿಙ್ಗಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಭಕ್ತಿಷು ಏಕರೂಪ್ಯಲಕ್ಷಣಕೌಟಸ್ಥ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಅವ್ಯಯತ್ವಂ ಚ ಕಲ್ಪನೀಯಮಿತಿ ಏವಮಾದಿವದೇವ ಕಲ್ಪನೀಯಂ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಪ್ರಸಙ್ಗೋ ದುರ್ನಿವಾರಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ.

ಅತಃ ಷಷ್ಠ್ಯಾದೇಶಕಲ್ಪನೈವ ಶ್ರೇಯಸೀತಿ.

---

[1] ದಿಂ. [2] ನಾಂತ. [3] ಷಷ್ಠೀಕಲ್ಪನಾಯಾ [4] ನಂತೆ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾಮುತುಶ್ಚ ॥ 286 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತನ್, ನಿನ್, ಎನ್ ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ಅದ ಉತುರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಿನಿ ಪರತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಮ್ಮುತಯ್ವರ್, ನಿಮ್ಮುತೆಣ್ಬರ್, ಎಮ್ಮುತೊಂಬದಿಂಬರ್, ತಮ್ಮುತಯ್ದುಮನೆಗಳ್, ನಿಮ್ಮುತಾಱುಗಿರಿಗಳ್, ಎಮ್ಮುತೆಂಟುಮಕ್ಕಳ್.

[When *tan*, *nin*, *en* are followed by *ad* (the ending of the sixth (genitive) case), it optionally changes to *utu* before a numeral.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾಮಿತಿ ನ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ ; ಪ್ರಕೃತಿವಿಶೇಷಣಪಕ್ಷೇ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಶೇಷಣಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಷಯೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ತನಾದೇಃ ಅದೋ ವಾ ಉತುರಾದಿಶ್ಯತೇ. ಅತಃ ಪರಸಪ್ತಮ್ಯೇವ ವಾಚ್ಯಾ. ಪರತ್ವಂ ಚ ನ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾ ಘಟತೇ ; ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಃ ಶಬ್ದಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್. ಅತೋಽತ್ರ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಃ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಚನಪರ ಇತಿ ಮನ್ವಾನ ಆಹ—ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಿನಿ ಪರತಃ ಇತಿ.

ತಮ್ಮುತಯ್ವರ್, ಸ್ವೇಷಾಂ ಪಞ್ಚ ; ನಿಮ್ಮುತೆಣ್ಬರ್, ಯುಷ್ಮಾಕಮಷ್ಟೌ ; ಎಮ್ಮುತೊಂಬದಿಂಬರ್, ಅಸ್ಮಾಕಂ ನವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಚಕಾರೇಣ ತುತ್ತೂ ಸಮುಚ್ಚೀಯೇತೇ. ತಮುತಯ್ವರ್, ನಿಮುತೆಣ್ಬರ್, ಎಮುತೊಂಬದಿಂಬರ್ ಇತಿ. ಏವಂ ತಮುತ್ತು, ತಮ್ಮ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಯೋಜನೀಯಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಆಂ ಅಯ್ವರ್ ಬಂದೆವು, ನೀಂ ಅಯ್ವರ್ ಪೋದಿರ್ ಇತಿ ಅಭೇದೇಽಪಿ ಎಮ್ಮಯ್ವರ್ ಬಂದೆವು, ನಿಮ್ಮಯ್ವರ್ ಪೋದಿರ್ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀ ಶ್ರೂಯತೇ. ತತ್ರ ಆತ್ಮಸಮ್ಬನ್ಧಮಾತ್ರೇ ಷಷ್ಠೀಪ್ರಯೋಗೋ ನಿರ್ವಾಹ್ಯಃ ; ದಾರುಪುತ್ರಕಸ್ಯ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಅಭೇದೇಽಪಿ ಷಷ್ಠೀಶ್ರವಣಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮಿ ದೀರ್ಘಃ ॥ 287 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತನ್, ನಿನ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಮಕಾರೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾನ್, ತಾಮ್ ; ನೀನ್, ನೀಮ್.

[*Tan* and *nin* lengthen their vowel in the first (nominative) case.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಎನೋ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ತರ್ ಸಿನ್ ದ್ವಯಮೇವ ಸ್ಥಾನೀತ್ಯಾಹ—ತನ್, ನಿನ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಇತಿ. ಮಿ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಂ ಯದ್ಯಪಿ ಮಕಾರಾದಾವಿತಿ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ, ತದಪಿ ವ್ಯಪದೇಶಿವದ್ಭಾವಾದೇವ ನಾನ್ಯಥಾ, ಅನೇಕವರ್ಣಾಭಾವಾತ್ ; ತಥಾ ಚ ತದೇವೇತಿ ಫಲತೀತ್ಯಾಹ—ಮಕಾರೇ ಸುಪಿ ಇತಿ. ಪ್ರಥಮಾಯಾಮಿತ್ಯೇವ. ನ ತು ಏಕತ್ವೇಽನೇಕತ್ವೇ ವಾ ಇತಿ ವಿಶೇಷಃ ; ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಇಷ್ಟತ್ವಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆದೇನಃ 288 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದೀರ್ಘ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಎನ್ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ದೀರ್ಘ ಆಕಾರೋ ಭವತಿ ಮಕಾರೇ ಸುಪಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆನ್, ಆಮ್. ದೀರ್ಘಗ್ರಹಣಂ ಅನ್ತ್ಯಾದೇಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ.

[*En* changes its vowel to *ā* in the first (nominative) case.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ದೀರ್ಘಾನುವೃತ್ತಿರಾವಶ್ಯಕೀ ಇತ್ಯಾಹ—ದೀರ್ಘ ಇತಿ ಇತಿ. ಆಕಾರಸ್ಯ ಸ್ವಯಂ ದೀರ್ಘತ್ವಾತ್ ಕಿಂಪುನರ್ದೀರ್ಘಾನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ವಸ್ತುತೋ ದೀರ್ಘೋಽಪ್ಯಾಕಾರೋ ದೀರ್ಘತಯಾ ವಿಧೀಯಮಾನ ಏವ ಸ್ವರಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ಯಾತ್. ಅತಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ದೀರ್ಘಾನುವೃತ್ತಿರಿತ್ಯಾಹ—ದೀರ್ಘ ಆಕಾರ ಇತಿ. ಯೋಽಯಮಾಕಾರಃ ಸ ಸರ್ವೋಽಪಿ ದೀರ್ಘ ಏವೇತಿ ನಿಯಮೋಽಪಿ ಯೋಽಯಂ ದೀರ್ಘಃ ಸ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಆಕಾರ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಾಭಾವಾತ್ ದೀರ್ಘಾಕಾರಯೋಃ ಕಥಂಚಿದ್ಭೇದ ಇತಿ ಭಾವಃ.

ಅತ್ರ ತನಾದಿಪ್ರಕರಣೇ ಅಸ್ಮದರ್ಥವಾಚಕೋ ನನ್ಶಬ್ದಃ ಕಶ್ಚಿದಸ್ತಿ. ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಪಿ ತಸ್ಯ ತನಾದಿ [1] ಸಾಧಾರಣೀ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೈವ ನ ವಿಲಕ್ಷಣಾ. [2] ರೂಪಸಿಷ್ಯತ್ತಿಶ್ಚ ನಾನ್, ನಾಮ್; ನನ್ನಂ, ನಮ್ಮಂ; ನನ್ನಿಂ, ನನ್ನಿಂದೆ, ನನ್ನಿಂದಂ; ನಮ್ಮಿಂ, ನಮ್ಮಿಂದೆ, ನಮ್ಮಿಂದಂ; ನನಗೆ, ನಮಗೆ; ನನ್ನತ್ತಣಿಂ, ನನ್ನತ್ತಣಿಂದೆ, ನನ್ನತ್ತಣಿಂದಂ; ನಮ್ಮತ್ತಣಿಂ, ನಮ್ಮತ್ತಣಿಂದೆ, ನಮ್ಮತ್ತಣಿಂದಂ; ನನ್ನ, ನನತು, ನನತ್ತು, ನನ್ನತು; ನಮ್ಮ, ನಮತು, ನಮತ್ತು, ನಮ್ಮತು; ನನ್ನೊಳ್, ನನ್ನಲ್ಲಿ; ನಮ್ಮೊಳ್, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇತ್ಯೇವ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ಕಂ ॥ ಶ್ರೀಮದನುಪಮಜಿನೇಂದ್ರಪ ।
ದಾಮರಕುಜಯುಗಳಮವನತಾಮರಪತಿಜೂ ।
ಡಾಮಣಿಮರೀಚಿಲತಿಕೋ ।
ದ್ದಾಮಂ ನಮಗೀಗೆ ವಿಮಲರತ್ನತ್ರಯಮಂ ॥

ತಥಾ

ಶ್ರೀಕೇಳೀನಿಲಯಂ ನಿಜಾಂಘ್ರಿಕಮಲಂ ವಿದ್ಯಾನಟೀನಾಟ್ಯವೇ ।
ದೀಕಲ್ಪಂ ಮುಖಚಂದ್ರಬಿಂಬಮಖಿಲೇಂದ್ರೋತ್ತಂಸಮಾಣಿಕ್ಯದೀ ।
ಪಾಕೀರ್ಣಂ ಹರಿಪೀಠಪಾರ್ಶ್ವನೆನಿಪಂ ಪೂಜಾರ್ಹನಾರ್ಹಂತ್ಯದ ।
ಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತಂ ಮುನಿಸುವ್ರತಂ ನಮಗೆ ಮಾಳ್ಕಿಷ್ಟಾರ್ಥಸಂಸಿದ್ಧಿಯಂ ॥ ಇತಿ,

---

[1] ಸಾಧಾರಣೋಕ್ತ. [2] ರೂಪನೀತಿಶ್ಚ.

ತಥಾ

ಶ್ರೀಮದ್ಭವ್ಯಾಳಿಚಕ್ರಪ್ರಕರಸುಖಕರಂ ಸರ್ವಮಿಥ್ಯಾಂಧಕಾರ |
ಸ್ತೋಮಪ್ರಧ್ವಂಸಿ ಬೋಧಾಮಲಕಿರಣಗಣೋದ್ಭಾಸಿ ಮೋಕ್ಷಾಬ್ಜಿನೀಸು |
ಪ್ರೇಮಂ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಪೂರ್ವಾಚಲಸಮುದಿತನಾಶ್ಚರ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾಭಿರಾಮಂ |
ಹೇಮಾಂಗಂ ವರ್ಧಮಾನಾಹಿಮಕರನತಿನಿರ್ದೋಷಮಂ ಮಾೞ್ಕೆ ನಮ್ಮೊಳ್|| ಇತಿ ಚ

ಬಹುಲಮುಪಲಭ್ಯತೇ.

ಅತ್ರ ಕೇಚಿತ್ ಕಾವ್ಯಮುಖಮಾಶೀರೂಪಂ ಪರಾರ್ಥಮಪಿ ಭವತೀತಿ ನನಮನಙ್ಗೀಕುರ್ವಾಣಾ ನಿನಮೇವ ಪಠನ್ತಿ ನಿಮಗೆ ನಿಮ್ಮೊಳ್ ಇತಿ. ತದನ್ಯೇ ನಾಭಿಮನ್ಯನ್ತೇ. ನಿರ್ವಿಘ್ನಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಕಾಮಾಃ ಪ್ರಾರಿಪ್ಸಿತಪ್ರತಿಬನ್ಧಕದುರಿತಾಪ[3] ನೋದನಾರ್ಥಂ ಪರಮಾತ್ಮಗುಣಾನುಕೀರ್ತನರೂಪಂ ಮಙ್ಗಲಮಾಚರನ್ತಃ ಸ್ವಾರ್ಥಮಪಹಾಯ ಪರಾರ್ಥಮೇವ ಪ್ರಯತನ್ತ ಇತ್ಯಯುಕ್ತಮೇವ ; ಅಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ತಥಾ ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾಚ್ಚ. ಅತೋऽತ್ರ ಅಸ್ಮದರ್ಥವಾಚಕೋ ನನ್‌ಶಬ್ದ ಏವ ಅಭಿಮನ್ತವ್ಯ ಇತಿ. ತಥಾಪಿ ಸ ಕೈಶ್ಚಿದೇವ ಅಙ್ಗೀಕ್ರಿಯತೇ ಉತ್ತರಮಾರ್ಗಾನುಗಾಮಿಭಿಃ ಕವೀಶ್ವರೈಃ ನ ಸರ್ವೈಃ, ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗಾನುಯಾಯಿಭಿಸ್ತ್ವೈರನಙ್ಗೀಕಾರಾತ್. ಎನ್‌ಪಕ್ಷಪಾತಿನೋ ಹಿ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯಾಃ ಕವಿಜನಾ ಇತಿ. ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಮಾರ್ಗಭೇದಭಿನ್ನಪ್ರಯೋಗಚಾತುರೀಪ್ರಪಞ್ಚೋ ನೃಪತುಙ್ಗಗ್ರನ್ಥೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಉಮ್ ಸಮುಚ್ಚಯೇ ಪರೋऽನದಃ ಪದಾತ್ || 289 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾತ್ ಪದಾತ್ ಪರ ಉಮ್ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಸಮುಚ್ಚಯೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಹರಿಯುಂ ಹರನುಂ ; ಜಿನೇಂದ್ರರುಂ ಗಣೇಂದ್ರರುಂ; ಕೇವಲಿಗಳುಂ ಶ್ರುತಕೇವಲಿಗಳುಂ ; ಫಲದಿಂದಮುಂ ಪುಷ್ಪದಿಂದಮುಂ ; ಆತನಿಂದಮುಂ ಆಕೆಯಿಂದಮುಂ ; ಅದುಂ ಇದುಂ ; ಮೂಡಿಯುಂ ಕೂಡಿಯುಂ. ಅನದ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಆತನ, ಆಕೆಯ, ಅದಱ. ಪದಾದಿತಿ ಪ್ರಕೃತೇರ್ಮಾಭೂತ್. ಪರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಂ ಮಾಭೂತ್.

[Except in the sixth (genitive) case, *um* is added to the case-ending of a word as a copulative to express *and*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಉಮ್ ಇತ್ಯಯಂ ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನೋ ನಿರ್ದೇಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋऽಮ್ ಚೇತಿ ದ್ವಾವೇತೌ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥೌ ನಿಪಾತೌ. ತಯೋಃ ಪ್ರಯೋಗನಿಯಮಾರ್ಥೋऽಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ನನು ಯತ್ರ ಯೋऽರ್ಥೋऽಭಿಪ್ರೇತಃ ತತ್ರ ತದಭಿಧಾಯೀ ಶಬ್ದಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ತಥೈವ ಸಮುಚ್ಚಯೋऽಭಿಪ್ರೇತೇ ತದ್ವಾಚೀ ಚ. ಸ ಚ ಯೋಗ್ಯತಾಬಲಾತ್ ಸ್ವಯೋ

3 ನೋದಾರ್ಥಂ.

ಗ್ಯಮನ್ವೇತಿ ಚೇತಿ ಕಸ್ತತ್ರ ಪ್ರಯೋಗನಿಯಮೋ ಯದರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ ಪ್ರಯಾಸ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಸಂಸ್ಕೃತೇ ತಥಾ ಅನಿಯಮೇನ ಪ್ರಯೋಗೇಽಪಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ತು ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತಿ—ಕಶ್ಚಿತ್ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಃ ಕಶ್ಚಿನ್ನಿಯತವಿಷಯ ಇತಿ. ಕ್ವಚಿತ್ಪದಾತ್ಪರತಃ ಕ್ವಚಿತ್ತನ್ಮಧ್ಯೇ ಕ್ವಚಿತ್ತು ನೈವ ನ ಕ್ವಾಪಿ ಪೂರ್ವತಶ್ಚೇತ್ಯತಃ ಪ್ರಯೋಗನಿಯಮಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಆರಮ್ಭಣಮರ್ಥವದೇವೇತಿ. ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಯೋಗೇಽಪಿ ಅತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯಾಂ ನೈವ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ತಥೈವ ಆರಾತೀಯಕವಿಪ್ರವಾಹಸಮ್ಮತತ್ವಾದಿತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ಅನದಃ ಪದಮಿತ್ಯಾಹ—ಅದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾತ್ ಇತಿ.

ಪದಾದಿತಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯಾ ಉಮಃ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಂ ಉತ್ತರಾದೇಶತ್ವಂ ವಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ವ್ಯಾಮುಗ್ಧಬುದ್ಧಿಃ ಸನ್ದಿಗ್ಧೇ ತದ್ಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯತಿ—ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಇತಿ. ಪದಾತ್ಪರತ ಉಮ್ ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಏವ ನ ವಿಧೀಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಪ್ರತ್ಯಯವಿಕಾರಾಗಮಾನಾಮೇವ ವಿಧೇಯತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ೞ್ಗೆತೋರಮ್ ಚ ॥ 290 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ೞನ್ತಾತ್ ಗೆದನ್ತಾಚ್ಚ ಪದಾತ್ ಪರ ಉಮ್ ಅಮ್ ಚ ಭವತಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅವನೊೞುಂ, ಅವನೊೞಂ ; ಆಕೆಯೊೞುಂ, ಆಕೆಯೊೞಂ ; ಅದಱೊೞುಂ, ಅದಱೊೞಂ ; ಆತಂಗೆಯುಂ, ಆತಂಗಂ ; ಆಕೆಗೆಯುಂ, ಆಕೆಗಂ ; ಅದರ್ಕ್ಕೆಯುಂ, ಅದರ್ಕ್ಕಂ.

[To the case-ending of a word in the seventh (locative) or fourth (dative) case, *um* and *am* are added as copulatives.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚಕಾರೇಣ ಉಮ್ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ತದಪೋದ್ಯ ಅಮೇವ ಸ್ಯಾತ್. ತಚ್ಚ ಅನಿಷ್ಟಂ ; ಅಮೋ ನಿಯತವಿಷಯತ್ವೇಽಪಿ ಉಮಃ ಸರ್ವವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಮಃ ಪ್ರಾಗಮಃ ॥ 291 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಮನ್ತಸ್ಯ ಪದಸ್ಯ ಸಮುಚ್ಚಯವಿಷಯೇ ಉಮ್ ಭವತಿ. ಸ ಚ ಅಮಃ ಪ್ರಾಗ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅವನುಮಂ, ಅವರುಮಂ ; ಆಕೆಯುಮಂ, ಆಕೆಗಳುಮಂ ; ಫಲಮುಮಂ, ಪುಷ್ಪಮುಮಂ ; ಅವರುಮನಂತಕನೊರ್ಮ್ಮೆಯೆ ಸವಿನೋಡಿದಂ. ಪ್ರಾಗ್ಗ್ರಹಣಂ ಪರತೋ ನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ. ಅಮೋ ದ್ವಿರುಪಾದಾನಂ ಅಮನ್ತಾದೇವ ಮಾಭೂದಿತಿ.

[With a word in the second (accusative) case *um* is inserted before the case-ending as a copulative.]

ಇತಿ ಶ್ರೀಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಭಾಷಾಮಞ್ಜರೀ ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನವೃತ್ತೌ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಉಮಿತಿ ವರ್ತತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ಚಾನುಕೃಷ್ಟಂ ಉತ್ತರತ್ರ ನಾನುವರ್ತತ ಇತಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಪ್ರದಾಯಃ. ಏವಂ ಚ ಅನನ್ತರಯೋಗೇ ಅಮ್ ಚೇತಿ ಚಾನುಕೃಷ್ಟತ್ವಾದತ್ರ ನ ವರ್ತತ ಇತಿ. ತಥಾಪಿ ತದನನ್ತರಯೋಗೇ ಅನದ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀಮಾತ್ರಸ್ಯ ನಿಷೇಧಾತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯೇವೇತಿ.

ಅಮಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿರೇವ. ನ ಸಮುಚ್ಚಯವಾಚೀ ಅಮ್ ಶಬ್ದಃ. ತತ್ರ ಏಕಃ ಸ್ವರೂಪಪರೋऽನ್ಯಸ್ತದನ್ತಪರಃ. ತತ ಏಕತ್ರ ಪಞ್ಚಮೀ ಅಪರತ್ರ ಷಷ್ಠೀ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ವಿವೃಣೋತಿ—ಅಮನ್ತಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಮಃ ಸಕೃದೇವ ಗ್ರಹಣೇ ಅಮನ್ತಪದಾತ್ ಪ್ರಾಗೇವ ಸ್ಯಾದಿತಿ ದ್ವಿರುಪಾದಾನಮಿತ್ಯಾಹ—ಅಮಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಅಮಃ ಪ್ರಾಗಮಿ ಇತ್ಯಪಿ ನ ದೋಷಃ; ತಥಾಪಿ ವಿಚಿತ್ರಾ ಹಿ ಸೂತ್ರಗತಿರಿತಿ ಏವಂ ಕರಣಮಿತಿ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಸ್ವೋಪಜ್ಞಶಬ್ದಾನುಶಾಸನವೃತ್ತೇಃ ಭಾಷಾಮಞ್ಜರ್ಯಾಃ ಟೀಕಾಯಾಂ ಮಞ್ಜರೀಮಕರನ್ದಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ.

ತೃತೀಯಪಾದ ಪ್ರಾರಮ್ಭಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಮರ್ಥಃ ಪದವಿಧಿಃ ॥ 292 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪರಿಭಾಷೇಯಂ. ಪದಾನಾಂ ಯೋ ವಿಧಿಃ ಸ ಸಮರ್ಥ ಏವ ವೇದಿತವ್ಯಃ. ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಚ ದ್ವೇಧಾ : ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಂ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಆದ್ಯಂ ಸಮಾಸೇ, ದ್ವಿತೀಯಂ ತು ವಾಕ್ಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಮಕೃತ್ತಿಜಾ[298]. ವಜ್ರಮಂ ಕೊಂಡಯ್, ವಜ್ರಂಗೊಂಡಯ್. ಸಮರ್ಥ ಇತಿ ಕಿಂ ? ನೋಡು ವಜ್ರಮಂ, ಕೊಂಡಯ್ ಚಕ್ರಮಂ.

ಇಪ್ ಕರಣೇ[300]. ನೀರಿಂ ತೊಳದಂ, ನೀರ್ದೊಳದಂ. ಸಮರ್ಥ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತೊಳದಂ ನೀರಿಂ, ತೊಳದನೆಲೆಯಂ.

ಗೆತ್ತದರ್ಥೇ[302]. ತೇಗ್ಗೆ ಮರಂ, ತೇಮ್ಮರಂ. ಇಹ ನ ಭವತಿ— ಮರಂ ತೇಗ್ಗೆ, ಬಣ್ಣಂ ಮನೆಗೆ.

ಭೀತ್ಯರ್ಥೇನಾತ್ತಣಿಂ[303]. ಪುಲಿಯತ್ತಣಿಂದಳ್ಕು, ಪುಲಿಯಳ್ಕು. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಬೀಱ್ದುದು ಪಲ್ ಪುಲಿಯತ್ತಣಿಂ, ಅಳ್ಕು ದೇವದತ್ತಂಗೆ.

ಅದ್[304]. ಮರದ ಕೊಂಬು, ಮರಗೊಂಬು. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಪೆಣೆ ಮರದ, ಕೊಂಬು ಗೋವಿನ.

ಒಳ್ ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥೇನ[305]. ಜಗಳದೊಳ್ ಜಾಣಂ, ಜಗಳಜಾಣಂ. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಬಯ್ದಂ ಜಗಳದೊಳ್, ಜಾಣನೂಟದೊಳ್.

ಅಂಶಿನಾ ಭಿನ್ನೇನ[306]. ಕಾಲ ಮುಂದು, ಮುಂಗಾಲ್. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಬೆರಲ್ ಕಾಲ, ಮುಂದು ಮನೆಯು.

ಸಙ್ಖ್ಯಾಸಮಾಹಾರೇ[307]. ಮೂಱುಲೋಕಂ, ಮೂಲೋಕಂ. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಕಾಲಂಗಳ್ ಮೂಱು, ಲೋಕಂಗಳೀರೇೞು.

ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ[309]. ಬಿಳಿದು ತಾವರೆ, ಬೆಳ್ದಾವರೆ. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಪಾಲ್ ಬಿಳಿದು, ತಾವರೆ [1] ಯೊಪ್ಪಿತ್ತು.

---

1 ಯೊಪ್ಪಿದತ್ತು.

ದ್ವಂದ್ವೇ ಸಾಹಿತ್ಯೇ[314]. ಅಳಿಗಿಳಿಗಳ್. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಪಾಡಿದುದ ಳಿ, ಗಿಳಿಯೋದಿದುದು.

ಇರುಣಃ ಕರ್ಮಣಿ[546]. ಕಂಪನನುಣ್ಬುದು, ಕಂಪುಣಿ. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಅಱಿಯದು [2] ಕಡಂದುಱು ಕಂಪಂ, ಉಣ್ಬುದು ಜನಂ ಕರ್ಮಫಲಮಂ.

ಕುಟ್ಟ್ಯೋರಿಗೋ ದುಲುಪ್ಪ[548]. ಕಲ್ಲಂ ಕುಟ್ಟುವಂ, ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಕಂಡಂ ಕಲ್ಲಂ, ಕುಟ್ಟುವಂ ಭತ್ತಮಂ.

ವೇತ್ತ್ರಧ್ಯೇತ್ರೋಃ[408]. ಜೋಯಿಸಮನೋದುವಂ, ಜೋಯಿಸಿಗಂ. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಬಲ್ಲಂ ಜೋಯಿಸಮಂ, ಓದುವಂ ವೇದಮಂ.

ದಿಕ್ಶಬ್ದಾದಣಃ[421]. ತೆಂಕಲ್ ಪುಟ್ಟಿದಂ, ತೆಂಕಣಂ. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಭರತಕ್ಷೇತ್ರಂ ಮೇರುವಿಂ ತೆಂಕಲ್, ಪುಟ್ಟಿದಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಗೋಕುಲದೊಳ್.

ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥ್ಯೈಃ ಪೂಜ್ಯೇ[224]. ತಾಯೊಳ್ ಸಾಧು. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಆತನ ತಾಯ್, ಸಾಧುವೀತಂ.

ಸಹಾರ್ಥೇನಾಪ್ರಧಾನೇ[211]. ಪುತ್ರನಿಂ ಕೂಡಿ. ಇಹ ನ ಭವತಿ—ಕಂಡಂ ಪುತ್ರನಂ, ಕೂಡಿ ಮೋಹದಿಂ.

[The following rules relate to words connected in sense.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಇಹ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ನಿಯಮೋ ಹಿ ದ್ವೇಧಾ : ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣವಿಷಯೋಽವಿಪ್ರಕೀರ್ಣವಿಷಯಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಅಗುಂ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣವಿಷಯ ಇತ್ಯಾಹ—ಪರಿಭಾಷೇಯಂ ಇತಿ. ಪರತೋ ಭಾಷ್ಯತ ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಾ. ಅನೇನ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣವಿಷಯತಾ ಆಖ್ಯಾಯತೇ. ಯಥಾ ಪ್ರದೀಪೋ ಹಿ ಗೃಹೈಕದೇಶಸ್ಥೋ ಗೃಹೇ ಪ್ರಕೀರ್ಣಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಪ್ರಕಾಶ್ಯಾನ್ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ತಥಾ ಇಯಮಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರೈಕದೇಶಸ್ಥಾ ಸತೀ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸರ್ವಂ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಂ ಸ್ವವಿಷಯಮಿತಿ.

ನನು ಪದವಿಧಿಃ ಇತ್ಯತ್ರ ಕಿಮೇಕಸ್ಯ ಪದಸ್ಯ ವಿಧಿಃ ಉತ ದ್ವಯೋಃ ಪದಯೋಃ ಅಥ ಬಹೂನಾಂ ವಾ ಪದಾನಾಂ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಏವಂ ಏಕದ್ವಿತ್ರಿನಿಯಮಃ. ಕಿನ್ತು ಪದಮಾತ್ರೇ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—ಪದಾನಾಂ ಇತಿ. ಪದಂ ಚ ಪದಂ ಚ ಪದೇ, ಪದಂ ಚ ಪದಂ ಚ ಪದಂ ಚ ಪದಾನಿ, ಪದಂ ಚ ಪದೇ ಚ ಪದಾನಿ ಚ ಪದಾನಿ ಇತ್ಯೇವಂ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಏಕಸ್ಯ ದ್ವಯೋಃ ಬಹೂನಾಮಪಿ ಪದಾನಾಂ ಯೋ ವಿಧಿಃ ಸ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಸಮರ್ಥ ಏವೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಚ ಪದಾನಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ವಾ ಸ್ಯಾತ್ ನಾನ್ಯೇಷಾಮಕ್ಷರಾಣಾಂ, ಅನರ್ಥಕತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಸತ್ತ್ವಾಸತ್ತ್ವಾಭ್ಯಾಮಕ್ಷರಾಣಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮರ್ಥವತ್ತಾ ಅವಧಾರ್ಯತೇ, ಯಥಾ ಪದಪ್ರಭೃತೀನಾಮಿತಿ. ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಿಭಜತೇ—ದ್ವೇಧಾ ಇತಿ.

[2] ಕಡಲುರಿ.

ನನು ಉದ್ದೇಶಾನನ್ತರಮೇವ ವಿಭಾಗೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ, ಅನುದ್ದಿಷ್ಟಸ್ಯ [3] ವಿಭಕ್ತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ನ ಶಙ್ಕನೀಯಂ. ಉದ್ದೇಶೋ ಹಿ ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ವಸ್ತುಕಥನಂ. ತತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ದ್ವೇಧಾ ಇತ್ಯನೇನೈವ ಸಿದ್ಧಮಿತಿ. ತೇ ಏವ ವಿಧೇ ದರ್ಶಯತಿ— ಏಕಾರ್ಥೀ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪ್ಯೈವ ವಿಶೇಷತೋ ನಿರೂಪಣೀಯಂ. ಕಥಂ ಅನಿರೂಪಿತಸ್ವರೂಪಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಣಮಿತಿಚೇನ್ನ. ಅನತಿಪ್ರಸಕ್ತಶಬ್ದಾರ್ಥಪರ್ಯಾಲೋಚನಯೈವ ಸ್ವರೂಪಸಂವೇದನಮಿತಿ ಪೃಥಗನಿರೂಪಣಂ. ನ ಹಿ ಸರ್ವಜ್ಞ ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವಂ ಜಾನಾತೀತ್ಯತೋಽತಿರಿಕ್ತಂ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಮಧಿಕಮುಚ್ಯತೇ. ತತ್ರೈವ ಹಿ ಪೃಥಗ್ವಕ್ತವ್ಯಂ ಯತ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥೋಽನ್ಯಥಾ [4] ಭಾತಿ, ಯಥಾ ಕುಶಲಮಣ್ಡಪಾದಿಷು. ನಾತ್ರ ತಥಾ. ಸಮಿತಿ ಏಕೀಭೂತೋ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಿತೋ ವಾ ಅರ್ಥೋಽಭಿಧೇಯೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಸಮರ್ಥಃ,

ಸಮೇಕೀಭಾವಸಮ್ಯುಕ್ತ್ಯ [5] ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾತ್ವರಣೇಷು ಚ | ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.

ಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಿತಿ. ಅತ ಏವ ತದ್ವಿಶೇಷಾವಪಿ ತಥೈವ ದರ್ಶಯತಿ—ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಂ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಂ ಚೇತಿ. ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಃ ಸಾಧಾರಣಾಭಿಧೇಯತಾ. ಏಕಃ ಸಾಧಾರಣೋಽರ್ಥೋ ಏಷಾಂ ತ ಏಕಾರ್ಥಾಃ. ಪ್ರಾಗನೇಕಾರ್ಥಾನಾಂ ಪಶ್ಚಾದೇಕಾರ್ಥಭವನಂ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಃ, ತಥೈವ ಚ್ವ್ಯರ್ಥೋಪಪತ್ತೇಃ. ಸಾಧಾರಣಾಭಿಧೇಯತೇತಿ ಯಾವತ್. ಅನ್ಯೋನ್ಯಮಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ.

ನನು ಇದಂ ದ್ವೈಧಮಪಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಕಿಮೇಕತ್ರ ಪ್ರಭವತಿ ? ನ. ಕ್ವಚಿತ್ಕಿಂಚಿದಿತಿ ವ್ಯವಸ್ಥಯೈವ ಪ್ರವರ್ತತೇ. ತರ್ಹಿ ಕಿಂ ಕುತ್ರ ಇತ್ಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾಯಾಮಾಹ—ತತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. ತತ್ರ, ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ. ಆದ್ಯಂ, ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ. ಸಮಾಸೇ, ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಲಕ್ಷಣೇ. ವಾಕ್ಯೇ ಪದಾನಾಮಸಾಧಾರಣಾಭಿಧೇಯತಯಾ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್.

ನನು ಕೃತಿ ತದ್ಧಿತೇ ಚ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವ ಇಷ್ಯತೇ ; ತಥೈವ ವಕ್ಷ್ಯತೇ ಚೇತಿ ಕಥಮಾದ್ಯಂ ಸಮಾಸ ಇತಿ ಯುಜ್ಯತ ಇತಿಚೇನ್ನ. ತಯೋರಪಿ ಸಮಾಸಸಂಜ್ಞಾಯಾಃ ಪ್ರಾಚಾಂ ಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್ ;

ಪದಯೋಸ್ತು ಪದಾನಾಂ ವಾ ವಿಭಕ್ತಿರ್ಯತ್ರ ಲುಪ್ಯತೇ |
ಸಮಾಸಾಖ್ಯಃ ಸ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ತದ್ಧಿತೋತ್ಪತ್ತಿರೇವ ಚ || ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ತದ್ಧಿತಪದಂ ಕೃತೋಽಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮಿತಿ. ಅಥವಾ ಸಮಾಸಪದಂ ವೃತ್ತಿಮಾತ್ರಪರಂ ; ಸಮಸನಮೇಕತ್ವೇನ ಕ್ಷೇಪಣಂ ಸಮಾಸ ಇತಿ. ತಥಾ ಚ ಸಮಾಸವತ್ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಯೋರಪಿ ತೇನೈವ ಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯದೋಷಃ ; ಕೃದ್ವೃತ್ತಿಸ್ತದ್ಧಿತವೃತ್ತಿಃ ಸಮಾಸ

3 ವಿಭಕ್ತುಂ. 4 ಭವತಿ. 5 ವ್ಯಪೇಕ್ಷೋಕ್ತ.

ವೃತ್ತಿರಿತಿ ವೃತ್ತಿತ್ರಯಸ್ಯ ಸಕಲಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಪ್ರದಾಯಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್. ಸುಬ್ನಿಮಿತ್ತಕಾ ತಲ್ಲೋಪವತೀ ಹಿ ವೃತ್ತಿರಿಷ್ಯತೇ. ಅತೋ ಯುಜ್ಯತ ಏವ ಆದ್ಯಂ ಸಮಾಸ ಇತಿ. ತಥಾ ಹಿ—ರಾಜ್ಞಃ ಪುರುಷಮಾನಯೇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ರಾಜಪುರುಷಶಬ್ದೌ ಪ್ರಧಾನತಯೈವ ಸ್ವಸ್ವಾರ್ಥಾಭಿಧಾಯಕೌ. ತಯೋಶ್ಚ ಸನ್ನಿಹಿತಯೋಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಾದೌ ವಿಭಕ್ತಿರಿತಿ ಭಿನ್ನಾರ್ಥಾನ್ಯೇವ ಪದಾನಿ. ರಾಜಪುರುಷಮಿತಿ ಸಮಾಸೇ ತು ರಾಜಶಬ್ದ ಉಪಸರ್ಜನೀಭೂತಸ್ವಾರ್ಥಃ ಪ್ರಧಾನಭೂತೇ ಉತ್ತರಪದಾರ್ಥೇ ಪುರುಷೇ ವರ್ತತೇ. ಪುರುಷಶಬ್ದೋಽಪಿ ವಾಕ್ಯವತ್ ನ ಕೇವಲಂ ಸ್ವಾರ್ಥಮೇವಾಭಿಧತ್ತೇ. ಕಿನ್ತು ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗಿಣಂ ಪುರುಷಮಿತಿ. ಅತೋಽತ್ರಾರ್ಥಃ ಸಾಧಾರಣ ಇತಿ ಏಕಾರ್ಥತಾ ಉಚ್ಯತೇ. ಪ್ರತೀಯತೇ ಚ ತಥಾ. ನ ಹಿ ರಾಜಪುರುಷ ಇತಿ ಸಮಾಸೇ ರಾಜಾ ಪುರುಷಃ ತದುಭಯಂ ವಾ ಅರ್ಥಃ ಪ್ರತೀಯತೇ. ಕಿನ್ತು ತದನ್ಯಃ ತದಾತ್ಮಾ ಸ್ವಯಮಖಣ್ಡೋಽನ್ಯ ಏವ: ಯಥಾ ನೃಸಿಂಹಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ. ನ ಹಿ ಅಯಂ ನರಃ ಸಿಂಹಃ ತದ್ದ್ವಯಂ ವಾ. ಕಿನ್ತು ಅನ್ಯ ಏವಾಯಮಖಣ್ಡೋ ಯುಕ್ತಾರ್ಥ ಇತಿ. ಯುಕ್ತಾರ್ಥಃ ಸಙ್ಗತಾರ್ಥಃ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥ ಇತಿ ಸಮಾಸಾರ್ಥ ಏವ. ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವ ಇತಿ ಯಾವತ್. ತದುಕ್ತಂ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ—ನಾಮ್ನಾಂ ಸಮಾಸೋ ಯುಕ್ತಾರ್ಥಃ (ಕಾ. 2—5—1) ಇತಿ. ವಿವೃತಂ ಚ ತಥಾ ವೃತ್ತಿಕೃತಾ. ಯುಕ್ತಾರ್ಥಸ್ತು ನರಸಿಂಹವದಖಣ್ಡ ಏವೇತಿ.

ನನು ಅಸ್ತ್ವೇವಮ್ ಉತ್ತರಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನೇ ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನೇ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನೇ ವಾ ಸಮಾಸೇ. ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಅನ್ಯತರತ್ ಸರ್ವಂ ವಾ ಪದಮ್ ಉಪಸರ್ಜನಾರ್ಥಂ ಸತ್ ಪ್ರಧಾನಮರ್ಥಮಪೇಕ್ಷತೇ; ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಉಪಸರ್ಜನಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನಾನುಯಾಯಿತ್ವಾತ್. ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ ತು ನ ಘಟತೇ. ಸ ಹಿ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನ ಇತಿ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ ಉಪಸರ್ಜನಮ್. ಅತಃ ಕಥಮತ್ರ ಏಕಾರ್ಥತಾ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಇತರೇತರಾರ್ಥಸಙ್ಕ್ರಾನ್ತ್ಯಾ ತತ್ರಾಪಿ ಐಕಾರ್ಥ್ಯಸಮ್ಭವಾತ್. ತಥಾ ಹಿ—ಪ್ಲಕ್ಷನ್ಯಗ್ರೋಧಾವಿತ್ಯತ್ರ ಪ್ಲಕ್ಷನ್ಯಗ್ರೋಧಶಬ್ದೌ ಪ್ಲಕ್ಷಶ್ಚ ನ್ಯಗ್ರೋಧಶ್ಚ ಇತ್ಯತ್ರೇವ ನ ಕೇವಲಂ ಸ್ವಾರ್ಥಾಭಿಧಾಯಕೌ. ಕಿನ್ತು ಇತರೇತರಸಂಸರ್ಗಿಣಾವೇವ ಅರ್ಥಾವಭಿಧತ್ತಃ. ಯತೋಽತ್ರ ಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ಪ್ಲಕ್ಷೋ ಹಿ ಪ್ರಾಪ್ತನ್ಯಗ್ರೋಧರೂಪಃ, ನ್ಯಗ್ರೋಧೋಽಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ಲಕ್ಷಾತ್ಮೈವ. ಅತೋಽತ್ರ ಮುಖ್ಯೋಪಸರ್ಜನಭಾವಾತ್ ದ್ವೈಯಾತ್ಮ್ಯಮಾಪನ್ನೇ ಪ್ಲಕ್ಷೇ ನ್ಯಗ್ರೋಧೇ ಚ ಪ್ಲಕ್ಷನ್ಯಗ್ರೋಧಶಬ್ದೌ ವರ್ತೇತೇ ಇತಿ ಭವತ್ಯೇವ ಏಕಾರ್ಥತಾ; ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನತ್ವೇಽಪಿ ಏವಮ್ ಇತರೇತರಾರ್ಥಸಙ್ಕ್ರಾನ್ತಿಸಮ್ಭವಾತ್. ಏವಂ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತವೃತ್ತ್ಯೋರಪಿ ಚಿನ್ತನೀಯಮ್. ತತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಾ ಇತರೇತರವಿನಾಕೃತೌ ನಿರಪೇಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಪೃಥಗಭಿಧೇಯಸ್ಯೈವ ಅಭಾವಾತ್ ಅಭಿಧಾಶಕ್ತಿರೇವ ನಾಸ್ತೀತಿ. ಅತೋಽತ್ರ ಇತರೇತರಸಾಪೇಕ್ಷತಯಾ ಕಥಂಚಿತ್ ಐಕ್ಯಮಾಪನ್ನ ಏವಾರ್ಥೋ ವಾಚ್ಯ ಇತಿ ಭವತ್ಯೇವ ಸಾಧಾರಣಾಭಿಧೇಯತೇತಿ

ದ್ವಿತೀಯಂ ತು ಕುತ್ರೇತ್ಯತ ಆಹ—ದ್ವಿತೀಯಮ್ ಇತಿ. ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ಸಮಾಸವದತ್ರ ಐಕಾರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಇತರೇತರಾಕಾಙ್ಕ್ಷೈವ. ತಥಾ ಹಿ—

---

1 ಇತರಸಾಪೇಕ್ಷ

ರಾಜ್ಞಃ ಪುರುಷ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ರಾಜ್ಞ ಇತಿ ಪದಂ ಉದ್ಭೂತಸಮ್ಬನ್ಧಂ ಸತ್ ಸಮ್ಬನ್ಧಿನಮಪೇಕ್ಷತೇ, ಕಿಂ ರಾಜ್ಞೋ ಗೌರಶ್ವಃ ಪುರುಷೋ ವೇತಿ. ಪುರುಷ ಇತಿ ಪದಮಪಿ ಸ್ವಾಮಿಪರತನ್ತ್ರವಚನಂ ಸ್ವಾಮಿನಮಾಕಾಂಕ್ಷತಿ, ಕಸ್ಯಾಯಂ ಪುರುಷೋ ರಾಜ್ಞ ಉತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಆಹೋಸ್ವಿದನ್ಯಸ್ಯ ವೇತಿ. ತಥಾ ನೀಲಮುತ್ಪಲಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ನೀಲಮಿತಿ ಪದಂ ವಿಶೇಷಣವಚನಂ ಸತ್ ವಿಶೇಷ್ಯಮಾಕಾಂಕ್ಷತಿ, ನೀಲಂ ಕಿಮುತ್ಪಲಂ ವಸ್ತ್ರಮನ್ಯದ್ವೇತಿ. ಉತ್ಪಲಮಿತಿ ಪದಮಪಿ ವಿಶೇಷ್ಯವಚನಂ ಸತ್ ವಿಶೇಷಣಮಾಕಾಂಕ್ಷತಿ, ಉತ್ಪಲಂ ಕಿಂವಿಶಿಷ್ಟಂ ನೀಲಮುತ ಪೀತಮಥ ರಕ್ತಂ ವೇತಿ. ತತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಪದಸನ್ನಿಧಾನೇ ಪದಾನ್ತರಾಪೇಕ್ಷಾ ನಿವರ್ತತ ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಪೇಕ್ಷೈವ. ನೇಯಂ ಐಕಾರ್ಥ್ಯೇ ಸಮ್ಭವತಿ, ವಿಶೇಷಣಾಭಾವಾದಿತಿ.

ನನು ಏವಂ ವೃತ್ತಿವಾಕ್ಯಯೋಃ ಭಿನ್ನಸಾಮರ್ಥ್ಯಕಲ್ಪನಾಯಾಂ ಕಥಮನಯೋಃ ಸಮಾನಾರ್ಥತಾ ಸ್ಯಾತ್ ? ಭವಿತವ್ಯಂ ಚ ತಯಾ, ವಿಗ್ರಹಸಮಾಸಯೋಃ ಸಮಾನಾರ್ಥತ್ವನಿಯಮಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಸಾಮರ್ಥ್ಯಭೇದೇಽಪಿ ಭೇದಸಂಸರ್ಗಲಕ್ಷಣಾರ್ಥ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ತುಲ್ಯ ಇತಿ ಸಮಾನಾರ್ಥತೋಪಪತ್ತೇಃ. ಯಥಾ ರಾಜ್ಞಃ ಪುರುಷಮಾನಯೇತ್ಯುಕ್ತೇ ಯ ಏವ ರಾಜ್ಞಾ ಸಂಸೃಷ್ಟಃ ಸ್ವಾಮ್ಯನ್ತರವ್ಯಾವೃತ್ತಃ ಪುರುಷ ಆನೀಯತೇ, ಸ ಏವ ರಾಜಪುರುಷಮಾನಯೇತ್ಯುಕ್ತೇಽಪಿ ಆನೀಯತ ಇತಿ. ನ ಚ ಅನಯೋಃ ಸಮಾನಾರ್ಥತ್ವೈಕಾನ್ತೋಽಪಿ ರಾಜ್ಞಃ ಪುರುಷೋ ರಾಜ್ಞೋಃ ಪುರುಷೋ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪುರುಷ ಇತಿ ವಾಕ್ಯವತ್ ರಾಜಪುರುಷ ಇತಿ ಸಮಾಸೇಽಪಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಶೇಷಪ್ರತಿಭಾಸಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅಭೇದೈಕತ್ವಲಕ್ಷಣಸಾಮಾನ್ಯರೂಪೇಣೈವ ಸಮಾಸೇ ಸಙ್ಖ್ಯಾಪ್ರತಿಭಾಸನಂ ಅನ್ಯತ್ರ ವಿಶೇಷಾತ್. ಯತ್ರ ವಿಶೇಷಃ ತತ್ರ ಸಮಾಸೇಽಪಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಶೇಷಃ ಪ್ರತಿಭಾಸತ ಏವ. ಯಥಾ ತ್ವತ್ಪಿತರೋ ಮತ್ಪಿತರೋ ಯುಷ್ಮತ್ಪಿತರೋಽಸ್ಮತ್ಪಿತರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತೋ ವೃತ್ತಿವಾಕ್ಯಯೋಃ ಕಥಂಚಿದರ್ಥಭೇದೋಽಪಿ ಅವಗನ್ತವ್ಯ ಇತಿ.

ನನು ಸಮರ್ಥಃ ಪದವಿಧಿರಿತಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಪ್ರಯೋಗಮಹಿಮ್ನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಿಧೇರೇವ ಪ್ರತೀಯತೇ, ಯಥಾ ಶುಕ್ಲಃ ಪಟ ಇತ್ಯಾದೌ ಪಟಾದೇರೇವ ಶೌಕ್ಲ್ಯಮಿತಿ. ಪ್ರತ್ಯಪಾದಿ ಚ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಪದಾನಾಮಿತಿ. ನ ಚ ಪದಾನಾಮಪಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸಮ್ಭವತಿ, ದ್ವಿವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಯ ಅರ್ಥಾಧೀನತ್ವಾತ್. ನ ಚ ವಿಚಾರ್ಯಮಾಣೇ ಅರ್ಥಾನಾಮಪಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ. ಆದ್ಯಸ್ಯ ಕಥಂಚಿತ್ಸಮ್ಭವೇಽಪಿ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಅಸಮ್ಭವಾತ್. ತದ್ಧಿ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾರೂಪಂ. ಸಾ ಚ ಆತ್ಮಧರ್ಮ ಇತಿ ನ ವಿಧೌ ನ ಪದೇ ನಾಪ್ಯರ್ಥೇ ; ಕಿನ್ತು ಶ್ರೋತರ್ಯೇವ ಇತಿಚೇತ್—ಅರ್ಥಾಸ್ತಾವತ್ ಗೃಹೀತಸಙ್ಕೇತೇ ಸ್ವಾಭಿಧಾನಶ್ರೋತರಿ ಆಕಾಂಕ್ಷಾಂ ಜನಯನ್ತಃ ಸವ್ಯಪೇಕ್ಷಾಃ ಸಮರ್ಥಾಃ ಕಥ್ಯನ್ತೇ. ತದ್ವಾಚಕತ್ವಾತ್ ಪದಾನ್ಯಪಿ ಸಮರ್ಥಾನ್ಯುಚ್ಯನ್ತೇ. ತಥಾ ಸಮರ್ಥಪದಾಶ್ರಿತತ್ವಾತ್ ಪದವಿಧಿರಪಿ ಸಮರ್ಥ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೋ ನಿರ್ದೇಶ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಕರ್ಣಾಟಶಬ್ದಸಿದ್ಧೇರೇವ ಪ್ರಸ್ತುತತ್ವಾತ್ ವಾಕ್ಯಂ ಸಮಾಸಮಪಿ ವಾ ತದ್ಭಾಷಾತ್ಮಕಮೇವ ಆದಾಯ ತತ್ರೈವ ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಯುಕ್ತಿಃ ಪ್ರಚಾರಣೀಯಾ ; ತಥೈವ ಲಕ್ಷ್ಯಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ವಾಕ್ಯಂ ಸಮಾಸಂ ವಾ ಪ್ರಸ್ತು-

ತ್ಯ ವಿಚಾರಣಾಯಾಂ ಸಮಪ್ರಮೇಯತ್ವಾತ್ ಸಮಕಾಲನಾಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾಪನತ್ವಾಚ್ಚ ಪ್ರಕೃತೇ ಅನುಸನ್ಧಾನಂ ಸುಘಟಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತಥಾಪ್ರದರ್ಶನಮಿತ್ಯವಗನ್ತವ್ಯಮ್.

ಆದ್ಯಂ ಸಮಾಸ ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾರ್ಥಂ ಶಿಷ್ಯಾನುಜಿಘೃಕ್ಷಯಾ ಸಾನುಶಾಸನಮುದಾಹರಣನಿಷ್ಠಂ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರದರ್ಶಯನ್ ಯಾವನ್ತಿ ಸಮಾಸವಿಧಾಯೀನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯುಲ್ಲಿಖ್ಯೋಲ್ಲಿಖ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಮೆಕೃತ್ತ್ರಿಜ್ಞಾ 298 ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಮೆಕೃತ್ತ್ರಿಜ್ಞಾ ಇತಿ ಅನುಶಾಸನಮ್. ತಸ್ಯ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಪ್ರದರ್ಶನಂ ವಜ್ರಮಂ ಕೊಂಡಯ್ ಇತಿ. ತಸ್ಯೈವ ಸಮಾಸಪ್ರದರ್ಶನಂ ವಜ್ರಂಗೊಂಡಯ್ ಇತಿ. ವೃತ್ತೇಃ 248 ಇತಿ ಸುಪೋ ಲೋಪಃ. ಸಂಸ್ಕೃತಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ 382 ಇತಿ ಮಗಾಗಮಃ. ಕತಪ 89 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ ಕಕಾರಸ್ಯ ಗಕಾರಾದೇಶಃ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ನೋಡು ವಜ್ರಮಂ, ಕೊಂಡಯ್ ಚಕ್ರಮಂ ಇತಿ ವಾಕ್ಯದ್ವಯಮ್. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯಂ ಪದಮ್ ಅಮನ್ತಂ, ಉತ್ತರವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಆದ್ಯಂ ಪದಂ ತಿಙನ್ತಮ್. ತದಿದಂ ಪದದ್ವಯಂ ಪ್ರಾಗ್ವದೇವ ಸನ್ನಿಹಿತಮುಪಲಭ್ಯತೇ. ತಥಾಪಿ ಅನಯೋಃ ಸನ್ನಿಧಿಮಾತ್ರಮೇವ ನ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ. ವಜ್ರಮಂ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನೋಡು ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣೈವ, ಕೊಂಡಯ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಚಕ್ರಮಂ ಇತ್ಯುತ್ತರೇಣೈವ ಪದೇನ ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್ ನಾತ್ರ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವ ಇತಿ. ಏವಮ್ ಉತ್ತರತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಅನುಶಾಸನಂ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಮುದಾಹರಣಂ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣಂ, ತತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಚ ಊಹನೀಯಮ್. ಸಮಾಸಸ್ಥಾನಾನಿ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯ ಕೃದನ್ತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಇರುಣಾಃ ಕರ್ಮಣಿ 546 ಇತ್ಯಾದಿ. ತಥಾ ತದ್ಧಿತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವೇತ್ತ್ರಧ್ಯೇತ್ರೋಃ 408 ಇತ್ಯಾದಿ. ತಥಾ ಸುಬನ್ತಮಪಿ ದರ್ಶಯತಿ— ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥೈಃ 224 ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸುಪ್ಸುಪಾ ಸಮಾಸೋ ಬಹುಲಂ ॥ **293** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಧಿಕಾರೋ'ಯಮ್. ಸುಬನ್ತಂ ಸುಬನ್ತೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತ ಇತಿ ಅಧಿಕೃತಂ ವೇದಿತವ್ಯಮ್. ವಕ್ಷ್ಯತಿ ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ 309.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬೆಳ್ದಾವರೆ, ಕನ್ನೆಯ್ದಿಲ್. ಸುಬಿತಿ ಕಿಂ? ಅಟ್ಟಂ ಬಾಣಸಿಗಂ. ಸುಪಾ ಇತಿ ಕಿಂ? ಗಾಯಕರ್ ಪಾಡಿದರ್. ಬಹುಲಗ್ರಹಣಂ ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸಾಧುತ್ವಾರ್ಥಮ್. ವಿಧಿಶ್ಚಾಯಮ್. ಬೇಗಂ ಬಂದಂ, ಬೇಗ ಬಂದಂ; ತಿಬ್ಬಂ ನುಡಿದಂ, ತಿಬ್ಬ ನುಡಿದಂ.

[An inflected word often forms a compound with an inflected word.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇಹ ವಿಧೇಯಾಭಾವಾತ್ ಪರಾರ್ಥಮೇವೇದಮ್. ನ ಚ ಸಮಾಸ ಏವ ವಿಧೇಯಃ, ಅಮೆಕೃತ್ತ್ರಿಜ್ಞಾ 298 ಇತ್ಯಾದಿಭಿರೇವ ಯೋಗೈಃ ತದ್ವಿಧಾನಾದಿತಿ. ಪರಾರ್ಥಂ ಚ ಇಹ ದ್ವೇಧಾ: ಅಧಿಕಾರಃ ಪರಿಭಾಷಾ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಇಯಂ ನ ಪರಿಭಾಷಾ, ಕಿನ್ತು ಉತ್ತರತ್ರ ಯಾವತ್ಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರತಿಯೋಗಮ್ ಅಧಿಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಅಧಿಕಾರ ಏವೇತ್ಯಾಹ-

ಅಧಿಕಾರೋಽಯಂ ಇತಿ. ಸುಪ್ಸುಪಾ ಇತ್ಯೇತದುಭಯಮಪಿ ವಿಶೇಷಣಂ ಸತ್ ತದನ್ತಗ್ರಾಹಕಮಿತ್ಯಾಹ—ಸುಬನ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಮಸನಂ ಸಂಕ್ಷೇಪಣಂ ಏಕತ್ವೇನ ನ್ಯಸನಂ ಸಮಾಸಃ,

ಸಮೇಕೀಭಾವಸಮ್ಯಕ್ತ್ವೇ । ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.

ತಥಾ ಉಕ್ತಂ ಚ ನ್ಯಾಸೇ—ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಾಣಾಂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಾನಾಂ ಕಥಂಚಿದೈಕಪದ್ಯಂ ಸಮಾಸ ಇತಿ. ಅನ್ತಸ್ಸುಬಪೇಕ್ಷಯಾ ಅನೇಕಪದತ್ವಂ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತ ಇತಿ ಕಥಂಚಿದ್ವಚನಂ.

ಅತ್ರೇದಂ ಚಿನ್ತ್ಯತೇ. ಅರಸಿನ ಮಗಂ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹಃ, ಅರಮಗಂ ಇತಿ ಸಮಾಸ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ. ಅತ್ರ ಸುಬನ್ತಂ ಸುಬನ್ತೇನ ಸಹ ಸಮಸ್ಯತ ಇತಿ ಪದದ್ವಯಮಭಿವ್ಯಾಪ್ಯ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾ ಸೈಷಾ ಸಮಾಸಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋಃ ಕಸ್ಯಾಮವಸ್ಥಾಯಾಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ? ಅರಸು ಮಗ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿದ್ವಯಮವಸ್ಥಾಪ್ಯ ತಾಭ್ಯಾಂ ಕ್ರಮೇಣ ಷಷ್ಠೀಂ ಪ್ರಥಮಾಂ ಚ ಉದ್ಭಾವ್ಯ ಅರಸು ಅ ಮಗ ಮ್ ಇತ್ಯೇವಮವಸ್ಥಯೋರೇವ ಪ್ರವರ್ತತೇ; ಅಥ ಅನನ್ತರಂ ಸುಬ್ನಿಮಿತ್ತಕಂ ಸುಪ್‌ಸ್ಥಾನಿಕಂ ಚ ಸರ್ವಂ ಕಿನಾದಿಕಾರ್ಯಜಾತಂ ಪರಿನಿಷ್ಠಾಪ್ಯ ಅರಸಿನ ಮಗಂ ಇತಿ ನಿಷ್ಠಿತಕಾರ್ಯಯೋರ್ವಾ. ನೋಭಯಥಾಪಿ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಃ. ತಥಾಹಿ—ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ತರಙ್ಗತ್ವಾತ್ ಸಮಾಸಸಂಜ್ಞಾದೇಃ ಬಹಿರಙ್ಗತ್ವಾತ್ ಅನ್ತರಙ್ಗಬಹಿರಙ್ಗಯೋರನ್ತರಙ್ಗಸ್ಯ ಬಲೀಯಸ್ತ್ವಾತ್ ಸಮಾಸಸಂಜ್ಞಾಯಾಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇರೇವ ಅನವಕಾಶಃ. ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾಯಾಮಪಿ ತತ್ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ವೃತ್ತೇಃ 248 ಇತಿ ಸುಪಃ ಶ್ಲುಪ್ಯಪಿ ಕಿನಾದೇರ್ನ ನಿವೃತ್ತಿಃ, ನಿವರ್ತಕಾಭಾವಾತ್. ತಥಾ ಚ ಅರಸಿನ್ಮಗ ಇತಿ ಅನಿಷ್ಟಮೇವ ಪ್ರಾಮುಷ್ಯಾತ್ ನ ತು ಅರಮಗ ಇತಿ. ನ ಚ ಸುಪಃ ಶ್ಲುಪಿ ಸತ್ಯಾಂ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕಂ ಕಿನಾದ್ಯಪಿ ನಿವರ್ತತ ಏವ, ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವೇ ನೈಮಿತ್ತಿಕಸ್ಯಾಪಿ ಅಭಾವ ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್; ತತಶ್ಚ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸುಬುತ್ಪತ್ತೌ ಅರಮಗಂ ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವೇ ನೈಮಿತ್ತಿಕಸ್ಯಾಪಿ ಅಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತತಯಾ ಅನಾದರಣೀಯತ್ವಾತ್. ಪ್ರಪಞ್ಚಿತಂ ಚ ಪ್ರಾಕ್ ನೇಯಂ ಉಪನಿಷದ್ವಾಗಿತ್ಯಾದೀತಿ.

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ—ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋಃ ಅನಿಷ್ಠಿತಕಾರ್ಯಾವಸ್ಥಯೋಃ ನಿಷ್ಠಿತಕಾರ್ಯಾವಸ್ಥಯೋರ್ವಾ ಸಮಾಸಸಂಜ್ಞಾ ಪ್ರವರ್ತತಾಂ, ಉಭಯಥಾಪಿ ದೋಷಾಭಾವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಸಮಾಸೋ ಹಿ ವೈವಕ್ಷಿಕಃ, ವಿನಾ ವಿವಕ್ಷಾಂ ಅಪ್ರವರ್ತನಾತ್. ತಸ್ಯಾಂ ಚ ಸತ್ಯಾಂ ಸುಪಃ ಶ್ಲುಪ್ ಅಗ್ರೇಸರಾ ವಕ್ತುರ್ಬುದ್ಧಿಮಧ್ಯಾಸ್ತೇ. ಸಾ ಯದ್ಯಪಿ ಬಹಿರಙ್ಗಾ, ತಥಾಪಿ ಸ್ವವಿಷಯೇ ಸ್ವಯಮಪ್ರತಿಹತಶಕ್ತಿಸ್ಸತೀ ಪ್ರಾಗವಸ್ಥಯೋಃ ಕಾರ್ಯಾನ್ತರಾಗಮನಪ್ರತಿಬನ್ಧಿಕಾ ಭವತಿ. ಯತೋಽನ್ತರಙ್ಗಾನಪಿ ವಿಧೀನ್ ಬಹಿರಙ್ಗಾಪಿ ಶ್ಲುಪ್ ಬಾಧತ ಏವೇತಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯೋ ನ್ಯಾಯ ಇತಿ. ಕಾರ್ಯಾನ್ತರಾಗಮನಾತ್ಪ್ರಾಗೇವ ಪ್ರವರ್ತತೇ. ತದನನ್ತರಾವಸ್ಥಯೋರಪಿ ತತ ಏವ ನ್ಯಾಯಾದಾಗತಾನಪಿ ವಿಧೀನ್ ನಿವರ್ತ್ಯ ಅರಸು ಅ ಮಗ ಮ್ ಇತ್ಯೇವಮೇವ ನಿವೇಶ್ಯ ಪಶ್ಚಾತ್ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತಿ. ಆಗಮನಪ್ರತಿಬನ್ಧಕತ್ವಂ ಆಗತನಿವರ್ತಕತ್ವಂ ಚ ಬುದ್ಧ್ಯಾರೂಢಾಯಾಃ ಶ್ಲುಪ ಏವೇತಿ ನ ಕಾಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ.

ಏವಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದವಿಷಯಾ ವ್ಯಾಸಜ್ಯವೃತ್ತಿರಿಯಂ ಸಮಾಸಸಂಜ್ಞಾ ನ ನಿತ್ಯತಯಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ. ಕಿನ್ತು ವಿವಕ್ಷಾಮಪೇಕ್ಷತೇ. ತದಭಾವೇ ವಾಕ್ಯಮೇವ ಸಾಧು ತಿಷ್ಠತೀತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯಾಹ—ಬಹುಲ ಇತ್ಯಾದಿ. ನ ಚ ವಾಗ್ರಹಣಮೇವಾಲಂ ತಾವತೈವ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧೇರಿತಿವಾಚ್ಯಂ. ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣವಿಶೇಷೇಷು ಕ್ವಚಿದ್ಭವತ್ಯೇವ ಕ್ವಚಿನ್ನ ಭವತ್ಯೇವ ಕ್ವಚಿದ್ಭವತಿ ನ ಭವತಿ ಚೇತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣೇನ ಭವಿತವ್ಯಮಿತಿ. ಅಟ್ಟಂ ಬಾಣಸಿಗಂ, ಅಪಚತ್ಪಾಚಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಗಾಯ ಕರ್ ಪಾಡಿದರ್, ಗಾಯಕಾ ಅಗಾಯನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಏಧೇಯಮಭಾವಾತ್ ಅಧಿಕಾರೋಽಯ ಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್. ತತ್ತು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈವ, ನ ಸರ್ವಥಾ. ಕ್ವಚಿದ ಸ್ಯೈವ ವಿಧಾಯಕತ್ವಂ ಚೇತ್ಯಾಹ—ವಿಧಿಶ್ಚಾಯಂ ಇತಿ. ತದೇವ ವಿಗ್ರಹಪೂರ್ವಕಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಬೇಗಂ ಬಂದಂ, ಬೇಗಬಂದಂ ಇತಿ.

ನನು ಬೇಗಂ ಬಂದಂ ಇತಿ ಶೀಘ್ರಮಾಗನ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ ತತ್ರ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣಭಾವಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ 309 ಇತ್ಯತ ಏವ ಯೋಗಾತ್ ಸೇತ್ಸ್ಯತೀತಿ ತತ್ರೈವ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ನೇಹ ಉದಾಹಾರ್ಯಮಿತಿ ಚೇನ್ನ. ಸತ್ಯಪಿ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣಭಾವೇ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾಭಾವಾತ್. ಭಿನ್ನಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಯೋಃ ಶಬ್ದಯೋಃ ಏಕತ್ರಾರ್ಥೇ ವೃತ್ತಿರ್ಹಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ. ಯಥಾ ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ. ನ ತತ್ ಪ್ರಕೃತೇಽಸ್ತಿ. ತಥಾ ಹಿ—ಬೇಗಂ ಇತಿ ಶೀಘ್ರವಾಚಕಃ. ತತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಶೀಘ್ರತ್ವಂ. ಬಂದಂ ಇತಿ ನೇದಂ ತಿಙನ್ತಂ ಪದಂ. ಕಿನ್ತು ಕೃದನ್ತಂ ಆಗನ್ತೃವಾಚಕಂ. ತತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಆಗನ್ತೃತ್ವಂ, ತಚ್ಚ ಆಗಮನಕ್ರಿಯೈವ. ನ ಚ ಅನಯೋಃ ಐಕಾಧಿಕರಣ್ಯಂ; ಶೀಘ್ರತ್ವಮಾಗಮನೇ ಆಗಮನಂ ಚ ಆಗನ್ತರಿ ಇತಿ ಭಿನ್ನಾಧಿಕರಣತ್ವಾತ್. ವಿಶೇಷಣಸಮಾಸಸ್ತು ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಂ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ಚ ಸಮುದಿತಮಪೇಕ್ಷತೇ; ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ 309 ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅತಃ ತತ್ರ ನ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ ಅತ್ರೋದಾಹೃತಮಿತಿ. ಏವಂ ತಿಬ್ಬನುಡಿದಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಊಹ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೃತ್ಸಙ್ಖ್ಯಾದ್ಯಾದಿ[1] ಗುಣೋಕ್ತಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಚ ॥ 294 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೃದನ್ತಂ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಕಂ ಅದ್ಯಾದಿಕಂ ಗುಣವಚನಂ ಚ ಸುಬನ್ತಂ ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಅಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಚ ಸುಬನ್ತೇನ ಸಹ ಸಮಸ್ಯತ ಇತ್ಯಪಿ ಅಧಿಕೃತಂ ವೇದಿತವ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬೀಸುವ ಚಾಮರಂ, ಪೊಡೆವ ಭೇರಿ, ಏಱುವ ಜವ್ವನಂ; ಮೂವತ್ತೆರಡಿಂತಿಯರಿವರ್, ನಾಲ್ಭುಜನೀತಂ, ನಾಲ್ವಟ್ಟೆ; ಆ ತುರಂಗಂ, ಎಲ್ಲಾಗಜಂಗಳ್, ಈ ಮನೆ; ಪಿರಿಯ ಗುರುಗಳ್, ಕಿಱಿಯಂಗನೆ. ಕೃದಾದೀನಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಸಹ ಸಮಾಸವಿಧಾನಾತ್ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ತೇನ ಸಹ ಸಮಾಸೋ ನ ಭವತೀತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ.

---

[1] ಗುಣೋಕ್ತಿಃ.

[An inflected verbal noun, a numeral, *adu* or a word of that class, or an adjective, forms a compound with an inflected word whether this is Sanskrit or not Sanskrit. (By implication no other word may form a compound with a Sanskrit word).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕೃದಿತಿ ಕೃದಜಾದಿಃ [15] ಇತ್ಯೇವಂ ಸಂಜ್ಞಿತಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ. ಸಙ್ಖ್ಯೇತಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಕಾಃ ಒಂದು ಎರಡು ಪ್ರಭೃತಯೋ ಭಾಷಾಶಬ್ದಾ ಏವ ; ನ ಏಕದ್ವಿತ್ರ್ಯಾದಯಃ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಾಃ. ಅದ್ವಾದೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಗಣಪರಿಪಠಿತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ. [2] ಗುಣೋಕ್ತೀತಿ ಗುಣದ್ವಾರಾ ಯೇ ಗುಣಿನಿ ವರ್ತಮಾನಾ ಗುಣಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕಾಃ ಕರಿದು ಬಿಳಿದು ಇತ್ಯಾದಯೋ ಭಾಷಾಶಬ್ದಾಃ ; ನ ನೀಲ, ಪೀತ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಾಃ. ತೇಷಾಂ ಕೃದಾದೀನಾಂ ಗುಣೋಕ್ತ್ಯನ್ತಾನಾಂ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವನಿರ್ದೇಶಃ.

ನನು ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಿನಾಂ ಗುಣೋಕ್ತೀನಾಂ ಚ ಭಾಷಾಶಬ್ದಾನಾಮೇವ ಗ್ರಹಣಂ ನ ಸಂಸ್ಕೃತಾನಾಮಿತ್ಯತ್ರ ನ ಕಿಂಚಿನ್ನಿಯಾಮಕಮುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಮಹೇ, ಕಥಮೇತದಿತಿ ಚೇತ್—ಉಚ್ಯತೇ. ಅದ್ವಾದಯೋ ಹಿ ಭಾಷಾಮಯಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ. ತತ್ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಾತ್ ಸಙ್ಖ್ಯಾಗುಣೋಕ್ತ್ಯೋರಪಿ ಭಾಷಾಮಯ್ಯಾ ಏವ ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ನಾನ್ಯಾಃ ; ಯದರ್ಥಂ ಅನಯೋಃ ಅದ್ವಾದೇರುಭಯಪಾರ್ಶ್ವೇ ಪಾಠ ಇತಿ. ನ ಚ ಏತದುಭಯಮಧ್ಯೇ ಪಾಠಾತ್ ತಸ್ಯೈವ ಅನ್ಯಮಯತ್ವಂ ಶಕ್ಯಶಙ್ಕಂ ; ಸಂಸ್ಕೃತೇ ತದಭಾವಾದಿತಿ. ಕಿಂಚ ಸಂಸ್ಕೃತಾಸಂಸ್ಕೃತಯೋಃ ಸಮಾಸೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ. ಸಾ ಚ ಔತ್ಸರ್ಗಿಕೀ ಕ್ವಚಿದಪೋದ್ಯತೇ ; ಯದರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ. ತಥಾ ಚ ಅತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತೇನೇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಉತ್ತರಪದಸ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತತ್ವಾವಧಾರಣಾತ್ ಕೃದಾದಿಕಂ ಪೂರ್ವಪದಮಸಂಸ್ಕೃತಮೇವೇತ್ಯವಧಾರ್ಯತೇ.

ನನು ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಚ ಇತಿ ಚಕಾರೇಣ ಅಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಚ ಇತಿ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ಕೃದಾದೀನಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತೇನೈವ ಸಮಾಸೋ ನಾಸಂಸ್ಕೃತೇನೇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ನಾಲ್ವಟ್ಟ, ಅಯ್ಮ್ಮಗಂ, ಪಿರಿಯಮಗಂ, ಬೆಳ್ದಾವರೆ ಇತ್ಯಾದೀನಿ ನ ಸಿಧ್ಯೇಯುಃ. ತಥಾ ಚ ಯದಾ ಉತ್ತರಪದಮಸಂಸ್ಕೃತಂ ತದಾ ಪೂರ್ವಪದಭೂತಂ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಚನಂ ಗುಣವಚನಂ ಚ ಸಂಸ್ಕೃತಮಪಿ ಭವೇತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ತಚ್ಚ ಬಿರುದಾವಲ್ಯಾಂ [295] ಇತ್ಯುತ್ತರಸೂತ್ರೇಣ ಸಂಸ್ಕೃತಪೂರ್ವಪದಸಮಾಸೋ ಬಿರುದಾವಲ್ಯಾಮೇವೇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ನಾನ್ಯತ್ರ ಭವತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಚ್ಚ ಬಿರುದಾವಲ್ಯಾಂ ॥ **295** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಅಸಂಸ್ಕೃತಂ ಚ ಸುಬನ್ತಂ ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಅಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಚ ಸುಬನ್ತೇನ ಸಹ ಸಮಸ್ಯತೇ ಬಿರುದಾವಲ್ಯಾಂ ವಿಷಯೇ ಇತ್ಯಪಿ ಅಧಿಕೃತಂ ವೇದಿತವ್ಯಂ.

---

[2] ಗುಣೋಕ್ತಿರಿತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನರಲೋಕದಲ್ಲಣಂ, ಗಜವೇಂಟೆಕಾಱಂ, ರಾಯಕೋಲಾಹಲಂ, ಜವಾದಿಕೋಲಾಹಲಂ, ಗೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ, ರಾವುತ್ತರಾಯಂ. ಬಿರುದಾವಲಿಗ್ರಹಣಂ ಅನ್ಯತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಾಸಂಸ್ಕೃತಯೋಃ ಸಮಾಸನಿರಾಸಾರ್ಥಂ.

[An inflected word, be it Sanskrit or not Sanskrit, forms a compound with an inflected word, be it Sanskrit or not Sanskrit, in the case of a string of titles (not elsewhere).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಚ್ಛಬ್ದಃ ಪೂರ್ವಯೋಗಗತಂ ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಇತ್ಯೇತತ್ಪರಾಮೃಶತಿ. ಪೂರ್ವ[1] ನಿಪಾತಾರ್ಥಂ ಪ್ರಥಮಾನ್ತನಿರ್ದೇಶಃ. ಚಕಾರ ಇತರಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ. ಅತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವತ್ರ ಚ ಸಂಸ್ಕೃತಪದೇನ ಅವಿಕೃತಾಃ ಸಮಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾಃ ಘಟಪಟಾದಯೋ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ 129 ಇತ್ಯಾದಿಭಿರ್ಯೋಗೈಃ ಅನ್ತ್ಯಮಾತ್ರೇ ವಿಕೃತಿಮಾಪನ್ನಾ ಮಾಲೆ, ಬಾಲೆ, ಕರಿ, ದಂಡಿ ಪ್ರಭೃತಯಶ್ಚ ಶಬ್ದಾ ಗೃಹ್ಯನ್ತೇ; ಏಕದೇಶವಿಕೃತಸ್ಯ ಅನನ್ಯವದ್ಭಾವಾತ್.

ನರಲೋಕದಲ್ಲಣಂ, ಭೂಲೋಕಭಯಂಕರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಗಜವೇಂಟೆಕಾಱಂ, ಕರಿಮೃಗಯಾಪ್ರವಣಃ; ರಾಯಕೋಲಾಹಲಂ, ನೃಪತಿಕೋಲಾಹಲಃ; ಜವಾದಿಕೋಲಾಹಲಂ, ಜವಾದೀತಿ ಮೃಗನಾಭಿವತ್ ಮೃಗಮಲಂ ಗನ್ಧದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷಃ; ಗೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ, ಗೇಣಿತಿ ಛುರಿಕಾ ವಿತಸ್ತಿಮಾತ್ರಖಡ್ಗಯಷ್ಟಿಃ; ರಾವುತ್ತರಾಯಂ, ತುರಗಾರೂಢರಾಜಃ—ಇತ್ಯಾದಯೋ ಬಿರುದಾವಲ್ಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಡುರಾಗಾದಯಃ ॥ 296 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಡುರಾಗಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಕೃತಸಮಾಸಾಃ ಸಾಧವೋ ವೇದಿತವ್ಯಾಃ

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಡುರಾಗಂ, ಮೊಗರಾಗಂ, ಗುಣಕರು, ಕೂರಸಿ, ಮಾಬ್ಬಲಂ, ಪೆಬ್ಬಲಂ, ಅಟೆಜನಂ, ತುರಗದಱಂ, ಮಂಗಳಾರತಿ, ಮಂಗಳವಸದನಂ, ಪಂಚಸರಂ, ಪಾದರಕ್ಕೆ, ಪರಬೊಮ್ಮಂ, ದಾನಸಾಲೆ, ಬಾಹುಬಳಿ, ಪಾದಸಂಕಲೆ, ಗೋಹುರಂ, ಸಿರಿರಾಮಂ, ತಿಹುರಾಂತಕಂ, ಪಯಗತಿ, ಜವದಂಡಂ, ಸಂದುವಾತಂ, ಪಸುಪತಿ, ಗಾವರಸಂ, ಬೊಮ್ಮಾಂಡಂ, ಅರಸುಗುಣಂ, ಅಕ್ಕರಮಾಲೆ, ಮಾಕಾಳಿ, ಮಾದಾನಿ, ಮಾದೇವಂ, ಮಾಶೌರ್ಯ್ಯಧನಂ ಇತಿಕಡುರಾಗಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Kadu-râga* and the compounds grouped with it (for which see above) are admitted as correct.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನನ್ತರಯೋಗದ್ವಯೋಕ್ತನಿಯಮಾದನ್ಯತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಾಸಂಸ್ಕೃತಯೋಃ ಸಮಾಸೋ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ. ತಥಾಪಿ ಆರಾತೀಯಕವಿಪ್ರಯೋಗಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ಕೃತಸಮಾಸಾಃ ಕೇಚನ ಶಬ್ದಾಃ ಸನ್ತೀತಿ ತತ್ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ.

1 ನಿಪಾತನಾರ್ಥಂ.

ಕಡುರಾಗಂ, ಕಡಿದುಶಬ್ದಸ್ತೀವ್ರವಾಚೀ ; ಅಧಿಕರಾಗ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಮೊಗರಾಗ ಮುಖರಾಗ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಗುಣಕರು. ಕರುಶಬ್ದಃ ಸುವರ್ಣರಜತಾದಿಲೋಹಮಯ ತಿಮಾದಿನಿರ್ಮಾಪಣೇ ರಸನಿಷೇಚನಾರ್ಥಂ ಸಿಕ್ಥಾದಿಕೃತಪ್ರತಿಕೃತಿವಾಚೀ. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಪಣೇ ಸುಲಗ್ನಸ್ಥಾಪಿತ ಪ್ರಥಮಸ್ತಮ್ಭವಾಚೀ ವಾ. ಗುಣಕರು ಇತಿ ಗುಣಾನಾಂ ಪ್ರಥಮಸೃಷ್ಟಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಕೂರಸಿ, ನಿಶಿತಾಸಿಃ. ಮಾರ್ಬಲಂ, ಪ್ರತಿಬಲಂ. ಅಱುಜನಂ, ಕ್ಷುದ್ರಜನಃ. ತುರಗದಱಿಂ, ಅಶ್ವೀಯಂ. ಮಂಗಳಾರತಿ, ಮಙ್ಗಲಾರಾತ್ರಿಕಂ. ಮಂಗಳವಸದನಂ, ಮಙ್ಗಲಪ್ರಸಾಧನಂ. ಪಂಚಸರಂ, ಮನ್ಮಥಃ. ಪಾದರಕ್ಕೆ ಉಪಾನತ್. ಪರಬೊಮ್ಮಂ, ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಅರ್ಹನ್ ಸಿದ್ಧೋ ವಾ. ದಾನಸಾಲೆ, ದಾನಶಲಾ. ಬಾಹುಬಳೆ, ಬಾಹುವಲಯಂ. ಪಾದಸಂಕಲೆ, ಪಾದಶೃಙ್ಖಲಾ. ಗೋಹುರಂ ಗೋಪುರಂ. ಸಿರಿರಾಮಂ, ಶ್ರೀರಾಮಃ. ತಿಹುರಾಂತಕಂ, ತ್ರಿಪುರಾನ್ತಕಃ. ಪಯಗತಿ ಪದಗತಿಃ. ಜವದಂಡಂ, ಯಮದಣ್ಡಃ. ಸಂದುವಾತಂ, ಸನ್ಧಿವಾತಃ. ಪಸುಪತಿ, ಪಶುಪತಿಃ. ಗಾವರಸಂ, ಗ್ರಾಮರಸಃ. ಗ್ರಾಮೋ ನಾಮ ಸರಿಗಮಾದಿಸ್ವರಸಮೂಹಃ. ಬೊಮ್ಮಾಂಡಂ, ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡಂ. ಅರಸುಗುಣಂ, ಪ್ರಶಸ್ತಗುಣಃ. ಅಕ್ಕರಮಾಲೆ, ಅಕ್ಷರಮಾಲಾ—ಇತ್ಯಾದಯೋ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಪಂಚಸರ, ಪಾದರಕ್ಕೆ, ಪರಬೊಮ್ಮ, ದಾನಸಾಲೆ, ಪಸುಪತಿ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಪಂಚಶರ, ಪಾದರಕ್ಷಾ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ದಾನಶಾಲಾ, ಪಶುಪತಿ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಪ್ರಾಗೇವ ಸಮಸ್ತಾ ಉತ್ತರಪದಮಾತ್ರೇ ಪೂರ್ವಪದಮಾತ್ರೇ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಿಕಾರಾ ಇತ್ಯಪಿ ನಿರ್ವಾಣ್ಯಾಃ ; ತಥಾಪಿ ಶರ, ರಕ್ಷಾ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಶಾಲಾ, ಪಶುಪ್ರಭೃತಿಶಬ್ದೈಃ ಯಥಾಯೋಗಂ ವಿಕೃತಿಮಾಪನ್ನೈಃ ಸರ, ರಕ್ಕೆ, ಬೊಮ್ಮ, ಸಾಲೆ, ಪಸು ಇತ್ಯೇವಮಾದಿರೂಪೈಃ ಪಂಚ, ಪಾದ, ಪರ, ದಾನ, ಪಶು ಇತ್ಯಾದಿಷು ಯಥಾಯೋಗಂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಯೋಃ ಸಮಾಸೋಭಿಪ್ರೇತ ಇತಿ ಗಣೇ ಪಠಿತಾ ಇತಿ.

ಏವಮಾದಿಷು ತದ್ಭವತತ್ಸಮಯೋಃ ದೇಶ್ಯತತ್ಸಮಯೋರ್ವಾ ಅನಿಯತಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಯೋಃ ಸಮಾಸಃ ಪೂರ್ವಕವಿಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತಿ ಅವಗನ್ತವ್ಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸೂಕ್ತಂ ಪೂರ್ವಂ ॥ **297** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಮಾಸವಿಧೌ ಯತ್ ಪ್ರಥಮಾನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ತತ್ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಮೆಕೃತ್ತಿಜಾ[298], ವಜ್ರಂಗೊಂಡಯ್. ಇಮ್ ಕರಣೇ[300], ಕೊಡಲಿಗಡಿದಂ. ಗೆತ್ತದರ್ಥೇನ[302], ಉಂಗುರಚಿನ್ನಂ. ಸೂಕ್ತಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಅಮೆಕೃತ್ತಿಜಾ[298] ಇತ್ಯಾದೌ ತಿಜೇತ್ಯಾದಿಟೋಕ್ತಾದೇರ್ಮಾಭೂತ್. ವಾಕ್ಯವದನಿಯಮೇನ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತೌ ನಿಯಮಾರ್ಥೋ ಯೋಗಃ.

[In forming a compound an inflected word in the first (nominative) case comes first.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸುನಾ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನೇನ ಉಕ್ತಂ ಸೂಕ್ತಂ.

ಯದ್ಯಪಿ ಕರ್ಣಾಟವಿಷಯೇ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನಂ ಸುಃ ನಭವತ್ಯೇವ ; ತಥಾಪಿ ಸಮಾಸವಿಧಾಯಕೇಷು ಸೂತ್ರೇಷು ಪ್ರಥಮೈಕವಚನಾನ್ತತಯಾ ಯನ್ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ತತ್ಸಮಾಸವಿಧೌ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಯೋಗನಿಯಮಾರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಸುನೈವ ಉಚ್ಯತೇ, ನ ಕ್ವಚಿದಪಿ ಔಜಸ್ಭ್ಯಾಂ ; ತಥಾಪಿ ಪೂರ್ವನಿಪಾತೋ ನೈಕತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತಃ, ಕಿನ್ತು ಪ್ರಥಮಾತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ಪ್ರಥಮಾನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಮಕೃತ್ತಿಙಾ ॥ 298 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೃದನ್ತವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ಅಮನ್ತಂ ಸುಬನ್ತಂ ತಿಙನ್ತೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಾಲಂ ಕುಡಿದೆಂ, ಪಾಲ್ಗುಡಿದೆಂ ; ಬಳಪಮಂ ಪಿಡಿದಯ್, ಬಳಪಂಬಿಡಿದಯ್ ; ನೀರಂ ಕುಡಿಗುಂ, ನೀರ್ಗುಡಿಗುಂ ; ಸಂತಸಮಂ ಕುಡುಗೆ, ಸಂತಸಂಗುಡುಗೆ. ಅಕೃದಿತಿ ಕಿಂ ? ಮಾಡಿದನಂ ಕಂಡಯ್, ಪಾಡಿದನಂ ಪೊಗೞ್ದಯ್. ಅಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಮರನಿರ್ದುದು, ಕಣ್ಣಿಂ ಕಂಡಯ್. ತಿಙೇತಿ ಕಿಂ ? ಮರನಂ ಕೊಡಲಿಯಿಂ ಕಡಿದಯ್.

[Except a verbal noun, an inflected word in the second (accusative) case often forms a compound with a verb following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸುಪ್ಸುಪಾ ಸಮಾಸೋ ಬಹುಲಂ [293] ಇತ್ಯತ್ರ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಸುಪಃ ಕ್ವಚಿತ್ ತಿಙಾಪಿ ಸಮಾಸೋ ಭವತೀತಿ ಜ್ಞಾಪಿತಃ. ತತ್ರ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರೂಪನಿರ್ಣಯಾರ್ಥೋಽಯಂ ಯತ್ನಃ. ಅಯಮೇವ ಕ್ರಿಯಾಸಮಾಸ ಇತಿ ವ್ಯಪದೇಶಮರ್ಹತಿ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ಕಂ ॥ ಸವಣಂ ಬಳಪಂಗೊಳೆ ಗಾಂ |
ಡಿವಿ ಬಿಲ್ಗೊಳೆ ಬಲವಿರೋಧಿ ವಜ್ರಂಗೊಳೆ ದಾ |
ನವರಿಪು ಚಕ್ರಂಗೊಳೆ ಕೌ |
ರವಾರಿ[1] ಗದೆಗೊಳೆ ಪೊಣರ್ಕೆಗಾವಂ ನಿಲ್ವಂ ॥ ಇತಿ.

ನನು ತತ್ಪುರುಷಃ ಕರ್ಮಧಾರಯೋ ಬಹುವ್ರೀಹಿಃ ದ್ವಿಗುಃ ದ್ವನ್ದ್ವೋಽವ್ಯಯೀಭಾವಶ್ಚೇತಿ ಷೋಢಾ ಸಮಾಸಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ. ತತ್ರ ಕೋ ವಾ ಅಯಂ ಸಮಾಸ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಸಮಾಸ ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯಪದೇಶ ಏವ. ನಾತ್ರ ವಿಶೇಷವ್ಯಪದೇಶಃ ; ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಹಿ ಸಂಜ್ಞಾಕರಣಂ. ನಾತ್ರ ವಿಶೇಷಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಕಾರ್ಯಮಸ್ತಿ—ಯಥಾ ಅಬ್ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ [327], ಪರವದ್ದ್ವನ್ದ್ವಃ [112] ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತೋಽತ್ರ ಸಮಾಸ ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಮೇವ, ನ ವಿಶೇಷಃ. ನ ಹಿ ಪ್ರಾಚಾಮಪಿ ಸರ್ವತ್ರ ಷಣ್ಣಾ

---

1 ಬಡಿಗೊಳೆ.

ಮನ್ಯತಮ ಏವ ಸಮಾಸ ಇತಿ ನಿರ್ಬನ್ಧಃ. ಶೀಘ್ರಗನ್ತಾ, ಶೋಭನಪಕ್ತಾ, ವಿಸ್ಪಷ್ಟಪಟುಃ ಇತ್ಯಾದೌ ತದಭಾವಾದಿತಿ. ಯತ್ರಾಸ್ತಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ ತತ್ರೋಚ್ಯತ ಏವ ವಿಶೇಷಸಂಜ್ಞಾ—ಯಥಾ ಅನ್ಯಾರ್ಥೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿರ್ನಿತ್ಯಂ 310, ದ್ವನ್ದ್ವಃ ಸಾಹಿತ್ಯೇ 314 ಇತಿ. ಪ್ರಯೋಜನಂ ತು ಉಕ್ತಮೇವ. ವಸ್ತುತಸ್ತು ಅಸ್ತ್ಯೇವ ಸರ್ವೋಽಪಿ ವಿಶೇಷಃ; ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ಮಕತ್ವಾದಿತಿ. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾಧೀನಂ ಚಾತುರ್ವಿಧ್ಯಂ ತು ಇಷ್ಯತೇ; ಉತ್ತರಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನಃ, ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನಃ, ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನಃ, ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನಶ್ಚೇತಿ. ಕಿಮತ್ರ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿಚೇತ್—ನೇದಂ ಪ್ರಯೋಜನಾಪೇಕ್ಷಂ ಯದೃಚ್ಛಾಕಲ್ಪಿತಂ, ಕಿನ್ತು ಅರ್ಥಾಧೀನಂ ವಾಸ್ತವಮೇವೇತಿ.

ಉದಾಹರತಿ—ಪಾಲಂ ಕುಡಿದೆಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ಷೀರಮಪಿಬಂ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಪಾಲಂ ಕುಡಿದಂ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಪ್ರಯೋಗೇಽಪಿ ಅಪಿಬದಿತಿ ತಿಙನ್ತೋ ಭವತಿ; ತಥಾಪಿ ಪೀತವಾನಿತೀವ ಕೃದನ್ತಭ್ರಾನ್ತ್ಯಾ ಸುಬನ್ತಮೇವಾಯಮಿತಿ ಕಶ್ಚಿನ್ಮುಗ್ಧೋ ಭ್ರಾಮ್ಯತೀತಿ ತನ್ನಿವಾರಣೇನ ತಿಙನ್ತತಾವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಉತ್ತಮಪುರುಷಪ್ರಯೋಗಃ. ಬಳಪಂಬಿಡಿದಯ್. ಅತಃ 381 ಇತಿ ಮಗಾಗಮಃ. ಏವಂ ಉತ್ತರತ್ರಾಪಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೃತಾ ॥ 299 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೃದನ್ತವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ಅಮನ್ತಂ ಸುಬನ್ತಂ ಕೃದನ್ತೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮರನಂ ಕಡಿದನಂ, ಮರಗಡಿದನಂ ; ಕಣ್ಣಂ ಬಿಟ್ಟನಂ, ಕಣ್ಬಿಟ್ಟನಂ ; ಬಾಯಂ ಬಿಟ್ಟಂಗೆ, ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟಂಗೆ.

[Except a verbal noun, an inflected word in the second (accusative) case often forms a compound with a verbal noun following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಮ್ ಕರಣೇ ॥ 300 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕರಣೇಽರ್ಥೇ ವಿಹಿತೋ ಯ ಇಮ್ ತದನ್ತಂ ಸುಬನ್ತಂ ಉತ್ತರಪದೇನ ಕೃದನ್ತೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೊಡಲಿಯಿಂ ಕಡಿದಂ, ಕೊಡಲಿಗಡಿದಂ ; ಕಣ್ಣಿಂ ಕಂಡಂ, ಕಣ್ಗಂಡಂ ; ಕುಡುಗೋಲಿಂ ಕೊಯ್ದಂ, ಕುಡುಗೋಲ್ಗೊಯ್ದಂ. ಕರಣ ಇತಿ ಕಿಂ ? ದೇವದತ್ತನಿಂ ಕಾಣ್ಬಪಟ್ಟುದು, ಯಜ್ಞದತ್ತನಿಂ ಕೇಳ್ಪಟ್ಟುದು. ಇಮ್ಗ್ರಹಣಂ ಉತ್ತರಾರ್ಥಂ.

[An inflected word in the third (instrumental) case, showing the instrument of an action, often forms a compound with a verbal noun following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಕೃತಾ ಇತ್ಯೇವ ಕೊಡಲಿಯಿಂ ಕಡಿದಂ. ಛಿನ್ನವಾನಿತ್ಯೇವ, ನಾಚ್ಛಿನದಿತಿ. ಏವಂ ಉತ್ತರತ್ರಾಪಿ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟುದು, ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟುದು ಇತಿ ದೃಷ್ಟಂ ಶ್ರುತಮಿತ್ಯೇವ ; ನ ತು ಅದರ್ಶಿ, ಅಶ್ರಾವಿ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಸಹಾರ್ಥೇನ || 301 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಇಮನ್ತಂ ಸುಬನ್ತಂ ಸಹಾರ್ಥೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ನೀರಿಂ ಕೂಡಿ, ನೀರ್ಗೂಡಿ ; ಮಕ್ಕಳಿಂ ಬೆರಸಿ, ಮಕ್ಕಳ್ವೆರಸಿ. ಸಹಾರ್ಥೇನೇತಿ ಕಿಂ ? ಬಿಜ್ಜೆಯಿಂ ಜಸಂ, ಪಣದಿಂ ಕುಲಂ. ಇಮಿತಿ ಕಿಂ ? ದೇವದತ್ತನೊಡನೆ.

ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಯದ್ಭೇದಾತ್ತದ್ವದಾಖ್ಯಾ[210] ಇತ್ಯನೇನ ವಿಹಿತೇಮನ್ತಂ ಪ್ರಕಾರವಾಚಿ ಉತ್ತರಪದೇನಾಪಿ ಸಮಸ್ಯತೇ. ಕಣ್ಣಿಂ ಕುರುಡಂ, ಕಣ್ಗುರುಡಂ ; ಕಾಲಿಂ ಕುಂಟಂ, ಕಾಲ್ಗುಂಟಂ.

[An inflected word in the third (instrumental) case often forms a compound with a word following which has the meaning 'along with'; (also an inflected word in the third (instrumental) case which is implied in the following word forms a compound with it).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸಹಾರ್ಥೇನೇತಿ ಉತ್ತರಪದನಿಯಮೇನ ಸಹಾರ್ಥೇನಾಪ್ರಧಾನೇ[211] ಇತಿ ವಿಹಿತೋ ಯು ಇಮ್ ತದನ್ತಂ ಪೂರ್ವಪದಂ ಆರ್ಥಿಕಂ ಲಭ್ಯತೇ ; ಅನ್ಯಥಾ ಉಕ್ತನಿಯಮಾಘಟನಾತ್.

ನನು ಕಣ್ಣಿಂ ಕುರುಡಂ, ಕಣ್ಗುರುಡಂ ; ಕಾಲಿಂ ಕುಂಟಂ, ಕಾಲ್ಗುಂಟಂ ಇತ್ಯಾದಿತೃತೀಯಾಸಮಾಸೋ ದೃಶ್ಯತೇ. ನಾತ್ರ ಕರಣೇ ಸಹಾರ್ಥೇ ವಾ ಇಮ್. ಅತೋಽತ್ರ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಪೃಥಗ್ಯತನೀಯಮಿತ್ಯಾಹ—ಬಹುಲ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಗೆತ್ತದರ್ಥೇನ || 302 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಗೆದನ್ತಂ ಸುಬನ್ತಂ ತದರ್ಥೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತೇರ್ಗೆ ಮರಂ, ತೇರ್ಮರಂ ; ಉಂಗುರಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನಂ, ಉಂಗುರಚಿನ್ನಂ. ತದರ್ಥೇನೇತಿ ಕಿಂ ? ಯಾಜ್ಞಿಕಂಗಿಷ್ಟಂ ಸ್ವರ್ಗಂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂಗೆ ಗೋವಂ ಕೊಟ್ಟಂ.

[An inflected word in the fourth (dative) case often forms a compound with a word following which means a thing used specially for it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಗೆದಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮಪಿ ತದರ್ಥೇನೇತ್ಯನೇನ ತಾದರ್ಥ್ಯೇ ವಿಹಿತಾ ಯಾ ಚತುರ್ಥೀ ತದನ್ತಮಿತ್ಯೇವ ಭವತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ತಾದರ್ಥ್ಯೇ 217 ಇತ್ಯತ್ರ ಚತುರ್ಥೀ ನಿಮಿತ್ತೋಪಾದಾನಸಾಧಾರಣಾ; ಅರ್ಥಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಮಾತ್ರಪರತಯಾ ಕಾರಣಂ ನಿಮಿತ್ತಂ ಉಪಾದಾನಂ ಚ ಭವತೀತಿ. ಅತ ಏವ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಂ, ಅವಘಂತಕ್ಕೊನಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಚ ತತ್ರ ಉದಾಹಾರಿ. ತಥಾಪಿ ಅತ್ರ ಸಹಚೋಕ್ತವಿವಕ್ಷಯಾ ಅರ್ಥಶಬ್ದ ಉಪೇಯಮಾತ್ರವೃತ್ತಿಃ. ತಚ್ಚಬ್ದಶ್ಚ ಯಚ್ಛಬ್ದಾಪೇಕ್ಷಃ; ಯತ್ತದೋಃ ನಿತ್ಯಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್. ತಥಾ ಚ ಯತಶ್ಚತುರ್ಥೀ ಸೋಽರ್ಥ ಉಪೇಯೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತದರ್ಥಃ. ತೇನ ತದರ್ಥೇನೇತಿ ಉಪಾದಾನವಾಚಿನೇತಿ ಲಭ್ಯತೇ. ಏವಂ ಚ ವಿಕೃತಿವಚನಂ ಚತುರ್ಥ್ಯನ್ತಂ ಪ್ರಕೃತಿವಾಚಿನಾ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಮಸ್ಯತ ಇತಿ ಫಲತೀತಿ ತಥೈವೋದಾಹರತಿ—ತೇವ್ಮಾರಂ, ಉಂಗುರಚಿನ್ನಮಿತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಭೀತ್ಯರ್ಥೇನಾತ್ತಣಿಂ || 303 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅತ್ತಣಿಮನ್ತಂ ಸುಬನ್ತಂ ಭೀತ್ಯರ್ಥೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪುಲಿಯತ್ತಣಿಂದಳ್ಕು, ಪುಲಿಯಳ್ಕು ; ಕಳ್ಳರತ್ತಣಿಂ ಪೆಳಱು, ಕಳ್ಳಪೆಳಱು ; ಮರುಳತ್ತಣಿಂದಳಱು, ಮರುಳಳಱು. ಭೀತ್ಯರ್ಥೇನೇತಿ ಕಿಂ ? ಊರತ್ತಣಿಂ ಬಂದಂ, ಮನೆಯತ್ತಣಿಂ ಪೋದಂ. ಅತ್ತಣಿಮಿತಿ ಕಿಂ ? ತುಱುಗಳ್ಗಳ್ಕು ಪುಲಿಯತ್ತಣಿಂ.

[An inflected word in the fifth (ablative) case often forms a compound with a word following which means fear.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ಅದ್ || 304 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅದನ್ತಂ ಸುಬನ್ತಂ ಸುಬನ್ತೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮರದ ಕೊಂಬು, ಮರಗೊಂಬು ; ಪಕ್ಕಿಯ ಗೂಡು, ಪಕ್ಕಿಗೂಡು ; ಅರಸಿನ ಆಳ್, ಅರಸಾಳ್ ; ಆನೆಯ ಮಱಿ, ಆನೆಮಱಿ.

[An inflected word in the sixth (genitive) case often forms a compound with an inflected word following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಉತ್ತರಸ್ಯ ವಾ ಪದಸ್ಯ ವಿಶೇಷಮನುಕ್ತ್ವಾ ಅದಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ : ವಿಶೇಷಾನಪೇಕ್ಷಾ ಯಾ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವಿಹಿತಾ ಷಷ್ಠೀ ಸೈವ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಮಸ್ಯತೇ ನಾನ್ಯೇತಿ. ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವಿಧಿಶ್ಚ

ಸಮ್ಬನ್ಧಮಾತ್ರ ಏವೇತಿ. ಯೋಗೇ'ದ್ [225] ಇತಿ ವಿಹಿತಾಯಾ ಏವ ಸಮಾಸಃ. ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ ಭಾವೇ [226] ಇತಿ ವಿಹಿತಾಯಾಸ್ತು ನೈವ ಸಮಾಸ ಇತಿ. ತಥೈವೋದಾಹರತಿ—ಮರದ ಕೊಂಬು, ಮರಗೊಂಬು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒಳ್ ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥೇನ ॥ 305 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಒಳನ್ತಂ ಸುಬನ್ತಂ ಸಾಧ್ವರ್ಥೇನ ನಿಪುಣಾರ್ಥೇನ ಚ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾಯೊಳೊಳ್ಳಿದಂ, ತಾಯೊಳ್ಳಿದಂ ; ತಂದೆಯೊಳೊಳ್ಳಿದಂ, ತಂದೆಯೊಳ್ಳಿದಂ ; ಜೂದಿನೊಳ್ ಜಾಣಂ, ಜೂದುಜಾಣಂ ; ಬೇಹಿನೊಳ್ ಚದುರಂ, ಬೇಹುಚದುರಂ. ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥೇನೇತಿ ಕಿಂ ; ಎಳ್ಳೊಳೆಣ್ಣೆ, ಪಾಲೊಳಿನಿದು. ಒಳಿತಿ ಕಿಂ ? ಕಳವಿಂ ಜಾಣಂ.

[An inflected word in the seventh (locative) case often forms a compound with a word following which means good or clever.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವವತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ಉತ್ತರಪದನಿಯಮನಾತ್ ಪೂರ್ವಪದಂ ಒಳಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮಪಿ ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥೈಃ ಪ್ರಾಜ್ಯೇ [224] ಇತಿ ವಿಹಿತಾಯಾ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ತದನ್ತಮೇವೇತಿ [1] ಜ್ಞಾಯತೇ. ತೇನ ಎಳ್ಳೊಳೆಣ್ಣೆ, ಪಾಲೊಳಿನಿದು ಇತ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣಸಪ್ತಮ್ಯಾ ನ ಸಮಸ್ಯತ ಇತಿ ತದೇವ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹೃತಮವಗನ್ತವ್ಯಂ.

ಯದ್ಯಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಅಧಿಕರಣಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಅಪಿ ಸಮಾಸೋ ದೃಶ್ಯತೇ—ಯಥಾ ಬಾನೊಳ್ ಪೊಱೆ, ಬಾಂಬೊಱೆ ; ಏಮ ಬಾಂದೊಱೆ, ಪಣೆಗಣ್, ಕೊರಲ್ಗಱೆ, ಮೆಯ್ಯುಲಿ, ಕಯ್ಯೋಡು, ಕಾಲ್ಗೆರೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ತಥಾಪಿ ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಷಷ್ಠೀಮಾದಾಯ ಅದ್ [304] ಇತ್ಯಪಿ ಸಮಾಸ ಇತಿ ಗತ್ಯನ್ತರಕಲ್ಪನಾಪಿ ಶಕ್ಯಾ. ಯಥಾ ಮರದೊಳ್ ಕೊಂಬು, ಮರಗೊಂಬು ; ಮರದ ಕೊಂಬು, ಮರಗೊಂಬು ಇತ್ಯಾದಿವದಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ. ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾದ್ವಾ ತತ್ಸಮಾಸ ಇತಿ ಚ ಅವಗನ್ತವ್ಯಂ ಚೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಂಶಿನಾ'ಭಿನ್ನೇನ ॥ 306 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಂಶವಾಚಕಂ ಸುಬನ್ತಂ ಅಂಶಿವಾಚಿನಾ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ ನಚೇತ್ ಸೋಂ'ಶಿಭಿನ್ನಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಯ್ಯ ಮುಂದು, ಮುಂಗಯ್ ; ಕಾಲ ಮುಂದು, ಮುಂಗಾಲ್ ; ಕಾಲ ಅಡಿ, ಅಂಗಾಲ್ ; ಕಯ್ಯ ಅಡಿ, ಅಂಗಯ್ , ಕಾಲ ಮೇಗು, ಮೇಂಗಾಲ್. ಅಂಶಿನೇತಿ ಕಿಂ ? ಕಯ್ಯ ಬೆರಲ ಮುಂದು, ಕಾಲ ಬೆರಲ ಅಡಿ. ಅಭಿನ್ನೇನೇತಿ ಕಿಂ ? ಮುಂದು ಮನೆಗಳ, ಪಿಂದು ಕಾಲ್ಗಳ.

---

1 ವಿಜ್ಞಾಯತೇ.

[An inflected word meaning 'a part' often forms a compound with a word following which shows of what it is a part; not if the latter is divided (*i. e.* plural).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ನಾನ್ತರೇಣಾಂಶಂ ಅಂಶೀ ಸಮ್ಬಧ್ಯೇತ ಇತಿ ಅಂಶಾಕ್ಷೇಪಃ. ತದಪಿ ನಾರ್ಥೇ ಸಮ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಿನ್ತು ಶಬ್ದ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ಅಂಶವಾಚಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಏವಂ ಅಂಶವಾಚಕಾ ಯದಿ ಅಂಶಿವಚನೈಃ ಸಮಸ್ಯೇರನ್ ತರ್ಹಿ ಕಯ್ಯ ಬೆರಲ್, ಕಾಲ ಮಡಂ, ಮರದ ಕೊಂಬು, ಸರಲ ಪಿಳುಕು ಇತ್ಯಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ ಅಂಶಾಂಶಿಭಾವಸ್ಯ ಸಾಲಭ್ಯಾತ್ ಅಂಶಿಸಮಾಸ ಏವ ಸುಲಭ ಇತಿ ನ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸೋಽನುಷ್ಠೇಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಕಯ್ ಕಾಲ್ ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವಸ್ತುತೋಽಂಶಿತ್ವೇಽಪಿ ಬೆರಲ್ಮಡಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ನಾಂಶವಾಚಕಾಃ. ಸಾಙ್ಕೇತಿಕಾ ಹಿ ತೇ ಭಾಷಾಯಾಂ ಅಂಶವಚನಾಃ. ನ ಸರ್ವೇಽಂಶಾರ್ಥಾಃ. ತಥಾಹಿ—ಅಡಿ, ಮೇಗು, ಮುಂದು, ಪಿಂದು, ಒಳಗು, ಪೊಱಗು ನಡು, ಕಡೆ, ತುದಿ ಏತೇ ಹಿ ಅಂಶವಚನಾ ನಾನ್ಯೇ. ಅಸ್ತಿ ಹಿ ರೀತಿರೇಷಾ ಪೂರ್ವೇಷಾಮಪಿ. ಯಥಾ ಮನ್ಯಕರ್ಮಣಿ ಚಾನಾದರೇಽಪ್ರಾಣಿನಿ (ಕಾ. 2—4—25) ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ನೌ, ಅನ್ನ, ಕಾಕ, ಶುಕ, ಸೃಗಾಲ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಿನೋ ವೈಯಾಕರಣಜನಾನಾಮಿತಿ. ತಥಾ ಚ ಅತ್ರ ಕಯ್ಯ ಬೆರಲ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಅವಯವಾವಯವಿಭಾವ ಏವ ನಾಂಶಾಂಶಿಭಾವ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸ ಏವ ನಾಂಶಿಸಮಾಸ ಇತಿ.

ನನು ಅಯಂ ಯೋಗೋ ನಾರಮ್ಭಣೀಯಃ. ಯತೋಽತ್ರ ಅಂಗಾಲ್, ಮುಂಗಯ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ. ತಚ್ಚ ನಾನೇನೈವ, ಅನ್ಯಥಾಪಿ ಘಟನಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಅಸ್ತಿ ಚ ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಃ. ಕಾಲ್ ಕಯ್ ಇತ್ಯಾದೇರ್ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ಅಡಿ ಮುಂದು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಂ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ಚ. ತಥಾ ಚ—ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ 309 ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಸಮಾಸಾದೇವ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಕಯ್ಯ ಅಡಿ, ಕಾಲ ಮುಂದು ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ಅಂಶಾಂಶಿಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಷಷ್ಠೀಮಾದಾಯ ಅದ್ 304 ಇತಿ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸಾತ್ ಕಯ್ವೆರಲ್, ಕಾಲ್ಮಡಂ, ಮರಗೊಂಬು ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಕಯ್ಯಡಿ, ಕಾಲ್ಮುಂದು, ಕಾಲ್ಮೇಗು ಇತ್ಯಪಿ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತಿಪ್ರಸಜ್ಯತೇ ತಚ್ಚ ಅನಿಷ್ಟಂ. ಅತೋಽತ್ರ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸಾಪವಾದಾರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭಣೀಯ ಏವೇತಿ ಕಿಂಚ ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ವಿಶೇಷಣಸಮಾಸ ಆಶ್ರೀಯೇತ, ಉತ್ತರಪದಾರ್ಥ ಏವ ಪ್ರಧಾನತಯಾ ಭಾಸೇತ; ತಸ್ಯ ತಥಾತ್ವನಿಯಮಾತ್. ನಾತ್ರ ತಥಾ : ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನೋ ಹಿ ಅತ್ರ ಪ್ರತಿಭಾಸ ಇತಿ. ತದರ್ಥಶ್ಚಾಯಂ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯ ಇತಿ. ತದಯಂ ಅಂಶಿಸಮಾಸೋ ಯತ್ರ ಕಯ್ಯ ಮುಂದು, ಮುಂಗಯ್, ಕಾಲ ಅಡಿ, ಅಂಗಾಲ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯಂಶ್ಯೇಕತ್ವಂ ತತ್ರೈವಾಭಿಮತಃ. ಯತ್ರ ತು ಕಾಲ್ಗಳ ಅಡಿ, ಕಯ್ಗಳ ಮುಂದು ಇತ್ಯಂಶಿಬಹುತ್ವಂ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಾಂಕ್ಷೀದಿತಿ ಅಂಶಿನಂ ವಿಶಿನಷ್ಟಿ—ಅಭಿನ್ನೇನ ಇತಿ. ಅಭೇದೋ ಹಿ ಏಕತ್ವಮೇವೇತಿ ನಾನೇಕತ್ವೇಽತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ನನು ಯದ್ಯೇವಮಿಷ್ಯತೇ ತರ್ಹಿ ಮರಗಿಡುವಿನ ಮುಂದು, ಪುಲ್ಪೊದಱ ಪಿಂದು ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸ್ಯಾತ್. ಅಸ್ತಿ ಚ ಅತ್ರ ಏಕತ್ವಂ; ಏಕವದ್ದ್ವನ್ದ್ವಃ 320 ಇತ್ಯನೇ

ನ ಏಕತ್ವಾನುಶಾಸನಾತ್. ತಥಾ ಚ ಮುತ್ತುಮ್ಮರಗಿಡು, ಪುಂಬುಲ್ಪೊದಪು ಇತ್ಯನಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾದಿತಿಚೇನ್ನ. ನಾತ್ರ ಅಭಿನ್ನೇನೇತ್ಯನೇನ ಪರ್ಯುದಾಸಪ್ರತಿಷೇಧೋ'ಭ್ಯುಪಗತಃ. ಯೇನ ಉಕ್ತೋ'ತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸಾವಕಾಶಃ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿನ್ತು ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧ ಏವ. ತಥಾ ಚ ಭೇದನಿಷೇಧ ಏವಾವಗಮ್ಯತೇ ಭೇದೇ ಸತಿ ನ ಭವತೀತಿ. ಅಸ್ತಿ ಚ ಅತ್ರ ವಾಸ್ತವೋ ಭೇದಃ. ಮರನುಂ, ಗಿಡುವುಂ, ಪುಲ್ಲುಂ, ಪೊದಪುಮೆನಿತಿ. ಯದ್ಯತ್ರ ಭೇದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ ಏಕವದ್ಭಾವೋ ನಾನುಶಿಷ್ಯೇತ, ಆನರ್ಥಕ್ಯಾತ್. ಅತ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ವಸ್ತುತೋ'ಸ್ತಿ ಭೇದ ಇತಿ. ನಾತ್ರ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿರಿತಿ ಏತತ್ಸರ್ವಮಾಕಲಯ್ಯ ನಞರ್ಥಂ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಯಾಹ—ನ ಚೇತ್ ಸೋ'ಂಶಿಭಿನ್ನಃ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾ ಸಮಾಹಾರೇ ॥ 307 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಕಂ ಸುಬನ್ತಂ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯೇನ ಸುಬನ್ತೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ ಸಮಾಹಾರೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ. ಸಮಾಹರಣಂ ಸಮಾಹಾರಃ ಸಾಹಿತ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮೂಱು ಲೋಕಂಗಳ ಸಮಾಹಾರಂ, ಮೂಲೋಕಂ. ಏವಂ ನಾಲ್ಮೊಗಂ, ಅಯ್ಗಾವುದಂ, ಎಣ್ದೆಸೆ. ಸಮಾಹಾರಸ್ಯ ಏಕತ್ವಾತ್ ಏಕವಚನಂ. ಸಙ್ಖ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ಬಳ್ಳಿದರ ಪಾರ್ವರ ಸಮಾಹಾರಂ. ಸಮಾಹಾರ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮೂಱುಲೋಕಂಗಳ್.

[An inflected numeral often forms a compound with an inflected word following which means something numerable, if it makes a collective term.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾ ಏಕತ್ವಾದಿಃ. ನಾತ್ರ ಅಭಿಧೇಯೋ ಕಾರ್ಯಸಮ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ; ಕಿನ್ತು ಅಭಿಧಾನ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಕಂ ಇತಿ. ಸಙ್ಖ್ಯೇಯಮನ್ತರಾ ಅನುಪಪನ್ನಾ ತಮಾಕ್ಷಿಪತೀತಿ ಮನ್ವಾನ ಆಹ—ಸಙ್ಖ್ಯೇಯೇನ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನೇಕಸ್ಯ ಕಥಂಚಿದೇಕತ್ವಂ ಸಮಾಹಾರಃ. ಸ ಚ ಅತ್ರ ಸಮಾಸವಾಚ್ಯೋ'ವಗನ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯಾಹ—ಸಮಾಹಾರೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ ಇತಿ. ವಾಚ್ಯತಯೇತಿ ಶೇಷಃ. ಸಮಾಸೋ ಹಿ ಅತ್ರ ಸಮಾಹಾರಸ್ಯ ವಾಚಕಃ. ತದುಕ್ತಂ—

ಯೋ ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಜಾತಃ ಸಮಾಸೋ ಯತ್ರ ವಾ ಭವೇತ್ ।
ಸ ಏನಂ ವಕ್ತಿ ಯುಕ್ತಾನಸ್ತಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗೇನ ಸಙ್ಖ್ಯಯಾ ॥ ಇತಿ.

ಲಿಙ್ಗಸಙ್ಖ್ಯಾಭಿಯೋಗಃ ಪ್ರಾಯಿಕಃ.

ನನು ಸಮಾಹಾರ ಇತಿ ಸಂಪೂರ್ವಾತ್ ಆಙಃ ಪರಾತ್ ಹೃಞೋ ಧಾತೋಃ ಘಞಿ ನಿಷ್ಪನ್ನಃ ಶಬ್ದಃ. ಸೋ'ಯಮತ್ರ ಲಭ್ಯತ ಇತಿ ಲಾಭೋ ದೀಯತ ಇತಿ ದಾಯ ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಸಮಾಹ್ರಿಯತೇ ಸಮಾಹಾರ ಇತಿ ಕಿಂ ಕರ್ಮಸಾಧನಃ ? ಉತ ಕರಣಂ ಕಾರೋ ಭರಣಂ ಭಾರ ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಸಮಾಹರಣಂ ಸಮಾಹಾರ ಇತಿ ಭಾವಸಾಧನೋ ವಾ ? ನಾದ್ಯಃ. ಮೂಱು ಲೋಕಂಗಳ್ ಸಮಾಹೃತಂಗಳ್, ಮೂಱು ಕೊಡೆಗಳ್ ಸಮಾ

ಹೃತಂಗಳ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಸಮಾಹಾರಸ್ಯ ಉಪಸರ್ಜನತಯಾ ಲೋಕಾನಾಂ ಛತ್ರಾಣಾಂ ಚ ಪ್ರಧಾನತಯಾ ಭಾನಾತ್ ಮೂಲೋಕಂಗಳ್, ಮುಕ್ಕೊಡೆಗಳ್ ಇತಿ ಅನೇಕವಚನಮೇವ ಸ್ಯಾತ್; ಸಮಾಸಾರ್ಥಸ್ಯ ಅನೇಕತ್ವಾತ್. ನ ತು ಮೂಲೋಕಂ, ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಇತಿ ಏಕವಚನಂ; ಸಮಾಹಾರಸ್ಯ ಗೌಣತ್ವಾತ್, ಪ್ರಧಾನಾನುಯಾಯಿತ್ವಾತ್ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಸ್ಯೇತಿ. ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ. ಮುಕ್ಕೊಡೆಯಂ ಪಿಡಿ, ಮೂಲೋಕಮಂ ಬೆಳಗು ಇತ್ಯಾದೌ ಛತ್ರಧಾರಣಂ ಲೋಕಪ್ರಕಾಶನಂ ವಾ ನ ಕ್ರಿಯೇತ; ಅಪ್ರೇರಿತತ್ವಾತ್. ಸಮಾಸಾರ್ಥೋ ಹಿ ಅತ್ರ ಪ್ರೇರಣಾವಿಷಯಃ. ಸ ಚ ಸಮಾಹೃತ್ಯೋಪಸರ್ಜನಃ ಸಮಾಹಾರ ಏವ ನಾನ್ಯಃ; ತತ್ರೈವ ಸಮಾಸವಿಧಾನಾತ್. ಅತಃ ಪ್ರಧಾನೇ ಸಮಾಹಾರ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ನ್ಯಾಯ್ಯಾ; ನೋಪಸರ್ಜನೇ ಛತ್ರಾದೌ. ನ ಹಿ ಮುಖ್ಯೇ ಸತಿ ಗೌಣೇ ಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ—ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅನ್ತ್ಯಪಕ್ಷಸ್ಯೈವ ಕಕ್ಷೀಕಾರಾತ್. ನ ಚ ಉಕ್ತದೋಷಾನುಷಙ್ಗಃ; ಕ್ರಿಯೋಪಯೋಗಿತಯಾ ಧರ್ಮೇ ಪ್ರೇರಿತೇ ತದಾಶ್ರಯೇ ಧರ್ಮಿಣಿ ಪ್ರವೃತ್ತೇರವಿರೋಧಾತ್. ನ ಚ ಅನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರೇರಿತೇ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ವಿರುದ್ಧೈವ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಘಟಪಟಯೋರಿವ ಅತ್ಯನ್ತಭಿನ್ನಯೋರೇವ ತಥಾಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ವಿರುದ್ಧಾ ನಾನ್ಯತ್ರ. ನ ಹಿ ಸಮಾಹಾರಸಮಾಹಾರಿಣೋರತ್ಯನ್ತಂ ಭೇದಃ; ಅವಿಭ್ರಾಡ್ಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧೇನ ತಯೋಃ ಕಥಂಚಿದನನ್ಯಭಾವಸ್ವಭಾವಾತ್. ನನು ಏವಮಪಿ ಕಥಮಚೋದಿತೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸಹ್ಯಾ ಇತಿಚೇತ್, ಅಹೋ ಮುಗ್ಧವಿಲಸಿತಂ ಬಾಲಸ್ಯ. ದಧ್ಯಾನಯ ಅಗ್ನಿಮಾನಯ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಚೋದಿತೇ ಅತ್ಯನ್ತಭಿನ್ನೇ ಪಾತ್ರೇ ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರಾದೌ ನಿಯಮೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಸೋಢಾ ಧರ್ಮಚೋದನಾಯಾಂ ತದಾತ್ಮಕೇ ಧರ್ಮಿಣಿ ನ ಸಹತ ಇತಿ ಕೋ ನಾಮ ಸಚೇತನೋ ವದೇದಿತಿ. ಅತೋ'ತ್ರ ಸಮಾಹಾರಶಬ್ದೋ ಭಾವಸಾಧನ ಏವ ನಾನ್ಯಸಾಧನ ಇತ್ಯಾಹ—ಸಮಾಹರಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಾಹಿತ್ಯಂ ಕಥಂಚಿದೇಕತ್ವಂ.

ಮೂಲೋಕಂ ಇತ್ಯತ್ರ ಲೋಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತತ್ವೇ'ಪಿ ಕೃತ್ಸ್ನಾಖ್ಯಾದ್ಯಾದಿ ಗುಣೋಕ್ತಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಚ 294 ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಅದೋಷ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಜ್ಯುಕ್ತಂ ಕೃತಾ ತದ್ವಿಧೌ ನಿತ್ಯಂ ॥ **308** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೃದ್ವಿಧೌ ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಸುಬನ್ತಂ ಕೃದನ್ತೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ನಿತ್ಯಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಂಪನುಣ್ಬುದು, ಕಂಪುಣಿ: ಮೀನಂ ಕೊಲ್ವಂ, ಮೀಂಗುಲಿ; ಕಲ್ಲಂ ಕುಟ್ಟುವಂ, ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ. ಜ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವನಿಪಾತಾರ್ಥಂ. ಕೃತಾ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮೀನಂ ಬಲೆಯಿಂ ಕೊಲ್ವಂ. ತದ್ವಿಧೌ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪೆಂಡತಿಯಂ ಕಂಡಂ.

[In the sutras relating to varbal nouns an inflected word in the seventh (locative) case always forms a compound with a verbal noun following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಚ್ಛಬ್ದಃ ಕೃತ್ಪದಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ತದೇವ ಪರಾಮೃಶತೀತ್ಯಾಹ—ಕೃದ್ವಿಧೌ ಇತಿ. ಜಿನಾ ಉಕ್ತಂ ಜ್ಯುಕ್ತಂ; ಉಪಪದಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ವಕ್ಷ್ಯತೇ ಹಿ

ಕೃತ್ಪ್ರಕರಣೇ ಇರುಣಃ ಕರ್ಮಣಿ 546 ಇತಿ. ಯದತ್ರ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ತದತ್ರ ಙ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಸೂಕ್ತತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ವನಿಪತನಶೀಲಂ ಅರ್ಥಾತ್ ಕರ್ತೃವಾಚಿನಾ ಕೃದನ್ತೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಮಸ್ಯತೇ. ತದಪಿ ನ ಪೂರ್ವವದ್ಬಹುಲತಯಾ. ಕಿನ್ತು ನಿತ್ಯತಯೇತ್ಯಾಹ—ನಿತ್ಯಂ ಇತಿ.

* ನ ಚ ಕೃದ್ವಿಧೌ ಕುಳಿಸ್ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯೇ 545, ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲೇ ದುಃ 580 ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಸಪ್ತಮೀನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಕಿಂ ನಾತಿಪ್ರಸಜ್ಯತ ಇತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ. ತತ್ರ ಹಿ ಅಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥ ಇತಿ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಮೇಷಾ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ. ನ ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿವತ್ ಅಸ್ಮಿನ್ಸತೀತಿ 1 ಸತಿಸಪ್ತಮೀ. ಅತೋಽಸ್ತಿ ವಿಶೇಷೋ ಯನ್ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮುಪಪದವ್ಯಪದೇಶಭಾಗಿತಿ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಚ ಉಪಪದಮಿತಿ ನೇಹ ಲಕ್ಷಿತಂ ಪ್ರಯೋಜನಾಲ್ಪೀಯಸ್ತ್ವಾದಿತಿ

ಸೂತ್ರಂ || ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ || 309 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ವಿಶೇಷಣವಾಚಿ ಸುಬನ್ತಂ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇನ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಚಿನಾ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸುಬನ್ತೇನ ಸಹ ಬಹುಲಂ ಸಮಸ್ಯತೇ. ಪೂರ್ವೋತ್ತರಯೋಃ ನಿತ್ಯಗ್ರಹಣಾತ್ ಇಹ ಬಾಹುಲಕೋ ವಿಧಿರವಸೀಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಬಿಳಿದು ತಾವರೆ, ಬೆಳ್ದಾವರೆ ; ಬಟ್ಟಿತು ಮೊಲೆ, ಬಟ್ಟಮೊಲೆ ; ತೋರಿತು ಮುಡಿ, ತೋರಮುಡಿ ; ನಿಡಿದು ಕಣ್, ನಿಡುಗಣ್. ವಿಶೇಷಣಮಿತಿ ಕಿಂ ? ತಾವರೆ ಬಿಳಿದು. ಏಕಾರ್ಥೇನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪೊಱೆಯೊಳ್ 2 ಮಾಂಗಳ್.

[An inflected qualifying word often forms a compound with the qualified inflected word following with which it is in agreement.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಯತ್ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರಂ ವಸ್ತು ಪ್ರಕಾರಾನ್ತರೇಭ್ಯೋ 3 ವ್ಯವಚ್ಛೇದ್ಯ ಕ್ವಚಿದೇಕಸ್ಮಿನ್ನುಪಾತ್ತೇ ಪ್ರಕಾರೇ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಯತಿ ತತ್ ವಿಶೇಷಣಂ ; ವಿಶೇಷಯತಿ ಭೇದಯತಿ ಇತರೇಭ್ಯೋ ವ್ಯಾವರ್ತಯತೀತಿ ವಿಶೇಷಣಮಿತಿ. ಯತ್ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ಯತೇ ತತ್ ವಿಶೇಷ್ಯಂ ; 4 ವಿಶೇಷ್ಯತೇ ಭೇದ್ಯತೇ ಇತರೇಭ್ಯೋ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯತ ಇತಿ ವಿಶೇಷ್ಯಮಿತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ವಿಶೇಷಣಮಿತ್ಯೇವೋಕ್ತಂ ನ ವಿಶೇಷ್ಯಮಿತಿ. ಅತಃ ತದ್ರೂಪಮೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ ನಾತದ್ರೂಪಂ. ತಥಾಪಿ ವಿಶೇಷಣಸ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ಅಸತಿ ವಿಶೇಷ್ಯೇ ತದಭಾವಾತ್ ಅರ್ಥಾತ್ ವಿಶೇಷ್ಯೇಣೈವ ಸಮಾಸ ಇತಿ ಮನ್ವಾನ ಆಹ—ವಿಶೇಷ್ಯವಾಚಿನಾ ಇತಿ.

---

1 ಸತ್ಸಪ್ತಮೀ. 2 ಮಾನ್ಗಳ್. 3 ವ್ಯವಚ್ಛಿದ್ಯ. 4 ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ಭಿದ್ಯತೇ ಇತರೇಭ್ಯೋ ವ್ಯಾವರ್ತತಇತಿ.

ವಿಶೇಷಣಂ ದ್ವೇಧಾ : ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ವ್ಯಧಿಕರಣಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ನೀಲಮುತ್ಪಲಂ, ಕೃಷ್ಣಃ ಸರ್ಪ ಇತ್ಯಾದೌ ಉತ್ಪಲಾದೇಃ ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ನೀಲಾದಿ ವಿಶೇಷಣಂ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ಸಲಿಙ್ಗವಿಭಕ್ತಿಸಙ್ಖ್ಯಂ ; ತಸ್ಯೈವ ತಥಾನಿಯಮಾತ್. ಜಟಾಭಿಸ್ತಾಪಸಃ, ಛತ್ರೇಣ ರಾಜಾ ಇತ್ಯಾದೌ ತಾಪಸಾದೇಃ ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ಜಟಾದಿ ವಿಶೇಷಣಂ ಸದಪಿ ವ್ಯಧಿಕರಣಂ ಭಿನ್ನಲಿಙ್ಗವಿಭಕ್ತಿಸಙ್ಖ್ಯಂ ; ತಸ್ಯ ತನ್ನಿಯಮಾಭಾವಾತ್. ಏವಂ ವಿಶೇಷ್ಯಮಪಿ ದ್ವಿವಿಧಂ. ತತ್ರ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇನೈವ ಸಮಾಸೋ ನಾಪರೇಣೇತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಏಕಾರ್ಥೇನ ಇತ್ಯೇತದೇವ ಪರ್ಯಾಯಾನ್ತರೇಣಾಹ—ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇನ ಇತಿ. ಏಕಃ ಸಮಾನೋ'ರ್ಥೋ ದ್ರವ್ಯಮಧಿಕರಣಂ ಯಸ್ಯ ತದೇಕಾರ್ಥಂ. ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಮಿತಿ ಪರ್ಯಾಯಃ. ನ್ಯೈಷ ಪೂರ್ವವನ್ನಿತ್ಯಃ. ಕಿನ್ತು ವೈಕಲ್ಪಿಕ ಇತ್ಯಾಹ—ಬಹುಲಂ ಇತಿ. ತತ್ರ ಯುಕ್ತಿಮಾಹ—ಪೂರ್ವೋತ್ತರಯೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಯಮತ್ರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಃ—ಅನುವರ್ತಮಾನಂ ಬಹುಲಮಿತ್ಯೇತತ್ ನಿವರ್ತಯಿತುಂ ಅನನ್ತರಪೂರ್ವಯೋಗೇ ನಿತ್ಯಗ್ರಹಣಂ ಕೃತಂ. ತತ್ತು ತತ್ರೈವ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ನಾತ್ರ ವರ್ತತೇ. ಯದಿ ಅತ್ರಾಪಿ ವರ್ತೇತ ಅನನ್ತರೋತ್ತರಯೋಗೇ ನಿತ್ಯಗ್ರಹಣಂ ನ ಕ್ರಿಯೇತ. ಕ್ರಿಯತೇ ಚ ತಥಾ. ಅತೋ ನಿತ್ಯಮಧ್ಯಗತೋ ವಿಧಿರ್ವಿಕಲ್ಪ ಇತಿ. ವಿಕಲ್ಪಮಧ್ಯಗತೋ ವಿಧಿರ್ನಿತ್ಯ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಏಷೈವ ಗತಿಃ.

ನನು ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಪ್ರಬೋಧನೇ ನೀಲಮುತ್ಪಲಮಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಮುದಾಹ್ರಿಯತೇ. ತದೇವ ನ ಜ್ಞಾಯತೇ ಕಿಮತ್ರ ವಿಶೇಷಣಂ ಕಿಂ ವಾ ವಿಶೇಷ್ಯಮಿತಿ. ನ ಚ ಉಕ್ತಮನುಪದಮೇವ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರಂ ವಸ್ತು ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾ ತದ್ವಿಸ್ಮಾರ್ಷೀರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಉಕ್ತಂ ಪರಂ ತನ್ನ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ, ಸಾಧಾರಣತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ನೀಲಮುತ್ಪಲಂ ಇತ್ಯೇತದುಭಯಂ ತಾವತ್ ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ; ನೀಲಮುತ್ಪಲಮೇವ ಉತ್ಪಲಂ ವಾ ನೀಲಮೇವ ಇತಿ ನಿಯಮಾಭಾವಾತ್. ಅತ ಏವ ಉಭಯಮಪಿ ಸಾಕಾಂಕ್ಷಂ. ಯತೋ ನೀಲಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಶ್ರೋತುರಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಜಾಯತೇ ನೀಲಂ ಕಿಮುತ್ಪಲಂ ವಸ್ತ್ರಮನ್ಯದ್ವೇತಿ. ಉತ್ಪಲಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ'ಪಿ ಉತ್ಪಲಂ ಕಿಂ ನೀಲಂ ರಕ್ತಮನ್ಯದ್ವೇತಿ. ಏವಮುಭಯತ್ರಾಪಿ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರಸಮ್ಭವನಾಯಾಂ ಉಭಯಮಪಿ ಭೇದಕಂ ; ಯತೋ ನೀಲಮನೀಲಾದ್ವ್ಯಾವರ್ತಯತಿ ಉತ್ಪಲಂ ಚಾನುತ್ಪಲಾದಿತಿ. ಅತ ಏವ ಉಭಯಮಪಿ ಭೇದ್ಯಂ ಚ ಭವತಿ ; ಯತೋ ತದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಉಪಾತ್ತಪ್ರಕಾರೇ ಉಭಾಭ್ಯಾಮುಭೇ ಅಪಿ ಪರಸ್ಪರಂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ಯೇತೇ ಇತಿ. ಅತಃ ಕಥಮತ್ರ ತದ್ಭಾವನಿರ್ಣಯಃ ? ನ ಚ ವಿವಕ್ಷೈವ ನಿಯಾಮಿಕಾ, ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಸ್ಯ ಕಾಮಚಾರತಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನೀಲೋತ್ಪಲಮಿತ್ಯಾದಿವತ್ ಉತ್ಪಲನೀಲಮಿತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಚ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಃ, ಸಕಲಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಪ್ರದಾಯವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್—ಇತಿಚೇತ್

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ—ಚತುಷ್ಟಯೀ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ಜಾತಿಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಭೇದಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಕೇಚನ ಜಾತಿಶಬ್ದಾಃ, ಯಥಾ ಘಟ, ಪಟ ಇತ್ಯಾದಯಃ ; ಯತೋ'ತ್ರ ಸ್ವವಾಚ್ಯದ್ರವ್ಯವೃತ್ತಿಃ ಘಟತ್ವಪಟತ್ವಾದಿಃ ಜಾತಿರೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ ಕೇಚನ ಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದಾಃ, ಯಥಾ ಪಾಚಕ, ಪಾಠಕ ಇತ್ಯಾದಯಃ ; ಯತೋ'ತ್ರ ಸ್ವವಾಚ್ಯದ್ರವ್ಯಗತಾ ಪಚನಪಾಠನಾದಿಃ ಕ್ರಿಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ. ಕೇಚನ ಗು

ಣಶಬ್ದಾಃ, ಯಥಾ ನೀಲೋ ಘಟಃ, ಪೀತೋ ಘಟ ಇತ್ಯಾದೌ [1] ಗುಣವಾಚಕಾ ನೀಲ ಪೀತ ಇತ್ಯಾದಯಃ; ಯತೋ'ತ್ರ ಸ್ವವಾಚ್ಯದ್ರವ್ಯಗತೋ ನೀಲಪೀತಾದಿಃ ಗುಣ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ. ಅತ್ರ ಗುಣ ಇತಿ ಪರ್ಯಾಯಸ್ಯಾಪಿ ಉಪಲಕ್ಷಣಂ, ಯತಃ ಖಞ್ಜಃ ಕಾಣ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಷು ಸ್ವವಾಚ್ಯದ್ರವ್ಯಗತಂ ಖಞ್ಜತ್ವಕಾಣತ್ವಾದಿಕಮೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ. ತಚ್ಚ ಪರ್ಯಾಯ ಏವ ನ ಗುಣಃ. ತಥಾಪಿ ತಾನ್ ಗುಣಶಬ್ದಾ ಇತ್ಯೇವ ವ್ಯವಹರನ್ತಿ ಶಿಷ್ಟಾ ನ ಪುನಃ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಾ ಇತಿ. ಯೇ ಚಾತ್ರ ಘಟಸ್ಯ ನೀಲಂ ರೂಪಂ, ಪಟಸ್ಯ ಪೀತೋ ಗುಣ ಇತ್ಯಾದೌ ನೀಲ, ಪೀತ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಸ್ತೇ ಚ ಜಾತಿಶಬ್ದಾ ಏವ, ಯತೋ'ತ್ರಾಪಿ ಸ್ವವಾಚ್ಯಗುಣಗತಾ ನೀಲತ್ವಾದಿಃ ಜಾತಿರೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ. ಕೇಚನ ದ್ರವ್ಯಶಬ್ದಾಃ, ಯಥಾ ದಣ್ಡೀ ಕುಣ್ಡಲೀ ಇತ್ಯಾದಯಃ, ಯತೋ'ತ್ರ ಸ್ವವಾಚ್ಯದ್ರವ್ಯಗತಂ ದಣ್ಡಕುಣ್ಡಲಾದಿದ್ರವ್ಯಮೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ. ಚತುರ್ಧಾ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಸಮ್ಭವಾದಿತಿ.

ಅನ್ಯೇ ತು ಕ್ವಚಿಜ್ಜಾತ್ಯಾದಿರಹಿತೇ ಡಿತ್ಥ ಡಪಿತ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿಸಙ್ಕೇತಿತಾರ್ಥವಿಶೇಷೇ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾ ಯೇ ಡಿತ್ಥ ಡಪಿತ್ಥ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಸ್ತೇ ತು ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದಾ ಏವ, ನೋಕ್ತಾನ್ಯತಮಾಃ; ಯತೋ'ತ್ರ ಸ್ವವಾಚ್ಯದ್ರವ್ಯಗತಾ ಸಂಜ್ಞೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ನಾನ್ಯದಿತಿ ಪಞ್ಚತಯೀಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಮನನ್ತಿ. ಅಪರೇ ತು ಸರ್ವತ್ರಾಪ್ಯತ್ರ ಜಾತಿಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಾದಿಸಮ್ಬನ್ಧ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ, ಯತಸ್ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಸತ್ಯೇವ ತತ್ರ ತತ್ರ ತೇ ತೇ ಶಬ್ದಾಃ ಪ್ರವರ್ತನ್ತೇ ನಾನ್ಯಥೇತಿ ಸರ್ವೇ ಶಬ್ದಾಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಶಬ್ದಾ ಏವೇತಿ ಏಕಧೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ವದನ್ತಿ. ಏವಂ ಸತಿ ಯೇ ಜಾತಿಶಬ್ದಾಸ್ತೇ ದ್ರವ್ಯವಾಚಕಾ ಗುಣವಾಚಕಾಃ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕಾಶ್ಚ ಭವನ್ತಿ; ಸ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಜಾತೇಃ ದ್ರವ್ಯಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ [2] ಭಾವಾತ್. ಯೇ ಚ ಗುಣ [3]ಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದಾಸ್ತೇ ಸರ್ವೇ'ಪಿ ದ್ರವ್ಯವಾಚಕಾ ಏವ; ಸ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಾನಾಂ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದೀನಾಂ ದ್ರವ್ಯಾದನ್ಯತ್ರ ಕುತ್ರಾಪ್ಯವರ್ತನಾತ್. ನಿಮಿತ್ತವತ್ಯೇವ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ನ್ಯಾಯ್ಯಾ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ.

ತೇ ಚತುಷ್ಟಯೇ'ಪಿ ಶಬ್ದಾಃ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನಾ ವಿಶೇಷವಚನಾಶ್ಚೇತಿ ದ್ವೇಧಾ; ಪರಾಪರಸಙ್ಗ್ರಹವ್ಯವಹಾರನಯವಿವಕ್ಷಯಾ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ದ್ರವ್ಯಾದೇಃ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಭೇದಭಿನ್ನತ್ವಾತ್. ಏವಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಭೇದಪ್ರಭೇದೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇ ಯೇ ಜಾತಿಶಬ್ದಾ ದ್ರವ್ಯಾಭಿಧಾಯಿನಃ ತದ್ವಾಚ್ಯಾಃ ಸರ್ವೇ'ಪಿ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಶೇಷ್ಯತ್ವೇನೈವ ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೋ ನ ಕದಾಪಿ ತದ್ವಿಶೇಷಣತಯಾ. ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥಾಸ್ತು ತದ್ವಿಶೇಷಣತ್ವೇನೈವಾಭಿಮತೋ ನ ಕದಾಪಿ ತದ್ವಿಶೇಷ್ಯತಯೇತಿ. ಯೇ ಚಾನ್ಯೇ ಜಾತಿಶಬ್ದಾ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದ್ಯಭಿಧಾಯಿನಃ ಯೇ ಚ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದ್ರವ್ಯಶಬ್ದಾಃ ಯೇ ವಾ ದ್ರವ್ಯಾಭಿಧಾಯಿಜಾತಿಶಬ್ದಾಃ ತದರ್ಥಃ ಸರ್ವೋ'ಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ಮಾ ವಿಶೇಷ್ಯತಯೈವ ವಿಶೇಷಾತ್ಮಾ ತು ವಿಶೇಷಣತಯೈವೇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ನಿಸ್ಸಾಮಾನ್ಯೋ ವಿಶೇಷಶ್ಚ ನಾಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ಭೇದನಿರ್ದೇಶೋ'ನುಪಪನ್ನಃ, ತಥಾಪಿ ಮುಖ್ಯೋಪಸರ್ಜನ ವಿವಕ್ಷಯಾ ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಃ; ವಿವಕ್ಷಿತೋ ಮುಖ್ಯ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ತದುಕ್ತಂ—

1. ಗುಣಿ. 2 ಭಾನಾತ್. 3 ಕ್ರಿಯಾದಿ

ವಿವಕ್ಷಿತೋ ಮುಖ್ಯ ಇತೀಷ್ಯತೇಽನ್ಯೋ ಗುಣೋಽವಿವಕ್ಷೋಽನನಿರಾತ್ಮಕಸ್ತು ।
ತಥಾಽಪಿ ಮಿತ್ರಾನುಭಯಾದಿಶಕ್ತಿರ್ದ್ವಯಾವಧೇಃ ಕಾರ್ಯಕರಂ ಹಿ ವಸ್ತು ॥ ಇತಿ.

ಯೇ ಚ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಭಾವರಹಿತಾಃ ಕಾಣ, ಖಞ್ಜ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಾಃ ನ ತತ್ರ ತದ್ಭಾವನಿಯಮೋ ವಿವಕ್ಷೈವಾತ್ರ ನಿಯಾಮಿಕೇತಿ. ಅತ ಏವಾತ್ರ ಕಾಣಖಞ್ಜಃ, ಖಞ್ಜಕಾಣ ಇತಿ ಚ ಉಭಯಥಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗಃ. ಅಯಂ ಚ ನಿಯಮಃ ಸಮಾಸ ಏವ ನ ವಾಕ್ಯೇ ; ತತ್ರ ಯಥಾವಿವಕ್ಷಂ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ವಿಶೇಷಣತ್ವಾತ್ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ.

ಏವಂ ಅನಾದಿಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರೇಣ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವೋಪಪನ್ನೇ ಅರ್ಥಸಮಯೇ ತದ್ವಾಚಕಃ ಶಬ್ದಸಮಯೋಽಪಿ ತಥೈವೋಪಪನ್ನ ಇತಿ ನ ವಯಮತ್ರ ಪರ್ಯನುಯೋಗಮರ್ಹಾಮ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತೇ ತು ನೀಲಾದಿಶಬ್ದಾ ನ ಗುಣಮಾಖ್ಯಾನ್ತಿ. ಕಿನ್ತು ಗುಣಾಲಿಙ್ಗಿತಮೂರ್ತಿದ್ರವ್ಯಮೇವಾಭಿದಧತ ಇತಿ ಗುಣಶಬ್ದಾಃ. ಉತ್ಪಲಾದಿಶಬ್ದಾಸ್ತು ಜಾತಿಶಬ್ದಾ ಇತಿ ನೀಲಾದಿರ್ವಿಶೇಷಣಮೇವ ಉತ್ಪಲಾದಿ ವಿಶೇಷ್ಯಮೇವ ಇತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವಮಾಕಲಯ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಪ್ರಕಾರಾ ಸೈಷಾ ಸರ್ವಾಪಿ ರೀತಿರ್ಭಾಷಾಯಾಮಪಿ ಸಮಾನೈವೇತಿ ತಾದೃಶಮೇವೋದಾಹರತಿ—ಬಿಳಿದು ತಾವರೆ, ಬೆಳ್ದಾವರೆ ಇತಿ. ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣೈಕಾರ್ಥೇ 333 ಇತಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪಃ. ಎದೇಸ್ತತ್ರಾನಿನಾದೇಃ 334 ಇತಿ ಇಕಾರಸ್ಯ ಎದಾದೇಶಃ. ಕತಪಃ 89 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ ತಕಾರಸ್ಯ ದಕಾರಾದೇಶಃ. ಏವಂ ಬಟ್ಟಮೊಲೆ, ತೋರಮುಡಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಅಗ್ಬಹುಲಂ 345 ಇತಿ ಅಗಾಗಮಃ. ನಿಡುಗಣ್. ಅತ್ರ ಕ್ವಚಿಚ್ಚ ಕುರ್ವ್ಯಾಜ್ಞಾನೇ 340 ಇತಿ ಕುರಾಗಮಃ. ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದಿಲೋಪಾನನ್ತರಮೇವ ಉಕ್ತವಿಧಿರಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅನ್ಯಾರ್ಥೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿರ್ನಿತ್ಯಂ ॥ **310** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಿಶೇಷಣವಾಚಿ ಸುಬನ್ತಂ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಚಿನಾ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ನಿತ್ಯಂ ಸಮಸ್ಯತೇ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ. ಸ ಸಮಾಸೋ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೊಂಕಿದುದು ಬಿಲ್ ಆವಂಗೆ ಆತಂ, ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ ; ಕಡಿದು ಚಾಗಂ ಆವಂಗೆ ಆತಂ, ಕಡುಚಾಗಿ ; ನಿಡಿದು ಕಣ್ ಆವಂಗೆ ಆತಂ, ನಿಡುಗಣ್ಣಂ ; ನಾಲ್ಕು ತೋಳ್ಗಳ್ ಆವಂಗೆ ಆತಂ, ನಾಲ್ದೋಳಂ. ಅನ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಕಡುಚಾಗಂ, ಕುಡುವಿಲ್. ವಿಶೇಷಣಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಬಿಲ್ ಕೊಂಕಿದುದು ಆವಂಗೆ. ಏಕಾರ್ಥೇನೇತಿ ಕಿಂ ? ಆನೆಯ ಕೊಂಬು ಈತಂಗೆ.

ಬಹುವ್ರೀಹಿಪ್ರದೇಶಾ ಅಬ್ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ 327 ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[An inflected qualifying word always forms a compound with the inflected word following with which it is in agreement, in order to convey another meaning : such a compound is a *bahuvrīhi*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ 309 ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಅನ್ಯಾರ್ಥ ಇತ್ಯತ್ರ ಅನ್ಯತ್ವಂ ಸಾಪೇಕ್ಷಂ ; ಕಿಂಚಿದಪೇಕ್ಷ್ಯೈವ ಕಸ್ಯಚಿದನ್ಯತ್ವಾತ್. ತಚ್ಚ ಸಮಾಸಪ್ರಕರಣೇ ಸಮಸ್ಯಮಾನಂ ಪೂರ್ವಮುತ್ತರಂ ಚೇತಿ ಪದದ್ವಯಮೇವ, ಅಪರಸ್ಯ ಅಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತಥಾ ಚ ತಾಭ್ಯಾಮುಭಾಭ್ಯಾಂ ಅನ್ಯತ್ ಯತ್ಪದಂ ತದರ್ಥೇ ಅಭಿಧೇಯೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ. ತಥಾ ಚ ಅನ್ಯಾರ್ಥಃ ಸಮಾಸಾಭಿಧೇಯೋ ನ ವಾಕ್ಯೇನ ಅವಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಬೋಧಯಿತುಂ ನಿತ್ಯಗ್ರಹಣಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಬಹುವ್ರೀಹಿರಿತಿ ವಿಶೇಷಸಂಜ್ಞಾ. ಸಾಮಾನ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ತು ಸುಪ್ ಸುಪಾ ಸಮಾಸಃ 293 ಇತಿ ಪ್ರಾಗೇವ ಸಿದ್ಧಾ. ಅಬ್ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ 327 ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ತತ್ಪ್ರಯೋಜನಂ.

ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಃ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಟಿಘುಭಾದಿವತ್ ಲಘ್ವ್ಯೇವ ಕಾರ್ಯಾ ಅನ್ಯತ್ರಾನ್ವರ್ಥಾಯಾಃ. ಅನ್ವರ್ಥಾ ತು ಮಹತೀ, ಯಥಾ ಸ್ವರವ್ಯಞ್ಜನಾವ್ಯಯಸರ್ವನಾಮಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾದಯಃ. ನಾತ್ರ ಬಹುವ್ರೀಹಿರಿತಿ ಅನ್ವರ್ಥಾ. ಅತೋ'ತ್ರ ಯಾ ಕಾಚಿತ್ ಲಘ್ವ್ಯೇವ ಕಾರ್ಯಾ. ಅತ ಏವ ಅಸೂತ್ರಯತ್ ಅಮಾನ್ಯಾರ್ಥೇನೇಕಂ ವಂ ಇತಿ ಭಗವಾನ್ ದೇವನನ್ದೀ. ತಥಾಪಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯಮನುಸೃತ್ಯ ಗುರ್ವೀ ಇಯಮಭಿಮತಾ. ಅಸ್ತಿ ಚ ಏವಂ ಅನನ್ವರ್ಥಾಪಿ ಮಹತೀ ಪ್ರಾಚಾಮಪಿ. ಯಥಾ ತತ್ಪುರುಷಃ ಕರ್ಮಧಾರಯಶ್ಚೇಕ್ರೀಯಿತಮಭ್ಯಾಸೋ'ಭ್ಯಸ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿಃ.

ಉದಾಹರತಿ—ಕೊಂಕಿದುದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೊಂಕಿದುದು ಬಿಲ್ ಆವಂಗೆ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯೇ ಕೊಂಕಿದುದು ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಂ ಬಿಲ್ ಇತ್ಯನೇನ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ವಿಶೇಷಣಂ. ಬಿಲ್ ಇತಿ ಉತ್ತರಪದಂ ವಿಶೇಷ್ಯಂ. ಆವಂಗೆ ಇತಿ ಅನ್ಯಪದಂ. ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ ಇತಿ ಸಮಾಸಃ. ಏವಂ ಉತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಯೋಜ್ಯಂ. ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ ಇತ್ಯತ್ರ ಕೊಂಕೋಃ ಕುಡುಃ 372 ಇತಿ ಕುಡುರಾದೇಶಃ. ಅಬ್ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ 327 ಇತಿ ಅಪ್ ಸಮಾಸಾನ್ತಃ. ಮನ್ಮಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ; ವಕ್ರಧನುರ್ಮದನ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಲೋಕೇ ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಧನುರ್ವಕ್ರಮೇವ ; ತಥಾಪಿ ಕದಾಚಿತ್ ಜ್ಯಾವರೋಹದಶಾಯಾಮಾರ್ಜವಂ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತೇ. ಮದನಸ್ಯ ಧನುಃ ಸರ್ವದಾಪಿ ಆರೂಢಜ್ಯಮೇವ. ನ ಕದಾಪಿ ತಜ್ಜ್ಯಾಯಾ ಅವರೋಹ ಇತಿ. ಕಡುಚಾಗಿ. ಕಡಿದು ಇತ್ಯಸ್ಯ [1]ಉಪಾನ್ತ್ಯ ಸ್ವರಾದಿಲೋಪೇ ಕಿಪುಚ್ಛ ಕುರ್ವ್ಯಞ್ಜನೇ 340 ಇತಿ ಕುರಾಗಮಃ. ಇಚ್ಛಾಗಾದಿಭ್ಯಃ 329 ಇತಿ ಇಃ ಸಮಾಸಾನ್ತಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಬಳಾ || 311 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸುಬನ್ತಂ ಪೂರ್ವಪದಂ ಬಳನ್ತೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ನಿತ್ಯಂ ಸಮಸ್ಯತೇ ಅನ್ಯಾರ್ಥೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ. ಸ ಸಮಾಸೋ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ.

---

[1] ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವರಾದಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಾಂಬೊಚ್ಚಂ ತಲೆಯೊಳ್ ಆವಂಗೆ ಆತಂ, ಬಾಂಬೊಚ್ಚದಲೆಯಂ ; ಬಗ್ಗದೊವಲ್ ಉಡೆಯೊಳಾವಂಗೆ ಆತಂ, ಬಗ್ಗದೊವಲುಡೆಯಂ ; ಕಿಚ್ಚು ಕಣ್ಣೊಳಾವಂಗೆ ಆತಂ, ಕಿಚ್ಚುಗಣ್ಣಂ.

[An inflected word always forms a compound with a word in the seventh (locative) case following : such a compound is a *bahuvrîhi.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಒಳಾ ಇತಿ ಆಧಾರವಾಚಿನಃ ಸಪ್ತಮೀಸಂಜ್ಞಸ್ಯ ಸುಪಃ ತೃತೀಯಾನ್ತನಿರ್ದೇಶಃ. ಯೇನ ವಿಧಿಃ 28 ಇತಿ ತದನ್ತಲಾಭಃ. ಸಪ್ತಮ್ಯನ್ತೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಇತಿ ಲಭ್ಯತೇ. ಆಧಾರಶ್ಚ ಆಧೇಯಾಪೇಕ್ಷಃ, ಅಸತ್ಯಾಧೇಯೇ ಆಧಾರತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಅತ ಏವ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಪದಂ ಆಧೇಯವಚನಮಿತ್ಯೇತತ್ ಆರ್ಥಿಕಮೇವ ನಾತ್ರ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ, ತದಘಟನಾತ್. ನ ಹಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಃ ; ವ್ಯಧಿಕರಣಬಹುವ್ರೀಹೇರಪಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್.

ನನು ಯದ್ಯೇವಂ ವ್ಯಧಿಕರಣಬಹುವ್ರೀಹಿರಿಷ್ಯೇತ ; ತರ್ಹಿ ಅಯಂ ಯೋಗೋ ನಾರಭ್ಯೇತ. ಅನನ್ತರಯೋಗೇ ತದನನ್ತರಯೋಗಾನುವೃತ್ತಿಶ್ಚ ನಾದ್ರಿಯೇತ. ಯತೋಽತ್ರ ಸುಪ್ ಸುಪಾ 293 ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತೇನ ಸುಬನ್ತಂ ಸುಬನ್ತೇನ ಸಮಸ್ಯತೇ ಅನ್ಯಾರ್ಥೇ ಅಭಿಧೇಯೇ ಸ ಸಮಾಸೋ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಂಜ್ಞೋ ಭವತೀತಿ ಅನನ್ತರಯೋಗಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಇತಿ ಚೇತ್—ಯದ್ಯಪಿ ಏವಂ ಸಿಧ್ಯತಿ ; ತಥಾಪಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಬಹುವ್ರೀಹಿರೇವ ಲೋಕೇ ಸರ್ವತ್ರ ಅಭಿಮನ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ತದನನ್ತರಯೋಗಾನುವೃತ್ತಿರಾದ್ರಿಯತೇ. ವ್ಯಧಿಕರಣಬಹುವ್ರೀಹಿರಪಿ ಸಪ್ತಮ್ಯುತ್ತರಪದ ಏವ ಪ್ರಚುರ ಇತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಅಯಮಪ್ಯಾರಮ್ಭಣೀಯ ಇತಿ.

ತಥ್ಯೈವ ವಿಗೃಹ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—ಬಾಂಬೊಚ್ಚಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಬಾನ್‌ಶಬ್ದೋ ಗಗನವಾಚೀ. ಪೊಚ್ಚಮಿತಿ ನದೀವಚನಂ. ಆಭರಣವಾಚ್ಯಪಿ ಪೊಚ್ಚಶಬ್ದೋಽಸ್ತಿ. ಸ ನೋಽತ್ರೋಪಯೋಗೀ. ಬಾನೊಳಿರ್ದ ಪೊಚ್ಚಂ, ಬಾಂಬೊಚ್ಚಂ. ಒಳ್ ಸಾಧುನಿಷ್ಪನ್ನಾರ್ಥೇನ 305 ಇತ್ಯತ್ರ ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಅಧಿಕರಣಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಅಪಿ ಸಮಾಸಾಙ್ಗೀಕಾರಾತ್ ಬಾಹುಲಕಃ ಸಪ್ತಮೀಸಮಾಸಃ. ಇರ್ದ ಇತಿ ಸ್ಥಿತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಸಮಾಸಾನ್ತರ್ಭೂತತ್ವಾತ್ ಪೃಥಗ್ಗ್ರಹಣಂ ಉಕ್ತಾರ್ಥಾನಾಮಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ. ದಧ್ಯೋದನಾದೌ ಮಿಶ್ರಿತಾದಿವತ್. ಅಥವಾ ಬಾನ ಪೊಚ್ಚಂ, ಬಾಂಬೊಚ್ಚಮಿತಿ ಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸೋ ವಾ. ತದನ್ತ್ಯೋ ವಾ ವರ್ಗೇ 80 ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ಅನುಸ್ವಾರಾದೇಶಃ. ಕತಪಃ 89 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪಕಾರಸ್ಯ ಬಕಾರಾದೇಶಃ. ಬಾಂಬೊಚ್ಚಂ, ವ್ಯೋಮಗಙ್ಗಾ. ಸಾ ತಲೆಯೊಳ್ ಶಿರಸಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಇತಿ ಬಾಂಬೊಚ್ಚದಲೆಯಂ. ಅಟ್ ಸ್ವರಾತ್ 328 ಇತಿ ಅಟ್ ಸಮಾಸಾನ್ತಃ. ತಥಾ ಬಗ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿ. ಬಗ್ಗಶಬ್ದೋ ವ್ಯಾಘ್ರವಾಚೀ. ವ್ಯಾಘ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ಕರಮ್ಬಾದಿತ್ವಾತ್ ಬಗ್ಗ ಇತಿ ನಿಪಾತಃ. ತೊವಲಿತಿ ಚರ್ಮವಚನಃ. ಬಗ್ಗದ ತೊವಲ್, ಬಗ್ಗದೊವಲ್. ಅದ್ 304 ಇತಿ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸಃ ಕತಪಃ 89 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಕಾರಸ್ಯ ದಕಾರಃ. ಉಡೆಯೊಳಿತಿ ಕಟ್ಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಬಗ್ಗದೊವಲುಡೆಯಂ, ಪೂ

ರ್ವವತ್ ಅಟ್ ಸಮಾಸಾನ್ತಃ. ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮಧಾರೀ ಇತ್ಯಯಾವತ್. ತಥಾ ಕಿಚ್ಚುಗಣ್ಣಂ, ಅಗ್ನಿಲೋಚನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. 1 ತ್ರಯೋ’ಪಿ ಭರ್ಗವಾಚಕಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮಿಥೋ ಗ್ರಹಣೇ ಪ್ರಹರಣೇ ಚ ಯುದ್ಧೇ ಸರೂಪಂ ॥312॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮಿಥಃ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಗೃಹ್ಣನ್ತಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ಯೇನ ವಾ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಪ್ರಹರನ್ತಿ ತತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ ಸಮಾನಶ್ರುತಿಕಂ ತತ್ರೈವ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೇನ ಸುಬನ್ತೇನ ಸಹ ನಿತ್ಯಂ ಸಮಸ್ಯತೇ ಅನ್ಯಾರ್ಥೇ ಯುದ್ಧೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ ; ಸ ಸಮಾಸೋ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಹೆಲ್ಲಮಂ ಹೆಲ್ಲಮನೋ[2]ರೊಂದಂ ಪಿಡಿವುದಾವ ಯುದ್ಧದೊಳದು, ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ ; ಕೋಲಿಂ ಕೋಲಿಂ ಪೊಯ್ವುದಾವ ಯುದ್ಧದೊಳದು, ಕೋಲಾಕೋಲಿ. ಮಿಥ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಹೆಲ್ಲಮಂ ಹೆಲ್ಲಮಂ ಪಿಡಿವುದು ಯುದ್ಧದೊಳ್. ಗ್ರಹಣೇ ಪ್ರಹರಣೇ ಚ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಹೆಲ್ಲಮಂ ಹೆಲ್ಲಮಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಮೋಪ್ಪಿ ಯುದ್ಧಂ. ಯುದ್ಧ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಕಯ್ಯಂ ಕಯ್ಯನೋ[2]ರೊಂದಂ ಪಿಡಿದು ಮೋಪ್ಪಿ ಬಿನದಂ. ಸರೂಪಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಕಯ್ಯಂ ಕಾಲನೋ[2]ರೊಂದಂ ಪಿಡಿದು ಮೋಪ್ಪಿ ಯುದ್ಧಂ.

[In mutual seizing or beating, the word used to show what was seized or with what the beating took place always forms a compound with the same word repeated when it conveys another meaning of fighting: such a compound is a *bahuvrîhi*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಮಿಥಶ್ಶಬ್ದಮರ್ಥಾಪರ್ಯ ತಮುಚ್ಚಾರ್ಯ ಅರ್ಥಾಪಯತಿ—ಮಿಥಃ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಇತಿ. ಅತೋ’ತ್ರ ಮಿಥ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯೋಚ್ಚಾರಣಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಅನ್ಯತರ ಏವಾಲಂ ನೋಭೌ ಆದೀಯೇತಾಮಿತಿ. ಗ್ರಹಣಶಬ್ದಃ ಕರಣಾಧಾರಯೋಶ್ಚಾನಟ್ (ಶಾ. 4-4-90) ಇತಿ ಅಧಿಕರಣೇ’ನಡನ್ತ ಇತಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಗೃಹ್ಣನ್ತಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ. ಪ್ರಹರಣಶಬ್ದಃ ಕರಣೇ’ನಡನ್ತ ಇತಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಯೇನ ಪ್ರಹರನ್ತಿ ಇತಿ. ಚಶಬ್ದೋ ಗ್ರಹಣಪ್ರಹರಣಯೋಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಾಭಿಸಮ್ಬನ್ಧೋನ್ನಾಯಕ ಏವ ; ನಾನಯೋಃ ಸಮುಚ್ಚಾಯಕಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಗೃಹ್ಣನ್ತಿ ಯೇನ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಪ್ರಹರನ್ತಿ ಚೇತಿ ತದುಭಯೋಃ ಸಮುಚ್ಚಿತ ಏವ ಸಮಾಸಃ ಸ್ಯಾತ್ ನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಗ್ರಹಣೇ ಪ್ರಹರಣೇ ಚ. ನೇಷ್ಯತೇ ಚ ತಥಾ. ಯದ್ಯೇವಮಿಷ್ಯೇತ ಮಿಥೋಗ್ರಹಣಪ್ರಹರಣ ಇತಿ ಸಮಸ್ತತಯೈವ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ ನ ವ್ಯಸ್ತತಯಾ. ತಥಾ ಚಕಾರೋ’ಪಿ ನ ಕಾರ್ಯ ಇತಿ ಲಾಘವಮಪಿ ಆದೃತಂ ಭವೇತ್. ಅತೋ’ತ್ರ ಗ್ರಹಣಮಾತ್ರೇ ಪ್ರಹರಣಮಾತ್ರೇ ಚ ಯಥಾಸ್ಯಾದಿತಿ ವ್ಯಾಸಾದರಃ ಚಕಾರಶ್ಚೇತಿ ಸೂತ್ರಕಾರಹೃದಯಮಿತ್ಯೇಷ ವಾಶಬ್ದಂ ಪ್ರಯುಞ್ಜಾನಸ್ಯ ವೃತ್ತಿಕೃತೋ’ಭಿಪ್ರಾಯಃ.

---

1 ತ್ರಯೋ’ಪ್ಯಮೀ. 2 ನೊರೊಂದಂ.

ಸರೂಪಮಿತ್ಯೇತದರ್ಥಾಪಯತಿ— ಸಮಾನಶ್ರುತಿಕಂ ಇತಿ. ಸಮಾನಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸರೂಪಂ. ಸಮಾನಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಭಾವಃ. ರೂಪಂ ಚ ಅತ್ರ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಶ್ರುತಿಗೋಚರತ್ವಮೇವ ನಾನ್ಯತ್, ತಥೈವ ಶಬ್ದಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾತ್. ನ ಚ ಅತ್ರ ಸಮಾನಮಿತ್ಯೇವ ಗೃಹ್ಯತಾಂ; ಕಿಂ ಸರೂಪಗ್ರಹಣೇನ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸರೂಪಯೋರಿವ ವಿರೂಪಯೋರಪಿ ಸಮಾಸಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅಸ್ತಿ ಚ ತತ್ರಾಪಿ ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾನಭಾವ ಇತಿ. ನ ಚ ಶಬ್ದತ ಏವ ಸಾಮ್ಯಮತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ನಾರ್ಥತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಕಿಂನಿಬನ್ಧನೋ'ಯಂ ಸರೂಪಪ್ರದ್ವೇಷಃ? ಸಮಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾಪಿ ಸಾರೂಪ್ಯಂ ವಿವಕ್ಷಣೀಯಂ. ತತೋ ವರಂ ಸರೂಪಮಿತ್ಯೇವ ಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

ಅನ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಅನರ್ಗಲಮನುವರ್ತಮಾನಂ ಸಙ್ಕೋಚ್ಯ ನಿಯಮಯತಿ— ಯುದ್ಧೇ ಇತಿ. ಯದಾ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥೋ ಯುದ್ಧಮೇವ ಭವತಿ, ತದೈವ ಸಮಾಸೋ ನಾನ್ಯದೇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೆಲ್ಲಮಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೆಲ್ಲಿಶಬ್ದಃ ಶಲೀರಾರ್ಥಃ ಪುರಶ್ಚೂಡಾರ್ಥೋ ವಾ. ಅತ್ರ ಅಧಿಕರಣಸಾಧನಗ್ರಹಣಶಬ್ದೋಪಾದಾನಾತ್ ಯದ್ಯಪಿ ಹೆಲ್ಲದೊಳ್ ಹೆಲ್ಲದೊಳ್ ಇತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ, ಯಥಾ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಕೇಶೇಷು ಕೇಶೇಷು ಗೃಹೀತ್ವೇತಿ; ತಥಾಪಿ ಪಿಡಿದು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯತ್ಕರ್ಮ ನಾಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾನ್ತತಯೈವ ವ್ಯವಹರನ್ತಿ ವೃದ್ಧಾ ಇತಿ ತಥಾ ಪ್ರದರ್ಶನಂ. ಒರೊಂದಂ[1] ಇತಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ ಇತಿ ಆಚ್ಚ ಯುದ್ಧೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ 331 ಇತಿ ಇಃ ಸಮಾಸಾನ್ತಃ. ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಆಗಾಗಮಶ್ಚ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಾ ವಾರಾರ್ಥೇ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯೇ ಸಙ್ಖ್ಯಯಾ ಸಙ್ಖ್ಯಾ ॥ **313** ॥

ವೃತ್ತಿ ॥ ವಾರ್ಥೋ ವಿಕಲ್ಪಃ ಸಂಶಯೋ ವಾ. ವಾರ್ಥೇ ವಾರಾರ್ಥೇ ಚ ಗಮ್ಯಮಾನೇ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಿ ಸುಬನ್ತಂ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯೇ ವರ್ತಮಾನೇನ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಿನಾ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ನಿತ್ಯಂ ಸಮಸ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎರಡು ಮೇಣ್ ಮೂಱು ಮೇಣ್, ಎರಡ್ಮೂಱು; ನಾಲ್ಕು ಮೇಣ್ ಅಯ್ದು ಮೇಣ್, ನಾಲ್ಕಯ್ದು; ಎರಡೋ ಮೂಱೋ, ಎರಡ್ಮೂಱು; ನಾಲ್ಕೋ ಅಯ್ದೋ, ನಾಲ್ಕಯ್ದು; ಎರಡ್ಬಾರಿ ಅಯ್ದು, ಈರೈದು; ಎರಡ್ಬಾರಿ ಪತ್ತು, ಇಪ್ಪತ್ತು. ವಾ ವಾರಾರ್ಥ ಇತಿ ಕಿಂ? ಎರಡುಂ ಮೂಱುಂ, ಎರಡೆ ಮೂಱೆ. ಸಙ್ಖ್ಯೇಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪಾರ್ವರ ನೂಱೋ ಅಯ್ವತ್ತೋ. ಸಙ್ಖ್ಯಯೇತಿ ಕಿಂ? ಆನೆ ಎರಡೋ ಕಲ್ಲೋ. ಸಙ್ಖ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಕುದುರೆಯೋ ಪತ್ತಾನೆಯೋ.

A numeral always forms a compound with a following numeral when they express in relation to the same inflected word (the alternative) this *or* that, or *so many times*.]

---

1 ಬರೊಂದಂ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಾ ಚ ವಾರಶ್ಚ ವಾವಾರೌ ಶಬ್ದವಿಶೇಷೌ. ತಯೋರರ್ಥೋ ವಾವಾರಾರ್ಥ ಇತ್ಯತ್ರ ದ್ವನ್ದ್ವಾನ್ತೇ ಶ್ರೂಯಮಾಣೋಽರ್ಥಶಬ್ದಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಭಿಸಮ್ಬಧ್ಯತ ಇತಿ ವಾರ್ಥೋ ವಾರಾರ್ಥಶ್ಚೇತಿ ಫಲಿತಃ. ತತ್ರ ವಾರ್ಥಃ ಕ ಇತ್ಯತ ಆಹ—**ವಾರ್ಥೋ ವಿಕಲ್ಪಃ ಸಂಶಯೋ ವಾ** ಇತಿ.

ನನು ವಿಕಲ್ಪಸಂಶಯಯೋಃ ಕೋ ಭೇದಃ ? ಉಭಯೋರುಭಯಕೋಟಿಕತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಹಿ—ಭೋಜನಾಯ ಕ್ಷೀರಂ ವಾ ದಧಿ ವಾ ಆನೀಯತಾಮಿತಿ ವಿಕಲ್ಪಃ. ನಾಹಂ ಜಾನೇ ಕ್ಷೀರಂ ವಾ ದಧಿ ವೇತಿ ಸಂಶಯಃ. ನಾತ್ರ ಅನಯೋಃ ವಿಶೇಷ ಉಪಲಭ್ಯತ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಉಭಯೋರುಭಯಕೋಟಿಕತ್ವೇಽಪಿ ವಿಕಲ್ಪೋ ನಿರ್ಣಯರೂಪಃ, ಸಂಶಯಸ್ತು ಅನಿರ್ಣಯರೂಪ ಇತಿ ಅಸ್ತ್ಯೇವ ಅನಯೋರ್ಭೇದಃ. ನ ಹಿ ಭೋಜನಾಯ ಕ್ಷೀರಂ ವಾ ದಧಿ ವಾ ಆನೀಯತಾಮಿತಿ ವಿಕಲ್ಪೇ ಪರಿವೇಷ್ಟಾ ಸನ್ದಿಗ್ಧೇ, ಯಥಾಲಾಭಂ ಯಥೇಷ್ಟಂ ವಾ ಅನ್ಯತರತ್ ಆನಯತ್ಯೇವೇತಿ. ನೈವಂ ಸಂಶಯೇ. ಕ್ಷೀರದಧ್ಯುಭಯಸಾಧಾರಣಧಾವಲ್ಯದರ್ಶನಾತ್ ಕಿಮಿದಂ ಕ್ಷೀರಂ ಉತ ದಧಿ ವೇತಿ ಯಾವದ್ವಿಶೇಷದರ್ಶನಂ ಅನಿರ್ಣಯ ಏವೇತಿ.

ವಾರಾರ್ಥಸ್ತು ಲೋಕೇ ಸಕೃತ್ ಅಸಕೃತ್ ಇತ್ಯೇವಂರೂಪಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಏವೇತಿ ತದರ್ಥಂ ಪೃಥಗನುಕ್ತ್ವಾ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮೇವಾಹ—ವಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಙ್ಖ್ಯೇಯ ಇತ್ಯೇತತ್ ನ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ; ಕಿನ್ತು ಉತ್ತರಪದಸ್ಯೈವೇತ್ಯಾಹ—**ಸಙ್ಖ್ಯೇಯೇ ವರ್ತಮಾನೇನ** ಇತಿ.

ಎರಡು ಮೇಣ್ ಮೂಱು ಮೇಣ್. ಮೇಣ್ ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪವಚನಮವ್ಯಯಂ. ದ್ವೌ ವಾ ತ್ರಯೋ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಎರಟ್ಮೂಱು. ದ್ವಿತ್ರಾ ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪಃ. ಎರಡೋ ಮೂಱೋ. ಓ ಇತಿ ಸಂಶಯದ್ಯೋತಕೋ ನಿಪಾತಃ. ದ್ವೌ ವಾ ತ್ರಯೋ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಎರಟ್ಮೂಱು. ದ್ವಿತ್ರಾ ಇತಿ ಸಂಶಯಃ. ಎರಡುಬಾರಿ ಪತ್ತು. ಬಾರಿ ಇತಿ ವಾರಾರ್ಥಮವ್ಯಯಂ. ದ್ವೌ ವಾರೌ ದಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಇಪ್ಪತ್ತು. ದ್ವಿದಶಾ ಇತಿ ಯಾವತ್. ಅತ್ರ ವಿಕಲ್ಪಾದೀನಾಂ ಸಮಾಸಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಾಸೇ ಮೇಣಾದೇಃ ಅವಚನಂ ಉಕ್ತಾರ್ಥಾನಾಮಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಪಾರ್ವ್ವರ ನೂಱೋ ಅಯ್ವತ್ತೋ ಇತ್ಯತ್ರ ಪಾರ್ವ್ವರ ಇತಿ ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯಪ್ರಯೋಗಾತ್ ನೂಱು ಅಯ್ವತ್ತು ಇತ್ಯುಭಯಮಪಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಚನಮೇವೇತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ; ಯಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಶತಂ ಪಞ್ಚಾಶದ್ವೇತಿ. ಸಙ್ಖ್ಯೇಯವಚನತ್ವೇ ತು ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಭಾವ್ಯಂ, ಯಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಶತಂ ಪಞ್ಚಾಶದ್ವಾ ಇತ್ಯಾದೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದ್ವನ್ದ್ವಃ ಸಾಹಿತ್ಯೇ ॥ 314 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ **ಸುಬನ್ತಂ ಸುಬನ್ತೇನ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಹ ನಿತ್ಯಂ ಸಮಸ್ಯತೇ ಸಾಹಿತ್ಯೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ; ಸ ಸಮಾಸೋ ದ್ವನ್ದ್ವಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ.**

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮರನುಂ ಗಿಡುವುಂ, ಮರಗಿಡುಗಳ್ ; ಅಳಿಯುಂ ಗಿಳಿಯುಂ, ಅಳಿಗಿಳಿಗಳ್ ; ಕರಿಯುಂ ತುರಗಮುಂ, ಕರಿತುರಗಂಗಳ್. ಸಾಹಿತ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮರನುಂ ಗಿಡುವುಂ. ದ್ವನ್ದ್ವಪ್ರದೇಶಾಃ ಪರವದ್ದ್ವನ್ದ್ವಃ 112 ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[An inflected word always forms a compound with a following inflected word when they are taken together : this is a *dvandva* compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವೃತ್ತಿಪದ್ಯಸ್ತದರ್ಥಾನಾಂ ಯುಗಪತ್ಪ್ರತ್ಯಾಯನಂ ಸಾಹಿತ್ಯಂ: ಸಹೋಕ್ತಿರಿತಿ ಯಾವತ್. ತದತ್ರ ಸಮಾಸಾರ್ಥ ಇತ್ಯತೋ ನಿತ್ಯ ಏವಾಯಂ ಸಮಾಸಃ. ವಾಕ್ಯೇ ತು ಸಾಹಿತ್ಯಂ ನಾವಗಮ್ಯತ ಏವ. ತಥಾಹಿ—ಧವಶ್ಚ ಖದಿರಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದೌ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ದ್ವಯೋರರ್ಥಯೋಃ ದ್ವೇ ಜ್ಞಾನೇ ಕ್ರಮೇಣ ಜಾಯೇತೇ. ನೈವಂ ಸಮಾಸೇ; ಧವಖದಿರಾವಿತ್ಯಾದೌ ಯುಗಪದೇವ ಪ್ರತಿಭಾಸನಾತ್.

ನನು ಅತ್ರಾಪಿ ಕಥಮೇತತ್ ? ಏಕತ್ರ ಏಕದಾ ಅನೇಕಸಂವಿದಾಮನುತ್ಪತ್ತೇರಿತಿ ಚೇತ್—ನಾತ್ರ ಅನೇಕಾ ಸಂವಿದಿಷ್ಯತೇ. ಕಿಂತು ಅನೇಕಗೋಚರಾ ಸ್ವಯಮೇಕೈವೇತಿ. ಕಿಂಚ ಅತ್ರ ಅರ್ಥೋಽಪಿ ನ ಸರ್ವಥಾ ಅನೇಕಃ. ಇತರೇತರಸಙ್ಕ್ರಾನ್ತ್ಯಾ ಕಥಂಚಿದೇಕಾರ್ಥೀಭಾವಪರಿಣತ ಇತಿ ಪ್ರಾಗೇವ ಪ್ರಪಞ್ಚಿತಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಸಮಾಸ ಏವ ನ ಭವೇತ್; ಸಮರ್ಥಃ ಪದವಿಧಿಃ 292 ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ಚಾರ್ಥೇ ದ್ವನ್ದ್ವಃ (ಪಾ. 2-2-29) ಇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾನ್ವಾಚಯೇತರೇತರಸಮಾಹಾರಾಶ್ಚಾರ್ಥಾ ಇತಿ ಚತುರ್ಣಾಂ ಚಾರ್ಥತ್ವಾವಿಶೇಷೇಽಪಿ ಆದ್ಯದ್ವಯೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಅನ್ತ್ಯದ್ವಯ ಏವ ಸಮಾಸ ಇತಿ ನಿರೂಪಣಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಮಾನಾಮೇಕಃ ॥ **315** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ರೂಪತೋಽರ್ಥತೋ ವಾ ಸಮಾನಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಮೇಕ ಏವ ಶಬ್ದೋಽವಶಿಷ್ಯತೇ ಸಾಹಿತ್ಯೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಕ್ಷಮುಂ ಅಕ್ಷಮುಂ, ಅಕ್ಷಂಗಳ್ ; ಪಾದಮುಂ ಪಾದಮುಂ, ಪಾದಂಗಳ್ ; ಮಾಷಮುಂ ಮಾಷಮುಂ, ಮಾಷಂಗಳ್ ; ಮಡಮುಂ ಮಡಮುಂ, ಮಡಂಗಳ್ ; ಜಾಣನುಂ ಚದುರನುಂ, ಜಾಣರ್ ಚದುರರ್ ಮೇಣ್ ; ಬಿಳಿದುಂ ವಿಶದಮುಂ, ಬಿಳಿಯುವು ವಿಶದಂಗಳ್ ಮೇಣ್. ಸಮಾನಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಮರಗಿಡುಗಳ್, ಪುಲ್ಪೊದಱುಗಳ್.

[When words alike in form or in meaning are taken together only one is expressed.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಸಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಸರ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ಆಮಿ ಸಮೇಷಾಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ ಕಥಂ ಸಮಾನಾಮಿತಿ ನಿರ್ದೇಶ ಇತಿ ನ ಶಙ್ಕನೀಯಂ. ಸಮಂ ಸರ್ವಾರ್ಥ ಇತಿ ವಚನಾತ್ ತಸ್ಯೈವ ತತ್ರ ಪಾಠೋ ನಾನ್ಯಸ್ಯ. ನಾತ್ರೈಷ ಸರ್ವಾರ್ಥಃ, ಕಿನ್ತು ಸಮಾನಾರ್ಥ ಏವೇತಿ.

ಸಾರೂಪ್ಯಂ ಚ ದ್ವೇಧಾ ರೂಪತೋಽರ್ಥತಶ್ಚೇತಿ. ತಥಾಹಿ—ಕೇಚನ ಶಬ್ದಾ ಭಿನ್ನಾ
ರ್ಥಾ ಅಪಿ ರೂಪತಃ ಸಮಾನಾಃ. ಯಥಾ ಅಕ್ಷಾಃ ಪಾದಾ ಇತ್ಯಾದಯೋ ನಾನಾರ್ಥಕಾಃ.
ಕೇಚನ ಭಿನ್ನರೂಪಾ ಅಪಿ ಅರ್ಥತಃ ಸಮಾನಾಃ. ಯಥಾ ಅಮರಾಃ ನಿರ್ಜರಾ ಇತ್ಯಾ
ದಯಃ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಾಃ; ಏಕಾರ್ಥವಾಚಕನಾನಾಶಬ್ದಾನಾಮೇವ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದ
ತ್ವಾತ್. ಯದ್ಯಪಿ ಉಭಯತಶ್ಚ ಸಮಾನಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸನ್ತಿ, ಯಥಾ ವೃಕ್ಷಶ್ಚ ವೃಕ್ಷಶ್ಚ
ವೃಕ್ಷಶ್ಚ ವೃಕ್ಷಾ ಇತ್ಯಾದಯಃ; ತಥಾಪಿ ಅತ್ರ ಅನ್ಯತರಪ್ರಯುಕ್ತಮೇವ ಸಾದೃಶ್ಯಮೇ
ಕಶೇಷನಿಬನ್ಧನಂ ನೋಭಯಪ್ರಯುಕ್ತಮೇವೇತಿ ನಿಯಮ ಇತಿ ತದುದಸ್ಯ ದ್ವಿವಿಧಮೇವ
ಸಾದೃಶ್ಯಮಾಹ—ರೂಪತ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಅಯಮನಾರಮ್ಭಣೀಯಃ. ಸಮಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸಹವಚನೇ ಅನೇ
ಕತ್ವೇಽಪಿ ಏಕ ಏವ ಶಬ್ದಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತ ನಾನ್ಯೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇರನ್ ಇತ್ಯೇವಮರ್ಥೋ
ಹಿ ಅಯಮಾರಮ್ಭಃ. ನ ಹಿ ಅತ್ರಾರ್ಥೇಽಯಮಾರಬ್ಧವ್ಯಃ. ತಥಾಹಿ—ರೂಪತೋಽರ್ಥ
ತೋ ವಾ ಸಮಾನಾಃ ಪಾದಮಾಷಾದಯೋ ವಕ್ರಕುಟಿಲಾದಯಶ್ಚ ಶಬ್ದಾಃ ಸ್ವಯಮೇ
ಕತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವದನೇಕತ್ವವಿಶಿಷ್ಟೇಽಪ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ವರ್ತನ್ತೇ ನ ವಾ? ಯದಿ
ವರ್ತೇರನ್ ತದಾ ಏಕತ್ವ ಇವ ಅನೇಕತ್ವೇಽಪಿ ಸ್ವಭಾವತ ಏವ ಪ್ರಯೋಗಸಮ್ಭವಾತ್
ನಾಪೂರ್ವೋ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ. ಯದಿ ಚ ನ ಪ್ರವರ್ತೇರನ್ ತರ್ಹಿ ನಿತರಾಮಕರ್ತ
ವ್ಯ ಏವ. ನ ಹಿ ಲೋಕೇ ಕಿಞ್ಚಿಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ಕ್ವಚಿದರ್ಥವಿಶೇಷೇ ಸ್ವಯಮಪ್ರಸಿದ್ಧ
ಮಪ್ರವರ್ತಿತಪೂರ್ವಂ ಕಂಚನ ಶಬ್ದಮಪೂರ್ವತಯಾ ಪ್ರವರ್ತಯಿತುಮಿಷ್ಟೇ. ಕಿನ್ತು
ಸ್ವಶಕ್ಯೇಽರ್ಥೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರವರ್ತಿತುಮರ್ಹಮೇವ ಪ್ರವರ್ತಯತಿ; ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಬ್ದಾ
ನಾಮನ್ವಾಖ್ಯಾನಂ ವ್ಯಾಕರಣಮಿತಿ ವಿಪರೀತವರ್ತನೇ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್.
ನ ಹಿ ಮಹಾನ್ತಃ ಶಾಸ್ತ್ರಕೃತಃ ಪರಾನುಜಿಘೃಕ್ಷಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ ಕೂಪ
ಕ್ರೀಡನಾದಿವತ್ ವಿನೋದಾರ್ಥಂ ಪರಾನಿಯನ್ತುಂ ಮಹಾನ್ತಂ ಕ್ಲೇಶಮನುಭಾವಯನ್ತಿ;
ಅಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ತ್ವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅತ ಉಭಯಥಾಪಿ ಏಕಶೇಷೋ ನಾತಿಶೇಷ ಇತಿ ಚೇತ್—
ಉಚ್ಯತೇ. ಯಥಾ ಇಮೇ ತದೇಕಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ತಥೈವ ಅನೇಕಾರ್ಥೇಽಪಿ ಪ್ರಸಿ
ದ್ಧಾ ಏವ. ಶಾಸ್ತ್ರಮಪಿ ನಾಪ್ರವರ್ತ್ಯಪ್ರವರ್ತಕಂ ಯತ್ಕರಣಾತ್ ತತ್ಕಾರಿಣಾಮಪ್ರೇಕ್ಷಾ
ವತ್ತಾ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ಕಿನ್ತು ಏವಮಪಿ ಯಥಾ ಏಕತ್ವೇಽನೇಕತ್ವೇ ವಾ ಪ್ರವೃತ್ತಾನಾಂ
ಭಿನ್ನಾರ್ಥಾನಾಂ ವಿರೂಪಾಣಾಂ ಧವಖದಿರಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸಾಹಿತ್ಯೇ ದ್ವನ್ದ್ವೋ
ಭವತಿ ತಥೈವ ಸರೂಪಾಣಾಂ ಸಮಾನಾರ್ಥಾನಾಂ ಚ ಸಾಹಿತ್ಯೇ ಧವಖದಿರೌ ಇತಿ
ವತ್ ಪಾದಪಾದೌ, ವಕ್ರಕುಟಿಲೌ ಇತಿ ಚ ಶಬ್ದಾನ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ಶ್ರವಣಂ ಮಾಭೂ
ತ್ ಕಿನ್ತು ಏಕ ಏವ ಶಿಷ್ಯೇತ ಇತ್ಯನೇನ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ದ್ವನ್ದ್ವೋ ಬಾಧ್ಯತ ಇತಿ ದ್ವ
ನ್ದ್ವಾಪವಾದಾರ್ಥಮಯಮಾರಬ್ಧ ಇತ್ಯಾಹ—ದ್ವನ್ದ್ವಾಪವಾದೋಽಯಂ ಇತಿ.
ಏತಾದೃಶಸ್ಥಲೇ ಏಕಶೇಷ ಏವ ಕರ್ತವ್ಯೋ ನ ದ್ವನ್ದ್ವ ಇತಿ ಯಾವತ್.

ನನು ಏವಂ ಏಕಶೇಷಕರಣೇ ಇತರಪದಾನಾಮರ್ಥಾಃ ಕಥಮವಬುಧ್ಯೇರನ್? ನ
ಚ ಏಕಾರ್ಥಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನ್ಯತರೇಣೈವ ಗತಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಇತರೇಷಾಮಪ್ರಯೋಗ
ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತಥಾಪಿ ಭಿನ್ನಾರ್ಥಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವಿನೇತರಪ್ರಯೋಗಾತ್ ತತ್ಪ್ರ
ತೀತೇರಶಕ್ಯನಿರೂಪಣಾತ್. ಏಕಾರ್ಥಾನಾಮಪಿ ನಾನ್ಯತರೇಣಾಲಂ; ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಂ ಶಬ್ದ

ನಿವೇಶ ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಯಾವದ್ವಾಚ್ಯಂ ವಾಚಕಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಅವರ್ಜನೀಯತ್ವಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಯಥಾ ದಧಿ ಮಧು ಇತ್ಯಾದೌ ವಿಭಕ್ತಿಲೋಪೇಽಪಿ ತತ್ಸಹಕೃತಾ ಪ್ರಕೃತಿರೇವ ತದರ್ಥಬೋಧಿನೀ. ತದ್ವತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ಇತರಾಭಾವಸಹಕೃತಮವಶಿಷ್ಟಂ ಪದಮೇವ ತದ್ಬೋಧಕಮಿತಿ ತದವಬೋಧೋಪಪತ್ತೇಃ. ನ ಚ ಏವಂ ಏಕಪದಾದನ್ಯಪದಾರ್ಥಾವಬೋಧನೇ ಸರ್ವತ್ರಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ಯತ್ರ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪದಸ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಯ ವಾ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕಮದರ್ಶನಂ ತತ್ರೈವ ಏಷಾ ರೀತಿರ್ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ಸಕಲಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಪ್ರದಾಯೋಪದೇಶ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಏಕಶೇಷೇ ಷಟ್ಪಕ್ಷೀಮಾಲಕ್ಷಯನ್ತಿ ಪ್ರಾಞ್ಚಃ. ತಥಾಹಿ—ಸಮಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣೋಽಯಮೇಕಶೇಷಃ ಕೃತದ್ವನ್ದ್ವಾನಾಂ ಅಕೃತದ್ವನ್ದ್ವಾನಾಂ ವೇತಿ ದ್ವೌ ಪಕ್ಷೌ. ಅಕೃತದ್ವನ್ದ್ವಾನಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಿಭಕ್ತೀನಾಮಪೇಕ್ಷಿತವಿಭಕ್ತೀನಾಂ ವೇತಿ ದ್ವೌ. ಅಪೇಕ್ಷಿತವಿಭಕ್ತೀನಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಸಮುದಾಯಾದಪೇಕ್ಷಿತವಿಭಕ್ತೀನಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಪೇಕ್ಷಿತವಿಭಕ್ತೀನಾಂ ವೇತಿ ದ್ವೌ. ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಪೇಕ್ಷಿತವಿಭಕ್ತೀನಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯದ್ವಿಭಕ್ತೀನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಿಭಕ್ತೀನಾಂ ವೇತಿ ದ್ವೌ. ಪ್ರಾಪ್ತವಿಭಕ್ತೀನಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾನಾಮವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ವೇತಿ ದ್ವಾವಿತಿ ಏವಂ ಷಟ್ಪಕ್ಷಾಃ ಸಮ್ಭವನ್ತೀತಿ. ತತ್ರ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಂ ಅನೇಕಯುಕ್ತ್ಯಯುಕ್ತಚಿನ್ತಾಸನ್ತತ್ಯಾ ಬಹುವಕ್ತವ್ಯಮಸ್ತಿ. ತಥಾಪಿ ಗ್ರನ್ಥಗೌರವಭಯಾತ್ ನೇಹ ತನ್ಯತೇ. ಸಂಕ್ಷೇಪರುಚಯೋ ಹಿ ಅತ್ರಾಧಿಕಾರಿಣಃ. ವಿಸ್ತರರುಚೀನಾಂತು ತತ್ಸರ್ವಂ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಏವ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮಿತಿ.

ಅತ್ರ ಸಮಾನಾಮಿತಿ ಬಹುತ್ವನಿರ್ದೇಶಾದಿದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ—ನ ದ್ವಯೋರೇವ ದ್ವನ್ದ್ವ ಇತಿ ನಿಯಮಃ, ಕಿಂತು ಬಹೂನಾಮಪ್ಯಸ್ತೀತಿ. ತೇನ ಮರಗಿಡುಪುಲ್ವೊದಱುಗಳ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯಪಿ ಸಿ[1]ಧ್ಯತೀತಿ. ಯತ್ರ ತು ಸಮಸ್ಯಮಾನಪದಾರ್ಥಯೋಃ ಮುಖ್ಯೋಪಸರ್ಜನಭಾವಃ ಸ ಏವ ದ್ವಿಪದಸಮಾಸಃ. ಯಥಾ ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನ ಉತ್ತರಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನೋ ವಾ. ತತ್ರೈವ ತತ್ಸಮ್ಭವಾತ್. ನಾತ್ರ ತಥಾ; ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಬಹುವ್ರೀಹಾವಪಿ ನೈವಂ ನಿಯಮಃ, ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಉಪಸರ್ಜನತ್ವಾತ್. ಬಹುಪದಬಹುವ್ರೀಹೇರಪಿ ಅಙ್ಗೀಕಾರಾದಿತಿ.

ಸರೂಪೈಕಶೇಷಮುದಾಹರನ್ ತತ್ಸಮಮುದಾಹರತಿ—ಅಕ್ಷಮುಂ ಅಕ್ಷಮುಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಏಕೋ ವಿಭೀತಕಃ, ಅಪರಃ ಶಕಟಾಙ್ಗಂ ದೇವನಾಙ್ಗಂ ವಾ. ತಥಾ ಪಾದಮುಂ ಪಾದಮುಂ ಇತಿ. ಏಕಸ್ತುರ್ಯಾಂಶಃ, ಅಪರಃ ಕಿರಣಶ್ಚರಣೋ ವಾ. ಮಾಷಮುಂ ಮಾಷಮುಂ ಇತಿ. ಏಕೋ ಧಾನ್ಯವಿಶೇಷಃ, ಅಪರಃ ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷೋ ರೋಗವಿಶೇಷೋ ವಾ. ತಥಾ ಸರೂಪಂ ದೇಶ್ಯಮುದಾಹರತಿ—ಮಡಮುಂ ಮಡಮುಂ ಇತಿ. ಏಕಂ ರಥಚಕ್ರಕೀಲಕಂ, ಅಪರಂ ಗುಲ್ಫಂ. ಮಠವಚನಸ್ತು ತದ್ಭವಃ. ವಿರೂಪೈಕಶೇಷಮುದಾಹರತಿ—ವಕ್ರಮುಂ ಕುಟಿಲಮುಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

---

1 ಸಿಧ್ಯತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅದ್ವಾದಿಃ ॥ **316** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅದ್ವಾದಿನಾ ಅನ್ಯೇನ ವಾ ಸಹವಚನೇ ಅದ್ವಾದಿರೇಕ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕುದುರೆಯುಂ ಆತನುಂ, ಅವರ್ ; ಅದುಂ ಕುದುರೆಯುಂ, ಅವು ; ಲತೆಯುಂ ಈಕೆಯುಂ, ಇವರ್ ; ಪೂವುಂ ಉದುಂ, ಉವು. ಅದ್ವಾದಿಷ್ವೇವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಯೋಃ ಸಹವಚನೇ ಶಬ್ದಪರವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವ ಶೇಷಃ. ಆತನುಂ ಈತನುಂ, ಇವರ್ ; ಈತನುಂ ಊತನುಂ, ಉವರ್ ; ಆಕೆಯುಂ ಈಕೆಯುಂ, ಇವರ್.

[Words of the *adu* class (for which see below) being taken together with one of the same class or any other word, only one is expressed. In the former case the last is retained.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಹವಚನಂ ಶಬ್ದಾನ್ತರಸಾಧ್ಯಂ, ಏಕಸ್ಯ ತದಭಾವಾತ್. ತಚ್ಚ ಅದ್ವಾದೇಃ ಸ್ವೇನ ಪರೇಣ ವಾ ಸಮ್ಭವತೀತಿ ದ್ವಾವೇವ ಪ್ರಕಾರೌ ; ತೃತೀಯಪ್ರಕಾರಾಸಮ್ಭವಾದಿತ್ಯಾಹ—ಅದ್ವಾದಿನಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅದ್ವಾದಿನೈವ ಸಹವಚನೇ ನಾನಿಯಮೇನ ಅದ್ವಾದೇಃ ಸಶೇಷಃ, ಕಿನ್ತು ಅದು, ಇದು, ಉದು, ಆವುದು, ಎಲ್ಲ, ಪೆಱತು ಇತಿ ಗಣಪಾಠಾನುಪೂರ್ವ್ಯಂ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವ ಶೇಷೋ ನಾನ್ಯಸ್ಯ ಶಬ್ದಪರವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾದಿತ್ಯಾಹ—ಅದ್ವಾದಿಷು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತನ್ನಿನೆನ್ ॥ **317** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತನಾದಿಃ ತನಾದಿನಾ ಅನ್ಯೇನ ವಾ ಸಹವಚನೇ ಏಕ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಜಿನದತ್ತನುಮಾನುಂ, ಆಂ ; ಯಜ್ಞದತ್ತನುಂ ನೀನುಂ, ನೀಂ ; ವಿಷ್ಣುಮಿತ್ರನುಂ ತಾನುಂ, ತಾಂ. ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವ ಶೇಷಃ. ತಾನುಂ ನೀನುಂ, ನೀಂ ; ನೀನುಂ ಆನುಂ, ಆಂ.

[*Tan, nin, en* being taken together with one of them or another word, only one is expressed. In the former case the last is retained.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ಗಣಪಾಠಃ, ಕಿನ್ತು ಸೂತ್ರೇ ನಿರ್ದೇಶ ಏವ. ಅನನ್ತರತುಲ್ಯಕಕ್ಷ ಏವ ನ ವಿಶೇಷಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪ್ ॥ **318** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪಾಂ ಸಹವಚನೇ ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪ್ ಏಕ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ. ಶಬ್ದಪರವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವ ಶೇಷಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಕೆಯುಂ ಆತನುಂ, ಅವರ್; ಆತನುಂ ಅದುವುಂ, ಅವು; ಅದುವುಂ ಆಕೆಯುಂ, ಅವರ್.

[When masculine, feminine and neuter are taken together only one is expressed, namely the last.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ಅನನ್ತರಯೋಗವತ್ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶಃ, ಸ್ತ್ರ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾನಾಮೇವ ಉಪಾದಾನಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಕಿಂತು ಸ್ತ್ರ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ತ್ರೀ 102 ಇತ್ಯಾದಿಲಿಙ್ಗಾನುಶಾಸನನಿರೂಪಿತಲಿಙ್ಗನಿರ್ದೇಶ ಏವ. ಅತ ಏವ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವವತ್ ಸ್ವೇನ ಪರೇಣ ವಾ ಇತಿ ನ ಪಕ್ಷದ್ವಯಂ ಸಮ್ಭವತಿ, ಪರಸ್ಯೈವ ಅಭಾವಾತ್. ಯದ್ಯಪಿ ಮಿಶ್ರಸಙ್ಕೀರ್ಣಾದಿಲಿಙ್ಗಮಾದಾಯ ಪಕ್ಷಾನ್ತರಂ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತೇ, ತಥಾಪಿ ತತ್ರಾಪಿ ಉಕ್ತಾನ್ವಿತಮಸ್ಯ ಏಕಸ್ಯೈವ ನಿರ್ದೇಶೋ ನೋಭಯೋಃ; ಯುಗಪದುಭಯನಿರ್ದೇಶಾಭಾವಾತ್. ಅತಃ ಸ್ವೇನೈವ ಸಹವಚನಮಿತ್ಯಾಹ—ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪಾಂ ಸಹವಚನೇ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಂದೆಸ್ತಾಯಾ ವಾ ॥ 319 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತಾಯ್‌ಶಬ್ದೇನ ಸಹವಚನೇ ತಂದೆಶಬ್ದ ಏಕೋ ವಾ ಅವಶಿಷ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಂದೆಯುಂ ತಾಯುಂ, ತಂದೆಗಳ್; ತಂದೆತಾಯ್ಗಳ್.

[The words *tande* and *tây* being taken together, optionally only one is retained.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಶಬ್ದಪರ ಏವಾಯಂ ನಿರ್ದೇಶೋ ನಾರ್ಥಪರಃ. ಯದಿ ಅರ್ಥೋಽಭಿಪ್ರೇತಃ ಸ್ಯಾತ್ ಪಿತ್ರರ್ಥೋ ಮಾತ್ರರ್ಥೇನ ವೇತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇವ ನಿರದೇಕ್ಷ್ಯತ್ ನೈವಮಿತಿ. ನಚ ಅಯಮೇವ ನಿರ್ದೇಶೋಽರ್ಥಪರೋಽಸ್ತು ಸೂತ್ರಗತೈರ್ವೈಚಿತ್ರ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತಂದೆಶಬ್ದಾದನ್ಯತ್ರ ತದ್ವಾಚಿನಿ ಏಕಶೇಷಾನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ಅಮ್ಮಂದಿರ್, ಪಿತರರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಪೂಜಾಯಾಮೇವ ಅನೇಕತ್ವಂ ನೈಕಶೇಷೇ. ಅತೋಽತ್ರ ಉಚ್ಚಾರಿತಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ಗ್ರಹಣಂ ನ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಾನ್ತರಸ್ಯ. ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ಪಿತಾ ಮಾತ್ರಾ ವಾ (ಶಾ. 2-1-85) ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ಗ್ರಹಣಂ ನ ಪರ್ಯಾಯಸ್ಯೇತಿ ರಾದ್ಧಾನ್ತ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ತಾಯ್‌ಶಬ್ದೇನ ಇತ್ಯಾದಿ. ಏತದರ್ಥಮೇವ ಉಭಯತ್ರ ಶಬ್ದಶಬ್ದೋಪಾದಾನಂ. ಪಕ್ಷದ್ವಯಾರ್ಥಂ ವಾಗ್ರಹಣಂ.

ಅತ್ರ ಕೇಚಿತ್

ಕಂ ॥ ನೀತಿಯನಱಿದಮ್ಮಂದಿರ |
ಮಾತಂ ಮನ್ನಿಸಿ ನಿಜೋಚಿತವ್ರತಗತಿಯಿಂ ॥
ಜಾತಿಕುಲೌನ್ನತ್ಯಮನಱಿ |
ಜಾತರ್ ಮಾಳ್ಪಂತೆ ಮೂರ್ಖರೇಂ ಮಾಡುಗುಮೋ ॥

ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ ಅರ್ಥಪರ ಏವಾಯಂ ನಿರ್ದೇಶಃ, ಅಮ್ಮಂದಿರ ಇತ್ಯತ್ರ ಮಾತಾಪಿತ್ರೋರಿತ್ಯೇವ ಅರ್ಥಾದಿತ್ಯಾಹುಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಏಕವದ್ದ್ವನ್ದ್ವಃ ॥ 320 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸ ಏಕವದ್ವಾ ಭವತಿ

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮರಗಿಡುಗಳ್, ಮರಗಿಡು; ಆಳಿಗಿಳಿಪುಲ್ಲೊದಱುಗಳ್, ಆಳಿಗಿಳಿಪುಲ್ಲೊದಱು; ಕಾವೆಱಂದಿರರ್, ಕಾವೆಱಂದಿರಂ.

[A *dvandva* may optionally be singular.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದ್ವನ್ದ್ವಶಬ್ದೇನ ದ್ವನ್ದ್ವಾರ್ಥಃ ಕಥ್ಯತೇ. ತಸ್ಯ ಚ ಅನೇಕತ್ವಾತ್ ಏಕತ್ವಂ ವಸ್ತುತೋ ನ ಸಙ್ಗಚ್ಛತ ಇತಿ ಅತಿದಿಶ್ಯತೇ. ಏಕವದ್ಭಾವೇ ಚ ಏಕವಚನಂ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಜಾತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಮನೇಕವತ್ ॥ 321 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಏಕಮಪಿ ಅನೇಕವದ್ವಾ ಭವತಿ ಜಾತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಂ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಱವೆ ಬೆಳೆದುದು, ಕಱವೆಗಳ್ ಬೆಳೆದುವು; ಗೋಧಿ ಕೆಟ್ಟುದು, ಗೋಧಿಗಳ್ ಕೆಟ್ಟುವು; ಧಾನ್ಯಂ ಪೆರ್ಚಿತ್ತು, ಧಾನ್ಯಂಗಳ್ ಪೆರ್ಚಿದುವು. ಜಾತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ದೇವದತ್ತಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ, ಯಜ್ಞದತ್ತನುಂಡಂ.

[The singular optionally becomes plural when the name of a class.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಜಾತಿಃ ಸಾಮಾನ್ಯಂ. ತಸ್ಯ ಏಕತ್ವಾತ್ ಅನೇಕತ್ವಮಾತಿದಿಶ್ಯತೇ. ನ ಹಿ ಸ್ವತೋಽನೇಕಸ್ಯ ಅನೇಕವದ್ಭಾವಃ. ಅತದಾತ್ಮನಃ ತದಾತ್ಮತಾವ್ಯಾರೋಪಣಸ್ಯೈವ ಅತಿದೇಶತ್ವಾದಿತ್ಯಾಹ—ಏಕಮಪಿ ಇತಿ. ಸ್ವಭಾವಾದೇಕಮಪಿ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಅನೇಕವತ್ತಯಾ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತ ಇತಿ. ಕಾರ್ಯಂ ಚ ಅನೇಕತ್ವವ್ಯವಹಾರ ಏವ.

ನನು ಕಥಮಸ್ಯ ಏಕತ್ವಂ? ಯತಃ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ವಿಶೇಷಾತ್ಮಕಮೇವ, ನಿರ್ವಿಶೇಷಸಾಮಾನ್ಯಾನಙ್ಗೀಕಾರಾತ್. ತೇ ಚ ನಾನೈವೇತಿ ತದಾತ್ಮನೋಽಸ್ಯಾಪಿ ಅನೇಕತ್ವಾತ್ ಇತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ತಥಾಪಿ ಅವಿವಕ್ಷಿತಭೇದಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ ಏಕತ್ವಮಿತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ಆಖ್ಯಾಗ್ರಹಣಂ. ಉದಾಹೃತೌ ಕಱವೆ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಕಲಮಾದಿಜಾತಿಪರಾ ಏವ, ನ ತದ್ವಿಶೇಷಪರಾ ಇತಿ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹೃತೌ ದೇವದತ್ತ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತಿರೇವ, ತಜ್ಜಾತೇರಭಾವಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಿಙ್ ತದ್ವಾಚಿ ॥ 322 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಜಾತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಂ ವಿಷಯೇ ತದ್ವಾಚಿ ತಿಙನ್ತಂ ಅನೇಕವದ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆನೆ ನೂಂಕಿದುದು, ಆನೆ ನೂಂಕಿದುವು; ಕುದುರೆ ಬಂದುದು, ಕುದುರೆ ಬಂದುವು; ಎತ್ತು ಪೋದುದು, ಎತ್ತು ಪೋದುವು.

ತಿಜಿತಿ ಕಿಂ? ಕುಣಿವುದಂ ಕುದುರೆಯುಂ ನೋಡಿದಂ. ತದ್ವಾಚಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ದೇವದತ್ತಂ ಬಂದಂ.

[With the name of a class the verb is optionally plural.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಚ್ಛಬ್ದಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಂ ಜಾತಿಂ ಪರಾಮೃಶತಿ. ತಾಂ ಜಾತಿಂ ವಕ್ತೀತ್ಯೇವಂಶೀಲಂ ತದ್ವಾಚಿ ಇತಿ ತಿಜಿತ್ಯಸ್ಯ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ವಿಶೇಷಣಂ. ಅಥ ವಾ ತಾಂ ವಕ್ತೀತಿ ತದ್ವಾಕ್ ತಸ್ಮಿನ್ ತದ್ವಾಚಿ ಇತಿ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ. ಜಾತಿವಚನವಿಷಯೇ ವರ್ತಮಾನಮಿತಿ ತಿಜಿತ್ಯಸ್ಯೈವ ವ್ಯಧಿಕರಣಂ ವಿಶೇಷಣಂ.

ನನು ತಿಜಃ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಾರವಾಚಿತ್ವಮೇವ ನ ಕುತ್ರಾಪಿ ಜಾತಿವಾಚಿತಾ; ಆಖ್ಯಾತಮಾತ್ರಸ್ಯ ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುಕೂಲವ್ಯಾಪಾರವಾಚಿತ್ವನಿಯಮಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ತನ್ನಿಯಮಭಙ್ಗಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್ ಇತಿಚೇತ್—ನೇಹ ತಿಜೋ ಜಾತಿವಾಚಿತ್ವಮುಚ್ಯತೇ, ಯೇನ ವ್ಯಾಪಾರವಾಚಿತಾ ಭಜ್ಯೇತ. ಕಿಂತು ಯತ್ರ ಸುಬನ್ತಪದೇನ ಅವಿವಕ್ಷಿತಭೇದಾ ಜಾತಿರುಚ್ಯತೇ ತತ್ರ ತತ್ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕಂ ಯತ್ತಿಙನ್ತಂ ಪದಂ ತಸ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಕ್ರಿಯಾವದೇಕತ್ವಮಭಿದಧತೋಽಪಿ ಅನೇಕವದ್ಭಾವೋಽತಿದಿಶ್ಯತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎನ್ ॥ 323 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಎನ್‌ಶಬ್ದ ಏಕಾರ್ಥೋಽಪಿ ಅನೇಕವದ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಂ ಮಾಡಿದೆಂ, ಆಂ ಮಾಡಿದೆವು; ಎನ್ನ ಮನೆ, ಎಮ್ಮ ಮನೆ; ಎನ್ನ ಕುಲಂ, ಎಮ್ಮ ಕುಲಂ. ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಯತ್ರ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದೈರ್ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ತತ್ರ ನ ಭವತಿ. ಆಂ ದೇವದತ್ತಂ ಬಂದೆಂ.

[*En* though singular becomes optionally plural.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂಜಾದಿವಿಷಯೇಽನೇಕವದ್ಭಾವೋಽನನ್ತರಮೇವ ವಕ್ಷ್ಯತೇ. ನ ತತ್ರ ಶಬ್ದನಿಯಮಃ. ಎನಸ್ತು ನ ವಿಷಯನಿಯಮಃ. ಕಿಂತು ಸಾಮಾನ್ಯತ ಏಕಾರ್ಥವರ್ತಿನೋಽಪಿ ಅನೇಕವದ್ಭಾವೋ ಭವತಿ. ತಥಾಪಿ ಯತ್ರ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದೈರ್ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ನ ತತ್ರ ಅತಿದೇಶಃ. ತದರ್ಥಂ ನ ವಿಶೇಷತೋ ಯತನೀಯಂ. ಯೋಽತ್ರ ಅನುವೃತ್ತೋ ವಾಶಬ್ದಃ ತಸ್ಯೈವ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾಶ್ರಯಣಮಾತ್ರವಿವಕ್ಷಯಾ ಸಿಧ್ಯತೀತ್ಯಾಹ—ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪೂಜೋಪಹಾಸೇ ॥ 324 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪೂಜಾಯಾಂ ಉಪಹಾಸೇ ಚ ವಿಷಯೇ ಏಕಾರ್ಥೋಽಪಿ ಅನೇಕವದ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೂಜಾಯಾಂ—ಎಮ್ಮ ತಂದೆ, ಎಮ್ಮ ತಂದೆಗಳ್; ಎಮ್ಮ ಗುರು, ಎಮ್ಮ ಗುರುಗಳ್. ಉಪಹಾಸೇ—

ಕಂ ॥ ಬಡವಾದಿರರಸ ಕಾಲೊಳ್ ।
ನಡೆದಪಿರೊಡನಾರುಮಿಲ್ಲ ಕಡಲೆಗಳೇ ನಿ ॥
ಮ್ಮಡಿಯೊಳಗೆ ಪಡುವ ದೇಗುಲ ।
ದೆಡೆಯಾವುದು ಕುಡದ ನಿಮಗವಿಾಯೆಡರಾಯ್ತೇ ॥

[In honour or in ridicule the singular optionally becomes plural.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಮಾತಾಪಿತ್ರಾಚಾರ್ಯಾದಿಷು ಪೂಜ್ಯೇಷು ಕ್ರಿಯಮಾಣೋ ವಿನಯವಿಶೇಷಃ ಪೂಜಾ. ಪ್ರಸಿದ್ಧದೋಷೇಷು ವ್ಯಾಜೋಕ್ತ್ಯಾ ದೋಷಪ್ರಕಟನಮುಪಹಾಸಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ॥ 325 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ವಿಧೇಯಂ. ತದ್ವಾಚಕಂ ಏಕಾರ್ಥಮಪಿ ಅನೇಕವದ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಐಶ್ವರ್ಯಮೆಲ್ಲಮಧ್ರುವಂ, ಅಧ್ರುವಂಗಳ್ ಇತಿ ವಾ. ಬೆರಲ್ ತೋರಿತ್ತು, ತೋರಿದುವು ಇತಿ ವಾ. ನುಡಿ ಸೂರುಳ್, ಸೂರುಳ್ಗಳ್ ಇತಿ ವಾ.

[In describing a characteristic the singular may optionally be plural.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಿರ್ದೇಶಃ ಕಥನಂ. ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶಃ ಪ್ರತಿವಚನಂ. ತಚ್ಚ ಉದ್ದೇಶ್ಯಾಪೇಕ್ಷಂ, ಕಿಮುಪ್ಯುದ್ದಿಶ್ಯೈವ ಪ್ರತಿವಚನಸಮ್ಭವಾತ್. ತದ್ವಿಷಯಭೂತಂ ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶ್ಯಮಿತಿ ಫಲಿತಮಾಹ–ವಿಧೇಯಂ ಇತಿ. ಉದಾಹೃತೌ ಐಶ್ವರ್ಯಮೆಲ್ಲಮಧ್ರುವಮಿತಿ ಐಶ್ವರ್ಯಮುದ್ದಿಶ್ಯ ನಶ್ವರತ್ವಂ ವಿಧೀಯತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯಂಮೇಕವತ್ ॥ 326 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದವಿಶೇಷ್ಯಂ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯಂ. ತತ್ ಅನೇಕಾರ್ಥಮಪಿ ಏಕವದ್ಭವತಿ ವಾ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಈರೇಟು ಲೋಕಂಗಳ್, ಲೋಕಂ ಇತಿ ವಾ; ಎರಡಯ್ದು, ಅಯ್ದುಗಳ್ ಇತಿ ವಾ; ಈರಯ್ದುವೆಸ್ಥೆಗಳ್, ಅವಸ್ಥೆ ಇತಿ ವಾ.

[The subject to which a numeral refers may be plural or singular at option.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಙ್ಖ್ಯಾತುಮರ್ಹಂ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯಂ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಷಯಃ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶ್ರಯೋ ವಾ. ಸ ಚ ವಸ್ತುಮಾತ್ರಂ ಭವತಿ. ನ ಹಿ ಲೋಕೇ ಕಿಮಪಿ ಅಸಙ್ಖ್ಯೇಯಮಸ್ತೀತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ–ಸಙ್ಖ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಸ್ತುಗತ್ಯಾ ವಸ್ತುಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯತ್ವೇಽಪಿ ಯತ್ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದೈರ್ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ತದೇವ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯಮಿಷ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ, ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ–

ಕಂ || ಕಲ್ಪಂ ಪದಿನಾಱವಱೊಳ್ |
ನಲ್ಪಶ್ರೀಪಟಲವಿಷ್ಪುರ್ವಯ್ಪತ್ತೆರಡಾ ||
ಕಲ್ಪಜರಿರ್ಪ್ಪರ್ ವಿಮಾನವಿ |
ಕಲ್ಪಂ ಖಖನಗರಸಾಂಕಗತಿಕರಿಸಂಖ್ಯಂ ||

ತಥಾ

ಕಂ || ಕಲ್ಪಂಗಳ್ ಪದಿನಾಱಾ |
ಕಲ್ಪಂಗಳೊಳಿಂದ್ರರೆಣಿಸೆ ಪನ್ನಿರ್ವರ್ ಸಂ ||
ಕಲ್ಪಿತಸುಖಾನುಭೋಕ್ತೃಗ |
ಳಲ್ಪೇತರವುಹಿಮರನಪವತ್ಪ್ರಾರ್ಯಯುಷ್ಕರ್ || ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಏಕವದ್ದ್ವನ್ದ್ವಃ[320] ಇತ್ಯನನ್ತರಮಿದಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ತಥಾಚ ಏಕ ವದಿತ್ಯನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಪುನರಗ್ರಹಣಾತ್ ಲಾಘವಮಿತಿ. ತಥಾಪಿ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವಂ ಸಂಸ್ಕೃತಾ ದಿಸಾಧಾರಣಂ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಂ. ಇದಂ ತು ಭಾಷಾಮಾತ್ರವಿಷಯಕಮಪಿ ನ ಸರ್ವೈ ಕವಾಕ್ಯವಿಷಯಂ; ಕಿಂತು ಕತಿಪಯವಿಷಯಮೇವೇತಿ ಕ್ವಾಚಿತ್ಕಮಿತಿ ಸೂಚನಾಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧೈಕತ್ವದಪೀಯಸ್ತಯಾ ಕಥನಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಅಬ್ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ || 327 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ನಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಾತ್ ಅಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ. ಪಕಾರಃ ಆಪ್ತಾಕ್[194] ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಅಲರ್ಗಣ್ಣಂ, ಪೆಱನೊಸಲಂ, ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ, ನಾ ಲ್ದೋಳಂ, ಸಿಡಿಗಾಲಂ. ಬಹುವ್ರೀಹೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಅಲರ್ಗಣ್, ಪೆಱ ನೊಸಲ್.

[A *bahuvrīhi* compound ending in a consonant takes the suffix *a* (in the feminine and masculine; not in the neuter).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಯದ್ಯಪಿ ಸಮಾಸನಿರೂಪಣಾನನ್ತರಂ ಸಮಾಸಾನ್ತನಿರೂಪಣಮುಚಿ ತಂ, ತಥಾಪಿ ಸಮಾಸಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವಂ ಪ್ರಸಕ್ತಂ. ತತ್ಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್ ಅನ್ಯ ತ್ರಾಪಿ ಏಕತ್ವಾನೇಕತ್ವಂ ಪ್ರಸಕ್ತಮಿತಿ ಅತ್ರಾಯಂ ನಿರೂಪ್ಯತೇ. ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತವಿಷ ಯಕಮಿದಂ, ಸ್ವರಾನ್ತಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್. ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಅಯಂ ಸ್ತ್ರೀಪುಂ ಸವಿಷಯಕ ಏವ, ನಬ್ವಿಷಯೇ ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗಾದರ್ಶನಾತ್.

ಕಂ || ನೆಲನಖಿದೂಡುವ ಪೊಱೆನೀ |
ರಲಂಪಿನಿಂ ಪದಕೆ ಪೊಯ್ವ ಮಱೆನೀರೊಲವಿಂ ||
ಪಲಗೆಯ್ಗಳ್ ಪೊಲಗಳೆನಲ್ |
ಮಲೆನಾಡಂ ಪೋಲ್ವ ನಾಡುಗಳ್ ಪೆಱವೊಳವೇ ||

ಇತ್ಯಾದೌ ಕೇವಲಸ್ಯೈವ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಅಟ್ ಸ್ವರಾತ್ || 328 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸ್ವರಾನ್ತಾತ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಾತ್ ಅಟ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ. ಟಕಾರಃ ಅಡ್ವಾಣಾಚಃ[182] ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಾರ್ಥಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪಲಗೆರ್ದೆಯಂ, ನಿಡುವೆಣೆಯಂ, [1] ನುಣ್ದೊಡೆಯಳ್, ಬಟ್ಟಮೊಲೆಯಳ್, ನಿಡುಜಡೆಯಳ್, ಪೆಱೆವೆಣೆಯಳ್. ಸ್ವರಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಕುಸಿಗೊರಲಂ, ಕುಸಿಗೊರಲಿ.

[A *bahuvrîhi* compound ending in a vowel takes the suffix *a*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವತ್ರ ಚೇತಿ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಅನ್ಮಾತ್ರಮೇವ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ನ ವಿಶೇಷಃ ; ತಥಾಪಿ ಅನುಬನ್ಧಕೃತಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾನೋಪಯೋಗೀತಿ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಕುಸಿಗೊರಲಿ ಇತಿ ಅನನ್ತರೋತ್ತರಯೋಗಾತ್ ಇಃ ಸಮಾಧಾನ್ತಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಇಶ್ಚಾಗಾದಿಭ್ಯಃ || 329 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಚಾಗಾದ್ಯನ್ತಾತ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಾತ್ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕಡುಚಾಗಿ, ಕಡುಗೆಲಸಿ, ಪುಸಿಬಾದಿ, ಬಲ್ಲುಜ್ಜುಗಿ. ಚಾಗಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ನಿಡುವೆನ್ನಂ, ಚೆಂಬೊನ್ನಂ.

ಚಾಗ, ಕೆಲಸ, ಬೇಹಾರ, ಉಜ್ಜುಗ, ಬಾದು, ಬತ (?) ಇತಿ ಚಾಗಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[A *bahuvrîhi* compound ending in *châga* or words classed with it (namely, *kelasa*, *bêhâra*, *ujjuga*, *bâdu*, *bata*, also *basava*, *niṭṭura*, *gataka*) takes the suffix *i*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಚಾಗಾದೇಃ ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಸೂಚನಾರ್ಥಂ ಬಹುವಚನಾನ್ತನಿರ್ದಿಷ್ಟಮಪಿ ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ ಇತ್ಯೇತದ್ವಿಶೇಷಣಮೇವೇತಿ ತತ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣತಯಾ ಆಹ— ಚಾಗಾದ್ಯನ್ತಾತ್ ಇತಿ. ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್ ಬಸವ, ನಿಟ್ಟುರ, ಗತಕ ಇತ್ಯಾದಯೋಽನುಸರ್ತವ್ಯಾಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಇಲ್ಲಾಲ್ಲುಪ್ಚ || 330 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಇಲ್ಲಶಬ್ದಾನ್ತಾತ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಾತ್ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ. ಇಲ್ಲಶಬ್ದಸ್ಯ ಲೋಪಶ್ಚ.

---

1 ನುಣ್ದೊಡೆಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಲ್ಲಿಲಿ ಬಾಯ್, ಕೂರಿಲಿ ಕುಡುಗೋಲ್, ನಾಣಿಲಿ [1]ಕಲ ಪಡಿ. ಇಲ್ಲಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಪೆಱಿವೆಣೆಯಳ್.

[A *bahuvrīhi* compound ending in *illa* takes the suffix *i* and drops the penultimate letter.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇಃ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಸ್ಮಿನ್ ಪರತಃ ಇಲ್ಲಶಬ್ದಾನ್ತ್ಯಬಹುವ್ರೀಹೇಃ ಅನ್ತ್ಯಲೋಪಸ್ಯ ಲುಬನಾಮಹಾನ್[336] ಇತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಲುಬ್ಗ್ರಹಣಮನರ್ಥಕಂ ಸತ್ ಉಪಾನ್ತ್ಯಲೋಪಮಾದಾಯ ಅರ್ಥವದಿತಿ ವಿಜ್ಞೇಯಂ. ಪಲ್, ದನ್ತಾಃ; ಕೂರ್, ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯಂ; ನಾಣ್, ಲಜ್ಜಾ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆಕ್ ಚ ಯುದ್ಧೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ॥ 331 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯುದ್ಧೇ ವಿಹಿತಾತ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಾತ್ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ. ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಆಗಾಗಮಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಲಾಕಲ್ಲಿ, ಕೋಲಾಕೋಲಿ, ಡಾಣಾಡಾಣಿ, ಬಾಡಾಬಾಡಿ. ಯುದ್ಧ ಇತಿ ಕಿಂ? ಬಲ್ಲಿಯ್ಯಂ, ಮೆಲ್ಲಿಯ್ಯಂ. ಪೂರ್ವಪದಗ್ರಹಣಂ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವ ಮಾಭೂದಿತಿ.

[A *bahuvrīhi* compound composed of war terms takes the suffix *i* in the final word, the preceding word taking *ā*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯುದ್ಧೇ ವಿಹಿತಃ ಸಮಾಸೋ ಮಿಥೋ ಗ್ರಹಣೇ[312] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಬಹುವ್ರೀಹಿರೇವ ನಾನ್ಯ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯಾಹ—ಯುದ್ಧೇ ವಿಹಿತಾತ್ ಬಹುವ್ರೀಹೇಃ ಇತಿ. ಪೂರ್ವಪದ ಇತ್ಯನುಕ್ತೌ ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಯೋರವಿರೋಧಾತ್ ಉತ್ತರಪದಸ್ಯೈವ ಸಮಾಸಾನ್ತ ಆಗಾಗಮಶ್ಚ ಸಮುಚ್ಚಯತಃ ಸ್ಯಾತ್ ಅತಸ್ತದ್ವಚನಮಿತ್ಯಾಹ—ಪೂರ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಚಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಆಗೇವ ಸ್ಯಾತ್ ನ ಸಮಾಸಾನ್ತಃ

ಹೆಲ್ಲಾಹೆಲ್ಲಿ. ಅತ್ರ ಗ್ರಹಣಂ. ಕಲ್ಲಾಕಲ್ಲಿ ಅತ್ರ ಪ್ರಹರಣಂ. ಕಲ್‌ಶಬ್ದಸ್ಯ ಆಗಾಗಮೇ ಲಕಾರಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತ್ಯತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ದ್ವಿಭಾವ ಇತಿ ನ ಶಙ್ಕ್ಯಂ. ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ದ್ವಿಭಾವ ಇತಿ. ಅಥವಾ ಕಲ್ಲು ಇತಿ ಉಕಾರಾನ್ತೋ ವಾ ಪಾಷಾಣವಾಚೀ ಶಬ್ದಃ. ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್—

ಕಂ ॥ ಬಲ್ಲರೆ ಬಲ್ಲರ್ ಜೀವನ ।
ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಗತಿಯನಜ್ಞಜನರೆಂತಱಿವರ್ ॥
ಕಲ್ಲಿನೊಳಿರ್ಪ್ಪ ಸುವರ್ಣಮು ।
ನೆಲ್ಲರುಮೆಂತಱಿವರಾಣಿಕಾಱನ ತೆಱದಿಂ ॥ ಇತಿ.

---

[1] ಕಲ್ಲಪಟಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅರಸ್ವಾದೀನಾಂ ದೋರ್ಲುಗುತ್ತರಪದೇ ॥ **332** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅರಸ್ವಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ದೋಃ ಲುಗ್ಭವತಿ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅರಸಿನ ಮಗಳ್, ಅರಮಗಳ್; ಬಡವು ನಡು, ಬಡನಡು; ತೆಱವಿನ ಪೊನ್, ತೆಱವೊನ್. ಮಗ್ರಹಣಮನ್ಯಾದೇಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ. ಉತ್ತರಪದ ಇತಿ ಕಿಂ? ಅರಸು ಬಂದಂ, ಅರಸಿನ ಮಗಳ್.

ಅರಸು, ನರವು, ನೆರವು, ಬರವು, ತೆಱವು, ಬಡವು, ನೊಳವು, ಎೞ್ತರವು ಇತಿ ಅರಸ್ವಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Arasu* and the words classed with it (namely *naravu*, *neravu*, *baravu*, *teṟavu*, *baḍavu*, *noḷavu*, *eḻtaravu*) drop their last syllable before a following word in forming a compound]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇತ ಉಪರಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೈವ ಕಿಮಪಿ ಕಾರ್ಯಂ ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯವಿಕಾರಾನ್ಯತಮಾತ್ಮಕಂ ವಿಧಿತ್ಸುಃ ತತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಂ ನಿರ್ದಿಶತಿ—ಉತ್ತರಪದೇ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಅರಸ್ವಾದೀನಾಂ ದೋರ್ಲೋಪೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಾಸಮಾನಾಧಿಕರಣಸ್ವರಾದಿವ್ಯಂಜನಾದಿಸಾಧಾರಣಂ ಉತ್ತರಪದಮಾತ್ರಮೇವ ನಿಮಿತ್ತಂ ನ ತದ್ವಿಶೇಷಃ; ಉಪರ್ಯೇವ ತದ್ವಿಶೇಷಕಥನಾತ್. ಅತ ಏವಾತ್ರ ಕ್ವಚಿತ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ಸದಪಿ ನ ತತ್ತ್ವೇನ ನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ. ಅಧಿಕ್ರಿಯತೇ ಚ ಇದಂ ಪದಂ ಉತ್ತರತ್ರ ಪ್ರತಿಯೋಗಂ ಸಂಸ್ಕೃತಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ[382] ಇತಿ ಯಾವತ್.

ನನು ಅತ್ರಗಣೇ ಅರಸು, ಪೊಸತು, ಪೊಜಗು, ಬೞಗು, ಪೞದು, ಎಳದು, ಮಾವು ಏತ ಏವ ಶಬ್ದಾಃ ಪಠನೀಯಾಃ; ಏಷಾಮೇವ ದುರ್ಲೋಪೋಽರ್ಥವಾನ್. ಅರಮಗಂ, ಪೊಸಅಡಕೆ, ಪೊಜಅಡಿ, ಬೞಆಳ್, ಪೞಅಲಗು, ಎಳಅಂಬಿಕೆ, ಮಾಮರಂ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ನರವು, ನೆರವು, ಬರವು, ತೆಱವು, ಬಡವು, ನೊಳವು, ಎೞ್ತರವು ಇತ್ಯೇತೇ ತು ನ ಪಾಠ್ಯಾಃ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಅಸ್ತ್ಯೇವ ಅತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ; ನರಗಟ್ಟು, ನೆರಮಾನಿಸಂ, ಬರವಟ್ಟೆ, ತೆಱವೊನ್, ಬಡನಡು, ನೊಳಗಾಡು, ಎೞ್ತರದಿಟ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ ಇತಿವಾಚ್ಯಂ. ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಶಬ್ದಾನ್ತರಮಾದಾಯ ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಅನ್ಯಥಾಪಿ ನಿರ್ವಹಣಾತ್. ಸನ್ತಿ ಚ ಲೋಕೇ ನಱ, ನೆಱ, ಬಱ, ತೆಱ, ಬಡ, ನೊಳ, ಎೞ್ತರ ಇತ್ಯಪಿ ಶಬ್ದಾಃ ತದರ್ಥಕಾ ಏವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಏವಮುದಾಹೃತಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಾವಪಿ ನರವು, ನೆರವು ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ನರವುಗಟ್ಟು, ನೆರವುಮಾನಿಸಂ ಇತ್ಯಾದ್ಯನಿಷ್ಟಸಿದ್ಧೇರ ನಿವಾರಣಾತ್. ನ ಹಿ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿರೇವ ಲೋಕೇ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತ್ಯಸ್ತಿ ನಿಯಮಃ; ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತೇರಪಿ ಪ್ರಯೋಜನತ್ವಾತ್. ಅತ ಏಷಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ದುರ್ಲೋಪೇನ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ಅವಶ್ಯಮೇತೇಽಪ್ಯತ್ರ ಪಠನೀಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥವಾನೇವ ಪಾಠಃ.

ಅತ್ರ ಮಾವುಶಬ್ದಸ್ಯ ದೋರ್ಲೋಪೇ ಮಕಾರಾದಾವೇವ. ಮಾಮರಂ, ಮಾಮಿಡಿ, ಮಾಮುಗುಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನ್ಯತ್ರ ಮಾಂಗಾಯ್, ಮಾಂದಳಿರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ದೋರ್ವರ್ಗೇಂಶಿನಿ[348] ಇತ್ಯನೇನ ಬಾಹುಲಕೇ ಮಕಾರಾದೇಶ ಏವ ಅವಗನ್ತವ್ಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೃದ್ಗುಣೋಕ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣೈಕಾರ್ಥೇ ॥ **333** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಏಕಾರ್ಥೇ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ಪೂರ್ವಪದಭೂತಾನಾಂ ಕೃದನ್ತಾನಾಂ ಗುಣವಚನಾನಾಂ ಚ ದೋಃ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ಲುಬ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎತ್ತುವುದು ಕೋಲ್, ಎತ್ತುಂಗೋಲ್; ಬತ್ತುವುದು ಪರ್ಯ್, ಬತ್ತುಂಬರ್ಯ್; ತೂಗುವುದು ತೊಟ್ಟಿಲ್, ತೂಗುಂದೊಟ್ಟಿಲ್; ಉಕ್ಕುವುದು ತೊಱೆ, ಉಕ್ಕುಂದೊಱೆ; ಬಟ್ಟಿತು ಮೊಲೆ, ಬಟ್ಟಮೊಲೆ; ಬಳ್ಳಿತು ಕನ್ನಡಂ, ಬಳ್ಗನ್ನಡಂ; ತೋರಿತು ಮುಡಿ, ತೋರಮುಡಿ. ಕೃದ್ಗುಣೋಕ್ತೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಅರಸುಮಗಂ, ಅರಮಗಂ. ಏಕಾರ್ಥ ಇತಿ ಕಿಂ? ತೋರಿತಱ ಬಿಣ್ಪು, ತೋರಿತುಬಿಣ್ಪು. ಬಳ್ಳಿತು ಹಾರಮಿತ್ಯಾದೌ ಬಹುಲವಚನಾತ್ ಸಮಾಸಾಭಾವಃ. ಬಳ್ಳಾರಮಿತ್ಯಾದಿಕಂ ತು ಆರಾದಿಶಬ್ದೇನ ಸಮಾಸಾತ್ಸಿದ್ಧಂ.

[When a qualifying word forms a compound with the following word it qualifies, the former, if a gerund or adjective, drops its last syllable and the vowel before it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಉತ್ತರಪದ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಸ್ಯೈವ ಇದಂ ಏಕಾರ್ಥ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಂ. ತಸ್ಮಿನ್ ಪರತಃ ಕೃದನ್ತಾನಾಂ ಗುಣವಚನಾನಾಂ ಚ ನ ಕೇವಲಂ ಪೂರ್ವವತ್ ದೋರೇವ ಲೋಪಃ; ಕಿಂತು ತತ್ಪೂರ್ವಸ್ವರಸ್ಯಾಪೀತ್ಯಾಹ—ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಇತಿ. ಸಹಾರ್ಥೇ ತೃತೀಯಾ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಇತಿ ಉಭಯಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ ; ಯತೋಽನ್ತ್ಯವ್ಯಞ್ಜನಾದೇರೇವ ದುಸಂಜ್ಞತ್ವಾತ್ ತತ್ಪೂರ್ವಂ ನಿಯಮೇನ ಸ್ವರ ಏವ ವರ್ತತೇ ನಾನ್ಯ ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಯೋಗಾನ್ತೇಷು ಶಬ್ದೇಷು ಅನ್ತ್ಯವ್ಯಞ್ಜನಮಾತ್ರಸ್ಯ ದುಸಂಜ್ಞತ್ವಾತ್ ತತ್ಪೂರ್ವಂ ವ್ಯಞ್ಜನಮಪಿ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತೇ ; ತಥಾಪಿ ತಾದೃಶಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಭಾಷಾಯಾಂ ಪ್ರಾಯೇಣ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್. ಪ್ರಸಿದ್ಧಾವಪಿ ಪೂರ್ವೇಣೇತಿ ಸ್ವರೇಣೇತಿ ವಾ ಅನ್ಯತರೇಣೈವಾಲಂ ; ತಾವತ್ಯೈವ ತತ್ರ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧೇಃ ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಣಸ್ಯ ಚ ಸಮ್ಭವಾತ್. ನ ಚ ಸ್ವರಾನ್ತೇಷು ಶಬ್ದೇಷು ಅನ್ತ್ಯಸ್ವರನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿವಾಚ್ಯಂ. ತತ್ರ ತಸ್ಯ ದೋಃ ಅವಯವತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಅನ್ತ್ಯವ್ಯಞ್ಜನಮಾತ್ರಮೇವ ದುರ್ಭವತಿ, ಕಿಂತು ತದಾದ್ಯವಯವ ಇತಿ. ತಥಾಪಿ ವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಆನನ್ತರ್ಯಾರ್ಥಂ ವಾ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

ನ ಚ ಅತ್ರ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇರಿತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ, ದೋಃ ಪೂರ್ವಸ್ವರಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರ ಉಪಾನ್ತ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಅತ್ರ ಉಪಾನ್ತ್ಯತ್ವಂ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವರ್ಣಮಾ

ತ್ರವಿವಕ್ಷಯಾ ವಾ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ಯಪೇಕ್ಷ್ಯ ಸ್ವರಮಾತ್ರವಿವಕ್ಷಯಾ ವಾ ? ನಾದ್ಯಃ ; ಸ್ವರಾನ್ತೇಷು ಶಬ್ದೇಷು ಅಸಮ್ಭವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತತ್ರ ಹಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಞ್ಜನಮೇವ ಉಪಾನ್ತ್ಯಂ ನ ಸ್ವರ ಇತಿ. ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ. ಅರಲ್, ಎರಲ್, ಬರಲ್, ಅಲರ್, ಎಲರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ಅಭಾವಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇಃ ಅಸ್ಯತ್ಪರಿಶಿಷ್ಯೇತ ಇತಿ. ಅತ ಉಕ್ತೈವ ರೀತಿಃ ಶ್ರೇಯಸೀತಿ.

ಕೃದನ್ತಮುದಾಹರತಿ–ಎತ್ತುಂಗೋಲ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೃತೋ ಮೋ ಗದಬಜ್ಯನಕಿ[344] ಇತಿ ಮಾದೇಶಃ. ಗುಣೋಕ್ತಿಮುದಾಹರತಿ–ಬಟ್ಟಮೊಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಅಕೃತ್ತ್ವಾತ್ ಮಾಭಾವಃ. ಕೃತ್ಸ್ನಶಾಖ್ಯದ್ವಾದಿಗುಣೋಕ್ತಿಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಚ[294] ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್, ತೇನ ಒಳ್ಳಿತು ಹಾರಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸಮಾಸಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ಅನಭಿಧಾನಾನ್ನ ಭವತೀತ್ಯಾಹ–ಒಳ್ಳಿತು ಇತ್ಯಾದಿ. ಒಳ್ಳಾರಮಿತ್ಯತ್ರ ಹಾರಶಬ್ದಸ್ಯ ಕರಂಬಾದಿತ್ವಾತ್ ಆರ ಇತಿ ನಿಪಾತೇ ಪಶ್ಚಾತ್ತೇನ ಸಹ ಸಮಾಸ ಇತ್ಯಾಹ–ಒಳ್ಳಾರಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎದೇಸ್ತತ್ರಾನಿನಾದೇಃ ॥ **334** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ದೋಲೋರ್ಲೋಪವಿಷಯೇ ಇನಾದಿವರ್ಜಿತಸ್ಯ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಸಮ್ಬನ್ಧಿನ ಇವರ್ಣಸ್ಯ ಅರ್ಧೈಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಿರಿದು ಮೊಲೆ, ಪೆಮ್ಮೊಲೆ ; ಬಿಳಿದು ತಾವರೆ, ಬೆಳ್ದಾವರೆ. ಏರಿತಿ ಕಿಂ? ಕರಿದು ಮುಡು, ಕಮ್ಮುಡು. ತತ್ರೇತಿ ಕಿಂ? ದಸಿ ಕೋಲ್, ದಸಿಗೋಲ್. ಅನಿನಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಇನಿದು ಮಾವು, ಇಮ್ಮಾವು ; ಬಿಣ್ಣಿತು ಕೊನೆ, ಬಿಣ್ಗೊನೆ.

ಇರ್, ಬಿಣ್, ಕಿಸು, ಬಿಸು, ಕಿಱು, ನಿಡು ಇತಿ ಇನಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[In such cases if the former word does not belong to *in* and the words classed with it (namely, *biṇ*, *kisu*, *bisu*, *kiṟu*, *nidu*) it changes its *i* to *e* short.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯೋಽನನ್ತರಯೋಗೇ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ದೋಲೋರ್ಲೋಪೋ ವಿಹಿತಃ, ಸೋಽತ್ರ ಉತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಅನುವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ತತ್ರೇತಿ ಸಙ್ಕ್ಷಿಪ್ಯ ಗೃಹ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ–ಪೂರ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಏರಿತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ಕಾರ್ಯಮಪಿ ಪೂರ್ವಪದಸಮ್ಬನ್ಧಿನ ಇತಿ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ. ತಥಾಹಿ–ಏರಿತ್ಯನೇನ ಇವರ್ಣಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿತ್ವಂ ಬೋಧ್ಯತೇ. ತಚ್ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಉತ್ತರಸ್ಮಿನ್ ವಾ ಪದೇ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ತತ್ರ ಉತ್ತರಪದಂ ಪರಂ ಸಮಗ್ರಂ ನಿಮಿತ್ತಮೇವೇತಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಪರೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೋಲೋರ್ಲೋಪಃ. ತತ್ರ ಚ ಸತಿ ಏರಿತ್ಯೇತತ್ ಪೂರ್ವಪದೇ ಪರಿಶಿಷ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಾಲ್ಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ–ಪೂರ್ವ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ದೀರ್ಘಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್ ಇತ ಇತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ, ತಥಾಪಿ ತಪರಕರಣಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ಏರಿತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಅರ್ಧೈಕಾರ ಏಕಾರಾರ್ಧಂ. ಏಕಮಾತ್ರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಯಾವತ್.

ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ದಸಿಗೋಲ್ ಇತ್ಯತ್ರ ಯದ್ಯಪಿ ಉತ್ತರಪದಂ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ; ತಥಾಪಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಅಕೃದನ್ತತ್ವಾತ್ ಅಗುಣವಚನತ್ವಾಚ್ಚ ಪೂರ್ವಸ್ವರಲೋಪಾಭಾವಃ. ಅರಸ್ವಾದೌ ಅಪಠಿತತ್ವಾತ್ ಕೇವಲಸ್ಯಾಪಿ ದೋಃ ಅಲೋಪಃ.

ಗಣಂ ಲಿಖಿತಿ—ಇರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಗಣೇ ಇನಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ನಾಖಣ್ಡಾಃ; ಕಿಂತು ಇನಿದು, ಬಿಣ್ಣಿತು, ಕೆಚ್ಚನೆ, ಬೆಚ್ಚನೆ, ಕಿಱಿದು, ನಿಡಿದು ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಪೂರ್ವೈಕದೇಶಾ ಏವ. ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಮಧ್ಯಮಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪಃ. ಬಿಣ್. ಅತ್ರ ಏಕಸ್ಯೈವ ಣಕಾರಸ್ಯ ಪಾಠಾತ್ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಣಕಾರಸ್ಯ ನೈರ್ದೇಶಿಕೋ ಲೋಪಃ. ಕಿಸು ಬಿಸು ಇತ್ಯತ್ರ ಏತೇಸುರ್ಬರ್ವಮ್ಬಶ[343] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಇಸುರಾದೇಶಃ. ತೌ ಚ ವ್ಯಞ್ಜನಾದ್ಯುತ್ತರಪದವಿಷಯಾವೇವ, ನ ಸ್ವರಾದ್ಯುತ್ತರಪದವಿಷಯೌ; ತಯೋಃ ಕೇಸಕ್ಕಿ, ಬೇಸುರಿ ಇತ್ಯಾದೌ ಏದಾದೇಶಾಭ್ಯುಪಗಮಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ದೀರ್ಘಃ ಸ್ವರೇ ‖ 335 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತತ್ರೇತಿ ವರ್ತತೇ. ಪೂರ್ವಪದೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವರಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ದೋರ್ಲೋಪವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕರಿದು ಇರುಳ್, ಕಾರಿರುಳ್; ಪಿರಿದು ಒಡಲ್, ಪೇರೊಡಲ್. ತತ್ರೇತಿ ಕಿಂ? ಬಡವಿಸ ಪಱ್ಗೆ, ಬಡವೇಱ್ಗೆ. ಸ್ವರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪೆಳ್ದಾವರೆ.

[In the same case the vowel of the preceding word becomes long when the following word begins with a vowel, and the preceding word drops its final syllable and the vowel before it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸ್ಥಾನೀ ನೋಕ್ತಃ, ತಥಾಪಿ ದೀರ್ಘಶ್ರುತ್ಯಾ ಸ್ವರಸ್ಯ[4] ಇತ್ಯೇತದುಪಸ್ಥಾಪ್ಯ ಸ್ವರ ಏವ ಸ್ಥಾನೀ ಇತ್ಯುನ್ನೀಯತೇ. ತದಪಿ ಪೂರ್ವವತ್ ಪೂರ್ವಪದಸಮ್ಬನ್ಧೀ ವೇತ್ಯಪಿ ನಿಶ್ಚೀಯತೇ. ಸ್ವರೇ ಇತ್ಯೇತತ್ತು ತತ್ರೇತಿ ಉತ್ತರಪದ ಇತಿ ಚ ಅನುವರ್ತಮಾನಯೋರುಭಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಕಸ್ಯ ವಾ ವಿಶೇಷಣಮಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ತತ್ರೇತ್ಯಸ್ಯ ವಿರಹರೂಪತಯಾ ಅಯೋಗ್ಯತ್ವಾತ್ ಉತ್ತರಪದ ಇತ್ಯಸ್ಯೈವ ವಿಶೇಷಣಮಿತ್ಯಾಹ—ಪೂರ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪೇರೊಡಲ್. ಅತ್ರ ಏದೇಸ್ತತ್ರಾನಿನಾದೇಃ[334] ಇತಿ ಏದಾದೇಶೇ ಕೃತೇ ಪಶ್ಚಾದ್ದೀರ್ಘಾದೇಶಃ. ನ ಚ ಪರತ್ವಾತ್ ದೀರ್ಘಾದೇಶ ಏವ ಪಾರಸ್ತ್ಯೋಽಸ್ತು ಬಲೀಯಸ್ತ್ವಾತ್; ಏದಾದೇಶಸ್ತು ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಏವಾಸ್ತು. ತಥಾ ಚ ಪೆರೊಡಲ್ ಇತ್ಯನಿಷ್ಟಮೇವ ಕಿಂ ನ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ದೀರ್ಘವಿಧೇರಾನರ್ಥಕ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಹ್ರಸ್ವಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾತ್ ಅಸ್ಯಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಕೃತಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ವಿಶೇಷಂ ಪಶ್ಯಾಮಃ. ಅತ ಏದಾದೇಶಾನನ್ತರಮೇವ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ನ್ಯಾಯ್ಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನ ಗುರೋಃ ॥ 336 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪೂರ್ವಪದೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಗುರೋಃ ಸ್ವರಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ನ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ದೋರ್ಲೋಪವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಱ್ಕೊಲೆ, ಬೞ್ಕೊಡು ; ಬೆಳ್ಳಾನೆ, ಬೆಳ್ಳಗಸೆ ಇತ್ಯಾದೌ ಅನ್ತರಙ್ಗತ್ವಾತ್ ದ್ವಿತ್ವೇ ಕೃತೇ ಗುರುತ್ವಾತ್ ದೀರ್ಘಾಭಾವಃ.

[But not when the vowel is a *guru.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯೋಽಯಮನನ್ತರಯೋಗೇ ಪೂರ್ವಪದವರ್ತಿನಃ ಸ್ವರಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ವಿಹಿತಃ ಸ ಏವಾತ್ರ ಗುರೋರ್ನ ಭವತೀತಿ ನಿಷಿಧ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಪೂರ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಗುರುತ್ವಂ ಚ ಅತ್ರ ಯುಕ್ತಪರತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತಮೇವ ನಾನ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತಂ ; ಪ್ರಾಯೇಣ ತದಸಮ್ಭವಾತ್. ಸಮ್ಭವೇಽಪಿ ನ ದೋಷಾಯ ಇತ್ಯವಗನ್ತವ್ಯಮಿತಿ. ತದೇವ ಉದಾಹರತಿ—ಪಱ್ಕೊಲೆ ಇತಿ

ನನು ಬಿಳಿದು ಆನೆ ಇತ್ಯಾದೌ ಮಧ್ಯಮಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪೇ ಸತಿ ಬಿಳ್ ಇತಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯ ಏದಾದೇಶಾನನ್ತರಂ ದೀರ್ಘಪ್ರಾಪ್ತಿರಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ಬೇಳಾನೆ, ಬೇಳಗಸೆ ಇತ್ಯನಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಾದುಷ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ದೀರ್ಘವಿಧೇರವಕಾಶ ಇತ್ಯಾಹ—ಬೆಳ್ಳಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಯಮಾಶಯಃ—ಬೆಳ್ ಆನೆ ಇತ್ಯತ್ರ ದೀರ್ಘಾದೇಶಃ ಸ್ವರಾದ್ಯುತ್ತರಪದವಿಷಯಕೋ ಬಹ್ವಾಶ್ರಿತ ಇತಿ ಬಹಿರಙ್ಗಃ. ದ್ವಿಭಾವಸ್ತು ಸ್ವರಮಾತ್ರವಿಷಯಕೋಽಲ್ಪಾಶ್ರಿತ ಇತಿ ಅನ್ತರಙ್ಗಃ. ಅನ್ತರಙ್ಗಬಹಿರಙ್ಗಯೋಃ ಅನ್ತರಙ್ಗೋ ವಿಧಿರ್ಬಲವಾನಿತಿ ದ್ವಿಭಾವೇ ಕೃತೇ ಯುಕ್ತಪರತ್ವಾತ್ ಗುರುತ್ವಮಾಪನ್ನ ಇತಿ ದೀರ್ಘವಿಧೇರನವಕಾಶ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಿಱಸ್ತಃ ॥ 337 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಿಱಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ಲುಪ್ತದುಃ ಕಿಱಿದುಶಬ್ದೋ ಗೃಹ್ಯತೇ. ತಸ್ಯ ತಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಿಱಿದು ತೋಳ್, ಕಿತ್ತೋಳ್ ; ಕಿಱಿದು ಅಡಿ, ಕಿತ್ತಡಿ.

[In such a case *kiṟidu*, after dropping its last syllable and the vowel before it, changes its final letter to *t*, before a word beginning with a vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕಿಱಿತಿ ನಾಮಶಬ್ದೋ ವಾಚಕೋಽಸ್ತಿ. ಕಸ್ಯಾಯಂ ತಕಾರ ಆದೇಶೋ ತ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಕಿಱ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಕಿಱಿಶ ಕುವ್ರ್ಯಞ್ಜನೇ[340] ಇತಿ ಕುರಾಗಮ ಏವ ಭವತೀತಿ. ಸ್ವರಾದೌ ಕಿಱಃ ತಕಾರಾದೇಶೇ ಪೂರ್ವವತ್ ಅನ್ತರಙ್ಗತ್ವಾತ್ ದ್ವಿತ್ವೇ ಕೃತೇ ಗುರುತ್ವಾತ್ ದೀರ್ಘಾಭಾವಃ. ನ ಚ ಏದೇಸ್ತತ್ರಾನಿನಾದೇಃ[334] ಇತಿ ಏದಾದೇಶಃ ಶಙ್ಕ್ಯಃ. ಅನಿನಾದೇರಿತಿ ನಿಷೇಧಾತ್. ಪಠಿತಶ್ಚಾಯಂ ಇನಾದೌ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಡೋರ್ದೋಽಷ್ಟಃ ॥ 338 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಡು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ದೋಃ ಟಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನಡು ಇರುಳ್, ನಟ್ಟಿರುಳ್; ನಡು ಅಡವಿ, ನಟ್ಟಡವಿ. ದುಗ್ರಹಣಂ ಅನ್ತ್ಯಾದೇಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ.

[*Nadu* changes its last syllable to *ṭ* before a following word beginning with a vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದೋರಿತಿ ಅನುವರ್ತಮಾನೇಽಪಿ ಪುನರ್ದುಗ್ರಹಣಂ ದೋರೇವ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ. ನಾತ್ರ ಪೂರ್ವವತ್ ಸಪೂರ್ವಸ್ವರಸ್ಯ, ಕಿಂತು ಕೇವಲಸ್ಯೈವೇತಿ ಯಾವತ್. ನ ಚ ಅತ್ರ ಸಪೂರ್ವಸ್ವರಸ್ಯ ದೋರ್ಲೋಪಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯೇವ; ನಿಮಿತ್ತಸಾಲಭ್ಯಾತ್ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಟೋಽಷ್ಟ ಇತಿ ಸ್ಥಾನ್ಯಾದೇಶನಿರ್ದೇಶಮಹಿಮ್ನೈವ ಅತ್ರ ನ ತಥಾ ಲೋಪಃ. ಯದ್ಯತ್ರ ಲುಪ್ಯೇತ ನೈವಂ ನಿರ್ದಿಶ್ಯೇತೇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ತತ್ರ ಇತ್ಯೇತತ್ ಪ್ರಾವರ್ತತ ನ್ಯವರ್ತತ ವಾ? ಯದಿ ಪ್ರವರ್ತೇತ ನಕಾರಮಾತ್ರಮವಶೇಷಯೇತ. ಯದಿ ಚ ನಿವರ್ತೇತ ಉತ್ತರತ್ರ ನ ವರ್ತೇತ ಇತಿ ಚೇತ್—ಪ್ರಾವರ್ತತೈವ ನ ನ್ಯವರ್ತತ; ಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತೋಃ ಅವಿಕಲತ್ವಾತ್. ಕಿಂತು ಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಉತ್ತರಾರ್ಥೈವ ನಾತ್ರಾರ್ಥಾ. ಯದಿ ಅತ್ರಾರ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್ ದೋರಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ ವ್ಯರ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್. ಅತ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ: ಯಥಾ ನದ್ಯಾಮೇಕತ್ರ ಕೃತಕಾರ್ಯೋ ಮದ್ಗುಃ ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಚಿಕೀರ್ಷುಃ ನಿಮಗ್ನ ಏವಾನುವರ್ತತೇ ತಥಾಯಮಪೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಡ್ನಿಡಃ ॥ 339 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಡಿದು, ನಿಡಿದು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಟಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ತತ್ರವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಡಿದು ಆಯಂ, ಕಟ್ಟಾಯಂ; ಕಡಿದು ಎಲ್ವು, ಕಟ್ಟೆಲ್ವು; ನಿಡಿದು ಉಸಿರ್, ನಿಟ್ಟುಸಿರ್; ನಿಡಿದು ಆಯಂ, ನಿಟ್ಟಾಯಂ.

[*Kadidu* and *nididu* drop the last syllable, with the vowel before it, and then change their final letter to *ṭ*, before a word beginning with a vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಿಱಶ್ಚ ಕುರ್ವ್ಯಞ್ಜನೇ ॥ 340 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಡಿದು, ನಿಡಿದು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಕಿಱಿದು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಚ ಕುರಾಗಮೋ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ತತ್ರವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಡಿದು ಗಾಡಿ, ಕಡುಗಾಡಿ; ಕಡಿದು ಚೆಲ್ವು, ಕಡು ಚೆಲ್ವು. ಏವಂ ನಿಡುದೋಳ್, ನಿಡುಸೂಳ್, ಕಿಱುನಗೆ, ಕಿಱುಗೂಸು. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತ್ಯುತ್ತರಾರ್ಥಂ.

[*Kadidu*, *nididu* and *kiridu* drop their last syllable with the vowel before it, and then add *u* before a word beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕಿಱಿತಿ ಪೂರ್ವವದೇವ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಚಕಾರಃ ಕಡ್ನಿಡೋಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ.

ನನು ಅತ್ರ ವ್ಯಞ್ಜನಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ. ಸ್ವರಾದೌ ಕಿಱಸ್ತುಃ[337], ಕಡ್ನಿಡಃ[339] ಇತಿ ಚ ಕಾರ್ಯದ್ವಯಸ್ಯ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕುರಾಗಮೋ ಭವನ್ನಯಂ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವೇವ ಭವತೀತಿ ಅರ್ಥಾಲ್ಲಭ್ಯತ ಇತಿ. ನನು ಚ ಆಭ್ಯಾಂ ಏಷಾಮಾದೇಶೋ ವಿಹಿತೋಽನೇನ ಚ ಆಗಮೋ ವಿಧೀಯತೇ. ತಯೋಶ್ಚ ಆಗಮಾದೇಶಯೋಃ ಅವಿರೋಧಾತ್ ಅಯಮಪಿ ಸ್ವರಾದಾವೇವ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ತತ್ರ ಭವನ್ನಯಂ ಕಿಂ ಸಮುಚ್ಚಯೇನ ಭವೇತ್ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ವಾ? ಗತ್ಯನ್ತರಾಭಾವಾತ್. ನ ತಾವತ್ಸಮುಚ್ಚಯೇನ. ಅವಿರುದ್ಧಯೋರಪಿ ಯುಗಪದುಭಯೋಃ ಕರ್ತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಕ್ರಮೇಣೈವ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ತತ್ರ ಚ ಆದೇಶಾತ್ಪೂರ್ವಮೇವ ಅಯಂ ವಿಧೀಯತೇ ಪಶ್ಚಾದ್ವಾ? ಉಭಯಥಾಪಿ ನೈಷ್ಫಲ್ಯ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ತಥಾಹಿ—ಯದ್ಯಯಂ ಆದೇಶಾತ್ಪೂರ್ವಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ಸ್ವಯಮಾಗಮತ್ವೇನ ಕಿಱಾದೀನಾಮನ್ತ್ಯಾವಯವಃ ಸನ್ ಆದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ಥಾನೀ ಭವತೀತಿ ಆದೇಶಾನೇವ ಉಪಮರ್ದ್ಯೇತ. ಸ್ಥಾನ್ಯುಪಮರ್ದನೇನೈವ ಆದೇಶವಿಧಿಃ; ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ[22] ಇತಿವಚನಾತ್. ಯದಿ ಚ ಪಶ್ಚಾದ್ಭವೇತ್ ತದಾ ಉತ್ತರಪದಾದಿಭೂತಸ್ವರನಿಮಿತ್ತಕೋ ಲೋಪಃ ಸ್ಯಾತ್; ಲುಬನಾಮಹಾನೌ[336] ಇತಿವಚನಾತ್. ನಾಪಿ ಪರ್ಯಾಯೇಣ. ಸ ಹಿ ಯುಗಪದುಭಯೋರ್ವಿರೋಧೇ ಪ್ರವರ್ತತೇ. ನಾತ್ರ ವಿರೋಧಃ. ತಥಾ ಚ ಸಮುಚ್ಚಯ ಏವ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್; ಅವಿರೋಧೇ ಸಮುಚ್ಚಯ ಇತಿವಚನಾತ್. ತತ್ರ ಚ ಉಕ್ತ ಏವ ದೋಷಃ. ಅಸ್ತು ವಾ ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್ಪರ್ಯಾಯಃ. ತಥಾಪಿ ಲುಬನಾಮಹಾನೌ[336] ಇತಿ ಸ್ವಯಮವಶ್ಯಂ ಲುಪ್ಯತ ಏವ. ಅತ ಉಭಯಥಾಪಿ ಅಶ್ರವಣಮೇವ. ಕಾರ್ಯಾನ್ತರಂ ತು ನಾಸ್ತ್ಯೇವ. ತತಃ ಸ್ವರಾದೌ ಕುರಾಗಮೋ ನಿಷ್ಫಲ ಏವ. ತದುಕ್ತಂ—

> ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಂ ವಾ ಕ್ವಚಿತ್ಕಿಂಚಿದ್ವಿಧೀಯತೇ ।
> ತಯೋರನ್ಯತರಾಭಾವೇ ವಿಧಿಃ ಕುತ್ರೋಪಯುಜ್ಯತೇ ॥ ಇತಿ.

ಅತಃ ಸ್ವರಾದೌ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವೇವ ಪರ್ಯವಸ್ಯತೀತ್ಯಾಕಲಯ್ಯಾಹ—ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತ್ಯುತ್ತರಾರ್ಥಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೆಚ್ಚಪೆಚ್ಚಬೆಚ್ಚಶ್ಚಮಃ ॥ 341 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೆಚ್ಚನೆ, ಪೆಚ್ಚನೆ, ಬೆಚ್ಚನೆ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಚಕಾರೇಣ ಸಹ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಮಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ತತ್ರ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೆಚ್ಚನೆ ತೆಂಗು, ಕೆಂದೆಂಗು. ಏವಂ ಕೆಂದಳಿರ್, ಕೆಂಬೊನ್; ಪಂದಲೆ, ಪಂದೊವಲ್, ಪಂಗಾಯ್; ಬೆನ್ನೀರ್, ಬೆಂಗದಿರ್, ಬೆಂಬೂದಿ. ಚಾ ಇತಿ ಅನ್ತ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯ ಮಾಭೂದಿತಿ. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕೆಚ್ಚೋಲೆ, ಪಚ್ಚಡಕೆ, ಬೆಚ್ಚೋಡು.

[*Kechchane, pachchane, bechchane* drop their last syllable with the vowel before it, and then change their final letter to *m* before a word beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕೆಚ್ಚ್ಪಚ್ಚ್ಬಚ್ಚ್ ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ಲುಪ್ತಮಾನಾಂ ಕೆಚ್ಚನೆ ಪಚ್ಚನೆ, ಬೆಚ್ಚನೆ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಗ್ರಹಣಂ. ಚಾ ಇತಿ ಸಹಾರ್ಥೇ ತೃತೀಯಾ. ಚಕಾರಸಹಿತಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅಸತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಮಕಾರಾದೇಶೋಽನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ಯಾತ್. ಅನ್ತ್ಯೋಪಾನ್ತ್ಯಯೋಃ ಮಿಲಿತಯೋಃ ಏಕಾದೇಶೋ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ.

ನನು ಅಯಮರ್ಥಃ ಕಥಮತ್ರ ಜಾಘಟೀತಿ? ಯತ್ರ ಸ್ಥಾನಿನೋ ವಿಶಿಷ್ಯ ನಿರ್ದೇಶಃ ತತ್ರೈವ ಇತರಸಾಹಿತ್ಯವಚನಂ ಯುಕ್ತಿಮತ್. ಯಥಾ ದೇರಿತ್ಯತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣೇತಿ. ತತ್ರ ಹಿ ನ ಕೇವಲಮತ್ರ ದೋರೇವ ಸ್ಥಾನಿತಾ; ಕಿಂತು ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹಿತಸ್ಯೇತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ. ಅತ್ರ ತು ಸ್ಥಾನ್ಯೇವ ನ ವಿಶಿಷ್ಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ. ಚಕಾರಸಾಹಿತ್ಯಂ ತು ಕಸ್ಯ ವಾ ಇತಿ ಸಂಶಯ ಏವ ಸ್ಯಾನ್ನ ನಿರ್ಣಯಃ. ಪ್ರತ್ಯುತ ವಿಪರೀತನಿರ್ಣಯೋ ಭವತಿ. ಕೆಚ್ಚುಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ನ ಕೇವಲಂ ಮಕಾರಾದೇಶಃ; ಕಿಂತು ಚಕಾರೇಣ ಸಹೇತಿ ಚಕಾರೋಽಪಿ ವಿಧೇಯ ಏವ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇತ್—ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ. ನಾತ್ರ ಸಂಶಯೋ ವಿಪರೀತನಿರ್ಣಯೋ ವಾ; ಕಿಂತು ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯನಿರ್ಣಯ ಏವ. ತಥಾಹಿ—ಮಕಾರೋ ಹಿ ಅತ್ರ ವಿಧೇಯಃ. ಸ ತಾವನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯಃ; ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶಾಭಾವಾತ್. ನಾಪ್ಯಾಗಮಃ; ಕಿಲ್ಲಿಙ್ಗತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಕಿಂತು ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿಧೀಯಮಾನತ್ವಾತ್ ಆದೇಶ ಇತಿ ನಿರ್ಣೀಯತೇ. ಸೋಽಪಿ ಕಸ್ಯ ವಾ ಇತ್ಯಪಿ ನ ಸಂಶಯಃ; ಕೆಚ್ಚ್ಪಚ್ಚ್ಬಚ್ಚ್ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀಶ್ರವಣಾತ್. ಷಷ್ಠ್ಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ತದನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಸ್ಥಾನೀ ಚ ನಿರ್ಣೀತ ಏವ. ಏವಂ ನಿರ್ಣಯೇ ಚೇತಿ ಚಕಾರಸಾಹಿತ್ಯಂ ಆದೇಶಸ್ಯ ಅತ್ರ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಯದಿ ಸ್ಯಾತ್ ಪೂರ್ವಂ ಪಶ್ಚಾದ್ವಾ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಚ ಚಮ ಇತಿ ವಾ ಮ್ಚ ಇತಿ ವಾ ಆದೇಶಸ್ವರೂಪಂ ಅಕುಟಿಲಮೇವ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ ನೈವಂ ಕೌಟಿಲ್ಯೇನ. ಅತಃ ತತ್ಸಾಹಿತ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಿನ್ಯೇವ ಅನ್ವೇತಿ ನಾದೇಶ ಇತ್ಯೇತತ್ಸರ್ವಮಾಕಲಯ್ಯಾಹ—ಚಕಾರೇಣ ಸಹ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಇತಿ. ಚಕಾರೇಣ ಸಹಿತಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅನೇನ ಚಕಾರದ್ವಯಂ ಮಿಲಿತಮೇವ ಸ್ಥಾನೀ ಇತಿ ನಿರ್ಣಯಃ. ಏವಮೇವ ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಉಪರ್ಯಧಸ್ತಾಚ್ಚ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸಮಾಕಲನೀಯಂ.

ಕೆಂದೆಂಗು, ರಕ್ತಚೋಚಂ. ಕೆಂದಳಿರ್, ಶೋಣಪಲ್ಲವಃ. ಕೆಂಬೊನ್, ನಿಷ್ಟಪ್ತಕಾಞ್ಚನಂ. ಪಂದಲೆ, ಸದ್ಯಶ್ಛಿನ್ನಂ ಶಿರಃ. ಪಂದೊವಲ್, ಆರ್ದ್ರಚರ್ಮ. ಪಂಗಾಯ್, ಶಲಾಟುಃ. ಬೆನ್ನೀರ್, ಉಷ್ಣೋದಕಂ. ಬೆಂಗದಿರ್, ಸೂರ್ಯಕಿರಣಃ. ಬೆಂಬೂದಿ, ಕೋಷ್ಣಂ ಭಸ್ಮ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೆಮಃ ಕಶ್ಚೋ ವಾ ॥ 342 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೃತಮಕಾರಸ್ಯ ಕೆಚ್ಚನೆಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಕಾರಸ್ಯ ಚಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ತತ್ರವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಚೆಂದೆಂಗು, ಕೆಂದೆಂಗು ; ಚೆಂದಳಿರ್, ಕೆಂದಳಿರ್ ; ಚೆಂಗಾಯ್, ಕೆಂಗಾಯ್. ಕೆಮ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪಂದಲೆ, ಬಂಗಲ್. ಕ ಇತಿ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಮಾಭೂತ್.

[When *kechchane* has been converted into *kem*, it optionally changes its *k* to *ch* before a word beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕೆಮ ಇತಿ ಲುಪ್ತಮಧ್ಯಸ್ವರಾದೇಶಃ ಕೃತಮಕಾರಸ್ಯ ಚ ಕೆಚ್ಚನೆಶಬ್ದಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಾತ್ ಸಮಾಸ ಏವಾಯಂ ಚಕಾರಾದೇಶೋ ನಾನ್ಯತ್ರ. ತೇನ ಚಚ್ಚನೆ ಇತಿ ವ್ಯಾಸಪ್ರಯೋಗಃ ಸಾಧುತ್ವೇನ ನಾಭಿಮನ್ಯತೇ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹೃತೌ ಬೆಂಗಲ್, ಸೂರ್ಯಕಾನ್ತೋಪಲಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಏತೇಸುರರ್ಥೇಮಶ್ಚೋರ್ಯಾದಿಷು ಚ ॥ 343 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೃತಮಕಾರಸ್ಯ ಕೆಚ್ಚನೆಶಬ್ದಸ್ಯ ಬೆಚ್ಚನೆಶಬ್ದಸ್ಯ ಚ ಅರ್ಧೈಕಾರೇಣ ಸಹ ಇಸುರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ಉರ್ಯಾದಿಷು ಚ ಪರತಃ ತತ್ರ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಿಸುಸಂಜೆ, ಕಿಸುವಳಿರ್ ; ಬಿಸುನೀರ್, ಬಿಸುಗದಿರ್ ; ಕೇಸುರಿ, ಕೇಸಕ್ಕ್ರ ; ಬೇಸುರಿ, ಬೇಸೋಡು. ಪಕ್ಷೇ—ಕೆಂಜಂಜೆ, ಚೆಂಜಂಜೆ ; ಕೆಂದಳಿರ್, ಚೆಂದಳಿರ್ ; ಬೆನ್ನೀರ್, ಬೆಂಗದಿರ್ ; ಕೆನ್ನುರಿ, ಕೆಚ್ಚುರಿ ; ಕೆನ್ನಕ್ಕ್ರ, ಕೆಚ್ಚಕ್ಕ್ರ ; ಬನ್ನುರಿ, ಬೆಚ್ಚುರಿ ; ಬೆನ್ನೋಡು, ಬೆಚ್ಚೋಡು. ಇದಮೇವ ಜ್ಞಾಪಕಂ ಉರ್ಯಾದಿಷು ಪರತಃ ಕೆಚ್ಚನೆ, ಬೆಚ್ಚನೆಶಬ್ದಯೋಸ್ತತ್ರವಿಷಯೇ ಮಾದೇಶೋಽಪಿ ಭವತೀತಿ. ಅನಯೋರಿತಿ ಕಿಂ ? ಪಂದಲೆ, ಪಚ್ಚಡಕೆ. ಉರ್ಯಾದಿಷ್ವಿತಿ ಕಿಂ ? ಕೆಚ್ಚಾನೆ, ಬೆಚ್ಚಗುಟ್.

ಉರಿ, ಅಕ್ಕ್ರ, ಓಡು, ಎಣ್ಣು, ಎಣ್ಣೆ, ಉಗುರ್, ಅಣಿಲ್, ಅವರೆ, ಅಡಕಿಲ್, ಅಡಕೆ ಇತಿ ಉರ್ಯಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[When *kechchane* has been converted into *kem*, and *bechchane* into *bem*, the *em* optionally becomes *isu* before a word beginning with a consonant and also before *uri* and the words classed with it (for which see above).]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಏತಾ ಇತಿ ಸಹಾರ್ಥೇ ತೃತೀಯಾ. ಏಕಾರಸಹಿತಸ್ಯೇತಿ ಎಮ್ ಇತ್ಯೇಮಂಭಾಗಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅಸತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಮಕಾರಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ಇಸುರಾದಿಶ್ಯೇತ. ಅತ್ರ ಪ್ರಥಮಶ್ಚಕಾರಃ ಕೆಮ ಇತ್ಯೇತತ್ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ. ಅನ್ಯಸ್ತು ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತ್ಯೇತತ್.

ಅಸತೋರನಯೋಃ ಬೆಮ ಏವ ಉರ್ಯಾದೌ ಇಸುರಾದಿಶ್ಯತೇ ; ನ ಕೆಮೋ ನಾಪಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಚೇತಿ. ಉರ್ಯಾದೀನಾಂ ಸ್ವರಾದಿತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ವೇಣ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತ್ಯುಪಾದಾನಂ.

ಉದಾಹೃತೌ ಕೆಮೋ ಬೆಮಶ್ಚ ಕ್ರಮೇಣ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ದರ್ಶಯತಿ—ಕಿಸುಸಂಜೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಿಸುಬಿಸ್ಯೋಃ ಇನಾದೌ ಪಾಠಾತ್ ಎದಾದೇಶೋ ನಾಸ್ತಿ ; ಅನಿನಾದೇರಿತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್. ತಥಾ ತಯೋರೇವ ಉರ್ಯಾದೌ ದರ್ಶಯತಿ—ಕೇಸುರಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೆಚ್ಚನೆ ಉರಿ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹಃ. ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ 309 ಇತಿ ಸಮಾಸಃ. ಕೃದ್ಗುಣೋಕ್ತೇಃ 333 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅನೆ ಇತ್ಯುತ್ತರಭಾಗಸ್ಯ ಲೋಪಃ. ಕೆಚ್ಚೃಚ್ಚೆ 341 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಚಸಂಯೋಗಸ್ಯ ಮಕಾರಾದೇಶಃ. ಎತೇಸುಃ 343 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಎಮ ಇಸ್ವಾದೇಶಃ. ಎದೇಃ 334 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಇಕಾರಸ್ಯ ಎದಾದೇಶಃ. ಸ್ವರಾದ್ಯುತ್ತರಪದವಿಷಯೇ ಕಿಸುಬಿಸ್ಯೋಃ ಇನಾದೌ ಪಾಠಾಭಾವಾತ್ ಅನಿನಾದೇರಿತ್ಯನಿಷೇಧಾತ್ ದೀರ್ಘಃ 335 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಎತೋ ದೀರ್ಘಾದೇಶಃ. ಉಬನಾಮಹಾನೌ 36 ಇತಿ ಇಸೋಃ ಉಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಃ. ಏವಂ ಚ ಕೇಸುರಿ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಂ. ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಸಮೂಹ್ಯಾ. ಪಕ್ಷಾನ್ತರಂ ದರ್ಶಯನ್ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ದರ್ಶಯತಿ—ಕೆಂಜಂಜೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಶ್ಚೋ ಬಹುಲಮಲಯೋಃ 93 ಇತ್ಯತ್ರ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಕ್ವಚಿದನ್ಯದೇವೇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ಜಕಾರಃ. ತಥೈವ ಉರ್ಯಾದೌ ದರ್ಶಯತಿ—ಕೆನ್ನುರಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮೋ ನಃ ಸ್ವಗೇ 77 ಇತಿ ಕೆಮೋ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಾದೇಶಃ. ಹ್ರಸ್ವಾನ್ನಣಲಯುಳತಟೇಃ 53 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅನ್ತರಙ್ಗೇ ದ್ವಿತ್ವೇ ಕೃತೇ ಗುರುತ್ವಾತ್ ದೀರ್ಘಾಭಾವಃ.

ನನು ಚ ಅತ್ರ ಉರ್ಯಾದಿಷು ಪರತೋ ಬೆಮಃ ಕೆಮಶ್ಚ ಕಥಂ ಇಸುರಾದೇಶಃ ಕಥ್ಯತೇ ? ಯತಃ ಕೆಚ್ಚನೆ, ಬೆಚ್ಚನೆ ಶಬ್ದಯೋಃ ಚಸಂಯೋಗಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರತ ಏವ ಮಕಾರ ಆದಿಶ್ಯತೇ. ನ ಸ್ವರಾದೌ. ತಥಾ ಚ ಅತ್ರ ಬೆಮ್ರೂಪಸ್ಯೈವ ಅಭಾವಾತ್ ನಿರ್ದೇಶ ಏವ ಅನುಪಪನ್ನಃ. ಕಸ್ಯ ವಾ ಅಯಮಾದೇಶ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಇದಮೇವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಯಮಾಶಯಃ : ಉರ್ಯಾದಿಷು ಪರತಃ ಕೆಚ್ಚನೆ, ಬೆಚ್ಚನೆ ಶಬ್ದಯೋಃ ಚಸಂಯೋಗಸ್ಯ ಮಾದೇಶೋ ಭವೇದೇವ. ಯದಿ ನ ಭವೇತ್ ನ ನಿರ್ದಿಶೇತ್. ನಿರ್ದೇಶ ಚ ಅತೋ ಭವೇದೇವೇತಿ ತರ್ಕಿತಪ್ರತಿಸನ್ಧಾನಾದೇವ ಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೃತೋ ಮೋ ಗದಬಜ್ಯನಕಿ ॥ **344** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೃದನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಮಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಗದಬಜಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ತತ್ರವಿಷಯೇ. ಅಕಿ ತು ನ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎತ್ತುವುದು ಕೋಲ್, ಎತ್ತುಂಗೋಲ್. ಏವಂ ಕುತ್ತುಂಗಱಿ, ತೂಗುಂದೊಟ್ಟಿಲ್, ಆಡುಂ[1] ದೊಳೆ, ಬತ್ತುಂಬಯಲ್, ಮಿಂಚುಂಬುೞು, ತೂಗುಂಜೊಡರ್, ಓಡುಂಜಗಳಂ. ಅನಕೀತಿ ಕಿಂ ? ಎತ್ತುವೆ

1 ದೊರೆ.

ಗಚೆ, ಓಡುವ ದಾರಿ, ಬತ್ತುವ ಬಾವಿ, ಮಾಡುವ ಜಗಳಂ. ಕೃತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಬೆಳ್ದಾವರೆ, ಕಗ್ಗಂಟಿ. ಗದಬಜೇತಿ ಕಿಂ ? ತೂಗುವಡಾಣೆ, ಕೇಗುವಸೋಗೆ. ತತ್ರೇತಿ ಕಿಂ ? ಪಾಡುವುದೇಷ್ಗೆ. ಅನಕೀತಿವಚನಾತ್ ಬಹುಲವಚನಾಚ್ಚ ಅತ್ರ ವಿಷಯೇ ಅಗ್ವಿಕಲ್ಪೋಽವಸೀಯತೇ. ಸಾ ಚ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾ ವಿಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ ಪಡುಧಾತೋಃ ಕೃದನ್ತಸ್ಯ ನಿತ್ಯಮೇವ ಅಗ್ಭವತಿ. ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಜಗಳಂ, ತೂಗಲ್ಪಡುವ ದೀವಿಗೆ.

[Gerunds drop their final syllable with the vowel before it and then change their final letter to *m* before a word beginning with *g*, *d*, *b*, or *j*; but not when they take *a*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅನುವೃತ್ತಿಬಲಾದೇವ ಕೃದುಪಲಬ್ಧೇಽಪಿ ಕೃದ್ಗ್ರಹಣಂ ಗುಣೋಕ್ತಿವ್ಯುದಾಸಾರ್ಥಂ. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತದೇವ ಸಙ್ಕೋಚ್ಯತೇ ಗದಬಜೇತಿ. ಅನಕೀತಿ ವಿಷಯನಿರ್ದೇಶಃ. ಅಗಾಗಮವಿಷಯೇ ನ ಭವತೀತಿ. ನತು ಅಗಾಗಮೇ ಪರೇ ನ ಭವತೀತಿ ಪರನಿರ್ದೇಶಃ. ತತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವಾದೇವ ಕಾರ್ಯಾಭಾವ ಇತಿ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರಮೇತತ್ ಸ್ಯಾತ್. ಅಗ್ಬಹುಲಂ[345] ಇತಿ ಅನುಪದಮೇವ ವಕ್ಷ್ಯತೇ. ತತಶ್ಚ ಅಗಾಗಮೋ ಯತ್ರ ಬುದ್ಧೌ ಚಕಾಸ್ತಿ ಅತ್ರ ಅಗಾಗಮಂ ವಿಧಾಸ್ಯಾಮ ಇತಿ ತತ್ರವಿಷಯೇ ಮಕಾರಾದೇಶೋ ನ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಗದಬಜೇತಿ ಕಿಂ ? ತೂಗುವಡಾಣೆ, ಕೇಗುವಸೋಗೆ ಇತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಂ ಯದ್ಯಪಿ ಅಸಾಧಾರಣಂ ನ ಭವತಿ, ಅತ್ರ ಅಗ್ವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಕಾರ್ಯಾಭಾವ ಇತಿ ಅನ್ಯಥಾನಯನಸ್ಯಾಪಿ ಭಾವಾತ್. ಯತ್ರ ಇತರಸಕಲಾರ್ಥಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಯದಭಾವಃ ತದೇವ ತತ್ರ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರ್ತವ್ಯಂ. ತಾದೃಶಂ ತು ನಾಸ್ತ್ಯೇವ. ಯತ್ರ ಮಾದೇಶೋ ನಾಸ್ತಿ ತತ್ರ ಅಗಾಗಮೋ ನಿಯಮೇನ ಭವತೀತಿ.

ನನು ಯದ್ಯೇವಂ ತರ್ಹಿ ಕೃತೋ ಮೋಽನಕಿ ಇತ್ಯೇತಾವದೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ, ನತು ಗದಬಜೇತಿ; ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಇತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ನಹಿ ಇದಂ ಗದಬಜಾಭಾವೇ ಮಾದೇಶೋ ನ ಭವತೀತಿ ವಕ್ತುಮಾಗತಂ. ತೂಗುಂಡಾಣೆ, ಕೇಗುಂಜೋಗೆ ಇತ್ಯಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಕಿಂತು ಗದಬಜಾದಾವೇವ ಮಾದೇಶಃ ಪ್ರಭೂತೋಽನ್ಯತ್ರ ವಿರಲಃ ತತ್ರ ಅಗಾಗಮ ಏವ ಪ್ರಭೂತ ಇತಿ ಜ್ಞಾಪಯಿತುಮೇವ ಆಗತಮಿತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ಕೃದನ್ತಾನಾಂ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ಅಗಾಗಮೋ ಮಾದೇಶಶ್ಚ ಸರ್ವತ್ರ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಭವತ ಇತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ಅನಕಿ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಆನರ್ಥಕ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತಥಾಪಿ ಕರ್ಮಣಿ ಅನುಪ್ರಯುಕ್ತಪಡುಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಕಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ಸರ್ವತ್ರ ಅಗಾಗಮ ಏವ ಶ್ರೂಯತೇ ನ ಮಾದೇಶ ಇತಿ ನ ತತ್ರ ಪರ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತಿರತೋಽತ್ರ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಅಪೂರ್ವೋ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಯೋಽಯಮತ್ರ ಪರ್ಯಾಯಃ ಸ ಏವ ವ್ಯವಸ್ಥಯಾ ವಿವಕ್ಷ್ಯತೇ ತಾವತ್ತೈವ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯಾಹ—ಅನಕಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಗ್ಬಹುಳಂ ॥ 345 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಗಾಗಮೋ ಬಹುಳಂ ಭವತಿ ಏಕಾರ್ಥೇ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ತತ್ರ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಟ್ಟಿತು ಮೊಲೆ, ಬಟ್ಟಮೊಲೆ ; ತೋರಿತು ಮುಡಿ, ತೋರಮುಡಿ. ಕ್ವಚಿನ್ನ ಭವತಿ—ಬಲ್ತ್ರೊಲೆ, ಮೆಲ್ಲಡಿ, ಕುಗ್ಗರ್ತ್ತಿ. ಕ್ವಚಿದ್ವಿಕಲ್ಪಃ—ಚುಚ್ಚುರ್ವ ಕೊಳ್ಳಿ, ಚುಚ್ಚುರಂಗೊಳ್ಳಿ ; ತೂಗುವ ಸೊಡರ್, ತೂಗುಂಜೊಡರ್. ಕ್ವಚಿದನ್ಯದೇವ ಭವತಿ—ಸಿಡಿಯುಂದಲೆ, ಇಟ್ಟಿಯುಂಬೊಚ್ಚಿ.

[Gerunds often take *a* before the word they qualify when it begins with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಸುಪ್ಸುಪಾ 293 ಇತ್ಯತೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವರ್ತತೇ. ತೇನೈವ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಭಾವಾತ್ತಾದರ್ಥ್ಯಂ ಸಿಧ್ಯತಿ. ತಥಾಪಿ ಪುನರ್ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾಧಿಕ್ಯಾತ್ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ನಾತ್ರ ಅಗಾಗಮಃ ಕೃತ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಃ ; ಕ್ವಚಿದ್ಗುಣೋಕ್ತೇರಪಿ ಭವತಿ ಬಟ್ಟಮೊಲ, ತೋರಮುಡಿ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ತಥಾ ನ ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವೇವೇತ್ಯಪಿ ನಿಯಮಃ ; ಕ್ವಚಿತ್ ಸ್ವರಾದಾವಪಿ ಭವತಿ ಪಾಡುವಂಗನೆಯರ್, ಆಡುವಚ್ಚರಸೆಯರ್ ಇತ್ಯಪಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ತಥಾ ನ ಸಮಾಸ ಏವೇತ್ಯಪಿ ಚ ನಿಯಮಃ ; ವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ಪ್ರಚುರಂ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್.

ಯಥಾ

ಕಂ ॥ ಲಂಕಾಧೀಶನ ಜಯಮಧು |
ಪಂಕಜನಾಭಂಗೆ ಸೋಲ್ತು ರಣಮುಖದೆಡೆಯೊಳ್ ॥
ಮುಂ ಕೊಟ್ಟಟ್ಟದ ರನ್ನದ |
ಕಂಕಣಮೆಂಬಂತೆ ಕಯ್ಗೆ ಬಂದುದು ಚಕ್ರಂ ॥

ತಥಾ

ಕಂ ॥ ಮೆಟ್ಟಿದ ಕಾಲೊಳ್ ಪಾವುಗೆ |
ಕಟ್ಟಿದ ಕೊರಲಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿ ತ ॥
ನ್ನಿಟ್ಟ ನೊಸಲಲ್ಲಿ ಕತ್ತುರಿ |
ಬೊಟ್ಟು ಕರಂ ಸೊಬಗುವಡೆದುದಾ ನೃಪಸುತನಾ ॥

ತಥಾ

ಕಂ ॥ ಮಾಡುವ ನಿನ್ನೂಳಿಗಮುಂ |
ಪಾಡುವ ನಿನ್ನೊಳ್ಗುಣಂಗಳಂ ಸಂತಸದಿಂ ॥
ದಾಡುವ ನಿನ್ನೊಡನಮರರ |
ಗಾಡಿಯೆ ಪೇೞ್ದಪ್ಪುದು ನಿನ್ನ ಪೆಂಪಂ ಜಿನಪಾ ॥

ತಥಾ

ವೃ ॥ ಶ್ರೀರಾಮಾನಟ ಕೌಸ್ತುಭದ್ಯುತಿಕಿರತ್ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಕ್ಷೇಪವ |
ಕ್ಷೋೀರಂಗಸ್ಥಿತೆಯಾದ ಪಾದನಖರೋಚಿರ್ಗಂಗೆ ಪೃಥ್ವೀಶಕೋ ॥

ಟೀರವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸಂದ ಚಕ್ರರವಿ ದೈತ್ಯಧ್ವಾಂತಮಂ ಗೆಲ್ದ ಭೂ |
ಭಾರಚ್ಛೇದವಿನೋದಿ ಕೃಷ್ಣನೆಮಗೀಗಾನಂದಸಂದೋಹಮಂ ||

ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಬಹುಲಮುಪಲಮ್ಭಾತ್. ಅತೋಽತ್ರ ತತ್ರಾನುವೃತ್ತಿರುತ್ತರಾರ್ಥೈವ ನಾತ್ರಾರ್ಥಾ. ಅತ ಏವ ಅಕಿ ಪರೇ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ದೋರ್ಲೋಪೋ ಭವತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ಅಗನ್ತು ಶಬ್ದರೂಪಂ ಕಥಂಚಿತ್ ಅವ್ಯಯಂ ಭವತೀತಿ ಚೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಕಮ್ ನಣಃ || 346 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ನಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಣಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಮಾಗಮೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ ಏಕಾರ್ಥೇ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮೀನಂ ಬುೞು, ಮೀನಂಬುೞು ; ಬಾನಂ ಗುೞಿ, ಬಾನಂಗುೞಿ ; ಕಣ್ಣಂ ದೊೞಲಿ, ಕಣ್ದೊೞಲಿ ; ಗೋಣಂ ನಾೞಿ, ಗೋಣ್ಣಾೞಿ. ನಣ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತೆಳ್ವಸಿಱ್.

[Words ending in *n* or *ṇ* often take *am* before the word they qualify when it begins with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಕೃದನ್ಗಣೋಕ್ತೇರಿತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಅತ ಏವ ತತ್ರೇತ್ಯಪಿ ನ್ಯವರ್ತತ ; ತಸ್ಯ ತಸ್ನಿಯತತ್ವಾತ್. ಕೇವಲಂ ಏಕಾರ್ಥೇ ಇತಿ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ಇತಿ ಚ ಅನುವರ್ತತ ಇತ್ಯಾಹ—ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮೀನಂಬುೞು ಪುೞುಶಬ್ದಃ ಕ್ರಿಮಿವಾಚೀ. ಮತ್ಸ್ಯಕ್ರಿಮಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಬಾನಂಗುೞಿ. ಅತ್ರ ಗುೞಿರಿತಿ ನ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಕಿಂತು ಗರ್ತವಾಚೀ ಕುೞಿಶಬ್ದಃ. ಕತಪಃ 89 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕಸ್ಯ ಗಾದೇಶಃ. ಗಗನಗರ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಕಣ್ಣಂದೊೞಲಿ ತೊೞಲೀತಿ ಗೋಳಕಂ. ಕಮ್ಯುಕಿ 55 ಇತಿ ಣಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ. ಚಕ್ಷುರ್ಗೋಳಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಳಃ ಕುಮ್ || 347 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಳಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಕುಮಾಗಮೋ ಭವತಿ ಬಹುಲಂ ಏಕಾರ್ಥೇ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪೆಳ್ಕುಂ ಬಟ್ಟೆ, ಪೆಳ್ಬಟ್ಟೆ ; ತೆಳ್ಕುಂ ಬಸಿಱ್, ತೆಳ್ವಸಿಱ್.

[Words ending in *ḷ* often take *um* before the word they qualify when it begins with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ದೋರ್ಮೋಽಂಶಿನ್ಯಡಿಮೇಗೋಃ || 348 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅಡಿ, ಮೇಗು ಇತ್ಯನಯೋಃ ಅಂಶವಾಚಿನೋಃ ದೋಃ ಮಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಅಂಶಿವಾಚಿನಿ ಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕಯ್ಯ ಅಡಿ, ಅಂಗಯ್; ಕಾಲ ಅಡಿ, ಅಂಗಾಲ್; ಕಯ್ಯ ಮೇಗು, ಮೇಂಗಯ್; ಕಾಲ ಮೇಗು, ಮೇಂಗಾಲ್. ಅನಯೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಕಯ್ಯ ಬಳಗು, ಬಳಕಯ್; ಕಾಲ ಪೊಱಗು, ಪೊಱಕಾಲ್. ಅಂಶಿನೀತಿ ಕಿಂ? ಅಡಿಮೇಗುಗಳ್. ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಇಟ್ಟಿಯ ಅಡಿ, ಅಡಿಯಿಟ್ಟಿ.

[*Adi* and *mêgu* when forming a compound with the word for a whole thing of which they signify a part, change their last syllable into *m* when it begins with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅಂಶಿನಿ ಇತಿ ಉತ್ತರಪದಂ 1 ವಿಶೇಷ್ಯತೇ. ತಸ್ಮಿನ್ ಪರತಃ ಪೂರ್ವಪದಭೂತೌ ಅಡಿಮೇಗುಶಬ್ದೌ ಅಂಶವಾಚಕಾವೇವೇತ್ಯಾಹ—ಅಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಶಿನಾ ಭಿನ್ನೇನ 306 ಇತಿ ಸಮಾಸಃ. ದೋರಿತಿ ಅನ್ತ್ಯಾದೇಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಬಳಕಯ್, ಪೊಱಕಾಲ್. ಅತ್ರ ಬಳಗು ಪೊಱಗುಶಬ್ದಯೋಃ ಅರಸ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ದುಲೋಪಃ. ಅತ್ರ ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಮಾವುಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಂಶವಾಚಿನಿ ಪರೇಽಪಿ ದೋಃ ಮಾದೇಶ ಇಷ್ಯತೇ; ಮಾಂಗದಿರ್, ಮಾಂಗೊನರ್, ಮಾಂಜೆಳ್, ಮಾಂಜೊಂಪಂ, ಮಾಂಡೊಣೆ, ಮಾಂದಳಿರ್, ಮಾಂಬೂಗಳ್, ಮಾಂಬೊಣರ್ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಮಾಮರಂ, ಮಾಮಿಡಿ ಇತ್ಯಾದೌ ಮಾವೋಃ ಅರಸ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ದುಲೋಪ ವಿಶೇಷ್ಟವ್ಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಲುಪ್ಪಿಂದುಮುಂದೋಃ || 349 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಪಿಂದು, ಮುಂದು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಅಂಶವಾಚಿನೋಃ ದೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಅಂಶಿವಾಚಿನಿ ಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮೊಗಿಯ ಮುಂದು, ಮುಂಮೊಗಿ; ಕಾಲ ಮುಂದು, ಮುಂಗಾಲ್; ಕಾಲ ಪಿಂದು, ಪಿಂಗಾಲ್; ತಲೆಯ ಪಿಂದು, ಪಿಂದಲೆ.

[*Pindu* and *mundu*, used as qualifying words, drop their last syllable before the word they qualify when it begins with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ದೋರಿತ್ಯೇವ ಪೂರ್ವವದೇವ ಸಮಾಸಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ನಿತ್ಯಂ ಮೆವರಿ || 350 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅಧಿಕಾರೋಽಯಂ. ಯದಿತ ಊರ್ಧ್ವಮನುಕ್ರಮಿಷ್ಯಾಮಃ ತತ್ ಮೆವರಿ ನಿತ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ವೇದಿತವ್ಯಂ.

[" Always before the suffix *me* or *var* " to be understood with each of the following *sûtras* (to No. 363).]

1 ವಿಶಿಷ್ಯತೇ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಇಹ ವಿಧೇಯಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಪರಾರ್ಥ ಏವಾಯಂ. ಪರಾರ್ಥೋ ಹಿ ದ್ವಿವಿಧೋ'ಧಿಕಾರಃ ಪರಿಭಾಷಾ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ನಾಸೌ ಪರಿಭಾಷಾ. ಕಿಂತು ಅಧಿಕಾರ ಇತ್ಯಾಹ—ಅಧಿಕಾರೋ'ಯಂ ಇತಿ. ಆ ಪಯಿನ್ಸೂತ್ರಾತ್ 363 ಇತಿ ಶೇಷಃ.

ನನು ಅತ್ರ ನಿತ್ಯಮಿತ್ಯೇತತ್ ವಿಧೇಯವಿಶೇಷಣಂ. ಯದ್ವಿಧೀಯತೇ ತನ್ನಿತ್ಯಂ ಭವತೀತಿ. ತಚ್ಚ ವಿಧೇಯಂ ಭೂತಂ ಭವತ್ ಭಾವಿ ಚ ವಾ ವಕ್ತವ್ಯಂ ; ಗತ್ಯನ್ತರಾಭಾವಾತ್. ತತ್ರ ನ ತಾವದ್ಭೂತಮೇತತ್ಸಮ್ಭಾವ್ಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಅದ್ಯಯಾವದುಕ್ತಂ ತತ್ ಮೆವರಿ ನಿತ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ಸ್ಯಾತ್. ನ ತದ್ವ್ಯಕ್ತಿಪದಮಧ್ಯಾಸ್ತೇ ; ಉಕ್ತವಿಧೇಃ ಮೆವರಿಪ್ರಾಪ್ತೇರೇವ ಅಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಅನೇನೈವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಶಙ್ಕ್ಯಾ, ಅಧಿಕಾರತ್ವೇನೈವ ಅಸ್ಯ ವಿಧಾಯಕತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಕಿಂಚ ಮೆವರ ಇತ್ಯೇತೌ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಶೇಷೌ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಾತ್ ವಾರಾರ್ಥೇ'ನೇಕತ್ವೇ ಚ ಭವತ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಅನಯೋಃ ಪ್ರಸಙ್ಗ ಏವ ನಾಸ್ತೀತಿ ಕುತ್ರ ವಿಧಿಃ ಕಸ್ಯ ವಾ ನಿತ್ಯತೇತಿ. ನಾಪಿ ಭವತ್, ತತ್ಪ್ರಸಙ್ಗಸ್ಯೈವ ಅಭಾವಾತ್. ಅತಃ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ ಭಾವ್ಯೇವೇತ್ಯವಗಮ್ಯಾಹ—ಯದಿತ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮೆವರಿ ನಿತ್ಯತ್ವವಿಧಾನಾತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ವಿಕಲ್ಪಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಎಣ್ಟುನಾಲ್ಕವಯ್ದೋರದ್ವನ್ದ್ವೇ || 351 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಎಣ್ಟು, ನಾಲ್ಕು, ಅಯ್ದು ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ದೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವುತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ ಭವತಿ. ಮೆವರಿ ನಿತ್ಯತ್ವವಿಧಾನಾತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ವಿಕಲ್ಪಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಎಣ್ಗಾವುದಂ, ಎಣ್ಟುಗಾವುದಂ ; ಎಣ್ದೆಸೆ, ಎಣ್ಟುದೆಸೆ ; ನಾಲ್ಮೊಗಂ, ನಾಲ್ಕುಮೊಗಂ ; ನಾಲ್ಗಾವುದಂ, ನಾಲ್ಕುಗಾವುದಂ ; ಅಯ್ಮುಸುಡಂ, ಅಯ್ದುಮುಸುಡಂ ; ಅಯ್ಮಾಲೆ, ಅಯ್ದುಮಾಲೆ ; ಎಣ್ಮೆ, ಎಣ್ಬರ್ ; ನಾಲ್ಮೆ, ನಾಲ್ವರ್ ; ಅಯ್ಮೆ, ಅಯ್ವರ್. ಅದ್ವನ್ದ್ವ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಅಯ್ದುನಾಲ್ಕೆಣ್ಟು. ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವಿತಿ ಕಿಂ ? ಎಣ್ಟಾನೆ, ನಾಲ್ಕಾಳ್, [1] ಅಯ್ದಾಡು.

[*Eṇṭu*, *nâlku*, *aydu* optionally drop their last syllable before a word beginning with a consonant when it does not form a *dvandva* compound: in taking the suffix *me* or *var* they always do.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ದೋಃ ಲುಬಿತಿ ಚ ವರ್ತತೇ. ಸಙ್ಖ್ಯಯಾ ಮೆದ್ವಾರೇ 433, ಸಙ್ಖ್ಯಯಾ ವರ್ 241 ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಂ ಮೆಪ್ರತ್ಯಯೋ ವರ್ಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ವಿಧಾಸ್ಯೇತೇ. ತತ್ರ ನಿತ್ಯತ್ವವಚನಾತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ವಿಭಾಷೇತ್ಯಾಹ—ಮೆವರಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಎಣ್ಮೆ, ಅಷ್ಟೌ ವಾರಾನ್ ; ಎಣ್ಬರ್, ಅಷ್ಟೌ ಪುರುಷಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ. ಎಣ್ಣೊಟ್ಟೇಃ 99 ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಕಾರಾದೇಶಃ. ನಾಲ್ಮೆ, ಚತುರೋ ವಾರಾನ್. ನಾಲ್ವರ್, ಚತ್ವಾರಃ ಪುರುಷಾಃ ಚತಸ್ರಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ. ಅಯ್ಮೆ, ಪಞ್ಚ ವಾರಾನ್. ಅಯ್ವರ್, ಪಞ್ಚ ಪುರುಷಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ.

---

1 ಅಯ್ದಾಱು.

ಸೂತ್ರಂ || ಮೂಱುಱೋಃ || 352 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಮೂಱು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಱೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮೂಗಾವುದಂ, ಮೂಱುಗಾವುದಂ ; ಮೂದಲೆಯುಂ, ಮೂಱುತಲೆಯುಂ ; ಮೂಮೆ, ಮೂವರ್. ಅದ್ವನ್ದ್ವ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮೂಱುನಾಲ್ಕು. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮೂಱಾವು. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[*Mūru* optionally drops its last syllable before a word beginning with a consonant if it does not form a *dvandva* compound : before the suffix *me or var* it always does.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಮೂದಲೆಯುಂ, ತ್ರಿಶಿರಾಃ. ಮೂಱುತಲೆಯುಂ, ತ್ರಿಶಿರಾ ಇತ್ಯೇವ. ಅವಿಕೃತೇಃ ಸಙ್ಖ್ಯಾಯಾಃ 97 ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ. ಮೂಮೆ, ತ್ರೀನ್ ವಾರಾನ್. ಮೂವರ್, ತ್ರಯಃ ಪುರುಷಾಸ್ತ್ರಿಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ. ಮೂಱಾವು, ತ್ರಿಗಪಿ ಇತ್ಯೇವ ನ ತು ತ್ರಿಸ್ರೋ ಗಾವ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಬಹುಲಾಧಿಕಾರಾತ್ ಮೂಱುಶಬ್ದಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನಾದ್ಯುತ್ತರಪದೇ ಮೆಪ್ರತ್ಯಯೇ ವಾ ಪರೇ ಱೋಃ ರೇಫಾದೇಶಮಪಿ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛನ್ತಿ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ || ಇರ್ಮ್ಮಡಿ ಬಲಿಗೆ ದಧೀಚಿಗೆ |
ಮೂರ್ಮ್ಮಡಿ ಜೀಮೂತವಾಹನಂಗಂ ಬಗೆಯಲ್ ||
ನೂರ್ಮ್ಮಡಿ ಶಿಬಿಗಂ ದಟ ಸಾ |
ಸಿರ್ಮ್ಮಡಿ ಮಿಗಿಲಿಳಗೆ ಚಾಗದೊಳ್ ನೃಪತುಂಗಂ ||

ತಥಾ

ಕಂ || ಕೂರ್ಮ್ಮೆಯಿನಾಮುಸಿಯುಂ ಕಂ |
ಡಾರ್ಮ್ಮೆಂ ನೀನಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಪಱತೆಂದರಸಂ ||
ಮೂರ್ಮ್ಮೆ ಬಲವಂದು ನುತಿಸಿ ಪ |
ಲರ್ಮ್ಮೆ ತುೞಿಲ್ಗೆಯ್ದು ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬೆಸಗೊಂಡಂ || ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಆಱುಮೂಱುಱೋಃ 88 ಇತಿ ಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತ್ಯೈವ ನಿಷೇಧಾತ್ ಕಥಮತ್ರ ಱೋಃ ರೇಫಾದೇಶ ಇತಿಚೇನ್ನ. ತತ್ರೈವ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಕರಣಾತ್ ಅಸ್ಯಾತ್ರ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ದರ್ಶಿತತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಹ್ರಸ್ವಸ್ತತ್ರ ವಾ || 353 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಮೂಱು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಱುಲೋಪೇ ಸತಿ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ, ಮೂಗುಡ್ಡೆ ; ಮುಕ್ಕೊಡೆ, [1]ಮೂಗೊಡೆ; ಮುಚ್ಚೋಟು, ಮೂಚೋಟು. ತತ್ರೇತಿ ಕಿಂ? ಮೂಱುಗಾವುದಂ.

[*Mūṟu*, when it has dropped its last syllable, optionally becomes short, *mu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಮೂಱೋರಿತ್ಯೇವ. ತಚ್ಛಬ್ದೇ ದುಲೋಪಂ ಪರಾಮೃಶತೀತ್ಯಾಹ— ದುಲೋಪೇ ಸತಿ ಇತಿ. ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ. ವೋಃ 63 ಇತಿ ಗಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ. ಮುಕ್ಕೊಡೆ, ಮುಚ್ಚೋಟು. ಬೆಸೆಕೋಲಾದಿತ್ವಾತ್ ನ ತೃತೀಯವರ್ಣಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಮೆವರಿ ‖ 354 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಮೂಱು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಮೆವರಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮುಮ್ಮೆ, ಮೂಮೆ ; ಮುವ್ವರ್, ಮೂವರ್.

[*Mūṟu*, before the suffix *me* or *var*, is optionally short.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನನು ಮೆವರಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಗೇವ ವರ್ತತೇ. ಕಿಂ ಪುನರ್ಗ್ರಹಣೇನ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ತೇನ ಅಪರ್ಯಾಪ್ತೇಃ. ತದ್ಧಿ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಮೆವರಿ ನಿತ್ಯತಾಮಾಪಾದಯತಿ; ಇದಂ ತು ಮೂಱೋಃ ದುಲೋಪೇ ಹ್ರಸ್ವಂ ವಿಕಲ್ಪಯತೀತಿ ಭಿನ್ನವಿಷಯತ್ವಾತ್ ನ ಪ್ರಾಚೋಽತ್ರ ವಾಚೋ ಯುಕ್ತಿಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಆಱೋಃ ‖ 355 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಆಱು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವುತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ. ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ಆದೇರೇವ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಅಱುಗಾವುದಂ, ಆಱುಗಾವುದಂ ; ಅಱುಮೊಗಂ, ಆಱುಮೊಗಂ ; ಅಱುಮೆ, ಅಱುವರ್.

[*Āṟu* optionally shortens its initial vowel before a word beginning with a consonant if it does not form a *dvandva* compound : before the suffix *me* or *var* it always does.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಹ್ರಸ್ವ ಇತ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ ನ ತತ್ರೇತಿ ; ಆಱುಶಬ್ದಸ್ಯ ದೋಃ ಲೋಪಾಭಾವಾತ್. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ, ತಥಾಪಿ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ಆದೇರೇವ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—ಅನ್ತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಱುಮೆ, ಷಡ್ವಾರಾ. ಅಱುವರ್, ಷಟ್ಪುರುಷಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಲುಪ್ ಸಾಸಿರೈಱೋಃ ‖ 356 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಸಾಸಿರ, ಏೞು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವುತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ.

---

1 ಮೂಕೊಡೆ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸಾಸಿರ್ದ್ದಲೆಯುಂ, ಸಾಸಿರದಲೆಯುಂ ; ಸಾಸಿರ್ದ್ದೋೞಂ, ಸಾಸಿರದೋೞಂ ; ಏೞ್ಗಯ್ಯಂ, ಏೞುಕಯ್ಯಂ ; ಏೞ್ಗಾವುದಂ, ಏೞುಗಾವುದಂ ; ಸಾಸಿರ್ಮ್ಮೆ, ಸಾಸಿರ್ವ್ವರ್ ; ಏೞ್ಮೆ, ಏೞ್ವರ್.

[*Sâsira* and *ēḻu* optionally drop their final letter before a word beginning with a consonant if it does not form a *dvandva* compound : before the suffix *me* or *var* they always do.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ದೋರಿತಿ, ಪ್ರಾಗೇವ ನಿವೃತ್ತತ್ವಾತ್. ಸಾಸಿರ್ದ್ದಲೆಯುಂ, ಸಹಸ್ರಶಿರಾಃ. ಸಾಸಿರ್ದ್ದೋೞಂ, ಸಹಸ್ರಬಾಹುಃ. ಏೞ್ಗಯ್ಯಂ, ಸಪ್ತಹಸ್ತಃ. ಸಾಸಿರ್ಮ್ಮೆ, ಸಹಸ್ರವಾರಾನ್. ಸಾಸಿರ್ವ್ವರ್, ಸಹಸ್ರಂ ಪುರುಷಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ. ಏೞ್ಮೆ, ಸಪ್ತ ವಾರಾನ್. ಏೞ್ವರ್, ಸಪ್ತ ಪುರುಷಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಶಿತ್ ॥ **357** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯದಿತಃ ಪರಮನುಕ್ರಮಿಷ್ಯಾಮಃ ತತ್ಸರ್ವಂ ಶಿದ್ವದ್ಭವತೀತಿ ವೇದಿತವ್ಯಂ.

[*Śit* indicates transformation of a whole word.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಯಮಪಿ ಪರಾರ್ಥಃ ಸನ್ ಅಧಿಕಾರ ಏವ. ಇತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ಆ ದ್ವೇರ್ದೂದಃ377 ಇತಿಯಾವತ್ ಯೇ ವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇಽತ್ರ ಆದೇಶಾಃ ತೇಷು ಸರ್ವೇಷ್ವಪಿ ಸರ್ವಾದೇಶಾರ್ಥಂ ಶಾನುಬನ್ಧೇನ ಭಾವ್ಯಂ. ತಥಾಚ ಪ್ರತಿಯೋಗಂ ಶಿತ್ಕರಣೇ ಗ್ರನ್ಥಗೌರವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಪ್ರತಿಯೋಗಂ ಅನುಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಂ ಇದಮುಚ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ–ಯದಿತ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒರೊಂದೋಃ ॥ **358** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಒಂದು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಒರ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಸ ಚ ಶಿದ್ವದ್ಭವತಿ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒರ್ತ್ತಲೆ, ಒಂದುತಲೆ ; ಒರ್ಕ್ಕಣ್ಣಂಗೆ, ಒಂದುಕಣ್ಣಂಗೆ ; ಒರ್ನ್ನುಡಿಯುಂ, ಒಂದುನುಡಿಯುಂ ; ಒರ್ಮ್ಮೆ, ಒರ್ವ್ವರ್.

[*Ondu* optionally changes to *or* before a following word if it does not form a *dvandva* compound: before the suffix *me* or *var* it always does.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ಉತ್ತರಪದಂ ವ್ಯಞ್ಜನಾದಿಕಮಿತಿ ನಿಯಮಃ. 1 ಒರಾನೆ, ಒರೆಲೆ, ಒರಾಳ್ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾದಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಹ—ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಶಿದಧಿಕಾರಾತ್ ಒರಾದೇಶಃ ಶಿದ್ಭವತೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ; ತಥಾಪಿ ಕಾರ್ಯವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಫಲಿತಮಾಹ—ಶಿದ್ವತ್ ಇತಿ. ಒರ್ತ್ತಲೆ, ಏಕಶಿರಃ. ಒರ್ಕ್ಕಣ್ಣಂಗೆ,

1 ಒರಾನೆ, ಒರೆಲೆ, ಒರಾಳ್.

ಏಕಲೋಚನಾಯ. ಒನ್ಸುಗಡಿಯಂ, ಏಕವಚನಃ. ಒಮ್ಮೆ, ಏಕವಾರಂ. ಒರ್ವರ್, ಏಕೋ ಪುರುಷಃ ಏಕಾ ಸ್ತ್ರೀ ವಾ. ನಾತ್ರ ಕಥಮೇಕತ್ವವಾಚಕಾತ್ ಅನೇಕತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ. ಕತಿಪಯವಚನತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಎರಡೋರಿರ್ ‖ **359** ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಎರಡು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಇರ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಸ ಚ ಶಿದ್ವದ್ಭವತಿ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಇರ್ಬಾಗಿಳ್, ಎರಡುಬಾಗಿಳ್; ಇರ್ತ್ತಲೆ, ಎರಡುತ್ತಲೆ; ಇರ್ಮ್ಮೆ, ಇರ್ವ್ವರ್.

[*Eradu* optionally changes into *ir* before a following word if it does not form a *dvandva* compound: before the suffix *me* or *var* it always does.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಇರ್ತ್ತಲೆ, ಎರಡುತ್ತಲೆ. ನಾದಿಷ್ಟ್ವಾದ್ವಾ 90 ಇತಿ ತೃತೀಯವರ್ಣಾಭಾವಃ. ಇರ್ಮ್ಮೆ, ದ್ವೌ ವಾರೌ. ಇರ್ವ್ವರ್, ದ್ವೌ ಪುರುಷೌ ದ್ವೇ ಸ್ತ್ರಿಯೌ ವಾ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಸ್ವರೇ ಮುಯ್ ಮೂಱೋಃ ‖ **360** ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಮೂಱು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಮುಯ್ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ ಶಿದ್ವದ್ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮುಯ್ಯಾನೆ, ಮೂಱಾನೆ; ಮುಯ್ಯೇಱು, ಮೂಱೇಱು; ಮುಯ್ಮೆ, ಮುಯ್ವರ್. ಸ್ವರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮುತ್ತಲೆ, ಮೂಱುತಲೆ.

[*Mūru* optionally changes to *muy* before a word beginning with a vowel if it does not form a *dvandva* compound: before the suffix *me* or *var* it always does.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಸ್ವರ ಇತಿ ಉತ್ತರಪದವಿಶೇಷಣಮಿತ್ಯಾಹ—ಸ್ವರಾದೌ ಇತಿ. ಮುಯ್ಮೆ, ತ್ರೀನ್ ವಾರಾನ್. ಮುಯ್ವರ್, ತ್ರಯಃ ಪುರುಷಾಃ ತಿಸ್ರಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಒಂಬತ್ತೋಸ್ತೊಮ್ ಪತ್ತೌ ‖ **361** ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಒಂಬತ್ತು ಇತ್ಯಸ್ಯ ತೊಮ್ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ ಶಿದ್ವದ್ಭವತಿ ಪತ್ತು ಶಬ್ದೇ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ತೊಂಬತ್ತು, ಒಂಬತ್ತುಪತ್ತು. ತೊಮ್ಮೆ, ತೊಂಬರ್. ಪತ್ತಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಒಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು.

[*Ombattu* optionally changes into *tom* before *pattu* if it does not form a *dvandva* compound: before the suffix *me* or *var* it always does.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ತೊಂಬತ್ತು, ನವತಿಃ. ಒಂಬತ್ತು ಪತ್ತು, ನವತಿರೇವ. ತೊಮ್ಮೆ, ನವ ವಾರಾನ್. ತೊಂಬರ್, ನವ ಪುರುಷಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ. ಒಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು, ಷಟ್ತ್ರಿಂಶದಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒಂಬಯ್ ನೂಱುಸಾಸಿರೇ ॥ 362 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಒಂಬತ್ತು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಒಂಬಯ್ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ ಶಿದ್ವಾ ಭವತಿ ನೂಱುಶಬ್ದೇ ಸಾಸಿರಶಬ್ದೇ ಚ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒಂಬಯ್ನೂಱು, ಒಂಬತ್ತುನೂಱು ; ಒಂಬಯ್ಸಾಸಿರಂ, ಒಂಬತ್ತುಸಾಸಿರಂ ; ಒಂಬಯ್ಮೆ, ಒಂಬಯ್ವರ್. ನೂಱುಸಾಸಿರ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಒಂಬತ್ತುಲಕ್ಕಂ.

[*Ombattu* optionally changes into *ombay* before *nûṟu* and *sâsira*, if it does not form a *dvandva* compound : always before the suffix *me* or *var*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಒಂಬಯ್ ಇತಿ ಯಾನ್ತೋಽಯಮಾದೇಶಃ. ಒಂಬೈ ಇತಿ ಐದನ್ತಮಪಿ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛನ್ತಿ. ಒಂಬಯ್ಮೆ, ನವ ವಾರಾನ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪಯಿನ್ ಪತ್ತೋಃ ॥ 363 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪತ್ತು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪಯಿನ್ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ ಶಿದ್ವಾ ಭವತಿ ನೂಱುಶಬ್ದೇ ಸಾಸಿರಶಬ್ದೇ ಚ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ. ಮೆವರಿ ತು ನಿತ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಯಿನ್ನೂಱು, ಪತ್ತುನೂಱು ; ಪಯಿನ್ಸಾಸಿರಂ, ಪತ್ತುಸಾಸಿರಂ ; ಪಯಿಮ್ಮೆ, ಪಯಿಂಬರ್. ಅನಯೋರಿತಿ ಕಿಂ ? ಪತ್ತುಲಕ್ಕಂ.

[*Pattu* optionally changes into *payin* before *nûṟu* and *sâsira*, if it does not form a *dvandva* compound : always before the suffix *me* or *var*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪಯಿನ್ನೂಱು, ದಶಶತಂ ; ಪಯಿನ್ಜಾಸಿರಂ, ದಶಸಹಸ್ರಂ. ಕ್ವಚಿದನ್ಯದೇವೇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ಜಕಾರಃ. ಪಯಿಮ್ಮೆ, ದಶ ವಾರಾನ್. ಪಯಿಂಬರ್, ದಶ ಪುರುಷಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವಾ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪನ್ನೊಂದೌ ॥ 364 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಿತ್ಯಂ ಮೆವರಿ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಪತ್ತು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪನ್ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ ಶಿದ್ವಾ ಭವತಿ ಒಂದುಶಬ್ದೇ ಪರೇ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪನ್ನೊಂದು. ಒಂದಾವಿತಿ ಕಿಂ ? ಪತ್ತೊಂಬತ್ತು.

[*Pattu* changes into *pan* before *ondu* if it does not form a *dvandva* compound.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ಯಾವದನನ್ತರಯೋಗಂ ಪ್ರಯೋಜನವಶಾತ್ ಅನುವೃತ್ತಮಪಿ ಮೆವರಿ ಪದಂ ಇತ ಊರ್ಧ್ವಂ ತದಭಾವಾತ್ ಸ್ವಯಂ ನಿವರ್ತಮಾನಂ ಆತ್ಮಸಹಚಾರಿನಿತ್ಯಪದಮನತಿರಿಚ್ಯೈವ ನಿವೃತ್ತಮಿತ್ಯಾಹ—ನಿತ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮೆವರಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ವಿಕಲ್ಪೋಽಧ್ಯಯಾವದಭಿಮತಃ. ಇತಶ್ಚ ತನ್ನಿವೃತ್ತೌ ವಿಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ ನಿತ್ಯತ್ವಮಾರ್ಥಿಕಮೇವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎರಡೌ ॥ 365 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪತ್ತು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪನ್ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ ಶಿದ್ಭವತಿ ಎರಡು ಶಬ್ದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪನ್ನೆರಡು. ಯೋಗವಿಭಾಗೋ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ.

[*Pattu* changes into *pan* before *eradu.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪದಿರ್ಮೂಱ್ವಾದಿಷಟ್ಕೇ ॥ 366 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪತ್ತು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪದಿರಾದೇಶಃ ಶಿದ್ಭವತಿ ಮೂಱು ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಷು ಷಟ್ಸು ಶಬ್ದೇಷು ಪರೇಷು.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪದಿಮೂಱು, ಪದಿನಾಲ್ಕು, ಪದಿನಯ್ದು, ಪದಿನಾಱು, ಪದಿನೇೞು, ಪದಿನೆಂಟು. ಮೂಱ್ವಾದಿಷಟ್ಕ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪತ್ತೊಂಬತ್ತು.

[*Pattu* changes into *padi* before the six numerals beginning from *mūṟu.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆದಿಶಬ್ದೋಽತ್ರ ವ್ಯವಸ್ಥಾವಚನಃ. ಯಾವದಾನುಪೂರ್ವೀಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಲೋಕೇ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಾ ವ್ಯವತಿಷ್ಠನ್ತೇ ತಥಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇಷ್ವೇವ ಮೂಱುಪ್ರಭೃತಿಷು ಷಟ್ಸು ಶಬ್ದೇಷು ಪರೇಷು. ನ ಯಥಾಕಥಂಚಿದವಸ್ಥಿತೇಷ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪದೇರ್ನ್ಗ್ ಸ್ವರೇ ॥ 367 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪದಿ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಸ್ವರಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪದಿನಯ್ದು, ಪದಿನಾಱು, ಪದಿನೇೞು, ಪದಿನೆಣ್ಟು. ಪದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಪತ್ತೊಂಬತ್ತು, ಪನ್ನೊಂದು. ಸ್ವರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪದಿಮೂಱು, ಪದಿನಾಲ್ಕು.

[*Padi* takes *n* before a word beginning with a vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯೋಽಯಮನನ್ತರಯೋಗೇ ಪದಿರಾದಿಷ್ಟಃ ತಸ್ಯೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೆೞಗೋಃ ಕೀೞ್ಕಿನೌ ॥ 368 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೆೞಗು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕೀೞ್, ಕಿನ್ ಇತ್ಯೇತೌ ಆದೇಶೌ ಶಿತೌ ಭವತ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೀೞೇರಿ, ಕೀೞ್ಪೊಟ್ಟೆ, ಕಿನ್ನೆಲಂ, ಕಿನ್ನಿಟ್ಟೆ.

[*Keḷagu* changes into *kīḷ* or *kin* before a word following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಕೆೞಗು ಇತಿ ಅಂಶವಾಚೀ. ಸ ಚೇತ್ ಅಂಶಿನಾ ಸಮಸ್ತಃ ತದಾ ತಸ್ಯ ಇಮೌ ಆದೇಶೌ. ಕೀೞ್ಕೆರೆ ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ಅಂಶಿನಾ ಭಿನ್ನೇನ306 ಇತಿ ಸಮಾಸಃ. ಕಿನ್ನಿಟ್ಟ. ಹ್ರಸ್ವಾತ್63 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ನಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಕಿಱಿದು ಬೆಟ್ಟಿತು ಪೆಱಗೋಃ ಕುಱು ಬಿಱು ಪೆಡಂ || **369** ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಕಿಱಿದು, ಬೆಟ್ಟಿತು, ಪೆಱಗು ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಕುಱು, ಬಿಱು, ಪೆಡ ಇತ್ಯಾದೇಶಾಃ ಶಿತೋ ಭವನ್ತಿ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕುಱುಗಡ್ಡಂ, ಕುಱುಗಂಟು, ಕುಱುಮನೆ; ಬಿಱುಗಾಳಿ, ಬಿಱುನುಡಿ, ಬಿಱುವಜ್ಜೆ; ಪೆಡಗಾಲ್, ಪೆಡಗಯ್, ಪೆಡದಲೆ.

[*Kiṟidu, beṭṭitu, peṟagu* change respectively into *kuṟu, biṟu, peḍa* before a word following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸಮವಚನತ್ವಾತ್ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಮಿತ್ಯಾಹ—ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಆದ್ಯಯೋಃ ವಿಶೇಷಣಸಮಾಸಃ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಅಂಶಿಸಮಾಸಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತಿ ತಥೈವೋದಾಹರಣಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಬಹುವ್ರೀಹಿರಪಿ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಃ, ಸಮಾಸಸ್ಯ ವಕ್ತೃವಿವಕ್ಷಾಧೀನತ್ವಾತ್. ತಥಾಪಿ ಯಥಾಯೋಗಂ ಸಮಾಸಾನ್ತೋಽನುಸನ್ಧೇಯಃ—ಕುಱುಗಡ್ಡಂ, ಕುಱುಗಂಟಂ, ಕುಱುಮನೆಯುಂ; ಬಿಱುನುಡಿಯುಂ, ಬಿಱುವಜ್ಜೆಯುಂ; ಪೆಡಗಾಲಂ, ಪೆಡಗಯ್ಯುಂ, ಪೆಡದಲೆಯುಂ ಇತಿ. ಬಿಱುಗಾಳಿ ಇತ್ಯತ್ರ ತು ಬೆಟ್ಟಿತು ಗಾಳಿ ಆವುದಱೊಳದು ಇತಿ ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಃ. ಕಾಲೋ ದೇಶೋ ವಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಬಿಱುಗಾಳಿ ಇತ್ಯೇವ ನಾತ್ರ ಸಮಾಸಾನ್ತಃ; ಸಮಾಸಾನ್ತವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾತ್. ಕುಱುಗಡ್ಡಮಿತ್ಯಾದೌ ಕಿಱಿದು ಗಡ್ಡಮಾವಂಗೆ ಇತಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೋ ವಿಗ್ರಹಃ. ಪೆಡಗಾಲಂ ಇತ್ಯಾದೌ ತು ಕಾಲ ಪೆಱಗು ಆವಂಗೆ ಇತಿ ವ್ಯಧಿಕರಣ ಏವ; ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್, ವ್ಯಧಿಕರಣಬಹುವ್ರೀಹೇರಪಿ ಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್. ಪೆಱಗು ಕಾಲು ಆವಂಗೆ ಇತಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೋ ವಾ ವಿಗ್ರಹಃ; ಅಂಶಾಂಶಿನೋಃ ಅಭೇದೋಪಚಾರಾಶ್ರಯಣಾತ್.

ಸೂತ್ರಂ || ಆದೀದೂದದ್ವಿದೂದೋಃ || **370** ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅದು, ಇದು, ಉದು ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಆ, ಈ, ಊ ಇತ್ಯೇತೇ ಆದೇಶಾ ಭವನ್ತಿ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಆನಾಡು, ಆಬೀಡು; ಈಯಾನೆ, ಈಮನೆ; ಊಮೊಸಿಸಂ, ಊವಾಳ್.

[*Adu, idu, udu* become respectively *ā, ī, ū* before the following word.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ರ ಅನನ್ತರೋತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಶಿದನುವೃತ್ತಿರ್ನಾರ್ಥವತೀ, ಅದ್ವಾದಿತ್ವಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾಪಿ ಉತ್ತರಾರ್ಥಮಿಷ್ಯತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಆಗೆಲ್ಲಸ್ಯವಾ ‖ 371 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಎಲ್ಲಶಬ್ದಸ್ಯ ಆಗಾಗಮೋ ವಾ ಭವತಿ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಎಲ್ಲಾ ಧನಂ, ಎಲ್ಲ ಧನಂ; ಎಲ್ಲಾ ಜನಂಗಳ್, ಎಲ್ಲ ಜನಂಗಳ್.

[*Ella* optionally lengthens its final *a* to *â* before the following word.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನನು ಅತ್ರ ಆಕಃ ಶಿದನ್ವಯಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿಚೇನ್ನ. ಕಿತ್ತ್ವೇನರ್ಥಕ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕೊಂಕೋಃ ಕುಡುಃ ‖ 372 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕೊಂಕು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಕುಡು ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ವಾ [1]ಭವತಿ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ, ಕೊಂಕುವಿಲ್ಲಂ; ಕುಡುವುರ್ವ್ವ, ಕೊಂಕುವುರ್ವ್ವ.

[*Koṅku* optionally becomes *kudu* before a word beginning whith a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಕೊಂಕುಶಬ್ದೋಽತ್ರ ಕುಟಿಲವಚನಂ ನಾಮ್ಯೇವ. ನ ಕೌಟಿಲ್ಯವಾಚೀ ಧಾತುರಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ [2]ಮಹತೋ ಮಾ ವ್ಯಞ್ಜನೇ ‖ 373 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಮಹಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಮಾ ಇತಿ ಶಿದ್ವಾದಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮಾದೇವಂ, ಮಹಾದೇವಂ; ಮಾದಾನಿ, ಮಹಾದಾನಿ. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಹಾಂಗನೆ, ಮಹಾಬ್ಧಿ.

[*Mahat* optionally becomes *mâ* before a word beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನನು ಭಾಷಾಯಾಂ ಮಹಚ್ಛಬ್ದಃ ಸ್ವತನ್ತ್ರೋ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ. ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಕೃತಿಕೋಽಪಿ ಏಕೋ ಮಹಾನ್ತಃ ಅಪರೋ ಮಹತ್ತುರಿತಿ. ಅತೋಽಯಂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಏವಾಭಿಮನ್ತವ್ಯಃ. ತಸ್ಯ ಚ ಬಿರುದಾವಲ್ಯಾಮೇವ ಸಮಾಸೋ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ಕಥಮತ್ರ ಆದೇಶವಿಧಿರಿತಿಚೇತ್—ನಾತ್ರ ಮಹಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಸಮಾಸೋ ವಿಧೀಯತೇ; ಯೇನೇದಂ ಚಿನ್ತ್ಯೇತ. ಕಿಂತು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದೇ ದ್ವೇ ಅಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಏವ ತಯೋಃ ಸಮಾಸಃ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷೋ ವಾ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಏವ. ನ ಹಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ಮಹಾದೇವ, ಮಹಾದಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿಧ್ಯತಿ; ಆನ್ಮಹತಸ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ (ಪಾ. 6—3—46) ಇತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಏವ ತದ್ವಿ

[1]ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದಾವುತ್ತರಪದೇ. [2]ಮಹತೋ ಮಾ.

ಧಾನಾತ್. ಕಿಂತು ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಮಸ್ತಸ್ಯೈವ ಮಹಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಅತ್ರ ಆದೇಶಮಾತ್ರಂ ವಿಧೀಯತೇ.

ಯದ್ಯಪಿ ತದ್ಭವಪ್ರಕರಣ ಏವ ಇದಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ; ತಥಾಪಿ ತತ್ರ ವ್ಯಸ್ತಾನಾಮೇವ ವಿಧಾನಂ ಇದಂ ತು ಸಮಸ್ತಸ್ಯೇತಿ ಸಮಾಸಪ್ರಸಙ್ಗಾದತ್ರ ಪ್ರದರ್ಶಿತಮಿತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಕರಮ್ಬಾದೌ ಸಮಸ್ತಾನ್ಯಪಿ ಕತಿಚಿತ್ಪ್ರದರ್ಶಿತಾನಿ; ತಥಾಪಿ ತಾನಿ ಸಮಸ್ತಾನ್ಯಪಿ ನಾಮಾನ್ಯೇವೇತಿ ತತ್ರೈವೋಕ್ತಾನಿ. ನೈತಾನಿ ತಾದೃಶಾನೀತಿ. ಇತಃ ಚತುಸ್ಸೂತ್ರ್ಯಾಮಪಿ ಏಷೈವ ಗತಿಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಹಸ್ಯ ಸಾ ॥ **374** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಹಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾ ಇತಿ ಶಿದ್ವದಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸಾದೇವಂ, ಸಹದೇವಂ; ಸಾವಾಸಿ, ಸಹವಾಸಿ. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ? ಸಹಾರ್ಜುನಂ.

[*Saha* optionally becomes *sâ* before a word beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಹಶಬ್ದಸ್ಯ ಉತ್ತರಪದೇನ ಸಮಾಸೇ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸಭಾವೋ ವಿಕಲ್ಪಿತಃ. ತತ್ರ ಯೋಽಯಂ ಅನಾಪನ್ನಸಭಾವಃ ಸ ಏವಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತ ಇತಿ ಸಪುತ್ರ, ಸಜನಕ ಇತ್ಯಾದೌ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎಕ್ಕಮೇಕಸ್ಯಾಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪಿ ॥ **375** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಏಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಎಕ್ಕ ಇತಿ ಶಿದ್ವದಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪ್ಯಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಕ್ಕಸರಂ, ಏಕಸರಂ; ಎಕ್ಕರಾಶಿ, ಏಕರಾಶಿ; ಎಕ್ಕತುಳಂ, ಏಕತುಳಂ. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ? ಏಕಾಂಗಂ, ಏಕಾವಳಿ. ಇದಮೇವ ಹಿ ಜ್ಞಾಪಕಂ ಅಸಂಸ್ಕೃತೇನಾಪಿ ಏಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಮಾಸೋಽಸ್ತೀತಿ.

[*Êka* optionally changes into *ekka* before a word beginning with a consonant, whether it be Sanskrit or not.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಅತ್ರ ಅಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪಿ ಇತಿ ಅಯುಕ್ತಂ, ಅಸಮ್ಭವದೋಷದುಷ್ಟತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಏಕಶಬ್ದೋಽಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಸಮಸ್ಯೇತ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಇದಮೇವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಯಮಾಶಯಃ—ಏಕಶಬ್ದೋಽಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಸಮಸ್ಯತೇ. ತಥಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್. ಸಮ್ಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್. ಯದಿ ಅಯಂ ಅನೇನ ನ ಸಮಸ್ಯೇತ, ನೈವಂ ನಿರ್ದಿಶ್ಯೇತ. ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ ಚ ತಥಾ. ಅತಃ ಸಮಸ್ಯತ ಏವೇತಿ ತರ್ಕಾನುಗೃಹೀತೇನ ವಚನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನ ನಿರ್ಣೀಯತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ವಚನಂ ಅಪ್ರಮಾಣಮೇವ ಭವೇದಿತಿ. ಅನನ್ತರದ್ವಿಸೂತ್ರ್ಯಾಮಪಿ ಏಷೈವ ರೀತಿಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತ್ರಿಚತುರೋಸ್ತಿಚಾವೌ ತದ್ಧಿತೇ ಚ ॥ **376** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತ್ರಿ, ಚತುರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ತಿ ಚೌ ಇತ್ಯಾದೇಶೌ ಶಿತೌ ವಾ ಭವತಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪ್ಯಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ತದ್ಧಿತೇ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಿದಂಡಿ, ತ್ರಿದಂಡಿ; ತಿಗುಂಡಂ, ತ್ರಿಕುಂಡಂ; ತಿಮೊಗಂ, ತ್ರಿಮುಖಂ. ಚೌದಂತಂ, ಚತುರ್ದ್ದಂತಂ; ಚೌವಿಧಂ, ಚತುರ್ವ್ವಿಧಂ; [1]ಚೌಭಾಗಿ, ಚತುರ್ಭ್ಭಾಗಿ. ತದ್ಧಿತೇ—ತಿತಯಂ, ತ್ರಿತಯಂ; ಚೌತಯಂ, ಚತುಷ್ಟಯಂ. ಅನಯೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಪಂಚಮುಖಂ, ಪಂಚತಯಂ.

[*Tri* and *chatur* optionally change respectively into *ti* and *chau* before a word beginning with a consonant, whether Sanskrit or not; also before the (Sanskrit) derivative terminations.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪಿ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದತ್ವಾತ್ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯೋಽಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಏವಾವಗನ್ತವ್ಯೋ ನ ಭಾಷಾವಿಷಯಃ; ಅಯೋಗ್ಯತ್ವಾತ್.

ನನು ಅತ್ರ ಅಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪಿ ಇತಿ ವರ್ತತ ಏವ. ತಚ್ಚ ಉತ್ತರಪದೇ ತದ್ಧಿತೇಽಪಿ ಇತಿ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಸಮ್ಬಧ್ಯತಾಂ. ತಥಾ ಚ ಉತ್ತರಪದವತ್ ತದ್ಧಿತೋಽಪಿ ಉಭಯರೂಪೋಽಸ್ತು ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ತಾದೃಕ್ತದ್ಧಿತಸ್ಯ ಭಾಷಾಯಾಂ ಅನಭಿಧಾನಾತ್. ಯಾದೃಕ್ತ್ರಿಚತುರ್ಭ್ಯಾಂ ಪರತಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಮರ್ಹ ಇತ್ಯತೋಽತ್ರ ತಯಟ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಾಮೇವ ಗ್ರಹಣಮಿತಿ. ತಾನೇವೋದಾಹರತಿ—ತಿತಯಂ, ತ್ರಿತಯಂ; ಚೌತಯಂ, ಚತುಷ್ಟಯಮಿತಿ. ಏವಂ ತ್ರಿಕಂ, ತ್ರಿಕಂ; ಚೌಕಂ, ಚತುಷ್ಕಂ ತಥಾ ತಿತಿಯಂ, ತೃತೀಯಂ; ಚೌತಂ, ಚತುರ್ತ್ಥಮಿತಿ ಚ ಅನುಸನ್ಧೇಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದ್ವೇರ್ದೂದು ॥ **377** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದ್ವಿಶಬ್ದಸ್ಯ ದೂ, ದು ಇತಿ ಶಿತೌ ಆದೇಶೌ ವಾ ಭವತಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪ್ಯಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ ತದ್ಧಿತೇ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದೂಮುಕಂ, ದುಮುಕಂ, ದ್ವಿಮುಖಂ; ದೂಜಾವಂ, ದುಜಾವಂ, ದ್ವಿಯಾಮಂ; ದೂತಯಂ, ದುತಯಂ, ದ್ವಿತಯಂ; ದೂತೀಯಂ, ದುತೀಯಂ, ದ್ವಿತೀಯಂ. ಇಮಾವೇವ ಯೋಗೌ ಗಮಕೌ ದ್ವಿತ್ರಿಚತುಶ್ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅತ್ರ ವಿಷಯೇ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ಭವತೀತಿ.

[*Dvi* optionally changes into *dû* or *du* before a word beginning with a consonant, whether Sanskrit or not; also before a derivative termination.]

---

1 ಚೌಬಾವಿ, ಚತುರ್ಬ್ಭಾವಿ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದೂಕ್ಷ ದುಕ್ಷ ದೂದೂ. ನನು ಅತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವತ್ರ ಚ ದ್ವಿತ್ರಿಚತುಶ್ಶಬ್ದಾನಾಂ ಉತ್ತರಪದೇ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಚ ಪರೇ ಕಾರ್ಯಮುಚ್ಯತೇ. ಕಥಮೇಷಾಂ ತತ್ಪರತ್ವಂ? ಯತೋ ದ್ವ್ಯಾದ್ಯಾದಶ್ಚಃ[11] ಇತ್ಯತೋ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ನಿಷಿದ್ಧಾ. ತನ್ನಿಷೇಧೇ ಚ ಕಥಂ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಃ? ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್[203] ಇತಿವಚನಾತ್. ತದನುತ್ಪತ್ತೌ ಚ ಕಥಂ ಸಮಾಸಃ? ಸುಪ್ಸುಪಾ ಸಮಾಸಃ[293] ಇತಿವಚನಾತ್. ತದಭಾವೇ ಚ ಕಥಮುತ್ತರಪದತ್ವಂ? ತತ್ರೈವ ತನ್ನಿಯಮಾತ್—ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಇದಮಿತ್ಯಾದಿ. ಯತೋಽತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಪರತ್ವಮಙ್ಗೀಕೃತ್ಯ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷೋಽಭಿಧೀಯತೇ. ತಚ್ಚ ಸಮಾಸಮನ್ತರಾ ಅನುಪಪನ್ನಂ ಸತ್ ತಮಾಕ್ಷಿಪತಿ. ಸ ಚ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಂ. ಸಾ ಚ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಮಿತಿ. ತದೇತತ್ಸರ್ವಂ ವಚನಬಲಾದೇವ ಅವಗನ್ತವ್ಯಂ.

ಯದ್ಯಪಿ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸಮಾಸಾದಿವಿಧಿಸಿಷ್ಪನ್ನಾ ಏವ ಅತ್ರ ಏಕದೇಶತೋ ವಿಕ್ರಿಯನ್ತ ಇತಿ ನಾತ್ರ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಯಾ ಸುಬುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಸಮಾಸವಿಧಿನಾ ವಾ ಪ್ರಯೋಜನಂ. ತಥಾಪಿ ಅಸಂಸ್ಕೃತೋತ್ತರಪದವಿವಕ್ಷಯಾ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾದ್ಯನ್ವಯನಮರ್ಥವದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೀಲಾರಾದೀಸಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ ॥ **378** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೀಲಾರಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ಯಥೋಪದೇಶಂ ಸಾಧವೋ ವೇದಿತವ್ಯಾಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೀಲಾರಂ, ಕೀರಾರಂ, ದೇವಾರಂ, ಧವಳಾರಂ, ಗೂಡಾರಂ, ದೀವಳಿಗೆ, ದೀವಾಳಿಗೆ; ಸೀಯುದರಂ, ಸೀಯುದಾರಂ, ಸೀಯುಬಾರಂ; ಸಿರಿದರಂ, ಸಿರಿದಾರಂ, ಸಿರಿಬಾರಂ; ವಂಕದರಂ, ವಂಕದಾರಂ, ವಂಕಬಾರಂ; ಪಾಣೀಯುದರಂ, ಪಾಣೀಯುದಾರಂ, ಪಾಣೀಯುಬಾರಂ; ಕಂಟೆಯುದರಂ, ಕಂಟೆಯುದಾರಂ, ಕಂಟೆಯುಬಾರಂ; ಚೌವಟ್ಟಂ, ಪಾಯುವಟ್ಟಂ, ರನ್ನವಟ್ಟಗೆ, ಸಂತೆವಟ್ಟಣಂ, ದೆಸವಳಿ, ಕನ್ನವುರಂ, ಬಣ್ಣವುರಂ, ಅಂತವುರಂ, ಕಂಡಪಟಂ, ಸಿಬ್ಬುದ್ಧಿ, ಮೊಳೆದೋರಣಂ, ದಮ್ಮಾಣಿ, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟ್ಟಗೆ; ಕಂಸಾಳಂ, ದೇಗುಲಂ, ಸೂಯಾಣಂ, ದೇಶಾಕೆ, ದುಗಂ, ದೂಗಂ; ತಿಗಂ, ತೀಗಂ; ಚೌಕಂ ಇತಿ ಕೀಲಾರಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Kilâra* and the other words classed with it (for which see above) take forms as shown.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕ್ಷೀರಾಗಾರಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಸಮಸ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪೂರ್ವತ್ರ ಉತ್ತರತ್ರ ಉಭಯತ್ರ ವಾ ಯಥಾಯಥಂ ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಕರಣೇನ ವಿಕೃತಿಮುಪಪಾದ್ಯ ಕೀಲಾರ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ಉಪದಿಶ್ಯನ್ತೇ. ತತ್ರ ಕಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಕಸ್ಮಿನ್ ಪರ

ತಃ ಕಿಂ ವಾ ಆದಿಶ್ಯತೇ ? ಕೋ ವಾ ಅತ್ರ ಆಗಮಃ ? ಕಿಂ ವಾ ಏತದನುಶಾಸನಂ ? ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಚಿನ್ತಾಮುಪಹಾಯ ಯಸ್ಯ ಯದುಪದಿಷ್ಟಂ ತತ್ತಥೈವ ಸಾಧ್ವಿತಿ ವಿಜ್ಞಾತವ್ಯಮಿತ್ಯಾಹ—ಯಥೋಪದೇಶಂ ಇತಿ. ಅನೇನ ಸೂತ್ರಗತಂ ಉಪದಿಷ್ಟಪದಂ ಭಾವಸಾಧನಮಿತ್ಯಪಿ ಸೂಚಿತಂ. ಅತ್ರ ಪ್ರತಿಶಬ್ದಂ ಲಕ್ಷಣಕಥನೇ ಪ್ರಯಾಸ ಏವ ಭೂಯಾನ್ ಪ್ರಯೋಜನಂ ತು ಅಲ್ಪಮೇವೇತಿ ನಿಪಾತವಿಧಿಃ. ಯಥಾ ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ (ಪಾ. 6—3—109) ಇತಿ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಕರಂಬಾದಿಷ್ವೇವ ಏತೇಽಪಿ ಸಙ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ಇತಿ ಶಙ್ಕಾ. ತತ್ರಾಚ ಉಕ್ತಮೇವ ಉತ್ತರಮಿತಿ.

ಕೀಲಾರಂ. ಕ್ಷೀರಾಗಾರಶಬ್ದೇ ಷಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಃ. ರೇಫಸ್ಯ ಲಕಾರಾದೇಶಃ. ಗಾಪಿಣ್ಡಸ್ಯ ಅದರ್ಶನಂ. ಕೀರಾರಂ. ತತ್ರೈವ ಷಕಾರಗಾಪಿಣ್ಡಯೋರ್ಲೋಪ ಏವ. ನ ರೇಫಸ್ಯ ಲಕಾರಾದೇಶಃ. ಉಭಯಥಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಯಥಾಯಥಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರೂಹ್ಯಾ. ದೇವಾರಂ. ದೇವಾಗಾರಶಬ್ದೇ ಗಾಪಿಣ್ಡಲೋಪಃ. ಏವಂ ಧವಳಾರಂ, ಧವಳಾಗಾರಂ. ಗೂಡಾರಂ, ಗೂಢಾಗಾರಂ. ದೀವಳಿಗೆ, ದೀವಾಳಿಗೆ. ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ದೀಪಾವಳಿಕಾ. ಸೀಯದರಂ, ಸೀಯದಾರಂ, ಸೀಯಬಾರಂ, ಸಿರಿದರಂ, ಸಿರಿದಾರಂ, ಸಿರಿಬಾರಂ. ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೀದ್ವಾರಮೇವ. ಶ್ರೀಶಬ್ದಸ್ಯ ಸೀಯ ಸಿರಿಭೇದಾತ್ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಂ, ದ್ವಾರಶಬ್ದಸ್ಯ ದರ ದಾರ ಬಾರಭೇದಾತ್ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಮಿತ್ಯಾಹತ್ಯ ಷಾಡ್ರೂಪ್ಯಾತ್. ವಂಕದರಂ, ವಂಕದಾರಂ, ವಂಕಬಾರಂ. ತ್ರಿಷ್ವಪಿ ವಕ್ರದ್ವಾರಂ. ಪಾಣೀಯದರಂ, ಪಾಣೀಯದಾರಂ, ಪಾಣೀಯಬಾರಂ. ತ್ರಿಷ್ವಪಿ ಪಾನೀಯದ್ವಾರಂ. ಕಂಟೆಯದರಂ, ಕಂಟೆಯದಾರಂ, ಕಂಟೆಯಬಾರಂ. ತ್ರಿಷ್ವಪಿ ಕಣ್ಟಕದ್ವಾರಮೇವ. ಚೌವಟ್ಟಂ, ಚತುಷ್ಪಥಂ ಚತುಷ್ಪಟ್ಟಂ ವಾ. ಪಾಯವಟ್ಟಂ, ಪಾದಪಟ್ಟಂ. ರನ್ನವಟ್ಟಗೆ, ರತ್ನಪಟ್ಟಿಕಾ. ಸಂತೆವಟ್ಟಣಂ, ಸಂಸ್ಥಾಪತ್ತನಂ. ದೆಸವಲಿ, ದಿಶಾಬಲಿಃ. ಕನ್ನವುರಂ, ಕರ್ಣಪೂರಃ. ಬಣ್ಣವುರಂ, ವರ್ಣಪೂರಃ. ಅಂತವುರಂ, ಅನ್ತಃಪುರಂ. ಕಂಡಪಟಂ, ಕಾಣ್ಡಪಟಃ. ಸಿಬ್ಬುದ್ದಿ, ಸಿಬುರ್ದ್ಧಿಃ. ಮಾಲೆತೋರಣಂ, ಮಾಲಾತೋರಣಂ. ದಮ್ಮಸಾಣಿ, ದ್ರಮ್ಮಸಾಣಿಃ. ದ್ರಮ್ಮಂ ನಾಣಕವಿಶೇಷಃ, ಟಙ್ಕಶಾಲಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ. ಉಭಯತ್ರ ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ. ಕಂಸಾಳೆ, ಕಾಂಸ್ಯತಾಳಃ. ದೇಗುಲಂ, ದೇವಕುಲಂ. ದೇವಗೃಹಮಿತಿಯಾವತ್. ಸೂಯಾಣಂ, ಸೂಪಸ್ಥಾನಂ. ಮಹಾನಸಮಿತಿ ಯಾವತ್. ದೇಶಾಕೆ, ದೇಶಶಾಖಾ. ಪ್ರತ್ಯನ್ತದೇಶ ಇತಿ ಯಾವತ್. ಏವಮಾದಯೋ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಮನುಸರ್ತವ್ಯಾಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಕೇಚನ ಶಬ್ದಾಃ ತದ್ಭವಸೂತ್ರೈರೇವ ಸಿದ್ಧಾ ಇವ ಭಾನ್ತಿ. ತಥಾಪಿ ಸಮಸ್ತತ್ವಾತ್ ಅತ್ರೈವ ನಿಪಾತಿತಾ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಮಕ್ ಪೆಱಗ್ಗಾದೀನಾಂ || 379 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಪೆಱಗ್ಗಾದೀನಾಂ ಮಗಾಗಮೋ ವಾ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪೆಡಂಗಯ್, ಪೆಡಗಯ್ ; ಬೆಟ್ಟುಂಬೊಟೆ, ಬೆಟ್ಟುವೊಟೆ ; ಬೆಟ್ಟುಂಗಾಡು, ಬೆಟ್ಟುಗಾಡು ; ಆಗಸಂಬೊಚ್ಚಂ, ಆಗಸವೊಚ್ಚಂ ;

ಬಗ್ಗಂದೊವಲ್, ಬಗ್ಗದೊವಲ್ ; ಕಕ್ಕುಂದಱಿ, ಕಕ್ಕುದಱಿ ; ಮೆದುಗ್ರಂಗೂಟ, ಮೆದುಗ್ರಗೂಟ ; ಕೊಂಕುಂಡಾಣೆ, ಕೊಂಕುಡಾಣೆ. ಪೆಱಗ್ವಾದಯಃ ಪ್ರಯೋಗಗಮ್ಯಾಃ.

[*Peṟagu* and other words (see above) optionally take *m* before a word beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಧಾತಾವುತಃ ॥ 380 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಗಾಗಮೋ ವಾ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಧಾತೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಡುಂಬಿಟ್ಟಂ, ಮಡುವಿಟ್ಟಂ ; ಗಿಡುಂಗಡಿದಂ, ಗಿಡುಗಡಿದಂ ; ಕಾಡುಂಗಂಡಂ, ಕಾಡುಗಂಡಂ ; ಬೀಡುಂಬೊಕ್ಕಂ, ಬೀಡುವೊಕ್ಕಂ. ಧಾತಾವಿತಿ ಕಿಂ ? [1] ಮಡುಸೀರ್, ಗಿಡುಗಾಯ್. ವ್ಯಞ್ಜನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಗಿಡುವಗುಟ್ಟಂ. ಉತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಎಲೆಗಂಡಂ, ಬಡಿಗೊಂಡಂ.

[Words ending in *u* optionally take *m* before a verbal root beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಧಾತಾವಿತಿ ಧಾತುಃಪದೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ತಿಙನ್ತೇ ಕೃದನ್ತೇ ವಾ ಇತಿ ಯಾವತ್. ಉದಾಹರಣೇ ಸರ್ವತ್ರ ಅಮುಕ್ತ್ವಾ 298 ಇತಿ, ಕೃತ್ವಾ 299 ಇತಿ ಚ ಸಮಾಸಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅತಃ ॥ 381 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಗಾಗಮೋ ವಾ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಧಾತೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಳಪಂಬಿಡಿದಂ, ಬಳಪವಿಡಿದಂ ; ನೆಲಂಬಿಡಿದಂ, ನೆಲವಿಡಿದಂ. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[Words ending in *a* optionally take *m* before a verbal root beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯದ್ಯಪಿ ಅನನ್ತರಾತೀತಯೋಗೇ ಧಾತಾವುತ ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶ ಏವ ಲಘುಃ. ತಥಾಪಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಅತೋಽನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ಪೃಥಗ್ಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯಾಹ—ಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಂಸ್ಕೃತಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ॥ 382 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಮಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೌ ಧಾತೌ ಉತ್ತರಪದೇ ಪರೇ.

---

1 ಮಡುಗಿಡು.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಚಕ್ರಂಗೊಂಡಂ, ವಜ್ರಂಗೊಂಡಂ, ಖಡ್ಗಂಬಿಡಿದಂ, ದಂಡಂಗೊಂಡಂ. ಸಂಸ್ಕೃತಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಮರಂಗಡಿದಂ, ಮರಗಡಿದಂ. ಅತ ಇತಿ ಕಿಂ? ವಿಧುಂಗಂಡಂ, ವಿಧುಗಂಡಂ.

[Sanskrit words ending in *a* always take *m* before a verbal root beginning with a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ ಇತ್ಯೇವ. ನಿತ್ಯಗ್ರಹಣಂ ಉತ್ತರಾರ್ಥಮೇವ. ಅತ್ರ ತು ಯೋಗವಿಭಾಗಾದೇವ ನಿತ್ಯತ್ವಸಿದ್ಧೇರಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗುಳಿಬೊಲಿ ॥ 383 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಮಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಗುಳಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಬೊಲ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಟಂಗುಳಿ, ಲಂಚಂಗುಳಿ, ಧನಂಗುಳಿ; ಇಂದ್ರಂಬೊಲ್, ಚಂದ್ರಂಬೊಲ್, ಆತಂಬೊಲ್, ಅಣ್ಣಂಬೊಲ್. ಗುಳಿಬೊಲೀತಿ ಇತಿ ಕಿಂ? [1] ಆಟಗಾಱಂ, ಗೆಲ್ಲಗಾಱಂ; ಇಂದ್ರನವೊಲ್, ಚಂದ್ರನವೊಲ್.

[Words ending in *a* always take *m* before the termination *guli* or *bol.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ ಇತ್ಯೇವ. ಗುಳಿಗೃಹಾತಿ 414, ವಾತೋ ಬೊಲ್ 429 ಇತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಗುಳಿ ಬೊಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ವಿಧಾಸ್ಯೇತೇ. ತಯೋಃ ಪರಯೋಃ ನಿತ್ಯಂ ಮುಗ್ಭವತಿ. ತಥಾಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—.

ಕಂ ॥ ಇಂಗಡಲ ಕುವರಿಯುರಸಂ ।
ಗಂ ಗೆಯ್ವಹುದತ್ತ ಸಿದ್ಧಯುರವುನೆರೆಯೊಳ್ ಅಂ ॥
ಚಂಗುಳಿಗಳೊಳರಸನಲ್ ನೃಪ ।
ಸಂಗಳಿಸಾ ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯ್ಯಪರರಂ ಚರರಂ ॥

ತಥಾ

ಕಂ ॥ ಇಂದ್ರಂಬೊಲ್ ವಿಭವಯುತಂ ।
ಚಂದ್ರಂಬೊಲ್ ಕಾಂತಿವಂತನಾದಿತ್ಯಂಬೊಲ್ ॥
ಸಾಂದ್ರಪರಿಪೂರ್ಣತೇಜನು ।
ಪೇಂದ್ರಂಬೊಲ್ ನೀತಿನಿಪುಣನಾ ನರನಾಥಂ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉತೋ ಗಾಱೇ ॥ 384 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಮಗಾಗಮೋ ನಿತ್ಯಂ ಭವತಿ [2]ಗಾಱಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಾಡುಂಗಾಱಂ, ಜೂದುಂಗಾಱಂ, ಓದುಂಗಾಱಂ. ಉತ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕುಂಭಗಾಱಂ, ಮಣಿಗಾಱಂ. ಗಾಱ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪಾಡುಗಂ, ಜೂದುಗಂ.

---

1 ಆಟಕಾಱಂ. 2 ಗಾಱಪ್ರತ್ಯಯೇ ಚ ಪರೇ.

[Words ending in *u* always take *m* before the termination *gâṛa.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಗಾಱೊ ಜಾತೌ 411 ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯತೇ. ತಸ್ಮಿನ್ ಪರತೋ ಯದ್ಯಪಿ ಉದನ್ತಾನಾಮೇವ ಮಗಾಗಮಃ ಸೂತ್ರಕೃದಭಿಮತಃ ; ತಥಾಪಿ ಅಕಾರಾನ್ತಾನಾಂ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ. ತಥಾಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ಅಂಕಂಗಾಱನ ಗಂಡುತ |
ನಂ ಕೂರಿತೆ ತುಮುಲಯುದ್ಧದೊಳ್ ಪಟುಭಟರಂ ॥
ನೋಂಕುವ ಸಮರಂಗಾಱನ |
ಮಾಂಕರಣೆಯೆ ಗಂಡುತನದ ತಿರುಳೆನೆ ಸಮೇಳ್ಕುಂ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಮ್ಭ್ರಮೇಽಸಕೃತ್ ॥ 385 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಶುಪ್ರತಿಪಾದನೇ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಸ್ತ್ವರಣಂ ಸಮ್ಭ್ರಮಃ. ತಸ್ಮಿನ್ ಗಮ್ಯಮಾನೇ ಯತ್ಪದಂ ವಾಕ್ಯಂ ವಾ ವರ್ತತೇ ತತ್ ಅಸಕೃತ್ ಅನೇಕವಾರಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕುಡು ಕುಡು ಕುಡು, ತುಡು ತುಡು ತುಡು, ಒಪ್ಪಿಸೊಪ್ಪಿಸೊಪ್ಪಿಸು, ನೋಡು ನೋಡು ನೋಡು, ಇತ್ತಬಾ ಇತ್ತಬಾ ಇತ್ತಬಾ, ಆನೆಬಂದುದಾನೆಬಂದುದಾನೆಬಂದುದು, ದಂಡುಬಂದುದೇಳ್ ದಂಡುಬಂದುದೇಳ್ ದಂಡುಬಂದುದೇಳ್. ಸಮ್ಭ್ರಮಾದೌ ಪದಂ ವಾಕ್ಯಂ ವಾ ವರ್ತತೇ ನ ತದವಯವ ಇತಿ ನಾಸೌ ಅಸಕೃತ್ ದ್ವಿರ್ವಾ ಭವತಿ. ಸಮ್ಭ್ರಮ ಇತಿ ಕಿಂ? ಆನೆ ಬಂದುದು.

[A word or sentence used to hurry an action is repeated more than once.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಮ್ಭ್ರಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಅರ್ಥಾನ್ತರೇ ಸಮ್ಭವತ್ಯಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮರ್ಥಮಾಹ—ಆಶು ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಶುಪ್ರತಿಪಾದನಂ ತ್ವರಯಾ ಜ್ಞಾಪನಂ. ತಚ್ಚ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದೇವ ನಾನ್ಯಥಾ. ಅತ ಏವ ಜ್ಞಾಪಕೋಽಪ್ಯತ್ರ ಪ್ರಯೋಕ್ತೈವೇತ್ಯಾಹ—ಪ್ರಯೋಕ್ತುಸ್ತ್ವರಣಂ ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಕ್ರಿಯಯಾವ್ಯಭಿನಯತೋಽಪಿ ಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಸಮ್ಭವತಿ, ತಥಾಪಿ ವಾಚಕಪ್ರಕರಣಾತ್ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದೇವೇತಿ. ನನು ಅಸಕೃದಿತಿ ಅನೇಕವಾರಮೇತಾವತ್. ತತ್ರ ಕಿಂ ಜನ್ಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ ವಾ ಇತ್ಯನಿರ್ಣಯ ಏವೇತ್ಯತ ಆಹ—ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಇತಿ. ಕಿಂ ತದಿತ್ಯತ ಆಹ—ಪದಂ ವಾಕ್ಯಂ ವಾ ಇತಿ. ಪ್ರಯೋಕ್ತ್ರಾ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಮನ್ಯನ್ನಾಸ್ತೀತಿ. ಪದಮುದಾಹರತಿ—ಕುಡುಕುಡುಕುಡು ಇತ್ಯಾದಿ. ವಾಕ್ಯಮುದಾಹರತಿ—ಆನೆಬಂದುದಾನೆಬಂದುದಾನೆಬಂದುದು ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಪದಂ ವಾಕ್ಯಂ ವಾ ಇತಿ ನೋಕ್ತಂ. ಅತಃ ತದಿವ ತದವಯವೋ ವರ್ಣಸ್ತತ್ಸಮುದಾಯೋ ವಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಅಸಕೃತ್ಪ್ರಯುಜ್ಯತಾಂ. ತಥಾಚ ಕುಡು ಕುಡು ಕುಡು ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಕುಕುಕು, ಡುಡುಡು ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ಅಯಮನುಯೋಗೋ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದ್ವಿರ್ಭಾವೇಽಪಿ ಸಮಾನ ಇತ್ಯುಭಯತ್ರಾಪಿ ಏಕದೈವ ಪ್ರತಿವಕ್ತಿ—ಸಮ್ಭ್ರಮಾದೌ ಇತಿ. ಅಯಮಾಶಯಃ—ಸಮ್ಭ್ರಮಾದೌ

ಪದಂ ವಾಕ್ಯಂ ವಾ ವರ್ತತೇ. ನ ತದವಯವಃ. ನ ಚ ತದ್ವ್ಯತ್ಯೌ ತದವಯವ ವೃತ್ತಿರಾವಶ್ಯಕೀ ; ತೇನ ವಿನಾ ತದಭಾವಾದಿತಿವಾಚ್ಯಂ. ಪದೇ ವಾಕ್ಯೇ ವಾ ಅಸಕೃತ್ ದ್ವಿರ್ವಾ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಏವ ಸಮ್ಪ್ರಮಸಾತತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥೋऽವಗಮ್ಯತೇ. ನ ತದವಯವೇ. ಅತೋऽತ್ರ ಅಸಕೃದ್ಭಾವೋ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ವಾ ಪದಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ವಾ ಸ್ಯಾನ್ನ ತದವಯವಸ್ಯೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸಾತತ್ಯಕ್ರಿಯಾಸಾಕಲ್ಯಾಭೀಕ್ಷ್ಣ್ಯೇ ದ್ವಿಃ ॥ 386 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಾತತ್ಯಮವಿಚ್ಛೇದಃ ಕ್ರಿಯಾನ್ತರೈರವ್ಯವಧಾನಂ. ಕ್ರಿಯಾ ಸಾಕಲ್ಯಮವಯವಕ್ರಿಯಾಣಾಂ ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯಂ. ಆಭೀಕ್ಷ್ಣ್ಯಮಾವೃತ್ತಿಃ ಪೌನಃಪುನ್ಯಂ. ಸಾತತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ ಶಬ್ದರೂಪಂ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸಾತತ್ಯೇ—ಬಂದಂ ಬಂದಂ, ಪೋದಂ ಪೋದಂ, ಕಂಡಂ ಕಂಡಂ. ಕ್ರಿಯಾಸಾಕಲ್ಯೇ—ಕೊಯ್ ಕೊಯ್ಯೆಂದು ಕೊಯ್ದಂ, ಪೊಯ್ ಪೊಯ್ಯೆನುತ್ತೆ ಪೊಯ್ದಂ, ಬಾಬಾಯೆನುತ್ತೆ ಬಂದಂ. ಆಭೀಕ್ಷ್ಣ್ಯೇ—ಅಟ್ಟಟ್ಟೆಟಿಪಿದಂ, ಉಂಡುಂಡು ಪೋದಂ, ನೋಡಿನೋಡಿ ನಕ್ಕಂ. ಏತೇಷ್ವಿತಿ ಕಿಂ ? ಬಂದಂ, ಕೊಯ್ದಂ, ಉಂಡು ಪೋದಂ.

[A word used to express continuous action, the gradual completion of an action, or the repetition of an action, is repeated twice.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ವಿಚ್ಛೇದೋ ನಾಶಃ ತದಭಾವೋऽವಿಚ್ಛೇದ ಇತಿ ಅನನ್ತ್ಯಮಿತ್ಯಪಿ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಕ್ರಿಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಿವಕ್ಷಿತಕ್ರಿಯಾ ಸ್ವಯಂ ಯಾವದಾಸ್ತೇ ತಾವದ್ವಿಜಾತೀಯಕ್ರಿಯಾನ್ತರೈರವ್ಯವಧಾನಮೇವ ಸಾತತ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಕ್ರಿಯಾಸಾಕಲ್ಯಮಿತಿ. ಸಕಲಾನಾಂ ಭಾವಃ ಸಾಕಲ್ಯಂ. ತಚ್ಚ ನೈಕತ್ರ [1]ಪ್ರಭವತೀತ್ಯಾಹ—ಅವಯವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ರಿಯಾ ಹಿ ಲೋಕೇ ಸ್ವಾವಾನ್ತರಾನೇಕಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪರೂಪೈವ ನಾಖಣ್ಡೈಕಾ. ಪ್ರತ್ಯಪಾದಿ ಚ ಏತತ್ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥೋ ಧಾತುಃ [12] ಇತ್ಯತ್ರ. ತಥಾ ಚ ತಾಸಾಂ ಅವಯವಕ್ರಿಯಾಣಾಂ ಅನ್ಯೈಕಲ್ಯಮೇವ ಮುಖ್ಯಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಸಾಕಲ್ಯಮಿತಿ. ಆಭೀಕ್ಷ್ಣ್ಯಮಿತ್ಯತ್ರ ಆವೃತ್ತಿರವಿಚ್ಛೇದ ಇತಿ ಸಾತತ್ಯಮೇವ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹ—ಪೌನಃಪುನ್ಯಂ ಇತಿ. ಕ್ರಿಯಾನ್ತರವ್ಯವಧಾನೇऽಪಿ ಪೌನಃಪುನ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ಸಾತತ್ಯಾದಸ್ಯ ಭೇದ ಇತಿ ಭಾವಃ.

ಕ್ರಮೇಣೋದಾಹರತಿ—ಸಾತತ್ಯೇ ಇತ್ಯಾದಿ. ಬಂದಂ ಬಂದಂ. ಅತ್ರ ಆಗಮನಕ್ರಿಯೈವ ನಾನ್ಯತ್ ಕ್ರಿಯಾನ್ತರಂ. ಕೊಯ್ ಕೊಯ್ಯೆಂದು ಕೊಯ್ದಂ. ಅತ್ರ ಲುನೀಹಿ ಲುನೀಹಿ ಇತ್ಯನನ್ಯಮನಸ್ಕತಯಾ ಅನ್ಯೈರಪಿ ಲಾವಯನ್ ಸ್ವಯಂ ಚ ಲುನಾತೀತಿ. ಅಟ್ಟಟ್ಟೆಟಿಪಿದಂ. ಅತ್ರ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಕ್ರಿಯಾನ್ತರವ್ಯವಧಾನೇऽಪಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಚತೀತಿ.

---

[1] ಪ್ರಭವತೀತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಾನಾವಧಾರಣೇ ॥ 387 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಾನಾಭೂತಾನಾಂ ಭೇದೇನ ಇಯತ್ತಾಪರಿಚ್ಛೇದೋ ನಾನಾವಧಾರಣಂ. ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಂ ಶಬ್ದರೂಪಂ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಈಜಾಳಿಗೆಯೊಳಿವರ್ಗೆ ಪೊನ್ನಂ ಪೊನ್ನಂ ಕುಡು, ಈಗಂಟಿನೊಳಿವರ್ಗೆ ಪೊನ್ನಂ ಪೊನ್ನಂ ಕುಡು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ನಿಷ್ಕಮಾತ್ರಂ ದೇಹಿ ನಾಧಿಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ನಾನೇತಿ ಕಿಂ ? ಜಾಳಿಗೆಯೊಳಿವರ್ಗೆ ಪೊನ್ನಂ ಕುಡು, ಏಕಮೇವ ನಿಷ್ಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಅವಧಾರಣ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಜಾಳಿಗೆಯೊಳಿವರ್ಗೆ ಪೊನ್ನಂ ಕುಡು. ಅತ್ರ ಪೊನ್ ಶಬ್ದೋ ಧನವಾಚೀತಿ ನಾವಧಾರಣಂ. ಏಕಂ ದ್ವೌ ತ್ರೀನ್ ದಶ ವಾ ನಿಷ್ಕಾನ್ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ.

[In distributing a certain proportion of anything among several the word expressing the proportion is repeated twice.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅವಧಾರಣಂ ನಿರ್ಣಯಃ. ಸ ಚ ಲೋಕೇ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರಃ. ತತ್ರ ಕೀದೃಶೋ ನಿರ್ಣಯ ಇತ್ಯತ ಆಹ—ಇಯತ್ತಾಪರಿಚ್ಛೇದ ಇತಿ. ಇದಂ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ಯ ಇಯತ್ ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತತ್ತಾ ತಯಾ ಪರಿಚ್ಛೇದ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ತಥಾಪರಿಚ್ಛೇದೋಽಪಿ ನಾನಾರ್ಥಾನಾಂ ಮೇಳನೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ವಾ ಇತ್ಯತ ಆಹ—ಭೇದೇನ ಇತಿ. ಭೇದೋ ವಿಶೇಷಃ. ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ.

ಉದಾಹರತಿ—ಜಾಳಿಗೆಯೊಳಿತ್ಯಾದಿ. ಇವರ್ಗೆ ಇತಿ ಯಾವನ್ತಃ ಸನ್ತ್ಯವಸ್ತಿ ತಾವತಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ನಿಷ್ಕಮಿತಿ ನಾಣಕವಿಶೇಷಃ. ನಾಧಿಕಮಿತ್ಯತ್ರ ನ ನ್ಯೂನಮಿತ್ಯಪಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ಅತ ಏವ ನಿಷ್ಕಮಾತ್ರಮಿತಿ ಅನ್ಯೂನಾನತಿರಿಕ್ತಾರ್ಥಕಮಾತ್ರಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆಧಿಕ್ಯೇ ॥ 388 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಧಿಕ್ಯಂ ಪ್ರಕರ್ಷಃ. ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೋತ್ಯೇ ಯದ್ವರ್ತತೇ ಪದಂ ವಾಕ್ಯಂ ವಾ ತತ್ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತುೞಿಲ್ ತುೞಿಲ್, ಅಧಿಕಂ ನಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಏವಂ ಆದುದಾದುದು, ಲೇಸುಲೇಸು ; ಎಮಗಪ್ಪುದೆಮಗಪ್ಪುದು, ಒಳ್ಳಿದಳೊಳ್ಳಿದಳ್. ಆಧಿಕ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತುೞಿಲ್, ಲೇಸು. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[A word or sentence is repeated twice for intensity or emphasis.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಧಿಕ್ಯಮೇವ ಪರ್ಯಾಯಾನ್ತರೇಣ ವಿಶದಯತಿ—ಪ್ರಕರ್ಷ ಇತಿ. ಸೋಽಪಿ ನ ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಪ್ರಧಾನಃ, ಅಪಿತು ಭಾವಪ್ರಧಾನ ಇತಿ ತಥೈವೋದಾಹರತಿ—ತುೞಿಲ್ ತುೞಿಲಿತಿ. ಅನ್ತಃಕರಣೇ ಭಕ್ತಿವಿಶೇಷೋ ದ್ಯೋತ್ಯತೇ. ನಾತ್ರ ವೀಪ್ಸಾಯಾಂ ದ್ವಿರ್ವಚನಮಿತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ, ಏಕವಿಷಯತ್ವಾತ್ ; ವೀಪ್ಸಾ ಹಿ ಅನೇಕವಿಷಯೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತುದಿಮೊದಲಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾದಿಸ್ವರಾತ್ ತ್ತಶ್ಚ ॥ 389 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಧಿಕ್ಯೇ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಸ್ಯ ತುದಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಮೊದಲ್‌ಶಬ್ದಸ್ಯ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಆದಿಸ್ವರಾದುತ್ತರಾವಯವಸ್ಯ ತ್ತ ಇತಿ ದ್ವಿತಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತುತ್ತತುದಿ, ಮೊತ್ತಮೊದಲ್. ತುದಿಮೊದಲ ಇತಿ ಕಿಂ? ಬಳಗೊಳಗು. ಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ಉತ್ತರಸ್ಯ ಮಾಭೂತ್. ಆದಿಸ್ವರಾದಿತಿ ಅನ್ತ್ಯಸ್ವರಾನ್ಮಾಭೂತ್.

[When *tudi* or *modal* is repeated twice for intensity or emphasis, the one in the first place drops the syllable following its first vowel and takes *tta*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ದ್ವಿರ್ವಚನಮರ್ಥಾನ್ತರೇ ; ಕಿಂತು ಆಧಿಕ್ಯ ಏವ. ತಚ್ಚ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಭವತೀತ್ಯತ್ರ ನಿರ್ದೇಶಾಪೇಕ್ಷಯಾ ತುದಿಶಬ್ದ ಏವ ಪೂರ್ವ ಇತಿ ತಸ್ಯೈವ ಸ್ಯಾನ್ನ ಮೊದಲ್‌ಶಬ್ದಸ್ಯೇತಿ ಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯನ್ನಾಹ—ಆಧಿಕ್ಯೇ ಇತಿ. ದ್ವಿರ್ವಚನೇ ಸತಿ ಯೋ'ತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ತಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ. ನನು ಆದಿಸ್ವರಾದಿತಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯಾ ಉತ್ತರಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರತೀಯತೇ. ತಥಾಚ ತತ ಉತ್ತರಸ್ಯ ವರ್ಣಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯತಿ—ಅವಯವಸ್ಯ ಇತಿ. ವರ್ಣಮಾತ್ರಸ್ಯೇತಿ ವಿಶೇಷ್ಯ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ತದುತ್ತರಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪೀತಿ ಲಭ್ಯತೇ. ಚಕಾರ ಆಧಿಕ್ಯೇ ದ್ವಿರಿತ್ಯೇತತ್ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ. ವಿಧೇಯಸ್ಯ ತಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿತ್ವಂ ನಿರ್ದೇಶಬಲಾದೇವ ನ ಯುತ್ಸ್ವರಾದಿತ್ಯಾಹ—ತ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಡೆನಡೋಷ್ಟ್ಟಃ ॥ 390 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಧಿಕ್ಯೇ ದ್ವಿರುಚ್ಯಮಾನಯೋಃ ಕಡೆ ನಡು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಆದಿಸ್ವರಾದುತ್ತರಾವಯವಸ್ಯ ಟ್ಟ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ. ಪೂರ್ವವದತ್ರಾಪಿ ದ್ವಿಟಕಾರಕೋ ನಿರ್ದೇಶಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಟ್ಟಕಡೆ, ನಟ್ಟನಡು. ಅನಯೋರಿತಿ ಕಿಂ? ದೆಸೆ ದೆಸೆ, ಮೂಲೆ ಮೂಲೆ.

[When *kaḍe* or *naḍu* is repeated for intensity or emphasis, the one in the first place drops the syllable following its first vowel and takes *ṭṭa*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ವಿಶೇಷಃ. ಪೂರ್ವತ್ರ ತಕಾರೋ'ತ್ರ ಟಕಾರ ಇತ್ಯೇತಾವಾನೇವ ನಾಧಿಕ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದೊರದ್ಗುಣೋಕ್ತೇಃ ॥ 391 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಧಿಕ್ಯೇ ದ್ವಿರುಚ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಗುಣವಚನಸ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೊಃ ಅಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತೋರತೋರ ಮುತ್ತುಗಳ್, ಬಟ್ಟಬಟ್ಟ ಮೊಲೆಗಳ್, ಬಿಳಿಯ ಬಿಳಿಯಂಚೆಗಳ್, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡಾನೆಗಳ್. ಗುಣೋಕ್ತೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಪತ್ತು ಪತ್ತಾನೆಗಳ್.

[When an adjective is repeated twice for intensity or emphasis, the first used adds *a* to its final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಕಿಮರ್ಥೋಽಯಮಾರಮ್ಭಃ? ಆಧಿಕ್ಯೇ ದ್ವಿರುಚ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಗುಣವಚನಾನಾಂ ದೋಃ ಅದಾದೇಶಾರ್ಥಃ. ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ? ತೋರತೋರ ಮುತ್ತುಗಳ್, ಬಟ್ಟಬಟ್ಟಮೊಲೆಗಳ್ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ. ನ ಹಿ ಏತ ದರ್ಥಮಯಮಾರಬ್ಧವ್ಯಃ; ಅನ್ಯಥಾಪಿ ಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾಹಿ—ತೋರಿತು ಮುತ್ತು, ಬಟ್ಟಿತು ಮೊಲೆ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಗ್ಬ್ರಹುಲಂ[345] ಇತ್ಯನೇನ ತೋರಮುತ್ತು, ಬಟ್ಟಮೊಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿಧ್ಯತ್ಯೇವ. ಸರ್ವತ್ರ ಪದಂ ವಾಕ್ಯಂ ವಾ ಪರಿನಿಷ್ಪನ್ನಮೇವ ಅರ್ಥ ಬೋಧಕಂ ನಾಪರಿನಿಷ್ಪನ್ನಮಿತಿ. ತಥಾನಿಷ್ಪನ್ನಸ್ಯ ತೋರ, ಬಟ್ಟ ಇತ್ಯಾದೇ ರೇವ ದ್ವಿರ್ವಚನಮಸ್ತು; ಕಿಮನೇನ ಇತಿ ಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ಅತ್ರ ಹಿ ಪದಸ್ಯೈವ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ ನ ತದವಯವಸ್ಯ. ತೋರ ಇತ್ಯೇತಚ್ಚ ನ ಪದಂ. ವಿಗ್ರಹಕಾಲೇ ತೋರಿತು ಇತ್ಯವಸ್ಥಸ್ಯ ಪದತ್ವೇಽಪಿ ಸಮಾಸೇ ತೋರಮುತ್ತು ಇತಿ ಸಮುದಾಯ ಸ್ಯೈವ ಪದತ್ವೇನ ತೋರ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಏಕದೇಶತಯಾ ಪದತ್ವಾಭಾವಾತ್. ನ ಚ ತೋರ, ಬಟ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿಕಮಪಿ ಅಗನ್ತಮವ್ಯಯಂ ಪದಮೇವೇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಕತ್ವಾತ್. ಉಕ್ತಂ ಚೈತತ್ ಅಗ್ಬ್ರಹುಲಂ[345] ಇತ್ಯತ್ರ. ಅತಃ ಪದಾವಸ್ಥಾಯಾ ಮೇವ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ. ತತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತೋರ, ಬಟ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತ್ಯ ರ್ಥಂ ಅಯಮಾರಬ್ಧವ್ಯ ಏವೇತಿ. ಉತ್ತರಸ್ಯ ತು ಪೂರ್ವವದೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗೋರ್ವ್ಯಞ್ಜನಾದೇರ್ಲುಕ್ ॥ 392 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಧಿಕ್ಯೇ ದ್ವಿರುಚ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಗುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೋರ್ಲುಗ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೆಟಿಕೆಟಿಗೆ ಪೋದಂ, ಅತ್ಯನ್ತಮಧೋಗತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಏವಂ ಸೆರಸೆರಗು, ಬೆಳಬೆಳಗು, ತಳತಳಗು, ಮೇಮೇಗು, ಮೂಮೂಗು. ಗೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಬೇಗೆಬೇಗೆ. ವ್ಯಞ್ಜನಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಒಳ್ಗೊಳಗು.

[When a word repeated twice for intensity or emphasis ends in *gu* and begins with a consonant, the first used drops its final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದೋರಿತ್ಯೇವ; ನ ಗುಣೋಕ್ತೇರಿತಿ. ಕೇವಲಂ ಗುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೀನಾಮೇವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಧಾತೋರ್ಬಹುಸ್ವರಸ್ಯ ॥ 393 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಧಿಕ್ಯೇ ದ್ವಿರುಚ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಗುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ವ್ಯಞ್ಜನಾದೀನಾಂ ಬಹುಸ್ವರಾಣಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೋರ್ಲುಗ್ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತೊಳತೊಳಗಿದುದು, ಬೆಳಬೆಳಗಿದುದು, ಮೊಱುಮೊಱುಗಿದುದು, ಮೋಱಿಮೋಱಿಗಿದುದು. ಬಹುಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ದ್ವಿಸ್ವರೇ ಮಾಭೂತ್.

[When a verbal root which is repeated twice for intensity or emphasis ends in *gu*, begins with a consonant and contains more than two vowels, the first used drops its last syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಗೋರ್ವ್ಯಂಜನಾದೇರಿತಿ ಸರ್ವಂ ವರ್ತತೇ. ನನು ಕಿಮರ್ಥಮಿದಂ? ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಇತಿಚೇತ್—ನಾತ್ರ ಬಹುಸ್ವರಾಣಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಭವೇದಿತಿ; ಕಿಂತು ದ್ವಿಸ್ವರಾಣಾಂ ತೇಷಾಂ ಮಾಭೂದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಾನುಕರಣೇ ॥ 394 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನುಕರಣೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಶಬ್ದರೂಪಂ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೋರ್ಲುಗ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಮ್ಮನೆ ಕಮ್ಮನೆ, ಕಮ್ಮಕಮ್ಮನೆ; ತಣ್ಣನೆ ತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ; ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಲ್ಲನೆ; ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ.

[When a word is repeated twice for imitation, the first used optionally drops its final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದೋರ್ಲುಗಿತ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ ನಾನ್ಯತ್. ಅತ್ರ ಅನುಕರಣೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಪದಮೇವ ದ್ವಿರ್ಭವತಿ ನ ವಾಕ್ಯಮಿತ್ಯಾಹ—ಶಬ್ದರೂಪಂ ಇತಿ. ವಾಕ್ಯಂ ಹಿ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯರೂಪಮೇವ, ನ ಶಬ್ದಮಾತ್ರರೂಪಮಿತಿ. ಕ್ರಿಯಾನುಕರಣಮೇವೋಚ್ಯತೇ ನಾನ್ಯದಿತಿ. ತಥೈವ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್—

ವೃ ॥ ವನಜಪರಾಗದೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು ಕಮ್ಮನೆಕಮ್ಮನೆ ಕಂಪುವಂಚಿವಿಂ |
ಪಿನ ನಿಱಿದುಪ್ಪಱಿಯೊಳ್ ನುಸುಳ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆಮೆಲ್ಲನೆ ಕಯ್ಗೆವಂದ ಮಾ ||
ಪಿನ ಸೋನೆದಂದಲೊಳ್ ನೆನೆದು ತಣ್ಣನೆತಣ್ಣನೆ ಬಂದುದಂದು ಕಂ |
ಪಿನ ಸಿರಿಗೆಯ್ದಿವರ್ಪ್ಪ ಮದಭೃಂಗವಧೂರತನೊಂದುಮಾರುತಂ ||

ತಥಾ

ವನಿತಾಕೇಶಕಲಾಪನವ್ಯಕುಸುಮಾಮೋದಂಗಳಿಂ ಕಮ್ಮಕ |
ಮ್ಮನೆ ಕಾಂತಾಕುಟಿಲಾಳಕಸ್ತನಘಟಪ್ರೋದ್ಘಟ್ಟದಿಂ ಮೆಲ್ಲಮೆ ||
ಲ್ಲನೆ ನಾರೀಸುರತಾಂತ್ಯಜಾತಬಹಲಸ್ವೇದಾಂಬುವಿಂ ತಣ್ಣತ |
ಣ್ಣನೆ ತೀಡಿತ್ತು ವಿಳಾಸಿನೀಸದನದಿಂ ಬಂದೊಂದುಮಂದಾನಿಲಂ || ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೆಱಗುಮೇಗೋಃ ಸಾಮೀಪ್ಯೇ ॥ 395 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸಾಮೀಪ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಃ ದೇಶಕೃತಾ ಕಾಲಕೃತಾ ವಾ. ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೋತ್ಯೇ ಕೆಱಗು, ಮೇಗು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯೋಗೋ ಭವತಿ. ತತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೋರ್ಲುಗ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೆೞಕೆೞಗೆ ನರಕಬಿಲಂಗಳ್, ಮೇಮೇಗೆ ಸ್ವರ್ಗಪಟಲಂಗಳ್; ಕೆೞಗೆಕೆೞಗೆ ನರಕಬಿಲಂಗಳ್, ಮೇಗೆಮೇಗೆ ಸ್ವರ್ಗಪಟಲಂಗಳ್. ಕೆೞಕೆೞಗೆ ದುರ್ಭಿಕ್ಷಂ, ಕೆೞಗೆಕೆೞಗೆ ದುರ್ಭಿಕ್ಷಂ ; ಮೇಮೇಗೆ ಸುಭಿಕ್ಷಂ, ಮೇಗೆಮೇಗೆ ಸುಭಿಕ್ಷಂ. ಸಾಮೀಪ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮರದಮೇಗೆ ತಿಂಗಳ್, ಮುಗಿಲಮೇಗೆ ತಾರಗೆ, ತಲೆಯಮೇಗೆ ಕೊಡಂ ಇತ್ಯತ್ರ ಔತ್ತರಾಧರ್ಯಮಾತ್ರಂ ನ ಸಾಮೀಪ್ಯಂ.

[When *keḷagu* or *mêgu* is repeated twice in the sense of union or conjunction either in position or in time, the first used optionally drops its final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಧಿಕ್ಯ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಸಾಮೀಪ್ಯ ಏವ ದ್ವಿರ್ವಚನಮಿತಿ. ಕೆೞಕೆೞಗೆ ನರಕಬಿಲಂಗಳ್. ಅತ್ರ ದೇಶಕೃತಾ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಃ. ಅಧೋಽಧೋ ನರಕಭೂಮಯ ಇತಿ. ಏವಂ ಮೇಮೇಗೆ ಸ್ವರ್ಗಪಟಲಂಗಳ್. ಉಪರ್ಯುಪರಿ ಸ್ವರ್ಗಪಟಲಾನೀತಿ. ತಥಾ ಕೆೞಕೆೞಗೆ ದುರ್ಭಿಕ್ಷಂ. ಅತ್ರ ಕಾಲಕೃತಾ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಃ. ಮರದಮೇಗೆ ತಿಂಗಳ್. ಅತ್ರ ವೃಕ್ಷಪ್ರಣಿಧೌ ಊರ್ಧ್ವದೇಶೇ ಚನ್ದ್ರಮಾ ಇತ್ಯೇವ ನ ಸಾಮೀಪ್ಯಂ. ತಲೆಯಮೇಗೆ ಕೊಡಂ. ಅತ್ರ ಔತ್ತರಾಧರ್ಯಮೇವ ನ ಸಾಮೀಪ್ಯಂ. ಕಿಂಚಿದ್ದೇಶಕಾಲವ್ಯವಧಾನ ಏವ ತತ್ಸತ್ತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮೊದಲೋಽನ್ಯತೋಽತಿಶಯೇ ॥ 396 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದೋರಿತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽತಿಶಯೇ ಗ್ಯೋತ್ಯೇ ಮೊದಲ್‌ಶಬ್ದಸ್ಯ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯೋಗೋ ಭವತಿ ತತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಲುಬ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಸಂತದೊಳಸುಗೆ ಮೊದಮೊದಲೊಳ್ ಪೂತುದು, ಮೊದಲ್ಮೊದಲ್ ಪೂತುದು ; ಅನ್ಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಥಮಮೇವ ಪುಷ್ಪಿತೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಧುರದೊಳವರ್ ಮೊದಮೊದಲೊಳೆಚ್ಚರ್. ಅನ್ಯತ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಾಮರಂ ಮೊದಲ್ ನೆಱೆ ಪೂತುದು ಬೞಿಕಂ ಕಾತುದು. ಅತ್ರ, ಸ್ವಾವ್ಯಾಪಾರಾಪೇಕ್ಷಯೈವ ಅತಿಶಯೋ ನ ತು ಅನ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ. ಅತಿಶಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮೊದಲುಂಡಂ.

[When *modal* is repeated twice in the sense of excelling others, the first used optionally drops its final letter.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ದೋರ್ಲೋಪಃ, ಕಿಂತು ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವೇತ್ಯಾಹ—ದೋರಿತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ಇತಿ.

ನನು ತುದಿಮೊದಲಃ[389] ಇತ್ಯತ ಏವ ಅಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ವಚನಮುಕ್ತಮಿತಿ ಕಿಂ ಪುನಸ್ತದ್ವಿಧಾನೇನ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ತತ್ರ ಹಿ ಆಧಿಕ್ಯೇ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋಽತ್ರ ತು ಅತಿಶಯ ಇತಿ.

ನ ಚ ಅತಿಶಯೋ'ಪಿ ತತ್ರೈವ ಸಙ್ಗ್ರಹೇ ಲಾಘವಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಪೂರ್ವಪದಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಸಾಧಾರಣ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅಸ್ತಿ ಚ ಕಾರ್ಯವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ. ಏಕತ್ರ ಆದಿಸ್ವರಾದುತ್ತರಾವಯವಸ್ಯ ತ್ತಕಾರೋ'ನ್ಯತ್ರ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಪ ಇತಿ.

ಮೊದಮೊದಲೊಳ್ ಪೂತುದು. ಅತ್ರ ಅತಿಶಯೋ ದ್ಯೋತ್ಯತೇ. ನ ತಾವದನ್ಯೇ ಕಿಸಲಯಿತಾ ಅಪಿ ಯಾವದಶೋಕಃ ಪುಷ್ಪಿತ ಇತಿ. ಮೊದಮೊದಲೊಳೆಚ್ಚರಿತಿ. ನ ತಾವದನ್ಯೇ ಯುದ್ಧಾಙ್ಗಣಂ ಪ್ರವಿಶನ್ತ್ಯಪಿ ಯಾವದಿಮೇ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ವಿಧ್ಯನ್ತೀತ್ಯತಿಶಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವೀಪ್ಸಾನುಪೂರ್ವ್ಯೇ ಸುಪಃ ಶ್ಲುಪ್ ॥ **397** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಬಹೂನಾಂ ಸಜಾತೀಯಾನಾಮರ್ಥಾನಾಂ ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಕ್ರಿಯಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತುರಾಪ್ತುಮಿಚ್ಛಾ ವೀಪ್ಸಾ. ಕ್ರಮಾನುಲ್ಲಙ್ಘನಮಾನುಪೂರ್ವ್ಯಂ. ವೀಪ್ಸಾಯಾಮಾನುಪೂರ್ವ್ಯೇ ಚ ವರ್ತಮಾನಂ ಶಬ್ದರೂಪಂ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಸುಪಃ ಶ್ಲುಬ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ವೀಪ್ಸಾಯಾಂ—ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳ್ ಮೆಱೆದಂ, ಕೇರಿಯೊಳ್ ಕೇರಿಯೊಳ್ ಮೆಱೆದಂ ; ಮನೆಮನೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು, ಮನೆಗಳ್ ಮನೆಗಳ ಒಪ್ಪಿದುವು ; ಪೊಟೆಪೊಟೆಗಳ ಚೆಲ್ವು, ಪೊಟೆಗಳ ಪೊಟೆಗಳ ಚೆಲ್ವು ; ತಂತಮ್ಮ ಸಿರಿ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸಿರಿ. ಆನುಪೂರ್ವ್ಯೇ—ಮೊದಮೊದಲೊಳ್ ದೊಡ್ಡಿತ್ತು, ಮೊದಲೊಳ್ ಮೊದಲೊಳ್ ದೊಡ್ಡಿತ್ತು ; ತುದಿತುದಿಯೊಳ್ ಸಣ್ಣಂ, ತುದಿಯೊಳ್ ತುದಿಯೊಳ್ ಸಣ್ಣಂ ; ಅಜ್ಜಜ್ಜರಂ ಬಂದಿಸು, ಅಜ್ಜರಜ್ಜರಂ ಬಂದಿಸು ; ಕಿಱಿಯಕಿಱಿಯರಂ ಬೆಸಗೊಳ್, ಕಿಱಿಯರಂ ಕಿಱಿಯರಂ ಬೆಸಗೊಳ್. ವೀಪ್ಸಾನುಪೂರ್ವ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮನೆಯೊಳೊಪ್ಪಿತು, ತುದಿಯೊಳ್ ಸಣ್ಣಂ.

[When a word used to express a plurality of things taken in several or successive order or regular series is repeated twice, the first used optionally drops its case ending.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವೀಪ್ಸಾಪದಾರ್ಥಮಾಹ—ಬಹೂನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ವೀಪ್ಸಾಶಬ್ದೋ ಹಿ [1]ಇಚ್ಛಾರ್ಥಕಸನನ್ತವ್ಯುತ್ಪನ್ನ ಇತಿ ತದೇವಾಹ—ಆಪ್ತುಮಿಚ್ಛಾ ಇತಿ. ಕಸ್ಯೇತ್ಯತ ಆಹ—ಪ್ರಯೋಕ್ತುಃ ಇತಿ. ಆಪ್ತಿವಿಷಯಮಾಹ—ಅರ್ಥಾನಾಂ ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಅರ್ಥಾನಾಮಿತ್ಯೇವ ಬಹುತ್ವಂ ದರ್ಶಿತಂ ; ಅಥಾಪಿ ಏಕವ್ಯಕ್ತೌ ನಾಪ್ತಿರಿತ್ಯಾಹ—ಬಹೂನಾಂ ಇತಿ. ಬಹವೋ'ಪಿ ಯತ್ರ ವಿಜಾತೀಯಾ ಘಟಪಟಾದಯಃ ತತ್ರ ನ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—ಸಜಾತೀಯಾನಾಂ ಇತಿ. ತೇಷಾಮಪಿ ನ ಸಮುದಾಯೇ ;

[1]ಇಚ್ಛಾರ್ಥಿಕ.

ಕಿಂತು ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತೀತ್ಯಾಹ—ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಇತಿ. ತದಪಿ ನ ಕತಿಪಯವಿಷಯ ಇತ್ಯಾಹ—ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಇತಿ. ಏವಮಪಿ ಆಪ್ತಿಃ ಕೇನೇತ್ಯತ ಆಹ—ಕ್ರಿಯಾದಿಭಿಃ ಇತಿ. ಆದಿಶಬ್ದೋ ಜಾತಿಗುಣದ್ರವ್ಯಸಙ್ಗ್ರಹಾರ್ಥಃ. ಆನುಪೂರ್ವ್ಯಮಾಹ—ಕ್ರಮೋಲ್ಲಙ್ಘನಂ ಇತಿ.

ಉದಾಹರತಿ—ವೀಪ್ಸಾಯಾಂ ಇತಿ. ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳ್ ಮೆಱೆದಂ, ಯಾವನ್ತ್ಯೋ ವೀಥ್ಯಸ್ತಾಸು ಪ್ರತಿವೀಥಿ ನಿರವಶೇಷಮಭ್ರಾಜಿಷ್ಟೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅತ್ರ ಆಪ್ತಿರ್ಭಾಸನಕ್ರಿಯಯಾ. ಮನೆಮನೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು. ಅತ್ರ ಗೃಹತ್ವಜಾತ್ಯಾ. ಪೊಱೆ ಪೊಱೆಗಳ ಚೆಲ್ವು. ಅತ್ರ ಸೌಂದರ್ಯಗುಣೇನ. ತಂತಮ್ಮ ಸಿರಿ. ಅತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮೀದ್ರವ್ಯೇಣ. ಆನುಪೂರ್ವ್ಯಮುದಾಹರತಿ—ಮೊದಮೊದಲೊಳ್ ದೊಡ್ಡಿತ್ತು. ಯಥಾಪೂರ್ವಂ ಸ್ಥೂಲ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ತುದಿತುದಿಯೊಳ್ ಸಣ್ಣಂ. ಯಥೋತ್ತರಂ ಕೃಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅಜ್ಜಜ್ಜರಂ ಬಂದಿಸು. ಯೇ ಯೇ ವೃದ್ಧಾಸ್ತಾನಾನುಪೂರ್ವ್ಯೇಣ ಅಭಿವಾದಯಸ್ವೇತಿ. ಕಿಱಿಯಕಿಱಿಯರಂ ಬೆಸಗೊಳ್. ಯೇ ಯೇ ಕನಿಷ್ಠಾಸ್ತಾನಾನುಪೂರ್ವ್ಯೇಣ ಪರಿಪೃಚ್ಛೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಿಙಶ್ಚಾಬಾಧೇ ॥ **398** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಬಾಧಃ ಪೀಡಾ. ತದ್ವಿಷಯೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಶಬ್ದರೂಪಂ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಸುಪಃ ತಿಙಶ್ಚ ಲುಬ್ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮರಮರಂ, ಮರಂ ಮರಂ; ಪೋದಪೋದಂ, ಪೋದಂ ಪೋದಂ; ಕಲ್ಕಲ್ಲಂ, ಕಲ್ಲಂ ಕಲ್ಲಂ; ಪುಲ್ಪುಲ್ಲೊಳ್, ಪುಲ್ಲೊಳ್ ಪುಲ್ಲೊಳ್; ಬಂದಬಂದಯ್, ಬಂದಯ್ ಬಂದಯ್; ಬಾಬ್ಬಾರೆಂ, ಬಾರೆಂ ಬಾರೆಂ; ಪೋಪಪೋಪೆಂ, ಪೋಪೆಂ ಪೋಪೆಂ. ಆಬಾಧ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮರಂ, ಕಲ್, ಬಂದಯ್, ಪೋಪೆಂ.

[When a word is repeated twice to express pain, the first used optionally drops its case or verbal ending.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚಶಬ್ದಃ [1]ಸುಪಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ. ಸುಪಮುದಾಹರತಿ—ಮರಮರಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪೋದಂ ಪೋದಂ. ಗತೋ ಗತ ಇತ್ಯೇವ; ನ ಆಗಚ್ಛದಗಚ್ಛದಿತಿ. ತಿಙಮುದಾಹರತಿ—ಬಂದಬಂದಯ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಅಯಂ ವಿಶೇಷಃ. ಸುಪೋ ಲೋಪೇ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕಂ ಕಾರ್ಯಮಪಿ ನಶ್ಯತಿ; ಕಲ್ಕಲ್ಲಂ, ಕಲ್ಕಲ್ಲೊಳ್ ಇತ್ಯಾದೌ ದ್ವಿರ್ಭಾವಾಭಾವಾತ್. ತಿಙೋ ಲೋಪೇ ತು ನ ತತ್ಕೃತಂ ಕಾರ್ಯಂ ನಶ್ಯತಿ; ಬಂದಬಂದಯ್, ಪೋಪಪೋಪೆಂ ಇತ್ಯಾದೌ ತತ್ಕೃತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷಸ್ಯ ದರ್ಶನಾತ್. ಅತ್ರ ನಿಯಾಮಕಂ ಉತ್ತರತ್ರ ವಕ್ಷ್ಯಾಮ ಇತಿ ಅತ್ರ ಉಪೇಕ್ಷಾಮ ಇತಿ.

---

[1]ಸುಪ್ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಾಕ್ಯಾದೇರಾಮನ್ತ್ರಿತಸ್ಯಾಸೂಯಾಸಮ್ಮತಿಕೋಪ ಕುತ್ಸನಭರ್ತ್ಸನೇಽನ್ಯತರಸ್ಯ ಪ್ಲುತಶ್ಚ ॥ 399 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪರಗುಣಾಸಹನಮಸೂಯಾ. ಕಾರ್ಯೇಷ್ವಾಭಿಮತ್ಯಂ ಸಮ್ಮತಿಃ. ಕೋಪ ಕ್ರೋಧಃ. ಕುತ್ಸನಂ ನಿನ್ದಾ. ದಣ್ಡಾವಿಷ್ಕರಣಂ ಭರ್ತ್ಸನಂ. ಅಸೂಯಾದ್ಯರ್ಥೇಷು ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಆದಿಭೂತಂ ಯತ್ ಆಮನ್ತ್ರಿತಪದಂ ತಸ್ಯ ದ್ವಿಃ ಪ್ರಯೋಗೋ ಭವತಿ. ತತ್ರ ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಉತ್ತರಸ್ಯ ವಾ ಪ್ಲುತೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಸೂಯಾಯಾಂ—ದೇವದತ್ತಾ೩ ದೇವದತ್ತ, ದೇವದತ್ತ ದೇವದತ್ತಾ೩, ದೇವದತ್ತ ದೇವದತ್ತ ನಿನಗೇನುಮಿಲ್ಲಂ ಸಮ್ಮತೌ—ಮಗನೇ೩ ಮಗನೆ, ಮಗನೆ ಮಗನೇ೩, ಮಗನೆ ಮಗನೆ ನೀನೊಳ್ಳಿತುಗೆಯ್ದಯ್. ಕೋಪೇ—ಬಾಣಸಿಗಾ೩ ಬಾಣಸಿಗ, ಬಾಣಸಿಗ ಬಾಣಸಿಗಾ೩, ಬಾಣಸಿಗ ಬಾಣಸಿಗ ನೀನಿರ್ದ್ದಪಯೋ ಸತ್ತಯೋ. ಕುತ್ಸನೇ—ಸತಿಯೇ೩ ಸತಿಯು, ಸತಿಯು ಸತಿಯೇ೩, ಸತಿಯು ಸತಿಯು ನಿನ್ನ ಪೆಣ್ತನಮಂ ಸುಡುಗೆ. ಭರ್ತ್ಸನೇ—ದುರುಳಾ೩ ದುರುಳ, ದುರುಳ ದುರುಳಾ೩, ದುರುಳ ದುರುಳ ನಿನ್ನಂ ಕೊಂದಪೆಂ ಕಡಿದಪೆಂ. ವಾಕ್ಯಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಬಳ್ಳಿದಳ್ ನೀಂ ಮಗಳೇ. ಆಮನ್ತ್ರಿತಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ದೇವದತ್ತ ನೊಳ್ಳಿದಂ. ಅಸೂಯಾದಿಗ್ರಹಣಂ ಕಿಂ? ಪಾರ್ವ್ವ ನೀಂ ಜನ್ನಮಂ ಮಾಡು, ಅರಸ ನೀಂ ಕಾಳಗಮಂ ಮಾಡು. ಅಸಕೃದಧಿಕಾರಾತ್ ಇಹ ಸರ್ವತ್ರ ತ್ರಿರ್ವಚನಮಪಿ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛನ್ತಿ. ಬಂದ ಬಂದ ಬಂದಂ, ಬಂದಂ ಬಂದಂ ಬಂದಂ, ಉಂಡುಂಡುಂಡು ಪೋದಂ, ತೊಳ್ತೊಳ್ತೊಳಗಿತ್ತು, ಬೆಳಬೆಳಬೆಳಗಿತ್ತು, ಮಗನೆ ಮಗನೆ ಮಗನೆ ಇತಿ.

[When the first word in a sentence is the vocative of a person addressed in detraction, approval, anger, blame or menace, it is repeated twice, also the first or the last used optionally prolongs its vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇತರೇತರಮಾಕಾಂಕ್ಷಾವತಾಂ ಅನ್ವಯಾರ್ಹಾಣಾಂ ಪದಾನಾಂ ನಿರಪೇಕ್ಷಃ ಸಮುದಾಯೋ ವಾಕ್ಯಂ. ತತ್ರ ಆದಿಭೂತಂ ಯತ್ ಆಮನ್ತ್ರಿತಂ ಆಮನ್ತ್ರಣವಿಷಯೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಆಮನ್ತ್ರ್ಯಮಾಣಾರ್ಥವಾಚಕಂ ಪದಂ ತಸ್ಯ ಅಸೂಯಾದಿವಿಷಯೇ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ ಭವತಿ. ತತ್ರ ಅನ್ಯತರಸ್ಯ ಪ್ಲುತಶ್ಚೇತಿ. ಅತ್ರ ವಾಕ್ಯಾದೇಃ ಆಮನ್ತ್ರಿತಸ್ಯ ಅಸೂಯಾದಾವೇವ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ನ ನಿಯಮಃ; ಸಮ್ಭ್ರಮಾದಾವಪಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ. ಅನ್ಯತರಸ್ಯ ಪ್ಲುತ ಇತ್ಯೇತತ್ ಅಸೂಯಾದಾವೇವ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ನಿಯಮಃ.

ಅಸೂಯಾದಿಸ್ವರೂಪಮಾಹ—ಪರಗುಣ ಇತ್ಯಾದಿ. ದಣ್ಡಾವಿಷ್ಕರಣಂ ಕೋಪೇ'ಪಿ ಸಮ್ಭವತೀತಿ ಕೋಪಾತ್ ಭರ್ತ್ಸನಸ್ಯ ಕೋ ಭೇದ ಇತಿ ನ ಶಙ್ಕ್ಯಂ. ದಮನಂ ದಣ್ಡೋ ದಣ್ಡನಂ ಅರ್ಥಹರಣಾದಿನಾ ದುಃಖೋತ್ಪಾದನಂ. ತಸ್ಯ ಆವಿಷ್ಕರಣಂ ಭ್ರುಕುಟಿಪುಟಾದ್ಯಸಾಮ್ಯದರ್ಶನೇನ ವಕ್ರಮುಖತೋ ಹಙ್ಕಾರಹುಙ್ಕಾರಾದಿನಾ ತ್ವಾಮಹಂ ಬನ್ಧಯಿಷ್ಯಾಮಿ ತ್ವಾಮಹಂ ಹನಿಷ್ಯಾಮಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯಪಕಾರಕವಾಕ್ಯೈಃ ಪ್ರಧರ್ಷಣಂ ಭರ್ತ್ಸನಂ. ತದಿದಂ ದ್ವೇಷಾತ್ ದಣ್ಡನೀಯೇಷ್ವೇವೇತಿ ನ ನಿಯಮಃ ಅಪಮಾರ್ಗಾದಪಾಕೃತ್ಯ ಸನ್ಮಾರ್ಗನಿನೀಷಯಾ ಲಾಲನೀಯಾನ್ಪುತ್ರಾದೀನಪಿ ಏವಂ ಭರ್ತ್ಸಯಮಾನಾನಾಂ ಪಿತ್ರಾದೀನಾಮುಪಲಮ್ಭಾದಿತಿ. ಉದಾಹರತಿ—ಅಸೂಯಾಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದೂರಾದಾಹ್ವಾನೇ ಬಹುಲಂ ॥ 400 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ದೂರಾದಾಹ್ವಾನೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಆಮನ್ತ್ರಿತಸ್ಯ ಪದಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಪ್ಲುತೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಲೆ ಅಣ್ಣಾ ೩ ಇತ್ತ ಬಾ, ಎಲೆ ಅಕ್ಕಾ ೩ ಇತ್ತ ಬಾ, ಎಲೆ ಅಣ್ಣ ಇತ್ತ ಬಾ ೩, ಎಲೆ ಅಕ್ಕ ಇತ್ತ ಬಾ ೩. ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಆಹ್ವಾನವಿಷಯೇ ಅನಾಮನ್ತ್ರಿತಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ಲುತೋ ಭವತಿ. ಎಲೆ ೩ ಅಣ್ಣ ಇತ್ತ ಬಾ, ಎಲೆ ೩ ಅಕ್ಕ ಇತ್ತ ಬಾ, ಎಲೆ ಅಮ್ಮ ಬೇ ೩ ಗ ಬಾ, ಎಲೆ ಅಯ್ಯ ಬೇ ೩ ಗ ಬಾ. ಕ್ವಚಿದನ್ಯತ್ರಾಪಿ. ಅಯ್ಯೋ ೩ ಅಕ್ಕ, ಅಯ್ಯೋ ೩ ಅಣ್ಣ, ಓಹೋ ೩ ಮಗನೆ, ಓಹೋ ೩ ತಂದೆ ಇತ್ಯಾದಯೋ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಮನುಸರ್ತವ್ಯಾಃ.

[In calling any one from a distance the vocative of the person addressed often prolongs its vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಹ್ವಾನಮಾವಾಹನಂ ಆಕರ್ಷಣಂ. ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಆಮನ್ತ್ರಿತಸ್ಯೇತ್ಯೇವ. ನಾತ್ರ ವಾಕ್ಯಾದೇರಿತಿ ನಿಯಮಃ. ಕ್ವಚಿತ್ ಅನಾಹ್ವಾನೇ ಕ್ವಚಿತ್ ಅನಾಮನ್ತ್ರಿತಸ್ಯಾಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ. ತದರ್ಥಮಿಹ ಯತ್ನಾನ್ತರಮಕರ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಾಹ—ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸರ್ವತ್ರ ಶಿಷ್ಟಪ್ರಯೋಗ ಏವ ಪ್ರಮಾಣಮಿತ್ಯಾಹ—ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಾದ್ಯಾತ್ತದ್ಧಿತಃ ॥ 401 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅಧಿಕಾರೋ'ಯಂ. ಇತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಯೈಃ ಸೂತ್ರೈಃ ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥವಿಶೇಷೇ ಯೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ ತತ್ರ ಪ್ರಥಮೋಪಾತ್ತಾತ್ ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥವಿಶೇಷೇ ತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ವಾ ಭವನ್ತಿ. ತೇ ಚ ತದ್ಧಿತಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತೀತಿ ಅಧಿಕೃತಂ ವೇದಿತವ್ಯಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ವಕ್ಷ್ಯತಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ವಂತಃ 402. ತದಿತ್ಯೇತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ. ಆಯುವುಂಟೇತಂಗೆ, ಆಯುವಂತಂ ; ಜಸವುಂಟೇತಂಗೆ, ಜಸವಂತಂ. ಅನೇಕೇಷಾಮುಪಾದಾನಾತ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯನಿಯಮೋ ನಿಯಮಾರ್ಥೋ'ಯಮಾರಮ್ಭಃ. ತದ್ಧಿತಪ್ರದೇಶಾಃ ವೃತ್ತೇಃ 248 ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ.

[The sûtras following show the optional affixes forming derivative words and their use.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಪರಾರ್ಥಮಿದಂ ಇಹ ವಿಧೇಯರಹಿತತ್ವಾತ್ ಉತ್ತರತ್ರ ಪ್ರತಿಯೋಗಮಧಿಕ್ರಿಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಅಧಿಕಾರೋ'ಯಂ ಇತಿ. ಆಪಾದಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ತದ್ಧಿತ ಇತ್ಯೇತದಧಿಕ್ರಿಯತೇ. ಆದ್ಯಾದಿತ್ಯೇತತ್ ಆತನಪ್ರತ್ಯಯಾದೇವ ; ತದೂರ್ಧ್ವ್ಯಂ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಆದೌ ಭವಮಾದ್ಯಂ ತಸ್ಮಾದಾದ್ಯಾದಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿನಿರ್ದೇಶಃ. ವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ ಹಿ ವಂತಾದಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ತೇ ತು ಕುತೋ ವಾ ಪರತೋ ಭವನ್ತೀತ್ಯನಯೋಗೇ ಸೂತ್ರೇಷು ಅಮುಕಾದಿತಿ ವಿಶಿಷ್ಯ ಅಕಥನಾತ್ ಆದ್ಯಾದನಾದ್ಯಾಚ್ಚ ಪ್ರಸಙ್ಗೇ ಸತಿ ಅನಾದ್ಯಾನ್ಮಾಭೂದಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಆದ್ಯಾದಿತಿ. ಯತ್ರ ಅಮುಕಾದಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿರ್ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ ನಾತ್ರ ಅನೇನಾರ್ಥ ಇತಿ.

ನನು ಅಯುಕ್ತಮೇತತ್ ಆದ್ಯಾದಿತಿ. ತಥಾಹಿ—ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ವಂತಃ[402], ತದಾಚರತಿ[407], ತೇನ ಜೀವತಿ ಗವಣಿಗೌ[445] ಇತ್ಯಾದಯೋ ಹಿ ಯೋಗಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಾಯಕಾಃ. ತತ್ರ ತು ಆದ್ಯಾನಿ ತತ್ತೇನೇತ್ಯಾದೀನಿ. ನ ಹಿ ತೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉತ್ಪದ್ಯತೇ ; ಧನವಂತಂ, ಗುಣವಂತಂ, ನಿಯಮಿಗಂ, ಉಪವಾಸಿಗಂ, ಲಂಚಗಂ, ಲಂಚವಣಿಗಂ ಇತ್ಯಾದಿಷು ಸರ್ವತ್ರ ಧನಾದಿಭ್ಯ ಏವ ಶಬ್ದೇಭ್ಯೋ ವಂತಾದಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯನ್ತೇ. ನ ತದಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ. ಕಿಂಚ ತದಿತ್ಯಾದಯಃ ತ್ಯದಾದಿಗಣಪಠಿತಾಃ ತೇಷಾಂ ನಾವ್ಯಯ[10] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಏವ ನಿಷೇಧಾತ್ ಭಾಷಾವಿಷಯೇ ಪ್ರಯೋಗ ಏವ ನಾಸ್ತೀತಿ ಕುತಸ್ತೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನ. ತದಸ್ತಿ, ತದಾಚರತಿ, ತೇನ ಜೀವತಿ ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ತದಾದಿಪದಾನಿ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರಥಮಾದಿಸಮರ್ಥಪದಪ್ರದರ್ಶನಪರಾಣೀತಿ ಪ್ರಥಮಾದಿಸಮರ್ಥೇಭ್ಯೋ ಧನಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನ ತದಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ. ನ ಚ ಏವಮಪಿ ನ ಧನಾದಿಶಬ್ದರೂಪಮಾದ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ಕಥಮತಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ. ತದಿತಿ ಪ್ರಥಮಾಸಮರ್ಥಂ ಧನಾದಿಶಬ್ದರೂಪಮಾದ್ಯಮೇವೇತಿ.

ಆದ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಏವಮೇವಾರ್ಥಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಇಗಃ ಪಣ್ಯಂ[405], ವೇತ್ರಧ್ಯೇತ್ರೋಃ[408] ಇತ್ಯಾದೌ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿರೇವ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ. ನ ತದ್ಧಿತವ್ಯಪದೇಶಃ. ತಥಾಹಿ—ಸಮಾಸೋ ಹಿ ಬಹುಲಂ ವಿಹಿತೋ ನ ನಿತ್ಯತಯಾ. ತಥಾ ಚ ಪಕ್ಷೇ ವಾಕ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಾರಭ್ಯಮಾಣಸ್ತದ್ಧಿತೋ ವಾಗ್ರಹಣಾಭಾವೇ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಬಾಧಕ ಏವ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗೋ ದತ್ತಜಲಾಞ್ಜಲಿಃ ಸ್ಯಾತ್. ಅತೋ ವಾಕ್ಯಮಪಿ ಯಥಾಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ವಾಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

ನನು ಕಥಮಸಾ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಬಾಧಕೋ ಭವೇತ್ ? ಸಮಾನೇ ಹ್ಯರ್ಥೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವಿತಮಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವಿತಂ ನಿವರ್ತಯತಿ, ನಾರ್ಥಾನ್ತರೇ ; ತಸ್ಯ ತತ್ರ ಅಪ್ರವೃತ್ತೇಃ. ಭಿನ್ನೋ ಹಿ ವೃತ್ತಿವಾಕ್ಯಯೋರರ್ಥಃ ; ಯತೋ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣೋ ಹಿ ವಾಕ್ಯೇಽರ್ಥಃ, ವೃತ್ತೌ ತು ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವ ಇತಿ ಭಿನ್ನಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ನೈಷ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಬಾಧಕ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ವೃತ್ತಿವಾಕ್ಯಯೋರೇವಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಭೇದೇಽಪಿ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಭೇದಾಭಾವಾತ್ ; ನ ಹಿ ಧನಮುಂಟೀತಂಗೆ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಾತ್ ಧನವಂತನೀತಂ ಇತಿ ವೃತ್ತೌ ಅರ್ಥೋ ಭಿದ್ಯತೇ, ಪ್ರತೀತೇರುಭಯತ್ರ ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಯತ್ರ [1] ಕ್ವಚಿತ್ಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಷಯೇ ಭೇದೇಽಪಿ ಪ್ರಧಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ಭೇದಾಭಾವಾತ್ ಸಮಾನಾರ್ಥ ಏವೇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವಿತಂ ಅಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವಿತಂ ನಿವರ್ತಯತ್ಯೇವೇತಿ ತದ್ಧಿತೋತ್ಪತ್ತಿರ್ನಿತ್ಯೈವ ಸ್ಯಾತ್. ನೈವಂಭೂದಿತಿ ವಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮೇವೇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಸ್ತು ತದ್ಧಿತಸಂಜ್ಞಾ ಏವೇತಿ ಏತತ್ಸರ್ವಮಾಕಲಯ್ಯಾಹ—ತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ವಾ ಭವನ್ತಿ ತೇ ಚ ತದ್ಧಿತಸಂಜ್ಞಾ ಭವನ್ತಿ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಮಂತಃ ॥ **402** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತದಿತಿ ಪ್ರಥಮಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿನ್ ವಾ ಅಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥೇ ಮಂತಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ. ಸ ಚ ತದ್ಧಿತಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ. ವಾಧಿಕಾರಾತ್ ಪಕ್ಷೇ ಯಥಾಯೋಗಂ ವಾಕ್ಯಂ ಸಮಾಸಶ್ಚ ಭವತಿ

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಯುವುಂಟೀತಂಗೆ ಈತನೊಳ್ ಮೇಣ್, ಆಯುವಂತಂ. ಏವಂ ಜಸವಂತಂ, ಗುಣವಂತಂ, ಬುದ್ಧಿವಂತಂ. ತದಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಂ. ಅಸ್ತೀತಿ ಕಿಂ ? ಧನಮಾದುದೀತಂಗೆ, ಧನಮಪ್ಪುದೀತಂಗೆ, ಧನಂ ಸಮೀಪಮಾತಂಗೆ ಇತ್ಯಾದೌ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ಸತ್ತಯೋಃ ಸಮೀಪಾದೌ ಚ ಮಾಭೂದಿತಿ. ಇತಿಕರಣಂ ವಿವಕ್ಷಾರ್ಥಂ. ತೇನ

ಭೂಮನಿನ್ದಾಪ್ರಶಂಸಾಸು ನಿತ್ಯಯೋಗೇಽತಿಶಾಯನೇ ।
ಸಂಸರ್ಗೇಽಸ್ತಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಪ್ರಾಯೋ ಮನ್ತ್ವಾದಯೋ ಮತಾಃ ॥

ಭೂಮ್ನಿ—ಧನವಂತಂ, ದ್ರವ್ಯವಂತಂ. ನಿನ್ದಾಯಾಂ—ಜಗಳವಂತಂ, ದೋಷವಂತಂ. ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ—ರೂಪವಂತಂ, ಗುಣವಂತಂ. ನಿತ್ಯಯೋಗೇ—ವಿಸವಂತಂ ಸೇಸಂ, ಪಕ್ಕವಂತಂ ಗರುಡಂ. ಅತಿಶಾಯನೇ—ಪೊಟ್ಟೆವಂತಂ ಜನಕಂ. ಸಂಸರ್ಗೇ—ದಂಡವಂತಂ, ಸತ್ತಿಗೆವಂತಂ.

ಪ್ರಾಯಿಕಮೇತದ್ಭೂಮಾದಿದರ್ಶನಂ. ಕ್ವಚಿತ್ಸತ್ತಾಮಾತ್ರೇಽಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ದೃಶ್ಯತೇ. ಜನ್ನವಿರವಂತಂ ಪಾರ್ವ್ವಂ, ಪೆಂಡತಿವಂತನೀತಂ.

[1] ಕ್ವಚಿತ್ಸಙ್ಖ್ಯಾದಿವಿಷಯೇ.

ವಂತಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾತ್ ಅಸ್ತಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ವಂತಪ್ರತ್ಯಯೋ ನ ಭವತಿ. ನೀತಿಯುಂಟಿವರ್ಗ್ಗೆ, ನೀತಿವಂತರ್. ನೀತಿವಂತರುಂಟೀತಂಗೆ ಇತ್ಯತ್ರ ವಾಕ್ಯಮೇವ ಭವತಿ. ಕರ್ಮಧಾರಯಾತ್ ವಂತೋ ನ ಭವತಿ. ಅಲರ್ಗಣ್ಣುಂಟೀತಂಗೆ ಇತ್ಯತ್ರ ಬಹುವ್ರೀಹಿರೇವ ಭವತಿ ಅಲರ್ಗಣ್ಣಮಿತಿ. ತದಪೀಚ್ಛನ್ತಿ ಕೇಚಿತ್. ಅಲರ್ಗಣ್ವಂತಂ, ತೋರಮುಡಿವಂತೆ.

[*Vanta* expresses something belonging to or in any one.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ತದಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರಥಮಾನ್ತಸಮರ್ಥಪದನಿರ್ದೇಶಃ. ಧನಂ, ಗುಣಂ, ವರ್ಣಂ, ಆಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ತದತ್ರ ಪ್ರಥಮೋಪಾತ್ತತ್ವಾದಾದ್ಯಮಿತಿ ತತ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತು ತದ್ಧಿತಸಂಜ್ಞ ಏವೇತ್ಯುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಆಹ—ತದಿತಿ ಪ್ರಥಮಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ತದಿತಿಸ್ಥಾನೇ ಸು ಇತ್ಯೇವ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಂ. ತಥಾ ಚ ಪಞ್ಚಮೀಶ್ರವಣಾತ್ ಪ್ರಥಮಾನ್ತಾಚ್ಛಬ್ದಾದಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇವ **ಉ**ಪದಿಷ್ಟಾ ಸ್ಯಾತ್. ಅಸ್ತಿ ಚ ಸ್ಫುಟಾ ವಾಚೋಯುಕ್ತಿಃ ಪ್ರಾಚಾಮಪಿ. ಯದಾಹ ಶಾಕಟಾಯನಃ—ಟಃ **ಪ್ರೋಕ್ತೇ** (ಶಾ. 3—1—169), **ಙೇ**ರ್ವ್ಯಾಕರಣೇ (ಶಾ. 2—2—8), ಙಸೋರಾಗತೇ (ಶಾ. 3—1—158), ಙಸೋಽಪತ್ಯೇ (ಶಾ. 2—4—18) ಇತ್ಯಾದಿ. ತಥಾಪಿ ಅಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥನಿರ್ದೇಶೇ ಕಿಮಿತ್ಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾನಿವರ್ತಕತ್ವೇನ ತದಿತ್ಯೇವ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶಃ ಸ್ಫುಟ ಇತಿ ಏವಮೇವ ಸೂತ್ರಕರಣಂ. ಅಸ್ತಿ ಚ ಏವಮಪಿ ರೀತಿಃ **ಪೂರ್ವೇ**ಷಾಂ. ಯದಾಹ ಪಾಣಿನಿಃ—ತೇನ **ಪ್ರೋಕ್ತಂ** (ಪಾ. 4—3—101), ತತ ಆಗತಃ (ಪಾ. 4—3—74), ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ (ಪಾ. 4—1—92) ಇತ್ಯಾದೀತಿ. ತದಿದಮುತ್ತರತ್ರ ತದಾಚರತಿ[407], ತೇನ ಜೀವತಿ ಗವಣಿಗಂ[415]. ತತ್ರೇಗೋ ನಿಯುಕ್ತೇ[418], ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯೇ ವೊಲ್ವೋಲಾ[428] ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಅನುಸನ್ಧೇಯಂ.

ವಾ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತದಿಹ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಾವಿವ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶೇಽಪಿ ಆವೃತ್ತ್ಯಾ ಸಮ್ಬಧ್ಯತೇ. ಅನ್ಯಥಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತ್ಯೇವಾರ್ಥೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ನಾಸ್ಮಿನ್ನಸ್ತೀತಿ. ಅತೋಽತ್ರ ವಾನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಭಾವ್ಯಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿನ್ ವಾ ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಅಸ್ತಿಗ್ರಹಣೇನ ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ? ಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಹ್ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧೀಯತೇ. ಸಮ್ಬನ್ಧಶ್ಚ ಅಸ್ಯೇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯೈವ ಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ ನಾನೇನ ಅಸ್ತಿನಾ ಅರ್ಥ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಅಸತ್ಯಸ್ತಿಗ್ರಹಣೇ ತದಸ್ಯ ಇತ್ಯೇತಾವತ್ಯೇವ ಅರ್ಥೇ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವೇತ್. ತತ್ರ ತದಸ್ಯೇತಿ ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಸ್ವೇನ ಸ್ವಾಮೀವ ಸ್ವಾಮಿನಾಪಿ ಸ್ವಂ [1]ವಿಶೇಷ್ಯತೇ; ಸಮ್ಬನ್ಧಸ್ಯ ದ್ವಿಷ್ಠತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಚ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸ್ವವಿಶೇಷಣೇಽಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ಅಸ್ತಿಗ್ರಹಣೇ ತು ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ಧನಮಸ್ತಿ ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಸನ್ತೀತಿ ಸತ್ತಾವಿಶೇಷನಿರ್ಭಾಸಾತ್ ಸ್ವೇನ ಸ್ವಾಮಿವಿಶೇಷಣ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸ್ವವಿಶೇಷಣ ಇತಿ ನಾನಿಷ್ಟಪ್ರಸಙ್ಗ ಇತಿ.

---

[1]ವಿಶಿಷ್ಯತೇ.

ಅಥ ಏವಂ ಮನುಷೇ : ಸತ್ಯಪಿ ಅಸ್ತಿಗ್ರಹಣೇ ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ಧನಮಸ್ತಿ ನ ಯಜ್ಞದತ್ತಸ್ಯ ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಸನ್ತಿ ನ ವಿಷ್ಣುಮಿತ್ರಸ್ಯ ಇತಿ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸ್ವವಿಶೇಷಣೇಽಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ ಏವ. ಅಥಾತ್ರ ಅನಭಿಧಾನಾನ್ನ ಭವತೀತಿ ಚೇತ್ ತದೇತತ್ ಅಸ್ತಿಗ್ರಹಣಾಭಾವೇಽಪಿ ಸಮಾನಮಿತಿ, ನೈವಂ ಮಂಸ್ಥಾಃ. ಅಸ್ತಿಗ್ರಹಣಾಭಾವ ಏವ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸ್ವವಿಶೇಷಣಾಭಾನಂ. ಅಸ್ತಿಗ್ರಹಣೇ ತು ಸ್ವೇನ ಸ್ವಾಮಿವಿಶೇಷಣಾಭಾನಮೇವ, ನ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಸ್ವವಿಶೇಷಣಾಭಾನಂ; ಅಸ್ತೇಃ ಸ್ವೇನೈವ ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್. ನ ಹಿ ಧನಮಸ್ತಿ ಗುಣಾಃ ಸನ್ತೀತ್ಯತ್ರ ಸ್ವೇನೇವ ಅಸ್ತೇಃ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಅನ್ವೇತೀತ್ಯತೋಽಸ್ತಿನಾ ಭವಿತವ್ಯಮೇವೇತಿ. ಕಿಂಚ ಅಸ್ತಿಗ್ರಹಣಾಭಾವೇ ಧನಮಸ್ಯಾಸೀತ್ ಗುಣೋಽಸ್ಯ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್ಸತ್ತಯೋರಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ್ಯಾತ್. ಅಸ್ತಿಗ್ರಹಣೇ ತು ಸಾಮ್ಪ್ರತಿಕಾರ್ಥಾಭಾನಾತ್ ನಾಗತಾನಾಗತಭಾನಮಿತಿ. ಅತ ಏವ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ತಥೈವ ದರ್ಶನಂ ಧನಮಾದುದೀತಂಗೆ, ಧನಮುಪ್ಪುದೀತಂಗೆ ಇತೀತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವಮಾಕಲಯ್ಯಾಹ—ಅಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥ ಇತಿ. ವಂತಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ವಿಧೇಯಸ್ವರೂಪಂ.

ನನು ಕಿಮರ್ಥಮಿದಂ ವಂತಪ್ರತ್ಯಯೋಪಾದಾನಂ ? ಯತೋಽತ್ರ ಧನವಂತ, ಗುಣವಂತ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ. ತಚ್ಚ ವಿನಾಪ್ಯನೇನ ಸಿಧ್ಯತಿ. ತಥಾಹಿ—ಧನವದ್ಗುಣವದಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಮತ್ವನ್ತಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ತೇಷಾಂ ಅನಙ್ಸನ್ತವಗ್ರ್ಯಾತಿದೇಶಾದೇವ ಧನವಂತ, ಗುಣವಂತಾದಯಃ ಸಿಧ್ಯನ್ತಿ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ತತ್ರ ಏವಂ ಸಿದ್ಧಾವಪಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಆಯುಮಂತಂ, ಸಿರಿವಂತಂ, ಜಸವಂತಂ, ಬುದ್ಧಿವಂತಂ ಇತ್ಯಾದಾವಸಿದ್ಧೇಃ. ತತ್ರ ಹಿ ಆಯುಷ್ಮನ್ತಂ, ಶ್ರೀಮನ್ತಂ, ಯಶಸ್ವನ್ತಂ, ಬುದ್ಧಿಮನ್ತಂ ಇತ್ಯೇವ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ. ಕಿಂಚ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ ಗುಣವತೀ, ಧನವತೀ, ಬುದ್ಧಿಮತೀ ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಗುಣವಂತೆ, ಧನವಂತೆ, ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ಇತ್ಯಾದಯೋಽಪಿ ಸಾಧುತ್ವೇನ ಇಷ್ಯನ್ತೇ. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ವಂತಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾನ್ತತ್ವಾಭಾವೇ ಎತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ; ಮಣಿಗಮನ್ತೇಽಚಾತ್[196] ಇತ್ಯನುಶಾಸನಾತ್. ಅತೋಽತ್ರ ವಂತಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧೇಯ ಏವ.

ಮಾಧಿಕಾರಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ವಿಕಲ್ಪ್ಯತ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ವಾ ಭವತಿ ಇತಿ. ಪಕ್ಷೇ ಕಿಮಿಷ್ಯತ ಆಹ—ವಾಕ್ಯಂ ಸಮಾಸಶ್ಚ ಇತಿ. ಉದಾಹರತಿ—ಆಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಈತಂಗೆ ಅಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಭಾಷಾಯಾಂ ಷಷ್ಠೀವಿಷಯೇ ಭೂಯಿಷ್ಠಂ ಚತುರ್ಥ್ಯೇವ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಮೇಣಿತಿ ವಿಕಲ್ಪವಚನಮವ್ಯಯಂ. ಸೋಽಯಂ ವಂತಪ್ರತ್ಯಯೋಽನ್ಯೋ ವಾ ಯೋಽಯಂ ಅಸ್ತ್ಯರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಭೂಮಾದಿವಿಷಯ ಏವ ಭವತಿ ನ ಯಥಾಕಥಂಚಿದಸ್ತ್ಯಸ್ತೀತಿ ಇತ್ಯೇವಂ ವಿಶೇಷಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಇತಿಕರಣಂ ಕೃತಮಾಸೀತಿ ಸೂತ್ರಕೃದಭಿಪ್ರಾಯಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ—ಇತಿಕರಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ತಾನೇವ ಭೂಮಾದ್ಯರ್ಥವಿಶೇಷಾನ್ ಸುಖೇನ ಅವಧಾರಯಿತುಮರ್ಥವಿಶೇಷಂ ಸೂಚಯಿತುಂ ಚ ಕಾರಿಕಾಂ ಪಠತಿ—ಭೂಮ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ರಮೇಣೋದಾಹರತಿ—ಭೂಮ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಧನವಂತಂ. ಅತ್ರ ಬಹುಧನಮುಂಟೀತಂಗೆ ಇತಿ ಬಹುತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ನ ತು ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಪಣಮಾತ್ರಂ ಕಾರ್ಷಾಪಣಮಾತ್ರಂ ವಾ ಧನಮಸ್ತೀತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಬಹ್ವೀತಿ ಕಿಂ ಫಲಿತಂ ? ಬಹುತ್ವಂ ಹಿ ತ್ರ್ಯಾದಿಷು ಸಮ್ಭವತ್ ಪಣತ್ರಯೇ ಕಾರ್ಷಾಪಣತ್ರಯೇ ಶತಸಹಸ್ರಾಯುತಪ್ರಯುತಾದೌ ವಾ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಯಸ್ಯ ಯಾವತಾ ಧನೇನ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾ ಸಿಧ್ಯತಿ ಸ ತಾವತಾ ಧನೇನ ಧನವಾನ್ ನಾನ್ಯಥಾ. ತಥಾಚ ಲಘುಪರಿಗ್ರಹಸ್ಯ ಸ್ವಲ್ಪೇನ ಪಞ್ಚಷನಿಷ್ಕಮಾತ್ರೇಣೈವ ಧನೇನ ದಾನಭೋಗಾದ್ಯರ್ಥಕ್ರಿಯಾ ಸಿಧ್ಯತಿ. ಸ ತಾವತೈವ ಧನವಾನ್. ಯಸ್ಯ ಚ ಶತಸಹಸ್ರಪ್ರಮಿತೇನ ಸಿಧ್ಯತಿ ತಸ್ಯಾಪಿ ತಾವತೈವ ಧನವತ್ತಾ. ಯಸ್ಯ ತು ಅಯುತೇನ ಪ್ರಯುತೇನಾಪಿ ನಾಲಂ ಸ ತಾವತಾಪಿ ಧನವಾನ್ನೋಚ್ಯತ ಏವೇತಿ. ಯಥಾಸ್ವಮರ್ಥಕ್ರಿಯೋಪಯೋಗಿಪರಿಮಾಣಮೇವ ಬಹುತ್ವಮಿಹ ವಿವಕ್ಷಿತಮಿತಿ.

ಜಗಳವಂತಂ. ಅತ್ರ ನಿಂದಿತವಾದ ಜಗಳವುಂಟೇತಂಗೆ ಇತಿ ನಿನ್ದಾಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಜಗಳಂ, ಝಂಕಟಕಂ ಕಲಹಃ. ಸ ಚ ಸರ್ವೋಽಪಿ ನಿನ್ದಿತ ಏವೇತಿ ನ ನಿಯಮಃ. ಯೋ ದ್ವೇಷಮೂಲಕೋ ನಿರ್ಮರ್ಯಾದ ಆಕ್ರೋಶೋ ವಾ ಯುದ್ಧಂ ವಾ ಮುಷ್ಟಾಮುಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಸ ಏವ ನಿನ್ದಿತಃ ಕಲಹಃ. ಯಸ್ತು ಪ್ರಣಯಮೂಲಕೋ ದಮ್ಪತ್ಯೋರನ್ಯಯೋರ್ವಾ ವಿನೋದಾರ್ಥಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಃ ಸೋಽನಿನ್ದಿತ ಏವೇತಿ. ತಥಾ ಗುಣವಂತಂ. ಅತ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗುಣಮುಂಟೇತಂಗೆ ಇತಿ ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ನ ತು ಗುಣಮಾತ್ರಸತ್ತ್ವೇ. ವಸ್ತುಮಾತ್ರಸ್ಯ ಗುಣವತ್ತ್ವೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಲೋಕೇ ನಿರ್ಗುಣಂ ಕಿಂಚಿದ್ವಸ್ತ್ವಸ್ತಿ. ತಥಾಪಿ ನ ಸರ್ವೋ ಗುಣವಾನುಚ್ಯತ ಇತಿ. ತಥಾ ವಿಸವಂತಂ ಸೇಸಂ. ಅತ್ರ ನಿತ್ಯವಾದ ವಿಸವುಂಟೇತಂಗೆ ಇತಿ ನಿತ್ಯಯೋಗೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಚ ಅನಪಾಯಲಕ್ಷಣಂ. ಇತರತ್ರ ಸರ್ಪವೃಶ್ಚಿಕಾದೌ ವಿಷಯೋಗಿನಿ ಜಙ್ಗಮವಿಶೇಷೇ ತತೋಽನ್ಯತ್ರ ಸ್ಥಾವರಕೃತ್ರಿಮವಿಷವತಿ ವಾ ಪ್ರತೀಕಾರಸಮ್ಭವೇನ ತದಪಾಯದರ್ಶನಾತ್ ನಾನಪಾಯಲಕ್ಷಣೋ ನಿತ್ಯಯೋಗಃ. ನ ಚ ಏತಾವತಾ ಅನ್ಯತ್ರ ವಿಷವತ್ತಾ ನೇತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ. ಪ್ರಕಾರಾನ್ತರವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ನಿತ್ಯಯೋಗವಿವಕ್ಷಾಯಾಮಭಾವಾದಿತಿ. ತಥಾ ಪೊಟ್ಟೆವಂತಂ ಬೆನಕಂ. ಅತ್ರ ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಪೊಟ್ಟೆಯುಂಟೇತಂಗೆ ಇತಿ ಅತಿಶಾಯನೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ, ನ ಉದರಮಾತ್ರಸತ್ತ್ವೇ; ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಉದರವತ್ತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಲೋಕೇ ಕಶ್ಚಿದನುದರಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಸ್ತೀತಿ.

ನನು ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಕ್ತಃ, ಅತ್ರ ತು ಅತಿಶಾಯನ ಇತಿ ಪ್ರಶಂಸಾತಿಶಯಯೋಃ ಕೋ ಭೇದ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಪ್ರಶಂಸಾ ಹಿ ಗುಣಕೃತಾ, ಅತಿಶಾಯನಂ ತು ಪರಿಮಾಣಕೃತಮನ್ಯಕೃತಂ ವಾ ನಗುಣಕೃತಮಿತಿ ಪ್ರಶಂಸಾತೋಽಸ್ಯ ಭೇದ ಇತಿ.

ತಥಾ ದಂಡವಂತಂ. ಅತ್ರ ಸಂಸಕ್ತವಾದ ದಂಡವುಂಟೇತಂಗೆ ಇತಿ ಸಂಸಙ್ಗೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಗೇಹಗತೇನಾಪಿ ದಣ್ಡೇನ ದಣ್ಡವಾನುಚ್ಯೇತೇತಿ.

ಇದಂ ಭೂಮಾದಿದರ್ಶನಂ ಪ್ರಾಯಿಕಮೇವ. ಕ್ವಚಿದ್ಭೂಮಾದ್ಯಭಾವೇ ಸತ್ತಾಮಾತ್ರೇಽಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ತದಪಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಜನ್ನವಿರವಂತಂ, ಪೆಂಡತಿವಂತಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಜನ್ನವಿರಂ, ಯಜ್ಞಸೂತ್ರಂ; ಪೆಂಡತಿ, ಭಾರ್ಯಾ. ನಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೇನ ಭೂಮಾದ್ಯರ್ಥಃ ಪ್ರತೀಯತೇ. ಕಿಂತು ಸತ್ತಾಮಾತ್ರಮೇವೇತಿ.

ತಥಾ ಅರ್ಥವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವಂತಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯತ್ರ ಭೂಮಾದಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಪ್ರಾಗೇವ ವಂತಪ್ರತ್ಯಯಃ. ತತಃ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಪುನಶ್ಚ ವಂತಪ್ರತ್ಯಯೋ ನ ಭವತೀತಿ ತದೇವ ಉದಾಹೃತಿಮುಖೇನ ದರ್ಶಯತಿ—ನೀತಿಯುಳ್ಳ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಾಕ್ಯಮೇವ ಇತಿ. ನೀತಿವಂತವಂತಾ ಇತಿ ನ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ನಿಷೇಧೋಽಯಂ ಸರೂಪಪ್ರತ್ಯಯವಿಷಯಕ ಏವ. ವಿರೂಪಸ್ಯ ತು ನ ನಿಷೇಧಃ. ಕರಿದುಂಟಿದಕ್ಕೆ ಕರಿಕಂ, ವಸ್ತ್ರಂ ಕಂಬಳಮನ್ಯದ್ವಾ; ಕರಿಕಮುಂಟೀತಂಗೆ ಕರಿಕವಂತಂ ಇತಿ ಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಸಮಾಸವಿಶೇಷೇ ನಿಷೇಧಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಕರ್ಮಧಾರಯಾತ್ ವನ್ನೇ ನ ಭವತಿ ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಭಾಷಾವಿಷಯೇ ಕರ್ಮಧಾರಯ[1]ಸಂಜ್ಞಕಃ ಸಮಾಸೋ ನೋಕ್ತಃ; ತತ್ಸಂಜ್ಞಾಕೃತಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯಪದೇಶೇನ [2]ಸಂಜ್ಞೀ ತು ಅಭಿಮನ್ಯತ ಏವ. ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ309 ಇತಿ ಯೋಽಯಮಭಿಮತಃ ಸ ಏವ ಅನ್ಯತ್ರ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ತತಶ್ಚ ವಂತಪ್ರತ್ಯಯೋ ನ ಭವತಿ. ನ ಕರ್ಮಧಾರಯಾನ್ಮತ್ವರ್ಥೀಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಾತ್. ಅಲರಂತೆ ಕಣ್ಣಾವಂಗಾತಂ ಅಲರ್ಗಣ್ಣಂ ಇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿರೇವ.

ನ ಬಹುವ್ರೀಹಿನಿರ್ವಾಹ್ಯೇ ಭವನ್ತಿ ಮತುಬಾದಯಃ|

ಇತಿ ಪಾಣಿನೀಯೇ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್. ಪ್ರಾಯೋಗ್ರಹಣಾತ್ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಚೇತ್ಸ್ಯಾಪಿ—ತದಪಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಉದಾಹರತಿ—ಅಲರ್ಗಣ್ಣಾಂತಂ, ತೋರ್ಪಮುಡಿವಂತೆ ಇತಿ. ಸಂಸ್ಕೃತೇಽಪಿ ಕ್ವಚಿದೇವಮಿಷ್ಯತೇ. ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್—

ಕೋಕಪ್ರೀತಿಚಕೋರಪಾರಣಪಟುಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಲೋಚನೇ | ಇತಿ,

ತಥಾ ಬಿಸಕಿಸಲಯಚ್ಛೇದಪಾಥೇಯವನ್ತಃ ಇತಿ ಚ.

ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಇತಿಕರಣಸಾಧ್ಯಮವಗನ್ತವ್ಯಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಗುಣೋಕ್ತೇಃ ಕೋ ದುಲುಪ್ಚ || **403** ||

ವೃತ್ತಿಃ || ತದಿತಿ ಪ್ರಥಮಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಗುಣವಚನಾತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿನ್ ವಾ ಅಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥೇ ಕಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ದ್ವೇಃ ಲೋಪಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕರಿದುಂಟೀತಂಗೆ ಈತನೊಳ್ ಮೇಣ್, ಕರಿಕಂ. ಏವಂ ಬಿಳಿಕಂ, ಕಡಿಕಂ, [3] ತೋರಿಕಂ. ಗುಣೋಕ್ತೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಕಣ್ಣಾಂತಂ, ಕಾಲ್ವಂತಂ.

[An adjective expressing something belonging to or in any one optionally takes the affix *ka*, dropping its final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ತದಿತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚೇತ್ಪ್ರಥಮಾನ್ತಂ ಸಮರ್ಥಂ ಪದಂ ಗುಣವಚನಂ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾತ್ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಏವ ನ ವಂತಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ಅಪವಾದಿಕೋಽಯಂ ಯೋಗಃ.

---

1 ಸಂಜ್ಞಕಃ. 2 ಸಂಜ್ಞಿತ್ವಮನ್ವತ ಏವ. 3 ತೊಡಿಕಂ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಕರಿದು, ಬಿಳಿದು ಇತ್ಯಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ಗುಣದ್ವಾರಾ ಗುಣಿನಿ ವರ್ತಮಾನಾ ಗುಣವಚನಾಃ ಸ್ವಭಾವಾದೇವ ಗುಣಿನಮಾಹುರಿತಿ ನ ಪ್ರತ್ಯಯಮಪೇಕ್ಷನ್ತೇ. ತಥಾಪಿ ಯದಾ ಗುಣಮಭಿದಧತಿ ತದಾ ಜಾತಿಶಬ್ದಾ ಅಪಿ ಭವನ್ತೀತಿ ವಿವಕ್ಷಯಾ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ. ಕೆಚ್ಚನೆ, ಪಚ್ಚನೆ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ತು ಗುಣವಚನತ್ವೇಽಪಿ ನ ಕೆಚ್ಚಗಂ, ಪಚ್ಚಗಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ ; ಅನಭಿಧಾನಾತ್. ಅತ್ರ ತು ಮಹಾಕವಿಪ್ರಯೋಗ ಏವ ಶರಣಂ ಸಾನ್ಯದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆಳಿಃ ಶೀಲಂ ॥ 404 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತದಿತಿ ಪ್ರಥಮಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಅಸ್ಯ ಶೀಲಂ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಆಳಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಜೂದು ಶೀಲಮಿಾತಂಗೆ, ಜೂದಾಳಿ. ಏವಂ ಮಾತಾಳಿ, ಸಿಗ್ಗಾಳಿ, ಓದಾಳಿ, ಹಡಪಾಳಿ.

[The affix *âli* expresses one's nature or practice.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಳಿರಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯನಿರ್ದೇಶಃ. ತದಸ್ಯ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತದಿತಿ ಪ್ರಥಮಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಆಳಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಸ ಚೇತ್ಪ್ರಥಮಾಸ್ಯಾರ್ಥಃ ಶೀಲಮಿತ್ಯಾಹ—ತತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಜೂದಾಳಿ, ದ್ಯೂತಶೀಲಃ ; ಮಾತಾಳಿ, ವಚನಶೀಲಃ , ಓದಾಳಿ, ಪಾಠಶೀಲಃ ; ಸಿಗ್ಗಾಳಿ, ಲಜ್ಜಾಶೀಲಃ ; ಹಡಪಾಳಿ, ಹಡಪಧಾರಣಶೀಲಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಗಃ ಪಣ್ಯಂ ॥ 405 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತದಿತಿ ಪ್ರಥಮಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಅಸ್ಯ ಪಣ್ಯಂ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಂಬುಲಂ ಪಣ್ಯಮಿಾತಂಗೆ, ತಂಬುಲಿಗಂ. ಏವಂ ಪವಸಿಗಂ, ದೂಸಿಗಂ, ಕಾಯಿಗಂ, ಪಣ್ಣಿಗಂ.

[*Iga* expresses a seller of.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಾಗ್ವದೇವ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ. ತಚ್ಚೇತ್ಪ್ರಥಮಾಸ್ಯಾಭಿಧೇಯಂ ಪಣ್ಯಮಿತಿ ಅತ್ರ ವಿಶೇಷಃ

ತಂಬುಲಿಗಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ತಾಮ್ಬೂಲಿಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಕರಪ್ಪಾದಿತ್ವಾತ್ ತಂಬುಲಿಗ ಇತಿ ನಿಪಾತನಾದೇವ ಸಿದ್ಧಿರಿತಿ ನ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಿರರ್ಥವಾನ್[1]ನಿತೀವ ಭಾತಿ. ತಥಾಪಿ ಪವಸಿಗಂ, ದೂಸಿಗಂ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತ್ಯರ್ಥಮಪೇಕ್ಷಿತ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ್ವವಿಷಯೇ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಭವತೀತಿ ತಂಬುಲಶಬ್ದಾದಪಿ ಅಪ್ರತಿರುದ್ಧೋ ಭವತಿ. ನ ಹಿ ಏಕೇನೈವ ಮಾರ್ಗೇಣ ಸಾಧ್ಯಂ ಸಾಧನೀಯಮಿತಿ ನಿಯಮಃ ; ಮೃಗ್ಯಾಭೇದೇಽಪಿ ಲೋಕೇ ಮಾರ್ಗಭೇದಸ್ಯ ಪ್ರಚುರಮುಪಲಮ್ಭಾತ್.

1 ಮಿತಿ ಭವತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಶಿಲ್ಪಂ ॥ **406** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತದಿತಿ ಪ್ರಥಮಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಅಸ್ಯ ಶಿಲ್ಪಂ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಇಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮದ್ದಳೆ ಶಿಲ್ಪಮಾತಂಗೆ, ಮದ್ದಳಿಗಂ. ಏವಂ ಸರವಂದಿಗಂ, ಬೀಣಿಗಂ, ಗಾಣಿಗಂ, ಕೇಣಿಗಂ.

[Also one's calling.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯ ಏವ. ಭಿನ್ನೇಷ್ವರ್ಥೇಷು ಅಭಿನ್ನಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಅಭಿನ್ನೇಽಪ್ಯರ್ಥೇ ಭಿನ್ನಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ. ವಿಚಿತ್ರಾ ಹಿ ತದ್ಧಿತವೃತ್ತಿರಿತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಮಾರ್ದಂಗಿಕ, ಸ್ವರಬನ್ಧಕ, ವೈಣಿಕಶಬ್ದಾನಾದಾಯಾಪಿ ಮದ್ದಳಿಗ, ಸರವಂದಿಗ, ಬೀಣಿಗಶಬ್ದಾಃ ಸಾಧಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಾಃ, ತಥಾಪಿ ಮದ್ದಳೆ, ಸರವಂದ, ಬೀಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯ ಇಗ ಪ್ರತ್ಯಯಮುತ್ಪಾದ್ಯಾಪಿ ಸಾಧ್ಯನ್ತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತದಾಚರತಿ ॥ **407** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಆಚರತಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಡಿಸಣಮನಾಚರಿಪಂ, ಪಡಿಸಣಿಗಂ. ಏವಂ ಅಟಮಟಿಗಂ, ಪುಸಿಗಂ, ಉಪವಾಸಿಗಂ, ನಿಯಮಿಗಂ, ವ್ರತಿಗಂ.

[Also a doer of.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾನ್ತೋ ನಿರ್ದೇಶಃ; ಆಚರತೇಃ ಸಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್. ಯದ್ಯಪಿ ತದಿತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ಪ್ರಥಮಾನ್ತಮಪಿ ದ್ವಿತೀಯಾನ್ತತಯಾ ವಿಪರಿಣಮ್ಯತ ಇತಿ ಪುನಸ್ತದ್ಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ; ತಥಾಪಿ ನಾತ್ರ ಇದಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಉತ್ತರತ್ರ ಅನುವೃತ್ತ್ಯೈ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ತದುಪಾದಾನಂ.

ಪಡಿಸಣಿಗಂ. ಯತ್ರ ಸ್ಥಾನೇ ಸ್ವಾಮೀ ಭುಕ್ತ್ವೋತ್ಥಾಯ ಗತಃ ತತ್ಸ್ಥಾನ ಏವೋಪವಿಶ್ಯ ತದುಚ್ಛಿಷ್ಟಭೋಜನಂ ಪ್ರತಿಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ. ತದೇವ ಪಡಿಸಣಂ. ತದಾಚರನ್ ಪಡಿಸಣಿಗ ಇತಿ ಭುಜಿಷ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ. ಏವಂ ಅಟಮಟಂ, ಪರೇಷಾಂ ಭೇದಕಾರಿವಚನಂ. ತದಾಚರನ್ ಅಟಮಟಿಗ ಇತಿ. ಪುಸಿ, ಅನೃತಂ. ತದಾಚರನ್ ಪುಸಿಗ ಇತಿ. ಏವಂ ತತ್ಸಮಾದಪಿ ಅಯಂ ಭವತೀತಿ ಉಪವಾಸನಿಯಮವ್ರತಶಬ್ದೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಇಗಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವೇತ್ತ್ಯಧ್ಯೇತ್ರೋಃ ॥ **408** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ವೇತ್ತಿ ಅಧ್ಯೇತಿ ಇತಿ ವಾ ಅರ್ಥೇ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಜೋಯಿಸಮನಱಿವನೋದುವಂ ಮೇಣ್, ಜೋಯಿಸಿಗಂ. ಏವಂ ಗಣಿದಿಗಂ, ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಂ, ಲೆಕ್ಕಿಗಂ, ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಂ, ಬಾಗರಣಿಗಂ.

[Also versed in or student of.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ವೇತ್ತೀತಿ ವೇತ್ತಾ. ಅಧ್ಯೇತೀತಿ ಅಧ್ಯೇತಾ. ತಯೋರಿತಿ ಕರ್ತೃ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಜೋಯಿಸವುನಱಿವನೋದುವಂ ವೇೞ್, ಜೋಯಿಸಿಗಂ. ನಾತ್ರ ಜ್ಯೋತಿಷಸ್ಯ ವೇದನಮಧ್ಯಯನಂ ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಃ. ಕಿಂತು ತದ್ದ್ವಾರಾ ತತ್ಕರ್ತೃವೇತಿ. ಏವಂ ಗಣಿದಿಗಂ. ಗಣಿದಂ, ಗಣಿತಂ ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರಂ. ಬಾಗರಣಿಗಂ. ಬಾಗರಣಂ, ವ್ಯಾಕರಣಂ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕ್ರೇಣ್ವಿಕ್ರೇಣತೋಃ ‖ 409 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಕ್ರೀಣಾತಿ ವಿಕ್ರೀಣಾತಿ ವಾ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ತಂಬುಲವಂ ಕೊಳ್ವಂ ಮಾಱುವಂ ವೇೞ್, ತಂಬುಲಿಗಂ. ಏವಂ ದವಸಿಗಂ, ಗಂದಿಗಂ, ಮೆಣಸಿಗಂ, ಪಿಪ್ಪಲಿಗಂ.

[Also buyer of or seller of.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಕ್ರೀಣಾತೀತಿ ಕ್ರೇಣ್. ವಿಕ್ರೀಣಾತೀತಿ ವಿಕ್ರೇಣ್. ತಯೋರಿತಿ ಪೂರ್ವವದೇವ ಕರ್ತೃನಿರ್ದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕುರ್ವೇತ್ಯುಳಿಗಶ್ಚ ‖ 410 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಕರೋತಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಉಳಿಗಪ್ರತ್ಯಯಃ ಚಕಾರಾತ್ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ವಾ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ದೇವರಂ ಮಾಡುವಂ, ದೇವುಳಿಗಂ, ದೇವಿಗಂ. ಏವಂ ಪಾಕುಳಿಗಂ, ಪಾಕಿಗಂ ; ಅಡುಗುಳಿಗಂ, ಅಡುಗಿಗಂ ; ಕಬ್ಬುಳಿಗಂ, ಕಬ್ಬಿಗಂ; ಚೌಪದುಳಿಗಂ, ಚೌಪದಿಗಂ.

[*Iga* and *uliga* express maker of.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಕರೋತೀತಿ ಕುರ್ವನ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಕುರ್ವತೀತಿ. ಚಕಾರಾತ್ ಇಗಃ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೇ. ದೇವರಂ ಮಾಡುವಂ, ದೇವುಳಿಗಂ, ದೇವಿಗಂ. ದೇವತಾಬಿಂಬ ಕರ್ತಾ. ಪಾಕುಳಿಗಂ, ಪಾಕಿಗಂ, ಪಾಕಕರ್ತಾ. ಅಡುಗುಳಿಗಂ, ಅಡುಗಿಗಂ, ಸ ಏವ. ಕಬ್ಬುಳಿಗಂ, ಕಬ್ಬಿಗಂ. ಕಾವ್ಯಕರ್ತಾ. ಚೌಪದುಳಿಗಂ, ಚೌಪದಿಗಂ. ಚೌಪದಮಿತಿ ಭಾಷಾವಿಷಯೋ ವೃತ್ತವಿಶೇಷಃ ತತ್ಕರ್ತಾ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಗಾಱೋ ಜಾತೌ ‖ 411 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಕರೋತಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಗಾಱಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಜಾತೌ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮಾಲೆಯಂ ಮಾಡುವಂ, ಮಾಲೆಗಾಱಂ. ಏವಂ ಬಳೆಗಾಱಂ, ಬಱೆಗಾಱಂ, ಮಣಿಗಾಱಂ, ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱಂ. ಜಾತಾವಿತಿ ಕಿಂ ? ಪಾಕುಳಿಗಂ, ಕಬ್ಬಿಗಂ.*

[*Gâṟa* expresses maker of when forming a caste.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಗಾಱಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ತತ್ರೈವ ಭವತಿ ಯತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಭ್ಯಾಂ ಸಮುದಿತಾಭ್ಯಾಂ ಜಾತಿರಭಿಧೀಯತೇ. ನಾನ್ಯತ್ರ. ಮಾಲೆಯುಂ ಮಾಡುವಂ, ಮಾಲೆಗಾಱಂ. ಅನೇನ ಮಾಲಾಕಾರಜಾತಿರುಚ್ಯತೇ. ನ ವಿನೋದಾರ್ಥಂ ಮಾಲಾಂ ಕುರ್ವನ್. ತತ್ರ ತು ಮಾಲಿಗ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯ ಏವೇತಿ. ನ ಚ ಮಾಲುಳಿಗ ಇತ್ಯಪಿ; ಅನಭಿಧಾನಾತ್. ಏವಂ ಬಳೆಗಾಱ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಱಃ ಕಮ್ಮಕುಂಬಾತ್ ‖ 412 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಕಮ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಕುಂಬಶಬ್ದಾಚ್ಚ ಕರೋತಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಱಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಜಾತೌ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕಮ್ಮಮಂ ಮಾಡುವಂ, ಕಮ್ಮಱಂ; ಕುಂಬಮಂ ಮಾಡುವಂ, ಕುಂಬಱಂ. ಜಾತಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಕಮ್ಮಿಗಂ, ಕುಂಬಿಗಂ. ಕಮ್ಮಕುಂಬಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಅಕ್ಕರಿಗಂ, ಮದನವತಿಗಂ.

[*Ṟa* expresses a maker of in connection with *kamma* and *kumba* when forming a caste.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಕರ್ಮಕುಂಭಶಬ್ದಯೋಃ ಕಮ್ಮಕುಂಬೌ. ಏತಾಭ್ಯಾಂ ಜಾತೌ ವಿಷಯೇ ಱಪ್ರತ್ಯಯಃ. ನಾತ್ರ ಕರ್ಮಕಾರಕುಂಭಕಾರಶಬ್ದಯೋಃ ಕಮ್ಮಱ, ಕುಂಬಱ ಇತಿ ತದ್ಭವ ಏವೇತ್ಯೇಕಾನ್ತಃ. ಕಮ್ಮಱಂ, ತಕ್ಷಕಃ. ಕುಂಬಱಂ, ಕುಲಾಲಃ. ಜಾತಿವಿಶೇಷಾವೇತೌ. ಕಮ್ಮಿಗಂ, ಕರ್ಮಕರ್ತಾ. ಕುಂಬಿಗಂ, ಕುಂಭಕರ್ತಾ. ನಾತ್ರ ಜಾತಿಃ. ಅಕ್ಕರಿಗಂ, ಶಾಸ್ತ್ರೀ. ಅಕ್ಕರಮಕ್ಷರಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿತಿ. ಅಥವಾ ಅಕ್ಕರಿಗಂ, ವೃತ್ತವಿಶೇಷಕರ್ತಾ. ಅಕ್ಕರಂ, ವೃತ್ತವಿಶೇಷ ಇತಿ. ಅಕ್ಕರಶಬ್ದಃ ಪೂರ್ವತ್ರ ತದ್ಭವಃ, ಉತ್ತರತ್ರ ದೇಶ್ಯ ಇತಿ ವಿಭಾಗಃ. ಮದನವತಿಗಂ, ಮದನವತೀತಿ ವೃತ್ತವಿಶೇಷಃ ತತ್ಕರ್ತಾ ಮದನವತಿಗ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ದೇವಾದಡಿಗೋಽರ್ಹತಿ ‖ 413 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ದೇವಶಬ್ದಾತ್ ಅರ್ಹತಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಅಡಿಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ದೇವರಂ ಪೂಜಿಸುವಂ, ದೇವಡಿಗಂ. ದೇವಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಮಾರಿಯಂ ಪೂಜಿಸುವಂ, ಮಾರಿಗಂ. ಗಾವಿಲಾದಿತ್ವಾತ್ಸಾಧುಃ.

[*Aḍiga* is affixed to *dêva* to express the ministering priest of.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಅರ್ಹತಿ ಪೂಜಯತೀತಿ ಅರ್ಹನ್ ಪೂಜಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಅರ್ಹತಿ ಅಡಿಗಪ್ರತ್ಯಯಃ. ದೇವಡಿಗಂ. ಅತ್ರ ಜಾತ್ಯನುವೃತ್ತ್ಯಾ ದೇವಡಿಗ ಇತಿ ಪೂಜೋಪಜೀವೀ ದೇವೇಡುಚ್ಯತೇ. ನ ತು ಧರ್ಮಾರ್ಥಮಾರಾಧನಯಾ ಪೂಜಾಶೀಲೋ ಯಾಯಜೂಕಃ.

ಮಾರಿಗಂ. ಮಾರೀತಿ ಲೋಕಬಾಧಾಕರೀ ಕ್ಷುದ್ರಪಿಶಾಚಿಕಾ. ಗಾವಿಲಾದಿತ್ವಾದಿತಿ ಗಾವಿಲಾದಿರ್ವಕ್ಷ್ಯತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗುಳಿಗ್ಗೃಹ್ಣಾತಿ ॥ 414 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಗುಳಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಲಂಚಮಂ ಕೊಳ್ವಂ, ಲಂಚಂಗುಳಿ. ಏವಂ ಸಾಲಂ ಗುಳಿ, ಆಟಂಗುಳಿ, ಪಣಂಗುಳಿ, ಪಣ್ಗುಳಿ, ಕಾಯ್ಗುಳಿ.

[*Guli* expresses taker of.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಉಪಾದತ್ತೇ ಇತಿ ಗೃಹ್ಣನ್. ತಸ್ಮಿನ್ ಉಪಾದಾನಶೀಲೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಲಂಚಂಗುಳಿ. ಗುಳಿಬೊಲ್383 ಇತಿ ಮಗಾಗಮಃ. ಲಂಚಗ್ರಹಣಶೀಲಃ. ವೃತ್ತ್ಯನ್ತರೇಣ ಜೀವನ್ನಪಿ ಲಂಚಗ್ರಹಣಸ್ವಭಾವೋ ನ ತು ತೇನೈವ ಜೀವನ್ನಿತಿ. ತತ್ರ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್. ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತೇನ ಜೀವತಿ ಗವಣಿಗೌ ॥ 415 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತೇನೇತಿ ತೃತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ಜೀವತಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಣಿಗಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ವಾ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಲಂಚದಿಂ ಜೀವಿಸುವಂ ಲಂಚಗಂ, ಲಂಚವಣಿಗಂ. ಏವಂ ಮೋತುಗಂ, ಮೋತುವಣಿಗಂ; ಬೂತುಗಂ, ಬೂತುವಣಿಗಂ; ಊಟಗಂ, ಊಟವಣಿಗಂ.

[*Ga* and *vaniga* express living by or spending one's life in.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಜೀವತಿ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಧತ್ತೇ ಇತಿ ಜೀವನ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಜೀವತೀತಿ. ಜೀವನಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಕರಣಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ ತೇನೇತಿ. ಗಶ್ಚ ವಣಿಗಶ್ಚ ಗವಣಿಗಾವಿತಿ ವಿಧೇಯದ್ವಯೋಪಾದಾನಂ. ಲಂಚಗಂ, ಲಂಚವಣಿಗಂ. ತದೇಕಜೀವನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಪೂರ್ವತ್ರ ತಚ್ಛೀಲಃ, ಅತ್ರ ತದುಪಜೀವೀ ಇತಿ ಭೇದಃ. ಮೋತುಗಂ. ಸಙ್ಗತಮಸಙ್ಗತಂ ವಾ ಜಲ್ಪನ್ ಉಪಜೀವತೀತಿ. ಬೂತುಗಂ. ಬೂತು ಇತಿ ಭಂಡಿಮಾ ತದುಪಜೀವೀ ಬೂತುಗ ಇತಿ. ಊಟಗಂ. ನನು ಊಟಮಿತಿ ಭೋಜನಂ. ತೇನ ಚ ಸರ್ವೇಽಪ್ಯುಪಜೀವನ್ತಿ. ನ ಕಶ್ಚಿದಪಿ ಭೋಜನಂ ವಿನಾ ಜೀವತೀತಿ ಕಥಮಿದಮಿತಿ ಚೇನ್ನ. ಕಾರ್ಯಾನ್ತರೇ ಸ್ವಯಮಸಮರ್ಥೋಽಪಿ ಭೋಜನೋಪಜೀವೀತಿ ಉದರಂಭರಿರುಚ್ಯತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಡಿಗೋ ಜಾತೌ ॥ 416 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತೇನೇತಿ ತೃತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ವಡಿಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಜಾತೌ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಲೆಯಿಂ ಜೀವಿಸುವಂ, ಮಾಲೆವಡಿಗಂ. ಏವಂ ಕಂಚುವಡಿಗಂ, ಪಱೆವಡಿಗಂ, ಪೂವಡಿಗಂ. ಜಾತಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಪೂವಣಿಗಂ, ಪಱೆಗಂ.

[Also *vadiga* in connection with a caste.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವತ್ರ ಜೀವನಕ್ರಿಯಾಮಾತ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥೋऽತ್ರ ಜಾತಿರಪೀತಿ ವಿಶೇಷಃ. ಮಾಲೆವಡಿಗಂ, ಮಾಲಾಕಾರಃ. ಕಂಚುವಡಿಗಂ, ಕಾಂಸ್ಯಕಾರಃ. ಪೂವಡಿಗಂ, ಮಾಲಾಕಾರ ಏವ. ಸರ್ವತ್ರ ಜಾತಿರೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪಾವೋರ್ದುರ್ಲುಪ್ಚ ॥ 417 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತೇನೇತಿ ತೃತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ಪಾವುಶಬ್ದಾತ್ ವಡಿಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ದೋಃ ಲೋಪಶ್ಚ ಜಾತೌ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಾವಿಂ ಜೀವಿಸುವಂ, ಪಾವಡಿಗಂ.

[*Pâvu* in this case optionally drops its final letter.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತೇನ ಜೀವತೀತಿ ಜಾತಾವಿತಿ ಚ ವರ್ತತೇ. ಪಾವಡಿಗಂ, ಆಹಿತುಂಡಿಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತತ್ರೇಗೋ ನಿಯುಕ್ತೇ ॥ 418 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ನಿಯುಕ್ತ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸುಂಕದೊಳ್ ನಿಯುಕ್ತಂ, ಸುಂಕಿಗಂ. ಏವಂ ಬಾಗಿಲಿಗಂ, ದ್ವಾರಿಗಂ, ಭಂಡಾರಿಗಂ.

[*Iga* optionally expresses appointed to as an office or duty.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ [1]ನಿಯುಜ್ಯತೇऽಸ್ಮಿನ್ ನಿಯುಕ್ತಃ. ತತ್ರೇತಿ ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ; ನಿಯೋಗಸ್ಯ ಸವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಸ್ವಯಮನ್ಯೇನ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಾಧಿಪತ್ಯಃ. ಸುಂಕಿಗಂ, ಶೌಲ್ಕಿಕಃ. ಬಾಗಿಲಿಗಂ, ದೌವಾರಿಕಃ. ಭಂಡಾರಿಗಂ, ಕೋಶರಕ್ಷಕಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಭವಜಾತಯೋಃ ॥ 419 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಭವ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಜಾತ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಚ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಾಲೂರೊಳಾವಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಮೇಣ್, ಕಾಲೂರಿಗಂ. ಏವಂ ಕರಹಡಿಗಂ, ಬಳ್ಳೂರಿಗಂ, ಬಾನಿಗಂ, ಪಟ್ಟಣಿಗಂ.

[*Iga* also expresses resident of or born in.]

[1] ನಿಯುಜ್ಯತೇ ಸ್ಮ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ರ ಭವಜಾತಯೋರಿತಿ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶಃ ಕಿಮರ್ಥನಿರ್ದೇಶೋ ವಾ? ನಾದ್ಯಃ. ನ ಹಿ ಅನಯೋಃ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯಃ; ಕುತಾಪ್ಯಶ್ರವಣಾತ್. ನ ದ್ವಿತೀಯಃ. ಪದಾರ್ಥಭೇದಾಭಾವೇನ ದ್ವನ್ದ್ವಾಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್—ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅರ್ಥಭೇದಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ತತ್ರ ಭವಃ ತತ್ರ ಜಾತ ಇತಿ ಚ ಪರ್ಯಾಯಃ. ಭವನಂ ಹಿ ಸತ್ತಾ ಚಿರಸ್ಥಿತಿಃ. ಸಾ ಚ ಅನ್ಯತ್ರ ಉತ್ಪನ್ನಸ್ಯಾಪಿ ಘಟತೇ; ನ ತತ್ರೋತ್ಪನ್ನಸ್ಯೈವೇತಿ. ಜನನಂ ಹಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಃ ತತ್ರೈವೋತ್ಪತ್ತಿರಿತಿ ಅಸ್ತ್ಯೇವಾರ್ಥಭೇದ ಇತಿ ನ ದ್ವನ್ದ್ವಾನುಪಪತ್ತಿರಿತ್ಯಾಹ—ಕಾಲೂರೊಳಾದಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಮೇಣ್ ಇತಿ.

ಕಾಲೂರಿಗಂ. ಕಾಲೂರಿತಿ ಗ್ರಾಮಃ. ತತ್ರ ಭವೋ ಜಾತೋ ವಾ ಕಾಲೂರಿಗ ಉಚ್ಯತೇ. ಏವಂ ಕರಹಡಿಗಂ. ಕರಹಡೋ ದೇಶವಿಶೇಷಃ. ಬಾನಿಗಂ. ಬಾನ್ ಗಗನಂ. ಬಳ್ಳೂರಿಗಂ. ಬಳ್ಳಿತು ಊರ್ ಬಳ್ಳೂರಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ನಗರಮುಚ್ಯತೇ. ಪಟ್ಟಣಿಗಂ. ಪಟ್ಟಣಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ಇಚೋ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚೋಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ || 420 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಭವ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಜಾತ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಚ ಇಚಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕಾಲೂರೊಳಾದಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಮೇಣ್, ಕಾಲುರಿಚಂ. ಏವಂ ಬಳ್ಳುರಿಚಂ, ಬನಿಚಂ, ಕಲಿಚಂ, ಕರಹಡಿಚಂ.

[*Icha* optionally expresses the same, and shortens the vowel preceding the final letter or syllable of the word to which it is affixed.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಭವಜಾತಯೋರಿತ್ಯೇವ. ಇಚಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ, ತತ್ಸನ್ನಿಧೌ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚೇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಇಚೋ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ ಇತ್ಯೇತಾವದೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ; ನೋಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತಿ. ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಅತ್ರ ಹ್ರಸ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ ಸ್ವರಸ್ಯ ಇತ್ಯುಪತಿಷ್ಠಮಾನಂ ಕಾಲೂರಿತ್ಯಾದೌ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಾತ್ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಯಮೇವ ಭವತೀತಿ. ನ ಚ ಅತ್ರ ಏವಂ ಸಿದ್ಧಾವಪಿ ಅನ್ಯತ್ರ ವರಳಿಚಂ, ಬಂಗಳಿಚಮಿತ್ಯಾದೌ ವರಾಳ, ಬಂಗಾಳಾದೀನಾಂ ಸ್ವರಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಮಾಭೂದಿತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ತದುಪಾದಾನಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತತ್ರ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಾತ್ ಹ್ರಸ್ವಪ್ರಾಪ್ತೇರೇವ ಅಭಾವಾತ್. ನ ಚ ಅತ್ರ ಉಪಾನ್ತ್ಯಪದಮುಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಮೇವಾಹ ನ ವರ್ಣಮಾತ್ರಂ, ಸ್ವಸಂಜ್ಞಯಾ ಶಿಷ್ಯಮಾಣಾನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾದೀನಾಂ ಸ್ವರಸ್ಥಾನಿಕತ್ವನಿಯಮಾತ್ ಇತಿವಾಚ್ಯಂ. ಯದ್ಯೇವಮಿಷ್ಯೇತ ತರ್ಹಿ ಇಚಪ್ರತ್ಯಯಸನ್ನಿಧಾನೇ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥೇಷು ಸ್ವರೇಷು ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ಯಾತ್ ನಾನ್ತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಸ್ಯಾತ್ ತಚ್ಚ ಅನಿಷ್ಟಂ; ಕೃತಹಾನ್ಯಕೃತಾಭ್ಯಾಗಮಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಕಾಲೂರ್ ಮೇಲೂರಿತ್ಯಾದೇಃ ಇಚೇ ಸತಿ ಊಕಾರಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವ ಇಷ್ಟಃ. ಸ ನ ಭವತಿ ಊಕಾರಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯತ್ವೇ

ನ ಅನುಪಾನ್ತ್ಯತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಚ ಕಾಲುರಿಚಂ, ಮೇಲುರಿಚಮಿತ್ಯಾದಿ ನ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ ಕೃತಹಾನಿಃ. ಆಕಾರಾದೇಸ್ತು ಭವತಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಚ ಕಲೂರಿಚಂ, ಮೆಲೂರಿಚಮಿತ್ಯಾದಿ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ ಅಕೃತಾಭ್ಯಾಗಮಶ್ಚೇತಿ.

ನ ಚ ಸ್ವರಾನ್ತೇಷ್ವೇವ ಇದಮುಪಾನ್ತ್ಯಪದಂ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಪರಂ ನ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತೇಷು ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಃ ಶಬ್ದೋಽನ್ತರೇಣ ನಿಯಾಮಕಂ ವಿಷಯವ್ಯವಸ್ಥಾಮಾನಿಹ್ನುವಾನೋ ದೃಷ್ಟ ಇತಿ. ನ ಚ ವರಳಿಚಂ, ಬಂಗಳಿಚಮಿತ್ಯಾದೌ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೇವ ನಿಯಾಮಿಕೇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತತ್ರ ಅನ್ಯಥಾಪ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ. ತಥಾಹಿ—ಇಚೋ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚೇತ್ಯತ ಇಚಸನ್ನಿಧಾನೇ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ವಿಧೀಯತೇ. ಸ ಚ ಅರ್ಥವಾನೇವ ನ ನಿರರ್ಥಕಃ; ನಿರರ್ಥಕಸ್ಯ ವಿಧೇರಭಾವಾತ್. ಅರ್ಥಶ್ಚಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಕಾರ್ಯಯೋರನ್ಯತರ ಏವ ನಾನ್ಯಃ; ತದಭಾವಾತ್. ತಥಾ ಚ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಯತ್ರ ವಿಧೀಯಮಾನೋಽರ್ಥವಾನ್ ತತ್ರೈವ ಭವತಿ. ನಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ವಾ ಇತಿ ನಿರ್ಬನ್ಧಃ; ಅನ್ಯಥಾ ವಿಧಾನವೈಯರ್ಥ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತದುಕ್ತಂ—

ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಂ ವಾ ಕ್ವಚಿತ್ಕಿಂಚಿದ್ವಿಧೀಯತೇ |
ತಯೋಽನ್ಯತರಾಭಾವೇ ವಿಧಿಃ ಕುತ್ರೋಪಯುಜ್ಯತೇ || ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಹಿ ಶ್ರುತಿರೇವಾರ್ಥೋ ನಾನ್ಯಃ; ತದಭಾವಾತ್. ತಥಾ ಚ ವರಾಳ ಬಂಗಾಳಾದೌ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗೇವ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಾತ್ ಪುನರಾದೇಶೋ ನಾರ್ಥವಾನಿತಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ದೀರ್ಘಸ್ಯೈವ ಭವತಿ. ಕಾಲೂರ್ ಮೇಲೂರಿತ್ಯಾದೌ ತು ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಭವತಿ, ತತ್ರೈವ ಪ್ರಯೋಜನಸಿದ್ಧೇರ್ನೋಪಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ. ತಥಾಹಿ—ಆದೇಶಾನಾಂ ಹಿ ಅನ್ತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿರೌತ್ಸರ್ಗಿಕೀ. ಸಾ ಚ ನರ್ತೇ ಬೀಜಮುಲ್ಲಙ್ಘನಮರ್ಹತೀತಿ. ಯತ್ರ ತು ದೀರ್ಘ ಏವ ನಾಸ್ತಿ ತತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾತ್ರಮೇವ ವಿಧೀಯತೇ ನ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಃ; ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ಯಥಾ ಕನ್ನಡಿಚಂ, ಕರಹಡಿಚಮಿತ್ಯಾದಿ.

ನ ಚ ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟಾನಾಂ ಸಹ ವಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸಹ ವಾ ನಿವೃತ್ತಿರಿತಿ ಇತರಾಕರಣೇ ಅಪರಾಕರಣಪ್ರಸಙ್ಗಭಿಯಾ ಕನ್ನಡಿಚಮಿತ್ಯಾದೌ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಹ್ರಸ್ವೋ ವಿಧೀಯತ ಏವೇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತಾದೃಙ್ನಿಯಮೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಾಗೇವ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್. ಯಾವತಾ ಪ್ರಯೋಜನಂ ತಾವತೈವ ಚಾರಿತಾರ್ಥ್ಯಮಿತಿ. ಅಸ್ತಿ ಚ ರೀತಿರೇಷಾ ಪೂರ್ವೇಷಾಮಪಿ. ಸಮಾನಃ ಸವರ್ಣೇ ದೀರ್ಘೀಭವತಿ ಪರಶ್ಚ ಲೋಪಮಿತ್ಯತ್ರ ಮತ್ವರ್ಥೀಯಪ್ರತ್ಯಯಪಕ್ಷ ಏವ ಉಭಯಕಾರ್ಯಂ. ಚ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯಪಕ್ಷೇ ತು ಮಾಲಾ ಆಗತೇತ್ಯಾದೌ ಪರಲೋಪಮಾತ್ರಮೇವ ನ ಪೂರ್ವದೀರ್ಘ ಇತಿ. ತಥಾ ಚ ಪಠನ್ತಿ—

ಅದೀರ್ಘೋ ದೀರ್ಘತಾಂ ಯಾತಿ ನ ಚ ದೀರ್ಘಸ್ಯ ದೀರ್ಘತಾ |
ಪೂರ್ವದೀರ್ಘಂ ಸ್ವರಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪರಲೋಪೋ ವಿಧೀಯತೇ || ಇತಿ.

ಅತೋ ವರಳಿಚಮಿತ್ಯಾದೌ ಅನ್ಯಥೈವ ಉಪಪತ್ತಿರಿತಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯಗ್ರಹಣಮನರ್ಥಕಮೇವ ಇತಿ ಚೇತ್—ಯದ್ಯಪಿ ಏವಮನರ್ಥಕಂ, ತಥಾಪಿ ಅನರ್ಥಕಾನಿ ವಚನಾನಿ ಕಿಂಚಿದಿಷ್ಟಂ ಸೂಚಯನ್ತೀತಿ ವೈಯಾಕರಣಸಮಯಃ. ಅಸ್ತಿ ಚ ಅತ್ರ ಇಷ್ಟಂ ಕಿಂಚಿತ್. ಕಿಂ ತದಿ

ತ್ರಿಚೇತ್ : ದ್ವಿರ್ಭಾವಾಭಾವಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಬ್ರೂಮಃ. ತಥಾಹಿ—ಕಲಿಚಂ, ಬನಿಚಮಿತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಜಾತಂ ಹಿ ಪ್ರಚುರಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಕಾಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಕಲಿಚಂ, ಶೂದ್ರಃ; ಬಾನೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದುದು ಬನಿಚಂ, ಮೇಘಜ್ಯೋತಿಃ. ಅತ್ರ ಕಾಲ್ ಬಾನಿತ್ಯಾದೇಃ ಇಚೇ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೇ ಕಲ್, ಬನ್ ಇತ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾನ್ನಣಲಯುಳ 53
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ನಪಿ ನಾಭಿಮತಃ. ನಾತ್ರ ನಿಷೇಧಕಂ ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ. ಅತೋಽತ್ರ ಇದಮುಪಾನ್ತ್ಯಗ್ರಹಣಂ ಬಾಲಾನುರೋಧಾರ್ಥಕಮೇವ ನಾರ್ಥವದಿತ್ಯನರ್ಥಕಂ ಸದಪಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವಾಭಾವಲಕ್ಷಣಮಿಷ್ಟಮಪಿ ಸೂಚಯತೀತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ಕಲ್ಲಿಚಂ, ಬನ್ನಿಚಮಿತಿ ಅನಿಷ್ಟಮೇವ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾದಿತಿ.

ಅಥ ಅತ್ರಾಪಿ ನಾನಿಷ್ಟಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ತಥಾಹಿ—ಯತೋಽತ್ರ ದ್ವಿರ್ಭಾವೋ ಹಿ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಸ್ವರಮಾತ್ರಪರನಿಮಿತ್ತಕೋ ನಾನ್ಯನಿಮಿತ್ತಕ ಇತಿ ಇಕಾರಮಾತ್ರಾಪೇಕ್ಷೋಽಲ್ಪಾಶ್ರಯತ್ವಾದನ್ತರಙ್ಗಃ. ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಹಿ ಇಚಪ್ರತ್ಯಯಾಪೇಕ್ಷೋ ನೇಕಾರಮಾತ್ರಾಪೇಕ್ಷ ಇತಿ ಬಹ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದ್ಬಹಿರಙ್ಗಃ. ತಥಾಚ ಅಸಿದ್ಧಂ ಬಹಿರಙ್ಗಮನ್ತರಙ್ಗೇ ಇತಿ ದ್ವಿರ್ಭಾವೇ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಸ್ಯ ಅಸಿದ್ಧವದ್ಭಾವಾತ್ ನಕಾರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾತ್ಪರತ್ವಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವಾದೇವ ದ್ವಿರ್ಭಾವಾಭಾವಃ. ಕಾರಣಾಭಾವೇ ಕಾರ್ಯಾಭಾವಸ್ಯ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾದಿತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ ನಾನರ್ಥಕವಚನಾಶ್ರಯಣಾದಿತಿ. ತರ್ಹಿ [1]ಮನ್ದಾನುಗ್ರಹಾರ್ಥಮೇವೇತಿ ಬ್ರೂಮಃ. ನ ಹಿ ಮನ್ದಾ ಇಯನ್ತಂ ಪ್ರಮೇಯಜಾಲಮನುಸನ್ಧಾತುಮೀಶತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದಿಕ್ಶಬ್ದಾದಣಃ ॥ **421** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ದಿಕ್ಶಬ್ದಾತ್ ಭವಾರ್ಥೇ ಜಾತಾರ್ಥೇ ಚ ಅಣ್‌ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮೂಡಲಾದಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಮೇಘ, ಮೂಡಣಂ. ಏವಂ ತೆಂಕಣಂ, ಪಡುವಣಂ, ಬಡಗಣಂ, ನಡುವಣಂ, ಕಡೆಯಣಂ, ಅತ್ತಣಂ, ಇತ್ತಣಂ. ದಿಕ್ಶಬ್ದಾದಿತಿ ಕಿಂ ? ಕನ್ನಡಿಗಂ, ಕನ್ನಡಿಚಂ.

[*Aṇa* expresses resident of or born in a certain direction.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದಿಶಿ ದೃಷ್ಟಃ ಶಬ್ದೋ ದಿಕ್ಶಬ್ದ ಇತಿ ನಡು, ಕಡೆ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಗ್ರಹಣಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದಶ್ಚೇತಃ ॥ **422** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಇಕಾರಾನ್ತಾತ್ ದಿಕ್ಶಬ್ದಾತ್ ಭವಾರ್ಥೇ ಜಾತಾರ್ಥೇ ಚ ದಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ. ಚಕಾರಾದಣಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಲ್ಲಿಯಾದಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಮೇಘ ಅಲ್ಲಿಯಣಂ, ಅಲ್ಲಿದಂ. ಏವಂ ಇಲ್ಲಿಯಣಂ, ಇಲ್ಲಿದಂ ; ಉಲ್ಲಿಯಣಂ, ಉಲ್ಲಿದಂ ; ಎಲ್ಲಿಯಣಂ, ಎಲ್ಲಿದಂ.

---

1 ಮನ್ದಾನುಗ್ರಹಣಾರ್ಥ.

[Also optionally *da* if the word ends in *i*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಚಕಾರೋ'ಣಂ ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ. ಇತ ಇತಿ ದಿಕ್ಛಬ್ದಾದಿತ್ಯಸ್ಯೈವ ವಿಶೇಷಣಂ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕಾಱಃ ಪ್ರವಣವ್ಯಾಪೃತಯೋಃ ‖ **423** ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಪ್ರವಣ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ವ್ಯಾಪೃತ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಚ ಕಾಱಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ನಗೆಯೊಳ್ ಪ್ರವಣಂ ವ್ಯಾಪೃತಂ ಮೇಣ್, ನಗೆಕಾಱಂ. ಏವಂ ನುಡಿಕಾಱಂ, ಆಟಕಾಱಂ, ಮೋಸಕಾಱಂ, ಮುಂಡುಕಾಱಂ.

[*Kāṟa* expresses skilled in or given to.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಪ್ರವಣಃ ಪ್ರೌಢಃ ಸಮರ್ಥಃ. ವ್ಯಾಪೃತ ಉದ್ಯುಕ್ತಃ. ನಗೆಕಾಱಂ ಹಾಸ್ಯೇ ಪ್ರೌಢಃ ಸಮರ್ಥ ಉದ್ಯುಕ್ತೋ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ. ತಥಾ ನುಡಿ ಇತಿ ವಚನಂ. ಆಟ ಇತಿ ವಿನೋದಕ್ರೀಡಾ. ಮೋಸ ಇತಿ ಪ್ರಮಾದಃ. ಪರಸ್ಯೈವಾಯಂ ನಾತ್ಮನಃ; ತತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಾಸಮ್ಭವಾತ್. ಮುಂಡು ಇತಿ ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ವ್ಯಞ್ಜನಾದುಗಃ ‖ **424** ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ವ್ಯಾಪೃತಃ ಪ್ರವಣ ಇತಿ ವಾ ಅರ್ಥೇ ಉಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಪೆಣ್ಣೊಳ್ ಪ್ರವಣಂ ವ್ಯಾಪೃತಂ ಮೇಣ್, ಪೆಣ್ಣುಗಂ. ಏವಂ ಮಣ್ಣುಗಂ, ಪೊನ್ನುಗಂ, ನಾರುಗಂ, ಪಾಲುಗಂ, ಪರಲುಗಂ. ವ್ಯಞ್ಜನಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಕಯ್ಯುದ್ದಕಾಱಂ.

[Or *uga* in the case of a word ending in a consonant.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಂ ಯತ್ ತಚ್ಚೇದ್ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಂ ಪದಂ ತಸ್ಮಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಪೆಣ್ಣುಗಂ. ಪೆಣ್ ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀ. ತದುಪಭೋಗೇ ಪ್ರೌಢಃ ಸಮರ್ಥ ಉದ್ಯುಕ್ತೋ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ. ತಥಾ ಮಣ್, ಭೂಮಿಃ. ತದ್ವ್ಯಾಪಾರಾದೌ. ಪೊನ್, ಧನಂ. ತದಾರ್ಜನಾದೌ. ನಾರ್, ಓಷಧಿಃ. ತತ್ಪ್ರಯೋಗಾದೌ. ಪರಲ್, ರತ್ನಂ. ತದ್ವ್ಯವಹಾರಾದೌ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಆಯ್ತೋ'ಧಿಕೃತೇ ಬಹುಲಂ ‖ **425** ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಅಧಿಕೃತ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಆಯ್ತಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಸೂಱೊಳಧಿಕೃತಂ, ಸೂಱಾಯ್ತಂ. ಏವಂ ಬಾಗಿಲಾಯ್ತಂ, ಅಚ್ಚುಗಾಯ್ತಂ, ಕಲ್ಲಾಯ್ತಂ.

[*Āyta* is often used to express having authority in or for.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಧಿಕೃತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾಧಿಕಾರಃ. ಸೂಳಾಯತ್ತಂ. ಸೂಳ್ ವಾರಂ ನಿವೇದನಂ ವಾ ತತ್ರಾಧಿಕೃತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅಚ್ಚುಳಂ, ಚರ್ವಣಕ್ರಿಯಾ. ತುರಙ್ಗಾದಿಸಜ್ಜೀಕರಣಂ ವಾ. ಕಲ್, ರತ್ನಂ ಪಾಷಾಣಮಾತ್ರಂ ವಾ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ ಉಗಪ್ರತ್ಯಯೋಽಪಿ; ಸೂಳುಗಂ, ಅಚ್ಚುಳುಗಂ, ಕಲ್ಲುಗಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಳವಳ್ಳೌ ॥ **426** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಅಧಿಕೃತ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ವಳ, ವಳ್ಳ ಇತ್ಯೇತೌ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ವಾ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಡೆಯೊಳಧಿಕೃತಂ, ಪಡೆವಳಂ, ಪಡೆವಳ್ಳಂ. ಏವಂ ಸೆಜ್ಜೆವಳಂ, ಸೆಜ್ಜೆವಳ್ಳಂ ; ಅಡಪವಳಂ, ಅಡಪವಳ್ಳಂ ; ಸೇನೆವಳಂ, ಸೇನೆವಳ್ಳಂ.

[Also optionally *vaḷa* or *vaḷḷa*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಧಿಕೃತ ಇತ್ಯೇವ. ಪಡೆವಳಂ, ಪಡೆವಳ್ಳಂ. ಸೇನಾನೀರಿತ್ಯರ್ಥಃ. ತಥಾ ಸೆಜ್ಜೆ, ಶಯ್ಯಾ. ಅಡಪಂ, ಹಡಪಂ. ಸೇನೆ, ಸೈನ್ಯಂ. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮಡೇರ್ಜಾತೌ ॥ **427** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತತ್ರೇತಿ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಮಡಿಶಬ್ದಾತ್ ಅಧಿಕೃತ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ವಳ, ವಳ್ಳ ಇತ್ಯೇತೌ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ವಾ ಭವತೋ ಜಾತೌ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಡಿಯೊಳಧಿಕೃತಂ ಮಡಿವಳಂ, ಮಡಿವಳ್ಳಂ.

[*Vaḷa* and *vaḷḷa* are affixed to *maḍi* when referring to a caste.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಳವಳ್ಳಾವಿತಿ ವರ್ತತೇ. ಮಡಿರಿತಿ ಧೌತವಸ್ತ್ರಂ. ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಮಡಿಶಬ್ದಾತ್ ವಳವಳ್ಳೌ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ಭವತಃ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಭ್ಯಾಮುಭಾಭ್ಯಾಂ ಸಮುದಿತಾಭ್ಯಾಂ ಜಾತಿಶ್ಚೇದಭಿಧೀಯತೇ. ಮಡಿವಳಂ, ಮಡಿವಳ್ಳಂ. ರಜಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಮಲಿನವಸ್ತ್ರಾದಾನೇಽಪಿ ಸೋಽಧಿಕೃತ ಇತಿ ಕಥಂ ಮಡೇರಿತಿ ನಿಯಮ ಇತಿ. ತಥಾಪಿ ಧಾವನಮೇವ ತಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಕ್ರಿಯೇತಿ. ಅತ ಏವ ಚಾಸ್ಯ ರಜಕವ್ಯಪದೇಶೋ ರಞ್ಜಯತೀತಿ ರಜಕ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯೇ ವೊಲ್ವೋಲೌ ॥ **428** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತಸ್ಯೇತಿ ಷಷ್ಠೀಸಮರ್ಥಾತ್ ತುಲ್ಯಮಿತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ವೊಲ್, ವೋಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಹರಿಯ ಸಮಾನಂ ಹರಿವೊಲ್, ಹರಿವೋಲ್. ಏವಂ ಗಿರಿವೊಲ್, ಗಿರಿವೋಲ್ ; ವಿಧುವೊಲ್, ವಿಧುವೋಲ್.

[*Vol* and *vôl* express comparison.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ತುಲ್ಯಾರ್ಥೈರ್ಸ್ತೃತೀಯಾ (ಶಾ. 1-3-187) ಇತಿ ವಚನಾತ್ ತೇನ ತುಲ್ಯೇ ಇತಿ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಂ ; ತಥಾಪಿ ತಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಕತಯಾ [1]ಷಷ್ಠೀ (ಶಾ. 1-3-188) ಇತಿ ವಚನಾತ್ ಏವಂ ನಿರ್ದೇಶಃ.

ನ ಚ ಏವಮಪಿ ತೇನೇತಿ ಸವಪ್ಯಾವಿತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚ ತಥೈವ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನ ವೋಲ್ವೊಲ್[249], ಅನತೋ ವಾ [250] ಇತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ನಿತ್ಯತಯಾ ಅನ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಚ ವಿಕಲ್ಪತಃ ಸುಪಃ ಶ್ಲುಬ್ವಿಷಿಧ್ಯತೇ. ತತ್ಪಕ್ಷೇ ಷಷ್ಠೀಶ್ರವಣಾರ್ಥಮೇವಂ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಅನ್ಯಥಾ ತತ್ರ ತೃತೀಯೈವ ಶ್ರೂಯೇತೇತಿ ಅನಿಷ್ಟಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ —

ವೃ || ಮದಮಾತಂಗದವೊಲ್ ವಶಾವಿಲಸಿತಂ ಸತ್ಪಕ್ಷ ತ್ರಿಯಪ್ರಾಜ್ಯರಾ |
ಜ್ಯದವೊಲ್ ಸಂಗತಸಂಧಿನೀತಿನಿರತಂ ನೀಹಾರರುಕ್ಟಿತ್ರವೃ ||
ತ್ತದವೋಲ್ ರಾಜಿತರೋಹಿಣೀಪರಿಗತಂ ಶ್ರೀಮದ್ದಯಾಮಹೋಧ |
ಮ್ಮ ರ್ಗದವೋಲ್ ವಿಶ್ರುತಸುವ್ರತಾಚರಿತಮೇಂ ಚೆಲ್ವಾಯ್ತೊ ಗವ್ಯಾಶ್ರಯಂ||ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ವಾತೋ ಬೊಲ್ || 429 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ತಸ್ಯೇತಿ ಷಷ್ಠೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಅಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ತುಲ್ಯಮಿತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಬೊಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಇಂದ್ರನ ಸದೃಶಂ—ಇಂದ್ರಂಬೊಲ್, ಇಂದ್ರನವೊಲ್, ಇಂದ್ರನವೋಲ್. ಏವಂ ಚಂದ್ರಂಬೊಲ್, ಚಂದ್ರನವೊಲ್, ಚಂದ್ರನವೋಲ್; ಅಣ್ಣಂಬೊಲ್, ಅಣ್ಣನವೊಲ್, ಅಣ್ಣನವೋಲ್.

[Also *bol* when affixed to a word ending in *a*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯ ಇತ್ಯೇವ. ತಚ್ಚೇತ್ ಷಷ್ಠೀಸಮರ್ಥಂ ಅಕಾರಾನ್ತಂ ತತೋ ಬೊಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ. ಪಕ್ಷೇ ವೊಲ್ವೋಲಾವೇವೇತಿ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಂ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ —

ಕಂ || ಸೋಮಂಬೊಲ್ ಕಾಂತಿಯುತಂ |
ಕಾಮನವೋಲತುಲರೂಪಸಂಪನ್ನಂ ಸು |
ತ್ರಾಮನವೊಲಧಿಕವಿಭವೋ |
ದ್ದಾಮಂ ನಯವಿಕ್ರಮಾಭಿರಾಮಂ ರಾಮಂ || ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಭಾವೇ ತನಃ || 430 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಭವತೋ'ಸ್ಮಾದಭಿಧಾನಪ್ರತ್ಯಯಾವಿತಿ ಭಾವಃ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ. ತಸ್ಯೇತಿ ಷಷ್ಠೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ತನಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

---

[1] ಷಷ್ಠೀ ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪುರುಷನ ಭಾವಂ, ಪುರುಷತನಂ. ಏವಂ ವೀರತನಂ, ಶೂರತನಂ, ಬಲ್ಲತನಂ, ಚೆಲ್ವತನಂ, ಸೂಳೆತನಂ, ಗರತಿತನಂ.

[*Tana* expresses the abstract characteristic.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಭಾವಶಬ್ದೋಽನೇಕಾರ್ಥಃ. ತಥಾಚ ಪಠನ್ತಿ—

ಸತ್ತಾಯಾಂ ಮಙ್ಗಲೇ ವೃದ್ಧೌ ನಿವಾಸೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮಣಿ ।
ಗತೌ ಚಾಪಿ ಸಮಾಖ್ಯಾತಂ ಷಡರ್ಥಂ ಭವತಿಂ ವಿದುಃ ॥ ಇತಿ.

ತಥಾ

ಭಾವಃ ಸತ್ತಾಸ್ವಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯಚೇಷ್ಟಾತ್ಮಜನ್ಮಸು । ಇತಿ;

ತಥಾ

ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಕೇವಲಃ ಶುದ್ಧೋ ಭಾವ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ । ಇತಿ ಚ.

ಏವಮನೇಕಾರ್ಥೇಽಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮರ್ಥಮಾಹ—ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಇತಿ. ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತೇ ಭಾವಶಬ್ದಸ್ಯ [1] ಪ್ರವರ್ತನಾಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಭವತ ಇತ್ಯಾದಿ. ಭವತಃ ಪ್ರವರ್ತೇತೇ ಅಸ್ಮಾತ್ ಅತಃಕಾರಣಾದಭಿಧಾನಪ್ರತ್ಯಯೌ. ಅಭಿಧೀಯತೇ ಉಚ್ಯತೇ ಅನೇನಾರ್ಥ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ ವಾಚಕಃ ಶಬ್ದಃ. ಪ್ರತ್ಯಾಯಯತಿ ಪ್ರತೀಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ಪ್ರತೀತಿಮಾತ್ರಂ ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ಜ್ಞಾನಂ. ಭಾವಃ ಶಬ್ದಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೌ ನಿಮಿತ್ತಂ ಹೇತುರುಚ್ಯತೇ. ಕಶ್ಚಿಚ್ಛಬ್ದಃ ಕ್ವಚಿದರ್ಥೇ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಪ್ರತೀತಿಮುತ್ಪಾದಯತಿ ಚೇತಿ ಲೋಕೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ. ತತ್ರ ಅವಶ್ಯಂ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಕೇನಚಿದ್ಭವಿತವ್ಯಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ವೇ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವರ್ತೇರನ್ನಿತಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾಚ ಯದತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಂ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ತ್ವತಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಾಚ್ಯಂ ಸ ಏವಾತ್ರ ಸ್ವಾರ್ಥಪರನಾಮಾ ಭಾವೋ ವಿವಕ್ಷಿತೋ ನಾನ್ಯೋಽಭಿಪ್ರಾಯಾದಿಃ.

ಸ ಏವ ಭಾವಃ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಯಂ ದ್ರವ್ಯಧರ್ಮಸ್ಸನ್ನಪಿ ಕ್ವಚಿಜ್ಜಾತಿರೂಪಃ. ಗೌರಶ್ವಃ ಪುರುಷ ಇತ್ಯಾದೌ ಆಜನ್ಮಾನಪಾಯಿನೀ ಗೋತ್ವಾಶ್ವತ್ವಾದಿಜಾತಿರೇವ ಅತದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಗವಾಶ್ವಾದಿಶಬ್ದಾನ್ ಗವಾಶ್ವಾದ್ಯರ್ಥೇಷು ಪ್ರವರ್ತಯತಿ ಪ್ರತೀತಿಮುತ್ಪಾದಯತಿ ಚೇತಿ. ಕ್ವಚಿತ್ ಕ್ರಿಯಾರೂಪಃ. ಪಾಚಕಃ, ಪಾಠಕ ಇತ್ಯಾದೌ ಪಚನಪಠನಾದಿಕ್ರಿಯೈವ ತಾಂಸ್ತಾನ್ ಶಬ್ದಾಂಸ್ತತ್ತದರ್ಥೇಷು ಪ್ರವರ್ತಯತಿ ಪ್ರತೀತಿಮುತ್ಪಾದಯತಿ ಚೇತಿ. ಕ್ವಚಿದ್ಗುಣರೂಪಃ. ನೀಲಮುತ್ಪಲಂ, ಶುಕ್ಲಃ ಪಟ ಇತ್ಯಾದೌ ನೀಲಾದಿಗುಣ ಏವ ಗುಣಿವಾಚಕಾನ್ ನೀಲಾದಿಶಬ್ದಾನ್ ನೀಲಾದಿದ್ರವ್ಯೇಷು ಪ್ರವರ್ತಯತಿ ಪ್ರತೀತಿಮುತ್ಪಾದಯತಿ ಚೇತಿ. ನೀಲಂ ರೂಪಮಿತ್ಯಾದೌ ತು ನೀಲಾದಿಗುಣಗತಂ ಸಾಮಾನ್ಯಮೇವ. ತಥಾ ಕ್ವಚಿತ್ ದ್ರವ್ಯರೂಪಃ. ದಣ್ಡೀ, ಕುಣ್ಡಲೀ ಇತ್ಯಾದೌ ದಣ್ಡಕುಣ್ಡಲಾದಿದ್ರವ್ಯಮೇವ ತದ್ವತ್ಸು ದ್ರವ್ಯೇಷು ತಾಂಸ್ತಾನ್ ಶಬ್ದಾನ್ ಪ್ರವರ್ತಯತಿ ಪ್ರತೀತಿಮುತ್ಪಾದಯತಿ ಚೇತಿ. ಕ್ವಚಿತ್ಸಂಜ್ಞಾರೂಪಃ. ಡಿತ್ಥೋ ಡಿಪಿತ್ಥ ಇತ್ಯಾದೌ ಜಾತ್ಯಾದಿರಹಿತೇ ದ್ರವ್ಯೇ ತತ್ತತ್ಸಂಜ್ಞೈವ ತಥಾ ಪ್ರವರ್ತಯತಿ ಪ್ರತ್ಯಾಯಯತಿ ಚೇತಿ—ಏವಂ ಪಞ್ಚಧಾ ಪ್ರಪಞ್ಚಿತಃ. ತದುಕ್ತಂ—

---

1 ಪ್ರವರ್ತನ.

ಜಾತಿಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಸಂಜ್ಞಾಃ ಪಞ್ಚೈವ ಕಲ್ಪನಾಃ |
ಅಶ್ವೋ ಯಾತಿ ಸಿತೋ ಘಣ್ಟೀ ಕತ್ತಳಾಖ್ಯೋ ಯಥಾಕ್ರಮಂ || ಇತಿ.

ತಥಾ ನ್ಯಾಸೇಽಪ್ಯುಕ್ತಂ : ಗೌರ್ಗಚ್ಛತಿ ಶುಕ್ಲೋ ಘಣ್ಟಾವಾನ್ ಕಮಲಕಸಞ್ಜ್ಞ ಇತಿ. ತದಿದಂ ಪಞ್ಚಪ್ರಕಾರಮಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ದ್ರವ್ಯಧರ್ಮ ಏವ; ಅಭಿಧಾನಪ್ರತ್ಯಯಹೇತುಃ ಪದಾರ್ಥಧರ್ಮೋ ಭಾವ ಇತಿವಚನಾತ್. ದಣ್ಡಕುಣ್ಡಲಾದೇಃ ಸ್ವಯಂ ದ್ರವ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ದಣ್ಡಿಕುಣ್ಡಲ್ಯಾದಿದ್ರವ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಧರ್ಮತ್ವಾವಿರೋಧಾತ್. ದ್ರವ್ಯಶಬ್ದೇನಾಪಿ ಅತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಾಶ್ರಯಃ ಪದಾರ್ಥ ಏವ ಕಥ್ಯತೇ. ನ ಪುನರ್ಗುಣಪರ್ಯಯವದೇವೇತಿ; ಗುಣಕ್ರಿಯಾದೀನಾಮಪಿ ದ್ರವ್ಯತ್ವೇನ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ನ ಚ ಏವಮರ್ಥಮಾತ್ರಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ; ಇಷ್ಟಾಪತ್ತೇಃ. ಯತ್ಸತ್ ತದ್ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ ಹಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯಃ; ಸದ್ದ್ರವ್ಯ[1]ಮಸದದ್ರವ್ಯಮಿತಿ ನ್ಯಾಸಕಾರವಚನಾತ್. ಸ್ವಸ್ವ[2]ಪರ್ಯಾಯಾನ್ ದ್ರವನ್ತಿ ದ್ರೋಷ್ಯನ್ತ್ಯದುದ್ರುವನ್ನಿತಿ ದ್ರವ್ಯಾಣೀತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ದ್ರವ್ಯತ್ವೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ. ಯದಾಹ ಭಗವಾನ್ ಪರಮಾಗಮಸೂತ್ರಕಾರೋಽಪಿ ಸದ್ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಮಿತಿ. ಕಿಮರ್ಥಂ ತರ್ಹಿ ಗುಣಪರ್ಯಯವದ್ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ ಚ ಅಸೂತ್ರಯದತಿಚೇತ್ ಸಹಕ್ರಮಾನೇಕಾನ್ತಲಕ್ಷಣಪ್ರಯೋಜನಾನ್ತರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮಿತಿ ಬ್ರೂಮಃ. ತದುಕ್ತಂ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕೇ—

ಗುಣವದ್ದ್ರವ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಸಹಾನೇಕಾನ್ತಸಿದ್ಧಯೇ |
ತಥಾ ಪರ್ಯಯವದ್ದ್ರವ್ಯಂ ಕ್ರಮಾನೇಕಾನ್ತವಿತ್ತಯೇ || ಇತಿ.

ತದಿದಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಭಾವಃ ಸ್ವಾರ್ಥ ಇತಿ ಚೋಚ್ಯತೇ. ಯದಭಿದಧತ ಏವ ಶಬ್ದಾ ದ್ರವ್ಯಮಭಿದಧತೀತಿ. ತದಪ್ಯುಕ್ತಂ—

ಸ್ವಾರ್ಥಮಭಿಧಾಯ ಶಬ್ದೋ ನಿರಪೇಕ್ಷೋ ದ್ರವ್ಯಮಾಹ ಸಮವೇತಂ |
ಸಮವೇತಸ್ಯ ತು ವಚನೇ ಲಿಙ್ಗಂ ಸಙ್ಖ್ಯಾಂ ವಿಭಕ್ತೀಶ್ಚ || ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಭಾವಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಲಕ್ಷಣ ಏವಾರ್ಥೇ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಾದಾವಿತಿ ಕುತೋ ನಿರಣಾಯಿ ? ಅಭಿಪ್ರಾಯಾದಿರಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯವಾಚ್ಯೋಽಸ್ತು. ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾದಿತಿ. ಅಸ್ತು ವಾ ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್, ತತ್ತಾವದಾಸ್ತಾಂ. ತಥಾಪಿ ಸ ಜಾತ್ಯಾದಿಭೇದಾತ್ ಪಞ್ಚಧೇತಿ ವಾ ಕುತೋ ನಿರ್ಣಯಃ? ಗೌರಶ್ವಃ ಪುರುಷ ಇತ್ಯಾದಯೋ ಜಾತಿಶಬ್ದಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಗೋತ್ವಾದೇರ್ಜಾತಿತ್ವಮೇವ ನಾಸ್ತಿ. ತಥಾಹಿ—ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಹಿ ಜಾತಿರುಚ್ಯತೇ. ತಚ್ಚ ದ್ವೇಧಾ, ತಿರ್ಯಗೂರ್ಧ್ವತಾಭೇದಾತ್. ತತ್ರ ಊರ್ಧ್ವತಾಸಾಮಾನ್ಯಂ ನಾಮ ದ್ರವ್ಯಮೇವ. ಪರಾಪರವಿವರ್ತವ್ಯಾಪಿದ್ರವ್ಯಮೂರ್ಧ್ವತಾ ಮೃದಿವ[3]ಸ್ಥಾಸಾದಿಷ್ವಿತಿ ವಚನಾತ್. ತಿರ್ಯಕ್ಸಾಮಾನ್ಯಂ ತು ಸಾದೃಶ್ಯಮೇವ; ಸದೃಶಪರಿಣಾಮಸ್ತಿರ್ಯಕ್ ಖಣ್ಡಮುಣ್ಡಾದಿಷು ಗೋತ್ವವದಿತಿವಚನಾತ್. ತಚ್ಚ ನಾನ್ಯೈವ ನೈಕಂ, ಏಕತ್ವಸ್ಯಾಪಚಾರಿಕತ್ವಾತ್. ಸಾದೃಶ್ಯೇ ತು ಉಪಚರಿತಮಿತಿಭಾಷ್ಯಕಾರವಚನಾತ್. ಅತೋ ಗೋತ್ವಾದಿಜಾತೇರೇವ ಅಭಾವಾತ್ ಕಥಮೇತೇ ಜಾತಿಶಬ್ದಾಃ ಸ್ಯುರಿತಿ. ತಥಾ ಪಾಚಕಪಾಠಕಾದಯಃ ಕ್ರಿ

---

[1] ಮಸದ್ದ್ರವ್ಯ, ಮದದ್ದ್ರವ್ಯ. [2] ಪರ್ಯಾಯಾತ್. [3] ಸ್ಥಾನಾದಿಷ್ವಿತಿ.

ಯಾಶಬ್ದಾ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ. ಪಾಚಕೋ ಗಚ್ಛತಿ, ಪಾಠಕ ಆಯಾತಿ, ಪೂಜಕೋ ನಿದ್ರಾತಿ ಇತ್ಯಾದೌ ತತ್ತತ್ಕ್ರಿಯಾರಹಿತೇ ಕ್ರಿಯಾನ್ತರವತಿ ಚ ತೇ ತೇ ಶಬ್ದಾಃ ಪ್ರವರ್ತನ್ತ ಇತಿ ಕುತೋ'ಮೀ ಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದಾಃ ಸ್ಯುರಿತಿ. ತಥಾ ದಣ್ಡೀ, ಕುಣ್ಡಲೀ ಇತ್ಯಾದಯೋ ದ್ರವ್ಯಶಬ್ದಾ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ದಣ್ಡಕುಣ್ಡಲಾದಿಸಮ್ಬನ್ಧ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ. ತತ್ರೈವ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಸಮ್ಭವಾತ್ ನ ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ ಕುತೋ'ಮೀ ದ್ರವ್ಯಶಬ್ದಾಃ ಸ್ಯುರಿತಿ. ತಥಾ ನೀಲ, ಪೀತ ಇತ್ಯಾದಯೋ ಗುಣಶಬ್ದಾ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಯಥಾ ಗೌರ್ಗೌರಿತ್ಯಾದೌ ಅನುವೃತ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಜಾತ್ಯಾ ನಿರ್ವಾಹ್ಯತೇ ತಥೈವ ಬಲಾಕಾದಿಷು ಶುಕ್ಲಃ ಶುಕ್ಲ ಇತ್ಯಾದ್ಯನುವೃತ್ತಪ್ರತ್ಯಯೋ'ಪೀತಿ ತೇ'ಪಿ ಜಾತಿಶಬ್ದಾ ಏವ ಭವೇಯುರಿತಿ ಕುತೋ'ಮೀ ಗುಣಶಬ್ದಾಃ ಸ್ಯುರಿತಿ. ತಥಾ ಡಿತ್ಥಡಿಪಿತ್ಥಾದಯಃ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದಾ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಬಾಲ, ಕುಮಾರ, ಯುವ, ಸ್ಥವಿರಾದ್ಯವಸ್ಥಾನುಗತಾ ತತ್ತದ್ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಜಾತಿರೇವ ಅನುಸ್ಯೂತ ಪ್ರತ್ಯಯನಿರ್ವಾಹಿಕೇತಿ ತೇ'ಪಿ ಜಾತಿಶಬ್ದಾ ಏವೇತಿ ಕುತೋ'ಮೀ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದಾಃ ಸ್ಯುರಿತಿ. ಕಿಂಚ ಕುಮ್ಭಂ ಕರೋತೀತಿ ಕುಮ್ಭಕಾರಃ, ಉಪಗೋರಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಔಪ ಗವಃ, ರಾಜ್ಞಃ ಪುರುಷೋ ರಾಜಪುರುಷ ಇತ್ಯಾದೌ ಕೃತಿ ತದ್ಧಿತೇ ಸಮಾಸೇ ಚ ಸರ್ವ ತ್ರ ಧಾತೂಪಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಸಮ್ಬನ್ಧ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ನಾನ್ಯದಿತಿ ಅತಿರಿಕ್ತಸಮ್ಭಾವನಯಾ ಷೋಢೇತಿ ವಾ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ. ಕಿಂಚ ಉಕ್ತಸ್ಥ ಲೇ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಜಾತಿಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಾದಿಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಸತ್ಯೇವ ಶಬ್ದಾಃ ಪ್ರವರ್ತನ್ತೇ ನಾನ್ಯಥೇತಿ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಸಮ್ಬನ್ಧ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ ಏಕಧ್ಯೈವ ನಾನೈಕಧ್ಯ ಮಿತ್ಯನೇಕಚಿನ್ತಾಸಙ್ಕುಲನೇನ ಬಹು ವಕ್ತವ್ಯಮಸ್ತಿ. ತಥಾಪಿ ಸರ್ವತ್ರ ತತ್ತದ್ವ್ಯವಸ್ಥಾ ಪಕಸಿದ್ಧಾನ್ತಾನುಸಾರಿಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಪ್ರಮಾಣೋಪನ್ಯಾಸಲಕ್ಷಣವಿಜೃಮ್ಭಣೇನ ಪ್ರತಿ ಪಕ್ಷಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪಣಂ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಂರಕ್ಷಣಂ ಚ ನ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯಾದಿಪ್ರಾಚೀನಶಾಸ್ತ್ರ ಏವಾನು ಸನ್ಧಾತವ್ಯಂ. ಪ್ರಕೃತಗ್ರನ್ಥಸ್ಯ ಬಾಲಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾತ್ ರಾದ್ಧಾನ್ತ ಪದ್ಧತಿಪ್ರದರ್ಶನಮಾ ತ್ರೇಣೋಪರಮ್ಯತೇ.

ಸೋ'ಯಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೋ ಯದಾ ವಿವಕ್ಷಿತಸ್ತದಾ ಷಷ್ಠೀ ಸಮರ್ಥಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ತನಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತೀತಿ. ಅತ್ರಾಯಂ ನಿಷ್ಕರ್ಷಃ—ಭಾವಶಬ್ದ ಸ್ಯ ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವೇ'ಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಲಕ್ಷಣೋ ಧಾತ್ವರ್ಥಲಕ್ಷಣಶ್ಚೇತಿ ದ್ವಾವೇವಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯವಾಚ್ಯೌ. ತತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಲಕ್ಷಣಸ್ತದ್ಧಿತವಾಚ್ಯ ಏವ. ಧಾತ್ವರ್ಥ ಲಕ್ಷಣಸ್ತು ಕೃದ್ವಾಚ್ಯ ಏವೇತಿ. ಸೋ'ಯಂ ತನಪ್ರತ್ಯಯಃ ತತ್ಸಮಾತ್ ತದ್ಭವಾತ್ ದೇ ಶ್ಯಾಚ್ಚ ಭವತೀತಿ ಸರ್ವಮುಪ್ಯುದಾಹರತಿ—ಪುರುಷನ ಭಾವಂ, ಪುರುಷತನಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉನ್ನತಾದಿಭ್ಯ ಇಕೆತ್ ॥ 431 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಷಷ್ಠೀಸಮರ್ಥೇಭ್ಯ ಉನ್ನತಾದಿಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಇಕೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಉನ್ನತಿಕೆ, ಪನ್ನತಿಕೆ, ಮಾನಸಿಕೆ, ಗರುವಿಕೆ, ಆಯ ತಿಕೆ. ಉನ್ನತಾದಯಃ ಪ್ರಯೋಗಗಮ್ಯಾಃ.

[*Ike* is optionally affixed to *unnata* and the words associated with it (see below) to express the abstract quality.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಉನ್ನತ, ಪನ್ನತ, ಮಾನಸ, ಆಯತ, ಅಲಸ, ಗರುವ, ಜಾಣ, ಚದುರ, ಚೆಲ್ವ ಇತ್ಯಾದಯೋ ಹಿ ಉನ್ನತಾದಯಃ ತೇಭ್ಯೋಽಪಿ ತಸ್ಯ ಭಾವ ಇತ್ಯರ್ಥ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ತಸ್ಯೇತ್ಯನುಸನ್ಧಾನಮಾವಶ್ಯಕಮಿತ್ಯಾಹ—ಷಷ್ಠೀಸಮರ್ಥೇಭ್ಯ ಇತಿ. ಇಕೆದಿತಿ ತಕಾರೋ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ. ನಚಾಯಂ ತನಸ್ಯ ಬಾಧಕಃ; ಉನ್ನತತನಂ, ಪನ್ನತತನಮಿತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್. ಕಿಂತು ಪಕ್ಷೇಽಯಂ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಭವತೀತ್ಯೇವ. ನ ಚ ಏವಂ ಚಶಬ್ದೇನ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ. ತದ್ಧಿತವೃತ್ತೇರ್ಬಾಹುಲಕತ್ವಾದೇವ ತಥಾಸಿದ್ಧೇರಿತಿ. ಪ್ರಯೋಗಗಮ್ಯಾ ಇತಿ ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಜ್ಞಾಪನಂ. ತೇನ ಕಾಱ, ಗಾಱಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾ ಅಪಿ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಮುಪಸಙ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ. ಆಟಕಾಱಿಕೆ, ಓಲೆಕಾಱಿಕೆ, ಕುಂಚಗಾಱಿಕೆ, ಬಳೆಗಾಱಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ

ಸೂತ್ರಂ || ಗುಣೋಕ್ತೇಃ ಪುಃ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ದುಲುಪ್ಚ || 432 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ತಸ್ಯೇತಿ ಷಷ್ಠೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಗುಣವಾಚಿನೋ ಭಾವೇಽರ್ಥೇ ಪುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ದೋರ್ಲೋಪಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಒಳ್ಳಿತಱ ಭಾವಂ ಒಳ್ಪು, ಬಿಳಿದಱ ಭಾವಂ ಬೆಳ್ಪು. ಏವಂ ಕರ್ಪು, ತೆಳ್ಪು, ಮೆಲ್ಪು, ನೇರ್ಪು, ಕೂರ್ಪು. ಗುಣೋಕ್ತೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಕೆಳೆಯತನಂ, ಸುಖಿತನಂ.

[*Pu* is affixed to an adjective to express the same, the latter dropping its last syllable and the vowel before it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ರ ಒಳ್ಳಿತಱ ಭಾವಮಿತಿ ವಿಗ್ರಹಪ್ರದರ್ಶನಮಾತ್ರಮೇವ, ನ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಗ್ರಹಃ; ಒಳ್ಳಿದಳ ಭಾವಂ, ಒಳ್ಳಿದನ ಭಾವಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಒಳ್ಪು ಇತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ಏವಂ ತೆಳ್ಪು, ಮೆಲ್ಪು, ನೇರ್ಪು, ಕೂರ್ಪು ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ. ಪಿರಿದಱ ಭಾವಂ, ಪೆಂಪು ಇತ್ಯತ್ರ ರೇಫಸ್ಯ ಮಾದೇಶೋ ಗಾವಿಲಾದಿತ್ವಾತ್ಸಿದ್ಧಃ

ಸೂತ್ರಂ || ಸಙ್ಖ್ಯಯಾ ಮೆದ್ವಾರೇ || 433 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಿನೋ ಮೆಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ವಾರಾರ್ಥೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಒಂದು ಬಾರಿ, ಒರ್ಮ್ಮೆ; ಏವಂ ಇರ್ಮ್ಮೆ, ಮೂರ್ಮ್ಮೆ, ನೂರ್ಮ್ಮೆ, ಸಾಸಿರ್ಮ್ಮೆ.

[*Me* is affixed to a numeral to express times.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ವಾರಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಯಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಕೃತ್ವಸುಜ್ವಾಚ್ಯಃ. ಪಞ್ಚ ವಾರಾನ್, ಪಞ್ಚಕೃತ್ವಃ; ಶತಂ ವಾರಾನ್, ಶತಕೃತ್ವಃ; ದ್ವೌ ವಾರೌ, ದ್ವಿಃ; ತ್ರೀನ್

ವಾರಾನ್, ತ್ರಿರಿತಿ. ತಸ್ಮಿನ್ ವಾರಾರ್ಥೇ ವಿವಕ್ಷಿತೇ ಸಙ್ಖ್ಯಾಶಬ್ದಾತ್ ಒಂದು, ಎರಡು ಇತ್ಯಾದೇಃ ಮೆತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ವಾರಾರ್ಥಿಕಪ್ರತ್ಯಯೋ ದ್ವಿತೀಯಾಸಮರ್ಥಾದ್ಭವತಿ ; ಭಾಷಾಯಾಂ ತು ಪ್ರಥಮಾಸಮರ್ಥಾದೇವ ಭವತೀತಿ ತಥೈವ ವಿಗೃಹ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ಒಂದು ಬಾರಿ, ಒಮ್ಮೆ ಇತಿ. ಒರೊಂದೋಃ 358 ಇತಿ ಒರಾದೇಶಃ. ಇಮ್ಮೆ. ಎರಡೋರಿರ್ 359 ಇತಿ ಇರಾದೇಶಃ. ಮೂಮ್ಮೆ, ನೂರ್ಮ್ಮೆ. ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ 84 ಇತಿ ದೋಃ ರೇಫಾದೇಶಃ. ಸಾಸಿರ್ಮ್ಮೆ. ಲುಪ್ತಾಸಿರ್ಕೈಃಖೋಃ 356 ಇತಿ ಲೋಪಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಪರಿಮಾಣಾಚ್ಚಾನೆಯ ಪೂರಣೇ ‖ **434** ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಕಾತ್ ಪರಿಮಾಣವಾಚಕಾಚ್ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ಪೂರಣೇಽರ್ಥೇ ಅನೆಯಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಒಂದಱ ಪೂರಣಂ, ಒಂದನೆಯಂ. ಏವಂ ಎರಡನೆಯಂ, ಮೂಱನೆಯಂ, ನಾಲ್ಕನೆಯಂ, ಅನಿತನೆಯಂ, ಇನಿತನೆಯಂ, ಎನಿತನೆಯಂ.

[*Aneya* is affixed to a numeral or word expressing quantity, when used as an ordinal.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಚಕಾರಃ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರಾತ್ ಸಙ್ಖ್ಯಯಾ ಇತ್ಯೇತತ್ಸಮುಚ್ಚಿನೋತೀತ್ಯಾಹ—ಸಙ್ಖ್ಯಾವಾಚಕಾತ್ ಪರಿಮಾಣವಾಚಕಾಚ್ಚ ಇತಿ. ಅನೆಯ ಇತಿ ವಿಧೇಯಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶಃ. ಪೂರಣ ಇತ್ಯರ್ಥನಿರ್ದೇಶಃ. ಒಂದನೆಯಂ, ಪ್ರಥಮಃ ; ಎರಡನೆಯಂ, ದ್ವಿತೀಯಃ ; ಮೂಱನೆಯಂ, ತೃತೀಯಃ ; ನಾಲ್ಕನೆಯಂ, ಚತುರ್ಥಃ ; ಅನಿತನೆಯಂ, ತಾವತಿಥಃ ; ಇನಿತನೆಯಂ, ಇಯತಿಥಃ ; ಉನಿತನೆಯಂ, ಏತಾವತಿಥಃ ; ಎನಿತನೆಯಂ, ಕತಿಥಃ. ಏವಂ ಒಂದನೆಯಳ್, ಎರಡನೆಯಳ್ ; ಒಂದನೆಯುದು, ಎರಡನೆಯುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಲಿಙ್ಗಾನ್ತರೇಽಪ್ಯನ್ವೇಯಂ

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಅದ್ವಿದೂದೋರ್ನಿತುಃ ಪರಿಮಾಣೇ ದೋರ್ಲುಪ್ಚ ‖ **435** |

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಅದು, ಇದು, ಉದು ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯೋ ನಿತುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಪರಿಮಾಣೇಽರ್ಥೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ ದೋರ್ಲೋಪಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಅನಿತು, ಇನಿತು, ಉನಿತು.

[*Nitu* is affixed to *adu*, *idu* and *udu* to express extent, their final syllable being dropped.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಪರಿಮಾಣ ಇತ್ಯರ್ಥನಿರ್ದೇಶಃ. ಸ ಚ ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವಾಪೇಕ್ಷಃ. ತತ್ರ ಕಾಲಪರಿಮಾಣೇ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಅವಶಿಷ್ಟಪರಿಮಾಣೇ ನಿತು ರೇಷ್ಟವ್ಯಃ. ಅನಿತು, ತಾವತ್ ; ಇನಿತು, ಇಯತ್ ; ಉನಿತು, ಏತಾವತ್. ದ್ರವ್ಯಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಗುಣಾದಿ ವಾ ನ ಕಾಲ ಇತಿ. ಕೇಚಿತ್ತು ಕಾಲಪರಿಮಾಣೇಽಪಿ ನಿತುಮಿಚ್ಛನ್ತಿ. ಅನಿತು, ತಾವಾನ್ ಕಾಲಃ ; ಇನಿತು, ಇಯಾನ್ ಕಾಲಃ ; ಉನಿತು, ಏತಾವಾನ್ ಕಾಲ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎವರಮೆವರೆಗಂ ಕಾಲಸ್ಯ ನಶ್ಚ ॥ 436 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅದು, ಇದು, ಉದು ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯಃ ಪರತಃ ಎವರಂ, ಎವರೆಗಂ ಇತ್ಯೇತೌ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ಭವತಃ ಕಾಲಪರಿಮಾಣೇ ದ್ಯೋತ್ಯೇ ದೋರ್ನಕಾರಾದೇಶಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅನ್ನೆವರಂ, ಅನ್ನೆವರೆಗಂ ; ಇನ್ನೆವರಂ, ಇನ್ನೆವರೆಗಂ; ಉನ್ನೆವರಂ, ಉನ್ನೆವರೆಗಂ. ಕಾಲಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ಅನಿತು, ಇನಿತು, ಉನಿತು.

[*Evaram* and *evaregam* are affixed to *adu*, *idu* and *udu* to express extent of time, their final syllable being changed to *n*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅದ್ವಿದೂದ್ಭ್ಯೋರಿತಿ ಪರಿಮಾಣ ಇತಿ ದೋರಿತಿ ಚ ವರ್ತತೇ. ತತ್ರ ಅದ್ವಿದೂದೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ರಯಸ್ಯ ಎವರಮೆವರೆಗಮಿತಿ ವಿಧೇಯದ್ವಯಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮನ್ವೇತಿ ; ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಾಯೋಗ್ಯತ್ವಾತ್. ಪರಿಮಾಣ ಇತ್ಯೇತತ್ ಕಾಲಸ್ಯೇತ್ಯನೇನ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ ಕಾಲಸ್ಯ ಪರಿಮಾಣೇ ಇತಿ. ದೋರಿತಿ ಸ್ಥಾನಿನೋ ನ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ ಚಕಾರಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶಯೋಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ. ಅನ್ನೆವರಂ ಅನ್ನೆವರೆಗಂ, ತಾವಾನ್ ಕಾಲಃ; ಇನ್ನೆವರಂ ಇನ್ನೆವರೆಗಂ, ಇಯಾನ್ ಕಾಲಃ ; ಉನ್ನೆವರಂ ಉನ್ನೆವರೆಗಂ, ಏತಾವಾನ್ ಕಾಲ ಇತಿ. ಯೇ ತು ಕಾಲಪರಿಮಾಣೇ ನಿತುಮಿಚ್ಛನ್ತಿ ತೇ ತು ಎವರಮೆವರೆಗಮಿತ್ಯೇತದ್ದ್ವಯಮಪಿ ಅವಧಿರೂಪ ಏವ ಕಾಲಪರಿಮಾಣೇಽಙ್ಗೀಕುರ್ವನ್ತಿ. ಅನ್ನೆವರಂ, ಅನ್ನೆವರೆಗಂ, ಸ ಕಾಲೋ ಯಾವತ್; ಇನ್ನೆವರಂ ಇನ್ನೆವರೆಗಂ, ಅಯಂ ಕಾಲೋ ಯಾವತ್; ಉನ್ನೆವರಂ ಉನ್ನೆವರೆಗಂ, ಏಷ ಕಾಲೋ ಯಾವದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪ್ರಕಾರೇ ತುಟುತೆತವಃ ॥ 437 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅದು, ಇದು, ಉದು ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯಃ ತುಟು, ತೆ, ತು ಇತ್ಯೇತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತಿ ದೋರ್ನಕಾರಾದೇಶಶ್ಚ ಪ್ರಕಾರೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಂತುಟು, ಅಂತೆ, ಅಂತು ; ಇಂತುಟು, ಇಂತೆ, ಇಂತು ; ಉಂತುಟು, ಉಂತೆ, ಉಂತು.

[*Tuṭu*, *te*, *tu* are affixed to *adu*, *idu* and *udu* to express manner, their final syllable being changed to *n*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಕಾರಃ ಸಾದೃಶ್ಯಂ. ತುಟುಶ್ಚ ತೆಶ್ಚ ತುಶ್ಚ ತುಟುತೆತವ ಇತಿ ವಿಧೇಯತ್ರಯಂ ಅದ್ವಿದೂದೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ರಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮೇವ ಸಮ್ಬಧ್ಯತಾಮಿತ್ಯೇತದರ್ಥಂ ಬಹುವಚನನಿರ್ದೇಶಃ. ಅನ್ಯಥಾ ತುಟು ತೆ ತು ಇತಿ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವನಿರ್ದೇಶೇ ಸಮವಚನತ್ವಾತ್ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಮೇವ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯನಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾತ್ ಅಂತುಟು, ಅಂತೆ, ಅಂತು—ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ ಇಂತುಟು, ಇಂತೆ, ಇಂತು—ಇತ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಉಂತುಟು, ಉಂತೆ, ಉಂತು—ಇತ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಉಂತೆ ಇತಿ ತೂಷ್ಣೀಮರ್ಥಮುಚ್ಛಿಣ್ಣಮವ್ಯಯಮನುಸ್ಮರನ್ತಿ. ತಥಾಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ವೃ || ಮುಂ ಬಿಸಜೋದ್ಭವಂ ಪಡೆದನಂಬುದಮಂ ಪವಮಾನಧೂಮತೇ |
ಜೋಂಬುಗಳಿಂದಮೆಂಬ ನುಡಿ ಸತ್ಯಮದಲ್ಲದೊಡಂತೆ ಕಾಗ ಕಾ ||
ದಂಬಿನಿ ಮಾಣ್ಕುಮೇ ಬಿರಯಿಗಂಗಜವಹ್ನಿವಿಜೃಂಭಮಂ ವಿಲೋ |
ಲಾಂಬಕವಾರಿಯಂ ಹೃದಯತಾಪಮನುತ್ಕಳಿಕಾಪ್ರಪಂಚಮಂ || ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಕಾಲೇ ದುಃ || 438 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅದು, ಇದು, ಉದು, ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯೋ ದುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ದೋಃ ನಕಾರಾದೇಶಶ್ಚ ಕಾಲೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಅಂದು, ಇಂದು, ಉಂದು.

[*Du* is affixed to *adu*, *idu* and *udu* to express time, their final syllable being changed to *n*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅದು, ಇದು, ಉದು ಇತ್ಯೇತೇ ಯದಾ ಕಾಲಪರಾ ಭವನ್ತಿ ತದಾ ತೇಭ್ಯೋ ದುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ದೋಃ ನಕಾರಾದೇಶಶ್ಚೇತಿ. ಅಂದು, ತದಾ ; ಇಂದು, ಇದಾನೀಂ ; ಉಂದು, ಏತರ್ಹಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಎನಾವುದೋರೇತೇಷು || 439 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಆವುದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಎನ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಎವರಂ, ಎವರೆಗಂ, ತುಟು, ತೆ, ತು, ದು, ಏತೇಷು ಪ್ರತ್ಯಯೇಷು ಪರತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಎನ್ನೆವರಂ, ಎನ್ನೆವರೆಗಂ ; ಎಂತುಟು, ಎಂತೆ, ಎಂತು, ಎಂದು.

[*Ȧvudu* becomes *en* when taking the affixes *evaraṃ*, *evaregaṃ*, *tuṭu*, *te*, *tu* and *du*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಏತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಅತ್ರ ಅದ್ವಿದೂದೋಃ [435] ಇತ್ಯಾದ್ಯನನ್ತರೋಕ್ತಸೂತ್ರಚತುಷ್ಟಯನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ನಿತ್ವಾದಯೋ ಯದ್ಯಪಿ ವಿವಕ್ಷಣೀಯಾಃ, ಆವುದೋರಪಿ ಅದ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ; ತಥಾಪಿ ಎವರಮಾದಯ ಏವ ವಿವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ ನ ನಿತ್ವಾಃ. ತತ್ರ ಎದಾದೇಶಸ್ಯ ಅನನ್ತರಮೇವ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಹ—ಎವರಂ, ಎವರೆಗಂ, ತುಟು, ತೆ, ತು, ದು ಏತೇಷು ಪರೇಷು ಇತಿ. ಎನ್ನೆವರಂ, ಎನ್ನೆವರೆಗಂ—ಕಿಯರ್ತ್ಕಾಲ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಕಃ ಕಾಲೋ ಯಾವದಿತಿ ವಾ. ಎಂತುಟು, ಎಂತೆ, ಎಂತು—ಕಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಎಂದು, ಕದೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಸರ್ವತ್ರ ಅದ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ಸ್ವರ್ಗದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಎದ್ನಿತೌ || 440 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಆವುದುಶಬ್ದಸ್ಯ ಅರ್ಧೈಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನಿತುಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಎನಿತು.

[*Ȧvudu* becomes *e* short on taking the affix *nitu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ. ಎನಿತು, ಕಿಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗಾವಿಲಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ ॥ **441** ॥

ವೃತ್ತಿಃ॥ಗಾವಿಲಾದಯಃ ಶಬ್ದಾ ಯಥೋಪದೇಶಂ ಸಾಧವೋ ವೇದಿತವ್ಯಾಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಗಾವಿಲಂ, ನಾವಿಲಂ, ಘೋಟಯಿಲಂ, ಘೋಟಾಯಿಲಂ, ಪದಯಿಲಂ, ಪಚ್ಚಯಿಲಂ, ತಟ್ಟುಕಂ, ಚಟ್ಟುಕಂ, ಪಟ್ಟುಕಂ, ಕಟ್ಟುಕಂ, ಅಂಟುಕಂ, ಸೆಣುಕಂ, ಸೆಣ್ಣುಕಂ, ಬೊಂದುಕಂ, ದಿಂಡುಕಂ, ಪೆಂಕುಳಿ, ಬಾರಿಕಂ, ನಸಿಕಂ, ಕುಸಿಕಂ, ಗರವಟಿಗಂ, ಕೊಲ್ಲಟಿಗಂ, ಗಱಿವಟಿಗಂ, ದೀವಟಿಗಂ, ನೀರ್ವಟಿಗಂ, ಅಯ್ಯುಳಿ ಇತಿ ಗಾವಿಲಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Gâvila* and the other words associated with it (for which see above) have forms as shown.]

ಇತಿ ಶ್ರೀಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಭಾಷಾಮಞ್ಜರೀ ಸನಾಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನವೃತ್ತೌ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ॥ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾ ಲಕ್ಷ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಅದ್ಯಾವತ್ ಲಕ್ಷಣೋಕ್ತ್ಯೈವ ತದ್ಧಿತವಿಧಿಮುಪದಿಶ್ಯ ಇತೋ ಲಕ್ಷ್ಯಾಲ್ಪೀಯಸ್ತ್ವಾತ್ ತಥೋಪದೇಶಮುಪಹಾಯ ಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತ್ಯೈವ ಉಪದಿದಿಕ್ಷು ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವೇನ ಸಮ್ಮತಾನ್ ಶಬ್ದಾನ್ ಗಣಪಾಠತಃ ಸಙ್ಗೃಹ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶಯತೀತ್ಯಾಹ—ಗಾವಿಲಾದಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ನನು ಸಾಧವೋ ವೇದಿತವ್ಯಾ ಇತಿ ಅಯುಕ್ತಂ ಸಾಧುತ್ವಾನುಶಾಸನಮನ್ತರೇಣ ತದಾವೇದನಸ್ಯ ಅಸಮ್ಭವಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ತತ್ರ ಯುಕ್ತಿಂ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ಯಥೋಪದೇಶಂ ಇತಿ. ಅನೇನ ಸೂತ್ರನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಉಪದಿಷ್ಟಪದಂ ಭಾವೇ ನಿಷ್ಠಾನ್ತಮಿತ್ಯಪಿ ಉಪದಿಷ್ಟಮಿತಿ ಏಷ್ಟವ್ಯಂ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದಸ್ವರೂಪಾನತಿಕ್ರಮೇಣೈವ ಉಪದೇಶಾದಿತಿ ಯಾವತ್. ಯಲ್ಲಕ್ಷಣೇನ ಅನುತ್ಪನ್ನಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ನಿಪಾತನಾತ್ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಪ್ರಾಚಾಮಪಿ ಸಮ್ಮತತ್ವಾದಿತಿ.

ಗಣಂ ಲಿಖತಿ—ಗಾವಿಲ ಇತ್ಯಾದಿ. ಗಾವಿಲಂ. ಅತ್ರ ಗ್ರಾಮಾರ್ಥಕಾತ್ ಗಾವಶಬ್ದಾತ್ ಸಪ್ತಮೀಸಮರ್ಥಾತ್ ಭವಾರ್ಥೇ ಇಲಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ. ಗ್ರಾಮೇ ಭವೋ ಗಾವಿಲ ಇತಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ನಾವಿಲಂ ಅತ್ರ ನೌವಾಚಕಾತ್ ನಾವೆ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಛಬ್ದಾತ್ ತೃತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ದೀವ್ಯತೀತ್ಯರ್ಥೇ ಇಲಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ. ನಾವಾ ದೀವ್ಯತಿ ನಾವಿಲ ಇತಿ ನಾವಿಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಘೋಟಯಿಲಂ, ಘೋಟಾಯಿಲಂ. ಅತ್ರ ಘೋಟಕಾರ್ಥಾತ್ ಘೋಟಶಬ್ದಾತ್ ತೃತೀಯಾಸಮರ್ಥಾತ್ ದೀವ್ಯತೀತ್ಯರ್ಥೇ ಅಯಿಲ, ಆಯಿಲ ಇತ್ಯೇತೌ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ನಿಪಾತ್ಯೇತೇ. ಘೋಟಕೇನ ದೀವ್ಯತಿ ಘೋಟಾಯಿಲೋ ಘೋಟಯಿಲಶ್ಚೇತಿ ಘೌಟಿಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಘೋಟಾರೋಹಣಪ್ರವಣ ಇತಿ ಯಾವತ್. ಏವಂ ಉಪರ್ಯಪಿ ತತ್ತದರ್ಥವಾಚಕೇಭ್ಯಃ ತತ್ತಚ್ಛಬ್ದೇಭ್ಯೋ ಯಥಾಯಥಂ ಪ್ರಥಮಾದಿಸಮರ್ಥೇಭ್ಯಃ ತತ್ತದರ್ಥವಿಶೇಷೇಷು ತತ್ತದ್ರೂಪಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ನಿಪಾತ್ಯಾಃ ತಥಾ ಪದಯಿಲಂ. ಪದಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸನ್ದರ್ಭವಿಶೇಷೋ ವಾ. ತತ್ಕುರ್ವನ್. ಪಚ್ಚಯಿಲಂ. ಪಚ್ಚ ಮಾಭರಣಂ; ಪಾವುಪಚ್ಚಂ, ಪೊಚ್ಚಪಚ್ಚಮಿತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ತತ್ಕುರ್ವನ್ ತೇನ ದೀವ್ಯನ್ ವಾ. ತಟ್ಟುಕಂ, ಚಟ್ಟುಕಂ. ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟುಶಬ್ದೌ ಶ್ರೀಖಣ್ಡಕುಙ್ಕುಮಾದಿಗನ್ಧದ್ರವ್ಯಕರ್ದಮಕೃತಸ್ಥಾಸಕವಚನೌ. ತತ್ಕುರ್ವನ್. ಪಟ್ಟುಕಂ. ಪಟ್ಟುಶಬ್ದಃ ಪಕ್ಷವಚನಃ. ತತ್ಕುರ್ವನ್. ಪಕ್ಷಪಾತೀತಿ ಯಾವತ್. ಕಟ್ಟುಕಂ,

ಕಟ್ಟು ಇತಿ ಅನುಲ್ಲಙ್ಘ್ಯೋ ನಿರ್ಣಯಃ. ತತ್ಕರ್ತಾ. ಸಣಕಂ, ಸಣ್ಣಕಂ. ಸಣ ಸಣ್ಣ ಶಬ್ದೌ ಕುಬ್ಜವಾಮನಾವಯವವಿಶೇಷವಚನೌ. ತದ್ವಾನ್. ಬೊಂದುಕಂ. ಬೊಂದುಶಬ್ದೋ ಜೀರ್ಣಮಲಿನವಸ್ತ್ರಖಣ್ಡಕಟಾದಿದ್ರವ್ಯವಚನಃ. ತದ್ಗೃಹ್ಣನ್. ದಿಂಡುಕಂ. ದಿಂಡು ಇತಿ ಭಯವಿವೇಕವಿಧುರಪುರುಷವಪುರ್ಬಲಂ. ತದ್ವಾನ್. ಪೆಂಕುಳಿ. ಪೆನ್ ಶಬ್ದ ಉನ್ಮಾದಕಾರಿಕೃತ್ರಿಮದ್ರವ್ಯವಚನಃ. ತೇನ ಮತ್ತಃ. ಅಥವಾ ಪೆನ್ ಇತಿ ಅನಿಮಿತ್ತಂ ಭಯಂ. ತಚ್ಛೀಲೋ ವಾ. ಬಾರಿಕಂ. ಬಾರಿ ಇತಿ ಮಾರನಿಯತಂ ಗರ್ಹ್ಯಂ ಕರ್ಮ. ತತ್ರ ನಿಯುಕ್ತಃ. ನಸಿಕಂ. ನಸೆ ಇತಿ ವಯಸಾ ವ್ಯಾಧಿನಾ ಕೃತ್ರಿಮವಿಷೇಣ ವಾ ಜೀರ್ಣಂ ಗಾತ್ರಂ. ತದ್ವಾನ್. ಕುಸಿಕಂ. ಕುಸಿ ಇತಿ ಭಯೇನ ಲಜ್ಜಯಾ ವಾ ಉತ್ಸಾಹವಿಕಲಂ ಚೇತಃ. ತದ್ವಾನ್. ಗರವಟಿಗಂ. ಗರ ಇತಿ ಜಲಯನ್ತ್ರವಿಶೇಷಃ. ತತ್ರ ನಿಯುಕ್ತಃ. ಅಥವಾ ಗರವಟ ಇತಿ ದುರ್ಗಾದೌ ಪ್ರಹರೇ ಪ್ರಹರೇ ಪರ್ಯಟನಾದಿನಾ ಕ್ರಿಯಮಾಣೋ ರಕ್ಷಾವಿಶೇಷಃ. ತತ್ರ ನಿಯುಕ್ತೋ ವಾ. ಕೊಲ್ಲಟಿಗಂ. ಕೊಲ್ಲಟ ಇತಿ ಲಙ್ಘನಾದ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರೀ ವಿದ್ಯಾ. ತದುಪಜೀವೀ. [1] ಭಾಷಾಯಾಂ ಡೊಂಬ ಇತಿ. ಗಱಿವಟಿಗಂ. ಗಱಿ ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿದ್ಯೋಪಕರಣಂ. ತದುಪಜೀವೀ ಸ ಏವ. ದೀವಟಿಗಂ. ದೀವಶಬ್ದೋ ದೀಪವಚನಃ ತದುಪಜೀವೀ ದೀಪಿಕಾಧಾರಕಃ. ನೀರ್ವಟಿಗಂ. ನೀರ್ ಇತಿ ಜಲಂ. ತದಭ್ಯಾಸಶೀಲಃ. ತರಣ್ಯಾದಿನಾ ತೇನ ವಿನಾಪಿ ವಾ ನದ್ಯಾದ್ಯುತ್ತರಣಶೀಲಃ. ಆಯ್ಕುಳಿ. ಆಯ್ ಇತಿ ರತ್ನವಸ್ತ್ರಫಲಪುಷ್ಪಾದಿವಸ್ತುಸಮೂಹೇ ಸಮೀಚೀನವಸ್ತೂನಾಂ ಪೃಥಕ್ಕರಣಂ. ತತೋಽವಶಿಷ್ಟಂ ಅಸಮೀಚೀನಂ ವಸ್ತು ಆಯ್ಕುಳಿ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ಇತಿ ಗಾಪಿಲಾದಯಃ.

ಬಹುವಚನಂ ಆಕೃತಿತ್ವಸೂಚನಾರ್ಥಂ. ತೇನ ಅಷ್ಟು, ಇಷ್ಟು, ಉಷ್ಟು, ಎಷ್ಟು, ಐಸು, ಈಸು, ಊಸು, ಏಸು, ಪೆಂಪು, ಕೆಂಪು, ಕಡುಪು, ಕುಱುಪು, ಪೆರ್ಮೆ, ಪಲರ್ಮೆ, ಕೆಲರ್ಮೆ ಇತ್ಯೇವಮಾದಯ ಉಪಸಙ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ. ಅತ್ರ ಅಷ್ಟ್ವಾದಿತ್ರಯೇ ಅದ್ವಿದೂದುಭ್ಯಃ ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥೇ ಟುಪ್ರತ್ಯಯೋ ದೋಃ ಷಕಾರಾದೇಶಃ ಎಷ್ಟು ಇತ್ಯತ್ರ ಚ ಆವುದೋಃ ಪರಿಮಾಣೇ ಟುಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಎಷ್ಭಾವಃ. ಐಸುಪ್ರಭೃತಿಚತುಷ್ಟಯೇಽಪಿ ತೇಭ್ಯ ಏವ ಚತುರ್ಭ್ಯಃ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾರ್ಥೇ ಸುಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಂ ಐದೀದೂದೇದ್ಭಾವಃ. ಪಂಪ್ವಾದಿಷು ಚತುರ್ಷು ಪಿರಿದು, ಕೆಚ್ಚನೆ, ಕಡಿದು, ಕುಱಿ ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯೋ ಭಾವೇ ಪುಪ್ರತ್ಯಯಃ ತತ್ಸನ್ನಿಧೌ ಆದ್ಯತ್ರಯಸ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣ ಸಹ ದೋರ್ಲೋಪೇ ಪ್ರಥಮೇ ರೇಫಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯೇ ಚಸಂಯೋಗಸ್ಯ ಚ ಮಕಾರಾದೇಶಃ. ತೃತೀಯೇ ಉದಾಗಮಃ. ಚತುರ್ಥೇ ಉದಾದೇಶಃ ಪೆರ್ಮೆ ಇತ್ಯತ್ರ ಪಿರಿದೋಃ ಭಾವೇ ಮೆಪ್ರತ್ಯಯಃ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪಃ. ಅನ್ತ್ಯೋಪಾನ್ತ್ಯಯೋಃ ಕೆಲವು, ಪಲವು ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಮಾನಾರ್ಥೇ ಮೆಪ್ರತ್ಯಯಃ ತಯೋಃ ದೋಃ ರೇಫಾದೇಶಶ್ಚ ಇತ್ಯೇತತ್ಸರ್ವಂ ನಿಪಾತನಪ್ರಯೋಜನಮವಗನ್ತವ್ಯಂ. ಏವಮನ್ಯಚ್ಚ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಮನುಸನ್ಧೇಯಮಿತಿ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಸ್ವೋಪಜ್ಞಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ
ವೃತ್ತೇಃ ಭಾಷಾಮಞ್ಜರ್ಯಾಖ್ಯಟೀಕಾಯಾಂ ಮಞ್ಜರೀಮಕ
ರನ್ದಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ.

---

1 ಭಾಷಯಾ.

ಚತುರ್ಥಪಾದ ಪ್ರಾರಮ್ಭಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಧಾತೋರೇಕಾನೇಕತ್ವೇ'ಮರಯಿರೆನೆವವ್ಯೋ'ನ್ಯ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮಾಸು ಕರ್ತರಿ ॥ **442** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮದರ್ಥೇಷು ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಏಕತ್ವಾನೇಕತ್ವಯೋಃ ವಿವಕ್ಷಿತಯೋಃ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಧಾತೋಃ ಅಮ್, ಅರ್, ಅಯ್, ಇರ್, ಎನ್, ಎವು ಏತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತಿ ಕರ್ತರಿ ಅಭಿಧೇಯೇ. ಅನ್ಯತ್ವಂ ಚ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಪೇಕ್ಷಂ, ಸನ್ನಿಧಾನಾತ್. ಅನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಏಕತ್ವೇ ಅಮ್, ಅನೇಕತ್ವೇ ಅರ್. ಏವಂ ಯುಷ್ಮದರ್ಥೇ'ಪಿ ಏಕತ್ವೇ ಅಯ್, ಅನೇಕತ್ವೇ ಇರ್. ತಥೈವ ಅಸ್ಮದರ್ಥೇ'ಪಿ ಏಕತ್ವೇ ಎನ್, ಅನೇಕತ್ವೇ ಎವು.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾನಿರ್ದ್ದಂ, ತಾಮಿರ್ದ್ದರ್ ; ನೀನಿರ್ದ್ದಯ್, ನೀಮಿರ್ದ್ದಿರ್ ; ಆನಿರ್ದ್ದೆಂ, ಆಮಿರ್ದ್ದೆವು. ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾಂ ಅಪ್ರಯೋಗೇ'ಪಿ ತದರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಭವನ್ತಿ. ನೋಡಿದಂ, ನೋಡಿದರ್ ; ನೋಡಿದಯ್, ನೋಡಿದಿರ್ ; ನೋಡಿದೆಂ, ನೋಡಿದೆವು. ದೇವದತ್ತನಂ ಕಂಡೆಂ, ದೇವದತ್ತನಂ ಕಂಡಯ್ ; ನಿನ್ನಂ ಕಂಡಂ, ನಿನ್ನಂ ಕಂಡೆಂ ; ಎನ್ನಂ ಕಂಡಂ, ಎನ್ನಂ ಕಂಡಯ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ'ಪಿ ವ್ಯಧಿಕರಣತ್ವಾತ್ ಅಮಾದಯೋ ನ ಭವನ್ತಿ.

ಎನೋ ದೀರ್ಘಮಪಿ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛನ್ತಿ—

ವೃ ॥ ತನಿವಣ್ಣಂ ಲಂಚನಿಮಾವೆಂ ಪುರುಳಿ ನಿನಗೆ ಪೂಗೊಂಚಲಂ ಚೇಗದಿಂದಂ ।
ನಿನಗೀವೆಂ ತುಂಬಿ ಕೆಂದಾವರೆಯ ಮಿಸುಪ ಮೊಲ್ಮೊಗ್ಗೆಯಂ ಮೋಣದೆಂದುಂ ॥
ನಿನಗೀವೇನಂಚೆ ಕಂಪಂ ನಿನಗೊಸಯಿಸುವೆಂ ಕೂಡೆ ತೆಂಗಾಳಿಯೆನ್ನೋ ।
ಪನನಿಂದಾರಯ್ದು ತಂದೆನ್ನೊಡನಿರಿಸಿದೊಡೆಂದಾಕೆ ಮಾತಾಡುತಿಪ್ಪಳ್ ॥

ಆತನುಂ ನೀನುಮಿರ್ದ್ದಿರ್, ಆತನುಮಾನುಮಿರ್ದ್ದೆವು, ನೀನುಮಾನುಮಿರ್ದ್ದೆವು, ಆತನುಂ ನೀನುಮಾನುಮಿರ್ದ್ದೆವು ಇತ್ಯತ್ರ ಶಬ್ದಪರವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಪರಾಶ್ರಯ ಏವ ಭವತಿ.

[The personal endings of the verb, singular and plural, are respectively *am*, *ar*; *ay*, *ir*; *en*, *evu*, in the active.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಇಹ ತಾವತ್ ಲೋಕೇ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹಂ ಶಬ್ದತತ್ತ್ವಂ ದ್ವಿವಿಧಂ : ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಕಂ ಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಕಂ ಚೇತಿ. ತತ್ರ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಕಂ ಸುಬನ್ತಸ್ತ್ರೀಪ್ರತ್ಯಯಕಾರಕಸಮಾಸತದ್ಧಿತಾದಿಭೇದಪ್ರಭೇದಂ ಸಪ್ರಪಞ್ಚಂ ನಿರೂಪ್ಯ ಇದಾನೀಂ ಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಕಂ ಸವಿಸ್ತರಂ ನಿರೂಪಯಿತುಮುಪಕ್ರಮಮಾಣಸ್ತಾವತ್ ತಿಙನ್ತಂ ನಿರೂಪಯಿತುಮಾಹ—ಧಾತೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಲೋಕೇ ದ್ವಿವಿಧಮೇವ ತತ್ತ್ವಂ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಪ್ರಭೇದಾತ್. ತತ್ರ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಅರ್ಥೋ ವಾಚ್ಯೋಽಭಿಧೇಯ ಇತಿ ಯಾವತ್. ಸರ್ವೋಽಪಿ ಶಬ್ದೋ ವಾಚಕೋಽಭಿಧಾನಮಿತಿ. ತಥಾ ಚ ಧಾತವೋಽಪಿ ಕ್ರಿಯಾರೂಪಸ್ಯ ಅರ್ಥಸ್ಯ ವಾಚಕಾ ಇತಿ ಅಭಿಧಾನಾನಿ ಭವನ್ತಿ. ಅಭಿಧಾನಂ ತು ನಾಮ್ಯೇವೇತಿ ಸರ್ವಮಪಿ ಶಬ್ದತತ್ತ್ವಂ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಕಮೇವೇತಿ ಐಕಧ್ಯಮೇವ ನಾನ್ಯೈಕಧ್ಯಮಿತಿ ಕುತೋ ದ್ವೈಧ್ಯಮಿತಿ. ತಥಾಪಿ ನಾಮಶಬ್ದೇನ ಅತ್ರ ವಸ್ತುವಾಚಕಮೇವ ಉಚ್ಯತೇ, ನ ವಾಚಕಮಾತ್ರಂ ;

ವಸ್ತುವಾಚೀನಿ ನಾಮಾನಿ | ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಧಾತವೋ ಹಿ ನ ವಸ್ತುವಾಚಕಾಃ, ಅಪಿತು ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕಾ ಏವ ; ಕ್ರಿಯಾರ್ಥೋ ಧಾತುಃ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್. ಕ್ರಿಯಾ ಚ ನ ವಸ್ತು ಉಚ್ಯತ ಇತಿ.

ನನು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಮರ್ಥಜಾತಂ ಸರ್ವಮಪಿ ವಸ್ತ್ವೇವ ಭವತಿ. ಶಶವಿಷಾಣಾದಿಕಮಪ್ರಾಮಾಣಿಕಂ ತುಚ್ಛಮೇವ ಅವಸ್ತ್ವಿತಿ ಹಿ ಲೋಕೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ. ತಥಾ ಚ ಕ್ರಿಯಾಯಾ ಅಪಿ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಕಥಮವಸ್ತುತಾ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಕ್ರಿಯಾಯಾ ವಸ್ತುಧರ್ಮತ್ವಮೇವ, ನ ವಸ್ತುತ್ವಂ. ಅನೇಕಧರ್ಮಾತ್ಮಕೋ ಭಾವೋ ಹಿ ವಸ್ತು ಉಚ್ಯತೇ ; ದ್ರವ್ಯಪರ್ಯಾಯಾತ್ಮಕಂ ವಸ್ತು ಇತಿ ವಚನಾತ್. ನ ಏಕೈಕಂ ಧರ್ಮಮಾತ್ರಮಿತಿ ; ಧರ್ಮಾಣಾಂ ವಸ್ತ್ವಂಶತ್ವೇನ ವಸ್ತುತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಅಥ ವಸ್ತ್ವಂಶಾ ಅಪಿ ವಸ್ತೂನ್ಯೇವೇತಿ ಚೇತ್ ಕಿಂ ಉಪಚಾರವೃತ್ತ್ಯಾ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ವಾ ? ನಾದ್ಯಃ ; ಇಷ್ಟಾಪತ್ತೇಃ. ನ ದ್ವಿತೀಯಃ ; ವಸ್ತ್ವನನ್ತ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅತೋ ವಸ್ತ್ವಂಶಾನಾಂ ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಸ್ತುವತ್ ವಸ್ತುತ್ವಂ ನಾಪಿ ತುಚ್ಛವದವಸ್ತುತ್ವಂ. ಕಿಂತು ವಸ್ತ್ವಂಶತ್ವಮೇವೇತಿ. ತದುಕ್ತಂ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕೇ—

ನೈಷ ವಸ್ತು ನ ಚಾವಸ್ತು ವಸ್ತ್ವಂಶಃ ಕಥ್ಯತೇ ಯತಃ |
ನಾಸಮುದ್ರಃ ಸಮುದ್ರೋ ವಾ ಸಮುದ್ರಾಂಶೋ ಯಥೋಚ್ಯತೇ || ಇತಿ.

ನ ಚ ಸಮುದ್ರಾಂಶೋಽಪಿ ಸಮುದ್ರ ಏವೇತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಃ ; ಅಂಶಾನ್ತರಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಾತತ್ತ್ವಾನ್ಯತರತ್ವನಿರ್ಣಯೇ ಬಾಧಕಸದ್ಭಾವಾತ್. ತದಪ್ಯುಕ್ತಂ—

ತನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸಮುದ್ರತ್ವೇ ಶೇಷಾಂಶಸ್ಯಾಸಮುದ್ರತಾ |
ಸಮುದ್ರಬಹುತಾ ವಾ ಸ್ಯಾತ್ತತ್ತ್ವೇ ಕ್ವಾಸ್ತು ಸಮುದ್ರವಿತ್ || ಇತಿ.

ಅತೋ ವಸ್ತ್ವಂಶಾನಾಂ ವಸ್ತುತ್ವಮೌಪಚಾರಿಕಮೇವ ನ ವಾಸ್ತವಮಿತಿ. ಅತ ಏವ ನ ತದ್ಗ್ರಾಹಕಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಕಿಂತು ನಯ ಏವ. ನಯಪ್ರಮಾಣಭೇದಚಿನ್ತಾ ತು ಮಹ

ತೀತಿ ಆಸ್ತಾಂ ತಾವದಿತ್ಯುಪರಮ್ಯತೇ. ಕಿಂ ಚ. ಅಸ್ತು ವಾ ಅನ್ಯತ್ರ ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್ ವಸ್ತ್ವಂಶಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುತ್ವಂ.. ವೈಯಾಕರಣಮತೇ ತು ಕ್ರಿಯಾಭಿನ್ನಸ್ಯೈವ ಅರ್ಥಸ್ಯ ವಸ್ತುತ್ವೇನ ಕಥನಮಿತಿ ತದ್ವಾಚಕಾನ್ಯೇವ ನಾಮಾನಿ. ಕ್ರಿಯಾಯಾಸ್ತು ಅವಸ್ತುತ್ವೇನ ನ ತದ್ವಾಚಕಂ ನಾಮೋಚ್ಯತೇ.

ನಾಮ್ನಾಂ ಸಮಾಸೋ ಯುಕ್ತಾರ್ಥಃ (ಕಾ. 2-5-1)

ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ನಾಮಶಬ್ದೇನ ಧಾತುವ್ಯವಚ್ಛೇದಕರಣಾಚ್ಚ. ಅತೋ ನಾಮ ಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಭೇದಾತ್ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಮನುಪಪನ್ನಮೇವೇತಿ.

ತತ್ರ ಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಕಂ ದ್ವಿವಿಧಂ : ತಿಙನ್ತಂ ಕೃದನ್ತಂ ಚೇತಿ ; ಧಾತುಭ್ಯಃ ತಿಙ್ಕೃತೋರೇವ ಉತ್ಪತ್ತೇಃ ಯದ್ಯಪಿ ತೇಭ್ಯೋ ವಿಕರಣರೂಪಾ ದಪದವಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾಶ್ಚ ಭವನ್ತಿ ; ತಥಾಪಿ ತೇ ಧಾತೋಃ ತಿಙಿ ಕೃತಿ ವಾ ವಿಹಿತೇ ತದೇವ ನಿಮಿತ್ತಮಾಸಾದ್ಯ ತದಾಯತ್ತಾಃ ಸಂಸ್ಕಾರಕತಯೈವ ವಿಧೀಯನ್ತೇ. ನ ಸ್ವತನ್ತ್ರತಯಾ ಕಸ್ಯಚಿದ್ವಾಚಕಾ ಭವನ್ತಿ ಇತ್ಯವಗನ್ತವ್ಯಂ. ತತ್ರ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಕರ್ತ್ರಾದಿಕಾರಕೇ ಭಾವೇ ಚ ಯಥಾಯೋಗಂ ಭವನ್ತಿ. ತಿಙ್ಸಂಜ್ಞಕಾಸ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಭಾವೇ ಚ ಭವನ್ತಿ. ಭಾಷಾಯಾಂ ತು ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋರೇವ ನ ಭಾವೇ. ಅತ ಏವ ಭಾಷಾಯಾಂ ಧಾತ್ವರ್ಥಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವಃ ಕೃದ್ವಾಚ್ಯ ಏವೇತಿ ರಾದ್ಧಾನ್ತಃ. ಧಾತವೋಽಪಿ ದ್ವೇಧಾ: ಸಕರ್ಮಕಾ ಅಕರ್ಮಕಾಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಸಕರ್ಮಕೇಭ್ಯ ಏವ ನಾಕರ್ಮಕೇಭ್ಯಃ. ಕರ್ತರಿ ತು ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಭವನ್ತೀತಿ ವಕ್ತುಮಾಹ—ಧಾತೋಃ ಇತಿ ಸಕರ್ಮಕಾದಕರ್ಮಕಾಚ್ಚ ಧಾತುಮಾತ್ರಾದೇವ ನ ತದ್ವಿಶೇಷಾದಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿನಿರ್ದೇಶಃ. ಅಮರಯಿರೆನೆವವ ಇತಿ ಷಣ್ಣಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶಃ.

ನನು ಅಮಾದೀನಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ಅಮರಯಿರೆನವು ತಿಙ್ 17 ಇತಿ ತಿಙ್ಸಂಜ್ಞಾ ಕೃತಾಸ್ತಿ. ತಥಾಚ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸ್ವಪ್ 203 ಇತಿವತ್ ಧಾತೋಸ್ತಿಙ್ ಇತ್ಯೇವ ನಿರ್ದೇಶೋ ಯುಕ್ತೋ ಲಾಘವಾತ್; ನ ಪ್ರತ್ಯೇಕನಿರ್ದೇಶೋ ಗೌರವಾತ್, ಸಂಜ್ಞಾಕರಣವೈಯರ್ಥ್ಯಾಚ್ಚ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಲಾಘವಾದರೇಣ ತಥಾಕರಣೇ ತಿಙ್ಸಂಜ್ಞಾಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಯುಗಪತ್ಪ್ರಸಜ್ಯೇರನ್ ಇತ್ಯನಿಷ್ಟಭಿಯಾ ತಥಾ ಮಾಪ್ರಸಾಂಕ್ಷೀದಿತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ಗೌರವಮಪ್ಯನಾದೃತ್ಯ ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಃ ಕೃತ ಇತಿ. ನ ಚ ಏವಂಕರಣೇಽಪಿ ಏಷ ದೋಷಃ ಸಮಾನಃ. ನ ಹಿ ಅಮಾದೀನಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕನಿರ್ದೇಶೋ ಯುಗಪತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಂ ನಿರುಣದ್ಧಿ. ತಥಾ ಚ ಭಕ್ಷಿತೇಽಪಿ ಲಶುನೇ ನ ಶಾನ್ತೋ ವ್ಯಾಧಿರಿತಿ ಸ್ಯಾತ್—ಇತಿವಾಚ್ಯಂ. ಪ್ರತ್ಯೇಕನಿರ್ದೇಶೇ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮಾಸು ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಏಕತ್ವಾನೇಕತ್ವವಿವಕ್ಷಯಾ ಷಟ್ಸು ವಿಷಯೇಷು ಷಣ್ಣಾಂ ತೇಷಾಂ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯೇನೈವ ಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ಭವತಿ ; ಯೌಗಪದ್ಯಾನವಕಾಶಾತ್. ನೈವಂ ತಿಙಿತಿ ನಿರ್ದೇಶೇ ಯಥಾಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತಿಃ. ಸಮವಚನಾಭಾವಾತ್ ಯುಗಪತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೇವ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಚ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸ್ವಪ್ 203 ಇತ್ಯನನ್ತರಂ ಕರ್ಮಣ್ಯಮು 204 ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ಇತರವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯೈ ನಿಯಮಾರ್ಥಂ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ. ತತ್ಕರಣೇ ಚ ಗೌರವಂ. ಅತೋಽತ್ರ ಏವಂ ನಿರ್ದೇಶ ಏವ ವರಂ ಲಾಘವಾದಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇ

ತ್ಯ ತಥೈವ ವಿವೃಣೋತಿ—ಅನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಏಕತ್ವೇ ಅಮ್, ಅನೇಕತ್ವೇ ಅರ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಅನ್ಯತ್ವಂ ಇತರನಿರೂಪಣಾಧೀನನಿರೂಪ್ಯಂ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಂ; ಲೋಕೇ ಸರ್ವತ್ರ ಕಿಂಚಿದಪೇಕ್ಷ್ಯ ಕಶ್ಚಿದನ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾ ಚ ಯದಪೇಕ್ಷಯಾ ಅನ್ಯತ್ವಂ ತನ್ನಿರೂಪಣಮಾವಶ್ಯಕಂ; ತದನಿರೂಪಣೇ ತನ್ನಿರೂಪಣಸ್ಯ ಅಸಮ್ಭವಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯಮನ್ಯನ್ನಿರೂಪ್ಯಂ, ಯತೋಽತ್ರ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ದ್ವಯಂ ಸನ್ನಿಹಿತಮಸ್ತಿ. ಅತಃ ತದಪೇಕ್ಷಯೈವ ಅನ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯಾಹ—ಅನ್ಯತ್ವಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ತತ್ರ ಹೇತುಮಾಹ—ಸನ್ನಿಧಾನಾತ್ ಇತಿ. ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತ್ಯೋಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿರ್ಗರೀಯಸೀ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾದಿತಿ.

ನನು ಏವಮಪಿ ಯದಪೇಕ್ಷಮನ್ಯತ್ವಂ ತತ್ಪ್ರಥಮತೋ ನಿರೂಪಣೀಯಂ, ತಸ್ಯ ತನ್ನಿರೂಪಣಾಧೀನತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಚ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದನ್ಯೇಷ್ವಿತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ಯಥಾ ಮಿಬಸ್ತ್ರಿಶೋಽಸ್ಮದ್ಯುಷ್ಮದನ್ಯ ಇತಿ ಜೈನೇನ್ದ್ರಶಾಸ್ತ್ರಂ; ನಾನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮಾಸ್ವಿತಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಅಮಾದೀನಾಂ ಷಣ್ಣಾಂ ಅನ್ಯೈಕತ್ವಾದಿಷು ಷಟ್ಸು ವಿಷಯೇಷು ಯಥಾಕ್ರಮಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಏವಂ ನಿರೂಪಣಂ. ಅನ್ಯಥಾ ವಿಷಯವಿಷಯಿಣಾಂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಃ ಸ್ಯಾತ್. ಅಸ್ತಿ ಚ ಏವಂರೀತಿಃ ಪ್ರಾಚಾಮಪಿ. ಯಥಾ—ಲೋಽನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮಾಸು ತಿಪ್ತಸ್ಝಿಸಿಪ್ಥಸ್ಥಮಿಬ್ವಸ್ಮಸ್ (ಶಾ. 1-4-1) ಇತಿ. ಜೈನೇನ್ದ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ತು ಉದ್ದೇಶ್ಯೇ ವಿಧೇಯೇ ಚ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ತಥೈವ ಆನುಪೂರ್ವೀತಿ ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಅತ ಏವ ತತ್ರ ಮಿಬಿತ್ಯೇವ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರೋ ನ ತಿಬಿತಿ ಇತ್ಯವಗನ್ತವ್ಯಂ.

ನನು ಯುಷ್ಮದಸ್ಮಚ್ಛಬ್ದೌ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಸರ್ವತ್ರ ತ್ಯದಾದಿಗಣಪಠಿತೌ. ತಯೋಶ್ಚ ಭಾಷಾಯಾಂ ಅನುಪಸರ್ಜನಯೋಃ ಪ್ರಯೋಗ ಏವ ನಾಸ್ತಿ; ನಾಮ್ಯಯುಶತೃತ್ಯದಾದಿ [10] ಇತ್ಯನೇನ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಏವ ನಿಷೇಧಾತ್. ಅತಃ ಕಥಮನಯೋರತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಃ, ಯತ್ಸನ್ನಿಧಾನಾತ್ ಏಕಾನೇಕತ್ವವಿಷಯೇ ಧಾತೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಅತ್ರ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮಾಸ್ವಿತಿ ನ ಸಾಕ್ಷಾದೇತೇ ಶಬ್ದಾಃ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿಷಯತಯಾ ವಿವಕ್ಷಿತಾಃ, ಯೇನೇದಮಾಪಾದನಂ ಶೋಭೇತ. ಕಿಂತು ತದರ್ಥವಾಚಕಭಾಷಾವಿಷಯಾ ಏವ ಅಮಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಿನಿಯಾಮಕತಯಾ ವಿವಕ್ಷಿತಾ ಇತಿ ನೋಕ್ತದೋಷಃ. ತತ್ರ ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾಚಕೋ ನಿನ್‌ಶಬ್ದಃ, ಅಸ್ಮಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥಸ್ಯ ತು ಎನ್‌ಶಬ್ದಃ. ತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯೇ ಯೇಽರ್ಥಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ವಾಚಕಃ ತನ್‌ಶಬ್ದಃ. ವಿಶೇಷೇಣ ತು ತತ್ತದ್ವಾಚಕಾಃ ತದ್ಭವತತ್ಸಮದೇಶ್ಯಪ್ರಭೇದಾ ನಾಮವಿಶೇಷಾ ಏವೇತಿ ತನ್ನಿನೆನ್‌ಶಬ್ದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಸಾಚಿವ್ಯೇನ ನಿರ್ದಿಶತಿ—ತಾನಿರ್ದಂ, ತಾಮಿರ್ದರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ತತ್ರಾಪಿ ತತ್ತಚ್ಛಬ್ದಸನ್ನಿಧಾನೇ ಸತ್ಯೇವ ಧಾತೋಃ ತತ್ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿರಿತಿ ನ ನಿರ್ಬನ್ಧಃ. ಕಿಂತು ತತ್ತಚ್ಛಬ್ದಸನ್ನಿಧಾನೇ ತದಸನ್ನಿಧಾನೇಽಪಿ ವಾ ತತ್ತದರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾತ್ರೇಣಾಪಿ ತಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ಭವತೀತಿ. ಅತ ಏವ ಚ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ಅಸ್ಮಾಸ್ವಿತಿ ಅರ್ಥಪ್ರಧಾನೋ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಅಸ್ಮತ್ಸು ಇತ್ಯೇವ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತ ನ ಅಸ್ಮಾಸ್ವಿತಿ. ಅರ್ಥವಿಷಯೇ ಹಿ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮಚ್ಛಬ್ದಯೋಃ ಅಸಾಧಾರಣೀ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವಿಷಯೇ ತು ಸಾಧಾರಣ್ಯೇವ. ಯಥಾ ಯುಷ್ಮದಿ ಮಧ್ಯಮಃ

(ಕಾ. 3-1-6), ಅಸ್ಮದ್ಯುತ್ತಮಃ (ಪಾ. 1-4-107; ಕಾ. 3-1-7), ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋಃ ಪದಂ ಪದಾತ್ಪರಂ (ಕಾ. 2-3-1) ಇತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಅನ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಕ್ತಂ ಚ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ನಾಮ್ನಿ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನೇಽಪಿ ಪ್ರಥಮ ಇತಿ. ಅಪಿಶಬ್ದಾತ್ ಅಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನೇಽಪಿ ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ತಥಾ ಪಾಣಿನೀಯೇಽಪಿ ಯುಷ್ಮದಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ ಸ್ಥಾನಿನ್ಯಪಿ ಮಧ್ಯಮಃ (ಪಾ. 1-4-105) ಇತಿ. ಸ್ಥಾನಿನ್ಯಪೀತಿ ಅಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನೇಽಪೀತಿ. ಯಸ್ಯ ಅಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ಪ್ರತೀಯತೇ ಸ ಸ್ಥಾನೀತಿ ವೈಯಾಕರಣಾ ಇತಿ ರೀತಿಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಥಾ ತನಾದಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಮನ್ತರಾಪಿ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ನೋಡಿದಂ, ನೋಡಿದರಿತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ತಾಸಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವಾ ದೇವದತ್ತಂ, ಯಜ್ಞದತ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿವಿಶೇಷತೋ ವಾ ವಿವಕ್ಷಣೀಯಂ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಅಮಾದೀನಾಂ ಷಣ್ಣಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ದ್ವಯೋರ್ದ್ವಯೋಃ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಪ್ರಥಮಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಪುರುಷಸಂಜ್ಞಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ. ಯದಾಹ ದರ್ಪಣಕಾರಃ—

ಕಂ ‖ ಅಮರಯಿರೆನವುಗಳಕ್ಕುಂ ।
ಕ್ರಮದೇಕಾನೇಕವಚನದೊಳ್ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ‖
ಸಮನಿಸೆ ಯುಗಳತೆಯಾಖ್ಯಾ ।
ತಮಾರ್ಗದೊಳ್ ನೆಲಸಿ ನಿಂದ ಪುರುಷತ್ರಯಕಂ ‖ ಇತಿ.

ನಾಗವರ್ಮಾಪಿ ಅಸೂತ್ರಯತ್ ತಾಸ್ತು ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಪ್ರಥಮಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಪುರುಷಾ ಇತಿ. ತಥಾಪಿ ಅತ್ರ ತತ್ಸಂಜ್ಞಾಕೃತಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ ತದಕರಣಂ. ಸಂಜ್ಞಾಕರಣಂ ಹಿ ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಂ. ತಚ್ಚೇತ್ ಸಂಜ್ಞಾನ್ತರೇಣ ತೇನ ವಿನಾಪಿ ವಾ ಅನ್ಯಥೈವ ಸಿಧ್ಯತಿ ನ ತದವಶ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ನಿಯಮಃ. ಅಸ್ತಿ ಚ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷ್ವಪಿ ಏಷಾ ರೀತಿಃ. ಯಥಾ ಕಾತನ್ತ್ರಪಾಣಿನೀಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರೇ ತ್ರೀಣಿ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರಥಮಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಪುರುಷಾಃ (ಕಾ. 3-1-3) ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾ. ಜೈನೇನ್ದ್ರಮತೇ ತು ಮಿಬಸ್ತ್ರೀಣೋಽಸ್ಮದ್ಯುಷ್ಮದನ್ಯಾ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾನ್ತರಮೇವ. ಶಾಕಟಾಯನಮತೇ ತು ಲೋಽನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಿ (1—4—1) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ನೈವ ಸಂಜ್ಞಾಂ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ನಿರ್ವ್ಯೂಢಾ. ಅತೋಽತ್ರಾಪಿ ತಯೈವ ರೀತ್ಯಾ ನಿರ್ವೋಢುಂ ಶಕ್ಯತ ಇತ್ಯೇವಮಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈವ ತದಕರಣಂ. ನ ತು ತದರ್ಥನಿಷೇಧಮನಸೇತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ.

ನನು ಅತ್ರ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮಾಸು ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಏಕಾನೇಕತ್ವಯೋಃ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಅಮಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾ ವಿಹಿತಾಃ. ನ ಹಿ ತೇ ಸರ್ವತ್ರ ಏವಂ ನಿಯಮೇನ ಪ್ರಯುಜ್ಯನ್ತೇ; ಕ್ವಚಿತ್ ವ್ಯಭಿಚಾರದರ್ಶನಾದಿತಿ ತದುದಾಹೃತ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—ದೇವದತ್ತನಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ದೇವದತ್ತನಂ ಕಂಡೆಂ, ದೇವದತ್ತನಂ ಕಂಡಯ್. ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ದೇವದತ್ತನಂ ಇತಿ ಅನ್ಯೈಕತ್ವಸನ್ನಿಧಾನೇಽಪಿ ನ ಧಾತೋಃ ಅಮ್ ದೃಶ್ಯತೇ. ತಥಾ ನಿನ್ನಂ ಕಂಡಂ, ನಿನ್ನಂ ಕಂಡೆಂ. ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ನಿನ್ನಂ ಇತಿ ಯುಷ್ಮದೇಕತ್ವಸನ್ನಿಧಾನೇಽಪಿ ನ ಧಾತೋಃ ಅಯ್. ತಥಾ ಎನ್ನಂ ಕಂಡಂ, ಎನ್ನಂ ಕಂಡಯ್. ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಎನ್ನಂ ಇತಿ ಅಸ್ಮದೇಕತ್ವಸನ್ನಿಧಾನೇಽಪಿ ನ ಧಾತೋಃ ಎನ್. ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತರ

ಸ್ಯೈವ ಶ್ರವಣಾತ್. ತಥಾ ಅತ್ರೈವ ಪ್ರಯೋಗೇ ದೇವದತ್ತರಂ, ಸಿವ್ಕ್ರಂ, ಎವ್ಕ್ರಂ ಇತಿ ಅನೇಕತ್ವಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ. ತಥಾ ದೇವದತ್ತನಿಂ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟೀರ್, ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟೀವು; ಸಿನ್ನಿಂ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟರ್, ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟೀವು; ಎನ್ನಿಂ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟೀರ್, ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟರ್ ಇತ್ಯಾದಿಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗೇ. ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಭಾವಾತ್ ಕಥಮೇತತ್ ಇತ್ಯನುಯೋಗೇ ತತ್ತ್ರೈವೇತಿ ಪ್ರತಿವಕ್ತಿ-ಅಮಾದಯೋ ನ ಭವನ್ತಿ ಇತಿ ತತ್ರ ಹೇತುಮಾಹ—ವ್ಯಧಿಕರಣತ್ವಾತ್ ಇತಿ. ಅಯಮಾಶಯಃ—ಅತ್ರ ಅನ್ಯೈಕತ್ವಾದಿಷು ಅಮಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಕರ್ತರಿ ವಿಧೀಯನ್ತೇ. ತತ್ರ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ವಿವಕ್ಷಣೀಯಂ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ ಕರ್ತರೀತಿ ನ ಚ ಅಯಮರ್ಥಃ ಸೂತ್ರೇಣ ಅಸೂಚಿತಃ ಕಥಮಭ್ಯುಪಗನ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಃ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್. ಶ್ರುತಪ್ರಕೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನುಮಿತೋ ಹಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಇತಿ. ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ತಥೈವ ಅಙ್ಗೀಕರಣಾತ್. ಯದ್ಯಪಿ ಅಯಮರ್ಥಃ ಕ್ವಚಿತ್ ಪಾಣಿನೀಯಾದೌ ಮನ್ದಾನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾದೇವೋಕ್ತಃ; ಅನ್ಯತ್ರ ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಭ್ಯ ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾದವಚನೇಽಪಿ ಅಙ್ಗೀಕೃತ ಏವೇತಿ ಅತ್ರಾಪಿ ಅವಶ್ಯಮಙ್ಗೀಕರ್ತವ್ಯಮೇವ. ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ಚ ಅತ್ರ ತಿಙ್ವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ತುಃ ಕರ್ಮಣೋ ವಾ ಪ್ರಥಮಾನ್ತಪದಾಭಿಧೇಯತ್ವಮೇವ ನಾನ್ಯತ್.

ನನು ಯತ್ ಯೇನೋಚ್ಯತೇ ತತ್ ತದೇವಾಭಿಧತ್ತೇ ನಾನ್ಯೇನೋಕ್ತಸ್ಯ ಅನ್ಯೋಽಭಿಧಾಯಕ ಇತಿ. ತಥಾ ಚ ತಿಙ್ವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ತುಃ ಕರ್ಮಣೋ ವಾ ತಿಙೇವ ಅಭಿಧಾಯಕ ಇತಿ ಕಥಮಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾಭಿಧೇಯತಾ? ಅನ್ಯಥಾ ಘಟಪದವಾಚ್ಯಃ ಪಟಪದಾಭಿಧೇಯೋಽಪಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಅತಿಪ್ರಸಜ್ಯೇತ ಇತಿ ಚೇತ್—ಅತ್ರ ಬ್ರೂಮಃ. ಪಚತಿ, ಪಚಸಿ, ಪಚಾಮಿ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ತರಿಪ್ರಯೋಗೇ ಕರ್ತಾ ತಾವತ್ಪ್ರತೀಯತೇ. ತತ್ರ ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುಕೂಲಕೃತಿಮಾನ್ ಕರ್ತೇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಕರ್ತೃತ್ವಪ್ರಕಾರಕಪ್ರತೀತಾವಪಿ ಸ ಕೋ ವಾ ಇತಿ ವಿಶೇಷಬುಭುತ್ಸಾಯಾಂ ಇತರವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಕರ್ತೃವಿಶೇಷದೇವದತ್ತತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರಕಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ದೇವದತ್ತಸ್ತ್ವಂ ಅಹಂ ಇತ್ಯಾದ್ಯನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮತ್ಪದಾನಿ ಪ್ರಯುಜ್ಯನ್ತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ತತ್ರ ದೇವದತ್ತಾದಿಶಬ್ದಾ ಏವ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ದೇವದತ್ತಾದ್ಯರ್ಥವಾಚಕಾಃ; ತಥಾಪಿ ಪ್ರಯುಕ್ತೈರೇವ ಶಬ್ದೈರರ್ಥಾವಬೋಧೋ ನಾಪ್ರಯುಕ್ತೈಃ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ ನ ಪ್ರಕೃತಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾತ್ರಸ್ಯ ವಾ; ನ ಕೇವಲಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾ ನ ಚ ಕೇವಲಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್. ಕಿಂತು ಪದತ್ವಮಾಪನ್ನಸ್ಯೈವ. ಪದತ್ವಂ ಚ ಸವಿಭಕ್ತಿಕಸ್ಯೈವ ನಾವಿಭಕ್ತಿಕಸ್ಯ; ವಿಭಕ್ತ್ಯನ್ತಂ ಪದಂ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅತೋಽತ್ರ ಪದತ್ವನಿರ್ವಾಹಾರ್ಥಂ ಯಯಾ ಕಯಾಚಿದ್ವಿಭಕ್ತ್ಯಾ ಭಾವ್ಯಂ. ತತ್ರ ಕಾ ವಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯೇತಿ ಚಿನ್ತಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾದಯೋ ವಿಭಕ್ತಯಃ ಕರ್ಮಾದಿಕಾರಕೇ ಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಚ ಯಥಾಯಥಂ ವಿಧಾನಾತ್ ಉಪಕ್ಷೀಣಶಕ್ತಿಕಾಃ ಸಾವಕಾಶಾ ಇತಿ ಪ್ರಥಮೈಕಾ ಪರಂ ಅನ್ಯತ್ರ ಅವಿಧಾನಾತ್ ಅನುಪಕ್ಷೀಣಶಕ್ತಿಃ ನಿರವಕಾಶಾ ವಿಶಿಷ್ಟಾಸ್ತೀತಿ ಸೈವಾತ್ರ ವಿಧೀಯತ ಇತಿ ತದೇವ ಪ್ರಥಮಾನ್ತಪದಾಭಿಧೇಯತ್ವಮಿತಿ. ನ ಚ ದ್ವಿತೀಯಾದಿವತ್ ಪ್ರಥಮಾಪಿ ಅನ್ಯತ್ರ ವಿಹಿತೈವೇತಿ ಉಪಕ್ಷೀಣಶಕ್ತಿರೇವ, ತಾಸಾಮಿವ ಸರ್ವೈಕವಾಕ್ಯತಯಾ ಏಕತ್ರ ವಿಧಾನಾಭಾವೇಽಪಿ ವೈಯಾಕರಣಮತಭೇದೇನ ತಸ್ಯಾ ಅಪಿ ಸಙ್ಖ್ಯಾದ್ಯರ್ಥವಿಶೇಷೇಷು ವಿಧಾನದರ್ಶನಾತ್.

ತಥಾಹಿ—ಏಕದ್ವಿಬಹೌ (1–3–98) ಇತಿ ಶಾಕಟಾಯನಃ ; ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿರ್ಲಿಙ್ಗಾರ್ಥವಚನೇ (2–4–17) ಇತಿ ಸರ್ವವರ್ಮಾ ; ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥಲಿಙ್ಗವಚನಪರಿಮಾಣಮಾತ್ರೇ ಪ್ರಥಮಾ (2–3–46) ಇತಿ ಪಾಣಿನಿರಿತಿ ಏವಂ ತತ್ತನ್ಮತಭೇದೇನ ತತ್ರ ತತ್ರ ವಿಧಾನದರ್ಶನಾತ್ ಕಥಮೇಷಾಪಿ ಅನುಪಕ್ಷೇಣಶಕ್ತಿರುಚ್ಯತೇ ? ಏಹಿತಸ್ಥಲ ಏವ ಶಕ್ತ್ಯುಪಕ್ಷಯಾತ್—ಇತಿವಾಚ್ಯಂ. ಇದಮೇವ ಹಿ ತತ್ತದಭಿಪ್ರಾಯಪರ್ಯಾಲೋಚನಾಯಾಂ ತಿಙ್ವಾಚ್ಯಕಾರಕಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ ಏವ ಪರ್ಯಾಪ್ತಮಿತಿ. ತತ್ಪರ್ಯಾಲೋಚನಾ ಪ್ರಕಾರಸ್ತು ನ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯಾದಿಗ್ರನ್ಥೇಷ್ವೇವ ಪ್ರಪಞ್ಚಿತ ಇತಿ ತತ್ರೈವ ಅನುಸನ್ಧೇಯೋಽಸ್ಯ ಗ್ರನ್ಥಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷೇಪರುಚ್ಯಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾದಿತಿ. ಅತ ಏವ ಮಿಚ್ಚೈಕಾರ್ಥೇ ವಾ ಇತಿ ತತ್ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ ಏವ ಪ್ರಥಮಾಂ ಸ್ಮರಂತೊರುಪಯ್ಯಗವಾ ದೇವನನ್ದೀ. ತದೇತತ್ಸರ್ವಮಾಕಲನಂ ಭಾಷಾಯಾಮಪಿ ಸಮಾನಮೇವ; ತತ್ತ್ವಚಿನ್ತಾಯಾ ಯುಕ್ತಿಚಿನ್ತಾಯಾಶ್ಚ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಅವಿಶೇಷಾತ್ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಚಿನ್ತಾಮಾತ್ರಮೇವ ಪರಂ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ನಾನ್ಯದಿತಿ. ತಥೈವ ಅತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಥಮಾಮಸೂತ್ರಯತ್ಸೂತ್ರಕಾರೋ ಮುಕ್ತೇ[227] ಇತಿ. ವಿಚಾರಿತಂ ಚ ತತ್ರೈವ ಏತತ್.

ತದಿದಂ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ಕರ್ತರೀವ ಕರ್ಮಣ್ಯಪಿ ಅನುಸನ್ಧೇಯಂ. ಅತಃ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಏವ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ ಅಮಿ ಅಮಾದಯೋ ಭವನ್ತಿ ನಾನ್ಯತ್ರ. ದೇವದತ್ತನಂ ಕಂಡಯು ಇತ್ಯಾದಿಷು ಪ್ರದರ್ಶಿತಸ್ಥಲೇಷು ತು ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಸತ್ಯಪಿ ದ್ವಿತೀಯಾನ್ತಪದಾಭಿಧಾನವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರಥಮಾನ್ತಪದಾಭಿಧಾನವಿಷಯತಾ ನಾಸ್ತೀತಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಅಮಾದಯೋ ನ ಭವನ್ತೀತಿ.

ಅತ್ರ ಅಮಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪಞ್ಚಮೋ ಹ್ರಸ್ವಾಟರೇವ ಯದ್ಯಪಿ ಸೂತ್ರೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ ತಥಾಪಿ ದೀರ್ಘಾದಿಮಪಿ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛನ್ತೀತ್ಯಾಹ—ಏನ ಇತ್ಯಾದಿ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ವೃ || ತನಿವಣ್ಣಂ ಲಂಚಮಿಾವೆಂ ಪುರುಳಿ ನಿನಗೆ ಪೂಗೊಂಚಲಂ ಬೇಗದಿಂದಂ |
ನಿನಗೀವೆಂ ತುಂಬಿ ಕೆಂದಾವರೆಯ ಮಿಸುಪ ಮೆಲ್ಮೊಗ್ಗೆಯಂ ಮಾಣದೆಂದುಂ ||
ನಿನಗೀವೇನಂಚೆ ಕಂಪಂ ನಿನಗೊಸಯಿಸುವೆಂ ಕೂಡೆ ತೆಂಗಾಳಿಯೆನ್ನೊ |
ಪನನಿಂದಾರೆಯ್ದು ತಂದೆನ್ನೊಡನಿರಿಸಿದೊಡೆಂದಾಕೆ ಮಾತಾಡುತಿರ್ಪ್ಪಳ್|| ಇತಿ.

ತಥಾ ಅತ್ರ ತೃತೀಯಮೈಕಾರಂ [1]ಅರ್ಧೈಕಾರಮಪಿ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛನ್ತಿ—

ಕಂ || ಶ್ರೀಕಾಂತ ನೀನೆ ಸಲ ಗೆ |
ಲ್ದೈ ಕಂತುವನವುಲಮುಕ್ತಿಸತಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಾಂ ||
ತೈ ಕಿಡದ ಸುಖಮನುಱದ |
ಗ್ಗಿಗೆ ಕೃತ್ಯಮಸಾಧ್ಯಮುಱಿವೆನಾನವರೊಳವಂ ||

ತಥಾ

ಕಂ || ಕಂತುವನೆಂತಳಱಿಸಿದೆ ಕೃ |
ತಾಂತನನುಱಿದೆಂತು ಗೆಲ್ದೆ ಮುಕ್ತ್ಯಂಗನೆಯಂ ||
ಎಂತೊಲಿಸಿದೆ ನಿರವಧಿಸುಖ |
ಸಂತತಿಯನದೆಂತು ಪಡೆದೆ ಪೇಱೆನಗರ್ಹಾ || ಇತಿ ಚ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್.

---

[1] ಅರ್ಧೈಕಾರಮಾತ್ರಮಪಿ.

ನನು ಚ ಲೋಕೇ ಸರ್ವತ್ರ ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗೇಷು ಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಸಮನ್ವಯೋ ದ್ವೇಧಾ ಭವತಿ : ಸಹಾನ್ವಯಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಾನ್ವಯಶ್ಚೇತಿ. ಯತ್ರ ಅನೇಕೇಷು ಕಾರಕಪದೇಷು ಕ್ರಿಯಾಪದಮೇಕಂ ಸಹೈವ ಅನ್ವೇತಿ ಸ ಸಹಾನ್ವಯಃ. ಯತ್ರ ತು ತತ್ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮೇವ ಅನ್ವೇತಿ ಸ ಪ್ರತ್ಯೇಕಾನ್ವಯ ಉಚ್ಯತೇ. ಉಭಯಥಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ತತ್ರ ಆದ್ಯಸ್ಯ ಯಥಾ—

ವೃ ॥ ಅವಲೋಕಾವಳಿ ನೈಚಿಕೀಪ್ರತತಿ ಗೃಷ್ಟಿಶ್ರೇಣಿ ಪೀನೋಧ್ನಿಕಾ |
ನಿವಹಂ ಬಷ್ಕಯಣೀಕದಂಬಕಮುಚಂಡೀಮಂಡಲಂ ಧೇನುಕೋ ॥
ಟ ವಶಾಸಂತತಿ ವತ್ಸಕಾಸಮುದಯಂ ಪ್ರಷ್ಠೌಹಿಕಾನೀಕಮಿ |
ದ್ದುವು ಗೋವರ್ಧನಗೋತ್ರಗೋತ್ರತಟದೊಳ್ ಗೋವಿಂದಗೋವೃಂದದೊಳ್ ॥ ಇತಿ.

ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಯಥಾ—

ಕಂ ॥ ತ್ರಿದಶಾನಕವಾಸನವಸು |
ಗೆ ದಿವ್ಯರವಮಾತಪತ್ರಮೆಸಳ್ವುಱೆ ಚಮರಂ ॥
ಸದಮಲಭಾಮಂಡಲಮೆಸೆ |
ವುದು ನಿನ್ನೊಳ್ ಜಿನಪ ನೀನೆ ಜಗದಾರಾಧ್ಯಂ ॥ ಇತಿ.

ತತ್ರ ಪ್ರತ್ಯೇಕಾನ್ವಯೇ ಯಾವನ್ತಿ ಕಾರಕಪದಾನಿ ಸನ್ತಿ ತಾವತ್ಸ್ವಪಿ ಕ್ರಿಯಾಪದಸ್ಯ ಆವೃತ್ತ್ಯಾ ಸಮನ್ವಯ ಇತಿ ನ ಕಾಪಿ ಅನುಪಪತ್ತಿಃ. ಸಹಾನ್ವಯೇ ತು ಯತ್ರ ಅನ್ಯೈಕವಚನಾನ್ಯೇವ ಬಹೂನಿ ಸನ್ತಿ ತತ್ರ ತದನೇಕತ್ವನಿಯುಕ್ತಂ ಅರಮೇವ ಆದಾಯ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಯತ್ರ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದೋಃ ಅನ್ಯಾಸ್ಮದೋಃ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರ್ವಾ ದ್ವಯೋರ್ದ್ವಯೋಃ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ವಾ ಪದಾನಾಂ ಪ್ರಯೋಗಃ ತತ್ರ ಅನೇಕತ್ವವಾಚಿನಾಂ ಅರರೆಮೂನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಕಿಂ ವಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ, ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಜಾಗರೂಕತ್ವಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ಅತ್ರ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾಂ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾಶ್ರಿತಮೇವ ಕಾರ್ಯಂ ನಾನ್ಯದಿತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತುಂ ತಥೈವ ಉದಾಹೃತ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—ಆತನುಂನೀನುಮಿದ್ದರಿತ್ಯಾದಿ.

ಪರಾಶ್ರಯ ಇತಿ ಪರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಯಃ ಪರಃ ತದಾಶ್ರಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ತತ್ರ ಬೀಜಮಾಹ—ಶಬ್ದಪರವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಇತಿ. ಅಯಮಾಶಯಃ—ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮತ್ಸು ಇತ್ಯತ್ರ ಅನ್ಯತ್ವಪ್ರತಿಪತ್ತೌ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಸನ್ನಿಹಿತಯೋಃ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋಃ ಪ್ರಾಗೇವ ನಿರೂಪಣೀಯತ್ವೇ ತತ್ರಾಪಿ ಅಸ್ಮದ್ಯುಷ್ಮದೋಃ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಽಪಿ ಅದೋಷತ್ವೇಽಪಿ ಯದರ್ಥಂ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮತ್ಸು ಇತ್ಯೇವ ಪಾಠಕ್ರಮಃ ಕೃತಃ ತತರಿಪಾಟೀಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾಶ್ರಯ ಏವ ವಿಧಿರ್ಭವತೀತಿ. ಏತೇನ ಯುಗಪದ್ವಚನೇ ಪರಃ ಪುರುಷಾಣಾಂ (ಕಾ. 3-1-4) ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವತ್ ಯತ್ನಾನ್ತರಕರಣಪ್ರಯಾಸೋ ನಾನುಭೋಕ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಸೂಚಿತಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕರ್ಮಣಿ ॥443 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮದರ್ಥೇಷು ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಏಕತ್ವಾನೇಕತ್ವಯೋಃ ವಿವಕ್ಷಿತಯೋಃ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಧಾತೋಃ ಅಮ್, ಅರ್, ಅಯ್, ಇರ್, ಎನ್, ಎವು ಏತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಅಭಿಧೇಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾನಿರಲ್ಪಟ್ಟಂ, ತಾಮಿರಲ್ಪಟ್ಟರ್ ; ನೀನಿರಲ್ಪಟ್ಟಯ್, ನೀಮಿರಲ್ಪಟ್ಟಿರ್ ; ಆನಿರಲ್ಪಟ್ಟೆಂ, ಆಮಿರಲ್ಪಟ್ಟೆವು. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[The personal endings of the verb, singular and plural, are respectively *am*, *ar*, *ay*, *ir*, *en*, *evu*: also in the passive.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವತ್ರ ಕರ್ತರಿ ಅತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿ ಏತಾವಾನೇವ ವಿಶೇಷಃ. ಪರಿಶಿಷ್ಟಃ ಸರ್ವೋಽಪಿ ನಿಯಮಃ ಪ್ರಾಗ್ವದೇವ ಅವಗನ್ತವ್ಯಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಪೂರ್ವತ್ರೈವ ಕರ್ಮಕರ್ತ್ರೋರಿತಿ ನಿರ್ದೇಶೋ ಯುಕ್ತಃ ; ಭಿನ್ನಯೋಗಕರಣಾದೇಕಯೋಗಕರಣಸ್ಯ ಲಘುತ್ವಾತ್. ತಥಾಪಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಾಧಿಕ್ಯಾತ್ ಇದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ. ಪೂರ್ವತ್ರ ಧಾತುಮಾತ್ರಾತ್ ಅತ್ರ ತು ಸಕರ್ಮಕರೂಪಧಾತುವಿಶೇಷಾದಿತಿ. ಕಥಮೇಷ ವಿಶೇಷೋಽನ್ತರೇಣ ನಿಯಾಮಕಮವಗಮ್ಯತೇ, ಯೋಗವಿಭಾಗಸ್ಯ ಏವಂ ವಕ್ತುಮಶಕ್ತೇರಿತಿ ಚೇತ್—ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿತಿ ಬ್ರೂಮಃ. ತಥಾಹಿ—ಕರ್ತರಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭವನ್ತಿ ; ಯತೋಽತ್ರ ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುಕೂಲಕೃತಿಮಾನ್ ಕರ್ತಾ ಸ ಸರ್ವತ್ರ ಸುಲಭ ಇತಿ ಸ್ವವಿಷಯಸೌಲಭ್ಯಾತ್. ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಸ್ತು ನೈವಂ ಭವನ್ತಿ. ಯತೋಽತ್ರ ಧಾತ್ವರ್ಥವಿಷಯ ಏವ ಕರ್ಮ ಉಚ್ಯತೇ. ತಚ್ಚ ಕರ್ತೇವ ನ ಸರ್ವತ್ರ ಲಭ್ಯತೇ. ಯತ್ರ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಸವಿಷಯಃ ತತ್ರೈವ ಭವತಿ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ. ನ ಚ ಯೋ ಯೋ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಸ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಸವಿಷಯ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಃ ; ಪಚನ[1]ಪಠನಾದಿರೂಪಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದೇವ ಸವಿಷಯತ್ವೇಽಪಿ ಜೀವಿತಮರಣಾದಿರೂಪಸ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಯ ನಿರ್ವಿಷಯತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ತದ್ವಾಚಕೋ ಧಾತುಃ ಅಕರ್ಮಕ ಉಚ್ಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಪಠನ್ತಿ—

[2] ಲಜ್ಜಾಸತ್ತಾಸ್ಥಿತಿಜಾಗರಣ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಭಯಜೀವಿತಮರಣ |
ಸ್ವಪ್ನಕ್ರೀಡಾರುಚಿದೀಪ್ತ್ಯರ್ಥಾ ಧಾತವ ಏತೇ ಕರ್ಮವಿಹೀನಾಃ ॥ ಇತಿ.

ತ ಏವ ಹಿ ಸಕರ್ಮಕಾ ಭವನ್ತಿ ಯೇ ಸವಿಷಯಾಮೇವ ಕ್ರಿಯಾಮಾಹುರಿತಿ. ತದಪ್ಯುಕ್ತಂ—

ಯದ್ವಾಚ್ಯೇಹಾ ಸವಿಷಯಾ ಧಾತವಸ್ತೇ ಸಕರ್ಮಕಾಃ |
ಯೇ ತು ನಿರ್ವಿಷಯಾಮಾಹುರೀಹಾಂ ತೇ ಸ್ಯುರಕರ್ಮಕಾಃ ॥ ಇತಿ.

ತಥಾ

ಪಚ್ಯಾದಿಕಾ ಸವಿಷಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ಸಾ ಯಾ ಕಿಮಿಚ್ಛಿಕಾ |
ಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿರನ್ಯಾವಿಷಯಾ ಕಿಮಿಚ್ಛಾಂ ಜನಯೇನ್ನ ಯಾ ॥ ಇತಿ.

ಅತಃ ಸವಿಷಯಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಭ್ಯ ಏವ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನೇತರೇಭ್ಯಃ, ಸ್ವವಿಷಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ತತ್ರ ಅಭಾವಾದಿತಿ.

ನನು ಯತ ಏವ ಸವಿಷಯಾವಿಷಯಭೇದೇನ ಕ್ರಿಯಾದ್ವೈವಿಧ್ಯಾತ್ ತದ್ವಾಚಿನಾಂ ಧಾತೂನಾಮಪಿ ಸಕರ್ಮಕಾಕರ್ಮಕಭೇದಾತ್ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಮಿತಿ ಸಕರ್ಮಕೇಭ್ಯ ಏವ

---

[1] ಪಾಠನಾದಿ. [2] ಲಜ್ಜಾಸತ್ತಾಸ್ಥಿತಿಜಾಗರಣಂ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಭಯಜೀವಿತಮರಣಂ | ಸ್ವಪ್ನಕ್ರೀಡಾರುಚಿದೀಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಧಾತುಗಣಂ ತಮಕರ್ಮಕಮಾಹುಃ ॥

ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಾಕರ್ಮಕೇಭ್ಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ, ತತ ಏವ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋಽಪಿ ಅಕರ್ಮಕೇಭ್ಯ ಏವ ತೇಭ್ಯೋ ನ ಸಕರ್ಮಕೇಭ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ಉಕ್ತವ್ಯವಸ್ಥಯೋಃ ತುಲ್ಯತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಕರ್ಮಣೀವ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಿಷಯಸಙ್ಕೋಚಾಭಾವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಸರ್ವಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾ ಸಾಶ್ರಯೈವ ನ ನಿರಾಶ್ರಯೇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಾಶ್ರಯಮಾಕ್ಷಿಪತಿ. ತತ್ರ ಅಕರ್ಮಕಧಾತುಕ್ರಿಯಾ ಕರ್ತೃಸ್ಥೈವ ನ ಕರ್ಮಸ್ಥಾ. ಯತಃ ಸ್ವಯಮವಿಷಯಾ ತತೋ ನ ಕರ್ಮಾಶ್ರಯೇತಿ. ಸಕರ್ಮಕಧಾತುಕ್ರಿಯಾ ತು ಸ್ವಯಂ ಸವಿಷಯೇತಿ ಕರ್ಮಾಶ್ರಯಾಪಿ ನೈಕಾನ್ತತಃ ಕರ್ಮಸ್ಥಾ. ಕಥಂಚಿತ್ ಕರ್ತೃಸ್ಥಾಪೀತಿ ಸಾ ದ್ವಿಷ್ಠಾ ಭವತಿ. ತಥಾಹಿ—ಲೋಕೇ ಪಚ್ಯಾದಿಕ್ರಿಯಾ ಪೂರ್ವಾಪರೀಭೂತಸ್ವಾವಾನ್ತರಾನೇಕಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪೈಕರೂಪೈವ ನಾಖಣ್ಡೈಕಾ. ತಥಾ ಚ ವಿಕ್ಲೇದನರೂಪೈವ ಕರ್ಮಸ್ಥಾ, ತಣ್ಡುಲಪ್ರಕ್ಷೇಪಣಾದಿರೂಪಾ ತು ಕರ್ತೃಸ್ಥೈವ; ತಥೈವ ಪ್ರತೀತೇಃ. ನ ಚ ವಿಕ್ಲಿತ್ತಿರೇವ ಪಚ್ಯರ್ಥೋ ನ ತಣ್ಡುಲಪ್ರಕ್ಷೇಪಣಾದಿರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ, ತಥಾ ಕುರ್ವತ್ಯಪಿ ದೇವದತ್ತಾದೌ ಅಯಂ ಪಚತೀತಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ದೇವದತ್ತಃ ಕಿಂ ಕರೋತೀತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ತದವಸ್ಥಾಯಾಂ ನ ಕೋಽಪಿ ಪಚತೀತಿ ಪ್ರತಿವದೇದಿತಿ. ಏವಂ ಛಿದ್ಯಾದಾವಪಿ ದ್ವೈಧೀಭಾವರೂಪೈವ ಕರ್ಮಸ್ಥಾ. ಕುಠಾರೋನ್ನಮನನಿನಮನಾದಿರೂಪಾ ತು ಕರ್ತೃಸ್ಥೈವ, ತದವಸ್ಥೇಽಪಿ ದೇವದತ್ತಾದೌ ಛಿನತ್ತೀತ್ಯೇವ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಅತಃ ಸರ್ವಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾ ಕರ್ತೃಸ್ಥಾ ಭವತೀತಿ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಸಕರ್ಮಕಧಾತುಕ್ರಿಯಾ ತು ಕರ್ಮಸ್ಥಾ ಚ ಭವತೀತಿ ತೇಭ್ಯ ಏವ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಾನ್ಯೇಭ್ಯ ಇತಿ. ಸ ಏಷ ವಿಚಾರಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಭಾಷಾಯಾಂ ಚ ಸಮಾನ ಏವೇತಿ ಪ್ರಕೃತೇಽಪಿ ಯೋಜನೀಯ ಇತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ವಿಷಯೇ ಅಕರ್ಮಕಾ ಅಪಿ ಸಕರ್ಮಕಾಃ ಸಕರ್ಮಕಾ ಅಪಿ ಅಕರ್ಮಕಾ ಇತಿ. ತಥಾ ಪಚತಿ ಪಚನಂ ಕರೋತಿ ಶೇತೇ ಶಯನಂ ಕರೋತೀತಿ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಕರೋತ್ಯರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಾ ಇತಿ; ತಥಾ ಪಚತಿ ಪಾಕಂ ಭಾವಯತಿ ಶೇತೇ ಶಯನಂ ಭಾವಯತೀತಿ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಭವತ್ಯರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಾ ಇತಿ; ತಥಾ ವಿಧ್ಯೇಕವಾಕ್ಯತಯೈವ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರವರ್ತಕಾ ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ವಿಧಿರೇವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ; ತಥಾ ಸರ್ವತ್ರ ಪುರುಷಪ್ರವೃತ್ತಿರೇವ ಭಾವ್ಯೇತಿ ಭಾವನೈವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಚ ಮಹಾನ್ ವಿಚಾರೋಽಸ್ತಿ. ತತ್ಸರ್ವಂ ಅಪ್ತಮೀಮಾಂಸಾದಿಮಹಾಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಶ್ರಮಶಾಲಿನಾಂ ವಿದುಷಾಮೇವ ವಿಷಯೋ ನಾನ್ಯೇಷಾಮವಿದುಷಾಂ. ಅಸ್ಯ ಗ್ರನ್ಥಸ್ಯ ತು ಬಾಲಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾದಿತಿ ಅತ್ರ ನ ಪ್ರತನ್ಯತೇ.

ಪೂರ್ವವತ್ ಅನ್ಯೈಕತ್ವಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಉದಾಹರತಿ—ತಾನಿರಲ್ಪಟ್ಟಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ತಥಾ ತನಾದಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಮನ್ತರಾ ತದರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಕೇವಲಂ ಇರಲ್ಪಟ್ಟಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಃ. ತಥಾ ತನ್ನಿಂದಿರಲ್ಪಟ್ಟಯ್, ನಿನ್ನಿಂದಿರಲ್ಪಟ್ಟೆಂ, ಎನ್ನಿಂದಿರಲ್ಪಟ್ಟಂ ಇತ್ಯಾದೌ ವ್ಯಧಿಕರಣತ್ವಾತ್ ಅಮಾದಯೋ ನ ಭವನ್ತೀತಿ. ತಥಾ ತಾನುಂ ನೀನುಮಿರಲ್ಪಟ್ಟರ್, ನೀನುಮಾನುಮಿರಲ್ಪಟ್ಟೆವು ಇತ್ಯಾದೌ ಪರಾಶ್ರಯ ಏವ ವಿಧಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಚ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಗ್ವದೇವ ಉನ್ನೇಯಂ.

ನನು ಕಥಂ ಇರಲ್ಪಟ್ಟಂ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಃ ಸಾಧುಃ? ಯತೋಽಯಂ ಇರ್ಧಾತುಃ ಸ್ಥಿತಿಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ ಇತಿ ಅಕರ್ಮಕೋ ಭವತೀತಿ. ತತಶ್ಚ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಥಮಿತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಇರ್ಧಾತುರಕರ್ಮಕ ಏವ ; ತಾನಿರ್ದಂ, ತಾವಿರ್ದರಿತ್ಯಾದೌ ಕರ್ಮಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾ ಅಭಾವಾತ್. ತಥಾಪಿ ಅಕರ್ಮಕಾ ಏವ ಧಾತವ ಇಸುಬನ್ತಪ್ರಯೋಗೇ ಸಕರ್ಮಕಾ ಭವನ್ತಿ ; ಪೊನ್ನನಿರಿಸಿದಂ, ಪಣವನಿರಿಸಿದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ತಥೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ಸ ಚ ಇಸುಪ್ರತ್ಯಯೋ ನ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೂಯಮಾಣಃ. ಕ್ವಚಿತ್ ಅನ್ತರ್ಭಾವಿತೋಽಪಿ ಭವತಿ. ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯತೇ ಚ ಉತ್ತರತ್ರ ತತ್ಪ್ರಪಞ್ಚಃ. ಅತ್ರ ಅನ್ತರ್ಭಾವಿತೇಸುಪಂ ಇರ್ಧಾತುಮಾದಾಯೈವ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಂ, ನ ಶ್ರೂಯಮಾಣೇಸುಪಮಿತಿ ನಾನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ. ನ ಚ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟುದು, ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಯೋಗೇ ಸತ್ಯಪಿ ಕಿಮರ್ಥಮಯಂ ಪ್ರದರ್ಶಿತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಇರ್ಧಾತೋರನ್ತರ್ಭಾವಿತೇಸುಪಃ ಪ್ರಯೋಗಃ ಪ್ರಚುರ ಇತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥತ್ವಾತ್. ಸನ್ತಿ ಚ ಬಹುತರಾ ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗಾಃ—

ಕಂ || [1] ಸುಟ್ಟಿದುದೆ ತೋಱಿ ತಾಣದ |
ಕಟ್ಟಳೆಯಂ ಮಾಡಲಿಂದ್ರನಾಣತಿಯಿನಿರ ||
ಲ್ಪಟ್ಟರ್ ದಿಕ್ಪತಿಗಳ್ ಸಮು |
ಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಜಿನನ ಸವನೋತ್ಸವದೊಳ್ || ಇತಿ.

ತಥಾ

ಕಂ || ಇರಲಾಗದು ಮಾತೃಸ್ತ |
ನ್ಯರಾಗವೆಂದೊಲ್ದು ತತ್ಕರಾಂಗುಷ್ಠದೊಳಾ ||
ಸುರರಾಜನಿನಾಗಳ್ ತಂ |
ದಿರಿಸೆಪಟ್ಟುದು ಬಾಲಪೋಷಕರಪೀಯೂಷಂ || ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಪ್ರಥಮೇ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರಿತಿ, ದ್ವಿತೀಯೇ ಇರಿಸೆಪಟ್ಟುದಿತಿ ಇಸುಬನ್ತತಯೈವ ಅರ್ಥವತ್ತಾ ನಾನ್ಯಥೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಬೇಡ್ವಾದೇರಪ್ರಧಾನೇ || 444 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅನ್ಯಾದ್ಯರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಬೇಡು ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಅಪ್ರಧಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಅಮಾದಯೋ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪಾರ್ವನಿನರಸಂ ಗ್ರಾಮಮಂ ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟಂ. ಏವಂ ಗೋವಳನಿಂದೆಮ್ಮೆ ಪಾಲಂ ಕಱೆಯಲ್ಪಟ್ಟುದು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯಂ ಶಿಷ್ಯರಿಂ ತತ್ತ್ವಮಂ ಬೆಸಗೊಳಲ್ಪಟ್ಟಂ, ಬೇಹುಕಾಱನರಸನಿಂ ಸುದ್ದಿಯಂ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂ.

[The personal endings of *bēḍu* and certain other verbs (see 565) in the passive agree with the indirect object.]

---

1 ಸುಟ್ಟದುದಿವೊಱಿ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ತಸ್ಯೈವ ಇದಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಅಪ್ರಧಾನ ಇತಿ. ಅನ್ಯೈಕತ್ವಾದೌ ಅಪಾದಿಸಮ್ಬನ್ಧಕ್ರಮಃ ಪೂರ್ವವದೇವೇತ್ಯಾಹ—ಅನ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಭಾಷಾವಿಷಯೇ ತಿಙ್ಸಂಜ್ಞಕಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋರೇವ ಭವನ್ತಿ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ವಿಶೇಷೋ'ರ್ಥೋ'ನನ್ತರೋಕ್ತಯೋಗದ್ವಯಾದೇವ ಸೂಚಿತಃ. ಇತಶ್ಚ ಧಾತುಪ್ರತ್ಯಯಸಾಧನಪ್ರಕಾರ ಏವ ವಕ್ತವ್ಯೋ ನ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಧಿರಿತಿ ಕಿಮರ್ಥೋ'ಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿ ಚೇತ್—ಉಚ್ಯತೇ. ಧಾತವೋ ಹಿ ದ್ವೇಧಾ ಸಕರ್ಮಕಾಕರ್ಮಕಭೇದಾತ್ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್. ತತ್ರ ಸಕರ್ಮಕೇಷ್ವೇವ ಕೇಚನ ಬೇಡ್ವಿತ್ಯಾದಯೋ ಧಾತವಃ ಸ್ವಭಾವಾದೇವ ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಭೇದಭಿನ್ನಕರ್ಮದ್ವಯವನ್ತೋ ದ್ವಿಕರ್ಮಕಾ ಭವನ್ತಿ. ತಥಾ ತಿಙನ್ತಪ್ರಯೋಗೋ'ಪಿ ದ್ವೇಧಾ ಕರ್ತರಿಪ್ರಯೋಗಃ ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಪಾರ್ವನರಸನಂ ಗ್ರಾಮಮಂ ಬೇಡಿದಂ ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗಃ. ಪಾರ್ವನಿನರಸಂ ಗ್ರಾಮಮಂ ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟಂ ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗಃ. ತತ್ರ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗೇ ಬೇಡಿದಂ ಇತಿ ತಾವತ್ ಕ್ರಿಯಾನಿರ್ದೇಶಃ. ತಿಙನ್ತಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಥಮೋಪೇಯತ್ವಮಿತಿ ; ಆದೌ ಕ್ರಿಯೇತಿ ವಚನಾತ್. ಅಯಾಚತೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಕರ್ತೃಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ ಕಃ ಕರ್ತಾ ಇತ್ಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾಯಾಂ ಪಾರ್ವಂ ಇತಿ ಕರ್ತೃನಿರ್ದೇಶಃ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಸ ಚ ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುಕೂಲಕೃತಿಮತ್ತ್ವಾತ್ ಕರ್ತಾ ಕರ್ತರಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಿಹಿತತ್ವಾತ್ ಉಕ್ತೋ ಭವತಿ. ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಾರಕೇ ಧಾತೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಹಿತಃ ತದುಕ್ತಂ ಅನ್ಯದನುಕ್ತಮಿತಿ ವಚನಾತ್. ಅತ ಏವ ಪಾರ್ವಂ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ತನಿರ್ದೇಶಃ ; ಮುಕ್ತೇ 227 ಇತಿ ಉಕ್ತೇ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಧಾನಾತ್. ಅತ್ರ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕಿಮಯಾಚತ ಇತ್ಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾಯಾಂ ಗ್ರಾಮಮಂ ಇತಿ ಕರ್ಮನಿರ್ದೇಶಃ. ಕ್ರಿಯಾವಿಷಯಃ ಕರ್ಮೇತಿ ಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಕರ್ಮತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಗ್ರಾಮಂ ಕಮಯಾಚತ ಇತ್ಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾಯಾಂ ಅರಸನಂ ಇತ್ಯಪಿ ಕರ್ಮಾನ್ತರನಿರ್ದೇಶಃ. ರಾಜಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಗ್ರಾಮದಾನೇ ಸ ಏವ ಸಮರ್ಥ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಗ್ರಾಮಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಧಾತ್ವರ್ಥಗೋಚರ ಇತಿ ಮುಖ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಉಚ್ಯತೇ, ರಾಜಾ ತು ನೈವಂ. ಕಿನ್ತು ತನ್ನಿಮಿತ್ತಭೂತ ಇತಿ ಅಮುಖ್ಯಮುಚ್ಯತೇ. ತದಿದಂ ಉಭಯಮಪಿ ಕರ್ಮ ಅನುಕ್ತಮೇವ ; ಅನ್ಯದನುಕ್ತಮಿತಿ ವಚನಾತ್. ಅತ ಏವ ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಗ್ರಾಮಮಂ, ಅರಸನಂ ಇತಿ ಚ ದ್ವಿತೀಯಾನ್ತನಿರ್ದೇಶಃ ; ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್ 204 ಇತಿ ಅನುಕ್ತೇ ಕರ್ಮಣಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಧಾನಾತ್. ಏವಂ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಗೇ ಸತ್ಯಪಿ ವಕ್ತುರ್ವಿವಕ್ಷಯಾ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಅಪಿ ಸತಿ ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟಂ ಇತಿ ಕ್ರಿಯಾನಿರ್ದೇಶಃ ಅಯಾಚ್ಯತೇತ್ಯರ್ಥಃ. ನನು ಅತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಹಿತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕರ್ಮ ವಕ್ತ್ಯೇವ. ಯೋ ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಜಾತಃ ಸ [1]ಏನಂ ವಕ್ತೀತಿ. ತಥಾ ಚ ಅತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಹಿತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಿಂ ಉಭಯಮಪಿ ಕರ್ಮ ವಕ್ತಿ ಕಿಂ ಏಕಮೇವ ವಾ ? ತತ್ರಾಪಿ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯಮಮುಖ್ಯಂ ವಾ ಇತ್ಯನುಯೋಗೇ ನೈಷ ಉಭಯಂ ಕರ್ಮ ವಕ್ತಿ, ಕಿನ್ತು ಏಕಮೇವ ; ತತ್ರಾಪಿ ನ ಪ್ರಧಾನಂ, ಕಿನ್ತು ಅಪ್ರಧಾನಮೇವೇತಿ ಸೂಚಯಿತುಮಯಮಾರಮ್ಭ ಇತಿ.

---

[1]ಏವನಂ.

ಅತ ಏವ ಅತ್ರ ಗ್ರಾಮಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋಽನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಗ್ರಾಮಮ್ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ. ರಾಜಲಕ್ಷಣಂ ಅಮುಖ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಉಕ್ತಮೇವ ; ತತ್ರೈವ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಿಹಿತತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ಅರಸಂ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾ ; ಮುಕ್ತೇ[227] ಇತಿ ಉಕ್ತೇ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಧಾನಾತ್. ಏವಂ ಗೋವಳನಿಂದೆಮ್ಮೆ ಪಾಲಂ ಕಱೆಯಲ್ಪಟ್ಟುದು ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಗೋವಳನೆಮ್ಮೆಯಂ ಪಾಲಂ ಕಱೆದಂ ಇತಿ ಕರ್ತರಿಪ್ರಯೋಗೇ ದೋಹನಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಷಯಭೂತಂ ಕ್ಷೀರಮೇವೇತಿ ತದೇವ ಮುಖ್ಯಂ. ಮಹಿಷೀ ತು ತನ್ನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ ಅಮುಖ್ಯಮೇವ. ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ದ್ವಿತೀಯಾ. ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗೇ ತು ಅಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ಎಮ್ಮೆ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾ. ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಪಾಲಂ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ. ಕರ್ತುರಪಿ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಗೋವಳನಿಂ ಇತಿ ತೃತೀಯಾ. ಏವಂ ಉಪಾಧ್ಯಾಯಂ ಶಿಷ್ಯರಿಂ ತತ್ತ್ವಮಂ ಬೆಸಗೊಳಲ್ಪಟ್ಟಂ. ಅತ್ರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಂ ಶಿಷ್ಯರ್ ತತ್ತ್ವಮಂ ಬೆಸಗೊಂಡರಿತಿ. ತಥಾ ಬೇಹುಕಾಱನರಸನಿಂ ಸುದ್ದಿಯಂ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಬೇಹುಕಾಱನನರಸಂ ಸುದ್ದಿಯಂ ಕೇಳ್ದಂ ಇತಿ ಕರ್ತರಿಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ ಉನ್ನೇಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಸುಪಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಕರ್ತರಿ ॥ **445** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅನ್ಯಾದ್ಯರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಇಸುಬನ್ತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಕರ್ತ್ರಾತ್ಮಕೇ ಕರ್ಮಣಿ ಅಪೋಪಯೋ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತುಱುಗಳುರನೆಯ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟುವು ಗೋವಳನಿಂ, ಗುರುಗಳಿನರಸಂ ಧರ್ಮಮನಱಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂ, ಅರಸನಿನಾಂ ಪೆರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟೆಂ. ಪ್ರಯೋಜ್ಯಕರ್ತರಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಗ್ರಾಮಾದೇಮಾಭೂತ್. ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಕೃಷ್ಣನಿನರ್ಜುನನಿಂ ಕರ್ಣ್ಣಂ ಕೊಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂ.

[The personal endings of causal verbs in the passive agree with the subject acted on.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಃ. ಸ ಚಾಸೌ ಕರ್ತಾ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಇತ್ಯಸ್ಯೈವ ವಿಶೇಷಣಂ. ಪ್ರಯೋಜ್ಯಕರ್ತೃಭೂತೇ ಕರ್ಮಣಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ನನು ಪ್ರಯೋಜ್ಯೋಽನ್ಯೋ ವಾ ಕರ್ತಾ ಕಥಂ ಕರ್ಮ ಭವತೀತಿಚೇತ್—ಉಚ್ಯತೇ. ಧಾತೋರ್ಹೇತುಮತಿ[536] ಇತಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಹೇತುಕರ್ತೃವಿಷಯೇ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧಾಸ್ಯತೇ. ತದಾ ಸ್ವತನ್ತ್ರೋ ಹೇತುಶ್ಚೇತಿ ಕರ್ತೃದ್ವಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ. ತತ್ರ ಯಃ ಕ್ರಿಯಾಸಿದ್ಧಯೇ ಕಾರಕಾನ್ತರಾಣಿ ನಿಯುಙ್ಕ್ತೇ ಸ ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ. ಯಃ ತಮೇವ ಪ್ರೇಷಣಾಧ್ಯೇಷಣಾದಿನಾ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ ಸ ಹೇತುರುಚ್ಯತೇ ; ಹಿನೋತಿ ಪ್ರೇರಯತೀತಿ ಹೇತುಃ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇಃ. ತತ್ಸನ್ನಿಧಾನೇ ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ; ಯದನೇನ ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಇತಿ. ಅತ ಏವ ಹೇತುಃ ಪ್ರಯೋಜಕ ಇತಿ ಚ ಉಚ್ಯತೇ ; ಯತ ಏನಂ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ ಇತಿ. ಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ—ಆಟ್ಟಂ ಬಾಣಸಿಗನನ್ನಮಂ, ಅಡಿಸಿದಂ ಬಾಣಸಿಗನಿನನ್ನಮನಜ್ಜಂ; ಕೊಟ್ಟಂ ದಾನಮನರಸಂ, ಕೊಡಿಸಿದಂ ದಾನಮನರಸನಿಂ ಪುರೋಹಿತಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಏವಂ

ಇಸುಬನ್ತಾಃ ಸರ್ವೇ ದ್ವಿಕರ್ತೃಕಾ ಅಪಿ ಕೇಚಿತ್ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಕಾ ಭವನ್ತಿ. ಯೇ ಗತಿಶಬ್ದಜ್ಞಾನಾಶನಾಭಿವಾದನಾರ್ಥಾಃ ಯೇ ಚ ಅಕರ್ಮಕಾಶ್ಚ ಧಾತವಃ ತೇಷಾಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಕರ್ತಾ ಕರ್ಮಭಾವಂ ಭಜತ ಇತಿ. ತತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಾನಾಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾನಾಂ ಅಕರ್ಮಕಾಣಾಂ ಚ ಧಾತೂನಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ಅನಿಸುಬನ್ತೇ ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸ ಇಸುಬನ್ತೇ ನಿತ್ಯತಯಾ ಕರ್ಮಭಾವಂ ಭಜತೇ. ಜ್ಞಾನಾಶನಾಭಿವಾದನಾರ್ಥಾನಾಂ ತು ಪಾಕ್ಷಿಕತಯೇತಿ ವಿಶೇಷಃ. ಅತ ಏವ ಏವಂ ವಿಶೇಷದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಗತಿಶಬ್ದಾರ್ಥಾಕರ್ಮಕಾಣಾಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯೇ ಕರ್ತರಿ [205], ಬೋಧಾಶನಾವನತೀನಾಂ ವಾ [203] ಇತಿ ಯೋಗದ್ವಯೇ ನ ನಿತ್ಯತಯಾ ಪಾಕ್ಷಿಕತಯಾ ಚ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಧಾನಮಿತಿ.

ನ ಚ ಆಭ್ಯಾಂ ಏಷಾಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಕರ್ತರಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಹಿತಾ ಇತ್ಯೇತಾವತಾ ನ ದ್ವಿಕರ್ತೃಕತ್ವಕ್ಷತಿಃ ; ಕರ್ತರ್ಯೇವ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಧಾನಾತ್. ನ ಹಿ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ[1]ಭಾವೇ [226] ಇತಿ ಕೃದ್ಯೋಗೇ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಷಷ್ಠೀ ವಿಹಿತಾ ಇತ್ಯೇತಾವತಾ ತತ್ರ ತಯೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕರ್ಮತ್ವಂ ವಾ ಕ್ಷತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ ; ತತೋಽತ್ರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಸಮ್ಭವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಷಷ್ಠೀ ಹಿ ಸ್ವಯಂ ಸಮ್ಬನ್ಧವಾಚಿಕಾ. ಸಮ್ಬನ್ಧಶ್ಚ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಇತಿ ಕಾರಕಮಾತ್ರೇ ಪ್ರಸಕ್ತಾ ಷಷ್ಠೀ ಕರ್ಮಾದಿಕಾರಕವಿಶೇಷೇ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಭಿರಪೋದಿತಾಪಿ ತತ್ರ ಕೃದ್ಯೋಗಲಕ್ಷಣಂ ನಿಮಿತ್ತವಿಶೇಷಮಾಸಾದ್ಯ ಸ್ವಯಮುತ್ತೇಜಕತಯಾ ಸಮಾಗತಾ ಇತ್ಯೇತಾವತ್. ನಾತ್ರ ತಥಾ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಹಿ ಅತ್ರ ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿರೇವ ನೌಪಪದಿಕೀ. ಸಾ ಚ ಸ್ವವಾಚ್ಯಕಾರಕಶಕ್ತಿಮನ್ತರಾ ಸ್ವಯಂ ಅಪ್ರವರ್ತಮಾನಾ ಸತೀ ತತ್ರ ಕರ್ತುಃ ಕರ್ಮತಾಂ ವಕ್ತ್ಯೇವೇತಿ ತೇ ಧಾತವಃ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಕಾ ಉಚ್ಯನ್ತೇ. ತದುಕ್ತಂ—

ಗಮನಾಹಾರಬೋಧಾರ್ಥಶಬ್ದಾರ್ಥಾಕರ್ಮಧಾತುಷು ।
ಅನಿನನ್ತೇಷು ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸ್ಯಾದಿನನ್ತೇಷು ಕರ್ಮ ತತ್ ॥ ಇತಿ.

ಇನಿತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಮತೇ ಹೇತುಕರ್ತೃವಿಷಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಅತೋಽತ್ರ ಕರ್ತಾ ಕರ್ಮ ಭವತೀತಿ ಜ್ಞೇಯಂ. ಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ—ಗತ್ಯರ್ಥೇ ತಾವತ್ ತುಱುಗಳೂರನೆಯ್ದಿದುವು, ಶಬ್ದಾರ್ಥೇ ಗಿಳಿ ಸವಿಮಾತಂ ನುಡಿದುದು, ಅಕರ್ಮಕೇ ಆಂ ಪೆರ್ಚಿದೆಂ ಇತಿ ಅನಿಸುಬನ್ತಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಗೇ ಗವಾದೀನಾಂ ಕರ್ತೃತ್ವಂ. ತತ್ರೈವ ಇಸುಪಿ ತುಱುಗಳನೂರನೆಯ್ದಿಸಿದಂ ಗೋವಳಂ, ಗಿಳಿಯಂ ಸವಿಮಾತಂ ನುಡಿಯಿಸಿದಳರಸಿ, ಎನ್ನಂ ಪೆರ್ಚ್ಚಿಸಿದನರಸಂ ಇತಿ ತೇಷಾಮೇವ ಕರ್ತೃಭೂತಾನಾಂ ಗವಾದೀನಾಂ ಕರ್ಮತ್ವಂ ಗೋಪಾಲಾದೀನಾಮೇವ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ಇಸುಬನ್ತಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗಃ.

ಅತ್ರ ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ತು ಅಕರ್ಮಣಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಇಸುಪಿ ಏಕಕರ್ಮತ್ವಾನ್ನ ವಿಶೇಷಃ. ಗತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಾನಾಂ ತು ದ್ವಿಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಹಿತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಿಂ ಕರ್ಮ ವದೇತ್ ಕಿಂ ಪ್ರಾಕ್ತನಂ ಗ್ರಾಮಾದಿಕಮೇವ ಕರ್ಮ ಕಿಂ ವಾ ಕರ್ತೃಕರ್ಮೈವ ಇತ್ಯನುಯೋಗೇ ಇದಮಾರಭ್ಯತೇ ಇಸುಪಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಕರ್ತರಿ ಇತಿ. ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ಕರ್ತಾ ಪಶ್ಚಾತ್ ಕರ್ಮತಾಮಾಪನ್ನಃ ತತ್ರೈವ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಾ

1 ನಿತ್ಯಂ.

ನ್ಯತ್ರೇತಿ. ಅತ ಏವ ತುಱುಗಳೊರನೆಯಿಂ ಸಲ್ಪಟ್ಟುವು ಗೋವಳನಿಂ, ಗಿಳಿ ಸವಿಮಾತು ನುಡಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದರಸಿಯಿಂ, ಆಂ ಪೆರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟೆನರಸನಿಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಗವಾದೀನಾಂ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣಾಂ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಥಮಾ. ಗ್ರಾಮಾದೀನಾಂ ಕೇವಲಕರ್ಮಣಾಂ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ದ್ವಿತೀಯಾ. ಸರ್ವತ್ರ ಗೋಪಾಲಾದೀನಾಂ ಕರ್ತ್ರೂಣಾಮಪಿ ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ತೃತೀಯಾ ಅವಗನ್ತವ್ಯಾ.

ನನು ಏವಂ ಅನೇಕಕರ್ಮಕೇ ಕರ್ಮಪ್ರತ್ಯಯವತ್ ಅನೇಕಕರ್ತೃಕೇ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾಪಿ ಏವಂ ನಿಯಮಃ ಕುತೋ ನೋಕ್ತ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅನೇಕಕರ್ತೃಕತ್ವಂ ಹಿ ನ ತುಲ್ಯಕಕ್ಷತಯಾ ಸಮ್ಭವತಿ, ಕಿಂತು ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಭೇದೇನೈವ. ತತ್ರ ಕರ್ತಾ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಮುಖ್ಯ ಏವ ಭವತಿ ನಾಮುಖ್ಯೇ ; ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಯೋಃ ಮುಖ್ಯೇ ಕಾರ್ಯಸಮ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ ;

ಮುಖ್ಯಂ ಕರ್ತಾರಮಾಚಷ್ಟೇ ಪ್ರತ್ಯಯೋ'ನೇಕಕರ್ತೃಕೇ |
ಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಯೋಜಕೋ ಜ್ಞೇಯಃ ಪ್ರಯುಕ್ತೋ ನಾಪರೈರ್ಯದಿ || ಇತಿ ವಚನಾಚ್ಚ ನ ಚ ಕರ್ಮಣ್ಯಪಿ ಏವಂ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಅತ ಏವ ತತ್ರ ವಿಶೇಷೋಪದೇಶ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ದಪದವಂ ತಿಙಿ ಸದ್ಭೂತಭಾವಿನಿ || **446** ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸತಿ ಭೂತೇ ಭಾವಿನಿ ಚ ಕಾಲೇ ವಿವಕ್ಷಿತೇ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಧಾತೋಃ ದಪ, ದ, ವ ಇತ್ಯೇತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತಿ ತಿಙಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಇರ್ದಪಂ, ಇರ್ದಂ, ಇರ್ಪಂ.; ನೋಡಿದಪಂ, ನೋಡಿದಂ, ನೋಡುವಂ ; ಕೂಡಿದಪಂ, ಕೂಡಿದಂ, ಕೂಡುವಂ. ತಿಙಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಇರವು, ಇರ್ಕೆ.

[Verbal roots take the affixes *dapa*, *da* and *va* respectively for the present, past and future tenses before the *tiṅ* or personal endings.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ದಪಶ್ಚ ದಶ್ಚ ವಶ್ಚ ದಪದವಂ ಇತಿ ವಿಧೇಯತ್ರಯನಿರ್ದೇಶಃ. ಸಂಶ್ಚ ಭೂತಶ್ಚ ಭಾವೀ ಚ ಸದ್ಭೂತಭಾವಿ ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಕಾಲತ್ರಯನಿರ್ದೇಶಃ. ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವಂ. ಸನ್ನಿತಿ ಸಮ್ಪ್ರತಿಕಾಲಃ ವರ್ತಮಾನಕಾಲ ಇತಿ ಯಾವತ್, ಭೂತೋ'ತೀತಃ. ಭಾವೀ ಭವಿಷ್ಯನ್. ತತ್ರ ಆಪ್ರಾರಮ್ಭಾತ್ ಆಪರಿಸಮಾಪ್ತೇಃ ಏಷ ಸಮ್ಪ್ರತಿಕಾಲಃ. ಸಾಮ್ಪ್ರತಿಕಧ್ವಂಸಪ್ರತಿಯೋಗೀ ಭೂತಃ. ತಾದೃಕ್ಪ್ರಾಗಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗೀ ಭಾವೀ. ಯದ್ಯಪಿ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ಕಾಲದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಅನಾದಿನಿಧನತ್ವಾತ್ ಏಷ ವಿಭಾಗೋ'ನುಪಪನ್ನಃ ; ಪರ್ಯಾಯವಿವಕ್ಷಾಯಾಮಪಿ ಪರಮಾರ್ಥತೋ'ರ್ಥಪರ್ಯಾಯಸ್ಯ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾತ್. ತಥಾಪಿ ವ್ಯವಹಾರನಯಾಶ್ರಯಣೇನ ವ್ಯಞ್ಜನಪರ್ಯಾಯವಿವಕ್ಷಯೈವ ಏಷ ವಿಭಾಗಃ. ಭಿದ್ಯತೇ ಹಿ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ಸದಾತನೋ'ಪಿ ಕಾಲೋ ವ್ಯವಹಾರತೋ ವರ್ತಮಾನಾತೀತಾನಾಗತಕ್ರಿಯಾಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯೋ'ನ್ಯಕ್ರಿಯಾಪರಿಚ್ಛೇದಕಃ ಸ್ವಯಮಪಿ ವರ್ತಮಾನೋ'ತೀತೋ'ನಾಗತಶ್ಚೇತಿ. ಯಥಾ—ಮುಖ್ಯತೋ ನಿತ್ಯಮಪ್ಯೇಕಮಪಿ ಆಕಾ

ಶ್ಚ ಲೋಕಾಕಾಶಮಲೋಕಾಕಾಶಂ ಘಟಾಕಾಶಂ ಮಠಾಕಾಶಮಿತಿ ಅನಿತ್ಯಾವ್ಯಾಪಿ ನಾನಾ
ತ್ಮಕಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ. ಕಾಲತ್ರಯವಿಧೇಯತ್ರಯಯೋಃ ಸಮವಚನತ್ವಾತ್ ಯಾಥಾಸ
ಙ್ಖ್ಯಂ. ತಿಙಿ ಇತಿ ಅಮಾದೀನಾಂ ಷಣ್ಣಾಮಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ನಿಮಿತ್ತನಿರ್ದೇಶ ಇತಿ
ನಾತ್ರ ಯಾಥಾಸಙ್ಖ್ಯಾವಕಾಶಃ. ಸದಾದಿಕಾಲೀನಾ ಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ತದ್ವಾಚಕಾತ್ ಧಾತೋಃ
ತಿಙಿ ಪರೇ ಮಧ್ಯೇ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ದಮಾದಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತೀತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ವರ್ತಮಾನೇ ಕಾಲೇ ಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ಭೂತೇ ಭಾವಿನಿ
ಚ ಅದ್ಯತನಾನದ್ಯತನಭೇದವಿವಕ್ಷಯಾ ತತ್ರಾಪಿ ಭೂತೇ ಪರೋಕ್ಷಾಕ್ರಿಯಾತಿಪತ್ತಿಭೇದವಿ
ವಕ್ಷಯಾ ಭಾವಿನಿ ಆಶೀರ್ವಿವಕ್ಷಯಾ ಚ ಭವತಿ ಅಭವತ್ ಅಭೂತ್ ಬಭೂವ ಅಭವಿಷ್ಯತ್
ಭವಿತಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಭೂಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪಭೇದಃ ಸುವ್ಯಕ್ತಕಾಲನಿಬನ್ಧನೋಽಷ್ಟಧಾ
ಭವತು ಭವೇತ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯವ್ಯಕ್ತಕಾಲನಿಬನ್ಧನೋ ದ್ವೇಧಾ ಇತ್ಯಾಹತ್ಯ ದಶಧಾ ನಿರೂಪಿ
ತಃ. ಸಂಜ್ಞಾಶ್ಚ ತೇಷಾಂ ದಶಧೈವ ನಿರೂಪಿತಾಃ. ತತ್ರ ಶಾಕಟಾಯನಮತೇ ಲಕಾರಮೇ
ಕಂ ವಿವಕ್ಷಿತ್ವಾ ತಸ್ಯೈವ ಲಕಾರಸ್ಯ ಅ ಇ ಉ ಋ ಏ ಇತಿ ಪಞ್ಚಸ್ವರಾನ್ ತತಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯೇ
ಕಂ ಟಕಾರಂ ಙಕಾರಂ ಚ ಸಂಯೋಜ್ಯ ಲಟ್ ಲಙ್ ಲಿಟ್ ಲಿಙ್ ಲುಟ್ ಲುಙ್ ಲೃಟ್ ಲೃಙ್
ಲೇಟ್ ಲೇಙ್ ಇತಿ ದಶ ಲಕಾರಾ ಇತಿ. ತೇಷ್ವೇವ ಲಕಾರೇಷು ವರ್ತಮಾನಕಾಲೇ ಲಟ್,
ಭೂತಕಾಲಸಾಮಾನ್ಯೇ ಲುಙ್, ಭೂತಾನದ್ಯತನೇ ಲಙ್, ಭೂತೇಽಪಿ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್,
ಕ್ರಿಯಾತಿಪತ್ತೌ ಲೃಙ್, ಭಾವಿಕಾಲಸಾಮಾನ್ಯೇ ಲೃಟ್, ಭಾವ್ಯನದ್ಯತನೇ ಲುಟ್, ಆಶಿಷಿ
ಲಿಙ್ಲೇಟೌ, ವಿಧ್ಯಾದೌ ಲೇಙ್ ಏವಂ ವಿಷಯವಿಭಾಗಶ್ಚ ಕೃತಃ. ಪಾಣಿನಿಮತೇ ತು
ಏವಮೇವ ಭವತಿ. ಪರಂತು ಏಕಾರಮಪಿ ಅಧಿಕಮಙ್ಗೀಕೃತ್ಯ ತಸ್ಮಾದೇಕಾರಾಚ್ಚ
ಟಕಾರಮೇವ ಚಕಾರ ನ ಙಕಾರಮಿತಿ ಷಟ್ ಟಿತಃ ಙಿತಶ್ಚತ್ವಾರ ಇತ್ಯೇವಂ ದಶ ಲಕಾ
ರಾಃ. ತತ್ರ ಲೇಟ್ ಏಕಃ ಛನ್ದೋವಿಷಯ ಇತಿ ವೈದಿಕಶಬ್ದೇಷ್ವೇವ ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಃ.
ಲೌಕಿಕೇಷು ತು ಲಟ್ ಲಿಟ್ ಲುಟ್ ಲೃಟ್ ಲೋಟ್ ಲಙ್ ಲಿಙ್ ಲುಙ್ ಲೃಙ್ ಇತ್ಯೇವಂ
ನವೈವ ಲಕಾರಾಃ. ವಿಷಯವಿಭಾಗೋಽಪಿ ಪೂರ್ವವದೇವ ಪರಂತು ಆಶಿಷಿ ವಿಧ್ಯಾದೌ
ಚ ಲಿಙ್ ಏಕ ಏವ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಂ ಭಜಮಾನ ಆಶೀರ್ಲಿಙ್ ವಿಧಿಲಿಙ್ ಇತಿ ಚ ದ್ವೇಧಾ
ವ್ಯವಹೃತ ಇತಿ ಆಶಿಷಿ ಲಿಙ್ಲೋಟೌ ವಿಧ್ಯಾದಿಷು ಚ ಲಿಙಿತ್ಯೇವ ವಿಶೇಷ ಇತಿ. ಜೈನೇನ್ದ್ರ
ಮತೇಽಪಿ ಪಾಣಿನೀಯವದೇವ. ಕಿಂತು ಲಕಾರಾಸ್ತು ನವೈವ; ವೈದಿಕಲಕಾರಾನಙ್ಗೀ
ಕಾರಾತ್. ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ತು ಪೃಥಗೇವ ಸಂಜ್ಞಾಃ. ವರ್ತಮಾನಾ, ಸಪ್ತಮೀ,
ಪಞ್ಚಮೀ, ಹ್ಯಸ್ತನೀ, ಅದ್ಯತನೀ, ಪರೋಕ್ಷಾ, ಕ್ರಿಯಾತಿಪತ್ತಿಃ, ಶ್ವಸ್ತನೀ, ಭವಿಷ್ಯ
ನ್ತೀ, ಆಶೀರಿತಿ. ಅತ್ರ ಸಪ್ತಮೀ, ಪಞ್ಚಮೀ ಚೇತಿ ಲೇಙ್ಲೇಟೋಃ ಅವ್ಯಕ್ತಕಾಲಯೋಃ
ಅಙ್ಕಿತಸಂಜ್ಞಾ. ಅವಶಿಷ್ಟಾ ವರ್ತಮಾನಾದಯಃ ಸುವ್ಯಕ್ತಕಾಲಾನಾಂ ಲಡಾದೀನಾಮ
ಷ್ಟಾನಾಂ ಅನ್ವರ್ಥಸಂಜ್ಞಾ ಏವೇತಿ. ತಥಾಪಿ ಅತ್ರ ಭಾಷಾಯಾಂ ನೈಷ ವಿಶೇಷಃ. ಯಾ
ವಾನ್ ವಿಶೇಷಃ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಸದಾದಿಕಾಲತ್ರಯಂ ನಾತಿವರ್ತತ ಇತಿ ಕಾಲವಿಶೇಷನಿಬನ್ಧನಾ
ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ತ್ರೇಧೈವ ನಾಧಿಕಾ. ತತ್ರ ಭವತೀತಿ ಲಟೋ ವರ್ತಮಾನೇ, ಅಭವತ್
ಅಭೂತ್ ಬಭೂವ ಅಭವಿಷ್ಯದಿತಿ ಚತುರ್ಣಾಂ ಲಙ್ ಲುಙ್ ಲಿಟ್ ಲೃಙಾಮತೀತೇ,
ಭವಿತಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಭೂಯಾದಿತಿ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಲುಟ್ ಲೃಟ್ ಲಿಙಾಂ ಭಾವಿನಿ ಇತಿ ಅಷ್ಟಾ
ನಾಂ ಸುವ್ಯಕ್ತಕಾಲಾನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಕಾಲತ್ರಯೇ ಭವತು ಭವೇತ್ ಇತ್ಯುಭಯೋಃ ಲೇಙ್ಲೇ

ಜೋಃ ಅವ್ಯಕ್ತಕಾಲಯೋಃ ವಿಧ್ಯಾದಿಷ್ವಿತಿ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಯಥಾಯಥಮತ್ರೈವ ಅನ್ತರ್ಭಾವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಚಿ ॥ 447 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸತಿ ಭೂತೇ ಭಾವಿನಿ ಚ ಕಾಲೇ ವಿವಕ್ಷಿತೇ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಧಾತೋಃ ದಪ, ದ, ವ ಇತ್ಯೇತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತಿ ಅಚಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೋಡಿದಪನಂ, ನೋಡಿದನಂ, ನೋಡುವನಂ ; ಮಾಡಿದಪಂಗೆ, ಮಾಡಿದಂಗೆ, ಮಾಡುವಂಗೆ. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[Verbal roots take *dapa*, *da* and *va* respectively, for the present, past and future tenses, before the *ach* or gerundal affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸದಾದಿಕಾಲತ್ರಯೇ ದಪಾದಿಪ್ರತ್ಯಯತ್ರಯಮುಕ್ತಂ. ತತ್ತು ನ ಕೇವಲಂ ತಿಙ್ಯೇವ ಪರತ ಇತಿ ಏಕಾನ್ತಃ. ಕಿಂತು ಅಚ್ಕೃತ್ಯ ಕರ್ಮಣೋಃ 543 ಇತಿ ಕೃತ್ಸಂಜ್ಞಕೋ'ಚ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಕ್ಷ್ಯತೇ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪರತೋ'ಪಿ ಭವತೀತ್ಯಾಹ— ಸತಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯದ್ಯೇವಂ ಪೂರ್ವಯೋಗ ಏವ ಅಯಮಪಿ ವಕ್ತವ್ಯೋ ನ ಪಾರ್ಥಕ್ಯೇನೇತ್ಯತ ಆಹ—ಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸತಿ ವೋ ವಾ ॥ 448 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವರ್ತಮಾನಕಾಲೇ ವಿವಕ್ಷಿತೇ ಧಾತೋಃ ವ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಅಚಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೋಡುವನಂ, ನೋಡಿದಪನಂ ; ಕೂಡುವಂಗೆ, ಕೂಡಿದಪಂಗೆ ; ಇರ್ಪನ, ಇರ್ದಪನ.

[In the present tense a verbal root optionally takes *va* before the *ach* or gerundal affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಚಿ ಪರತಃ ಸತಿ ಕಾಲೇ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ದಪಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅನೇನ ವಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಭಾಷ್ಯತೇ. ಪಕ್ಷೇ ದಪ ಏವ. ತಿಙನ್ತಭ್ರಾನ್ತಿವ್ಯುದಾಸಾರ್ಥಂ ಉದಾಹೃತೌ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರದರ್ಶನಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಎನೋದುವುದ್ವಳತ್ತು ॥ 449 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಎನ್, ಓತ್, ಉವು, ಉದು, ಅಳ್, ಅತ್ತು ಏತೇಷು ಪರೇಷು ಸದಾದಿಕಾಲವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಧಾತೋಃ ದಪಾದಯೋ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಮಿದಂ ಮಾಡಿದಪೆಂ, ಮಾಡಿದೆಂ, ಮಾಡುವೆಂ ; ನೀನಿದನೆಂತು ನಂಬಿದಪೋ, ನಂಬಿದೋ, ನಂಬುವೋ ; ತಾಮಿದಂ ಮಾಡಿದಪುವು, ಮಾಡಿದುವು, ಮಾಡುವುವು ; ತಾನಿದಂ ನೋಡಿದಪುದು, ನೋಡಿದುದು, ನೋಡುವುದು ; ಕಾಂತೆ ನೋಡಿದಪಳ್, ನೋಡಿದಳ್, ನೋಡುವಳ್ ; ತಾನಿದಂ ಮಾಡಿದತ್ತು. ಪ್ರತಿಷೇಧಯಿಷ್ಯತಿ ಆದೇಶೇ 452 ಇತಿ. ತಸ್ಯ ಅಯಂ ಪುರಸ್ತಾದಪವಾದಃ. ಅತ ಏವಾತ್ರ ಎನಪಿ ಆದಿಷ್ಟ ಏವ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ.

[Verbal roots take the affixes *dapa*, *da* and *va* respectively, for the present, past and future tenses, before the terminations *en*, *ôt*, *uvu*, *udu*, *aḷ*, *attu*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ನನು ಅಯಮನಾರಬ್ಧವ್ಯಃ, ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಎನಾದಿಷು ಪರೇಷು ಧಾತೋಃ ದಪಾದಯೋ ಯಥಾ ಸ್ಯುರಿತ್ಯೇವಮರ್ಥೋ ಹಿ ಅಯಮಾರಮ್ಭಃ. ತೇ ಚ ತೇಷು ವಿನೈವಾನೇನ ಸಿಧ್ಯನ್ತಿ. ಎನಿತಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷಾನೇಕವಚನಸ್ಯ ಎವ್ರೋರೆನ್[462] ಇತ್ಯನೇನ ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯೇ ಎನಾದೇಶಃ. ಓದಿತಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನಸ್ಯ ಓದಯೋ ವಾ[461] ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ಓದಾದೇಶಃ. ಉವು ಇತಿ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಾನೇಕವಚನಸ್ಯ ಚ ಉವುರನೇಕತ್ವೇ[456], ಅರಃ[457] ಇತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ ಉವುರಾದೇಶಃ. ಉದು ಇತಿ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನಸ್ಯ ಚ ನಪ್ಯುದುಃ[454], ಅಚಃ[455] ಇತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ತತ್ರೈವ ವಿಷಯೇ ಉದುರಾದೇಶಃ. ಅಳಿತಿ ತಯೋರೇವ ಅಳಮೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ[453] ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ ಅಳಾದೇಶಃ. ಅತ್ತು ಇತಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನಸ್ಯ ವೇತ್ತ್ವಿತ್ತ್ವತ್ತವೋ'ಮೋ ಭೂತೇ[458] ಇತಿ ಅತೀತಕಾಲೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ ಅತ್ತುರಾದೇಶಃ. ತೇ ಚ ಅಮೀ ಎನಾದಯಃ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವೇನ ತಿಙ್ರೂಪಾ ಅಜ್ರೂಪಾ ವಾ ಭವನ್ತೀತಿ ದಪದವಂ ತಿಙಿ ಸದ್ಭೂತಭಾವಿನಿ[446], ಅಚಿ[447] ಇತ್ಯಾಭ್ಯಾಮೇವ ಸಿದ್ಧೇರಿತಿಚೇತ್—

ಸತ್ಯಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಉಕ್ತರೀತ್ಯೈವ ಸಿಧ್ಯತಿ; ತಥಾಪಿ ತಿಙೋ'ಚೋ ವಾ ನೈತ ಏವ ಆದೇಶಾಃ, ಕಿಂತು ಅನ್ಯೇ'ಪಿ ಸನ್ತೀತಿ ತತ್ರಾಪಿ ಅನಯೈವ ದಿಶಾ ದಪಾದಿಪ್ರಸಙ್ಗೇ ತನ್ಮಾಭೂದಿತಿ ನಿಷೇಧಯಿಷ್ಯತಿ ಆದೇಶೇ[452] ಇತಿ. ಸ ಚ ಉತ್ಸರ್ಗಾತ್ ಆದೇಶಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತಕ ಇತಿ ಅತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ, ಏಷಾಮಪ್ಯಾದೇಶತ್ವಾತ್. ಅತೋ'ತ್ರ ನಿಷೇಧೋ ಮಾ ಪ್ರಸಾಂಕ್ಷೀದಿತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ನಿಷೇಧಂ ಹೃದ್ಯಾಕಲಯ್ಯ ಎನಾದಿಷು ಅಯಂ ಪುರಸ್ತಾದೇವ ಅನೇನ ಅಪೋದ್ಧೃತ ಇತಿ ಅರ್ಥವಾನೇವ ಆರಮ್ಭ ಇತ್ಯಾಹ—ಪ್ರತಿಷೇಧಯಿಷ್ಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಎನ ಉತ್ತಮಪುರುಷೈಕವಚನಭ್ರಾನ್ತಿಂ ವಾರಯತಿ—ಅತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯತ ಆದೇಶಪಙ್ಕ್ತೌ ಪಠಿತಸ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ನೋಳಃ ಸತ್ತಾಯಾಂ || **450** ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸತ್ತಾಯಾಮರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಉಳ್ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಸದಾದಿಕಾಲವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ದಪಾದಯೋ ನ ಭವನ್ತಿ ತಿಙಿ ಅಚಿ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತಿಙಿ—ಬಳೆಂ, ಬಳರ್; ಬಳೆಯ್, ಬಳಿರ್; ಬಳೆಂ, ಬಳೆವು. ಅಚಿ—ಬಳನಂ, ಬಳನಿಂ, ಬಳಂಗೆ. ಉಳ ಇತಿ ಕಿಂ? ಸಂಭವಿಸಿದಪಂ, ಸಂಭವಿಸಿದಂ, ಸಂಭವಿಸುವಂ. ಸತ್ತಾಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ಉಳ್ತಿಪಂ, ಉಳ್ತಿಂ, ಉಳ್ವಿಂ. ಉಳ್ ಅತ್ರ ಹಲವಿಲೇಖನೇ.

[*Ul*, when it means being, does not take *dapa*, &c., or the present and other tenses.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಧಾತವೋ ಹಿ ನಾನಾರ್ಥಕಾಃ. ತಥಾ ಚ ಪಠನ್ತಿ—

ನಿಪಾತಾಶ್ಚೋಪಸರ್ಗಾಶ್ಚ ಧಾತವಶ್ಚೇತಿ ತೇ ತ್ರಯಃ |
ಅನೇಕಾರ್ಥಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ಸದ್ಭಿಃ ಪಾಠಸ್ತೇಷಾಂ ನಿದರ್ಶನಂ || ಇತಿ.

ತಥಾ ಚ ಉಳ್ಧಾತುರನೇಕಾರ್ಥೋಽಪಿ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಹಲವಿಲೇಖನೇ ಚ ಪ್ರಭೂತಂ ವರ್ತತೇ. ತಸ್ಯ ಚ ಅತ್ರ ಸತ್ತಾವಿಷಯ ಏವ ದಪಾದಿನಿಷೇಧೋ ನಾರ್ಥಾನ್ತರ ಇತ್ಯಾಹ— ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ತಿಜಿ ಉದಾಹರತಿ—ಬಳಂ, ಬಳರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಜ್ಞಾಪಕಬಲಾತ್ ಸರ್ವತ್ರ ಬದಾದೇಶಃ. ಅಚಿ ಉದಾಹರತಿ—ಬಳನಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಜನ್ತವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರದರ್ಶನಂ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹೃತೌ ಸಂಭವಿಸಿದಪಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಸಮ್ಭವನಶಬ್ದಾತ್ ಇಸುಪಿ ದುಲೋಪೇ ಸಂಭವಿಸು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಅವಾದಯೋ ದಪಾದಯಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಾಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಪೂರ್ವೋ ಭವತಿಃ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯರ್ಥ ಏವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ; ತಥಾಪಿ ಸತ್ತಾಯಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಂ.

ಉಟ್ಟಪಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಉಟಃ ಕವಲಾದಿತ್ವಾತ್ ದಪಾದೇರ್ದಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಾದೇಶಃ. ನೋಳ ಇತ್ಯನೇನೈವ ನಿಷೇಧಾತ್ ಕಥಂ ದಪಾದಿರಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಉಟ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸತ್ತಾಯಾಮೇವ ನಿಷೇಧೋ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ವಿಶಿಷ್ಯ ಕಥನಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಬಲೋಽವಬೋಧನೇ || 451 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅವಬೋಧನಾರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಬಲ್ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಸದಾದಿಕಾಲವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ದಪಾವಯೋ ನ ಭವನ್ತಿ ತಿಜಿ ಅಚಿ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಬಲ್ಲಂ, ಬಲ್ಲರ್; ಬಲ್ಲಯ್, ಬಲ್ಲಿರ್; ಬಲ್ಲೆಂ, ಬಲ್ಲೆವು. ಬಲ್ಲನಂ, ಬಲ್ಲನಿಂ, ಬಲ್ಲಂಗೆ. ಬಲ ಇತಿ ಕಿಂ? ಅಱಿದಪಂ, ಅಱಿದಂ, ಅಱಿವಂ. ಅವಬೋಧನ ಇತಿ ಕಿಂ? ಬಲ್ತುದು ಮೊಸರ್, ಬಲ್ತುದು ತುಪ್ಪಂ. ಕಠಿನಮಭೂದಿತ್ಯರ್ಥಃ.

[The verbal root *bal*, when it means knowing, does not take *dapa*, &c., in the present and other tenses.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅನೇಕಾರ್ಥೋಽಪಿ ಬಲ್ಧಾತುಃ ಅವಬೋಧನಘನೀಭಾವಯೋಃ ಪ್ರಚುರಂ ಪಠ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಅವಬೋಧನ ಏವ ದಪಾದಿನಿಷೇಧೋ ನಾನ್ಯತ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಅವಬೋಧನ ಇತ್ಯಾದಿ. ಬಲ್ಲಂ, ಬಲ್ಲರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಇತಿ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಲಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿಭಾವಃ. ಬಲ್ತುದು ಮೊಸರ್. ಬಲೋಽಪಿ ಕವಲಾದಿತ್ವಾತ್ ದಸ್ಯ ತಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಆದೇಶೇ || 452 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಧಾತೋಃ ದಪಾದಯೋ ನ ಭವನ್ತಿ ಆದೇಶೇ ತಿಜಿ ಅಚಿ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಿತು, ಮಾಡಿತ್ತು ; ಮಾಳ್ಕುಂ, ಮಾಡುಗುಂ ; ಮಾಳ್ಕುಗುಂ, ಮಾಡುಗುಗುಂ ; ಮಾಳ್ಕೆ, ಮಾಡುಗೆ ; ಮಾಳ್ಪುದು, ಮಾಡುವುದು ; ಮಾಡ, ಮಾಡು ; ಮಾಳ್ಪುದು, ಮಾಡುವುದು ; ಮಾಡಿಂ, ಮಾಡುವಂ, ಮಾಡುವೆಂ ; ಮಾಡುತೆ, ಮಾಡುತ್ತೆ ; ಮಾಡುತುಂ, ಮಾಡುತ್ತುಂ. ಆದೇಶ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮಾಡಿದಪಿರ್, ಮಾಡಿದಿರ್, ಮಾಡುವಿರ್.

[Verbal roots do not take *dapa*, &c., when *tiṅ* and *ach* affixes are changed for substitutes.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಿಜಿ ಇತಿ ಅಚಿ ಇತಿ ಚ ವರ್ತತೇ. ತಯೋಶ್ಚ ಇದಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಆದೇಶೇ ಇತಿ ಅಳಮಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ [453] ಇತ್ಯಾದಿಯೋಗೈಃ ತಿಜೋ'ಚಶ್ಚ ಆದೇಶಾ ವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ. ತದಾತ್ಮಕೇ ತಿಜಿ ಅಚಿ ಚ ಪರೇ ಇತಿ. ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅನೇನ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ. ಮಾಡಿತು, ಮಾಡಿತ್ತು. ವೇತ್ವಿತ್ತ್ವತ್ತುವೋ'ಮೋ ಭೂತೇ [458] ಇತಿ. ಮಾಳ್ಕುಂ, ಮಾಡುಗುಂ. ಅಮರೋಗುರ್ಗಮ್ [463] ಇತಿ. ಮಾಳ್ಕುಗುಂ, ಮಾಡುಗುಗುಂ. ಗುಗುಮೇಕೇಷಾಂ [464] ಇತಿ. ಮಾಳ್ಕೆ, ಮಾಡುಗೆ. ಆಶೀರ್ವಿಧಿ[465] ಇತ್ಯಾದಿನೇತಿ. ಮಾಳ್ಪುದು, ಮಾಡುವುದು. ನಪ್ಪ್ಯದುಃ [454] ಇತಿ, ಅಚಃ [455] ಇತಿ ಚ. ಮಾಡ, ಮಾಡು. ಅಯೋಲ್ಲುಪ್ತಾ [468] ಇತಿ. ಮಾಳ್ಪುದು, ಮಾಡ ವುದು. ಇರಶ್ಚ ವುದುಃ [466] ಇತಿ. ಮಾಡಿಂ. ಇಮ್ [467] ಇತಿ. ಮಾಡುವಂ ಎವೋರ್ವಮ್ [470] ಇತಿ. [1] ಮಾಡುವೆಂ. ಎನೋ ರ್ವೇ [471] ಇತಿ. ಮಾಡುತೆ, ಮಾಡುತ್ತೆ ; ಮಾಡುತುಂ, ಮಾಡುತ್ತುಂ. ಉತೆದುತ್ತೆ [2] ದುತುಮುತ್ತುಂ ಸತ್ಯಚೋ ವಾ [544] ಇತಿ. ಇತ್ಯಾದಯ ಊಹ್ಯಾಃ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಮಾಡಿದಪಿರ್, ಮಾಡಿದಿರ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಇದುತಃ [476] ಇತಿ ಇಕಾರಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಳಮಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ॥ 453 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋರ್ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅಮಃ ಅಳ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸತಿ ನೋಡಿದಪಳ್, ನೋಡಿದಳ್, ನೋಡುವಳ್ ; ಕೂಡಿದಪಳ್, ಕೂಡಿದಳ್, ಕೂಡುವಳ್. ಅಮ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಸತಿಯರ್ ನೋಡಿದರ್, ಕೂಡಿದರ್. ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಆತಂ ನೋಡಿದಂ, ಕೂಡಿದಂ.

[The ending *am* becomes *aḷ* in the feminine.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇತಃ ತಿಜೋ'ಚಶ್ಚ ಆದೇಶಾ ವಕ್ಷ್ಯನ್ತೇ. ನನು ಇದಮಯುಕ್ತಂ ತಿಜೋ'ಚೋ ವಾ ಲಿಙ್ಗೋದ್ದೇಶೇನ ಆದೇಶವಿಧಾನಂ. ಯತ ಇದಂ ಸ್ತ್ರೀ ಪುಮಾನ್ ನಪುಂಸಕಂ ವಾ ಲಿಙ್ಗಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಧರ್ಮೋ ನಾನ್ಯಸ್ಯ. ತತೋ'ತ್ರ ಧಾತೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಾ ಅರ್ಥೋ ನೈವ ಲಿಙ್ಗವಾನಿತಿ ತದ್ವಾಚಕೋ ಧಾತುಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಸುತರಾಂ ಅಲಿಙ್ಗ ಏವೇತಿ ಕಥಮತ್ರ ತದುದ್ದೇಶೇನ ಆದೇಶವಿಧಾನಮಿತಿಚೇತ್—

---

[1] ಮಾಡುವೆರ್. [2] ದುತ್ತುಮುತುಂ.

ಉಚ್ಯತೇ ನ ವಯಮತ್ರ ಧಾತೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಾ ಲಿಙ್ಗವತ್ತ್ವಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಕಿಂಚಿದಾಚಕ್ಷ್ಮಹೇ ; ತಯೋರಲಿಙ್ಗತ್ವನಿಯಮಾತ್. ಕಿಂತು ಯೋ ಧಾತುಃ ತಿಙನ್ತತಯಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಮಭಿಮತಃ ತತ್ರ ಅವಶ್ಯಂ ಕರ್ತಾ ಕರ್ಮ ವಾ ಅಪೇಕ್ಷ್ಯತ ಏವ ; ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋರೇವ ತಿಙುತ್ಪತ್ತೇಃ. ತಥಾ ಚ ತಯೋಃ ಸಲಿಙ್ಗತ್ವಾತ್ ತದ್ವಾಚಕೋಽಪಿ ತಾದೃಶ ಇತಿ ತದಾಶ್ರಿತ್ಯೈವ ಏವಮಾದಿಶಾಮ ಇತಿ ನಾನುಪಪತ್ತಿಃ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ನೈವಂ ಆಖ್ಯಾತೇ ಲಿಙ್ಗಾಧೀನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ; ಸ ಗಚ್ಛತಿ, ಸಾ ಗಚ್ಛತಿ, ತದ್ಗಚ್ಛತೀತಿ ಲಿಙ್ಗತ್ರಯೇಽಪಿ ತಿಙಿ ಸಾರೂಪ್ಯಸ್ಯೈವ ದರ್ಶನಾತ್. ತಥಾಪಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ಅಸ್ತ್ಯೇವ ತನ್ನಿಬನ್ಧನಾ ; ಆತಂ ಬಂದಂ, ಆಕೆ ಬಂದಳ್, ಅದು ಬಂದುದು ಇತಿ ಲಿಙ್ಗತ್ರಯೇಽಪಿ ತಿಙನ್ತರೂಪವೈಚಿತ್ರ್ಯದರ್ಶನಾತ್. ತದಯಮಾರಮ್ಭಣೀಯ ಏವೇತಿ. ತಥಾ ಚ ಯತ್ರ ತಿಙ್ವಾಚ್ಯಂ ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮ ವಾ ಕಾರಕಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಂ ತತ್ರ ಅನ್ಯೈಕವಚನಸ್ಯ ಅಳಾದೇಶೋ ವಿಧೇಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಪ್ಯುದುಃ ॥ 454 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋರ್ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅಮ ಉದುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಗಿಳಿಯೋದಿದಪುದು, ಓದಿದುದು, ಓದುವುದು ; ಅಳಿ ಪಾಡಿದಪುದು, ಪಾಡಿದುದು, ಪಾಡುವುದು. ಅಮ ಇತಿ ಕಿಂ? ಎಲೆ ಗಿಳಿಯೋದುವೆಯ್, ಎಲೆ ತುಂಬಿ ಪಾಡುವಯ್. ನಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪಾರ್ವನೋದುವಂ, ಗಾಯಕಂ ಪಾಡುವಂ.

[*Am* becomes *udu* in the neuter.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಮ ಇತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಚಃ ॥ 455 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋರ್ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅಚ ಉದುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಓದಿದುದಂ, ಓದಿದುದಱಿಂ, ಓದಿದುದರ್ಕೆ ; ಪಾಡಿದುದಂ, ಪಾಡಿದುದಱಿಂ, ಪಾಡಿದುದರ್ಕೆ. ನಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಓದುವನಂ, ಓದುವಂಗೆ ; ಪಾಡುವಳಂ, ಪಾಡುವಳ್ಗೆ. ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ.

[The *ach* affix becomes *udu* in the neuter.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಪ್ಯುದುರಿತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉವುರನೇಕತ್ವೇ ॥ 456 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋರ್ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅಚ ಉವುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಅನೇಕತ್ವೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಓದುವುವಂ, ಓದುವುವಱಿಂ, ಓದುವುವಕ್ಕೆ. ಏವಂ ಪಾಡುವುವಂ, ಪಾಡುವುವಱಿಂ, ಪಾಡುವುವಕ್ಕೆ. ಅನೇಕತ್ವ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪಾಡಿದುದಂ, ಓದುವುದಂ

[The *ach* affix becomes *uvu* in the neuter plural.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಚೋ ನಪಿ ಇತಿ ಚ ಅನುವರ್ತನೀಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅರಃ ॥ 457 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋರ್ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅರ ಉವುರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನಪುಂಸಕ ಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಗಿಳಿಗಳೋದಿದುವು, ಓದಿದಪುವು, ಓದುವುವು. ಏವಂ ತುಂಬಿಗಳ್ ಪಾಡಿದುವು, ಪಾಡಿದಪುವು, ಪಾಡುವುವು. ನಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಓದಿದರ್, ಪಾಡಿದರ್.

[*Ar* becomes *uvu* in the neuter.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಉವುರ್ನಪಿ ಇತಿ ಚ ಅನುಸನ್ಧೇಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವೇತ್ವಿತ್ತ್ವತ್ತ್ವವೋಽಮೋ ಭೂತೇ ॥ 458 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಅತೀತಕಾಲೇ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅಮ ಇತು, ಇತ್ತು, ಅತ್ತು ಏತೇ ಆದೇಶಾ ವಾ ಭವನ್ತಿ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಗಿಳಿಯೋದಿತು, ಓದಿತ್ತು, ಓದಿದತ್ತು, ಓದಿದುದು. ಏವಂ ಅಳಿ ಪಾಡಿತು, ಪಾಡಿತ್ತು, ಪಾಡಿದತ್ತು, ಪಾಡಿದುದು. ಅಮ ಇತಿ ಕಿಂ? ಓದಿದಯ್, ಪಾಡಿದಯ್. ಭೂತ ಇತಿ ಕಿಂ? ಗಿಳಿಯೋದಿದಪುದು, ಓದುವುದು; ಅಳಿ ಪಾಡಿದಪುದು, ಪಾಡುವುದು. ನಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪಾಡಿದಂ, ಪಾಡಿದಳ್.

[In the past tense *am* optionally becomes *itu*, *ittu*, or *attu* in the neuter.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಪಿ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಇತುಶ್ಚ ಇತ್ತುಶ್ಚ ಅತ್ತುಶ್ಚ ಇತ್ವಿತ್ತ್ವತ್ತ್ವ ಇತಿ ವಿಧೇಯತ್ರಯಸ್ಯ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಅಮ ಇತಿ ಸ್ಥಾನಿನಃ. ಭೂತ ಇತಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಸ್ಯೇತಿ. ಉದಾಹೃತೌ ಓದಿತು, ಓದಿತ್ತು ಇತ್ಯುಭಯತ್ರಾಪಿ ಆದೇಶೇ 452 ಇತಿ ನಿಷೇಧಾತ್ ದಪಾದೀನಾಮಭಾವಃ. ಓದಿದತ್ತು, ಓದಿದುದು. ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಏನೋದುವುದ್ವಳತೌ 449 ಇತಿ ಆಪವಾದಿಕೋ ದಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉದೂವ್ವೋಷ್ಟ್ವವೂಳಃ ಸತ್ತಾಯಾಂ ॥ 459 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸತ್ತಾಯಾಮರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಉಳ್ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಪರಯೋಃ ಉದು, ಉವು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಂ ಟು, ಅವು ಇತ್ಯಾದೇಶೌ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಣಮುಣ್ಟು, ಕುದುರೆಗಳೊಳವು. ಉದೂವ್ವೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಒಳಯ್, ಒಳಿರ್. ಉಳ್ ಇತಿ ಕಿಂ? ಸಂಭವಿಸಿದುದು, ಸಂಭವಿಸುವುವು. ಸತ್ತಾಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ಉೞ್ತುದೆೞ್ತು, ಉೞ್ತುವೆೞ್ತುಗಳ್.

[The verbal root *ul*, when it means being, changes *udu* and *uvu* respectively for *tu* and *avu.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಉದುಶ್ಚ ಉವುಶ್ಚ ಸಮಾಹೃತೌ ಉದೂವು. ತಸ್ಯ ಉದೂವ್ವೋರಿತಿ ಲಾಘವಾರ್ಥಂ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇನ ಸ್ಥಾನಿದ್ವಯನಿರ್ದೇಶಃ. ಟುಶ್ಚ ಅವುಶ್ಚ ಸಮಾಹೃತೌ ಟ್ವವು ಇತಿ ವಿಧೇಯದ್ವಯನಿರ್ದೇಶಃ. ಸಮವಚನತ್ವಾದ್ಯಾಥಾಸಙ್ಖ್ಯಂ. ಸತ್ತಾಯಾಮಿತಿ ವಿಷಯನಿರ್ದೇಶಃ. ಇದಂ ಚ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗವಿಷಯಮೇವ. ತತ್ರೈವ ಅನಯೋಃ ಉದೂವೂ ಭವತೋ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ. ಪಣಮುಣ್ಟು ಇತಿ. ಟ್ವೌ 495 ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯೋಗಾತ್ ಉಳೋ ಣಕಾರಾದೇಶಃ. ಪಣೋಽಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಕುದುರೆಗಳೊಳವು, ಅಶ್ವಾಃ ಸನ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಒಳಯ್, ಒಳಿರ್. ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಅಸಿ ಸ್ಥೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಉೞ್ತುದೆೞ್ತು, ಕೃಷತಿ ಸ್ಮ ಅನಡ್ವಾನ್. ಉೞ್ತುವೆೞ್ತುಗಳ್, ಕೃಷನ್ತಿ ಸ್ಮ ಅನಡ್ವಾಹಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒರತ್ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ॥ 460 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉದೂವ್ವೋರಿತಿ ವರ್ತತೇ. ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಉದು, ಉವು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಉಕಾರಸ್ಯ ಅಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಾಡದು ಗಿಳಿ, ಪಾಡವು ಗಿಳಿಗಳ್; ಓದದು ಗಿಳಿ, ಓದವು ಗಿಳಿಗಳ್. ಉದೂವ್ವೋರಿತಿ ಸ್ಥಾನಿನಿಯಮಾರ್ಥಂ. ಒರಿತಿ ಆದೇರೇವ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ. ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ತು ವ್ಯವಹಿತತ್ವಾತ್ ವೈಯರ್ಥ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಭವತಿ. ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಾಡಿದುದು, ಮಾಡಿದುವು.

[*Udu* and *uvu* change their first *u* to *a* in the negative mood.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಒರಿತಿ ಸ್ಥಾನೀ. ಅತ್ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ. ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ಒಃ ಅದ್ಭವತೀತಿ ಸಮನ್ವಯಃ.

ನನು ಒರಿತಿ ಒಕಾರಸ್ಯ ವಾ ಕಿಂ ಉವರ್ಣಸ್ಯ ವಾ? ಯದ್ಯಪಿ ಒಕಾರಸ್ಯ ವೇತಿ ಪಕ್ಷೋದ್ಭಾವನಂ ಕಾತನ್ತ್ರಮತೇ ನ ಸಙ್ಗಚ್ಛತೇ. ತತ್ರ ಹಿ ಗೋಶ್ಚ (ಕಾ. 2-1-59) ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ಗೋಶಬ್ದಾತ್ಪರಯೋಃ ಙಸಿಙಸೋಃ ಅಕಾರಲೋಪಂ ವಿಧಾಯ [1] ದ್ಯೈರ್ಗೋವದ್ವಿಭಕ್ತೌ ಇತಿ ದ್ಯೋಶಬ್ದಸ್ಯ ಏಕಸ್ಯೈವ ಗೋವತ್ಕಾರ್ಯಾತಿದೇಶೋಪದೇಶಾತ್ ಅಪರಸ್ಯ ಔಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಕ್ರಿಯೈವೇತಿ ಒಶಬ್ದಸ್ಯ ಷಷ್ಠ್ಯಾಂ ಅವ ಇತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾಪಿ ಶಾಕಟಾಯನಾದಿಮತೇ ಓತಃ (ಶಾ. 1-1-98) ಇತಿ ಒದನ್ತಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯೇನೈವ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾನಿರೂಪಣಮಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾಂ ಒರಿತಿ ಸಮ್ಭವಾತ್ ಪಕ್ಷದ್ವಯೋಟ್ಟಙ್ಕನಂ. ತತ್ರ ನಾದ್ಯಃ; ಅಸಮ್ಭವಾತ್. ನ ಹಿ ತಿಙಾಂ

---

[1] ದ್ಯೋ.

ಮಧ್ಯೇ ಓಕಾರೋ'ಸ್ತಿ, ಕಸ್ಯಾಯಮಾದಿಶ್ಯೇತೇತಿ. ನಾನ್ತ್ಯಃ, ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಹಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷಾನೇಕವಚನವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಅನ್ಯತ್ರ ಅತ್ರ ಉಕಾರಃ ಸಮ್ಭವತಿ. ತಸ್ಯ ಚ ಅನಿಷ್ಟೇರಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯಾಹ—ಉದೂವ್ರೋರಿತಿ ವರ್ತತೇ ಇತಿ. ಅನನ್ತರಯೋಗಾತ್ ಉದೂವ್ರೋರಿತಿ ವರ್ತತೇ. ತಯೋಃ ಉವರ್ಣಸ್ಯೈವ ಅದಾದೇಶೋ ನಾನ್ಯಸ್ಯೇತಿ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ.

ನನು ಯದ್ಯೇವಂ ಉದೂವ್ರೋರಿತಿ ಅನುವೃತ್ತಿರಾಶ್ರೀಯತೇ ತರ್ಹಿ ಓರಿತಿ ನ ವಕ್ತವ್ಯಂ, ಅತ್ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ನ ಹಿ ತದ್ಗ್ರಹಣೇ'ಪಿ ಉದೂವ್ರೋಃ ಉವರ್ಣಸ್ಯ ಇತ್ಯತೋ'ನ್ಯತ್ಫಲಮಸ್ತಿ. ತಚ್ಚ ತೇನ ವಿನೈವ ಸಿಧ್ಯತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇ'ನ್ತ್ಯಸ್ಯ[22] ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಓರಿತ್ಯವಚನೇ ಉದೂವ್ರೋಃ ತಿಙಾದೇಶಯೋಃ ತಿಙ್ರೂಪತಯಾ ತಿಙದ್ವಾದೇಃ[24] ಇತಿ ಸರ್ವಾದೇಶ ಏವ ಸ್ಯಾತ್. ತನ್ಮಾಭೂದಿತಿ ಓರಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮೇವೇತಿ.

ನನು ಚ ಏವಂ ಸರ್ವಾದೇಶಪ್ರಸಙ್ಗವಾರಣೇ'ಪಿ ಉದೂವ್ರೋರುಭಯೋರಪಿ ಉಕಾರದ್ವಯವತ್ತಯಾ ಕಸ್ಯ ವಾ ಅಯಮಾದೇಶಃ ? ಕಿಂ ಪ್ರಥಮಸ್ಯ ಉತ ಚರಮಸ್ಯ ವೇತಿ ಸನ್ದೇಹಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾಸೌ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವತಿ, ಕಿಂತು ಆದೇರೇವೇತ್ಯಾಹ— ಓರಿತಿ ಆದೇರೇವ ಯಥಾ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ. ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಕುತೋ ನ ಭವತೀತ್ಯತ ಆಹ— ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಯಮಾಶಯಃ—ಅತ್ರ ತಿಙ್ಪ್ರಕರಣೇ ಧಾತೋರೇಕಾನ್ತೇ ಕತ್ವೇ[442] ಇತ್ಯತಃ ಸರ್ವತ್ರ ಧಾತೋಃ ಇತ್ಯನುಷಙ್ಗಾತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಇತ್ಯನುಷಜ್ಯತೇ. ತಚ್ಚ ಅನುಷಕ್ತಂ ಧಾತುಪರತ್ವಂ ಕಿಂ ಉವರ್ಣಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ ಉತ ಉದೂವ್ರೋರೇವ ವಾ ? ಯದಿ ಉವರ್ಣಸ್ಯ ತತ್ರ ಕಿಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ವಾ ? ಆದ್ಯಸ್ಯ ಚೇತ್ ಇಷ್ಟಮೇವ, ತಸ್ಯೈವ ಧಾತುಪರತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಉದು, ಉವು ಇತ್ಯನಯೋಃ ಉವರ್ಣಸ್ಯೇತಿ ವೃತ್ತಿವಚನಂ. ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ತು ನ ಸಮ್ಭವತಿ, ವ್ಯವಧಾನಾತ್. ಯದಿ ಉದೂವ್ರೋರೇವ ತದಾ ಉದೂವ್ರೂ ಸ್ವತ ಏವ ಧಾತುಪರಾವಿತಿ ನಾನೇನಾರ್ಥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಓದಯೋ ವಾ ॥ 461 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋರ್ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅಯ್ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಓಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ದೇಹಮನಿದನೆಂತು ನಿಚ್ಚಟಂ ನಂಬಿದಪೋ, ನಂಬಿದಪಯ್—ದೇಹಂ ಸ್ಥಿರತ್ವೇನ ಮಾ ವಿಶ್ವಸಿಹೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಏವಂ ಎಂತು ನಂಬಿದೋ, ಎಂತು ನಂಬಿದಯ್; ಎಂತು ನಂಬುವೋ, ಎಂತು ನಂಬುವಯ್. ಅಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಎಂತು ನಂಬಿದಿರ್, ನಂಬಿದಪಿರ್, ನಂಬುವಿರ್. ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಊಟಮಂ ಮಾಡಿದಯ್.

[*Ay* optionally becomes *ó* in the negative mood.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಅತ್ರ ಕೇಚಿತ್ ಅನನ್ತರಯೋಗಾತ್ ಪ್ರತಿಷೇಧಾನುವೃತ್ತಿಮಿಚ್ಛನ್ತಿ. ವೃತ್ತಿಕೃತೋऽಪಿ ತಥೈವೇಷ್ಟಿಃ, ಉತ್ತರಯೋಗೇ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಮಿತಿ ಸ್ವಯ ಮೇವ ಕಥನಾತ್. ತಥಾಪಿ ಕೇಚಿನ್ನೇಚ್ಛನ್ತ್ಯಪಿ. ಅತೋऽತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧಾನುವೃತ್ತಿಃ ಪಾಕ್ಷಿಕೀ ; ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಯಥಾ—

ಕಂ ‖ ಪ್ರೋದ ಭವದೊಂದುಕುಲಬಲ |
ವೈದುಷ್ಯವಿನೀತತಾದಿಗುಣಗಣಮಿಂದೇ ‖
ನಾದುದೊ ನೀನದಱಿಂದಮ |
ನಾದರಿಪೋ ಮನದೆ ಮಱೆದಪೋ ಪೇೞ್ ಮಗನೇ ‖ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಎವೋರೆನ್ ‖ 462 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಧಾತೋರ್ವಿಹಿತಸ್ಯ ಎವು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಎನ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಆಮಿದಂ ಕಂಡೆವು, ಕಂಡೆಂ ; ನೋಡಿದಪೆವು, ನೋ ಡಿದಪೆಂ ; ಮಾಪ್ಪೆವು, ಮಾಪ್ಪೆಂ. ಎವೋರಿತಿ ಕಿಂ? ತಾನಿದಂ ಮಾಡಿದಂ, ತಾಮಿದಂ ಮಾಡಿದರ್.

[*Evu* optionally becomes *en.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನಾತ್ರ [1] ಪ್ರತಿಷೇಧಾನುವೃತ್ತಿರಿತ್ಯಾಹ—ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ನಿವೃ ತ್ತಂ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಅಮರೋರ್ಗುಮ್ ‖ 463 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಧಾತೋಃ ಪರಯೋಃ ಸತಿ ಭೂತೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಚ ಕಾಲೇ ವಿಹಿತಯೋಃ ಅಮ್, ಅರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಗುಮ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಸತಿ ತಾವತ್ ಪುಂಸಿ—ಮೂಡುಗುಮಿಾಗಳ್ ಸುರೇಂದ್ರ ಗಿರಿಯೊಳ್ ದಿನಪಂ, ಮೂಡಿದಪಂ ದಿನಪನುದಯಗಿರಿಮಸ್ತಕದೊಳ್ ; ಶ್ರುತ ಮಂ ನೋಡುಗುಮುದಾರಚರಿತರ್ ಮುನಿಪರ್, ಶ್ರುತಮಂ ನೋಡಿದಪರಮಲ ಚರಿತರ್ ಮುನಿಪರ್. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ—ಬಲ್ಗುಂ ಜನಕಾತ್ಮಜಾತೆಯಿಾಗಳ್ ನೋ ಡಾ, ಬಲ್ದಪಳಾ ಜನಕಪುತ್ರಿಯಿಾಗಳ್ ನೋಡಾ ; ಪಾಡುಗುಮಿಾ ಜಿನಪನಿದಿರೊ ಳಮರಾಂಗನೆಯರ್, ಪಾಡಿದಪರ್ ಜಿನಪನಿದಿರೊಳಮರಾಂಗನೆಯರ್. ನಪಿ— ಕಾದುಗುಮಿಾ ಮತ್ತಹಸ್ತಿ ಸಮರಾಂಗಣದೊಳ್, ಕಾದಿದಪುದು ಮತ್ತಹಸ್ತಿ ಸಮರಾಂಗಣದೊಳ್ ; ಕಾದುಗುಮತಿಭರದೆ ಕುದುರೆಗಳ್ ಭಂಡನದೊಳ್, ಕಾದಿದಪುವು ಭರದೆ ಕುದುರೆಗಳ್ ಭಂಡನದೊಳ್.

[1] ಪ್ರತಿಷೇಧವೃತ್ತಿ.

ಭೂತೇ ಪುಂಸಿ—ನಿನ್ನೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ ಕಲಿರಾಮಂ, ನಿನ್ನೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಕಲಿರಾಮಂ; ಬಲರಾಮರ್ ಮೊನ್ನೆ ಮಾಡುಗುಂ ಬಲಿವಧಮಂ, ಬಲರಾಮರ್ ಮೊನ್ನೆ ಮಾಡಿದರ್ ಬಲಿವಧಮಂ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ—[1]ಪಿಂತೆ ಕಾಣ್ಗುಮವಳ್ ಜ್ಜುನನಂ, [1]ಪಿಂತೆ ಕಂಡಳವಳರ್ಜ್ಜುನನಂ; ನಿನ್ನೆನಿನ್ನೆ ಕಾಣ್ಗುಂ ಸತಿಯರ್, ನಿನ್ನೆನಿನ್ನೆ ಕಂಡರ್ ಸತಿಯರ್. ನಪಿ—ಅಂದು ಪುಟ್ಟುಗುಂ ನೆಲನಜನಿಂ, ಅಂದು ಪುಟ್ಟಿತೀ ನೆಲನಜನಿಂ; ಪೋೞ್ಗುಂ ಬಲ್ಗಿರಿಗಳಂದು ವಜ್ರಾಹತಿಯಿಂ, ಪೋೞ್ದುವು ಬಲ್ಗಿರಿಗಳಂದು ವಜ್ರಾಹತಿಯಿಂ.

ಭವಿಷ್ಯತಿ ಪುಂಸಿ—[2]ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಂ, [2]ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುವಂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಂ; ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ ಬಲರಾಮರ್, ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುವರ್ ಬಲರಾಮರ್. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ—ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ ಸುತೆ ಕೆಳದೀ, ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುವಳ್ ಸುತೆ ಕೆಳದೀ; ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ ಬಹುಸುತೆಯರ್, ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುವರ್ ಬಹುಸುತೆಯರ್. ನಪಿ—ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ ಕುಚಯುಗಳಂ, ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುವುದು ಕುಚಯುಗಳಂ; ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ ಬಲ್ಮೊಲೆಗಳ್, ನಾಳೆ ಪುಟ್ಟುವುವು ಬಲ್ಮೊಲೆಗಳ್.

[*Am* and *ar* optionally become *gum* in the present, past and future tenses, masculine, feminine and neuter genders.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ರ ಧಾತುವಿಶೇಷಂ ಕಾಲವಿಶೇಷಂ ಲಿಙ್ಗವಿಶೇಷಮರ್ಥವಿಶೇಷಂ ವಾ ಅನುಕ್ತ್ವಾ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವಿಧಾನಾತ್ ಅಮರೋರ್ಗುಮ್ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕೀ ವಿಭಾಷಾ; ತಥೈವ ಭೂರಿಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಸತಿ ತಾವತ್ ಪುಂಸಿ ಇತಿ. ತಾವಚ್ಛಬ್ದಃ ಕ್ರಮವಾಚೀ ಮಧ್ಯದೀಪಕಃ. ಸತಿಪುಂಸಿಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸಮ್ಬಧ್ಯತೇ. ಸತಿ ತಾವತ್ಪ್ರವರ್ತ್ಯತೇ, ಭೂತೇ ಭಾವಿನಿ ಚ ಕ್ರಮೇಣ ದರ್ಶಯಿಷ್ಯಾಮಃ. ತಥಾ ಪುಂಸಿ ತಾವದುದಾಹ್ರಿಯತೇ, ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ನಪಿ ಚ ಕ್ರಮೇಣ ಉದಾಹರಿಷ್ಯಾಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಗುಗುಮೇಕೇಷಾಂ || 464 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಧಾತೋಃ ಪರಯೋಃ ಸದಾದಿಕಾಲೇ ವಿಹಿತಯೋಃ ಅಮ್, ಅರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಗುಗುಮಿತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಏಕೇಷಾಮಾಚಾರ್ಯಾಣಾಂ ಮತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಗಾಯಕಂ ಪಾಡುಗುಗುಂ, ಗಾಯಕರ್ ಪಾಡುಗುಗುಂ; ನಚ್ಚಣಿ ಕುಣಿಗುಗುಂ, ನಚ್ಚಣಿಯರ್ ಕುಣಿಗುಗುಂ; ಗಿಳಿಯೋದುಗುಗುಂ, ಗಿಳಿಗಳೋದುಗುಗುಂ ಏಕೇಷಾಂ ಗ್ರಹಣಂ ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥಂ. ತೇನ ಪಕ್ಷೇ ಯಥಾಯೋಗಂ ಭವತಿ. ಪಾಡುಗುಂ, ಪಾಡಿದಪಂ; ಪಾಡುಗುಂ, ಪಾಡಿದಂ; ಪಾಡುಗುಂ, ಪಾಡುವಂ.

---

[1] ಪಿಂದೆ. [2] ನಾಳ್ಗೆ.

[*Gugum* according to some.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಏಕೇಷಾಂ ಗ್ರಹಣೇನ ಪರ್ಯಾಯೋ'ಭಿಮತ ಇತ್ಯಾಹ—ಏಕೇಷಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ || ನಾಳೆಯೊ ನಾಡಿದೊ ಕಾಲನ |
ಧಾಟಿಯವಂ ನುಂಗಿ ನೊಣೆಗುಗುಂ ಶರಣಾರೆಂ ||
ದಾಳೋಚಂಗೆಯ್ವುದೆ ದಿಟ |
ಬಾಱಿಂದುಱೆ ಬೆಱೆತು ಬೀಗುವಗ್ಗಿಗೆಯ್ವಂ || ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಆಶೀರ್ವಿಧಿನಿಮನ್ತ್ರಣಾಮನ್ತ್ರಣಾಧ್ಯೇಷಣ ಸಮ್ಪ್ರಶ್ನ ಪ್ರೇಷಣವಿಜ್ಞಾಪನಾಜ್ಞಾಪನಪ್ರಾರ್ಥನೇ ಗೆಡ್ || 465 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸ್ಯಾಶಂಸನಮಾಶೀಃ. ವಿಧಿರ್ನಿಯೋಗಃ ಕರ್ತವ್ಯೋಪದೇಶೋ ವಾ. ನಿಯೋಗತಃ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾಸು ಅಭಿಮುಖ್ಯಕರಣಂ ವಾ ನಿಮನ್ತ್ರಣಂ. ಕಾಮಚಾರತಃ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕರ್ತವ್ಯೇಷು ಅನುಜ್ಞಾಪನಂ ವಾ ಆಮನ್ತ್ರಣಂ. ಸತ್ಕಾರಪೂರ್ವಕೋ ವ್ಯಾಪಾರೋ'ಧ್ಯೇಷಣಂ. ಕರ್ತವ್ಯಾಲೋಚನಂ ಸಮ್ಪ್ರಶ್ನಃ. ಹೀನಂ ಪ್ರತಿ ಕರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಪ್ರೇಷಣಂ. ಅಧಿಕಂ ಪ್ರತಿ ಕರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದನಂ ವಿಜ್ಞಾಪನಂ. ವಿಹಿತಕರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದನಮಾಜ್ಞಾಪನಂ. ಯಾಚ್ಞಾ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ. ಆಶೀರಾದಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಧಾತೋಃ ಪರಯೋಃ ಅಮ್, ಅರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಗೆದಿತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಆಶಿಷಿ—ತಚ್ಛ್ರೈಸುಗಸ್ಮನ್ಮತಿಕುಮುದಿನಿಯುಂ ನೇಮಿಚಂದ್ರಂ ಜಿನೇಂದ್ರಂ, ಚತುರ್ವಿಂಶತಿದೇವರ್ ದಯೆಗೆಯ್ಗೆ ವಿಮಲರತ್ನತ್ರಯಮುಂ. ವಿಧೌ—ದೇವನಂ ಪೂಜಿಸುಗೆ ಬುಧಂ, ತತ್ತ್ವಮಂ ನಂಬುಗೆ ವಿಬುಧರ್. ನಿಮನ್ತ್ರಣೇ—ಸಂಧ್ಯೆಯೊಳ್ ನಿಯಮಮಂಮಾಡುಗೆ, ಸೂತ್ರಮಂ ಯಥಾಕ್ರಮಮೋದುಗೆ. ಆಮನ್ತ್ರಣೇ—ಬುಭುಕ್ಷು ಭೋಜನಂಗೆಯ್ಗೆ, ಪಂಡಿತರ್ ಪ್ರಸಂಗಂಗೆಯ್ಗೆ. ಅಧ್ಯೇಷಣೇ—ಉಪಾಧ್ಯಾಯಂ ಮಾಣವಕನನೋದಿಸುಗೆ, ಪುರೋಹಿತರ್ ಮಾಣವಕನಂ ಶ್ರೌತಮನೋದಿಸುಗೆ. ಸಮ್ಪ್ರಶ್ನೇ—ಪುತ್ರಂ ವ್ಯಾಕರಣಮನೋದುಗೆ ಮೇಣ್ ವೇದಮನೋದುಗೆ, ಇವರ್ ನಾಟಕಮನೋದುಗೆ ಮೇಣಲಂಕಾರಮನೋದುಗೆ. ಪ್ರೇಷಣೇ—ಮಲ್ಲಂ ಮೆಯ್ಯನೊತ್ತುಗೆ, ಬಂಟರೂಳಿಗಂಗೆಯ್ಗೆ. ವಿಜ್ಞಾಪನೇ—ಅರಸನಿದಂ ಮಾಡುಗೆ, ಗುರುಗಳಿದಂ ಪಾಲಿಸುಗೆ. ಆಜ್ಞಾಪನೇ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಂತು ನಡೆಗೆ, ಯತಿಗಳಿಂತಾಚರಿಸುಗೆ. ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ—ಎಮಗೀತಂ ಭಿಕ್ಷಮಂ ಕುಡುಗೆ, ಎಮ್ಮ ಮಗಂಗಿವರೆ ಪೆಣ್ಣಂ ಕುಡುಗೆ.

ಆಶೀರಾದಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಅತಂ ಬಂದಂ, ಈತಂ ಪೋದಂ.

[*Ge* in blessing, setting or advising to do, doing as bid or inviting to assist, doing voluntarily or bidding to do, inducing respectfully to do, debating how to do, ordering an inferior to do, begging a superior to do, laying down the law, praying.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ವಾನುವೃತ್ತಿರಿತ್ಯಾಹ—ವೇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿಬೀಜಪ್ರತಿಪತ್ತಿವಿಷಯಭೂತಂ ಪದಾರ್ಥಂ ತಾವದಾಹ—[1]ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇದಂ ಚ ಅನಾಗತವಿಷಯಕಮೇವ; ಭಾವೀಷ್ಟಾರ್ಥಾಶಂಸನಮಾಶೀರಿತಿ ವಚನಾತ್. ಇಷ್ಟಮಪಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯೇವ, ನ ತು ಆಶಾಸಮಾನಂ ಪ್ರತಿ. ತದೇವ ಆಶಾಸ್ಯಮಾಶಂಸನಮಾಶಾಸ್ಯಕಥನಮಿತಿ. ನಿಯೋಗೋ ನಿಯೋಜನಮಜ್ಞಾತಜ್ಞಾಪನಮೇವ; ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ಪ್ರವಚನೈಕಗಮ್ಯಾ. ಕರ್ತವ್ಯೋಪದೇಶೋ ವೇತಿ ಇದಮನಿಷ್ಟಾನನುಬನ್ಧೀಷ್ಟಸಾಧನಮಿತಿ ಪ್ರತಿಪಾದನಂ. ನಿಯೋಗತಃ ಕರ್ತವ್ಯಂ ನಿಯೋಗಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಕೃತಿವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರತ್ಯಾಯನಂ; ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ನಿಯತಃ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಃ. ಕ್ರಿಯಾಸು ಆಭಿಮುಖ್ಯಂ ವಿಹಿತಕರ್ಮಸು ಕರ್ತವ್ಯಬುದ್ಧ್ಯೌತ್ಕಣ್ಠ್ಯಂ. ಕಾಮಚಾರತಃ ಕರ್ತವ್ಯಂ. ಯತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೈಚ್ಛಿಕೀ; ಯದಕರಣೇ ವಾ ನ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಃ. ಕರ್ತವ್ಯೇಷ್ವನುಜ್ಞಾಪನಂ ರಾಗಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಷಯೇಷು ಯಥಾಯಥಮನುಮತ್ಯಂ ಸತ್ಕಾರಪೂರ್ವಕೋ ವ್ಯಾಪಾರಃ. ಆರಾಧ್ಯಸ್ಯ ಗುರ್ವಾದೇಃ ಕ್ವಚಿದರ್ಥೇ ಪ್ರವರ್ತನಮಭ್ಯರ್ಥನಂ. ಇದಂ ಮೇ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯತಾಮಿತಿ ಕರ್ತವ್ಯಾಲೋಚನಂ. ಐಹಿಕಮಾಮುಷ್ಮಿಕಂ ವಾ ಫಲಮುದ್ದಿಶ್ಯ ವಿಧೇಯಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ. ತದ್ವಿಷಯಕಮಾಲೋಚನಂ ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭಾವಾನುಸಾರಿ; ಇದಂ ಕಾರ್ಯಂ ವ್ಯಾಸತಃ ಕಾರ್ಯಂ ಉತ ಸಮಾಸತೋ ವೇತಿ. ಕ್ಷೀಣಂ ಪ್ರತಿ ಕರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಅನಾರಾಧ್ಯಸ್ಯ ಭೃತ್ಯಾದೇರ್ನಿಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ಸತ್ಕಾರರಹಿತೋ ವ್ಯಾಪಾರಃ ಕ್ವಚಿದರ್ಥೇ ನಿಯೋಜನಮಾದೇಶಃ ತ್ವಮಿದಮೇವಂ ಕುರ್ವಿತಿ ಅಧಿಕಂ ಪ್ರತಿ ಕರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಆರಾಧ್ಯಸ್ಯ ರಾಜಾದೇಃ ಕ್ವಚಿತ್ಕಾರ್ಯೇ ಸಾಶಙ್ಕಮಾವೇದನಂ ಅತ್ರ ವಿಷಯೇ ಸ್ವಾಮಿನೋ ಮಾಂ ಪಾಲಯನ್ತ್ವಿತಿ. ಯತ್ಕೋಪಃ ಪ್ರಸಾದೋ ವಾ ಇಹೈವ ಫಲಕೃತ್ ನಾಮುತ್ರ. ಅತ ಏವಾಸ್ಯ ಅಧ್ಯೇಷಣಾದ್ಭೇದಃ. ತತ್ರ ಹಿ ಆರಾಧ್ಯೋ ಗುರ್ವಾದಿಃ ಯನ್ಮಾನಾವಮಾನೌ ಅಮುತ್ರ ಫಲಕಾರಿಣೌ. ವಿಹಿತಕರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವಿಶೇಷತೋ ವಾ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮವ್ಯವಸ್ಥಯಾ ಯಥಾ ಯಸ್ಯ ಪ್ರವಚನೇ ನಿರೂಪಿತಂ ತತ್ತತ್ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರತಿಪಾದನಂ. ಯಾಚ್ಞಾ ಆತ್ರಿಕಮಾಮುತ್ರಿಕಂ ವಾ ಫಲಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಯಥಾಯಥಮರ್ಥನಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ವಿಧ್ಯಾದಯಃ ಸಙ್ಕರವ್ಯತಿಕರವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಪಾರ್ಥಕ್ಯೇನ ನಿರ್ವಕ್ತವ್ಯಾಃ; ತಥಾಪಿ ಲೌಕಿಕವೈದಿಕವಿಷಯಚಿನ್ತಯಾ ಅಪೂರ್ವಭಾವನಾದಿವಿಶೇಷಚಿನ್ತಯಾ ಚ ಬಹು ವಕ್ತವ್ಯಮಸ್ತೀತಿ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಕಥನಾದುಪರಮ್ಯತೇ. ಪದಾರ್ಥಮುಕ್ತ್ವಾ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಾಹ—ಆಶೀಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ರಮೇಣ ಉದಾಹರತಿ—ಆಶಿಷಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮುದಾಹರಣದ್ವಯಂ ವಿಧಿನಿಮನ್ತ್ರಣಾಮನ್ತ್ರಣೇಷು

1 ಇಷ್ಟಸ್ಯ.

ಉಕ್ತಸ್ವರೂಪದ್ವಯಪ್ರದರ್ಶನಪರಂ. ಸಮ್ಮ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರಾರ್ಥನಯೋಸ್ತು ಆತ್ರಿಕಾಮು ತ್ರಿಕಫಲಪ್ರದರ್ಶನಪರಂ. ಇತರತ್ರ ಆಶೀರಧ್ಯೇಷಣಪ್ರೇಷಣವಿಜ್ಞಾಪನಾಜ್ಞಾಪನಪ್ರಾರ್ಥನೇಷು ವಿಷಯವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನಪರಂ ಏಕಾನೇಕತ್ವಪ್ರದರ್ಶನಪರಂ ವೇತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇರಶ್ಚ ವುದುঃ ॥ 466 ॥

ವೃತ್ತಿঃ ॥ ಧಾತೋঃ ಪರಯೋঃ ಅಮ್, ಅರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋঃ ಇರ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಚ ವುದುರಿತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗঃ ॥ [1] ಜಿನನೆಮಗೆ ಸುಖಮಂ ಮಾಡುವುದು, ಗುರುಗಳೆಮಗೆ ತತ್ತ್ವಮಂ ಬೆಸಸುವುದು, ನೀಮೆಮಗಭೀಷ್ಟಮನೀವುದು, ತಾನಿದಂ ಮಾಳ್ಪುದು, ತಾಮಿದಂ ಮಾಳ್ಪುದು, ನೀವಿದಂ ಮಾಳ್ಪುದು.

[*Am*, *ar* and also *ir* become *vudu* in blessing and the other acts mentioned in 465.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಶೀರಿತ್ಯಾದಿ ವರ್ತತೇ. ಚಶಬ್ದೋ'ಮರೋঃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥঃ. ಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾಹೃತೌ ವಕಾರೋ ವಿಧೇಯಾವಯವ ಏವ ನ ಭಾವಿಕಾಲೀನೋ ವ ಪ್ರತ್ಯಯঃ; ಆದೇಶೇ 452 ಇತಿ ನಿಷೇಧಾತ್. ಮಾಳ್ಪುದು ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ 84 ಇತಿ ಮಾಡುಧಾತೋঃ ಡೋঃ ಳಕಾರಾದೇಶೇ, ಆದಿಷ್ಟಾದ್ರುಳಃ 514 ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶঃ ಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯತ್ರ ನ ವಿಮುಖ್ಯೇ 86 ಇತಿ ನಿಷೇಧಾತ್ ನ ಳಾದೇಶ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಮ್ ॥ 467 ॥

ವೃತ್ತಿঃ ॥ ಧಾತೋঃ ಪರಸ್ಯ ಇರ ಇಮು ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗঃ ॥ ಗುರುಗಳಿರಾ ಮುದದಿನೆಮಗೆ ಬೆಸಸಿಂ ಕಥೆಯಂ, ಶಿವಸುಖಮಂ ಮಾಡಿಮೆಮಗೆ ಪರಮಜಿನೇಂದ್ರರ್.

[*Ir* becomes *im* in blessing and the other acts mentioned in 465.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಮರೋರಿತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಇರ ಇತಿ ಆಶೀರಿತ್ಯಾದಿ ಚ ವರ್ತತೇ. ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯೇ ಇರ ಇಮ್ ಭವತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಯೋಲ್ಲುಪೌ ॥ 468 ॥

ವೃತ್ತಿঃ ॥ ಧಾತೋঃ ಪರಸ್ಯ ಅಯঃ ಅಕಾರೋ ಲೋಪಶ್ಚ ಆದೇಶೌ ಭವತঃ ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯೇ.

---

1 ಜಿನನೆನಗೆ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಜಿನೇಶ ದಯೆಗೆಯ್ಯ ವಿಮಲರತ್ನತ್ರಯಮಂ, ದಯೆಗೆಯ್ ನೀನೆಮಗೆ ಸೌಖ್ಯಮಂ ಜಿನರಾಜಾ, ಮನದೊಲವಿಂ ಮಾಡ ಸಂಪದಂಗಳನರುಹಾ, ಮನದೊಲವಿಂ ಮಾಡು ಸಂಪದಂಗಳನರುಹಾ.

ವೃ ॥ ಬಾರ ಮರಾಳಿಕಾಗಮನೆ ನೋಡ ಚಕೋರವಿಲೋಲನೇತ್ರೆ ನಿಂ।
ದಾರಯ ಪೀವರಸ್ತನನಿತಂಬಭರಾಲಸೆ ಕೇಳ ಕಾಮುಕಾ ॥
ಳೋರಗಕೇಶಪಾಶೆಯೆನಗುತ್ತರಮಂ ಕುಡ ಚಾರುವೇಣುವೀ ।
ಣಾರವೆ ನೀನದಾರ ಮಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಪೋದಪಯಾವುದಾಶ್ರಯಂ ॥

[*Ay* becomes *a* or is dropped in blessing and the other acts mentioned in 465.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯ ಇತ್ಯೇವ. ಅಲ್ಲುಪೌ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಭವತಃ. ಅದಾದೇಶಮುದಾಹರತಿ—ಜಿನೇಶ ದಯೆಗೆಯ್ಯ ವಿಮಲರತ್ನತ್ರಯಮಂ ಇತಿ. ಅತ್ರ ವಾರಯ್ಗ್ಯಃ 56 ಇತಿ ಗೆಯೋ ಯಕಾರಸ್ಯ ಪಾಕ್ಷಿಕೋ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ. ಜಿನೇಶ ದಯೆಗೆಯ ವಿಶುದ್ಧರತ್ನತ್ರಯಮಂ ಇತ್ಯಪಿ ಸಙ್ಗಚ್ಛತೇ. ಲೋಪಾದೇಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—ದಯೆಗೆಯ್ ನೀನಿತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರಾನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಕೇಚಿತ್ ಇಮುಮತ್ರಾಪೀಚ್ಛನ್ತಿ. ತಥಾಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ವೃ ॥ ಎಮಗೆ ತಪಸ್ವಿಗಳ್ಗೆ ನೃಪವಾರ್ತ್ತೆಯ ದಂದುಗಮೇವುದೆಂದು ನಿ।
ರ್ಮ್ಮಮತೆಯಿನಿಪ್ಪೊರ್ಡೇನರಿದೆ ನಿಮ್ಮಡಿಯೆಮ್ಮಯ ಮೇಲೆ ಮಾಳ್ಪಮೋ ॥
ಹಮೆ ತರೆ ಬಂದಿದಂ ನುಡಿದಿರೀ ದಯೆಯೆಂಬುದು ಕಾರ್ಯ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಮುಂ।
ದೆಮಗಭಿವೃದ್ಧಿಯೆಂದಱಿದೆನಿಂ ಬಿಜಯಂಗೆಯಿಮಿಂದ್ರವಂದಿತಾ ॥ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉಚ್ಚೇರಃ ॥ **469** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಇರ್ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಅಯಃ ಅಕಾರಲೋಪ ಉಕಾರಶ್ಚ ಆದೇಶಾ ಭವನ್ತಿ ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಸೀನಿರ, ನೀನಿರ್, ನೀನಿರು.

ಕಂ ॥ ಇರು ಮರುಳೆ ಶುಷ್ಕವೈಯಾ।
ಕರಣಂಗಂ ಶುಷ್ಕತಾರ್ಕ್ಕಿಕಂಗಂ ಬೆಳ್ಳೆ ॥
ಕ್ಕರಿಗಂಗಂ ವಿಷಯಮೆ ಕಾ।
ವ್ಯರತ್ನಮೆತ್ತಿಚತುರಕವಿಕದಂಬಕವಿಷಯಂ ॥

ಇರ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಾಡ, ಮಾಡು

[When the root *ir* takes *ay*, the latter becomes *a*, is dropped, or becomes *u*, in blessing and the other acts mentioned in 465.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅಯ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಚಕಾರೋಽಲ್ಲುಪಾ ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ. ಇರ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ತೋ ಧಾತುವಿಶೇಷನಿರ್ದೇಶ ಇತ್ಯಾಹ—ಇರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಕಾರೋ ಲೋಪ ಉಕಾರಶ್ಚ ಆದೇಶಾ ಇತಿ ಅಯಃ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಂ. ತಥಾಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ‖ ನೀನಿರ ನೀನಿರ್ ನೀನಿರು ।
ತಾನೊರ್ವ್ವನೆ ಪಿಡಿವೆನೆಂದು ನರನುಱಿದರನಾ ‖
ಕಾನನದೊಳಿರಿಸಿ ನೆಗೆದಂ ।
ಬಾನತ್ತಂ ಪೋಗಿ ತಾಗಿದಂ ರಕ್ಕಸನಂ ‖ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಎವ್ರೋರ್ವಮ್ ‖ 470 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಎವು ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಮ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಆವೆಲ್ಲರುಮಿಾಗಳಶ್ವಮೇಧಂಗೆಯ್ವಂ, ಆನುಂ ನೀನು ಮಿಾ ನೋಂಪಿಯುಂ ಮಾಳ್ಪಂ.

[*Evu* becomes *vam* in blessing and the other acts mentioned in 465.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಅಮುಕಾದಿಷ್ವನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಧಾತುಮಾತ್ರಾದಯಂ ವಿಧಿರಿತ್ಯಾಹ— ಧಾತೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ—

ವೃ ‖ ಎನಗೊರ್ವ್ವಂಗುಪಭೋಗ್ಯಮಲ್ತು ವಸುಧಾಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮೇರಂತೆ ನಿ ।
ಮ್ಮನಿಬರ್ಗ್ಗಂ ಪಿರಿಯಣ್ಣನೇಂ ಜನಕನೇನೆಂಬೊಂದು ಕೊಂಡಾಟದಿಂ ‖
ವಿನಯಂ ಸಾಲ್ವುದು ತಾವುಮಾಮುಮೊಡನಿರ್ಪ್ಪಂ ಬಳ್ಪ್ಪಂದಿಂತೆಂಬ ಶಾ ।
ಸನಮಂ ನೆತ್ತಿಯೊಳಾಂತು ಬನ್ನಿಮೆಱಗಿಂ ಚಕ್ರೇಶಪಾದಾಬ್ಜದೊಳ್ ‖ ಇತಿ।

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಎನೋ ವೆನ್ ‖ 471 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಎನ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವೆನ್ ಇತ್ಯಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಆನಿದಂ ಮಾಳ್ಪೆಂ, ಆಂ ಜಿನನಂ ಪೂಜಿಸುವೆಂ.

[*En* becomes *ven* in blessing and the other acts mentioned in 465.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಎವ್ರೋರಪಿ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛನ್ತಿ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ‖ ಅನವಧಿಕಕರ್ಮ್ಮನಿರ್ಜ್ಜರ ।
ಣನಿದಾನಂ ಬಗೆಯೆ ತಪಮೆ ಪೆಱತೊಂದಿಲ್ಲಂ ‖
ದನಿಬರುಮೊಕ್ಕೊರಲಿಂದಾಂ ।
ಜಿನಾಮುಮಿಾ ತಪಮನೆಂದು ಬಗೆ ಮಿಗೆ ಪೊಣ್ದರ್ ‖ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ವಾಗುಪೋಗ್ವಿಸುಬ್ರ್ಲಱನಣೋ ಗಃ ಕಃ ‖ 472 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಆಗು, ಪೋಗು ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಇಸುಬನ್ತೇಭ್ಯೋ ರೇಫ ಲಕಾರ ಱಕಾರ ನಕಾರ ಣಕಾರಾನ್ತೇಭ್ಯಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ಗಕಾರಸ್ಯ ಕಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಕ್ಕುಂ, ಆಗುಗುಂ ; ಅಕ್ಕುಗುಂ, ಆಗುಗುಗುಂ ; ಅಕ್ಕೆ, ಆಗುಗೆ ; ಪೋಕುಂ, ಪೋಗುಗುಂ ; ಪೋಕುಗುಂ, ಪೋಗುಗುಗುಂ ; ಪೋಕೆ, ಪೋಗುಗೆ ; ಮಾಡಿಕುಂ, ಮಾಡಿಸುಗುಂ ; ಮಾಡಿಕುಗುಂ, ಮಾಡಿಸುಗುಗುಂ ; ಮಾಡಿಕೆ, ಮಾಡಿಸುಗೆ ; ರಾಗಿಕುಂ, ರಾಗಿಸುಗುಂ ; ರಾಗಿಕುಗುಂ, ರಾಗಿಸುಗುಗುಂ ; ರಾಗಿಕೆ, ರಾಗಿಸುಗೆ ; ಸೋರ್ಕುಂ, ಸೋರ್ಗುಂ ; ಸೋರ್ಕುಗುಂ, ಸೋರ್ಗುಗುಂ ; ಸೋರ್ಕೆ, ಸೋರ್ಗೆ ; ನಿಲ್ಕುಂ, ನಿಲ್ಗುಂ ; ನಿಲ್ಕುಗುಂ, ನಿಲ್ಗುಗುಂ ; ನಿಲ್ಕೆ, ನಿಲ್ಗೆ ; ಬಾೞ್ಕುಂ, ಬಾೞ್ಗುಂ ; ಬಾೞ್ಕುಗುಂ, ಬಾೞ್ಗುಗುಂ ; ಬಾೞ್ಕೆ, ಬಾೞ್ಗೆ ; ಮಾೞ್ಕುಂ, ಮಾೞ್ಗುಂ ; ಮಾೞ್ಕುಗುಂ, ಮಾೞ್ಗುಗುಂ ; ಮಾೞ್ಕೆ, ಮಾೞ್ಗೆ ; ನೋಂಕುಂ, ನೋಂಗುಂ ; ನೋಂಕುಗುಂ, ನೋಂಗುಗುಂ ; ನೋಂಕೆ, ನೋಂಗೆ; ಮಾಣ್ಕುಂ, ಮಾಣ್ಗುಂ ; ಮಾಣ್ಕುಗುಂ, ಮಾಣ್ಗುಗುಂ ; ಮಾಣ್ಕೆ, ಮಾಣ್ಗೆ.

ಏತೇಭ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮಾಡುಗುಂ, ಮಾಡುಗುಗುಂ, ಮಾಡುಗೆ. ಗ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಆಗುವುದು, ಪೋಗುವುದು ; ಆಗಿಂ, ಪೋಗಿಂ.

[When *âgu*, *pôgu*, causal verbs, or verbs ending in *r*, *l*, *ḻ*, *n* or *ṇ* take an affix beginning with *g*, it optionally becomes *k*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಗುಪೋಗೂ ಧಾತುವಿಶೇಷೌ. ಇಸುಬಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಶೇಷಃ. ರಲಳನಣಾ ವರ್ಣವಿಶೇಷಾಃ. ಇಸುಬಾದೀನಾಂ ವಿಶೇಷಣತ್ವಾತ್ ಯೇನ ವಿಧಿಃ 28 ಇತಿ ತದನ್ತಲಾಭಃ. ಇಸುಬನ್ತೋ ರೇಫಾನ್ತೋ ಲಕಾರಾನ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ. ರೇಫಾದೀನಾಂ ಚತುರ್ಣಾಂ ಅಕಾರಾ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಾಃ. ಆಗ್ವಾದೀನಾಂ ಣಕಾರಪರ್ಯನ್ತಾನಾಂ ದ್ವನ್ದ್ವೈಕತ್ವನಿರ್ದೇಶಃ. ಆಗುಶ್ಚ ಪೋಗುಶ್ಚ ಇಸುಪ್ಚ ರಶ್ಚ ಲಶ್ಚ ಳಶ್ಚ ನಶ್ಚ ಣಶ್ಚ ತೇಷಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತಸ್ಮಾದಿತಿ. ತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರೋ ಯೋ ಗಕಾರಃ ಗುಮಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವೋಽನ್ಯಸ್ಯ ಅಸಮ್ಭವಾತ್ ತಸ್ಯ ವಿಭಾಷಯಾ ಕಕಾರಾದೇಶಃ.

ಉದಾಹರತಿ—ಅಕ್ಕುಮಿತ್ಯಾದಿ. ಅಕ್ಕುಂ ಇತಿ ಆಗುಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಅಮಿ ಅಮೆರೋರ್ಗುಮ್ 463 ಇತಿ ಗುಮಿ ಅತ ಏವ ಯೋಗಾತ್ ಗಕಾರಸ್ಯ ಕಕಾರಾದೇಶೇ ಶಕ್ಕಿ 498 ಇತಿ ಆಗೋಃ ಶಗಾದೇಶೇ ಚ ಸಿದ್ಧಂ ರೂಪಂ. ಆಗುಗುಂ. ಅತ್ರ ಕಾದೇಶಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪತ್ವಾತ್ ತದಭಾವಾತ್ ಶಗಭಾವಃ. ಅಕ್ಕುಗುಂ, ಆಗುಗುಗುಂ. ತಥೈವ ಗುಗುಮಾದೇಶಃ. ಅಕ್ಕೆ, ಆಗುಗೆ. ಆಶೀರ್ 465 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಗೆತ್. ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಯಥಾಯಥಂ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಸಾಧ್ಯಾ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅವುತವೋರಿದ್ವಿ ॥ 473 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅವು, ತವು ಇತ್ಯೇತಯೋರ್ಧಾತ್ವೋಃ ಇಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ವಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅವಿಪಂ, ತವಿಪಂ ; ಅವಿಪ್ಪುದು, ತವಿಪ್ಪುದು ; ಅವಿಪಿನಂ, ತವಿಪಿನಂ. ಅನಯೋರಿತಿ ಕಿಂ ? ಮಾಡುವಂ, ಕೂಡುವಂ. ವಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಅವುಕುಳಿ, ತಪ್ಪಂ.

[*Avu* and *tavu*, when followed by an affix beginning with *v*, take *i* before it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅನಯೋಃ ವಕಾರಾದೌ ಇದಾದೇಶಃ. ಅವಿಪಂ, ತವಿಪಂ, ಅತ್ರ ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಅವಿ ಭಾವಿಕಾಲೇ ವಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಅವಿಪ್ಪುದು, ತವಿಪ್ಪುದು. ಅತ್ರ ಅವೋನಪಿ ಉದೌ ಭಾವಿನಿ ವಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಇರಶ ವ್ವುದುಃ 466 ಇತಿ ವ್ವುದುವಾ. ಅವಿಪಿನಂ, ತವಿಪಿನಂ ಅತ್ರ ಭಾವಲಕ್ಷಣೇ ವಿನಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಸರ್ವತ್ರ ವಕಾರಾದೌ ಅತ್ರ ಏವ ಯೋಗಾತ್ ಇತ್. ಓಪೂತವ್ವೋಃ 513 ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶಃ. ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಪಾದೇಶಾನನ್ತರಂ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾಶ್ರಯಣಾತ್ ಇದಾದೇಶೋ ವಾ, ಇದಾದೇಶಾನನ್ತರಂ ಏಕದೇಶವಿಕೃತಸ್ಯ ಅನನ್ಯವದ್ಭಾವಾತ್ ಪಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ. ಪ್ರತ್ಯದಾಕೃತೌ ಅವುಕುಳಿ. ಕುಳಿಸ್ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯೇ 545 ಇತಿ ಕುಳಿಪ್ರತ್ಯಯಃ. ತಪ್ಪಂ. ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಅವಿ ಭೂತಕಾಲೇ ದಪ್ರತ್ಯಯೇ ತವ್ರೋದೋರ್ಗೇ ಪಃ 480 ಇತಿ ಪಾದೇಶೇ ವರ್ಗಪ್ರಥಮಾತ್ಪೂರ್ವಃ 506 ಇತಿ ದಕಾರಸ್ಯ ಪೂರ್ವರೂಪತಾ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪಣ ಉಜ್ನಿಯೋಗೇ ॥ **474** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಿಯೋಗಾರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಪಣ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಉಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ವಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಣ್ಣುವಂ, ಪಣ್ಣುವಿನಂ, ಪಣ್ಣುವನ್ನಂ. ಪಣ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಸೂಚಿಸುವಂ, ಸೂಚಿಸುವಿನಂ. ನಿಯೋಗ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪಣ್ಬುದು, ಪಣ್ಪಿನಂ. ವಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪಣ್ಣಿದಂ, ಪಣ್ದುದು.

[*Paṇ*, meaning to set to, when followed by an affix beginning with *v*, takes *u* before it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಿ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಪಣ್ ಇತ್ಯಯಂ ಧಾತುಃ ಫಲಪರಿಪಾಕೇ ನಿಯೋಗೇ ಚ ವರ್ತತೇ. ನಿಯೋಗಃ ಸೂಚನಾ, ಸೂಚಕತೇತಿ ಯಾವತ್. ತತ್ರೈವಾರ್ಥೇ ಪಣ ಉಗಾಗಮಃ. ಪಣ್ಣುವಂ, ಪಣ್ಣುವಿನಂ, ಪಣ್ಣುವನ್ನಂ. ಸರ್ವತ್ರ ಉಕಿ 89 ಇತಿ ದ್ವಿಭಾರ್ವಃ. ಅನ್ಯತ್ರ ಪಣ್ಪಿನಂ, ಪಣ್ಬನ್ನಮಿತ್ಯೇವ. ಕೇಚಿತ್ ತತ್ರಾಪೇಕ್ಷನ್ತಿ. ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ಕಣ್ಣಂ ರಸನೆಯುನೆರ್ದಯು |
ತಿಣ್ಣಂ ದಣಿಯಿಸುವ ಪಲವು ಪೂವಿಂ ಕಾಯಿಂ ||
ಪಣ್ಣಿಂದೆಸೆವಿವಮ್ಮಾವಿರೆ |
ಪಣ್ಣುವಿತು ಬ್ರಾತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೀ ನೇಱಿಲೊಳೇಂ || ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಣಿಗ್ದಿ ॥ **475** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಿಯೋಗಾರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಪಣಾ ಧಾತೋಃ ಣಿಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಣ್ಣಿದಂ, ಪಣ್ಣಿದಪಂ, ಪಣ್ಣಿದುದು, [1] ಪಣ್ಣಿ ದಳ್. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪಣ್ಣಾತೆ, ಪಣ್ಣಾತ್ತೆ. ನಿಯೋಗ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪಣ್ಣುದು, ಪಣ್ಣುವುದು.

[*Pan*, meaning to set to, when followed by an affix beginning with *d*, takes *ṇi* before it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪಣೋ ನಿಯೋಗ ಇತ್ಯೇವ. ನನು ಅತ್ರ ಣಕಾರಃ ಕಿಮರ್ಥಃ? ಯತೋಽತ್ರ ಪಣ್ಣಿದಂ, ಪಣ್ಣಿದಪಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ. ತಚ್ಚ ಅನ್ತರೇಣೈವ ಣಕಾರಂ ಇಗ್ಗಿ ಇತ್ಯೇತಾವತಾ ಹ್ರಸ್ವಾದ್ [53] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಣಕಾರದ್ವಿಭಾವಪ್ರಾದಾಯು ವಾ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಉಗಾಗಮೋ ಉಕಿ [69] ಇತಿ ದ್ವಿಭಾವೇ ಇದುತಃ [476] ಇತಿ ಇಕಾರಾದೇಶಪ್ರಾದಾಯಾಪಿ ವಾ [2] ಸಿದ್ಧೇಃ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಇಕಿ ಕೃತೇ ಕಿದನ್ತ್ಯಃ [25] ಇತಿ ಇಕಾರಸ್ಯೈವ ಲಿಙ್ಗನ್ತತಯಾ ಣಕಾರಸ್ಯ ತದಭಾವೇನ ದ್ವಿಭಾವಪ್ರಾಪ್ತೇರೇವ ಅಭಾವಾತ್ ಪಣಿದಂ ಇತ್ಯಾದ್ಯನಿಷ್ಟಮೇವ ಪ್ರಾದುಷ್ಯಾತ್. ಉಗಾಗಮುಸ್ತು ವಕಾರಾದಾವೇವ ಭವತಿ ನ ದಕಾರಾದಾವಿತಿ ಅಸಮ್ಭಾವಿತ ಏವ. ಅತೋಽತ್ರ ಣಕಾರದ್ವಯಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಂ ಣಿಗಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮೇವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇದುತಃ ॥ 476 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉಕಾರಾನ್ತಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಇಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಿದಂ, ನೋಡಿದಂ, ಬೆಸಸಿದಂ; ಮಾಡಿದಪಂ, ನೋಡಿದಪಂ, ಬೆಸಸಿದಪಂ. ಉತ ಇತಿ ಕಿಂ? ತೆಗೆದಂ, ಬಗೆದಂ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಾಡುವಂ, ಕೂಡುವಂ.

[Verbal roots ending in *u*, when followed by an affix beginning with *d*, take *i* before it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದಿ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಉದನ್ತಸ್ಯ ಇದ್ಭವತಿ ದಕಾರಾದಾವಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಈಸಸ್ತಗ್ಘ್ರಸ್ವಶ್ಚ ॥ 477 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಈ, ಸಾ ಇತ್ಯೇತಯೋರ್ಧಾತ್ವೋಃ ತಗಾಗಮೋ ಭವತಿ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಶ್ಚ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇತ್ತಂ, ಇತ್ತಪಂ, ಇತ್ತು; ಸತ್ತಂ, ಸತ್ತಪಂ, ಸತ್ತು. ಈ ಸಾ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕೊೞದಂ, ಕೊೞದಪಂ.

[*Î* and *sâ*, when followed by an affix beginning with *d*, take *t* before it and shorten their vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಕಥಂ ಈಸ ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ? ಈ ಸಾ ಇತ್ಯನಯೋಃ ಇತರೇತರೇ ಸಮಾಹಾರೇ ವಾ ದ್ವನ್ದ್ವೇ ಈಸಯೋಃ ಈಸಸ್ಯ ಇತಿ ವಾ ಭವೇತ್ ನ ಈಸ ಇತಿ. ನ ಚ

---

1 ಪಣ್ಣಿದರ್. 2 ಸಿಧ್ಯೇತ್ (?)

ಅನಯೋರ್ಧಾತುತ್ವಾತ್ ಆಧಾತೋರಘುಟ್ಸ್ವರೇ (ಕಾ. 2—2—55) ಇತಿ ಕಾತನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರರೀತ್ಯಾ ಧಾತೋಃ ಆಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪವಿಧಾನಾದದೋಷ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಧಾತುಪದೇನ ತತ್ರ ಭೂವಾದೀನಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತಧಾತೂನಾಮೇವ ಗ್ರಹಣಂ. ನ ಭಾಷಾಧಾತೂನಾಂ. ಅನ್ಯಥಾ ತೇಭ್ಯ ಇವ ಏಭ್ಯೋಽಪಿ ತ್ಯಾದಯೋ ವಿಭಕ್ತಯ ಉತ್ಪದ್ಯೇರನ್ನಿತಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ. ಅಥ ಆತೋ ನಾಽಡಃ ಶ್ಲುಕ್ (ಶಾ. 1—2—151) ಇತಿ ಶಾಕಟಾಯನಮತೇನ ಆಕಾರಸ್ಯ ಶ್ಲುಗ್ವಿಧೀಯತೇ; ನಾತ್ರ ಧಾತುತ್ವಾನಪೇಕ್ಷಣೇನ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನಮಿತ್ಯಪಿ ನ ಸಾಧೀಯಃ. ಅತ್ರ ಪೂರ್ವತ್ರ ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ವಾ ಮತೇ ಆಕಾರಸ್ಯೈವ ಲೋಪವಿಧಿಃ. ಆಕಾರಸ್ತು ಸಮಾಹಾರಪಕ್ಷೇ ನ ಸಮ್ಭವತ್ಯೇವ, ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್. ಇತರೇತರಯೋಗಪಕ್ಷೇ ತತ್ಸಮ್ಭವೇಽಪಿ ನೈಕತ್ವಸಮ್ಭವಃ; ತಸ್ಯ ದ್ವಿತ್ವಬಹುತ್ವನಿಯತತ್ವಾದಿತಿ ಚೇತ್—ನಾತ್ರ ಇತರೇತರಯೋಗೋಽಭಿಮನ್ಯತೇ; ಏಕತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ. ಕಿನ್ತು ಸಮಾಹಾರ ಏವ. ನ ಚ ಏವಮಪಿ ಉಕ್ತಾನುಪಪತ್ತೇಃ ಕಃ ಪ್ರತಿವಿಧಿರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಕರಣೇಽಪಿ ಭೂತಪೂರ್ವಾಂ ಗತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ತಥಾತ್ವಸಮ್ಭಾವನಯಾ ಲೋಪವಿಧಾನಸಮ್ಭವಾದದೋಷ ಇತಿ. ಅಥವಾ ಈ, ಸಾ ಇತಿ ಧಾತುಸ್ವರೂಪಾನುಕರಣಮಾತ್ರೇಣ ಸಾಮಾನ್ಯವಿವಕ್ಷಯೈವ ಏಕವಚನಂ, ನ ಸಮಾಹಾರವಿವಕ್ಷಯೇತಿ ನಾತ್ರ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶನಿರ್ಬನ್ಧಃ. ಅಥವಾ ಇಯಾ ಸಹಿತಃ ಸಾಃ ಈಸಾಸ್ತಸ್ಯ ಈಸ ಇತಿ [1] ಮಧ್ಯಮಪದಲೋಪಸಮಾಸಾತ್ ಷಷ್ಠೀನಿರ್ದೇಶಃ. ಈಧಾತೋಃ ಸಾಧಾತೋಶ್ಚೇತಿ ಪರ್ಯವಸಿತೋಽರ್ಥ ಇತಿ ನ ಕಾಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ.

ಇತ್ತಂ. ಭೂತೇ ದಃ. ಇತ್ತಪಂ. ಸತಿ ದಪಃ. ಇತ್ತು. ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲೇ ದುಸ್ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕಾತ್ 580 ಇತಿ ದುಃ. ಸರ್ವತ್ರ ಈಧಾತೋಃ ತಕಿ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೇ ಚ ಕೃತೇ ವರ್ಗಪ್ರಥಮಾತ್ಪೂರ್ವಃ 506 ಇತಿ ಪೂರ್ವರೂಪಾದೇಶಃ. ಏವಂ ಸಾಧಾತೋರಪಿ ಸತ್ತಂ, ಸತ್ತಪಂ, ಸತ್ತು ಇತ್ಯೂಹ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೀಳೇಳ್ಬೀಳಾಳ್ಕಾಣಃ ॥ 478 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕೀಳ್, ಏಳ್, ಬೀಳ್, ಆಳ್, ಕಾಣ್ ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಿಟ್ಟಂ, ಕಿಟ್ಟಪಂ, ಕಿಟ್ಟು; ಎಳ್ದಂ, ಎಳ್ದಪಂ, ಎಳ್ದು; ಬಿಳ್ದಂ, ಬಿಳ್ದಪಂ, ಬಿಳ್ದು; ಅಳ್ದಂ, ಅಳ್ದಪಂ, ಅಳ್ದು; ಕಣ್ಡಂ, ಕಣ್ಡಪಂ, ಕಣ್ಡು. ಏಷಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ಬಾಳ್ದಂ, ಪೂಳ್ದಂ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕೀಳ್ವಂ, ಏಳ್ವಂ, ಬೀಳ್ವಂ, ಆಳ್ವಂ, ಕಾಣ್ಬಂ.

[*Kîḷ, êḷ, bîḷ, âḷ, kâṇ*, when followed by an affix beginning with *d*, shorten their vowel.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಹ್ರಸ್ವ ಇತ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ ನ ತಗಿತಿ; ವಿವಕ್ಷಾಧೀನೇ ಹಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತೀ ಇತಿ ಸನ್ನಿಯೋಗಪರಿಭಾಷಾಯಾಃ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪಾತ್. ಯದ್ಯಪಿ ದಿ ಇತ್ಯನುವೃ

[1] ಮಧ್ಯಪದ.

ತ್ವಾಲ್ ದಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರತ ಏವ ಏಷಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ; ತಥಾಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಅಲಿ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ. ತಥಾಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ವೃ || ತುಂಗಘನಸ್ತನಂ ಬೆಮರೆ ಮೇಲುದನಾಂ ತೆಱೆದಿದ್ದೊಡತ್ತಲಿ |
ದ್ವಗಂಗಜಸನ್ನಿಭಂ ತಲೆಯನೇಕೆಗ ತೂಗಿದನೆಂದೊಡಕ್ಕ ಕೇ ||
ಳಂಗನೆ ನಿನ್ನ ಬೀಗಿ ಬಳೆದಿದ್ದ ಕುಚಂಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾಂ |
ಪಿಂಗದೆ ನಟ್ಟ ದಿಟ್ಟಿಯನದಂ ಕಿೞಲೆಂದನುಗೆಯ್ದು ತೂಗಿದಂ || ಇತಿ.

ತಥಾ—

ಕಂ || ಅೞಲಿಸಿ ಕುಮುದಿನಿಯನಿಳಾ |
ವಳಯಕ್ಕತಿತಾಪಮಿತ್ತಿಸಿದು ತಕ್ಕರ ಸಂ ||
ಗಳಿಗಣಕವೆಂದು ಕಡಲೊಳ್ |
ಬೀೞಲೆಂದನುಗೆಯ್ದನಕ್ಕನಸ್ತಾಚಲದಿಂ || ಇತಿ ಚ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ಕೀೞಾದೀನಾಮೇವ ಗ್ರಹಣಂ ; ತಥಾಪಿ ಬಾೞೋಽಪಿ ಕೇಚಿತ್ ವಿಭಾಷಯಾ ಇಚ್ಛನ್ತಿ. ಬಾೞ್ದಂ, ಬೞ್ದಂ ; ಬಾೞ್ದಳ್, ಬೞ್ದಳ್ ; ಬಾೞ್ದುದು, ಬೞ್ದುದು ; ಬಾೞ್ದು, ಬೞ್ದು ; ಬಾೞ್ದೊಡೆ, ಬೞ್ದೊಡೆ ಇತಿ.

ಕಿೞ್ತಂ, ಕಿೞ್ತಪಂ, ಕಿೞ್ತು. ಅತ್ರ ಕೀೞಃ ಕವಲಾದಿತ್ವಾತ್ ದಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಃ. ಕಣ್ಡಂ, ಕಣ್ಡಪಂ, ಕಣ್ಡು. ಅತ್ರ ಉಣ್ಕೊಳ್ಕಣೋ ದೋ ಡಃ 505 ಇತಿ ಡಾದೇಶಃ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹೃತೌ ಕಾಣ್ಬಂ. ಅತ್ರ ಣಃ 518 ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಕಾರಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಬೇಮೀನೋರ್ನಕ್ಚ || 479 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಬೇ, ಮೀ, ನೋ ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ಭವತಿ ನಗಾಗಮಶ್ಚ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಬೆಂದಂ, ಬೆಂದಪಂ, ಬೆಂದು ; ಮಿಂದಂ, ಮಿಂದಪಂ, ಮಿಂದು ; ನೊಂದಂ, ನೊಂದಪಂ, ನೊಂದು. ಬೇಮೀನೋರಿತಿ ಕಿಂ ? ತೇದಂ, ಕೋದಂ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಬೇವಂ, ಮೀವಂ, ನೋವಂ.

[*Bê*, *mî*, *nô*, when followed by an affix beginning with *d*, shorten their vowel and take *n*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಏಷಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾದೇಶೋ ನಕ್ಚ ಆಗಮಃ. ಬೆಂದಂ, ಬೆಂದಪಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ತದನ್ತ್ಯೋ ವಾ ವರ್ಗೇ 80 ಇತಿ ವೈಭಾಷಿಕೋಽನುಸ್ವಾರಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ತಪೋರ್ದೋಃ ಪಃ || 480 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ತವು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ದೋಃ ಪಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತೆಪ್ಪಂ, ತೆಪ್ಪಪಂ. ತವೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಅವಿದಂ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತವಿಪಂ. ದೋರಿತಿ ವಕಾರಸ್ಯಾಪಿ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ.

[*Tavu*, when followed by an affix beginning with *d*, changes its final syllable to *p*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯೆ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ಮುದೋಸ್ತಃ || 481 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಮುದು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ದೋಃ ತಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮುತ್ತಂ, ಮುತ್ತಪಂ, ಮುತ್ತು.

[*Mudu*, when followed by an affix beginning with *d*, changes its final syllable to *t*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯೆ || ದೋರಿತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ || ಮಿದೇರವಘಾತೇ || 482 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅವಘಾತೇ'ರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಮಿದಿ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ದೋಃ ತಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮಿತ್ತಂ, ಮಿತ್ತಪಂ, ಮಿತ್ತು. ಮಿದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಕುಮ್ಮಿದಂ, ಕುಮ್ಮಿದಪಂ. ಅವಘಾತ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಿದಿದಂ, ಮಿದಿದಳ್— ಪದ್ಭ್ಯಾಂ ಹಸ್ತೇನ ವಾ ಅಮರ್ದಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಿದಿವಂ, ಮಿದಿವಳ್.

[*Midi*, meaning to pound, when followed by an affix beginning with *d*, changes its final syllable to *t*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯೆ || ಅವಘಾತೋ'ವಹನನಂ ಮುಸಲಕ್ರಿಯಾ. ಮುಸಲೇನ ವಿತುಷೀಕರಣಂ. ಮಿದಿಧಾತುರವಘಾತೇ ಮರ್ದನೇ ಚ ಪಠ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಅವಘಾತಾರ್ಥ ಏವ ದೋಃ ತಾದೇಶೋ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ. ತದೇವ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರತಿ—ಪದ್ಭ್ಯಾಂ ಹಸ್ತೇನ ವಾ ಅಮರ್ದಯದಿತಿ. ಅತ್ರ ದ್ವಿತ್ವಮೇಕತ್ವಂ ವಾ ನ ತನ್ತ್ರಂ. ಪದಾ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಮನ್ಯೇನ ವಾ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ತದುಪಕರಣೇನೇತ್ಯೇವ ನ ಮುಸಲೇನೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಎೞ್ಚಱ್ಆಸಱುಬೇಸಱೋಃ || 483 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಎೞ್ಚಱುಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ದೋಃ ತಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಎೞ್ಚತ್ತಂ, ಎೞ್ಚತ್ತಪಂ, ಎೞ್ಚತ್ತು; ಆಸತ್ತಂ, ಆಸತ್ತಪಂ, ಆಸತ್ತು; ಬೇಸತ್ತಂ, ಬೇಸತ್ತಪಂ, ಬೇಸತ್ತು. ಏಷಾಮಿತಿ ಕಿಂ? ಕೆದಱಿದಂ, ಬೆದಱಿದಂ.

[*Elcharu*, *âsaru*, *bêsaru*, when followed by an affix beginning with *d*, change their final syllable to *t*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯೆ || ದೋಸ್ತ ಇತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಟೋರ್ಲಘ್ವಾದೇರ್ದ್ವಿಸ್ವರಸ್ಯ ॥ 484 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಘ್ವಾದೀನಾಂ ದ್ವಿಸ್ವರಾಣಾಂ ಟುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ದೋಃ ತಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತೆತ್ತಂ, ತೆತ್ತಪಂ, ತೆತ್ತು; ಕೆತ್ತಂ, ಕೆತ್ತಪಂ, ಕೆತ್ತು; ಪೊತ್ತಂ, ಪೊತ್ತಪಂ, ಪೊತ್ತು. ಟೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಇಱಿದಂ, ತಿಱಿದಂ. ಲಘ್ವಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಮೂಟಿದಂ, ಪೇಟಿದಂ. ದ್ವಿಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಅಳುಟಿದಂ, ಪೆಳಟಿದಂ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ತಿಟುವಂ, ಕಿಟುವಂ, ಪೊಟುವಂ.

[Verbal roots ending in *ṭu*, and containing two vowels of which the first is short, when followed by an affix beginning with *d*, change their final syllable to *t*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಯೇ ಧಾತವೋ ಟುಶಬ್ದಾನ್ತಾ ಯೇ ಚ ಲಘ್ವಾದಯೋ ಯೇ ಚ ದ್ವಿಸ್ವರಾ ಇತಿ ನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಾನ್ವಯೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ; ಅನಿಷ್ಟ ಪ್ರಸಙ್ಗಾನಾತ್. ಕಿಂತು ಲಘ್ವಾದಿತ್ವೇ ದ್ವಿಸ್ವರತ್ವೇ ಚ ಸತಿ ಯೇ ಧಾತವೋ ಟುಶಬ್ದಾನ್ತಾಸ್ತೇಷಾಮಿತಿ ಸಮುದಿತಾನ್ವಯ ಏವ. ಕೆತ್ತಂ, ಕೆತ್ತಪಂ, ಕೆತ್ತು. ಅತ್ರ ಇಸು ಬಿಸು ಗಿಟು ಕಿಟು ಕಿಡೋರೆತ್ 490 ಇತಿ ಎದಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಗೋಃ ಕಃ ॥ 485 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಘ್ವಾದೀನಾಂ ದ್ವಿಸ್ವರಾಣಾಂ ಗುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ದೋಃ ಕಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೊಕ್ಕಂ, ಪೊಕ್ಕಪಂ, ಪೊಕ್ಕು; ಮಿಕ್ಕಂ, ಮಿಕ್ಕಪಂ, ಮಿಕ್ಕು; ನಕ್ಕಂ, ನಕ್ಕಪಂ, ನಕ್ಕು. ಗೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಉಗಿದಂ, ಸುಗಿದಂ ಲಘ್ವಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ತೂಗಿದಂ, ಬಾಗಿದಂ. ದ್ವಿಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಹರಗಿದಂ, ಮಸಗಿದಂ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪುಗುವಂ, ಮಿಗುವಂ, ನಗುವಂ.

[Verbal roots ending in *gu*, and having two vowels of which the first is short, when followed by an affix beginning with *d*, change their final syllable to *k*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಲಘ್ವಾದೇರ್ದ್ವಿಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ವರ್ತತೇ. ತತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಯೇ ಗುಶಬ್ದಾನ್ತಾಸ್ತೇಷಾಂ ಗೋಃ ಕಾದೇಶೋ ಭವತೀತಿ. ಪೊಕ್ಕಂ, ಪೊಕ್ಕಪಂ, ಪೊಕ್ಕು. ಉಗು ಪುಗು ಕುಡು ತುಡೋರೋದ್ಧ್ರಸ್ವಃ 480 ಇತಿ ಒದಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸೋಶ್ಚಃ ॥ 486 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಘ್ವಾದೀನಾಂ ದ್ವಿಸ್ವರಾಣಾಂ ಸುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ದೋಃ ಚಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಚ್ಚಂ, ಎಚ್ಚಪಂ, ಎಚ್ಚು; ಬೆಚ್ಚಂ, ಬೆಚ್ಚಪಂ, ಬೆಚ್ಚು. ಸೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಬಸಿದಂ, ಹಸಿದಂ. ಲಘ್ವಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಹಾಸಿದಂ, ಬೀಸಿದಂ. ದ್ವಿಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಅಡಸಿದಂ, ಅಲಸಿದಂ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಇಸುವಂ, ಬಿಸುವಂ.

[Verbal roots ending in *su*, and having two vowels of which the first is short, when followed by an affix beginning with *d*, change their final syllable to *ch*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವಿಶೇಷಣಗತಿಃ ಪ್ರಾಗ್ವದೇವ. ಸುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ಚಾದೇಶ ಇತಿ ವಿಶೇಷಃ. ಎಚ್ಚಂ, ಎಚ್ಚಪಂ, ಎಚ್ಚು; ಬೆಚ್ಚಂ, ಬೆಚ್ಚಪಂ, ಬೆಚ್ಚು. ಸರ್ವತ್ರ ಇಸು ಬಿಸು 490 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಎದಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಡೋಷ್ಟಃ ॥ 487 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಘ್ವಾದೀನಾಂ ದ್ವಿಸ್ವರಾಣಾಂ ಡುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ದೋಃ ಟಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇಟ್ಟಂ, ಇಟ್ಟಪಂ, ಇಟ್ಟು; ಪಟ್ಟಂ, ಪಟ್ಟಪಂ, ಪಟ್ಟು; ಬಿಟ್ಟಂ, ಬಿಟ್ಟಪಂ, ಬಿಟ್ಟು. ಡೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಮಡಿದಂ, ಕಡಿದಂ. ಲಘ್ವಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ? ಮೂಡಿದಂ, ಕೂಡಿದಂ. ದ್ವಿಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಹರಡಿದಂ, ಕದಡಿದಂ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಇಡುವಂ, ಪಡುವಂ.

[Verbal roots ending in *ḍu*, and having two vowels of which the first is short, when followed by an affix beginning with *d*, change their final syllable to *ṭ*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಡ್ವನ್ತಾನಾಂ ಟಾದೇಶಃ. ಶೇಷಂ ಪೂರ್ವವತ್.

ಯದ್ಯಪಿ ಚೋರ್ಲಘ್ವಾದೇರ್ದ್ವಿಸ್ವರಸ್ಯ 484 ಇತ್ಯನನ್ತರಂ ಗುಸುಡೋಃ ಕಚಟಂ ಇತ್ಯೇವ ಪ್ರಣೇತವ್ಯಂ; ಭಿನ್ನಯೋಗಕರಣಾದೇಕಯೋಗಕರಣಸ್ಯ ಲಘುತ್ವಾತ್. ತಥಾಪಿ ಲಘುಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಮೇವಂ ಕರಣಂ. ಯತಃ ಪದಲಾಘವಾತ್ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಲಾಘವಂ ಶ್ರೇಯ ಇತಿ. ಅಸ್ತಿ ಚ ಏವಂ ಪ್ರಾಚಾಮುಪ್ಯಾಚಾರಃ ಏ ಅಯ್ (ಕಾ. 1-2-12), ಐ ಆಯ್ (ಕಾ. 1-2-13), ಓ ಅವ್ (ಕಾ. 1-2-14), ಔ ಆವ್ (ಕಾ. 1-2-15) ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪಡಲಿಡ್ವಾದೇಃ ॥ 488 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪಡಲಿಡ್ವಾದೀನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ದೋಃ ಟಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಡಲಿಟ್ಟಂ, ಪಡಲಿಟ್ಟಪಂ, ಪಡಲಿಟ್ಟು; ಪೊಡಮಟ್ಟಂ, ಪೊಡಮಟ್ಟಪಂ, ಪೊಡಮಟ್ಟು.

ಪಡಲಿಡು, ಪೊಡಮಡು, ಮುಂಬಿಡು, ಒಡಂಬಡು, ಮೆಯ್ಗುವೆಡು, ಕರುವಿಡು, ತಿಟ್ಟವಿಡು, ದಾಟಿಡು, ಗೋಳಿಡು, ಊಳಿಡು, ದೂಳಿಡು, ಮಾಳಿಡು, ಬೇರ್ಪಡು, ನೇರ್ಪಡು ಇತಿ ಪಡಲಿಡ್ವಾದಿಃ.

[*Padalidu* and the roots classed with it (see above), when followed by an affix beginning with *d*, change their final syllable to *t*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಡೋಷ್ಟ ಇತ್ಯೇವ. ನನು ಅಯುಮನಾರವ್ಯಾಣೀಯೋ ಯೋಗಃ. ಯತೋಽತ್ರ ಪಡಲಿಡು, ಪೊಡಮಡು, ಮುಂಬಿಡು ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ಇಡು, ಪಡು, ಬಿಡು ಇತ್ಯಾದಿಧಾತವ ಏವ ಉತ್ತರಾಂಶಾಃ. ತಥಾ ಚ ಡೋಷ್ಟ್ಯಃ 487 ಇತ್ಯನನ್ತರಯೋಗಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇರಿತಿ ಚೇನ್ನ. ಯಥೋಕ್ತಧಾತುಪ್ರತಿರೂಪಕೋತ್ತರಾಂಶಾ ಅಪಿ ಅಖಣ್ಡಾ ಏವೈತೇ ಧಾತವೋ ನೋಕ್ತಧಾತೂತ್ತರಾಂಶಾಃ ಸಖಣ್ಡಾಃ. ನ ಹಿ ಸಾರೂಪ್ಯಮಾತ್ರಾತ್ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಸುಬನ್ತಪ್ರತಿರೂಪಕಾಸ್ತಿಙನ್ತಪ್ರತಿರೂಪಕಾಶ್ಚ ಅವ್ಯಯವಿಶೇಷಾ ಅಪಿ ನೋಚ್ಯೇರನ್ನಿತಿ. ನ ಚ ಅಮೀ ಉಕ್ತರೂಪಾಃ ಸಖಣ್ಡಾ ಏವ ಭವನ್ತು ಕೋ ದೋಷ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಯದ್ಯೇವಂ ತರ್ಹಿ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಾಂಶಾಃ ಕಿಂ ಧಾತವಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನಿ ಪದಾನ್ಯೇವ ವಾ ? ನ ಕಥಮುಪ್ಪ್ಯುತ್ತರೇಣ ಸಮ್ಬಧ್ನನ್ತಿ. ನ ಚ ಪಾಲ್ಗೊಡೆದಂ, ನೀಗುಗೊಡೆದಂ ಇತ್ಯಾದಿಸಮಾಸವತ್ ಕಂಪಣಿ, ಬಂಡುಣಿ ಇತ್ಯಾದಿಕೃದನ್ತವದ್ವಾ ಪದಾನ್ಯುಪಪದಾನಿ ವಾ ಭವೇಯುರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ತತ್ರವದತ್ರಾಪಿ ಸ್ವಾರ್ಥಮೇವ ವದೇಯುಃ ನ ಕಥಮಪ್ಯರ್ಥಾನ್ತರಂ. ವದನ್ತಿ ಚ ಅತ್ರ ಉಭಯೇಽಂಶಾಃ ಸಮುದಿತಾ ಅರ್ಥಾನ್ತರಮೇವ ಅಪೂರ್ವಾರ್ಥಸಂಸ್ಪರ್ಶೀತಿ. ತ ಏವ ಹಿ ಸಖಣ್ಡಾ ಯೇ ರೂಢ್ಯಾ ಯೋಗರೂಢ್ಯಾ ವಾ ಅಂಶಾರ್ಥಭಾಸಕಾ ಏವ ಸ್ವಯಮರ್ಥಾನ್ತರಂ ಭಾಸಯಮಾನಾ ನಾನ್ಯೇ ಇತಿ ನಾಮೀ ಸಖಣ್ಡಾ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಪಡಲಿಡ್ವಾದೇಃ ಇತಿ ಏಕತ್ವಮತನ್ತ್ರಂ, ಆಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್. ತಚ್ಚ ಅತ್ರ ಆಭ್ಯುಚ್ಚಯಿಕಮೇವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉಗುಪುಗುಕುಡುತುಡೋರೋದ್ಧ್ರಸ್ವಃ ॥ 489 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉಗ್ವಾದೀನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಹ್ರಸ್ವೌಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒಕ್ಕಂ, ಒಕ್ಕಪಂ, ಒಕ್ಕು ; ಪೊಕ್ಕಂ, ಪೊಕ್ಕಪಂ, ಪೊಕ್ಕು ; ಕೊಟ್ಟಂ, ಕೊಟ್ಟಪಂ, ಕೊಟ್ಟು ; ತೊಟ್ಟಂ, ತೊಟ್ಟಪಂ, ತೊಟ್ಟು. ಏಷಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಉಟ್ಟಂ, ಸುಟ್ಟಂ. ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಅನನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ.

[*Ugu*, *pugu*, *kudu*, *tudu*, when followed by an affix beginning with *d*, change their first vowel to *o* short.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯೇ ಉಗ್ವಾದೀನಾಂ ಚತುರ್ಣಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಒದಾದೇಶೋಽನೇನ ವಿಧೀಯತೇ. ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪರತ ಆದ್ಯಯೋಃ ಗೋಃ ಕಃ 485

ಇತಿ ಅನ್ತ್ಯಯೋಃ ಡೋಷ್ಟ್ಸ[487] ಇತಿ ಕಟಾದೇಶೌ ಚ ಪ್ರಾಪ್ನುತಃ. ಅತೋಽತ್ರ ಕಿಂ ವಾ ಪ್ರಥಮತೋ ವಿಧೇಯಮಿತಿ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾ; ಕಟಾದೇಶಯೋರೇವ ಪ್ರಾಗ್ವಿಧೇಯತ್ವಾತ್.

ನ ಚ ಪರತ್ವಾದನವಕಾಶತ್ವಾಚ್ಚ ಒದಾದೇಶ ಏವ ಪ್ರಾಕ್ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸ ಹಿ ಪ್ರಥಮತೋ ಭವನ್ ಉಗ್ಗಾದೀನಾಮನ್ತ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ಯಾತ್; ಷಷ್ಠ್ಯಾಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ[22] ಇತಿ ವಚನಾತ್. ತಥಾ ಚ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರ ಏವ ಸ್ಯಾತ್; ಕೃತಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಯ ಕಟಾದೇಶಕರಣೇನ ನಾಶಾತ್.

ನ ಚ ಒದಾದೇಶೇನ ವಿಕೃತಿಮಾಪನ್ನಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಅಗ್ಗನ್ತತ್ವಾದಡ್ಡನ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ಉಕ್ತವಿಶೇಷಣಾಭಾವಾತ್ ಕಟಾದೇಶಾವೇವ ನ ಸ್ಯಾತಾಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ಕಿಂಚಿದ್ವಿಕಾರೇಽಪಿ ಧಾತುಸ್ವರೂಪಾಪ್ರಚ್ಯವನಾತ್. ನ ಹಿ ತದವಸ್ಥಾಯಾಮಧಾತವಸ್ತೇ. ಅತಃ ಪ್ರಾಕ್ತನೀಮವಸ್ಥಾಮಾದಾಯ ಉಕ್ತವಿಶೇಷಣಸದ್ಭಾವಾತ್ ಕಟಾದೇಶೌ ಭವತ ಏವೇತಿ ಕೃತಕಟಾದೇಶಾನಾಮೇವ ಒದಾದೇಶಃ.

ನ ಚ ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಅನೇನೈವ ತಯೋರ್ನಾಶೋಽಪ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ಇತಿ ಇತರೇತರನಾಶ್ಯನಾಶಕಭಾವಭಿಯಾ ನ ಕೋಽಪ್ಯತ್ರ ಆದೇಶಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಕಾಲಭೇದಾತ್ ಸ್ಥಾನಿಭೇದಾಚ್ಚ ಉಭಯೋರಪಿ ಸದ್ಭಾವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಕಟಾದೇಶೌ ಹಿ ಉಗ್ಗಾದೀನಾಂ ದೋಃ ಸ್ಥಾನೇ ಪ್ರಾಗ್ವಿಧೀಯೇತೇ. ಒದಾದೇಶಸ್ತು ಹ್ರಸ್ವಸಂಜ್ಞಾಯಾ ವಿಧೀಯಮಾನಃ ಸ್ವರಸ್ಥಾನಿಕ ಏವೇತಿ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಞ್ಜನತ್ವಾತ್ ಆದ್ಯುಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಭವತೀತಿ. ಅತ ಏವ ಅತ್ರ ಹ್ರಸ್ವವಿಶೇಷಣಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಒದಿತಿ ನಿರ್ದೇಶಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇಃ ಹ್ರಸ್ವಗ್ರಹಣಮನರ್ಥಕಮೇವ ಸ್ಯಾದಿತಿ.

ಅತ್ರ ಉಳಃ ಸತ್ತಾಯಾಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಒಳಂ, ಒಳರಿತ್ಯಾದಿ ನ ಸಿಧ್ಯೇದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಸು ಬಿಸು ಗಿಱು ಕಿಱುಕಿಡೋರೆದ್ ॥ 490 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಇಸ್ವಾದೀನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಏಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಎಚ್ದಂ, ಎಚ್ದಪಂ, ಎಚ್ದು; ಬೆಚ್ದಂ, ಬೆಚ್ದಪಂ, ಬೆಚ್ದು; ಗೆತ್ತಂ, ಗೆತ್ತಪಂ, ಗೆತ್ತು; ಕೆತ್ತಂ, ಕೆತ್ತಪಂ, ಕೆತ್ತು; ಕೆಟ್ಟಂ, ಕೆಟ್ಟಪಂ, ಕೆಟ್ಟ. ಹ್ರಸ್ವಗ್ರಹಣಂ ಪೂರ್ವವತ್.

[*Isu, bisu, giṟu, kiṟu, kiḍu,* when followed by an affix beginning with *d*, change their first vowel to *e* short.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವವತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ಸ್ವರಸ್ಥಾನಿಕತ್ವನಿಯಮಾರ್ಥಂ ಹ್ರಸ್ವವಿಶೇಷಣೇನ ಭಾವ್ಯಂ, ತಚ್ಚ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದನುಷಜ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹ—ಹ್ರಸ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಆದ್ಯಯೋಃ ಸೋಃ ಶ್ದ[486] ಇತಿ ಅನನ್ತರಯೋಃ ಱೋರ್ಲಘ್ವಾದೇರ್ದ್ವಿಸ್ವರಸ್ಯ[481]

ಇತಿ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಡೋಷ್ಟ್ವಃ 487 ಇತಿ ಚ ತಟಕಾರಾದೇಶಕರಣಾದನನ್ತರಮೇವ ಎದಾದೇಶೋ ವಿಧೇಯ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕೊಲ್ಸಲೋರ್ನಃ ‖ 491 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕೊಲ್, ಸಲ್ ಇತ್ಯೇತಯೋರ್ಧಾತ್ವೋಃ ನಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕೊಂದಂ, ಕೊಂದಪಂ, ಕೊಂದು; ಸಂದಂ, ಸಂದಪಂ, ಸಂದು. ಅನಯೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಬಲ್ದಂ, [1] ಬೞಲ್ದಂ. ದಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕೊಲ್ವಂ, ಸಲ್ವಂ.

[*Kol* and *sal*, when followed by an affix beginning with *d*, change their final letter to *n*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ದಿ ಇತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ತರ್ಬರೋರಿಮಿ ಚ ‖ 492 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ತರ್, ಬರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋರ್ಧಾತ್ವೋಃ ನಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ಇಮಿ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ತಂದಂ, ತಂದಪಂ, ತಂದು, ತನ್ನಿಂ; ಬಂದಂ, ಬಂದಪಂ, ಬಂದು, ಬನ್ನಿಂ. ಅನಯೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಪೊಣರ್ದಂ, ಪೊಣರಿಂ. ಇಮಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ತಕ್ಕುರ್ಂ, ಬಕ್ಕುರ್ಂ.

[*Tar* and *bar*, when followed by an affix beginning with *d*, or by the affix *im*, change their final letter to *n*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಇವ್ಮು 467 ಇತಿ ಆಶೀರಾದಿವಿಷಯೇ ಯುಷ್ಮದನೇಕವಚನಸ್ಯ ಇರ ಇಮಾದೇಶೋ ವಿಹಿತಃ. ತಸ್ಮಿನ್ ಪರೇ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ದಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯೇ ಚ ಪರೇ ತರ್, ಬರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ನಕಾರಾದೇಶಃ. ಅತ್ರ ದ್ವಿತ್ವಮಾಭ್ಯುಚ್ಚಯಿಕಮುತನ್ತ್ರಮೇವ. ತನ್ನಿಂ, ಬನ್ನಿಂ. ಹ್ರಸ್ವಾತ್ 53 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ನಿಲೋ ವಾ ‖ 493 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ನಿಲ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ನಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ನಿಂದಂ, ನಿಲ್ದಂ; ನಿಂದಪಂ, ನಿಲ್ದಪಂ; ನಿಂದು, ನಿಲ್ದು. ನಿಲ ಇತಿ ಕಿಂ? ಬಲ್ದಂ, ಬಲ್ದಪಂ.

[*Nil*, when followed by an affix beginning with *d*, optionally changes its final letter to *n*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

1 ಬಲ್ಧಂ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕೊಳೋ ಣಃ ‖ 494 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಕೊಳ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಣಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕೊಣ್ಡಂ, ಕೊಣ್ಡಪಂ, ಕೊಣ್ಡು.

[*Koḷ*, when followed by an affix beginning with *d*, changes its final letter to *ṇ*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ನಾತ್ರ ವಾನುವೃತ್ತಿಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಟೌ ‖ 495 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಧಾತೋಃ ಣಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಟೌ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಉಣ್ಟು. ಟಾವಿತಿ ಕಿಂ ? ಬಳವು.

[*Uḷ*, when followed by the affix *ṭu*, changes its final letter to *ṇ*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ದಿ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಣ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಟೌ ಪರೇ ಣಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತೀತ್ಯೇವ.

ನ ಚ ಅತ್ರ ಸ್ಥಾನಿನೋಽನುಪಾದಾನಾತ್ ಕಸ್ಯ ಣಾ ಅಯಮಾದೇಶ ಇತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ, ಉದೂರ್ಧ್ವೋಷ್ಟ್ರವುಳ್ಃ ಸತ್ತಾಯಾಂ [459] ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಉಳ್ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಉದೋಃ ಟುರಾದೇಶೋ ವಿಹಿತಃ. ಸ ಚ ತತ ಏವ ಪರೋ ನಾನ್ಯತ ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ಟುಪರತ್ವಮುಳ್ ಏವೇತಿ ಅರ್ಥಾತ್ಸಿಧ್ಯತೀತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಯ ಅನುಕ್ತ್ವಾ ಸಾಮಾನ್ಯತ ಆಹ—ಧಾತೋಃ ಇತಿ. ಉಳ್ಧಾತೋರಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ವಾಗೋಃ ಶಪ್ಪಿ ‖ 496 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಆಗು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಶಬಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಪಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಅಪ್ಪಂ, ಅಪ್ಪಿನಂ ; ಆಪಂ, ಆಪಿನಂ. ಆಗೋರಿತಿ ಕಿಂ ? ತೂಗಿಪಂ, ಬಾಗಿಪಂ. ಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಆಗುವಂ, ಆಗುವಿನಂ, ಆಗುವನ್ನಂ.

[*Âgu*, when followed by an affix beginning with *p*, optionally becomes *ap*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ತಾಗೋಶ್ಚ ವಿ ವಾ [502] ಇತಿ ಆಗು ಪೋಗು ತಾಗೂನಾಂ ದೋಃ ಲುಬ್ವಿಧಾಸ್ಯತೇ. ಲುಪ್ತದೋಃ [515] ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವಕಾರಸ್ಯ ಪಾದೇಶೋಽಪಿ ವಕ್ಷ್ಯತೇ. ಏವಂ ಪಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ಅಗೋಃ ಅನೇನ ಶಬ್ವಿಧಾಸ್ಯತೇ. ಶಕಾರಃ ಸರ್ವಾದೇಶಾರ್ಥಃ.

ಅಪ್ಪಂ. ಭಾವಿನಿ ವಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಅಪ್ಪಿನಂ. ಮದುಮೆವನ್ನಂ [588] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿನಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಪಕ್ಷಾನ್ತರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಆಪಂ, ಆಪಿನಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಶ್ಪೋ ಹಶ್ಚ ॥ 497 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಗು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಅಶಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಪಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ, ಪಕಾರಸ್ಯ ಹಕಾರಾದೇಶಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಹಂ, ಅಪ್ಪಂ; ಅಹಳ್, ಅಪ್ಪಳ್; ಅಹುದು, ಅಪ್ಪುದು.

[$\hat{A}$*gu*, when followed by an affix beginning with *p*, optionally becomes *a*, and the *p* changes to *h*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವಯೋಗಾತ್ ವೇತಿ ಆಗೋರಿತಿ ಪೀತಿ ಚ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯಾಹ—[1] ಆಗು ಇತ್ಯಾದಿ. ಚಕಾರಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ. ನ ಕೇವಲಮತ್ರ ಆಗೋಃ ಅಶಾದೇಶ ಏವ ವಿಧೇಯಃ; ಕಿಂತು ತನ್ನಿಮಿತ್ತಭೂತಸ್ಯ ಪಕಾರಸ್ಯ ಹಕಾರಾದೇಶೋ'ಪೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಶಕ್ಕಿ ॥ 498 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಗು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಶಗಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಕಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಕ್ಕುಂ, ಅಕ್ಕುಗುಂ, ಅಕ್ಕೆ. ಕಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಆಗುಗುಂ, ಆಗುಗೆ.

[$\hat{A}$*gu*, when followed by an affix beginning with *k*, optionally becomes *ak*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಗೋರಿತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದೋರ್ಲುಕ್ಪೋಗೋಃ ॥ 499 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪೋಗು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ದೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ಕಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೋಕುಂ, ಪೋಕುಗುಂ, ಪೋಕೆ. ಕಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪೋಗುಗುಂ, ಪೋಗುಗೆ.

[*Pôgu*, when followed by an affix beginning with *k*, drops its final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕಿ ಇತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆಗೋಶ್ಚ ದಿತ್ತೌ ॥ 500 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪೋಗೋಃ ಆಗೋಶ್ಚ ಧಾತೋಃ ದೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ದಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ಇತ್ತೌ ಚ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೋದಂ, ಪೋದಪಂ, ಪೋಯಿತ್ತು; ಆದಂ, ಆದಪಂ, ಆಯಿತ್ತು. ದಿತ್ತಾವಿತಿ ಕಿಂ? ಆಗುವಂ, ಪೋಗುವಂ.

---

1 ಆಗೋರಿತ್ಯಾದಿ.

[*Pôgu* and *âgu*, when followed by an affix beginning with *d* or by *ittu*, drop their final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದೋರ್ಲುಗ್ಬಿತಿ ವರ್ತತೇ. ಚಶಬ್ದಃ ಪೋಗೋರಿತ್ಯೇತತ್ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ ದಕಾರಶ್ಚ ಇತ್ತುಶ್ಚ ದಿತ್ತು ತಸ್ಮಿನ್ ದಿತ್ತೌ. ದಕಾರಾದೌ ಇತ್ತೌ ಚ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅಥವಾ ದೀತ್ತೌ ಇತ್ಯೇವ ಪಾಠಃ. ದಿ ಇತಿ ಇತ್ತಾವಿತಿ ಪದದ್ವಯಂ. ಚಕಾರೋ ಮಧ್ಯದೀಪಕ ಉಭಯತೋऽಪಿ ಸಮ್ಬಧ್ಯತೇ : ಆಗೋಃ ಪೋಗೋಶ್ಚ ದಿ ಇತ್ತೌ ಚೇತಿ. ಪೋಯಿತ್ತು. ಬದೋ ಬಹುಲಂ [39] ಇತಿ ಯುಕ್. ಆಯಿತ್ತು ಯುಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ [35] ಇತಿ ಯುಕ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇತಾವೇರ್ಯಶ್ಚ ॥ 501 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಗೋಃ, ಪೋಗೋಶ್ಚ ಧಾತೋಃ ದೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ಇತು ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ; ಇಕಾರಸ್ಯ ಯಕಾರಾದೇಶಶ್ಚ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಯ್ತು, ಪೋಯ್ತು.

[*Âgu* and *pôgu*, when taking the affix *itu*, drop their final syllable, and *i* becomes *y*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಆಗೋಶ್ಚೇತಿ ದೋರ್ಲುಗ್ಬಿತಿ ಚ ವರ್ತತೇ ಚಶಬ್ದ ಇತೌ ಆಗುಪೋಗ್ವೋಃ ದುಲೋಪೇ ಯೋ ಹೇತುಃ ತಸ್ಯೈವ ಇತೋಃ ಇಕಾರಸ್ಯ ಯಕಾರಾದೇಶಶ್ಚೇತಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಾಗೋಶ್ಚ ವಿ ವಾ ॥ 502 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆಗು, ಪೋಗು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ತಾಗು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಚ ದೋಃ ಲೋಪೋ ವಾ ಭವತಿ ವಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಗುವಂ, ಆಪಂ ; ಆಗುವಿನಂ, ಆಪಿನಂ ; ಪೋಗುವಂ ಪೋಪಂ ; ಪೋಗುವಿನಂ, ಪೋಪಿನಂ ; ತಾಗುವಂ, ತಾಪಂ ; ತಾಗುವಿನಂ, ತಾಪಿನಂ. ವಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಆದಂ, ಪೋದಂ, ತಾಗಿದಂ.

[*Âgu*, *pôgu* and *tâgu*, when followed by an affix beginning with *v*, optionally drop their final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರತ್ಯಃ ಚಶಬ್ದ ಆಗೋರಿತ್ಯೇತತ್ ತತ್ಸಮ್ಬದ್ಧಚಶಬ್ದಸಮುಚ್ಚಿತಂ ಪೋಗೋರಿತ್ಯೇತಚ್ಚ ಸಮುಚ್ಚಿನೋತೀತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಆಗು ಪೋಗು ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ತಾಗು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಇತಿ. ದುಲೋಪಪಕ್ಷೇ ಲುಪ್ತದೋಃ [515] ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶಃ. ಅನ್ಯತ್ರ ವಶ್ರುತಿರೇವ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಆದಂ, ಪೋದಂ ಇತ್ಯತ್ರ ಆಗೋಶ್ಚ ದಿತ್ತೌ [500] ಇತಿ ದುಲೋಪಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸೋರ್ಬಹುಸ್ವರಸ್ಯ ॥ 503 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಬಹುಸ್ವರಾಣಾಂ ಸುಶಬ್ದಾನ್ತಾನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ದೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ವಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಅಲಸುವಂ, ಅಲಪಂ ; ಕಿನಿಸುವಂ, ಕಿನಿಪಂ ; ಬೆಸಸುವಂ, ಬೆಸಪಂ ; ವರಿಸುವಂ, ವರಿಪಂ. ಸೋರಿತಿ ಕಿಂ ? ಹರಗುವಂ, ಕಲಕುವಂ. ಬಹುಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ ? ಹಾಸುವಂ, ಬೀಸುವಂ. ವಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಹರಸಿದಂ, ಬರಸಿದಂ.

[Polysyllabic verbal roots ending in *su*, when followed by an affix beginning with *v*, optionally drop their final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ವಿ ವೇತಿ ವರ್ತತೇ. ಸೋರಿತಿ ಆಹಿತಾನಾಹಿತಸಾಧಾರಣಂ ಸುರೂಪಾನ್ತತ್ವಮಾತ್ರಂ ವಿಶೇಷಣಂ ತತ್ರ ಅನಾಹಿತಾನ್ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ಅಲಸು, ಕಿನಿಸು, ಮುನಿಸು, ಮುಳಿಸು ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಆಲಸ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ತದ್ಭವೇ ಅಲಸು ಇತಿ ; ಕಿನಿ ಮುನಿ ಮುಳಿ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಸುರ್ಮುನಿಕಿನಿಮುಳಿಭ್ಯಃ 575 ಇತಿ ಭಾವೇ ಸುಪ್ರತ್ಯಯೇ ಕಿನಿಸು, ಮುನಿಸು, ಮುಳಿಸು ಇತಿ ಚ ಸಿಧ್ಯನ್ತೀತಿ ಆಹಿತಾ ಏವೈತೇ ಕಥಮನಾಹಿತಾ ಇತಿ ಚೇತ್—ನೈತದ್ಯುಕ್ತಂ. ಆಖ್ಯಾತಪ್ರಕರಣೇ ಧಾತವ ಏವ ಪ್ರಸ್ತುತವಿಷಯಾ ಇತಿ ತತ್ರೈವ ಆಹಿತಾನಾಹಿತಚಿನ್ತಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನಾನ್ಯತ್ರ. ನೈತೇ ಧಾತವಃ ; ಕಿಂತು ನಾಮಾನ್ಯೇವೇತಿ ಅನ್ಯದೇತತ್. ದರ್ಶಿತಾಸ್ತು ನೈವಂ ಸಾಧಿತಾಃ ; ಕಿಂತು ಅಖಣ್ಡಾ ಏವ ಧಾತವ ಇತಿ ಅನಾಹಿತಾ ಉಚ್ಯನ್ತ ಇತಿ.

ಆಹಿತಾನ್ ದರ್ಶಯತಿ—ವರಿಸು ಇತ್ಯಾದಿ. ವರಣಶಬ್ದಾತ್ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಽತಿ 533 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯೋಗೇನ ಇಸುಪಿ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಇತಿ ಆಹಿತ ಉಚ್ಯತೇ ಏವಂ ರಾಗಿಸು, ಭೋಗಿಸು ಇತ್ಯಾದಯ ಇಸುಬನ್ತಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ.

ಏವಂ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರೇಷು ಸುಶಬ್ದಾನ್ತೇಷು ಧಾತುಷು ಯೇ ಬಹುಸ್ವರಾಸ್ತೇಷಾಮೇವ ದೋರ್ಲುಗ್ವಾ ಭವತಿ ವಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ಇತಿ. ಅಲಪಂ, ಕಿನಿಪಮಿತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ಲುಪ್ತದೋಃ 515 ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶೋಽವಗನ್ತವ್ಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕಿ ‖ 504 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ವೇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಸುಶಬ್ದಾನ್ತಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ದೋಃ ಲುಬ್ಭವತಿ ಕಕಾರಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮೊಡಿಕುಂ, ಮೂಡಿಕುಗುಂ, ಮೂಡಿಕ್ಕೆ ; ಭಂಜಿಕುಂ, ಭಂಜಿಕುಗುಂ, ಭಂಜಿಕ್ಕೆ. ಕಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪೂಜಿಸುವಂ, ಪೂಜಿಪಂ.

[Verbal roots ending in *su*, when followed by an affix beginning with *k*, drop their final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಪೃಥಗ್ಯೋಗಮಹಿಮ್ನೈವ ನಾತ್ರ ವಾನುವೃತ್ತಿರಿತ್ಯಾಹ—ವೇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ಇತಿ. ಸೋರಿತಿ ವರ್ತತೇ. ತಚ್ಚ ಅತ್ರ ಆಹಿತಪರಮೇವ ನ ಪೂರ್ವತ್ರೇವ ಸಾಧಾರಣಂ. ಯತೋಽತ್ರ ಕಿ ಇತಿ ನಿಮಿತ್ತನಿರ್ದೇಶಃ. ಸ ಚ ಕಕಾರಃ ಸೋಃ ಆಹಿತಾದೇವ ಸಮ್ಭವ್ಯೋ ನಾನಾಹಿತಾತ್; ಧಾಗುಪ್ಪೋಗ್ವಿಸುಬ್ರಲಿನಣೋ ಗಃ ಕಃ 472

ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅತ ಏವ ಬಹುಸ್ವರತ್ವಮಪಿ ಆರ್ಥಿಕಮೇವ. ನ ಹಿ ಏಕಸ್ವರೇ ದ್ವಿಸ್ವರೇ ವಾ ಸೇಯಂ ಇಸುಬನ್ತತಾ ಸಮ್ಭವತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉಣ್ಕೊಳ್ಕಾಣೋ ದೋ ಡಃ ॥ 505 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉಣಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ದಕಾರಸ್ಯ ಡಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಉಣ್ಡಂ, ಉಣ್ಡಪಂ, ಉಣ್ಡು ; ಕೊಣ್ಡಂ, ಕೊಣ್ಡಪಂ, ಕೊಣ್ಡು ; ಕಣ್ಡಂ, ಕಣ್ಡಪಂ, ಕಣ್ಡು. ಏತೇಭ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಕೊನ್ದಂ, ಸನ್ದಂ.

[*Uṇ*, *koḷ*, *kâṇ*, when followed by *d*, change it to *ḍ*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಉದಾಹರಣೇ ಕೊಣ್ಡಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕೊಳೋ ಣಃ 494 ಇತಿ ಣಾದೇಶಃ. ಕಣ್ಡಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕೀಪೇೞ್ಬೀೞಾಣಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ 478 ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವಃ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಕೊನ್ದಂ, ಸನ್ದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕೊಲ್ಸಲೋ ನಃ 491 ಇತಿ ನಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವರ್ಗಪ್ರಥಮಾತ್ಪೂರ್ವಃ ॥ 506 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವರ್ಗಪ್ರಥಮೇಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ದಕಾರಸ್ಯ ಪೂರ್ವವರ್ಣಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಕ್ಕಂ, ಬಕ್ಕಪಂ, ಬಕ್ಕು ; ಮಿಕ್ಕಂ, ಮಿಕ್ಕಪಂ, ಮಿಕ್ಕು ; ಎೞ್ಚಂ, ಎೞ್ಚಪಂ, ಎೞ್ಚು ; ಬೆೞ್ಚಂ, ಬೆೞ್ಚಪಂ, ಬೆೞ್ಚು ; ಅಟ್ಟಂ, ಅಟ್ಟಪಂ, ಅಟ್ಟು ; ಸುಟ್ಟಂ, ಸುಟ್ಟಪಂ, ಸುಟ್ಟು ; ಮಿತ್ತಂ, ಮಿತ್ತಪಂ, ಮಿತ್ತು ; ಮುತ್ತಂ, ಮುತ್ತಪಂ, ಮುತ್ತು ; ಇತ್ತಂ, ಇತ್ತಪಂ, ಇತ್ತು ; ತಪ್ಪಂ, ತಪ್ಪಪಂ, ತಪ್ಪು.

ವರ್ಗಪ್ರಥಮಾದಿತಿ ಕಿಂ ? ಕೊಯ್ದಂ, ಸಾರ್ದಂ, ಗೆಲ್ದಂ.

[The first letter of a *varga*, when followed by *d*, assimilates the latter to itself.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ವರ್ಗಪ್ರಥಮಾತ್ಪರಸ್ಯ ದಕಾರಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋ ವರ್ಣ ಆದೇಶೋ ಭವತೀತಿ. ಪೂರ್ವಶ್ಚಾತ್ರ ಸ ಏವಾಭಿಮತೋ ಯತೋಽಯಂ ದಃ ಪರೋ ಭವತಿ. ಅನೇನ ಸಾಮಾನ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದಕಾರ ಏವ ಪೂರ್ವ ಇತಿ ತದಾದೇಶೋ ನಾಶಙ್ಕ್ಯೇತ.

ಬಕ್ಕಮಿತ್ಯಾದೌ ಗೋಃ ಕಃ 485 ಇತಿ ; ಎೞ್ಚಮಿತ್ಯಾದೌ ಸೋಶ್ಚಃ 486 ಇತಿ ; ಅಟ್ಟಮಿತ್ಯಾದೌ ಡೋಷ್ಟಃ 487 ಇತಿ ; ಮುತ್ತಂ, ಮಿತ್ತಂ, ಇತ್ತಮಿತ್ಯಾದೌ ಮುದೋಸ್ತಃ 481, ಮಿದೇರವಘಾತೇ 482, ಈಸಸ್ತಗ್ಸ್ವಶ್ಚ 477 ಇತಿ ; ತಪ್ಪಮಿತ್ಯಾದೌ ತವ್ರೋರ್ದೋಃ ಪಃ 480 ಇತಿ ಕಚಟತಪೇಭ್ಯಃ ಪರತ್ವಾಚ್ಚ ಏಷ ಆದಿಶ್ಯನ್ತೇ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕವಲಾದಿಭ್ಯಸ್ತುಃ ॥ 507 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕವಲಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ದಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕವಲ್ತುದು, ಕವಲ್ತಪುದು, ಕವಲ್ತು; ಮಡಲ್ತುದು, ಮಡಲ್ತಪುದು, ಮಡಲ್ತು; ಕೊನರ್ತುದು, ಕೊನರ್ತಪುದು, ಕೊನರ್ತು.

ಕವಲ್, ಮಡಲ್, ಬಲ್, ಕಲ್, ಪೊೞಲ್, ಸಾಲ್, ಸೋಲ್, ಪೇಲ್, ನೂಲ್, ಕೂರ್, ಕಸರ್, ಕನರ್, ಕೊನರ್, ತಳರ್, ಬಿಳರ್, ಚಿಗುರ್, ಬೆಮರ್, ಅಟ್, ಉಟ್, ಕೀಟ್, ಚಳಿ, ಪೊಳ್, ಅಱು, ಅಱಿ, ಕುಱಿ, ಬಾ, ಕೀ, ಪೂ, ಬೀ, ಓ, ಕೂನ್, ಪೇನ್, ಸೀನ್, ಆನ್, ನೋನ್, ಈನ್ ಇತಿ ಕವಲಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Kaval* and the words classed with it (see above), when followed by *d*, change it to *t*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒಱೆ ಅಱೆ ಸ್ರಾವಶೋಷಣಯೋಃ ॥ 508 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಒಱೆ ಅಱೆ ಇತಿ ಅವಿಭಕ್ತಿಕೋ'ಯಂ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶಃ. ಒಱೆ, ಅಱೆ ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಸ್ರಾವಾರ್ಥೇ ಶೋಷಣಾರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಧಾತುಭ್ಯಾಂ ಪರಸ್ಯ ದಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒಱೆತಂ, ಒಱೆತಪಂ, ಒಱೆತು; ಅಱೆತಂ, ಅಱೆತಪಂ ಅಱೆತು. ಅನಯೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಒಸದ್ದುದು, ಸೋರ್ದುದು, ಬತ್ತಿದುದು, ಒಣಗಿದುದು. ಸ್ರಾವಶೋಷಣಯೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಒಱೆದಂ, ಒಱೆದಪಳ್— ಯೂಕಂ ಹಿನಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಅಱೆದಂ, ಅಱೆದಪಳ್—ಚಪೇಟಯಾ ತಾಡಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ.

[*Oṟe*, meaning to drip, and *aṟe*, meaning to dry, when followed by an affix beginning with *d*, change the latter to *t*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಒಱೆ ಇತ್ಯಯಂ ಧಾತುಃ ಸ್ರವಣೇ ಯೂಕಘಾತನೇ ಚ ವರ್ತತೇ. ಅಱೆ ಇತಿ ಶೋಷಣೇ ಚಪೇಟಾದಾನೇ ಚ. ತತ್ರ ಸ್ರವಣಶೋಷಣಯೋಃ ವರ್ತಮಾನಾಭ್ಯಾಮೇತಾಭ್ಯಾ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಒಱೆ ಅಱೆ ಭ್ಯಾಮಿತಿ ನಿರ್ದೇಷ್ಟುಂ ಶಕ್ಯತ್ವೇ'ಪಿ ಅವಿಭಕ್ತಿಕ ಏವ ನಿರ್ದೇಶೋ'ಭಿಪ್ರೇತ ಇತ್ಯಾಹ—ಒಱೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ವತನ್ತ್ರರುಚಿತ್ವಾತ್ಸೂತ್ರಕೃತ ಇತಿ. ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮೀದ್ವಿವಚನಾನ್ತನಿರ್ದೇಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಸಮವಚನಾಭಾವಾತ್ ಧಾತುದ್ವಯಸ್ಯ ಅರ್ಥದ್ವಯೇ ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಂ ನ ಭಾಸೇತೇತಿ

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಿಲೋ ಲಃ ॥ 509 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಿಲ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಲಕಾರಾತ್ಪರಸ್ಯ ದಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನಿಲ್ತಂ, ನಿಲ್ತಪಂ, ನಿಲ್ತು. ನಿಲ ಇತಿ ಕಿಂ? ಬಲ್ದಂ, ಗೆಲ್ದಂ. ಲ ಇತಿ ಕಿಂ? ನಿಂದಂ, ನಿಂದಪಂ, ನಿಂದು.

[*Nil*, when followed by *d*, changes it to *t*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ದ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ನಿಲ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮೀ ಷಷ್ಠೀ ವಾ. ಲ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯೇವ. ತಯೋಃ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣಭಾವಃ ಕಾಮಚಾರೇಣ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೋ ವ್ಯಧಿಕರಣೋ ವಾ ಸ್ಯಾತ್; ಲಕಾರಾನ್ತಾತ್ ನಿಲ್ಧಾತೋಃ ನಿಲ್ಧಾತೋರವಯವಾತ್ ಲಕಾರಾದ್ವಾ ಪರಸ್ಯ ದಕಾರಸ್ಯೇತಿ ಉಭಯಥಾಪಿ ದೋಷಾಭಾವಾತ್.

ನನು ಏವಮದೋಷತ್ವೇಽಪಿ ಅಫಲಮೇತತ್; ನಿಲಃ ಪರಸ್ಯ ಇತ್ಯೇತಾವತೈವ ಚಾರಿತಾರ್ಥ್ಯೇ ಲಕಾರಾನ್ತಾದಿತಿ ತಸ್ಯ ಲಕಾರಾದಿತಿ ವಾ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ. ನಿಲ್ಧಾತೋಃ ಸ್ವಯಂ ಲಕಾರಾನ್ತತ್ವೇಽಪಿ ನಿಲೋ ವಾ 493 ಇತಿ ನಕಾರಾದೇಶೋ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಯದಾ ನಕಾರಾದೇಶಃ ಕ್ರಿಯತೇ ತತಃ ಪರಸ್ಯ ನ ಭವತೀತಿ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನೇಲೋ ವಾ ॥ 510 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನೇಲ್ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ದಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೇಲ್ತಂ, ನೇಲ್ದಂ; ನೇಲ್ತಪಂ, ನೇಲ್ದಪಂ; ನೇಲ್ತು, ನೇಲ್ದು. ನೇಲ ಇತಿ ಕಿಂ? ಜೋಲ್ದಂ, ಜೋಲ್ದಪಂ, ಜೋಲ್ದು.

[*Nêl*, when followed by *d*, optionally changes it to *t*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪೊಡತೊಡಮಿಳಿಬೆಳಪಸಕಸೋಸ್ಯುದ್ಯದಿಬಿದ್ಯಡ
ರೋ ವಃ ಪಃ ॥ 511 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪೊಡಶ್ಚ ತೊಡಶ್ಚ ಮಿಳಿಶ್ಚ ಬೆಳಶ್ಚ ಪಸಶ್ಚ ಕಸಶ್ಚ ಉಸಿಶ್ಚ ಉದಿಶ್ಚ ಅದಿಶ್ಚ ಬಿದಿಶ್ಚ ಅಡಶ್ಚ ತೇಷಾಂ ರ್ ಇತಿ ದ್ವನ್ದ್ವಾನ್ತೇ ಶ್ರೂಯಮಾಣೋ ರೇಫಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಭಿಸಮ್ಬಧ್ಯತೇ. ತೇನ ಪೊಡರ್ ಇತ್ಯೇತದಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೊಡರ್ಪಂ, ಪೊಡರ್ವಂ; ಪೊಡರ್ಪಿನಂ, ಪೊಡರ್ವಿನಂ; ತೊಡರ್ಪಂ, ತೊಡರ್ವಂ; ತೊಡರ್ಪಿನಂ, ತೊಡರ್ವಿನಂ; ಮಿಳಿರ್ಪಂ, ಮಿಳಿರ್ವಂ; ಮಿಳಿರ್ಪಿನಂ, ಮಿಳಿರ್ವಿನಂ; ಬೆಳರ್ಪಂ,

ಬೆಳರ್ವ್ವಂ; ಬೆಳರ್ಪ್ಪಿನಂ, ಬೆಳರ್ವ್ವಿನಂ; ಪಸರ್ಪ್ಪಂ, ಪಸರ್ವ್ವಂ; ಪಸರ್ಪ್ಪಿನಂ, ಪಸರ್ವ್ವಿನಂ; ಕಸರ್ಪ್ಪಂ, ಕಸರ್ವ್ವಂ; ಕಸರ್ಪ್ಪಿನಂ, ಕಸರ್ವ್ವಿನಂ; ಉಸಿರ್ಪ್ಪಂ, ಉಸಿರ್ವ್ವಂ; ಉಸಿರ್ಪ್ಪಿನಂ, ಉಸಿರ್ವ್ವಿನಂ; ಉದಿರ್ಪ್ಪಂ, ಉದಿರ್ವ್ವಂ; ಉದಿರ್ಪ್ಪಿನಂ, ಉದಿರ್ವ್ವಿನಂ; ಅದಿರ್ಪ್ಪಂ, ಅದಿರ್ವ್ವಂ; ಅದಿರ್ಪ್ಪಿನಂ, ಅದಿರ್ವ್ವಿನಂ; ಬಿದಿರ್ಪ್ಪಂ, ಬಿದಿರ್ವ್ವಂ; ಬಿದಿರ್ಪ್ಪಿನಂ, ಬಿದಿರ್ವ್ವಿನಂ; ಅಡರ್ಪ್ಪಂ, ಅಡರ್ವ್ವಂ; ಅಡರ್ಪ್ಪಿನಂ, ಅಡರ್ವ್ವಿನಂ.

ಏತೇಭ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪೊಣರ್ವ್ವಂ, ಪೊಣರ್ವ್ವಿನಂ. ವ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪೊಡರ್ದ್ದಂ, ತೊಡರ್ದ್ದಂ.

[*Poḍar*, *toḍar*, *miḷir*, *beḷar*, *pasar*, *kasar*, *usir*, *udir*, *adir*, *bidir*, *aḍar*, when followed by *v*, optionally change it to *p*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ವೇತಿ ವರ್ತತೇ. ಪೊಡ ಇತ್ಯೇವಮಾದೀನಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಕ್ಷರದ್ವಯಪ್ರಮಿತಾನಾಮೇಕಾದಶಾನಾಂ ಶಬ್ದರೂಪಾಣಾಂ ದ್ವನ್ದ್ವಾನನ್ತರಂ ತೇಷಾಂ ರ್ ಇತಿ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸೇ ದ್ವನ್ದ್ವಾನ್ತ್ಯಸ್ಯ ರೇಫಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್ ಪೊಡರ್, ತೊಡರ್ ಇತ್ಯಾದಯೋ ರೇಫಾನ್ತಾ ಏಕಾದಶಧಾತವೋ ಲಭ್ಯನ್ತ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಥಾ ವಿಗೃಹ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ಪೊಡಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿ. ಶ್ರುತಿಸೌಕರ್ಯಾರ್ಥಂ ಲಾಘವಾರ್ಥಂ ಚ ಏವಂ ನಿರ್ದೇಶಃ. ತೇಭ್ಯಃ ಪರೋ ವಕಾರೋ ವಿಭಾಷಯಾ ಪಾದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಾಕೂಗೋನೇತಬರಃ ॥ 512 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವೇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವವತ್ ದ್ವನ್ದ್ವಾನ್ತೇ ರೇಫಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸಮ್ಬಧ್ಯತೇ. ಕಾರ್ ಇತ್ಯೇತದಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಾರ್ಪ್ಪಂ, ಕಾರ್ಪ್ಪನ್ನಂ; ಕೂರ್ಪ್ಪಂ, ಕೂರ್ಪ್ಪನ್ನಂ; ಗೋರ್ಪ್ಪಂ, ಗೋರ್ಪ್ಪನ್ನಂ; ನೇರ್ಪ್ಪಂ, ನೇರ್ಪ್ಪನ್ನಂ; ತರ್ಪ್ಪಂ, ತರ್ಪ್ಪನ್ನಂ; ಬರ್ಪ್ಪಂ, ಬರ್ಪ್ಪನ್ನಂ.

[*Kâr*, *kûr*, *gôr*, *nêr*, *tar*, *bar*, when followed by *v*, change it to *p*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರಾಪಿ ಕಾ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಷಣ್ಣಾಮಕ್ಷರಾಣಾಂ ಕೃತದ್ವನ್ದ್ವಾನಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ರೇಫಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್ ಲಭ್ಯಮಾನೇಭ್ಯಃ ಕಾರ್‌ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಷಡ್ಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರೋ ವಕಾರೋ ನಿತ್ಯಂ ಪಾದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯಾಹ—ವೇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಓಪೂತವ್ವವ್ವೋಃ ॥ 513 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಓ, ಪೂ, ತವು, ಅವು ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಓಪಂ, ಓಪಿನಂ, ಓಪಿನೆಗಂ ; ಪೂಪ್ಪುದು, ಪೂಪಿನಂ, ಪೂಪಿನೆಗಂ ; ತವಿಪ್ಪುದು, ತವಿಪಿನಂ, ತವಿಪಿನೆಗಂ ; ಅವಿಪಂ, ಅವಿಪಿನಂ, ಅವಿಪಿನೆಗಂ.

[Ō, pū, tavu, avu, when followed by v, change it to p.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಾತ್ರ ಪೂರ್ವರೀತಿಃ. ಕಿಂತು ಧಾತುಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶ ಏವೇತ್ಯಾಹ– ಓ ಪೂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆದಿಷ್ಟಾದ್ರಳಃ ॥ 514 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಆದಿಷ್ಟಾತ್ ರೇಫಾತ್ ಳಕಾರಾಚ್ಚ ಪರಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತೋರ್ಪ್ಪಂ, ತೋರ್ಪ್ಪಿನಂ ; ನಾರ್ಪ್ಪಂ, ನಾರ್ಪ್ಪಿನಂ ; ಮೊಳ್ಪಂ, ಮೊಳ್ಪಿನಂ ; ಸೂಳ್ಪಂ, ಸೂಳ್ಪಿನಂ. ಆದಿಷ್ಟಾದಿತಿ ಕಿಂ ? ಅಲರ್ವುದು, ಬಸವುರ್ದು, ಬಾಳ್ವಂ, ಕೇಳ್ವಂ.

[Substituted r or ḷ, when followed by v, change the latter to p.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಯತ್ರ ರೇಫೋ ಳಕಾರೋ ವಾ ಆದಿಷ್ಟಃ ತತಃ ಪರೋ ವಃ ಪಾದೇಶಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಲುಪ್ತದೋಃ ॥ 515 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲುಪ್ತದುಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಿಪಂ, ಕೂಡಿಪಂ, ಅಲಪಂ, ಬೆಸಪಂ, ರಾಗಿಪಂ, ಭೋಗಿಪಂ. ಲುಪ್ತದೋರಿತಿ ಕಿಂ ? ಮೊಡಿಸುವಂ, ಕೂಡಿಸುವಂ, ಅಲಸುವಂ, ಬೆಸಸುವಂ.

[Verbal roots which drop their final syllable, when followed by v, change the latter to p.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಲುಪ್ತೋ ದುಃ ಅನ್ತ್ಯವ್ಯಞ್ಜನಾದಿರ್ಯಸ್ಯ ಸ ಲುಪ್ತದುಃ ತಸ್ಮಾದಿತಿ ಧಾತೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಲುಪ್ತದುಭ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮಾಡಿಪಂ, ಕೂಡಿಪಮಿತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ಸೋರ್ಬಹುಸ್ವರಸ್ಯ 508 ಇತಿ ದುಲೋಪಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನಃ ॥ 516 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಂಪಂ, ಆಂಪಿನಂ ; ಸಿಂಪಂ, ಸಿಂಪಿನಂ ; ನೋಂಪಂ, ನೋಂಪಿನಂ. ನ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಕೊಲ್ವಂ, ಗೆಲ್ವಂ.

[Verbal roots ending in *n*, when followed by *v*, change the latter to *p*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ವಃ ಪ ಇತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ || ನಾನೆನ್ತಿನೋ ಬಃ || 517 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ನಾನ್, ಎನ್, ತಿನ್ ಏತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ನಾನ್ಬಂ, ನಾನ್ಬಿನಂ, ನಾನ್ಬನ್ನಂ; ಎನ್ಬಂ, ಎನ್ಬಿನಂ, ಎನ್ಬನ್ನಂ; ತಿನ್ಬಂ, ತಿನ್ಬಿನಂ, ತಿನ್ಬನ್ನಂ. ಏತೇಭ್ಯ ಇತಿ ಕಿಂ? ಆಪಂ, ಪೋಪಂ.

[*Nân*, *en*, *tin*, when followed by *v*, change the latter to *b*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಪಾದೇಶಾಪವಾದೋ ಯೋಗಃ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಆಪಂ, ಪೋಪಮಿತ್ಯತ್ರ ತಾಗೋಶ್ಚ ವಿ ವಾ [502] ಇತಿ ದುಲೋಪೇ ಲುಪ್ತದೋಃ [515] ಇತಿ ವಕಾರಸ್ಯ ಪಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಣಃ || 518 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಣಕಾರಾನ್ತಾತ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಬಕಾರಾದೇಶೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮೂಣ್ಬಂ, ಪೂಣ್ಬಿನಂ, ಮೂಣ್ಬನ್ನಂ; ಉಣ್ಬಂ, ಉಣ್ಬಿನಂ, ಉಣ್ಬನ್ನಂ; ಕಾಣ್ಬಂ, ಕಾಣ್ಬಿನಂ, ಕಾಣ್ಬನ್ನಂ. ಣ ಇತಿ ಕಿಂ? ಕಾಯ್ವಂ,[1] ಪೊಯ್ವಂ.

[Verbal roots ending in *n*, when followed by *v*, change the latter to *b*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ವೋ ಬ ಇತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ || ತರ್ಬರೋರ್ಲುಬ್ಲುಪ್ತೇಽಯಿ || 519 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ತರ್, ಬರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಲೋಪೋ ಭವತಿ ಲುಪ್ತೇ ಸತಿ ಅಯಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪೊತ್ತಗೆಯಂ ತಾ ಮಗನೇ, ಇತ್ತಲ್ ಬಾ ಮಗಳೇ. ತರ್ಬರ ಇತಿ ಕಿಂ? ನೀನಾಗು, ನೀಂ ಪೋಗು. ಲುಪ್ತೇಽಯಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ತಾರಯ್, ಬಾರಯ್.

[*Tar* and *bar* drop their final letter before *ay* elided.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅಯೋರ್ಲ್ಲುಪ್ತಾ [468] ಇತಿ ಲೋಪೋಽದಾದೇಶಶ್ಚ ಅಯಃ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ವಿಹಿತೌ. ತತ್ರ ಯದಾ ಅಯೋ ಲೋಪಃ ತದಾ ತರ್ಬರೋರಪಿ ಲೋಪ

---

1 ಕೊಯ್ವಂ.

ಇತ್ಯಾಹ—ಲುಪ್ತೇ'ಯಿ ಇತಿ. ಲುಪ್ಯತೇ ಸ್ಮ ಲುಪ್ತಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಅಯಿ ಇತಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೋ ನಿರ್ದೇಶಃ.

ಯದ್ಯಪಿ ಲೋಪೇ'ಯ ಇತಿ ವ್ಯಧಿಕರಣನಿರ್ದೇಶೇ'ಪಿ ಅಯೋ ಲೋಪೇ ತರ್ಬ ರೋರಪಿ ಲೋಪ ಇತಿ ; ತಥಾಪಿ ಉತ್ತರತ್ರ ಅಯಿ ಇತ್ಯೇವಮನುವೃತ್ತಿರಪೇಕ್ಷ್ಯತ ಇತಿ ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಃ.

ಅತ್ರ ಲುಪ್ತ ಇತಿ ಆದೇಶಾನ್ತರವ್ಯುದಾಸಾರ್ಥಂ. ತೇನ ಈ ಅಯಿ ಲುಪ್ತೇ ಸತ್ಯೇವ ನ ತು ಅದ್ಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಇತಿ. ಅಯಿ ಇತಿ ಲೋಪಪ್ರತಿಯೋಗಿಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಮೇವ ನ ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತರವ್ಯುದಾಸಾರ್ಥಂ ; ಅಯುಮನ್ತರೇಣ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಲೋಪವಿಧಾನಾಭಾವಾತ್.

ಪೊತ್ತಗೆಯಂ ತಾ ಮಗನೇ, ಇತ್ತಲ್ ಬಾ ಮಗಳೇ. ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ದೀರ್ಘಃ 520 ಇತ್ಯನನ್ತರೋತ್ತರಯೋಗಾತ್ ದೀರ್ಘಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ದೀರ್ಘಃ ॥ 520 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತರ್, ಬರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಅಯಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾ, ಬಾ ; ತಾರಯ್, ಬಾರಯ್. ಅಯಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತನ್ನಿಂ, ಬನ್ನಿಂ ; ತಂದಂ, ಬಂದಂ.

[*Tar* and *bar* lengthen their vowel before *ay*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪೂರ್ವಯೋಗಗತಂ ಅಯಿ ಇತ್ಯೇತತ್ ತತ್ರ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರೂಪಮಪಿ ಅತ್ರ ಅನುವೃತ್ತಂ ಕೇವಲಮೇವ ನಿಮಿತ್ತಂ ವಿವಕ್ಷಾಯತ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಅಯಿ ಪರೇ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ॥ 521 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತರ್, ಬರ್ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾರಂ, ತಾರರ್ ; ತಾರಯ್, ತಾರಿರ್ ; ತಾರೆಂ, ತಾರೆವು ; ಬಾರಂ, ಬಾರರ್ ; ಬಾರಯ್, ಬಾರಿರ್ ; ಬಾರೆಂ, ಬಾರೆವು. ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ಕಿಂ ? ತಂದಂ, ಬಂದಂ.

[*Tar* and *bar* lengthen their vowel in the negative mood.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತರ್ಬರೋಃ ಉಭಯೋರಪಿ ಧಾತ್ವರ್ಥಪ್ರತಿಷೇಧವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಾದೇಶೋ ಭವತಿ. ನಾತ್ರ ಅಯಿ ಇತಿ ನಿಮಿತ್ತಸಙ್ಕೋಚಃ ಅಮಾದೌ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಇಷ್ಟೇರಿತಿ ತತ್ಸರ್ವಮೇವೋದಾಹರತಿ—ತಾರಂ, ತಾರರ್ ; ತಾರಯ್, ತಾರಿರ್ ; ತಾರೆಂ, ತಾರೆವು ಇತಿ. ಏವಂ ಬರೇ'ಪಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ನ ತಿಙಃ ॥ 522 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತಿಙ ಇತಿ ಸಮ್ಬನ್ಧಸಾಮಾನ್ಯೇ ಷಷ್ಠೀ. ತಿಙಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಿ ಯತ್ಕಾರ್ಯಮುಕ್ತಂ ತತ್ಸ್ಥಾನಿಕಂ ವಾ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕಂ ವಾ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ನ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೋಡಂ, ನೋಡರ್ ; ನೋಡಯ್, ನೋಡಿರ್ ; ನೋಡೆಂ, ನೋಡೆವು. ಅತ್ರ ಯಥಾಯಥಂ ಗುಮಾದಯೋ ದಪಾದಯೋಽಪಿ ನ ಭವನ್ತಿ. ಮಾಡದು, ಕೂಡದು ಇತ್ಯಾದೌ ತು ಓರತ್ಪ್ರತಿಷೇಧೇ 460 ಇತಿ ವಚನಬಲಾತ್ ಅಮಾದಿರ್ಭವತೀತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ.

[The *tin* affixes are used alone in the negative mood, without the intermediate augments for tense or their substitutes.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ನನು ಅತ್ರ ನೇತಿ ನಿಷೇಧ ಏವೋಚ್ಯತೇ. ನ ಕಿಮಪಿ ನಿಷೇಧ್ಯೋಪಸ್ಥಾಪಕಂ. ಅತಃ ಕಿಮತ್ರ ನಿಷೇಧ್ಯಮಿತಿ ನಾಶಙ್ಕನೀಯಂ ; ತಿಙ ಇತ್ಯಸ್ಯೈವ ನಿಷೇಧ್ಯೋಪಸ್ಥಾಪಕತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ನಾತ್ರ ತದುಪಸ್ಥಾಪಕಂ ವಿನಾ ತಿಙ ಇತ್ಯೇನಮನ್ಯದಸ್ತಿ. ತಚ್ಚ ಭೇದಕಂ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತತ್ವಾತ್ ;

ಷಷ್ಠ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸ್ತು ಭೇದಕಾತ್ । ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಭೇದಕಂ ಚ ಅವಶ್ಯಂ ಭೇದ್ಯಮಾಕ್ಷಿಪತಿ ; ತಸ್ಯ ತದವಿನಾಭೂತತ್ವಾತ್. ಭೇದ್ಯಂ ಚ ಅತ್ರ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪಮೇವ ನ ವಿಶೇಷರೂಪಂ ; ತಾದೃಗ್ಭೇದಕಾನುಪಲಮ್ಭಾತ್. ನ ಹಿ ಸುರಭಿಧೂಮಾನುಪಲಮ್ಭೇ ಚನ್ದನಕಾಷ್ಠಪ್ರಭವೋಽಗ್ನಿರಾಕ್ಷೇಪ್ತುಂ ಶಕ್ಯಃ. ಧೂಮಸಾಮಾನ್ಯಂ ತು ವಹ್ನಿಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯೈವ ಆಕ್ಷೇಪಕಂ ನತದ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ. ವಹ್ನೇಃ ಪರ್ವತೀಯತ್ವಂ ತು ಹೇತೋಃ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾಬಲಲಭ್ಯಮೇವ. ಅತೋಽತ್ರಾಪಿ ಸಮ್ಬನ್ಧಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಂ ತಿಙ ಇತಿ ಪದಂ ತತ್ಸಮ್ಬನ್ಧಿಸಾಮಾನ್ಯಮೇವ ಆಕ್ಷಿಪತೀತ್ಯಾಹ—ತಿಙಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಮ್ಬನ್ಧಿ ಚ ಅತ್ರ ತತ್ಸ್ಥಾನಿಕತನ್ನಿಮಿತ್ತಕವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ನಾನ್ಯದಸ್ತೀತ್ಯತಃ ತಿಙಃ ಸ್ಥಾನೇ ತಿಙಿ ಪರೇ ತಿಙಃ ಪರಸ್ಯ ವಾ ಅದೇಯಾವತ್ ಯದುಕ್ತಂ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ಕಿಮಪಿ ನ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ.

ಉದಾಹರತಿ—ನೋಡಂ ನೋಡರಿತ್ಯಾದಿ. ನಿಷೇಧ್ಯಮುಟ್ಟಙ್ಕ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—ಅತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಗುಮಾದಯ ಆದೇಶಾ ದಪಾದಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಶ್ಚ ನ ಭವನ್ತಿ. ಕೇವಲಂ ಧಾತುಪ್ರತ್ಯಯಯೋಗಮಾತ್ರಮೇವೇತಿ. ಅಮಾದಯಸ್ತು ಸ್ವಯಂ ತಿಙ್ರೂಪಾ ಏವ ನ ತಿಙ್ಸ್ಥಾನಿಕಾಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕಾ ವೇತಿ ನಾಮೀ ನಿಷೇಧವಿಷಯಾ ಇತಿ.

ನನು ಯದ್ಯೇವಂ ತತ್ಸ್ಥಾನಿಕಾನಾಂ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕಾನಾಂ ಚ ನಿಷೇಧಃ ಸ್ಯಾತ್ ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ಮಾಡದು, ಕೂಡದು ; ನೋಡವು, ನುಡಿಯವು ; ಮಾಡಬೇಡಂ, ಮಾಡಬ್ಬೇಡ ಮಿತ್ಯಾದಿಷು ತಿಙ್ಸ್ಥಾನಿಕಾ ಉದ್ವಾದಯಃ ತಥಾ ತಾರವು, ಬಾರವು; ನೋಡಲಿಂಬೇಡ, ನೋಡಲಿಮಿತ್ಯಾದಿಷು ತಿಙ್ನಿಮಿತ್ತಕಾ ದೀರ್ಘಾದಯಶ್ಚ ಭವೇಯುರಿತಿಚೇನ್ನ. ಪೂರ್ವತ್ರ

ಓರತ್ಪ್ರತಿಷೇಧೇ460 ಇತಿ ಉದೂವೋಃ ಉಕಾರಸ್ಯ ಅದಾದೇಶಕರಣಮಹಿ ಮ್ನಾ ತ್ಸ್ಮಿನ್ನದಲೌ 526 ಇತ್ಯಾದೇಶವಿಧಾನಾಚ್ಚ ಉತ್ತರತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದೀರ್ಘಾದಿವಿಧಾನಾತ್ ಉದ್ವಾದಯೋ ದೀರ್ಘಾದಯಶ ಭವನ್ತಿ. ಪ್ರತಿಷೇಧ ಏವ ತದ್ವಿಧಾನಾದಿತ್ಯಾಹ—ಮಾಡದು ಇತ್ಯಾದಿ

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತದರ್ಥಸ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ 523 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪ್ರತಿಷೇಧವಾಚಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗೋ ನ ಭವತಿ ತಿಙ್ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಂ, ಮಾಡರ್ ; ನೋಡಂ, ನೋಡರ್ ; ಕೂಡಂ, ಕೂಡರ್. ಅನ್ಯತ್ರ ತು ಭವತ್ಯೇವ. ಮಾಟ್ಪುದಿಲ್ಲಂ, ಮಾಟ್ಪುದಲ್ಲಂ, ಮಾಟ್ಪುದಿಲ್ಲ, ಮಾಟ್ಪುದಲ್ಲ ; ಘಟಮಿಲ್ಲಂ, ಘಟಮಲ್ಲಂ, ಘಟಮಿಲ್ಲ, ಘಟಮಲ್ಲ ; ಪಟಮಿಲ್ಲಂ, ಪಟಮಲ್ಲಂ, ಪಟಮಿಲ್ಲ, ಪಟಮಲ್ಲ.

[Negatives are not used with the negative mood when it has the *tiṅ* affixes.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತದಿತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಪರಾಮೃಶ್ಯತೇ. ಸೋ'ರ್ಥೋ'ಭಿಧೇಯೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತದರ್ಥಃ ಶಬ್ದಃ ಇಲ್ಲಂ, ಇಲ್ಲ ; ಅಲ್ಲಂ, ಅಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪಃ ತಸ್ಯ ತಿಙ್ವಿಷಯೇ ಅಪ್ರಯೋಗೋ'ನುಚ್ಚಾರಣಂ. ಯಥಾ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ನ ಕರೋತಿ, ನ ಕುರ್ವನ್ತಿ, ನಾಕರೋತ್, ನ ಕರಿಷ್ಯತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಖ್ಯಾತವಿಷಯೇ ನಞ್ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ; ನ ತಥಾ ಅತ್ರ ಭಾಷಾಯಾಂ ತತ್ಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಹಿ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗೋ'ಭಿಮತಃ. ಸ ಚೇದರ್ಥೋ ಯತ್ರ ತೇನ ವಿನಾಪಿ ಪ್ರತೀಯತೇ ತತ್ರ ಕಿಮರ್ಥಸ್ತತ್ಪ್ರಯೋಗೋ'ಕಿಂಚಿತ್ಕರತ್ವಾದಿತಿ ತದಪ್ರಯೋಗೋ ನ್ಯಾಯ್ಯ ಏವೇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಭಾಷಾಯಾಂ ತದರ್ಥಕಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸನ್ತಿ ನ ವಾ ? ಯದಿ ನ ಸನ್ತಿ ತರ್ಹಿ ಅವಕ್ತವ್ಯ ಏವಾಯಂ ಯೋಗಃ ; ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಸಕ್ತೇರೇವ ಅಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಅಸತಾ ಪ್ರಯೋಗಃ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತ ಇತಿ. ಯದಿ ಚ ಸನ್ತಿ ಕಥಮಪ್ರಯೋಗಃ ? ಸತಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪ್ರಯೋಗನೈಯತ್ಯಾತ್. ಅಪ್ರಯುಕ್ತಾಶ್ಚ ತೇ ಕಥಂ ವಾ ಸನ್ತೀತಿ ನಾಶಙ್ಕನೀಯಂ. ಸನ್ತ್ಯೇವ ಶಬ್ದಾಸ್ತದರ್ಥಕಾಃ. ಪ್ರಯುಜ್ಯನ್ತೇ ಚ ಪ್ರಚುರಂ ಲೋಕೇ. ನ ಹಿ ವಯಮೇಷಾಂ ಪ್ರಯೋಗಮೇವ ಸರ್ವತ್ರ ನಿಷೇತ್ಸ್ಯಾಮೋ ಯೇನೇದಮಾಪಾದನಂ. ಕಿಂತು ತಿಙ್ವಿಷಯಮಾತ್ರ ಏವ ನಿಷೇಧೋ ನಾನ್ಯತ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಅನ್ಯತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಅತ್ರ ತಿಙಿತ್ಯನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕಥಮೇಷ ಸಙ್ಕೋಚೋ'ವಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಚೇತ್—ನ ತಿಙಃ 522 ಇತ್ಯತಃ ತಿಙ್ಸ್ನಾನಂ ಬುದ್ಧಿಮಧ್ಯಾಸ್ತೇ. ಯತಃ ತಿಙ್ಯೇವ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ಕಾರ್ಯನಿಷೇಧೋ'ತಸ್ತದರ್ಥಸ್ಯ ಅಪ್ರಯೋಗೋ'ಪಿ ತತ್ರೈವ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಆಶೀರಾದೌ ಬೇಡಂಬೇಡೌ ಪರತಃ ॥ 524 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತಿಙಃ ಪರತಃ ಬೇಡಂ, ಬೇಡ ಇತ್ಯೇತೌ ಶಬ್ದೌ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತೇ ಆಶೀರಾದ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮಾಡಲ್ಬೇಡಂ, ಮಾಡಲ್ಬೇಡ ; ನೋಡಲ್ಬೇಡಂ, ನೋಡಲ್ಬೇಡ. ಆಶೀರಾದಾವಿತಿ ಕಿಂ ? ಮಾಡಂ, ಮಾಡರ್. ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಮಾಪ್ಕೆ, ಮಾಡುಗೆ. ಪರತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಂ ಮಾಭೂತ್.

[In blessing and the other acts mentioned in 465, *bēdam* and *bēda* are used after the *tiṅ* affixes in the negative mood.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಬೇಡಂ, ಬೇಡ ಇತ್ಯೇತಾವವ್ಯಯೌ. ತೌ ಚ ತಿಙಃ ಪರತ ಏವ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯೌ, ನ ಕದಾಪಿ ಪೂರ್ವತ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗನಿಯತಿರುಚ್ಯತೇ. ಆಶೀರಾದ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ಪೂರ್ವಯೋಗಾತ್ ನಞಾರ್ಥಮಾತ್ರಸ್ಯ ತಿಙ್ಮಾತ್ರೇ ಪ್ರತಿಷೇಧಪ್ರಾಪ್ತೌ ಅಯಮಾರಮ್ಭಃ. ನಾತ್ರ ಸರ್ವಂ ಸರ್ವತ್ರ ನಿಷೇಧ್ಯಂ ; ಕಿಂತು ಕ್ವಚಿತ್ ಕಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಕ್ವಚಿದಾಶೀರಾದೌ ಕಶ್ಚಿದ್ಬೇಡಂಬೇಡಯೋರನ್ಯತರಃ. ಮಾಡಲ್ಬೇಡಂ, ಮಾಡಲ್ಬೇಡ, ಮಾಡಬೇಡಂ, ಮಾಡಬೇಡ. ಅತ್ರ ತಸ್ಮಿನ್ನದಲೌ 526 ಇತಿ ಅದಲೋರಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ವೇಮಃ || 525 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಇಮಃ ಪರತೋ ಬೇಡಂ, ಬೇಡ ಇತ್ಯೇತೌ ವಾ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತೇ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮಾಡಲಿಂಬೇಡಂ, ಮಾಡಲಿಂ ; ಕೂಡಲಿಂಬೇಡಂ, ಕೂಡಲಿಂ. ಇಮ ಇತಿ ಕಿಂ ? ನೀನಿದಂ ಮಾಡಲ್ಬೇಡಂ, ಮಾಡಲ್ಬೇಡ.

[After the *im* affix, *bēdam* and *bēda* are optionally used in the negative mood.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಇಮಃ ಪರತೋ ಬೇಡಂ ಬೇಡಯೋಃ ವಿಭಾಷಾವಚನಾತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ನಿತ್ಯ ಏವ ತತ್ಪ್ರಯೋಗಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ತಸ್ಮಿನ್ನದಲೌ || 526 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಬೇಡಂ, ಬೇಡ ಇತ್ಯನಯೋಃ ಪರಯೋಃ ತಿಙಃ ಅತ್, ಅಲ್ ಇತ್ಯೇತೌ ಆದೇಶೌ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮಾಡಬೇಡಂ, ಮಾಡಲ್ಬೇಡಂ ; ನೋಡಬೇಡಂ, ನೋಡಲ್ಬೇಡಂ. ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಕಿಂ ? ನೋಡಂ, ನೋಡರ್.

[Before *bēdam* and *bēda* the *tiṅ* affixes change to *a* or *al*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ತಚ್ಛಬ್ದೋ ಬೇಡಂ ಬೇಡೌ ಪರಾಮೃಶತಿ. ತಿಙಃ ಪರತೋ ಬೇಡಂ ಬೇಡಯೋಃ ಪ್ರಯೋಗೇ ತಿಙೋ'ದಲಾದೇಶೌ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಭವತ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಃ. ನನು ಅತ್ರ ಸ್ಥಾನ್ಯನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಕಸ್ಯ ವಾ ಇಮೌ ಅದಲೌ ಆದಿಶ್ಯೇಯಾತಾಮಿತಿ ಚೇನ್ನ, ಬೇಡಂ ಬೇಡಯೋಃ ಪ್ರಯೋಗಃ ತಿಙಃ ಪರತ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಿತಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಪರೇ ವಿಧೀಯಮಾನೌ ಅದಲೌ ತತಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತಿಙ ಏವ ಭವತೋ ನಾನ್ಯಸ್ಯ ; ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ

ನಿರ್ದಿಷ್ಟೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ [26] ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್. ನ ಚ ಏವಂ ಧಾತುರಪಿ ಪೂರ್ವ ಇತಿ ತಸ್ಯ ವಾ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿವಾಚ್ಯಂ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗ್ರಹಣಂ ಆನನ್ತರ್ಯಾರ್ಥಮಿತಿ ತತ್ರೈವೋಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ.

ನನು ತತ್ರಾದಲಾವಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಲಾಘವಾತ್ ನ ತು ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಗೌರವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ. ಆಶೀರಾದೌ ಬೇಡಂ ಬೇಡೌ ಪರತಃ [524] ಇತ್ಯುಕ್ತಂ. ತತ್ರ ದ್ವಿವಚನಾನ್ತನಿರ್ದೇಶಾತ್ ತಯೋರುಭಯೋರಪಿ ಯುಗಪತ್ಪ್ರಯೋಗಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಆಶಙ್ಕಾನಿರಾಸಾರ್ಥಂ ಏಕತ್ವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಯೇ ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಃ. ಬೇಡಂ, ಬೇಡ ಇತ್ಯನಯೋರ್ವರ್ಥ್ಯೋ ಏಕ ಏವ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಃ. ತತ್ರ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಬೇಡಮಿ ಬೇಡೇ ವಾ ಪ್ರಯುಕ್ತೇ ಸತಿ ತಿಚೋ'ದಲಾದೇಶೌ ಭವತ ಇತಿ. ನೈವಂ ತತ್ರೇತ್ಯತ್ರ ಏಕತ್ವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಃ. ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ತಯೋರಿತಿ ತೇಷ್ವಿತಿ ಚ ತತ್ರೇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತ ಏವ ನಿಷ್ಪತ್ತೇರಿತಿ

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವೇಮಃ ॥ **527** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಇಮಃ ಅತ್, ಅಲ್ ಇತ್ಯೇತೌ ಆದೇಶೌ ವಾ ಭವತೋ ಬೇಡಂ, ಬೇಡ ಇತ್ಯನಯೋಃ ಪರತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೋಡಬೇಡಂ, ನೋಡಲ್ಬೇಡಂ, ನೋಡಲಿಂಬೇಡಂ ; ಮಾಡಬೇಡ, ಮಾಡಲ್ಬೇಡ, ಮಾಡಲಿಂಬೇಡ.

[Before *bēḍam* and *bēḍa*, the *im* affix optionally changes to *a* or *al.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಸ್ಮಿನ್ನದಲಾವಿತಿ ವರ್ತತೇ. ತಸ್ಮಿನ್ ಪರೇ ಇಮೋ'ದಲಾದೇಶೌ ವಿಭಾಷಯಾ ಭವತ ಇತಿ ಕಥನಾತ್ ಅನ್ಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯಮಿತ್ಯವಗಮ್ಯತೇ.

ನನು ತದನನ್ತರಮೇವ ಸೂತ್ರಮುಕ್ತಂ ವೇಮಃ [525] ಇತಿ. ತಸ್ಯೈವ ಅತ್ರ ಅನುವರ್ತಯಿತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವೇ'ಪಿ ಕಿಮರ್ಥಃ ಪುನರಾರಮ್ಭ ಇತಿಚೇನ್ನ. ತಸ್ಯ ಅನನ್ತರಸೂತ್ರೇಣ ವ್ಯವಹಿತತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ತತ್ರ ಅನೇನ ಕಶ್ಚಿದರ್ಥಃ. ತತಃ ತತ್ರ ನಿವೃತ್ತೋ ನೋತ್ತರತ್ರ ಅನುವರ್ತತ ಇತಿ ಪುನರಾರಮ್ಭಃ. ಮಣ್ಡೂಕಪ್ಲುತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ಕಥಂಚಿತ್ ಅನುವೃತ್ತಿಸಮ್ಭವೇ'ಪಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಇಮು ಇತಿ ಪಞ್ಚಮ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಅತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತವಿಪರಿಣಾಮಃ ಕಲ್ಪನೀಯಃ ; ಅನ್ಯಥಾ ಅನನ್ವಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ತತೋ ವರಂ ಪೃಥಕ್ಕರಣಮೇವೇತಿ. ವಸ್ತುತಸ್ತು ಅನನ್ತರಯೋಗ ಏವ ವೇಮು ಇತ್ಯನುಷಜ್ಯತೇ ತಸ್ಮಿನ್ನದಲೌ ವೇಮು ಇತಿ. ತಥಾ ಚ ನಾಧಿಕಾರವಿಚ್ಛೇದೋ ನಾಪಿ ಮಣ್ಡೂಕಪ್ಲುತ್ಯಾಶ್ರಯಣಂ ನ ವಾ ಗೌರವಮಪಿ. ಪ್ರತ್ಯುತ ಲಾಘವಮೇವ ; ಕ್ಲೃಪ್ತಸ್ಯೈವ ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣಾಮನಮಾತ್ರಕಲ್ಪನಾತೋ ಭಿನ್ನಸೂತ್ರಕಲ್ಪನಾಯಾ ಏವ ಅತ್ಯನ್ತಂ ಗುರುತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಚ ನಾಸಾ ಪೃಥಗ್ಯೋಗಃ. ಕಿಂತು ಅನುವೃತ್ತಸ್ಯೈವ ವೇಮಃ [525] ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಿವರಣಮೇವೇತಿ.

ನ ಚ ಏವಂ ಸೂತ್ರಸಙ್ಖ್ಯಾನ್ಯೂನತಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಉಗ್ರಾದಿಹ್ರಸ್ವಾತ್ವವಿಧಾನಾನನ್ತರಂ ಉಳಃ ಸತ್ತಾಯಾಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಯೋಗಾಧಿಕ್ಯೇನ ತುಲ್ಯಾಯವ್ಯಯತ್ವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಲ್ ತದಪ್ರಯೋಗೇ ॥ 528 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಇಮಃ ಅಲಿತ್ಯಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಬೇಡಂ, ಬೇಡ ಇತ್ಯನಯೋಃ ಅಪ್ರಯೋಗವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೀವಿೞ ಬನಮಂ ಪುಗಲ್, ನೀವಿೞ ಮನೆಯಂ ನೋಡಲ್, ಯತಿಗಳ್ ನೀಮಂಗಜನಾಟಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಲ್.

[When *bêḍam* or *bêḍa* is not used, the *im* affix optionally changes to *al*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನೇಮಃ 525 ಇತಿ ಇಮಃ ಪರತೋ ಬೇಡಂ ಬೇಡಯೋಃ ಪ್ರಯೋಗೋ ವಿಕಲ್ಪಿತಃ. ತತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಪಕ್ಷೇ ತಸ್ಮಿನ್ನದಲ್ 526, ನೇಮಃ 527 ಇತ್ಯಖಿಲಸ್ಯ ನಿತ್ಯತಯಾ ಇಮೋ ವಿಭಾಷಯಾ ಚ ಅದಲಾದೇಶೌ ವಿಹಿತೌ. ತದಪ್ರಯೋಗಪಕ್ಷೇ ತು ಕಥಮಿತಿ ಬುಭುತ್ಸಾಯಾಂ ಅತ್ರ ಅಲಾದೇಶ ಏಕ ಏವ ಕಾರ್ಯೋ ನ ಅದಾದೇಶ ಇತಿ ವಿಶೇಷದೇಶನಾರ್ಥೋಽಯಮಾರಂಭಃ. ಅಲನುವೃತ್ತಾವಪಿ ಪುನಃ ಅಲ್ಗ್ರಹಣಂ ಅದಾದೇಶವ್ಯುದಾಸಾರ್ಥಂ. ನೀವಿೞ ಬನಮಂ ಪುಗಲ್, ಯೂಯಮೇತದ್ವನಂ ಮಾ ಪ್ರವಿಶತ; ನೀವಿೞ ಮನೆಯಂ ನೋಡಲ್, ಯೂಯಮೇತದ್ಗೃಹಂ ಮಾ ಪಶ್ಯತ; ಯತಿಗಳ್ ನೀಮಂಗಜನಾಟಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಲ್, ಯತಯೋ ಭವನ್ತೋ ಮದನಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಮಾ ಪ್ರವರ್ತಧ್ವಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪ್ರಾಕ್ಪ್ರಯೋಗೇ ಚಾವಿಕೃತಾತ್ ॥ 529 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಅವಿಕೃತಾತ್ ಇಮಃ ಪ್ರಾಕ್ ಅಲ್ ಭವತಿ ಬೇಡಂ ಬೇಡ ಇತ್ಯನಯೋಃ ಪ್ರಯೋಗೇಽಪ್ರಯೋಗೇ ಚ ವಿಷಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೆಂಡಿರಂ ನಂಬಲಿಂಬೇಡಂ, ನಂಬಲಿಂಬೇಡ, ನಂಬಲಿಂ; ಅಕಾರ್ಯ್ಯಮಂ ಮಾಡಲಿಂಬೇಡಂ, ಮಾಡಲಿಂಬೇಡ, ಮಾಡಲಿಂ. ಅವಿಕೃತಾದಿತಿ ಕಿಂ? ನೋಡಲ್ಬೇಡ, ನಂಬಲ್ಬೇಡ. ಅತ್ರ ಅಲಃ ಪ್ರಾಕ್ ಅಲ್ ಮಾಭೂತ್. ಪ್ರಾಗಿತಿ ಪರತೋ ಮಾಭೂತ್.

[When *bêḍam* or *bêḍa* is used or not used, the *im* affix which has not undergone change takes *al* before it.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇಮ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಚಕಾರೋಽಪ್ರಯೋಗೇ ಚ ಇತಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ. ಬೇಡಂ ಬೇಡ ಇತ್ಯನಯೋಃ [1]ಅಪ್ರಯೋಗೇ ಚ ಅವಿಕೃತಾತ್ ಇಮಃ ಪ್ರಾಕ್ ಅಲ್ ಭವತೀತಿ.

ನನು ಇಮೋ ವಿಕೃತತ್ವನಿಯಮಾತ್ ಕಥಮವಿಕೃತತ್ವವಿಶೇಷಣಂ ಸಙ್ಗಚ್ಛತ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಇಮಃ ಸ್ವಯಂ ಇರೋ ವಿಕೃತಿರೂಪತ್ವೇಽಪಿ ಯತ್ರ ಇಮ ಏವ ವಿಕೃತಿಮಾಪದ್ಯತೇ ಇಮ ಏವ ವಿಕಾರ ಇತಿ ಯಾವತ್, ಸ ಏವ ವ್ಯುದಸ್ಯತೇ. ಅವಿಕೃತಾದಿತಿ ಇಮಿತ್ಯೇವಾವಸ್ಥಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ. ತತಃ ಪ್ರಾಕ್ ಅಲ್ ಭವತೀತಿ.

---

1 ಅಪ್ರಯೋಗೇ ಪ್ರಯೋಗೇ ಚ.

ನನು ಅತ್ರ ವಿಧೀಯಮಾನೋಽಲ್ ಕಿಮಾಗಮಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆದೇಶೋ ವಾ? ತದಪರಸ್ಯ ವಿಧೇಯಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್. ತತ್ರಾಯಂ ನ ತಾವದಾಗಮಃ; ಕಿತ್ತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಪರಾನುಪಮರ್ದನೇನ ವಿಧೇಯಃ ಕಾನುಬನ್ಧೋ ಹ್ಯಾಗಮ ಇತಿ. ನಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪರತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಖಲು ಪರ ಏವ ಭವತಿ; ಪಞ್ಚಮ್ಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪರಃ [14] ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್. ನಾಪ್ಯಾದೇಶಃ; ಕಮಪ್ಯನುಪಮರ್ದ್ಯ ಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್. ಷಷ್ಠ್ಯನ್ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ತದನ್ತ್ಯಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ವಾ ಉಪಮರ್ದ್ಯ ಆಗತೋ ಹ್ಯಾದೇಶಃ. ಸರ್ವತ್ರ ತಥೈವ ವಿಧಾನಾತ್—ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಅಲೋಽತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯರೂಪತ್ವಾತ್.

ನನು ನಾತ್ರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅಲ್ ಗೃಹ್ಯತೇ. ಪೂರ್ವಯೋಗಾದನುವರ್ತ್ಯತೇ. ತಚ್ಚ ತತ್ರ ಆದೇಶಾತ್ಮಕಮತ್ರ ಅನುವೃತ್ತಮಿತಿ ಕಥಂ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮಕಂ ಭವೇದಿತಿ ಚೇನ್ನ. ಪೂರ್ವತ್ರ ಇಮ ಇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇ ವಿಹಿತತ್ವಾತ್ ಆದೇಶ ಉಕ್ತಃ. ಅತ್ರ ಇಮಃ ಇತಿ ಪಞ್ಚಮೀನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಚ್ಯತೇ; ಪಞ್ಚಮ್ಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ [14] ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ನ ಚ ಏವಮಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪರ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ಕಥಮತ್ರ ಪೂರ್ವತೋ ವಿಧಿರಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಸರ್ವತ್ರ ಪರತ ಏವ ಭವನ್ನಪಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕ್ವಚಿತ್ಪೂರ್ವತೋಽಪಿ ಭವತಿ; ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ತಥಾ ದರ್ಶನಾತ್. ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ತತ್ರಾಪಿ ಸುಪಃ ಪ್ರಾಗ್ಬಹುರ್ವಾ (ಶಾ 3—4—78) ಇತಿ ಸುಬನ್ತಾತ್ಪ್ರಾಕ್ ಬಹುಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಈಷದಪರಿಸಮಾಪ್ತೋ ರಾಜಾ ಬಹುರಾಜೇತ್ಯಾದಿ. ತದ್ವದತ್ರಾಪೀತಿ ನಾನುಪಪತ್ತಿಃ.

ಪ್ರಯೋಗಪಕ್ಷೇ ಉದಾಹರತಿ—ಪೆಂಡಿರಂ ನಂಬಲಿಂಬೇಡಂ, ನಂಬಲಿಂಬೇಡ. ಅಪ್ರಯೋಗೇ—ನಂಬಲಿಂ. ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ಮಾಶ್ರದ್ಧತೇತ್ಯರ್ಥಃ. ತಥಾ ಅಕಾರ್ಯ್ಯಮಂ ಮಾಡಲಿಂಬೇಡಂ, ಮಾಡಲಿಂಬೇಡ, ಮಾಡಲಿಂ—ಅಕಾರ್ಯಂ ಮಾ ಕುರುಧ್ವಮಿತಿ. ಪ್ರತ್ಯುದಾಹೃತೌ ನೋಡಲ್ಬೇಡ, ನಂಬಲ್ಬೇಡ. ಅತ್ರ ತಸ್ಮಿನ್ನದಲ್ [526] ಇತಿ ಇಮಃ ಸ್ಥಾನೇ ಅಲಾದೇಶಕರಣಾತ್ ವಿಕೃತಮಿತಿ ತತ್ರ ಅಲಃ ಪ್ರಾಕ್ ಅಲ್ ಮಾಭೂತ್. ಪ್ರಾಕ್ಪದಕೃತ್ಯಮಾಹ—ಪ್ರಾಗಿತಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕರ್ಮಣ್ಯನುಪಡುಃ ॥ 530 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಪಡುಧಾತುರನುಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಹಿತೇ ತಿಜಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು ಘಟಂ ಕುಂಬಱನಿಂ, ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟನರಸನಂಗನೆಯಿಂ, ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟಳ್ ತರುಣಿ ರಮಣನಿಂ, ಮಾಡಲ್ಪಡುಗೆ ಮಗೆ ಸಂಪದಂ ಜನಪತಿಯಿಂ, ಕಿಡಿಸಲ್ಪಡುಗೆಮ್ಮ ದುಃಖಸಂತತಿ ಜಿನನಿಂ. ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ನೋಡಿದನರಸನಂಗನೆಯಂ, ಮಾಡಿದಂ ಘದಕಮನಕ್ಕಸಾಲೆ. ಅನುಗ್ರಹಣಂ ಅವ್ಯವಧಾನಾರ್ಥಂ.

[*Padu* is inserted before the *tiṅ* affixes in the passive.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಧಾತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ತಿಙ್ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್. ತತ್ರ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಸಾಧಾರಣೀಂ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಂ ಅಧ್ಯಾಯಾವದುಕ್ತ್ವಾ ಇದಾನೀಂ ಕರ್ಮಣಿ ಅಸಾಧಾರಣೀಂ ವಕ್ತುಮಾಹ—ಧಾತೋಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪಡು ಇತ್ಯಯಂ ಧಾತುಃ ಶಯನಾರ್ಥೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ. ಸ ಚ ಅತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಸ್ವಾರ್ಥಮನಭಿದಧಾನಃ ಕೇವಲಂ ಶಬ್ದಸಂಸ್ಕಾರಕತಯಾ ಸರ್ವಧಾತೋರನು ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ಯಥಾ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಲಿಟಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಕೃಭ್ವಸ್ತಯ ಇತಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ಇತ್ಯೇವೋಕ್ತಂ ನ ತಿಙಿ ಇತಿ ಅತಃ ಕಥಮಿದಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ತಿಙ್ಯೇವ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಧಾತೋಃ ಕಾರಕೇ ತಿಙ್ ಕೃದ್ವಾ ಭವತಿ ನಾನ್ಯಃ. ತತ್ರ ಕೃತಿ ವಾ 531 ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ಅತ್ರ ತಿಙ್ಯೇವೇತಿ ಅರ್ಥಾಲ್ಲಭ್ಯತ ಇತಿ.

ಉದಾಹರತಿ—ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು ಘಟಂ ಕುಂಬಜನಿಂ ಇತಿ. ಅತ್ರ ಮಾಡಿದಂ ಘಟಮಂ ಕುಂಬಜಂ ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗಃ. ಮಾಡು ಕರಣೆ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋರೇಕಾನೇಕತ್ವೇ 442 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ತರಿ ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ ಅಮು ದಪದಮಂ 446 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅತೀತಕಾಲೇ ದಪ್ರತ್ಯಯೇ ಇದುತಃ 476 ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಇದಾದೇಶೇ ಮಾಡಿದಂ ಇತಿ ನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ. ಕರ್ತರಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇನ ಕರ್ತುರುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕುಂಬಜಶಬ್ದಾತ. ಮುಕ್ತೇ 227 ಇತಿ ಉಕ್ತೇ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಥಮಾ. ಕರ್ಮಣೋಽನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಘಟಶಬ್ದಾತ್ ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್ 204 ಇತಿ ಅನುಕ್ತೇ ಕರ್ಮಣಿ ದ್ವಿತೀಯಾ. ಏವಂ ಸತ್ಯಪಿ ವಕ್ತುರ್ವಿವಕ್ಷಯಾ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ **ಕರ್ಮಣಿ** 443 ಇತಿ ಮಾಡುಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಅನ್ಯೈಕತ್ವೇ **ಅಮ್**. ಕರ್ಮಣ್ಯನುಪಡುಃ ಇತಿ ಮಾಡು ಇತ್ಯತಃ ಪಡೋರನುಪ್ರಯೋಗಃ. ತಸ್ಮಿನ್ನದಲೌ 532 ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಅಲಾದೇಶಃ. ನಪ್ಯುದುಃ 454 ಇತಿ ಅಮು ಉದ್ವಾದೇಶಃ. ದಪದಮಂ 446 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅತೀತಕಾಲೇ ದಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಡೋಷ್ಟಃ 487 ಇತಿ ಪಡುಧಾತೋಃ ದೋಃ **ಟಕಾರಾದೇಶಃ**. ವರ್ಗಪ್ರಥಮಾತ್ಪೂರ್ವಃ 506 ಇತಿ ದಕಾರಸ್ಯಾಪಿ ಟಕಾರಾದೇಶಃ. ಏವಂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ. ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣ ಉಕ್ತತ್ವಾತ್ ಘಟಶಬ್ದಾತ್ ಮುಕ್ತೇ 227 ಇತಿ ಉಕ್ತೇ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಥಮಾ. ಕರ್ತುರನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕುಂಬಜಶಬ್ದಾತ್ ಹೇತುಕರ್ತೃಕರಣೆ 209 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅನುಕ್ತೇ ಕರ್ತರಿ ತೃತೀಯಾ. ಏವಂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು ಘಟಂ ಕುಂಬಜನಿಂ ಇತಿ ಭವತಿ. ಏವಮುತ್ತರತ್ರ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟನರಸನಂಗನೆಯಿಂ. ಅತ್ರ ನೋಡಿದಳರಸನನಂಗನೆ ಇತಿ. ತಥಾ ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟಳ್ ತರುಣಿ ರಮಣನಿಂ. ಅತ್ರ ಬಯಸಿದಂ ತರುಣಿಯಂ ರಮಣಂ ಇತಿ. ತಥಾ ಮಾಡಲ್ಪಡುಗೆಮಗೆ ಸಂಪದಂ ಜಿನಪತಿಯಿಂ. ಅತ್ರ ಮಾಡುಗೆಮಗೆ ಸಂಪದಮಂ ಜಿನಪತಿ ಇತಿ. ತಥಾ ಕಿಡಿಸಲ್ಪಡುಗೆಮ್ಮ ದುಃಖಸಂತತಿ ಜಿನನಿಂ. ಅತ್ರ ಕಿಡಿಸುಗೆಮ್ಮ ದುಃಖಸಂತತಿಯಂ ಜಿನಂ ಇತಿ ಚ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗಾ ಊಹ್ಯಾಃ. ಯಥಾಯಥಮತ್ರ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ.

ಅನುಪದಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ—ಅನುಗ್ರಹಣಂ ಅವ್ಯವಧಾನಾರ್ಥಂ ಇತಿ. ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಕೃಭ್ವಸ್ತೀನಾಂ ಅನುಪ್ರಯೋಗನಿಯತತ್ವೇಽಪಿ ಕ್ವಚಿದ್ವ್ಯವಹಿತಪ್ರಯೋಗಃ ಕ್ವಚಿತ್ಪೂರ್ವಪ್ರಯೋಗಃ ಕ್ವಚಿತ್ಪೂರ್ವಮನೇಕಪದವ್ಯವಧಾನೇಽಪಿ ಪ್ರಯೋಗೋ ದೃಶ್ಯತೇ. ಯಥಾ

ತಂ ಪಾತಯಾಂ ಪ್ರಥಮಮಾಸ ಪಪಾತ ಪಶ್ಚಾತ್ । ಇತಿ.

ತಥಾ

ಪ್ರಚಲನ್ಮೀನಮಕರಃ ಪ್ರಭೂತತರವಾರಿಕಃ ।
ಚಕಾರ ಕಲಯಾಮಬ್ಧಿರ್ಮಹಾನೇಷ ನಭಸ್ತ್ಥಲಾಂ ॥ ಇತಿ.

ತಥಾ

ಯಂ ಚಕ್ರುರಿನ್ದ್ರಾಸ್ತ್ರಿದಶೇನ್ದ್ರಶೈಲೇ ಸಂಸ್ಥಾಪಯಾಮುಜ್ಜ್ವಲರತ್ನಪೀಠೇ ॥
ಇತಿ ಚ.

ನೈವಂ ಭಾಷಾಯಾಂ ಕಿಂತು ಅವ್ಯವಹಿತಾನುಪ್ರಯೋಗೋ ನಿಯತ ಏವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೃತಿ ವಾ ॥ 531 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಪಡುರ್ವಾ ಅನುಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಹಿತೇ ಕೃತಿ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದಂ, ಮಾಡಿದುದಂ ; ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದಱಿಂ, ಮಾಡಿದುದಱಿಂ ; ತೋಱಲ್ಪಟ್ಟುದರ್ಕ್ಕೆ, ತೋಱಿದುದರ್ಕ್ಕೆ ; ಆಡಲ್ಪಡುವ ಪೊಲಂ, ಆಡುವ ಪೊಲಂ ; ತೂಗಲ್ಪಡುವ ಡಾಣೆ, ತೂಗುವ ಡಾಣೆ.

[*Paḍu* is optionally inserted before *kṛit* affixes in the passive.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕರ್ಮಣ್ಯನುಪಡುಃ 530 ಇತಿ ಸರ್ವಮೇತದನುವರ್ತತೇ. ಕರ್ಮಣಿ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ಧಾತೋರನು ಪಡುಧಾತುರ್ವಿಭಾಷಯಾ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ.

ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದಂ. ಅತ್ರ ಮಾಡು ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಅಚ್ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ 543 ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಅಚಿ, ಕೃತಿ ವಾ 531 ಇತಿ ವಿಭಾಷಯಾ ಪಡೌ, ತಸ್ಮಿನ್ನೆದಲೌ 532 ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಅಲಿ, ಅಚಃ 455 ಇತಿ ಅಚ ಉದೌ, ಅಚಿ 447 ಇತಿ ಭೂತೇ ದಪ್ರತ್ಯಯೇ, ಡೋಷ್ಟಃ 487 ಇತಿ ಪಡೋಃ ದೋಃ ಟಾದೇಶೇ, ವರ್ಗಪ್ರಥಮಾತ್ಪೂರ್ವಃ 506 ಇತಿ ದಸ್ಯ ಟಕಾರೇ ಸತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದು ಇತ್ಯೇವಂ ನಿಷ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಕೃದನ್ತಸ್ಯ ಶಬ್ದರೂಪಸ್ಯ ಅರ್ಥವಲ್ಲಿಙ್ಗಂ 8 ಇತಿ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ, ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ 203 ಇತ್ಯಧಿಕೃತ್ಯ ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್ 204 ಇತಿ ಅಮಿ ಉಬನಾಮಹಾನೌ 36 ಇತಿ ಉತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟುದಂ ಇತಿ ಸಿಧ್ಯತಿ. ಮಾಡಿದುದಂ. ಅತ್ರ ಪಡೋಃ ವೈಭಾಷಿಕತ್ವಾದಪ್ರಯೋಗಃ. ಏವಮುಪರಿ ಸರ್ವತ್ರ ಉದಾಹರಣೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ. ಸರ್ವತ್ರ ಕೃದನ್ತತಾಭಿವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪ್ರದರ್ಶನಂ. ಆಡಲ್ಪಡುವ ಪೊಲಂ. ಅತ್ರ ಆಡಲ್ಪಡುವುದು ಪೊಲಂ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹಃ. ವಿಶೇಷಣಮೇಕಾರ್ಥೇನ 309 ಇತಿ ಸಮಾಸಃ.

ಪೂರ್ವಸ್ವರೇಣೈಕಾರ್ಥೇ 333 ಇತಿ ಉಪಾನ್ತ್ಯಸ್ವರಾದೇರ್ಲೋಪಃ. ಅಗ್ಬಹುಲಂ 345 ಇತಿ ಅಗಾಗಮಃ. ಅಕಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ 96 ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ. ತತೋ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾ ದಿರಿತಿ. ಏವಂ ಆಡುವಪೊಲವಿತ್ಯಾದಾವಪಿ ಯೋಜ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ತಸ್ಮಿನ್ನೆದಲೌ ॥ 532 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಅಧ್ವೈಕಾರಾಲಾದೇಶೌ ಭವತಃ ಪಡುಧಾತೌ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡೆ ಪಟ್ಟಂ, ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂ ; ನೋಡೆ ಪಟ್ಟಂ, ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಂ ; ಕಿಡಿಸೆ ಪಟ್ಟುದು, ಕಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು. ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಕಿಂ ? ಮಾಡಿದಂ, ಕೂಡಿದಂ.

[Verbal roots take *e* short or *al* before *paḍu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತಚ್ಛಬ್ದಃ ಪಡುಧಾತುಂ ಪರಾಮೃಶತಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಪಡುಧಾತೌ ಪರೇ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಸುಪ್ತತ್ಕರೋತಿ ಭಾವೇ ಲ್ಯುಟೋಽಶಯನಾದೇ ರ್ಲುಪ್ತಟದೋಃ ॥ 533 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಭಾವೇ ವಿಹಿತೋ ಯೋ ಲ್ಯುಟ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ತದನ್ತಾತ್ ಶಯನಾದಿವರ್ಜಿತಾತ್ ಶಬ್ದಾತ್ ತತ್ಕರೋತಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ದೋಃ ಲೋಪಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಚನಮಂ ಮಾಡುವಂ ಪಚಿಸುವಂ. ಏವಂ ವರ್ಧಿಸುವಂ, ರಕ್ಷಿಸುವಂ, ಸೇವಿಸುವಂ, ಪಾಲಿಸುವಂ, ಭೋಜಿಸುವಂ, ಲಾಲಿಸುವಂ. ಭಾವ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಭುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭೋಜನಂ ಓದನಾದಿ ತತ್ಕರೋತಿ ಇತ್ಯತ್ರ ಮಾಭೂತ್. ಲ್ಯುಟ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಯಜ್ಞ ಇತ್ಯಾದೇರ್ಮಾಭೂತ್. ಅಶಯನಾದೇರಿತಿ ಕಿಂ ? ಶಯಿಸಿದಂ ಇತಿ ಮಾಭೂತ್.

ಶಯನ, ಚಯನ, ತಕ್ಷಣ, ಶ್ರವಣ, ರವಣ, ನಯನ, ಸ್ತವನ, ಕಮನ ಇತ್ಯಾದಿಶಯನಾದಯಃ ಪ್ರಯೋಗಗಮ್ಯಾಃ.

[(Sanskrit) verbal nouns with *lyuṭ* affix, except *s'ayana* and other such terms (see above), when used in the sense of doing that which the word expresses, take the *isu* affix, dropping their final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಧಾತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ತಿಙಮುದ್ಭಾವ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವಿಶೇಷತಶ್ಚ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯ ಇದಾನೀಂ ಧಾತುಷ್ವೇವ ವಿಶೇಷಾನ್ ಪ್ರದರ್ಶಯಿತು ಕಾಮಸ್ತಾವದಾಹ—ಇಸುಪ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಅಯಂ ವಿಶೇಷಃ. ಇಹ ತಾವತ್ ಭಾಷಾವಿಷಯೇ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹಂ ಶಬ್ದತತ್ತ್ವಂ ನಾಮಪದಂ, ಧಾತುಪದಂ ಚೇತಿ ದ್ವಿವಿಧಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್. ತದ್ದ್ವಿವಿಧಮಪಿ ಪದಂ ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಕೃತಿಕಂ ಅಸಂಸ್ಕೃತ

ಪ್ರಕೃತಿಕಂ ಚೇತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಭವತಿ. ತತ್ರ ಅಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಕೃತಿಕೇಷು ದ್ವಿವಿಧೇಷ್ವಪಿ ತೇಷು ನ ವಿಶೇಷಃ; ನಾಮ್ನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಚ ಭಾಷಾತ್ಮಕಾನಾಂ ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್. ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಕೃತಿಕೇಷು ತು ನಾಮಾನಿ ಧಾತವೋಽಪಿ ಅತ್ರ ಸಾಧನೀಯಾಃ. ತತ್ರ ನಾಮಪದೇಷು ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಕೃತಿಕೇಷು ಸ್ವರಾನ್ತಾನಾಂ ವ್ಯಞ್ಜನಾನ್ತಾನಾಂ ಚ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಾನಾಂ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ 203 ಇತಿ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಬೀಜಭೂತಾಂ ಲಿಙ್ಗತಾಂ ಸಾಧಯಿತುಂ ಅನೇಕಧಾ ಯತ್ನಃ ಕೃತಃ. ತಥಾ ಧಾತುಪದೇಷ್ವಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಕೃತಿಕೇಷು ಭೋಜನ ಗಮನ ರಕ್ಷಣ ಭಕ್ಷಣಾದೀನಾಂ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಧಾತೋಃ 442 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಿಙಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಬೀಜಭೂತಾಂ ಧಾತುತಾಂ ಪ್ರಸಾಧಯಿತುಂ ಯತಮಾನಃ ಸೂತ್ರಕಾರಸ್ತಾವದಿದಮಾಹ—ಇಸುಪ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅತ್ರ ಇಸುಪ್ ಇತಿ ವಿಧೇಯಸ್ವರೂಪನಿರ್ದೇಶಃ. ತತ್ಕರೋತಿ ಇತಿ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶಃ. ಭಾವೇ ಲ್ಯುಟ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿನಿರ್ದೇಶಃ. ಅಶಯನಾದೇರಿತಿ ವಿಷಯಸಙ್ಕೋಚನಿರ್ದೇಶಃ. ಲುಙ್ಗದೋರಿತಿ ಕಾರ್ಯಾನ್ತರನಿರ್ದೇಶಃ. ಏವಂ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದೇಭ್ಯ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಮುದ್ಭಾವ್ಯ ತದನ್ತಾನೇವ ಶಬ್ದಾನ್ ಧಾತೂಕೃತ್ಯ ತತೋ ಧಾತೋಃ ತಿಙಾ ಕೃತಂ ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಮುದ್ಭಾವ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಕೃತಿಕಾನಿ ಧಾತುಪದಾನಿ ಸಾಧನೀಯಾನೀತಿ. ನಾತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಾನಾಮಶೇಷಾಣಾಂ ಧಾತೂಕರಣಂ; ಕಿಂತು ಕೇಷಾಂಚಿದೇವ. ತೇಷಾಂ ಚ ಸ್ವರಾಶೇಃ ಪೃಥಕ್ಕರಣಂ ಲಕ್ಷಣತಃ ಸ್ವರೂಪತೋ ವಾ ಕರ್ತವ್ಯಂ ನಾನ್ಯಥಾ, ಅಸಮ್ಭವಾತ್. ತದಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಲಕ್ಷಣತಃ ಕ್ವಚಿತ್ ಸ್ವರೂಪತ ಇತಿ ದ್ವೈರಾಶ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಂ. ನ ಸರ್ವತ್ರ ಲಕ್ಷಣತಃ ಸ್ವರೂಪತೋ ವಾ ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪೋ ಲಕ್ಷಣತಃ ಸ್ವರೂಪತಶ್ಚೇತಿ ಸಮುಚ್ಚಯೋ ವಾ ಅಙ್ಗೀಕಾರ್ಯಃ, ತದಘಟನಾತ್. ತಥಾಹಿ—ನ ತಾವತ್ ಸರ್ವತ್ರ ಲಕ್ಷಣತ ಏವೇತಿ ಘಟತೇ; ಯಾವಲ್ಲಕ್ಷ್ಯಮನುಸ್ಯೂತಸ್ಯ ಏಕಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್. ನಾಪಿ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವರೂಪತ ಏವೇತ್ಯಪಿ; ಶಬ್ದಾನಾಮಾನನ್ತ್ಯೇನ ಸ್ವರೂಪತೋ ನಿರ್ದೇಷ್ಟುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್;

ಶಬ್ದರಾಶಿರಪರ್ಯನ್ತಃ । ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಅತೋ ನ ವಿಕಲ್ಪಃ, ಅತ ಏವ ನ ಸಮುಚ್ಚಯೋಽಪಿ; ಪಕ್ಷದ್ವಯೋಪಕ್ಷಿಪ್ತದೋಷಾನುಷಙ್ಗಾತ್ ಅನ್ಯತರವೈಯರ್ಥ್ಯಾಚ್ಚ. ಅತಃ ಕ್ವಚಿತ್ ಕಿಂಚಿದಿತಿ ದ್ವೈರಾಶ್ಯಮೇವ ಶ್ರೇಯಃ. ಯಾವತಾಂ ಲಕ್ಷಣಮನುಸ್ಯೂತಂ ತಾನೇಕರಾಶೀಕೃತ್ಯ ಶೇಷಮಶೇಷಂ ಸ್ವರೂಪತ ಏವ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ. ತತ್ರ ಲಕ್ಷಣತಃ ಕಥನೇಽಪಿ ಅನೇಕೇಷಾಮಾಚಾರ್ಯಾಣಾಂ ಮತಭೇದೇನ ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯಪಿ ಅನೇಕಾನಿ ಭವನ್ತಿ. ತಥಾಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮತಾಪ್ರಯಣೇನ ಲಕ್ಷಣಮನುಸರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಸೂತ್ರಕೃತಃ ತತ್ಕರಣಕಾಲೀನವಿವಕ್ಷಾವಶಾತ್ ಪಾಣಿನೀಯಮತಾಶ್ರಯಣೇನ ಸೂತ್ರಕರಣಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ವ್ಯಾಕರೋತಿ—ಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನು ಅತ್ರ ಸೂತ್ರಕೃತಾ ಪಾಣಿನೀಯಮೇವ ಮತಮಾಶ್ರಿತಂ ನಾನ್ಯದೀಯಮಿತಿ ಕುತೋಽವಗತಮಿತಿಚೇತ್—ಲ್ಯುಡ್ಗ್ರಹಣಾದಿತಿ ಬ್ರೂಮಃ. ಪಾಣಿನಿಃ ಕಿಲ ಸ್ವೋಪಜ್ಞೇ ಶಬ್ದಶಾಸನೇ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಭಾವಾದೌ ಧಾತೋಃ ಪರತೋ ಲ್ಯುಟ್ಪ್ರತ್ಯಯಂ ವ್ಯಧತ್ತ ನಾನ್ಯೇ. ತೇ ತು ಯುಟಮನಟಮನ್ಯಂ ವೇತಿ ನ ತತ್ರ ಲ್ಯುಡ್ವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ.

ಲ್ಯುಟ ಇತಿ ಲ್ಯುಟ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ. ನ ಚ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಲ್ಯುಡ್ವಿಹಿತಃ ತದನ್ತಃ ಸರ್ವೋಽಪ್ಯತ್ರ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ ; ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್ ಕಿನ್ತು ಕ್ವಚಿದೇವೇತ್ಯಾಹ—ಭಾವೇ ಇತಿ. ನ ತು ಕರ್ತೃಕರ್ಮಾದೌ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ನ ಚ ಭಾವೇಽಪಿ ಯೋ ಯೋ ಲ್ಯುಡನ್ತಃ ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಸ್ಮಾದಪಿ. ಕಿನ್ತು ಕತಿಪಯವಿರಹಾತ್ಕಿಂಚಿದ್ವರ್ಜಿತಾದಿತಿ ವಿಷಯಂ ಸಙ್ಕೋಚಯತಿ—ಅಶಯನಾದೇಃ ಇತಿ. ಶಯನಾದಿಗಣಪಠಿತಾನ್ ಶಬ್ದಾನ್ವರ್ಜಯಿತ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ. ತದ್ರಹಿತಾದಪಿ ಶಬ್ದಾತ್ ವಿಧೀಯಮಾನ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥ ಇತ್ಯತ ಆಹ—ತತ್ಕರೋತಿ ಇತಿ. ನನು ಕರೋತೇಃ ಸಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಕಿಂ ಕರ್ಮೇತಿ ನ ಶಙ್ಕನೀಯಂ, ಲ್ಯುಡನ್ತಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮತ್ವಾತ್. ಏವಂ ಶಯನಾದಿವರ್ಜಿತಾತ್ ಭಾವೇ ಲ್ಯುಡನ್ತಾತ್ ಪಚನಪಠನಾದಿಶಬ್ದಾತ್ ನ ಕೇವಲಂ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಏವ ವಿಧೇಯಃ, ತಸ್ಯೈವ ಲ್ಯುಡನ್ತಸ್ಯ ದೋರ್ಲೋಪಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯಾಹ—ಲುಪ್ ದೋಃ ಇತಿ. ಏವಂ ಇಸುಬನ್ತಾಃ ಸರ್ವೇ ಲ್ಯುಡನ್ತಾಃ ಶಬ್ದಾ ಭಾಷಾಯಾಂ ಧಾತವೋ ಭವನ್ತೀತಿ ಧಾತೂನ್ ಪ್ರಸಾಧ್ಯ ತೇಭ್ಯಃ ತಿಙುತ್ಪತ್ತೌ ಪಚಿಸಿದಂ, ಪಠಿಸಿದಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿಧ್ಯತಿ. ಯಥಾ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಕಾಮ್ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾಃ ಪುತ್ರಂ ರಾಜಾನಮಿತ್ಯಾದಿಸುಬನ್ತಾಃ ಶಬ್ದಾ ಧಾತವ ಇತಿ ತೇಭ್ಯಃ ತಿಙುತ್ಪತ್ತೌ ಪುತ್ರಕಾಮ್ಯತಿ, ರಾಜಕಾಮ್ಯತೀತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಿರಿತಿ.

ನನು ಕಾಮ್ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸನಾದ್ಯನ್ತಾ ಧಾತವಃ (ಪಾ. 3–1–32) ಇತಿ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾಕರಣಾತ್ ತೇಭ್ಯಃ ತಿಙುತ್ಪತ್ತಿಃ ಸಮ್ಭವತ್ಯೇವ. ಇಸುಬನ್ತಾನಾಂ ತು ಶಬ್ದಾನಾಮತ್ರ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಅಕರಣಾತ್ ಕುತೋ ವಾ ಧಾತುತ್ವಂ ? ತದಭಾವೇ ಚ ತೇಭ್ಯಃ ಕುತಸ್ತರಾಂ ತಿಙುತ್ಪತ್ತಿಃ ? ತದನುತ್ಪತ್ತೌ ಚ ಭಾಷಾಯಾಂ ಕುತಸ್ತಮಾಂ ಪಠಿಸಿದಮಿತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಿಃ ? ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಕ್ರಿಯಾರ್ಥೋ ಧಾತುಃ 12 ಇತ್ಯನೇನೈವ ಅಶೇಷಾಣಾಂ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಅಮೀಷಾಂ ಇಸುಬನ್ತಾನಾಮನ್ಯೇಷಾಂ ಚ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಮಪಿ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಕೃತೈವೇತಿ ನ ಪುನಸ್ತತ್ಕರಣಮಿತಿ. ಯೇ ತು ಭೂವಾದಯೋ ಧಾತವಃ (ಪಾ. 1—3—1) ಇತಿ ಗಣಪಾಠಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಾನಾಂ ಮೂಲಪ್ರಕೃತೀನಾಮೇವ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾಮಭ್ಯಧುಃ ತೇಷಾಮೇವ ಸನಾದ್ಯನ್ತಾನಾಂ ಉತ್ತರಪ್ರಕೃತೀನಾಂ ಕಾಮ್ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಸುಬನ್ತಪ್ರಕೃತೀನಾಂ ಚ ಗಣಪಾಠಾಭಾವಾತ್ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ನಾಸ್ತೀತಿ ಪುನಸ್ತದರ್ಥಂ ಯತ್ನಾನ್ತರಕರಣಪ್ರಯಾಸಾನುಭವನಂ ನಾನ್ಯೇಷಾಮಿತಿ. ಅತ ಏವ ಭಗವಾನ್ ಶಾಕಟಾಯನೋಽಪಿ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥೋ ಧಾತುಃ (ಶಾ. 1—1—21) ಇತ್ಯೇವ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾಂ ವಿಧಾಯ ತೇನೈವ ಮೂಲಪ್ರಕೃತೀನಾಮುತ್ತರಪ್ರಕೃತೀನಾಮುತ್ತರೋತ್ತರಪ್ರಕೃತೀನಾಮಪಿ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಸಿದ್ಧೇತಿ ನ ಪುನರ್ಯತ್ನಾನ್ತರಂ ಚಕಾರೇತ್ಯವಗನ್ತವ್ಯಮಿತಿ.

ನನು ಏವಮಪಿ ನೈಷಾಂ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ, ಕ್ರಿಯಾರ್ಥತ್ವಾಭಾವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಇಸುಪ್ತತ್ಕರೋತಿ 533 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪಚನ ಪಠನಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಕರೋತ್ಯರ್ಥೇ ಇಸುಬ್ವಿಧೀಯತೇ. ಕರೋತೀತಿ ಚ ಕರ್ತೈವ ನ ಕ್ರಿಯಾ ; ಕೃಞ್ಧಾತೋಃ ಕರ್ತೃಸಾಧನಪ್ರತ್ಯಯೇನ ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್. ತದರ್ಥೇ ವಿಹಿತ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೋಽಪಿ

ಕರ್ತಾರಮೇವ ವದೇತ್ ನ ಕ್ರಿಯಾಮಾತ್ರಂ ; ಯೋ ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಜಾತಃ ಸ ಏನಂ ವಕ್ತೀತಿ ವಚನಾತ್. ತಥಾ ಚ ಪಚಿಸು, ಪಠಿಸು ಇತ್ಯಾದೌ ಪಚನಪಠನಾದಿಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೈವ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥೋ ನ ಪಾಕಪಾಠಾದಿಕ್ರಿಯೇತಿ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಕರೋತಿಶಬ್ದಃ ಕರ್ತೃಸಾಧನೋಽಪಿ ನಾತ್ರ ಕರ್ತಾರಮಾಹ, ಕಿಂತು ಉಪಚಾರವೃತ್ತ್ಯಾ ತದ್ಗತಾಂ ಕ್ರಿಯಾಮೇವ ; ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋಃ ಏಕತ್ವೋಪಚಾರಾತ್, ಅಥವಾ ಕರೋತಿರತ್ರ ನೋಪಚಾರವೃತ್ತ್ಯಾ ಕ್ರಿಯಾಮಾಹ ಕಿಂತು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯೈವ ; ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋಃ ಅವಿಭ್ರಾಡ್ಭಾವಸಮ್ಬನ್ಧೇನ ಕಥಂಚಿದೇಕತ್ವಾಧ್ಯವಸಾಯಾತ್. ಅಥವಾ ಕರೋತಿಶಬ್ದೋ ನ ಕರ್ತರಿ ತಿಬನ್ತಃ, ಯೇನ ಉಕ್ತಾನುಪಪತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿಂತು ಧಾತುನಿರ್ದೇಶ ಏವ, ಇಷ್ತಿಪಾ ಧಾತುನಿರ್ದೇಶ ಇತಿವಚನಾತ್ ಕರೋತ್ಯರ್ಥೇ ಇತಿ ಕೃಞರ್ಥ ಇತ್ಯೇವ. ಅತ ಏವ ಪಚನಮಂ ಮಾಡುವಂ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಷಯೋ ನ ಪಚನಕ್ರಿಯಾಕರ್ತಾ, ಕಿಂತು ಪಚನಮಾತ್ರಮೇವೇತಿ ನ ಕಾಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ. ಏವಂ ವರ್ಧಿಸುವಂ, ರಕ್ಷಿಸುವಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ಧನರಕ್ಷಣಾದಿಕ್ರಿಯೈವ ವರ್ಧಿಸು ರಕ್ಷಿಸ್ವಿತ್ಯಾದೀನಾಂ ಅಭಿಧೇಯೇತಿ ಇಸುಬನ್ತಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥತ್ವಮವ್ಯಾಹತಮಿತಿ ಧಾತುತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ತಿಙುತ್ಪತ್ತಿರುಪಪನ್ನೈವೇತಿ.

ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ಭುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭೋಜನಂ. ಅತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ಲ್ಯುಟ್. ಯುಜನಂ ಯುಜ್ಞಃ. ಅತ್ರ ಭಾವೇ ಕ್ತಃ. ಶಯನಾದಿವರ್ಜನಂ ಕೃತಂ. ತತ್ರ ಶಯನಾದೀನಾಂ ಅನುಪಸರ್ಗಾಣಾಮೇವ ವರ್ಜನಂ, ಸೋಪಸರ್ಗಾಣಾಂ ಚಯನ ನಯನಾದೀನಾಂ ಕೇಷಾಂಚಿದವರ್ಜನಮೇವ ; ಸಂಚಯಿಸಿದಂ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಂ, ಉನ್ನಯಿಸಿದಂ, ಅಭಿನಯಿಸಿದಂ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಾಣಾಂ ಬಹುಲಮುಪಲಮ್ಭಾತ್. ಶಯನಾದಯಃ ಪ್ರಯೋಗಗಮ್ಯಾ ಇತಿ ಶಯನಾದಿರಾಕೃತಿಗಣ ಇತಿ ಯಾವತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಯ್ಚ ನಮನಾದಿಭ್ಯಃ ॥ **534** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ನಮನಾದಿಭ್ಯಃ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ತತ್ಕರೋತಿ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಇಸುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ತೇಷಾಂ ಟೇರ್ಲೋಪ ಇಯಾದೇಶಶ್ಚ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನಮನಮಂ ಮಾಡುವಂ—ನಮಿಸುವಂ, ನಮಿಯಿಸುವಂ. ಏವಂ ಭ್ರಮಿಸುವಂ, ಭ್ರಮಿಯಿಸುವಂ ; ರಮಿಸುವಂ, ರಮಿಯಿಸುವಂ ; ಗಮಿಸುವಂ, ಗಮಿಯಿಸುವಂ.

ನಮನ, ಭ್ರಮಣ, ರಮಣ, ಗಮನ, ಕ್ರಮಣ, ಸಙ್ಕ್ರಮಣ, ಉತ್ಕ್ರಮಣ, ಉಪಕ್ರಮಣ, ವರಣ, ಧರಣ, ಹರಣ, ಭರಣ, ಸ್ಮರಣ, ತ್ವರಣ, ಜ್ವರಣ, ಚರಣ, ಜನನ, ವಮನ, ಕಥನ, ಮಥನ, ಶ್ರಥನ, ಗ್ರಥನ, ತಾರಣ, ಪೂರಣ, ಜೀರಣ ಇತಿ ನಮನಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Namana* and the words classed with it (see above), when used in the sense of doing that which the word expresses, take the *isu* affix, dropping their final syllable and also substituting *iy*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇಸುಪ್ತತ್ಕರೋತೀತಿ ದೋರ್ಲುಗ್ಬಿತಿ ಚ ವರ್ತತೇ. ನಮನಾದಿಭ್ಯಃ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ತತ್ಕರೋತಿ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ. ತೇಷಾಂ ದೋರ್ಲೋಪ ಇಯಾದೇಶಶ್ಚ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಭವತ ಇತಿ ನಮನಾದಿಷು ನಮಿಯಿಸು, ನಮಿಸು ಇತ್ಯಾದಿದ್ವೈರೂಪ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ.

ನನು ಯದಿ ಅತ್ರ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಮಿಷ್ಯತೇ, ತರ್ಹಿ ಲುಗ್ಗ್ರಹಣಮಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಂ ; ನಮನಾದಿಭ್ಯೋ ಲುಗಿಯೌ ಚೇತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ಇಯೋ ಗ್ರಹಣಂ ಲುಪೋ ಬಾಧಕಮೇವ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಚ ನಮಿಯಿಸು ಇತ್ಯಾದ್ಯೇವ ಸಿಧ್ಯೇತ್ ನ ನಮಿಸು ಇತ್ಯಾದಿ ಇತಿ ನಾತ್ರ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಂ ; ಕಿಂತು ಐಕರೂಪ್ಯಮೇವೇತಿ. ನಾಪಿ ಚಶಬ್ದಗ್ರಹಣಾತ್ ದ್ವಿರೂಪತಾ. ಚಶಬ್ದೋ ಹಿ ಅತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಮೇವ ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ ನ ಲುಪಮಪಿ. ನಮನಾದಿಭ್ಯ ಇಸುಬ್ಭವತಿ ದೋಃ ಇಯಾದೇಶಶ್ಚ ಇತ್ಯೇತಾವತ್ಯೈವ ಪರ್ಯಾಪ್ತೇಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಇಲ್ಲ್ರೋಲ್ಲುಪಚ 330 ಇತ್ಯನನ್ತರಂ ಆಕ್ಚ ಯುದ್ಧೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ 331 ಇತ್ಯತ್ರ ಯುದ್ಧೇ ವಿಹಿತಾತ್ ಸಮಾಸಾತ್ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಆಗಾಗಮಶ್ಚೇತಿ ನ ಪರ್ಯವಸ್ಯೇತ. ಕಿಂತು ಪೂರ್ವಯೋಗಾತ್ ಲುಪ್ಚ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾ ಅದ್ವಿದೂದೋರ್ನಿತುಃ ಪರಿಮಾಣೇ ದೋರ್ಲುಪ್ಚ 435 ಇತ್ಯನನ್ತರಂ ಏವರಮೇವರೆಗಂ ಕಾಲಸ್ಯ ನಶ್ಚ 456 ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಅದ್ವಿದೂದುಭ್ಯಃ ಕಾಲಪರಿಮಾಣೇ ಏವರಮಾದಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ದೋಃ ನಕಾರಾದೇಶಶ್ಚೇತಿ ನ ಪರ್ಯವಸ್ಯೇತ. ಕಿಂತು ಪೂರ್ವಯೋಗಾತ್ ಲೋಪೋಽಪಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಅನಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಾದುಷ್ಷ್ಯಾತ್. ಅಥಾತ್ರ ಇತರವಿಶೇಷಗ್ರಹಣಾತ್ ಅಪರವಿಶೇಷೋ ನಿವರ್ತತ ಇತಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಪ್ರದಾಯಾನುಸರಣಾತ್ ನಾನಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿರಿತಿಚೇತ್ ಸಮಂ ಪ್ರಕೃತೇಽಪಿ ಇತಿಚೇತ್—ಉಚ್ಯತೇ ಇಷ್ಟಸಿಷ್ಟ್ಯರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಪರಿಹಾರಾರ್ಥಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಕ್ವಚಿತ್ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತೀ ಇಷ್ಯೇತೇ. ತೇ ಚ ಲಕ್ಷ್ಯಾನುರೋಧಾತ್ ಕರ್ತೃವಿವಕ್ಷಾಯತ್ತೇ ಏವ ನ ಸ್ವತನ್ತ್ರೇ. ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ವಂ ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ತೇತ. ನ ವಾ ಕಿಂಚಿದಪಿ ಕ್ವಚಿದಿತಿ ಅತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್. ಅಥ ಸ್ವರಿತೇನಾಧಿಕಾರಃ (ಪಾ. 1—3—11) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಅನುವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತ್ಯೋಃ ಬೀಜಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಬೀಜವದೇವ ಅನುವರ್ತತೇ ನಾನ್ಯದಿತಿ ನಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಃ. ನಾತ್ರ ತಥಾ ಕಿಂಚಿನ್ನಿಯಾಮಕಂ ಪಶ್ಯಾಮ ಇತಿಚೇತ್—ವಿವಕ್ಷಾಯಾ ಏವ ನಿಯಾಮಕತ್ವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ತದೇವ ಬೀಜಂ ಸ ಏವ ಕರ್ತಾ ತತ್ರವತ್ ಅನ್ಯತ್ರ ಕುತೋ ನ ಪ್ರತಿಜಾನೀಯಾತ್. ಅತೋಽತ್ರಾಪಿ ಅನ್ತರೇಣ ಲಕ್ಷ್ಯಾನುಕೂಲವಿವಕ್ಷಾಂ ನ ಕಿಂಚಿದನ್ಯದ್ಬೀಜಮಸ್ತಿ. ಅತಃ ಪ್ರದರ್ಶಿತಸ್ಥಲೇಷು ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಲುಪೋಽನನುವೃತ್ತಾವಪಿ ಅತ್ರ ಅನುವೃತ್ತಿರಿಷ್ಯತ ಏವ ; ತಥೈವ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧೇಃ ವಿಚಿತ್ರಾ ಹಿ ಸೂತ್ರಗತಿರಿತಿ. ಪೂರ್ವೇಣ ದೋರ್ಲೋಪಸ್ಯ ಏಕಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ತಾವಯಮಾರಮ್ಭಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ ॥ 535 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ತತ್ಕರೋತಿ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಭೋಗಮಂ ಮಾಡುವಂ, ಭೋಗಿಸುವಂ. ಏವಂ ರಾಗಿಸುವಂ, ಭಾವಿಸುವಂ, ಕಾಮಿಸುವಂ.

ಭೋಗ, ರಾಗ, ಭಾವ, ಕಾಮ, ಪ್ರಾಸ, ರಙ್ಗ, [1]ಚಾಮ, ಲಾವ, ಸ್ವಾದ, ಗಾಧ, ನಾದ, ವೇಗ, ಯೋಗ, ನಿಯೋಗ, ವಿಯೋಗ, ಸಂಯೋಗ, ಉದ್ವೇಗ, ನಿರ್ವೇಗ, ಸಂವೇಗ, ವಿಶ್ವಾಸ, ನಿನಾದ, ನಿಯಾಮ, ಆಹ್ವಾನ, ಆರಾವ, ಸಂರಾವ, ವಿರಾವ, ಆಲಾಪ, ಸಲ್ಲಾಪ, ಪ್ರಲಾಪ, ಅಪಲಾಪ, [2]ಅಭಿಲಾಪ, ಉಚ್ಛ್ರಯ, ಉಚ್ಛ್ರಾಯ, ಪ್ರಸ್ತಾರ, ವಿವೇಕ, ವಿಶಾಲ, ಉದ್ಗಾರ, ಗೋಚರ, ಸಙ್ಗರ, ಸಮ್ಭಾರ, ಉದ್ವಾಹ, ವಿವಾಹ, ಸನ್ನಾಹ, ಸ್ತುತಿ, ನುತಿ, ನತಿ, ಯತಿ, ಸಿದ್ಧಿ, ವೃದ್ಧಿ, ತುಷ್ಟಿ, ಪುಷ್ಟಿ, ಕೃಷ್ಟಿ, ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಬ್ಧಿ, ರೂಢಿ, ಜೀರ್ಣ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟಿಪ್ಪಣಿ, ಟೀಕಾ, ವಿಶದ, ಮನನ, ಸೇವನ, ಗುಮ್ಫನ ಇತಿ ಭೋಗಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

ಭೋಗಾದೌ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗ್ರಹಣಂ ದುಃಶೋಪನಿರಾಸಾರ್ಥಂ.

[*Bhôga* and the words classed with it (see above), when used in the sense of doing that which the word expresses, take the *isu* affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯೆ || ಇಸುಃ ತತ್ಕರೋತಿ ಇತ್ಯೇವ. ನ ದೋಲುರ್ಬಿತಿ. ಭೋಗಾದೀನಾಂ ಅಲ್ಯುಡನ್ತತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ವೇಣ ಅಪ್ರಾಪ್ತೌ ಆಯಮಾರಮ್ಭಃ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದೀನಾಂ ಲ್ಯುಡನ್ತತಯಾ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೌ ಕಿಮರ್ಥೋಽತ್ರ ಪಾಠ ಇತ್ಯತ ಆಹ–ಭೋಗಾದೌ ಇತ್ಯಾದಿ. ತತ್ರ ಖಲು ದೋಷಃ ಲುಬಿಷ್ಯತೇ ನಾತ್ರೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಧಾತೋರ್ಹೇತುಮತಿ || **536** ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಧಾತೋಃ ಹೇತುಮತ್ಯರ್ಥೇ ಇಸುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಅಟ್ಟಂ ಬಾಣಸಿಗಂ, ಅಡಿಸಿದಂ ಬಾಣಸಿಗನಿನರಸಂ ; ಉಣ್ಡುದು ಕೂಸು, ಉಣಿಸಿದಳ್ ಕೂಸನಬ್ಬೆ ; ನುಡಿದಳರಸಿ, ನುಡಿಸಿದನರಸಿಯನರಸಂ ; ಉೞ್ತಂ ಪೊಲನನೊಕ್ಕಲಿಗಂ, ಉೞಿಸಿದಂ ಪೊಲನನೊಕ್ಕಲಿಗನಿಂ ಗೌಡಂ.

[A verb used causally takes the *isu* affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯೆ || ಇಸುರಿತಿ ವರ್ತತೇ. ಹಿನೋತಿ ಪ್ರೇರಯತೀತಿ ಹೇತುಃ ಪ್ರಯೋಜಕಃ. ಯಃ ಪಚನಪಠನಾದಿಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ ಕರ್ತಾರಂ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ ಪ್ರೇಷಣಾಧ್ಯೇಷಣಾದಿನಾ ನಿಯುಙ್ಕ್ತೇ ತ್ವಂ ಪಚ, ತ್ವಂ ಪಠ ಇತಿ ಸ ಏವಂ ಪ್ರಯುಞ್ಜಾನೋ ಹೇತುರುಚ್ಯತೇ. ಯತ್ಸನ್ನಿಧಾನಾತ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಕರ್ತುಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಿಕರ್ಮತ್ವಂ ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜಕಸ್ಯ ಯೋ ವ್ಯಾಪಾರಃ ಪ್ರಯೋಜಕತಾ ಪ್ರಯುಕ್ತಿಃ

[1] ಬಾಮ. [2] ಅಭಿಲಾಷ.

ಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ ಯಾವತ್ ಸೋಽಪಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಹೇತುರುಚ್ಯತೇ. ತದ್ವ್ಯಾಪಾರೈವ ತಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ತ್ವಮಿತಿ. ತದ್ವ್ಯಾಪಾರೋಽರ್ಥಃ ಪಾಚನಪಾಠನಾದಿರೂಪಃ ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಧಾತೋಃ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತೀತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಧಾತೋರಿತಿ ವರ್ತತ ಏವ ಪ್ರಕರಣಬಲಾದವಗಮ್ಯತೇ ಚ. ತಥಾಪಿ ಪುನರ್ಧಾತುಗ್ರಹಣಂ ಅಶೇಷಧಾತೂಪಸಙ್ಗ್ರಹಾರ್ಥಮವಗನ್ತವ್ಯಮಿತಿ. ಏವಂ ಇಸುಬನ್ತಾನಾಂ ಅಡಿಸು, ನುಡಿಸು, ಓದಿಸು, ಪಾಡಿಸು ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪಾಚನ ವಾಚನ ಪಾಠನ ಗಾಯನಾದಿಕ್ರಿಯಾವಾಚಿತ್ವಾತ್ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥೋ ಧಾತುಃ [12] ಇತ್ಯನೇನೈವ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಭವತೀತಿ ನ ಪೃಥಗ್ಯತ್ನ ಇತಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಬಿಸಿಲ್ ಬಟ್ಟೆಗನಂ ಬಳಲಿಸಿತ್ತು, ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ ಬಿರಯಿಯಂ ಬೆದಱಿಸಿತ್ತು ಇತ್ಯಾದೌ ಆತಪಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾದಯಃ ಸ್ವಯಮಚೇತನಾಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಕರ್ತೃಪಥಿಕಾದೀನ್ ನ ಕಥಮಪಿ ಪ್ರಯುಞ್ಜತ ಏವೇತಿ ಕಥಂ ತೇಷಾಂ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಂ ? ತಥಾ ಬಟ್ಟೆಗಂ ಗಟ್ಟದೊಳ್ ಪೊತ್ತಂ ಮುಱುಂಗಿಸಿದಂ, ಊರಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಗಾವುದದೊಳ್ ಮುಂಬಿಸಿಲಂ ಮೂಡಿಸಿದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಕರ್ತುರೇವ ರವಿಬಿಮ್ಬಬಾಲಾತಪಾದೇರಚೇತನತ್ವಾತ್ ಪ್ರೇಷಣಾಧ್ಯೇಷಣಾದಿನಾ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರಾವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಕಥಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಂ ? ತಥಾ ಕೊಲಿಸಿದನರ್ಜುನನಿಂ ಕರ್ಣ್ಣನಂ ಕೃಷ್ಣಂ, ಅಡಿಸಿದಂ ಬಾಣಸಿಗನಿನನ್ನಮನರಸಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಕರ್ತುಃ ಅರ್ಜುನಾದೇಃ ಕೃಷ್ಣಾದಿಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮತ್ವಮೇವೇತಿ ಕಥಮತ್ರ ತೃತೀಯಾ ? ಇತ್ಯಾದಿಚಿನ್ತಯಾ ಬಹು ವಕ್ತವ್ಯಮಸ್ತಿ. ತಥಾಪಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ವಿಸ್ತರರುಚಿವಿನೇಯವಿಷಯಕಮೇವ, ನ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರುಚಿವಿಷಯಕಂ. ಇದಂ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರುಚಿವಿಷಯಕಮೇವ ನ ವಿಸ್ತರರುಚಿವಿಷಯಕಮಿತಿ ನಾತ್ರ ಪ್ರತನ್ಯತೇ. ವಿಸ್ತರರುಚೀನಾಂ ತು ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷ್ವೇವ ಭಿಕ್ಷಾ ವಾಸಯನ್ತಿ, ಕಾರೀಷೋಽಗ್ನಿ ರಧ್ಯಾಪಯತಿ ಉಜ್ಜಯಿನ್ಯಾಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತೋ ಮಾಹಿಷ್ಮತ್ಯಾಂ ಸೂರ್ಯಮುದ್ಗಮಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗೇಷು ಯಚ್ಚಚ್ಚೋಕ್ತಗಚಿನ್ತಾಸಙ್ಕುಲನಂ ತತ್ಪ್ರಪಞ್ಚಃ ಸರ್ವೋಽಪ್ಯತ್ರ ಸಮಾನ ಇತಿ ಸ ಏವ ಸಮುಞ್ಚನೀಯಃ.

ಉದಾಹರಣೇಷು ಅಟ್ಟಂ, ಅಪಚತ್ ; ಅಡಿಸಿದಂ, ಅಪಾಚಯತ್ ; ಉಣ್ಡದು, ಅಭುಙ್ಕ್ತ ; ಉಣಿಸಿದಳ್, ಅಭೋಜಯತ್ ; ನುಡಿದಳ್, ಅವೋಚತ್ ; ನುಡಿಸಿದಂ, ಅವಾಚಯತ್ ; ಉೞ್ತಂ, ಅಕರ್ಷತ್ ; ಉೞಿಸಿದಂ, ಅಕರ್ಷಯತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಱಶು ವಾ ॥ 537 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಱಕಾರಾನ್ತಾತ್ ರೇಫಾನ್ತಾಚ್ಚ ಧಾತೋಃ ಹೇತುಮತ್ಯರ್ಥೇ ಚುಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಲರ್ದುದು ತಾವರೆ ; ಅಲರ್ಚಿದಂ ತಾವರೆಯಂ ಪಗಲಾಣ್ಮಂ, ಅಲರಿಸಿದಂ ಇತಿ ವಾ ; ಪೊಣರ್ದುದಾನೆ ; ಪೊಣರ್ಚಿದನಾನೆಯಂ ಜೋದಂ, ಪೊಣರಿಸಿದಂ ಇತಿ ವಾ ; ಮೊಗುರ್ದ್ದಂ ದಾರಿಗಂ ; ಮಗು

ೞ್ಚಿತು ದಾರಿಗನಂ ಕಾಗೆ, ಮಗುೞಿಸಿತು ಇತಿ ವಾ. ೞ್ರ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಕೊಂದಂ ಕರ್ಣ್ಣನನರ್ಜ್ಜುನಂ, ಕೊಲಿಸಿದಂ ಕರ್ಣ್ಣನನರ್ಜ್ಜುನನಿಂ ಕೃಷ್ಣಂ. ಬಲಿಸಿದಂ, ನಿಲಿಸಿದಂ.

[Verbs ending in ḻ or r, when used causally, optionally take the affix *chu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಹೇತುಮತಿ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ೞಕಾರಾನ್ತಾತ್ ರೇಫಾನ್ತಾಚ್ಚ ಧಾತೋಃ ಹೇತುಮತ್ಯರ್ಥೇ ವಿಭಾಷಯಾ ಚುರ್ಭವತಿ. ಪಕ್ಷೇ ಇಸುಚೇವ. ಮಗುೞ್ಚು, ಮಗುೞಿಸು ; ಅಲರ್ಚು, ಅಲರಿಸು ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾಹರಣೇ ಅಲರ್ದುದು, ವ್ಯಕಸತ್ ; ಅಲರ್ಚಿದಂ, ಅಲರಿಸಿದಂ—ವ್ಯಕಾಸಯತ್ ; ಪೋಱ್ದುದು, ಅಯುಧ್ಯತ್ ; ಪೋಱ್ಚಿದಂ, ಪೋಱಿಸಿದಂ—ಅಯೋಧಯತ್ ; ಮಗುೞ್ದಂ, ನ್ಯವರ್ತತ ; ಮಗುೞ್ಚಿತು, ಮಗುೞಿಸಿತು—ನ್ಯವರ್ತಯತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ॥ 538 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ೞಕಾರಾನ್ತಾತ್ ರೇಫಾನ್ತಾಚ್ಚ ಧಾತೋಃ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಚು ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಅಲರ್ದುದು, ಅಲರ್ಚಿತು ; ಪೋಱ್ದುದು, ಪೋಱ್ಚಿತು ; ಮಗುೞ್ದುದು, ಮಗುೞ್ಚಿತು ; ಪೊಗೞ್ದುದು, ಪೊಗೞ್ಚಿತು.

[Verbs ending in ḻ or r also optionally take the affix *chu* when used in their natural sense.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ೞ್ರ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಸ್ವಶಬ್ದಃ ಪ್ರಕೃತಿವಚನಃ. ಅರ್ಥೋಽಭಿಧೇಯಃ. ಸ್ವಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ಸ್ವಾರ್ಥಃ. ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ಯಾವತ್. ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಅಭಿಧೇಯೇ ಚುಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ.

ಯದ್ಯಪಿ ಅತ್ರ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕಾ ಇತಿ ಅರ್ಥಾನ್ತರಾಕಥನಮಾತ್ರಾದೇವ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ಸ್ವಾರ್ಥಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ. ತಥಾಪಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಉತ್ತರಾರ್ಥಂ ಚ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

ಅಲರ್ದುದು, ವಿಚಕಾಸ. ಅಲರ್ಚಿತು, ನಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯವಾಚ್ಯೋಽರ್ಥೋಽತಿರಿಕ್ತೋಽಸ್ತಿ. ವಿಚಕಾಸೇತ್ಯೇವ. ಪೋಱ್ದುದು, ಪೋಱ್ಚಿತು—ಯುಯೋಧೇತ್ಯೇವ. ಮಗುೞ್ದುದು, ಮಗುೞ್ಚಿತು—ನಿವವೃತ ಇತ್ಯೇವ. ಪೊಗೞ್ದುದು, ಪೊಗೞ್ಚಿತು—ತುಷ್ಟಾವೇತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಭುಂಜಾದೇರಿಸುಪ್ ॥ 539 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಭುಂಜಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಃ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಭುಂಜಿಸುವಂ, ರಾಜಿಸುವಂ, ಆಸಿಸುವಂ, ಆಲಿಸುವಂ.

ಭುಂಜ, ರಾಜ, ಆಸ, ನಿಗುಂಬ, ಗುಡ, ಬಡ, ನಿಟ್ಟು, ಮೋಲ, ತುಟ್ಟು, ಬಸರ, ಬೋಸರ, ಮುಕ್ಕುಳ, ಬಿಕ್ಕುಳ, [1]ನೆಳ್ಕುಲ, ಜಕ್ಕುಲ, ಕುಪ್ಪಳ, ಅಪ್ಪಳ, ಕೊಕ್ಕರ, ಬೆಕ್ಕರ, ಡೊಕ್ಕರ, ಚೆಕ್ಕರ, ತಟ್ಟು, ತಟ್ಟುಯು, ಉಮ್ಮಳ, ದೊಮ್ಮಳ, ಬಿತ್ತರ, ಬತ್ತರ, ಆಲ, ಸೋಲ, ಸಂದಣ, ಗೊಂದಣ, ಬಿಜ್ಜಳಿ, ಪುಜ್ಜಳಿ, [2]ಬೆಜ್ಜಳ, ಟೆಬ್ಬರ, ಗಬ್ಬರ, ಅಬ್ಬರ, ಉಬ್ಬರ, ಕೂನ, ಜಾನ, ಜೀನ, ಕಳವಳ, ಕನವರ, ಸೈರ, ಸೊಗಯು, ಸಂದ, ಮಂದಯು, ತಾರಯು, ಪೂರಯು, ಲಲ್ಲಯು, ತುಟ್ಟಯು, ಬಟ್ಟಯು, ಬೊಲ್ಲಯು, ಬೋಳಯು, ಲಾಲಯು, ಹಾರಯು, ಬಾಳಯು, ಮೇಳಯು, ತೇರಯು, ಕೋರಯು, ಬಾವಳ, ಕಡೆಗಣ, ಸಮನ, ತವೆ, ಕಿನ, ಹನ, ಬಿನ್ನವ, ಬಪ್ಪು, ಸೊಪ್ಪು, ಚಪ್ಪರ, ಅವಗಡ, ಸಂಗಡ, ವೆಂಗಡ ಇತಿ ಭುಂಜಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Bhuñja* and the roots classed with it (see above) take the affix *isu* when used in their natural sense.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ವಾರ್ಥ ಇತಿ ವರ್ತತೇ ಭುಂಜ ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಇಸುಪ್ ನಿತ್ಯಮೇವ ನ ಪೂರ್ವವತ್ ವಿಭಾಷಯೇತ್ಯಾಹ—ವಾ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ ಇತಿ ಭುಂಜಾದೀನಾಂ ಇಸುಬನ್ತಾನಾಮೇವ ಪ್ರಯೋಗೋ ನ ಕದಾಪಿ ಕೇವಲಾನಾಮಿತಿ ಯಾವತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಐಸುಸ್ತಾರಾದಿಭ್ಯಃ ॥ 540 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತಾರಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯಃ ಪರಃ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಐಸುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಾರೈಸು, ಪೂರೈಸು, ತಟ್ಟೈಸು, ಲಲ್ಲೈಸು.

ತಾರ, ಪೂರ, ತಟ್ಟು, ಮಂದ, ಲಲ್ಲ, ಬೊಲ್ಲ, ಬೋಳ, ಲಾಲ, ಮೇಳ, ಬಾಳ, ಬಟ್ಟು, ತುಟ್ಟು, ಹಾರ, ಕೋರ, ತೇರ ಇತಿ ತಾರಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Târa* and the roots classed with it (see above) take the affix *aisu* when used in their natural sense.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಮೇತತ್.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇಸುಪೀಸುಪಃ ಶ್ಲುಬಸ್ವಾರ್ಥೇ ॥ 541 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಅಸ್ವಾರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಇಸುಪಃ ಶ್ಲುರ್ಭವತಿ ಇಸುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನಮಿಸಿದಂ ದೇವದತ್ತಂ. ತಮನ್ಯಃ ಪ್ರಾಯುಙ್ಕ್ತ— ನಮಿಸಿದಂ ದೇವದತ್ತನಂ ಜಿನದತ್ತಂ. ಪರಿಸಿದಂ ಪುತ್ರಂ. ತಂ ಪ್ರಯು

---

1 ನೆಳ್ಕುಳ. 2 ಬಜ್ಜಳ.

ಙ್ಕ್ತೇ ಪಿತಾ—ಪಱಿಸಿದಂ ಮಗನಂ ತಂದೆ. ಪಚಿಸಿದಂ ಪಾಚಕಂ. ತಂ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ ಪ್ರಭುಃ—ಪಚಿಸಿದಂ ಪಾಚಕನಂ ಪ್ರಭು.

ಇಸುಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ ? ನೀವಿಂದಂ ಪಱಿಸಿಂ, ಆವಿಂದಂ ಮಾಡಿಸುವೆವು, ತಾವಿಂದಂ [1]ಮಾಡಿಸಿದರ್. ಇಮಾದೌ ಮಾಭೂತ್. ಇಸುಪ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪೊಣರ್ದುದಾನೆ. ತಂ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ ಚೋದಕಃ—ಪೊಣರ್ಚಿದಪನಾನೆಯುಂ ಮಾವಟಿಗಂ. ತಮಪಿ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ ರಾಜಾ—ಪೊಣರ್ಚಿಸಿದಪನಾನೆಯುಂ ಮಾವಟಿಗನಿನರಸಂ. ಏವಂ ಪೊಗೞ್ದಂ ದೇವದತ್ತನಂ ಯಜ್ಞದತ್ತಂ. ತಂ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ ಜಿನದತ್ತಃ—ಪೊಗೞ್ಚಿದಂ ದೇವದತ್ತನಂ ಯಜ್ಞದತ್ತನಿಂ ಜಿನದತ್ತಂ. ತಮಪಿ ಪ್ರಯುಙ್ಕ್ತೇ ವಿಷ್ಣುಮಿತ್ರಃ—ಪೊಗೞ್ಚಿಸಿದಪಂ ದೇವದತ್ತನಂ ಯಜ್ಞದತ್ತನಿಂ ಜಿನದತ್ತನಿಂ ವಿಷ್ಣುಮಿತ್ರಂ. ಅತ್ರ ಚೋಃ ಶ್ಲುಪ್ ಮಾಭೂತ್. ಅಸ್ವಾರ್ಥ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಬಡಿಸಿದಳ್ ಸೊಸೆ, ಬಡಿಸಿಸಿದಳ್ ಸೊಸೆಯಿಂದತ್ತೆ.

[A root followed by the *isu* affix, used not in its natural sense, drops it before *isu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅತ್ರ ಅಸ್ವಾರ್ಥ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಂ ಕಿಂ ಇಸುಪ ಇತಿ ಸ್ಥಾನಿನಃ? ಅಥ ಇಸುಪಿ ಇತಿ ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ವಾ? ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನೇದಂ ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ; ಬಡಿಸಿಸಿದಳ್ ಸೊಸೆಯಿಂದತ್ತೆ, ಎಣಿಸಿಸಿದಂ ಮಗನಿಂ ತಂದೆ, ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಸಿದಂ ರೋಗಿಯಿಂ ಬೆಜ್ಜಂ ಇತ್ಯಾದೌ ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಇಸುಪಃ ಶ್ರವಣಾತ್. ಅತ ಇದಂ ಸ್ಥಾನಿನ ಏವೇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಾವೇವ ಸ್ಥಾನಿವಿಶೇಷಣತಾಂ ಸುವ್ಯಕ್ತಮಾಹ—ಅಸ್ವಾರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಇತಿ. ನಮಿಸಿದಂ. ನಮನಶಬ್ದಾತ್ ತತ್ಕರೋತೀತಿ ಇಸುಪಿ ತತೋ ಧಾತೋರ್ಹೇತುಮತಿ 536 ಇತಿ ಪುನಶ್ಚ ಇಸುಪಿ ಸತಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಪರೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಇಸುಪಃ ಶ್ಲುಪ್. ಏವಂ ಪಱಿಸಿದಂ, ಪಚಿಸಿದಂ ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಊಹ್ಯಂ.

ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೇ ನೀವಿಂದಂ ಪಱಿಸಿಂ ಇತ್ಯಾದಾವಸ್ವಾರ್ಥಿಕಸ್ಯ ಇಸುಪಃ ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ಪರತ ಇಮಾದಿರೇವ ನ ಇಸುಬಿತಿ ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವಾದೇವ ನ ಶ್ಲುಪ್. ಪೊಣರ್ಚಿಸಿದಪನಾನೆಯುಂ ಮಾವಟಿಗನಿನರಸಂ ಅತ್ರ ಧಾತೋರಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಕರ್ತುಃ ಗಜಸ್ಯ ಇಸುಬನ್ತಪ್ರಯೋಗೇ ಕರ್ಮತ್ವಾತ್ ಆನೆಯುಂ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ. ಮಾವಟಿಗ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಯೋಕ್ತೃತ್ವೇ ಕರ್ತೃತ್ವೇಽಪಿ ಚ ರಾಜ್ಞಾ ಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವೇನ. ಪ್ರಧಾನಾನುಯಾಯಿನಾ ಹಿ ಜನವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ಅನುಕ್ತಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ ಮಾವಟಿಗನಿಂ ಇತಿ ತೃತೀಯಾ. ರಾಜಾ ತು ಪ್ರಯೋಜಕ ಏವ ಅತ ಉಕ್ತಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ ಅರಸಂ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾ. ಪೊಗೞ್ಚಿಸಿದಪಂ ದೇವದತ್ತನಂ ಯಜ್ಞದತ್ತನಿಂ ಜಿನದತ್ತನಿಂ ವಿಷ್ಣುಮಿತ್ರಂ. ಅತ್ರ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ದೇವದತ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಅನುಕ್ತಮಿತಿ ದೇವದತ್ತನಂ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ. ಯಜ್ಞದತ್ತಸ್ತು ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಕರ್ತಾಪಿ ಜಿನದತ್ತೇನ ಪ್ರಯುಕ್ತಃ. ಸ ತು ತತ್ಪ್ರಯೋಜಕೋಽಪಿ ವಿಷ್ಣುಮಿತ್ರೇಣ

1 ನೋಡಿಸಿದರ್.

ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇತಿ ಉಭಾವಪಿ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾವನುಕ್ತೌ ಚ ಇತ್ಯುಭಯತ್ರಾಪಿ ತೃತೀಯಾ. ವಿಷ್ಣುಮಿತ್ರಸ್ತು ಪ್ರಯೋಜಕ ಏವೇತಿ ಉಕ್ತಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ ಪ್ರಥಮಾ. ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಸುಪಿ ಸತ್ಯಪಿ ತತ್ಪೂರ್ವಂ ಚುರೇವ ನ ಇಸುಬಿತಿ ಸ್ಥಾನ್ಯಭಾವಾದೇವ ನ ಶ್ಲುಬಿತ್ಯಾಹ—ಚೋಃ ಶ್ಲುಪ್ ಮಾಭೂತ್ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮೇಸ್ಮಿಯಃ ॥ 542 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮೀ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಇಸಾದೇಶೋ ವಾ ಭವತಿ ಇಸು ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಿಸಿಸಿದಂ, ಮಿಾಯಿಸಿದಂ ; ಮಿಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂ, ಮಿಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂ. ಮಿಯು ಇತಿ ಕಿಂ? ನೋಯಿಸಿದಂ. ಇಸುಪಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಿಂದಂ.

[*Mî*, when followed by the affix *isu*, optionally inserts *is* between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಇಸುಪಿ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಧಾತೋರ್ಹೇತುಮತಿ 539 ಇತಿ ಇಸುಪಿ ಪರೇ ಮೀಧಾತೋಃ ಇಸ್ ವಾ ಭವತಿ. ಮಿಂದಂ ಜಿನಂ. ಮಿಸಿಸಿದಂ ಜಿನನನಿಂದ್ರಂ ಮಿಾಯಿಸಿದಂ ಇತಿ ವಾ. ಯುಕ್ ಸ್ವರೇ ಸ್ವರಸ್ಯ 3) ಇತಿ ಯುಕ್. ಅತ್ರ ಧಾತೋರಕರ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಕರ್ತುಃ ಕರ್ಮತ್ವಂ. ತಥಾ ಕರ್ಮಣ್ಯಾಪಿ ದರ್ಶಯತಿ ಮಿಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂ, ಮಿಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂ ಇತಿ. ಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ—.

ಕಂ ॥ ಇನಿಗಡಲೊಳ್ ಮುಳುಗಿದುದೀ |
ಕನಕಾಚಲಮೆನಿಸಲಾತ್ಮಗದಾ ಸವನದ ಪಾ ||
ಲ್ಪೊನಲೆತ್ತಲುಮಾವರಿಸಿರೆ |
ಜಿನಬಾಲನನಿಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಮಿಸಿಸುವ ಪದದೊಳ್ ‖ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಚ್ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ॥ ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಅಭಿಧೇಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಿದನಂ, ಕೂಡಿದನಂ ; ಮಾಡಿದಂಗೆ, ಕೂಡಿದಂಗೆ ; ತಪ್ಪನಂ, ಬಪ್ಪನಂ ; ತಪ್ಪನೊಳ್, ಬಪ್ಪನೊಳ್ ; ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟನಂ, ಕೂಡಲ್ಪಟ್ಟನಂ ; ತರಲ್ಪಟ್ಟನಂ, ಬರಲ್ಪಟ್ಟನಂ.

[Verbal roots take the *ach* affix in both the active and the passive.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಕಂ ಪದಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ತಿಙನ್ತಂ ಕೃದನ್ತಂ ಚೇತಿ ಉಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್. ತತ್ರ ತಿಙನ್ತಂ ಸಪ್ರಪಞ್ಚಂ ನಿರೂಪ್ಯ ಇದಾನೀಂ ಕೃದನ್ತಂ ನಿರೂಪಯಿತುಮಾರಭತೇ ಅಚ್ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋರಿತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ತಿಙಾದಿಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಚ ಉಕ್ತಂ. ತದೇವ ಅತ್ರ ಅನುವರ್ತಯಿತುಂ ಶಕ್ಯತೇ. ತಥಾಪಿ ಅನೇಕಸೂತ್ರೈರನೇಕಾರ್ಥಕಥನೈರನೇಕವಿಧಾನೈಶ್ಚ ಅತಿವ್ಯವಹಿತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕರಣವಿಚ್ಛೇದಾಚ್ಚ ನ ತದತ್ರ ಅನುಷಜ್ಯತ ಇತಿ ಪುನರ್ಗ್ರಹಣಂ.

ನನು ಅಚಃ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಕಥಮೇಷ ನಿಯಮಃ ಸಙ್ಗಚ್ಛತೇ? ಕಾರಕ ಮಾತ್ರೇऽಪಿ ತಸ್ಯ ದರ್ಶನಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಓದುವ ಮಗಂ, ಪಾಡುವಂಗನೆ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ತರಿ; ಇಡುವ ತಿಲಕಂ, ಮುಡಿವ ಕುಸುಮಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ಮಣಿ; ಉಡುವ ಸೀರೆ, ಪೊದೆವ ಪಚ್ಚಡಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರಣೇ; ಈವ ಗುರು, ಕುಡುವ ಪಾರ್ವಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಸಮ್ಪ್ರದಾನೇ; ಅಳ್ಕುವ ಮಾರಿ, ಬೆದಱುವ ಬಳಹರಿ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಪಾದಾನೇ; ಕಾದುವ ಕಳಂ, ಆಡುವ ಪೊಲಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಧಿಕರಣೇ; ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಚ ಆರಾತೀಯೈಃ ಕವಿಭಿಃ. ಯಥಾ—

ಕಂ ‖ [1]ಪಾಡುವುವಂ ತುಂಬಿಗಳಂ ।
[2]ಕೂಡುವುವಂ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳನತಿಬಿನದಂ ‖
[3]ಮಾಡುವುವಂ ಪುಲ್ಲೆಗಳಂ ।
ನೋಡಿದನರಸಂ ವಿವೇಕನಿಧಿ ಸಂತಸದಿಂ ‖

ಅತ್ರ [1]ಪಾಡುವುವಂ, [2]ಕೂಡುವುವಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರ ಕರ್ತರ್ಯೇವ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ತಥಾ—

ಕಂ ‖ ಏವಣ್ಣಿಪೆನುಣ್ಬುದು ಕ ।
ಲ್ಪಾವನಿಜಪ್ರತ್ತಬದರಮಿತಮಷ್ಟಮಸಂ ‖
ಭಾವಿತಮವರ್ಗಂತದು ತಣಿ ।
ವೀವುದು ಬಾನುದ್ದಮಪ್ಪ ಪೇರೊಡಲವರ್ಗಂ ‖ ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಉಣ್ಬುದು ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಅಚ್. ತಥಾ—

ಕಂ ‖ ಅವರ್ ಪುರ್ದುಮವರುಡುವುದು ।
ಮವರ ಮಲಂಗುವುದುಮವರ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪುದುಮಾ ‖
ದ್ಯಾವಿಟಪಿಯಿತ್ತನುಪಮಮಾ ।
ಸವಸ್ತ್ರಶಯ್ಯಾಸನಂಗಳೆನೆಯವರ್ಗೆಣೆಯಾರ್ ‖

ಅತ್ರ ಉಡುವುದು ಇತಿ ಕರಣೇ. ಇತರತ್ರ ಅಧಿಕರಣೇ. ತಥಾ—

ವೃ ‖ ಮುದದಿಂ ದಾನಮನೀವ ದಿವ್ಯಯತಿಯಂ ಕಂಡಲ್ಕಱಿಂ ಬೇಗಮೆ ।
ಯ್ದಿದಿರ್ಗೊಂಡುನ್ನತಪೀಠಮಿಕ್ಕಿ ಕರದಿಂ ಕಾಲ್ಗರ್ಚಿ ತಾಂ ಪೂಜೆಗೆ ‖
ಯ್ದು ದಿಟಂ ವಂದಿಸಿ ಶುದ್ಧವಾಕ್ತನುಮನೋವ್ಯಾಪಾರದಿಂ ಸಾರಮ ।
ಪ್ಪುದನಾಹಾರಮನೀವ ದಾತೃತಿಲಕಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ ‖

ಅತ್ರ ಈವ ದಿವ್ಯಯತಿ ಇತಿ ಸಮ್ಪ್ರದಾನೇ. ತಥಾ—

ಕಂ ‖ ತವಿಸುವುದಾಯಿಸಮದಱಿಂ ।
ಳ್ಕುವ ದಾಡೆಯುಡುಂಕುವೆಣನನೀಕ್ಷಿಸಿದರ ಕ ‖
ಣ್ಣೆವೆಯಿಕ್ಕದಮುನ್ನೆನಲ ।
ಳ್ಕುವ ಬಳಹರಿ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಯಿನಟ್ಟುದುದಿದಿರಂ ‖

ಅತ್ರ ಅಳ್ಕುವ ಬಳ್ಹರಿ ಇತಿ ಅಪಾದಾನೇ.

---

[1] ಪಾಡುವವಂ. [2] ಕೂಡುವವಂ. [3] ಮಾಡುವವಂ.

ಏವಂ ಅನ್ಯೇಽಪಿ ಮಹಾಕವಿಪ್ರಯೋಗಾಃ ಸನ್ತೀತಿ ಸಕಲಕಾರಕೇಷ್ವಪಿ ದರ್ಶನಾತ್ ಕಥಂ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಸಙ್ಕೋಚವಚನಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ಸರ್ವತ್ರ ಸಮ್ಭವನ್ನಪಿ ಅಯಂ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಭೂಯಿಷ್ಠಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಾಚುರ್ಯಪರತ್ವಾತ್ ತದ್ಗ್ರಹಣಸ್ಯ; ಏತತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಂ ಪ್ರಾಯೇಣ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಭಾವೇಷ್ವೇವ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ. ಅಥವಾ ಕರ್ತೃಗ್ರಹಣಂ ಅಶೇಷಕಾರಕೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ, ಕಾರಕಮಾತ್ರಸ್ಯ ಕರ್ತೃಶಕ್ತ್ಯಾಕ್ರಾನ್ತತ್ವಾತ್. ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರವಿವಕ್ಷಯಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯಪಿ ಕಾರಕಾಣಿ ಕರ್ತೄಣ್ಯೇವ. ಅನ್ಯಥಾ ಕಾರಕವ್ಯಪದೇಶಾನುಪಪತ್ತೇಃ. ವ್ಯಪದಿಶ್ಯನ್ತೇ ಹಿ ಕರ್ಮಕರಣಾದೀನ್ಯಪಿ ಕಾರಕಾಣಿ ಕರ್ತೃಸಾಧನಕಾರಕಪದಸಮಾನಾಧಿಕರಣಾನೀತಿ. ಕರ್ಮಗ್ರಹಣಮಪಿ ಕೃತಿ ವಾ 531 ಇತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯೇವ ಪಡೋಃ ಅನುಪ್ರಯೋಗಪ್ರಾಚುರ್ಯಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಂ. ತೇನ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಇತರತ್ರಾಪಿ ನ ನಿಷೇಧಃ; ಕೃತಿ ವಾ 531 ಇತಿ ವಾಗ್ರಹಣಸ್ಯ ಬಾಹುಲಕಾಭಿಪ್ರಾಯತ್ವಾತ್. ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷ್ವಪಿ ಕೃದ್ಬಹುಲಂ (ಶಾ. 4—3—58) ಇತಿ ಕೃತಾಂ ಬಾಹುಲಕ ಏವ ವಿಧಿರಿತಿ.

ಉದಾಹರಣೇಷು ಮಾಡಿದನಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ತರಿ ಅಚ್. ಅಚಿ 447 ಇತಿ ಭೂತೇ ದಃ. ಇದುತಃ 476 ಇತಿ ಇದಾದೇಶಃ. ಏವಂ ಮಾಡಿದ ಇತ್ಯಾದಿನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ. ತಪ್ಪನಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ತರಿ ಅಚ್. ಅಚಿ 447 ಇತಿ ಭಾವಿನಿ ವಾ, ಸತಿ ವ್ರೋ ವಾ 448 ಇತಿ ಸಮ್ಪ್ರತಿ ವಾ ವಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಕಾಕೂಗೋನೇತಬರಃ 512 ಇತಿ ವಸ್ಯ ಪಾದೇಶಃ. ಏವಂ ತಪ್ಪ ಇತ್ಯಾದಿನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟನಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ಮಣಿ ಅಚ್. ಕೃತಿ ವಾ 531 ಇತಿ ಅನುಪಡುಃ. ತಸ್ಮಿನ್ನ ದಲೌ 532 ಇತಿ ಅಲ್. ಅಚಿ 447 ಇತಿ ಭೂತೇ ದಃ. ಡೋಽಷ್ಟಃ 487 ಇತಿ ಪಡೋಃ ದೋಃ ಟಃ. ವರ್ಗಪ್ರಥಮಾತ್ಪೂರ್ವಃ 506 ಇತಿ ದಸ್ಯ ಟಃ. ಏವಂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ. ಸರ್ವತ್ರ ಅರ್ಥವಲ್ಲಿಙ್ಗಂ 8 ಇತಿ ಲಿಙ್ಗಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಲಿಙ್ಗಾತ್ಸುಪ್ 203 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಯಥಾಯೋಗಂ ಸುಬುತ್ಪತ್ತಿಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉತೆದುತ್ತೆದುತುಮುತ್ತುಮ್ ಸತ್ಯಚೋವಾ ॥ **544** ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ವರ್ತಮಾನಕಾಲೇ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅಚಃ ಉತೆತ್, ಉತ್ತೆತ್, ಉತುಂ, ಉತ್ತುಂ ಏತೇ ಆದೇಶಾ ವಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡುತೆ, ನೋಡುತೆ, ಕೂಡುತೆ; ಮಾಡುತ್ತೆ, ನೋಡುತ್ತೆ, ಕೂಡುತ್ತೆ; ಮಾಡುತುಂ, ನೋಡುತುಂ, ಕೂಡುತುಂ; ಮಾಡುತ್ತುಂ, ನೋಡುತ್ತುಂ, ಕೂಡುತ್ತುಂ. ಪಕ್ಷೇ ಮಾಡಿದಪಂ, ಮಾಡುವಂ; ಕೂಡಿದಪಂ, ಕೂಡುವಂ; ನೋಡಿದಪಂ, ನೋಡುವಂ; ಮಾಡಿದಪನಂ, ಮಾಡುವನಂ; ಕೂಡಿದಪನಂ, ಕೂಡುವನಂ; ನೋಡಿದಪನಂ, ನೋಡುವನಂ. ಸತಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಾಡಿದನಂ, ಕೂಡಿದನಂ. ಅಚ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಾಡಿದಪಯ್, ಕೂಡಿದಪಯ್.

[In the present tense they optionally substitute *ute*, *utte*, *utum* or *uttum* for the *ach* affix.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಪೂರ್ವಯೋಗಾತ್ ವಿಹಿತೋಽಚ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಾಲವಿಶೇಷಾನುಪದೇಶಾತ್ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಏವ. ತತ್ರ ವಿವಕ್ಷಾವಶಾತ್ ಸತಿ ಕಾಲೇ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅಚಃ ಉತೆ ಇತ್ಯಾದಯಶ್ಚತ್ವಾರೋಽಪಿ ಆದೇಶಾ ವಿಭಾಷಯಾ ಭವನ್ತಿ. ಪಕ್ಷೇ ತು ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಪರೇ ಧಾತೋಃ ದಪಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ. ಉತೆ ಪ್ರಭೃತಿಷು ಪರೇಷು ನ ಭವತಿ; ಆದೇಶೇ 452 ಇತಿ ನಿಷೇಧಾತ್. ಅತ್ರ ಆದ್ಯಯೋಃ ತಕಾರೌ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಾವೇವ. ಆದೇಶಾಶ್ಚೈತೇ ಶತೃಶಾನಸಮಾನಾರ್ಥಾ ಮನ್ತವ್ಯಾಃ. ಮಾಡುತೆ, ಕುರ್ವನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಕೂಡುತೆ, ಯುಞ್ಜಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕುೞಿಸ್ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯೇ ‖ 545 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಧಾತೋಃ ಕುೞಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮಾಡ್ಪುದು ಶೀಲಮಾತಂಗೆ ಮಾಟ್ಕುೞಿ. ಏವಂ ಆಟ್ಕುೞಿ, ಪೋರ್ಕ್ಕುೞಿ, ಸಾಲ್ಕುೞಿ, ಅಡುಕುೞಿ.

[Verbal roots with the affix *kuḷi* denote natural character.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಶೀಲಂ ಸ್ವಭಾವಃ ಪ್ರಕೃತಿರಿತಿ ಯಾವತ್. ತಚ್ಛೀಲಮಸ್ಯ ತತ್ ತಚ್ಛೀಲಂ. ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಂ. ಫಲನಿರಪೇಕ್ಷಾ ವೃತ್ತಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ. ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೋತ್ಯೇ ಧಾತೋಃ ಕುೞಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ. ಮಾಟ್ಕುೞಿ, ಆಟ್ಕುೞಿ. ನಾಸೌ ಕಾಲವಿಶೇಷನಿಯತಃ, ಪುರಾ ಅಧುನಾ ಉತ್ತರತ್ರ ವಾ ಯದಾಕದಾಚಿತ್ ಕರಣಸ್ವಭಾವೋ ಮಾಟ್ಕುೞಿರುಚ್ಯತೇ. ತಥೈವ ಕ್ರೀಡನಸ್ವಭಾವಃ ಆಟ್ಕುೞಿರಿತಿ. ಪ್ರತ್ಯಯೇ 84 ಇತಿ ಮಾಡು ಆಡು ಧಾತ್ವೋಃ ಡುಸಂಜ್ಞಾವಯವಸ್ಯ ಟಕಾರಾದೇಶಃ. ಏವಂ ಪೋರ್ಕ್ಕುೞಿ, ವಿವಾದಶೀಲಃ. ಸಾಲ್ಕುೞಿ, ಋಣಶೀಲಃ. ಅಡುಕುೞಿ, ಪಚನಶೀಲಃ. ಹ್ರಸ್ವಾದೇರಸಮಾಸೇ 87 ಇತಿ ನಿಷೇಧಾತ್ ಡೋಃ ನ ಟಕಾರಾದೇಶಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ [1] ಇರುಣಃ ಕರ್ಮಣಿ ‖ 546 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ [2] ಕರ್ಮಣಿ ಉಪಪದೇ ಉಣ [3] ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕಂಪನುಣ್ಬುದು ಶೀಲಮಿದರ್ಕ್ಕೆ ಕಂಪುಣಿ. ಏವಂ ಬಂಡುಣಿ, ಎಲರುಣಿ, ಅಲರುಣಿ, ಅರಲುಣಿ, ಎರಲುಣಿ, ಪಾವುಣಿ. [4] ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿ ಕಿಂ? ಪರಿಯಣದೊಳುಣ್ಬಂ. ಉಣ ಇತಿ ಕಿಂ? ಅಲರಂ ಕೊಯ್ವಂ.

---

1 ಇರುಣೋಮಃ. 2 ಅಮಂತಾದುತ್ತರಸ್ಯ. 3 ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ. 4 ಅಮ ಇತಿ ಕಿಂ?

[The root *uṇ*, when preceded by a word ending in *am* (the ending of the second or objective case), takes the affix *i* in expressing natural character.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಅತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿ ಅನುಪಪನ್ನಂ; ಯತೋಽತ್ರ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಪ್ರಕರಣೇ ಭುಙ್ಕ್ತೇ ಇತ್ಯೇವಂಶೀಲ ಇತಿ ಕರ್ತೃನಿರ್ದೇಶವತ್ಯಾ ನಿರುಕ್ತ್ಯೈವ ಅರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿಘಟನಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಇದಂ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶಪರಂ, ಯೇನೈವಮುಚ್ಯೇತ. ಕಿಂತು ಉಪಪದನಿರ್ದೇಶಪರಮಿತ್ಯಾಹ—ಕರ್ಮಣಿ ಉಪಪದೇ ಇತಿ.

ನನು ಕರ್ಮಣೋ ನೋಪಪದತಾ ಘಟತೇ. ಯತಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥವ್ಯಾಪ್ಯಂ ಕರ್ಮ. ತಚ್ಚ ಅರ್ಥರೂಪಮೇವ ನ ಶಬ್ದರೂಪಮಿತಿ ತಸ್ಯ ಪದತ್ವಾಘಟನಾತ್ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಕರ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಕರ್ಮಪದಪರತ್ವಾತ್. ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿ ಕರ್ಮತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಿಭಕ್ತ್ಯನ್ತೇ ಶಬ್ದೇ ಉಪಪದೇ ಸತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಉಪಪದತ್ವಂ ಚ ಅವ್ಯವಧಾನೇನ ಧಾತೋಃ ಪ್ರಾಕ್ಪ್ರಯುಕ್ತಪದತ್ವಂ. ತಸ್ಮಿನ್ನುಪಪದೇ ಉಣ್ಧಾತೋಃ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಕರ್ಮಣಃ ಪರಸ್ಮಾತ್ ಉಣ್ಧಾತೋರಿತಿ ಯಾವತ್.

ನ ಚ ಏವಂ ಇರುಣಃ ಕರ್ಮಣಿ ಇತ್ಯೇವ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಯಥೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಽಪಿ ಅದೋಷತಯಾ ತಥೈವ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಐಕಾನ್ತ್ಯಾಭಾವಾತ್. ತತೋಽತ್ರ ಮಾತ್ರಾಲಾಘವಞ್ಚ. ಅಸ್ತಿ ಚ ಏವಮಪಿ ವಾಚೋಯುಕ್ತಿಃ ಪ್ರಾಚಾಂ ಮತೇಽಪಿ. ಕುಮ್ಭಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಸಾಧನೇ ಕರ್ಮಣೋಽಣ್ (ಶಾ. 4—3—109) ಇತಿ ಕೇಚಿತ್, ಕರ್ಮಣ್ಯಣ್ (ಪಾ. 3—2—1) ಇತ್ಯನ್ಯೇ ಇತಿ.

ಉದಾಹರಣೇ ಕಂಪನುಣ್ಬುದು ಶೀಲಮಿದರ್ಕೆ ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನಂ. ಕಂಪು ಇತಿ ಘ್ರಾಣತರ್ಪಣೋ ಗನ್ಧವಿಶೇಷಃ. ಕಂಪಂ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾನ್ತಂ ಪದಂ. ತತಃ ಉಣ್ ಇತ್ಯಯಂ ಧಾತುಃ. ತಸ್ಮಾತ್ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಕಂಪಂ ಉಣ್ ಇ ಏವಂ ಸ್ಥಿತೇ ವೃತ್ತೌ [248] ಇತಿ ಸುಪಃ ಲುಪ್. ಲುಬನಾಮುಹಾನೌ [36] ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕಾರಸ್ಯ ಲುಪ್. ಧಾತುಪ್ರತ್ಯಯಯೋರ್ಯೋಗಃ. ನ ಚ ಅತ್ರ ಹ್ರಸ್ವಾನ್ನಣಲಯಳತಟಃ [53] ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಣಕಾರಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ಭಾವಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ; ಕೃತಿ [62] ಇತಿ ನಿಷೇಧಾತ್. ಕಂಪುಣಿ, ಗನ್ಧಲಿಟ್. ಎಲರುಣಿ, ವಾಯುಭುಕ್, ಸರ್ಪ ಇತಿ ಯಾವತ್. ಅಲರುಣಿ, ಪುಷ್ಪಲಿಟ್. ಅರಲುಣಿ, ಸ ಏವ. ಎರಲುಣಿ, ವಾಯುಭುಗೇವ. ಪಾವುಣಿ, ಭುಜಙ್ಗಭುಕ್, ಮಯೂರ ಇತಿ ಯಾವತ್.

ನನು ಅತ್ರ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯೇ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ. ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಂ ಚ ಫಲನಿರಪೇಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಃ. ನಾತ್ರ ಭ್ರಮರಾದೀನಾಂ ವೃತ್ತಿಃ ಫಲನಿರಪೇಕ್ಷಾ. ಅಪೇಕ್ಷಯೈವ ತೇ ಗನ್ಧಾದೀನ್ ಭುಞ್ಜತ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ತತ್ತಜ್ಜಾತಿಸ್ವಭಾವಾದೇವ ತತ್ತದ್ವಸ್ತುಷು ರಾಗಾತ್ ದ್ವೇಷಾದ್ವಾ ತತ್ತದ್ಭುಞ್ಜತೇ. [1]ನ ಕಿಂಚಿತ್ತತ್ರ ಫಲಮಪೇಕ್ಷನ್ತ ಇತಿ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಮವ್ಯಾಹತಮೇವೇತಿ.

---

1 ನ ಚ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕೊಲ ಉದ್ಧ್ರಸ್ವಶ್ಚ ‖ 547 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ [2] ಕರ್ಮಣಿ ಉಪಪದೇ ಕೊಲ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಇಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಕೊಲ್ಧಾತೋಃ ಹ್ರಸ್ವ ಉಕಾರಾದೇಶಶ್ಚ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಮೀನಂ ಕೊಲ್ವಂ ಮೀಂಗುಲಿ. ಏವಂ ಪಾವುಗುಲಿ, ಇಲಿಗುಲಿ, ಆನೆಗುಲಿ. ಹ್ರಸ್ವಗ್ರಹಣಂ ಅನ್ಯಾದೇಶನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ.

[The root *kol*, when preceded by a word ending in *am* (the ending of the second or objective case), takes the affix *i* and changes its vowel to *u* short.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಇಃ ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಇತಿ ಚ ವರ್ತತೇ. ಕರ್ಮಣಿ ಉಪಪದೇ ಕೊಲ್ಧಾತೋಃ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ ತಸ್ಯೈವ ಹ್ರಸ್ವಸಂಜ್ಞ ಉದಾದೇಶಶ್ಚ. ಹ್ರಸ್ವಗ್ರಹಣಂ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಯಥಾಸ್ಯಾದಿತಿ ಮೀಂಗುಲಿ, ಧೀವರಃ; ಪಕ್ಷಿವಿಶೇಷೋ ವಾ. ಪಾವುಗುಲಿ ನಕುಲೋ ಮಯೂರೋ ವಾ. ಇಲಿಗುಲಿ, ಆಖುಭುಕ್. ಆನೆಗುಲಿ, ಸಿಂಹಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಕುಟ್ಟೋರಿಗೋ ದುಲುಪ್ಚ ‖ 548 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ [2] ಕರ್ಮಣಿ ಉಪಪದೇ ಕುಟ್ಟು [3] ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಕುಟ್ಟೋಃ ದೋಃ ಲೋಪಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಕಲ್ಲಂ ಕುಟ್ಟುವಂ ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ. ಏವಂ ಮರಕುಟಿಗಂ, ದಾರಿಗುಟಿಗಂ, ಕಯ್ಗುಟಿಗಂ.

[The root *kuṭṭu*, when preceded by a word ending in *am* (the ending of the second or objective case), takes the affix *iga* and drops its final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಕುಟ್ಟುಧಾತೋಃ ಇಗಪ್ರತ್ಯಯಃ ತಸ್ಯೈವ ದೋಃ ಲೋಪಶ್ಚ. ಶೇಷಂ ಪೂರ್ವವತ್. ಕಲ್ಕುಟಿಗಂ, ಪಾಷಾಣತಟ್. ಮರಕುಟಿಗಂ, ಪಕ್ಷಿವಿಶೇಷೋ ದಾರುತಕ್ಷಾ ವಾ. ದಾರಿಗುಟಿಗಂ, ಪಾರಿಪನ್ಥಿಕಃ. ಕಯ್ಗುಟಿಗಂ, ಹಸ್ತತಾಡಕಃ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಅದ್ಭಾವೇ ‖ 549 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಭಾವಃ ಶುದ್ಧೋ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ. ತಸ್ಮಿನ್ನಭಿಧೇಯೇ ಧಾತೋಃ ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಪೂಗಳ್, ಓದುಗಳ್, ಮೋದುಗಳ್, ತಿರ್ದುಗಳ್, ನೋಡುಗಳ್, ತೇಗುಗಳ್, ಕೇಗುಗಳ್, ಸಾಗುಗಳ್.

[A root forms a verbal noun expressing the same meaning by taking the affix *a*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ಭಾವಶಬ್ದಸ್ಯ ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮರ್ಥಮಾಹ—ಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯೇ ಭಾವೋ ಹಿ ದ್ವಿವಿಧಃ—ಏಕೋಽಭಿಧಾನಪ್ರತ್ಯಯಹೇತುಲಕ್ಷಣೋಽನ್ಯೋ ಧಾತ್ವರ್ಥಲಕ್ಷಣ ಇತಿ. ತತ್ರ ಆದ್ಯಃ ತದ್ಧಿತವಾಚ್ಯ ಏವ. ದ್ವಿತೀ

---

[2] ಅಮಂತಾದುತ್ತರಸ್ಯ. [3] ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ.

ಯಸ್ತು ಯದ್ಯಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ತಿಙ್ವಾಚ್ಯಃ ಕೃದ್ವಾಚ್ಯಶ್ಚ, ತಥಾಪಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ಕೃದ್ವಾಚ್ಯ ಏವ ನ ತಿಙ್ವಾಚ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್. ತಾಮೇವ ಕೃದ್ವಾಚ್ಯತಾಂ ದರ್ಶಯಿತುಮನಾ ಧಾತುವಿಶೇಷಾತ್ ತದ್ವಾಚಕಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಶೇಷಾನ್ ದರ್ಶಯಿಷ್ಯನ್ ಇದಾನೀಂ ಧಾತುಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ತದಭಿಧಾಯಕಂ ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯಂ ವಿದಧಾನೋ ಧಾತ್ವರ್ಥೋऽಪಿ ಕೀದೃಶೋ ಭಾವವ್ಯಪದೇಶಭಾಕ್ ಯತ್ರಾಯಂ ವಿಧೀಯೇತ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ತಮೇವ ಧಾತ್ವರ್ಥಂ ವಿಶಿನಷ್ಟಿ—ಶುದ್ಧ ಇತಿ. ಅಯಮಾಶಯಃ—ಧಾತ್ವರ್ಥೋ ಹಿ ದ್ವಿವಿಧಃ ಶುದ್ಧಃ ಶಬಲಶ್ಚೇತಿ. ತತ್ರ ಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯೇನ ಅನಭಿಹಿತಃ ಸ ಶುದ್ಧಃ; ಅಭಿಹಿತತ್ವೋಪಾಧಿರಹಿತತ್ವಾತ್. ಯಃ ತೇನ ಅಭಿಹಿತಃ ಸೋऽಭಿಹಿತತ್ವೋಪಹಿತ ಇತಿ ಶಬಲ ಉಚ್ಯತೇ. ಅತ ಏವ ನ ತತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಃ, ಪ್ರಾಗೇವ ಅಭಿಹಿತತ್ವಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಅಭಿಧಾನಾನುಪರಮಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್. ಅತೋऽನಭಿಹಿತ ಏವ ಧಾತ್ವರ್ಥೋ ಭಾವ ವ್ಯಪದೇಶಭಾಗಿತಿ ತತ್ರೈವ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತೀತಿ.

ಉದಾಹರತಿ. ಪೂಗಳ್ ಇತಿ. ಪೂ ಇತಿ ಪುಷ್ಪಸಮ್ಭವಕ್ರಿಯಾವಾಚೀ ಧಾತುಃ, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪೂತುದು, ಮಾವು ಪೂತುದು ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ನ ಪುಷ್ಪವಾಚೀ, ತಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯತ್ವೇನ ತದ್ವಾಚಿನೋ ಧಾತುತ್ವಾಭಾವಾತ್. ತತೋ ಧಾತೋಃ ಸಮಾಗತೋ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಃ ಶುದ್ಧಮಪಿ ಧಾತ್ವರ್ಥಂ ಸ್ವೋಪಹಿತಂ ಶಬಲಮೇವ ಭಾಸಯತಿ; ಸ್ವೋಪಹಿತತ್ವಧರ್ಮೋಪರಞ್ಜನಾತ್. ಯಥಾ ಶುದ್ಧಮಪಿ ಸ್ಫಟಿಕಂ ಆಸನ್ನ ಉಪಾಧಿರುಪಹಿತಮೇವ ಭಾಸಯತಿ ರಕ್ತೋऽಯಂ, ಹರಿತೋऽಯಮಿತಿ; ನ ಕದಾಪಿ ಶುದ್ಧಂ. ತಥಾಯಮಪೀತಿ. ಅತ ಏವಾತ್ರ ದ್ರವ್ಯವತ್ ಸಙ್ಖ್ಯಾಭಿಯೋಗಃ. ತೇಗುಗಳ್, ಕೇಗುಗಳ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಥಾ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಪಾಕಾಃ ಪಾಠಾ ಇತ್ಯಾದಯಃ. ಕೃದಭಿಹಿತೋ ಭಾವೋ ದ್ರವ್ಯವದ್ಭವತೀತಿ ವಚನಾತ್;

ತಿಙ್ಭವಂ ತತ್ತ್ಯೈವಾಹ ದ್ರವ್ಯವದ್ಭಾವಮಾಹ ಕೃತ್ ॥ ಇತಿ ವಚನಾಚ್ಚ. ಅತ ಏವ ಭಾವವಿಹಿತಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತಾನಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಪಾಕಪಚನಪಕ್ತ್ಯಾದೀನಾಮಿವ ಅತ್ರ ಭಾಷಾಯಾಮಪಿ ಓಪು, ಕಾಪು, ಮೇಪು ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಅಧಾತುತ್ವಂ ದ್ರವ್ಯವತ್ಸಿದ್ಧಾವಸ್ಥತಯೈವ ತೇ ಕ್ರಿಯಾಮಾಹುರಿತಿ. ಸರ್ವತ್ರ ಸಾಧ್ಯಾವಸ್ಥಕ್ರಿಯಾವಚನಾ ಏವ ಹಿ ಧಾತವಃ. ಅತ ಏವ ಚ ತತ್ರ ಪಾಕಃ, ಪಾಕಂ, ಪಾಕೇನ ಇತ್ಯಾದಿವತ್ ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂಗಳ್, ಪೂಗಳಂ, ಪೂಗಳಿಂ ಇತ್ಯಾದಿಕಾರಕಶಕ್ತ್ಯಭಿಯೋಗಶ್ಚ. ಏವಂ ಉಪರಿ ಸರ್ವತ್ರ ಯೋಜ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಿಡೋರೇದ್ದೀರ್ಘಶ್ಚ ॥ 550 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಿಡು ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಭಾವೇऽರ್ಥೇ ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಕಿಡೋಃ ದೀರ್ಘ ಏಕಾರಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕೇಡು, ಕೇಡುಗಳ್. ಕಿಡೋರಿತಿ ಕಿಂ? ನುಡಿಗಳ್, ಜಡಿಗಳ್. ದೀರ್ಘಗ್ರಹಣಂ ಇಕಾರಸ್ಯೈವ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ.

[The root *kidu* forms a verbal noun of its own meaning by taking the affix *a* and changing its radical vowel to *e* long.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಅತ್ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಭಾವೇ ಕಿಡೋಃ ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ದೀರ್ಘ ಏದಾದೇಶಶ್ಚ. ಉದಾಹರತಿ—ಕೇಡು ಕೇಡುಗಳ್ ಇತಿ.

ನನು ಏದಾದೇಶೋ'ತ್ರ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ? ನ ಚ ದೀರ್ಘಸಂಜ್ಞತ್ವಾದಿತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ. ತದ್ಧಿ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಸಂಜ್ಞಾವಿಶಿಷ್ಟಾ ಹ್ರಸ್ವಾದಯಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಭವೇಯುಃ ನ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯೇತಿ ಏತಾವತ್ಫಲಕಂ. ತದತ್ರ ಧಾತೋರನ್ತ್ಯೇ'ಪಿ ಸ್ವರೆ ಏವೇತಿ ಅವ್ಯಾಹತಮೇವ ಇತಿಚೇನ್ನ. ದೀರ್ಘಗ್ರಹಣವೈಯರ್ಥ್ಯಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ಯದಿ ಅಯಂ ಅನ್ತ್ಯಸ್ಯ ಭವೇತ್ ದೀರ್ಘಗ್ರಹಣಂ ಕಿಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ? ಸ್ವರೂಪಂ ತು ನಿರ್ದೇಶಾದೇವ ಸಿದ್ಧಮಿತಿ. ಅತೋ'ತ್ರ ಕಿಡೋಃ ಇಕಾರಸ್ಯೈವ ಭವತೀತ್ಯಾಹ—ದೀರ್ಘ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಓತ್ಕುಡುತುಡೋಃ || 551 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಕುಡು, ತುಡು ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಧಾತುಭ್ಯಾಂ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ತಯೋಃ ದೀರ್ಘ ಓಕಾರಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕೋಡು, ಕೋಡುಗಳ್ ; ತೋಡು, ತೋಡುಗಳ್. ದೀರ್ಘಗ್ರಹಣಂ ಪೂರ್ವವತ್.

[The roots *kudu* and *tudu* form verbal nouns of their own meaning by taking he affix *a* and changing their radical vowel to *o* long.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಭಾವೇ ಕುಡು ತುಡೋಃ ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ತಯೋಃ ದೀರ್ಘಸಂಜ್ಞ ಓದಾದೇಶಶ್ಚ ಭವತಿ. ದೀರ್ಘಗ್ರಹಣಪ್ರಯೋಜನಂ ಪೂರ್ವವತ್.

ನನು ಅತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಕ್ವಚಿತ್ಕ್ವಚಿತ್ ಇಕಾರಸ್ಯ ದೀರ್ಘೋ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ ಏಕಾರಃ ತಥಾ ಉಕಾರಸ್ಯ ಓಕಾರೋ ವಿಧೀಯತೇ. ತಥಾ ಚ ಇದುತೋಃ ಏದೋತೌ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘೌ ಗುಣವೃದ್ಧೀ ಇತಿ ಗುಣವೃದ್ಧಿಸಂಜ್ಞಾಂ ಸ್ಥಾನಿನಿಯಮಂ ಚ ವಿಧಾಯ ಯತ್ರ ಗುಣೋ ವೃದ್ಧಿರ್ವಾ ಕರ್ತವ್ಯಮಿಷ್ಯತೇ ತತ್ರ ವಿಧೇಯೇಷು ಅನುಬನ್ಧವಿಶೇಷಂ ಅಸಾಧಾರಣಮುಪದಿಶ್ಯ ತಾದೃಗನುಬನ್ಧವತಿ ವಿಧೇಯೇ ಪರೇ ಗುಣವೃದ್ಧೀ ಭವತ ಇತ್ಯೇವಂ ನಿಯಮಕರಣೇ'ಪಿ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿರ್ಭವತಿ. ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಪೂರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಏಷಾ ರೀತಿಃ. ಯಥಾ ವೃದ್ಧಿರಾದೈಚ್ (ಪಾ. 1—1—1), ಅದೇಙ್ಗುಣಃ (ಪಾ. 1—1—2), ಇಕೋ ಗುಣವೃದ್ಧೀ (ಪಾ. 1—1—3) ಇತ್ಯಾದಿ. ತಥಾಪಿ ಏವಮಕೃತ್ವಾ ಕಿಮಿತಿ ತತ್ರತತ್ರ ಹ್ರಸ್ವಾದಿಗ್ರಹಣೇನೈವ ಸಾಧ್ಯತ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಯದ್ಯಪಿ ಏವಮೇಕೋ ಮಾರ್ಗಃ ತಥಾಪಿ ನೈವಮೇವ 1 ಕರ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಸ್ತಿ ನಿಯಮಃ ; ಮಾರ್ಗಾನ್ತರಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಭವಾತ್. ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಲೋಕೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಭೇದೇ'ಪಿ ಮಾರ್ಗಭೇದಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತಿ.

ನ ಚ ಪೂರ್ವಮಾರ್ಗಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ಮಾರ್ಗಾನ್ತರಕರಣೇ ಕಿಂ ನಿಬನ್ಧನಮಿತಿವಾಚ್ಯಂ. ಅನೇಕಸಾಧನಸಾಧ್ಯೇ ಪ್ರಯೋಜನೇ ಸಾಧನವಿಶೇಷಪ್ರವೃತ್ತೌ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃವಿವಕ್ಷೈವ ನಿಯಾಮಿಕೇತಿ ನ ತತ್ರ ಬೀಜಗವೇಷಣಮುಚಿತಮಿತಿ. ಕಿಂಚ ತಥಾಕರಣೇ ಗೌರವಮಿತ್ಯಪಿ ತದಕರಣಂ. ತಥಾಹಿ—ಹ್ರಸ್ವಯೋಃ ಏದೋತೋಃ ಗುಣಸಂಜ್ಞಾ.

1 ವಕ್ತವ್ಯ.

ದೀರ್ಘಯೋಸ್ತಯೋಃ ವೃದ್ಧಿಸಂಜ್ಞಾ. ತೇ ಚ ಗುಣವೃದ್ಧೀ ಇದುತೋರೇವ ನಾನ್ಯೇಷಾಂ. ತಯೋರಪಿ ಸ್ವರಾಣಾಮಾದ್ಯಯೋರೇವ ನಾನಾದ್ಯಯೋರಿತ್ಯೇವಂನಿಯಮಃ. ವಿಧೇಯೇಷು ತದನುಕೂಲೋ'ನುಬನ್ಧವಿಶೇಷಃ. ತದ್ವತಿ ವಿಧೇಯೇ ಪರೇ ಗುಣವೃದ್ಧೀ ಭವತ ಇತಿ ಚೇತಿ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಪರಿಕರ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಂ. ಪ್ರಯೋಜನಂ ತು ಸ್ವಲ್ಪಮೇವ. ಗುಣವೃದ್ಧಿಸ್ಥಾನಾನ್ಯತ್ರ ಪಞ್ಚಷಾಣ್ಯೇವ ನಾಧಿಕಾನೀತಿ. ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಪ್ರಯೋಜನಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ ತಥಾಕರಣಮುಚಿತಮೇವೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ‖ ಲುಪ್ ತಸ್ಯ ‖ 552 ‖

ವೃತ್ತಿಃ ‖ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಲೋಪೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ‖ ಪೂ, ಪೂಗಳ್; ಕೇಡು, ಕೇಡುಗಳ್; ಕೋಡು, ಕೋಡುಗಳ್; ಗುರ್ದ್ದ, ಗುರ್ದ್ದಗಳ್; ತಿರ್ದ್ದ, ತಿರ್ದ್ದಗಳ್.

[The affix *a*, in expressing the same meaning, is dropped.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ‖ ತಚ್ಛಬ್ದೋ'ತ್ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಪರಾಮೃಶತಿ ;

ತಚ್ಛಬ್ದಃ ಸರ್ವನಾಮತ್ವಾದ್ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾಚಕಃ ‖ ಇತಿವಚನಾತ್.

ಭಾವೇ ಯೋ'ಯಂ ಅತ್ ವಿಹಿತಃ ತಸ್ಯ ಲುಬ್ಭವತೀತಿ.

ನನು ಲೋಪಾದೇಶಃ ಸರ್ವತ್ರ ಸನಿಮಿತ್ತ ಏವ ದೃಷ್ಟೋ ನಾನಿಮಿತ್ತಃ. ನಾತ್ರ ಅಲ್ಲೋಪೇ ಕಿಂಚಿದಪಿ ನಿಮಿತ್ತಮುತ್ಪಶ್ಯಾಮಃ. ಯದಿ ಆಗತಮಾತ್ರೋ ನಿಮಿತ್ತಮನ್ತರೇಣ ಲುಪ್ಯೇತ ನೈವಾಗಮ್ಯೇತ, ಆಗಮ್ಯ ನಿವೃತ್ತೇರನಾಗಮನಮೇವ ವರಂ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಶ್ರವಣಾರ್ಥಮಾಗತಾನಾಂ ಉತ್ಸರ್ಗವಿಶೇಷವಿಷಯಾಣಾಮೇವ ವಿಧೇಯಾನಾಂ ಲೋಪಾದೌ ತಥಾ ನಿಮಿತ್ತಾಪೇಕ್ಷಾ ; ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಮಾಗತಾನಾಂ ತು ಕಾರ್ಯಕರಣಮೇವ ನಿವೃತ್ತಿಹೇತುರಿತಿ ನಾನ್ಯದಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ; ತಥೈವ ದರ್ಶನಾತ್. ನ ಚ ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವೋ'ಪಿ, ಲೋಪ್ಯಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್.

ನ ಚ ಸ್ವವಿನಾಶೇ ಸ್ವನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ ಅಯುಕ್ತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ, ತಥೈವ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಲೋಪ್ಯಂ ವಿನಾ ನಿಮಿತ್ತಶತೇನಾಪಿ ಲೋಪಃ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತೇ. ಸತ ಏವ ಲೋಪೋ ನಾಸತ ಇತಿ. ಬಹಿರ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಅನಿಯತತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಉತ್ಪದ್ಯ ವಿಲೀಯಮಾನಾಃ ತರಙ್ಗಮೇಘಮಾಲಾದಯೋ ಬಹಿರವಶ್ಯಂ ಸ್ಫುಟಮುಪೇಕ್ಷಮಾಣಾ ಇತಿ. ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಹಿ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಸ್ವಯಮಾಗತ್ಯ ತಿಙುತ್ಪತ್ತ್ಯರ್ಹಾಣಾಂ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿನಾಂ ಧಾತೂನಾಂ ಸುಬುತ್ಪತ್ತ್ಯರ್ಹದ್ರವ್ಯವಾಚಿವತ್ ನಾಮತ್ವಾಪಾದನಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ವಕಾರ್ಯಂ ಕೃತ್ವಾ ಸ್ವಯಂ ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ. ಯಥಾ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಕ್ವಿಬಾದಿರಿತಿ.

ಅತ್ರಾಯಂ ವಿಶೇಷಃ. ಯದಿ ಅತ್ರ ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಲೋಪೋ'ಭಿಮತಃ ತರ್ಹಿ ತತ್ರೈವ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಅದ್ಭಾವೇ ಲುಪ್ಚ ತಸ್ಯೇತಿ. ಅಥವಾ ಭಾವಪ್ರಕರಣಪರಿಸಮಾಪ್ತೌ ವಾ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ನಾನ್ಯತ್ರ; ಅನವಸರದುಃಸ್ಥತ್ವಾತ್. ಉಚ್ಯತೇ ಚ ತಥಾಪಿ. ಅತೋ'ತ್ರ ಕಿಂಚಿನ್ನಿಬನ್ಧನಮವಶ್ಯಮೇಷ್ಟವ್ಯಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಸ್ಮಾರಕಾಭಾವಾತ್ ಅಕಥನಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ ನ ಕಥನಮಿತಿ ಚೇತ್—ಅಸ್ತ್ಯತ್ರ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷಃ. **ಅದ್ಭಾವೇ** [549] ಇತಿ

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಅಗಲ್ತೆ, ಪೊಗಲ್ತೆ, ಮುಗುಳ್ತೆ, ನೆಗಲ್ತೆ. ಅನೇಕ ಸ್ವರಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಅಲ್ಕೆ, ಉಲ್ಕೆ.

[Roots containing more than one vowel and ending in *l*, form verbal nouns expressing their own meaning by affixing *te*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಊಕಾರಾನ್ತಾದಿತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ || ಉಗು ಪುಗು ಮಿಗೂಃ || 560 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಉಗು, ಪುಗು, ಮಿಗು ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ತೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಉಗುತೆ, ಉಗುತೆಗಳ್; ಪುಗುತೆ, ಪುಗುತೆಗಳ್; ಮಿಗುತೆ, ಮಿಗುತೆಗಳ್.

[*Ugu*, *pugu* and *migu* form verbal nouns expressing their own meaning by affixing *te*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ತೆದಿತ್ಯೇವ.

ಸೂತ್ರಂ || ಎತಃ ಪಃ || 561 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಅರ್ಧೈಕಾರಾನ್ತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಪಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತೆಗೆಪಂ, ತಗೆಪಂ, ತೊಡೆಪಂ, ನಡೆಪಂ, ಮೊಗೆಪಂ, ತಡೆಪಂ, ಅಣೆಪಂ, ನೊಣೆಪಂ, [1] ಪೊರೆಪಂ, ನೆನೆಪಂ, ನನೆಪಂ, ತೊನೆಪಂ, ಅರೆಪಂ, ಬರೆಪಂ, ಬಿರೆಪಂ.

[Roots ending in *e* short form verbal nouns expressing their own meaning by affixing *pa*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ || [2] ಕುದಿಮಿದಿತಳಿತೊಳತಿಳಿಭ್ಯಃ || 562 ||

ವೃತ್ತಿಃ || [3] ಕುದ್ಯಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಪಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || [4] ಕುದಿಪಂ, ಕುದಿಪಂಗಳ್; ಮಿದಿಪಂ, ಮಿದಿಪಂಗಳ್; ತಳಿಪಂ, ತಳಿಪಂಗಳ್; ತೊಳಪಂ, ತೊಳಪಂಗಳ್; ತಿಳಿಪಂ, ತಿಳಿಪಂಗಳ್.

[*Kudi, midi, tali, tola, tili* by affixing *pa*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಪ ಇತ್ಯೇವ.

---

[1] ಪೊಣೆಪಂ. [2] ಕುಡಿಮಿಡಿ. [3] ಕುಡ್ಯಾದಿಭ್ಯೋ. [4] ಕುಡಿಪಂ, ಮಿಡಿಪಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಬಳ್‌ಬೆಳ್‌ತೋರವ್ಯಸೂ ॥ 563 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಬಳ್, ಬೆಳ್ ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಧಾತುಭ್ಯಾಂ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಅವಿ, ಅಸು ಇತ್ಯೇತೌ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ಭವತಃ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬಳವಿ, ಬಳವಿಗಳ್ ; ಬೆಳಸು, ಬೆಳಸುಗಳ್.

[*Bale* and *bele* by affixing respectively *avi* and *asu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸಮವಚನತ್ವಾತ್ ಯಾಥಾಸಙ್ಖ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಉಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಗೆತ್ ॥ 564 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಗೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಉಡುಗೆ, ಉಡುಗೆಗಳ್ ; ನಂಬುಗೆ, ನಂಬುಗೆಗಳ್ ; ತುಡುಗೆ, ತುಡುಗೆಗಳ್ ; ಪಸುಗೆ, ಪಸುಗೆಗಳ್.

ಉಡು, ತುಡು, ಅಡು, ಪೊದ್ದು, ಅಟ್ಟು, ತಾಳ್ದು, ತೆಮಳ್ದು, ನಂಬು, ತುಂಬು, ಏಟ್, ಬೇಳ್, [1] ಸಲ್, ಬೇ, ಪಸು ಇತಿ ಉಡ್ವಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Udu* and the roots classed with it (see above) by affixing *ge*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಬೇಡ್ವಾದೇರಿಕ್ಷ ॥ 565 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಬೇಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಗೆತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಇಗಾಗಮಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಬೇಡಿಗೆ, ಮೂಡಿಗೆ, ತಾಱಿಗೆ, ಮಾಱಿಗೆ, ಪೊಲಿಗೆ.

ಬೇಡು, ಮೂಡು, ಪಾಡು, ತಾಱು, ಮಾಱು, ಪೊಲ್ ಇತಿ ಬೇಡ್ವಾದಿಃ.

[*Bêdu* and the roots classed with it (see above) by affixing *ge* and inserting *i* between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚಕಾರೋ ಗೆತಂ ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ. ನನು ಅತ್ರ ಆದೇಶ ಏವ ಕರ್ತವ್ಯೋ ನಾಗಮಃ, ಅವಿಶೇಷಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಪೊಲಿಗೆ ಇತಿ ವಿಶೇಷಸಿದ್ಧೇಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪಸ್ವಾದೇರ್ವುಃ ॥ 566 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪಸ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ವುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಸಿವು, ಪಸಿವುಗಳ್ ; ಅಱಿವು, ಅಱಿವುಗಳ್.

---

1 ಸೂಲ್.

ಪಸಿ, ಅೞಿ, ಸುೞಿ, ಬೞಿ, ಎೞೆ, ಮಿಳಿ, ಪೞಿ, ಅಱಿ, ಪಱಿ, ಸಾ, ನೋ, ಕೀ ಇತಿ ಪಸ್ಯಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Pasi* and the roots classed with it (see above) by affixing *vu*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕಳಾದೇರಕ್ಚ ॥ 567 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಕಳಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇಽರ್ಥೇ ವುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಅಗಾಗಮಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಕಳವು, ಕಳವುಗಳ್; ನೊಳವು, ನೊಳವುಗಳ್.

ಕಳ್, ಬಳ್, ನೊಳ್, ಸೆಳ್, ಸೆರೆ, ಕಱೆ, ತೆಱೆ, ನೆಱೆ, ಮೆಱೆ ಇತಿ ಕಳಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Kaḷ* and the roots classed with it (see above) by affixing *vu* and inserting *a* between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಚಕಾರೋ ವೋಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಒಂದುನಂದ್ವಂಜುಕಲ್ಕಂದು[1]ಪೊಂದೋರಿಕೆತ್ ॥ 568 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಒಂದ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇಽರ್ಥೇ ಇಕೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಒಂದಿಕೆ, ಒಂದಿಕೆಗಳ್; ನಂದಿಕೆ, ನಂದಿಕೆಗಳ್; ಅಂಜಿಕೆ, ಅಂಜಿಕೆಗಳ್; ಕಲಿಕೆ, ಕಲಿಕೆಗಳ್; ಕಂದಿಕೆ, ಕಂದಿಕೆಗಳ್; ಪೊಂದಿಕೆ, ಪೊಂದಿಕೆಗಳ್.

[*Ondu, nandu, añju, kal, kandu, pondu* by affixing *ike*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಮೋದ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ವಾ ॥ 569 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಮೋದ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇಽರ್ಥೇ ಇಕೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ. ಪಕ್ಷೇ ಅತ್.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮೋದಿಕೆಗಳ್, ಮೋದುಗಳ್; ಓದಿಕೆಗಳ್, ಓದುಗಳ್.

ಮೋದು, ಓದು, ಹರಡು, ಕೊಱಡು, ಕದಡು, ಮುದುಡು, ಅವಡು, ಕವಡು, ಸೀಂದು, ಸುಂದು ಇತಿ ಮೋದ್ವಾದಿರಾಕೃತಿಗಣಃ.

[*Môdu* and the roots classed with it (see above) by optionally affixing *ike*; otherwise *a*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪಕ್ಷೇ ಔತ್ಸರ್ಗಿಕೋಽತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಏವ.

---

[1] ಪೊಂದುಭ್ಯ ಇಕೆತ್.

ಸೂತ್ರಂ || ಡೋರಕಿಡುಕುಡುತುಡೋಃ || 570 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಕಿಡು, ಕುಡು, ತುಡು ಇತ್ಯೇತೈರ್ವರ್ಜಿತಾತ್ ಡುಶಬ್ದಾನ್ತಾದ್ಧಾತೋಃ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಇಕೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪೊಡಮಡಿಕೆ, ತಲೆವಡಿಕೆ, ಚಿವುಡಿಕೆ, ಆಡಿಕೆ, ಬೀಡಿಕೆ. ಅಕಿಡುಕುಡುತುಡೋರಿತಿ ಕಿಂ? ಕೇಡು, ಕೇಡುಗಳ್; ಕೋಡು, ಕೋಡುಗಳ್; ತೋಡು, ತೋಡುಗಳ್.

[Roots ending in ḍu, except kiḍu, kuḍu and tuḍu, by affixing *ike*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಇಕೆದಿತ್ಯೇವ ನ ವಾ ಇತಿ. ನನು ಅತ್ರ ಕಿಡ್ವಾದಿವರ್ಜನಮವಕ್ತವ್ಯಂ, ಆರ್ಥಿಕತ್ವಾತ್. ಯತೋ'ಮೀಷಾಂ ಕಿಡೋರೇದ್ದೀರ್ಘಶ್ಚ 550, ಓತ್ಕುಡು ತುಡೋಃ 551 ಇತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಅತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಹಿತ ಇತಿ ಅಸ್ಯ ಅಪ್ರಾಪ್ತೇರಿತಿಚೇತ್— ನಿಯಾಮಕಮೇತತ್ ಡ್ವನ್ತಾನಾಂ ವಿಧೇಯಾನ್ತರಮಪಿ ಸಮ್ಭಾವ್ಯತ ಇತಿ. ತತಶ್ಚ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಆಟಪಾಟಾದಿ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || [1] ಬಲ್ನಲ್ಕೂರ್ಭ್ಯೋ ಮೆತ್ || 571 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಬಲ್, ನಲ್, ಕೂರ್ ಏತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಮೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಬಲ್ಮೆ, ಬಲ್ಮೆಗಳ್; ನಲ್ಮೆ, ನಲ್ಮೆಗಳ್; ಕೂರ್ಮೆ, ಕೂರ್ಮೆಗಳ್.

[*Bal*, *nal* and *kûr* by affixing *me*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ತರ್ಬರೋಃ ಕುಕ್ಚ || 572 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ತರ್, ಬರ್ ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಧಾತುಭ್ಯಾಂ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಮೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಕುಗಾಗಮಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ತರ್ಕ್ಕುಮೆ, ತರ್ಕ್ಕುಮೆಗಳ್; ಬರ್ಕ್ಕುಮೆ, ಬರ್ಕ್ಕುಮೆಗಳ್.

[*Tar* and *bar* by affixing *me* and inserting *ku* between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಚಕಾರೋ ಮೆತ್ಸಮುಚ್ಚಾಯಕಃ.

ಸೂತ್ರಂ || ಓಕಾಮೇಭ್ಯಃ ಪುಃ || 573 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಓ, ಕಾ, ಮೇ ಇತ್ಯೇತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಪುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

---

1 ಬಲ್ನಲ್ಕೂರೋ ಮೆತ್.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಓಪು, ಓಪುಗಳ್ ; ಕಾಪು, ಕಾಪುಗಳ್ ; ಮೇಪು, ಮೇಪುಗಳ್.

[Ô, kâ and mê by affixing pu.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ಪೊಳಗೋರ್ದುರ್ಲುಪ್ಚ || 574 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಪೊಳಗು ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಪುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ದೋಃ ಲೋಪಶ್ಚ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪೊಳಪು, ಪೊಳಪುಗಳ್.

[Polagu by affixing pu after dropping its final syllable.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಚಕಾರಃ ಪುಂ ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಸುರ್ಮುನಿಕಿನಿಮುಳಿಭ್ಯಃ || 575 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಮುನ್ಯಾದಿಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಸುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಮುನಿಸು, ಮುನಿಸುಗಳ್ ; ಕಿನಿಸು, ಕಿನಿಸುಗಳ್ ; ಮುಳಿಸು, ಮುಳಿಸುಗಳ್.

[Muni, kini and muli by affixing su.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ಸಾಲ್ಬಾನೋನ್ಮೀಭ್ಯೋ'ಹುಪಿಹಾಃ || 576 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಸಾಲ್, ಬಾ, ನೋನ್, ಮೀ ಏತೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಅ, ಹು, ಪಿ, ಹ ಏತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಸಾಲಂ, ಸಾಲಂಗಳ್ ; ಬಾಹು, ಬಾಹುಗಳ್ ; ನೋಂಪಿ, ನೋಂಪಿಗಳ್ ; ಮೀಹಂ, ಮೀಹಂಗಳ್.

[Sâl, bâ, nôn, and mî by affixing respectively a, hu, pi and ha.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸಮವಚನತ್ವಾತ್ ಚತುರ್ಭ್ಯಃ ಚತ್ವಾರೋ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಭವನ್ತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಕೊಲ್ನಗೋರೆತ್ || 577 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಕೊಲ್, ನಗು ಇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಧಾತುಭ್ಯಾಂ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಎತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಕೊಲೆ, ಕೊಲೆಗಳ್ ; ನಗೆ, ನಗೆಗಳ್.

[Kol and nagu by affixing e.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ [1] ಇಸುಸ್ತಿನಃ ॥ 578 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ತಿನ್ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ಇಸುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ತಿನಿಸು, ತಿನಿಸುಗಳ್.

[*Tin* by affixing *isu.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಸ್ಪಷ್ಟಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಧಾತೋರ್ವುದುಃ ॥ 579 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯೋ ಭಾವೇ'ರ್ಥೇ ವುದುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗ ॥ ಮೊಟ್ಟುವುದು, ನೋಟ್ಟುವುದು, ಕಡಿವುದು, ಉಡಿವುದು, ಬಡಿವುದು, ತಪ್ಪುವುದು, ಬಪ್ಪುವುದು. ಪುನರ್ಧಾತುಗ್ರಹಣಂ [2] ಅಶೇಷಾರ್ಥಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಅನನ್ತರತ್ವಾತ್ ತಿನ ಏವ ಭವತಿ ನ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ.

[All roots by affixing *vudu.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಅತ್ರ ಧಾತುಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ, ಪ್ರಾಕರಣಿಕತ್ವಾತ್. ಯತಃ ಕೃತ್ಪ್ರಕರಣೇ ಉಕ್ತಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಧಾತೋರೇವ ನಾನ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅನನ್ತರೋಕ್ತಮಾತ್ರನಿರಾಸಾರ್ಥಂ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ. ಅಸತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಅನನ್ತರೋಕ್ತಾತ್ ತಿನ ಏವ ಭವೇತ್ ನಾಶೇಷಾದಿತ್ಯಾಹ—ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಧಾತುಭ್ಯ ಇತಿ. ತೇನ ಅದ್ಭಾವೇ 549 ಇತ್ಯತ ಆರಭ್ಯ ಅದ್ಯಯಾವತ್ ಯೇ ವಿಹಿತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಃ ತೇ ಸರ್ವೇ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಭವನ್ತೀತಿ ಅರ್ಥಾತ್ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ.

ಅದ್ಭಾವೇ 549. ಕೇಗು, ಕೇಗುವುದು ; ಸಾಗು, ಸಾಗುವುದು. ಕಿಡೋರೇದ್ದೀರ್ಘಶ್ಚ 550. ಕೇಡು, ಕಿಡುವುದು. ಓತ್ಕುಡುತುಡೋಃ 551. ಕೋಡು, ಕುಡುವುದು ; ತೋಡು, ತುಡುವುದು. ಈನೀಯಸ್ತಂ 553. ಈನ್ತಂ, ಈಂಪುದು ; ಈತಂ, ಈವುದು ; ಗೆಯ್ತಂ, ಗೆಯ್ವುದು. ಮಣ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ 554. ಮಣಿತಂ, ಮಣಿವುದು ; ಕುಣಿತಂ, ಕುಣಿವುದು. ಏವಂ ಸರ್ವತ್ರ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ. ಮೋದ್ವಾದೀನಾಂ ಪ್ರಾಗೇವ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಾತ್ ಅತ್ರ ತ್ರೈರೂಪ್ಯಂ. ಮೋದು, ಮೋದಿಕೆ, ಮೋದುವುದು ; ಓದು, ಓದಿಕೆ, ಓದುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲೇ ದುಸ್ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕಾತ್ ॥ 580 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉತ್ತರಕಾಲಕ್ರಿಯಯಾ ಸಹ ಏಕಕರ್ತೃಕಾತ್ ಪೂರ್ವಕಾಲೇ'ರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾದ್ಧಾತೋಃ ದುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

---

1 ಇಸುಸ್ತಿನಃ. 2 ಅಶೇಷಾರ್ಥಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪೊಣ್ದೆಚ್ಚಂ, ಕಣ್ಡು ಪೋದಂ, ಉಣ್ಡೊಱಗಿದಂ, ಮಿಂದುಣ್ಡಂ, ಕುಡಿದುಗುೞ್ದಂ. ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲೇ ಇತಿ ಕಿಂ? ಉಣುತುಮಿರ್ದ್ದಂ, ಕಾಣುತೆ ಪೋದಂ. ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕಾದಿತಿ ಕಿಂ? ಗಾಯಕಂ ಪಾಡಿದಂ, ಅರಸಂ ಕೇಳ್ದಂ; ಆತಂ ಮಿಂದನೀತನುಣ್ಡಂ.

[A verbal root with a past signification, takes the affix *du* when followed by another verb, both having the same subject.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲಃ ಪೂರ್ವಕಾಲಃ. ಸ ಚ ಉತ್ತರಾಪೇಕ್ಷಃ. ನ ಹಿ ಕಸ್ಯಚಿದುತ್ತರಾಭಾವೇ ಪ್ರಾಕ್ತ್ವಂ ಘಟತ ಇತಿ ಉತ್ತರಕಾಲ ಆಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ. ತೇನ ಸಹ ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕಾತ್. ತುಲ್ಯಃ ಏಕಃ ಕರ್ತಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕೋ ಧಾತುಃ ತಸ್ಮಾದಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿನಿರ್ದೇಶಃ.

ನನು ಸರ್ವತ್ರ ಕ್ರಿಯೈವ ಕರ್ತಾರಮಪೇಕ್ಷತೇ; ತೇನ ವಿನಾ ಸ್ವಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್. ನ ಧಾತುಃ ಕಾಲೋ ವಾ, ತಸ್ಯ ತದನಪೇಕ್ಷಣಾದಿತಿ ಕಥಂ ಉತ್ತರಕಾಲೀನ ಧಾತುಸ್ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕೋ ಭವೇತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಉತ್ತರಕಾಲೀನಾ ಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ತಯಾ ಸಹ ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕಾ ಯಾ ಪೂರ್ವಕಾಲೇ ವರ್ತಮಾನಾ ಕ್ರಿಯಾ ತದ್ವಾಚಕಾದ್ಧಾತೋಃ ದುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತೀತ್ಯೇವಂಪರತ್ವಾತ್ ನಾನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ.

ನನು ಯತ್ರ ಏಕಕರ್ತೃಕೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕಾಲೀನೇ ದ್ವೇ ಕ್ರಿಯೇ ತತ್ರ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನಕ್ರಿಯಾವಾಚಕಾದೇವ ಧಾತೋಃ ದುಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ನಾತ್ರ ನಿಯಮೋ ಘಟತೇ; ವ್ಯಭಿಚಾರದರ್ಶನಾತ್. ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಉತ್ತರಕಾಲೇ ಕ್ವಚಿತ್ ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕೇಽಪಿ. ತಥಾಹಿ—ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ನಕ್ಕಂ, ಬಾಯ್ದೆಱೆದೊಱಗಿದಂ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಾ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ. ನ ಹಿ ಅತ್ರ ನಿಮೀಲನಂ ವ್ಯಾದಾನಂ ವಾ ಪೂರ್ವಕಾಲಂ ಭವತಿ; ಹಸನಾದೇವ ನಿಮೀಲನಂ ಶಯನಾದೇವ ವ್ಯಾದಾನಮಿತಿ ತಯೋಃ ಹಸನಶಯನಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ಉತ್ತರಕಾಲತ್ವನಿಯಮಾತ್. ತಥಾ ಪೆಣನಂಕಣ್ಡು ದುಃಖಮಾದುದು, ಪ್ರಿಯಳಂ ಕಣ್ಡು ಸುಖಮಾದುದು ಇತ್ಯಾದೌ ದರ್ಶನಕರ್ತೃತ್ವಂ ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾದುರ್ಭವನಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸುಖದುಃಖಯೋರಿತಿ ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕಮೇವ ಕ್ರಿಯಾದ್ವಯಮಿತಿ ಕಥಮುಕ್ತೋ ನಿಯಮ ಇತಿಚೇತ್—ಉಚ್ಯತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ನಕ್ಕಂ, ಬಾಯ್ದೆಱೆದೊಱಗಿದಂ ಇತ್ಯತ್ರ ನಿಮೀಲನವ್ಯಾದಾನೇ ಹಸನಶಯನಕಾರ್ಯೇ ಇತಿ ಉತ್ತರಕಾಲೀನೇ ಭವತಃ; ತಥಾಪಿ ಅತ್ರ ನ ತೇ ಪ್ರಾಚೀನೇ ವಿವಕ್ಷಿತೇ ಯೇನ ಉಕ್ತಾನುಪಪತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿಂತು ಉತ್ತರೋತ್ತರೇ ಏವ; ತದನನ್ತರಮಪಿ ಹಸತಿ ಶೇತೇ ಚ ಇತ್ಯವಿವಾದಾತ್. ತಥಾ ಚ ತದಪೇಕ್ಷಯೋರನಯೋಃ ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲೀನತ್ವಮವ್ಯಾಹತಮೇವೇತಿ ಪೆಣನಂ ಕಣ್ಡು ದುಃಖಮಾದುದು ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ನ ಭಿನ್ನಕರ್ತೃತ್ವಂ. ದುಃಖಮಾದುದು ಇತಿ ದುಃಖಿತೋಽಭೂದಿತ್ಯರ್ಥಃ, ಸುಖಮಾದುದು ಇತಿ ಸುಖಿತೋಽಭೂದಿತ್ಯೇವಾರ್ಥಃ;

ದುಃಖಾಯತೇ ಶವಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರಿಯಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಸುಖಾಯತೇ ॥

ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್. ತಥಾ ಚ ದರ್ಶನಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸುಖದುಃಖಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚ ದೇವದತ್ತಸ್ಯೈವೇತಿ ತುಲ್ಯಕರ್ತೃತ್ವಮೇವ ನಾನ್ಯಥೇತಿ. ಸುಖದುಃಖಯೋ

ರೇವ ತತ್ಕರ್ತೃತ್ವೇ'ಪಿ ನ ಭಿನ್ನಕರ್ತೃತಾ. ತಯೋಃ ದ್ರಷ್ಟುರ್ದೇವದತ್ತಾತ್ ಅತ್ಯನ್ತಂ ಭೇದಾಭಾವಾದಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಇದುತೋ'ಲಘ್ವಾದಿದ್ವಿಸ್ವರಾತ್ ॥ 581 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಲಘ್ವಾದಯೋ ಯೇ ದ್ವಿಸ್ವರಾ ಧಾತವಃ ತದ್ವರ್ಜಿತಾತ್ ಉತ್ತರಕಾಲಕ್ರಿಯಯಾ ಸಹ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾತ್ ಪೂರ್ವಕಾಲೇ'ರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಉಕಾರಾನ್ತಾದ್ಧಾತೋಃ ಇತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ನೋಡಿ ಪೋದಂ, ಪಾಡಿ ಕುಣಿದಂ, ಬೇಡಿಕೊಣ್ಡಂ, ಅಱಸಿ ಕಣ್ಡಂ, ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಬರೆದಂ, ಟಿಪ್ಪಣಿಸಿ ಬರೆದಂ. ಉತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿದಂ, ತೆಗೆದು ಪೋದಂ. ಅಲಘ್ವಾದಿದ್ವಿಸ್ವರಾದಿತಿ ಕಿಂ ? ಮುತ್ತು ತೆತ್ತು, ಪೊತ್ತು, ತಪ್ಪು, ಅಟ್ಟು, ಸುಟ್ಟು, ಬಕ್ಕು, ಮಿಕ್ಕು, ಎಚ್ಚು, ಪಚ್ಚು.

[Roots ending in *u*, except such as contain two vowels of which the first is short, in the same case take the affix *i*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲ ಇತಿ ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕಾತ್ ಇತಿ ಚ ವರ್ತತೇ.

ನನು ಅತ್ರ ಉತ್ತರಕಾಲಕ್ರಿಯಯಾ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾತ್ ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಉಕಾರಾನ್ತಾದ್ಧಾತೋಃ ಇತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಲಘ್ವಾದಿದ್ವಿಸ್ವರಾನ್ ವರ್ಜಯಿತ್ವಾ ಇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ. ತತ್ರ ಅಲಘ್ವಾದಿದ್ವಿಸ್ವರಾದಿತಿ ವರ್ಜನಮಯುಕ್ತಂ. ತದೇವ ಹಿ ವರ್ಜನೀಯಂ ಯತ್ರ ಇತ್ ನೇಷ್ಯತೇ. ಇಷ್ಯತೇ ಹಿ ಅತ್ರ ಲಘ್ವಾದಿಷು ಅಱಸು, ಮಱಸುಪ್ರಭೃತಿಷು ದ್ವಿಸ್ವರೇಷು ನೋಡು, ಕೂಡು ಪ್ರಭೃತಿಷು ಚ ಇತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ. ಅಱಸಿ ಕಣ್ಡಂ, ಮಱಸಿ ಪೋದಂ, ನೋಡಿ ಮಣಿದಂ, ಕೂಡಿ ತಣಿದಂ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಾಣಾಂ ಸಕಲಸತ್ಕವಿಸಮ್ಮತತ್ವಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಲಘ್ವಾದಯಶ್ಚ ದ್ವಿಸ್ವರಾಶ್ಚೇತಿ ದ್ವನ್ದ್ವೋ'ಭಿಪ್ರೇತಃ, ಯೇನ ಏವಮಾಶಙ್ಕ್ಯೇತ. ಕಿನ್ತು ಲಘ್ವಾದಯಶ್ಚ ತೇ ದ್ವಿಸ್ವರಾಶ್ಚೇತಿ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಏವೇತ್ಯಾಹ—ಲಘ್ವಾದಯೋ ಯೇ ದ್ವಿಸ್ವರಾ ಇತಿ. ತೇನ ಅಱಸು, ಮಱಸುಪ್ರಭೃತಯೋ ಲಘ್ವಾದಿತ್ವೇ'ಪಿ ದ್ವಿಸ್ವರತ್ವಾಭಾವಾತ್ ನೋಡು ಕೂಡ್ವಾದಯೋ ದ್ವಿಸ್ವರತ್ವೇ'ಪಿ ಲಘ್ವಾದಿತ್ವಾಭಾವಾತ್ ನ ವರ್ಜ್ಯನ್ತೇ, ಕಿನ್ತು ಆವರ್ಜ್ಯನ್ತ ಏವೇತಿ ತಾನೇವ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವೇನ ಉದಾಹೃತ್ಯ ಯೇ ತು ಲಘ್ವಾದಿತ್ವೇ ಸತಿ ದ್ವಿಸ್ವರಾ ಉದನ್ತಾಃ ಅಡು, ಸುಡು, ತೆಱು, ಪೊಱು, ಇಸು, ಬಿಸು ಪ್ರಭೃತಯ [ಸ್ತ] ಏವ ವರ್ಜ್ಯನ್ತ ಇತಿ ತಾದೃಶಾನೇವ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರತಿ ಮುತ್ತು, ತೆತ್ತು ಇತ್ಯಾದಿ. ಸರ್ವತ್ರ ಅನನ್ತರಯೋಗಾತ್ ದುಪ್ರತ್ಯಯಃ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅದೆತ್ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ॥ 582 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉತ್ತರಕಾಲಕ್ರಿಯಯಾ ಸಹ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾತ್ ಪೂರ್ವಕಾಲೇ'ರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾದ್ಧಾತೋಃ ಅದೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡದೆ ಪೋದಂ, ನೋಡದೆ ನುಡಿದಂ, ಕೇಳದೆ ಪೋದಂ, ಅಱಿಯದೆ ಕೆಟ್ಟಂ, ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ಕಿಂ? ಮಾಡಿ ಪೋದಂ, ನೋಡಿ ನಡೆದಂ.

[Verbal roots expressing the same in the negative mood affix *ade*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲೇ ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕಾತ್ ಇತ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ, ನ ಉತ ಇತಿ; ಅನಪೇಕ್ಷಣಾತ್. ಪ್ರತಿಷೇಧೋಽಪಿ ಯತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ತದರ್ಥವಿಷಯ ಏವ ನಾನ್ಯವಿಷಯ ಇತಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಪೂರ್ವಕಾಲಾಯಾ ಏವ ಕ್ರಿಯಾಯಾ ನೋತ್ತರಕಾಲಾಯಾ ಇತಿ. ತಥೈವೋದಾಹರತಿ—ಮಾಡದೆ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವಾಶ್ಚೇರಃ ॥ 583 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಉತ್ತರಕಾಲಕ್ರಿಯಯಾ ಸಹ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾತ್ ಪೂರ್ವಕಾಲೇಽರ್ಥೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಇರ್ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಅದೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ [1] ಅಗಾಗಮಶ್ಚ ವಾ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಇರ ಅದೆ ಪೋದಂ, ಇರದೆ ಪೋದಂ.

[*Ir* affixes *ade*, and optionally takes *a* between.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ಇರ್ಧಾತೋಃ ಅಗಾಗಮೋ ವಿಶೇಷಃ. ಶೇಷಮಶೇಷಂ ಪೂರ್ವವತ್.

ನನು ಕಿಮರ್ಥಮತ್ರ ವಾಗ್ರಹಣಂ? ಅಗಾಗಮಸ್ಯ ನಿತ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಾವಪಿ ನ ಕಿಂಚಿದ್ದುಷ್ಯತಿ. ನ ಚ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ಇರದೆ ಇತ್ಯೇವಂರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ತತ್, ಅಕಿ ಸತ್ಯಪಿ ವೇರದೇ [47] ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವಿಭಾಷಯೈವ ಇರಅದೆ ಇರದೆ ಇತ್ಯೇವಂ ರೂಪದ್ವಯಸಿದ್ಧೇರಿತಿಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ಯದ್ಯಪಿ ಏವಂ ಸಿಧ್ಯತ್ಯೇವ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಂ; ತಥಾಪಿ ಇರಅದೆ ಇತ್ಯತ್ರ ಅಕಃ ಸತ್ತ್ವಮೇವ, ಇರದೆ ಇತ್ಯತ್ರ ತು ಅಕಃ ಸತ್ತ್ವಮಸತ್ತ್ವಂ ವಾ ಸ್ಯಾತ್ ಉಭಯಥಾಪಿ ದೋಷಾಭಾವಾದಿತಿ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಮೇವ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ. ಅನ್ಯಥಾ ತತ್ರ ಏಕಾನ್ತತೋಽಕಃ ಸತ್ತ್ವಮೇವ ವಿಜ್ಞಾಯೇತ. ನ ಚ ಏವಂಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯಾ ಕಿಂ ಫಲಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಏಕಃ ಶಬ್ದಃ ಸಮ್ಯಗ್ವಿದಿತಃ ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಕಾಮಧುಗ್ಭವತೀತಿ. ಶಬ್ದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕಂ ಹಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗಾನುಷ್ಠಾನಮಿತ್ಯತ್ರ ಅರ್ಥಸ್ಯಜ್ಞಾನತದುಭಯಾವೈಕಲ್ಯೇನ ತದ್ಜ್ಞಾನಮೇವ ತತ್ಸಾಧನಮಿತಿ.

ಅಥವಾ ಉತ್ತರಾರ್ಥಮೇವ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ. ಭವಿತವ್ಯಂ ಚ ವೇತಿ ಉತ್ತರತ್ರೇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅದ್ವದಾದಾಗೋರ[2]ನರ್ಹತ್ವೇ ॥ 584 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಂ. ಆಗು ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಅದು, ಅತ್, ಆತ್ ಇತ್ಯೇತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತಿ [2] ಅನರ್ಹತ್ವೇ.

---

[1] ಅಗಾಗಮೋ, [2] ಅನರ್ಹಾರ್ಥೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಆಗದು, ಆಗ, ಆಗಾ. ಅನರ್ಹತ್ವ ಇತಿ ಕಿಂ? ಅಪ್ಪುದು.

[Âgu when used in the sense of 'ought not' affixes *adu*, *a* or *â*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಮನಪೇಕ್ಷಣಾದಿತ್ಯಾಹ—ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲ ಇತಿ ಇತಿ. ಇತಿಶಬ್ದಃ ಪ್ರಕಾರವಾಚೀ. ತೇನ ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕಾದಿತ್ಯಪಿ ನಿವೃತ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ನೇತಿ ವರ್ತತೇ. ಆಗು ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಅನರ್ಹಾರ್ಥೇ ಅದು ಇತ್ಯೇವಂರೂಪೋ ವಾ ಅತ್ ಇತಿ ಅಕಾರಮಾತ್ರಶರೀರೋ ವಾ ಆತ್ ಇತಿ ಆಕಾರಮಾತ್ರೋ ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ನನು ಅತ್ರ ಅನರ್ಹತ್ವಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ, ಅನ್ಯಥೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾಹಿ—ಯತೋಽತ್ರ ಅರ್ಹತ್ವಂ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ, ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧೋಽನರ್ಹತ್ವಂ. ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ತು ವರ್ತತ ಏವ. ತಥಾ ಚ ತದನುವೃತ್ತಿಮಾತ್ರೇಣೈವ ಸಿದ್ಧೌ ನಾನೇನ ಅರ್ಥ ಇತಿ ಚೇನ್ನ. ಅಪ್ರಾದುರ್ಭಾವನಿರಾಸಾರ್ಥಂ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್. ಆಗು ಇತ್ಯಯಂ ಧಾತುಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಅರ್ಹಾರ್ಥೇ ಚ ವರ್ತತೇ. ತತ್ರ ಯದಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾನುವೃತ್ತಿರಾಶ್ರೀಯೇತ ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ. ನೈಕತ್ರ, ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾತ್. ಅತೋಽತ್ರ ಅದ್ವಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾ ಅನರ್ಹತ್ವಮಾತ್ರ ಏವ ಭವೇಯುಃ ನ ಅಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯೇವಮರ್ಥಂ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

ನನು ಏವಮಪಿ ಅದುಗ್ರಹಣಮಕರ್ತವ್ಯಂ, ಅನ್ಯಥೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾಹಿ—ಅಚ್ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ 543 ಇತಿ ಅಚಿ ಅಚಃ 455 ಇತಿ ಉದ್ವಾದೇಶೇ ಓರತ್ಪ್ರತಿಷೇಧೇ 460 ಇತಿ ಉದೋಃ ಅದಾದೇಶಕರಣೇನೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ. ನ ಚ ಏತತ್ ಅರ್ಹತ್ವಮಾತ್ರ ಏವ, ಅಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇಽಪಿ ಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅನೇಕತ್ವೇಽಪಿ ತಥಾಪಿ ವ್ಯರ್ಥಂ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ. ಉದ್ವಾದೇಶೋ ಹಿ ಏಕತ್ವ ಏವ ನಾನೇಕತ್ವೇ. ಭಾವ್ಯಂ ಚ ತತ್ರಾಪಿ ಅದುನೇತಿ. ನೀನಿದಂ ನಂಬಲಾಗದು, ನೀಮಿದಂ ನಂಬಲಾಗದು, ದೇಹಮಂ ನಂಬಲಾಗದು, ಪಂಡಿರಂ ನಂಬಲಾಗದು ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಏಕತ್ವೇಽನೇಕತ್ವೇ ಚ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್.

ನನು ಅತ್ರ ಅದ್ವದಾದಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ರಯಮುಪಾತ್ತಂ. ಆಗೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಃ. ನ ಹಿ ಏಕಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಕೃತೇಃ ತ್ರಯಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಯುಗಪತ್ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಾಃ. ವಿಷಯವ್ಯವಸ್ಥಾ ತು ನೋಕ್ತೈವ. ಅತ ಏಕತ್ರ ಅನೇಕೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ವಚನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾತ್ ಪರ್ಯಾಯೇಣೈವ ಭವನ್ತಿ, ಕದಾಚಿದನ್ಯಃ ಕದಾಚಿದಪರ ಇತಿ. ತಥಾ ಚ ಅದುವಾ ಅದ್ವಾ ಆದ್ವಾ ಏಕೋ ಭವತೀತಿ ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧಮೇವ ಏತದಿತಿ ಕಿಮರ್ಥಾ ವಾನುವೃತ್ತಿರಿತಿ ಚೇತ್—ಸತ್ಯಂ. ಏತಾದೃಶಸ್ಥಲೇ ಉಕ್ತಾನ್ಯತಮ ಏವ ಭವತಿ ನ ಸರ್ವ ಇತಿ ಬಾಲಾವಬೋಧನಾರ್ಥಮೇವ ತದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ.

ಅಥವಾ ಅತ್ರಾಸ್ತಿ ವಿಶೇಷಃ. ವಾಶಬ್ದೋ ಬಹುಲಾರ್ಥಕಃ. ತದನುವೃತ್ತಿಬಲಾತ್ ಆಗೋಃ ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗೇ ಪುಲ್ಲಿಙೇ ಚ ಕ್ವಚಿತ್ ಅದಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿಷಯೇ ಇತಿ ಜ್ಞಾಪನಮಿತಿ. ತಥಾಚ ಪ್ರಯೋಗಃ—

ಕಂ ॥ ಆಗದರ ಮನಮನಱಿದೊಡೆ ।
ಬೇಗದೆ ತೊಲಗುವುದು ತೊಲಗದಿರ್ದೊಡೆ ಕಡೆಯೊಳ್ ॥
ನಾಗರಪೆಡೆನೆೞಲಾಸೆಗೆ ।
ಪೋಗಿ ಸುಖಂಬಾೞ್ವೆನೆಂಬ ಕಪ್ಪೆವೊಲಕ್ಕುಂ ॥ ಇತಿ.

ಅಥವಾ ಅದ್ವದಾತ್ ಇತ್ಯತ್ರ ಮಧ್ಯೇ ಅದ ಇತ್ಯೇವ ವಾ ನಿರ್ದೇಶೋ ನ ಅದಿತ್ಯೇವೇತಿ ನಿರ್ಬನ್ಧಃ. ಸ ಚ ಆದ್ಯನ್ತವನ್ನ ಸಾಧಾರಣಃ, ಅವ್ಯಯವಿಷಯೋ ವಾ; ಕಿಂತು ಸ್ತ್ರೀ ಪುಂಸವಿಷಯೋ'ನವ್ಯಯವಿಷಯಶ್ಚ. ಪ್ರಯೋಗಸ್ತು ಪ್ರದರ್ಶಿತ ಏವೇತಿ ಅಯಂ ವಿಶೇಷೋ ವಾನುವೃತ್ತಿಮನ್ತರೇಣ ನ ಲಭ್ಯತ ಇತಿ ಚ ತದಾಶ್ರಯಣಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಅಲರ್ಹಾರ್ಥೇ ॥ 585 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಅಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಅರ್ಹಾರ್ಥೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಲ್ ದಕ್ಷಂ, ನೋಡಲ್ ಸಮರ್ಥಂ, ಮುಟ್ಟಲರ್ಹಂ, ಉಣಲೊಳ್ಳಿತ್ತು.

[Roots before a word meaning able or fit affix *al*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಅರ್ಹಾರ್ಥಃ ಶಕ್ತ್ಯರ್ಥಃ ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಹಾರ್ಥೇ ಇತಿ ಉಪಪದನಿರ್ದೇಶಪರಮಿದಂ. ಧಾತೋಃ ಅಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಅರ್ಹಾರ್ಥೇಷು ಶಬ್ದೇಷು ಉಪಪದೇಷ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ. ಅತ್ರ ವೇತಿ ವರ್ತತೇ. ಸ ಚ ಬಹುಲಾರ್ಥಕ ಇತಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಕಾಲಾರ್ಥಕೋಪಪದೇ'ಪಿ ಭವತೀತಿ ಜ್ಞೇಯಂ, ಕ್ವಚಿತ್ ಅನುಪಪದೇ'ಪಿ ಭವತೀತ್ಯಪಿ ಅವಗನ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಮನಸಿಕೃತ್ಯಾಹ—ಗಮ್ಯಮಾನೇ ಇತಿ. ಶಕ್ತ್ಯರ್ಥೇ ಅನ್ಯಾರ್ಥೇ ವಾ ಉಪಪದವಿಧಯಾ ಅನ್ಯಥಾ ವಾ ಯಥಾಲಕ್ಷ್ಯಂ ಪ್ರಯೋಗವಿಷಯೇ ಅವಗಮ್ಯಮಾನೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ತತ್ರ ಶಕ್ತ್ಯರ್ಥಮುದಾಹರತಿ—ನೋಡಲ್ ಸಮರ್ಥಮಿತ್ಯಾದಿ. ಇತರಾರ್ಥೇ'ಪಿ ಉದಾಹರಣಾನಿ ಅನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಾನಿ. ನೋಡಲ್ ಸಮಯಂ, ನೋಡಲವಸರಂ, ಪೋಗಲ್ ಪೊಲ್ತು, ಕೂಡಲ್ ಪದಿರ್, ನೋಡಲ್ ಪ್ರೌಢಿ, ತೆಗೆಯಲುಪಾಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ವಚಿತ್ ಕೇವಲೋ'ಪಿ ನೋಡಲ್ ನುಡಿಯಲಿತ್ಯಾದಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಾಯಾಂ ॥ 586 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಅಲ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಕ್ರಿಯಾನ್ತರಾರ್ಥಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯಾಯಾಮಭಿಧೀಯಮಾನಾಯಾಂ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಉಣಲ್ ಬಂದಂ, ತರಲ್ ಪೋದಂ, ಪಾಡಲ್ ಬಂದಂ, ಕಯ್ಯಿಂ ಬಿತ್ತಲ್ ಪೊಲಮನುೞ್ತಂ. ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಾಯಾಮಿತಿ ಕಿಂ ? ಬಂದಂ, ಪೋದಂ.

[Also roots showing the object of another verb following.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಾಯಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದಃ ಕ್ರಿಯಾನ್ತರವಚನಃ. ಕ್ರಿಯಾ ಕ್ರಿಯಾನ್ತರಂ ಅರ್ಥಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಾ ತಸ್ಯಾಂ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ರಿಯಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ. ಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ಕ್ರಿಯಾನ್ತರಪ್ರಯೋಜನಾ ಕ್ರಿಯಾನ್ತರಸ್ಯ ಕಾರಣಮಿತಿ ಯಾವತ್ ತಸ್ಯಾಮಭಿಧೀಯಮಾನಾಯಾಂ ತತ್ಕಾರ್ಯಭೂತಕ್ರಿಯಾವಾಚಕಾದ್ಧಾತೋಃ ಅಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ. ಉಣಲ್

ಬಂದಂ, ಭೋಕ್ತುಮಾಗತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಅತ್ರ ಖಲು ಆಗಮನಂ ಭೋಜನಾರ್ಥಮಿತಿ ಭುಜಧಾತೋರೇವ ಅಲ್ ಭವತಿ. ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವವತ್ ವಾನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಕ್ವಚಿದೇವ ಭವತಿ ನ ಸರ್ವತ್ರೇತಿ ಗಮ್ಯತೇ. ತೇನ ಯತ್ರ ಕ್ರಿಯಾದ್ವಯಂ ಏಕಕರ್ತೃಕಂ ತತ್ರೈವ ಭವತಿ ನಾನ್ಯತ್ರ ಇತ್ಯವಗನ್ತವ್ಯಂ. ಸಂಸ್ಕೃತೇ ತುಮಃ ಸ್ಥಾನೇ ಭಾಷಾಯಾಂ ಅಲ್ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ. ತುಮ್ ತು ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕೋಪಪದ ಏವ; ಲೇಙ್ಸ್ತುಮಿಚ್ಛಾರ್ಥೇ ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕೇ (ಶಾ. 4—4—186) ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅತೋ ಭಾಷಾಯಾಮಪಿ ತಾದೃಶಮೇವವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಅಯಮರ್ಥೋ ಬಹುಲಾರ್ಥಕವಾಗ್ರಹಣಾನುವೃತ್ತ್ಯೈವ ಲಭ್ಯತ ಇತಿ ವೇದಿತವ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ || ಯೋ ಭಾವೋ ಭಾವಲಕ್ಷಕಃ || 587 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಭಾವಃ ಕ್ರಿಯಾ. ಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ಕ್ರಿಯಾನ್ತರಸ್ಯ ಜ್ಞಾಪಿಕಾ ಭವತಿ ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾದ್ಧಾತೋಃ ಅಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಗಾಯಕಂ ಪಾಡಲರಸಂ ಕೇಳ್ದಂ, ಅರ್ಥಿ ಬೇಡಲ್ ದಾನಿಯಿತ್ತಂ, ನೇಸಮುರ್ಮ್ಮಡಲ್ ಕಟ್ಟಲೆ ಪೋದುದು. ಯ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ. ಭಾವ ಇತಿ ಕಿಂ? ಸತ್ತಿಗೆಯಿಂ ಗಮನಮನಱಿದಂ.

[A verb indicating the action of another following affixes *al*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ಭಾವಲಕ್ಷಕ ಇತ್ಯತ್ರ ಭಾವಶಬ್ದಃ ಪೂರ್ವವದೇವ ಭಾವಾನ್ತರವಚನಃ; ಸ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಲಕ್ಷಕತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಸಿಶ್ಚಿತಾತ್ ಸನ್ದಿಗ್ಧಂ ಹಿ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ. ನ ಹಿ ಏಕಸ್ಯೈವ ತದುಭಯರೂಪತಾ; ವಸ್ತುನೋ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಾಭಾವಾದಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಹ—ಕ್ರಿಯಾನ್ತರಸ್ಯ ಇತಿ. ನಾತ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದವಿಶೇಷಃ ಶಙ್ಕ್ಯಃ; ಪೂರ್ವತ್ರ ಅಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕಂ ಅತ್ರ ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕಂ, ಪೂರ್ವತ್ರ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವೋ'ತ್ರ ಜ್ಞಾಪ್ಯಜ್ಞಾಪಕಭಾವ ಇತಿ ಚ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್. ಗಾಯಕಂ ಪಾಡಲರಸಂ ಕೇಳ್ದಂ. ಅರ್ಥಿ ಬೇಡಲ್ ದಾನಿಯಿತ್ತಂ. ಅತ್ರ ಹಿ ಗಾತಾ ಶ್ರೋತುಃ ಯಾಚಿತಾ ಚ ದಾತುಃ ಭಿನ್ನ ಏವ. ಗಾನಾಚ್ಛ್ರವಣಂ ಯಾಚ್ಞಯಾ ಚ ದಾನಮುನ್ನೀಯತೇ ಚೇತಿ.

ನನು ಅಸ್ತು ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕತ್ವರೂಪೋ'ತ್ರ ವಿಶೇಷಃ, ಜ್ಞಾಪ್ಯಜ್ಞಾಪಕಭಾವರೂಪಸ್ತು ನ ಘಟತೇ; ಗಾನಾದೇಃ ಶ್ರವಣಾದಿಕಾರಣತಯಾ ತಜ್ಜ್ಞಾಪಕತ್ವಾಘಟನಾತ್. ಲೋಕೇ ಹಿ ಕಾರಣಾತ್ ಕಾರ್ಯಂ ಜ್ಞಾಯತೇ, ಕಾರ್ಯಾಚ್ಚ ಕಾರಣಂ ಜ್ಞಾಯತೇ; ಧೂಮಾಗ್ನ್ಯೋಃ ತಥಾ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್. ನ ಹಿ ಅಗ್ನೇರ್ಧೂಮ ಇವ ಅಗ್ನಿರ್ಧೂಮಸ್ಯ ಗಮಕೋ ದೃಷ್ಟಃ, ವ್ಯಭಿಚಾರದರ್ಶನಾತ್. ಅತಃ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣಂ ಜನಕಮೇವ ನ ಗಮಕಂ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಕಾರಣತ್ವೇ'ಪಿ ಗಮಕತ್ವಾವಿರೋಧಾತ್. ನ ಹಿ ಕಾರಣಂ ಅಗಮಕಮೇವೇತಿ ಕಾರ್ಯಮೇವ ಗಮಕಮಿತಿ ವಾ ನಿಯಮೋ'ಸ್ತಿ. ಅಸ್ತ್ಯತ್ರ ಛಾಯಾ ಛತ್ರಾತ್, ಕ್ಷೀರಮಿದಂ ಕಟು ಅಲಾಬೂಸ್ಥತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಕಾರಣಸ್ಯಾಪಿ ಛತ್ರಾದೇಃ, ಅಸ್ತ್ಯತ್ರ ರೂಪಂ ರಸಾತ್ ಭವಿತಾಸ್ಯ ಮರಣಮರಿಷ್ಟಾತ್ ಇತ್ಯಾದೌ ಅಕಾರ್ಯಸ್ಯ ರಸಾದೇರಪಿ ಗಮಕತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ನ ಚ ಏವಂ ಅಗ್ನಿರಪಿ ಧೂಮಸ್ಯ ಗಮಕಃ

ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ನ ಹಿ ವಯಂ ಕಾರಣಮಾತ್ರಂ ಗಮಕಮೇವೇತಿ ಪ್ರತ್ಯಜಾನೀಮ. ಯೇನೇಯಂ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿರಾಪಾದ್ಯೇತ. ಕಿಂತು ಕ್ವಚಿತ್ಕಿಂಚಿತ್ಕಾರಣಮಕಾರಣಂ ವಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಮತ್ತಯಾ ಪ್ರಮಿತಮೇವ ವ್ಯಾಪಕಂ ಪ್ರತಿ ಗಮಕಮಿತ್ಯೇವ. ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಯೋ ಹಿ ವಸ್ತುಧರ್ಮಾ ಇತಿ.

ನನು ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ತದ್ಭಾವಸದ್ಭಾವಃ. ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಿಂ ಗಮ್ಯಾದ್ಗಮಕಾದ್ವಾ ಇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾಪಾ ಗಮ್ಯಾತ್ ಕಿಂತು ಗಮಕಾದೇವ ಯದರ್ಥೋಽತ್ರ ಯನ್ನಿರ್ದೇಶ ಇತ್ಯಾಹ—ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯೋ ಭಾವಲಕ್ಷಕಸ್ತತ ಏವೇತ್ಯರ್ಥಃ. ಯತ್ತದೋಃ ನಿತ್ಯಸಮ್ಬನ್ಧಾದಿತಿ.

ಯದ್ಯೇವಂ ತರ್ಹಿ ತಾವದೇವ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ಕಿಮನೇನ ಪ್ರಾಕ್ತನೇನ ಭಾವಗ್ರಹಣೇನೇತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ಪರಿಹರತಿ—ಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸತ್ತಿಗೆಯಿಂ ಗಮನಮಱಿದಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಗಮನರೂಪಸ್ಯ ಭಾವಸ್ಯ ಗಮಕಮಪಿ ಛತ್ರಂ ಸ್ವಯಂ ದ್ರವ್ಯರೂಪಮೇವ ನ ಭಾವರೂಪಮಿತಿ ನ ತತಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯವಗನ್ತವ್ಯಂ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವುದುಮೆ ವನ್ನಂ ವನ್ನೆಗಂ ವಿನಂ ವಿನೆಗಂ ॥ 588 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯೋ ಭಾವೋ ಭಾವಾನ್ತರಸ್ಯ ಜ್ಞಾಪಕೋ ಭವತಿ ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾದ್ಧಾತೋಃ ವುದುಮ್, ಎ, ವನ್ನಮ್, ವನ್ನೆಗಂ, ವಿನಂ, ವಿನೆಗಂ, ಇತ್ಯೇತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತಿ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಾಡುವುದುಂ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರ್ಪುದುಂ ಕಣ್ಡಂ; ಪಾಡೆ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರೆ ಕಣ್ಡಂ; ಪಾಡುವನ್ನಂ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರ್ಪನ್ನಂ ಕಣ್ಡಂ; ಪಾಡುವನ್ನೆಗಂ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರ್ಪನ್ನೆಗಂ ಕಣ್ಡಂ; ಪಾಡುವಿನಂ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರ್ಪಿನಂ ಕಣ್ಡಂ; ಪಾಡುವಿನೆಗಂ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರ್ಪಿನೆಗಂ ಕಣ್ಡಂ.

[Such a verb also affixes *vudum*, *e*, *vannam*, *vannegam*, *vinam*, or *vinegam*.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನನು ಅತ್ರ ವುದುಮಾದೀನ್ ಷಡಪಿ ವಿಧೇಯಾನೇವ ಶೃಣುಮಾಮ ನ ತರ್ಹಿ ಆದೇಶಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ವಾ ಅವಜಾನಾಮ. ಯತೋಽತ್ರ ಕೇವಲಂ ತಾನೇವ ನಿರದಿಕ್ಷತ್ ನ ಕಂಚಿತ್ ಕಾಂಚಿತ್ ಸ್ಥಾನಿನಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ವೇತಿ ಕಸ್ಯ ಕುತೋ ವಾ ಅಮೀ ಭವೇಯುರಿತ್ಯಾಶಙ್ಕ್ಯ ನಾತ್ರ ಸ್ಥಾನೀ ಅನ್ವೇಷ್ಯೋ ಯತ ಏತೇ ನಾದೇಶಾಃ ಅಪಿ ತು ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಏವೇತಿ ಅತ್ರಾಪಿ ನಾಪೂರ್ವಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಮೃಗ್ಯಾ. ಯತಃ ಸಮನನ್ತರಮೇವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೇತಿ ಅತ ಏವ ಅಮೀ ಭವೇಯುರಿತ್ಯಾಹ—ಯ ಇತ್ಯಾದಿ. ನ ಚ ಅಸ್ಯಾ ಅಲೋ ವಿಧಾನಾತ್ ನೇಮೇ ಸ್ಯುರಿತಿ ಶಙ್ಕ್ಯಂ ತಸ್ಯ ಅಮೀಷಾಂ ಚ ಅಸ್ಯಾ ಏವ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಪ್ರವೃತ್ತೇರಿತಿ.

ನನು ಯದ್ಯೇವಂ ತರ್ಹಿ ಅತ್ರ ವಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ; ಪಕ್ಷೇ ಪೂರ್ವೇಣ ಅಲೇವ ಭವತಿ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅನ್ಯೈಕಾನ್ತ್ಯಾತ್. ಸಮ್ಭವತಿ ಹಿ ವಚನಬಲಾದೇವ ತೇನ ವಿನಾಪಿ ಏತೇಷಾಂ ಪರ್ಯಾಯೋ ಗತ್ಯನ್ತರಾಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಯತೋ ಯತ್ರ ಏಕಂ ವಿಹಿತಂ ತತಸ್ತತ್ರೈವ ಅನ್ಯವಿಧೇರಸ್ತಿ ಗತಿಃ ಪರ್ಯಾಯಂ ವಿನೇತಿ. ಯದಿ

ಚ ಅವಶ್ಯಂ ತೇನೈವ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ನಿರ್ಬನ್ಧಃ ತರ್ಹಿ ಅನನ್ತರೋತ್ತರಯೋಗಸ್ಥೋ ವಾ ಶಬ್ದೋತ್ರಾಪಿ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನರೀತ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿಂ ದತ್ತ ಇತ್ಯನುಸನ್ಧಾತವ್ಯಮಿತಿ.

ನನು ಯದ್ಯೇವಂ ಅತ್ರೈವ ಸ ನಿರ್ದೇಷ್ಟವ್ಯಃ, ಇತ ಏವ ಉತ್ತರತ್ರ ಅನುವೃತ್ತಿಸ್ಸಾಲಭ್ಯೇತ ಇತಿಚೇನ್ನ ; ಅರ್ಥವಿಶೇಷದ್ಯೋತನಾರ್ಥಮತ್ರ ತದಕರಣಮಿತಿ. ದ್ಯೋತ್ಯತೇ ಹ್ಯತ್ರ ಕಶ್ಚಿದರ್ಥವಿಶೇಷಃ ಕಾಲೋಪಾಧಿಕಃ. ಸ ಚ ಆದ್ಯಯೋಃ ಆದ್ಯವಧಿಕೋ’ನ್ತ್ಯಾನಾಂ ಅನನ್ತ್ಯವಧಿಕ ಇತಿ. ತಥಾಹಿ—ಪಾಡುವುದುಂ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರ್ಪುದುಂ ಕಣ್ಡಂ; ಪಾಡೆ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರೆ ಕಣ್ಡಂ. ಅತ್ರ ಗಾನಮಾಗಮನಂ ಚ ವಾ ಯದಾ ತದೈವ ಶ್ರವಣಂ ದರ್ಶನಂ ಚ ನ ಕಿಂಚಿದ್ವಿರಮ್ಯೇತಿ. ಪಾಡುವನ್ನಂ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರ್ಪನ್ನಂ ಕಣ್ಡಂ ; ಪಾಡುವನ್ನೆಗಂ ಕೇಳ್ದಂ, ಬರ್ಪನ್ನೆಗಂ ಕಂಡಂ ಇತ್ಯಾದಿಷು ಗಾನಮಾಗಮನಂ ವಾ ಯಾವತ್ ತಾವದಪಿ ಶ್ರವಣಂ ದರ್ಶನಂ ಚ. ನ ಕಿಂಚಿಚ್ಛ್ರುತ್ವಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವ ಚ ಅನನ್ತರಂ ವಿರಮಣಮಿತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಗಾನೇ ಚ ಆಗಮನೇ ಚ ಆದರವಿಶೇಷೋ ದ್ಯೋತ್ಯತ ಇತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಭೂತೇ ದೊಡೆದ್ವಾ ॥ 589 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯೋ ಭಾವೋ ಭಾವಾನ್ತರಸ್ಯ ಜ್ಞಾಪಕೋ ಭವತಿ ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾದ್ಧಾತೋಃ ದೊಡೆತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಭೂತಕಾಲೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಾಡಿದೊಡೆ ಕೇಳ್ದಂ, ಅಟ್ಟೊಡುಣ್ಡಂ ; ಪಾಡಲ್ ಕೇಳ್ದಂ, ಅಡಲುಣ್ಡಂ. ಭೂತ ಇತಿ ಕಿಂ ? ಪಾಡಲ್ ಕೇಳ್ದಂ.

[In the past tense it optionally affixes *doḍe.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೈವ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಯೋ ಭಾವೋ ಭಾವಲಕ್ಷಕಃ [597] ಇತಿ. ತತ ಏವ ದೊಡೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಭಾಷಯಾ ಭವತಿ ಸ ಚೇತ್ ಲಕ್ಷಕೋ ಭಾವೋ ಯದಿ ಅತೀತಕಾಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾದ್ಭೇದಃ. ಪಕ್ಷೇ ತು ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯಕೋ’ಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಏವ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ವೊಡೆತ್ಸದ್ಭಾವಿನಿ ॥ 590 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಯೋ ಭಾವೋ ಭಾವಾನ್ತರಸ್ಯ ಜ್ಞಾಪಕೋ ಭವತಿ ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನಾದ್ಧಾತೋಃ ವೊಡೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ ಸತಿ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಚ ಕಾಲೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಪಾಡುವೊಡೆ ಬಂದಂ, ಪಾಡಲ್ ಬಂದಂ ; ಮೂಡುವೊಡೆ ಕಣ್ಡಂ, ಮೂಡಲ್ ಕಣ್ಡಂ ; ನೋಡೆಪ್ಪೊಡೆಸೆದಂ, ನೋಡಲೆಸೆದಂ.

[In the present and future tenses optionally *voḍe.*]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ॥ ತತ ಏವ ಪ್ರಕೃತೇಃ ವೊಡೆತ್‘ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಭವತಿ ಸ ಚೇತ್ ಲಕ್ಷಕೋ ವರ್ತಮಾನೋ ಭಾವೀ ವೇತಿ ಅತ್ರ ವಿಶೇಷಃ.

ನನು ಯೋ ಯಂ ಲಕ್ಷಯತಿ ಸ ಸರ್ವೋಽಪಿ ತತಃ ಪ್ರಾಕ್ಸಿದ್ಧ ಏವ; ಸ್ವಯಮಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಅನ್ಯಾಸಾಧಕತ್ವಾತ್. ತಥಾ ಚ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಕಾರಕೋ ಜ್ಞಾಪಕೋ ವಾ ಭೂತ ಏವ. ನ ಹಿ ಸ್ವಯಂ ಭವನ್ ಭವಿಷ್ಯನ್ ವಾ ಅನ್ಯಂ ಭಾವಯತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರದೀಪಾದಯೋ ಜ್ಞಾನಾನ್ಧಕಾರಾದೀನಭಿಭಾವಯನ್ತ ಏವ ಸ್ವಯಂ ಭವನ್ತೋ ದೃಶ್ಯನ್ತ ಇತಿ ಸಮಕಾಲೀನಯೋರಪಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವೋಽಸ್ತೀತಿ ಚಿನ್ತಾ; ತಥಾಪಿ ತತ್ರಾಪಿ ಕಾರ್ಯಾನುಕೂಲಶಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾ ತದ್ಭಾವಭಾವಿತ್ವಲಕ್ಷಣೇನ ಪರಿಣಾಮೇನ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ತ್ರಿಲಕ್ಷಣಮಿತ್ಯಾದ್ಯನುಸನ್ಧಾನೇನ ಚ ಕಥಂಚಿತ್ ಪೂರ್ವವರ್ತಿತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಮೇವ. ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಸಿದ್ಧಸ್ಯೈವ ಕಾರಕತ್ವಮಿತಿ ನಿಯಮಾತ್. ಅನ್ಯಥಾ ಸವ್ಯೇತರವಿಷಾಣಯೋರಪಿ ಸಮಸಮಯೋತ್ಪನ್ನಯೋಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಪ್ರಸಙ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್. ಅತಃ ಕಥಮತ್ರ ಸದ್ಭಾವಿನೀತಿ ಸಙ್ಗಚ್ಛತ ಇತಿಚೇನ್ನ. ವಿವಕ್ಷಿತಕಾಲಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್. ಸರ್ವತ್ರ ಸಾಧ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಸಾಧನಮಿತಿ ಅವಿವಾದಂ. ತಥಾಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಕಾಲಾಪೇಕ್ಷಯಾ ತದೇವ ಸಾಧನಂ ಆಸೀತ್ ಅಸ್ತಿ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಅಬಾಧಿತವ್ಯವಹಾರವಿಷಯತಯಾ ತ್ರಿಕಾಲಗೋಚರತ್ವಮವಿರುದ್ಧಮೇವ. ಸ್ವಸಾಧ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯೈವ ಭವದ್ಭಾವಿತ್ವಂ ವಿರುದ್ಧಮಿತಿ. ಪಾಡುವೊಡೆ ಬಂದಂ. ಸಪ್ಪ್ರತಿ ವಾ ಶ್ವಃ ಪರಶ್ವಃ ಪಕ್ಷಮಾಸಾದ್ಯನನ್ತರಂ ವಾ ಗಾತುಮಾಗತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ. ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ.

ನನು ನಾತ್ರ ದೊಡೆತ್ ವೊಡೆತ್ ಇತಿ ಚ ದಕಾರವಕಾರಾದಿತಯಾ ವಿಧೇಯನಿರ್ದೇಶೋ ಯುಕ್ತೋ ಗೌರವಾಹತತ್ವಾತ್. ಕಿಂತು ಒಡೆದಿತ್ಯೇವಂ ಸ್ವರಾದಿಕ ಏವ ವಿಧೇಯಃ. ತಥಾ ಚ ಭೂತಭಾವಿಕಾಲಯೋಃ ದವ ಪ್ರತ್ಯಯೌ ಸಪ್ಪ್ರತಿ ವಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ಪೂರ್ವತ ಏವ ಭವನ್ತೀತಿ ತಥೈವ ನಿರ್ದೇಶೋ ಯುಕ್ತ ಇತಿಚೇನ್ನ. ಪ್ರಾಪಕಾಭಾವಾತ್. ತಥಾಹಿ—ದಪದವಂ ತಿಜಿ ಸದ್ಭೂತಭಾವಿನಿ 446, ಅಚಿ 447, ಸತಿ ವೋ ವಾ 448 ಏತಾನಿ ಖಲು ತತ್ಪ್ರಾಪಕಾಣಿ ನಾನ್ಯಾನಿ. ತಾನಿ ಚ ತಿಜಿ ಅಚಿ ವಾ ಪರತ ಏವ ಭವನ್ತಿ ನಾನ್ಯಥಾ ನಾಸಾ ತಿಜಚಾಂ ಅನ್ಯತಮ ಇತಿ. ನ ಚ ತತ್ರೈವ ಒಡೆದಿತ್ಯಪಿ ಆರಮ್ಭಣೀಯಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ವರ್ತಮಾನಕಾಲೇ ದಪಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್. ನ ಚ ತನ್ನಿಷೇಧೇಽಪಿ ಯತಿತವ್ಯಮಿತಿ. ತಥಾ ಚ ಅತಿಗೌರವಮಾಪದ್ಯೇತ. ಒಡೆತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪರತೋಽಪಿ ದವೌ, ತತ್ರೈವ ಚ ದಪನಿಷೇಧಶ್ಚೇತಿ ಬಹು ವಕ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯತಸ್ಮಾತ್ ಯಥೋಕ್ತಮೇವ ಯುಕ್ತಮಿತಿ.

ಸೂತ್ರಂ ॥ ಕೆಗಲಃ ॥ 591 ॥

ವೃತ್ತಿಃ ॥ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯ ಅಲಃ ಕೆಗಾಗಮೋ ವಾ ಭವತಿ ಸತಿ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಚ ಕಾಲೇ ಗಮ್ಯಮಾನೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ಮಾಡಲ್ಕೆ ಬಂದಂ, ಮಾಡಲ್ ಬಂದಂ ; ನೋಡಲ್ಕೆಸೆದಂ, ನೋಡಲೆಸೆದಂ ; ಗಾಯಕಂ ಪಾಡಲ್ಕರಸಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ, ಗಾಯಕಂ ಪಾಡಲರಸಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ.

[When *al* is affixed *ke* is optionally added.]

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ವಾ ಇತಿ ವರ್ತತೇ. ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕೇ ಅಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕೇ ವಾ ಕಾರಕೇ ಜ್ಞಾಪಕೇ ವಾ ಸರ್ವತ್ರ ಅಲಃ ಕೇಗಾಗಮೋ ಭವತೀತಿ ಅವಿಶೇಷಃ. ಅಲ್ ಚ ಅತ್ರ ಅಲಹಾರ್ಥೇ 585 ಇತ್ಯತೋ ವಿಹಿತ ಏವ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ. ನ ತಸ್ಮಿನ್ನದಲೌ 526, ಅಲ್ತದಪ್ರಯೋಗೇ 528, ತಸ್ಮಿನ್ನೆದಲೌ 532 ಇತ್ಯೇಭಿರ್ವಿಹಿತಃ; ದವೀಯಸ್ತ್ವಾತ್. ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತ್ಯೋಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿರ್ಗರೀಯಸೀತಿ.

ಸೂತ್ರಂ || ಒಡನೆದೊಡಮಲೋನು || 592 ||

ವೃತ್ತಿಃ || ಒಡನೆತ್, ಒಡಂ ಇತ್ಯೇತೌ ಅಲೋ ವಾ ಅನುಪ್ರಯುಜ್ಯೇತೇ.

ಪ್ರಯೋಗಃ || ಪಾಡಲೊಡನೆ ಮೆಚ್ಚಿದಂ, ಪಾಡಲೊಡಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ; ಪಾಡಲ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದಂ, ಪಾಡಲ್ ಮೆಚ್ಚಿದಂ.

[After *al*, *oḍane* or *oḍam* is optionally used.]

ಇತಿ ಶ್ರೀಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವವಿರಚಿತಾಯಾಂ ಭಾಷಾಮಞ್ಜರೀ
ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನವೃತ್ತೌ ಚತುರ್ಥಃ
ಪಾದಃ ಸಮಾಪ್ತಶ್ಚಾಧ್ಯಾಯಃ.
ಸರ್ವಂ ಸಮ್ಪೂರ್ಣಂ.

ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನೇ ಸಂಖ್ಯಾ ಯೋಗತೋಽಷ್ಟೋನಷಟ್ಛತೀ |
ಅನುಷ್ಟುಭಾಂ ತು ಶ್ಲೋಕಾನಾಂ ಚತುರ್ಭಿರಧಿಕಂ ಶತಂ ||

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ || ವಾ ಇತಿ ವರ್ತತ ಏವ. ಒಡನೆತ್ ಇತಿ ತಕಾರೋ ನಿರ್ದೇಶಾರ್ಥಃ. ಅಧ್ಯೇಕಾರಾನ್ತೋಽಯಂ ಸಹಾರ್ಥಕಃ ಶಬ್ದಃ. ಒಡಮಿತಿ ಮಕಾರಾನ್ತೋಽಭ್ಯುಪಗಮಾರ್ಥಕಃ. ದ್ವಾವೇತಾವವ್ಯಯೌ. ತೌ ಚ ಅನ್ಯತ್ರ ಅತನೊಡನೆ ಬಂದಂ, ತನ್ನೊಡನಿರ್ದ್ದಂ, ಒಡಮೆಂದಂ, ಒಡಮೆಂಬಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರಧಾನಾವಪಿ ಅತ್ರ ಅನಪೇಕ್ಷಿತಸ್ವಾರ್ಥೌ ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವಾರ್ಥೌ ಅಲೋನು ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತೇ. ಅಲ್ ಚ ಅತ್ರ ಆಸನ್ನ ಏವ ನಾನ್ಯ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಥೈವೋದಾಹರತಿ—ಪಾಡಲೊಡನೆ ಪಾಡಲೊಡಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅನುಶಬ್ದೋಽಯಮವ್ಯಯಾತ್ಮಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ತೇ ಮಙ್ಗಲದ್ಯೋತಕ ಇತಿ ಸೂತ್ರಕೃತಾ ಅತ್ರ ಅನ್ತೇ ಪ್ರಯುಕ್ತಃ. ಅನ್ಯಥಾ ಅತ್ರೈವ ಆದೌ ಮಧ್ಯೇ ವಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ ಇತಿ.

ಓಮಥಾನ್ವಲಮುತ್ಸೂಪಸಮ್ಪ್ರಾದ್ಯವ್ಯಯವಾಚಕಾಃ |
ದೇವತಾವಾಚಕಾಃ ಸ್ವಸ್ತಿಜಯಾದ್ಯಾ ಮಙ್ಗಲಾತ್ಮಕಾಃ || ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ತದೇವಂ ಅನುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದೇವ ಕೃತಮಙ್ಗಲೋಽಯಂ ಶಾಸ್ತ್ರಕೃದಿತಿ ಸೂತ್ರಕೃದಾಚಾರಾನುವರ್ತೀ ವೃತ್ತಿಕಾರೋಽಪಿ ತಯೈವ ದಿಶಾ ಸ್ವಯಮಪಿ ಸ್ವಗ್ರನ್ಥಾನ್ತೇ ಮಙ್ಗಲಮಾಚರಿತಂ ಸೂಚಯತಿ—ಮೆಚ್ಚಿದಂ ಇತಿ. ಮೆಚ್ಚು ಮನಃಪ್ರಸಾದೇ ಮಾಙ್ಗಲ್ಯೇ ಚೇತಿ ಧಾತೂತ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್ ಅಯಂ ಶಬ್ದೋ ಮಙ್ಗಲವಚನ ಇತಿ. ಕಿಂಚ ಅತ್ರ

ಅಯಂ ವಿಶೇಷೋ ದ್ಯೋತ್ಯತೇ. ಒಡನೆ ಒಡಮಿತ್ಯನಯೋಃ ಪಾಕ್ಷಿಕತ್ವಾತ್ ಪಕ್ಷೇ ಕೆಗಾಗಮಃ, ತಸ್ಯಾಪಿ ಪಾಕ್ಷಿಕತ್ವಾತ್ ಪಕ್ಷೇ ಕೇವಲಂ ಅಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾತ್ರಂ ಚೇತಿ ಚತ್ವಾರಃ ಪಕ್ಷಾಃ ಸಮ್ಭವನ್ತಿ. *ತತ್ರ ಚ ಬಂದಂ ಪೋದಂ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾನ್ತರಪ್ರಯೋಗೇ ಸಮ್ಭವತ್ಯಪಿ ಪಾಡಲೊಡನೆ ಮೆಚ್ಚಿದಂ, ಪಾಡಲೊಡಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ ; ಪಾಡಲ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದಂ ಪಾಡಲ್ ಮೆಚ್ಚಿದಂ ಇತಿ ಚತುಃಕೃತ್ವೋಽಪಿ ಮೆಚ್ಚಿದಮಿತ್ಯೇತದೇವ ಪದಂ ಪ್ರಯುಞ್ಜಾನಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ವೃತ್ತಿಕಾರಸ್ಯ ಹೃದಯಮಿದಮುನ್ನೀಯತೇ : ಚತುರ್ಮಙ್ಗಲಾನುಸ್ಮರಣಪರಿಣತಮನ್ತಃಕರಣಮಿತಿ. ಚತ್ವಾರಿ ಖಲು ಮಙ್ಗಲಾನಿ ಆರ್ಹತಮತೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಿ; ಅರ್ಹತ್ಸಿದ್ಧಸಾಧುಕೇವಲಿಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಧರ್ಮಭೇದಾತ್. ಅರಹಂತಾ ಮಙ್ಗಳಂ ಸಿದ್ಧಾ ಮಙ್ಗಳಂ ಸಾಹೂ ಮಙ್ಗಳಂ ಕೇವಳಿಪಣ್ಣತ್ತೋ ದಮ್ಮೋ ಮಙ್ಗಳಂ ಇತಿ ಅನಾದಿಪ್ರವಚನಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ. ತಥಾ ಚ ಪಠನ್ತಿ—

ಮಙ್ಗಲಂ ಭಗವಾನರ್ಹನ್ಮಙ್ಗಲಂ ಭಗವಾನ್ ಜಿನಃ ।
ಮಙ್ಗಲಂ ಪ್ರಥಮಾಚಾರ್ಯೋ ಮಙ್ಗಲಂ ವೃಷಭೇಶ್ವರಃ ॥ ಇತಿ.

ಸರ್ವಮೇತನ್ಮಙ್ಗಲಂ.

ನಿರುಪಮಸುಖದಾಯಂ ನಿಶ್ಚಲಾಪ್ತೇರುಪಾಯಂ
ನಿಜಗುಣಸಮವಾಯಂ ನಿರ್ಜಿತೈನೋಽಪಾಯಂ ।
ನಿರವಧಿಮತಿಕಾಯಂ ನಿರ್ವೃತಿಶ್ರೀಸಹಾಯಂ
ನಿಖಿಲಜಿನನಿಕಾಯಂ ನಿತ್ಯಮಾನೌಮ್ಯಮಾಯಂ ॥

ಯೋ ನಾನಾಮತತರ್ಕಕರ್ಕಶಮತಿರ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮುದ್ರಾಪಟು
ರ್ಯಃ ಪ್ರಾಭಾವಯದಾರ್ಹತಂ ನಿಜಮತಂ ಭೂಭೃತ್ಸಭೇಽನೇಕಧಾ ।
ಯಃ ಕರ್ಣಾಟಕಸಂಸ್ಕೃತೋಭಯವಿಧಂ ಶಬ್ದಾಬ್ಧಿಮುತ್ತೀರ್ಣವಾನ್
ಸೋಽಯಂ ಸಾಧುಜನಪ್ರಿಯೋ ವಿಜಯತೇ ಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕೋ ಭುವಿ ॥

ಯಃ ಕರ್ಣಾಟಕಶಬ್ದಶಾಸನಮಿದಂ ನಿರ್ಮಾಯ ಶರ್ಮಾವಹಂ
ವೃತ್ತಿಂ ಚಾರಚಯಚ್ಚ ತಸ್ಯ ವಿದುಷಾಂ ಪ್ರೌಢಂ ಪ್ರರೂಢಶ್ರಿಯಂ ।
ತೇನೇದಂ ವ್ಯರಚಿ ಪ್ರಗಲ್ಭವಚಸಾ ಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕೇನ ತ
ದ್ವೃತ್ತೇಃ ಸಾಧು ನಿಬನ್ಧನಂ ಚ ಮಕರನ್ದಾಖ್ಯಂ ಸಮಾಖ್ಯಾಸ್ಪದಂ ॥

ಅಕಲಙ್ಕೋತ್ತಮಸೂಕ್ತಿಸಾರಸುಮನೋಬೃನ್ದಾವಲಮ್ಬಂ ಸಮ
ರ್ಪಕಸದ್ವೃತ್ತಿಸುಯುಕ್ತಿಸಾರಭಭರಂ ಸರ್ವಜ್ಞಪಾದಾರ್ಪಿತಂ ।
ಸುಕವೀನ್ದ್ರಭ್ರಮರಪ್ರಮೋದಜನಕಂ ತನ್ತ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಞ್ಜರೀ
ಮಕರನ್ದಾಖ್ಯಮಿದಂ ತರಾಂ ವಿಜಯತಾಮಾಚನ್ದ್ರತಾರಾರ್ಣವಂ ॥

ಶಕವರ್ಷೇ ರಸನೇತ್ರಬಾಣಶಶಿಸಙ್ಖ್ಯೇಽಬ್ದೇ ತಪೋಮಾಸಿ ಶೋ
ಭಕೃತಿ ಶ್ರೀಸಿತಪಞ್ಚಮೀಗುರುದಿನೇ ಲಗ್ನೇ ಘಟೇ ಪಾಷಭೇ ।
ಅಕಲಙ್ಕಾಹ್ವಯಯೋಗಿಶಿಷ್ಯತಿಲಕೋ ಗ್ರನ್ಥಂ ಸತಾಂ ಮಞ್ಜರೀ
ಮಕರನ್ದಾಖ್ಯಮಿದಂ ಮತಂ ವ್ಯರಚಯಂ ಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕೋ ಮುನಿಃ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಭಟ್ಟಾಕಲಙ್ಕದೇವವಿರಚಿತಾಯಾಂ
ಸ್ವೋಪಜ್ಞ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನವೃತ್ತೇಃ
ಭಾಷಾಮಞ್ಜರ್ಯಾಖ್ಯಟೀಕಾಯಾಂ
ಮಞ್ಜರೀಮಕರನ್ದಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಂ
ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ.
ಪರಿಸಮಾಪ್ತಶ್ಚೈಷ ಗ್ರನ್ಥ ಇತಿ.

ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀ ಜಯಾಭ್ಯುದಯಶಾಲಿವಾಹನಶಕವರ್ಷ ೧೫೨೬ ಸಾವಿರದಯ್ನೂರಿಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಶೋಭಕೃತ್ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘಶುದ್ಧ ಪಂಚಮಿಗುರುವಾರ ರೇವತೀನಕ್ಷತ್ರ ಕುಂಭಲಗ್ನ ಶುಕ್ರೋದಯ ಸುಮುಹೂರ್ತದೊಳಖಿಲಭವ್ಯಬುಧಸಂಘಶ್ಲಾಘನೀಯಗುಣಸಂಘಶ್ರೀಮೂಲ ಮೂಲಸಂಘದೇಶಿಗಣಪುಸ್ತಕಗಚ್ಛ ಶ್ರೀಕುಂಡಕುಂದಾನ್ವಯವಿರಾಜಮಾನಶ್ರೀಮದ್ರಾಯರಾಜಗುರುಮಂಡಲಾಚಾರ್ಯ ಮಹಾವಾದವಾದೀಶ್ವರ ರಾಯವಾದಿಪಿತಾಮಹ ಸಕಲವಿದ್ವಜ್ಜನಚಕ್ರವರ್ತಿ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯಜೀವರಕ್ಷಾಪಾಲಕೇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕಾನ್ವರ್ಥಬಿರುದಾವಲೀವಿರಾಜಮಾನ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾರುಕೀರ್ತಿಪಂಡಿತದೇವಾಚಾರ್ಯಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಪರಮ್ಪರಾಯಾತಶ್ರೀಸಂಗೀತಪುರಸಿಂಹಾಸನಪಟ್ಟಾಚಾರ್ಯಶ್ರೀವಾದಕಲಂಕದೇವಶಿಷ್ಯಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಟ್ಟಾಕಲಂಕದೇವಂ ವಿವಿಧವಿನೇಯಜನಾನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯಿಂ ಸಕಲಶಾಬ್ದಿಕಜನಚೇತಶ್ಚಮತ್ಕಾರಕಾರಿಯಪ್ಪ ಕರ್ಣಾಟಕಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಮಂ ಸೂತ್ರಿಸಿಯದಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥೋದಾಹರಣಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣಗಣಪಾಠವಾಕ್ಯ[1]ಸಂಗ್ರಹಾತ್ಮಕಮಪ್ಪ ಭಾಷಾಮಞ್ಜರಿಯೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯುಮಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ತತ್ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿದ್ವಯನ್ಯಸ್ತಭಾಷಿತಾರ್ಥವಿಶೇಷಸಮರ್ಥನೋಕ್ತಾನುಕ್ತವಿಚಾರಪ್ರಚಾರಕ್ರಮಪರಿಪ್ರಾಪ್ತನ್ಯಾಸಭಾಷ್ಯಾಭಿಧಾನಗೋಚರಮುಮಂ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವದಪೇಕ್ಷಣೀಯಮುಮಾಗಿ [2] ರಚಿಸಿದ ಮಞ್ಜರೀಮಕರನ್ದಮೆಂಬ ನಿಬಂಧನಗ್ರನ್ಥಮರ್ಹದಾದಿಪರಾಪರಗುರುಚರಣಸ್ಮರಣಪ್ರಭಾವದಿಂ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಮಾದುದು. ಮಂಗಳಮಹಾ. ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ.*

[The author explains that the word *anu*, which concludes the last sûtra, ends the work with a blessing. Also, that the word *mechchidaṃ* in the examples under it has a similar signification. Moreover, that its repetition four times serves to express the fourfold Jaina blessing, namely, blessings on the Arhantas, on the Siddhas, on the Sâdhus, and on the religion taught by the Kêvalis.

---

1 ಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥಕ. 2 ರಂಜಿಸಿದ.

* ಈಗದ್ಯಮಾದಮೇಲೆ ಒಂದು ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ—ಮಿಥ್ಯಾಮಾರ್ಗಸ್ಥತತ್ತ್ವಪ್ರಕಟನಪಟುಧೀಸರ್ವಥೈಕಾಂತವಾದಿ | ಮಾತ್ರೋದ್ಯದ್ಗರ್ವಪರ್ವೇಕ—ಎಂಬ ಪದ್ಯಭಾಗವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಓಲೆ ಒಡೆದುಹೋಗಿದೆ.

Then follow verses in which, after reverence to all the Jinas, Bhaṭṭâkalaṅka is praised as being—an expert in the logic of the various schools, a skilful commentator, the upholder on many occasions in royal assemblies of the true Ârhata faith, and a proficient in the grammar of both the Karṇâṭaka and Sanskrit languages. By Bhaṭṭâkalaṅka, who composed this Karṇâṭaka-S'abdânus'âsana, was also composed its vṛitti or gloss, and moreover for the vṛitti the classical commentary named Makaranda. May this Mañjarî-makaranda, derived from the flowers, the sweet words of Akalaṅka, which the bees, the celebrated poets, love—endure as long as moon, stars and ocean.

In the S'aka year reckoned by the flavours, the eyes, the arrows and the moon (=1526), the year S'ôbhakṛit, the 5th of the bright half of the month Mâgha, Thursday, under the sign Kumbha (Aquarius) and the constellation Rêvati, Bhaṭṭâkalaṅka-muni, an ornament among the disciples of Akalaṅka-yògi, composed this book called Mañjarî-makaranda, approved by the wise.

Here ends the work, but a paragraph in Kannaḍa follows (which may have been added by some disciple or admirer) repeating the substance of the above, with some laudatory additions. It also states that the author's preceptor, Akalaṅka-dêva, was the enthroned guru of Saṅgîtapura (Hâḍuvalli in South Kanara), regularly descended in the line of the disciples of Chârukîrtti-Paṇḍita of the Múla-saṅgha, Dês'i-gaṇa, Pustaka-gachchha and Kuṇḍakundânvaya, who had, among other titles, that of preserver of the life of Ballâḷa-Râya.]

APPENDIX I.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ 1.

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ ಸೂತ್ರಪಾಠಃ.

ಸೂತ್ರ ಸಂಖ್ಯಾ.	ಸೂತ್ರಾಣಿ	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯಾ.
1	ಸಿದ್ಧಾ ಹಿ ಶುದ್ಧಕಾಃ	15
2	ಔತಃ ಸ್ವರಾಃ	23
3	ಏಕದ್ವಿತ್ರಿಮಾತ್ರಾ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾಃ	25
4	ಸ್ವರಸ್ಯ	31
5	ತಪರಸ್ತ್ವಾರ್ಣ	32
6	ಕಾದಯೋಽ ವ್ಯಞ್ಜನಂ	34
7	ಮಾನ್ತಾಃ ಪಞ್ಚ ಪಞ್ಚ ವರ್ಗಾಃ	35
8	ಅರ್ಥವಲ್ಲಿಙ್ಗಂ	,,
9	ಇಹಾದಯಃ	39
10	ನಾವ್ಯಯಶತೃಕ್ತ್ವಾದಾಡಿ	40
11	ದ್ವ್ಯೈದ್ವ್ಯಾದಶ್ಚಃ	41
12	ಕ್ರಿಯಾರ್ಥೋಽ ಧಾತುಃ	42
13	ದುರನ್ತ್ಯವ್ಯಞ್ಜನಾದಿಃ	45
14	ಪಞ್ಚಮ್ಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪರಃ	46
15	ಕೃದಜಾದಿಃ	47
16	ಮುಮಿಮ್ಗೆದತ್ತಣಿಮದೊಳ್ ಸುಪ್	48
17	ಅಮರಯಿರೆನೆವು ತಿಙ್	49
18	ಸುಪ್ತಿಙನ್ತಂ ಪದಂ	,,
19	ವುದುಮಾದ್ಯವ್ಯಯಂ	51
20	ಅಣಮಾದಯಃ	53
21	ಎಮಾದಯೋಽ ನಿಪಾತಾಶ್ಚ	58
22	ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇಽನ್ತ್ಯಸ್ಯ	,,
23	ಶಿತ್ಸರ್ವಸ್ಯ	60

ಸೂತ್ರ ಸಂಖ್ಯಾ.	ಸೂತ್ರಾಣಿ.	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯಾ.
116	ಕರುಣಾದೀನಾಂ	148
117	ರಮ್ಭಾಯಾಃ ಕದಲ್ಯಾಂ	,,
118	ಎದಾತಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ	149
119	ಪಾತ್ರಸ್ಯ ಭಾಣ್ಡೇ ವಾ	,,
120	ಊಷ್ಮಾದೀನಾಂ	150
121	ಉದ್ರೂಪಸ್ಯ	,,
122	ಋತೋಽರಃ	151
123	ಋದಾರೌ ತುಃ	152
124	ಸ್ವಸ್ರಾದೇಃ	,,
125	ದಾತುರಚ್ಚ	153
126	ಮಾನ್ಧಾತಂ	154
127	ವೇಧಸಿ ಋದ್ರೌ ವಿಧಾತುಃ	,,
128	ಸಖ್ಯುರದಾಯೌ	,,
129	ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯಾನಜ್ಞಸನ್ತವಲ್ಲುಪ್ಚ ತಸ್ಯ	155
130	ನೋಽಶ್ವಪಥಿಮತಃ	156
131	ಋಭುಕ್ಷಯುವಾಧ್ವಮಘವಜಗತೋ ವಾ	157
132	ಸೋಽಪಸಃ	158
133	ಉಗಲೋಪೇ	,,
134	ವೇಯುಸಃ	159
135	ಉಗಿದಾದೀನಾಂ	,,
136	ವಾಗಾದೀನಾಂ ಸ್ವನ್ತವಚ್ಚ	160
137	ಮಹದಾದೀನಾಂ ನಪಿ	161
138	ಶಷೋರ್ವಾರ್ ಸಃ	,,
139	ಲೋ ಳಃ	162
140	ಡೋ ಬಹುಲಂ	,,
141	ಯೋ ಜಃ	169
142	ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮೋ ವರ್ಗಾಣಾಂ	170
143	ತೃತೀಯಃ ಪ್ರಥಮಚತುರ್ಥಯೋಃ	,,
144	ಬವೋರ್ವಃ	171
145	ಪೋ ಹಶ್ಚ	,,
146	ವೋ ಬಃ	172
147	ಅಗಿಗುಗ್ವ್ಯಞ್ಜನೇ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ಯ	,,

ಸೂತ್ರ ಸಂಖ್ಯಾ.	ಸೂತ್ರಾಣಿ.	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯಾ.
211	ಸಹಾರ್ಥೇನಾಪ್ರಧಾನೇ	211
212	ಒಡನೆ ನ	212
213	ಗೆದಾಷ್ಯೇ ದೇಯೈಃ	,,
214	ಶಕ್ತಿರುಚೀರ್ಷ್ಯಾಸೂಯಾದ್ರೋಹಕ್ರೋಧಮತ್ಸರಭೀತ್ಯನ್ನತಿಸ್ವ ಭಾವಾವನತೀಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರತಿಸಿಧ್ಯರ್ಥೈಃ.	213
215	ಆಶಿಷ್ಯುದ್ದೇಶ್ಯೇ	216
216	ಸ್ವಾಹಾಸ್ವಧಾವಷಡ್ಭಿಃ	,,
217	ತಾದರ್ಥ್ಯೇ	217
218	ಉತ್ಪಾತೇನ ಜ್ಞಾಪ್ಯೇ	,,
219	ಬಗೆತಃ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ ಯತೋಽವಜ್ಞಾ	218
220	ಹೇತಾವತ್ತಣಿಂ	219
221	ಅವಧಾವಪಾಯೇ	,,
222	ಒಳಧಿಕರಣೇ	221
223	ಯತೋ ನಿರ್ಧಾರಣಂ	222
224	ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥೈಃ ಪೂಜ್ಯೇ	223
225	ಯೋಗೇಽದ್	224
226	ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ ಭಾವೇ	,,
227	ಮುಕ್ತೇ	225
228	ಆಮನ್ತ್ರಣೇ	227
229	ಯಸ್ಯ ಭಾವೋ ಭಾವಲಕ್ಷಣಂ	228
230	ವಿಶೇಷಣಾದ್ವಾ	,,
231	ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ	229
232	ಗಳನೇಕತ್ವೇ ಸುಪಿ	232
233	ನಾಡ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಕಳುಬ್ವಾ	234
234	ಎಲ್ಲಾದ್ವುಃ	,,
235	ಅದ್ವ್ಯಾದೇರ್ದೀರ್ಘೇಲುಕ್ಚ	235
236	ಗುಣೋಕ್ತೇರ್ಯಶ್ಚ	,,
237	ತೋ ದಃ	,,
238	ನಾಸಿತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ	236
239	ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಾದರ್ದಿರ್ವಿರ್ ಬಹುಲಂ	,,
240	ತೊಟ್ಟುಪೆಂಡಾದಿರ್	237

KK

ಸೂತ್ರ ಸಂಖ್ಯಾ.	ಸೂತ್ರಾಣಿ	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯಾ.
548	ಕುಟ್ಟ್ಯೋರಿಗೋ ದುಲುಪ್ಚ	448
549	ಅದಾ ವೇ	,,
550	ಕಿಡೋರೇದ್ಧಿರ್ಘಶ್ಚ	449
551	ಒತ್ಕುಡುತುಡೋಃ	450
552	ಲುಪ್ ತಸ್ಯ	451
553	ಈನೀಯುಸ್ತುಃ	452
554	ಮಣ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ	,,
555	ಗುಳ್ ಪೊಯ್ಬ್ಬಯುಃ	,,
556	ಆಯಾರಯುಃ ಕೇತ್	453
557	ನಲರಣಜುಭ್ಯಃ	,,
558	ಟಿಃ	,,
559	ತೆದನೇಕಸ್ವರಾತ್	,,
560	ಉಗುಪುಗುಮಿಗೋಃ	454
561	ಎತಃ ಪಃ	,,
562	ಕುದಿಮಿದಿತಳಿತೊಳತಿಳಿಭ್ಯಃ	,,
563	ಬಳ್ಬೆಳ್ತೋರವ್ಯಸೂ	455
564	ಉಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಗೆತ್	,,
565	ಬೇಡ್ವಾದೇರಿಕ್ಚ	,,
566	ಪಸ್ವಾದೇರ್ವುಃ	,,
567	ಕಳಾದೇರಕ್ಚ	456
568	ಬಂದುನಂದ್ವಂಜುಕಲ್ಕಂದುಪೊಂದೋರಿಕೆತ್	,,
569	ಮೋದ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ವಾ	,,
570	ಡೋರಕಿಡುಕುಡುತುಡೋಃ	457
571	ಬಲ್ನಲ್ಕುಭ್ಯೋ ಮೆತ್	,,
572	ತರ್ಬರಃ ಕುಕ್ಚ	,,
573	ಒಕಾಮೇಭ್ಯಃ ಪುಃ	,,
574	ಪೊಳಗೋರ್ದುಲುಪ್ಚ	458
575	ಸುಮುರ್ನಿಕಿನಿಮುಳಿಭ್ಯಃ	,,
576	ಸಾಲ್ಬಾನೋನ್ಮಿಭ್ಯೋ ಹುಪಿಹಾಃ	,,
577	ಕೊಲ್ನಗೋರೆತ್	,,
578	ಇಸುಸ್ತಿನಃ	459

APPENDIX II.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ 2.

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ ಸೂತ್ರ ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ.

ಸೂತ್ರ ಸಂಖ್ಯಾ.	ಸೂತ್ರಾಣಿ.	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯಾ.
178	ಏನ್ಮವೋಃ	188
540	ಐಸುಸ್ತ್ರಾದಿಭ್ಯಃ	441
568	ಒಂದುನಂದ್ವಂಜು ಕಲ್ಕಂದು ಪೊಂದೋಱಿಕೆತ್	456
180	ಒಂದೋಃ ಪುಂಸ್ತ್ರ್ಯುವ್ವರ್ಗೆ	188
98	ಒಂಬತ್ತು ಪತ್ತೋರ್ವರೋ ವ್ರೋ ಬಃ	132
173	ಒಂಬತ್ತುಪತ್ತೋಸ್ತ್ರ ದಿಮ್	185
361	ಒಾಬತ್ತೋಸ್ತೋಮ್ ಪತ್ತೌ	323
100	ಒಂಬಯೋ ನ	133
362	ಒಂಬಯ್ ನೂಱುಸಾಸಿರೇ	324
592	ಒಡನೆದೊಡವುಲೋ'ನು	469
212	ಒಡನೆ ನ	212
157	ಒದುತಃ	176
39	ಒದೋ ಬಹುಲಂ	78
179	ಒನಚಃ	188
508	ಒಱಿ ಅಱಿಸ್ರಾವಶೋಷಣಯೋಃ	419
358	ಒರೊಂದೋಃ	322
222	ಒಳಧಿಕರಣೇ	221
277	ಒಳಃ ಶಲ್ಲಿಃ	256
311	ಒಳಾ	289
290	ಒಳ್‌ಗೆತೋರಮ್ ಚ	264
280	ಒಳ್ಮಿಶ್ರಾಬ್ತೋ ದಿಗರ್ಥಾಚ್ಛಲ್ ಚ	257
305	ಒಳ್ ಸಾಧುನಿಪುಣಾರ್ಥೇನ	281
573	ಓಕಾವೇಭ್ಯಃಪುಃ	457
551	ಓತ್ಕಡುತುಡೋಃ	450
461	ಓದಯೋ ವಾ	395
45	ಓ ನಿಪಾತೇ	83
513	ಓಪೂತವ್ಯವೋಃ	421
460	ಓರತ್ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ	394
2	ಔತಃಸ್ವರಾಃ	23
296	ಕಡುರಾಗಾದಯಃ	275
390	ಕಡೆನಡೋಷ್ಟ್ಯಃ	337
339	ಕಡ್ಡಿ ಡಃ	310

APPENDIX III.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ 3.

ಕರ್ಣಾಟಕಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನಿ, ಶಾಕಟಾಯನ, ಕಾತಂತ್ರ, ಜೈನೇಂದ್ರ, ಸಾರಸ್ವತ—ಈ ವ್ಯಾಕರಣಗಳಿಂದ ಅನುವಾದಮಾಡಿರುವ ಸೂತ್ರಾದಿಗಳ, ಮತ್ತು ವಾರ್ತಿಕ, ಮಹಾಭಾಷ್ಯ, ಪಾಣಿನೀಯಶಿಕ್ಷಾ, ಅಮೋಘವೃತ್ತಿ, ನ್ಯಾಸ—ಇವುಗಳಿಂದ ಉದ್ಧೃತವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳ ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

(a) ಪಾಣಿನೀಯವ್ಯಾಕರಣ.

ಶ. ಶಾ. ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಸೂತ್ರಗಳು	ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ. ಅ. ಪಾ. ಸೂ.
193	28	ಅಗ್ನೇರ್ಢಕ್	4–2— 33
29 450	21 24	ಅದೇಙ್ಗುಣಃ	1—1— 2
3 376	15 1	ಅಸ್ಮದ್ಯುತ್ತಮಃ	1—4—107
221	6	ಆಖ್ಯಾತೋಪಯೋಗೇ	1—4— 29
90	31	ಆದ್ಯನ್ತವದೇಕಸ್ಮಿನ್	1—1— 21
327	30	ಆನ್ಮಹತಃ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ	6—3— 46
387	17	ಆಶಿಷಿ ಲಿಙ್‌ಲೋಟೌ	3—3—173
29 450	22 31 25	ಇಕೋ ಗುಣವೃದ್ಧೀ	1—1— 3
38 447	2 18	ಕರ್ಮಣ್ಯಣ್	3—2— 1
252	24	ಕುಲಾತ್ಖಃ	4—1—139
252	24	ಕ್ಷತ್ರಾದ್ಘಃ	4—1—138
247	26	ಗೋತಃ	7—1— 90
294	17	ಚಾರ್ಥೇ ದ್ವನ್ದ್ವಃ	2—2— 29
220	31	ಜನಿಕರ್ತುಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ	1—4— 30
347	18	ತತ ಆಗತಃ	4—3— 74

ಶ. ಶಾ. ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಸೂತ್ರಗಳು	ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ. ಅ. ಪಾ. ಸೂ.
62	25	ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ	1—1— 66
347	19	ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ	4—1— 92
347	18	ತೇನ ಪ್ರೋಕ್ತಂ	4—3—101
24 220	9 13	ಧ್ರುವಮಪಾಯೇಽಪಾದಾನಂ	1—4— 24
294	22	ಪಿತಾ ಮಾತ್ರಾ ವಾ	6—3— 46
331	5	ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ	6—3—109
378	2	ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥಲಿಙ್ಗವಚನ ಪರಿಮಾಣಮಾತ್ರೇ ಪ್ರಥಮಾ	2—3— 46
220	25	ಭೀತ್ರಾರ್ಥಾನಾಂ ಭಯಹೇತುಃ	1—4— 25
221	15	ಭುವಃ ಪ್ರಭವಃ	1—4— 31
364	3	ಭೂಮನಿಂದಾಪ್ರಶಂಸಾಸು ನಿತ್ಯಯೋಗೇಽತಿಶಾಯನೇ । ಸಂಬಂಧೇಽಸ್ತಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಭವನ್ತಿ ಮತುಬಾದಯಃ ॥	5—2— 94 (ವೃತ್ತಿ)
45 435	21 23	ಭೂವಾದಯೋ ಧಾತವಃ	1—3— 1
28	5	ಯಥಾಸಙ್ಖ್ಯಮನುದೇಶಃ ಸಮಾನಾಂ	1—3— 10
376	5	ಯುಷ್ಮದಿ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ ಸ್ಥಾನಿನ್ಯಪಿ ಮಧ್ಯಮಃ	1—4—105
60	21	ಯೇನ ವಿಧಿಸ್ತದನ್ತಸ್ಯ	1—1— 72
29 450	21 23	ವೃದ್ಧಿರಾದೈಚ್	1—1— 1
155	2	ಸಖ್ಯುರಸಮ್ಬುದ್ಧೌ	7—1— 92
435	16	ಸನಾದ್ಯನ್ತಾ ಧಾತವಃ	3—1— 32
266	2	ಸಮರ್ಥಃ ಪದವಿಧಿಃ	2—1— 1
201	3	ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ ಕರ್ತಾ	1—4— 54
437	22	ಸ್ವರಿತೇನಾಧಿಕಾರಃ	1—3— 11
49	22	ಸದೃಶಂ ತ್ರಿಷು ಲಿಙ್ಗೇಷು ಸರ್ವಾಸು ಚ ವಿಭಕ್ತಿಷು । ವಚನೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಯನ್ನ ವ್ಯೇತಿ ತದವ್ಯಯಂ ॥	2—4— 82 (ವೃತ್ತಿ)
69	33	ಸ್ಥಾನಿವದಾದೇಶೋಽನಲ್ವಿಧೌ	1—1— 56
16 67	2 27	ಸುಪ್ತಿಙನ್ತಂ ಪದಂ	1—4— 14

(b) ಶಾಕಟಾಯನವ್ಯಾಕರಣ.

152	6	ಅನ್ತ್ಯೋಪಾನ್ತ್ಯತ್ರ್ಯಾರ್ಧಮಿರ್	4—1—169
70	1	ಅಪ್ರಯೋಗೀತ್	1—1— 5

ಶ. ಪುಟ.	ಶಾ. ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಸೂತ್ರಗಳು	ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ. ಅ. ಪಾ. ಸೂ.
21	9	ಅಭ್ರಾದಿಭ್ಯಃ	3—3—142
24	23	ಆಙಾ	1—3—157
25	3	ಆಙೀಷದರ್ಥೇಽಭಿವ್ಯಾಪ್ತೌ ಸೀಮ್ನ್ಯರ್ಥೇ ಧಾತು ಯೋಗಜೇ॥	(ಅಭಯ ಚಂದ್ರವೃತ್ತೌ)
406	5	ಆತೋಽನಾಙಃ ಶ್ಲುಕ್	1—2—151
387	16	ಆಶಿಷಿ ಲಿಙ್ಲೋಟೌ	4—4—136
61 378	25 1	ಏಕದ್ವಿಬಹೌ	1—3— 98
247	24	ಏಚೋಽ ಲುಕ್	1—2—105
24	26	ಏಜಾಽಚ್ಛ್ಯೈಚ್	1—1— 81
394	30	ಓತಃ	1—1-- 98
291	21	ಕರಣಾಧಾರೇ ಚಾನಟ್	4—4— 90
38	2	ಕರ್ಮಣೋಽಣ್	4—4—185
447	17	ಕರ್ಮಣೋಽಣ್	4—3—109
42 435 373	1 28 15	ಕ್ರಿಯಾರ್ಥೋ ಧಾತುಃ	1—1— 22
252	24	ಕುಲಾತ್ಖಃ	2—4— 90
7 132 445	12 23 12	ಕೃದ್ಬಹುಲಂ	4—3— 58
252	24	ಕ್ಷತ್ರಾದ್ಘಃ	2—4— 96
347	14	ಜಸೇರಾಗತೇ	3—1—158
347	15	ಜಸೋಽಪತ್ಯೇ	2—4-- 18
113	8	ಜಿತಾತ್	1—2— 24
347	14	ಚೇರ್ವ್ಯಾಕರಣೇ	2—2— 8
347	13	ಟಃಪ್ರೋಕ್ತೇ	3—1—169
3	8	ತಿಙಾ ವಾಕ್ಯಂ	1—1— 59
362	2	ತುಲ್ಯಾರ್ಥೈಸ್ತೃತೀಯಾ	1—3—187
64	26	ದಿಕ್ಛಬ್ದಾನ್ಯಾರ್ಥಾರಾದ್ಬಹಿರಿತರೈಃ	1—3—161
77	2	ದೀರ್ಘಃ	1—1— 75
394	28	ದ್ಯೌಗೋರ್ವದ್ವಿಭಕ್ತೌ	
74	9	ದ್ವೌ ಚಾಸ್ಮದೋ ವಿಶೇಷಣೇ	1—3— 95
42	27	ಧಾತ್ವರ್ಥಃಕೇವಲಶ್ಶುದ್ಧೋ ಭಾವ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ|	P 187
3	22	ನಮೋವರಿವಸ್ತಪಸಃಕ್ಯಚ್	4—1— 40

ಶ. ಪುಟ.	ಶಾ. ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಸೂತ್ರಗಳು	ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ. ಅ. ಪಾ. ಸೂ.
38	18	ನಾಮ್ನ್ಯುತ್ತರಪದಸ್ಯ ಚ	2—2—136
37	29	ನ್ಯಾಸಃಶಿರೀರಕ್	1—4—144
156	13	ನಃಪಥಿಮಥಿಋಭುಕ್ಷಃ	1—2—108
298	22	ಪಿತಾ ಮಾತ್ರಾ ವಾ	2—1— 85
31	27	ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ಭಾವ್ಯೋಗ	1—1— 4
331	5	ಪೃಷೋದರಾದಯಃ	2—2—172
6	13	ಭಾರ್ಯೋಢಾದಿಷು	2—1— 11
4	11	ಮಯೂರವ್ಯಂಸಕಾದಿತ್ವಾತ್	2—1— 79
27	30	ಯಥಾಥಾಃ	2—1— 19
154	33	ರಾಜರ್ಸಖೇಃ	2—1—169
387	13	ಲಙ್, ಲಟ್, ಲಿಙ್, ಲಿಟ್, ಲುಙ್, ಲುಟ್ ಲೃಙ್, ಲೃಟ್, ಲೇಙ್, ಲೇಟ್ ಇತಿ ದಶಲಕಾರಾ ಇತಿ	ನೇದಂ ವಾಕ್ಯಾನುವಾದಃ ಅಪಿತ್ವರ್ಥಾನುವಾದಃ
387	16	ಲಿಙ್ ಲೇಡಾಶಿಷಿ	4—4—136
465	5	ಲೇಙ್ತುಮಿಚ್ಛಾರ್ಥೇ ತುಲ್ಯಕರ್ತೃಕೇ	4—4—186
375 / 376	11 / 23	ಲೋಽನ್ಯಯುಷ್ಮದಸ್ಮತ್ಸುತಿಪ್ತಸಿಝು ಸಿಪ್ಥ ಸ್ಥ ಮಿಬ್ವಸ್ಮಸ್	1—4— 1
24	33	ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ರಣಯೋರಜಿತ್	ಅಭಯಚಂದ್ರವೃತ್ತೌ
344	27	ವಾದ್ಯಾತ್ತದ್ಧಿತಃ	2—4— 1
41	29	ವಾಷ್ಟ್ಣಃ ಆಃ	1—2—218
8	30	ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಭಿಃ	2—1— 64
8	28	ವಿಶೇಷಣಂ	1—1— 53
4	15	ವಿಶೇಷಣಂ ವ್ಯಭಿಚಾರ್ಯೈಕಾರ್ಥಂ ಕರ್ಮಧಾರಯಶ್ಚ	2—1— 58
6	11	ವಿಶೇಷಣಂ ಸರ್ವಾದಿಸಙ್ಖ್ಯಂ ಬಹುವ್ರೀಹೌ	2—1—110
180	22	ವರ್ಣಾಗಮೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಶ್ಚ ದ್ವೌ ಚಾಪರೌ ವರ್ಣವಿಕಾರನಾಶೌ । ಧಾತೋಸ್ತದರ್ಥಾತಿಶಯೇನ ಯೋಗಃ ತದುಚ್ಯತೇ ಪಞ್ಚವಿಧಂ ನಿರುಕ್ತಂ ॥	2—2—172 (ವೃತ್ತಿ)
61	26	ಶ್ಚುಲ್ಟ್ಯಸ್ತಾನ್ತರೇ	1—2— 51
362	3	ಷಷ್ಠೀ	1—3—188
90	11	ಷಷ್ಠ್ಯಯುತ್ವಾತ್	2—1— 43

ಶ. ಶಾ. ಪುಟ	ಪಙ್ಕ್ತಿ	ಸೂತ್ರಗಳು	ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ. ಅ. ಪಾ. ಸೂ.
49	22	ಸದೃಶಂ ತ್ರಿಷು ಲಿಂಗೇಷು ಸರ್ವಾಸು ಚ ವಿಭಕ್ತಿಷು। ವಚನೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಯನ್ನವ್ಯೇತಿ ತದವ್ಯಯಂ॥	1—2—154 (ವೃತ್ತಿ)
124	15	ಸಙ್ಖ್ಯೈಲ್ಪ್ಪ ಸಮಾಸೇ	2—1—122
430	16	ಸುಪಃಪ್ರಾಗ್ಬಹುವಾ	3—4— 78
69	31	ಸ್ಥಾನೀ ವಾಽವಲಾಶ್ರಯೇ	1—1— 48

(c) ಕಾತಂತ್ರವ್ಯಾಕರಣ.

406	1	ಅಧಾತೋರರಘುಟ್ಸ್ವರೇ	2—2— 55
157	15	ಅವರ್ಣ ಇವರ್ಣೇ ಏ	1—2— 2
3 376	15 1	ಅಸ್ಮದ್ಯುತ್ತಮಃ	3—1— 7
410	24	ಏ ಅಯ್	1—2— 12
34 81	20 30	ಏಕಾರಾದೀನಿ ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ	1—1— 8
410	25	ಐ ಆಯ್	1—2— 13
410	25	ಓ ಅವ್	1—2— 14
410	25	ಔ ಆವ್	1—2— 15
291	21	ಕರಣಾಧಾರೇ ಚಾನಟ್	4—4— 90
30	18	ಕಷಯೋಗೇ ಕ್ಷಃ	
34	20	ಕಾದೀನಿ ವ್ಯಞ್ಜನಾನಿ	1—1— 9
252	29	ಕ್ಷತ್ರಾದಿಯಃ, ಕುಲಾದಿನಃ	
247 390	19 26	ಗೋಶ್ಚ	2—1— 59
385	20	ಗಮನಾಹಾರ ಬೋಧಾರ್ಥ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾಕರ್ಮಧಾತುಷು। ಅನಿನನ್ತೇಷು ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸ್ಯಾದಿನನ್ತೇಷು ಕರ್ಮತತ್ ॥	
113	8	ಙಸಿರಾತ್	2—1— 21
17	15	ಚತುರ್ದಶಾದೌ ಸ್ವರಾಃ	1—1— 2
103	22	ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯೋಪಧ್ಮಾನೀಯೌ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಥಾನಿಕೌ ತದಾತ್ಮಕೌ। ಬಿನ್ದುಶ್ಚೈಕಾನ್ತತೋ ವ್ಯಞ್ಜನಾತ್ಮಾ ಅಪಿತು ಸ್ವರಾತ್ಮಾ ಚೇತಿ।	
376	20	ತ್ರೀಣಿ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರಥಮಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಪುರುಷಾಃ	3—1— 3

ಶ. ಪುಟ.	ಶಾ. ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಸೂತ್ರಗಳು	ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ. ಅ. ಪಾ. ಸೂ.
34	32	ಧಾತುವಿಭಕ್ತಿವರ್ಜಮರ್ಥವಲ್ಲಿಙ್ಗಮ್	2—1— 1
42	27	ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಕೇವಲಶ್ಶುದ್ಧೋ ಭಾವ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ।	P 107
3	29	ನಮಃಸ್ವಸ್ತಿಸ್ವಾಹಾಸ್ವಧಾಲಂವಷಡ್ಯೋಗೇ	2—4— 26
269 374	14 5	ನಾಮ್ನಾಂ ಸಮಾಸೋ ಯುಕ್ತಾರ್ಥಃ (ವಿವೃತಂ ಚ ವೃತ್ತಿಕೃತಾ—ಯುಕ್ತಾರ್ಥಸ್ತು ನರಸಿಂಹವದಖಂಡ ಏವೇತಿ)	2—5— 1
90	13	ನಿರ್ಧಾರಣೇ ಚ	2—4— 36
34	23	ಪಞ್ಚಾದೌ ಘುಟ್	2—1— 3
156	10	ಪನ್ಥಿಮನ್ಥಿಋಭುಕ್ಷೀಣಾಂ ಸೌ	2—2— 35
378	1	ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿರ್ಲಿಙ್ಗಾರ್ಥವಚನೇ ॥	2—4— 17
282	13	ಮನ್ಯಕರ್ಮಣಿ ಚಾನಾದರೇಽಪ್ರಾಣಿನಿ	2—4— 25
77	1	ಮರ್ಯಾದಾಭಿವಿಧೌ ಚ ಯಃ	P 10
379	29	ಯುಗಪದ್ವಚನೇ ಪರಃಪುರುಷಾಣಾಂ	3—1— 4
376	1	ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋಃಪದಂ ಪದಾತ್ಪರಂ	2—3— 1
375	34	ಯುಷ್ಮದಿ ಮಧ್ಯಮಃ	3—1— 6
37	3	ಲಿಙ್ಗಾನ್ತನಕಾರಸ್ಯ	2—3— 56
78	30	ವರ್ಣಗ್ರಹಣೇ ಸವರ್ಣಗ್ರಹಣಂ ಕಾರಗ್ರಹಣೇ ಕೇವಲಗ್ರಹಣಂ	P. 18 ಸೂ8?
34	24	ಶಿಡಿತಿ ಶಾದಯಃ	3—8— 32
157 174 358	14 31 27	ಸಮಾನಸ್ಸವರ್ಣೇ ದೀರ್ಘೀಭವತಿ ಪರಶ್ಚ ಲೋಪಂ	1—2— 1
20	4	ಸಿದ್ಧೋ ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯಃ	1—1— 11
106	25	ಸ್ವರಾದ್ವ್ಯಞ್ಜನಮುಸ್ವರೇ	...
37	2	ಸ್ವರೋ ಹ್ರಸ್ವೋ ನಪುಂಸಕೇ	2—4— 52
49	22	ಸದೃಶಂ ತ್ರಿಷು ಲಿಙ್ಗೇಷು ಸರ್ವಾಸು ಚ ವಿಭಕ್ತಿಷು। ವಚನೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಯನ್ನ ವ್ಯೇತಿ ತದವ್ಯಯಂ ॥	P. 67
387 —	26	ಕಾತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ತು ವರ್ತಮಾನಾ, ಸಪ್ತಮೀ, ಪಂಚಮೀ, ಹ್ಯಸ್ತನೀ, ಅದ್ಯತನೀ, ಪರೋಕ್ಷಾ, ಕ್ರಿಯಾತಿಪತ್ತಿಃ, ಶ್ವಸ್ತನೀ, ಭವಿಷ್ಯನ್ತೀ, ಆಶೀಃ ಇತಿ ನವೈವ ಲಕಾರಾಃ	

(ಕಾ. 3-1-24, 25, 26, 27, 28, 29, 30)

(d) ಜೈನೇಂದ್ರವ್ಯಾಕರಣ.

ಶ. ಪುಟ.	ಶಾ. ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಸೂತ್ರಗಳು	ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ. ಅ. ಪಾ. ಸೂ.
29	23	ಅದೇಜೇಪ್	
289	12	ಅಪಾನ್ಯಾರ್ಥೇನೇಕಂಪಂ	
29	23	ಆದ್ಯೈಜೈಪ್	
29	24	ಇಕಸೌ	
375	11	ಮಿಜಸ್ತ್ರಿಶಃ ಅಸ್ಮದ್ಯುಷ್ಮದನ್ಯಾಃ	
277 378	23 8	ಮಿಜೈಕಾರ್ಥೇ ವಾ	

(e) ಸಾರಸ್ವತವ್ಯಾಕರಣ.

17	14	ನಪಾದಿತಃ ಸ್ವರಾಃ	
76	21	" ಮಿತ್ರವದಾಗಮಃ " ಇತಿಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ	P. 9 ಸೂ 8.
358	30	ಅದೀರ್ಘೋ ದೀರ್ಘತಾಂ ಯಾತಿ ನ ಚ ದೀರ್ಘಸ್ಯ ದೀರ್ಘತಾ ‖ ಪೂರ್ವದೀರ್ಘಂ ಸ್ವರಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪರಲೋಪೋ ವಿಧೀಯತೇ ‖	ಸ್ವರಸಂಧಿ ಪ್ರಕರಣೇ P. 24

(f) ಕಾಶಿಕಾವೃತ್ತಿ.

45	21	ಭೂವಾದಯೋ ಧಾತವ ಇತ್ಯತ್ರ ಭೂ ಇತ್ಯೇವಮಾದ ಯಃ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿನೋ ಗಣಪಠಿತಾಃ ಧಾತವಃ
223	2	ಸಮುದಾಯಾದೇಕದೇಶಸ್ಯ ಪೃಥಕ್ಕರಣಂ ನಿರ್ಧಾರಣಂ

(g) ವಾರ್ತಿಕ.

20	20	ಅಯೋಗವಾಹಾನಾಂ ಅಟ್ಸು ಉಪದೇಶಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಮಹಾಭಾಷ್ಯೇ—" ಹಯವರಟ್ " ಸೂತ್ರಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾವಸರೇ.
4	1	ನನು ಇತ್ಯಾದಿಭಿರವ್ಯಯೈರ್ಯೋಗೇ

(h) ಮಹಾಭಾಷ್ಯ.

14	29	ಅಥಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಂ, ಕೇಷಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಲೌಕಿಕಾನಾಂ ವೈದಿಕಾನಾಂ ಚ	
104	20	ಅರ್ಥವದ್ಗ್ರಹಣೇ ನಾನರ್ಥಕಸ್ಯ	(ಪರಿಭಾಷಾ)
356	12	ಅಸಿದ್ಧಂ ಬಹಿರಙ್ಗಮನ್ತರಙ್ಗೇ	(ಪರಿಭಾಷಾ)
462	24	ಏಕಶ್ಶಬ್ದಃ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾತಃ ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಕಾಮಧುಗ್ಭವತಿ.	

ಶ. ಶಾ. ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಸೂತ್ರಗಳು	ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ. ಅ. ಪಾ. ಸೂ.
20	21	ಕೇ ಪುನರಯೋಗವಾಹಾಃ ಅಂ ಅಃ ಃಕಃ ಃಪಃ, ಕಥಂ ಪುನರಯೋಗವಾಹಾಃ ಯದಯುಕ್ತಾ ವಹನ್ತಿ ಇತಿ ಸ್ವರೂಪಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತಪೃಚ್ಛಾಯಾಂ ಪತಞ್ಜಲಿಃ	
		ಮಹಾಭಾಷ್ಯೇ "ಹಯವರಟ್" ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾ.	
364	31	ಚತುಷ್ಟಯೀ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ಜಾತಿಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಭೇದಾತ್.	
350	12	ನ ಕರ್ಮಧಾರಯಾನ್ಮತ್ವರ್ಥೀಯಃ	
43 146 227 377	10 3 16 25	ನ ಕೇವಲಾ ಪ್ರಕೃತಿಃಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾ ನ ಚ ಕೇವಲಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯಃ |	
350	14	ನ ಬಹುವ್ರೀಹಿನಿರ್ವಾಹ್ಯೇ ಭವನ್ತಿ ಮತುಬಾದಯಃ	
175	3	ನ ಹೀದಂ ವಚನಂ ನಾಪಿ ನ್ಯಾಯಃ (ನಿಮಿತ್ತಾಪಾಯೇ ನೈಮಿತ್ತಿಕಸ್ಯಾಪ್ಯಪಾಯ ಇತಿ)	
95	1	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತೋ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ನಹಿ ಸಂದೇಹಾದಲಕ್ಷಣಂ	(ಪರಿಭಾಷಾ)
286	32	ಸಾದೃಶ್ಯೇ ತು ಉಪಚರಿತಂ ಇತಿ	

(i) ಪಾಣಿನೀಯಶಿಕ್ಷಾ.

82	21	ಅಷ್ಟೌ ಸ್ಥಾನಾನಿ ವರ್ಣಾನಾಮುರಃಕಂಠಶ್ಶಿರಸ್ತಥಾ || ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಂ ಚ ದಂತಾಶ್ಚ ನಾಸಿಕೋಷ್ಠೌ ಚ ತಾಲು ಚ ||
77	9	ಏಚಃ ಸನ್ಧ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ ತೇಷಾಂ ಚ ದ್ವಯೋಽಂಶಾಃ ಪೌರಸ್ತ್ಯ ಅಕಾರಾಃ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಇದುದೇದೋತಃ- ತತ್ರ ಏದೋತೌ ಪ್ರಶ್ಲಿಷ್ಟವರ್ಣೌ ಇತ್ಯಶ್ರುತಿಃ, ಐದೌತೌ ತು ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟವರ್ಣಾವಿತಿ ಅರ್ಧಮಾತ್ರಾಕಾರಶ್ರುತಿಃ
27	1	ಚಟಕೋ ರೌತ್ಯೇಕಮಾತ್ರಂ ದ್ವಿಮಾತ್ರಂ ರೌತಿ ವಾಯಸಃ || ತ್ರಿಮಾತ್ರಂ ತು ಶಿಖೀ ರೌತಿ ನಕುಲಸ್ತ್ವರ್ಧಮಾತ್ರಕಂ ||
27	3	ಪ್ರಾತಃಪ್ರಾತಃ ಸಮುತ್ಥಾಯ ಕ್ರಮಾತ್ ತ್ರಿಃ ಶುದ್ಧಕಂಧರಃ || ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾನ್ ರೌತಿ ಕೃಕವಾಕುರನಾತುರಃ ||

(j) ಅಮೋಘವೃತ್ತಿ.

136	19	ಇಯಮಯಮಿದಮಿತಿ ಶಬ್ದವ್ಯವಸ್ಥಾಹೇತುರುಪದೇಶಗಮ್ಯಃ
136	20	ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥಧರ್ಮೋ ಲಿಙ್ಗಂ.

ಶ. ಪುಟ.	ಶಾ. ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಸೂತ್ರಗಳು	ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ. ಅ. ಪಾ. ಸೂ.
138	10	ಸರ್ವಲಿಙ್ಗಸಙ್ಖ್ಯೇ ವಸ್ತುನಿ ಸ್ವಾದ್ಯಾದಮನುಪತತಿ ಮುಖ್ಯೋಪಚರಿತಾರ್ಥಾನುಪಾತಿನಿ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ಮನಿ ರೂಢಿತಃ ತತ್ತಲ್ಲಿಙ್ಗಸಙ್ಖ್ಯೇ ಪಾದಾನಸ್ವ್ಯವಸ್ಥಾ ಅನುಸರ್ತವ್ಯಾ.	
42	31	ಕೃದಭಿಧೇಯೋ ಭಾವೋ ಲಿಙ್ಗಸಙ್ಖ್ಯಾವಾನ್ ದ್ರವ್ಯವದ್ಭವತಿ.	
449	19	ಕೃದಭಿಹಿತೋ ಭಾವೋ ದ್ರವ್ಯವದ್ಭವತಿ.	
5	15	"ಉಷ್ಟ್ರಮುಖಃ ಪುರುಷಃ" "ಪಿತೃಸ್ಥಾನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ" ಇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ "ಉಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಮುಖಮಿವ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ" "ಪಿತುಃ ಸ್ಥಾನಮಿವ ಸ್ಥಾನಂ ಯಸ್ಯ" ಇತಿ ವಿಗೃಹ್ಯ ಉಷ್ಟ್ರಶಬ್ದಃ ಉಷ್ಟ್ರಮುಖತುಲ್ಯೇ ವರ್ತತೇ ಪಿತೃಶಬ್ದಶ್ಚ ಪಿತೃಸ್ಥಾನತುಲ್ಯೇ ಇತ್ಯೇಕಾರ್ಥ ಏವ ‖	
33	11	ಪರೋಽಯಂ ಭಯಾದಿರ್ನಿಷ್ಠಾಂತೋ ವಾ ಭಯಾದೇರಾಕೃತಿಗಣತ್ವಾತ್ ತಾದಪಿ ಪರಃ ತಪರಃ ಇತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಂ ಭವತಿ.	
152	19	ದೇವನನ್ದಿಮತೇ ಇರಾದೇಶಸ್ಯವೈಭಾಷಿಕತಯಾ ಋಕಾರಾನ್ತತ್ವೇನ ಪ್ರಿಯಗ್ರಾಃ ಪ್ರಿಯಗ್ರೌ ಪ್ರಿಯಗ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್ ಸಾಧುತ್ವಮಿತಿ.	

(k) ಅಮೋಘವೃತ್ತಿನ್ಯಾಸ.

81	28	ಅಜ್ಭಕ್ತಿಮಧ್ಯಗತರೇಫಂ ಋವರ್ಣಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ; ಅಜ್ಭಕ್ತಿಮಧ್ಯಗತಲಕಾರಂ ಌವರ್ಣಂ; ಅಜ್ಭಕ್ತಿಪುರೋಗತಾಕಾರಾನ್ ಏಚಃ.	
164	3	ಗೌರ್ಗಚ್ಛತಿ ಶುಕ್ಲೋ ಘಣ್ಟಾವಾನ್ ಕಮಲಕಸಂಜ್ಞಾ ಇತಿ.	
364	3		
284	9	ಗೌಣಮುಖ್ಯಯೋರ್ಮುಖ್ಯೇ ಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ	
2	1	ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಿದ್ಯಾಶ್ಶಬ್ದನಿಬನ್ಧನಾಃ	
272	5	ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಾಣಾಂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಾನಾಂ ಕಥಂಚಿದೈಕಪದ್ಯಂ ಸಮಾಸಃ	
20	19	ಯೋಗಂ ವರ್ಣಾನ್ತರಸಮ್ಬನ್ಧಂ ವಹನ್ತಿ ನಿಯಮೇನ ಧರನ್ತಿ ನ ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾಸ್ತಿಷ್ಠನ್ತೀತಿ "ಯೋಗವಾಹಾಃ"	
...	...	ಲಕ್ಷ್ಯಾನುಸರಣಂ ಹಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾಯಾಂ ಭವತಿ	
82	2	ಅತ ಏವ ಚತೇಷಾಂ (ಏ ಐ ಓ ಔ) ಕಂಠೋಷ್ಠ್ಯತ್ವಂ ಕಣ್ಠತಾಲವ್ಯತ್ವಂ ಚೇತಿ ದ್ವಿಸ್ಥಾನಕತ್ವಮಿತಿ ನಿಬಂಧನಕಾರಃ.	
364	10	ಸದ್ದ್ರವ್ಯಮಸದ್ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ ನ್ಯಾಸಕಾರವಚನಾತ್ ।	

APPENDIX IV.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ 4.

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುವ ಇತರವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಮಾಣ ವಚನಗಳ ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
66	11	ಅಜ್ಞಾತಜ್ಞಾಪಕೋ ಹಿ ವಿಧಿಃ.
74	16	ಅತ ಏವ ಭಗವಾನ್ ಸಙ್ಖ್ಯಾನುಯೋಗೇ ಸಕಲಭಾವಾನಾಮಪಿ ಐಕಧ್ಯದ್ವೈಧ್ಯತ್ರೈಧ್ಯ ಚಾತುರ್ಧ್ಯಪಾಞ್ಚಧ್ಯಾದಿಕಂ ಆನೈಕಧ್ಯಂ ಅಧ್ಯಗೀಷ್ಟ, ನಾನಾನಯಾರ್ಪಣಯಾ ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್; ನಯದರಿದ್ರಾಣಾಮೇವ ಹಿ ತದ್ದುರ್ಘಟಮಿತಿ.
21	17	ಅತ್ಯನ್ತಾಪನಯೋ ಶೌಚೇ ಸ್ವಭಾವೇ ಶುದ್ಧಿರಿಷ್ಯತೇ-ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.
271	32	ಅಧಿಕಾರಃ—ಉತ್ತರತ್ರ ಯಾವತ್ಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರತಿಯೋಗಂ ಅಧಿಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್.
226	15	ಅನನ್ಯಲಭ್ಯೋ ಹಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ.
89 358	4 33	ಅನರ್ಥಕಾನಿ ವಚನಾನಿ ಕಿಞ್ಚಿದಿಷ್ಟಂ ಸೂಚಯನ್ತೀತಿ ವೈಯಾಕರಣಸಮಯಃ.
103	21	ಅನುನಾಸಿಕಾ ಬಿನ್ದುಸ್ಥಾನಿಕಾಃ ಕಥಂಚಿದ್ಬಿನ್ದುರೂಪಾಃ.
100	16	ಅನುಮೇಯಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಪ್ರಬಲಂ, ಅನುಮಿತಿಸಾಮಗ್ರೀತಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಾಮಗ್ರ್ಯಾಃ ಪ್ರಬಲತ್ವಾತ್.
172	16	ಅನೇಕಪ್ರಾಪ್ತಾಯುಗಪದ್ವಿರೋಧಾತ್ ಪರ್ಯಾಯೋಽವಗನ್ತವ್ಯಃ.
283	22	ಅನೇಕಸ್ಯ ಕಥಂಚಿದೇಕತ್ವಂ ಸಮಾಹಾರಃ.
73 272 309	7 16 18	ಅನ್ತರಙ್ಗಬಹಿರಙ್ಗಯೋಃ ಅನ್ತರಙ್ಗೋ ವಿಧಿರ್ಬಲವಾನ್.
272	30	ಅನ್ತರಙ್ಗಾನಪಿ ವಿಧೀನ್ ಬಹಿರಙ್ಗಾಪಿ ಲ್ಲುಪ್ ಬಾಧತ ಏವೇತಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯೋ ನ್ಯಾಯಃ.
71	28	ಅನ್ಯತ್ರ ಚರಿತಾರ್ಥತ್ವಂ-ಪರಸ್ಪರಾನವಷ್ಟಮ್ಭೇನ ಸ್ವತನ್ತ್ರತಯಾ ವಿಷಯಾನ್ತರೇ ಸಾವಕಾಶತ್ವಂ.

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
72	1	ಅನ್ಯತ್ರಾನವಕಾಶೌ ದ್ವೌ ಏಕತ್ರ ಸ್ತೋ ಯದಾ ವಿಧೀ । ವಿರೋಧೇऽತ್ರ ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾದವಿರೋಧೇ ಸಮುಚ್ಚಯಃ ॥
116	31	ಅನ್ವರ್ಥಾ ಏವ ಶಬ್ದಾಃ ಯಥಾಯೋಗಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷಾಃ ; ಅಙ್ಕಿತಾರೂಢಾಶ್ಚ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನಪೇಕ್ಷಾಃ.
220	12	ಅಪಾಯಾವಧಿರಪಾದಾನಂ.
101	10	ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ವಿಧೇರ್ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪ್ರಧಾನತಾ । ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧೋऽಯಂ ಕ್ರಿಯಯಾ ಸಹ ಯತ್ರ ನಞ್ ॥
193	1	ಅಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವನಿಯಮಾತ್.
37	20	ಅಭಿಧಾಲಕ್ಷಣಾಗೌಣೀ ವೃತ್ತಯಃ ಪದಸಂಶ್ರಿತಾಃ-ಇತಿವಚನಾತ್; ವಾಕ್ಯೇ ವೃತ್ತಿಕಲ್ಪನಾಭಾವಾತ್ ।
37	16	ಅಭಿಧಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವಿಷಯೋ ಹಿ ವಾಚ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ.
20	31	ಅರ್ಥದ್ವಯಪರತಯಾ ಸಕೃದುಚ್ಚಾರಣಂ ಹಿ ತನ್ತ್ರಂ.
136	19	ಅರ್ಥಧರ್ಮಾ ಏವ ಲಿಙ್ಗಂ ನ ಶಬ್ದಧರ್ಮಾಃ, ತದುಕ್ತಮಮೋಘವೃತ್ತೌ—ಇಯಮಯಮಿದಮಿತೀತ್ಯಾದಿ.
226	11	ಅರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಯನಾರ್ಥಂ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಿಧೇಯಃ.
105	10	ಅರ್ಥಪತಸ್ತ್ವತ್ರ ಇತಿ.
104	20	ಅರ್ಥವದ್ಗ್ರಹಣೇ ನಾನರ್ಥಕಸ್ಯ.
254	28	ಅರ್ಥವನ್ನ್ಯಾಯಾನುಸರಣಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪರಿಭಾಷಾಶ್ರಯಣಂ ಆದೇಶಗ್ರಹಣಂ ವಾ ಕರಣೀಯಂ.
105	8	ಅರ್ಥವನ್ನ್ಯಾಯಾನುಸರಣಾತ್.
238	23	ಅರ್ಥವಶಾದ್ವಚನವಿಪರಿಣಾಮಃ.
108	30	ಅರ್ಥವಶಾದ್ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣಾಮಃ.
194	4	
16	8	ಅವಯವಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿಪೂರ್ವಿಕಾ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ.
190	11	ಅವಿರೋಧೇ ಸಮುಚ್ಚಯಃ.
256	3	
58	27	ಅವ್ಯಯಾನಾಂ ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾತ್.
101	18	ಅಸೂರ್ಯಂಪಶ್ಯನ್ತಿ ರಾಜದಾರಾ ಇತಿ.
300	9	ಆಖ್ಯಾತಮಾತ್ರಸ್ಯ ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುಕೂಲವ್ಯಾಪಾರವಾಚಿತ್ವನಿಯಮಾತ್.
31	29	ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶಾ ಉಪದೇಶಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ॥
156	34	
163	10	
25	3	ಆಙೀಷದರ್ಥೇऽಭಿವ್ಯಾಪ್ತೌ ಸೀಮಾರ್ಥೇ ಧಾತುಯೋಗಜೇ । (ಅಮರಸಿಂಹಸ್ಯ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನೇ ನಾನಾರ್ಥಾವ್ಯಯವರ್ಗೇ)
186	3	ಆದಶತಸ್ಸಙ್ಖ್ಯಾಃ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯೇ, ಅತಊರ್ಧ್ವಂ ಸಙ್ಖ್ಯಾನೇ ಸಙ್ಖ್ಯೇಯೇ ಚ ಇತಿ ವಚನಾತ್.

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
16	9	ಆದಿಃ ಪ್ರಕಾರಸಾಮೀಪ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾವಯವೇಷು ಚ-ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.
26	16	ಆವಕ್ತ್ರನಾಸಿಕಾಕ್ಲೇದಾದ್ದಶಾಷ್ಟೌ ಷಟ್ಕಲಾದಿಷು । ಮಾತ್ರಾಸಹಸ್ರಾಣ್ಯುರಜೇ ತ್ವೇಕಂ ಸ್ಕನ್ಧಾದಿಮರ್ದನೇ ॥ (ಇತಿ ಮೂರ್ಧತೈಲವಿಧೌ)
343	26	ಇತರೇತರಮಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾವತಾಮನ್ವಯಾರ್ಹಾಣಾಂ ಪದಾನಾಂ ನಿರಪೇಕ್ಷಃ ಸಮುದಾಯೋ ವಾಕ್ಯಮ್ ॥
436	9	ಇಶ್ತಿಪೌ ಧಾತುನಿರ್ದೇಶೇ-ಇತಿ ವಚನಾತ್.
217	28	ಉತ್ಪಾತೋ ನಾಮ ಭಾವ್ಯನಿಷ್ಟಸೂಚಕಂ ಭೌಮನಾಭಸಾದಿಭೇದೋ ಮಣ್ಡಕಶಿಖಾದಿ॥
21	23	ಉದ್ದೀಪೀಕೃತಧರ್ಮತೀರ್ಥಮಚಲಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ವಲತ್ಕೇವಲಾ । ಲೋಕಾಲೋಕಿತಲೋಕಂ........ಇತ್ಯಾದಿ (ಶ್ರೀಮದಕಲಙ್ಕಸ್ವಾಮಿನಃ)
23	11	ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಧೇಯಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯನಿಯಮಾತ್.
269	18	ಉಪಸರ್ಜನಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಧಾನಾನುಯಾಯಿತ್ವಾತ್.
152	3	ಏಕದೇಶತೋ ವಿಕೃತಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ತದ್ಭವಃ
275	12	ಏಕದೇಶವಿಕೃತಸ್ಯ ಅನನ್ಯವದ್ಭಾವಾತ್.
27	14	ಏಕಮಾತ್ರೋ ಭವೇದ್ಧ್ರಸ್ವೋ ದ್ವಿಮಾತ್ರೋ ದೀರ್ಘ ಉಚ್ಯತೇ । ತ್ರಿಮಾತ್ರಸ್ತು ಪ್ಲುತೋ ಜ್ಞೇಯಃ ವ್ಯಞ್ಜನಸ್ತ್ವರ್ಧಮಾತ್ರಕಂ ॥
145	26	ಏಕಯೋಗೇ ಭಿನ್ನಯೋಗೇ ವಾ ಅವ್ಯಯಮಲಿಙ್ಗಮಿತಿ.
142 462	15 24	ಏಕಶ್ಶಬ್ದಃ ಸಮ್ಯಗ್ವಿದಿತಃ ಸುಷ್ಠು ಪ್ರಯುಕ್ತಃ ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಕಾಮಧುಗ್ಭವತಿ.
295	4	ಏಕಾರ್ಥವಾಚಕನಾನಾಶಬ್ದಾನಾಮೇವ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದತ್ವಾತ್.
268	14	ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಃ ಸಾಧಾರಣಾಭಿಧೇಯತಾ ; ಅನ್ಯೋನ್ಯಮಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ.
14	33	ಏತದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಸನ್ನಿಗ್ಧವಿಪರ್ಯಸ್ತಾನ್ಯತರಂ ಪ್ರತಿ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್; ತಯೋಶ್ಚ ಪರಕೀಯಮಿತರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾತ್. (ಚಿನ್ತಾಮಣೌ ಗಙ್ಗೇಶಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಃ)
469	27	ಓಮಥಾನ್ವಲಮುತ್ಸೂಪಸಂಪ್ರಾದ್ಯವ್ಯಯವಾಚಕಾಃ । ದೇವತಾವಾಚಕಾಃ ಸ್ವಸ್ತಿಜಯಾದ್ಯಾ ಮಙ್ಗಲಾತ್ಮಕಾಃ ॥
63	19	ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕವೈಷಯಿಕವ್ಯಾಪಕಾಸತ್ತಿಭೇದತಃ । ಚತುರ್ಧಾ ಧಾರ ಆಖ್ಯಾತಃ ಕಟಾಕಾಶತಿಲಾ ನದೀ ॥
222	16	ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕಂ, ವೈಷಯಿಕಂ, ವ್ಯಾಪಕಂ, ಸಾಮೀಪಿಕಂ ಚೇತಿ ಅಧಿಕರಣಂ ಚತುರ್ಧಾ.
87	4	ಕಂದಂ ನಾಮ ಚತುರ್ಮಾತ್ರಾತ್ಮಕ ತ್ರಿಪಞ್ಚಗಣಪ್ರಮಿತೌಜಾನೋಜಪಾದದ್ವಯಂ, ಅನೋಜಗ ಜಂ, ಆನೋಜಾಬ್ಧಿಮಧ್ಯಾನ್ತಗ ಜನಗಮಂ, ಅಷ್ಟತಪ್ರಸರಚನಂ ವಾಙ್ಮಯಮುಚ್ಯತೇ.

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
200	20	ಕರೋತೀತಿ ಕಾರಕಂ.
201	24	ಕರ್ಮ ತ್ರಿವಿಧಂ - ನಿರ್ವರ್ತ್ಯಂ, ವಿಕಾರ್ಯಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯಂ ಚೇತಿ.
208	29	ಕರ್ತೃಕರ್ಮಾದಯಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಾ ಏವ. ಸುಬ್ವಿಭಕ್ತೀನಾಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥಗತಸ್ವಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವನಿಯಮಾತ್.
203	4	ಕರ್ತೃಕ್ರಿಯಾಪದದ್ವಂದ್ವಾತ್ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಾ ಯದಾ ಭವೇತ್ | ತದಾ ಸಕರ್ಮಕೋ ಧಾತುಃ ವಿಪರೀತಸ್ತ್ವಕರ್ಮಕಃ ||
26	12	ಕರ್ತೃದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಾಮಧ್ಯಪರ್ವಣಿ | ಆಯಾಮಃ ಪ್ರತಿಮಾಸ್ಯಾತ್ ಮಾತ್ರಾ... ಇತಿಕ್ಷೇತ್ರಾಶ್ರಯವಚನಾತ್.
311, 358	27, 14	ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಂ ವಾ ಕ್ವಚಿತ್ಕಿಂಚಿದ್ವಿಧೀಯತೇ | ತಯೋರನ್ಯತರಾಭಾವೇ ವಿಧಿಃ ಕುತ್ರೋಪಯುಜ್ಯತೇ ||
357	32	ಕೃತಹಾನ್ಯಕೃತಾಭ್ಯಾಗಮಪ್ರಸಙ್ಗಾತ್.
449	19	ಕೃದಭಿಹಿತೋ ಭಾವೋ ದ್ರವ್ಯವದ್ಭವತೀತಿ ವಚನಾತ್.
109	29	ಕೃದ್ವೃತ್ತಿಃ, ತದ್ಧಿತವೃತ್ತಿಃ, ಸಮಾಸವೃತ್ತಿರಿತಿ ಸಕಲಶಾಬ್ದಿಕವ್ಯವಹಾರಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ.
350	18	ಕೋಕಪ್ರೀತಿಚಕೋರಪಾರಣಪಟುಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಲೋಚನೇ || (ಮುರಾರಿಕೃತಾನರ್ಘರಾಘವೇ ನಾಟಕೇ)
341	10	ಕ್ರಮಾನುಲ್ಲಙ್ಘನಮಾನುಪೂರ್ವ್ಯಂ.
200, 208	31, 22	ಕ್ರಿಯಾಂ ಕುರ್ವದ್ಧಿ ಕಾರಕಂ
436	5	ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋರೇಕತ್ವೋಪಚಾರಾತ್.
200	7, 16	ಕ್ರಿಯಾವ್ಯಾಪ್ಯಂ ಕರ್ಮ.
200	24	ಕ್ರಿಯಾ ಹಿ ದ್ವೇಧಾ ಮುಖ್ಯೋಪಸರ್ಜನಭೇದಾತ್.
284	11	ಕ್ರಿಯೋಪಯೋಗಿತಯಾ ಧರ್ಮೇ ಪ್ರೇರಿತೇ ತದಾಶ್ರಯೇ ಧರ್ಮಿಣಿ ಪ್ರವೃತ್ತೇರವಿರೋಧಾತ್.
128	13	ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕ್ವಚಿದ್ವಿಭಾಷಾ ಕ್ವಚಿದನ್ಯದೇವ | ವಿಧೇರ್ವಿಧಾನಂ ಬಹುಧಾ ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಚಾತುರ್ವಿಧಂ ಬಾಹುಳಕಂ ವದನ್ತಿ ||
385	20	ಗಮನಾಹಾರಬೋಧಾರ್ಥ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾಕರ್ಮಧಾತುಷು | ಅನಿನನ್ತೇಷು ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸ್ಯಾದಿನನ್ತೇಷು ಕರ್ಮತತ್ ||
10	13	ಗಂಭೀರಂ ಮಧುರಂ ಮನೋಹರತರಂ ದೋಷವ್ಯಪೇತಂ ಹಿತಂ ಕಂಠೌಷ್ಠಾದಿವಚೋನಿಮಿತ್ತರಹಿತಂ ನೋವಾತರೋಧೋದ್ಗತಂ | ಸ್ಪಷ್ಟಂ ತತ್ತದಭೀಷ್ಟವಸ್ತುಕಥಕಂ ನಿಶ್ಶೇಷಭಾಷಾತ್ಮಕಂ ದೂರಾಸನ್ನಸಮಂ ಶಮಂ ನಿರುಪಮಂ ಜೈನಂ ವಚಃ ಪಾತು ನಃ ||
3, 29	5, 9	ಗಮ್ಯಮಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾಕ್ಯೈಕದೇಶಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪೇಣೋಪಾದಾನಮಧ್ಯಾಹಾರಃ |

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣ ವಚನಗಳು.
183	18	ಗುಣದ್ವಾರಾ ಗುಣಿನಿ ವರ್ತಮಾನಾ ಉಕ್ತಿರೇವ ಗುಣೋಕ್ತಿಃ.
364	16	ಗುಣವದ್ದ್ರವ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಸಹಾನೇಕಾನ್ತಸಿದ್ಧಯೇ । ತಥಾ ಪರ್ಯಾಯವದ್ದ್ರವ್ಯಂ ಕ್ರಮಾನೇಕಾನ್ತವಿತ್ತಯೇ ॥ ಇತಿ (ತತ್ವಾರ್ಥಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕೇ)
5	1	ಗುಣೇ ಶುಕ್ಲಾದಯಃ ಪುಂಸಿ ಗುಣಿಲಿಂಗಾಸ್ತು ತದ್ವತಿ ॥ (ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನೇ ಧೀವರ್ಗೇ)
190	1	ಗೋಯೂಥ ನದೀಸ್ರೋತೋ ಮಂಡೂಕಪ್ಲವನ ಬದ್ಧದಾಂಕವತ್ । ತಿಲತಂಡುಲವದ್ದ್ಯುಗತೀ ಗತಯಃ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನೇ ಸೂತ್ರಾಣಾಂ ॥
27	1	ಚಟಕೋ ರೌತ್ಯೇಕಮಾತ್ರಂ ದ್ವಿಮಾತ್ರಂ ರೌತಿವಾಯಸಃ । ತ್ರಿಮಾತ್ರಂ ತು ಶಿಖೀ ರೌತಿ ನಕುಲಸ್ತ್ವರ್ಧಮಾತ್ರಕಂ ॥ ಪ್ರಾತಃಪ್ರಾತಸ್ಸಮುತ್ಥಾಯ ಕ್ರಮಾತ್ ತ್ರಿಶ್ಯುದ್ಧಕನ್ಧರಃ । ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾನ್ ರೌತಿ ಕೃಕವಾಕುರನಾತುರಃ ॥
26	25	ಚತುರಂಗುಲಮಾನ ನ್ತರಾಲಕಂ ಕರತಾಡನಂ । ಅಕ್ಷಿಪ್ರಮುಂದಂ ಯತ್ತತ್ಸ್ಯಾತ್ ಮಾತ್ರಾ ಸ್ಯೆವ ಲಘುರ್ಭವೇತ್ ॥
20	18	ಚತ್ವಾರಿ ಜೋಗವಾಹಾಃ ಇತಿ ಪ್ರವಚನಕಾರಾಃ
265	3	ಚಾನುಕೃಷ್ಟಮುತ್ತರತ್ರ ನಾನುವರ್ತತೇ ಇತಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಂಪ್ರದಾಯಃ
294	17	ಚಾರ್ಥೇ ದ್ವಂದ್ವಃ (ಪಾ 2-2-29) ಇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರೇಪಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾನ್ವಾಚಯೇತರೇತರಸಮಾಹಾರಾಶ್ಚಾರ್ಥಾ ಇತಿ ಚತುರ್ಣಾಂ ಚಾರ್ಥತ್ವಾವಿಶೇಷೇಪಿ ಆದ್ಯದ್ವಯೋಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಅನ್ತ್ಯದ್ವಯಮೇವ ಸಮಾಸ ಇತಿ ನಿರೂಪಣಂ.
17	30	ಚೌಸಟ್ಠಿಮೂಳವಣ್ಣಾಹು. ಇತಿ ವಚನಾತ್
82	2	ಛನ್ದೋಬದ್ಧಂ. ವರ್ಣಮಾತ್ರೇಯತ್ತಾಯತ್ತಶಬ್ದಸಮಯಸನ್ದರ್ಭರೂಪಂ.
364	1	ಜಾತಿಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾಃ ಪಞ್ಚೈವ ಕಲ್ಪನಾಃ । ಅಶ್ವೋಯಾತಿ ಸಿತೋ ಘಂಟೀ ಕತ್ತಳೋಽಶ್ವೋ ಯಥಾಕ್ರಮಂ
26	27	ಜಾನುಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಯತ್ತತ್ ನ ದ್ರುತಂ ನ ವಿಲಂಬಿತಂ । ಅಂಗುಲಿಸ್ಫೋಟನಂ ಯಾವತ್ಕಾಲೇ ಮಾತ್ರೇತಿ ಸೋಚ್ಯತೇ ॥
238 258 451	10 18 13	ತಚ್ಛಬ್ದಸ್ಸರ್ವನಾಮತ್ವಾತ್ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾಚಕಃ ॥
133	11	ತದಾದೇಶಸ್ತದ್ವತ್
254	24	ತದೇಕದೇಶಸ್ತದ್ವತ್
373	31	ತನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸಮುದ್ರತ್ವೇ ಶೇಷಾಂಶಸ್ಯಾಸಮುದ್ರತಾ । ಸಮುದ್ರಬಹುತಾ ವಾಸ್ಯಾತ್ ತತ್ವೇ ಕ್ವಾಸ್ತಿ ಸಮುದ್ರವಿತ್ ॥
432	5	ತಂ ಪಾತಯಾಂ ಪ್ರಥಮಮಾಸ ಪಪಾತ ಪಶ್ಚಾತ್ (ರಘುವಂಶ 9-61)

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
216	27	ತರ್ಪಣಂ ಪ್ರೀಣನಂ ಪ್ರೀತಿಃ ಸ್ವಧಾ ಸಾಹಿತ್ಯಮಿತ್ಯಪಿ ||
101	14	ತಾರ್ಕಿಕಾಸ್ತು ಪ್ರಸಜ್ಯಪರ್ಯುದಾಸಪ್ರತಿಷೇಧದ್ವಯಂ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವೋಽನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ ಇತಿ ವ್ಯವಹರನ್ತಿ
449	20	ತಿಙ್ಭವಂ ತತ್ತ್ವಯೈವಾಹ ದ್ರವ್ಯವದ್ಭಾವಮಾಹ ಕೃತ್ ||
3	24	ತ್ವಾಮನ್ತರೇಣ ನಮಸಾಮವಸಾನಭೂಮಿಂ || (ನ್ಯಾಸಕಾರಸ್ಯ)
4	3	ತ್ವಾಮೇವ ಭೂಯಾಂಸಿ ನಮಾಂಸಿ ಯಾನ್ತಿ ||
136 232	21 31	ತ್ರಿಕಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇಽಪಿ—ಜಾತಿರ್ವ್ಯಕ್ತಿಶ್ಚ ಲಿಙ್ಗಂ ಚ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಸಙ್ಖ್ಯಾ ಚ ಕಾರಕಂ ಚೈವ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥೋಽನಿಗದ್ಯತೇ || ಇತಿ
116	25	ತ್ರಿವಿಧಾ ಹಿ ನಾಮಭೇದಾಃ, ಅನ್ವರ್ಥಾ ಅಙ್ಕಿತಾ ರೂಢಾಶ್ಚೇತಿ.
263	16	ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಮಾರ್ಗಭೇದಭಿನ್ನಪ್ರಯೋಗಚಾತುರೀಪ್ರಪಞ್ಚೋ ನೃಪತುಙ್ಗಗ್ರನ್ಥೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ.
71	26	ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಪ್ರಬಲೇನ ಬಾಧಾತ್.
460	32	ದುಃಖಾಯತೇ ಶವಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರಿಯಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಸುಖಾಯತೇ ||
10	9	ದೇವಾ ದೈವೀಂ ನರಾ ನಾರೀಂ ಶಬರಾಶ್ಚಾಪಿ ಶಾಬರೀಂ | ತಿರ್ಯಞ್ಚೋಽಪಿ ಚ ತೈರಶ್ಚೀಂ ಮೇನಿರೇ ಭಗವದ್ಗಿರಂ || (ಮಹಾಪುರಾಣೇ)
293	6	ದ್ವನ್ದ್ವಾನ್ತೇ ಶ್ರೂಯಮಾಣ ಶಬ್ದಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಭಿಸಂಬಧ್ಯತೇ.
101	6	ದ್ವಿವಿಧೋ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ, ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಪರ್ಯುದಾಸಪ್ರತಿಷೇಧಶ್ಚೇತಿ. ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಸ ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಃ—ಯಥಾ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ನಾನಯ ಇತಿ; ಯತ್ರ ತು ತಸ್ಯ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಸ ಪರ್ಯುದಾಸಪ್ರತಿಷೇಧಃ—ಯಥಾ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಾನಯ ಇತಿ.
136	28	ದ್ವಿವಿಧೋ ಹಿ ಹೇತುಃ — ಆನ್ತರೋ ಬಾಹಿರಶ್ಚೇತಿ. ಆನ್ತರಃ ಯೋಗ್ಯತಾಪರನಾಮಾ; ಬಾಹಿರಸ್ತು ನಿಮಿತ್ತಾಪರನಾಮಾ.
17	4	ದ್ವ್ಯಯಾತ್ಮ್ಯನೇಕಾರ್ಪಣಯಾ ವಿರುದ್ಧಂ - ಇತಿ
260	6	ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಣೋರತ್ಯನ್ತಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ಶಬ್ದವ್ಯುತ್ಪಾದನಸ್ಯ ಭೇದನಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್
208	25	ಧರ್ಮನಿಬನ್ಧನಾ ಹಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ.
2	1	ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಿದ್ಯಾ ಶಬ್ದನಿಬನ್ಧನಾಃ ||
46 109	15 20	ಧರ್ಮೋ ಧರ್ಮೋಽನ್ಯ ಏವಾರ್ಥೋ ಧರ್ಮಿಣೋಽನನ್ತಧರ್ಮಿಣಃ ||
208	24	ಧರ್ಮ್ಯಭೇದೇಽಪಿ ಧರ್ಮಭೇದಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್.
203	11	ಧಾತವೋ ಹಿ ದ್ವೇಧಾ - ಸಕರ್ಮಕಾ ಅಕರ್ಮಕಾಶ್ಚೇತಿ. ಯೇಷಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ಕರ್ತೃಪದಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರೇಽಪಿ ಕರ್ಮಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾ ಜಾಯ

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
		ತೇತೇ ಸಕರ್ಮಕಾಃ; ಯೇಷಾಂ ತು ಪ್ರಯೋಗೇ ಸಾ ನ ಜಾಯತೇ ತೇ ಹಿ ಅಕರ್ಮಕಾಃ. ತದಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾವಿರಹಶ್ಚ ಕ್ವಚಿತ್ ಸ್ವಭಾವತಃ, ಕ್ವಚಿತ್ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವಿಶೇಷತಃ, ಕ್ವಚಿತ್ ಅರ್ಥಾನ್ತರವೃತ್ತಿತಃ, ಕ್ವಚಿತ್ ಅವಿವಕ್ಷಾತಶ್ಚ ಭವತಿ.
204	1	ಧಾತವಃ—ಅತ್ರ ಅವಿವಕ್ಷಿತಕರ್ಮಕಾ ಧಾತವಃ ಅನಿತ್ಯಾಕರ್ಮಕಾಃ, ಇತರೇ ನಿತ್ಯಾಕರ್ಮಕಾ ಇತಿ ವಿಭಾಗಃ
148	3	ಧಾತೂಪಪದಯೋಃ ಧಾತೂಪಸರ್ಗಯೋರಪಿ ಸಮಾಸವ್ಯವಹಾರೋಽಸ್ತಿ. (ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಷು)
42 225 363	27 12 10	ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಕೇವಲಶ್ಶುದ್ಧೋ ಭಾವ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ ‖
204 380	3 13	ಧಾತ್ವರ್ಥಾನುಕೂಲವ್ಯಾಪಾರವಾನ್ ಕರ್ತಾ; ಸ ದ್ವೇಧಾ-ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ ಪರತನ್ತ್ರಶ್ಚೇತಿ.
350	14	ನ ಬಹುವ್ರೀಹಿನಿರ್ವಾಹ್ಯಾ ಭವನ್ತಿ ಮತುಬಾದಯಃ
1 3	4 2	ನಮಃ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಾಯ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾವಭಾಸಿನೇ। ಸರ್ವಭಾಷಾಮಯೀ ಭಾಷಾ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಯನ್ಮುಖಾಮ್ಬುಜಾತ್ ‖
351	28	ನ ಹಿ ಏಕೇನೈವ ಸಾಧನೇನ ಸಾಧ್ಯಂ ಸಾಧನೀಯಮಿತಿ ನಿಯಮಃ, ಮೃಗ್ಯಾಭೇದೇಪಿ ಮಾರ್ಗಭೇದಸ್ಯ ಪ್ರಚುರಮುಪಲಮ್ಭಾತ್.
290	10	ನ ಹಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಏವೇತಿ ನಿಯಮಃ; ವ್ಯಧಿಕರಣಬಹುವ್ರೀಹೇರಪಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್
284	9	ನ ಹಿ ಮುಖ್ಯೇ ಸತಿ ಗೌಣೇ ಸಮ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ.
37	32	ನ ಹಿ ಲಕ್ಷಣಮಸ್ತೀತಿ ಯಥೇಷ್ಟಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ, ಲಕ್ಷ್ಯಾನುಸಾರಿತ್ವಾಲ್ಲಕ್ಷಣೋಪದೇಶಸ್ಯ, ಪ್ರಯೋಗಶರಣಾ ವೈಯಾಕರಣಾ ಇತಿ.
45	6	ನಾನಾರ್ಥಕಶಬ್ದಾನಾಮಪಿ ಯಾವದರ್ಥಂ ಆವೃತ್ತ್ಯೈವ ಬೋಧಕತಾ ಇತಿ ರಾದ್ಧಾನ್ತಃ.
282	4	ನಾನ್ತರೇಣಾಂ ಶಂ ಅಂಶೀ ಸಮ್ಪ್ರವೃತ್ತ ಇತ್ಯಂಶಾಪೇಕ್ಷಃ.
59	27	ನಾಪಿ ವಿಗ್ರಹಸಮಾಸಯೋರೈಕಾರ್ಥ್ಯನಿಯಮಃ-ರಾಜ್ಞಃ ಪುರುಷೋ, ರಾಜ್ಞೋಃ ಪುರುಷೋ, ರಾಜ್ಞಾಂ ಪುರುಷೋ ವಾ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹೇ ಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಶೇಷಪ್ರತಿಭಾಸಾತ್; ರಾಜಪುರುಷ ಇತ್ಯತ್ರತು ಅಭಿನ್ನೈಕತ್ವವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ವಿಶೇಷಾಪ್ರತಿಭಾಸಾತ್ ಇತಿ.
286	14	ನಿತ್ಯಮಧ್ಯಗತೋ ವಿಧಿರ್ವಿಕಲ್ಪಃ; ವಿಕಲ್ಪಮಧ್ಯಗತೋ ವಿಧಿರ್ನಿತ್ಯಃ
73	5	ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಯೋರ್ನಿತ್ಯೋ ವಿಧಿರ್ಬಲವಾನ್.
390	4	ನಿಪಾತಾಶ್ಚೋಪಸರ್ಗಾಶ್ಚ ಧಾತವಶ್ಚೇತಿ ತೇ ತ್ರಯಃ। ಅನೇಕಾರ್ಥಾಃ ಸ್ಮೃತಾಸ್ಸದ್ಭಿಃ ಪಾಠಸ್ತೇಷಾಂ ನಿದರ್ಶನಂ ‖

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
134	18	ನಿಪಾತಾಃ-ನಿಪಾತ್ಯನ್ತೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಮನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಲಕ್ಷಣನಿರಪೇಕ್ಷಮುಚ್ಚಾರ್ಯನ್ತೇ ಇತಿ.
174 272	23 28 21 23	ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವೇ ನೈಮಿತ್ತಿಕಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಃ.
26	19	ನಿಮೇಷೋನ್ಮೇಷಕಾಲೇನ ಸಮಂ ಮಾತ್ರಾ ತು ಸಾ ಸ್ಮೃತಾ ॥ ಇತಿ ಕಾಲಾಶ್ರಯವಚನಾತ್.
83	4	ನಿಷೇಧಶ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ತಿಪೂರ್ವಕಃ, ಅಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ನಿಷೇಧಾಯೋಗಾತ್.
90	10	ನಿರ್ಧಾರಣೇ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಸಮಾಸಾಭಾವಾತ್.
263	9	ನಿರ್ವಿಘ್ನಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಕಾಮಾಃ ಪ್ರೇಪ್ಸಿತಪ್ರತಿಬನ್ಧಕದುರಿತಾಪನೋದನಾರ್ಥಂ ಪರಮಾತ್ಮಗುಣಾನುಕೀರ್ತನರೂಪಂ ಮಙ್ಗಲಮಾಚರನ್ತಿ.
287	31	ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ನಿಸ್ಸಾಮಾನ್ಯೋ ವಿಶೇಷಶ್ಚ ನಾಸ್ತ್ಯೇವ.
299	20	ನಿರ್ವಿಶೇಷಸಾಮಾನ್ಯಾನಙ್ಗೀಕಾರಾತ್.
4	28	ನೀಲಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಸ್ವಭಾವತೋ ಗುಣವಾಚಕಾ ಗುಣಿವಾಚಕಾಶ್ಚ ಭವನ್ತಿ.
373	27	ನೈಷ ವಸ್ತು ನ ಚಾವಸ್ತು ವಸ್ತ್ವಂಶಃ ಕಥ್ಯತೇಯತಃ । ನಾಸಮುದ್ರಃ ಸಮುದ್ರೋ ವಾ ಸಮುದ್ರಾಂಶೋ ಯಥೋಚ್ಯತೇ ॥ ಇತಿ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕೇ.
380	27	ಪಚ್ಯಾದಿಕಾ ಸವಿಷಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ಸಾ ಯಾ ಕಿಮಿಚ್ಛಿಕಾ । ಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿರನ್ಯಾವಿಷಯಾ ಕಿಮಿಚ್ಛಾಂ ಜನಯೇನ್ನ ಯಾ ॥
232 233 258	31 11 17	ಪಞ್ಚಕಂ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥಃ ॥
268	25	ಪದಯೋಸ್ತು ಪದಾನಾಂ ವಾ ವಿಭಕ್ತಿರ್ಯತ್ರ ಲುಪ್ಯತೇ । ಸಮಾಸಾಖ್ಯಸ್ಸ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ತದ್ಧಿತೋತ್ಪತ್ತಿರೇವಚ ॥
410	24	ಪದಲಾಘವಾತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಲಾಘವಂ ಶ್ರೇಯ ಇತಿ.
16	1	ಪದವಿಭಕ್ತಿಸವಿಧ್ಯರ್ಥೋದಾಹರಣಚಾಲನಾಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾನೈಃ ಸೂತ್ರಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ।
34	17	ಪದಸಂಸ್ಕಾರಕಂ ವ್ಯಾಕರಣಂ, ವಾಕ್ಯಸಂಸ್ಕಾರಕಂ ವ್ಯಾಕರಣಮಿತಿ ದ್ವಿವಿಧೋಹಿ ಪ್ರಾಚಾಂ ಪ್ರಪಞ್ಚಃ ॥
215	12	ಪದಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿಪೂರ್ವಿಕಾ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ।
73	23	ಪದೇ ತು ಸಂಹಿತಾ ನಿತ್ಯಾ ನಿತ್ಯಾ ಧಾತೂಪಸರ್ಗಯೋಃ । ನಿತ್ಯಾ ಸಮಾಸೇ ವಾಕ್ಯೇ ತು ಸಾ ವಿವಕ್ಷಾಮಪೇಕ್ಷತೇ ॥
73	15	ಪರಂ ಸ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಪರಯೋರ್ನಿತ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ಪರನಿತ್ಯಯೋಃ । ನಿತ್ಯಾತ್ತಥಾನ್ತರಙ್ಗಂ ಸ್ಯಾತ್ತತೋಪ್ಯನವಕಾಶಕಂ ॥

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
115	16	ಪರವರ್ಣಾಭಾವೋ ವಿರಾಮ ಇತಿ ‖
3	6	ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಾಣಾಂ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಪದಾನಾಂ ನಿರಪೇಕ್ಷಃ ಸಮುದಾಯೋ ವಾಕ್ಯಂ.
47	26	ಪರಾನುಪಮರ್ದನೇನ ವಿಧೀಯಮಾನ ಆಗಮಃ, ತದುಪಮರ್ದನೇನ ತು ಆದೇಶ ಇತಿ ವಿಭಾಗಃ.
163	7	ಪರಾಪರವ್ಯವಹಾರನಯಸ್ಯ ಭೇದವಿಷಯತ್ವಾತ್.
271	31	ಪರಾರ್ಥಂ ಚ ಇಹ ದ್ವೇಧಾ - ಅಧಿಕಾರಃ ಪರಿಭಾಷಾ ಚ ಇತಿ.
3	10	ಪರಾರ್ಥೇ ಸ್ವಾರ್ಥನಿಕ್ಷೇಪಾದಪ್ರಧಾನಂ ವಿಶೇಷಣಂ । ವಿಶೇಷ್ಯಂ ತು ಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ವಾರ್ಥಸ್ಯೈವ ಪ್ರಕಾಶನಾತ್ ‖
221	28	ಪರಿಚ್ಛೇದೋಧಿಕರಣಮಧ್ಯಾಯಃ ಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯಪಿ ‖ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್
267	19	ಪರಿತೋ ಭಾಷ್ಯತ ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಾ ‖
38	6	ಪರ್ಜನ್ಯವಲ್ಲಕ್ಷಣಪ್ರವೃತ್ತೇಃ
297	6	ಪೂರ್ವೋತ್ತರಯೋಃ ಸಹವಚನೇ ಶಬ್ದಪರವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಉತ್ತರಸ್ಯೈವಶೇಷಃ.
261	11	ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಃ ಶಬ್ದಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್.
83	3	ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಶ್ಚ ಸನ್ಧಿಕಾರ್ಯನಿಷೇಧರೂಪಃ.
130	19	ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ನಾಮ ಸ್ವಭಾವಾವಸ್ಥಾನಂ.
63	7	ಪ್ರಕ್ರಾನ್ತಪ್ರಸಿದ್ಧಾನುಭೂತಾರ್ಥ ಸ್ತಚ್ಛಬ್ದೋ ಯಚ್ಛಬ್ದೋಪಾದಾನಂ ನಾಪೇಕ್ಷತೇ ‖ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶೇ - ಸಪ್ತಮೋಲ್ಲಾಸೇ.
432	7	ಪ್ರಚಲನ್ಮೀನಮಕರಃ ಪ್ರಭೂತತರವಾರಿಕಃ । ಚಕಾರಕಲಯಾಮಬ್ಧಿರ್ಮಹಾನೇಷ ನಭಸ್ಥಲಂ ‖
35	21	ಪ್ರತ್ಯಯವಾಚ್ಯಾತ್ಪದವಾಚ್ಯಂ ಪ್ರಬಲಂ.
163	19	ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯವ್ಯಪದೇಶಃ.
122	29	ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವರ್ಣಮಾತ್ರೇ ವಾ ಮುಖ್ಯಗೌಣವಿಕಲ್ಪಭಾವಾತ್.
43, 45, 295	21, 5, 35	ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಂ ಶಬ್ದನಿವೇಶಃ ಇತಿನ್ಯಾಯಾತ್.
26	10	ಪ್ರಥಮಾ ರವಿಮಾತ್ರೋಚ್ಚಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಸುಮಾತ್ರಿಕಾ । ತೃತೀಯಾವೇದಮಾತ್ರೋಚ್ಚಾ - ಇತಿಕುಣ್ಡನಿರ್ಮಾಪಣವಿಧೌ.
101	12	ಪ್ರಧಾನತ್ವಂ ವಿಧೇರ್ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧೇಽಪ್ರಧಾನತಾ । ಪರ್ಯುದಾಸಸ್ಸವಿಜ್ಞೇಯೋ ಯತ್ರೋತ್ತರಪದೇನ ನಞ್ ‖
284	4	ಪ್ರಧಾನಾನುಯಾಯಿತ್ವಾತ್ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ.
100	18	ಪ್ರಬಲೇನ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಬಾಧೋ ನ್ಯಾಯ್ಯಃ.
7	1	ಪ್ರಮಾಣಾದರ್ಥಸಂಸಿದ್ಧಿಃ.

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
232	5	ಪ್ರಯೋಗಶರಣಾ ವೈಯಾಕರಣಾ ಇತಿ.
11	8	ಪ್ರವಚನವಾಕ್ಯಾನಿ ಕರ್ತೃಜನ್ಯಾನಿ, ವಾಕ್ಯತ್ವಾತ್, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಕ್ಯವತ್ - ಇತ್ಯನುಮಾನಂ
11	16	ಪ್ರವಚನವಾಕ್ಯಾನಿ ಸ್ವಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಗೋಚರ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವತ್ಪುರುಷಪ್ರಣೀತಾನಿ, ಅಬಾಧಿತಾರ್ಥಬೋಧಕವಾಕ್ಯತ್ವಾತ್, ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಕ್ಯವತ್ - ಇತ್ಯನುಮಾನಂ.
301	7	ಪ್ರಸಿದ್ಧದೋಷೇಷು ವ್ಯಾಜೋಕ್ತ್ಯಾ ದೋಷಪ್ರಕಟನಮುಪಹಾಸಃ
221	31	ಪ್ರಸ್ತರಶ್ಶಾಯಿಕಾಸ್ತೀರ್ಣಂ ಶಯ್ಯಾಧಿಕರಣಂಭಿದಿಃ - ಇತಿವಚನಾತ್.
130	24	ಪ್ರಾಗಭಾವಪರಿಪಾಲನಂ ಮೋಕ್ಷಃ.
160	24	ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾನುಯಾಯಿನೋ ಹಿ ವ್ಯವಹಾರಾಃ.
27	3	ಪ್ರಾತಃಪ್ರಾತಃಸಮುತ್ಥಾಯ ಕ್ರಮಾತ್ತ್ರಿಶ್ಶುದ್ಧಕಂಧರಃ | ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾನ್ ರೌತಿ ಕೃಕವಾಕುರನಾತುರಃ ||
134	5	ಪ್ರಾಪ್ತಿಪೂರ್ವಕೋ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
109	24	ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಂ ಗೌರವಂ ನ ದೋಷಾಯ ||
189	26	ಬದ್ಧದಾಗತಯೋರ್ಹ್ಯಧಿಕಾರಾಃ.
341	9	ಬಹೂನಾಂ ಸಜಾತೀಯಾನಾಮರ್ಥಾನಾಂ ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಕ್ರಿಯಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತುರಾಪ್ತುಮಿಚ್ಛಾ ವೀಪ್ಸಾ ||
350	19	ಬಿಸಕಿಸಲಯಚ್ಛೇದಪಾಥೇಯವಂತಃ | ಮೇಘಸಂದೇಶೇ ೧.೧೧
68	31	ಬುದ್ಧಿಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತ್ಯಾತ್ಮಕಃ ಪ್ರಸಜ್ಯರೂಪ ಏವ ಸ್ಥಾನ್ಯಾವೇಶಭಾವಃ
9	11	ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ತು ಭಾರತೀ ಭಾಷಾ ಗೀರ್ವಾಗ್ವಾಣೀ ಸರಸ್ವತೀ || ಅಮರಕೋಶೇ ವಾಗ್ವರ್ಗೇ.
374	27	ಭಕ್ಷಿತೇಽಪಿ ಲಶುನೇ ನ ಶಾನ್ತೋ ವ್ಯಾಧಿರಿತಿ.
132	24	ಭಾವಭಾವಿನೋರಭೇದೋಪಚಾರಾತ್.
363	8	ಭಾವಃ ಸತ್ತಾಸ್ವಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯಚೇಷ್ಟಾತ್ಮಜನ್ಮಸು || ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ |
225	9	ಭಾವೋ ಹಿ ವೈಯಾಕರಣೈರುಭಯಥಾ ನಿರುಚ್ಯತೇ - ಭವತೋಽಸ್ಮಾದಭಿಧಾನಪ್ರತ್ಯಯಾವಿತಿಭಾವಃ ; ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಇತಿ ವಚನಾತ್. ಅಪರೋ ಧಾತ್ವರ್ಥಲಕ್ಷಣಃ ; ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಕೇವಲಃ ಶುದ್ಧೋ ಭಾವ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ-ಇತಿವಚನಾತ್.
9	17	ಭಾಷಾಃ - ಸಂಕೇತವಶಾತ್ ಪದಾರ್ಥಗೋಚರಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿರೂಪವ್ಯವಹಾರೌಪಯಿಕವಾಗ್ವಿಶೇಷಾಃ.
439	21	ಭಿಕ್ಷಾ ವಾಸಯನ್ತಿ ; ಕಾರೀಷೋಽಗ್ನಿರಧ್ಯಾಪಯತಿ ; ಉಜ್ಜಯಿನ್ಯಾಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತೋ ಮಾಹಿಷ್ಮತ್ಯಾಂ ಸೂರ್ಯಮುದ್ಗಮಯತಿ.

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
4 273	16 14	ಭಿನ್ನಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಯೋಶ್ಶಬ್ದಯೋಃ ಏಕತ್ರಾರ್ಥೇ ವೃತ್ತಿರ್ಹಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ.
251	28	ಭೂತಪೂರ್ವಗತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ.
346	22	ಭೂಮನಿನ್ದಾಪ್ರಶಂಸಾಸು ನಿತ್ಯಯೋಗೇಽತಿಶಾಯನೇ । ಸಂಸರ್ಗೇಽಸ್ತಿವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ಪ್ರಾಯೋ ಮತ್ವಾದಯೋ ಮತಾಃ ॥
8 144	8 10	ಭೇದಕಂ ವಿಶೇಷಣಂ, ಭೇದ್ಯಂ ವಿಶೇಷ್ಯಂ.
224	27	ಭೇದ್ಯಭೇದಕಯೋಶ್ಶ್ಲಿಷ್ಟಃ ಸಮ್ಬನ್ಧೋಽನ್ಯೋನ್ಯಮಿಷ್ಯತೇ । ದ್ವಿಷ್ಠೋ ಯದ್ಯಪಿ ಸಮ್ಬನ್ಧಃ ಷಷ್ಠ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸ್ತು ಭೇದಕಾತ್ ॥
2	28	ಮಙ್ಗಲಪರಿಸಮಾಪ್ತ್ಯೋಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಂ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಸಹಕೃತಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಂ ನಿಶ್ಚಿನ್ವತಾಂ . . .
470	11	ಮಙ್ಗಲಂ ಭಗವಾನರ್ಹನ್ ಮಙ್ಗಲಂ ಭಗವಾನ್ ಜಿನಃ । ಮಙ್ಗಲಂ ಪ್ರಥಮಾಚಾರ್ಯೋ ಮಙ್ಗಲಂ ವೃಷಭೇಶ್ವರಃ ॥
94 182	28 27	ಮಣ್ಡೂಕಪ್ಲುತ್ಯಾಶ್ರಯಣೇನ ತಥಾ ಅನುವರ್ತನಾತ್-ವಿಚಿತ್ರಾಹ್ಯಧಿಕಾರಗತಿಃ, ಸರ್ವತ್ರ ವಿವಕ್ಷೈವ ನಿಯಾಮಿಕೇತಿ ॥
1	15	ಮದಬೋಧಾದಿಮರುತಾ ಯತ್ತದತ್ರಾಗತಂ ರಜಃ । ಪ್ರವರ್ತ್ತಧ್ವಂ ನಿವಾರ್ಯ್ಯಾರ್ಯ್ಯಾ ಜಲದಾ ಇವ ನೀಚಯಃ ॥
120	5	ಮಂದಾನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ "ವಿಶೇಷಣಂ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ" ಇತಿನ್ಯಾಯಃ.
77	1	ಮರ್ಯಾದಾಭಿವಿಧೌ ಚ ಯಃ । (ಏತಮಾತಂಚಿತಂವಿದ್ಯಾತ್)
301	6	ಮಾತಾಪಿತ್ರಾಚಾರ್ಯಾದಿಷು ಪೂಜ್ಯೇಷು ಕ್ರಿಯಮಾಣೋ ವಿನಯವಿಶೇಷಃ ಪೂಜಾ.
26	7	ಮಾತ್ರಾಂ ದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯಪೇಕ್ಷನ್ತೇ ಗುರೂಣ್ಯಪಿ ಲಘೂನ್ಯಪಿ ॥ ಇತಿ ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಯವಚನಾತ್.
26	5	ಮಾತ್ರಾಶೀ ಸರ್ವಕಾಲಂ ಸ್ಯಾತ್ ಮಾತ್ರಾಹ್ಯಗ್ನೇಃ ಪ್ರವರ್ತಿಕಾ ॥ ಇತಿ ಅನ್ನಸಂರಕ್ಷಣೀಯವಿಧೌ.
21	15	ಮಾರುತೇ ವೇಧಸಿ ಬ್ರಧ್ನೇ ಪುಂಸಿ ಕಃ । ಅಮರಕೋಶೇ ತೃತೀಯಕಾಣ್ಡೇ ಕಾನ್ತವರ್ಗೇ.
386	9	ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಯೋರ್ಮುಖ್ಯೇ ಕಾರ್ಯಸಮ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್.
36	14	ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಬಾಧೇ ಸತಿ ನಿಮಿತ್ತೇ ಪ್ರಯೋಜನೇ ಚ ಉಪಚಾರಃ ಪ್ರವರ್ತ್ತತೇ ಇತಿ ವಚನಾತ್.
386	10	ಮುಖ್ಯಂ ಕರ್ತಾರಮಾಚಷ್ಟೇ ಪ್ರತ್ಯಯೋಽನೇಕಕರ್ತೃಕೇ । ಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಯೋಜಕೋ ಜ್ಞೇಯಃ ಪ್ರಯುಕ್ತೋಽನ್ಯಾಪರೈರ್ಯದಿ ॥
351 450	28 28	ಮೃಗ್ಯಾ ಭೇದೇಽಪಿ ಮಾರ್ಗಭೇದಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ।

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
12	20	ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಸ್ಯನೇತಾರಂ ಭೇತ್ತಾರಂ ಕರ್ಮಭೂಭೃತಾಂ । ಜ್ಞಾತಾರಂ ವಿಶ್ವತತ್ವಾನಾಂ ವನ್ದೇ ತದ್ಗುಣಲಬ್ಧಯೇ ॥ ಭಗವದುಮಾಸ್ವಾತಿಪಾದಾಚಾರ್ಯಾಣಾಂ.
432	10	ಯಂ ಚಕ್ರುರಿಂದ್ರಾಸ್ತ್ರಿದಶೇಂದ್ರಶೈಲೇಸಂಸ್ನಾಪಯಾಮುಜ್ವಲರತ್ನಪೀಠೇ ॥
285	21	ಯತ್ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರಂ ವಸ್ತು ಪ್ರಕಾರಾನ್ತರೇಭ್ಯೋ ವ್ಯವಚ್ಛೇದ್ಯ ಕ್ವಚಿದೇಕಸ್ಮಿನ್ನುಪಾತ್ತೇ ಪ್ರಕಾರೇ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಯತಿ ತತ್ ವಿಶೇಷಣಂ॥
285	23	ಯತ್ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ಯತೇ ತತ್ ವಿಶೇಷ್ಯಂ.
364	9	"ಯತ್ಸತ್ ತದ್ದ್ರವ್ಯಂ" ಇತಿ ಹಿ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮಯಃ.
280	7	ಯತ್ತದೋಃ ನಿತ್ಯಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್.
466	7	
114	16	ಯತ್ರ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ವಿಷಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿಭೇದಾತ್ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಂ ಸಾ ಕೇವಲವಿಭಾಷಾ ॥
114	17	ಯತ್ರ ತು ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕ್ವಚಿದಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ. ಭಿನ್ನೇ ವಿಷಯೇ ಸಾವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾ ॥
364	12	ಯದಾಹ ಭಗವಾನ್ ಪರಮಾಗಮಸೂತ್ರಕಾರೋಽಪಿ—"ಸದ್ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣ" ಮಿತಿ.
380	24	ಯುದ್ವ್ಯಾಚಕ್ಷ್ಯೇಹಾ ಸವಿಷಯಾ ಧಾತವಸ್ತೇ ಸಕರ್ಮಕಾಃ। ಯೇ ತು ನಿರ್ವಿಷಯಾಮಾಹುರೀಹಾಂ ತೇ ಸ್ಯುರಕರ್ಮಕಾಃ ॥
113	14	"ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಃ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಂ" ಇತ್ಯಾದ್ಯುದ್ದೇಶ್ಯಲಕ್ಷಣಂ.
370	20	ಯಲ್ಲಕ್ಷಣೇನ ಅನುತ್ಪನ್ನಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ನಿಪಾತನಾತ್ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಪ್ರಾಚಾಮಪಿ ಸಮ್ಮತತ್ವಾತ್.
8	4	ಯಲ್ಲಿಙ್ಗಂ ಯಾ ಸಙ್ಖ್ಯಾ ಯಾ ಚ ವಿಭಕ್ತಿರ್ವಿಶೇಷ್ಯವಚನಸ್ಯ । ತಲ್ಲಿಙ್ಗಂ ಸಾ ಸಙ್ಖ್ಯಾ ಸಾ ಚ ವಿಭಕ್ತಿರ್ವಿಶೇಷಣಸ್ಯಾಪಿ ॥
163	26	ಯಸ್ತು ಆಗತಃ ಪ್ರತೀತೋ ವಾ ಳಕಾರಃ ಸ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಆರಾತೀಯಮಹಾಕವಿಭಿಃ ಕುಳಇತ್ಯೇವ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟಃ ॥
163	27	ಯಸ್ತು ಲಕ್ಷಣತೋ ನಿಪಾತನಾದ್ವಾ ಆದಿಷ್ಟಃ ಸ ತ್ರೇಧಾ ವಿಕಲ್ಪಿತಃ ಕ್ಷಳೋ ಱಳಃ ಕುಳಶ್ಚೇತಿ ।
14	12	ಯಸ್ಮಿನ್ಕಾರಕೇ ಧಾತೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವನ್ತಿ ತತ್ಪ್ರಧಾನಂ, ಅನ್ಯದಪ್ರಧಾನಂ ॥
8	17	ಯಾ ವಿಶೇಷ್ಯೇಷು ದೃಶ್ಯನ್ತೇ ಲಿಙ್ಗಸಙ್ಖ್ಯಾವಿಭಕ್ತಯಃ । ಪ್ರಾಯಸ್ತಾ ಏವ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಸಮಾನಾರ್ಥೇ ವಿಶೇಷಣೇ ॥ ಬೌದ್ಧಕಾರಿಕಾಯಾಂ ॥

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
37 226 283 436	25 4 25 1	ಯೋ ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಜಾತಃ ಸಮಾಸೋ ಯತ್ರ ವಾ ಭವೇತ್ ಸ ಏನಂ ವಕ್ತಿ ಯುಷ್ಮಾಸ್ಮನಸ್ತಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗೇನ ಸಙ್ಖ್ಯಯಾ ॥
116	24	ರೂಢಾನಾಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್.
73	10	ಲಕ್ಷಣಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತಯೋಃ ಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತೋ ವಿಧಿರ್ಬಲವಾನ್.
6	27	ಲಕ್ಷಣಪ್ರಮಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವಸ್ತುಸಿದ್ಧಿಃ.
164	21	ಲಕ್ಷಣೇನ ಅಸಿದ್ಧಾವೇವ ಹಿ ನಿಪಾತನಮರ್ಥವತ್.
380	23	ಲಜ್ಜಾ ಸತ್ತಾಸ್ಥಿತಿಜಾಗರಣಂ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಭಯಜೀವಿತಮರಣಂ । ಸ್ವಪ್ನಕ್ರೀಡಾರುಚಿದೀಪ್ತ್ಯರ್ಥಾಃ ಧಾತವ ಏತೇ ಕರ್ಮವಿಹೀನಾಃ ॥
135	26	ಲಿಙ್ಗಾರ್ಥಧರ್ಮೋ ಲಿಙ್ಗಂ.
154	9	ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದಸ್ವರೂಪೋಚ್ಚಾರಣಂ ನಿಪಾತಃ.
175	17	ಲೋಪಪೂರ್ವಾದೇಶಯೋಃ ಯುಗಪದ್ವಿರೋಧಾತ್ ಪರ್ಯಾಯೋಽವಗನ್ತವ್ಯಃ ; ವಿರೋಧೇ ತು ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾದಿತಿವಚನಾತ್.
78	30	ವರ್ಣಗ್ರಹಣೇ ಸವರ್ಣಗ್ರಹಣಂ ಕಾರಗ್ರಹಣೇ ಕೇವಲಗ್ರಹಣಂ ಇತಿ ಕಾತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ
180	22	ವರ್ಣಾಗಮೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಶ್ಚ ದ್ವೌ ಚಾಪರೌ ವರ್ಣವಿಕಾರನಾಶೌ । ಧಾತೋಸ್ತದರ್ಥಾತಿಶಯೇನ ಯೋಗಸ್ತದುಚ್ಯತೇ ಪಞ್ಚವಿಧಂ ನಿರುಕ್ತಂ ॥ ಶಾಕಟಾಯನವ್ಯಾಕರಣೇ
119	6	ವರ್ಣಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಗುರುಃ । ಹಿತೋಪದೇಶೇ.
16	9	ವರ್ಣೋ ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯೇ ಶುದ್ಧಕಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ । ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.
201	22	ವಸ್ತುಮಾತ್ರಸ್ಯಾಷಟ್ಕಾರಕತ್ವೇಪಿ ವಿವಕ್ಷಾತೋ ಹಿ ಕಾರಕಸ್ಯ ವಸ್ತ್ವಾ,
373	14	ವಸ್ತುವಾಚೀನಿ ನಾಮಾನಿ-ಇತಿವಸ್ತುವಚನಾತ್.
6	19	ವಷ್ಟಿ ಭಾಗುರಿರಲ್ಲೋಪಮವಾಪ್ಯೋರುಪಸರ್ಗಯೋಃ ।
24	33	ವಾಕ್ಯಸ್ಮರಣಯೋರಜಿತ್ ಶಾಕಟಾಯನವ್ಯಾಕರಣಸ್ಯ ಅಭಯಚಂದ್ರವೃತ್ತೌ.
37	21	ವಾಕ್ಯೇ ವೃತ್ತಿಕಲ್ಪನಾಭಾವಾತ್.
100 205	14 21	ವಾಚ್ಯವಾಚಕಯೋರಭೇದೋಪಚಾರಾತ್.
293	8	ವಿಕಲ್ಪೋ ನಿರ್ಣಯರೂಪಃ ಸಂಶಯಸ್ತು ಅನಿರ್ಣಯರೂಪ ಇತಿ ಅಸ್ತ್ಯೇವಾನಯೋರ್ಭೇದಃ.
136	4 27	ವಿಕ್ರಿಯಾ ಹಿ ಸ್ವಗತಹೇತುಸಾಧ್ಯಾ,

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
59	23	ವಿಗ್ರಹಸಮಾಸಯೋರೈಕಾರ್ಥ್ಯನಿಯಮಾತ್.
5	14	ವಿಗ್ರಹಸಮಾಸಯೋಃ ಸಮಾನಾರ್ಥತ್ವನಿಯಮಾತ್.
41	16	ವಿಧಿರ್ನಿಷೇಧಶ್ಚ ಕಥಂಚಿದಿಷ್ಟೌ ಇತಿವಚನಾತ್.
227	2	ವಿಭಕ್ತಯೋ ಹಿ ತ್ರೇಧಾ-ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿಃ, ಉಪಪದವಿಭಕ್ತಿಃ, ಸಾಧ್ವನುಶಾಸನವಿಭಕ್ತಿಶ್ಚೇತಿ.
377	28	ವಿಭಕ್ತ್ಯನ್ತಂ ಪದಂ - ಇತಿವಚನಾತ್.
114	15	ವಿಭಾಷಾ ಹಿ ದ್ವೇಧಾ-ಕೇವಲವಿಭಾಷಾ, ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಭಾಷಾ ಚೇತಿ.
173	9	ವಿರೋಧೇ ತು ವಿಕಲ್ಪಃ ಸ್ಯಾತ್.
90	8	ವಿವಕ್ಷಾಯತ್ತಾ ಹಿ ಶಬ್ದಾನಾಮರ್ಥವತ್ತಾ.
288	1	ವಿವಕ್ಷಿತೋ ಮುಖ್ಯ ಇತೀಷ್ಯತೇಽನ್ಯೋ ಗುಣೋಽವಿವಕ್ಷೋ ನ ನಿರಾತ್ಮಕಸ್ತೇ । ತಥಾರಿಮಿತ್ರಾನುಭಯಾದಿಶಕ್ತಿರ್ದ್ವಯಾವಧೇಃ ಕಾರ್ಯಕರಂ ಹಿ ವಸ್ತು ॥
406	31	ವಿವಕ್ಷಾಧೀನೇ ಹಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತೀ ಇತಿಸನ್ನಿಯೋಗಪರಿಭಾಷಾಯಾಃ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪಾತ್ ।
437	25	ವಿವಕ್ಷಾಯಾ ಏವ ನಿಯಾಮಕತ್ವಾತ್.
8	9	ವಿಶೇಷಣತ್ವಾಭಿಮತಬೋಧಿತವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮತ್ತ್ವಂ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಂ.
286	1	ವಿಶೇಷಣಂ ದ್ವೇಧಾ - ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಂ ವ್ಯಧಿಕರಣಂ ಚೇತಿ.
285	22	ವಿಶೇಷಯತಿ ಭೇದಯತಿ ವ್ಯಾವರ್ತಯತೀತಿ ವಿಶೇಷಣಂ.
8	10	ವಿಶೇಷ್ಯಗತವ್ಯಾವೃತ್ತಿಬೋಧಕತ್ವಂ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಂ.
120	1	ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣಭಾವಸ್ಯ ಕಾಮಚಾರತಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ.
239 286	22 29	ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣಭಾವಃ ಕಾಮಚಾರತಃ ।
285	24	ವಿಶೇಷ್ಯತೇ ಭೇದ್ಯತೇ ಇತರೇಭ್ಯೋವ್ಯಾವರ್ತ್ಯತ ಇತಿವಿಶೇಷ್ಯಂ.
222	1	ವಿಷಯೋ ವಿಶಯಶ್ಚೈವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತಥೋತ್ತರಂ । ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚ ಪಂಚೈತೇ ಪ್ರಾಞ್ಚೋಽಧಿಕರಣಂ ವಿದುಃ ॥
8	6	ವೃತ್ತಂ ನಾಮ ಉಕ್ತಾದಿಷಡ್ವಿಂಶತಿಪ್ರಭೇದಚ್ಛನ್ದಃ ಸ್ವಚ್ಛನ್ದಸನ್ದರ್ಭಗರ್ಭಂ ಸಮಾರ್ಧಸಮವಿಷಮತ್ರಿಭೇದಮಪಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರಮನೇಕಪ್ರಭೇದಂ ಪ್ರಾಞ್ಚಿತಪ್ರಾಸರಚನಂ ವಾಙ್ಮಯಮುಚ್ಯತೇ ॥
107	25	ವೃತ್ತಯಃ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸಾಃ.
36	13	ವೃತ್ತ್ಯನ್ತರಕಲ್ಪನಾಯಾಮಪಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಾನುಪಪತ್ತಿರ್ಹಿ ಬೀಜಂ ॥
17	24	ವೇದೇ ಮನ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ ಚ ಉದಾತ್ತಾನುದಾತ್ತಸ್ವರಿತಪ್ರಚಯಭೇದೇನ ಚಾತುಸ್ಸ್ವರ್ಯಾತ್ ॥
128	18	ವೈಯಾಕರಣಾನಾಮಿಯಂ ರೀತಿಃ—ಯತ್ರ ವಿಧಿನಿಷೇಧೌ ಏಕತ್ರ ವಿಷಯೇ ಸಮಶೀಲಂವರ್ತೇತೇ ತತ್ ವೈಕಲ್ಪಿಕಂ ; ಯತ್ರ ತು ಕ್ವಚಿತ್ ವಿಧಿರೇವ ಕ್ವಚಿತ್ ನಿಷೇಧ ಏವ ಇತಿವಿಷಯಭೇದವ್ಯವಸ್ಥಯಾ ತತ್

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
		ವೈಯವಸ್ಥಿತಂ ; ಯತ್ರ ತು ಲಕ್ಷ್ಯಾನುರೋಧಾತ್ ಉಕ್ತಾನ್ಯಕರಣಂ ತದುಭಯಂ ಚ ತತ್ ಬಾಹುಲಕಮಿತಿ.
152	28	ವೈಶೇಷಿಕಾಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಔತ್ಸರ್ಗಿಕಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾತ್.
109	21	ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾಕೃತಿಜಾತಯಃ ಪದಾರ್ಥ ಇತಿ ಪರನಯಸ್ಯಾಪ್ಯಙ್ಗೀಕಾರಾತ್.
131	30	ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಾಕ್ಯ ಏವ ನ ಸಮಾಸೇ |
100	7	ವ್ಯಾಪಕಂ ತು ಅಬಲಂ ತದ್ರಾಹಿತ್ಯೇನ (ವ್ಯಾಪ್ತಿರೂಪಬಲರಾಹಿತ್ಯೇನ) ಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್.
43	1	ವ್ಯಾಪೃತೀನಾಮವಸ್ಥೇ ದ್ವೇ ಸಾಧ್ಯತಾ ಸಿದ್ಧತೇತಿ ಚ | ಸಾಧ್ಯತಾ ಸಾಧನಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾ ಸಿದ್ಧತಾ ನಿಷ್ಠಿತಾತ್ಮತಾ || ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾ ಧಾತುವಾಚ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್ ಕೃದ್ವಾಚ್ಯಾ ತು ಪರೋಚ್ಯತೇ | ಅಧಿಕಾರವಚನಾದ್ಭಾವೇ ಸಾರ್ಥಿಕಾವೇವ ತಿಙ್ಕೃತೌ || ತಿಙ್ಭಿಮ ತತ್ತ್ವಯೋರ್ವಾಹ ದ್ರವ್ಯವದ್ಭಾವಮಾಹ ಕೃತ್ ||
73	9	ವ್ಯಾಪ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಯೋಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನೋ ಬಲವಾನ್ ||
5 375 469	33 7 5	ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತ್ಯೋಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿರ್ಗರೀಯಸೀ ||
100	6	ವ್ಯಾಪ್ಯಂ ಬಲೀಯೋ ವ್ಯಾಪ್ತಿರೂಪಬಲವತ್ತಯಾ ಸಾಧಕತ್ವಾತ್.
189	6	ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಫಲಕಂ ಹಿ ವಿಶೇಷಣಂ ||
44	8	ಶಕ್ತಿಗ್ರಹಂ ವ್ಯಾಕರಣೋಪಮಾನಕೋಶಾಪ್ತವಾಕ್ಯಾದ್ವ್ಯವಹಾರತಶ್ಚ | ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಶೇಷಾದ್ವಿವೃತೇರ್ವದನ್ತಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯತಃ ಸಿದ್ಧಪದಸ್ಯ ವೃದ್ಧಾಃ |
216	24	ಶಚ್ಯಾ ಸಹಾಗತಶ್ಶಕ್ರಃ ಸ್ವಾಹಯಾ ಚ ಧನಞ್ಜಯಃ | ಸ್ವಧಯಾ ಶ್ರಾದ್ಧದೇವಶ್ಚ ನೈರೃತ್ಯಾ ನಿಕಷಾತ್ಮಜಃ ||
136	6	ಶಬ್ದಧರ್ಮ ಏವ ಲಿಙ್ಗಂ ನಾರ್ಥಧರ್ಮಃ ; ಯಥಾಹ ವಾಮನಃ-ಇಯಮಯಮಿದಮಿತಿ ಶಬ್ದವ್ಯವಸ್ಥಾಹೇತುಃ ಶಬ್ದಧರ್ಮೋ ಲಿಙ್ಗಂ ಇತಿ.
434	23	ಶಬ್ದರಾಶಿಪರ್ಯನ್ತಃ - ಇತಿವಚನಾತ್.
462	25	ಶಬ್ದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕಂ ಹಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗಾನುಷ್ಠಾನಂ |
29	7	ಶಾಬ್ದೀ ಹ್ಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾ ಶಬ್ದೇನೈವ ಪೂರ್ಯತೇ ಇತಿನ್ಯಾಯಃ.
8	24	ಶಿಖಯಾ ವಟುಮದ್ರಾಕ್ಷೀತ್ ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರೇಣ ಭೂಪತಿಂ | ಕೇಶವಂ ಶಙ್ಖಚಕ್ರಾಭ್ಯಾಂ ತ್ರಿಭಿರ್ನೇತ್ರೈಃ ಪಿನಾಕಿನಂ ||
1	9	ಶ್ರಿಯಂ ದೇಯಾದ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಭುವನಗುರೋರವ್ಯಕಮಲಾ ದುದೇತ್ಯೇಕಾ ಭಾಷಾ ಸ್ವಯಮಖಿಲಭಾಷಾವಪುರಪಿ | ಪ್ರಸೀತೇ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಂ ಸಮಮಥ ಧುನೀತೇಽಖಿಲತಮಃ ಸ ನೋ ದಿವ್ಯಾಮವ್ಯಾಹತತನುಮಪಿ ಶ್ರೀಜಿನವಿಭುಃ ||

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
27 377	20 9	ಶ್ರುತಪ್ರಕೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನುಮಿತೋ ಹಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ ।
252	22	ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಂ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ವಾ ಕ್ವಚಿತ್ಕಿಞ್ಚಿನ್ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ ॥
6	24	ಶ್ರೇಯಃ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಸ್ಯ ಪರಮಜಿನೇಶ್ವರಸಮುದಯಸ್ಯ -ಇತಿ. ಆಪ್ತಮೀಮಾಂಸಾಲಙ್ಕಾರೇ ವಿದ್ಯಾನನ್ದಸ್ವಾಮಿಪಾದಾಃ ।
425	15	ಷಷ್ಠ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸ್ತು ಭೇದಕಾತ್. ಇತಿವಚನಾತ್.
21	3	ಷಿಧೂಗತ್ಯಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಮಾಙ್ಗಲ್ಯೇ ಚ — ಇತಿಧಾತುಪಾಠಃ.
163	3	ಸಕಲಭಾವಾನಾಂ ಏಕಾನೇಕಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್.
157	22	ಸಗರುತ್ಮೇವ ಮಹೇಂದ್ರಮಾಪ ಕೋಪಾತ್ ।
232	29	ಸಂಖ್ಯಾ ಚ ಕಾರಕಂ ಚೈವ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥೋ ನಿಗದ್ಯತೇ ॥
163	6	ಸಂಗ್ರಹನಯಾರ್ಪಣಯಾಭೇದಾಭಾವಾತ್.
156	28	ಸಜಾತೀಯಯೋರೇವ ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟತಾ ।
19	20	ಸಂಜ್ಞಾನಿಯಮನಿಷೇಧಾಧಿಕಾರನಿತ್ಯಾಪವಾದವಿಧಿಪರಿಭಾಷಾಃ । ಅತಿ ದೇಶವಿಕಲ್ಪಾವಿತಿ ಗತಯಃ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನೇ ಸೂತ್ರಾಣಾಂ ॥
363	5	ಸತ್ತಾಯಾಂ ಮಂಗಲೇ ವೃದ್ಧೌ ನಿವಾಸೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮಣಿ । ಗತೌ ಚಾಪಿ ಸಮಾಖ್ಯಾತಂ ಷಡರ್ಥಂ ಭವತಿಂ ವಿದುಃ ॥
17	18	ಸತ್ತಾವೀಸಾ ತಹಾ ಸರಾ ಭಣಿಯಾ ॥
45	18	ಸತ್ತ್ವಮಾನ್ಯಾತ್ತು ಸರ್ವೈಕ್ಯಂ—ಇತಿ ವಚನಾತ್.
207	28	ಸದಸದಾತ್ಮಕತ್ವಾದ್ವಸ್ತುನಃ ।
52 146	5 1	ಸದೃಶಂ ತ್ರಿಷು ಲಿಂಗೇಷು ಸರ್ವಾಸು ಚ ವಿಭಕ್ತಿಷು । ವಚನೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಯನ್ನ ವ್ಯೇತಿ ತದವ್ಯಯಂ ॥ ಸಿದ್ಧಾನ್ತಕೌಮುದ್ಯಾಂ ೪೬ ಪೃಷ್ಠೇ. ಶಾಕಟಾಯನವ್ಯಾಕರಣೇ ೧೩ ಪೃಷ್ಠೇ. ಕಾತಂತ್ರವ್ಯಾಕರಣೇ ೬೩ ಪೃಷ್ಠೇ.
156 157 358	22 13 23	ಸನ್ನಿಯೋಗಶಿಷ್ಟಾನಾಂ ಸಹ ವಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸಹ ವಾ ನಿವೃತ್ತಿರಿತಿ ನಿಯಮಾತ್.
226	23	ಸಮಯಗ್ರಹಣೇ ಯದವಚ್ಛೇದೇನ ಶಕ್ತಿರ್ಗೃಹ್ಯತೇ ತದವಚ್ಛೇದೇ ನೈವ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಃ ॥
294	30	ಸಮಂ ಸರ್ವಾರ್ಥ ಇತಿ ವಚನಾತ್ ।
109	8 14	ಸಮಸ್ಯಮಾನಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಭೇದೇ ಸತ್ಯೇವ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ।
222 223	20 2	ಸಮುದಾಯಾದೇಕದೇಶಸ್ಯ ಪೃಥಕ್ಕರಣಂ ನಿರ್ಧಾರಣಂ ॥
10	6	ಸಮುದ್ರಘೋಷಾಕೃತಿರರ್ಹತಿ ಪ್ರಭೌ ಯದಾ ತ್ವಮುತ್ಕರ್ಷಮುಪಾ ಗತಾ ಭೃಶಂ । ಅಶೇಷಭಾಷಾತ್ಮತಯಾ ತ್ವಯಾ ತದಾ ಕೃತಂ ನ

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
		ಕೇಷಾಂ ಹೃದಿ ಮಾತರದ್ಭುತಂ ॥ ಪದ್ಮನಂದ್ಯಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ.
268 272	12 4	ಸಮೇಕೀಭಾವಸಮ್ಯಕ್ತ್ವೇ ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾತ್ವರಣೇಷು ಚ । ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್.
6	6	ಸರ್ವಜ್ಞೋಽನಾದಿಮಧ್ಯಾನ್ತಃ ಇತಿ. ಸಮನ್ತಭದ್ರಪಾದಾಃ.
63	6	ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಾನಾಂ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾಚಕತ್ವನಿಯಮೇನ ಪೂರ್ವಪರಾಮರ್ಶನಿಯಮಾಭಾವಾತ್
145	15	ಸರ್ವಂ ವಾಕ್ಯಂ ಸಲಿಙ್ಗಂ ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್.
158	1	ಸರ್ವವರ್ಮಾಭಿಪ್ರೇತ ಬುಭುಕ್ಷಿಶಬ್ದಃ.
138	4	ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮಪಿ ಚಿದಚಿತ್ಸಾಧಾರಣೋ ಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಗಮ್ಯೋ ಧರ್ಮ ವಿಶೇಷ ಏವ ಲಿಙ್ಗಂ ಇತಿ ॥
274	17	ಸಂಸ್ಕೃತಾಸಂಸ್ಕೃತಯೋಃ ಸಮಾಸೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ । ಸಾಚೌತ್ಸರ್ಗಿಕೀ ಕ್ವಚಿದಪೋದ್ಯತೇ.
143	31	ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿಷ್ಟೇನ ಅಪರಸ್ಯ ಬಾಧನಾತ್.
100	11	ಸಾಕ್ಷಾದಸಾಕ್ಷಾದುಭಯಮಧ್ಯೇ ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ಪ್ರಬಲಂ.
104	12	ಸಾಧನಂ ಬಾಧನಂ ವಾ ಪಿಸಕೃದೇವ ಹಿ ನಾಸಕೃತ್ । ಕೃತಸ್ಯ ಕರಣಾಭಾವಾನ್ಮೃತಸ್ಯ ಮರಣಂ ಯಥಾ ॥
73	6	ಸಾಪೇಕ್ಷನಿರಪೇಕ್ಷಯೋಃ ನಿರಪೇಕ್ಷೋ ವಿಧಿರ್ಬಲವಾನ್.
141	7	ಸಾಮಾನ್ಯೇ ನಪುಂಸಕತ್ವಂ.
2	15	ಸಾರವದನಲ್ಪಾರ್ಥಸೂಚಕಸ್ವಲ್ಪಾಕ್ಷರರೂಪಸೂತ್ರ . . . . . ॥
73	12	ಸಾವಕಾಶನಿರವಕಾಶಯೋಸ್ತು ನಿರವಕಾಶೋ ಬಲವಾನ್.
15 137 295	7 3 18	ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಮನ್ವಾಖ್ಯಾನಂ ವ್ಯಾಕರಣಂ.
21	4	ಸಿದ್ಧಿ ಸ್ವರೂಪಾವಾಪ್ತಿಃ ; ಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ವಾತ್ಮೋಪಲಬ್ಧಿಃ ಇತಿ. ಭಗವತ್ಪೂಜ್ಯಪಾದಸ್ವಾಮಿಭಿಃ ನಿರೂಪಿತತ್ವಾತ್.
41 186	17 12	ಸಿದ್ಧಿರನೇಕಾನ್ತಾತ್ - ಇತ್ಯಸೂತ್ರಯಚ್ಚ ಭಗವಾನ್ ।
66 106 250	15 4 10 10	ಸಿದ್ಧೇಸತ್ಯಾರಮ್ಭೋ ನಿಯಮಾರ್ಥಃ.
67 68 	23 4 32	ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಸಙ್ಗಃ.
26	29	ಸ್ವಸ್ಥೋ ಯುವಾ ಋಜುಶ್ವಾಸ ಉಚ್ಚರತ್ಯಕ್ಷರಂ ಲಘು । ಕಾಲೇನ ಯಾವತಾ ಸಾ ಸ್ಯಾತ್ ಮಾತ್ರೇತಿ ಮುನಯೋ ವಿದುಃ ॥

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳು.
72	6	ಸ್ವಂ ಸ್ವಂ ನಿಮಿತ್ತಮಾದಾಯ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸ್ವಗೋಚರೇ | ಸ್ವಕಾರ್ಯಂ ಕುರ್ವತೋರತ್ರ ಸ್ಪರ್ಧಾ ನೈವಾವಿರೋಧತಃ ‖
201	5	ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರೇಷು ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸರ್ವತ್ರೈವಾಸ್ತಿ ಕಾರಕೇ | ವ್ಯಾಪಾರಭೇದಾಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ಕರಣತ್ವಾದಿಸಂಭವಃ ‖
209	16	ಸ್ವಾಙ್ಗಮವ್ಯವಧಾಯಕಂ ಇತಿವಚನಾತ್.
364	20	ಸ್ವಾರ್ಥಮಭಿಧಾಯ ಶಬ್ದೋ ನಿರಪೇಕ್ಷೋ ದ್ರವ್ಯಮಾಹ ಸಮವೇತಂ‖ ಸಮವೇತಸ್ಯ ತು ವಚನೇ ಲಿಂಗಂ ಸಂಖ್ಯಾಂ ವಿಭಕ್ತೀಶ್ಚ ‖
1	13	ಸ್ವೋಪಜ್ಞಶಬ್ದಶಾಸನವೃತ್ತೇರ್ಭಾಷಾದಿಮಞ್ಜರೀನಾಮ್ನಃ | ತನವಾನಿ ಮಞ್ಜರೀಮಕರನ್ದಾಖ್ಯಾಮಲ್ಪಶೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ‖
208	12	ಹೇತುರ್ದ್ವಿವಿಧಃ - ಕಾರಕೋ ಜ್ಞಾಪಕಶ್ಚೇತಿ.
147	21	ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತಾಃ ಸ್ವಸಂಜ್ಞಯಾ ಶಿಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸ್ವರಸ್ಯೈವ ಸ್ಥಾನೇ ವೇದಿತವ್ಯಾಃ ಇತಿನಿಯಮಾತ್.

APPENDIX V.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ 5.

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂವಾದಿಗಳಾದ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣ, ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನ, ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಗಳು.

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.
1	4	...	2
2	6	1	3
3, 4	10	2	4
5	...	...	...
6	13	4	6
7	13	4	7
8	72	15	37
9, 10	81	...	...
11	82	...	...
12	216	...	194
13	...	...	...
14	...	...	...
15	...	...	...
16	93	15	39
17	217	84	195
18	35	7	16
19	316	...	249
20	304-308 : 312-316	...	242-248 ; 250-257 ; 264
21	308; 310; 311; 313 ; 316 ;	...	252 ; 254 ; 259-262 ; 265-269.
22	...	...	...
23	...	...	...
24	...	...	...
25	...	...	...
26	...	...	...
27	...	...	...
28	...	...	...
29	...	...	...
30	...	...	...

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.
31	...	...	...
32	...	...	...
33	...	...	...
34	49	7	17, 18
35	53	9	22
36	52	8	9, 20, 21
37	55	9	24
38	...	...	...
39	...	...	...
40	...	...	...
41	56	...	27
42	...	...	...
43	...	...	...
44	56	10	25, 26
45	53	9	23
46	58	53	144
47	61	...	...
48	61	...	...
49	57	...	...
50	61	...	...
51	61	...	...
52	...	...	...
53	69, 180	14, 50	34, 35, 36, 139
54	70	...	...
55	172	...	139
56	70	67	...
57	232	...	...
58	228, 223	...	...
59	77	...	...
60	179	...	...
61	245	...	...
62	...	...	...
63	231	96	213,220
64	246	...	...
65	...	...	...
66	...	...	...
67	59	...	...
68	188	58	155
69	86	43	111
70	...	...	...
71	...	...	...
72	...	...	...
73	43	...	...
74	42	...	...
75	42	...	...
76	45	...	...
77	104	20	53
78	103	23	52
79	161	44	112

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.
80	161	44	113
81	61	...	...
82	183	65	119, 121
83	...	...	...
84	...	...	...
85	...	...	...
86	...	...	...
87	...	...	...
88	...	...	...
89, 90	65, 66	11	28, 29, 30
91, 92	67	12	3
93, 94	68	13	32, 33
95	158	66	114
96, 97	168	...	...
98	...	...	...
99	...	...	...
100	...	...	...
101	...	...	...
102, 103, 104	91	...	...
105	155	38	99
106	92	...	...
107	155	...	...
108	88	...	...
109	,,	...	...
110	,,	...	...
111	,,	...	...
112	,,	...	...
113	,,	...	...
114	,,	...	...
115	83	39	100, 101, 102
116, 117, 118	82, 83	38, 39	98, 100
119	...	...	...
120	83	38	98
121	...	...	...
122	85	41	105
123	84	40	103
124	84	40	105
125	...	...	...
126	...	...	...
127	84	41	104
128	87	42	107

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.
129	86, 87	42, 43	106; 108–111
130	86	43	110
131	86	43	110, 111
132	87	42	110
133	86	42, 43	111
134	86, 87	"	108, 109
135	86	"	111
136	86	"	110, 111
137	86	"	111
138	253	...	116
139	...	...	...
140	20, 21	65	119
141	259	...	...
142 143	255	...	... ...
144	258, 263	...	...
145	258	...	115
146	258	...	...
147	254	...	...
148	279	...	...
149	257	...	...
150	272	...	...
151	281	...	...
152	260	...	...
153 154	261	...	...
155 156	262	...	...
157	270	...	...
158 159	268	...	122
160	280, 281, 283, 286, 288	...	...
161	120	...	...
162 163 164	150, 154	37	95, 96, 97
165	152	...	...
166	96	17	41, 47
167	97	...	41
168 169	153	...	...
170	99, 100	...	...
171	99	...	...
172	153	...	...
173	...	...	...
174	151	...	...
175	157	...	...

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ
176 177 178	112	...	...
179	157	...	...
180	99, 187	57	44, 153
181	...	...	...
182	...	...	...
183	...	...	...
184	208	72	190
185	...	...	...
186	...	...	...
187	...	...	...
188	...	...	...
189	...	...	...
190 191 192	208	71	188
193	...	...	...
194	...	...	...
195 196 197	208	72	190
198	208	71	188
199 200 201	208	71	189
202	...	...	...
203	93	15	38
204	126, 127	...	76
205	...	...	...
206	...	...	...
207	128	...	77
208	...	...	...
209	128	...	78, 79
210	...	...	...
211	...	...	...
212	...	...	...
213	129	...	80
214	129	...	81, 83
215	129, 130	...	83
216	...	...	...
217	...	...	...
218	...	...	...
219	130	...	82
220 221	131	...	84
222	133	...	86
223	133	28	87
224	...	...	...

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ
225	132	27	85
226	...	...	...
227	105	19	45
228	126	...	75
229	...	...	...
230	140	33	...
231	134, 135, 136	26, 27	88
232	95	17	40
233	101	18	43
234	95, 96	17	41
235	95, 96	17, 21	41, 48
236	96, 97	21	47
237	97	...	...
238	...	...	...
239	97	18	42
240	...	...	...
241	99	...	44
242	101	...	43
243	...	...	...
244	101	...	...
245	...	...	...
246	...	...	...
247	...	...	...
248	162	45	125
249	...	...	...
250	...	...	...
251	105	19	46
252	123, 124	28, 29	70, 71
253	125	29	72
254	123	30	73
255	117	32	67
256	118	31	68
257	113	25	62
258	103	20	49
259	106	23	52
260	105	22	50
261	106	22	51
262	108	24	54
263, 264	109	...	...
265, 266, 267, 268, 269	110	24	56, 55
	110	...	...
270	...	...	...
271	116	...	...
272	107	23	60, 61
273	107	23	61

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯು ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.
274	113	25	63, 64
275	114	...	...
276	113	25	63, 64
277	119	...	69
278	121	...	...
279	121	...	...
280	119, 121	...	57, 58
281	119	...	59
282	147	...	94
283	...	...	...
284	146	36	93
285	147	...	...
286	148	...	...
287 288	146	36	92
289 290 291	122 B	...	...
292	162	45	124
293	...	...	...
294	168	...	...
295 296	174	63	132
297	...		...
298 299 300	167	48	133
301	...	...	...
302	...	...	...
303	...	...	...
304	...	...	...
305	...	...	...
306	165	47	129
307	164	46	128
308	...	...	...
309	164	46	127
310 311	165	47	131
312	185	...	...
313	...	...	...
314	165	47	130
315	...	...	...
316	...	...	...
317	...	...	...
318	...	...	...
319	...	...	...
320	...	...	...
321 322	137	35	89

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ
323 324	102	...	...
325	137	...	...
326	139	35	90
327 328	186	56	150
329	...	...	...
330	186	56	151
331	185	...	...
332	176	54	148
333	179	49	135
334	179	49	136, 137
335 336	180	50	138
337	181	51	142
338	181	...	141
339	181	51	140
340	181	51	143
341	182	52	145
342	182	52	145, 146
343	182	52	146, 147
344	170	...	...
345	170, 172	...	...
346	172	...	...
347	172	...	...
348 349	166	...	...
350	...	...	...
351	189	59	156
352	188	58	156
353	188	58	155
354	188	58	155, 156
355	189	59	157
356	189	59	158
357	...	...	...
358	187	57	153
359	187	57	154
360	188	58	155
361	190	60	159
362	190	60	160, 161
363	191	62	162
364 365	192	61	163
366	192	61	164
367	192	61	165
368	176	...	...
369	184, 173	...	...
370	169	...	...
371	175	55	149

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ
372	184	...	...
373	175	55	...
374	291	...	...
375	290	...	...
376	...	...	...
377	...	...	...
378	203; 294; 295 296	...	...
379	173	...	...
380	167	...	...
381, 382	167	48	134
383	202, 214	75	175
384	200	...	186
385, 386, 387, 388	195	64	192
389	194	...	...
390	193	51	140, 141
391	...	...	...
392	...	...	...
393	...	...	...
394	195	64	192
395	...	...	...
396	194	...	...
397	195	64	192
398	...	...	...
399	...	...	...
400	...	...	...
401	...	...	...
402	206	74	172
403	205	...	...
404	203	78	183
405, 406	197	68	166
407	197	68	168
408	197	68	167
409	197	68	166
410	201	...	...
411	199	70	185
412	199	70	187
413	203	...	...
414	202	...	...
415	204, 206	...	...
416, 417	203	...	...
418	197	68	166
419	...	...	...

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.
420	200	73	169
421, 422	111	...	...
423	199	69	171
424	204	...	...
425	198	...	...
426, 427	198	69	170
428	214	74, 75	173, 174
429	214	75	175
430, 431	211	76	179
432	211	76	178
433	207	77	177
434	207	81	176
435	...	...	...
436	248	...	...
437, 438	...	80	182
439	...	...	...
440	...	...	...
441	215	...	...
442	217	84	195, 198
443	...	...	...
444	...	...	...
445	...	...	...
446	221	86	196
447	...	...	...
448	...	...	...
449	...	...	...
450	245	...	...
451	...	...	...
452	226	...	...
453	266	88	208
454	225	88	205
455	...	...	...
456	...	...	...
457	225	88	205
458	226	89	207
459	244, 245	...	...
460	...	...	...
461	...	...	...
462	220	...	...
463	227	90	209
464	...	...	...
465	229	91	215
466	225	...	...
467	229	...	218

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ
468, 469	125, 230	92	216
470	229	91	219
471	...	...	...
472	242	...	...
473	...	...	...
474	...	...	...
475	...	...	...
476	221	86	210
477	240	...	236
478	240	...	236, 239
479	233, 237	...	...
480	240	...	230
481	239	...	...
482	...	...	...
483, 484	240	...	229
485	239	...	228
486	239	...	235
487, 488	239	...	228
489, 490	238	...	226
491	237	...	232
492	237	...	234
493	237	...	233
494	245	...	234 (ವೃತ್ತಿ)
495	...	...	...
496	...	...	...
497	...	...	...
498	243	...	...
499, 500	242	...	...
501	242	...	231
502	...	...	...
503, 504	232	...	...
505	241	...	237
506	241	...	238
507	241	...	239
508	...	...	...
509	237	...	233
510	...	...	...
511	232	...	230
512, 513, 514	232	...	212
515	...	...	...

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ
516, 517, 518	232	...	...
519	...	...	...
520, 521	238	...	227
522	...	...	...
523	...	...	197
524	...	...	...
525	234	...	...
526	234	94	222
527	...	...	...
528, 529	234	94	222
530	251 B	...	...
531, 532	251 B (ವೃತ್ತಿ)	...	...
533, 534, 535	231	96	213
536	231	96	220
537	...	...	...
538	...	...	...
539	231	96	213
540	157	66	123
541	...	...	...
542	...	...	...
543	...	...	...
544	236	93	224
545	203	...	184
546	203	...	...
547	186	...	...
548	201	...	...
549	213	...	120, 180
550, 551, 552	213	...	120
553	...	...	...
554	210	...	...
555	...	...	...
556, 557, 558	211	76	178
559, 560	210	...	...
561, 562	211	...	...
563	218	...	...

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.	ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯ ಸೂತ್ರಸಂಖ್ಯೆ.
564 565	211	...	...
566 567	210	...	...
568 569 570	211	76	179
571	...	...	...
572	...	...	...
573 574	211	76	178
575	...	...	...
576	...	...	...
577	...	...	...
578	...	...	...
579	225	95	206
580 581	236	93	225
582	...	...	...
583	63	...	...
584	...	...	...
585 586	234	93	221
587	249	...	...
588	246	...	...
589	...	...	...
590	...	...	...
591	235	...	...
592	246, 249	...	...

APPENDIX VI.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ 6.

A.

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣದಿಂದ ಉದ್ಧೃತವಾದ ಸೂತ್ರಗಳ ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

ಶ. ಶಾ. ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಸೂತ್ರಗಳು.	ಸೂ.	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ.
167	28	ಅತಿಪೀಡನದಿಂ ರೇಫಾಶ್ರಿತವಾದ	28	18
376	13	ಅಮರಯಿರೆನೆವುಗಳಕ್ಕಂ	254	217 ಪೀಠಿಕೆ.
171	15	ಅವಧರಿಪುದು ವಿಬುಧರ್	3	4
171	20	ಅವಧಾರಣೆಯು ನಿಯೋಗ	76	64
252	16	ಅತ್ತಣಿವೊಂದು ನಿಮಿಚ್ಛ್ವಾವ	141	116
76	14	ಆತ್ವದಿಸಿವರ್ಣದಿಂ	63	53
168	1	ಇವು ವರ್ಣಾವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ವುವು	26	19
233	23	ಏಕದ್ವಿತ್ವಬಹುತ್ವ	115	94
164	31	ಕೃತಿಮಾರ್ಗದೊಳುಂಟು ಟಕಾರ	29	21
117	19	ಕೆಲವು ನಿಜಬಿಂದುಗಳ್ ಕೆಲವು	47	36
260	1	ಪಿನತೆನತು ತನತೆಸಿಪ್ಪುವು	178	142
102	17	ಪರಪದಪೂರ್ವಂ ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರ	71	59
41	10	ವಿಹಿತವೆನಿಸಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಮುಂ	99	81
76	9	ಸ್ವರಪಿರಿದೊಳಿರೆ ವಿಭಕ್ತಿ	62	52

B.

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಕನ್ನಡದ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಮತ್ತು ಆಕರ.

ಶ. ಶಾ. ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಉದಾಹರಣೆಗಳು.	ಆಕರ.
56	29	ಅಕ್ಕಟ ಖಳನಂ ಜವನೇಕಿಕ್ಕನೊ	ಪುಷ್ಪದಂತಪುರಾಣ.
73	22	ಅರಮುಗನಿಪ್ಪರ್ ಬಲಗದ	ನೇಮಿನಾಥಪುರಾಣ II, 37.
131	24	ಅರಲ ಸರಲ್ಗದಾರ ಮನಮುಂ	ಪುಷ್ಪದಂತಪುರಾಣ.
199	18	ಅರಸರೊಳಿಲಗೆ ಸರಸಮಂ	ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ III, 232.

ಶ. ಶಾ. ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಉದಾಹರಣೆಗಳು.	ಆಕರ.
193	17	ಅವಳ್ದಿರೊಳವಂದಿರಂ	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನ I, 94.
407	8	ಅಲಿಲಿಸಿ ಕುಮುದಿನಿಯುಂ	ಪಂಪರಾಮಾಯಣ.
463	36	ಆಗದರ ಮನಮನಱಿದೊಡೆ	ಧರ್ಮಾಮೃತ
93	1	ಆರಯ್ಯೆ ಸರ್ವಭೂತಾಧಾರಂ	ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನ, 313.
333	23	ಇಂದ್ರಂಬೊಲ್ ವಿಭವಯುತಂ	ಶಬ್ದಮಣಿದರ್ಪಣ, ಸೂ. 214.
401	23	ಇರುಮರುಳಶುಷ್ಕವೈಯಾಕರಣಂಗಂ	ಆದಿಪುರಾಣ I, 211.
39	31	ಇಹಪರಸೌಖ್ಯಮೆಂಬೆರಡುಂ	ಪುಷ್ಪದಂತಪುರಾಣ.
402	13	ಎನಗೋರ್ವಂಗುಪಭೋಗ್ಯಮಲ್ತು	ಆದಿಪುರಾಣ XIV, 31.
245	1	ಎನಿತ್ತೆಸಿತ್ತಂಬುಜಪತ್ರನೇತ್ರೆಯಾ	ಶ. ದ. ಸೂತ್ರ 118. ಕಾ. ಲೋ. 359. ಕ. ಭಾ. ಭೂ. ಸೂ. 68. ಕಾವ್ಯಸಾರ, 1092.
168	11	ಒಲಗಸಾಲೆ ಪೂಗಿಡುಗಳೋಳಿಗೆ	ಪುಷ್ಪದಂತಪುರಾಣ, II.
118	10	ಕಃ । ಕೇನಾರ್ಥೀ ಕೋ ದರಿದ್ರಃ	ಪಂಪಭಾರತ, VI, 40.
99	10	ಜವನಂ ಭಾಪಲಯುಂ	ಪೊನ್ನನಜಿನಾಕ್ಷರಮಾಲೆ. ಕ. ಕವಿಚರಿತೆ, ಪುಟ 38.
166	30	ಚಳದಳಕಂ ಹರ್ಷೋದ್ಗತ	ಪಂಚತಂತ್ರ, ಪುಟ 49. ಪ್ರ. 101.
169	19	ಚಕುಚ್ಛಿದವೊಲ್ ಬಿಸಿಲಳುರ	ಶ. ಸೂ. 24.
372 378	18 22	ತನಿವಣ್ಣಂ ಲಂಚಮಿಾವಂ	ಕಬ್ಬಿಗರಕಾವ, 317.
398	16	ತಱಿಕೈಯಸುಗಸ್ಮನ್ಮತಿಕುಮುದಿನಿಯುಂ	ಲೀಲಾವತಿ, I, 1. ಕಾವ್ಯಸಾರ, 7.
166	25	ತಿಳಿವೆಳಗಿನ ತೆಳ್ವೆಳಗಿನ	ಚಂದ್ರಪ್ರಭಪುರಾಣ.
407	3	ತುಂಗಘನಸ್ತನಂ ಬೆಮರೆ	ಆದಿಪುರಾಣ, XII, 15.
127	1	ದಿವದಿಂ ಭರದಿಂ ಕೆಲಸಕ್ಕೆವರ್	ಶ. ದ. ಸೂ. 67.
228	28	ಧೀರನುದಾರಂ ಕಲಿ	ಶ. ದ. ಸೂ. 140.
186	22	ನಂದನನುತ್ಸಂಗದೊಳ್	ಚಂದ್ರಪ್ರಭಪುರಾಣ, III, 50.
131	16	ನನೆಯಂಬಂ ಕಂತುವಿಂದಂ	ಪುಷ್ಪದಂತಪುರಾಣ; II.
84	7	ನಯನದೊಳಮೆರ್ದ	ಗದಾಯುದ್ಧ, V, 31.
151	14	ನೆರೆಯಱಿಯದ	ಧರ್ಮನಾಥಪುರಾಣ. ಕಾವ್ಯಸಾರ, 50. ಕ. ಕವಿಚರಿತೆ, ಪುಟ 347.

ಶ. ಶಾ.

ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಉದಾಹರಣೆಗಳು.	ಆಕರ.
131	11	ಪಾಡುವ ತುಂಬಿ ಕೂಡುವ ಪುಳಿಲ್	ಪಂಪಭಾರತ, III, 36.
301	1	ಬಡವಾದಿರರಸ	ಶ. ದ. ಸೂ. 102.
102	22	ಬರಿಸಿ ಪ್ರಧಾನರಂ	ಶ. ದ. ಸೂ. 24. ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ, II, 7.
169	12	ಬಱ್ದುದು ಬಳ್ಳವಾಡಿ	ಶ. ದ. ಸೂ. 24.
401	4	ಬಾರ ಮರಾಳಿಕಾಗಮನೆ	ಶ. ದ. ಸೂ 125
116	18	(ಬಿಂಕಂ) ಬಿಜ್ಜಂಬೆತ್ತ ಸೆವಂ	ಶ. ದ. ಸೂ. 15. ಕಾ. ಲೋ. I, 18.
362	10	ಮದಮಾತಂಗದವೊಲ್	ಲೀಲಾವತಿ, V, 120. ಕಾವ್ಯಸಾರ, 861.
168	21	ಮಱಿಗೆಂದುಂ ಕೋಡದುಗ್ರಾತಪಕೆ	ಮಧುರನ ಗುಮ್ಮಟಸ್ತುತಿ., ಕ. ಕವಿಚರಿತೆ ಪುಟ 351.
369	1	ಮುಂ ಬಿಸಜೋದ್ಭವಂ	ಚಂದ್ರಪ್ರಭಪುರಾಣ, IV, 33.
87	19	ಯುಕ್ಷೋ ಯಾದೃಶಃ	ಲೀಲಾವತಿ ಆ. I, 40. ಕಾವ್ಯಸಾರ, 48. ಕ. ಕವಿಚರಿತೆ, ಪುಟ 201.
316	18	ಲಂಕಾಧೀಶನ ಜಯವಧು	ಪಂಪರಾಮಾಯಣ, XIV. 185.
82	5	ಪರಸಾಧ್ಯಕ್ಷರದಂತಿರೆ	ಶ. ದ. ಸೂ 10. ಕಾ. ಲೋ. 14.
262	26	ಶ್ರೀಕೇಳೀನಿಲಯಂ	ಪಂಪರಾಮಾಯಣ, I, 1.
56	13	ಶ್ರೀನಾರೀಪತಿ ದೀಕ್ಷೆಯಂ	ಆದಿಪುರಾಣ, XVI, 73.
263	2	ಶ್ರೀಮದ್ಭವ್ಯಾಳಿಚಕ್ರ	ಧರ್ಮಪರೀಕ್ಷೆ.
132 316	1 33	ಶ್ರೀರಾಮಾನಟ ಕೌಸ್ತುಭ	ಜಗನ್ನಾಥವಿಜಯ, I, 1.
277	21	ಸವಣಂ ಬಳಸಂಗೆ೦ಳೆ	ಶ. ದ. ಸೂ. 167.
120	31	ಹರಹಾಸಕೆ ಕುಂದೆನಱಿ	ಛಂದೋಂಬುಧಿ. ಕ. ಕವಿಚರಿತೆ, ಪುಟ 47.

C.

ಕರ್ಣಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿಯು ಆಕರ ದೊರೆಯುವ ಕನ್ನಡದ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

ಶ. ಶಾ. ಪುಟ.	ಪಙ್ಕ್ತಿ.	ಉದಾಹರಣೆಗಳು.
151	26	ಮಾತರರುಂ ಪಿತರರುಂ
88	22	ಮಾಂ ರಕ್ಷ ರಕ್ಷ ಎನುತೆ
196	11	ಮಾಣ್ಗಿಟ್ಟಿಗಳಿತ್ತ್ರಡಿಯೊಳ್
78	19	ಮಾವುಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯುಂ ಕರಂ
98	18	ಮಿಳಿವೆಳದಳಿದೊರ್ಂಗಲ
444	24	ಮುದದಿಂ ದಾನವನೀವ ದಿವ್ಯ
253	20	ಮುನಿಪತಿಯು ಪೇೞಿಪಟ್ಟುದು
99	3	ಮುಸುಱಿದ ಕುಳಿರೊಳ್ದೆಸೆ
88	17	ಮೂಲಸ್ಯ ನಾಶೋ ಬಲವದ್ವಿರೋಧ
316	23	ಮೆಟ್ಟಿದ ಕಾಲೊಳ್ ಪಾವುಗೆ
339	21	ವನಜಪರಾಗದೊಳ್ ಪೊರಳ್ದ
339	26	ವನಿತಾಕೇಶಕಲಾಪನವ್ಯಕುಸುಮಾ ಮೋದಂಗಳಿಂ
55	3	ವಲ್ಲಂ ತೋರ್ಕ್ಕಂ ತತ್ವಮಿದೆಲ್ಲಂ
40	1	ವಾಸ್ತವಸುಖಮಯಮಪ್ಪ
167	5	ವ್ರೀೞೆಯಿನೆಱಗಲ್ ಕಣ್ಗಳ್
400	22	ಶಿವಸುಖಮಂ ಮಾಡಿಮಮಗೆ
239	31	ಶ್ರೀಕಾಂತಜಿನಸ್ಮರಣ
378	27	ಶ್ರೀಕಾಂತ ನೀನೆ ಸಲೆ ಗೆಲ್ದ
262	21	ಶ್ರೀಮದನುಪಮಜಿನೇಂದ್ರ
87	22	ಸಮಣೋ ಅಮೋಹವಯಣೋ
382	13	ಸುಟ್ಟುದುಡೆ ತೋಱಿ ತಾಣದ
54	30	ಸೋಡಂಬಾಡಂ ತನು
362	24	ಸೋಮಂಬೊಲ್ ಕಾಂತಿಯುತಂ
89	21	ಹೋಹೋ ಪಳ್ಪಳಿವಂ ಜಗದ್ವ್ಯತಿಕರ

INDEX.

ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳು.

ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳು	ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳು	ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ
ಅನುಮಿತಿಸಾಮಗ್ರೀ	100	17	ಅನ್ವಯಬೋಧ ...	27	28
ಅನುಮೇಯ	100	17		28	14
ಅನುಯೋಗ	6	29	ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕ....	16	5
ಅನುಯೋಗವಿಶೇಷ....	7	3		30	29
ಅನುವೃತ್ತ	27	26,30		44	22
	28	17		365	6
ಅನುವೃತ್ತಿ	31	17		377	25
	47	4			
	94	28,31	ಅನ್ವಾಖ್ಯಾನ	15	8
	109	2,11	ಅನ್ವಾಚಯ	294	18
	182	25	ಅಪ್	196	17
	395	7		302	16
ಅನುವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತೀ	157	18	ಅಪವಾದ (ಸೂತ್ರ)	19	21,28
ಅನುವೃತ್ತಿಪದ	29	12		36	23
ಅನುವೃತ್ತಿಮತ್ (ಶಬ್ದ)	43	30	ಅಪವಾದಕತಾ	212	11
	44	4			
ಅನುವೃತ್ತಿವ್ಯಾವೃತ್ತಿಕಲ್ಪನಾ	44	15	ಅಪಶಬ್ದ	2	9
				10	28
ಅನುವೃತ್ತ್ಯವಶ್ಯಂಭಾವ	30	23		11	4
ಅನುಶಾಸನ	10	20,30	ಅಪಾದಾನ	8	33
	11	15		24	9,19
ಅನುಶಾಸನಬಲ	39	19		47	17
ಅನುಶಾಸನವಿಶೇಷ	36	22		64	26
ಅನುಸ್ಯೂತಕ್ರಿಯಾ	36	32		200	23
ಅನುಸ್ವಾರ	17	9		220	12
	18	32	ಅಪಾಯ	219	10,11
	20	16		220	3,6
	103	3,18		221	19
ಅನೇಕ ...	191	23	ಅಪೇಕ್ಷಾ	3	7,6,19
	367	9	ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವ	14	35
ಅನೇಕತ್ವ ...	192	16	ಅಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ	41	30
	232	8	ಅಪ್ರಧಾನ	3	11
ಅನೇಕಾಂತ	41	17		14	15
ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿ ...	27	27		212	6
	29	18	ಅಪ್ರಯೋಗವಿಷಯ	40	24
	34	14	ಅಪ್ರಸಕ್ತದೋಷ	40	14,30
ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ	101	14	ಅಪ್ರಸಕ್ತಿ	73	7
ಅನ್ವಯ	2	27	ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯ	14	9,11
	3	7	ಅಬ	184	29
	23	32	ಅಬಾದಿ	159	29

ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳು	ಪುಟ	ಪಙ್ಕ್ತಿ	ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳು	ಪುಟ	ಪಙ್ಕ್ತಿ
ಆಖ್ಯಾತಪದ	50	14,20	ಆರ	152	12
	37	3		153	23
ಆಖ್ಯಾತಪ್ರಕರಣ	417	14	ಆರಮ್ಭಣಾನರ್ಥಕ್ಯ	193	8
ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯ	36	28	ಆವ	187	4
	225	18,20	ಆವಿಷ್ಟಲಿಙ್ಗ	138	14
ಆಖ್ಯಾತವಾಕ್ಯ	225	17		139	2
ಆಗ	462	29	ಆವಿಷ್ಟವಿಶೇಷಣ	8	21
ಆಗಮಪ್ರತ್ಯಯಾದೇಶ	15	10	ಆವೃತ್ತಿ	45	7
	31	2[illegible],30	ಆವೋರ್	187	4
ಆಚೆಕ್ಯೋಗ	41	27	ಆಶೀಃ	216	3
ಆಜ್ಞಾಪನ	398	17		398	11
ಆತ್	262	2	ಆಶ್ರಯಾಶ್ರಯಿಭಾವ	231	26
	236	25	ಆಳಿ	351	8
ಆತಿದೇಶಿಕ ...	122	26	ಇಃ	[illegible]03	13
	123	13		44[illegible]	25
ಆದೇಶ	390	31 ಇತ್ಯಾದಿ	ಇಕ್	172	8
				455	17
ಆದೇಶವಿಧಿ	311	19	ಇಕೆತ್	365	30
	327	27		456	15
ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವ	231	20	ಇಗ	195	9
ಆಧಿಕ್ಯ	336	22		351	18
ಆನನ್ತರ್ಯ	2	12		356	16
ಆನುಪೂರ್ವ್ಯ	341	9,12		448	13
ಆಪವಾದಿಕ	73	12	ಇಚ	197	3
	76	6		3[illegible]7	14
	350	31	ಇತ್	70	2
ಆಭೀಕ್ಷ್ಣ್ಯ	335	7		176	16
ಆಭ್ಯುಚ್ಚಯಿಕ	411	25		195	23
	413	23		403	30
ಆಮನ್ತ್ರಣ	38	34		405	16
	34	2		461	4
	227	25,32	ಇತ್ರೆ	193	19
	242	26		197	23
	243	8	ಇತ್ಥಂಭೂತಲಕ್ಷಣ	207	30
	394	14		208	2
ಆಯ	154	26		210	2
ಆಯ್ತು	196	28		228	25
	360	28	ಇತ್ಸಂಜ್ಞಾ	70	4
ಆರ್	186	29			

ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳು	ಪುಟ	ಪಙ್ಕ್ತಿ
ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿ	7	12
	194	28
	195	5
ಪ್ರತ್ಯವಸ್ಥಾಪನ	16	3,7
ಪ್ರತ್ಯವಾಯ	399	14,16
ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿ	5	34
	63	20,29
	70	25
	375	8
	469	6
ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ	17	11
	20	10,14
	49	20,23
ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶ್ಯ	301	10,17
ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಲಾಘವ	410	25
ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವಿಷಯ	37	18
ಪ್ರತಿಪದೋಕ್ತ	2	11,12
	73	11,12
	179	29
	370	14
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕ ಭಾವ ..	36	6
ಪ್ರತಿಯೋಗಿ	98	13
	111	12
	193	3
	379	27
ಪ್ರತಿಷೇಧ	38	4
	394	15
	424	22
ಪ್ರತಿಷೇಧ ವಿಕಲ್ಪ	97	5,11
ಪ್ರತಿಷೇಧಾನುವೃತ್ತಿ....	396	2,4
ಪ್ರತಿಷೇಧಾಪವಾದ	91	17
ಪ್ರತೀತಿ ವೈಕಲ್ಯ	75	22
ಪ್ರತೀತಿ ಸಾಕಲ್ಯ	75	22
ಪ್ರತೀಯಮಾನಾರ್ಥ....	23	33 ಇತ್ಯಾದಿ
ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ	93	29
	110	12
	114	2
	148	2
(ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ)....	157	22
	188	26
	207	24
	224	5
	259	3
	279	3
	293	25
	299	25
	303	11
	308	2
	315	17
	348	11
	418	13
	423	11
	436	17
	442	23
ಪ್ರಥಮಾದಿಪುರುಷ....	43	30
ಪ್ರಧಾನ	8	22
	14	14 ಇತ್ಯಾದಿ
ಪ್ರಮಾಣ	2	28
	6	27,30
	7	2,31,33
	8	22
	11	8
	12	24 ಇತ್ಯಾದಿ
ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ ಪ್ರಮಾತೃ ಪ್ರಮಿತಿ	109	17
ಪ್ರಯೋಜನ	36	16
	222	3
ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಕರ್ತೃ....	202	20
	205	7,25
	334	15,20,25
	385	10
ಪ್ರವೃತ್ತಿ	1	27
	2	31
	9	20 ಇತ್ಯಾದಿ

ERRATA.

ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ.

ಪುಟ	ಪಙ್ಕ್ತಿ	ಅಶುದ್ಧ	ಶುದ್ಧ
11	27	ಸಾಕ್ಷಾತಾರೀ	ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೀ
13	19	anushṭud	anushṭup
27	17	ಏಷಾಂ	ಯೇಷಾಂ
28	9	,,	,,
42	12	ತಿಗಚ್ಛ	ಗಚ್ಛತಿ
44	16	ಶಕ್ಯತ್ತೆ	ಶಕ್ಯತೇ
55	7	ದುಟುಯು	ದುಱಿಯು
69	14	ದಿಗರ್ಥಾಚ್ಛಲ್	ದಿಗರ್ಥಾಚ್ಛಲ್ ಚ
82	13	ಅನವರ್ಣಿತಂ	ಅನುವರ್ಣಿತಂ
96	25	isu	isup
100	11	ವ್ಯಞನ	ವ್ಯಞ್ಜನ
109	21	ಧರ್ಮ್ಮಣಃ	ಧರ್ಮಿಣಃ
117	6	ಮುಂಜುಲ್	ಮುಂಜೂರ್
132	16	ಆವಿಕೃತೇಃ	ಅವಿಕೃತೇಃ
136	25	ಲಿಜಂ	ಲಿಙ್ಗಂ
141	24	prefixe	prefixed
144	26	ದ್ವನ್ವೇಃ	ದ್ವನ್ದ್ವೇಃ
155	21	ವತರಣೇನ	ವತ್ಕರಣೇನ
163	34	ಷಳ	ಕ್ಷಳ
173	3	ಪಿಃರನ್ಧ್ರ	ಪೀಠರನ್ಧ್ರ
175	4	ಏತತಣ್ಡಿತ	ಏತತ್ಪ್ರಣ್ಡಿತ
197	24	ಶಬಾತ್	ಶಬ್ದಾತ್
,,	27	*a*	*ṛa*
202	17	ನೊಕಲಿಗಂ	ನೊಕ್ಕಲಿಗಂ
205	33	ಪಾ ಸ್ವ್ಯಾಪಿ	ಪಾರಸ್ವ್ಯಾಪಿ
207	5	ಆಜ್ಞಾಪಿತ	ಅಜ್ಞಾತ
217	30	ಭೇದಂ	ಭೇದಃ
219	25	ನ್ಯಾತನಾ	ನಾತ್ಯನಾ
222	14	ಕರಾಗಸ್ಥೇತಿ	ಕರ್ಮಗಸ್ಥೇತಿ
231	17	ತತೀಯಾ	ತೃತೀಯಾ
247	14	ಆಚ	ಮುಚ್ಛ
251	20	ವಾರವಣ್ಣೀಯಃ	ನಾರವಣ್ಣೀಯಃ
257	24	ಎಶೊ ೀತಃ	ಎಶೊಚ್ಛೀತಃ
272	21	ತನ್ನಿಪಿತ್ತಕಂ	ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕಂ
,,	25	ಪ್ರಪಞೀತಂ	ಪ್ರಪಞ್ಚಿತಂ

ಪುಟ	ಪಙ್ಕ್ತಿ	ಅಶುದ್ಧ	ಶುದ್ಧ
301	8	ವ್ಯಾಜೇಕ್ತ್ಯೈ	ವ್ಯಾಜೋಕ್ತ್ಯೈ
,,	19	ಐಶ್ಯರ್ಯ	ಐಶ್ವರ್ಯ
301	21	ಸಜ್ಕೈಬ್ಯೇಯು	ಸಜ್ಖೈಬ್ಯೇಯು
310	25	ಕಟಾಯಂ	ಕಟ್ಟಾಯಂ
326	20	ಗುಡ್ಡ	ಗಡ್ಡ
327	15	whith	with
331	18	ತಿಷ್ವಪಿ	ತ್ರಿಷ್ವಪಿ
338	33	ಸ್ವರಸ್ವ	ಸ್ವರಸ್ಯ
342	32	ಉಪೇಕ್ಷಾನು	ಉಪೇಕ್ಷಾಮುಹ
367	9	ನೆಯು	ನೆಯುಃ
373	29	ಸಮುದ್ರೋ	ಸಮುದ್ರೋ
407	5	ನೇಕೆಗ	ನೇಕೆಗೆ
416	18	ಶೇತಿ	ಶ್ವೇತಿ
426	4	ದೀರ್ಘದದಯುಶ	ದೀರ್ಘದಯುಶ್ಚ
429	12	ವಿಶೇಷದೇಶ	ವಿಶೇಷಾದೇಶ
,,	32	ವಾವಸ್ಥಾದಿ	ವಾವಸ್ಥಾನಾದಿ
430	21	ಶ್ರದ್ಧತೇ	ಶ್ರದ್ಧತ್ತೇ
435	15	ತಿಜುಗ್ಪತ್ತೌ	ತಿಜುತ್ಪತ್ತೌ
450	15	he	the
460	2	ಕಣು	ಕಣ್ಡು
468	26	ವಕ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯೈ	ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ
471	10	ಸಮುಹೂರ್ತ	ಸುಮುಹೂರ್ತ

WD 2276—GPB—510—19-9-21

BY THE SAME AUTHOR.

NÂGAVARMA'S KÂVYÂVALÔKANAM AND KARNÂTAKA BHÂSHÂ-BHÛSHANAM

Extracts from opinions.

I put the editing into the hands of my Assistant, Mr. R. Narasimhachar, M.A., who is well fitted by his studies for the duty, and he has now completed it in a very thorough manner. His Highness the Maharaja has been pleased to permit the dedication to him of the volume.—MR. L. RICE, C.I.E.

I hope you will not consider it flattery if I say that your Introduction displays a depth of learning and of research that I have not seen anywhere displayed in respect of any Kannada work. The labour displayed in determining the dates, in tracing the numerous quotations of the author to their sources and in the preparation of the appendices, not to speak of the trouble of securing a correct text of the work, is marvellous and all scholars and students of Kannada will ever remain indebted to you for this monument of your learning and original research. I can only say that there are few people so far as I know who could bring to bear so much learning and so keen an interest and such critical ability as you have done on this, all from a pure love of the language and literature of Kannada.—RAO BAHADUR S. MANGESA RAO, B.A.

One is struck dumb by the colossal erudition and the thoroughness of investigation which one finds on almost every page.—MR. H. NARAYANA RAO, B.A., B.L.

The English Introduction contains a large amount of interesting information regarding the author and his works, as well as other books treating of poetical composition in the Kannada language. Mr. Narasimhachar must have spent a long time in his researches, and deserves the warm thanks of all who are interested in Kannada literature. The Mysore Government is to be congratulated on having scholars like Mr. Narasimhachar available for such important work.—CHRISTIAN COLLEGE MAGAZINE.